

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

Magyarország gazdasági kormányzata 1526-1567:

Felső-Magyarország pénzügyigazgatása gazdaság- és társadalomtörténeti szempontból

Szabó-Turákné Póka Ágnes

ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola
A Doktori Iskola vezetője: Dr. Erdődy Gábor DSc

Történelem segédtudományai doktori program
Programvezető: Borsodi Csaba CSc, habilitált egyetemi docens

A bizottság tagjai:
Elnök: dr. Horn Ildikó DSc, tanszékvezető egyetemi tanár
Hivatalosan felkért bírálók:
Dr. Kenyeres István PhD
Dr. Glück László PhD
A bizottság titkára:
Dr. Nagy János PhD
A bizottság további tagjai:
Dr. Gecsényi Lajos, CSc
Póttagok:
Dr. Szabó András Péter PhD
Dr. Martí Tibor PhD

Témavezető: Dr. Oborni Teréz CSc, habilitált egyetemi docens

2019

ADATLAP
a doktori értekezés nyilvánosságra hozatalához

I. A doktori értekezés adatai

A szerző neve: Szabó-Turákné Póka Ágnes .....
MTMT-azonosító: 10045800 .....
A doktori értekezés címe és alcíme: Magyarország gazdasági kormányzata 1526-1567: Felső-Magyarország pénzügyigazgatása gazdaság- és társadalomtörténeti szempontból
DOI-azonosító: 10.15476/ELTE2019.093 .....
A doktori iskola neve: ELTE Történettudományok Doktori Iskola.....
A doktori iskolán belüli doktori program neve: Történelem Segédtudományai Doktori Program .....
A témavezető neve és tudományos fokozata: Dr. Oborni Teréz CSc, habilitált egyetemi docens.....
A témavezető munkahelye: MTA BTK Történettudományi Intézet, ELTE BTK

II. Nyilatkozatok

1. A doktori értekezés szerzőjeként

a) hozzájárulok, hogy a doktori fokozat megszerzését követően a doktori értekezésem és a tézisek nyilvánosságra kerüljenek az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban. Felhatalmazom az ELTE BTK Doktori és Tudományszervezési Hivatal ügyintézőjét, Manhercz Mónikát, hogy az értekezést és a téziseket feltöltse az ELTE Digitális Intézményi Tudástárba, és ennek során kitöltse a feltöltéshez szükséges nyilatkozatokat.

b) kérem, hogy a mellékelt kérelemben részletezett szabadalmi, illetőleg oltalmi bejelentés közzétételéig a doktori értekezést ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban;

c) kérem, hogy a nemzetbiztonsági okból minősített adatot tartalmazó doktori értekezést a minősítés (dátum)-ig tartó időtartama alatt ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban;

d) kérem, hogy a mű kiadására vonatkozó mellékelt kiadó szerződésre tekintettel a doktori értekezést a könyv megjelenéséig ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban, és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban csak a könyv bibliográfiai adatait tegyék közzé. Ha a könyv a fokozatszerzést követően egy évig nem jelenik meg, hozzájárulok, hogy a doktori értekezésem és a tézisek nyilvánosságra kerüljenek az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban.

2. A doktori értekezés szerzőjeként kijelentem, hogy

a) az ELTE Digitális Intézményi Tudástárba feltöltendő doktori értekezés és a tézisek saját eredeti, önálló szellemi munkám és legjobb tudomásom szerint nem sértem vele senki szerzői jogait;

b) a doktori értekezés és a tézisek nyomtatott változatai és az elektronikus adathordozón benyújtott tartalmak (szöveg és ábrák) mindenben megegyeznek.

3. A doktori értekezés szerzőjeként hozzájárulok a doktori értekezés és a tézisek szövegének Plágiumkereső adatbázisba helyezéséhez és plágiumellenőrző vizsgálatok lefuttatásához.

Kelt: Bp., 2019.05.08.

Szabó-Tudóiné Pósa Ágnes

a doktori értekezés szerzőjének aláírása

Tartalom

Bevezetés.....	1
I. Felső-Magyarország gazdasági igazgatása 1527-1567	16
I.1. A központi igazgatás 1527-1567.....	16
I.1.a) A Magyar Kamara.....	16
I.1.a)α A Magyar Kamara megalapítása	16
I.1.a)β A Magyar Kamara szervezete és működése.....	20
I.1.a)γ A Magyar Kamara működésének első évei	21
I.1.b) Georg Wernher mint felső-magyarországi jövedelemigazgató.....	26
I.1.b)α A felső-magyarországi jövedelmek igazgatása 1528-1538 között.....	26
I.1.b)β Wernher mint sárosi prefektus és felső-magyarországi jövedelemigazgató	32
I.1.b)γ Miért éppen Wernher emelkedett ki a kamarai tanácsosok közül?	37
I.1.b)δ Wernher viszonya az uralkodóhoz és a Magyar Kamarához	38
I.1.b)ε Wernher feladatköre felső-magyarországi jövedelemigazgatóként.....	40
I.1.b)ζ Thorda coadiutori működése	51
I.2.c) Thorda Zsigmond felső-magyarországi jövedelemigazgatósága (1556-1561).....	57
I.2.c)α Pesthy Ferenc mint a felső-magyarországi részek jövedelemigazgatójának coadiutora	59
I.2.c)β Thorda és Pesthy viszonya	66
I.2.d) Pesthy Ferenc a felső-magyarországi jövedelemigazgatóság élén (1560-1567).....	67
I.2.e) A Szepesi Kamara megalapítása	73
I.2.e)α A Szepesi Kamara megalapításának előkészítése	73
I.2.e)β A Szepesi Kamara instrukciójának kialakítása	80
I.2.e)γ Kitekintés: a Szepesi Kamara működésének első évei (1567-1571)	101
I.2.e)δ Az 1571-es reform.....	104
I.2. Az egyes jövedelemforrások igazgatása.....	107
I.2.a) A felső-magyarországi harmincadok igazgatása 1527-1567.....	107
I.2.a)α A harmincadok helyzete 1526 körül	107
I.2.a)β A kassai harmincad bérbe adása (az 1530-as évek)	109
I.2.a)γ az 1540-es évek: a felső-magyarországi harmincadok királyi kézre kerülése	118
I.2.a)δ Az 1550-es évek: I. Ferdinánd további térnyerése	122
I.2.a)ε A harmincadhálózat további bővítése az 1560-as években	129
I.2.b) A dica és a taxa	137
I.2.a)α A dica adminisztrációja.....	137
I.2.b)β A dica adminisztrálása 1527-1540 között.....	140
I.2.b)γ A dica 1541-1550 között.....	152
I.2.b)ε Az 1550-es évek hadiadója	161
I.2.b)ζ A dica adminisztrálása az 1560-as években	171
I.2.c) A felső-magyarországi bányászat 1526-1567	179
I.2.c)α A felső-magyarországi ércbányászat 1526-1567	179
I.2.c)α.1. A felső-magyarországi bányavidék és bányavárosai.....	179
I.2.c)α.2. A bányászat jogi keretei a középkor végén és a kora újkor elején	180

I.2.c)α.3. A felső-magyarországi bányászat helyzete a mohácsi csatát közvetlenül megelőző években	181
I.2.c)α.4. A felső-magyarországi bányászat és pénzverés helyzete a Mohács utáni esztendőkből	182
I.2.c)α.5. A felső-magyarországi bányászat az 1530-as években	187
I.2.c)α.6. A felső-magyarországi bányászat az 1540-es években	188
I.2.c)α.7. A felső-magyarországi bányászat az 1550-es években	196
I.2.c)α.8. A felső-magyarországi bányászat az 1560-as években	206
I.2.c)β A felső-magyarországi sóbányászat 1526-1567	211
I.2.c)β1. A máramarosi sókamara a Mohács előtti években (1500k.-1526)	211
I.2.c)β.2. A máramarosi sóbányák Mohács után	212
I.2.d) A kamarai uradalmak	225
I.2.d)α A kamarai uradalmak gazdasági jelentősége	225
I.2.d)β A kamarai birtokok igazgatási rendszere	226
I.2.d)γ A kamarai uradalmak hálózatának kiépülése	227
II. A Magyar Kamara hivatalnokainak társadalomtörténeti vizsgálata 1527-1567	239
II.1. Egy humanista a pénzügyigazgatásban: Georg Wernher (1497?-1556) hivatalnoki pályafutása	239
II.1.a) Ifjúkor és tanulmányok	240
II.1.b) Wernher városi karrierje	242
II.1.c) Wernher I.Ferdinánd és a Magyar Kamara szolgálatában	252
II.1.d) Wernher humanista tevékenysége	257
II. 2. Gyalui Thorda Zsigmond (?-1569) pályafutása	263
II.2.a) Neveltetés és ifjúkor	263
II.2.b) Thorda kamarai pályafutása	267
II.2.b)α A kezdetek	267
II.2.b)β Thorda Zsigmond Nagybányán	268
II.2.b)σ Thorda szerepe a Magyar Kamaránál az 1560-as években	272
II.2.c) Thorda politikai és diplomáciai tevékenysége	274
II.2.d) Thorda humanista tevékenysége	279
II.2.e) Thorda életének alkonya és pályájának értékelése	280
II. 3. A Pesthy família karrierje a XVI. század közepén	283
II.3.a) A család	283
II.3.b) Pesthy Ferenc	283
II.3.b)α Pesthy Ferenc neveltetése és ifjúsága	283
II.3.b)β János király szolgálatában	284
II.3.b)σ Pesthy átállása I. Ferdinándhoz és első éve a Magyar Kamaránál	285
II.3.b)δ Pesthy mint a felső-magyarországi részek jövedelemigazgatójának koadjutora, majd jövedelemigazgatója	287
II.3.b)ε Pesthy utolsó éve	287
II.3.b)ζ Pesthy eredményei	288
II.3.c) További Pesthyek	290
II.3.c)α A két Pesthy János	290
II.3.c)β Pesthy Gáspár	292
II.3.c)σ Pesthy Imre	294
II.3.c)δ Pesthy Gábor	295

II.3.d) Adattár – további Pesthyek a XVI. században.....	297
II.3.e) Kísérlet a Pesthy família rekonstruálására	298
II. 4. A Magyar Kamara hivatalnokainak társadalomtörténeti vizsgálata 1527-1567 között	303
Módszertan	303
II.4.a) A hivatalok betöltése a Magyar Kamaránál.....	304
II.4.a)α A megüresedett pozíciók betöltésének módja a Magyar Kamaránál	304
II.4.a)β A kiválasztás szempontjai.....	310
II.4.b) A Magyar Kamara főbb tisztségviselőinek társadalomtörténeti vizsgálata	312
II.4.b)α Társadalmi háttér	312
II.4.b)β Képzettség	316
II.4.b)β)1. Hivatali gyakorlat (hivatali alapismeretek)	317
II.4.b)β)2. Gazdasági ismeretek.....	326
II.4.b)β)3. Nyelvtudás.....	329
II.4.b)β)4. Egyetemi tanulmányok.....	337
II.4.b)β)5. Humanista műveltség	340
II.4.b)γ Kapcsolatrendszer.....	343
II.4.b)δ Vallás	346
II.4.b)ε Politikai hovatartozás, megbízhatóság	348
II.4.b)ζ „Nemzetiségi” megoszlás, avagy a „német” tanácsosok kérdése	349
II.4.c) A família	351
II.4.d) Karriermodellek – értelmiségi karrierlehetőségek.....	355
II.4.d)α Mobilitás a Magyar Kamarán belül	355
II.4.d)β Mobilitás a Magyar Kamarán kívül, avagy variációk az értelmiségi karrierekre a 16. században	367
II.4.e) A hű szolgálat jutalma	371
Összegzés	380
Függelék.....	390
Bibliográfia.....	392
A Magyar Kamara tanácsosai és elnökei – adattár.....	445
A Szepesi Kamara instrukciója és a hozzáfűzött megjegyzések A Szepesi Kamara instrukció-tervezete és a Magyar Kamara reflexiói. ÖstStA HU 14. fasc. fol. 2r-38v Camera responsum de instructione. 1567.04.01.561	

Bevezetés

A Magyar Királyság közép- és felső szintű kormányzattörténetére vonatkozó, máig meghatározó kormányzattörténeti összefoglaló, az Ember Győző által 1946-ban írt monográfia számos olyan tárgykört jelölt ki a kutatás számára, amely napjainkban is kevésbé feltárt. Ezek egyike a Habsburg uralom alá került felső-magyarországi régió önálló gazdasági igazgatásának előzményei és kialakulása, azaz a mohácsi csatát követő időszakról 1567-ig, a Szepesi Kamara megalapításáig terjedő időszak.

A Habsburg-fennhatóság alatti országrészen belül a felső-magyarországi régió igazgatása a központi kormányzat részéről több okból is speciális megoldást igényelt. Felső-Magyarország nagy része Szapolyai-birtok volt, vagy a Szapolyaiak uralma alatt állt, így a Habsburg-uralkodó csak fegyverrel tudta itt megvetni a lábát. A terület fölötti hatalomért folytatott harcok miatt gyakran változtak a határok, a jövedelmek beszedéséhez pedig sokszor katonai segítségre volt szükség. A régiót gazdasági szempontból irányító Magyar Kamara a Pozsonyban lévő központtól nagy távolságra lévő területeket nehézkesen tudta irányítani, ezért gyakran akadozott a jövedelmek beszedése, emellett a kincstári jövedelemforrások (pl. nemesfémhányák, harmincadhelyek, sólerakatok) tényleges irányítására sem volt lehetőség. I. Ferdinánd a fentiek okán személyes megbízottainak irányítása alá helyezte a területet.

I. Ferdinánd belátta, hogy a kamara nem tudja megfelelően irányítani a területet, ezért az adott helyzetben hatékonyabbnak vélt megoldásként személyes megbízottjainak irányítása alá helyezte. Ezáltal sajátos helyzet állt elő: gyakorlatilag egyetlen személy – meglehetősen széles hatáskörrel – irányította Felső-Magyarország gazdasági életét, aki ugyanakkor formailag a Magyar Kamara alkalmazottja volt, tehát az elnök joghatósága alá tartozott. Az így létrejött irányítási rendszer fokozatosan intézményesedett, nem kis részben az élén álló tisztségviselők munkásságának köszönhetően, míg végül teljesen kivált a Magyar Kamara fennhatósága alól. Az intézményesülés folyamatának első állomása Georg Wernher felső-magyarországi jövedelemigazgatói kinevezése 1538 körül, végpontja pedig a Szepesi Kamara 1567-es megalapítása.

A kormányzattörténet fogalma és tárgyköre az utóbbi évtizedekben jelentősen kibővült, miként arra a nemzetközi tudományosságban újabban megjelent művek is rávilágítanak (pl. Samuel Finer, Peter Rauscher, Thomas Winkelbauer művei). Az új megközelítésmód már nem csak a szorosan vett hivataltörténetet, az igazgatás módját és működését foglalja magába, hanem a társadalomtörténettel és művelődéstörténettel összefüggő jelenségeit is igyekszik

megragadni (a hazai szakirodalomban erre példa Gecsényi Lajos és Kenyeres István munkássága). Munkám során törekedtem, hogy mindezeket a megközelítésmódokat felhasználva a kora újkori állami-kormányzati rendszer kiépítésének ezt a néhány évtizedes szakaszát új, komplex módon mutassam be.

A kutatott téma időintervalluma Ferdinánd magyar királlyá választásától és a Magyar Kamara létrehozásáról szóló tárgyalások megindulásától a Szepesi Kamara megalapításáig tartó időszakot öleli fel. A kezdődátumot az indokolja, hogy az új uralkodó nem sokkal trónra kerülése után megkezdte a magyarországi igazgatás birodalmi minták szerinti, de a középkori magyar hagyományokra is támaszkodó igazgatási rendszer kialakítását. A gazdasági igazgatásban az 1528-ban életre hívott Magyar Kamara játszott a legfontosabb szerepet, amelynek joghatósága elméletileg az egész Magyar Királyságra, gyakorlatilag az adott pillanatban Ferdinánd uralma alá tartozó területekre terjedt ki. Az 1567-es záró dátumot a Szepesi Kamara megalapításával létrehozott, teljesen új igazgatási rendszer teszi indokolttá.

A téma feltárásához gazdag forrásanyag áll a kutató rendelkezésére. A kormányzattörténet elsődleges forrásai az uralkodói, illetve kamarai instrukciók és utasítások (MNL OL E 136 Diversae instructiones, E 21 Benignae resolutiones, E 15 Expeditiones camerales, ÖStA FHKA Hoffinanz Ungarn, ÖStA HHStA Ungarische Akten), így a történetírás is ezek mentén kezdte feldolgozni az egyes intézmények szervezetét és működését.

Az utóbbi évtizedekben azonban az instrukció szintű történetíráson túllépve megindult az eddigi eredmények más típusú forrásokkal való kiegészítése, pontosítása. Talán legfontosabbak ezek közül a vezető tisztségviselők – Felső-Magyarország esetében a korszak három jövedelemigazgatója, Georg Wernher, Thorda Zsigmond és Pesthy Ferenc – az uralkodó és a kamara számára írt, eddig kevésbé feldolgozott jelentései (MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae), valamint az egyes eseteket tárgyaló Gedenkbücher sorozat kötetei (ÖStA FHKA Gedenkbücher, österreichische és ungarische Reihe) amelyekből képet nyerhetünk az instrukciókba foglalt elvek megvalósulásáról, valamint arról, hogy az uralkodó milyen információk alapján döntött az egyes kormányzati intézkedésekről, változtatásokról. A fontosabb kamarai tisztviselők hivatalos levelezésében (MNL OL E 204 Kamarai misszilisek, E 185 Nádasdy-misszilisek, ÖStA HHSTA Hungarica) is gyakran esett szó egy-egy gazdasági kérdésről és annak politikai háttéréről, így ilyen irányú levelezésüket is érdemes felhasználni. A városi és kamarai iratok (MNL OL E 554 Városi és kamarai iratok) közül elsősorban az ezen a területen lévő várakkal, városokkal kapcsolatos iratok nyújtanak segítséget a terület gazdasági igazgatásának megértéséhez, különös tekintettel a jövedelemigazgatóság központjával, a sárosi várral kapcsolatos dokumentumokra. A felső-magyarországi bányáigyre vonatkozóan

alapvetően új adatokkal szolgálnak az Osztrák Állami Levéltár vonatkozó iratai (ÖStA FHKA Ungarische Münz- und Bergwesen, Vermischte Ungarische Gegenstände). Kiegészítheti a fenti iratok által nyújtott képet a kamarai fogalmazványok irategyüttese (MNL OL A 35 Conceptus expeditionum). A fontosabb kamarai tisztségviselők életére sok új adattal szolgálhatnak a Királyi Könyvek (MNL OL A 57 Libri Regii), a családi iratok (ÖStA FHKA Familienakten), valamint különböző kéziratárak (ÖNB, OSZK kéziratára) anyagai. A kamarai tisztviselők tevékenysége ritkán korlátozódott kizárólag Felső-Magyarországra, így pályájuk feltárásához akár az erdélyi anyagokat is érdemes megvizsgálni (MNL OL A 97 Hungarica et Transylvanica, E 149 Acta Transylvanica). A töredékek közül is előbukkannak a témához kapcsolódó iratok (ÖStA HHSTA Hungarica, Miscellanea, Specialia, MNL OL E 148 Neo-regestrata acta). A kassai harmincadhoz és taxához értékes adalékokat nyújt Kassa város levéltára (AMK Tab. II. Schwartz. = Archiv mesta Košice, Tabularium II. Schwartzenbachiana).

A felső-magyarországi jövedelemigazgatók pályájának feldolgozásához megkerülhetetlenek Eperjes város levéltárának iratai (Štátny Archiv v Prešove, pobočka Prešov, Magistrát Prešov). A kamarai tisztviselők társadalomtörténetéhez számos hasznos adalékot tartalmaz a diplomatikai fényképgyűjtemény (MNL OL U 436 = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény, Szlovákia, Štátny archiv v Banskej Bystrici Pobočka Banská Štiavnica, Selmezbánya város levéltára: Selmezbánya város tanácsa: Az Országos Levéltár által visszaadott oklevelek és iratok; MNL OL U 472 Diplomatikai Fényképgyűjtemény Csehország Štátní Archiv v Brne Seilernové: Rodinný Archiv (Archiv Révay a Serényiu) MNL OL U 473 Diplomatikai fényképgyűjtemény, Szlovákia, Štátny archiv v Banskej Bystrici Pobočka Kremnica, Körmöcbánya város levéltára, Körmöcbánya város tanácsa, Oklevelek és levelek), a kolozsmonostori konvent levéltára (MNL OL F 15 Protocolla libri regii et stylionaria = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Erdélyi országos kormányhatósági levéltárak, A kolozsmonostori konvent országos levéltára, F 15 Protocolla libri regii et stylionaria), valamint a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában található oklevelek (MNL OL Q 10 = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Mohács előtti gyűjtemény, Az Országos Levéltár fondjaiból kiemelt oklevelek, Gyűjtemények, Magyar Nemzeti Múzeum Törzsanyag). A kamarai tisztviselők birtokállományának feltérképezéséhez nagy segítséget nyújtott az urbáriumok és összeírások vizsgálata (MNL OL E 156 = Magyar Országos Levéltár Nemzeti Levéltára, Magyar Kincstári Levéltárak, A Magyar Kamara archívuma, Urbarii et conscriptiones).

A Magyar Kamara működésének sokrétű feltárására többen is vállalkoztak. Az első között foglalkozott a témával Acsády Ignác, aki *Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd*

uralkodása alatt 1526-1564 című, valamint *A pozsonyi és a szepesi kamarák* című monográfiáiban vizsgálta a központi és a helyi igazgatást a ma ismert források egy igen jelentős része alapján.¹ Ezután Ember Győző monumentális közigazgatás-történeti munkájában elsősorban az instrukciókra támaszkodva mutatta be központi és a helyi igazgatást is.² Röviden utalni kell Nagy István munkájára, amely csupán a korábbi kutatásokat foglalta össze, és több évtizedig hevert a kézírata, mielőtt 2015-ben megjelent volna.³

Munkám során a szakirodalomból Ember fent említett művén kívül csupán néhány műre támaszkodhattam. Ifjabb Kemény Lajos a 19. század végén foglalkozott a kassai harmincad történetével a kassai levéltár anyaga alapján.⁴ Acsády Ignác I. Ferdinánd pénzügyigazgatásáról szóló művében önálló fejezetet szentelt a harmincadoknak is, amely számos máig érvényes megállapítást tartalmaz, azonban sajnos elsősorban az északnyugati harmincadokat tárgyalta részletesen, az északkelet-magyarországiakról viszont keveset sikerült megtudnia.⁵ Újabban Kenyeres István több művében is érintette a harmincadok igazgatási reformjait, azonban elsősorban a nyugati országrészre vonatkoztatva.⁶ Haszonnal forgattam néhány, a harmincadokat is érintő munkát, amelyek nem feltétlenül a vizsgált terület és időszak kereskedelmének egy-egy részletkérdését tárgyalják.⁷

A harmincadok vizsgálatának tágabb kontextusát adják a kereskedelem-történeti tanulmányok, azonban ezek döntő többsége a nyugat felé irányuló külkereskedelmet, különösen a marhák exportját tárgyalja. A kereskedelmi folyamatok áttekintésében segítségemre volt Bessenyei József, Draskóczy István, Fügedi Erik, Gecsényi Lajos, Tózsá -Rigó Attila és Zimányi Vera egy-egy tanulmánya.⁸ A Felső-Magyarországot is érintő, északra irányuló kereskedelemmel foglalkozó mukák közül Krzysztof Baczkowski, Draskóczy István, Gárdonyi Albert, Maleczki Josef, Pach Zsigmond Pál és Vinkler Bálint egy-egy munkáját emelném ki.⁹ Előbbieken belül különösen a Kassa kereskedelmével (is) foglalkozó munkákat forgattam haszonnal.¹⁰

A dica adminisztrálásának szakirodalma nagyon szűkös, lényegében a kormányzattörténeti szakirodalom néhány tételére korlátozódik. Acsády Ignác I. Ferdinánd

---

¹ Acsády 1894

² Ember 1946

³ Nagy 2015

⁴ Kemény 1894 304-307. p.; Kemény 1896, 214-216. p.

⁵ Acsády 2011, 125-161. p.

⁶ Kenyeres 2003a; Kenyeres 2003b, Kenyeres 2003c

⁷ Draskóczy 2014; Gecsényi 1993, 279-295. p.; Gecsényi 1998/2008, 185-203./379-400. p.; Gecsényi 2003; Gecsényi 2009

⁸ Tózsá-Rigó 2014, Bessenyei 2007, Draskóczy 1996; Fügedi 1969/1981; Pach 1968; Pach 1971; Székely 1968

⁹ Vinkler 2014, Baczkowski 2002, Draskóczy 1999; Gárdonyi 1908; Maleczki 1970; Pach 1971

¹⁰ Komenda 2004; Granasztói 1989; Gecsényi 1966; Kerekes 1913

pénzügyigazgatásáról szóló művében a dica kivetésének és behajtásának egyes mozzanataival, valamint a felmerülő nehézségekkel foglalkozott, és mindegyikre hozott néhány példát, megközelítőleg időrendben. Ember Győző elsősorban az országgyűlési határozatok és az instrukciók alapján követte végig a dica adminisztrálásának változását. Nagy István Ember nyomdokain haladva, áttekintő jelleggel tárgyalta a dica kezelését. Bakács István a dicális összeírásokról szóló tanulmányának bevezetőjében részletesen kitér a dica kivetésére és beszédésére. Végül, de nem utolsósorban meg kell említeni Kenyeres István I. Ferdinánd pénzügyigazgatási rendszeréről szóló munkáit, amelyekben a szerző néhány mondatban kitért a dica adminisztrációjára is.¹¹

Még rosszabb a helyzet, ami a taxát illeti: a fent említett kormányzattörténeti munkák nem is feltétlenül szentelnek önálló fejezetet ennek az adófajtának, hanem csupán általánosságban írnak kivetésének és beszédésének minkéntjéről, legfeljebb néhány konkrét példát hozva, távolról sem törekedve a teljességre.

Acsády fő forrásbázisát a dicális összeírások jelentették,¹² míg Ember Győző ezt kiegészítette a dicatorok számára kiadott instrukciókkal.¹³ A felhasznált források jellegéből fakadóan Acsádynak lényegében az 1540-es évek végétől van érdemi információja, az 1530-as évekről csak általánosságban sikerült megállapítania, hogy ekkoriban nem volt sikeres a dica beszédése. Ember Győző arra helyezte a hangsúlyt, hogy megállapítsa a dica beszédésének módját, ennek kronológiai tárgyalására nem vállalkozott, csupán egy-egy példát hozott fel az általa bemutatott jelenségek illusztrálására.

A felső-magyarországi bányászat igazgatásáról elsősorban az igazgatástörténeti szakirodalomból tájékozódhatunk, azonban hangsúlyozni kell, hogy ezek elsősorban a jóval gazdagabb alsó-magyarországi bányavárosokra helyezik a hangsúlyt, és csak érintőlegesen említenek meg néhány tudnivalót a felső-magyarországi bányavárosokról. Ezek közül legkorábbi Acsády Ignác *Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd uralkodása alatt 1526-1564 c.* munkája, amely az alsó-magyarországi bányászatra, a pénzverésre és a sóbányászatra helyezte a hangsúlyt, miközben említést sem tett a felső-magyarországi bányászatról.¹⁴ Ember Győző közigazgatástörténet munkája ismerteti a bányavidékeket, köztük a felső-magyarországit is, majd bemutatja a bányagazgatást a középkortól a kora újkorig, különös tekintettel a körmöci kamarára, majd bemutatja a szatmári és nagybányai bányavidéket, és mindössze néhány sorban

¹¹ Acsády 1888; Ember 1946; Nagy 2015; Lásd még: Bakács 1957, 51-81. p.; Kenyeres 2003a 61-92. p.; Kenyeres 2003b 59-103. p.

¹² MNL OL E 158 Dicalis összeírások

¹³ MNL OL E 136 Diversae instructiones

¹⁴ Acsády 1888 162-167. p.

emlékezik meg a felső-magyarországi bányászatról, megemlítve többek között, hogy nem készült róla monografikus feldolgozás, és más munkákban is nagyon kevés adat található róla.¹⁵ Nagy István *A Magyar Kamara és egyéb kincstári szervek* című munkája a bányászat jogi hátterének ismertetése után – bár középpontjában a korábbi művekhez hasonlóan az alsó-magyarországi bányászat áll – néhány sorban említést tesz az 1550-es évek felső-magyarországi bányászatáról is, majd ennél valamivel részletesebben tárgyalja az 1560-as évek bányászatát, elsősorban igazgatástörténeti megközelítésben, arra fókuszálva, hogy mely hatóság irányította a bányászatot.¹⁶

Néhány kisebb igazgatástörténeti tanulmány érinti a felső-magyarországi bányászatot. Ide tartozik Eckhart Ferenc írása a főbányagrófi hivatal megszervezéséről, amely elsősorban az alsó-magyarországi bányavárosokra terjedt volna ki, bár szóba került, hogy a felső-magyarországiak felettes hatósága is legyen.¹⁷ Kenyeres István foglalkozott a bányakamarák szerepével a 15-16. században – ez természetesen a szepességi bányavidék irányítását is érinti.¹⁸ Ugyanő a Magyar Királyság pénzügyigazgatásáról szóló tanulmányában önálló bekezdést szentelt a bányai igazgatásnak, de a hangsúly itt is az alsó-magyarországi bányavidék jogi helyzetén és annak változásán van.¹⁹ Hasonló a helyzet a szerző kamarai birtokokkal foglalkozó monográfiájával: egy helyütt említi a körmöcbányai körmöcbányai kamara igazgatását.²⁰ Bár nem kifejezetten igazgatástörténeti munka, meg kell említeni Pálffy Géza a Magyar Királyság és a Habsburg Birodalom kapcsolatát tárgyaló monográfiáját, amelyben a szerző kizárólag a bányászat királyi bevételekből való részesülését, a bányai igazgatás felettes hatóságának változását és az alsó-magyarországi rézbányászatot emelte ki.²¹

A bányászat történettel foglalkozó monografikus feldolgozások némelyike is említi a felső-magyarországi bányavidék igazgatását, noha inkább az alsó-magyarországi bányászatra helyezik a hangsúlyt. Wenczel Gusztáv *Magyarország bányászatának kritikai története* című monográfiájában elsősorban az alsó-magyarországi bányavárosok történetét dolgozta fel jogtörténeti szempontból, különös tekintettel a középkorra. A szepességi bányavárosok újkori történetéről nagyon keveset tudhatunk meg, szinte kizárólag azt, hogy Mohács időszakában kinek a joghatósága alatt álltak, valamint, hogy a bányaművelés a kora újkorban ezen a területen

---

¹⁵ Ember 1946, 368. p.

¹⁶ Nagy 2015, 92-93. p.

¹⁷ Eckhart 1914, 200-201. p.

¹⁸ Kenyeres 2012, 459-469. p.

¹⁹ Kenyeres 2003b, 75-76. p.

²⁰ Kenyeres 2008, 67-68. p.

²¹ Pálffy 2010, 190-191., 199-201. p.

is hanyatlott, ezen felül az országos bányarendtartás létrehozásáról.²² Bár a szepességi bányavárosok történetéről 1903-ban készült egy monografikus feldolgozás Hajnóczy R. József tollából, a munka a korszakban elterjedt jogtörténeti szemléletet viszi tovább, és elsősorban a bányavárosok középkori történetére fókuszál, a kora újkorra csupán néhány oldal erejéig tér ki, mintegy kitekintésképpen.²³ Gergely Ernő *A szepesi bányavidék* című könyve inkább ismeretterjesztő, semmint tudományos jellegű, nem tartalmaz hivatkozásokat, és a szerző a főszövegben sem utal arra, hogy forrásokat használt volna.²⁴ Benke István Telkibánya bányászatának történetét dolgozta fel.²⁵ Munkájában a bányászat technikai részleteire helyezte a hangsúlyt, a történeti részek mellékesek maradtak, és ez a munka sem tartalmaz hivatkozásokat. Jelentős e téren Paulinyi Oszkár munkássága, aki az alsó-magyarországi bányavárosok, bányászat működése, valamint a magyar nemesfémkereskedelem feltárása terén szerzett múlthatatlan érdemeket.²⁶ Paulinyi úgy vélte, a felső-magyarországi aranybányászat jelentősége elhanyagolható, ő is csak az alsó-magyarországi bányavidékkel foglalkozott, így a szepességi bányászathoz legfeljebb annyiban használható, hogy ha feltételezzük, hogy mindkét bányavidéken ugyanúgy működtek a bányák.

Érintőlegesen a kutatás segítségére lehet a pénztörténeti szakirodalom is, mivel érintik az egyes pénzek elterjedését, és az ezzel kapcsolatos problémákra is utalnak. Itt csupán a leghasznosabbnak bizonyuló munkákat említem meg, a teljesség igénye nélkül. Huszár Lajos önálló tanulmányban foglalkozott a lengyel pénzek magyarországi forgalmával.²⁷ Buza János *Ódutka – jó dutka* című tanulmánya szintén a lengyel pénzek elterjedésének bizonyos problémáira világít rá.²⁸ Kassa pénzverdájának történetét ifj. Kemény Lajos, ill. Gyöngyössy Márton dolgozta fel.²⁹ A problémával H. Németh István Várospolitikai és gazdaságpolitika a 16-17. századi Magyarországon c. munkája is foglalkozik.³⁰

Önálló bekezdést érdemel a felső-magyarországi vaskohászatról szóló művek tárgyalása. Az alapkutatásokat Paulinyi Oszkár végezte el, majd Heckenast Gusztáv és Sarusi Kiss Béla foglalkozott a témával.³¹ Mindhárman elsősorban bányászattörténeti szempontból vizsgálták a kérdést, az igazgatástörténetet csak érintették.

---

²² Wenczel 1880, 79., 193-198. p.

²³ Hajnóczy 1903

²⁴ Gergely 2002

²⁵ Benke 2001

²⁶ Paulinyi 1936, Paulinyi 1966, Paulinyi 1972, Paulinyi 1979, Paulinyi 1976, Paulinyi 2005

²⁷ Huszár 1969-1970, 58-62. p.

²⁸ Buza 2012

²⁹ Kemény 1902

³⁰ H. Németh 2002, 115-124. p.

³¹ Paulinyi 1974, Paulinyi 2005, Heckenast 1991, Sarusi Kiss 1997, Sarusi Kiss 2008

A máramarosi só igazgatásával és kereskedelmével kapcsolatos kérdések egy részét érintik a fent említett közigazgatástörténeti monográfiák. Draskóczy István számos cikket publikált, amelyek ugyan többnyire az erdélyi sóval foglalkoznak, de egy részük legalábbis érinti a máramarosi sót is.³² Érdeemes megemlíteni továbbá Paulinyi Oszkár Iványi Béla és Kubinyi András a sóregáléval kapcsolatos tanulmányait,³³ Glück László máramarosi sókamarával foglalkozó értekezései közül azokat, amelyek jelen korszakra vonatkoznak,³⁴ végül, de nem utolsósorban Oborni Teréz a Habsburgok uralta Erdély pénzügyigazgatásáról szóló munkájának vonatkozó részeit.³⁵

A kamarai uradalmakkal általánosságban véve kizárólag Kenyeres István foglalkozott. A témában több tanulmánya is megjelent, illetve összefoglalóan két monográfiája is napvilágot látott. Egyik művében a kamarai uradalmakat dolgozta fel, másokban pedig részletes bevezető tanulmánnyal kísérve 16. századi uradalmi utasításokat adott ki.³⁶ Több rész tanulmányt is megjelentetett a királyi és királynéi magánbirtokokról, a végvárok uradalmainak igazgatásáról és gazdálkodásáról, a várbirtokok szerepéről a végvárrendszer ellátásában, a várszámadásokról mint forrástípusról, az egri várbirtok 16. századi igazgatásáról, a végvári uradalmak tisztviselőinek karrierlehetőségeiről.³⁷ Érinti a kamarai uradalmakat és a belőlük származó bevételeket a Magyar Királyság pénzügyeivel foglalkozó tanulmányaiban is.³⁸ A kamarai uradalmakból származó bevételekkel – igaz, csak felületesen – Ember Győző is foglalkozott egy tanulmányában.³⁹

Néhány szerző a kamarai uradalmak történetét is tárgyalta a várak históriájának feldolgozása során. Pataki Vidor a 16. századi várépítések kapcsán érinti a várakhoz tartozó uradalmak sorsát is.⁴⁰ Az 1557-58-as várvizsgálatokat dolgozta fel Illéssy János.⁴¹ Gyula várával többen is foglalkoztak: Csorba Csaba Vég-Gyula várának históriáját tekintette át,⁴² Kenyeres pedig a vár és uradalom 1564-es vizsgálatát vette górcső alá.⁴³ Sárospatak, Szádvár

---

³² Draskóczy 2004a, Draskóczy 2004b, Draskóczy 2005, Draskóczy 2006, Draskóczy 2008, Draskóczy 2009, Draskóczy 2012

³³ Paulinyi 1923-1924, Iványi 1911, Kubinyi 1991

³⁴ Glück 2008, Glück 2012

³⁵ Oborni 2002

³⁶ Kenyeres 2002, Kenyeres 2008

³⁷ Kenyeres 2001a, 1349-1412. p.; Kenyeres 2001b, 131-181. p.; Kenyeres 2006a, 95-112. p.; Kenyeres 2006b, 47-115. p.; Kenyeres 2008b, 197-211. p.

³⁸ Kenyeres 2003a, 61-92. p.; Kenyeres 2003b, 59-103. p.

³⁹ Ember 1982, 507-519. p.

⁴⁰ Pataki 1931, 124-128. p.

⁴¹ Illéssy 1894, 57-95., 216-241. p.

⁴² Csorba 1985

⁴³ Kenyeres 2017, 259-270. p.

és Tokaj történetét Détshy Mihály,⁴⁴ Szatmárét Fodor Ferenc,⁴⁵ Szendrőét Borovszky Samu⁴⁶ dolgozta fel.

Magukkal az uradalmakkal többen is foglalkoztak egy-egy résztanulmány erejéig. Kloch György magyarországi uradalmak összeírásait gyűjtötte össze.⁴⁷ Néhányan egy-egy kamarai uradalom gazdálkodásának feldolgozását vállalták magukra. Leginkább feldolgozott az egri uradalmak története, elsősorban Sugár István munkásságának köszönhetően, ugyanis számos résztanulmányt jelentetett meg a témában, többek között az egri vár 16. század végi gazdálkodásáról, a vár gazdasági, katonai és adminisztrációs szervezetéről, officialatusi rendszeréről.⁴⁸ Meg kell említeni Rúzsás Lajos az egri vár gazdálkodásáról szóló monográfiáját is.⁴⁹ A gyulai uradalom kapcsán Bácskai Vera és Csipes Antal tanulmányait kell megemlíteni.⁵⁰ Péter Katalin a kora újkori Sárospatak társadalmának és gazdálkodásának egyes kérdéseivel foglalkozott.⁵¹ A tokaji uradalom gazdaságtörténetét Németh Péter, Orosz István és Ulrich Attila választotta kutatásai tárgyául.⁵²

A felső-magyarországi régió kormányzatának egyik kiemelkedő alakjáról, Georg Wernherről már a 18. századtól készültek rövid életrajzok, azonban ezeknél jóval többet is elmondhatunk életéről a források szélesebb körű feltárása után. Ian Daniel Ianocki az elsők között készítette el Wernher-életrajzát a *Ianociana sive clarorum atque illustrium Poloniae auctorum maecenatumque memoriae miscellae* című kötetbe.⁵³ Janocki még két Wernher Györgyről tudott, azonban a későbbi kutatás bebizonyította, hogy a kettő voltaképpen egy személy.⁵⁴ Weszprémi István Ianockival szinte pontosan egy időben elkészült orvostörténeti munkájában Wernher rövid életrajzát is tárgyalja.⁵⁵ Weszprémi is megemlíti a kassai Wernher Györgyöt, és homonímiának tartja a nevek azonosságát, azaz ő is két Wernher Györgyöt különböztet meg.⁵⁶ Gustav Bauch 1898-ban készítette el Wernher életrajzát.⁵⁷ Következő

---

⁴⁴ Détshy 2002, Détshy 2008, Détshy 1995

⁴⁵ Fodor 1956, 63-116. p.

⁴⁶ Borovszky 1908

⁴⁷ Kloch 1894, 727-772. p.

⁴⁸ Sugár 1982, 460-521. p.; Sugár 1983; Sugár 1993-1994, 67-101. p.; Sugár 1995-1995, 107-133. p.

⁴⁹ Rúzsás 1939

⁵⁰ Bácskai 1967, 432-456. p.; Csipes 1974, 228-238. p.

⁵¹ Péter 1997, 809-856. p.

⁵² Németh 2005, 429-447. p.; Orosz 1995, 87-109. p.; Ulrich 2001, 309-325. p.

⁵³ Ianocki, 1776. 298-301. p.

⁵⁴ Csepregi szerint a már idézett életrajzi költeményre hivatkozva Katona bizonyította, hogy a két Wernher voltaképpen egy személy. Valójában már Bauch is leírta, hogy egy emberről van szó. pl. Bauch 1898, 82. p., Katona 2000, 276. p., Csepregi 2006, 41-46. p. Pray György a *Ianocianaból* kimásolt néhány életrajzot, amelyek között a két Wernheré is szerepel, jegyzeteit l. OSZK Kézirattár Quart. Lat. 567. I. köt. 110-112. p. (A 110. oldalon Georgius Wernerus Cassoviensis, a 111-112. Oldalon pedig Georgius Wernerus Silesius életrajza szerepel)

⁵⁵ Weszprémi 1774, 199-207. p.

⁵⁶ Weszprémi 1774, 206. p.

⁵⁷ Bauch 1898, 82-104. p.

életrajzunk Elfriede Rensing 1933-ban megjelent *Präsident der Zipser Kammer* című, német nyelvű tanulmánya.⁵⁸ Katona Tünde tanulmánya Wernher humanista tevékenységére koncentrál, és semmi újat nem hoz.⁵⁹ Érdeemes megemlíteni Erdősi Laura életrajzi vázlatát, amely Wernher később tárgyalandó fő művének fordítása előtt jelenik meg.⁶⁰ Csepregi Zoltán tanulmánya Wernher életének korai szakaszához közöl új adatokat.⁶¹ Legújabban Bernhard emlékezik meg röviden Wernherről a közép-európai humanizmusról megjelent munkájában.⁶² A lexikonszócikkek közül érdemes kiemelni a *Contemporaries of Erasmus* életrajzi tár Wernherről írott szócikkét.⁶³ A fenti munkán kívül más-más történeti kérdést taglaló művekben érintőlegesen ejtenek szót Wernher tevékenységének egy-egy aspektusáról. Ezek Wernherre vonatkozóan nem tartalmaznak új kutatási eredményeket; elsősorban Rensing adatait ismétlik.

A kormányzattörténeti munkák közül Acsády Ignác és Kérészy Zoltán monográfiái Wernher felső-magyarországi tevékenységére vonatkozóan közölnek bizonyos részleteket, egyéb tevékenységére azonban érthető okokból nem térnek ki.⁶⁴ Ember Győző közigazgatástörténeti monográfiájában több helyen is előkerül Wernher személye.⁶⁵ Szűcs Jenő a *Szepesi Kamarai levéltár* című művének bevezetőjében röviden kitér Wernher felső-magyarországi jövedelemigazgatói tevékenységére.⁶⁶ Gecsényi Lajos több, kamarákkal és személyzetükkel foglalkozó tanulmányában is utal egy-két mondat erejéig Wernherre mint kamarai tanácsosra.⁶⁷ Oborni Teréz *Erdély pénzügyei I. Ferdinánd alatt* című monográfiája az erdélyi pénzügyigazgatás újjászervezése kapcsán foglalkozik Wernher erdélyi szerepvállalásával.⁶⁸ A várostörténeti művek közül H. Németh István és Sarusi Kiss Béla munkái is használhatók Wernher városi karrierjének alaposabb megismerése érdekében.⁶⁹

Jelentős adatokkal szolgálhat a helytörténeti szakirodalom, hiszen nem egy munkában megemlíti Wernher sárosi prefektusi működését. Illéssy János történész-levéltáros *Várvizsgálatok 1557-1558-ban* című tanulmányában közli a vizsgálobiztosok jelentését. Ennek

---

⁵⁸ Rensing 1933. 31-58. p.

⁵⁹ Katona 2000, 267-279. p.

⁶⁰ Erdősi 1963, 103-168. p.

⁶¹ Csepregi 2006. 41-46. p.

⁶² Bernhard 2015

⁶³ *Contemporaries of Erasmus* 1987

⁶⁴ Acsády 1888, Acsdáy 1894; Kérészy 1916

⁶⁵ Ember 1946

⁶⁶ Szűcs 1990

⁶⁷ Gecsényi 2003. 100–113. p., Gecsényi 2008, Gecsényi 2001, 55-70. p.; l. még egy utalás erejéig Gecsényi Lajos: Egy kamarai tisztviselelő a XVI. században. Nagyváthy Ferenc. In: Turul, 72. évf. (1999) 3-4. sz. 77-83. p., másodközlés: Gecsényi Lajos: Gazdaság, társadalom, igazgatás. Tanulmányok a kora újkor történetéből. Győr, 2008. 401-407. p.

⁶⁸ Oborni 2002

⁶⁹ H. Németh 2004, Sarusi Kiss 2008

Sáros váráról szóló része elsősorban Wernher György és gyalui Thorda Zsigmond várporkolábi minőségében való visszaéléseiről és hanyagságáról szól (amelyekkel a későbbiekben részletesebben foglalkozom).⁷⁰ Illéssy fent említett munkájából egész bekezdéseket vett át szinte szó szerint Tuhrinszky Károly főgimnáziumi tanár *Sárosvár története* c. monográfiájában; új forrásokat vagy szakirodalmat a témával kapcsolatban nem vont be „kutatásába”.⁷¹ Balegová *A sárosi vár Wernher György idejében* című – képekkel együtt is mindösszesen öt oldalas – cikke mintegy felét a vár középkori történetének ismertetése teszi ki, majd néhány elszórt adatot is kapunk a várkapitányról, ezután pedig lényegében átveszi Tuhrinszky és Illéssy megállapításait.⁷² A szerző egyébként alig öt feldolgozásra, valamint két forrásra hivatkozik.

A humanistákkal foglalkozó szakirodalom sokszor említi – bár többnyire csupán érintőlegesen – Wernher életének egy-egy mozzanatát. Lakatos Bálint a *Pannoniae luctus* c. elégiakötet elemzéséről szóló tanulmányában számos életrajzi adatot közöl Wernherről, persze a szakirodalom alapján.⁷³ Gustav Bauch meglepően röviden utal Wernher életének két-három momentumára *Walentin Eck und Georg Wernher* c. tanulmányában.⁷⁴ Várkonyi Gábor Wernher humanista tevékenységéről emlékezik meg röviden *Hévizek és fürdők a 17. századi Magyarországon* c. tanulmányában.⁷⁵ Kincses Katalin *A soproni fürdők a kora újkorban* címet viselő cikkének célja „a fürdők és a fürdőzés históriájának leírása mellett a fürdő mint városi tulajdonban levő intézmény helyének, szerepének, funkciójának rekonstruálása”, és csupán érintőlegesen említi meg Wernher *De admirandis Hungariae aquis* című munkáját.⁷⁶ Szintén a fürdőkultúrával kapcsolatban említi Wernher munkáját Sudár Balázs *Török fürdők a Hódoltságban* című munkájában.⁷⁷ Dobos Irma hidrogeológus cikke, amely a *Wernher György bemutatja Magyarország csodálatos vizeit*⁷⁸ címet viseli.

Thorda életútjának feldolgozását több életrajz is célul tűzte ki. Ezek közül talán Miloslav Okál szlovák klasszika-filológia-professzor francia nyelven írt munkája a legalaposabb: a Thorda humanista levelezését és irodalmi munkásságát gyakorlatilag teljes egészében, naplóját részben feldolgozta.⁷⁹ Lényegében az erről írt könyvismertetését jelentette

---

⁷⁰ A cikk érdekessége továbbá, hogy 1557-ben még főkapitányként említi Wernhert, noha ő már 1556-ban meghalt. Illéssy 1894, 57-95. p.

⁷¹ Tuhrinszky 1899

⁷² Balegová 2001, 167-171. p.

⁷³ Lakatos 2008, 259-286. p.

⁷⁴ Bauch: 1894, 40-57. p.

⁷⁵ Várkonyi 1992, 113-119. p.

⁷⁶ Kincses 1997

⁷⁷ Sudár 2003, 213-263. p.

⁷⁸ Dobos 2009, 14-16. p.

⁷⁹ Okál, 1974. 105-155. p.

meg később tanulmány formájában is Zeman László.⁸⁰ 1937-ben Gömör János is készített egy rövid életrajzi vázlatot az Evangélikus Lapba.⁸¹ Még rövidebben említi Thorda pályáját Budai Ézsaiás történeti munkájában.⁸²

A kormányzattörténeti munkák közül több is érdemben hozzájárul az életrajzi adatok bővítéséhez, különösen kamarai pályafutása egyes részleteinek bemutatásán keresztül. E művek közül Ember Győző közismert közigazgatás-történeti munkáját, Szűcs Jenő Szepesi Kamara anyagáról írt művét, valamint Acsády Ignác *A pozsonyi és a szepesi kamarák c.* monográfiáját érdemes kiemelni.⁸³

A humanistákkal, művelődéssel, iskolatörténettel foglalkozó művekben rendszerint található egy-egy említés Thordáról, amelyek szintén hozzájárultak az életrajz teljesebbé tételéhez. Az életút rekonstruálásához felhasználhatók továbbá a köztörténettel vagy annak egy-egy epizódjával, szereplőjével kapcsolatos munkák is, amelyek, bár csak egy-egy adalékkal járulnak hozzá az életrajzhoz, nélkülük lehetetlen lenne áttekintően felvázolni Thorda működését.

A Pesthy családról eleddig semmilyen tanulmány nem látott napvilágot, csupán a közigazgatástörténeti és a helytörténeti irodalom egy-egy utalása nyújthat szerény segítséget a kutatáshoz.

Nem sokkal kedvezőbb a helyzet a kamarai tanácsosok társadalomtörténeti hátterének vizsgálatakor sem. A 16. századi kamarai hivatalnokok, különösen a tanácsosok és elnökök közel háromszáz éve foglalkoztatják az archontológiai és több mint száz éve a proszopográfiai kutatásokat. Bél Mátyás már 1735-ben összeállította az elnökök és tanácsosok névsorát, olykor pedig közölte hivatalviselésük időpontját, esetleg egy-két további adatot is.⁸⁴ Acsády Ignác volt az első, aki – a Bél-féle adatsorokat bővítve néhány alsóbb hivatali pozíció adataival –, társadalomtörténeti vizsgálatoknak vetette alá a hivatalnokokat: röviden írt társadalmi hátterükről, nemzetiségi megoszlásukról, előrelépési lehetőségeikről.⁸⁵ Nem sokkal később Theodor Mayer érintette a kérdést.⁸⁶ Ember Győző az előző század derekán források alapján pontosította a névsorokat, kiegészítette azokat az alsóbb tisztségviselőkkel, valamint hivatalviselésük időpontjával, azonban társadalomtörténetükről – adatok hiányában – nem

---

⁸⁰ Zeman, 2003. 37-55. p.; Zeman, 1983. 102-110. p. A tanulmányból részleteket közöl: Zeman, 2013. 48-49. p.

⁸¹ Gömör J., 1937. 360-364. p.

⁸² Budai, 1814 134-137. p.

⁸³ Ember, 1946.; Szűcs, 1990.; Acsády, 1894.

⁸⁴ Bél 1735, az elnökökre l. 450-455. p., a tanácsosokra pedig 455-462. p.

⁸⁵ Acsády 1894, 50-51., 77-88. p.

⁸⁶ Mayer 1915

sikerült Acsádynál többet megállapítani.⁸⁷ Fallenbüchl Zoltán több munkájába is bővítette az adatsorokat⁸⁸ (bár meg kell jegyezni, hogy Gecsényi Lajos kimutatta: sokszor pontatlanul⁸⁹); továbbá – főleg a 17. századra vonatkozóan – társadalomtörténeti elemzéseket is végzett. Jelentősen bővítette a történeti kutatás rendelkezésére álló adatokat Gecsényi Lajos, aki több tanulmányában több 16. századi tanácsos és elnök pályájáról meglévő ismereteinket bővítette értékes adatokkal.⁹⁰ Újabban Tatjana Guszarova – olykor az előbb említett Gecsényivel karöltve, és mindenkor az ő adataira támaszkodva – foglalkozott a Magyar és a Szepesi Kamara 17-18. századi tanácsosaival.⁹¹ Legújabban Pálffy Géza összegezte az eddigi kutatási eredményeket, elsősorban Gecsényi Lajos tanulmányaira támaszkodva, különös tekintettel a kamarai tanácsosok kiválasztásának szempontjaira, valamint karriermodelljeik vizsgálatára.⁹² A fentiekkel párhuzamba állíthatók Kenyeres István uradalmi tisztviselőkre vonatkozó kutatásai.⁹³

Érdemes megemlíteni, Ausztriában jóval előrehaladottabbak a proszopográfiai kutatások és az erre támaszkodó társadalomtörténeti elemzések⁹⁴, bár ott sincs szó a kamarai alkalmazottak adatainak szisztematikus összegyűjtéséről és értelmezéséről.

A magyarországi pénzügyigazgatásról és keretéről, a birodalmi gazdaságkormányzatról számos külföldi kötetben is olvashat a kutató; ezek közül itt csak néhányat emelek ki. Elsőként a több korszakon átívelő kormányzattörténeti munkákat veszem górcső alá. Ezek közül a legkorábbi Thomas Fellner és Heinrich Kretschmayr forráskiadványa, amely elsősorban az udvaroncoknak és az igazgatásban részt vevő tisztviselőknek az uralkodók által kiadott instrukciók szövegeit adja közre.⁹⁵ A század közepén írta meg Erns Hellbling közigazgatástörténeti tankönyvét, amelyben az őskortól saját koráig bemutatja a Habsburg Monarchia közigazgatását, és néhány oldalban kitér a császári, illetve a magyar igazgatásra is.⁹⁶ Oskar Lehner kormányzattörténete a keltáktól saját koráig követi nyomon az eseményeket; röviden kitér a központi igazgatásra, az örökös tartományok saját igazgatására azonban nem.⁹⁷

---

⁸⁷ Ember 1946, 134-135. p.

⁸⁸ Fallenbüchl 1968, 233-265. p.; Fallenbüchl 1988; Fallenbüchl 1967, 193-236. p.

⁸⁹ Gecsényi 2003, 101-102. p. 13. jegyzet; Gecsényi 2008, 475-487. p.

⁹⁰ l. 6. jegyzet, továbbá Gecsényi 2003, 100-113. p.

⁹¹ Gecsényi—Guszarova 2003, 653-672. p.; Guszarova 2006, 16-22. p.

⁹² Pálffy 2011, 209-214. p.

⁹³ Kenyeres 2008, 200-217. p.

⁹⁴ A proszopográfiai vizsgálatokat Paul-Joachim Heinig és Heinz Noflatscher kezdte meg. Heinig 1997, Noflatscher 2011. L. még Rauscher 2004, 138-144. p.

⁹⁵ Fellner—Kretschmayr 1907

⁹⁶ Hellbling 1956

⁹⁷ Lehner 1994

A kifejezetten a kora újkor történetével foglalkozó kormányzattörténeti munkák a fentieknél bővebben tárgyalják a birodalmi és magyar igazgatást. A Friedrich Walter 1972-ben jelentette meg a a kora újkortól a 20. század közepéig tárgyaló munkáját, amelyben önálló alfejezetben mutatja be I. Ferdinánd kormányzati reformjait, röviden kitérve a magyarországi kormányzat kialakítására is.⁹⁸ Jóval részletesebb Peter Rauscher *Zwischen Ständen und Gläubigern* című műve, amely bemutatja a birodalmi közigazgatás struktúráján túl az egyes „tartományok”, köztük a magyar igazgatását is.⁹⁹ A mű szemlélete is jóval összetettebb, mint elődeié, ugyanis számos gazdaság- és társadalomtörténeti vonatkozásra is kitér. A *Herrschaftsverdichtung, Staatsbildung, Bürokratisierung* című tanulmánykötet számos módszertani kérdést és esettanulmányt mutat be, többek között Fazekas István tollából a magyar korona egykori országainak igazgatását.¹⁰⁰ Legújabbban és talán legrészletesebben a Michael Hochledlinger, Petr Mata és Thomas Winkelbauer nevével fémjelzett *Verwaltungsgeschichte der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit* című monográfia tárgyalja az igazgatástörténetet: első kötetében az udvari és központi, másodikban pedig a tartományi hatóságok működését mutatja be.¹⁰¹

A császárok, I. Ferdinánd és II. Miksa életrajzai is érintik az általuk eszközölt közigazgatástörténeti reformokat. Altfahrt kismonográfiája érintőlegesen megemlíti I. Ferdinánd központi kormányzati reformjait.¹⁰² A Fuchs és Kohler által szerkesztett tanulmánykötetbe Oborni Teréz írta meg az I. Ferdinánd magyarországi uralmáról szóló fejezetet.¹⁰³ A II. Miksa uralkodásának egy-egy aspektusát bemutató tanulmánykötet többek között a pénztörténetet is érinti.¹⁰⁴

A dolgozatot két fő részre osztottam: az első nagy fejezetben a központi igazgatás szervét, a Magyar Kamarát és ennek működését vizsgálom, majd négy esettanulmányt mutatok be az egyes jövedelmi ágak és jövedelemforrások kezeléséről. A második részben a felső-magyarországi területeken működő tanácsosok életpályáját és társadalomtörténeti háttérét elemeztem, különös tekintettel a felső-magyarországi jövedelemigazgatókra. Az első rész első két fejezetében a központi igazgatást a felső-magyarországi területeken is ellátó Magyar Kamara megalapítását és működésének első éveit mutatom be 1538-ig bezárólag. Ebben az évben nevezett ki az uralkodó egy konkrét személyt a felső-magyarországi jövedelmek

---

⁹⁸ Walter 1972

⁹⁹ Rauscher 2004

¹⁰⁰ Hochledlinger—Winkelbauer 2010

¹⁰¹ Hochledlinger—Mata—Winkelbauer 2018

¹⁰² Altfahrt 2003

¹⁰³ Fuchs—Kohler 2003

¹⁰⁴ Edelmayer—Kohler 1992

kezelésére Georg Wernher személyében. A Wernher tevékenységét tárgyaló fejezetben alaposabban megvizsgáltam feladatkörét, különös tekintettel azokra a funkciókra, amelyek nem szerepelnek az instrukciójában. Ezután egy önálló alfejezetben Wernher és Thorda együttműködését tárgyalom azokban az években, amikor utóbbi előbbi segédjeként működött. A következő fejezet Thorda Zsigmond önálló jövedelemigazgatóságát tárgyalja, különös tekintettel feladatkörére. Egy-egy alfejezetben került sor Thorda és a segédjévé kinevezett Pesthy Ferenc együttműködésének vizsgálatára, valamint kettejük viszonyának elemzésére. A következő fejezetben Pesthy Ferenc önálló jövedelemigazgatóságát mutatom be. Ezután következik a Szepesi Kamara megalapításáról szóló fejezet, amelyben önálló alfejezetet kapott a Szepesi Kamara alapításának előkészítése, az instrukció kialakítása, majd egy rövid kitekintés a kamara működésének első éveiről.

Az első rész második felében a gazdasági irányítás helyi szintjét, azaz az egyes jövedelemforrások – a subsidium, a bányászat, a harmincadok és a kamarai birtokok – kezelését mutatom be (utóbbiról egy rövid összegzést adok a szakirodalom alapján, mert Kenyeres István lényegében teljeskörűen feldolgozta). Az egyes fejezetekben időrendben haladtam: először a Mohács előtti vagy Mohács idején fennálló helyzetet vizsgáltam meg mint viszonyítási alapot, majd nagyjából évtizedenként leírtam az egyes jövedelmi ágak megszerzésében és adminisztrálásában bekövetkező változásokat.

A második részben a felső-magyarországi gazdasági igazgatásban közreműködő kamarai alkalmazottak, elsősorban a felső-magyarországi jövedelemigazgatók, másodsorban az elnökök és tanácsosok pályáját és társadalomtörténeti háttérét kívánom górcső alá venni. Életútjuk feltárása nem csupán a magánember élettörténete szempontjából, hanem egy-egy hivatalnoki pályáiv és az általuk végzett munka felvázolása révén magának a hivatalnak és az egyes funkcióknak a történeti elemzése vonatkozásában is számos újdonsággal szolgált. A fejezet további részében összegzést kívánok nyújtani a kamara magasabb rangú hivatalnokainak társadalomtörténeti háttéréről is: egy egységes szempontrendszer szerint létrehozott adattár alapján családjukról, tanulmányaikról és képzettségükről, kapcsolatrendszerükről, valamint hivatali pályájukról statisztikai jellegű vizsgálatokat sikerült végezmem, ami alapján néhány új következtetés is levonható. Mivel a tanácsuléseken, illetve különböző bizottságok tagjaként szinte minden tanácsos aktívan részt vett a felső-magyarországi pénzügyigazgatásban, mindannyiuk pályáivét tárgyalom, és a statisztikai vizsgálatba is minden kamarai tanácsost belevettem.

I. Felső-Magyarország gazdasági igazgatása 1527-1567

I.1. A központi igazgatás 1527-1567

I.1.a) A Magyar Kamara

I.1.a)a A Magyar Kamara megalapítása

Mint Kenyeres István idézi, „*proventus nostri, qui sunt rerum omnium et praecipuae belli nervi*” — jelentette ki 1552-ben I. Ferdinánd magyar király egyik utasításában, utalva a már akkor is közkeletű „*pecunia nervus rerum*”, illetve „*pecunia nervus belli*” kifejezésekre.¹⁰⁵ I. Ferdinánd állítása ugyanakkor jól tükrözi a Magyar Királyság pénzügyi helyzetének stabilizálására tett törekvések fő célját: azaz az oszmán-török invázió elleni védekezés anyagi alapjainak megteremtését célzó igyekezetet.¹⁰⁶

I. Ferdinánd 1527. november 3-án történt koronázása után nem sokkal, még ebben a hónapban megkezdte saját magyarországi kormányzatának megszervezését.¹⁰⁷ A pénzügyi igazgatás újjászervezése – mint minden további kormányzati átalakítás alapja – Ferdinánd megválasztását követően szinte azonnal felmerült. A szakirodalom nem foglal el egységes álláspontot abban a tekintetben, hogy a rendek a kamara felállításával vajon a középkori kincstartóságot kívánták-e megújítani, avagy felismerve az új hatalmi berendezkedés kihívásait, új kormányhatóság felállítását óhajtották. Acsády és Kérészy szerint a magyar rendek 1528 januárjában arra kérték Ferdinándot, hogy újítsa meg a középkori kincstartóságot mint a királyi jövedelmek kezelésére rendelt hivatalt.¹⁰⁸ Acsády egy későbbi munkájában viszont már úgy véli, a rendek arra szólították fel a nemrég megválasztott Ferdinánd királyt, hogy mielőbb szervezzon egy jövedelmei kezelésére alkalmas hatóságot.¹⁰⁹ Acsády hangsúlyozza, hogy az új kormány szerv megalapítása az országgyűlés kívánságának megfelelően történt.¹¹⁰

I. Ferdinánd mindenesetre 1528. január 8-án kiadott utasításával hívta életre a Magyar Kamarát Budán.¹¹¹ A rendek közelebbi irányelveket nem jelöltek meg az új hivatal működésére vonatkozóan. Az uralkodó viszont gondosan ügyelt arra, hogy a magyar viszonyokhoz is

---

¹⁰⁵ Kenyeres 2003a, 59. p.; Kenyeres 2003b, 61. p.

¹⁰⁶ Kenyeres 2003a, 59. p.

¹⁰⁷ Kasza-Pálffy 2011, 24. p.

¹⁰⁸ Acsády 1888, 47-48. p.; Kérészy 1916, 25. p.

¹⁰⁹ Acsády 1894, 68. p.

¹¹⁰ Acsády 1888, 48-49. p.

¹¹¹ Acsády 1888, 37., 48. p.; Ember 1946, 119. p.; Acsády 1894, 11. p., 68. p.; Kenyeres 2003a, 71. p.; Kenyeres 2003b, 65. p.; Nagy 2015, 17. p.; l. még Pálffy 2005, 33. p.; Bessenyei 2007, 55. p.; l. még Kenyeres 2003c, 541., 543. p.; Pálffy 2007, 1109. p.; Pálffy 2000, 62. p.; Pálffy 2013, 26. p.

alkalmazkodjon: a középkori eredetű, kifejezetten magyar kincstartói méltóságot választotta kormány szerv alapjául. Az új intézmény átmeneti jellegét világosan mutatja, hogy gyakran még kincstartóságnak (*thesauriatus*), máskor pedig már kamarának (*camera*) nevezték.¹¹² A Magyar Kamara megalapítása szorosan illeszkedik Ferdinándnak a birodalom más részein megvalósított reformsorozatába: az uralkodó 1522-ben létre hívta az Alsó-ausztriai, 1527-ben pedig a Cseh Kamarát.¹¹³

A király az új hivatal élére kincstartót (*thesaurarius*) nevezett ki Gerendi Miklós, a korábbi kincstartó, aktuálisan választott erdélyi püspök személyében.¹¹⁴ Acsády a tisztségről mint elnök-kincstartóról beszélt, ami azt mutatja, hogy ő is érzékelte az átmenetiséget.¹¹⁵ A kincstartó és a tanácsosok 1533 végén már „*prefectus ceterique consilarii camerae et proventuum administratores*”-ként írták alá az uralkodóhoz címzett jelentésüket, vagyis itt az elnök már prefectusként, míg kamara tagjai tanácsosként vagy „igazgató/ügyintéző”-ként szerepelnek.¹¹⁶

Az uralkodó négy tanácsost (*consilarii*) rendelt az elnök mellé: Nádasdy Tamás¹¹⁷ budai várnagyot, Pemfflinger István budai udvarbíró¹¹⁸, Sibrik Oszvaldot és Török Istvánt.¹¹⁹ Acsády említi, hogy utóbb Reichersdorffer György is tanácsosként működött, de nem jelöl meg évszámot, hogy mikor.¹²⁰ Ember Győző kutatásaiból ismert, hogy az első számadásmester

¹¹² Ember 1946, 120. p.; Kenyeres 2003a, 71. p.; Kenyeres 2003b, 68. p.; Nagy 2015, 17. p.

¹¹³ Kenyeres 2003c, 541. p., l. még Pálffy Géza: A három részre szakadt ország. Bp., 2009. 33. p.; Pálffy 2013, 26. p.

¹¹⁴ Ember 1946, 119-120. p., Kérészy 1916, 28-29. p.; Kenyeres 2003a, 66., 71. p.; Pálffy 2000, 62. p.; Nagy 2015, 17. p.

¹¹⁵ Acsády 1888, 48. p.

¹¹⁶ L. például a kamaraelnök és a tanácsosok alábbi jelentését az uralkodóhoz. 1533. december 31. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 23.

¹¹⁷ Acsády az instrukció szövegével egyezően Istvánt írt a főszövegbe, de lábjegyzetben jelezte, hogy valószínűleg inkább Tamásról volt szó. Egyetért vele Kenyeres István is. Kenyeres István szerint nyilvánvaló elírás, amikor az utasítások több másolatában is Nádasdy István neve szerepel, és valójában Tamásról van szó. Bár Ember Győző átvette az István változatot, Kenyeres Acsády 1888-ra és Kubinyi 1964-re hivatkozva Nádasdy Tamásról beszél. Kenyeres hivatkozva Nádasdy Tamás budai várnagy Ferdinánddal való levelezését 1528-1529-ből: ÖStA Ungarische Akten, Allgemeine Akten, 8-10. fasc. Kenyeres 2004, 1115. p. 60. jegyzet. Az MNL OL E 554-ben található Szalay-gyűjtemény, 1725. tételszámú iratában, amely a Magyar Királyság tisztviselőinek fizetésjegyzéke, Nádasdy Tamás nem szerepel a kamarai alkalmazottak között, ez azonban annak lehet a következménye, hogy nádori méltósága volt az elsődleges (az ország első méltóságaként viszont szerepel). Gecsényi Lajos Nádasdy Tamást említi tanácsosként. Gecsényi 2003, 102. p., Gecsényi 2001, 56. p. 6. jegyzet szerint Ember Győzőnél elírás a Nádasdy István név. Acsády 1888, 48. p.; Kérészy 1916, 161. p.; Kenyeres 2003a, 71. p.

¹¹⁸ Kenyeres 2003a, 71. p.

¹¹⁹ „Ferdinandus etc. Instructio de his, quae reverendus devotus nobis dilectus Nicolaus de Gherendt, electus Transsilvaniensis Thesaurarius, et Magificus ac Egregii fideles nobis dilecti Stephanus de Nádasdy Castellanus Budensis, Stephanus Pemphlinger Provisor Budensis, Oswaldus Zubrik, Stephanus Theryk etc. per nos deputatio consilarii Camerae in hoc regno nostro Hungariae circa administrationem Erarii nostri in praefato Regno, una cum subsequentibus eis coadjunctis personis agere debeant.” Idézi Kérészy 1916, 161. p.; l. még Ember 1946, 119. p., Nagy 2015, 17. p.

¹²⁰ Acsády 1888, 48. p.

Kisserényi Ferenc¹²¹, a titkár pedig Thury Ferenc volt.¹²² A fentiek fényében érdekes, hogy két, 1528. március 20-án és 27-én kelt irat csak Pemfflinger Istvánt és Sibrik Oszvaldot említi tanácsosként, Kisserényi Ferencet számvevőmesterként, Turkovith Miklóst egyszerűen magisterként, illetve magister rationumként, Thury Ferencet pedig titkárként.¹²³ Gecsényi kutatásai szerint Stella Péter ugyanekkor titkári feladatokat látott el – arra nem tér ki, hogy Thury helyett vagy mellett.¹²⁴ Bár felmerült a szakirodalomban, hogy Thury Ferenc titkár¹²⁵, valamint a pénztárnokok is¹²⁶ tanácsosi címet kaptak, a fenti iratok ezt cáfolni látszanak, legalábbis az első évek tekintetében. Gecsényi szerint azok kerültek be a kamara alkalmazottai közé, akik az adott időben ott voltak Budán, és valamennyire alkalmasak voltak a feladat ellátására.

Kenyeres István arra a megállapításra jutott, hogy I. Ferdinánd az új kamarát feltehetőleg a budai udvarbíróságra kívánta alapozni, ugyanis a négy tanácsos közül az egyik az ő budai udvarbírája, Pemfflinger István volt, másikuk pedig Nádasdy Tamás budai várnagy.¹²⁷ Úgy véli, hogy az uralkodó nem véletlenszerűen, hanem gondosan alakította ki a tanácsosok összetételét, hiszen a kamara élére a korábbi rendi főméltóságot, a kincstartót állította, és mellé olyan tanácsosokat rendelt, akik hathatósan tudták támogatni, ugyanakkor ellenőrizni is Gerendi Miklós munkáját.¹²⁸ Így nem véletlenül került az új hivatalba a királyi magánbirtokok meghatározó részét kezelő budai udvarbíró, és a jövedelmek behajtásához nélkülözhetetlen katonai erőt biztosítani tudó budai várnagy sem.¹²⁹ Az előbbi tisztviselő bevonására szintén találunk birodalmon belüli párhuzamot, hiszen az alsó-ausztriai uralkodói magánjövedelmeket kezelő Vizedom (*vicedom*) is bekerült tanácsosként az Alsó-ausztriai Kamarába, és emellett a pénztáros tisztét is betöltötte.¹³⁰

¹²¹ I. még Kenyeres 2003b, 66-67. p., Gecsényi 2008, 56. p.; Gecsényi 2001, 478. p.

¹²² Ember 1946, 122. p.; Gecsényi 2008, 56. p.; Gecsényi 2001, 478. p.

¹²³ A Magyar Kamara elnökének és hivatalnokainak jelentése az uralkodóhoz. 1528, március 20. ÖStA HHStA UA AA W 286, Fasc. 8. Konv. A. 86-87.; A Magyar Kamara elnökének és hivatalnokainak jelentése az uralkodóhoz. 1528. március 27. ÖStA HHStA Ungarische Akten Allgemeine Akten Fasc. 8. Konv. A. 86-87.

¹²⁴ Gecsényi 2001, 56. p.

¹²⁵ Ember 1946, 122. p.

¹²⁶ Ember 1946, 129. p.

¹²⁷ A budai udvarbíróság fogalma egyébkén Buda török kézre kerülése után is fennmaradt, pl. az akkor már Eger várához csatolt kun és jász területeket a főváros eleste után két évtizeddel is a budai udvarbírósághoz tartozó jövedelmeként tartották számon. Kenyeres 2008, 70. p. Kubinyi egyik cikkét még ide

¹²⁸ Kenyeres 2003b, 66. p.

¹²⁹ Kenyeres 2003b, 66. p., Kubinyi 1964, 1103-1148. p.

¹³⁰ Kenyeres 2003b, 66. p.

Az utasítás szerint a Magyar Kamara fő feladata a királyi jövedelmek kezelése és a rendek által az országgyűlésen meghatározott célra megszavazott adók beszedése lett volna. A gyakorlatban azonban Magyar Kamara jóval tágabb feladatkörrel rendelkezett, hiszen hatásköre a többi kormányzati szerv nemléte vagy hiányos működése folytán nemcsak a pénzügyigazgatásra terjedt ki, hanem az egész közigazgatásra.¹³¹ A Kamara székhelye az ország hagyományos központja, Buda lett.¹³²

Ahhoz, hogy megkezdhesse működését, a kamarának először is képet kellett nyernie a királyi javakról és jövedelemforrásokról. A Jagellók uralkodása alatt a jövedelemforrások szinte kivétel nélkül zálogba kerültek, az uralkodók pedig kölcsönök felvételével próbáltak pénzhez jutni. A hitelezők II. Lajos halála után I. Ferdinándot rohanták meg, aki a Magyar Kamarát először is azzal bízta meg, hogy vizsgálja meg ezen követelések jogosságát, és tárgyaljon kiegyenlítésükről.¹³³ Másodsorban a király az elzálogosított javak és jövedelmek számbavételét jelölte ki a kamara feladatául, és felszólította a hivatalt, hogy mielőbb tegyen javaslatot visszaváltásuk módjára.¹³⁴ Harmadszor pedig jelentést kellett tennie az összes királyi jószágok, halász- és vadászhelyek, szőlők, várak, bányák, harmincadok, vámok, révek, tizedek és egyéb földesúri és felségjogon élvezett szolgáltatások és illetmények állapotáról, továbbá a pénzverésről, valamint arról, hogy miként lehetne mindezeket gyarapítani és jövedelmezőbbé tenni.¹³⁵ Az olyan perekben, amelyekben a kincstár is érintett, gondoskodnia kellett az uralkodó érdekeinek védelméről.¹³⁶ Végezetül az új hivatalnak minden fontosabb, a gazdaság- és pénzügyigazgatással kapcsolatos kérdésről informálnia kellett a királyt.

Az instrukció számos olyan előírást tartalmazott, amely a kora újkori pénzügyigazgatás nálunk korábban nem honos alapelveit rögzítette: így a kamarai alhivatalok vezetőinek a teendőit utasításokban kellett megfogalmazni, előírta továbbá minden hivatal számára a kötelező számadásvezetést, a hivatalnokok mellé ellenőrök kirendelését és „ellenszámadások” készítését, azaz a pénzügyi ellenőrzést. Az instrukció szabályozta a kifizetések, valamint a nyugtaadás rendjét és a kamara hatáskörébe utalta a várak fenntartásának nehéz ódiumát is. Az

---

¹³¹Ember 1946, 119. p., 120. p.; l. még Nagy 2015, 22. p.

¹³²Ember 1946, 120. p.; Kenyeres 2003a, 71. p.

¹³³Kérészy kiemelte, hogy csak azokat a tartozásokat kell kiegyenlíteni, amelyeknek a követelő valamilyen jogalapul szolgáló okmányt tud benyújtani, és ez esetben is mindent meg kell tenni az elengedés vagy legalább az összeg leszállítása érdekében. Acsády 1888, 49. p.; Kérészy 1916, 29. p.; Ember 1946, 121. p., Kenyeres 2003b, 67. p.; Kenyeres 2003c, 543. p.; Nagy 2015, 22. p.

¹³⁴Acsády 1888, 49. p.; Ember 1946, 121. p.; Kérészy 1916, 29. p.; l. még Kenyeres 2003a, 71. p.

¹³⁵Kérészy 1916, 29. p.; Ember 1946, 121-122. p.

¹³⁶Kérészy 1916, 29. p.

új pénzügyigazgatási szerv legtapasztaltabb tagját, Kisserényi Ferencet pedig gyakorlatilag a könyvvizsgálói, számvevői feladatokkal bízta meg.¹³⁷

1.1.a)β A Magyar Kamara szervezete és működése

A kincstartó hívta össze a tanácsülést, a döntéshozatal után megszámlálta a tanácsosok szavazatait, és azok alapján kimondta a határozatot.¹³⁸ A titkár is tanácsosi címet kapott, így természetesen ő is jelen volt a tanács ülésein, bár arról nem szól az utasítás, hogy szavazati joga is lett volna.¹³⁹ Ő vezette a tanácsülések jegyzőkönyveit, írásba foglalta a határozatokat majd jegyzetei alapján megfogalmazta a kiadványokat.¹⁴⁰

Az elnöknek minden, a kamara részére teljesített fizetésről sajátkezűleg aláírt nyugtát kellett adnia, és a nyugtákat el kellett könyvelnie.¹⁴¹ Az újabb kutatás hajlamos megfeledezni arról az R. Kiss által már publikált adatról, hogy az elnök jelen volt a helytartó mellé rendelt tanács ülésein is, de nem volt felszólalási joga.¹⁴²

A kincstartó és a tanácsosok együttes feladata volt a kamarai javak igazgatása, valamint megtartása és lehetőség szerint gyarapítása is.¹⁴³ Ide kell érteni a korábbi adományokra, kedvezményekre vonatkozó, vagy egyéb, a kincstár ellen támasztott keresetek rendezését, a kamarai alkalmazottak tevékenységének felügyeletét és koordinálását, az erdők és vadaskertek felügyeletét, a várak és erődített helyek karban tartását, a király tájékoztatását a bevételekről és kiadásokról, valamint a pénzverésről, és végül, de nem utolsósorban a túlzottan magas fizetést élvező hivatalnokok díjazásának csökkentését.¹⁴⁴

A tanácsosok koordinálták és ellenőrizték a kamara többi hivatalnokának munkáját. Nekik kellett a tisztségviselők számára utasításokat kibocsátani. A tanácsosoknak számadást kellett bekérniük minden tisztségviselőtől, az elnököt is beleértve, majd azt vagy kivonatát fel kellett küldeniük a királyhoz, mielőtt a számadást jóvá hagynák. Az ő feladatuk volt továbbá, hogy a megüresedő pozíciókra alkalmas egyéneket javasoljanak a királynak, akinek joga volt az adott hivatali tisztség betöltése. Az instrukció szerint a tanácsosoknak kellett ügyelniük arra is, hogy az erdőkben és a vadaskerteken ne történjenek nagy károk és hogy a vadállomány megóvása érdekében az azt pusztítókat a bírák és a kapitányok büntessék meg.¹⁴⁵

---

¹³⁷ Kenyeres 2003b, 67. p.

¹³⁸ A tanács működésére lásd részletesebben Acsády 1894, 48-53. p.; Kérészy 1916, 29-30., 53. p.; Ember 1946, 50., 120-127. p.

¹³⁹ Kérészy 1916, 30., 53., 164. p.; Ember 1946, 122. p.; l. még Acsády 1894, 51. p.

¹⁴⁰ Acsády 1894, 51. p.; Kérészy 1916, 30. p.; Ember 1946, 122. p.

¹⁴¹ Acsády 1894, 50. p.; Kérészy 1916, 29. p.

¹⁴² R. Kiss 1908, LXXXVI. p.

¹⁴³ Kérészy 1916, 29. p.; Ember 1946, 121-122. p.

¹⁴⁴ Kérészy 1916, 29-32. p.; Ember 1946, 121-122. p.

¹⁴⁵ Kérészy 1916, 31-32. p.

A kamara tartozott gondoskodni a várak és erődített helyek fenntartásáról, a rongálások kijavításáról. Tájékoztatnia kellett továbbá az uralkodót, hogy kik és milyen joggal veretnek pénzt az országban, hogy ezek a pénzérmék milyen értékkel, illetve nemesfém tartalommal bírnak, és hogy ebből a tevékenységből származik-e kár a királyra nézve.¹⁴⁶ A tanácsosoknak szükség esetén közre kellett működniük a helytartóság munkájában is: ha olyan ügyeket tárgyaltak, amelyek a Magyar Kamarát is érdekelték, a helytartó meghívta a kamarai tanácsosokat is, akik adott esetben a helytartóság segítségét kérhették.¹⁴⁷

Az elnök a befolyt jövedelmeket nyugták ellenében a pénztárnoknak (*magister camerae*) adta át, aki azokból teljesítette a költségvetés, illetve a király vagy a tanácsosok által elrendelt kifizetéseket.¹⁴⁸ Nyugtát vett azoktól, akiknek pénzt fizetett ki.¹⁴⁹ Ezenfelül számadáskönyvet is kellett vezetnie, amelynek alapján év végén vagy bármikor, amikor a király kívánta, a kamarának vagy a király által megbízott személynek számot kellett adnia.¹⁵⁰ Mivel a pénztárnok tanácsosi címet kapott, részt vehetett a tanácsüléseken. Valószínűleg írnokok is dolgoztak a kamaránál.¹⁵¹ Az írnokok nem a kamarától, hanem az őket foglalkoztató tisztviselőtől kapták fizetésüket, így szorosabb értelemben véve nem is tekinthetők állami alkalmazottnak.¹⁵²

1.1.a) A Magyar Kamara működésének első évei

Az uralkodó a Magyar Kamara területi hatáskörét Erdélyre, valamint Szlavóniára, Horvátországra is kiterjesztette.¹⁵³ Már Acsády Ignác felfigyelt arra, hogy a kamara területi fennhatósága gyakorlatilag évről évre folyamatosan változott.¹⁵⁴ Ennek oka elsősorban a két király közti folyamatos háborúk miatt az uralmuk alatt lévő területek folyamatos változása valamint a török terjeszkedése volt. Ferdinánd oszágát megválasztásakor mindössze a Pozsony melletti keskeny határszéli sáv alkotta, azonban hatalmát már 1527 folyamán kiterjesztette Budáig, tehát lényegében az északnyugati megyék a kezére kerültek.¹⁵⁵

A budai kamara tényleges működésére sajnos kevés adatunk van, s ezek is többnyire a lehetetlen pénzügyi helyzetről és ennek következtében újabb hitelfelvételekről tanúskodnak. Az azonban forrásokkal alátámasztható, hogy Ferdinánd szinte azonnal megkezdte a budai

---

¹⁴⁶ Kérészy 1916, 31-32. p.

¹⁴⁷ R. Kiss 1908, LXXXVI., XC. p.

¹⁴⁸ Acsády 1894, 52-53. p.; Kérészy 1916, 29. p.; Ember 1982, 508. p.

¹⁴⁹ Acsády 1894, 54. p.; Kérészy 1916, 29-30. p.

¹⁵⁰ Kérészy 1916, 30. p.; Ember 1946, 122. p.

¹⁵¹ Ember 1946, 122. p.

¹⁵² Acsády 1894, 80. p.

¹⁵³ Acsády 1888, 38. p.; Kenyeres 2003a, 71. p.; Kenyeres 2003b, 67. p.; Kenyeres 2008, 175. p.

¹⁵⁴ Acsády 1888, 38. p.; l. még Nagy 2015, 19. p. (utal a változásra, de konkrétumokat nem említ)

¹⁵⁵ Acsády 1888, 38-39. p.

pénzverés helyreállítását és felmériette az uralma alatt lévő harmincadokat is.¹⁵⁶ Az újonnan megalapított kamara működésének első két esztendejében gyors rendelkezései ellenére sem ért el sok eredményt. Maga Gerendi Miklós röviddel elnöki kinevezése után elutazott Budáról, és több mint egy évig nem is tért vissza, amint azt a Kamara 1529. március 10-én jelentette a királynak.¹⁵⁷ Gerendi távolléte már önmagában is jelentősen akadályozta a tanácsosi testület tevékenységét, de a tanácsosok is csekély igyekezetet mutattak munkájuk ellátása terén. Az uralkodó az alapítás után néhány hónappal, az év szeptemberében tanácsossá nevezte ki Georg Reichersdorffert Györgyöt.¹⁵⁸ Bár a tanácsosoknak elméletileg részt kellett venniük a tanácsüléseken, ez gyakran nem történt meg, és nemcsak a helyben elintézendő ügyek miatt voltak oly gyakran távol a kamarától, hogy – a pénzhiányon kívül – ezzel komolyan veszélyeztették annak működését. Ékesen bizonyítja ezt Kissereányi Ferenc pénztárnok és Turkovith Miklós számadásmester 1528. március 21-én az uralkodóhoz írt jelentése, amelyben ismételtén kérték, hogy parancsolja meg a kamarai tanácsosoknak, hogy jöjjenek a kamarához, és velük együtt gondoskodjanak a királyi felség szükségleteiről, a levélírók ugyanis kevesen voltak, és nem tudtak mindent elintézni, amit kellett volna; úgy vélték, hogy legalább 8-10 személy révén lehetne elvégezni a kamarára kiszabott munkát.¹⁵⁹

Nem véletlen, hogy az 1531-es utasítás már arról rendelkezett, hogy az üléseken a tanácsosok többsége legyen jelen.¹⁶⁰ Ennek alapján is feltételezhető, hogy a tanácsosok gyakran olyan nagy számban voltak távol, ami már lehetetlenné tette az új igazgatási szerv hatékony működését. Ennek csupán egyik oka lehetett, amit Ember Győző monográfiájában megjelöl, nevezetesen, hogy a tanácsosok továbbra is gyakran vettek részt a királyi javak és jövedelmek megvizsgálására kiküldött bizottságokban; hasonló súllyal eshetett a latba, hogy az állandó háborúk miatt gyakran kellett személyesen irányítaniuk birtokaik védelmét, illetőleg megszervezniük saját gazdaságaik működését, s emiatt hanyagolták el hivatalnoki tevékenységüket. Gerendi Miklós pedig erdélyi püspökként maga is számos diplomáciai és egyéb feladatot látott el.¹⁶¹

---

¹⁵⁶ Kenyeres 2003b, 67. p.

¹⁵⁷ Acsády 1888, 49-50. p.; Kenyeres 2003b, 67. p.

¹⁵⁸ Kenyeres 2003b, 67. p.; Gecsényi 2001, 56. p., Gecsényi 2008, 478. p.

¹⁵⁹ *Serenissime princeps et dominus dominus gratiosissime. Quemadmodum ante supplicavimus maiestati vestrae per literas nostras, ita et nunc supplicamus, dignetur mandare consiliariis camerae maiestatis vestrae, ut utinant? ad cameram eiusdem, et una nobiscum curent negotia vestrae maiestatis et regni ab eo ... tempore, quo maiestas vestra e Strigonio discessit. Nos duo tantummodo cum domino thesaurario hic laboravimus et non sufficimus disponere omnia, quae deberent disponi per octo vel decem personas maxime hoc tempore, cum necessitates sunt plures et graviores, si autem quis defectus in negotiis maiestatis vestrae et regni propter absentiam camerariorum, quint... maiestas vestra videat, si nobis merito imputari potest...*

¹⁶⁰ Acsády; Ember 1946, Nagy 2015, 18. p.

¹⁶¹ Néhány példa arra, hogy a mohácsi csata utáni években oroszlanrészt vállalt I. Ferdinánd erdélyi pártjának szervezésében. 1529. január 21-ére összehívta a három rend gyűlését Gerendre, ahol a megjelent rendeket felhívta,

Az 1520-as évek végén a Ferdinánd számára megszavazott rovásadóból igen kevés folyt be, a rendes bevételek elmaradtak, így az országrészben a legsürgetőbb kiadásokat sem tudták fedezni.¹⁶² A kamara 1529. március 10-én írt jelentésében elpanaszolta a királynak, hogy kénytelen volt a budai polgárokat megsarcolni: kölcsönöket vett fel, és amikor már nem kapott több készpénzt, árucikkeket foglalt le, de 1529-re kiapadtak az ilyen természetű lehetőségek is. Reichersdorffer április 6-án írt levelében ugyanerről panaszkodott az uralkodónak.

1529. augusztus közepén a török hadsereg átkelt a Dráván, 18-án pedig I. János király Mohácsnál tisztelgett a szultán előtt.¹⁶³ A török sereg a Duna jobb, János hadai pedig a Duna bal partján vonultak az ország belsejébe. Szeptember 3-án Szülejmán megkezdte Buda ostromát.¹⁶⁴ Az idegen zsoldosok a kapitány, Nádasdy Tamás megkerülésével feladták Budát.¹⁶⁵ A szultán Budán ünnepélyesen az ország trónjára helyeztette János királyt, majd tovább nyomult Bécs ostromára.

A kamarai tanácsosok egy része János király és a török sereg közeledtének hírére is kitartott:¹⁶⁶ Sibrik Oszvald 1529-ben János király visszatérésének hírére is Budán maradt, és

---

hogy ragadjanak fegyvert Ferdinánd oldalán, és ajánljanak meg pénzsegélyt. l. még ÖStA HHStA UA AA Fasc. 11. Konv. B 90, 97. I. Ferdinánd instrukciója Pemflinger István, ill. Gerendi Miklós erdélyi püspök számára az erdélyi rendekkel való tárgyalásra; Monumenta Hungariae Historica 3. Monumenta Comitalia regni Hungariae I. 1526-1536. Szerk.: Fraknói Vilmos. Bp., 1874. 220. p.; l. még uo. 234-235. p. Gerendi Miklós meghívólevele Szeben városához a gerendi gyűlésre. 1529. január 13.; Lukinich Imre szerint január 14-én már tartott a gyűlés. L. Lukinich Imre: A Bethleni gróf Bethlen család története. Bp., 1927. 27. p.; Fraknói 1875. 89. p.; Szabó Péter: V. Károly és az erdélyi szászok. In: Hadtörténelmi Közlemények, 115. évf. (2002) 2. sz. 378. p.; Kemény József: Rövid laistroma azon országgyűlési árticulusoknak, melyek Erdély Országá Fejedelemségének kezdetétől fogva a' mostani időkig hozattak. In: Tudományos Gyűjtemény, 13. évf. (1829) 103. p. 1529. májusában a segesvári országgyűlésről, a moldvai vajda készülődéséről és a törökről tájékoztatta Ferdinándot. Gerendi Miklós levele I. Ferdinándhoz. Torda, 1529. május 31. Kiadja: Schuller: Archiv für siebenbürgische Landeskunde NF 26 (1894) 663-666. p., Veress FRT IV 191. p., eredeti: ÖStA HHStA UA AA Fasc. 11. Konv. B 88. Ugyanezen a napon kelt Ferdinánd instrukciója Gerendi és Pemflinger számára az erdélyi rendekkel való tárgyalásra. I. Ferdinánd instrukciója Gerendi Miklós és Pemflinger István számára az erdélyi rendekkel való tárgyalásra. Kiadja: Schuller: Archiv für siebenbürgische Landeskunde NF 26 (1894) 660-663. p. Eredeti: ÖStA HHStA UA AA Fasc. 11. Konv. B 90., 97. Az 1529. június 22-én vívott földvári (Szalay szerint morgondai) csatában Török Bálint és Majláth István oldalán vezette Ferdinánd seregét; a csatát elvesztették a székelyek Szapolyaihoz pártolása miatt. Balló István: Báthory Endre bíbornok és erdélyi fejedelem halála. In: A csíksomlyói római katolikus főgymnasium értesítője az 1898-1899-es tanévről. Csíkszereda, 1899. 16. p.; Szalay László: János király és a diplomácia. Hatodik közlemény. In: Budapesti Szemle, 4. köt. (1858) 11-14. sz. 287. p.; Rónai Horváth Jenő: Magyar hadi krónika. II. köt. A mohácsi vésztől a legújabb korig. A Hadtörténelmi Közlemények 1896. évi melléklete. Bp., 1896. 11-12. p. 1530-ban Gerendi, Majláth és Pemflinger – mivel Ferdinánd uralma a szász területekre szorult vissza – Szebenbe vonultak vissza. Szalay László: János király és a diplomácia. Hatodik közlemény. In: Budapesti Szemle, 4. köt. (1858) 11-14. sz. 287. p. Május első napján összegyűjtötték Ferdinánd híveit, és elhatározták, hogy folytatni fogják a János király elleni háborút, egyúttal segélyért folyamodtak Ferdinándhoz. uo., l. Még Kretschmayr Henrik: Gritti Lajos 1480-1534. Bp., 1901. (Magyar történeti életrajzok 38.)

¹⁶² Acsády 1888, 50. p.

¹⁶³ l. még Magyarország története 1526-1686, 1639. p.; R. Várkonyi 1999, 35. p.

¹⁶⁴ Magyarország története 1526-1686, 1639. p.; Szakály 1986, 51. p.

¹⁶⁵ R. Várkonyi 1999, 35. p.

¹⁶⁶ Zolnay 1971, 39. p; Ember 1946, 126. p., Kérészy 1916, 28. p.; Nagy 2015, 18. p.

Pemfflinger Istvánnal együtt jelentést küldött Ferdinándnak, amely szerint a magyar hivatalnokok közül már csak a magyar kamarai tanácsosok maradtak helyükön.¹⁶⁷

A szakirodalom véleménye nem egységes abban, hogy az elkövetkezendő két évben a Magyar Kamara megszűnt létezni, ezért 1531-ben újjáalapítás történt, vagy pedig csupán felfüggesztette működését, így Ferdinánd 1531-ben nem újjáalapította, hanem csupán megreformálta az újonnan kibocsátott instrukciójával.¹⁶⁸

– Gecsényi Lajos mutatott rá arra a tényre, hogy a király Pemfflinger Istvánt és Reicherstroffer Györgyöt mint kamarai tanácsosokat („*consilarii Camerae Nostri Regni Hungariae*”) 1529 decemberében felhatalmazta egy a pozsonyi városi tanács őrizetére bízott láda átvételére.¹⁶⁹ Reichersdorffert ráadásul 1531 elején megbízta az újonnan felállított magyaróvári harmincad megszervezésével és irányításával is, 1531-ben pedig egyúttal *Obrister Einnehmernek*, azaz (kamarai) pénztárosnak nevezte ki.¹⁷⁰ Kenyeres István véleménye szerint Reichersdorffer ekkor nem kamarai pénztárosként, hanem harmincad-pénztárosként működött, de ez a megbízatás a gyakorlatban egyet jelentett valamennyi királyi jövedelem pénztárosi állásával.¹⁷¹

Mivel nagyon kevés forrás áll rendelkezésre, nehéz eldönteni, mi is történhetett valójában a kamara szervezetével 1529 és 1531 között. A legtöbb iratsorozat ugyanis csak később kezdődik, így e két évre szinte kizárólag – a Gecsényi által említett iratokon kívül – az ÖSTA HHStA UA AA-ban fennmaradt néhány Pemfflinger-levélre támaszkodhatunk. Ránk maradt ugyanis Pemfflinger István 1529. december 9-én kelt levele, amelyben úgy intézkedett, mintha a kamara működne. Kérte a királyt, hogy szélesítse ki a hatáskörét – a többi között – oly módon, hogy például irányíthassa a magszakadás révén a királyra szállt birtokokat.¹⁷²

Valószínűleg sem Ferdinánd, sem Pemfflinger nem szívesen nézett szembe a ténnyel, hogy gyakorlatilag a Magyar Kamarának még az első két évben kifejtett, meglehetősen korlátozott tevékenysége is megszűnt, és reménykedtek a mielőbbi újrakezdésben – ez magyarázhatja a fent említett Pemfflinger-jelentést, valamint az uralkodó rendelkezéseit.

---

¹⁶⁷ Zolnay 1971, 39. p.

¹⁶⁸ Acsády szerint a következő két esztendőben az országban nem volt központi pénzügyi hatóság. Ugyanő idézi, hogy a rendek 1530-ban már nem létezőként említették a kamarát, felterjesztésükben ugyanis ekként írtak róla: „*per camerarios, dum erat camera*”. A jövedelmeket azon a területen, amely Ferdinánd királyé volt, katonai parancsnokok szedték be és fordították szükségleteikre, míg a határhoz közeli harmincadhivatalok az alsó-ausztriai kamarának adták át bevételeiket. Ember és Kérészy az újjászervezés mellett tette le voksát. Acsády 1888, 50., 52. p.; Ember 1946, 124. p.; Kérészy 1916, 28., 42. p.

¹⁶⁹ Gecsényi 2008, 478. p.

¹⁷⁰ Gecsényi 2003, 103.: 23. jegyzet; l. még Kenyeres 2003b, 68. p.

¹⁷¹ Kenyeres 2003b, 68. p.; hivatkozva: többek között MOL E 21 Ben. res. 1531. júl. 19. és 1538. máj. 7. melléklete (1531. febr. 4.).

¹⁷² Pemfflinger István levele I. Ferdinándnak. ÖStA HHStA UA AA 1529. december 9.

Ugyanakkor a magyar rendek „*dum erat camera*” megjegyzése arra utalhat, hogy a Magyar Kamara tevékenysége abbamaradt. A Magyar Kamara tehát 1529-ben jogilag nem szűnt meg, gyakorlatilag azonban igen, hiszen a kamarások szétszéledtek, az intézmény székhelyét elfoglalták, bevétele nem volt, így pénzügyi kormányzati tevékenységet nem tudott kifejteni.

Ferdinánd 1531 júniusában Prágába hívatta Szalaházy Tamás egri püspököt, Thurzó Elek országbíró és több más előkelőt, hogy tanácskozzék velük az ország állapotáról.¹⁷³ A pénzügyek is szóba kerültek, és a főurak azt ajánlották az uralkodónak, hogy szervezzen kamarát, amelynek székhelye legyen Pozsony, elnökéül pedig Pemfflinger Istvánt nevezze ki.¹⁷⁴ Erdélyi szerint 1531-ben a kormányzat újjászervezésére kiváló alkalmat nyújtott az a tény, hogy májusban egy éves fegyverszünetet kötött I. János királlyal.¹⁷⁵

A Magyar Kamarát immár Pozsony székhellyel újjászervező utasítás Budweisben kelt 1531. július 21-én.¹⁷⁶ Az instrukció az új intézményt csak igazgatóságnak (*administratio*) nevezte, noha feladatköre és szervezete nagyon hasonlított a korábbi Magyar Kamaráéra.¹⁷⁷ Acsády szerint az újonnan létrehozott pénzügyigazgatási szerv kiadmányaiban csupán 1542-től titulálta magát minden esetben kamarának.¹⁷⁸ Vezetője kezdetben csupán felügyelői (*superintendens*), tanácsosai pedig ügyintézői (*administratores, coadministratores*) címet kaptak.¹⁷⁹

Kenyeres István mutatott rá, hogy az intézmény már az új utasítás kiadása előtt is működött: ezt bizonyítja, hogy a kamara levéltárában már 1531 június közepétől maradtak fenn királyi rendeletek.¹⁸⁰ Az első felügyelő Pemfflinger István báró, a budai kamara tanácsosa lett¹⁸¹, administratorrá Sibrik Oszvaldot, Serényi Ferencet és Pichler Farkast nevezték ki, titkárnak pedig Albert deákot.¹⁸² A terminológiai bizonytalanságot jól jelzi, hogy ezúttal négy ügyintéző lett, elnök nincs, és hiányoznak a tanácsosok is. Az egykori Magyar Kamara tisztviselői közül tehát hárman az új intézményben is szerepet kaptak. A többi tisztség viselőjét nem nevezi meg az utasítás, de valószínűleg ezeket is betöltötték, mert az új igazgatóság feladata ugyanaz volt, mint a régi kamaráé, sőt, bővült is, ugyanis az uralkodó az üresedésben

¹⁷³ Acsády 1888, 50. p.; Kérészy 1916, 36. p.; vö. Fazekas 2007, 24. p.

¹⁷⁴ Acsády 1888, 50-51. p.; Kérészy 1916, 36. p.

¹⁷⁵ Erdélyi 2000, 341. p.

¹⁷⁶ Acsády 1888, 51. p.; Kenyeres 2003b, 68. p.; l. még Pálffy 2005, 33. p.; Bessenyei 2007, 55. p.; l. még Pálffy 2000, 62. p.; Pálffy 2013, 26. p.

¹⁷⁷ Acsády 1888, 51. p.; Kenyeres 2003a, 71. p.; Nagy 2015, 18. p.

¹⁷⁸ Acsády 1888, 52. p.

¹⁷⁹ Acsády 1888, 51. p.; Kérészy 1916, 36. p.; Ember 1946, 121. p.; Kenyeres 2003b, 68. p.; Pálffy 2013, 26. p.; Nagy 2015, 18. p.

¹⁸⁰ Az első ilyen rendelet 1531. jún. 19-én kelt. MOL E 21 Ben. res. 1531. jún. 19. Kenyeres 2003b, 68. p.

¹⁸¹ l. még Kenyeres 2003a, 71. p.; Kenyeres 2003b, 68. p.

¹⁸² Ember 1946, 122. p.; Acsády 1888, 52. p.; Bessenyei 2007, 55. p.

lévő egyházi javak kezelését is a hatáskörébe utalta.¹⁸³ A pénztárosi és a számvevői teendőket Serényi Ferenc látta el, aki valószínűleg azonos az 1528-i utasítás számadásmesterével, Kisserényi Ferencel. Az adminisztráció titkára Albert írnok lett; az ő feladata volt a tanácsulések jegyzőkönyveinek vezetése, és az azokon hozott határozatok írásba foglalása, valamint utóbbiak expedálása és a róluk készített másolatok jegyzékbe foglalása.¹⁸⁴ Az újonnan felállított Magyar Kamara szervezete megegyezett az Udvari Kamaráéval.¹⁸⁵

Az instrukció kimondta, hogy a tanácsosok az új tisztviselők alkalmazása, továbbá a vétkes és/vagy hanyag tisztviselők elmozdításának kérdésében nem dönthetnek, hanem kötelesek a király döntéséhez alkalmazni magukat.¹⁸⁶ Hatáskörébe a korábbiakhoz hasonlóan az összes királyi jövedelem kezelése (pénzverőkamarák, harmincadok, királyi uradalmak), a tisztviselők ellenőrzése, 1531-től az üresedésben lévő egyházi javak kezelése és a végvárok ellátása tartozott.¹⁸⁷ Megoldást kerestek arra a problémára, hogy a vidéki tisztviselők korábban szinte teljesen függetlenül látták el hivatalukat, ami rengeteg visszaéléshez vezetett. Az uralkodó úgy akart véget vetni ennek a zavaros helyzetnek, hogy meghagyta a kamarának, hogy készítsen pontos és részletes utasításokat az alsófokú hivatalok számára, és kötelezte azokat, hogy számadásaikat évről évre a Kamara elé terjesszék.

Kenyeres István a kamarák felállításának dokumentumait összevetve azon az állásponton van, hogy az 1531. évi utasítás kiegészítése az 1528-asnak, ami szintén arra utal, hogy nem újraalapították, hanem csak megreformálták a kamara működését.¹⁸⁸

I.1.b) Georg Wernher mint felső-magyarországi jövedelemigazgató

I.1.b)a A felső-magyarországi jövedelmek igazgatása 1528-1538 között

Az eddigi kutatások az 1530-as évek közepére teszik a felső-magyarországi igazgatás elkülönülésének kezdetét, amelyet Georg Wernher nevéhez kötnek: több kutató úgy véli ugyanis, hogy Wernher már ekkor kitüntetett szereppel rendelkezett a térség gazdasági igazgatása terén.¹⁸⁹ Kérészy szerint „az 1530-as évek elején már egyértelmű, hogy Wernhert a Magyar Kamara Felső-Magyarország ügyeiben szakértőként tartja nyilván”,¹⁹⁰ hiszen rendszeresen őt küldték ki bizonyos gazdaság-kormányzati ügyek intézésére.¹⁹¹ Gecsényi

---

¹⁸³ Ember 1946, 122 p.; Nagy 2015, 22. p.

¹⁸⁴ Kérészy 1916, 37. p.

¹⁸⁵ Kérészy 1916, 36. p.

¹⁸⁶ Kérészy 1916, 37. p.

¹⁸⁷ Kenyeres 2003a, 71. p.; vö. Kenyeres 2003b, 68-69. p.; l. még Kérészy 1916, 36. p.

¹⁸⁸ Kenyeres 2003b, 69. p.

¹⁸⁹ Kérészy 1916, 47. p.; Szűcs 1990, 8. p.; Gecsényi 2001, 57. p.

¹⁹⁰ Kérészy 1916, 47. p.; Szűcs 1990, 9. p.

¹⁹¹ Szűcs 1990, 8. p., Sarusi Kiss 2008, 78. p.

szerint Wernher az 1530-as évek közepétől lényegében önállóan működött Felső-Magyarországon.¹⁹² Egy másik tanulmányában a következőket írta: „Wernher szerepe az 1530-as évek elején alapjaiban változott meg: önálló feladatkört kapott az uralkodótól, és már bizonyítható az is, hogy a Pozsonyi Kamara alkalmazásában állt.”¹⁹³ Wernher kamarai működése valóban ekkortól adatolható, azonban, mint a következőkben bemutatom, nincs nyoma annak, hogy kizárólagos kormányzati jogköröket gyakorolt volna ezen a területen; a felső-magyarországi területek igazgatása ugyanis ekkor még több kamarai tanácsos – és kapitány, például Hans Katzianer és Ostrosyth Miklós – feladata volt. Ezt elsősorban a kamarai tanácsosok és az említett kapitányok a Magyar Kamarához küldött jelentései igazolják. A kamarai tanácsosok közül Wernheren kívül Thury Ferenc és Pétervárad Balázs felső-magyarországi kormányzati megbízásai is adatolhatók.

A fent említett tanácsosok közül a legtöbb információ Georg Wernher korai pályájáról ismert. Tudjuk, hogy Wernher az 1530-as évek elejétől pénztárnokként működött az újjáalakult Magyar Kamaránál.¹⁹⁴ A legkorábbi általam fellelt irat – a Magyar Kamara megbízólevele – amely kamarai alkalmazásáról tanúskodik, 1533. november 19-én kelt.¹⁹⁵

A Magyar Kamara tisztviselőinek és Wernher feladatkörének ismeretében feltételezhetjük, hogy pénztárnok, pontosabban – mint akkoriban nevezték – kamaramester volt.¹⁹⁶ Rensing megemlíti az eperjesi számadáskönyv egy 1534-ből származó bejegyzését, amely alátámasztja feltevésemet: „*Egregius Georgius Vernerus consiliarius regius cameraeque magister Hungaricae tribunus plebis electus*”.¹⁹⁷ Ezt igazolja az is, hogy Kassai Antoninus János Erasmushoz írott levelében (Krakkó, 1536. augusztus 9.) királyi tanácsosként

¹⁹² Gecsényi 2008, 163. p., l. még Bernhard 2015, 207. p.

¹⁹³ Kenyeres 2003b, 74. p., Neumann–Kasza 2009, 221. p.

¹⁹⁴ Gecsényi 1533-1538 közé teszi pénztárnoki működését, de nem hivatkozik forrásra. Szűcs Jenő szerint 1534-től pénztáros. Bauch 1534-es követsége utánra teszi királyi alkalmazásba állását. Hörk József hivatkozik egy levélre, amelyet Wernher 1533. szeptember 2-án keltezett Bécsből az eperjesiekhez, és amelyben arról tájékoztatja őket, hogy bár vonakodva, de hivatalt vállalt I. Ferdinánd kívánságára, ugyanakkor azonban megígérte, hogy továbbra is hívuk marad, és a város továbbra is jegyzőjeként és tanácsosaként ismerte el. Hörk nem sokkal később néven is nevezi az új hivatalt: Wernher „királyi (adószedő) megbízott” lett. Ez nem mond ellent annak, hogy pénztárnok volt, valószínűleg inkább arról van szó, hogy Hörk nem ismerte a Magyar Kamara hivatali funkcióit. Gecsényi 2001, 57. p., Rensing 1933, 31. p. és Szűcs 1990, 8. p.-ra hivatkozik, 1534-ből hivatkozza az alábbi iratot: MNL OL E 21 1534. március 31 (1), másutt év nélkül említi pénztárosságát: Gecsényi 2008, 479. p.; Bauch 1898, 87-88. p.; Hörk 1896, 30. p.

¹⁹⁵ Archiv mesta Košice, Tabularium II. Schwartzbachiana, no. 1576. Camerae Hungaricae credentiales pro Georgio Verner consiliario Camerae.

¹⁹⁶ Szűcs Jenő csak 1534-re teszi pénztárosságát, azonban a fent idézett 1533-as jelentést alapul véve már ekkor pénztáros volt, különben meg sem bízták volna azzal a feladattal, amiről jelentést tett. A szakirodalom többsége átvette pénztárosságának kezdetére az 1534-es adatot. Katona szerint Wernher 1535-ben lett királyi adószedő (valószínűleg ő sem ismerte a Magyar Kamara hivatalait). Szűcs 1990, 8. p.; Lakatos 2008, 270. p., 273. p.; Szűcs 1990, 8. p.; Oborni 2002, 44. p., Lakatos 2008, 270. p.; Katona 2000, 270. p.

¹⁹⁷ Rensing 1933, 40-41. p. nem hivatkozik a forrásra (sem)

említi Wernhert.¹⁹⁸ Ferdinánd a szederkerti¹⁹⁹ birtokadományt megerősítő oklevelében szintén királyi tanácsosnak titulálja.²⁰⁰ Egy 1549-es számadáskönyv Wernhert mint a Magyar Tanács tagját említi.²⁰¹ Wernher egy 1554-es fizetési kimutatás szerint már királyi tanácsosként kapta fizetését.²⁰²

Figyelembe véve Ember Győző állítását, miszerint a kamaramesterek tanácsosi címmel rendelkeztek,²⁰³ feltételezhetjük, hogy Wernher már 1533-tól tanácsos (ugyanakkor az is elképzelhető, hogy ez a gyakorlat csak később alakult ki, ugyanis Ember nem említi évszámot! Sokkal később azonban nem lehetett, mert akkor már nem használták a kamaramester megnevezést.).²⁰⁴ A legkorábbi általam ismert irat, amely tanácsosként említi Wernhert, 1534. február 6-án kelt.²⁰⁵ Weszprémi Bél Mátyás nyomán az 1539-es évből említi kamarai tanácsosként (fontos megjegyezni, hogy Bél nem állította, hogy ekkor nevezték volna ki).²⁰⁶ Hörk és Faix szerint 1535-től volt tanácsos.²⁰⁷ A későbbi szakirodalom csak 1538-ra, illetve 1539-re tette tanácsosi kinevezését.²⁰⁸ Az újabb szakirodalom, ~~Ember Győző és követői~~ szerint 1536-ban már adatolható tanácsossága („*camerarius consiliarius Posoniensis*”).²⁰⁹ Zoványi év nélkül említi kamarai tanácsosként.²¹⁰ Akármelyik évszám is helytálló, kamarai tanácsosként bármilyen ügyben intézkednie kellett, amivel az elnök vagy rajta keresztül az uralkodó

¹⁹⁸ Kassai Antoninus János levele Erasmushoz. Krakkó, 1536. augusztus 9. Közreadja: V. Kovács 1971, 525-526. p.; eredeti közlés: Allen 1928, 345-347. nr. 3137.

¹⁹⁹ Szederkert ma Szedikert, Szlovákia (SK), Sáros vm., Eperjesi járás

²⁰⁰ I. Ferdinánd birtokátruházó oklevele Wernher számára Szederkert faluról. Bécs, 1540. január 12. Kiadja: Neumann-Pálffy 2009, 241. p. no. 16., Wagner 1780, 554-555. p.

²⁰¹ Ember 1946, 77. p. Ember az alábbi iratra hivatkozik: MNL OL Fol. Lat. 921. A névsort Acsády már részlegesen közölte a Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd uralkodása alatt című munkájában. Acsády 1888, 182. p.

²⁰² Gecsényi 2008, 480. p., hivatkozva: ÖStA FHKA UA RN 3. 1552. Dez. 52-. (tényleg így írja)

²⁰³ Ember 1946, 122. p.

²⁰⁴ Lakatos 2008, 275. p.

²⁰⁵ A Magyar Kamara instrukciója Wernher György kamarai tanácsos számára az alsó-magyarországi bányavárosok jogainak felülvizsgálására (Instructio data ex Camra Hungarica, per Magnificum Dominum Stephanum Pemphlinger, prefectum, ceterosque eiusdem Camerae consiliarios Egregio domino Georgio Wernero consiliario eiusdem camerae, Ad Montanas Civitates, Cremniciensium, Semniensium, Bistriciensium, et Novum Zoliensium, et Alias si quae sunt hs libertate et privilegiis adiunctae, sexto Mensis februarii, Anno Domini, Millesimo, quingentesimo, tricesimo, quarto. 1534. február 6. MNL OL E 136 7. köt. 484-487. p., l. még MNL OL E 21 Benignae resolutiones 1538.05.14. egy kölcsönügyletben kelt, a hitlevelet is magába foglaló másolat, amely Wernhert 1534. november 17-én "Georgius Vernerus Magister Camerae Consiliarii, eiusdem Camerae Maiestatis Regiae Hungariae"-ként említi Wernhert, valószínűleg erre hivatkozik Szűcs is, de ő azt a következtetést vonta le belőle, hogy 1536-tól tanácsos.

²⁰⁶ Weszprémi 1774, 199. p., l. még Bél Mátyás: Notitia Hungariae novae historico geographica. Comitatus Posoniensis. Tomus I. Vienna, 1735. 455. p.

²⁰⁷ Hörk 1896, 30. p. sajnos nincs hivatkozás, Faix 1995, 71. p.

²⁰⁸ kinevezésének pontos dátuma bizonytalan: Szűcs Jenő említi egy 1536-ban kelt iratot, amely szerint már 1536-ban "camerarius consilii Posoniensis"-ként említik, Elfriede Rensing 1538-ra, Ember Győző 1539-re teszi. Rensing 1933, 47. p.; Ember 1946, 131. p., Szűcs 1990, 8. p. 1. jegyzet, MNL OL E 21 Benignae resolutiones, 1538. május 14. melléklete és 1536. július 8.

²⁰⁹ MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae., Várad, 1536. június 22.; 1536. július 8., Szűcs 1990, 8. p.; Oborni 2002, 44. p., é. n.: Erdősi 1963, 104. p.

²¹⁰ Zoványi 1986, 132. p.

megbízta – ami szintén arra enged következtetni, hogy feladatai nem csupán Felső-Magyarország gazdasági ügyeire terjedtek ki.

Ezt a megállapítást igazolja, hogy az uralkodó 1534-ben őt bízta meg az alsó-magyarországi bányavárosok taksájának beszedésével. Wernher ezért tavasszal Körmöcbányára utazott, hogy eleget tegyen feladatának, innen keltezte jelentéseit is, amelyekben megbízatása kudarcáról és annak okairól számolt be a Magyar Kamarának.²¹¹ 1534. február 6-án kelt az királyi rendelkezés, amely szerint Wernhernek el kell utaznia az alsó-magyarországi bányavárosokba, össze kell hívnia egy gyűlést, amelyen elő kell terjesztenie, hogy a régi szokás szerint, bár a bányavárosok nem fizetnek dicát és subsidiumot, de válságos helyzetben mégis fizetniük kell.²¹² Wernher feladata volt, hogy rávegye őket, fizessenek ki 3000 forintot, vagy ha ez reménytelen, próbáljon meg 2000-2500, végső esetben pedig legalább 1500 forintot kicsikarni tőlük. Wernher 1534. március 4-én kérte a Kamarát, hogy adjon neki megbízólevelet a bányavárosokban teljesítendő kiküldetéséhez, mert anélkül nem tud intézkedni.²¹³ Egy ízben betegsége miatt el kellett halasztania az utazást, de májusban már körmöcbányai tapasztalatairól számolt be a Kamarának.²¹⁴ Küldetése sikertelen volt: mindenütt nélkülözést látott, így nem volt esély az uralkodó kérésének teljesítésére. 1535 júliusában Wernhernek már egy bizottság tagjaként Nagybánya rézbányáit kellett felmérnie.²¹⁵ Szintén 1535-ben, Paul von Oberstein bécsi préposttal együtt feltehetőleg ismételten az alsó-magyarországi bányavárosokat vizsgálták meg.²¹⁶ A fentebbi esetek azt támasztják alá, hogy Wernhernek kamarai tanácsosként az ország egész területére vonatkozó bármely királyi vagy kamarai megbízatást el kellett látnia, szó sincs arról, hogy ekkoriban Felső-Magyarország gazdasági ügyeiben monopolhelyezete lett volna.

---

²¹¹ Georg Wernher jelentései a Magyar Kamarához, 1534. március 4. . 1534. március 4. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1534. no. 42.; 1534. április 23. u. no. 73.; 1534. május 15. uo. 82.;

²¹² Instrukció Pemfflinger István, a Magyar Kamara elnöke és Wernher, a Magyar Kamara tanácsosa számára. MNL ol E 136 Diversae instructiones 7. köt. no. 34. 484-487. p.

²¹³ MNL OL E 41, Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, No. 42. 1543. március 4.

²¹⁴ MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, No. 63. 1543. április 23.; No. 82. 1534. május 15.

²¹⁵ Protokoll über die Besichtigung der Grben und Einrichtungen des Kupferwerkes von Neusohl, die die königlichen Komissare vom 14.-21.07.1535. durchgeführt haben. An der Besichtigung haben Zdenek von der Lamnitz und zu Mezeritsh, Abt Paul von Oberstain, Abt Franz von Saag, Kammergraf Bernhard Behe, Georg Werner, Berater der Ungarischer Kammer, Hofmeistr Ambrosius von Hoffstain aus Kuttendorf, Münzmeister Thomas Behem aus Wien, stb. teilgenommen. Veranlassung für die Revision gab die Beschwerde der Bergstaadte gegen die Fugger, die Gruben verwüstet haben sollen. Sie besichtigen die Bergwerke im Wald Daukuswald und den Erbstollen im Herrengrundt, ferner die Gruber Neustollen, Erbstollen, Topperstollen, Pfeiferstollen, Schubstain, Kholwaatenroth und Goldgrundt wurde vom Neusohlen Notar Georg Albinus verfasst. Staatliches Archiv Neusohl, Zweigstelle Neusohl BB/BB 707. MBB-23/1. A regesztát kiadja: Deutschsprachige Handschriften... 2009, 234-235. p.

²¹⁶ Paul von Oberstein jelentése a Magyar Kamarához. 1536. február 9. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1536. no. 23.

A forráshiány miatt nem lehet pontosan meghatározni, hogy Wernher meddig működött a Magyar Kamara pénztárosaként: az 1530-as évekből nagyon kevés irat maradt ránk. Legkésőbbi dátumként 1540 jöhet szóba, amikor is megkapta sárosi prefektusi instrukcióját, de elképzelhető, hogy már egy-két évvel korábban előléptették (l. később!). A pontos dátum kideríthetetlen: mivel pénztárnokként és sárosi prefektusként, valamint felső-magyarországi jövedelemigazgatóként is feladata volt, hogy a kamara vagy az uralkodó utasítására különféle kifizetéseket eszközöljön, az erről szóló iratok nem segítenek eldönteni a kérdést. Azt is elképzelhetőnek tartom, hogy rövid ideig mindkét hivatalt viselte.

Wernher csak több éves szünet után bukkan fel újra a kamarai ügyintézésben. 1538. július 16-án kelt az az irat, amelyben az uralkodó megparancsolta Wernhernek, hogy gondoskodjon a felső-magyarországi dica/contributio/subsidium behajtásáról, és a beszedés saját kezébe történjen:²¹⁷ ez már egyértelműen bizonyítja, hogy egész Felső-Magyarországon ő szedette be a dicát. Ugyanakkor 1538. augusztus 11-én az uralkodóhoz intézett jelentésében tájékoztatta urát a felső-magyarországi adók helyzetéről – ez még akár egy pénztárnokként készített összegző jelentés is lehet.²¹⁸ Szintén nehéz eldönteni, milyen minőségében utasította az uralkodó Wernhert, hogy fizesse ki Purschneider Pál lőcsei polgárnak a Matthias Zeller hadszertáros által kiállított nyugta szerint szállított vas után járó 60 magyar forint és 25 pfenning összeget, vagy hogy Hanns Trinckhfass egykori hadifizetőmesternek hátralékos zsoldját, 79 rajnai forint 13 krajcárt és 2 pfenninget.²¹⁹

Gecsényi Lajos hívta fel először a figyelmet Pétervárad Balázs a felső-magyarországi jövedelmek igazgatásában vitt, igen jelentős szerepére: említi, hogy Wernher és Pétervári 1534-ben együtt vizsgálták felül a kassai harmincad számadásait, és hogy 1538-ban a felső-magyarországi megyék adóügyeiben jártak el.²²⁰ Pétervárad Balázs 1532-től pénztáros²²¹, számvevő²²² vagy számadásmester²²³ – az adatok ellentmondásosak, talán e korai időszak átmeneti jellege miatt, vagy, ami valószínűbb, ugyanazt a tisztséget más néven említik. Ha pénztáros volt, egy darabig minden bizonnyal Wernherrel együtt viselhette e tisztséget. Személyének jelentőségét mutatja, hogy Pétervárad Balázs már az 1530-as években több alkalommal is önállóan kapott egész Felső-Magyarországra kiterjedő megbízatásokat,

²¹⁷ I. Ferdinánd Wernherhez, 1538. július 16. ÖStA HHSTA Ungarische Akten Allgemeine Akten Fasc. 36.

²¹⁸ Wernher levele I. Ferdinándhoz. ÖStA UA 1538. augusztus 11.

²¹⁹ ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 383. fol. 124v, 124r

²²⁰ Gecsényi 2001, 57. p.

²²¹ 1532-1549: Laczlavik 2013, 45. p.; é. n.: Gecsényi 2010, 12. p.; 1532: Kenyeres 2002, 858. p.; 1549: Kenyeres 2002, 858. p.

²²² 1532k.-: Gecsényi 2008, 479. p.; 1533-1538: Gecsényi 2001, 57. p.

²²³ Az egri püspökség tizedjövedelmeinek felhasználásával kapcsolatos iratok. ÖStA Hoffinanz-Ungarn RN 1. Konv. 1536 fol. 1-11.

legkésőbb 1533-ban már megbízták a felső-magyarországi dica beszédésével.²²⁴ Ugyanezt a feladatot 1536-ban is megkapta.²²⁵ Mindez azt mutatja, hogy az 1530-as években Wernher mellett Péterváradi is hasonlóan komoly gazdaság-kormányzati megbízásokat teljesített a régióban.

Wernher és Péterváradi több alkalommal is együttműködtek a kamara megbízásából. Két módon is megállapíthatjuk, pontosan milyen feladatokat látott el Wernher és Péterváradi: egyrészt megvizsgáljuk, hogy mi volt egy pénztárnok feladata, másrészt összevetjük ezt a forrásokkal, amelyek munkájával kapcsolatban keletkeztek, elsősorban a kamarának tett jelentéseivel, másodsorban pedig az őt megbízó uralkodói rendeletekkel.

Ember Győző szerint a kamaramester feladata alapvetően a jövedelmek adminisztrálása volt: aláírta a kincstartó nyugtáit a befolyó jövedelmekről, majd nyugta ellenében átvette azokat, számadáskönyvet vezetett a bevételekről és a kiadásokról. Írásos rendeletre kifizetéseket is nyugta ellenében intézte. Ha ideje engedte, részt vehetett a tanács munkájában is.²²⁶

A források szűkös volta miatt meglehetősen csekély mindaz, amit Wernher és Péterváradi működésének első éveiről tudunk. Annyi bizonyos, hogy 1533 decemberében jelentést tett az ez évi dica adminisztrációjáról, amelyet Péterváradi Balázssal együtt bonyolított, továbbá tárgyaltak Katzianerrel a kassai harmincad bérbeadásáról is.²²⁷ Katzianer lényegében Wernherék beleegyezése nélkül, utólagos tájékoztatásuk mellett elzálogosította a kassai és lőcsei harmincadokat Krüpek Sebestyén lőcsei polgárnak.²²⁸ Wernher leírta, hogy a felső-magyarországi subsidiumot a várurak szedik be, ezért Péterváradi Balázs semmire sem jutott a behajtással.²²⁹ Wernherék nem tudták azt sem, hogy az egyes harmincadokból mennyi jövedelem folyt be. A harmincadost Katzianer számoltatta el. A subsidium csekély volta miatt nem lesz zsold a katonák számára, pedig nélkülük lehetetlen a területet megtartani a király hűségén. Ezután Wernher ismerteti a kassai, lőcsei és bártfai harmincad helyzetét. Wernher következő jelentésében panaszkodott, hogy a kapitány nem akar együttműködni a harmincadok

---

²²⁴ Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarához, 1533. december 16. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exarate, 1533. no.

²²⁵ Péterváradi Balázs jelentései a Magyar Kamarához. 1536. január 31. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1536. no. 4., 1536. február 7., uo. 1536. no. 12., 1536. március 31., uo. 1536. no. 107., 1536. április 5., uo. no. 111., 1536. április 25., uo. no. 119., 1536. május 1., uo. no. 122., 1536. május 14., uo. no. 132., 1536. június 19., uo. no. 142., 1536. július 1., uo. no. 146. 1536. július 5., uo. no. 149.

²²⁶ Ember 1946, 122. p.

²²⁷ Wernher jelentése a Magyar Kamarához. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae 1533. no. 23. 1533.12.16.

²²⁸ Wernher jelentése a Magyar Kamarához. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae 1533. no. 23. 1533.12.16.

²²⁹ Wernher jelentése a Magyar Kamarához. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae 1534.01.18.

bérbe adásában, márpedig támogatása nélkül az nem lesz megoldható.²³⁰ Wernher felülvizsgálta Kotzer Károly kassai harmincados számadásait, és a következőket állapította meg: Kotzer nem tett említést a restanciáról, és még az iratok átvizsgálása után is bizonytalan, hogy volt-e restanciája, és ha igen, akkor annyi-e, amennyit mondott. Ami a harmincadosok helyzetét és instrukcióját illeti, amit a kamara Budán kiadott, idáig sem a kassai polgároktól, sem Tholnay János egykori ellenőrtől nem voltak képesek bizonyosat megtudni.

Nem mellőzhetjük Thury Ferencet sem, aki 1534-ben – feltehetőleg a Magyar Kamara helyi megbízottjaként – a felső-magyarországi dicáról, a kassai harmincad ügyeiről, valamint a Fuggerek réz- és ólomkiviteléről tájékoztatta a Magyar Kamarát – vagyis azokról a kincstári bevételekről, amelyekre ekkor I. Ferdinánd igényt formálhatott.²³¹ Bár Thury további felső-magyarországi kiküldetése nem bizonyítható, nem zárható ki, hogy ennek csupán a forráshiány az oka. További két személyről nem sikerült kiderítenem, milyen minőségben működtek a kamaránál, de mindkettejüknek fennmaradt egy-egy jelentése, amelyben az összes felső-magyarországi királyi jövedelemről jelentettek. Kamánczy Gergely kamarai alkalmazását csupán az támasztja alá, hogy az előbbi szervnek küldte el egy jelentését, amelyben a felső-magyarországi dica beszédésének nehézségeiről tájékoztatott.²³² Eszerint már 1531-ben, a Magyar Kamara újjászervezésének évében külön embert neveztek ki a felső-magyarországi dica behajtásának valamilyen szintű koordinálására. Warkocz/Varkocs György 1536-ban az összes felső-magyarországi királyi jövedelem adminisztrálásáról tett jelentést a Magyar Kamarának.²³³

1.1.b)β Wernher mint sárosi prefektus és felső-magyarországi jövedelemigazgató

Wernher pályájának következő állomása a felső-magyarországi jövedelemigazgatóság és az ehhez kapcsolódó sárosi prefektusi tisztség. A felső-magyarországi megyék elkülönülésének számos oka és állomása állapítható meg. Ahogy I. Ferdinánd egyre több megyét foglalt el a Magyar Királyságban, a Magyar Kamara egyre kevésbé tudta ellátni a tőle távolabbi, gyakran változó hovatartozású felső-magyarországi és erdélyi területek gazdasági irányítását.²³⁴ Kezdetben úgy oldották meg a problémát, hogy a várkapitányok mellett állandó hivatalt hoztak

²³⁰ Wernher jelentése a Magyar Kamarához. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae 1534.03.04.

²³¹ Thury Ferenc jelentése a Magyar Kamarához, 1534. [s. d.] MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae 1534. no. 92.

²³² Kamánczy Gergely jelentése a Magyar Kamarához, 1531. november 27. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae 1531. no. 19.

²³³ Pemfflinger Sebestyén jelentése a Magyar Kamarához. 1536. március 27. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1536. no. 100.

²³⁴ Kenyeres 2003a, 80. p.; Acsády 1894, 11. p., 23. p.; Szentpétery 1937, 3. p.; Ember 1946, 147. p.; Bessenyei 2007, 55. p.

létre a gazdasági ügyek rendezésére.²³⁵ Azonban a kamara az északkeleti megyékben, különösen a Liptótól a Tiszáig terjedő területen így sem tudta a kamara behajtani a jövedelmeket.²³⁶

Később a Magyar Kamara egy-egy tanácsosa több felső-magyarországi megye gazdasági életét is irányította; ők a sárosi kapitány címet is megkapták (pl. Wernher).²³⁷ Másutt Acsády azt írja, hogy a felső-magyarországi vármegyék számára „valami surrogatum-hatóságot” szerveztek, azonban nem derül ki a szövegből, hogy a sárosi főkapitányságra vagy a későbbi jövedelem-igazgatóságra gondolt-e.²³⁸ Később ezt a tisztséget különválasztották a sárosi főkapitányságtól, és Eperjes városában működött sárosi adminisztráció néven, a Magyar Kamarának alárendelt kirendeltségként.²³⁹ Érdeemes megjegyezni, hogy az 1530-as évek második felében Ferdinánd másutt is létrehozott adminisztrációkat, így Felső-Magyarországon²⁴⁰ kívül Szlavóniában is.²⁴¹ A jövedelemigazgató azonban nem tudta teljes egészében ellátni elsődleges feladatát, mert politikai és jogi természetű ügyeket is rábíztak.

A sárosi főkapitányok a Magyar Kamarától kapták utasításait, illetve hozzá küldték jelentéseiket és számadásait.²⁴² Átvették a dica és a harmincadok kezelését, a máramarosi sóbányák jövedelmeinek igazgatását, a városok adójának és a várak uradalmainak kezelését; ők eszközölték a kifizetéseket (elsősorban katonai kiadásokra), valamint kisebb jelentőségű közigazgatási teendőket is végeztek (pl. királyi és kamarai rendeletek, országgyűlési meghívók és egyéb hivatalos iratok továbbítása az északkeleti megyékhez).²⁴³

Wernher pozíciójának megnevezése bizonytalan a szakirodalomban: egyesek szerint a sárosi vár kapitányává²⁴⁴, míg mások szerint prefektusává²⁴⁵ nevezte ki az uralkodó az 1530-as

²³⁵ Acsády 1888, 63. p.; Kenyeres 2008a, 118-120. p.

²³⁶ Kérészy 1916, 70. p.

²³⁷ Acsády 1888, 63. p.; Acsády 1894, 11. p., 25. p.; Kérészy 1916, 70. p.; Szűcs 1990, 9. p.

²³⁸ Acsády 1894, 11. p.; Kérészy 1916, 70. p.

²³⁹ Kérészy 1916, 70. p.

²⁴⁰ Wernher Georgio circa dandam instructionem in facto administrationis proventuum partium regni superiorum, addito illi in curarum sublevamen genero suo. 1553. szeptember 2. MNL OL E 21 22. cím, 670. köt., 1553.08-12.

²⁴¹ I. I. Ferdinánd utasítása Zágráb városához hogy Bornemissza Pál secretarius et proventuum nostrorum in eodem regno Sclavoniae administrator kezéhez a király szükségleteire 400 forintot fizessenek ki. Linz, 1538. szeptember 22. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 383. fol. 117rv

²⁴² Acsády 1888, 64. p.; Kérészy 1916, 70. p.

²⁴³ Acsády 1888, 64. p.; Kérészy 1916, 70. p.; Kenyeres 2002, 44. p.

²⁴⁴ Balegová szerint a várkapitányok között Wernher neve 1538-1557 között szerepel. Balegová 2001, 168. p.; Tuhrinszky azt írja, hogy Ferdinánd 1537. szeptember 25-én foglalta el a várat Szapolyaitól, majd az 1538-as váradi béke de iure is az ő kezére juttatta; ezután lett Wernher sárosi kapitány. Hörk 1896, 36. p.; Tuhrinszky 1899, 30., 47. p.; Zoványi 1986, 132. p.; Kenyeres 2003b, 74. p.; Csepregi 2006, 45. p.; Szűcs 1990, 9. p., é. n.: Erdősi 1963, 104. p.; Szumowski 1939, 523. p.; Sarusi Kiss 2008, 78-79. p., év nélkül említi sárosi kapitányságát Gömör 1933, 8. p., é. n.: H. Németh 2000, 207. p.; Lakatos 2008, 270. p.; A Contemporaries of Erasmus várnagynak titulálja. Contemporaries of Erasmus, 3. köt. 439. p., Gecsényi 2001, 57. p.

²⁴⁵ Wespérmi 1774, 199. p.; Hörk 1896, 30. p. (ugyanő néhány oldallal később kapitányként említi, lásd előző jegyzet!); Gecsényi 2008, 479. p.

évek végén, és ebbéli minőségében a felső-magyarországi királyi jövedelmek kezelője is lett²⁴⁶. Ugyanekkor kaphatta meg a sárosi főispáni címet is.²⁴⁷

I. Ferdinánd tehát Wernher 1538-ban vagy legkésőbb 1539-ben kinevezte az 1537-ben megszerzett²⁴⁸ sárosi vár prefektusaként (a pontos dátum nem ismert), viszont csak később, 1540-ben kapott instrukciót (ez nem számított egyedinek: más példákat is ismerünk arra, hogy egyik-másik tisztviselő csak 1-2 évvel működésének megkezdése után kapott instrukciót).

Az 1538-as kinevezés mellett szól, hogy Wernher már 1538-ban meg is kezdte a sárosi vár felújítását,²⁴⁹ valamint hogy az uralkodó július 15-én meghagyta neki, hogy az egri vár jövedelmeit fordítsa a katonaság ellátására.²⁵⁰ Ugyanebből az évből azonban olyan iratok is ránk maradtak, amelyek kamaramesteri pozíciója mellett szólnak (l. korábban), így elképzelhető, hogy rövid ideig együtt vitte a két tisztséget, vagy az év közepén váltott.

1539-re már minden bizonnyal megtörténhetett a kinevezése: februárban az uralkodó felszólította Wernher, hogy szorgalmazza Felső-Magyarországon a hadiadó, a városi taxa és cenzus behajtását és a harmincad-jövedelmek befolyását, a beérkező jövedelmeket pedig fordítsa a várak szükségleteire, és ez ügyben tárgyaljon a főkapitányokkal.²⁵¹ Rensing idézi Wernher egy I. Ferdinándhoz szóló levelét 1539 szeptemberéből, amely szerint vonakodott elvállalni a hivatalt arra hivatkozva, hogy nem járatos az ország törvényeiben és nyelvében.²⁵² Tehát ekkor már kinevezte az uralkodó, de Wernher még vonakodott elvállalni feladatát.

---

²⁴⁶ „Wernherre nemcsak a sárosi vár parancsnoksága ruházott, hanem a felvidéki megyék mindennemű királyi jövedelmeinek beszedése és kezelése, melyekről a pozsonyi kamarának számolt. Ez állása fontosabb volt a vár parancsnokságánál, melylyel (sic!) keveset törődött, hanem állandóan Eperjesen lakott, környezve egész hivatalnoki testülettel. A vár kapitányai apróbb közigazgatási teendőket is végeztek.” Tuhrinszky 1899, 49. p.; lásd még Lakatos 2008, 270. p., 273. p., Kenyeres 2003b, 74. p., Neumann—Pálffy 2009, 221. p., Sarusi Kiss 2008, 78. p. Gömör tévesen teszi 1540-re sárosi kapitányságát. Gömör 1933, 7. p., l. még Ember 1990, 112. p., Ianocki 1776, 300. p., Erre utalhat a *Contemporaries of Erasmus* is, amikor „royal vice-treasurer”-ként említi. *Contemporaries of Erasmus*, 3. köt. 439. p., Lakatos 2008, 275. p.”; lásd még „... p. o. egy okmány Cub. III. Loc. 153. Nr. 1. szerint 1545-ben Eperjes azt bizonyítja, hogy 1538-tól 1541-g 'Dem königlichen Majestet (sic!) dem Hrn. Georgen Verner die Arenden der Zehendt gezahlt 566 ft.’” Hörk 1896, 30. p.

²⁴⁷ Ianocki 1776, 300. p.; Tuhrinszky 1899, 49. p.

²⁴⁸ 1537-ben Leonhard Vels, I. Ferdinánd magyarországi főhadparancsnoka ostrommal vette be, és ettől kezdve királyi birtok volt. Kenyeres 2002, 519. p.

²⁴⁹ H. Németh 2000, 208. p., hivatkozva: ÖStA HHStA UA AA 1538. december 5. fol. 11., MNL OL E 554 Városi és kamarai iratok, Jankovich-gyűjtemény no. 50.

²⁵⁰ Sugár 1992, 186. p., hivatkozva: ÖStA Reichsregistraturbücher, IV. Band 37.

²⁵¹ MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, 1539. február 11.

²⁵² „Sed profecto non is sum, qui ex re atque dignitate Vestrae Maiestatis hoc negotii gerere possum, primum litium rudis legumque patrie huius et lingua imperitus. Deinde vero ea valetudine, que egre negotia ista sustinet, que mihi quotidie in provisione arcis Saros, aliarumque rerum Maiestatis Vestre administratione offeruntur. De qua mea infirmitate me antea quoque, epistolis Maiestati Vestre excusavi. Qua re Maiestati Vestre quam humillime supplico, ut me utroque hoc onere exolvere et agendis his rebus licebit, libenter intereo illi actioni, atque ei qui loquendi et gerendi peritiam ad hanc causam afferet minime inofficiosus, at inutilis auditor quoesique advocatus sum futurus.” Wernher levele I. Ferdinándhoz. Eperjes, 1539. szeptember 22. Rensing 1933, 49-50. p. 36. jegyzet nem tünteti fel az irat forrását, és az én segédletemben sem szerepel.

Szeptemberre már rászánta magát a tisztség elfogadására, és Sáros várába utazott.²⁵³ Az uralkodó október elején adott ki számára utasítást.²⁵⁴

Tény, mint fentebb említettem, hogy Ferdinánd csak 1540-ben adott ki instrukciót Wernher számára.²⁵⁵ Az instrukció²⁵⁶ szerint Wernher nem kapitány volt, ugyanis rögtön az első pontban az szerepel, hogy az uralkodó Leonhard Österreicher sárosi kapitány helyére, mivel fogságba esett, ideiglenesen Sebastian Krainert nevezi ki.²⁵⁷ Vagyis még akkor sem nevezte ki Wernhert kapitánnyá, amikor Österreicher fogságba esése lehetőséget kínált volna erre. Österreicher egyébként 1541. márciusában kapott instrukciót, ami aligha lett volna lehetséges, ha Wernher már ekkor sárosi kapitányként működött volna.²⁵⁸ Österreicher az 1540-es években több ízben is sárosi kapitányként szerepel az iratokban, ami lényegében bizonyítja, hogy Wernher ekkor sem volt sárosi kapitány.²⁵⁹ Az 1548-ban, a Kamara újjászervezésekor kiadott instrukció – a többi irathoz hasonlóan – „Georgius Wernherus Praefectus Arcis Nostrae Saros”-nak titulálja.²⁶⁰ Wernher tehát az instrukció és a később ellátott feladatok alapján egyértelműen a sárosi vár *prefektusa* volt.

Elképzelhetőnek tartom akár azt is, hogy Wernher esetében a prefektus titulus alatt nem az adott vár – itt Sáros vára – udvarbíróját vagy a várnagyát értették, hanem a kamarán belüli tisztségekben gondolkodva valaminek a vezetőjét, elöljáróját. Ily módon Wernher a sárosi vár prefektusaként egy közel akkora területű és jelentőségű országrész – Felső-Magyarország – ura lett, mint a Magyar Kamara prefektusa.

Kenyeres István szerint a prefektus cím azt jelenti, hogy a kapitány vagy várnagy egyúttal udvarbíró is volt, tehát a gazdasági és katonai irányítás is az ő kezében

---

²⁵³ I. Ferdinánd utasítása Werner Györgynek a Sáros vár átvétele után szükséges teendőkről (válasz 1539. szeptember 8-án Sárosban kelt levelére). 1539. október 6. ÖStA HHSTA Ungarische Akten Allgemeine Akten W 338, Fasc. 40.

²⁵⁴ I. Ferdinánd utasítása Werner Györgynek a Sáros vár átvétele után szükséges teendőkről (válasz 1539. szeptember 8-án Sárosban kelt levelére). 1539. október 6. ÖStA HHSTA Ungarische Akten Allgemeine Akten W 338, Fasc. 40.

²⁵⁵ I. Ferdinánd utasítása Wernher Györgynek Sáros vár uradalmának és a felső-magyarországi részek jövedelmeinek kezelésére. Bécs, 1540. január 12. Kiadja és regesztázza: Kenyeres 2002, 522-527. p., ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 383. 203v-205v, Kenyeres 2003a, 72-73. p. 38. jegyzet MNL OL E 21 Benignae resolutiones 1540. december 9., l. még uo. 1543. június 12.

²⁵⁶ I. Ferdinánd levele Wernher Györgyhöz, Prága, 1543. június 15. MNL OL E 204 Kamarai misszilisek

²⁵⁷ I. Ferdinánd utasítása Wernher Györgynek Sáros vár uradalmának és a felső-magyarországi részek jövedelmeinek kezelésére. A regesztát kiadja: Kenyeres 2002/2., 522. p. Kiadja: Kérészy 1916

²⁵⁸ Instrukció Leonhard Österreicher sárosi kapitány számára. 1541. március 9. ÖStA Hoffinanz-Ungarn RN 1. Konv. 1541 fol. 20-21.

²⁵⁹ I. Ferdinánd Wernher Györgyhöz. Prága, 1543. június 15. MNL OL E 204 Kamarai misszilisek, Iratok a huszti uradalomra és a máramarosi sóadminisztrációra vonatkozóan, különösen: De statu arcis Hwzth et camerae salkium Maramarosiensis, említi, hogy Torockói Magyar Istvánt nevezték ki az egyik alvárnagyi posztra, és ő korábban évekig Leonhard von Österreicher sárosi kapitány alatt szolgált, fol. 279-288., l. még H. Németh 1997, 187. p.

²⁶⁰ Ferdinánd instrukciója a Magyar Kamara elnöke és tanácsosai számára. Bécs, 1548. december 12. MNL OL E 136 Diversae instructiones

összpontosult.²⁶¹ Eszerint Wernher várnagy és udvarbíró is volt egy személyben (hiszen a kapitányi tisztséget más töltötte be), viszont így még mindig problematikus, hogy a katonai irányítást nyilvánvalóan nem ő látta el.

Ugyanezt a kérdést másik oldalról, azaz a ténylegesen ellátott feladatok felől megközelítve talán pontosabban láthatjuk. I. Ferdinánd Wernherre lényegében udvarbírói, azaz prefektusi feladatokat bízott: a vár kormányzását, bevételeit, a tizedek és a dica beszédését.²⁶² A jövedelmek beszédésére 10 katona állt a vár alkalmazásában, akik közül négy közvetlenül Wernher alá volt rendelve. Wernhernek – Krainer mellett – jelen kellett lennie a katonaság fizetésekor, amely a mustra lebonyolításával egybekötve történt. Minden kiadásról nyugtát kellett vennie. Bár az uralkodó meghagyta, hogy segítsen őrizni a várat a kapitánynak, világosan kimondta azt is, hogy a kapitánynak a vár védelmét és a katonaságot illető parancsaiba nem avatkozhat.²⁶³ Wernher feladata tehát elsősorban a katonák ellátására szorítkozott. Emellett a vár karbantartása is Wernherre hárult, ami nem lehetett egyszerű feladat. A sárosi uradalom bevételei ugyanis nem voltak jelentősek, az 1550-1554. évi számadások szerint a közel 4 év alatt az uradalomból 1107 Ft cenzus folyt be.²⁶⁴ 1557-ben az évi cenzus 280 Ft volt. Mivel a várbeli katonaság ellátását az uradalmi bevételekből nem lehetett megoldani, ezért a vár fenntartására rendelték a Sáros megyei tizedeket, illetve időszakonként a tizedek felét, valamint a megyei dikát is. 1556-tól Sztropkó váruradalmának jövedelmét (Sztropkó mezővárossal és 43 faluval) 349 adózó portával szintén Sáros fenntartására fordították.

Mivel Wernher, majd utóda, Thorda Zsigmond széles feladatköre nem tette lehetővé, hogy az uradalom ügyeivel behatóbban foglalkozzanak, maguk helyett udvarbírákat állítottak azok élére, akiket többször „*provisor allodii*” néven említene a forrásokban. A prefektusok mellett királyi kapitányok álltak a vár katonaságának élén, akiknek viszont semmilyen beleszólásuk nem volt az uradalom ügyeibe. 1554-től Thorda Zsigmond Eperjesre tette át a felső-magyarországi jövedelmek igazgatóságának székhelyét, ettől kezdve Sáros várának szerepe a régió kamarai kormányzatában egyre jelentéktelenebbé vált. Az 1557. évi várvizsgálat során javasolták a kapitányi és az udvarbírói tiszti újbóli összevonását. Érdemes

---

²⁶¹ Kenyeres 2002, 52. p.

²⁶² Kenyeres 2002/2, 522. p.

²⁶³ Kenyeres 2002/2., 523. p.

²⁶⁴ Kenyeres 2002, 520-521. p.

megjegyezni, hogy az 1530-as évek második felében Ferdinánd másutt is létrehozott adminisztrációkat, így Felső-Magyarországon²⁶⁵ kívül Szlavóniában is.²⁶⁶

Kenyeres hangsúlyozza, hogy Wernher prefektusi és felső-magyarországi jövedelemigazgatói tisztsége nem fonódott össze.²⁶⁷ Közül egy adatsort is a prefektusokról és udvarbírákról, amelynek alapján úgy tűnik, arra alapozta fenti állítását, hogy az 1559-ben kinevezett prefektus, Adam Teykovitz már nem volt felső-magyarországi jövedelemigazgató.²⁶⁸ Az adatsor azonban véleményem szerint úgy is értelmezhető, hogy a két vagy három tisztséget (ti. sárosi prefektus, felső-magyarországi jövedelemigazgató, esetleg sárosi udvarbíró) kifejezetten Wernher miatt egyesítették, vagy talán pontosabban megfogalmazva: Wernher mindegyiket megkapta (bár az udvarbírói tisztsége nem jelenik meg a forrásokban). A rugalmas igazgatást támasztja alá az is, hogy az 1557-es várvizsgálat során javasolták a kapitányi és az udvarbírói tisztt újbóli egyesítését.

1548-ban Wernher többekkel együtt új instrukciót kapott.²⁶⁹ Az 1549-es reform keretében az uralkodó megerősítette Wernher György tanácsosi pozícióját is.²⁷⁰

1.1.b)γ Miért éppen Wernher emelkedett ki a kamarai tanácsosok közül?

A Mohácsot követően kialakuló kettős hatalmi berendezkedés Ferdinánd számára is nehézséget okozott, kiváltképpen a kormányzati hivatalok személyzetének kiválasztása terén. Ismert jelenség, hogy mindkét király igyekezett a magasan képzett, európai egyetemeken tanult humanista tudósokat megszerezni és őket kormányzati funkciókban foglalkoztatni. Georg Wernher megfelelt ezeknek az elvárásoknak, hiszen a saját korában kifejezetten művelt embernek számított baccalaureusi végzettségével, ráadásul az eperjesi magisztrátus tagjaként jártasságot szerzett a pénzügyekben és jól ismerhette a felső-magyarországi régió sajátos helyzetét is.

Wernher mellett szólt, hogy polgári származású, frissen felemelkedő hivatalnok-értelmiségiként előmenetele kizárólag Ferdinándtól függött, így az uralkodó számíthatott abszolút hűségére és megbízhatóságára, ami nem volt utolsó dolog a folyamatos pártváltások

---

²⁶⁵ Wernher Georgio circa dandam instructionem in facto administrationis proventuum partium regni superiorum, addito illi in curarum sublevamen genero suo. 1553. szeptember 2. MNL OL E 21 22. cím, 670. köt., 1553.08-12.

²⁶⁶ I. I. Ferdinánd utasítása Zágráb városához hogy Bornemissza Pál secretarius et proventuum nostrorum in eodem regno Sclavoniae administrator kezéhez a király szükségleteire 400 forintot fizessenek ki. Linz, 1538. szeptember 22. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 383. fol. 117rv

²⁶⁷ Kenyeres 2002, 519. p.

²⁶⁸ Kenyeres 2001, 521. p.

²⁶⁹ I. Ferdinánd levele a Magyar Kamarához. A Magya Kamara instrukciója (Thurzó Ferenc, Pétervárad Balázs, Wernher Görgy, Kisserényi Ferenc, Sóffy János és Szerémi Sebestyén részére). Pozsony, 1548. december 12. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 386. fol. 155r-166v

²⁷⁰ Gecsényi 2008, 479. p.; Gecsényi 2010, 14. p., Laczlavik 2012, 41. p., Ember 1946, 127. p.

éveiben. Humanista és hivatali kapcsolatai nagyban hozzájárultak mind I. Ferdinánddal való megismerkedéséhez, mind pedig ahhoz, hogy pozíciókhoz jusson a Magyar Kamaránál. Meghatározó lehetett helyismerete is, amelyet számtalan utazása alapozott meg. Végezetül, de nem utolsósorban sokat nyomhatott a latban az is, hogy Wernher származásánál fogva anyanyelvi szinten beszélt németül, ami lehetővé tette a szepességi városokkal való kapcsolattartást, latin nyelvtudása pedig a hivatali bürokráciában való eligazodást könnyítette meg.

1.1.b)δ Wernher viszonya az uralkodóhoz és a Magyar Kamarához

A professzionális történettudomány megszületése egybeesik a kiegyezés és a dualizmus idejével, így a korszak elsődleges kérdése volt, hogy milyen volt a viszony hajdanán a nemzeti királyok és magyar alattvalók között. A kérdés a Magyar Kamara működésének korabeli feldolgozására is rávetült: Kérészy szinte egész művében azt fejtegeti, hogy a Magyar Kamara alá volt-e rendelve az Udvari Kamarának vagy csak Ferdinándnak, és hogy az uralkodó mennyire avatkozott bele a kormány szerv munkájába. Érvelésének esszenciáját a későbbi, Wernherre foglalkozó szakirodalom is átvette, így érdemes a kérdéssel foglalkozni akkor is, ha ma már nem is ez áll a történettudomány érdeklődésének homlokterében.

A Kérészy művére alapozott szakirodalmi állítások értelmében Wernher a Magyar Kamara tisztviselőjeként működött (ebbeli minőségében 200 ft fizetést kapott²⁷¹), azonban jelentéseit mind az Udvari, mind a Magyar Kamarához (az elnökhöz, esetleg az elnökhöz és tanácsosaihoz), valamint Ferdinándhoz is felküldte.²⁷² Valójában azonban Wernher 1538-ig kizárólag a Magyar Kamarának jelentett, Ferdinánddal csak nagyon ritkán és elsősorban politikai, másodsorban személyes ügyekben levelezett. Az 1538-tól 1547-ig terjedő időszakból Wernhertől csak a Ferdinándnak küldött jelentései maradtak ránk (miközben levelezésük nagy részét továbbra is politikai, kisebb részben személyes kérdések tették ki!), majd 1547-től ismét a Magyar Kamarának adott számot működéséről²⁷³. Fontosnak tartom megjegyezni, hogy az 1536 és 1545 közötti időszakból nagyon kevés számú kamarához intézett jelentés maradt fenn (évenként általában kevesebb mint egy tucat, de például az 1536-os esztendőből egyetlen egy sem), így igen valószínűnek tartom, hogy Wernher ezekben az években is jelentett a kamarának is, de az iratok elpusztultak. Wernher és Ferdinánd levelezésében ráadásul annyira kevés a

---

²⁷¹ MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, 1550. április 11. és 15.

²⁷² Szűcs 1990, 10. p.

²⁷³ 1538 óta első ránk maradt jelentése a Magyar Kamarához, amelyben a a felső-magyarországi dica behajtásának és a katonaság ellátásának nehézségeiről tájékoztatja a Magyar Kamarát. MNL OL E 41 6. cím (1547-1548) no. 4.

gazdasági irányítás konkrét feladataival kapcsolatos információ, hogy feltételeznünk kell, hogy Wernher vagy a Magyar, netalántán az Udvari Kamarának számolt be ezekről (előbbihez hiányzik az anyag, utóbbi további kutatásra szorul). Ferdinánd 1547 után személyesen csak nagyon ritkán utasította Wernhert, és Wernher Ferdinándhoz szóló jelentései is szinte teljesen eltűntek ebben az időszakban.

A szakirodalomban fellelhető másik, az előzővel párhuzamos állítása, hogy az uralkodó röviddel Wernher kamarai alkalmazásba kerülése után, az 1530-as években több ízben is közvetlenül hozzá intézte rendeleteit.²⁷⁴ Valójában alig találunk erre példát, akkor is 1538 utánról, vagyis sárosi prefektussá való kinevezését követően, ennél fogva a követlen kapcsolattartás inkább az 1540-es évekre jellemző.

Wernher és az uralkodó viszonyába többen, pl. Szűcs Jenő személyes érzelmeket igyekeznek belelátni. Állítása szerint Wernher és az uralkodó harmonikus kapcsolata az 1530-as években alapozódott meg, és egészen a jövedelemigazgató haláláig tartott. Ennek alapja az volt, hogy Ferdinánd minden valószínűség szerint kedvelte a hozzá hasonlóan művelt humanistát, aki ráadásul jártas volt a közigazgatásban és politikailag is megbízható volt. Ennek ékes tanúbizonyságaként említik, hogy Ferdinánd két éven keresztül évi 150 forinttal támogatta Wernher két fiának prágai tanulmányait (nem egyetemi, mert Collinus iskolájában tanultak! l. Thorda tiszteletére írt verseskötet), leányának Thorda Zsigmonddal való esküvőjére pedig egy 80 forint értékű ezüst edényt ajándékozott.²⁷⁵ Valójában az uralkodó számos hivatalnokának családját támogatta hasonló módon, és minden fontosabb pozícióra megbízható és művelt embereket nevezett ki – ettől még persze kedvelhette is őket, de ez a források alapján nem bizonyítható.

Az az állítás sem igazolható, miszerint Ferdinánd bizalmát (illetve kezdetben az intézményrendszer kialakulatlanságát) mutatja, hogy az uralkodó nem határolta pontosan körül Wernher hatáskörét, sosem kapott utasítást, és a Magyar Kamarához fűződő viszonyát sem szabályozták, legalábbis nem jobban, mint amennyire a kamarai tanácsosokét, viszont mozgástere sokkal nagyobb volt a többi tanácsosnál.²⁷⁶ Az uralkodó ugyanis pénztárnokként a Magyar Kamarának kiadott általános instrukcióban szabta meg feladatait, majd, mint korábban már láthattuk, 1540-ben igenis kiadott egy instrukciót személyesen Wernher számára,

---

²⁷⁴ Szűcs 1990, 10. p., hivatkozva: pl. MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, 1538. szeptember 11.; 1538. október 4.; 1538. november 23.; 1539. február 11.

²⁷⁵ A fiúk tanulmányainak finanszírozására: MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, 1550. április 16.; az esküvői ajándéokra: MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, 1550. október 27.

²⁷⁶ Ember 1946, 148. p.

amelyben – korabeli mércével mérve – már viszonylag pontosabban behatárolta tevékenységi körét, nem is beszélve az egy-egy konkrét ügyben kelt *ad hoc* utasításokról (pl. 1534. február 6-án a bányavárosi küldetése kapcsán kiadott instrukció). További kérdést vet fel, hogy Wernher az 1538-as évek végére gyakorlatilag az összes felső-magyarországi királyi jövedelemforrás ügyeiben intézkedett, holott sárosi prefektusi instrukciója csak a dica szedésére jogosította fel. Valószínűnek tartom, hogy kamarai tanácsosi címe, esetleg pénztárnoki tisztsége jogosította fel a többi jövedelemforrás kezelésére (a „felső-magyarországi jövedelmek igazgatója” nem tisztség, hanem körülírás volt, amit az is jelez, hogy nem állandósult egy konkrét latin szókapcsolat, hanem többféle változatban is használták).²⁷⁷

Az a már említett vélekedés sem helytálló, mely szerint Wernher részben az uralkodóval való személyes jó viszonyának, részben pedig a felső-magyarországi területek Pozsonytól való távolságának köszönhető, hogy az 1530-as évek második felétől egy átlagos kamarai tanácsosnál jóval szélesebb jogkörrel bírt.²⁷⁸ Funkciójának kiszélesedését valójában a felső-magyarországi területeken fennálló bizonytalan hatalmi helyzet, a katonai összecsapások, valamint a mindezek következményeképpen a kormányzati intézményrendszer kialakulatlansága is indokolja.²⁷⁹ Elvileg Wernher munkáját ekkoriban is a pozsonyi Kamara irányította, a konkrét megbízatások egy részét az uralkodó is a pozsonyi Kamara útján közölte vele, a gyakorlatban azonban Wernher meglehetősen önállóan, illetve közvetlenül Béccsel érintkezve látta el a teendőit.²⁸⁰ A forrásokat egyöntetűen arra mutatnak, hogy minden kamarai megbízott, akit kiküldtek valamely ügy elintézésére, rendelkezett bizonyos szabad mozgástérrel az adott ügy megoldására vonatkozóan, hiszen az irányító központtól való távolság miatt sem várhattak a központi kormányzat rendelkezéseire

1.1.b)ε Wernher feladatköre felső-magyarországi jövedelemigazgatóként

Wernher feladatköréről egyrészt a meglehetősen szűkszavú instrukcióból, másrészt pedig a hozzá intézett utasításokból és az általa küldött jelentésekből tájékozódhatunk. Ezen iratok alapján rendkívül sokirányú tevékenysége minden aspektusáról képet alkothatunk.

Az instrukció szerint Wernher elsődleges feladata a Sáros várához tartozó jövedelmek beszedése, adminisztrálása és felhasználásának megszervezése volt.²⁸¹ Az iratokból alaposan

---

²⁷⁷ Mindez valószínűleg azért maradt rejtve az eddigi kutatók előtt, mert az utasításokat kizárólag az E 21-ben keresték, holott az E 136-ot és az Ungarische Aktent is végig kellett volna nézniük, a jelentéseket pedig kizárólag az E 41-ben kutatták, holott több jelentés vagy legalábbis annak másolata is az Ungarische Aktenbe került.

²⁷⁸ Szentpétery 1937, 137, 1. p.; Kenyeres 2003a, 74. p.

²⁷⁹ Szűcs 1990, 7. p.

²⁸⁰ Szűcs 1990, 10. p.

²⁸¹ vö. Szűcs Jenő szerint „két 1545-ben kelt királyi rendelet szerint Wernher már jó néhány éve szedi be és kezeli a felső-magyarországi megyék dicáját, tizedeit és egyéb jövedelmeit”. MNL OL E 41Magyar Kamarai Levéltár,

megismerhetjük a fentiekhez kapcsolódó részfeladatokat is, valamint az instrukcióban nem szereplő, de Wernher által ellátott további funciókat is. Ezek közül a legfontosabb Wernher szerteágazó diplomáciai tevékenysége, valamint az erdélyi közigazgatás és gazdaságirányítás megszervezésében vállalt szerepe volt (l. önálló fejezetek).²⁸²

Wernher hatáskörébe tartozott a felső-magyarországi dica beszédése, amelyről részletesebben az erről szóló fejezetben lesz szó. Itt csak annyit jegyzek meg, hogy a hadiadó kapcsán is tetten érhető: Wernher hatásköre a gyakorlatban jóval szűkebb volt a papíron lefektetetté, ugyanis csak a Ferdinánd által stabilan uralt területekre terjedt ki, bár még ezeken a részekén is rászorult a királyi megerősítésre. Így fordulhatott elő, hogy bár elméletileg Felső-Magyarország összes királyi jövedelmének beszédése a kezébe került, a gyakorlatban Ferdinándnak még 1542-ben is a tized Wernher kezébe való megfizetésére kellett intenie Sáros megyét,²⁸³ valamint 1543-ban Sáros és Bereg megyét.²⁸⁴ 1542-ben Eperjes, Bártfa és Kisszeben városokat is levélben kellett a tized – természetesen Wernher kezéhez való – megfizetésére felszólítani.²⁸⁵

Wernher feladatai közé tartozott az igen csekély számú és jelentőségű felső-magyarországi bányákból származó urbura kezelése is, amelyet részletesebben a bányászatról szóló fejezet mutat be. 1549-es jelentésében először ír az urbura beszédéséről is, a már megszokott dica és harmincad mellett.²⁸⁶ A bányabérrel kapcsolatban törekvése valószínűleg nem aratott sikert, ugyanis nem sokkal később különleges rendelet kiadását kérte erre vonatkozóan az uralkodótól.²⁸⁷ Ekkortájt már ő felelt a sójövödelmekért,²⁸⁸ a dicáért, a városok adójáért, az egri püspökség tizedeiért, de kezelte a harmincadokat és gondoskodott a nemesfémbányászatból származó jövedelmekről is.²⁸⁹ 1549-ben már az egri püspökség dicáját

---

Litterae ad Cameram exaratae, 1539. február 11., 1545. április 9.; 1545. szeptember 14. Szűcs ennek alátámasztására nem rendeletekre, hanem jelentésekre hivatkozik, ráadásul az egyik 1539-es! Wernher ráadásul többnyire azt jelentette, hogy mely megyékből miért nem tudta beszédni a dicát.

²⁸² MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad Cameram exaratae, 1539. február 11., 1545. április 9.; 1545. szeptember 14. Szűcs ennek alátámasztására nem rendeletekre, hanem jelentésekre hivatkozik, ráadásul az egyik 1539-es! Wernher ráadásul többnyire azt jelentette, hogy mely megyékből miért nem tudta beszédni a dicát.

²⁸³ I. Ferdinánd parancslevele Sáros megyéhez, amelyben a tized megfizetésére inti. Bécs, 1542. június 6. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 384. 75r

²⁸⁴ I. Ferdinánd levele Bereg megyéhez, amelyben tájékoztatj, hogy a megye tizedeinek beszédését Wernher György sárosi kapitányra bízta. Az irat végén megjegyzés, miszerint hasonló iratott küldött ki Sáros megyéhez is. Prága, 1543. június 11. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher bd. 384. 106r

²⁸⁵ I. Ferdinánd levele Eperjes városához, amelyben a tized megfizetésére inti. A végén megjegyzés, miszerint hasonló levelet küldtek ki Bártfa és Kisszeben városokhoz is. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 384. 75r

²⁸⁶ MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, No. 2. 1549. január 30.

²⁸⁷ MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, No. 11. 154. február 19.

²⁸⁸ I. még MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, No. 78. 1549. augusztus 1.

²⁸⁹ MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, No. 41. 1549. április 14.; ezt alátámasztja: No. 81. 1549. augusztus 4.

is Wernher felügyelete mellett szedték be,²⁹⁰ és a felső-magyarországi tizedek adminisztrációjáról is jelentést küldött a kamarának.²⁹¹ A dica és a tized beszédese az 1550-es években is állandó feladatai közé tartozott, noha ekkor már Erdélyben is jelentősebb szerepet vállalt.²⁹²

Wernher hatáskörébe tartozott a harmincadbevételek felügyelete is. Az 1530-40-es években a ferdinándi pénzügypolitika egyik fő célját a meglévő harmincadok visszaváltása, illetve új harmincad-hivatalok felállítása képezte.²⁹³ A király számos harmincadot visszaszerzett uralkodása alatt, illetve megreformálta a harmincadok kezelését.²⁹⁴ A felső-magyarországi harmincadok ügyében Wernher többször is eljár, amiről a harmincadokról szóló fejezetben lesz részletesebben szó.

Wernher fontos feladata volt a helyi tisztviselők (dikátorok, decimátorok, harmincadosok) ellenőrzése. Ezek részszámadásait, valamint a tisztviselők számadásait a pozsonyi Kamara számvevő hivatala vizsgálta felül, kivonatokat (*summarius extractus*) készített belőlük, amelyeknek egyik példánya a kamaránál maradt, a másik Wernherhez került, és egy példányt valószínűleg az udvari kamarához is felküldtek.²⁹⁵

Wernher a beszédett jövedelmeket az esetek többségében nem küldte Pozsonyba, hanem helyben használta fel. Ezeket elsősorban a végvárok karbantartására és a katonák fizetésére, ellátására kellett fordítania, azonban a kifizetésekről nem rendelkezhetett önállóan, a kamara vagy a király közvetlenül utasította, hogy kinek, mire és mennyit fizethet ki. Wernher a katonák fizetését a várkapitányokkal együttműködve, az uralkodó vagy a kamara megbízásából intézte. Ferdinánd 1538. szeptember 11-én kelt parancsa úgy rendelkezett, hogy Wernher mint Felső-Magyarország jövedelmeinek igazgatója haladéktalanul fizesse ki Leonhard von Velsnek azt a 110 forintot, amelyen tíz mázsa puskaport és fegyvereket vásárolt a bártfai polgárok védelmére.²⁹⁶ 1547. szeptember 14-én az uralkodó arra szólította fel Wernhert, hogy utalványozzon pénzt Sáros várának fenntartására.²⁹⁷ Egyetlen adatom van csupán, amikor a katonai hierarchia egy tagja utasíthatta Wernhert: 1549-ben Niklas Graf zu Salm utasítást adott, hogy Wernher a felső-magyarországi dica jövedelmét adja át neki a katonaság fizetésére.²⁹⁸ 1550-ben az uralkodó Wernhert bízta meg, hogy Báthory András és katonasága kifizetésére

²⁹⁰ MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, No. 73. július 12.

²⁹¹ MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, No. 78. 1549. augusztus 1.

²⁹² MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, No. 127. 1552. október 25.

²⁹³ Kenyeres 2003a, ... p.

²⁹⁴ Kenyeres 2002, 17. p.; Kenyeres 2003a, 82. p.; Kenyeres 2003b, 72-73. p.

²⁹⁵ Szűcs 1990, 10. p.

²⁹⁶ MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, 1538. szeptember 11.

²⁹⁷ MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad Cameram exaratae, 1547. szeptember 14.

²⁹⁸ MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, No. 77. 1549. július 30.

7730 forintot tartson fenn.²⁹⁹ Báthory még a következő év elején sem kapta meg a járandóságát, amiről Wernherhez írott levele tanúskodik.³⁰⁰ Az uralkodó végül ismételtén úgy rendelkezett, hogy Wernher intézkedjen a summa kifizetéséről.³⁰¹ 1551-ben Ferdinánd úgy rendelkezett, hogy Wernher adjon a sárosi várnak és 3 000 fős katonaságának ellátmányt, és vegyen róla nyugtát.³⁰² 1551-ben Murány új várnagyának fizetéséről is Wernher tárgyalt.³⁰³ Ő gondoskodott a kassai német zsoldosok fizetésének előteremtéséről.³⁰⁴ 1552. augusztus 31-én az uralkodó elrendelte, hogy Serédy Gáspár és Wernher György gondoskodjanak a Szolnokra küldendő katonaságról.³⁰⁵

A katonaság fegyverekkel és élelemmel való ellátása is Wernher feladatai közé tartozott. 1547. február 5-én kelt jelentésében a katonaság ellátásainak nehézségeiről panaszkodott a Magyar Kamarának.³⁰⁶ 1549-ben Huszt és Munkács őrseregének ellátásán fáradozott,³⁰⁷ 1551-ben pedig intézkedéseket tett Murány szükségleteinek előteremtésére.³⁰⁸ 1552-ben a régió várainak és a felvonultatott hadsereg ellátásáról intézkedett.³⁰⁹ 1553-ban szintén gondoskodnia kellett a felső-magyarországi várak ellátásáról és felszereléséről.³¹⁰

A felső-magyarországi várak, elsősorban természetesen Sáros karbantartása is Wernher feladata volt: 1549-ben több vár erősítésének megszervezésén is munkálkodott.³¹¹ Ugyanerről árulkodik egy 1555-ben kelt jelentése a sárosi vár építési munkálataival kapcsolatban.³¹² Utóbbi téren való buzgóságát nem bizonyítja az a jegyzőkönyv, amelyet Ferdinánd rendeletére a Magyarországon 1557-1558 közt működő várvizsgáló bizottság készített: a biztosok ugyanis a hadiszereket szétszórva szerteszórva találták, mert a várban nem volt fegyvertár vagy más, a célnak megfelelő helyiség;³¹³ Wernher ráadásul – miként a bizottság dokumentálta – másik kaput csináltatott, külön felvonóhíddal, amely boltozatának azonban csak nemrég lett tetőzete; a régi kapu helyére Wernher bástyát építtetett, de tető nélkül, így a falra feltett gerendák

²⁹⁹ MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, 1550. június 12.

³⁰⁰ MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, 1551. január 28.

³⁰¹ MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, 1551. január 28.

³⁰² MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, 1551. június 16.

³⁰³ MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, No. 107. 1551. október 30.

³⁰⁴ MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, No. 7. 1553. január 12.

³⁰⁵ Illéssy 1892, 291. p.

³⁰⁶ MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, No. 4. 1547. február 5.

³⁰⁷ MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, No. 43. 1549. április 27.

³⁰⁸ MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, No. 142. 1551. december 16.;vö. Sarusi Kiss 2008,

³⁰⁹ MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, No. 127. 1552. október 25.

³¹⁰ MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, No. 7. 1553. január 12.

³¹¹ MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, No. 78. 1549. augusztus 1.

³¹² Wernher György jelentése a sárosi vár építésével kapcsolatban. Eperjes, 1555. március 3. ÖStA HU RN 5. Konv. 1555 március fol. 62-65.

³¹³ Tuhrinszky 1899, 31. p.; akitől átveszi: Illéssy 1894, 65-66. p.

rothadásnak indultak.³¹⁴ A várfal a déli részét olyan rossz állapotúnak találták, hogy szerintük hamarosan össze fog omlani, ha nem javítják ki gyorsan.³¹⁵ A vár közepén lévő magas torony évek óta tető nélkül állt, ezért a bizottság megparancsolta az udvarbírónak, hogy a torony tetejéből két singnyit hányasson le, és azt megfelelően fedesse be.³¹⁶ A gazdasági épületek is rossz állapotban voltak.³¹⁷ Azt is kinyomozták a bizottság tagjai, hogy a várhoz tartozó szántóföldeket részben maguk a várbeliek használták, részben pedig barátaik, atyafijaik közt osztották ki, harmadrészen pedig jobbágyoknak adták vagy ajándékként, vagy pedig eperjesi házuk körül teljesített szolgálataik fejében.³¹⁸ A bizottság szerint Wernher előbb erőszakkal elfoglalta a várhoz tartozó földek közül a legjobbat, Szederkertet, majd királyi adománylevelet szerzett rá.³¹⁹ A vizsgálat kiderítette, hogy Wernher és Thorda olykor saját zsebére dolgozott, a tizedek nagy részét ugyanis saját céljaikra fordították, csak kisebb részét a váréra.³²⁰ Ezenfelül a király pénzén vett és a várjobbágyokkal Eperjesre szállított borokat nagy nyereséggel ismét eladták a várnak. A jó posztót Wernher kereskedő vejével, Melczer Kristóffal kicseréltette hitvány lengyel posztóra, és kisebb rőffel mérette ki a katonáknak. Wernher engedte át először a kocsmáltatást Sáros város lakosainak; elődje, Perényi a vár szükségére fordította a kocsmáltatási jövedelmet.³²¹ Közvetlenül a vár alatti pusztai monostor községei, falvai, javai Wernher előterjesztésére neki és örököseinek adományoztattak, noha régtől fogva a várnak tartoztak szolgálni.³²² Bűnlajstromukat tetézte, hogy Wernher és Thorda rokonaik javára adták bérbe a tizedszedést, ill. a beszedett tizedeket saját hasznukra értékesítették.³²³

Wernher olykor bizonyos helyi tisztségviselők kiválasztásánál is tanácsot adott, amire ugyan nem volt felhatalmazva, de a szóba jövő jelölteket leginkább ő ismerhette. Például a helytartótanács 1549. március 4-én kelt levele szerint Wernher és Desewffy tájékoztatták őket Thoroczky Antal huszti kapitány haláláról, egyúttal tanácsot adtak utódlásával kapcsolatban.³²⁴

Wernher pozíciója azonban a fentebbiek ellenére határozottan biztosnak tűnt, gyakran közvetített a hozzá forduló és az uralkodó vagy a kamara között. Ferdinánd egy 1553. évi

---

³¹⁴ Illéssy 1894, 69-70. p.; Balegová 2001, 170. p.; Tuhrinszky 1899, 37-38. p.

³¹⁵ L. még Tuhrinszky 1899, 38. p.

³¹⁶ Illéssy 1894, 71. p.; Tuhrinszky 1899, 39. p.; Balegová 2001, 170. p.

³¹⁷ Illéssy 1894, 71. p. (közli a jelentést); Tuhrinszky 1899, 20. p. (idézi a jelentés gazdaságra vonatkozó részét); Balegová 2001, 170. p.

³¹⁸ L. még Tuhrinszky 1899, 22. p.

³¹⁹ L. még Tuhrinszky 1899, 22. p.

³²⁰ L. még Tuhrinszky 1899, 23. p.

³²¹ Tuhrinszky 1899, 21-22. p.

³²² Illéssy 1894, 73. p.

³²³ Illéssy 1894, 75-76. p.

³²⁴ R. Kiss 1908, 46-48. p.

utasításában megparancsolta a kassai bírónak és az esküdteknek, hogy ne akadályozzák az élésmestert semmilyen bor (helyi vagy vásárolt) kimérésében sem a városban, sem pedig a külvárosokban.³²⁵ A parancs súlyosan sértette a kassaiak privilégiumát, és Wernher György is ellenezte, így a király – feltehetőleg az ő közreműködése révén – még az évben a városi jogok betartására utasította a kamarát. 1549-ben Wernher Horváth Gáspár özvegyének életjáradéka ügyében közvetített a kamaránál.³²⁶ Első próbálkozása nem lehetett sikeres, ugyanis még ebben évben ismét intézkednie kellett.³²⁷ 1543-ban a Báthoryak várkapitánya, Szinnyi Merse László illegálisan börtönözte be papjait, akik ezért a préposthoz, Wernherhez és Leonhard Velshez fordultak panaszukkal. Thoroczky Antal özvegyének kegydíja ügyében hasonlóképpen járt el.³²⁸ 1551-ben Wernher György adott ajánlólevelet Gaway Andrásnak.³²⁹ A jövedelemigazgató 1551-ben támogatta Bornemissza Gergely harmincad-felügyelő fizetésemelési kérelmét; arról sajnos nem értesülünk, hogy milyen eredménnyel.³³⁰ Wernher tett jelentést a mátyusföldi és Drégely várához tartozó, az esztergomi érsekség függőségébe tartozó jobbágyságok kérelméről; (a jobbágyságok azt kérték, hogy a törökök állandó zaklatásai miatt engedjék el nekik a kilencedet).³³¹ Ő kért intézkedést Zalay Benedek huszti várnagy Bécsbe utazásának engedélyezésére és egyúttal helyettesítésére.³³² Wernher 1552-ben arra kérte a Kamarát, hogy térítsék meg Torockói Nagy Istvánnak azt az összeget, amelyet a néhai Losonczy Istvánnak kölcsönzött (feltehetőleg Torockói korábban Wernherhez fordult segítségért).³³³

Wernher bizalmi jellegű megbízatásokat is kapott, mint pl. politikai jellegű levelek közvetítése királya felé. Közvetített a Ferdinánd és Szapolyai közti békétárgyalások során is (amelyekben Habsburg részről Johann von Wese/Weeze lundi érsek vezette a tárgyalásokat).³³⁴ 1550-ben Ferdinánd Wernhert küldte ki, hogy a dicáról és a harmincadokról készült kivonatot a Kamarához vigye.³³⁵ 1551-ben Wernhert egy bizonyos levélcsomó szállításával bízta meg az uralkodó.³³⁶

³²⁵ Kenyeres 2008, 153. p., H. Németh 1997, 164. p.

³²⁶ MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, No. 43. 1549. április 27.

³²⁷ MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, No. 73. 1549. július 11.

³²⁸ MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, No. 73. 1549. július 11.

³²⁹ MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, No. 6. 1551. február 17.

³³⁰ MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, No. 21. 1551. június 22.

³³¹ MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, No. 21. 1551. június 22.

³³² MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, No. 3. 1552. február 3.

³³³ MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, No. 130. 1552. október 27.

³³⁴ MNL OL E 21 Magyar Kamarai Levéltár, Benigna resolutiones, 1536. június 22.

³³⁵ MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, 1550. június 9.

³³⁶ MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, 1551. december 7.

Végül, de nem utolsósorban meg kell említenünk Wernher diplomáciai megbízatásait is. Wernher Ferdinánd megbízottja volt (vingárti Horváth Gáspár és Révay Ferenc mellett) az 1540 januárjában kezdődő gönci tárgyalásokon.³³⁷ Február 25-én már azt jelentette urának, hogy nem sikerült megegyezni, ezért Horváth Gáspár elutazott, Révay Ferenc pedig szintén távozni készül. Március közepe táján a tárgyalások hivatalosan is megszakadtak.

1541-ben Eperjes és Felső-Magyarország követei Szülejmán közeledtének hírére azon tanakodtak, hogy miként védhetnék meg magukat.³³⁸ A követek megjelentek Tokajban és Göncön, ahol értekezletet tartott a nemesség.³³⁹ Ezekről a gyűlésekről két követséget küldtek Wernherhez, hogy a városokkal együtt csatlakozzanak hozzájuk.³⁴⁰ Wernher össze is hívta december 18-ra Eperjesre Sáros megye három városát, valamint Lőcsét, továbbá Sáros és Szepes vármegyék rendjeit, és a gyűlésen határozott állást foglaltak I. Ferdinánd mellett, majd két követet bízta meg, hogy a miskolci országgyűlésen tiltakozzanak, ha az ott összegyűlt rendek Ferdinánd ellen foglalnának állást.³⁴¹

Perényi behódolása után egy héttel, 1541. szeptember 14-én jelentette be hasonló szándékát Frangepán Ferenc egri püspök is.³⁴² Az uralkodó szeptember 29-én Wernhert bízta meg azzal, hogy az egri püspökség minden dézsmáját és jövedelmét juttassa el Frangepán Ferencnek.³⁴³ Ezzel gyakorlatilag az egri vár és a püspökség egésze I. Ferdinándhoz pártolt Frangepán püspök révén, és értelemszerűen a püspökség jövedelmei is visszakérültek a püspök igazgatása alá. E tényről rögzítik az 1541. évi kamarai számadások.

Az 1540-es évek elején Ferdinánd Wernhert mint a régióban egyik megbízható emberét, politikai jellegű megbízatásokkal is bőségesen ellátta. 1541-ben utasítást kapott arra nézve, hogy a felső-magyarországi vármegyéket is mielőbb Ferdinánd hűségére térítse.³⁴⁴ Ennek érdekében Wernher 1541. december 18-ra, Eperjesre hívta össze a környékbeli rendeket, hogy az országos ügyekben teendőkről tanácskozzon velük. Valószínűleg az is feladatai közé tartozott, hogy ennek ürügyén kipuhatolja, kik állnak ténylegesen Ferdinánd oldalán. Lőcse, Bátfá, Kisszeben és Eperjes, vagyis Kassa kivételével az egész felső-magyarországi városszövetség kijelentette, hogy hűek maradnak a Habsburg-uralkodóhoz, mert egyedül ő óvhatja meg őket a Szapolyai-párt fosztogatásaitól és pusztításától.

---

³³⁷ Lukinich 1918, 12. p., Rensing 1933, 53. p.

³³⁸ Tóth 1910, 170. p.

³³⁹ Tóth 1910, 170. p.

³⁴⁰ Tóth 1910, 170. p.

³⁴¹ Tiltakozásra végül nem került sor, mert 21 megyéből 13 Ferdinándtól kért segítséget. Tóth 1910, 170. p.

³⁴² Csiffáry Gergely: Varkocs Tamás egri várkapitány emlékezete. In: *Agria*, 40. évf. (2004). 214. p.

³⁴³ Csiffáry 2004, 214. p.

³⁴⁴ Tuhrinszky 1899, 30. p.

1542 októberében, a még érvényben lévő gyalui szerződésre hivatkozva Ferdinánd megparancsolta Serédy Gáspárnak, hogy kísérje Izabella királynét Szepesvárába, ahol a királyné átadja a koronát Serédynek és Wernhernek, akik azt Kassára viszik.³⁴⁵ Ez a küldetés nem járt sikerrel, hiszen a szerződést az erdélyi rendek még decemberben érvénytelenítették, és politikai megfontolásokból a királyné sem távozhatott Erdélyből. Wernher megjelent az 1543. április 8-ára meghirdetett debreceni részgyűlésen. Majd részt vett az 1543 augusztusában megtartott derecskei gyűlésen, amelyről jelentést is küldött Ferdinándnak.³⁴⁶

Wernher 1543. december 15-én a beszercebányai országgyűlésről küldött jelentést Ferdinándnak³⁴⁷ 1547-ben tagja volt a magyar országgyűlés által Ferdinándhoz Augsburgba küldött követségnek (társai: Oláh Miklós zágrábi püspök és királyi kancellár, Batthyány Ferenc királyi tanácsos és Mérei Mihály királyi személynök), feladatuk a magyar országgyűlésen alkotott végzések bemutatása és a megerősítésük kieszközlése, valamint az ország számára birodalmi segítség kérése.³⁴⁸ Bauch szerint Wernher 1548-ban, immár a felső-magyarországi városok követeként volt jelen a regensburgi birodalmi gyűlésen.³⁴⁹

Az Erdéllyel kapcsolatos diplomáciai tárgyalások Izabellával az 1540-es évek végén folytatódtak, amelyekben Wernher ezekben komoly szerepet vállalt. 1549. február 10-én Ferdinánd biztosai közé jelölte a Fráter Györggyel folytatandó titkos tárgyalásokra: Salmnak és Báthory Andrásnak a Baráttal folyó politikai-hatalmi tárgyú egyezkedés, Nádasdy Tamásnak, Bornemissza Pálnak, Sibrik Györgynek és Wernher Györgynek pedig a birtokjogi kérdések rendezése lett a feladata (ti. a határmenti birtokok tulajdonjoga nagyon sokszor vitatott volt, lévén hogy a két király gyakorta saját híveit jutalmazta a másik király alattvalóitól elkobzott birtokokkal).³⁵⁰

1550 májusában Ferdinánd megbízásából Révay Ferenc, Raboleczky György jogügyigazgató valamint a pécsi és a váci püspök mellett Wernher is tagja volt annak a küldöttségnek, amely Szepességbe készült, hogy a magyar és lengyel alattvalók közti határvitákat igazítsák el, valamint tárgyaljanak a különféle mentességekről, kereskedelemről

---

³⁴⁵ Veress 1901, 226. p.

³⁴⁶ Wernher György Ferdinánd királyhoz a derecskei részleges gyűlésről. 1543. augusztus. no. XIX. Kiadja: MHH 1875, 516-519. p. Az eredeti jelzetére nincs pontos hivatkozás, csak annyi, hogy "a bécsi titkos levéltárban"; l. még Lukinich 1918, 46-47. p.

³⁴⁷ MHH 1875, 541. p. 3. jegyzet. Az irat eredetije az előzőhöz hasonlóan szintén "a bécsi titkos levéltárban" található.

³⁴⁸ MHH 1876, 109-110. p.

³⁴⁹ Bauch 1898, 88. p.

³⁵⁰ EME 1875, 247. p. Az R. Kiss által közölt iratok egyike szintén utal rá, hogy 1549-ben Wernher részt vett a Fráter Györggyel való tárgyalásokban is. R. Kiss 1908, 127. p.

stb.³⁵¹ A követség tárgyalásainak eredményéről egyelőre nincs adat, lehetséges, hogy el is maradt a találkozó,³⁵² 1550. szeptember 10-én ugyanis a Helytartóság azt jelentette a királynak, hogy a lengyel határügyek felülvizsgálatát a biztosok távolléte és más elfoglaltsága miatt ez idő szerint nem lehet elővenni, és kérték, hogy Ferdinánd az ország ily nagy jelentőségű ügyeit ne tárgyalassa, mert arra nincs mód és lehetőség, az arra alkalmas emberek hiánya miatt.³⁵³

1551-ben, immár a nyírbátori egyezmény megkötését követően Wernher részt vett a Ferdinánd és Izabella közötti megállapodás megvalósításához vezető tárgyalásokban is. Miután Izabella elküldte egy emberét Sziléziába, hogy a neki ígért hercegségeket megtekintse,³⁵⁴ és az egy hónap múlva lehangelő hírekkel érkezett vissza, Ferdinánd jónak látta biztosai, Wernher és Oláh útján megnyugtanni a királynét afelől, hogy megkapja a kialkudott járadékokat. 1551. november 16-án Izabella audiencián fogadta is Ferdinánd biztosait, miként arról Wernher november 27-én készült jelentése tudósít.³⁵⁵ Az Erdély körüli vizsgálatok és tárgyalások során Wernher folyamatosan képviselte a királyt, így Ferdinánd őt küldte ki az 1555. április 24-én kezdődött erdélyi országgyűlésre, mint királyi biztost.³⁵⁶

1552-ben, minthogy a frissen erdélyi vajdává kinevezett Báthory András megbetegedett az országgyűlésre menet, ezért Ferdinánd Bornemissza Pált és Wernher Györgyöt bízta meg az előterjesztések elkészítésével.³⁵⁷ Wernher 1552. január 18-án Kassán keltezett levelében írja, hogy Izabellával tanácskozni indult,³⁵⁸ majd februárban Ferdinánd Wernhert és rokonát, Rakovszky György turóci jogtudóst már Kassa Izabellától való átvételére küldte ki.³⁵⁹ Az átvétel után a Habsburg magyar király számára fontos kérdés lett a Kassára a 15 éves „Czeczey-regnálás” alatt beköltöző magyarok sorsa.³⁶⁰ Ezzel kapcsolatban az uralkodó nem tette magáévá Wernher azon nézetét, miszerint ki kellene űzni a Szapolyai-fennhatóság idején betelepült magyarokat a városból, s a száműzötteket vissza kellene telepíteni birtokaikba és

---

³⁵¹ Bauch 1898, 99-100. p., hivatkozva: Wagner: *Analecta Scepustii sacrii et profani*. Tom. I. Viennae, 1774. 21.; utal rá Balegová 2011, 94. p.

³⁵² Bauch 1898, 100. p.

³⁵³ R. Kiss 1908, 163.?, 290-292. p.

³⁵⁴ Veress 1901, 338. p.

³⁵⁵ Laczlavik 2013b, 24. p.

³⁵⁶ Mikó 1860, 102. p.

³⁵⁷ EOE 1875, 359. p., Bauch 1898, 100. p.

³⁵⁸ Komáromy 1893, 756. p., különösen 2. jegyzet

³⁵⁹ Veress 1899, 28. p., Bessenyei 2007, 37. p. Rensing szerint 1552 kora nyarán tanácskozott Izabellával (Ferdinánd oldaláról ő és Rakovszky György) Kassán, ebben azonban tévedett. Rensing 1933, 56. p.

³⁶⁰ Bessenyei 2007, 37. p.

vagyonukba.³⁶¹ Az is tudjuk, hogy Gyula Habsburg kézbe kerüléséről Castaldo és mások mellett Wernher is tárgyalt a király nevében.³⁶²

Dobó István a török sereg közeledésének hírére 1552. július 9-ére részleges gyűlést hívott össze Szikszóra, amelynek elsődleges célja az volt, hogy a felső-magyarországi megyék nemességét arra kérje, gondoskodjanak Eger védelméről és ellátásáról.³⁶³ A tanácskozáson Wernher is jelen volt, és késznek mutatkozott hozzájárulni a védelem költségeihez a kezelése alatt álló királyi jövedelmekből.³⁶⁴ Wernher (Serédy Gáspárral együtt) katonákat is küldött volna a veszélyben forgó várakhoz, de végül ez a terve nem járt sikerrel.³⁶⁵ Augusztus 14-én az uralkodó elrendelte, hogy a Kassán székelő Serédy György és Wernher György királyi biztosok küldjenek csapatokat Eger és Szolnok megsegítésére. Ők küldtek is két csapatot, amelyek egyike beérkezett az egri várba, a másik csapat viszont elkésett, már bezárult az ostromgyűrű.³⁶⁶ Augusztus 31-én az uralkodó ismét megparancsolta biztosainak, hogy küldjenek katonákat Egerbe és Szolnokra.³⁶⁷ Szeptember elején Wernher mint hadi tanácsos felszólította az egri kapitányokat, hogy legalább 200 gyalogost küldjenek Szolnokra.³⁶⁸

Wernher olykor a politikai és katonai helyzetről is tájékoztatta az uralkodót, hiszen mindezek szorosan összefüggtek a bevételi források birtoklásával, megszerzésének lehetőségével, katonai veszélyeztetettségével. Különösen katonailag vagy politikailag kényes helyzetben volt szükség a nagy tájékozottsággal rendelkező kamarai tanácsos információira.

Wernher már 1538. június 17-én kelt levelében az uralkodót a városok helyzetéről informálta,³⁶⁹ majd 1540. május 19-én az erdélyi és felső-magyarországi politikai helyzetről tájékoztatta a Kamarát.³⁷⁰ János király halála után Wernher azt jelentette Ferdinándnak, hogy a kassaiak rendszeresen komoly támogatást kapnak az elhunyt király pártjától, hogy megmaradjanak a Szapolyaiak híveinek. Buda sikertelen Habsburg ostroma után a felvidéki nemesek elbizonytalanodtak Ferdinándban; Wernher jelentése szerint már 1541. augusztus

³⁶¹ Bessenyei 2007, 37. p. V. ö. Granasztói György: A városi élet keretei a feudális Magyarországon - Kassa társadalma a 16. század derekán. Bp. 2012.

³⁶² Karácsonyi 1896, 125. p., Lehoczki 1881, 553. p.

³⁶³ Szántó 1972, 202. p.

³⁶⁴ Szántó 1972, 202. p., Fraknoi 1876, 384. p.

³⁶⁵ Szántó 1972, 205. p.

³⁶⁶ Sugár 1981, 51. p.

³⁶⁷ Ferdinánd levele biztosaihoz, Serédy Györgyhez és Wernher Györgyhez. Bécs, 1552. augusztus 31. Kiadja: Benedek Gyula: Oklevelek és iratok város történetéből. 1075-1685. Szolnok, 2007. (Documentatio historica 10.) 258. p., regesztát ad ki: Barabás 1892, 291. p. no. 274., l. még Bauch 1898, 100. p.

³⁶⁸ Szántó szerint Ferdinánd szeptember 6-án, két nappal a vár feladása után azzal próbált lelket önteni a szolnoki védőkbe, hogy Serédy György és Wernher György hadi tanácsosok legalább 500 gyalogost, ő maga pedig egy zászlóalj német gyalogost indított a megsegítésükre, ami azonban kérdéses, hiszen a várból 4-én éjszaka megszöktek a védők! Szántó 1972, 206-207. p.

³⁶⁹ Rensing 1933, 47. p.

³⁷⁰ MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, No. 2. 1540. május 19.

végén kitörtek az ellenségeskedések Felső-Magyarországon.³⁷¹ Czecey Lénárd kassai kapitány folyamatosan zaklatta a Ferdinánd-párti városokat és községeket, amelyek tekintélyes része a budai vereség hírére csatlakozott hozzá. 1543-ban Wernher arról tájékoztatta az uralkodót, hogy híve, Báthory András saját kijelentése szerint ezen a vidéken nem tud szembeszállni a Czecey vezette Szapolyai-párti kassaiakkal és szövetségeseikkel, köztük a Podmaniczkyakkal.³⁷²

Wernher az országos nagypolitika szintjén kevésbé jelentős, de helyi szinten fontos hírekről is rendszeresen informálta a Magyar Kamarát, pl. 1547 elején Bebek hatalmaskodásairól értesülhetett leveleiből az intézmény.³⁷³ 1549-ben két jelentést is írt a katonai helyzetről és az egyes várőrségek hangulatáról,³⁷⁴ később a kilenc felső-magyarországi vármegye gönci gyűlését is belefoglalta egyik jelentésébe.³⁷⁵ Az állandó háborúság közepette különösen fontos volt a bécsi hadvezetés számára is a kisebb-nagyobb hadi eseményekről való pontos tájékozódás. Wernher tehát azt is mindig jelentette, ha fontosabb katonai akcióról szerzett tudomást. Az Eger és Szolnok körüli hadicselekményekről is pontosan tájékoztatta a Kamarát 1552-ben.³⁷⁶ A következő évben pedig a törökök pusztításairól írt.³⁷⁷ Kisebb, inkább gazdasági-gazdálkodási jellegű beszámolót küldött a Tharczay György ellen hozott birtokeladási tilalomról,³⁷⁸ vagy „Aurifaber” (Aranyműves) Miklós pénzhamisító elfogatásáról.³⁷⁹

Diplomáciai küldetéséhez kapcsolódva 1550-ben az erdélyi politikai helyzetről is rendszeresen informálta a Magyar Kamarát.³⁸⁰ 1552-ben az erdélyi országgyűlés összehívásáról tudósított,³⁸¹ míg 1552. június 10-én, Kolozsváron kelt és a királyhoz címzett levelében Wernher a Ferdinánd számára kedvezőtlenül alakuló erdélyi helyzetet ecsetelte, leírta, hogy nincs annyi pénzük sem, hogy 100 lovast felfogadhatnának, és attól kell tartani, hogy a törökök nemcsak a szükséges őrséggel nem rendelkező Temesvárt, Karánsebest és Lugost foglalják el,

---

³⁷¹ Lukinich 1918, 24., 37. p.

³⁷² Wernher György levele I. Ferdinándhoz. Eperjes, 1543. július 12. Egy részletet kiad belőle: Lukinich 1941, 277-278. p., regesztája: 621. p.

³⁷³ MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, No. 7. 1547. március 1.; No. 12. 1547. március 18.

³⁷⁴ MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, No. 73. 1549. július 12.; No. 78. 1549. augusztus 1.

³⁷⁵ MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, No. 6. 1553. január 6.

³⁷⁶ MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, No. 91. 1552. augusztus 18.

³⁷⁷ MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, No. 4. 1553. január 6.

³⁷⁸ MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, No. 137. 1551. december 4.

³⁷⁹ MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, No. 1. 1552. január 6.

³⁸⁰ MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, No. 39. 1550. augusztus 12.

³⁸¹ MNL OL E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae, No. 1. 1552. január 6.

hanem az egész tartományt is.³⁸² 1552. augusztus 18-án, Temesvár, Drégely, Lippa és Karánsebes eleste után azt jelezte az uralkodónak, hogy ha Eger és Szolnok elvész, csak Kassa tartóztathatja fel az ellenséget.³⁸³ 1553-ban az uralkodó arra kérte Wernhert, hogy mivel az a hír járja, hogy Petrovics Péter Munkácsra érkezett, és ott többekkel gyűlést szándékozik tartani, puhatolja ki, hogy mit forralnak és adja tudtára.³⁸⁴

I.1.b)ζ Thorda coadiutori működése

Thorda Zsigmondot 1553-ban kinevezték apósa, Wernher György felső-magyarországi jövedelemigazgató *coadiutor*ává, azaz segítőjévé, valamint sárosi prefektussá.³⁸⁵ Ennek előzménye az volt, hogy Wernher öregségére és betegségére hivatkozva felmentését kérte a királytól,³⁸⁶ amit az megtagadott ugyan, de hogy régi híve terhein könnyítsen, 1553. július 24-én kelt rendeletében segítőtársat nevezett ki mellé, akivel osztozhatott a feladatokon.³⁸⁷

Wernher jelentései tanúbizonysága szerint ekkoriban, hajlott kora ellenére is, meglehetősen tevékeny volt: havonta több jelentést is küldött Bécsbe, ezek között számos nemcsak beszámoló jellegű volt, hanem reformjavaslatokat is tartalmazott, köztük az egyik legérdekesebb javaslata egy felső-magyarországi pénzverde létrehozására vonatkozott.³⁸⁸ Az adminisztratív feladatok mellett, tapasztalaira alapuló ötleteivel, javaslataival igyekezett segíteni a terület királyi jövedelmeinek hatékonyabb beszedését. Tisztán látta a regionális pénzügyigazgatásban meglévő problémákat is, közöttük azt, hogy Felső-Magyarországon

³⁸² Szántó 1971, 29-30. p. hivatkozva: HHSTA UA 1552. fasc. 64. Wernher György és Báthory András levele I. Ferdinándhoz. Kolozsvár, 1552. június 10., uo. 30. p. 97. jegyzet

³⁸³ H. Németh 2000, 210. p.

³⁸⁴ I. Ferdinánd levele Wernher Györgyhez. Grác, 1553. január 18. Regeszta: Barabás 1892, 666. p. no. 393.

³⁸⁵ Kenyeres 2003a, 74. p., Sarusi Kiss 2008, 79. p., Gecsényi 2010, 16. p., Gecsényi 2008/2., 163. p., sárosi prefektusságára l. Kenyeres 2002, 521. p.

³⁸⁶ „Nam ut diutius haec saxa versem, in quibus tot annos volvendos vitam et valetudinem meam cum nullo meo fructu attrivi, id a me fieri nequaquam potest. Ero autem ei libenter adiumento in omnibus quae quidem a me praestari poterint, et quod mihi restat aevi minus erit molestum, si mihi ipsius, filiaeque meae charissimae, et nepotum consuetudine hic frui licebit.” MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae 1553. no. 43. 1553. március 2., Wernher György sárosi prefektus levele Thurzó Ferenchez, a Magyar Kamara elnökéhez.

³⁸⁷ Az irat maga elveszett, csupán a segédkönyvekben szereplő regesztája maradt ránk: „Scepusiensibus in negotiis expediendis Geloii Sigismundus Georgio Wernher adiungendus”; „Geloii Sigismundus in expediendis negotiis Scepusiensibus Georgio Wernher adiungendus”; MNL OL E 21 Benignae resolutiones 1553. július 24.; l. még Szűcs 1990, 11. p.; „Cum egregius fidelis nobis dilectus Georgius Vernerus consiliarius noster, nobis iam ab aliquot annis fidelem operam, fidem, ac diligentiam in seriis nostris, praesertim autem superiore elapso anno, Transylvanicis et quidem difficillimis negotiis impenderit. Imminente autem, vel potius consecuta iam senecta, atque etiam accedente corporis valetudine, qua se propter continuos et exhaustos labores, viribus pene destitutum conqueritur, nos summis precibus interpellaverit, eum eum iis curis liberare vellemus... Cui nos, ut onus tam arduum etiam, senex et valetudinarius perferre posset, generum ipsius Sigismundum Tharda (sic!), socium scilicet curarum et laboris, ut scitis adiunximus.” uo. 1553. augusztus-december, 1553. szeptember 2.; l. még Gecsényi 2008/2., 163.; Zeman 1983, 104. p., Szűcs 1990, 11. p. Téves tehát Hörk azon állítása, szerint 1556-tól dézmszedő (hivatkozási alap egy levél, amelyben 51 forintot nyugtáz), l. még Fraknoi 1874, 170. p. (1554-et említ).

³⁸⁸ MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae 1553. no. 8. 1553. január 13. Wernher György jelentése a Magyar Kamarának a felső-magyarországi gazdasági helyzetről.

gyakran ütközött nehézségekbe a különböző adók beszedése.³⁸⁹ Ekkor még hosszabb utazással járó kiküldetésekre is vállalkozott: egyik levelében az előző évi nagybányai kiküldetése során összeállított megfigyeléseiről értekezett.³⁹⁰

Egy segítőtárs kinevezése mindenesetre nem volt indokolatlan: Wernher páratlan hatékonyságának és munkabírásának csökkenésére utal, hogy egy 1554. május 26-án kelt királyi rendelet a felső-magyarországi jövedelemforrások vizsgálatára utasította a Magyar Kamara tisztviselőit arra hivatkozva, hogy a Magyar Kamara semmit nem tud a terület jövedelmeiről, mert a tisztviselők már évek óta nem számoltak el.³⁹¹ Az uralkodó egyúttal felszólította a szóban forgó felső-magyarországi tisztviselőket, hogy számoljanak el a kamarával. Meg kell azonban jegyezni, hogy az információhiány oka a terület politikai bizonytalansága és az ott folyó pártharcok, a birtokosok pártváltoztatásai éppúgy lehettek, mint Wernher öregsége és betegsége.

Az uralkodó mindenesetre már 1553. szeptember 2-án arra utasította a Magyar Kamarát, hogy mielőbb dolgozzon ki instrukciót a szolgálatba lépő Thorda számára, vagyis egyértelműen a kamara fennhatósága alá rendelte Wernher és Thordát is, noha Wernher korábban szélesebb hatáskörrel rendelkezett egy átlagos kamarai tanácsosnál.³⁹² Thorda 1554 januárjában foglalta el hivatalát; egyelőre instrukció nélkül működött, valószínűleg Wernheréhez hasonló jogkörrel.³⁹³ A helyzet 1554. május 26-ig nem rendeződhetett véglegesen, ugyanis ekkor az uralkodó ismételten rendelkezett arról, hogy Thordát Wernher mellé rendelte mint

---

³⁸⁹Pl. uo. 1554. no. 67. 1554. október 6. Wernher György Was László erdélyi kincstartói hivataláról való lemondásáról, valamint a Murány várához tartozó tizedek begyűjtésének és a vár ellátásának nehézségeiről tesz jelentést; uo. 1554. no. 89. 1554. december 22. Wernher György a Gömör és Szabolcs megyei dica behajtásának nehézségeiről, valamint a Kassán állomásozó katonaság zsoldjáról tesz jelentést.

³⁹⁰uo. 1554. no. 9. 1554. január 31. Wernher György jelentése a Magyar Kamarához az erdélyi kiküldetéséről összeállítandó jelentéséről és a felső-magyarországi gazdasági helyzetről; MNL OL E 136 Diversae instructiones, 1553. július 16. Instructio fidelibus nostris egregiis Georgio Vernhero, et Thomae Francisci, consiliariis Camerae nostrae Hungaricae, et Sigismundo Thorda de Gialu, commissariis nostris ad civitatem et Cameram nostram Rivuli Dominarum, et alia diversa loca, fol. 79r-81v. Kiadás: Engel 1801, 67–78. p.

³⁹¹„Cum necessitates nostra summopere postulet, diligentem inquisitionem in districtu Cassoviensi fieri, super tricesimis, decimis, proventibusque regalibus, ac arcis Saros, itemque super praepositura Misliensia et aliis beneficiis distractis, similiter super urburis, Thelkibanya, Guncz, Maromarusch, Rivulo Dominarum, et ultra citraque Tibiscum dicatoribus, iniungimus et committimus vobis, quatenus hoc negotium inquisitionis, per capitulum, et iuxta consuetudinem regni, quamprimum fieri ordinetis. Et quia etiam informati sumus, officiales in iisdem partibus existentes, per aliquot annos nullam rationem reddidisse. Quamobrem vos de statu, conditione, atque proventibus illius regionis nihil cognoscere neque statuere potuimus...” MNL OL Magyar Kamarai Levéltár, E 21 Benignae resolutiones, 1554. május 26., l. még Szűcs 1990, 11. p.

³⁹²„Verum cum propter haec ardua et periculosa tempora necessum sit, ut modum et instructionem praescriptam eorum, quae illi agenda incumbunt, necessitasque postulat, habeat, de quo etiam vehementer orat, et praecatur. Iniungimus vobis, deliberato negotio, instructionem eiusmodi concipi, quamprimum curetis, et ad nos postea transmittatis, ut eam revidere, et de toto negotio, tanto melius, et commodius statuere possimus.” MNL OL E 21 Benignae resolutiones 1553. szeptember 2.

³⁹³Szűcs 1990, 11. p.

segítőtársat,³⁹⁴ és felszólította a Magyar Kamarát, hogy az újonnan kinevezett coadiutor és Wernher minden tekintetben a kamarától függjenek, és a kamara tudta és beleegyezése nélkül semmilyen ügyben ne rendelkezhessenek és ne tárgyaljanak, végezetül pedig adjanak ki számukra mindezekről instrukciót.³⁹⁵

Thorda instrukciója 1554. május 20-án kelt (tehát az uralkodó fentebbi, néhány nappal később, 26-án kelt rendelete kibocsátásakor még nem tudhatott arról, hogy a Magyar Kamara már elkészítette számára az iratot).³⁹⁶ A dokumentum szerint az uralkodó azért éppen Thordát választotta, mert „hű, szorgalmas és ügyes,”³⁹⁷ azonban nyilvánvalóan fontos volt Wernher támogatása és vele való rokoni kapcsolata is.

Ferdinánd utasításából világosan kiderül, hogy Thorda kinevezésével nem önálló kormány szervet kívánt felállítani a felső-magyarországi régióban, hanem a Magyar Kamara – Ember Győző szavait idézve – „kihelyezett tagozatát” látta az újonnan létrehozott hivatalban. Erre utal például az az utasításban megfogalmazott kitétel, miszerint a nehezebb kérdésekben a tisztségviselők forduljanak a Kamarához, és mindenben tartsák magukat a Kamara rendelkezéseihez.³⁹⁸ A valóságban a helyzet ennél jóval bonyolultabb volt: bár Thorda elszámolással tartozott a Magyar Kamarának, az instrukcióban kijelölt feladatait önállóan – persze Wernher egyetértése mellett – láthatta el, és nem kellett mindenben a kamara jóváhagyását kérnie intézkedései végrehajtása előtt, de azoknak utólagos jóváhagyására nem volt kötelezve. Gyakorlatilag tehát önálló „igazgatási szerv” jött létre, ha az formálisan elszámolással tartozott is a Magyar Kamarának. Ezt bizonyítja az is, hogy az uralkodó familiárisok helyett állandó, fizetett alkalmazottakat bocsátott Thorda Zsigmond rendelkezésére.

Az instrukció nem írta körül, hogy Thordának pontosan mely kérdésekben kell kikérnie a kamara tanácsát, ami tág mozgásteret biztosított számára. Az a tény, hogy az uralkodó közvetlenül Thordához is intézett rendeleteket,³⁹⁹ arra enged következtetni, hogy az új hivatali

---

³⁹⁴ „Insuper cum nos gratiose decreverimus, consiliario nostro Georgio Vernero, generum suum Sigismundum Geloum in officio adiungere.” MNL OL E 21 Benignae resolutiones, 1554. május 26.

³⁹⁵ „Volumus ut ipsi ex camera nostra, vestrae administrationis omnino dependant, nihilque absque scitu, vel commissione vestra, in conducendis officialibus, aut aliis arduis negotiis, agant, nec tractent. Et desuper quo pacto ipsi se, in functione huiusmodi officii gerere debeant, instructiones consignetis.” uo. 1554. május 26.

³⁹⁶ MNL OL E 136 Diversae instructiones 1. köt. fol. 71r-75r, 1554. május 20.; Okál 1974, 125. p.; Ember 1946, 148-150. p.; Zoványi tévesen királyi kamaraigazgatói tisztségről beszél. Zoványi 1977, 223. p.

³⁹⁷ „...confisi de fidelitate, industriae, dextérité ipsius Sigismundi eum prafato Vernero in coadiutorem adiungendum esse duximus...”. MNL OL E 136 Diversae instructiones 1. köt. fol. 71r

³⁹⁸ Ember 1946, 148. p.; Szűcs 1990, 12. p.

³⁹⁹ MNL OL E 136 Diversae instructiones 1. köt. fol. 73-v

egység nem kizárólag a Kamarának volt alárendelve, hiszen félig-meddig az uralkodótól függött.⁴⁰⁰

Változást jelentett az eddigiekhez képest – ti. amikor még Wernher familiárisai intézték az ügyeket –, hogy az uralkodó Thorda keze alá hivatalnokokat, egy pénztárost (*perceptor*) és egy írnokot (*scriba*) rendelt.⁴⁰¹ Az alkalmazottakat Thorda saját maga fogadhatta fel a kamara egyetértésével. Ha szükségét látta, Wernher jóváhagyásával felfogadhatott továbbá még egy személyt az urbura collectorául is; az ő kinevezésébe a kamara semmilyen beleszólással nem bírt.⁴⁰² A tokaji só szállítására is ki kellett valakit neveznie, azonban itt az instrukció nem fogalmazta meg pontosan, hogy az illetőt kinek kellene kiválasztania. Ezek a tisztviselők természetesen Thordának tartoztak elszámolással, akinek csak egy összesített számadást kellett időről időre elküldenie a kamarának.

Thorda feladata volt általában véve a Felső-Magyarországon működő kamarai tisztviselők számadásainak ellenőrzése, de az elfogadásukkal kapcsolatos döntés már a Magyar Kamarát illette. A gyakorlatban Thordának nagyobb hatáskörük volt, hiszen ők választották ki a harmincadosokat, a sóhivatalnokokat, a decimatorokat, az urbura beszédőit és a dicatorokat, a kamarai uradalmak tisztviselőit, noha később a Magyar Kamara nevezte ki őket a tisztségekre. Thorda és Wernher tartották ezekkel a tisztségviselőkkel a kapcsolatot, számadásaikat ők ellenőrizték, szükség esetén visszaküldték javításra; a Magyar Kamara távol volt, így aligha tehetett egyebet, minthogy jóváhagyta a formálisan neki alárendelt szerv intézkedéseit. A fentiekből is kitűnik, hogy a gazdaságirányítás újonnan bevezetett rendszere egyelőre meglehetősen kiforratlan volt: nem egységesen nevezték ki a tisztségviselőket, és azt sem tisztázták, hogy az adott területen a Magyar Kamara pontosan milyen kormányzati kérdésekbe szólhat bele.⁴⁰³

Az instrukcióban foglaltak szerint Thorda és Wernher nemcsak az elszámolások okán érintkeztek a hivatalnokokkal: feladatuk volt, hogy a haszontalan vagy hanyag hivatalnokokat eltávolítása, és helyükre hűséges és szorgalmasabb személyek állítása, illetve ahol szükséges, az üresedésben lévő pozíciókat is maguk tölthették be (pl. decimatrok, dicatorok).⁴⁰⁴ Thorda

---

⁴⁰⁰Szücs Jenő szerint Thorda és hivatala kizárólag a kamarától függött. Szücs 1990, 12. p.

⁴⁰¹MNL OL E 136 Diversae instructiones 1. köt. fol. 73r-v, Szücs 1990, 11. p.; Ember 1946, 148. p.

⁴⁰²uo. fol. 73v

⁴⁰³Ember 1946, 148–149. p.

⁴⁰⁴„...fideles officiales adhibeantur, inutiles aut negligentes officio removeantur, et in talium locum constituentur, fideles et diligentes...”, „Preterea cum singulis annis decimae certae emi nostro nomine soleant, ad necessitates scilicet arcium nostrarum Saaros et Mwan ac civitatis Cassoviensis, curabit idem Sigismundus cum scitu et consilio Georgii Wernheri, ad quaevis loca fideles et idoneos decimatores deligere, et advertere...”, „...debebit Sigismundus de consilio Veneri designare et deligere ad curandam collectionem subsidiorum per comitatus citra et ultra Tibiscum sitos...”. MNL OL E 136 Diversae instructiones 1. köt. fol. 71v

feladata lett továbbá a kassai lovas és gyalogos katonaság számba vétele és zsoldjának kifizetése is a kamara által beszedett tizedjövedelmekből.⁴⁰⁵

Az instrukció nem jelölte ki pontosan Thorda illetékességét; csupán annyit határozott meg, hogy az a Tiszán inneni és túli megyékre terjed ki, de ezt is csak a subsidiummal kapcsolatban fogalmazta meg.⁴⁰⁶ Ember Győző szerint valószínűleg a későbbi Szepesi Kamara fennhatósága alá tartozó területről lehetett szó, úgy vélem azonban, hogy azért sem jelölték ki a konkrét területet, mert a politikai és katonai szempontból is bizonytalan helyzetben akár hétről hétre változhatott az a terület, amelyre Ferdinánd hatalma ténylegesen kiterjedt, így nem volt értelme a pontos körülírásnak. Szűcs Jenő a kérdésben árnyaltabban fogalmazott, szerinte a határok csak nyugat felé voltak állandóak, amennyiben a legnyugatibb megyék Szepes, Gömör és Borsod voltak, déli és keleti határait pedig az időről időre változó politikai és katonai viszonyok szabták meg.⁴⁰⁷ Szerinte a Thorda-féle hatóság alá valószínűleg Szabolcs, Szatmár, Bereg és Ugocsa megyéket rendelték, de igényként mint szélső határok felbukkanhattak Máramaros, Közép-Szolnok, Kraszna, sőt Bihar, Zaránd, Békés, Csongrád és Temes megyék is, minthogy a területek hadiadóját, legalábbis részben, néha be is tudta hajtani az új kamarai igazgatóság.

1556 után a korábban inkább Ferdinándhoz húzó Tisza menti megyék (elsősorban Bereg, Ugocsa, Szabolcs és Szatmár) kisebb-nagyobb mértékben az Erdélyt is uraló II. János választott király kezén voltak, sőt néhány jelentős felső-magyarországi vár is, például Munkács és Tokaj.⁴⁰⁸ Más években Ferdinánd hatalma terjedt ki Közép-Szolnok, Kraszna és Bihar megyék területére. 1557-ben az északkeleti országrész Munkácson és néhány erősségen kívül Ferdinánd birtokában volt.⁴⁰⁹ 1564 végére II. János uralmi területe jóformán Kassáig terjedt, amíg 1565-ben Schwendi Lázár főkapitány ismét meg nem hódította Tokajt, Szerencset, Szatmárt és más végvárat.⁴¹⁰ Máramaros megye Huszt várával és sóbányaival korábban Wernher felügyelete alatt állt, majd az igazgatóságé alatt 1557-ig, amikor is II. János kezére jutott. 1552-től a felső-magyarországi igazgatóság illetékessége alá tartozott az országrész egyetlen igazán jelentős arany- és ezüstbányája, Nagybánya.

Az instrukció szerint a jövőben Wernher mint felügyelő (*superintendens*) működhetett tovább; Ember Győző szerint ő azonban egyre inkább csak tanácsadással foglalkozott, az

---

⁴⁰⁵Ember 1946, 149. p.; Szűcs 1990, 14. p.

⁴⁰⁶„...comitatus citra et ultra Tibiscum...”. MNL OL E 136 Diversae instructiones 1. köt. fol. 72v, Ember 1946, 149. p.

⁴⁰⁷Szűcs 1990, 13. p.

⁴⁰⁸Lukinich 1918, 79-82. p.

⁴⁰⁹Lukinich 1918, 84-88. p.

⁴¹⁰Lukinich 1918, 112-118., 120-121. p.

ügyeket a gyakorlatban Thorda intézte.⁴¹¹ A rendelkezés minden pontnál hangsúlyozottan elismétli, hogy Thorda feltétlenül kérje ki Wernher tanácsát az adott kérdésben; ezzel az lehetett a király célja, hogy Thorda fokozatosan tanuljon bele jövőendő feladataiba apósa oldalán. Ha megvizsgáljuk az utasításokat és az instrukciókat, láthatjuk, hogy Wernher ezekben az években már nem kapott személyére szóló újabb feladatokat, különösen nem olyanokat, amelyek hosszadalmas utazással jártak volna együtt. Az utolsó esetek egyike, amikor még segítségéhez folyamodtak 1555-ben történt. Április 9-én ugyanis egy királyi utasítás elrendelte, hogy a Sáros megyében és másutt beszédett decimát és dicát Wernherrel számolják el.⁴¹²

Wernher korabeli jelentéseiből kitűnik, hogy – a szakirodalom megállapításától eltérően – egészen 1556 májusáig, vagyis még néhány héttel halála előtt is aktívan dolgozott, havonta több jelentést is készített az általa elintézett ügyekről. Ha megvizsgáljuk az ezekben az években kelt jelentéseket, láthatjuk, hogy továbbra is maga intézte és felügyelte az ügyek jelentős részét, és leginkább a hosszas utazással járó kiküldetéseket engedte át vejének. Wernher intézkedett Nagybánya ügyeiben annak ellenére is, hogy korábban Thorda szolgált ott mint várnagy, de vele számoltak el a dicatorok, és neki tett jelentést a murányi vár állapotának vizsgálatára kiküldött bizottság is, – hogy csak néhány példát említsek.⁴¹³ Thordát csak elvétve említették ezekben a jelentésekben, egy alkalommal akkor például amikor Wernher leírja, hogy vejének és neki is nehézséget okozott a kassai katonaság zsoldjának előteremtése.⁴¹⁴

A Thordára osztott feladatok többsége nemcsak sok utazással járt, hanem főként a katonaság ellátásával kapcsolatos ügyeket célozta meg. Egy 1554. július 22-én kelt instrukció arra mutat, hogy Thorda ekkor teljesíthette első önálló kiküldetését: az uralkodó ugyanis elrendelte, hogy mérje fel Kassán a püspöki tizedeket és a város állapotát, valamint az ottani katonák helyzetét.⁴¹⁵ Jelentéseinek tanúbizonysága szerint Thorda kitűnően eleget is tett az uralkodó által rábízott feladatnak, részt vett Kassa várának katonai szemléjén, és felmérte a

---

⁴¹¹Ember 1946, 148. p.

⁴¹²Az irat maga elveszett, csupán segédkönyvi bejegyzések tájékoztatnak egykori létezéséről: „Decimas et dicas quad perceptas ex Sarossiensi, et aliis comitatibus cum Georgio Verner capitaneus ineundus praecipitur”, „Dicas et decimas quoad perceptas a Sarossiensi et aliis comitatibus cum Georgio Verner capitaneo ineundus praecipitur”. MNL OL E 21 Benignae resolutiones, 1555. április 9.

⁴¹³MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae 1554 no. 58. 1554. augusztus 28. Wernher György jelentése Murány várának helyzetéről; uo. 1554. no. 64. 1554. szeptember 24. Wernher levele a váradi püspökhöz a tiszántúli dica behajtása és Gyula vár őrségének fizetése tárgyában; uo. 1554. no. 68. 1554. október 10. Wernher jelentése a nagybányai nemesfémhányásatról, -feldolgozásról és pénzverésről.

⁴¹⁴„Maximae molestiae exhibentur Sigismundo genero meo ac mihi quoque a militibus Cassoviae stipendia sua importunissime flagitantibus, quia vero hic nondum est quod eis detur, et quod proveniret ex quatuor comitatibus Cassoviam deputatis...” uo. 1554. no. 89. 1554. december 22.

⁴¹⁵MNL OL E 136, Diversae instructiones 2. köt., fol. 30-35., 1554. július 12. Instrukció Thorda Zsigmond számára, hogy szedje be a Kassa és Sáros ellátására szolgáló decimákat.

felső-magyarországi dica helyzetét is.⁴¹⁶ A következő évben, 1555-ben ismételten átvette apósától a felső-magyarországi dica felmérésének gondját, valamint ő utazott el az egri vár vizsgálatára is.⁴¹⁷ 1555. június 5-én az uralkodó már egyedül Thordát utasította arra, hogy az ungi subsidiumból 600 forintot fordítson a kassai katonaság kifizetésére, és evégből személyesen utazzon a városba.⁴¹⁸ Július 7-én Ferdinánd arról rendelkezett, hogy Thorda gondoskodjon a kassai katonaság számára szükséges ellátmányról, és a kamara erre a célra adjon számára megbízólevelet.⁴¹⁹ Az uralkodó már korábban megparancsolta Thorda Zsigmondnak, hogy a kassai várat lássa el 100 forint értékben salétrommal, de ez nem történt meg, amint arról megbízottai tudósították őt. Kén ugyan rendelkezésre állt, de salétromban és szénben hiány mutatkozott, ezért Miksa meghagyta a kamarának, adjon parancsot Thorda Zsigmondnak, hogy gondoskodjék fáról, amiből faszenet készíthetnek, valamint a vár egyéb szükségleteiről.

I.2.c) Thorda Zsigmond felső-magyarországi jövedelemigazgatósága (1556-1561)

A Wernher és Thorda közti munkamegosztás egészen Wernher 1556. július 8-án bekövetkezett haláláig változatlan maradt. Ezután Thorda néhány hónapig egyedül látta el a felső-magyarországi jövedelmek kezelését. 1557. január 27-i rendeletével viszont a király új segítőtársat nevezett ki Thorda mellé Pesthy Ferenc személyében, aki már évek óta a kamara kötelékében működött.⁴²⁰ Nem sokkal később, március 30-án a király utasította a kamarát, hogy dolgozzon ki instrukciót Pesthy számára is, és elrendelte, hogy Thordával azonos hatáskörrel, egyenlőként működjenek együtt, de a nézeteltérések esetén mégis Thorda véleménye legyen előbbre való.⁴²¹ Thorda 1560-ban a pozsonyi kamara részéről kiküldött bizottság tagjaként vett

---

⁴¹⁶ MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1554 no. 70. 1554. október 14. Thorda Zsigmond jelentése Kassa váráról, valamint a felső-magyarországi és a tiszántúli dicáról; uo. 1554. no. 82., 1554. november 30. Thorda Zsigmond jelentése a Bereg és a Kraszna megyei dicáról.

⁴¹⁷ uo. 1555. no. 2. 1555. január 9. Thorda Zsigmond jelentése Sáros vár megerősítéséről és ellátásáról; uo. 1555. no. 9. 1555. január 28. Thorda Zsigmond jelentése a felső-magyarországi dicáról és Tarczay György birtokainak tizedeiről; uo. 1555. no. 24. március 14. Wernher György jelentése Thorda Zsigmond Eger várához történt kiküldetéséről; uo. no. 38. 1555. március 22. Thorda Zsigmond jelentése Eger vár jövedelmeiről, a várőrség létszámáról és a várbeli tisztek fizetéséről.

⁴¹⁸ MNL OL E 21 Benignae resolutiones 1555. június 5.

⁴¹⁹ uo. 1555. július 7.

⁴²⁰ „Caeterum annuimus clementer ut is Pestiensis Sigismundo Thorda adiungatur, ac penes ipsum curam administrationis proventuum in partibus regni superioribus habeat, non tamen cum eo, quem hactenus habuit, numero, aut ordine, equitum, ac volumus, ut cum ipso tam de instructione, qualiter sibi in officio illo procedendum sit, quam de intertentione sua, conveniatis, et qualiter cum ipso tractatum fuerit nobis significatis.” uo. 1557. február 27., l. még Szűcs 1990, 12. p., Ember 1946, 150. p., Kenyeres 2003, 74. p.; Kenyeres 2002, 705. p.

⁴²¹ „Intelleximus ea quae ad sacratissima regiae maiestatis domini ac genitori nostri colendissimi consiliarios Camerae Aulicae, de expeditione Francisci Pestiensis ac instructione sibi danda, scripsistis, eiusdemque instructionis formam, per vos conceptam clementer adiuvimus.” „...in administrandis proventibus Sigismundus Thorda et ipse [ti. Pesthy Ferenc] aequali autoritate fungi debeant... nisi quemadmodum ipsemet Thorda penes quondam Georgium Wernherum, in cura dministrationis fuit, ac se gessit quod non ea conditione officium illud

részt Pesthy számadásainak felülvizsgálatában,⁴²² ráadásul fizetése ekkoriban évi 400 forintra rúgott, míg Pesthyé csak 300-ra, ami szokatlan annak fényében, hogy névlegesen legalábbis egyazon tisztséget viselték.⁴²³ A rendelkezésünkre álló adatok alapján arra lehet következtetni, hogy a rendszer kiforratlansága miatt kapcsolatuk nem volt egyértelmű; valószínűbb, hogy a jóval tapasztaltabb Thorda vitte a vezető szerepet. Pesthy utasítása csaknem szó szerint megegyezik Thorda 1554. évi instrukciójával, az igazgatóság szervezetében tehát nem történt lényeges változás.⁴²⁴

Thorda Zsigmond 1557. május 31-ig még egyedül írta jelentéseit; ezen a napon viszont már Pesthyvel közösen is készítettek egyet.⁴²⁵ Ennek oka lehetett, hogy Pesthy nem rögtön foglalta el új állását, de az is elképzelhető, hogy az első időszakban betanult, és kezdetben inkább csak megfigyelőként volt jelen. Pesthy első önálló jelentése 1559 februárjában kelt,⁴²⁶ talán ekkor is csak azért, mert – mint említette – Thorda beteg volt, és őt kérte meg, hogy vizsgálja meg helyette Sáros és Murány várak ellátását. Pesthy még ebben a hónapban el is küldte jelentését Sáros vizsgálatáról.⁴²⁷

Az ezt következő években többnyire együtt készítették és küldték el jelentéseiket; ez a jelenség minden bizonnyal arra utal, hogy sikerült harmonikusan együttműködniük, és az egyes feladatokat együttesen látták el, nem pedig felosztották egymás között, mint Wernher idejében. Együtt készítettek jelentést a harmincadokkal kapcsolatos problémákról, valamint Dersffy István kassai kapitány ellenőrzéséről.⁴²⁸ Változást jelentett kettejük együttműködésében az

---

suscipere contentusque esse velit... vobis itaque bene memorata regiae maiestatis nomine clementer iniungimus, ut iuxta hanc clementissimam deliberationem nostram sibi instructionem qualem Thorda antea habuit expeditatis...”
uo. 1557. március 30.

⁴²² Szűcs 1990, 12–13. p.; MNL OL E 21 Benignae resolutiones, 1560. december 14.

⁴²³ Thorda fizetésére l. MNL OL E 554 Városi és kamarai iratok Szalay-gyűjtemény 1725. t. sz. Az ország tisztviselőinek fizetésjegyzéke, Thorda Zsigmond fizetése, fol. 207r-v; Pesthy fizetésére l. Ember 1946, 150. p.

⁴²⁴ MNL OL E 136 Diversae instructiones 5. köt. fol. 101r-104v Instructio Camerae Hungaricae Sacrae Regiae Maiestatis Francisco Pesthy data, iuxta quam idem, penes egregium Sigismundum Thorda de Gyalu, in cura administrationis proventuum regionum in partibus regni Hungariae superioribus, tamquam coadiutor, procedere et se gerere debebit; Ember 1946, 150. p.

⁴²⁵ Thorda jelentései: MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1557. no. 27. 1557. február 21. Thorda Zsigmond jelentése Késmárk város adómegtagadásáról, a felső-magyarországi dicáról és a katonai helyzetről; uo. 1557. no. 36. 1557. március 2., Thorda Zsigmond jelentése Sonnebrodt Gál számadásáról; uo. 1557. no. 68-69. 1557. május 31. Thorda Zsigmond jelentése Murány vár ellátásáról és a Sáros megyei tizedről. Első közös jelentésük; uo. 1557. no. 71. 1557. május 31. Thorda Zsigmond és Pesthy Ferenc jelentése Sonnebrodt Gál számadásáról, a felső-magyarországi harmincadokról és bányászatról.

⁴²⁶ ÖStA FHKA HKA Hoffinanz Ungarn, RN. 7. Konv. 1559. február, fol. 239-243.

⁴²⁷ ÖStA FHKA HKA Hoffinanz Ungarn, RN. 7. Konv. 1559. február, fol. 34-35. 1559. február, Pesthy Ferenc jelentése Sáros várának vizsgálatáról.

⁴²⁸ MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1559. no. 6. 1559. február 8., Thorda Zsigmond és Pesthy Ferenc jelentése arról, hogy Horváth Kristóf nem fizeti meg az adót a Lengyelországba szállítandó borok után, ÖStA FHKA HKA Hoffinanz Ungarn, RN. 7. Konv. 1559. április, fol. 109-110., Thorda Zsigmond és Pesthy Ferenc jelentése Miksához Dersffy István kapitányságának vizsgálása tárgyában., uo. RN. 8. Konv. 1559. augusztus, fol. 132-136. Thorda Zsigmond és Pesthy Ferenc jelentése Miksához, amelyben kéri, hozzanak létre Szikszón harmincadhelyet, mivel a szikszói vásárosok elkerülik a kassai harmincadot. 1559. augusztus.

1560. esztendő, amikor Thorda Zsigmondot és más kamarai tisztviselőket, Thurzó Ferencet, az Udvari Kamara prefektusát, Zay Ferenc kassai kapitányt és Mágóchy Gáspárt, a gyulai vár kapitányát küldték ki a felső-magyarországi jövedelmek felmérésére.⁴²⁹ Thorda az iratok alapján az év decemberéig maradt távol: a bizottság az esztendő utolsó napjára már el is készítette jelentését.⁴³⁰ Pesthy feltehetőleg átvette Thorda szerepét, amíg vissza nem tért, de jelentése nem maradt ránk ebből az időszakból, így csupán az utasításokból következtethetünk működésére.⁴³¹

1.2.c) a Pesthy Ferenc mint a felső-magyarországi részek jövedelemigazgatójának coadiutora

Nemsokára újabb fordulat következett Pesthy életében: az uralkodó a korábbi felső-magyarországi jövedelemigazgató, Wernher György 1556. július 8-án bekövetkezett halála után 1557. február 27-i rendeletével az utód, Thorda Zsigmond mellé őt nevezte ki segítőtársul (*coadiutor*) a felső-magyarországi jövedelemigazgatóság élére.⁴³² Nem sokkal később, március 30-án a király utasította a kamarát, hogy dolgozzon ki instrukciót Pesthy számára.⁴³³

⁴²⁹ MNL OL E 21 Benignae resolutiones 1560. július 27. Thorda Sigismundus sine regulandae Camerae Hung. pro commissario denominatur; ÖStA FHKA HKA Hoffinanz Ungarn, RN. 9. Konv. 1560. fol. 228-242, 245, 246-253., fol. 268-275., 1560. november 22., Szűcs 1990, 12. p.

⁴³⁰ ÖStA FHKA HKA Hoffinanz Ungarn RN. 9. Konv. 1560. fol. 352-399., 1560. december 31. Relatio commissariorum ad Cameram Hungaricam expeditorum mense Julio Anno Domini 1560., uo. fol. 400-433. Relatio commissariorum ad perlustrationem tricesimarum delegatorum mense Septembri Anno 1560.

⁴³¹ Számos utasítás egyértelműen alátámasztja, hogy megmaradt posztján: ÖStA FHKA HKA Altes Münz- und Bergwesen Ungarn RN 1. fol. 1038. 1560. július 22. Bécs, I. Ferdinánd az Alsó-ausztriai Kamarához, hogy Draskovich György pécsi püspöknek a jászói prépostság területén fekvő bányáihoz Pesthy Ferenc felső-magyarországi kamaraiigazgató mellé további két, a bányászathoz értő személyt küldjön, hogy meg tudják szemlélni a bányákat és jelentést tudjanak tenni; MNL OL E 21 1560. augusztus 23. Pesthy Franciscus quoad directos per Bebek et alios ex passibus specificis deductis proventus quaerelae, uo. 1560. augusztus 24. Cassoviam de invehendi frugibus decimalibus Franciscus Pesthyensis repreaesentatio; Decimalium frugum Cassoviam de inversione, uo. 1560. augusztus 31. Pesthy Franciscus duo salario provisi contrascribae adiungendiuo; uo. 1560. szeptember 15. Decimalium frugum et aliorum in merito rescriptum; Pesthy Franciscus in merito decimas incassationis data commissio notificat; Varanoviensis 30toris officium sibi conferri petentis Galli literati quoad supplicem informatio cum opinione petita, uo. 1560. október 30. Pesthy Franciscus rationes revidendae et in reliqua maiestas informanda, uo. 1560. november 6. Decimis pro convehendis Francisco Pesthyen~ sumptus ordinati; Pesthy Franciscus pro convehendi decimis sumptas necessarij suppeditandi, uo. 1560. december 14. Pesthy Franciscus rationes delegatus Cassoviam ad cognoscendos partium superiorum proventus commissariis sine mora submittantur, uo. 1560. december 16. Pesthy Franciscus quo arendam capitulo Agriensi solvere possit, pecunia levandus, uo. 1560. december 19. Pesthy Franciscus de rationibus revidendis civis in Poloniam non evehendi, et antiquo 50 den. vectigali augendo, uo. 1560. december 21. Pesthy Francisco sonantes literae cum reversalibus Alaghyanis sine mora transponi praecipiantur.

⁴³² „Caeterum annuimus clementer ut is Pestiensis Sigismundo Thorda adiungatur, ac penes ipsum curam administrationis proventuum in partibus regni superioribus habeat, non tamen cum eo, quem hactenus habuit, numero, aut ordine, equitum, ac volumus, ut cum ipso tam de instructione, qualiter sibi in officio illo procedendum sit, quam de intertentione sua, conveniatis, et qualiter cum ipso tractatum fuerit nobis significatis.” MNL OL E 21 Benignae resolutiones 1527. február 27.; l. még Ember 1946, 150. p.; Szűcs 1990, 12. p.

⁴³³ „Intelleximus ea quae ad sacratissima regiae maiestatis domini ac genitori nostri colendissimi consiliarios Camerae Aulicae, de expeditione Francisci Pestiensis ac instructione sibi danda, scripsistis, eiusdemque instructionis formam, per vos conceptam clementer adiuvimus.” „...in administrandis proventibus Sigismundus Thorda et ipse [ti. Pesthy Ferenc] aequali auctoritate fungi debeant... nisi quemadmodum ipsemet Thorda penes quondam Georgium Wernherum, in cura administrationis fuit, ac se gessit quod non ea conditione officium illud suscipere contentusque esse velit... vobis itaque bene memorata regiae maiestatis nomine clementer iniungimus,

Ember Győző megállapítása, miszerint Pesthy és Thorda instrukciója szinte szó szerint megegyezik, lényegileg megállja a helyét; a két utasítás valóban csupán néhány apróságban tér el, de nyilvánvaló, hogy az uralkodó mindkettejüknek ugyanazt a szerepet szánta, csupán a némileg megváltozott körülmények indokolták a két utasítás közti apró különbségeket.⁴³⁴ A részletekről az alábbi táblázat tanúskodik.

---

ut iuxta hanc clementissimam deliberationem nostram sibi instructionem qualem Thorda antea habuit expeditis...”
MNL OL E 21 Benignae resolutiones, 1557. március 30.

⁴³⁴ Ember 1946, 150. p.; az instrukciók lelőhelye: MNL OL E 136 Libri Instructionum, IV. köt. fol. 161-165 Instrukció Pesthy Ferenc, a felső-magyarországi jövedelemigazgató coadiutora számára, 1557. április 1.; uo. V. köt. fol. 101r-104v Instrukció Pesthy Ferenc, a felső-magyarországi jövedelemigazgató coadiutora számára, 1557. április 1.

Thorda instrukciója (1554)	Pesthy instrukciója (1557)
Harmincadok szedése, tisztviselők kötelességei (pl. adminisztráció)	Harmincadok szedése, tisztviselők kötelességei (pl. adminisztráció)
Tizedek szedése, tisztviselők kötelességei (pl. adminisztráció)	Tizedek szedése, tisztviselők kötelességei (pl. adminisztráció)
Subsidium szedése, tisztviselők kötelességei (pl. adminisztráció)	Subsidium szedése, tisztviselők kötelességei (pl. adminisztráció)
	Pesthy fizetése (évi 300 ft)
További tisztviselők: 1 db írnok, esetleg collector (urbura)	További tisztviselők: 1 db írnok, esetleg collector (urbura)
Só: tokaji sókamara élére állíttassék alkalmas ember	
Kassához tartozó és az uralkodó kezén lévő javak igazgatása Kassai katonaság fizetése	Kassához tartozó és az uralkodó kezén lévő javak igazgatása Kassai katonaság fizetése
A király fizeti a hivatalával járó utazások (pl. Máramaros, Nagybánya) költségeit	A király fizeti a hivatalával járó utazások költségeit
	Pesthy Thorda tanácsával éljen, a nehezebb ügyekben forduljon a Kamarához
	Tiszán inneni és túli megyék dikátorai nem adtak számot → Pesthy hívja őket össze

A szakirodalom szerint Pesthy címe ugyanaz volt, mint Thordáé: *administrator proventuum partium superiorum*.⁴³⁵ Szűcs Jenő szerint a titulátúra az 1550-es évekre állandósult.⁴³⁶ Az instrukció alaposabb áttanulmányozásakor azonban láthatjuk, hogy sem Thordának, sem Pesthynek nem volt kialakult titulátúrája, csupán *coadiutorként* emlegették őket, és Pesthy esetében hozzáfűzték, hogy a felső-magyarországi jövedelmek adminisztrációjában lesz szükség a segítségére, tehát a fentebb említett titulussal ténylegesen nem rendelkeztek.⁴³⁷ Valójában tehát eleinte nem kialakult titulátúráról van szó, hanem egy körülírásról, amellyel a gazdasági igazgatásban betöltött szerepüket megjelölték.

⁴³⁵ Szűcs 1990, 12. p.

⁴³⁶ Szűcs 1990, 12. p.

⁴³⁷ „Instructio fideli nostro egregio Sigismundo Thorda de Gyalu data, iuxta quam idem in negotiis nostris penes fidelem nostrum egregium proventuum nostrorum in partibus regni nostri Hungariae superioribus, tanquam

Pesthy új feladatköre nem állt olyan messze a régítől, mint elsőre tűnik, inkább jelentősen kibővült hatásköre: egész Felső-Magyarország gazdasági igazgatása azt jelentette, hogy nagyobb terület került a keze alá, ahonnan a jövedelmek beszedését is koordinálnia kellett, és ezekből gondoskodnia kellett a katonaság fizetéséről, valamint a várak élelemmel és hadieszközökkel való ellátásáról (utóbbi kettő valamilyen módon korábbi pozíciójában is feladata volt).

Az instrukció szövege és a ránk maradt jelentések elemzése, összevetése révén Pesthy munkásságáról jóval konkrétabb adatokhoz juthatunk: míg az instrukció többnyire csak az elméleti alapvetést határozza meg, a jelentések és más iratok azt mutatják, hogy mindez hogyan valósult meg a gyakorlatban, mekkora volt Pesthy mozgástere, mennyire kötötte meg kezét a Magyar Kamara. A forrásokból az is kiderül, hogy mi volt Pesthy feladata, mi Thordáé, és mi kettejüké közösen (ezt a lenti táblázat mutatja be részletesebben). A gyakorlatban természetesen nem lehetett ilyen éles határvonalat húzni kettejük feladatai közé, már csak azért sem, mert hol egyikük, hol másikuk volt távol a király megbízásából, hogy különböző bizottságokban teljesítsenek szolgálatot. Erre jó példa Desewffy János, az Udvari Kamara elnökének és királyi főudvarmesternek Pétervárad Balázshoz, a Magyar Kamara elnökéhez írott levele. Ebben idézik Pesthy jelentését, aki arról panaszkodik, hogy amíg távol volt az uralkodó parancsára, hogy egy bizottság tagjaként működjön, Thorda nem volt hajlandó minden feladatot ellátni helyette, ezért maga Desewffy kérte Miksát, hogy intézkedjen az ügyben, ami meg is történt: Thordát felszólították, hogy minden munkában helyettesítse Pesthyt.⁴³⁸

---

coadiutor, procedere et se gerere debet.” MNL OL E 136 Diversae instructiones, 1. köt. fol. 71r, 1554. május 20. Instrukció Thorda Zsigmond számára; „Instructio Camerae Hungaricae Sacrae Regiae Maiestatis Francisco Pesthy data, iuxta quam idem, penes egregium Sigismundum Thorda de Gyalu, in cura administrationis proventuum regionum in partibus regni Hungariae superioribus, tamquam coadiutor, procedere et se gerere debet. MNL OL E 136 Diversae instructiones 4. köt. fol. 161v Instrukció Pesthy Ferenc, a felső-magyarországi jövedelemigazgató coadiutora számára, 1557. április 1.

⁴³⁸ „...Dominus Franciscus Pesthy scripsit ad me, quod ipse ad commissione regiae maiestatis cogitur cum domino Francisco Thurzo ceterisque commissariis esse, et quod nemo esset, qui negotiis regiis, et praesertim proventibus in superioribus regni partibus superintenderet, cum dominus Sigismundus Thorda detractet servitor, nec velit quicquam oneris ferre, quod quia video in damnum regiam vergere, praeposui negotium serenissimae regiae maiestati Boemiae (sic!), quae deinde medio Camerae Aulicae commisit mihi, scriberem ad dominationis vestras, ut domino Sigismundo committerent dominationis vestrae, quo in hac domini Francisci Pesthy absentia superintenderet omnibus negotiis...” MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1558. no. 4. 1558. február 3. Desewffy János jelentése Pétervárad Balázshoz, a Magyar Kamara elnökéhez

Pesthy feladata	Thorda feladata	Kettejük feladata
Amit Thorda nem tud ellátni		
Harmincad ügyeiben Thorda egyetértésével járjon el minden részletkérdésben		Harmincad ügyében elkövetett csalások jelentése
	Decimatorok számadását küldje a kamarához	Decimatorok kiválasztása, számadásaik ellenőrzése és jóváhagyása
Thorda egyetértésével kiválasztani a subsidium összegyűjtésére alkalmas személyeket; subsidiumot fordítsa a királyság védelmére		Dicatorok számadásainak ellenőrzése, hibák javítása, végső változat felküldése a kamarának; subsidium beszédese
Jelölje ki az urburák begyűjtőjét; készítsen számadást és küldje el a kamarának		
A Kassa városához tartozó királyi javak kezelése; kassai katonaság fizetése		
Thorda segítségével kérjen számadást azoktól a Tiszán inneni és túli dicatoroktól, akik évek óta nem nyújtották azt be		

Amint az instrukció alapján is látható, lényegében már helyettesként is Pesthy foglalkozott a felső-magyarországi jövedelmekkel kapcsolatos feladatok többségével: ő felelt a harmincadok, a dica, a tizedek és a bányákból származó bevételekért. A harmincadok, illetve a hadiadó kezeléséről már esett szó. A bányászatból ekkor a gyakorlatban nem származott

bevétel, mert – mint az erről szóló fejezetben részletesen bemutatom – a bányákat a kamarai bizottságok nagyrészt csupán felmérték, illetve megkísérelték királyi kezelésbe venni vagy éppen elzálogosítani a majdani megadóztatás reményében.

A katonaság ellátásával kapcsolatos feladatokat az instrukció nem részletezi, azonban a ránk maradt források alapján körvonalazható, hogy e téren Pesthy milyen részfeladatokat látott el. Elsődleges feladata volt egy-egy vár katonái ellátásának megszervezése (természetesen nemcsak az instrukcióban említett Kassa tartozott a fennhatósága alá, hanem az összes Ferdinánd kezén lévő felső-magyarországi vár).

Miután Ferdinánd 1556-ban megegyezett a törökökkel és Izabella királynéval is, lemondott Erdélyről és a keleti részéről. Ezt követően 1557-1558. folyamán felméri a hatalma alá tartozó övezet várait.⁴³⁹ Pesthy két ízben, 1557-ben⁴⁴⁰ és 1558-ban⁴⁴¹ is tagja volt a felmérésre kijelölt bizottságnak. Számos várat is meglátogattak, amelyek közül az egri vizsgálata a leginkább feldolgozott,⁴⁴² így ezt érdemes kiemelni és részletesebben ismertetni. 1558-ban az uralkodó diplomáciai szolgálatai jutalmául Verancsics Antalt állította az Újlaki Ferenc halála következtében megürült egri püspökség élére.⁴⁴³ 1558 januárjában Pesthy Ferenc és biztostársai összeírást készítettek az egri várbirtokokon élő jobbágyokról.⁴⁴⁴ Verancsics rövidesen Egerbe érkezett, és 1558. március 1-jén Pesthyvel, valamint Sukán Jánossal, a vár királyi számtartójával, Pankothay Ferenc vikáriussal és Alattyány Ambrus egri kanonokkal együtt elkészítették a vár teljes leltárát.⁴⁴⁵ Néhány hónappal később az uralkodó meghagyta, hogy a katonaság szemléljenél (ti. amikor zsoldjukat kiosztják) a Magyar Kamara részéről Thorda Zsigmond vagy Pesthy Ferenc okvetlenül jelen legyen, ugyanakkor utasítsák a kamara biztosait, hogy ugyanekkor legyen szó az uralkodó és a püspök között kötött egyezményről,

---

⁴³⁹ A vizsgálatokról részletes beszámoló található itt: Illésy 1894, 57–95., 216–241. p.

⁴⁴⁰ Ferdinánd 1557. augusztus 5-én kelt rendeletében már egy, több felső-magyarországi várat felülvizsgáló bizottság tagjává nevezte ki Pesthyt. A bizottság tagjai közül bethlenfalvi Thurzó Ferenc, a Magyar Kamara elnöke, Christoph Gortschacker trencséni kapitány, Dóczy Gábor udvari familiáris, Pesthy Ferenc coadiutor és Eördegh Péter, a Magyar Kamara számvevőmestere 1557 szeptemberében elkészítették Kassa, Sáros, Eger, Csábrág és Szarvaskő leltárát (az instrukció a bizottság tagjai között említi még Francisco Salamancát, a Magyar Kamara tanácsosát és Johann Täßgern komáromi udvarbíró). MNL OL E 21 1557. augusztus 5. Az uralkodó utasítása, hogy küldjék ki Pesthy Ferencet a környező várak és jövedelmeik vizsgálatára; l. még MNL OL Diversae instructiones 5. köt. Fol. 351-372. 1557. augusztus 8.; MNL OL E 156 Urbaria et conscriptiones, Fasc. 4. No. 48. Thurzó Ferenc, Christoph Gortschacker, Dóczy Gábor, Pesthy Ferenc és Eördegh Péter összeírása Sáros, Eger, Szarvaskő és Csábrág váráról, 1557. szeptember, l. még Tuhirinszky Károly: sárosvár története. Eperjes, 1899. 19. p. (tévesen 1556-ra teszi az instrukció kiadását)

⁴⁴¹ Ránk maradt I. Ferdinánd instrukciója Thurzó Ferenc; Francisco Salamanca; Christopher Gortschacker; Dóczy Gábor; Pesthy Ferenc; Johann Täßgern és Eördegh Péter királyi biztosok számára. MNL OL E 136 Diversae instructiones 11. köt. fol. 574-603.

⁴⁴² Sugár 1996, 5-37. p.; Sugár 1990, 10-47. p.; Illésy 1894, 216-227. p.

⁴⁴³ Beke 2003, 265. p.

⁴⁴⁴ Hegyi 1988, 211. p.

⁴⁴⁵ Illésy 1894, 217. p.

amelyben arról kellene megállapodni, hogy milyen jövedelemből és hány katonát köteles a király, illetve az új egri püspök tartani, és hogy a katonaságnak mennyi a fizetése.⁴⁴⁶

Pesthy feladata volt, hogy a befolyó jövedelmekből kifizesse a katonák zsoldját, és ellássa őket a szükséges felszereléssel.⁴⁴⁷ A bevételek azonban sosem fedezték a szükséges kiadásokat, amire Pesthy több ízben panaszkodott is.⁴⁴⁸ Az uralkodó időnként kiegészítette a Pesthy rendelkezésére álló csekélyke összegeket,⁴⁴⁹ azonban legfeljebb mérsékelni tudta az állandó pénzhiányt.

Az instrukció nem hangsúlyozza, de fontos megemlíteni, hogy Pesthy nemcsak a katonák, hanem a vár tisztviselőinek életét is befolyásolta: 1560. április 4-én az egri vár officiálisai és a felső-magyarországi adminisztrátor részvételével összeült egy bizottság, amely előbbiek javadalmait rögzítette.⁴⁵⁰ Máskor Pesthy részt vett egy-egy várkapitány beiktatásában. 1559. január 8-án Miksa instrukciót bocsájtott ki a gyulai biztosok, köztük Pesthy számára, amelyben szabályozta, mi módon iktassák be az új gyulai várkapitányt, Bornemissza Benedeket.⁴⁵¹

Pesthy feladata volt a területileg és/vagy hatásköri alapon alá tartozó tisztviselők ellenőrzése is: hozzá futottak be a harmincadosok és a díkátorok jelentései, ő ellenőrizte, javította és összesítette azokat, majd továbbította a Magyar Kamarának. 1559-ben a kamarai tanácsosok javasolták Pesthynek a hangácsi harmincad létrehozását.⁴⁵² Bár az instrukció szerint

---

⁴⁴⁶ 1558. november 16-án a császári Udvari Kamara Bécsből a pozsonyi Magyar Kamarához intézett leiratában közölte, hogy Habsburg Ferdinánd az egri várőrség fizetésére 6112 rénes forint készpénzt és 3506 forint értékű posztót utalványozott; ennek kiosztásánál kellett hogy jelen legyen Pesthy és Thorda. Sugár 1996, 31. p.

⁴⁴⁷ Pesthy gondoskodott az erődítéshez szükséges felszerelésről, valamint a fegyverekről és a lőszerről is. 1561. március 10-én az uralkodó rendeletet adott ki Pesthynek, hogy Kerechéni László gyulai kapitány kívánságára küldessen neki sürgősen Zay Ferenc kassai kapitány útján a gyulai vár erődítési munkálataihoz szükséges 600 taligát és egyéb szerszámot. 1560. június 15-én kelt rendeletében az uralkodó utasította Hohenwart Farkast, hogy az ágyúkhöz szükséges rezet Pesthy Ferenchez juttassa el – minden valószínűség szerint azért, hogy ellássa vele a katonákat. 1561. december 10-én az uralkodó rendeletben utasította a besztercebányai rézbánya kezelőjét, hogy a Gyula várában öntendő ágyúkhöz 10 mázsa rezet és 20 mázsa ónt bocsásson Pesthy Ferenc rendelkezésére. Veress 1938, 317., 337., 347. p.; előbbinél hivatkozza: Ungarische Gedenkbücher 391 fol. 232.

⁴⁴⁸ Pesthy panaszaira jó példa az alábbi eset. 1560 júliusában a jövedelemigazgató felségfolyamodványában arra kérte I. Ferdinándot, hogy juttasson valamit a tizedjövedelemből Egerbe, nehogy ott valamiféle baj történjék. Kérte, intézkedjen, hogy a vár katonaságának zsoldjában pénzt adjanak, s ha nem is lehetséges az egész összeget készpénzben kifizetni, abban az esetben a felét posztóban adják ki részükre. Mivel a vár körül hiányosságok vannak, félő, hogy a véghelyet valamiféle veszedelem éri, hiszen a közeli napokban is a törökök egészen a várig hatoltak, s a város palánkja körül néhány embernek a fejét vették, ami 1552 óta nem történt meg. Sugár 1996. 32. p.

⁴⁴⁹ I. még 43. jegyzet

⁴⁵⁰ Sugár 1995-1996, 114. p.

⁴⁵¹ Veress 1938, 284. p.

⁴⁵² MNL OL Litterae ad Cameram exaratae, 1559. no. 25. 1559. július 21. Pesthy Ferenc jelentése a Hangács várában (Borsod m.) létesítendő harmincadról, Bebek György hatalmaskodásairól, az Abaúj megyei tizedről, a királyi hadsereg garázdálkodásairól, valamint az Ung és Bereg megyei dicáról.

a jövedelemigazgató a Kamara tudtával kinevezhetett harmincadosokat,⁴⁵³ azonban erre csupán évekkel későbből vannak adatok, amikor Pesthy már egyedül állt a felső-magyarországi jövedelemigazgatóság élén (a konkrét példákat lásd a vonatkozó fejezetben!).

Noha az instrukció nem említi Pesthy feladatai között a jogszolgáltatásban való részvételt sem, a rendelkezésünkre álló források tanúbizonysága szerint többször is előfordult, hogy részt vett a területi hatáskörébe tartozó megyék igazságszolgáltatásában. Ezt mutatja Zemplén megye közgyűlési jegyzőkönyvének néhány bejegyzése, amely szerint a vármegye 1559. január 2-án tartott gyűlésen Tibay Kristóf Pesthy Ferenc személyében hagyta helyben azt a határozatot, hogy 15 nap múlva adják vissza a per alatt álló szőlőt.⁴⁵⁴ 1559. április 26-án Wiczmándy Mátyás főispán mellett Pesthy Ferenc és Thorda Zsigmond is jelen volt a vármegye törvényszékének ülésén.⁴⁵⁵

1.1.c)β Thorda és Pesthy viszonya

Többen vizsgálták Thorda és Pesthy hivatali kapcsolatát, elsősorban azt, hogy vajon fennállt-e köztük alá-fölérendeltségi viszony. A válasz nem könnyű, mert adataink ellentmondanak egymásnak. Az uralkodó 1557. március 30-án kelt utasításában elrendelte, hogy azonos hatáskörrel, egyenlőként működjenek együtt, de a nézeteltérések megelőzésére Thorda legyen a főnök, Pesthy pedig a kisegítője, tehát hivatali viszonyuk olyan volt, mint hajdan Tordae és apósáé.⁴⁵⁶

Szűcs Jenő említi, hogy Thorda nem sokkal később már a Pozsonyi Kamara részéről kiküldött bizottság tagjaként vett részt Pesthy számadásainak felülvizsgálatában⁴⁵⁷, azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy Thorda ekkor már nem felső-magyarországi jövedelemigazgatóként, hanem a Magyar Kamara, vagyis a felső-magyarországi jövedelemigazgatóság felettes szervének megbízottjaként számoltatta el egykori munkatársát. Ráadásul Thorda fizetése ekkoriban évi 400 forintra rúgott, míg Pesthyé csak 300-ra, ami szokatlan lenne ugyanazon tisztség esetén, bár elképzelhető, hogy az indokolta, Thorda

---

⁴⁵³ MNL OL E 136 Diversae instructiones V. köt. Instrukció Pesthy Ferenc, a felső-magyarországi jövedelemigazgató coadiutora számára. fol. 101r

⁴⁵⁴ Tóth 1990, 11. p.

⁴⁵⁵ Amikor a sedria széktörés vétkében marasztalta el és büntette meg Atyay Lőrincet, amiért párviadalra hívta ki Vékey Imrét, akit – nem törődve a fent írt személyek jelenlétével – még gyalázkodó szavakkal is illetett. Tóth 1990, 28. p.

⁴⁵⁶ „...in administrandis proventibus Sigismundus Thorda et ipse [ti. Pesthy Ferenc] aequali autoritate fungi debeant... nisi quemadmodum ipsemet Thorda penes quondam Georgium Wernherum, in cura administrationis fuit, ac se gessit quod non ea conditione officium illud suscipere contentusque esse velit... vobis itaque bene memorata regiae maiestatis nomine clementer iniungimus, ut iuxta hanc clementissimam deliberationem nostram sibi instructionem qualem Thorda antea habuit expeditis...” MNL OL E 21 Benignae resolutiones, 1557. március 30.; l. még Szűcs 1990, 12. p.

⁴⁵⁷ Szűcs 1990, 12-13. p.; MNL OL E 21 Benignae resolutiones, 1560. december 14.

régebben dolgozott e feladatkörben (a Kamaránál ugyanis folyamatosan emelkedtek a fizetések).⁴⁵⁸

A *coadiutor* cím határozottan arra utal, hogy az ügyek vitelét Thorda vezette, és Pesthy segítette ebben. Egy megtörtént eset szintén ezt az alá-fölérendeltséget mutatja: egy alkalommal, amikor Pesthy elutazott, hogy egy megbízatást teljesítsen, Thorda nem volt hajlandó ellátni segédje feladatait.⁴⁵⁹

A fenti táblázatból az tűnik ki, hogy a feladatok többségét Pesthy vette át, azonban feltételezhetjük, hogy Thorda kezdetben mindenben segítette őt, még azokban az ügyekben is, amelyekről az instrukció nem tesz konkrét említést. Thorda aktív szerepvállalását mutatja, hogy egészen május 31-ig egyedül írta jelentéseit; ezen a napon már Pesthyvel közösen is készítettek egyet.⁴⁶⁰ Ennek oka lehet, hogy Pesthy nem rögtön foglalta el új állását, de az is elképzelhető, hogy az első időszakban inkább csak megfigyelőként volt jelen. Pesthy első önálló jelentése csak 1559 februárjában kelt⁴⁶¹, talán ekkor is csak azért, mert – mint említi – Thorda beteg volt, és őt kérte meg, hogy vizsgálja meg Sáros és Murány várak ellátását. Az ezt következő években többnyire együtt küldték jelentéseiket; ez arra utal, hogy sikerült harmonikusan együttműködniük.

I.2.d) Pesthy Ferenc a felső-magyarországi jövedelemigazgatóság élén (1560-1567)

A kétszemélyi vezetés megszüntetésére nem sokkal Pesthy coadiutorrá tétele után sor került. Miksa 1557. december 31-én kelt rendeletében reagált Thorda felvetésére, miszerint a kettős vezetés helyett a felső-magyarországi jövedelemigazgatóságot teljes egészében Pesthyre kellene átruházni.⁴⁶² Miksa ekkor még atyja szándékaira hivatkozva a kettős vezetés megtartása mellett döntött, amely végül 1560 novemberéig tartott: Thorda ez év októberében vette fel utoljára felső-magyarországi jövedelemigazgatói fizetését.⁴⁶³ Ugyanebben az évben a Magyar

⁴⁵⁸ Thorda fizetésére l. MNL OL E 554 Városi és kamarai iratok, 1725. t. sz. Az ország tisztviselőinek fizetésjegyzéke, Thorda Zsigmond fizetése, fol. 207r-v; Pesthyére l. Ember 1946, 150. p.

⁴⁵⁹ MNL OL E 4 Litterae ad Cameram exaratae, 1558. no. 4. 1558. február 3. Desewffy János levele Pétervárad Balázshoz.

⁴⁶⁰ Thorda jelentései: MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, no. 27. 1557. február 21. Thorda Zsigmond jelentése Késmárk város adómegtagadásáról, a felső-magyarországi dicáról és a katonai helyzetről; no. 36. 1557. március 2., Thorda Zsigmond jelentése Sonnebrodt Gál számadásáról. (harmincad); no. 68-69. 1557. május 31. Thorda Zsigmond jelentése Sonnenbrodt Gál számadásáról; no. 70. 1557. május 31. Thorda Zsigmond jelentése Murány vár ellátásáról és a Sáros megyei tizedről. Első közös jelentésük: no. 71. 1557. május 31. Thorda Zsigmond és Pesthy Ferenc jelentése Sonnebrodt Gál számadásáról, a felső-magyarországi harmincadokról és bányászatról.

⁴⁶¹ ÖStA FHKA Hoffinanz Ungarn, Akten, R. Nr. 7. Konv. 1559. február, Fol. 239-243.

⁴⁶² „Praeterea vos latere volumus, nobis per egregium fidelem nobis dilectum Sigismundum Thorda relatum esse, proventum administrationem in Scepusio ab ipso ad Franciscum Pestensem omnimodo esse translatam. Cum autem nos recordamur suam Regiam Maiestatem statuisset, ut ambo in aequali eorum proventum administratione esse debeant.” MNL OL E 21 Benignae resolutiones, 1557. december 23.

⁴⁶³ Szűcs 1990, 12. p.; hivatkozva: MNL OL E 21 Benignae resolutiones, 1561. szeptember 10.

Kamara tanácsosaként tevékenykedett: az uralkodó különböző bizottságokban vette igénybe szolgálatait, például a Magyar Kamara állapotát vagy a gyulai vár helyzetét kivizsgáló deputációkban.⁴⁶⁴

Az igazgatóság szervezete nem változott a korábbihoz képest: Pesthy egy pénztáros, két, a Pozsonyi Kamara által kirendelt ellenőr (*contrascriba*) (utóbbiak egyike a tizedügyeket, másikuk, a Werner családjából származó Köler Dávid pedig a pénzbevételeket és kiadásokat, valamint a számadások készítését ellenőrizte) és egy írnok, Kremer Mihály szolgálataival vezette az igazgatóságot.⁴⁶⁵

Pesthy hatásköre jövedelemigazgatóként természetesen kiszélesedett egyrészt azért, hogy immár egyedül látta el mindazokat a feladatokat, amelyeken korábban Thordával osztozott, másrészt bizonyos tekintetben – amint alább bemutatom – tágult a mozgástere. A felső-magyarországi jövedelmek kezelése teljes egészében az ő feladata lett, így a továbbiakban ő foglalkozott a harmincadok, a dica, a tizedek és a bányákból származó bevételek kezelésével.

A harmincadokkal kapcsolatban itt csak annyit említek meg, hogy Pesthy jogköre a harmincadigazgatásban is kiszélesedett, egyrészt az alkalmazottak kinevezése és leváltása, másrészt pedig az új harmincadok létrehozása terén. Pesthy mozgástere jövedelemigazgatóként annyiban is nőtt, hogy míg korábban csak a kamarások által javasolt harmincad-állomások létrehozásában működhetett közre, immár önállóan is sikeresen kezdeményezhette egy-egy új harmincadhely életre hívását. A kereskedelmi vámok a kamarai jövedelmek szempontjából kulcsfontosságúak voltak, de hatékony beszédésüket komolyan akadályozták a régióban folyó harcok, pártváltások és a zavaros közállapotok miatt megélénkülő csempészet. Pesthy ezért javaslatot tett két új harmincadhivatal, a hadadi és a nagyfalui létrehozására. Pesthy egy 1563. március 7-én kelt leveléből értesülünk arról, hogy már néhány nappal korábbi levelében is ajánlotta a királynak, hogy a nemrégiben megszerzett Hadadon⁴⁶⁶ és Nagyfalun (ma Szilágynagyfalu) harmincadot állíttasson fel.⁴⁶⁷ Erre azért volna szükség, mint írja, mert számos áru, főleg nagy mennyiségű só érkezett Erdélyből az említett helyeken át, amely után a király nem tudott vámot szedni. Azért is üdvös lenne átszervezni a harmincadok hálózatát, mert a

---

⁴⁶⁴ Szűcs 1990, 12. p.; hivatkozta: MNL OL E 21 Benignae resolutiones, 1559. december 5., 1560. július 27. Thorda Sigismundus sine regulandae Camerae Hung. pro commissario denominatur, augusztus 30.; ÖStA FHKA Hoffinanz Ungarn, Akten, RN. 9. Konv. 1560. Fol. 228-242, 245, 246-253., fol. 268-275., 1560. november 22.

⁴⁶⁵ Szűcs 1990, 13. p.

⁴⁶⁶ Balassa Menyhért 1561 végén Ferdinánd pártjára állt; példáját számos nemes követte, így Hadad és Nagyfalu is a császár kezére került. Lukinich Imre: Erdély területi változásai a török hódítás korában 1541-1711. Bp., 1918., 101-102. p.

⁴⁶⁷ MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1563. no. 52. 1563. december 17. Pesthy Ferenc jelentése a Nagyfalu és Hadad várak közelében felállítandó harmincadokról.

közelben fekvő kisvárdai harmincad annyira keveset hoz, hogy a harmincados fizetését sem termeli ki.

Legközelebb a következő év júliusában került elő az ötlet, de ekkor Pesthy Hadadon és Nagyfalun kívül már Valkón (ma Magyarvalkó) is javasolta egy-egy harmincad létrehozását.⁴⁶⁸ Ekkor Pesthy Balassa Menyhért dunáninneni főkapitánnyal, Serédy Istvánnal és Sulyok Györggyel konzultált az ügyben. Mindannyian azt mondták, hogy csak abban az esetben támogatják tervét, ha királyi mandátumot kap a harmincadok létrehozására, ezért Pesthy kérte a tanácsosokat, hogy szerezzék meg és küldjék el neki az igényelt felhatalmazást tartalmazó parancslevelet. Pesthy még azt is felajánlotta, hogy ha a király azt gondolja, hogy a harmincadok felállítása nem lesz hasznára, ő maga szívesen bérbe venné azokat évi 3000 forintért azzal a feltétellel, hogy a király Balassa Menyhértet és Sulyok Györgyöt az ő és az új állomása megsegítésére rendeli. Minden bizonnyal azért nem került sor a javaslat megvalósítására, mert 1564-ben II. János visszafoglalta a területet.⁴⁶⁹

Bár Pesthy számára már helyettesi instrukciója is lehetővé tette, hogy alacsonyabb rangú tisztviselőket nevezzen ki vagy mozdítson el, az iratokból kiderül, hogy ez a gyakorlatban inkább a Kamara hatáskörébe tartozott, ő legfeljebb ajánlhatott valakit egy-egy szóban forgó állás betöltésére. Csak feltételezhetjük, hogy a Kamara nagy valószínűséggel elfogadta Pesthy emberét, ha nem tudott belátható időn belül saját jelöltet állítani a helyébe. Az ilyen esetekre nézve talán legbeszédesebb az új sztrapkói harmincados kiválasztásának története 1564-ből. Pesthy ekkor arra kérte a kamarát, hogy nemrég anyagi okokból „felmondott” sztrapkói harmincados helyébe nevezzenek ki valakit.⁴⁷⁰ Már korábban ajánlott a tisztségre egy alkalmas embert, de felterjesztésére nem kapott választ.⁴⁷¹ Pesthy azt javasolta, hogy a sztrapkói harmincadhoz az eddigi lubló harmincadost, bizonyos János deákot nevezzék ki, és felvetette, hogy ha a tanácsosok hozzá fordulnának, szívesen segítene megfelelő embert találni a helyére. Pesthy hangsúlyozta, hogy mivel nem áll hatalmában a kamarások akarata nélkül bárkit is kinevezni, ezért inkább ír a Kamarának.⁴⁷² A következő levél nem egészen két héttel később kelt ebben az ügyben.⁴⁷³ Pesthy ismételten hangsúlyozta, hogy bár a királynak kára származik

⁴⁶⁸ uo. 1564. no. 80. 1564. július 12. Pesthy Ferenc jelentése a felső-magyarországi és tiszántúli tized adminisztrációjáról és a Tiszántúlon felállítandó újabb harmincadokról.

⁴⁶⁹ Bánlaky 1940, 449. p.; l. még Magyarország története... 1987 273. p.; Lukinich 1918, 115. p.

⁴⁷⁰ „...rogaveramque reverendissimas ac egregias dominationes vestras, ut eius loco alium constituerent tricesimatorem...” MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1564. no. 62. 1564. május 20.

⁴⁷¹ „...hominemque ad illum officium idoneum nominaveram nullam tamen ab eisdem superinde accepi relationem.” Uo. no. 62. 1564. május 20.

⁴⁷² „...me tantae auctoritatis non esse, ut aliquem officialium per me non constitutum sine iussu et voluntate reverendissimae et egregiae dominationes vestrarum amovere valeam, sed id reverendissimas ac egregias dominationes vestras (sicuti et feci) me velle perscribere.” Uo. no. 62. 1564. május 20.

⁴⁷³ uo. no. 66. 1564. május 31.

abból, hogy a harmincadnál nincsen harmincados, de a kamara engedélye nélkül ennek ellenére sem mer intézkedni.⁴⁷⁴

A következő esetben Pesthy a kamara parancsára mozdította el Kubinyi Jakabot a késmárki harmincadnál betöltött pozíciójából 1563-ban, és nevezett ki mást a helyére – sajnos nem részletezi, hogy csak ajánlhatott valakit, vagy a Kamara teljes egészében rábízta az ügyet, és csak utólag kellett beszámolnia, de feltételezhetjük, hogy az előbbi történnhetett.⁴⁷⁵ Kubinyi további sorsáról sem dönthetett, csupán kérhette a kamarát, hogy méltó hivatalt adjanak neki, ugyanis nemes és kiváló ember, továbbá birtokokkal is rendelkezik, vagyis ha valami kárt okozna a kincstárnak, tudná kompenzálni.

A harmadik ismertetendő esetben cselekedett Pesthy leginkább önállóan, szinte már függetlenül a kamarától. A homonnai harmincados halála után Baychy Benedeket saját hatáskörében kiküldte a homonnai harmincadhoz, hogy az elhunyt feladatait lássa el, mégpedig a kamarások további intézkedéséig.⁴⁷⁶ Ez azonban még nem minden: miután Baychy meghalt pestisben, a már említett János deákot küldte Homonnára a sztropkói harmincadtól, hogy mindkét harmincadot őrizze, amíg nem találnak alkalmas harmincadost Homonnára. Pesthy testvérét, Jánost már korábban is ajánlotta a homonnai harmincadhoz, akkor azt válaszolták neki a kamarások, hogy az uralkodó döntésére várnak. Pesthy most felfedezte Thernyei György deákot, és ideiglenesen őt küldte Homonnára, de a kamarához írt levelében nem feledte el tudtul adni, hogy várja a kamarások intézkedését, és még a látszatát is el akarja kerülni annak, hogy a saját szakállára, a kamarások akarata ellenére cselekszik.⁴⁷⁷

---

⁴⁷⁴ „Ceterum, binis iam litteris meis significavi reverendissimae et egregiae dominationis vestris Andream Thoos tricesimatorem Ztropkoviensem officio suo valedixisse, atque se servitiis huius comitatus Saros astrinxisse, cuius loco etiam alium idoneum hominem nominaveram, nempe Joannem literatum de Saros tricesimatorem Lybloviensem, quia igitur hucusque nichil de hac re a reverendissima ac egregia dominationis vestris relationis habui, sine scitu et voluntate reverendissimae et egregiae dominationis vestrarum nullum in illum locum ausus fui constituere tricesimatorem. Proinde reverendissimam ac egregiam dominationes vestras plurimum oro, velint de constituendo idoneo tricesimatore quantocius deliberare, quod si reverendissimae ac egregiae dominationis vestris dictus Joannes literatus ad tricesimam Ztropkoviensem videretur sufficiens, quia in Lyblo nulla fit exactio, et Joannes Bakony modo nullius servitiis astrictus est, mea exigua opinione videretur mihi, ut loco Joannis literati ad tricesimam Lyblowiensem constitueretur industriam enim et experientiam habet satis idoneam, quod si vero reverendissimae et egregiae dominationis vestrae aliud deliberaverunt, vel deliberare voluerint, id primo quoque tempore efficere velint, damnosum enim est tricesimam Ztropkoviensem sine certo tricesimatore existere.” uo. no. 66. 1564. május 31.

⁴⁷⁵ „Quandoquidem reverendissimam ac egregiam dominationem vestrae egregium dominum Jacobum Kwbinyi officio tricesimae Kesmarkiensae amovere, ac alium eius loco substituere iusserunt...” MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1563. no. 48. 1563. november 12.

⁴⁷⁶ MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1565. no. 11., 1565. február 13.

⁴⁷⁷ „Sed ne contra voluntatem reverendissimarum ac egregiarum dominationis vestrarum videntur esse promotus, easdem reverendissimam ac egregiam dominationis vestras supplex peto, velint hanc promotionem litteris suis confirmare, ac ad eundem Georgium literatum de Thernye scribere, ut fidei et fidelitatis suae memor: omni diligentia et studio officio suo respondeat, licet non dubitem, eum etiam in maioribus suae maiestatis negotiis pro commodo posse servire.” Uo. 1565. no. 11., 1565. február 13.

1564-ben Chuzy János szendrői provizor, aki a király nevezett ki (!), betegsége miatt sok időt töltött otthon, ezért nem tudta ellátni hivatalát.⁴⁷⁸ Ennek következtében a Kamara rögtön írt Pesthy Ferencnek, hogy gondoskodjon alkalmas emberről, terjessze fel a kamarához, amit aztán jelentenek az uralkodónak.

A fenti példák alapján láthatjuk, hogy Pesthy legfeljebb ajánlhatott vagy ideiglenesen nevezhetett ki tisztviseleket, az érdemi döntés a kamarai tanácsosok kezében volt és maradt mindvégig. Azonban hatásköre némileg bővült: míg az első esetben még ideiglenesen sem mert senkit kinevezni a kamarások jóváhagyása nélkül, a másodikban erre már kifejezetten utasították. Úgy tűnik, hogy Pesthy lehetőségeinek határaival a kortársak is tisztában voltak: 1564-ben Czellenk Balázs is a Magyar Kamarához, nem pedig Pesthy Ferenchez fordult, amikor a maga számára a Szatmár megyei dicatorságot, fivére, Czellenk Lukács számára pedig a varasdi harmincad contrascribai állását kérte.⁴⁷⁹

Pesthy jövedelemigazgatóként is megtartotta azt a feladatkörét, hogy részt vett a katonai vezetők beiktatásán. 1563 decemberében tagja volt az egri vár kapitányváltására kiküldött bizottságnak.⁴⁸⁰ Pesthy Wernherhez és Thordához hasonlóan időről időre tájékoztatta az uralkodót a régió fontosabb politikai és hadi eseményeiről, azonban diplomáciai küldetéseiben – elődeivel ellentétben – Ferdinánd szolgálatában soha nem vett részt (egy rövidke utalás szerint egy ízben, még a Barát idejében tárgyalt ugyan Castaldóval, az ügyben vitt szerepe egyelőre ismeretlen).⁴⁸¹

A jövedelmek beszédese természetesen szorosan összefüggött a politikai-katonai helyzettel: egy háború sújtotta vagy bizonytalan fennhatóságú területen mindig nehezebb beszélni az adókat, mint egy stabilan kézben tartott országrészben. Felső-Magyarország Pesthy Ferenc jövedelemigazgatósága alatt többször is kisebb-nagyobb csaták helyszíne volt, így azt gondolhatnánk, hogy részletes tájékoztatást nyújtott az uralkodónak azokról a hadi eseményekről, amelyek miatt nem vagy csak részben tudta beszélni a szóban forgó adókat. Ezzel szemben legtöbbször csupán röviden utalt arra, hogy a törökök vagy II. János és pártja akadályozta az adók beszédésében, további konkrétumokat nem közölt, noha szinte bizonyosan jól értesült volt a hozzá befutó jelentések és a főkapitányokkal való kapcsolattartás révén. Pesthy jövedelemigazgatóként – továbbra is korlátozott jogkörrel – bizonyos jogi ügyek

---

⁴⁷⁸ ÖStA FHKA Hoffinanz Ungarn RN 14. fol. 5r-6v Magyar Udvari Kamara levele az Udvari Kamarához 1567. március 3.

⁴⁷⁹ uo. 1564. no. 7., 1564. január 26.

⁴⁸⁰ Szabó 1982, 13. p.

⁴⁸¹ „...ad illustrissimum dominum Joannem Baptistam generalem capitaneum gentium sacrae casareae maiestatis fui missus in legationem peractaque coram legatione, ab eodem illustrissimo domino Joanne Baptistam compulsus...” ÖStA HHSTA Ungarische Akten Fasc. 62. 1552. január 28. Pesthy Ferenc levele I. Ferdinándhoz.

intézésébe is bekapcsolódott. Így például Zemplén vármegye 1561. április 27-én tartott gyűlésén Viczmándy Mátyás és Pesthy Ferenc a törvénycikkekben foglaltaknak megfelelően szolgabíró és esküdt által kériette Bacskay Miklóstól a Battyán possessióban lakó Tökös Mátyást.⁴⁸² Első alkalommal feltehetőleg nem jártak sikerrel, ugyanis 1561. június 2-án megismételték az eljárást.⁴⁸³ Az ügy további lefolyásáról nincsen adat. Összességében véve megállapíthatjuk, hogy Pesthy hatásköre jogi ügyekben meglehetősen korlátozott volt, nemigen folyt bele aktívan az ügyek eldöntésébe, elsősorban a királyt képviselhette egy-egy perben.

Pesthy Ferenc a régió birtokügyeiben is eljárhatott. Szokás volt, hogy nemcsak egy adott várra háramlott szőlőket adományozták a vár tisztviselőinek és katonáinak az első zálogbirtokosok, hanem a hatalmaskodással elvett szőlőbirtokokat is.⁴⁸⁴ 1563. június 22-én az Eperjesen élő újvárosi Sozt Mátyás kérte az uralkodót, hogy legyen segítségére felesége, Zwla Katalin, korábban Szőlősi Jánosné szőlőjének visszaszerzésében.⁴⁸⁵ A Diósgyőr átvételére kiküldött biztosok, köztük Pesthy Ferenc 1563-ben fogadták az özvegyet, elismerték, hogy szőleit jogtalanul vették el tőle, és megbízták a miskolci bírót és esküdt polgárokat, hogy vizsgálják meg, kié az szőlő.⁴⁸⁶ Chatári István, az új birtokos azonban kijelentette, hogy mivel ő nemes, más fórumra tartozik ügye. A folyamodvány szerzője, aki a Szőlősi-örökös örökségét követeli vissza, azon a véleményen volt, hogy a szőlők örökösödésével kapcsolatos problémák igenis a város törvényszéke elé tartoznak, ezért kérte az uralkodót, hogy Zay Ferenc kassai főkapitányt és a király megbízottját, Pesthy Ferencet utasítsa: döntsenek Chatári István és Zwla Katalin ügyében. Nem tudjuk, hogy végül mi történt a szőlővel, az eset viszont jó példa arra, hogy Pesthy bizonyos jogi hatáskörrel is rendelkezett.

Csak az érdekesség kedvéért említem meg, hogy Pesthy olykor egészen rendhagyó megbízatásokat is teljesített, például 1561-ben a király kérésére küldött négy vödör édes bort.⁴⁸⁷

---

⁴⁸² Tóth 2001, 69. p.

⁴⁸³ Tóth 2001, 49. p.

⁴⁸⁴ Gyulai 1995, 35. p.

⁴⁸⁵ Szőlősy (Zelosi) a király dicatora volt különböző vármegyékben, aki két szőlőt vásárolt Miskolc szőlőhegyén Balassa Zsigmond engedélyével, amelyeket azonban Balassa a maga számára lefoglalt, és az özvegyet kivetette belőle. Balassa Zsigmond halála után özvegye, Fánchy Borbála szervitorának, Chatári Istvánnak adományozta a szőlőket, aki az egyiket visszaadta ugyan, de a másikat megtartotta.

⁴⁸⁶ Gyulai 1995, 35-36. p.

⁴⁸⁷ Pesthy Ferenc levele I. Ferdinándhoz, 1561. június 1. ÖstA HHStA Ungarische Akten, Fasc. 82. Konv. C

I.2.e) A Szepesi Kamara megalapítása

I.2.e)a A Szepesi Kamara megalapításának előkészítése

Az 1560-as években nyilvánvalóan kiderült a bécsi kormányhatóságok, de a pozsonyi Magyar Kamara számára is, hogy Pesthy Ferenc idejében a felső-magyarországi királyi jövedelmeket kezelő jövedelemigazgatóság nem volt elég hatékony, és nemcsak az eladósodás, valamint a jövedelmek beszedésének hiányosságai miatt (ezek a Magyar Kamarát is jellemezték).⁴⁸⁸ Az ügyek kezelését az is lassította, hogy minden lényeges kérdésben a pozsonyi Kamarához kellett fordulniuk, ami a korabeli közlekedési viszonyok között akár hetekbe is telhetett. A harcok sújtotta területen komoly gondot jelentett, hogy nem állt a jövedelemigazgatók rendelkezésére fegyveres erő, amely támogatta volna őket a jövedelmek beszedésében.⁴⁸⁹ Elméletileg ugyan igénybe vehették volna a kassai főkapitány segítségét, azonban a vele való viszony nem alakult szerencsésen, különösen azután, hogy 1564-től Schwendi Lázár töltötte be a hivatalát, aki nem egyszer erőszakosan beleavatkozott a pénzügyek helyi igazgatásába, és egyes jövedelmeket az adminisztrátor tudta nélkül, saját maga számára hajtott be.

Acsády hozzáteszi, hogy mindezek mellett az is hozzájárult a Szepesi Kamara alapításához, hogy I. Miksa 1564. június 25-én történt trónra lépése óta kiemelt figyelmet fordított a magyarországi jövedelemigazgatásra.⁴⁹⁰

A Szepesi Kamara létrehozását a frissen kinevezett felső-magyarországi főkapitány, Schwendi Lázár vetette fel, aki már 1564-ben jelezte a katonaság fizetatlenségének folyamatosan fennálló problémáját, és ajánlotta az uralkodónak, hogy szervezzen önálló kamarát Felső-Magyarország számára.⁴⁹¹ Miksa egy 1566-ban kelt rendelete szerint már korábban elhatározta a kamara létrehozását, de akkor békésebb időkre halasztotta a megvalósítást.⁴⁹²

Végeredményben 1565-öt tekinthetjük a Szepesi Kamara megalapításához vezető út egyik első mérföldkövének: Zay 1562-es, majd Schwendi 1565 eleji hadjárata következtében több felső-magyarországi vár és uradalom is a császár kezére került, így Tokaj, Szerencs és Szatmár is, amelyeket az 1562. április 12-én keltezett fegyverszünetben, majd az 1563. március 13-án megfogalmazott – de végül hamvába holt – szatmári megállapodás során diplomáciailag is biztosítottak lettek volna: II. János Bihar vármegye kivételével lemondott minden

---

⁴⁸⁸ Szűcs 1990, 16. p.

⁴⁸⁹ MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1559. no. 25. 1559. július 21., uo. 1566. no. 56. 1566. július 22., uo. no. 75. 1566. október 28.; ÖStA FHKA Ungarische Akten, Fasc. 82. 1561. szeptember 20. stb.

⁴⁹⁰ Acsády 1894, 21. p.

⁴⁹¹ Acsády 1894, 28. p.; Szűcs 1990, 18. p.

⁴⁹² Szűcs 1990, 18. p.; hivatkozva: MNL OL E 21 Benignae resolutiones 1566. december 30.

magyarországi területről, a választott királyi címről, a Habsburg-főhercegnő kezéről, és fiúörökös nélküli halála esetére Erdélyt átengedte a Habsburgoknak.⁴⁹³ János Zsigmond tehát már ekkor kész lett volna a számára előnytelen feltételek elfogadására, és az egész régió átengedésére. Szulejmán szultán április 21-én kelt levele azonban közbeszólt, a szultán azt követelte ugyanis, hogy Miksa adja vissza János Zsigmond uralmába Tokajt és Szerencset, a budai és temesvári pasát pedig pártfogoltja, II. János Zsigmond választott király megsegítésére utasította. Ezt követően János Zsigmond futárt menesztett a bécsi udvarba érkező Báthory Istvánhoz azzal az utasítással, hogy a szatmári megegyezést ura kívánságainak megfelelően módosíttassa.⁴⁹⁴ Így a felső-magyarországi régió hovatartozása továbbra is függőben maradt, a harcok kiújulása volt várható.

Az Habsburg uralkodó fennhatósága alá került területet növelte, hogy kihalt az óriási vagyonnal rendelkező Drágffy család, és így a királyra szálltak birtokaik, többek között Tokaj vára, Szerencs és Szentmárton erődített helyek, Szatmár, Németi és Nagybánya városok, Erdőd és Kővár várak.⁴⁹⁵ Mivel senki nem állt rendelkezésre a Magyar Kamara részéről, aki a király nevében átvehette volna e javakat, sok visszaélés történt. Az uralkodó ezért 1565. április 24-én kelt instrukciójában bizottságot nevezett ki a fenti jószágok átvételére, valamint annak érdekében is, hogy javaslatokat dolgozzanak ki a birtokok jövődöbeli kezelésére.⁴⁹⁶ A bizottság elnöke Thurzó Ferenc lett, tagjai pedig Thorda Zsigmond, a korábbi jövedelemigazgató és pozsonyi kamarai tanácsos, továbbá Kyelmann András hadi mustramester és Némethy János komáromi provisor.⁴⁹⁷ Az instrukció azt is kimondta, hogy a Szepességben egy, a pozsonyitól függő önálló kamarát kell létrehozni, amelynek hatásköre a Szepességtől egészen Erdély Habsburg-fennhatóság alatti részéig terjed.⁴⁹⁸ Az uralkodó

⁴⁹³ Magyarország története... 1987, 273-274. p.; Benda 1982, 395. p., Lukinich 1918, 100-105., 116-119. p.

⁴⁹⁴ Magyarország története... 1987, 1659. p.; Benda 1982, 395. p.

⁴⁹⁵ Acsády 1894, 27. p. V. ö. újabban: Oborni, 2018. 137-142.

⁴⁹⁶ „Postquam Dei Optimi Maximi benigna providentia arx Tokay, et castella Zerench, ac Zent Marton, oppida item Zakmar, Nemethi, et Rivuli Dominarum, una cum arcibus Erdewd et Köwar, et fitione familiae Dragfiae, et plerisque aliis munitionibus ac terris in nostram fidem et obedientiam sunt receptae, permagni nostra referre duximus, uti non in iis tantum, verumetiam in universa nostra ditione, usque a Scepusio citra et ultra Tibiscum, optimus, quoad eius id queat fieri, tam proventuum, quam rerum nostrarum caeterarum status ordinetur, quo constituto, deinceps cuncta aequae, quoad vectigalia, redditusque nostros, atque quo ad aliam omnem administrationem rite ac feliciter, et ex usu nostro tractentur.” Az instrukció több példányban is fennmaradt; az ÖStA FHKA HKA Hoffinanz Ungarn anyagában található példányon más kézírással rávezetett javítások találhatók, amelyeket az MNL OL E 136 fondban található példányba belefoglaltak; utóbbit használtam. MNL OL E 136 Diversae instructiones no. 2., 61. fol. 73-84., 1565. április 24. Instrukció a felső-magyarországi területek jövedelmeinek felmérésére, l. még ÖStA FHKA HKA Hoffinanz Ungarn RN. 14. Konv. 1567. április 23. fol. 211-233.; Acsády 1894, 28. p.; Szűcs 1990, 18. p.; utasítás az instrukció kidolgozására: MNL OL E 21 Benignae resolutiones 1565. március 26.; maga az instrukció április 24-én kelt.

⁴⁹⁷ Szűcs 1990, 18. p.; hivatkozva: MNL OL E 21 Benignae resolutiones, 1565. március 26.

⁴⁹⁸ „Caeterum quia fieri nequit, Cameram nostram Hungaricam Posonii constitutam e tam longinquo loco illorum omnium proventuum curam, quam maximopere decebat, attentissimam gerere, eosque inspicere posse, utque illos administratori soli deinceps crederepericulo, et detrimento careat. Consultuis itaque fore rati sumus, propriam eo

felszólította a biztosokat, hogy tanácskozzanak arról, hol legyen a székhelye az új kamarai adminisztrációnak, valamint a tisztségviselőknek kinevezendő személyekről és azok fizetségéről.⁴⁹⁹

Az elkövetkezendő hónapok szervező-tevékenységéről Thorda Zsigmond két levele tájékoztat, de némileg meglepő módon egyikben sem esik szó a bizottság tevékenységéről, sőt még annak sincs nyoma, hogy legalább megkezdték volna a munkát: Thorda első levelében augusztus 4-én Bebek György halálhíréről,⁵⁰⁰ néhány nappal később pedig a politikai helyzetről írt.⁵⁰¹

Noha az instrukció Thurzó Ferenc egy, az uralkodóhoz írott levele szerint azt hagyta meg a címzetteknek, hogy karácsonyig induljanak el a megbízatás teljesítésére, azonban a következő év januárjában Thurzó azt írta az uralkodónak, hogy igyekezett követni utasítását, de a többiektől mindezidáig semmilyen választ nem kapott, noha Thorda közreműködésével három levélben tudakozódott, és kérte őket, hogy induljanak el hozzá, hogy eleget tehessenek az uralkodó kérésének, ezért újólaj rájuk parancsol.⁵⁰²

A politikai helyzet ismeretében nem meglepő, hogy a bizottság nem tudott elindulni: Miksa császár és király április végén a szatmári békepontok negligálása mellett döntött, és követelte a hadvezérei által elfoglalt összes terület átadását. Miksa a magyar tanácsosok

---

locorum Cameram constituere, quae tribus ad summum, spectatae fidei prudentibus, ac rerum usu peritis consiliariis regatur, quibus secretarius, et magistro rationum, cum duobus scribis adhibeantur. Quae quidem camera redditum, illarum regni partium omnium a Scepusio, usque ad Transsylvaniae limites curam gerere, et in universam illorum administrationem vigili studio intendere debeat, ita tamen ut a Poseniensi Camera tanquam superiore dependeat.” MNL OL E 136 Diversae instructiones, 11. köt. 1565. április 24. Instrukció a felső-magyarországi területek jövedelmeinek felmérésére, fol. 80v-81r

⁴⁹⁹ „Quare praefatis commissariis nostris iniungimus, ut tunc quoque hoc magni momenti negotium in diligentissimam vocent deliberationem, et consultant, non solum de oportuno loco, quo illis in partibus ea camera constituenda foret, verumetiam de eiusmodi idoneis personis reliquis, cum in consiliarios, tum in secretarium, rationum magistrum, et scribas adsciscendis, et qua cuique salaria ordinanda sint, meditentur, idque nobis una cum instructione, quae camerae illi in administrationem suam e Poseniensi selecta, danda foret, voto, opinioneque sua diserte, relatione comprehensa significant.” uo. fol. 81r

⁵⁰⁰ ÖStA HHStA UA AA 90. doboz, 1565. júl-szept. 38r-39v Torda Zsigmond levele Miksához, 1565. augusztus 4.

⁵⁰¹ ÖStA HHStA UA AA 90. doboz, 1565. júl-szept. 48r-50v 1565. augusztus 16. Thorda Zsigmond levele Miksához

⁵⁰² Cum nuper accepiissem, quam humillime mandatum Sacratissimae Maiestatis Vestrae, unacum instructione priori, quo mihi iniungebatur, ut ad reliqua quoque capita instrucionis, cum reliquis commissariis peractis festis nataliciis (sic!) Domini progredi deberem, Id Ego pro mea humillima Maiestati Vestrae Sacratissimae serviendi promptitudine, relictis rebus meis omnibus, quam humillime hactenus exequutus fuissim: Verum cum hactenus neque ab ipso Torda, neque a relictis Commissariis, per Sacratissimam Maiestatem Vestram delegatis, quidquam responsi habuerim, quos licet medio torda ternis meis literis requisiverim, Eumque pecierim (sic!, talán inkább peterim), ut una cum eis, quamprimum huc ad me contenderent, quo, mandato Sacratissimae Maiestatis Vestrae primoquo tempore satisfacere possimus, nihil tamen hucusque responsi ab eis habere potui. Interim autem cum eorum adventum iam in dies expectarem, supervenit etiam alia clemens commissio Maiestatis Vestrae Sacratissimae, qua denuo iubeor, ut in his futuris comiciis Poseniensis, apud Serenissimum Principem et Dominum Carolum Archiducem Austriae, fratrem Maiestatis Vestrae charissimum compaream, Serenitatie suae in hoc Regnicolarum conventu inserviam. ÖStA HKA FHKA HU RN 13., 1566. jan. Fol. 47-48. Thurzó Ferenc levele I. Ferdinándhoz. 1566. január 13.

véleménye alapján nem volt hajlandó lemondani a szatmári békepontokban foglalt feltételek teljesítéséről sem. II. János követe, Báthory István nem térhetett el utasításától, ezért a szatmári pontok végleges visszautasítását ajánlotta a Portának, amit Bécsben úgy értelmeztek, hogy a szultán segítségében bízik, ezért Miksa június 5-én őrizet alá vette őt. Miksa visszautasította a Porta követeléseit az elfoglalt részek visszaadására, ezért a Porta utasította a hódoltsági vezéreket a Miksa által bírt országrészek megtámadására. Május elején a temesvári basa Bethlen Gergely vezetésével elfoglalta Pankotát, majd Bihar megyén keresztül Szatmár felé tartott. Június elején több hódoltsági vezér és II. János is megérkezett Szatmárra az erdélyi haderővel, mellyel időközben elfoglalt néhány német kézen lévő Zaránd megyei várat (Borosjenő, Deszni, Világos). A Schwendi által kiváló erősséggé alakított Szatmárt azonban nem tudták bevenni. János Zsigmond hadai ezután körülzárták Erdődöt, amelyet negyven nap után, augusztus 2-án el is foglaltak. Erdőd bukásának hírére Szilágycseh és Nagybánya megadta magát, Kővárat hiába ostromolták, ezután újból Szatmárt fogták ostrom alá. Váltakozó sikerek után Schwendi fegyverszünetet kötött a temesvári basával, mire a török csapatok elvonultak Szatmár alól, és II. János is kénytelen volt visszatérni Erdélybe.⁵⁰³ Schwendi ezután elfoglalta Nagybányát, Borosjenőt és Szendrőt, így a Tiszántúl ismét királyi befolyás alá került. Az ezt követően megkezdett béketárgyalások azonban nem vezettek eredményre, a felek újra háborúra készültek: február 2-án a pozsonyi országgyűlés előkészületeket tett, március 10-én a tordai gyűlésen II. János is általános hadfelkelést hirdetett, és adót szavaztatott meg, április 29-én pedig Szülejmán indult el seregével Magyarország felé.⁵⁰⁴

A rendkívül bizonytalan hatalmi helyzetben a Habsburg kormánynak a felső-magyarországi régió pénzügyi-gazdasági igazgatásának átszervezését célzó intézkedéseit komolyan meg kellett fontolnia. A Drágffy-birtokok átvételére kiküldött bizottság jelentése nem ismert, de Szűcs Jenő feltételezte, hogy támogatták az önálló kamara létrehozását.⁵⁰⁵ Thorda február 15-én kelt levelében említést sem tett az uralkodó által rábízott feladatról, csupán pénzt kért a katonaság fizetésére, valamint vámmentességet, hogy borát eladhassa Lengyelországban.⁵⁰⁶ A hónap végén részletes levelet küldött Károly főhercegnek, amelyben sokat elárul arról, hogy az uralkodó milyen feladatokat bízott a kamarai tanácsosokra, és arról

---

⁵⁰³ Lukinich 1918, 119-121. p.

⁵⁰⁴ Lukinich 1918, 122. p.

⁵⁰⁵ Szűcs 1990, 18. p.; Ránk maradt ugyan 1566. február 3-áról Thorda egy rövid levele, amely a segédletben az ígértes "Torda Zsigmond jelentése a felső-magyarországi bizottság működését illetően" címet viseli, ebben azonban arról van szó, hogy a biztosok szétváltak, és nem tudják egymásról, hogy hol vannak; a kamaráról nem ejtett szót, így azonban nyilvánvalóan nem tudták meg tárgyalni az ügyet, különben leírta volna, mire jutottak: ÖStA FHKA HKA Hoffinanz Ungarn RN 13. 1566. február 3. Thorda Zsigmond levele Miksa császárhoz.

⁵⁰⁶ ÖStA HKA FHKA HU RN 13., 1566. febr. 118r-119v Thorda Zsigmond levele I. Miksához.

is tájékoztat, hogy még nem jutottak messzire ezek teljesítésében.⁵⁰⁷ Thorda értesült a királytól, hogy az megparancsolta Thurzó Ferencnek: utazzon Pozsonyba a szepességi megbízatás ügyében, a többi tanácsosnak pedig meghagyta, hogy az ő távollétében teljesítsenek a megbízatásból annyit, amennyit lehet. A pozsonyi diéta befejezésekor a többi tanácsos is csatlakozni fog hozzájuk. A király elrendelte továbbá, hogy mivel bizonyos tanácsosok Bécsből is kiküldettek ásványkincsek felmérése ügyében, Thorda Kassán várja be őket, és együtt menjenek Nagybányára, és akár ott van Feygel Péter, akár nem, feladatukat végezzék el.

Thorda részletesen ismerteti megbízatásukat: instrukció első pontja szerint intézkedniük kell a tiszántúli terület visszacsatolása valamint a kassai kamara felállítása ügyében. Haladniuk kell Thurzó távollétében is, de ki kell kérniük a véleményét. Felpanaszolja, hogy társai cserben hagyták, mindeddig a komáromi provizor sem érkezett meg hozzá, pedig Kielmannra és a fent említett provizorra nagy szükség lett volna feladataik elvégzéséhez. Thorda egyedül a felállítandó kamara ügyében sem merte kifejteni a véleményét, mert szerinte erre Thurzó vagy az Udvari Kamara lenne hivatott. Ami az ásványkincsek ügyét illeti, jóllehet Thorda és a biztosok szinte semmit sem értenek hozzá, de azért elmegy velük Nagybányára, és minden tőle telhetőt megtesz, hogy haladjanak munkájukkal Thurzó megérkezéséig. Kassára küldte egy emberét, hogy jelentse Thurzó érkezését. Elküldte Feygelnek a király levelét, és azt reméli, hogy nyolc napon belül meg is kapja. A biztosok nemsokára csakugyan megérkeztek Nagybányára, ugyanis március 3-án elküldték jelentésüket az uralkodónak.⁵⁰⁸ Eközben a Magyar Kamara ajánlást küldött az uralkodónak az új kamara egyes pozícióinak betöltésére vonatkozóan: Paczoth János tokaji provizort – aki éppen le akart mondani előző hivataláról⁵⁰⁹ – tanácsosnak ajánlották, Bornemissza Gergely csanádi püspököt pedig elnökül.⁵¹⁰ Ugyanebben a levélben jelezték, hogy Thorda nem kívánja viselni az uralkodó által neki szánt tanácsosi méltóságot.

Eközben a Magyar Királyság két felén uralkodó királyok között a küzdelem nem csillapodott. Miután II. János hazatért Zimonyból, ahol a szultán jelentős területeket adományozott neki, seregével a Habsburg fennhatóság alá tartozó magyarországi részekbe nyomult, és elfoglalta Zsákát, Bajomot, majd Tokajt ostromolta, míg végül a szultán halálhírére felhagyott az ostrommal.⁵¹¹ Szeptember 2-án Pertev pasa bevette Gyula várát, majd Borosjenőt,

⁵⁰⁷ ÖStA HKA FHKA HU RN 13., 1566. febr. 219r-220v 1566. február 25. Thorda Zsigmond levele Károly főherceghez

⁵⁰⁸ HKA Altes Münz- und Bergwesen Ungarn RN 4. fol. 257-259. 1566.03.08. Torda Zsigmond, Andreas Kielman és Hans Tatzgern a nagybányai bányák felülvizsgálatára kirendelt kamarai biztosok jelentése.

⁵⁰⁹ Paczoth János levele a Magyar Kamara tanácsosaihoz. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 59rv

⁵¹⁰ A Magyar Kamara levele az uralkodóhoz. 1566. február 26. ÖStA FHKA HKA UA RN. 14. fol. 72rv

⁵¹¹ Lukinich 1918, 123. p.

Világost és Bélt, területüket a hódoltságához csatolta és katonailag megszervezte (aradi szandzsák, Gyula székhely).⁵¹² Erdély így jórészt kiszorult a Maros-Körös vidékéről, ezáltal II. János számára ismét felértékelődtek a felső-magyarországi megyék.

Ilyen körülmények között nem meglepő, hogy a biztosok nem sok sikert értek el. Thorda 1567 elején kelt jelentésében számolt be a biztosok igen szerény eredményeiről.⁵¹³ Eszerint még 1565-ben Szatmárra, majd Tokajra érkeztek. Szerencsre nem tudtak elmenni, és elhagyták a tartományt. Az expedíció folytatását akadályozta, hogy vezetőjük, Thurzó Ferenc Károly főhercegnél maradt. Csak ő és Tazgern maradtak, és be is utazták az uralkodó által megadott helyeket, továbbá felmérték jövedelmüket, amennyire tudták, de Thurzó távollétében nem voltak képesek mindenre. Mivel elterjedt a hír, hogy közeledik a török szultán serege, Tazgern rögtön hivatali működési helyére, Komáromba utazott.

Pesthy Ferenc 1566-ban helyzete tarthatatlanságára (ti. nem tudott elég pénzt beszedni a rá bízott kifizetések teljesítésére) hivatkozva kérte, hogy mentsék fel tiszteből, az év folyamán azonban továbbra is a helyén maradt.⁵¹⁴ Az uralkodó november 25-i rendeletével Thordát nevezte ki a felső-magyarországi jövedelemigazgatóság számadásai elmaradásának vizsgálatára.⁵¹⁵

Mindennek ellenére tovább folytatódott a Szepesi Kamara megszervezése. Szűcs Jenő említi, hogy novemberben a király Thorda Zsigmondhoz intézett rendeletében kérte, hogy a kassai kamarához kinevezendő elnök és tanácsosok személyére nézve küldjön javaslatot az Udvari Kamarához.⁵¹⁶ Ez a Thordához intézett rendelet napjainkban csupán a segédkönyvben

---

⁵¹² Lukinich 1918, 123-124. p.

⁵¹³ "Et si instructione nobis commissariis incognitionem proventuum partium superiorum de legatis data, peculiari articulo iniungebatur, ut perfectis caeteris eiusce provinciae partibus, tandem in uso aliquo loco coniuncti de Camerae novae constitutione, deque statu qui his in regionibus optimus iniri posse videretur dispiceremus, et postea mandato ad nos coniunctim edito personae certae in praefectum ac consiliarios eiusce Camerae nominabantur, a nobis tamen clementissime Caesar, nulla hactenus super eo capite deliberatio potuit suscipi. In causa autem haec fuerunt. Quod primum anno LXV superveniente ad Zakmar turcica expeditione arce Tokay. Et castello Zerenchs ordinatis ad ulteriora progredi nequivimus, et Maiestatis Vestrae Caesar benigna admonitionem supersedere iussi inchoata provincia decessimus. Deinde anno praesente, rursus omisorum continuatione nobis impetrate, principalis nostrum M. D. Franciscus Turzo penes serenissimum principem Carolum permansit. Nos duo reliqui dominus Joannes Taczgern et ego, ea quidem parte provinciae quae plus in se laboris et periculi habuit, Dei benignitate adiuncti perfuncti sumus, locis peragratis, et proventibus quoad eius id fieri per nos potuit constitutis tamen consulationi super Camera, statuque totius oeconomiae optimo, absente Magnifico Domino Francisco Turzone, impares fuimus. Ac adventu imperatoris Turcorum increbrescente, dominus Joannes Taczgern confestim se Comaronem in locum officii sui receperit." ÖStA HKA FHKU HU RN 14., Jänner 73r-77v 1567. január 8. Thorda Zsigmond jelentése I. Miksának.

⁵¹⁴ Szűcs 1990, 16. p.

⁵¹⁵ Az uralkodói rendelet nem maradt ránk, csupán segédkönyvi bejegyzés tájékoztatja a kutatókat egykori létezéséről: Thorda Sigismundus ad residendas rationes provisoratus partium regni superiorum pro commissario denominatus. MNL OL E 21 Benignae resolutiones, 1566. november 25.

⁵¹⁶ Szűcs 1990, 18. p.

szerepel, így feltehetőleg elveszhetett,⁵¹⁷ viszont ugyanekkor kelt az uralkodó a Magyar Kamarához intézett parancsa, amelyben ugyanezt rendelte el.⁵¹⁸

A pozsonyi kamara november 28-i (sic! eszerint még aznap tárgyalták az ügyet, vagy már korábban megvitatták a kérdést, és konszenzust alakítottak ki) felterjesztésében sok szerencsét kívánt az uralkodónak, és az új kamara elnökéül Pesthy Ferencet ajánlották, tanácsosokul pedig Alaghy Jánost, Serédy Gáspárt, esetleg unokaöccsét, Györgyöt és Bornemissza Gergely csanádi püspököt. Néhány hónappal később, 1567. februárjában keletkezett felterjesztésben már Pesthy Ferencet is csupán tanácsosul ajánlották.⁵¹⁹ Az uralkodó végül 1567 márciusában megszüntette a jövedelemigazgatói hivatalt – egyelőre csupán papíron.⁵²⁰

Miksa időközben már 1566. december 29-én kelt rendeletével az újonnan alapítandó “Kassai Kamara” tanácsosává nevezte ki Thorda Zsigmondot.⁵²¹ A király másnap, december 30-án több más tisztviselőt is rendelt mellé: Bornemissza Gergely csanádi püspököt elnökként, akinek alárendelt tanácsosai pedig Thorda és Paczóth János tokaji provisor⁵²² lettek (láthatjuk tehát, hogy a király a Magyar Kamara ajánlását egyetlen személyt illetően sem fogadta meg; egyébként egy harmadik, német tanácsost is ki akart nevezni). A többi tisztség betöltésére vonatkozóan várta a Kamara előterjesztését, végül pedig arra utasította, hogy lépjen érintkezésbe Schwendivel és tegyen meg mindent, hogy az új kamara mielőtt megkezdhesse működését. Miksa egyúttal arra kérte a kamarát, hogy a fenti három személyt hívja magához, és tanácskozzanak fizetésükről, amelyről már korábban küldtek egy elenchust az uralkodónak, valamint a még alkalmazandó személyekről is: a secretarius, számadásmester (*magister rationum*), perceptor, két írnok és egy ajtónálló személyéről, valamint az ő fizetésükről is.⁵²³

---

⁵¹⁷ Az uralkodói rendelet nem maradt ránk, csupán segédkönyvi bejegyzés tájékoztatja a kutatókat egykori létezéséről: "Torda de Gyalu Sigismundo de constitutione Camerae Cassoviensis relatio submittenda" MNL OL E 21 1566. november 28. Thorda január 8-án hivatkozik erre a mandátumra, így bizonyítható, hogy 28-án és 29-én is kelt egy-egy rendelet, és Szűcs összemosta őket.

⁵¹⁸ „Meminimus tibi, tuisque collegis in cognitionem proventuum nostrorum Tibiscanorum cognitionem [a cognitionem szó valóban kétszer szerepel a szövegben] delegatis, sub finem superioris anni per nos cum instructione nostra tum peculiaribus litteris nostris iniunctum esse, ut nobis de personis quibusdam tunc per nos in Camera Cassoviensis constitutionem, praefectum scilicet, et consiliarios, ac alios quosdam officiales nominatis sententiam vestram, non expectatio totius actionis fine diserte significare deberetis... Itaque tibi benigne mandamus, ut hanc relationem ubi penitus absoluta sit, ad Cameram nostram Aulicam statim mittas” MNL OL E 21 Benignae resolutiones, 1566. november 28. Miksa császár rendelete Thorda Zsigmondhoz. Szűcs 1990, 18. p.

⁵¹⁹ ÖStA HKA FHKA HU RN 14., Februar 5r-6v 1567. február 12. A Magyar Kamara I. Miksához.

⁵²⁰ Szűcs 1990, 18-19. p.

⁵²¹ Az irat maga nem maradt ránk, csupán segédkönyvi bejegyzésből értesülünk tartalmáról: „Thorda de Gyalu Sigismundus pro consiliario Camerae Cassoviensis denominatus.” MNL OL E 21 Benignae resolutiones 1566. december 29.

⁵²²l. még Kenyeres 2003, 74. p.

⁵²³MNL OL E 21 Benignae resolutiones, 1566. december 30., l. még Acsády 1894, 29., 50. p.; Szűcs 1990, 19., 21. p.

Feladatukul szabta továbbá, hogy eközben gondolkodjanak az új kamara számára kiadandó instrukcióról, és beszéljék azt meg Lazarus von Schwendi főkapitánnyal is.

A rendelet meghagyta, hogy a kamaránál kiadandó dokumentumokat az uralkodóval kellett egyeztetniük, majd kibocsátaniuk azokkal a levelekkel együtt, amelyek az intézmény felállításához még szükségesek. Az intézkedések következtében Pesthy Ferenc jövedelemigazgatói hivatala is meg fog szűnni. Az új intézmény neve – az ekkori tervek szerint – *perceptoratus* lesz (ti. eddig *administratio* volt). Mivel Pesthy kérte felmentését, az uralkodó felszólította a kamarát, hogy gondoskodjon utódáról, aki már perceptorként fog működni.

Az új kamara megalakulása nem ment egyszerűen: 1567 elején továbbra is Pesthy Ferenc vezette a felső-magyarországi pénzügyeket.⁵²⁴ Január 30-án az uralkodó – Schwendi figyelmeztetésére hivatkozva! – újból megsűrgette a kamara létrehozatalát.⁵²⁵ Február 20-án az uralkodó Pozsonyba küldte Thordát Schwendihez; minden bizonnyal az újonnan felállítandó kamara ügyéről is tanácskoztak.⁵²⁶ Bár eközben Schwendi a török sereg előző év november eleji kivonulása után újra terjeszkedni kezdett (1567. január 14-én Schwendi elfoglalta Szádvárt (Torna m.), 1567. február 17-én pedig megkezdte Munkács ostromát, amelyet néhány nappal be is vet, mire a hónap végén II. János újabb segítséget kért Haszán temesvári pasától, és nem is hiába: a következő hónap közepén Haszán pasával együtt indult a királyi kézen lévő felső-magyarországi várak visszafoglalására.⁵²⁷

1.2.e)β A Szepesi Kamara instrukciójának kialakítása

Érdemes figyelemmel kísérni, hogyan alakult ki a Szepesi Kamara instrukciójának végső változata. A szakirodalom ezzel idáig nem foglalkozott, holott több opinio is ránk maradt a szervezés időszakából. Thorda Zsigmond egy rövid levele,⁵²⁸ Lazarus von Schwendi felső-magyarországi főkapitány,⁵²⁹ majd Zay Ferenc,⁵³⁰ valamint a közelebbről meg nem nevezett,

---

⁵²⁴ Szűcs 1990, 19. p.

⁵²⁵ „Verum eiam hactenus nos progressus vestri certiores non reddidistis, et Capitaneus noster illarum partium supremus Lazarus Schwendius de Camera illius constitutione nos iam denuo monuerit, vos idcirco quoque monendos operae pretium duximus, benigne firmiterque vobis mandantes, ut in ea constitutione iuxta acceptum mandatum nostrum, mature et citra ullam moram interpositam, perquam diligenter pergatis, ac nobis interea temporis, quo in loco ea nunc sit, scripto vestro diserte significetis.” MNL OL E 21, Benignae resolutiones 1567. január 30.; l. még Acsády 1894, 29. p.

⁵²⁶ Az irat maga elveszett, csupán egy segédkönyvi bejegyzésből értesülünk tartalmáról: „Thorda de Sigismundo Posonium abligando dati ad Lazarum Schwendi ordines.”; MNL OL E 21 Benignae resolutiones, 1567. február 12.

⁵²⁷ Benda 1982, 397. p.; Lukinich 1918, 124-125. p.

⁵²⁸ Thorda Zsigmond jelentése I. Miksának. 1567. január 8. ÖStA HKA FHKA HU RN 14., Jänner 73r-77v

⁵²⁹ Lazarus von Schwendi: Memoriale super instructionem Camera Cassoviensis. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 51r-54v

⁵³⁰ Zay Ferenc kassai kapitány opinói a Szepesi Kamara megalapításával kapcsolatban. ÖStA FHKA HU RN 14. fol. 65rv; Opinio de acquirendis pecuniis ad necessitates Caesariae Maiestatis. é. n. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 68r-69v

de feltehetőleg a Thorda-féle bizottságban résztvevő biztosok levelei.⁵³¹ (Bornemissza Gergely csanádi püspök opinója nem maradt ránk, noha egy levelében említést tett róla).

Már 1567 elején megérkeztek a Kassai Kamarával kapcsolatos opiniók az uralkodóhoz. Thorda Zsigmond január 8-ára keltezte javaslatait: az uralkodó november 28-i mandátumára adandó válaszát a Schwendivel való tárgyalások elhúzódása késletette (a tárgyalásokról sajnos nem számolt be). Thorda javasolta, hogy a tanácsosok instrukciójához illesszenek egy cikkelyt, amely szerint az ország azon területeit, amelyekre be lehet hatolni, csatolják a felállítandó kamarához, és nevezzenek ki a Magyar Kamarához kötött elnököt és tanácsosokat.⁵³² Mivel elkerülhetetlenül szükségesnek látta, hogy felkeresse a királyt, úgy gondolta, majd akkor adja át a tiszántúli ügyekről készített relatiót is.⁵³³

Eddig két dolgot tudtunk a Szepesi Kamara instrukciójának kialakításáról: 1. 1567. március 1-jén Miksa instrukciót adott ki a Szepesi Kamara számára, de ez nem lépett életbe, mert a Magyar Kamara több pontját is kifogásolta.⁵³⁴ 2. A király erre új utasítást dolgoztatott ki, amelyet alá is írt.⁵³⁵ A fent említett források alapján az alábbi kép bontakozik ki. Az uralkodó feltehetőleg még az instrukció első változatának kiadása előtt kérte ki Schwendi és Zay véleményét, ugyanis opinójuk nem az instrukció egyes pontjaira reagál, hanem általánosságban mondja el a véleményét az új kamaráról. Mindkettejük véleményére reflektált a Magyar Kamara. Bornemissza és Paczoth esetében biztos, hogy a márciusi instrukciónál korábbi változatot kaptak meg véleményezésre, ugyanis Bornemissza február 18-án kelt levelében utal saját opiniójára, tehát az legkésőbb ekkorra elkészült, Paczoth János pedig február 10-én foglalta össze mintegy másfél oldalnyi mondanivalóját. Sajnos az instrukció ezen korai példánya nem maradt fenn, vagy lappang.

---

⁵³¹ Replica der Herren Komissarien auf die Verantwortung der Camer irer Instructione. ÖStA FHKA HKA UA RN 14. fol. 75r-87r

⁵³² "Et si instructione nobis commissariis incognitionem proventuum partium superiorum de legatis data, peculiari articulo iniungebatur, ut perfectis caeteris eiusce provinciae partibus, tandem in uso aliquo loco coniuncti de Camerae novae constitutione, deque statu qui his in regionibus optimus iniri posse videretur dispiceremus, et postea mandato ad nos coniunctim edito personae certae in praefectum ac consiliarios eiusce Camerae nominabantur..." ÖStA HKA FHKA HU RN 14., Jänner 73r-77v 1567.01.08. Thorda Zsigmond jelentése I. Miksának.

⁵³³ Ti. amíg a király megbízatásában járt el, Giczi István mostohafiával kizárta őt és családját Kewrt várából és javaiból. Amint az ő évenkénti erőszakos foglalásainak terminusa közeleg, amit, hacsak nem előzik meg, árvái kiűzetnek. Ezért, ha lehetőség lenne Thurzó elérésére, el fog menni hozzá, hogy segítsen. L. uo.

⁵³⁴ Acsády 1894, 29. p.; ÖStA FHKA HKA Hoffinanz Ungarn RN 14. 1567. április 1. fol. 2r-38v egyik megjegyzése állítja, hogy a fentiek miatt nem lépett életbe. Talán a március 1-jén kiadott példányról lehet szó: MNL OL E 136 Diversae instructiones 5. köt. 10-32. p.

⁵³⁵ Acsády két példányt talált belőle: egyet a -- mai jelzettel -- MNL OL E 136 Liber instructionum 7. köt. 22-49. p., a másikat pedig a bécsi pénzügyminisztérium levéltárában; utóbbi valószínűleg azonos a Hoffinanz Ungarnban általam találttal; l. még Szűcs 1990, 19. p.

Az április 1-jén kiadott instrukció Magyar Kamara által véleményezett példányának bevezetésében szerepel, hogy ez a változat már finomított változata egy korábbinak, azonban a Magyar Kamara szükségesnek látta, hogy további cikkelyeket fűzzön hozzá. Mivel az opiniók egy korai instrukció-tervezetre reagálhattak, érdemes megkísérelni rekonstruálását a későbbi változatok alapján – természetesen nem pontról pontra, csupán a benne tárgyalt, fontosabb témaköröket illetően. Ehhez először ismertetni kell a Szepesi Kamara instrukciójának fő kérdésköreit: a hivatalszervezet és a működés módjának tárgyalása után részletezi a Szepesi Kamara kettős feladatkörét: kötelessége volt egyrészt a területi fennhatósága alá tartozó jövedelmek és jövedelemforrások kezelése, másrészt az ott állomásozó katonaság ellátása.

Előbbin belül hangsúlyosan szerepel a felállítandó Szepesi Kamara viszonya a katonai igazgatás tisztségviselőihez. Lazarus von Schwendi határozottan kiállt amellett, hogy az újonnan felállítandó kamara foglalkozzon katonai és politikai kérdésekkel is, különös tekintettel a várak karbantartására és hadinépük ellátására.⁵³⁶ Schwendi elképzelése szerint vagy a tanácsosok intéznék a fenti ügyeket, vagy az uralkodóhoz és a Magyar Kamarához fordulnának. A felső-magyarországi kapitány szoros együttműködést képzelt el a kapitányok, a prefektusok és a tanácsosok között: úgy vélte, minden fontosabb dologról tájékoztatniuk kellene egymást, és szükség esetén egymás között is tanácskozniuk lenne célszerű.⁵³⁷ Sőt mi több, szükség esetén a tanácsosoknak kellett volna helyreállítaniuk a Szepesi Kamara és a felső-magyarországi kapitány közötti kapcsolatot, ha az esetleg megromlana!⁵³⁸ A háborús helyzet szülte panaszok ügyében is együtt kellett döntenie a felállítandó Szepesi (Kassai) Kamarának és a kassai kapitánynak.⁵³⁹

A Magyar Kamara egyetértett Schwendivel: a megalapítandó kamara és a katonai igazgatás céljai azonosak, viszont aggodalmát fejezte ki, hogy az alkalmazásában álló csekély

---

⁵³⁶ "1. Ego res Camerae non intelligo, proinde ad illa ordinaria nihil dicere possum, sed hac considerandum est, quod camera hic non tam propter proventus bene et utiliter administrandos instituere sed ut sint aliqui viri boni et prudentes hic qui omnibus necessitatibus huius provinciae invigilent, et de omnibus curam habeant. Et ipsi provideant rebus super venientibus vel ad supervenientibus vel ad Caesarem Maiestatem et Camera illico referant omnia. 2. Namque etiam rerum bellicarum et politicarum illis cura incumbet, videlicet, ut videant quod autem presidia (sic!) finitima bene constituentur." Lazarus von Schwendi: Memoriale super instructionem Camera Cassoviensis. ÖStA FHKa HKA HU RN 14. fol. 51r

⁵³⁷ "9. Quod capitaneus bellicus qui hic remanebit una ad aliis capitaneis et praefectus fortalitorum, bonam correspondentiam in omnibus ad consiliariis Camerae habeant, et rebus ita postulantibus, consilia inter se communicent." Lazarus von Schwendi: Memoriale super instructionem Camera Cassoviensis. ÖStA FHKa HKA HU RN 14. fol. 51r

⁵³⁸ "20. Quod unacum dicto capitaneo Cassoviensi et supremo capitaneo si quis hic remanserit, laborent et communicant consiliariis Camerae, ut communitatus in bonum ordinem redigantur, quo ad illorum insurrectionem, continuas et alias ordinationes regnicolarum, ut in tempore necessitatis prompti et instructi esse possint." Lazarus von Schwendi: Memoriale super instructionem Camera Cassoviensis. ÖStA FHKa HKA HU RN 14. fol. 54r

⁵³⁹ Lazarus von Schwendi: Memoriale super instructionem Camera Cassoviensis. ÖStA FHKa HKA HU RN 14. fol. 54r

személyzettel hogyan lesz képes a kettős feladat ellátására.⁵⁴⁰ Azt viszont megvalósíthatónak érezte a Magyar Kamara, hogy a felső-magyarországi kapitányok és prefektusok levelezzenek a Szepesi Kamarával,⁵⁴¹ és azt is természetesnek találta, hogy a panaszok kapcsán együttműködjenek.⁵⁴² A Magyar Kamara azt is hozzáfűzte, hogy a helyi kapitányoknak eleinte segíteniük kell majd az új kamarát, amíg az erőtlenné lesz.⁵⁴³

A Szepesi Kamara megalapítása ügyében kiküldött biztosok (valószínűleg Thordáék, biztosat nem lehet tudni, mivel a ránk maradt opiniójukat nem szignálták) opiniójukban jelezték, hogy a gyakorlatban mindez nagyon másként fest, hiszen a főkapitány vagy annak helytartói nem tájékozottak a kincstár ügyeiben, sem a kamara hadi dolgokban.⁵⁴⁴ Kíváncsnak tartanak, hogy ezen mindkét fél változtasson a hatékony együttműködés érdekében.

A fentiek alapján nem meglepő, hogy a Szepesi Kamara instrukciójába is belefoglalták, hogy a Szepesi Kamara tanácsosai ne csak gazdasági, hanem politikai és hadi dolgokkal is foglalkozzanak.⁵⁴⁵ A király természetesen nem feltétlenül személyes intézkedést várt, csupán azt, hogy legalább arról gondoskodjanak, hogy a hadügyeket a megfelelő módon irányítsák. A Magyar Kamara azt válaszolta, hogy ehhez arra lenne szükség, hogy az élésmesterek (*victualium magister*) és a provizorok révén megismerhessék a katonák létszámát, azonban ezt megíúsította, hogy a kapitányok nem voltak hajlandók együttműködni a tanácsosokkal.⁵⁴⁶ Végezetül a király hangsúlyozta, hogy ne csak a területen állomásozó katonaság vezetőivel,

---

⁵⁴⁰ "Videtur esse impossibile. Cumque officium Camerae et bellica administratio toto scopo sint diversa, videtur Camerae suus tantum scopus permittendus, Idest cura proventuum, perceptiones, erogationes, cura rationum cum ipsius Camerae, tum officialium et Juramentum fecit. Nec existimamus esse consultum rebus sacrae Maiestatis Caesareae tot et tam immenses oneribus obruantur, cum qui multis simul destruetur, raro unum saltem beneficiant." A Magyar Kamara válasza Lazarus von Schwendi memorialjára. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 49r

⁵⁴¹ A Magyar Kamara válasza Lazarus von Schwendi memorialjára. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 49v

⁵⁴² "Videtur esse cura dominorum capitaneorum et hoc procederet quidem in bonis, seu pecuniis Sacrae Caesariae Maiestatis, alibi non. Haberet tamen hoc comodi, quod si qui bona haberent, essent firmiores pedites et certiores, quod non possint temere ab irae, Camera pro iudicio Capitaneorum suppeditaret, si quid haberet." A Magyar Kamara válasza Lazarus von Schwendi memorialjára. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 55r

⁵⁴³ A Magyar Kamara válasza Lazarus von Schwendi memorialjára. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 50v-55r (sic! közbeékelődött két másik irat).

⁵⁴⁴ "Non potuimus animadvertere, quod Camera cum capitaneo generali habeat magnam intelligentiam. Comperimus enim, neque Capitaneum supremum, vel locumtenentes de negotiis fisci, neque Cameram de statu rerum bellicarum esse informatos, Cum tamen neque capitaneus cum fructu inservire possit, nisi statum fisci calleat: Ita etiam Camera non tam utiliter suum officium praestare possit, nisi, quomodo se res bellicare in singulis fortaliciis (sic!) habeant, bene novit, sunt et res coniunctae." Replica der Heren Kommissarien auf die Verantwortung der Camer irer Instructione. é. n. ÖStA FHKA HKA HU fol. 86v

⁵⁴⁵ "Verum quia cameram hanc nostro tam propter proventus utiliter administrandos, quam ut omnibus eius provinciae necessitatibus, quod supra quoque dictum est, per eiusdem consiliarios provideatur, institutam esse volumus. Proinde committimus, ut praefatae camerae nostrae Scepusiensis consilarii non solum politicarum, sed etiam bellicarum rerum curam gerant, ita tamen, non ut ipsi bellica tractare, sed iis saltem, ut omnia rite gerantur, inspectionem adhibere, ac quasi super attendere debeant." A Magyar Kamara opiniója a Szepesi Kamara instrukciójáról. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 34r

⁵⁴⁶ "Ut alia praetereamus, voluit camera propter certas et rationabiles causas, ut per magistros victualium et provisores, numeris militum scirentur, et congosceretur, quod tamen efficere repugnantibus capitaneis minime potuit." A Magyar Kamara opiniója a Szepesi Kamara instrukciójáról. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 34r

hanem a kassai kapitánnyal is működjenek együtt, és rendszeresen konzultáljanak.⁵⁴⁷ A Magyar Kamara utóbbi javaslatot helyben hagyta.⁵⁴⁸

A Szepesi Kamara felépítése és működése a Magyar Kamaráét követte (annak 1548-as és 1561-es utasítása alapján): lényeges változás semmilyen téren nem történt.⁵⁴⁹ Mivel a Magyar Kamaráról szóló fejezetben már ismertettem annak működését, csupán röviden foglalom össze a Szepesi Kamaráét. Az új kamara élén elnök állt, akit tanácsosok segítettek munkájában.⁵⁵⁰ Az ügyeket a naponta kétszer tartott tanácsuléseken vitatták meg oly módon, hogy az elnök után a tanácsosok közül elsőként az ahhoz legjobban értő szavazott, majd a hozzáértés mértéke szerint haladtak tovább.⁵⁵¹ A tanácsosok meghallgatása után az elnök mondja ki a tanács közös döntését, amelyet a titkár foglal írásba.⁵⁵² Szavazategyenlőség esetén a királyhoz vagy a Magyar Kamarához kellett fordulniuk.⁵⁵³ A tanácsosoknak kötelessége volt jelen lenni a tanács ülésein, csak hivatalos ügyben vagy egyhavi szabadságuk idejére mentesültek ez alól.⁵⁵⁴ Az elnöknek távollétében gondoskodnia kell helyettesítéséről.⁵⁵⁵ A nehezebb ügyeket el kell halasztani, ha több tanácsos volt távol.⁵⁵⁶ A számadásmester (magister rationum), a titkár és a pénztárnok jelen lehettek a tanács ülésein, de nem rendelkeztek szavazati joggal.⁵⁵⁷ Szükség esetén a jogügyigazgatónak is jelen kellett lennie a tanácsuléseken.⁵⁵⁸ A cikkely azért is érdekes, mert ez az egyetlen az ügymenetet szabályozó artikulusok közül amelyhez a Magyar Kamara kommentárt fűzött: méltatlankodva jegyezte meg, hogy a király Ormány Demeter személyében nem a megfelelő embert választotta a posztra, ugyanis rossz hírű és nem becsületes ember.⁵⁵⁹ A megbízottak is csodálkozásukat fejezték ki, hogy miért ilyen alkalmatlan emberre esett az uralkodó választása a jogügyigazgatói hivatal betöltésekor,

---

⁵⁴⁷ "In primis autem requiretur tanquam summae necessarium, ut saepedicta camera nostra Scepusiensis, non tam cum supremo copiarum illarum partium [fol. 37r] capitaneo, si quem illic habituri sumus, quam cum Cassoviensi capitaneo, mutuum intelligentiam habeant, illorumque opera, consilio, et autoritate ad res nostras promovendas utatur, rebusque ita deposcentibus consilia inter sese communicent: prout hoc nomine ad utrunque mandata necessaria dedimus, sperantes illos omni ope, consilio, et auxilio praefatae camerae nostrae adfuturos." A Magyar Kamara opinioja a Szepesi Kamara instrukciójáról. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 36v

⁵⁴⁸ A Magyar Kamara opinioja a Szepesi Kamara instrukciójáról. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 36v

⁵⁴⁹ Részletesebben l. Ember 1946, 150-153. p.

⁵⁵⁰ A Magyar Kamara opinioja a Szepesi Kamara instrukciójáról. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 7v

⁵⁵¹ A Magyar Kamara opinioja a Szepesi Kamara instrukciójáról. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 7v

⁵⁵² A Magyar Kamara opinioja a Szepesi Kamara instrukciójáról. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 7v-8r

⁵⁵³ A Magyar Kamara opinioja a Szepesi Kamara instrukciójáról. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. fol. 9r

⁵⁵⁴ A Magyar Kamara opinioja a Szepesi Kamara instrukciójáról. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 8v-9r

⁵⁵⁵ A Magyar Kamara opinioja a Szepesi Kamara instrukciójáról. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 10v

⁵⁵⁶ A Magyar Kamara opinioja a Szepesi Kamara instrukciójáról. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 10v

⁵⁵⁷ A Magyar Kamara opinioja a Szepesi Kamara instrukciójáról. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 9v

⁵⁵⁸ A Magyar Kamara opinioja a Szepesi Kamara instrukciójáról. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 31v

⁵⁵⁹ A Magyar Kamara opinioja a Szepesi Kamara instrukciójáról. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 31rv

majd más kéz megjegyzi, hogy sokkal alkalmasabb lenne Ibrányi Ferenc vagy Albert deák.⁵⁶⁰ Az instrukció részletesen szabályozta a hivatali titoktartást is.⁵⁶¹

A hivatalsszervezetben újítást jelentett, hogy az uralkodó ellenőrt állított a főpénztárnok mellé, akinek minden általa beszedett jövedelemről nyugtát állított ki.⁵⁶² A számadáskönyvek pontos vezetése a magister rationum feladata volt.⁵⁶³ A titkár foglalta írásba a tanácsuléseken hozott határozatokat, valamint ő kezelte az irattárat is.⁵⁶⁴

Újdonságot jelentett a pénzkezelés szigorodása is. Megismételték az 1548-as instrukció azon rendelkezését, amely szerint a perceptor csak írásos utasítás ellenében adhatott ki pénzt.⁵⁶⁵ Ez a cikkely Zay Ferenc opiniójában is szerepel, így elképzelhető, hogy az ő utasítására került az instrukcióba, minden bizonnyal azért, mert a korábbi rendelkezést nem valósították meg a gyakorlatban.⁵⁶⁶ Újdonságot jelentett a pénzkezelésben az 1548-as utasításhoz képest, hogy ha valami annyira sürgős volt, hogy nem várhatják meg az utasítást a királytól vagy a Magyar Kamarától, akkor a perceptor két tanácsos írásbeli megbízólevelére is kiadhat pénzt – áll az instrukcióban Zay javaslatával ellentétben, aki nem tudott ennyire sürgős ügyet elképzelni.⁵⁶⁷ A perceptor a továbbiakban nem adhatott kölcsönt a nála lévő pénzből, és senkinek sem előlegezhette meg a fizetését.⁵⁶⁸ Szigorodott a kifizetések módja is: ezentúl sem a prefektusnak, sem a tanácsosoknak nem volt szabad fizetésüket a harmincadokban, dikában vagy más jövedelmekből kapniuk, hanem mindenkinek a perceptortól és ellenőretől, az egész kamara tudtával kellett felvennie a fizetését, annak megfelelő idejében.⁵⁶⁹ A biztosok tartottak tőle, hogy a Magyar Kamara nem fogja jóvá hagyni ezt a cikkelyt,⁵⁷⁰ de aggodalmuk alaptalannak bizonyult. Az utasítás hangsúlyozza a tanácsosok azon kötelezettségét is, hogy amennyiben hűtlen pénzkezelést tapasztalnának, azonnal értesítsék a Magyar Kamarát vagy a királyt.⁵⁷¹

---

⁵⁶⁰ Replica der Heren Kommissarien auf die Verantwortung der Camer irer Instructione. é. n. ÖStA FHKA HKA HU 84v-85r

⁵⁶¹ A Magyar Kamara opinioja a Szepesi Kamara instrukciójáról. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 9v, 12v, 29r

⁵⁶² A Magyar Kamara opinioja a Szepesi Kamara instrukciójáról. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 20rv

⁵⁶³ A Magyar Kamara opinioja a Szepesi Kamara instrukciójáról. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 23v-24r

⁵⁶⁴ A Magyar Kamara opinioja a Szepesi Kamara instrukciójáról. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 22rv

⁵⁶⁵ A Magyar Kamara opinioja a Szepesi Kamara instrukciójáról. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 20v

⁵⁶⁶ Zay Ferenc kassai kapitány opinioja a Szepesi Kamara instrukciójához. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 65rv

⁵⁶⁷ A Magyar Kamara opinioja a Szepesi Kamara instrukciójáról. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 21v; Zay Ferenc kassai kapitány opinioja a Szepesi Kamara instrukciójához. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 65rv

⁵⁶⁸ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 2r-38v

⁵⁶⁹ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 22r

⁵⁷⁰ Replica der Herren Kommissarien auf die Verantwortung der Camer irer Instructione. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 75r-87r

⁵⁷¹ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 26rv

Komoly változást jelentett a Szepesi Kamara létrejötte mind a Magyar Kamara, mind pedig az újonnan életre hívott kamara területi illetékességére vonatkozóan is: az előbbi illetékességi körébe került területek értelemszerűen kikerültek utóbbi fennhatósága alól. A következő megyék tartoztak a Szepesi Kamara joghatósága alá: Szepes, Sáros, Abaújvár, Torna, Gömör, Pest, Solt, Borsod, Heves, Zemplén, Ung, Bereg, Ugocsa, *Máramaros*, Szatmár, Szabolcs, Belső- (Közép-) és Külső-Szolnok, *Kraszna*, *Bihar*, *Békés*, *Zaránd*, *Csongrád*, *Csanád*, *Arad*, *Torontál*, *Temes*. Acsády szerint a dőlt betűvel szedettekre terjedt ki ténylegesen a hatásköre, méghozzá annyiban és akkor, amennyiben és amikor éppen a király hatalma alatt álltak.⁵⁷²

A felsorolt megyék egy része természetesen csak elméletben tartozott a Szepesi Kamara alá, mivel vagy a török tartotta megszállva, vagy Erdélyhez kapcsolták. Az utasítás ugyan kifejezte reményét, hogy ha Erdély visszakerül a királysághoz, a Szepesi Kamara veheti át a pénzügyigazgatás ottani irányítását is. A szabad királyi városok közül Kassa, Eperjes, Bártfa, Szeben (Kis-) és Lőcse feküdtek a Szepesi Kamara területén.⁵⁷³ A nagyobb várak és váruradalmak közül Eger, Sáros, Tokaj, Szerencs, Szendrő, Krasznahorka, Szárd, Szentmárton, Putnok, a lerombolt Bebek-féle Pelsőc és Gombaszeg, továbbá Kővár, a romokban fekvő Erdőd, Szatmár a kihalt Drágffy-család egész birtokával, Nagybánya, Munkács, Huszt (amennyiben királyi kézre fog kerülni) és végül a Perényi Gábornak zálogba adott Diósgyőr. A külkereskedelmi vámot a következő városok harmincadosai szedték: Késmárk, Lőcse, Lubló, Eperjes, Kassa, Bártfa, Sztropkó, Szikszó, Ungvár, Homonna, Kisvárd, Varannó és Tokaj.

Súlyos problémát okoztak a mentességekkel való visszaélések. A megbízottak opiniójukban konkrét példát is említenek: Draskovich Gáspár esetét, akinek a provizor mentességére hivatkozva elengedte a kilencedet és a tizedet, holott ezt királyi vagy kamarai jóváhagyás hiányában nem lett volna szabad megtennie.⁵⁷⁴ Azt is hozzáfűzik, hogy számtalan hasonló esetet ismernek. Az instrukció-tervezet azt is megemlíti, hogy több királyi város is visszaélt mentességével.⁵⁷⁵ Az irat készítői abban látták a megoldást, hogy a jövőben a mentességeket biztosító okiratokat be kell mutatni a kamarának, és a tanácsosok annak megvizsgálása után engedélyezhetik a kiváltság megtartását, ha pedig nem érvényesek, vissza

---

⁵⁷² Acsády 1894, 23-24. p.

⁵⁷³ Ember 1946, 153. p.; Acsády 1894, 24. p.

⁵⁷⁴ Replica der Herren Komissarien auf die Verantwortung der Camer irer Instructione. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 80r-80v

⁵⁷⁵ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. 18v-19r

kell állítani a királyi jogot.⁵⁷⁶ Azt is hangsúlyozták, hogy a jövőben ilyesfajta engedményt a harmincadok, a census vagy a taxa alól a megfelelő tanácskozás után tegyenek.⁵⁷⁷ A fentiekkel a Magyar Kamara is egyetértett.

A harmincadoknál is számos visszaélés történt, amelyek jelentősen lecsökkentették a vámokból származó jövedelmet,⁵⁷⁸ ezért a kérdést az új kamara alapításának apropóján is megkíséreltek orvosolni. Az instrukció-tervezet hangsúlyozta, hogy a tanácsosok semmiképpen se cselekedjenek önállóan, mindent egyeztessenek a királlyal és a Magyar Kamarával.⁵⁷⁹ Az iratban csak elméleti javaslatokat fogalmaztak meg, mint például a kevésbé jövedelmező harminadhelyek áthelyezése, ígéretes helyeken újak létesítése, esetleg a kereskedelmi adók megemelése.⁵⁸⁰ Az instrukció véleményezői konkrét problémákra javasoltak megoldást. Tokajnál hidat akartak építeni, hogy megnőjön a tokaji harmincadból származó bevétel.⁵⁸¹ Ugyanők a bártfai és hommonnai harmincad helyzetét azzal kívánták javítani, hogy megbízható embert állítanak az élükre, és kidöntött fákkal elbarikádozzák a környéken lévő kerülőutakat.⁵⁸²

Schwendi memorialében leírja, hogy bár az ország megmaradása érdekében szükség lenne a kincstári jövedelmek növelésére, úgy vélte, hogy ez idő tájt nehéz lenne növelni a kereskedelmi vámokból származó jövedelmeket, amint más keresztény országokban szokták.⁵⁸³ Abban látta a megoldást, hogy egy időre vagy akár véglegesen is szüntessék meg a kereskedelmi mentességeket, amint például Németországban is volt példa hasonló intézkedésre.⁵⁸⁴ A Magyar Kamara hangsúlyozta, hogy minden nemes teljes, továbbá számos királyi város lakossága teljes vagy fél mentességet élvez, amelyek megszüntetése sokak érdekeit sértené, országgyűlésen kellene dönteni a kérdésről.⁵⁸⁵ Scwendiben felmerült a harmincadvámok megduplázása is, azonban a Magyar Kamara ellenezte a javaslatot.⁵⁸⁶

---

⁵⁷⁶ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 10rv; A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. 18v-19r

⁵⁷⁷ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. 18v-19r

⁵⁷⁸ Replica der Herren Komissarien auf die Verantwortung der Camer irer Instructione. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 75v-76r

⁵⁷⁹ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 15r-16r

⁵⁸⁰ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 15r-16r

⁵⁸¹ Replica der Herren Komissarien auf die Verantwortung der Camer irer Instructione. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 75v-76r

⁵⁸² Replica der Herren Komissarien auf die Verantwortung der Camer irer Instructione. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 75v-76r

⁵⁸³ Schwendi: Memoriale super instructionem Camera Cassoviensis. ÖStA FHKA HKA HU RN. 14. fol. 54v

⁵⁸⁴ Schwendi: Memoriale super instructionem Camera Cassoviensis. ÖStA FHKA HKA HU RN. 14. fol. 54v

⁵⁸⁵ A Magyar Kamara válasza Schwendi memorialejára. ÖStA FHKA HKA HU RN. 14. fol. 55v-56r

⁵⁸⁶ A Magyar Kamara válasza Schwendi memorialejára. ÖStA FHKA HKA HU RN. 14. fol. 56r

Schwendi észrevételezte, hogy a Lengyelországba irányuló borkereskedelem hasznát egy nagyon szűk kereskedőréteg fölözi le, ami ellentétes az ország és a király érdekeivel, ezért javasolta, hogy a tokaji harmincadnál minden évben egy jelentősebb összeget kellene beszedni tőlük.⁵⁸⁷ A Magyar Kamara úgy vélte, hogy a régi kiváltságokra való tekintettel kifejezetten nehéz lenne végrehajtani a tervet.⁵⁸⁸

Zay Ferenc is szentelt néhány paragrafust a kereskedelem problémáinak megoldására. A kassai kapitány hangsúlyozta, hogy a problémát a mentességek sértetlenül hagyásával kellene megoldani.⁵⁸⁹ Így ő teljesen más eszközöket kívánt felhasználni a kereskedelemből származó bevételek megnövelése érdekében: javasolta a Lengyel- és Morvaországba irányuló lókereskedelem, valamint az Oszmán Birodalomba irányuló rézkereskedelem királyi kézbe vételét.⁵⁹⁰

A felső-magyarországi bányászattal mind az uralkodónak, mind pedig a Szepesi Kamara instrukció-tervezetét véleményezőknél komoly tervei voltak. Schwendi és Zay egyaránt észrevették, hogy a régióban számos bánya található, de azok nagyon rossz állapotban vannak, viszont helyreállításuk esetén busás haszonnal gazdagítanák a kincstárat.⁵⁹¹ A Magyar Kamara Schwendinek adott válaszában jelezte, hogy a régi bányák beomlottak, és helyreállításuk csillagászati összegeket emésztene fel, azonban azt is hozzátették, hogy részint erre, részint pedig az arany- és ezüstbeváltásra hatezer forintot kértek a királytól.⁵⁹² Az uralkodó a Szepesi Kamara számára kiadandó instrukció-tervezetben felszólította a Magyar Kamarát, hogy tanácsosai egyrészt vizsgálják meg, hol vannak egyáltalán bányák, és tájékoztassák a királyt vagy a Magyar Kamarát, hogyan lehetne növelni a belőlük származó bevételeket, másrészt pedig a tönkrement bányák helyreállítására küldjenek javaslatokat.⁵⁹³ A Magyar Kamara – talán egy kissé ingerülten – azt válaszolta, hogy untilig elég az ásványkincsek helyéről annyit tudni, hogy megtalálhatók Nagybányán, Rudabányán és Telkibányán, a szepességi bányákról a kamara által már értesült a király, és mégsem oldotta meg idáig a bányaművelés

---

⁵⁸⁷ Schwendi: *Memoriale super instructionem Camera Cassoviensis*. ÖStA FHKA HKA HU RN. 14. fol. 54v

⁵⁸⁸ A Magyar Kamara válasza Schwendi memorialejára. ÖStA FHKA HKA HU RN. 14. fol. 55v

⁵⁸⁹ Zay Ferenc kassai kapitány opinója a Szepesi Kamara instrukciójához. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 69r

⁵⁹⁰ Zay Ferenc kassai kapitány opinója a Szepesi Kamara instrukciójához. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 68v-69r

⁵⁹¹ Schwendi: *Memoriale super instructionem Camera Cassoviensis*. ÖStA FHKA HKA HU RN. 14. fol. 54v; Zay Ferenc kassai kapitány opinója a Szepesi Kamara instrukciójához. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 68v,

⁵⁹² A Magyar Kamara válasza Schwendi memorialejára. ÖStA FHKA HKA HU RN. 14. fol. 55r, 56r

⁵⁹³ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 13rv

megindítása útjában álló nehézségeket.⁵⁹⁴ Az uralkodó bányarendtartást is kiadott a felső-magyarországi bányák számára.⁵⁹⁵

I. Miksa a bányák igazgatását is meg akarta reformálni: többi országában bevált rendszert kívánt bevezetni Magyarországon is. A szisztéma csúcsán bányamester (*magister montium*) állt, akit bírák és esküdtek segítettek feladata ellátásában. A Magyar Kamara mindkét cikkelyre azt válaszolta, hogy sosem állt bánya a Magyar Kamara fennhatósága alatt.⁵⁹⁶ A két cikkely az instrukció-tervezetbe való bekerülésének lehetséges magyarázata, hogy a tervezet előkészítői nem voltak tisztában a magyarországi helyzettel, csupán a Habsburgok többi országa és tartománya részére kiadott instrukciókat másolták.

A Szepesi Kamara létrehozását előkészítő biztosok opiniójukban jelentős problémának tartották azt, hogy sokan nem fizetik be az urburát a kincstárba.⁵⁹⁷ Az instrukció-tervezetbe nem kifejtették, hogy az urburát a kamara tartozik beszedni, illetve a mentességeket megvizsgálni.⁵⁹⁸ A nemesfémek kivitelének előfeltétele azok megváltása, amelyről az újonnan felállítandó kamara tartozik gondoskodni, lévén hogy az egyébként ezt intéző körmöci kamara messze van.⁵⁹⁹ A Magyar Kamara válaszában jelezte, hogy az urburák ügye az elmúlt évek pusztításai után nem nagyon haladt.⁶⁰⁰

További problémát jelentett a hamis pénzek verése, amelynek megoldását Miksa szintén a Szepesi Kamarától várta. Már a biztosok jelentést tettek Horváth Györgyről, aki ebben mesterkedett.⁶⁰¹ A Magyar Kamara számára átadott instrukció-tervezet is hangsúlyozta, hogy a leendő kamara hivatalnokai folytassanak vizsgálatot a hamispénzt verők ügyében, és őket a megfelelő módon büntessék meg.⁶⁰² Az ő feladatuk lesz az is, hogy gyakran "teszteljék" a pénzeket, hogy vajon nem hamisak-e. A Magyar Kamara válaszában megállapította, hogy nem tud hamispénz-verőkről, ami meglepő annak fényében, hogy elméletileg tagjai is részt vettek

---

⁵⁹⁴ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 13rv

⁵⁹⁵ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 14v

⁵⁹⁶ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 14v

⁵⁹⁷ Replica der Herren Komissarien auf die Verantwortung der Camer irer Instructione. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 79r

⁵⁹⁸ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 13v-14r

⁵⁹⁹ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 13v-14r

⁶⁰⁰ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 13v-14r

⁶⁰¹ Replica der Herren Komissarien auf die Verantwortung der Camer irer Instructione. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 79r

⁶⁰² A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 14rv

abban a bizottságban, amely Horváth György tevékenységéről tudósított.⁶⁰³ Azt is megjegyezték, hogy a területen nincsen pénzverde, tehát az itt vert pénz ellenőrzésének is komoly akadálya van.

A felső-magyarországi régióban a sóbányászat jelentősége elmaradt a nemesfémeké mögött, talán ezért is szerepel kevésbé hangsúlyosan az opiniókban és az instrukcióban. A biztosok javasolták a Sóváron felállítandó sóbánya támogatását, egyúttal utasítást kértek a királytól, hogy mit tegyenek ennek érdekében.⁶⁰⁴ A Magyar Kamara elé terjesztett instrukció-tervezet az új kamara tanácsosainak feladatai közé sorolta, hogy igazgassák azokat a sókamarákat is, amelyekről remélik, hogy hamarosan fel lesznek állítva.⁶⁰⁵ A Magyar Kamara talán némi rezignáltsággal jegyezte meg, hogy a területen nincsenek sóbányák – amivel utaltak arra, hogy kamarák felállításának sincsen sok értelme.⁶⁰⁶

Az uralkodó a dica vagy subsidium szedését is meg akarta reformálni az új intézmény által, szakítva az eddigi káros gyakorlattal, amely szerint a nemesek és bizonyos jobbágyságok egyenesen elvették vagy legalábbis kisebbitették a kincstárat illető adót.⁶⁰⁷ A király egyúttal kérte a tanácsosokat, hogy dolgozzanak ki olyan rendszert a leendő kamarai hivatalnokai számára, amelynek segítségével ki lehet küszöbölni a visszaéléseket. A Magyar Kamara válaszában kifejtette, hogy fennállása óta mindössze egy alkalommal tartozott a dica beszédésével, amikor is az a király halasztása miatt hiúsult meg.⁶⁰⁸ Új elemként szerepel az adószedés terén – amit a Magyar Kamara is jóvá hagyott és a dikátorok instrukciójába belefoglalni rendelte –, hogy az adószedők adjanak igazolást a jobbágyságoknak, akik befizették a dicát, és azt hagyják ott náluk, hogy szükség esetén össze lehessen hasonlítani a pénztárkönyvvvel.⁶⁰⁹

A király a decimák igazgatását is meg akarta reformálni. A biztosok opinójukba foglalták, hogy kívánatosnak tartják egy dézsmafelügyelő (*superintendens aut inspector decimarum*) alkalmazását, mert a kamara nem tud minden decimátort felügyelni, ezért sok

---

⁶⁰³ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 14rv

⁶⁰⁴ Replica der Herren Komissarien auf die Verantwortung der Camer irer Instructione. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 76r

⁶⁰⁵ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 16v

⁶⁰⁶ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 16v

⁶⁰⁷ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 17r

⁶⁰⁸ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 17r

⁶⁰⁹ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 17v

visszaélés történt.⁶¹⁰ A biztosok Komorneket ajánlották, noha megjegyezték, hogy tudják, hogy az opinió címzettje Ormányt javasolta erre a posztra. Azt is megjegyezték, hogy felügyelőnek szervitorokra van szüksége, nem pedig társakra, akiktől az ilyesfajta igazgatásban inkább óvakodni kell. A kamarások számára minden bizonnyal súlyos érvágást jelentett, hogy a király megtiltotta, hogy felvásárolják a decimát azokban a kerületekben, ahol a király is érdekelt volt az ügyben.⁶¹¹ A gyakori visszaélések miatt, amit a biztosok is szóvá tettek opiniójukban⁶¹², a király a dézsma kapcsán is elrendelte a kiváltságok felülvizsgálását.⁶¹³ A biztosok a disznótized és a báránytized szedésének pontosabb szabályozását is kívánatosnak tartották a visszaélések kiszorítása érdekében.⁶¹⁴ Zay Ferenc nem a tizedbevételek hatékonyabb kezelésével, hanem az egri és az erdélyi püspökség tizedeinek felvásárlásával kívánta megnövelni a kincstár bevételeit.⁶¹⁵

A királyi birtokokon két módon kíválták növelni a kincstár bevételeit: egyfelől a birtokok területének megnövelése útján, másfelől a már meglévő birtokok igazgatásának hatékonyabbá tételével. A királyi birtokok gyarapításáról már az 1548-as instrukció is rendelkezett.⁶¹⁶ A Szepesi Kamara instrukciója nem hozott jelentősebb újdonságot a korábbiakhoz képest.

A Szepesi Kamara instrukciója az 1548. évi kamarai utasításnál részletesebben szabályozta a királyi birtokok kezelésének rendjét. Már a kiküldött biztosok jelezték, hogy a provizorok hanyagul kezelik a rájuk bízott javakat, például számadásaikat rosszul adták be, ami miatt a számvevőnek kétszeres munkát kellett elvégeznie.⁶¹⁷ A biztosok úgy vélték, hogy a provizorok számadásának módját pontosabban kellene szabályoznia a kamarának. A megbízottak szerint nem világos, hogyan tudhatja meg a számvevő, hogy mennyivel tartoznak a provizorok, ha azok nem adják be időben a számadásaikat, és senki sem mustrálja meg a várakat, mellőzve ezáltal a bevételek és kiadások vizsgálatát is.⁶¹⁸ A biztosok kifejezték abbéli

---

⁶¹⁰ Replica der Herren Komissarien auf die Verantwortung der Camer irer Instructione. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 75r

⁶¹¹ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 29rv

⁶¹² Replica der Herren Komissarien auf die Verantwortung der Camer irer Instructione. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 80r-80v

⁶¹³ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 10rv

⁶¹⁴ Replica der Herren Komissarien auf die Verantwortung der Camer irer Instructione. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 78rv

⁶¹⁵ Zay Ferenc kassai kapitány opiniója a Szepesi Kamara instrukciójához. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 69r

⁶¹⁶ Kenyeres 2003b, 79. p.

⁶¹⁷ Replica der Herren Komissarien auf die Verantwortung der Camer irer Instructione. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 82r

⁶¹⁸ Replica der Herren Komissarien auf die Verantwortung der Camer irer Instructione. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 82r

reményüket, hogy a tanácsosok a jövőben nagyobb gondot fognak fordítani a provizorok ellenőrzésére. A Szepesi Kamara utasítás-tervezete úgy rendelkezett, hogy azok a provizorok, akiknek számadását még nem fogadták el, mindig tartsák maguknál az erre vonatkozó iratokat, hogy bármikor elszámolhassanak.⁶¹⁹ A Magyar Kamara helyben hagyta a javaslatot.

A biztosok aggasztónak ítélték, hogy a várakban és más hivatalokban nem tartanak ellenőrt, legfeljebb a kisebb harmincadoknál.⁶²⁰ Úgy vélték, hogy Szatmárban, Tokajban és Patakon mindenképpen alkalmas ellenőrnek kellene szolgálnia, mivel ezek az uradalmak jelentős igazgatási személyezettel rendelkeznek. A tokaji ellenőrnek a provizort és a harmincadost is ellenőriznie kellene. Azt is problémának tartották, hogy bizonyos helyeken egy személy tölti be a provizor és a harmincados feladatkörét, ami szintén nagy kárt okoz a királynak.

A Szepesi Kamara instrukció-tervezete úgy rendelkezett, hogy a jövedelmek kaotikus kezelésére való tekintettel a király szigorúan meghagyja, hogy a hivatalnokok kezeljék hatékonyabban a jövedelmeket, azokról rendszeresen készítsenek számadásokat, és hogy a nagyobb hivatalokba a számadásokat vizsgáló ellenőröket állítsanak.⁶²¹ Amelyik tisztségviselő mellé ellenőrt is rendeltek, utóbbi számadásai alapján ellenőrizték működését. Az ellenőr nélkül működő tisztségviselők munkáját továbbra is csupán nyugtáik és más irataik révén lehetett ellenőrizni.

Az iratok kezelése is sok kívánnivalót hagyott maguk után. A biztosok úgy vélték, azért ilyen rossz a helyzet, mert a tanácsosok nem parancsolták meg a provizoroknak, büntetés kilátásba helyeztetése mellett, hogy mutassák be számadásaikat, így azok gyakran hiányosak és pontatlanok voltak.⁶²² Az instrukció-tervezetben megkíséreltek változtatni az áldatlan állapotokon: az uralkodó meghagyta, hogy a tanácsosok minden, nekik alárendelt hivatalnoktól határidőre kérjenek számadást, és azt a kamarai tanácsban vitassák meg, ha nem is az összes, de legalább néhány tanácsos jelenlétében.⁶²³ A Magyar Kamara azzal mentegetőzött, hogy a számadásmester folyamatos btegeskedése miatt nem készültek el rendben a számadások, majd

---

⁶¹⁹ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 24r

⁶²⁰ Replica der Herren Komissarien auf die Verantwortung der Camer irer Instructione. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 82v

⁶²¹ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 24rv

⁶²² Replica der Herren Komissarien auf die Verantwortung der Camer irer Instructione. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 82v-83r

⁶²³ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 25v

annak halála után nagyon nehézkesen töltötték be pozícióját, és hogy a nagyobb jelentőségű számadásoknál eddig is jelen volt egy-egy tanácsos.

Az uralkodó a hatékonyabb gazdálkodás érdekében javasolta, hogy minden hivatalnok vagyonával feleljen a reá bízott javakért.⁶²⁴ A biztosok szerint ebből nem lesz gond a jövőben, ha a vagyoni felelősséget bele fogják foglalni a hivatlanokok instrukciójába.⁶²⁵ Ha a provizoroknak bizonytalan restanciája van, a helyzet felderítésében a kamarától kell tanácsot kérniük. Ugyanekkor felhívták a figyelmet arra, mennyire fontos a megbízható emberek alkalmazása. A Magyar Kamara jóváhagyta az előterjesztést.⁶²⁶

A következő problémakör a provizorok fizetésének kérdése volt. A megbízottak is észrevételezték, hogy a provizorok fizetése aránytalanul nagy, a jövőben mindenképpen csökkenteni kellene azt, valamint az asztali kiadásokra szánt összeget is.⁶²⁷ Zay Ferenc más oldalról közelítette meg a kérdést: szerinte a provizorok körül lebzselő szervitorok számát kellene csökkenteni, valamint gondoskodni arról, hogy feladatuk ellátására alkalmasak is legyenek közöttük, akiktől évente kétszer számadást kellene kérni.⁶²⁸ A Magyar Kamara által véleményezett instrukció-tervezetbe is bekerült ezt a pont: az uralkodó a tanácsosok feladatául szabta, hogy vizsgálják meg az egyes tisztségviselők fizetését, és – saját véleményüket is mellékelve – tájékoztassák a királyt, hogyan lehetne bizonyos hivatalokat összevonni vagy átalakítani.⁶²⁹ A Magyar Kamara helyben hagyta az előterjesztést.

A királyi birtokokból származó jövedelmek gyarapításának másik lehetséges útja maguknak a birtokoknak a szaporítása volt. Az instrukció-tervezet a tanácsosok lelkére kötötte, hogy ha bizonyos javak megszakadás, hűtlenségi per vagy egyéb ok miatt a királyra szállnának, vizsgálják meg azokat, hogy hány jobbágy él rajtuk, és mennyi munka lenne velük, és tegyenek javaslatot kezelésük módjáról.⁶³⁰ A tanácsosok a királyra szállt javak ügyében a király egyetértése nélkül ne intézkedjenek, illetve más hivatalnokokat se engedjenek rendelkezni.⁶³¹

---

⁶²⁴ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 26r

⁶²⁵ Replica der Herren Komissarien auf die Verantwortung der Camer irer Instructione. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 83rv

⁶²⁶ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 26r

⁶²⁷ Replica der Herren Komissarien auf die Verantwortung der Camer irer Instructione. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 85r

⁶²⁸ Zay Ferenc kassai kapitány opiniója a Szepesi Kamara instrukciójához. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 69r

⁶²⁹ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 33r

⁶³⁰ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 29v

⁶³¹ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 30r

Az idegenek kezelésében lévő királyi javak esetében a tanácsosok kötelessége megvizsgálni, hogy ki birtokolja azt, és kötelezni, hogy mutassa be az ezzel kapcsolatos okiratokat.⁶³² A tanácsosok kötelesek átadni az okleveleket a jogügyigazgatónak, aki azt megvizsgálja, az eredményről pedig a tanácsosoknak kell tájékoztatnia az uralkodót, továbbá az érvényes iratról másolatot kell készíteniük, és azt a kamarában őrizniük. Ha valaki megtagadja a birtokhoz való jogának igazolását, a tanácsosok és a jogügyigazgató fontolják meg, hogy mit lehetne tenni, és arról tájékoztassák a királyt és a Magyar Kamarát. A kamara feladata lenne, hogy megvizsgálja az eladni, elzálogosítani vagy eladományozni kívánt javakat, hátha azokat jobban megéri megtartani, és az eredményről tájékoztassák a királyt és a Magyar Kamarát.⁶³³ Ha a zálogba vagy bérbeadás mellett döntenének, a tanácsosok kötelessége lesz, hogy a birtokról és tartozékairól, valamint az ott található dolgokról leltárt készítsenek, amelynek egyik példányát az adott birtok urának, másikat az Udvari Kamarának, utóbbi másolatát pedig a Magyar Kamarának küldjék el.⁶³⁴ A tanácsosok feladata lesz az arról való gondoskodás, hogy akik az elzálogosított vagy bérbe adott birtokokon lévő épületeket bírják, azokat tartsák is karban.⁶³⁵ Lazábban bár, de a királyi birtokok kezeléséhez tartozik a vadállomány védelmének kérdése is, amit az uralkodó ismételten a tanácsosok lelkére kötött.⁶³⁶

A jövedelmek kezelésének utolsó cikkelye a városok taksájának befizetésével kapcsolatos. A király tudomására jutott, hogy számos város visszaélt kedvezményeivel, ezért megparancsolta, hogy az új kamara kérje el a privilégiumaikat igazoló okiratokat, és vizsgálja meg azokat, majd tájékoztassa a Magyar Kamarát vagy a királyt, hogy melyek azok, amelyek kiváltságaikban meghagyandók, és melyek mentességeit kell megszüntetni.⁶³⁷ Az instrukció-tervezet azt is a leendő kamara tanácsosainak lelkére kötötte, hogy a jövőben ilyesfajta engedményt akár a taksa, akár a harminadcok vagy a cenzus alól csak alapos megfontolás után tegyenek.

A Szepesi Kamara hatáskörének másik iránya a katonaság ellátásával kapcsolatos feladatok szabályozása volt, ugyanis korábban számos hatásköri vita származott ennek

---

⁶³² A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 30v-31r

⁶³³ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 31v

⁶³⁴ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 31v-32r

⁶³⁵ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 32rv

⁶³⁶ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 32v

⁶³⁷ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. 18v-19r

tisztázatlanságából a kapitányok, prefektusok és a kamarai tisztviselők között. Az instrukció-tervezet talán legjelentősebb újítása, hogy a leendő kamara hatáskörébe utalta a várak karban tartásának, a várbirtokok kezelésének, valamint a katonaság ellátásának ellenőrzését és bizonyos részfeladatait is.

Számos hatásköri kérdést vetett fel a várak karban tartása, pontosabban az, hogyan oszoljanak meg a feladatok a kapitányok, a provizorok, prefektusok és a leendő kamara között. Az uralkodó a véleményezésre kiküldött instrukció-tervezet alapján változtatni kívánt a korábbi gyakorlaton, amely szerint az erősségekben lévő épületek felépítésének és karbantartásának gondja elsősorban az építésmesterre és a provizorokra hárult: elképzelése szerint a jövőben mindebben a Szepesi Kamara is szerepet kapott volna, beleértve az építőmunkásokról való gondoskodást is.⁶³⁸ A Magyar Kamara válaszában jelezte, hogy azonnal létrehozták a főépítésmesteri tisztséget, és azt akarják, hogy az erősségek kezelése rá háruljon. Az uralkodó kívánságának megfelelően az új kamara feladata lesz az is, hogy ha a tanácsosok valamilyen hiányosságot tapasztalnak a várakban, akkor tájékoztassék a kassai kapitányt és a királyt.⁶³⁹ Ezzel a Magyar Kamara is egyetértett.

A megbízottak úgy vélték, hogy bár elméletileg a főépítésmesternek kellene felügyelnie mindezekre, de mivel ő keveset tartózkodik egy-egy várban, a kamarásoknak kellene gondoskodniuk arról, hogy rendelkezésre álljanak az építőanyagok, amelyeket a kapitányok osztának szét.⁶⁴⁰

Schwendi opiniójában a kapitányokra és a prefektusokra bízta volna, hogy ne hanyagolják el az erősségek védelméhez és karbantartásához szükséges intézkedéseket.⁶⁴¹ A Magyar Kamara a kapitányokra hagyta volna ezeket a feladatokat.⁶⁴² Schwendi elképzelése szerint a tanácsosok feladata arra szorítkozott volna, hogy egyrészt az erődítések problémáit jelentsék a kapitányoknak,⁶⁴³ másrészt hogy gondoskodjanak az erődítési munkálatok véghez viteléről, és hogy ezekhez álljanak rendelkezésre a szükséges munkások.⁶⁴⁴ A Magyar Kamara

---

⁶³⁸ "Ut a praefectis et capitaneis nihil quod ad locorum illorum firmam defensione et conservatione spectat, intermittatur." A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 34v. "Tametsi autem cura munimentorum aedificiorumque in praesidiis instituendorum laborumque adhibendorum, praecipue architectis, et provisoribus illorum incumbere videtur, verum Cameram nostram Scepusiensem aedificiis quoque praesidorum, ut illa scilicet, sicubi necesse fuerit, emendentur, perficiantur et in melius extruantur, attendere volumus." Uo. fol. 36v

⁶³⁹ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 37v

⁶⁴⁰ Replica der Herren Komissarien auf die Verantwortung der Camer irer Instructione. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 86rv

⁶⁴¹ Schwendi: Memoriale super instructionem Camera Cassoviensis. ÖStA FHKA HKA HU RN. 14. fol. 51r

⁶⁴² A Magyar Kamara válasza Schwendi memorialejára. ÖStA FHKA HKA HU RN. 14. fol. 49v

⁶⁴³ Schwendi: Memoriale super instructionem Camera Cassoviensis. ÖStA FHKA HKA HU RN. 14. fol. 54r

⁶⁴⁴ Schwendi: Memoriale super instructionem Camera Cassoviensis. ÖStA FHKA HKA HU RN. 14. fol. 51v

előbbivel egyetértett,⁶⁴⁵ a második feladattal kapcsolatban pedig úgy vélte, hogy ezzel a feladattal az építőmestereket és a provizorokat kell megbízni.⁶⁴⁶

A biztosok abban látták a várak megfelelő kezelésének zálogát, hogy azokat megbízható emberekre bízzák, továbbá majd rendszeresen és meglepetésszerűen megvizsgálják a hivatalnokok számadásait, és figyelnek arra, hogyan bonyolítják a be- és kifizetéseket.⁶⁴⁷ Ezzel Schwendi is egyetértett: javaslata szerint a kamarások feladata az arról való gondoskodás, hogy a tisztviselők megfelelően irányítsák a várakat, és ennek érdekében évi egy-két alkalommal vizsgálják meg számadásukat.⁶⁴⁸

Ami a várbirtokok kezelését illeti, a megbízottak opiniójukban katasztrofális állapotokról számoltak be: számos várban nem voltak pincék, vagy piszkosak voltak, így nem volt alkalmas hely a gabona tárolására.⁶⁴⁹ A probléma megoldására azt javasolták, hogy egy tanácsos a főkapitány segítségével váratlanul menjen fel a várakba, és figyelje meg, hogy megfelelően gondot viselnek-e a borra, gabonára, barmokra és más dolgokra, mert okosabb megelőzni a károkat, mint azok megtörténte után megbüntetni az elkövetőt.

Az instrukció-tervezet kulcsfontosságúnak tartotta, hogy becsületes és megbízható embereket alkalmazzanak a visszaélések elkerülése végett.⁶⁵⁰ Utóbbival a véleményezésre kiszemelt biztosok is egyetértettek.⁶⁵¹

A felállítandó Szepesi Kamarának részt kellett vennie a katonaság ellátásában is, méghozzá három részterületen: a zsold kifizetésében, a dologi szükségletek ellátásában, valamint az emberanyag pótlásában. Közismert, hogy a katonák fizetetlensége évtizedek óta komoly problémát jelentett. Schwendi is látta, hogy gyakran nincsen elég készpénz a zsoldra, ezért javasolta, hogy ilyen esetekben, mivel élelmiszerekben gyakran bővelkednek, utóbbit is számítsák bele a zsoldba.⁶⁵² A Magyar Kamara nem ellenezte a javaslatot, bár megjegyezte,

---

⁶⁴⁵ A Magyar Kamara válasza Schwendi memorialejára. ÖStA FHKA HKA HU RN. 14. fol. 50v

⁶⁴⁶ A Magyar Kamara válasza Schwendi memorialejára. ÖStA FHKA HKA HU RN. 14. fol. 50v

⁶⁴⁷ Replica der Herren Komissarien auf die Verantwortung der Camer irer Instructione. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 84rv

⁶⁴⁸ Schwendi: Memoriale super instructionem Camera Cassoviensis. ÖStA FHKA HKA HU RN. 14. fol. 51v

⁶⁴⁹ Replica der Herren Komissarien auf die Verantwortung der Camer irer Instructione. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 77v-79r

⁶⁵⁰ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 35r-35v

⁶⁵¹ Replica der Herren Komissarien auf die Verantwortung der Camer irer Instructione. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 77v-79r; 85v

⁶⁵² Schwendi: Memoriale super instructionem Camera Cassoviensis. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 51v

hogy a király mindenképpen gondoskodjon a katonaság fizetéséről.⁶⁵³ A javaslat az instrukció-tervezetbe is bekerült.⁶⁵⁴

I. Miksa a jövedelmek szétoztását is hatékonyabbá kívánta tenni. Az instrukció-tervezet szerint a jövedelmeket a perceptornak kell szétoztania, még hozzá instrukciójuk, a király vagy a kamara rendelkezése szerint.⁶⁵⁵ Az ellenőröknek minden kiadásról feljegyzést kell készíteniük. A perceptoroknak minden kiadásról nyugtát kell kiállítania, a számadáskönyveket pedig tartsák rendben, hogy az év végén, vagy a mikor a királynak tetszik, számot tudjanak adni.⁶⁵⁶ A Magyar Kamara válaszában jelezte, hogy a perceptor a szóban forgó kifizetéseket korábban is mindig a király parancsa és a kamara commissiói szerint eszközölte; a kiadások adminisztrálásával kapcsolatos intézkedést jóvá hagyták.⁶⁵⁷

A jövedelmek szükségessége miatt javasolták a Szepesi Kamara instrukciójára kinevezett biztosok, hogy a kamara köteles legyen fontossági sorrendbe állítani a kiadásokat, és erről jelentést tenni a királynak.⁶⁵⁸ Így legalább az elkerülhetetlenül szükséges kiadásokat fedezni lehetne.

A hadi kifizetésekkel kapcsolatban az is gondot jelentett, hogy a Magyar Kamara idáig még a király parancsára sem feltétlenül eszközölt kifizetéseket a katonaság számára, holott instrukciójában szerepelt, hogy mindenben segítenie kell a hadsereget.⁶⁵⁹

A leendő Szepesi Kamara instrukciójában a Magyar Kamara 1548-as reformjához képest új elem volt (bár a korábbi gyakorlatban már megjelent!), hogy a kamarai tanácsosoknak szerepet szántak a katonaság dologi szükségleteinek és élelmiszer-igényének kielégítésében. Schwendi opiniójában a muníció kapcsán előírta, hogy megfelelően őrizték és legyen elegendő, valamint hogy gondoskodni kell a puskaporról, és ha az országrészben nem lenne elegendő, akkor a szomszédos országrészből kell hozatni.⁶⁶⁰ A Magyar Kamara válaszában leszögezte, hogy ez a hadi hivatalok feladata, valamint hogy a császár lehetőség szerint gondoskodjék a

---

⁶⁵³ A Magyar Kamara válasza Schwendi memorialejára. ÖStA FHKA HKA HU RN14. fol. 50r

⁶⁵⁴ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 35r

⁶⁵⁵ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 20v-21r

⁶⁵⁶ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 21r

⁶⁵⁷ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 20v-21r

⁶⁵⁸ Replica der Herren Commissarien auf die Verantwortung der Camer irer Instructione. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 80v-81r

⁶⁵⁹ Replica der Herren Commissarien auf die Verantwortung der Camer irer Instructione. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 80v-81r

⁶⁶⁰ Schwendi: Memoriale super instructionem Camera Cassoviensis. ÖStA FHKAHKA HU RN 14. fol. 51r

pénzbeliék pótlásáról.⁶⁶¹ Schwendi javasolta azt is, hogy az országrészben állítsanak fel egy vasbányát, ahonnan elő lehet teremteni a tüzérség számára szükséges muníciót, máskülönben háromszoros áron kell ezeket beszerezni a mesteremberektől és a kovácsoktól.⁶⁶² A Magyar Kamara helyeselte a tervet: mivel Szepes megyében van vasérc a Thurzók, Adam Ungnad özvegye és mások birtokán, az uralkodó intézkedjen, hogy az ő és más magánszemélyek birtokukat engedjék át a kormányzat számára.⁶⁶³

A Szepesi Kamara instrukció-tervezetében is szerepel a munícióról való gondoskodás, bár az irat nem fejt ki, hogy mely tisztviselőnek milyen szerepe lesz benne.⁶⁶⁴ A tervezet véleményezésével megbízott biztosok hozzáfűzték, hogy a kamarának parancsa van arra, hogy segítse a salétrom- és puskaporkészítést, és az erre szánt pénzt különítsék el a magánemberek szükségleteire, fizetésére szánt összegtől.⁶⁶⁵ Egy másik cikkelyben általánosságban indítványozták, hogy az ellátmányról időben kell gondoskodni.⁶⁶⁶ A Magyar Kamara válaszában jelezte, hogy ez az hadiszerek mestereinek (*artilleriae magister*) feladata, bár a kamara a jövedelmek szűkössége miatt segítségükre van a kiadások eszközzésében.⁶⁶⁷ A Szepesi Kamara feladatául jelölte ki az uralkodó, hogy gondoskodjék megbízható hivatalnokokról, akik a muníciót megfelelően kezelik, és arról számot adnak.⁶⁶⁸

A Szepesi Kamara létrehozásakor igyekeztek a korábbiaknál hatékonyabbá tenni az katonaság élelmiszerrel való ellátását. Schwendi javasolta, hogy a várak provizorainak meg kell hagyni, hogy létesítsenek majorságokat, amelyekből gabonát és pénzt lehetne szerezni, és állítsanak ezek élére megbízható embereket.⁶⁶⁹ A Magyar Kamara meg is parancsolta ezt a provizoroknak.⁶⁷⁰

Az instrukció-tervezetben az uralkodó egy élelmezésmester (*magister victualium*) kinevezését javasolta, aki gondoskodna az élelmiszerek megfelelő kezeléséről.⁶⁷¹ A Magyar Kamara nem ellenkezett, csupán annyit jegyzett meg, hogy idáig nem volt szükség erre. Schwendi szerint a tanácsosok irányítanák az élelmezőmestert, és ők ügyelnének arra is, hogy

---

⁶⁶¹ A Magyar Kamara válasza Schwendi memorialejára. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 49rv

⁶⁶² Schwendi: Memoriale super instructionem Camera Cassoviensis. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 51r

⁶⁶³ ⁶⁶³ A Magyar Kamara válasza Schwendi memorialejára. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 49v

⁶⁶⁴ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 34v

⁶⁶⁵ Replica der Herren Komissarien auf die Verantwortung der Camer irer Instructione. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 85rv

⁶⁶⁶ uo. fol. 85v

⁶⁶⁷ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 34v

⁶⁶⁸ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 34v-35r

⁶⁶⁹ Schwendi: Memoriale super instrukcionem Camera Cassoviensis. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 51v

⁶⁷⁰ A Magyar Kamara válasza Schwendi memorialjára. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 50r

⁶⁷¹ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 35v-36r

az élelmiszerek eladása, illetve eladása ne a provizorok, hanem a király hasznára történjen.⁶⁷² A Magyar Kamara jelezte, hogy problémás, ha a tanácsosok közül kerül ki az élelmezésmester, az élelmezésmesterektől mindig számadást kell kérni, továbbá vigyázni kell a király hasznára.⁶⁷³

A kocsmáltatás tekintetében problémát jelentett a korábbiakban, hogy a kapitányok és katonák kocsmáltatása gyakran akadályozta a királyt.⁶⁷⁴ Az instrukció-tervezetben is szerepel a kocsmáltatással kapcsolatos cikkely: az új kamarának gondoskodnia kell arról, hogy a bort megfelelően osszák szét, és hogy a kocsmáltatás haszna az uralkodónak jusson (az irat kifejti, hogy nem a kapitányoknak vagy a provizoroknak), mert ellenkező esetben a bevételből semmit sem lehet katonák zsoldjára fordítani.⁶⁷⁵ A megbízottak azt írták opiniójukban, hogy az ilyesfajta problémákat először a főkapitánynál kell jelenteni, aztán pedig az Udvari Kamaránál, aki orvosolni fogja a bajt.⁶⁷⁶ Schwendi opiniójában azt javasolta, hogy minden erősségben gondoskodni kell a kocsmáltatásról, és hogy abból a királynak legyen pénze a zsold kifizetésére.⁶⁷⁷ A Magyar Kamara válaszában utalt arra, hogy ezt a provizorok instrukciójában kell szabályozni.⁶⁷⁸

Zay Ferenc ismét más oldalról közelítette meg a problémát: ő nem a kocsmáltatás szabályozásában látta a megoldást, hanem a bor megfelelő körülmények között történő felvásárlásában.⁶⁷⁹ Ennek kulcsa szerinte az időzítés: egyrészt a szőlőskertek művelése előtt érdemes lefoglalni a jövőbeli termést, ami segít a gazdáknak is, hiszen lesz pénzük a szőlő művelésére; másrészt rögtön szüretkor a jobb termőhelyekre megbízható embereket kell küldeni készpénzzel ellátva, hogy még azelőtt vásároljanak, mielőtt a bort a szőlőhegyekről a pincékbe vagy a falvakba vinnék – így féláron lehet vásárolni a gazdák megkárosítása nélkül. A kocsmáltatással kapcsolatban utalt a szabályozásra: az tavasztól ősziig a király privilégiuma maradjon.⁶⁸⁰

Schwendi azt is javasolta továbbá, hogy hozzanak létre sörfőzdéket, egyrészt mert nyáron a sör fogyasztása kellemesebb, másrészt pedig azért, mert gyakran nincsen elég bor.⁶⁸¹

⁶⁷² Schwendi: *Memoriale super instructionem Camera Cassoviensis*. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 51v

⁶⁷³ A Magyar Kamara válasza Schwendi opiniójára. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 50v

⁶⁷⁴ *Replica der Herren Komissarien auf die Verantwortung der Camer irer Instructione* ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 85v-86r

⁶⁷⁵ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 35v

⁶⁷⁶ *Replica der Herren Komissarien auf die Verantwortung der Camer irer Instructione* ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 85v-86r

⁶⁷⁷ Schwendi: *Memoriale super instrukcionem Camera Cassoviensis*. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 51v

⁶⁷⁸ A Magyar Kamara válasza Schwendi memorialejára. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 50v

⁶⁷⁹ Zay Ferenc kassai kapitány opiniója a Szepesi Kamara instrukciójához. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 68r

⁶⁸⁰ uo.

⁶⁸¹ Schwendi: *Memoriale super instructionem Camera Cassoviensis*. ÖStA FHKA HKA HU RN. 14. fol. 51v

A Magyar Kamara nem ellenezte a javaslatot, csupán annyit felelt, hogy bele kell foglalni a provizorok instrukciójába.⁶⁸²

A király elképzelése szerint a tanácsosok részt vettek volna a hadimustrákon, amely intézkedéstől azt remélte, hogy nemcsak a katonaság nagyobb fegyelmét, és a katonaság számának épségét fogja megőrizni, hanem számos csalástól is megóvjá majd a hadsereget.⁶⁸³ A Magyar Kamara válasza szerint ez lehetetlen, ugyanis a katonák megmustrálása a mustramester és a király által delegált megbízottak, a kamarásokat be sem engednék a várakba. Schwendi is szorgalmazta egy-egy kamarai tanácsos részvételét a katonák megmustrálására kiküldött bizottságokban.⁶⁸⁴ Schwendi ettől az intézkedéstől nem remélte a katonák közötti nagyobb fegyelem létrejöttét, azonban úgy vélte, hogy ily módon legalább számos csalást meg lehetne előzni. A felső-magyarországi kapitány konkrét példát is hoz: gyakori, hogy a király száz katonák fizet, mégis alig fele van szolgálatban. A Magyar Kamara nem támogatta Schwendi javaslatát: szerintük nem kellene az újonnan létrehozandó kamarát a mustrákkal terhelni, inkább az eddigi rendszert támogatnák, amely szerint a hadi fizetőmester hivatalához tartozott ez a feladat.⁶⁸⁵

Schwendi évi négy mustrájával szemben Zay Ferenc kettővel is beérte volna.⁶⁸⁶ Utóbbi abban látta a problémát, hogy bizonyos helyeken a szükségesnél több vagy kevesebb a katona, illetve hogy ellátásukról nem gondoskodnak megfelelően, és úgy vélte, hogy ezeknek megoldásáról a mustrálásra kijelölt bizottságba delegált tanácsos is gondoskodhat. Zay úgy vélte, hogy a tanácsosok közül azt kell a bizottságba választani, aki jobban ért a hadi dolgokhoz – tehát nemcsak a tanácskozásoknál, hanem itt is felmerül a tanácsosok specializációja.

Az új kamara feladata volt a katonák emberanyagának pótlásában való szerepvállalás is. A király elgondolása szerint a nemesi felkelés kiegészítésére vagy a végvárakban való szolgálatra erre alkalmas jobbágyokat is igénybe lehet venni.⁶⁸⁷ A Magyar Kamara úgy vélte, hogy jobb, ha a jobbágyok földműveléssel foglalkoznak. Schwendi szorgalmazta, hogy szükség esetén az erre alkalmasabb jobbágyok szolgáljanak a várakban gyalogosként vagy puskásként.⁶⁸⁸ A Magyar Kamara válaszában a kapitányokra bízta a döntést.⁶⁸⁹

⁶⁸² A Magyar Kamara válasza Schwendi memorialejára. ÖStA FHKA HKA HU RN. 14. fol. 50v

⁶⁸³ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 36rv

⁶⁸⁴ Schwendi: Memoriale super instructionem Camera Cassoviensis. ÖStA FHKA HKA HU RN. 14. fol. 51rv

⁶⁸⁵ A Magyar Kamara válasza Schwendi memorialejára. ÖStA FHKA HKA HU RN. 14. fol. 50r

⁶⁸⁶ Zay Ferenc kassai kapitány opinója a Szepesi Kamara instrukciójához. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 65rv

⁶⁸⁷ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 37r

⁶⁸⁸ Schwendi: Memoriale super instructionem Camera Cassoviensis. ÖStA FHKA HKA HU RN. 14. fol. 54r

⁶⁸⁹ A Magyar Kamara válasza Schwendi memorialejára. ÖStA FHKA HKA HU RN. 14. fol. 55r

A király terve szerint az új kamara feladata volt a katonaság és a jobbágyok együttélésekor keletkező sérelmek orvoslása is.⁶⁹⁰ Ha a tanácsosok nem tudnak dönteni, kérjék az uralkodó véleményét. A Magyar Kamara helyben hagyta a javaslatot, és jelezte, hogy mindig is törekedett a katonák és jobbágyok békés együttélésére.⁶⁹¹ Ez nem járhatott teljes sikerrel, ugyanis Schwendi is hangsúlyozta, hogy a megalapítandó kamara törekedjen a jobbágyok, polgárok és katonák békés együttélésére.⁶⁹² A Magyar Kamara válaszában, miszerint a hadi dolgok a kapitányra tartoznak, lényegében megpróbálta kivonni magát a probléma megoldásából.⁶⁹³

1.2.e) Kitekintés: a Szepesi Kamara működésének első évei (1567-1571)

1567. április 8-án az uralkodó, amint írta, megkapta a Magyar Kamara által készített utasítás-tervezeteket.⁶⁹⁴ Ezeket módosítani kellett, mert a király azt akarta, hogy a Szepesi Kamara ne csak a pénzügyeket irányítsa, hanem bizonyos katonai ügyekbe, főként a katonai közigazgatás egyes ügyeibe, a várak és a végvári katonaság körüli igazgatással és ellátással kapcsolatos intézkedésekbe is beleszólása legyen.⁶⁹⁵

Ugyanezen a napon az uralkodó felszólította Pesthy Ferencet, hogy adja át a jövedelmek kezelését egy ideiglenes bizottságnak, melynek tagja volt Schwendi Lázár, Thurzó Ferenc és Hosszútóthy György.⁶⁹⁶ Miksa ugyanekkor nevezte ki az új kamara tisztviselőit: a számvevő Kremer Mihály, segéde Ernleutner Bálint, Lippay János pénztárnok ellenőre Vizkelety Tamás, írnok pedig Cheminiczky György lett. Az uralkodó ugyanekkor meghagyta a Magyar Kamarának, hogy mindegyikük számára készítsen utasítást, de ne az illető nevére, hanem tisztsége számára, hogy a jövőben is használni lehessen. Ezzel deklarálta, hogy a Szepesi Kamara szervezetét hosszú időn át nem kívánja módosítani, másrészt pedig azt, hogy a feladatkörök többé nem személyre szabottak, mint Wernher vagy Thorda idejében, hanem a hivatalhoz kötődnek.

---

⁶⁹⁰ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 19v-20r

⁶⁹¹ A Magyar Kamara válasza a Szepesi Kamara instrukciójára. 1567. április 1. ÖStA FHKA HKA HU RN 14. fol. 19v-20r, 34r

⁶⁹² Schwendi: Memoriale super instructionem Camera Cassoviensis. ÖStA FHKA HKA HU RN. 14. fol. 51r

⁶⁹³ A Magyar Kamara válasza Schwendi memorialejára. ÖStA FHKA HKA HU RN. 14. fol. 49r

⁶⁹⁴ Acsády 1894, 30. p.

⁶⁹⁵ Acsády idézi a szóban forgó uralkodói nyilatkozatot: „Quia vero eam cameram nostram non tamen propter proventus utiliter administrandos, quam ut omnibus provinciarum illius necessitates per consiliarios adhibito, quoad ejus unquam fieri potest, rite provideatur, instituendam decrevimus. Itaque operam prolium imo perquam necessarium fore rati sumus, ut camera illa non solum politicarum, verum etiam bellicarum rerum curam gerere debeat: ita tamen ne opus sit bellica negotia ex professo tractare, sed in illis saltem, ut omina rite gerantur, inspectionem adhibere. Acsády 1894, 41. p.

⁶⁹⁶ Szűcs 1990, 19. p.

Végül a király intézkedéseket tett az új kamara ünnepélyes installációjára, ámbár későbbre hagyta a dátum konkretizálását. Elrendelte, hogy a beiktatások az új kamarások mindannyian jelenjenek meg, és biztosává Schwendi Lázár főkapitányt, Thurzó Ferencet, a Magyar Kamara elnökét és Hosszútóthy György magyar kamarai tanácsost nevezte ki, meghagyván utóbbiaknak, hogy annak idején menjenek át Kassára, és ott „*cameram illam nomine et auctoritate nostra collocent*“.⁶⁹⁷

A király azt óhajtotta, hogy a Szepesi Kamara azonnal kezdjen működni, mi több, leiratait úgy intézte hozzá, mintha már valóban felállt volna az intézmény.⁶⁹⁸ A királyi leiratok gyűjteménye április 14-gyel kezdődik, noha a kamara csak ősszel kezdett tevékenykedni (a leiratokon szerepel, hogy ki és mikor mutatta be a kamarának; az előbbi Móré János november 13-án). A késlekedés oka lehetett, hogy az év elején nagy harcok dúltak a II. János kezén lévő várakért, és amikor ezeket a felső-magyarországi főkapitány be is vette, válaszul 1567 tavaszán Hasszán temesvári pasa seregei dúlták fel Abaúj, Borsod és Gömör megyét, egészen Kassáig hatolva.⁶⁹⁹ A felégetett országrészekén dúló harcok miatt a pénztár teljesen üres volt, és a kamarának vállalnia kellett azt a hatalmas adósságterhet, amely Pesthy hivatalnokoskodásának utolsó éveiben halmozódott fel. Jellemző, hogy a király 1567. április 14-én kelt rendelete arra szólította fel az új kamarát, hogy tárgyaljon a hitelezőkkel a kölcsönök meghosszabbításáról. Így átmenetileg, bár áprilisban már leváltották, ismét Pesthy kezelte az ügyeket, amit a pozsonyi kamarához július-szeptember közti időszakban intézett jelentései bizonyítanak.

Még ekkor is felmerült, hogy szükség van-e egyáltalán az új kamarára: május 16-án a király leiratot intézett azokhoz, akiket az új intézmény ünnepélyes beiktatására kirendelt, és meghagyta nekik, hogy tárgyalják meg, szükséges-e kamara, és ha igen, Kassa vagy más város legyen a székhelye.⁷⁰⁰ A fentiek összegezték nézeteiket, és átadták Schwendi Lázárnak.⁷⁰¹ A tanácsosok egyetértettek abban, hogy a kamarára szükség van, és Eperjest javasolták székhelyül, mert nyugodt hely, nincs benne annyi katona, és mindig is ez volt a pénzügyi igazgatás központja; Kassán nincs alkalmas helyiség a kamara számára, mert a tűzvész és a háborúk egyetlen házat sem hagytak épen. Schwendi is minden bizonnyal Kassa mellett tette le voksát, ugyanis ez volt a saját székhelye is.⁷⁰² A kamara székhelye végül a földrajzilag kedvezőbb Kassára került.⁷⁰³

---

⁶⁹⁷ Acsády 1894, 30-31. p.

⁶⁹⁸ Acsády 1894, 31. p.; Szűcs 1990, 19. p.

⁶⁹⁹ Szűcs 1990, 19–20. p.

⁷⁰⁰ Acsády 1894, 31. p.

⁷⁰¹ Acsády 1894, 32. p.; Ember 1946, 159. p.

⁷⁰² Acsády 1894, 33. p.

⁷⁰³ I. még Ember 1946, 159. p.; Szűcs 1990, 20. p.

1567 júliusában még mindig Pesthy Ferenc kezelte a felső-magyarországi jövedelmeket. Július 31-én a királyhoz intézett levelében sürgősen kérte felmentését, és azt, hogy azon kölcsönöket és előlegeket, amelyeket saját vagyonából adott át katonai szükségletekre, az új kamara fizesse vissza neki. Ekkor azt remélték, hogy a Szepesi Kamara augusztus elsején megkezdheti működését, de ez nem valósult meg. Augusztusban jelentést tett a Szepesi Kamara működésének nehézségeiről.⁷⁰⁴

A kamara tanácsának első ülése, amelyet sokáig nem követett több alkalom, 1567. szeptember 8-án folyt le: ez a legkorábbi bemutatási dátum a kamarához intézett királyi rendeleteken, másrészt egy 1567. szeptember 12-én kelt királyi rendelet szerint a királyi értesült arról, hogy a tanács „a minap” összeült és tárgyalt.⁷⁰⁵

1567. október 7-8-án zajlott le az új kamara ünnepélyes beiktatása Schwendi és a többi királyi biztos jelenlétében, amint ezt Thorda Zsigmond naplójában olvashatjuk.⁷⁰⁶ Az új intézmény első elnöke Bornemissza Gergely csanádi püspök, első kamarásai Thorda Zsigmond pozsonyi kamarás és Paczóth János tokaji tiszttartó, főpénztárnoka Lippay János, többi tisztjei pedig a fentebb említettek. Pesthy utolsó jövedelemigazgatói jelentése szeptember 28-án kelt.⁷⁰⁷ Thorda alig több mint egy éves működés után, 1568 novemberében megvált a Szepesi Kamarától, és ismét a pozsonyi kamara tanácsosa lett; helyébe Fejérvári János, a Mágóchyak korábbi udvarbírája került.⁷⁰⁸

Közben döntöttek a székhely kérdésében és az első tisztviselőket is kinevezték.⁷⁰⁹ Az igazgatóság székhelye Eperjes volt, minthogy közel feküdt a sárosi kapitánysághoz, Werner várához. A magyar kamara azt ajánlotta, hogy a szepesi kamara is Eperjesen maradjon, az uralkodó azonban, Schwendi Lázár kassai főkapitány kérésére Kassa mellett foglalt állást.

Az elnök, amint a ránk maradt iratok mutatják, keveset tartózkodott székhelyén, így az ügyek intézése a két kamarásra hárult. Az ő nevük szerepel az 1567 októbere óta kelt iratokon, és ők kérték már október 10-én a királyt, hogy költöztesse a kamarát Eperjesre (október 22-én határozottan tagadó választ kaptak, Benigna Mandata I.).⁷¹⁰ Acsády szerint a költözést azért sürgették, mert az önkényeskedő Schwendivel nem tudtak megférni; itt nem hivatkozik konkrét

---

⁷⁰⁴ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarának. 1567. augusztus 6. MNL OL E 41 1567. No. 48.

⁷⁰⁵ Szűcs 1990, 20. p.

⁷⁰⁶ Ephemerides... 127. p.

⁷⁰⁷ MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1567. no. 69. 1567. szeptember 28. Pesthy Ferenc a Perényi Gábor-féle jószágok lefoglalása és a hadsereg szükségleteire általa felvett kölcsönök rendezése tárgyában; uo. no. 70. 1567. október 12. Pesthy Ferenc jelentése a felső-magyarországi dicáról és ezzel kapcsolatban a háborús pusztulásokra tekintettel néhány megye felmentési kérelméről.

⁷⁰⁸ Szűcs 1990, 21. p.

⁷⁰⁹ Ember 1946, 159. p.

⁷¹⁰ Acsády 1894, 33-34. p.

iratokra. Már október 10-én bepanaszolták Schwendit az uralkodónál, hogy a kamara dolgaiba avatkozik; október 22-én a király írt Schwendinek, hogy maradjon meg saját hatáskörének korlátai között. A konfliktus fennmaradt: a király 1568. február 22-én ismét írt Schwendinek, hogy ne háborgassa a kamarát.⁷¹¹ A gondok Hans Rueber főkapitányságával szűntek meg.

Az októberi beiktatás után sem volt még szó rendszeres munkáról: a tanács csak időnként ült össze, az ügyeket igen sokszor egyedül az elnök vagy valamelyik másik tanácsos intézte el, amit a később 1570-ben kiküldött bizottság fel is rótt, miként az elintézett iratokra vezetett jegyzetekből megállapítható.⁷¹² Az első három évben a kamara elnöke többet volt távol, mint hivatali székhelyén, a tanács nem ülésezett rendszeresen, a titkár nem az utasításoknak megfelelően látta el feladatát, a kamara maga sem látta tisztán az alsóbb tisztviselők elszámoltatásának módját, és nem tudott fellépni a sűrűn előforduló visszaélésekkel szemben sem. 1568-1570 között számos királyi rendelet sürgette, hogy a kamara készítsen áttekintő kimutatást a felső-magyarországi jövedelmekről, és dolgozza ki azok növelésének módját.⁷¹³ Ez azonban nem történt meg, és kamara óriási adósságtehertől fuldoklott.

Az új hivatal működése eleinte nem volt ment a zökkenőktől és sok kívánnivalót hagyott hátra. Az 1567-es utasításra rávezetett széljegyzet szerint a kamara fennállása első éveiben semmiféle arany-, ezüst-, só- vagy más bánya után nem kapott jövedelmet vagy huszadot.⁷¹⁴ Az adók beszedésénél nemcsak a dicatörök, hanem a földesurak is gondot okoztak.⁷¹⁵

I.2.e)δ Az 1571-es reform

I. Miksa 1570-ben bizottságot küldött ki Felső-Magyarország viszonyainak és a Szepesi Kamara ügymenetének megvizsgálására, s e bizottság jelentése alapján 1571. augusztus 8-án új utasítást adott ki, amelyből fény derül a kezdeti nehézségekre is. A reformokat Ember Győző korábban már említett munkájában részletesen tárgyalja⁷¹⁶, így csupán egy rövid összefoglalás kívánkozik ide.

Az 1571-es utasítás nem változtatott a kamara szervezetén. Bornemisza Gergely püspök távolléte magyarázza, hogy a kollegiális tanácskozás és határozathozatal fontosságát újra hangsúlyozni kellett. Egyébként elrendelte, hogy az irattárat ne a tanácsteremben, hanem külön helyen őrizték.

---

⁷¹¹ Acsády 1894, 34. p. hivatkozva: benigna mandata, a király levele Schwendihez

⁷¹² Szűcs 1990, 20. p.

⁷¹³ Szűcs 1990, 20-21. p.

⁷¹⁴ Acsády 1894, 39. p.

⁷¹⁵ Acsády 1894, 40. p.

⁷¹⁶ Ember 1946, 160-163. p.

A pénzügyigazgatás sikere természetesen azon múlt, hogy milyen tisztviselőket alkalmaznak. Az 1571-i utasítás e tekintetben már szabadabb kezet engedett a kamarának: sürgős esetben azonnal kinevezhette a hivatalnokot, a király hozzájárulását utólag is kérhette. A visszaélések megakadályozására három módot látott az uralkodó: egyrészt a megbízható hivatalnokok állásban tartását, még akkor is, ha nem tudnak óvadékot fizetni vagy kezeseket állítani, másrészt a pénztári naplók rendszeres és váratlan vizsgálatát, a harmadrészt az óvadék hangsúlyozott követelését.

Az ellenőri rendszer nem vált be, mivel többnyire együtt tették zsebre a haszon egy részét, ezért az 1571-i utasítás meghagyta, hogy valamelyik kamarai tanácsos minden negyedévben vizsgálja meg a pénzkezelést. Joggal fogalmazta meg az utasítás, hogy arról a tisztviselőről, aki a napi eseményeket csak cédulára jegyzi fel és nem vezet gondos pénztárkönyvet, fel lehet tételezni, hogy amikor számadását elkészíti, nem a valóságnak, hanem saját érdekének megfelelően számol.⁷¹⁷

Az 1571 -i utasítás számvevő helyett már számvevőhivatalról (*officina rationaria*) beszél, sajnos anélkül, hogy szervezetét pontosabban meghatározná. így csak a Magyar Kamara számvevőhivatala alapján feltételezhetjük, hogy a számvevőn kívül egy-két segéd és néhány írnok dolgozott benne.

Már az 1567-i utasításból kitűnt, de még hangsúlyosabb lett az 1571-iben, hogy a Szepesi Kamara igazi rendeltetése a végvárak fenntartása volt. Ha a várbirtokok jövedelméből felesleg maradna, rendelkezett az utasítás, a kamara azon magyar lovasokat fogadjon fel, ha pedig abból nem telik, ígérte, máshonnan fog erre a célra pénzt előteremteni.⁷¹⁸ Ennek érdekében az utasítás ismét a kamara lelkére kötötte, hogy a felső-magyarországi főkapitánnyal teljes egyetértésben járjon el.

Az 1571-es utasítás megújította az 1567-es instrukció azon rendelkezését, amely szerint a nagyobb várak szemléjénél valamelyik kamarai tanácsos is legyen jelen. A szemléken a kiküldött tanácsos nemcsak a katonai ügyeket ismerje meg, amire a kamarának nagyon is szüksége van, hanem egyben használja fel az alkalmat arra, hogy a várak berendezését, a katonaság élelmezését és a tiszttartók gazdálkodását felülvizsgálja és ellenőrizze.

Az 1571-es utasítás is megkövetelte a Szepesi Kamarától, hogy – mivel a várak karbantartásával megbízott tisztviselők – építészeti főtiszt (*supremus aedificiorum praefectus*), a főszertártiszt (*supremus armamentarii praefectus*), továbbá a várerődítési főbiztos (*supremus*

---

⁷¹⁷ Ember 1946, 161. p.

⁷¹⁸ Ember 1946, 161-162. p.

munitionum commissarius) – gyakran voltak távol, továbbra is ellenőrizze az erődítési és karbantartási munkákat.

A Szepesi Kamara közvetlenül gyakorolta ellenőrzési jogkörét az élelmezési mesterek és tisztek fölött (*magistri et officiales victualium*), akik utasításukat tőle kapták, az óvadékot nála helyezték el, a megbízhatatlannak bizonyultakat elbocsátotta, az okozott kárt behajtotta rajtuk. A kamara kiküldöttei a főkapitány embereivel minden év végén számbavették a magtárakat (*granaria*), valamint a szertárgondnokok (*curatores armamentariorum*) őrizetére bízott szertárakat (*armamentaria*), két példányban leltárt vettek fel, az egyiket az élelmezőtiszteknél és a szertárosoknál hagyták, a másikat a kamara levéltárában helyezték el.

A végvári rendszerben a legfontosabb gazdasági szerepet a váruradalmakat kormányzó tiszttartók (*provisores*) játszották. Úgy látszik, hogy a katonai hatóságok befolyást akartak rájuk gyakorolni, mert az 1571-es utasítás azt mondja, hogy hivatalba lépésükkor adjanak kötelezvényt, amelyben elismerik, hogy egyedül a királytól és a kamarától függenek.⁷¹⁹ A kapitányoknak nem voltak alárendelve, velük egyetértésben jártak el, éppúgy, mint a kamara a főkapitánnyal. A kamara legelső feladatául az 1571-i utasítás is azt tűzte ki, hogy a várbirtokokat, pontosan készítse el az urbáriumokat. Hasonlóképpen meghagyta, hogy az összes királyi szőlőkről telekkönyveket vétesse fel. Arra is gondot kellett fordítania, hogy a tiszttartók minél hatékonyabban gazdálkodjanak.

Az 1571-es utasítás a bányászattal a korábbinál bővebben foglalkozott. A királyi és a magánföldesúri bányaművelés fellendítését egyaránt lelkére kötötte a kamarának. Az előbbi érdekében kijelentették, hogy olyan birtokot, amelyben érc volt, nem adományoznak el, vagy a bányászat jogát fenntartják a kincstár számára. Tiszteletben tartották a bányászok törvénykezési kiváltságait, kimondva, hogy első- és másodfokon továbbra is a bányabíróságok ítékezzenek fölöttük, a megyei igazságszolgáltatás alól mentesek legyenek. Magánföldesuraktól a kamara csak a törvényes bányabért hajthatta be. Általában minden téren segítenie kellett a bányászokat. A nemesérckivitel megakadályozására a király elrendelte, hogy Lőcsén beváltói állást szervezzenek. A beváltott aranyat és ezüstöt azután a körmöci pénzverőkamrában dolgozzák fel.

Végezetül érdekes lehet az utasítás utolsó pontja, amely az igaz hit védelmét a kincstári birtokon a kamara egyik feladatául jelöli meg, kijelentve, hogy az országban kóborló eretnek doktorok (*doctores Arrianae sectae*) hitterjesztői tevékenységének ne adjanak helyt.

---

⁷¹⁹ Ember 1946, 162-163. p.

I.2. Az egyes jövedelemforrások igazgatása

I.2.a) A felső-magyarországi harmincadok igazgatása 1527-1567

I.2.a) A harmincadok helyzete 1526 körül

A harmincadigazgatás 1526 utáni változásainak tanulmányozásához fontos megvizsgálni, hogy a mohácsi csata előestéjén mely harmincadhivatalok működtek az országban, és azokat milyen állapotban vette át I. János, illetve I. Ferdinánd. Ebben nagy segítségünkre van az 1498. évi 34. törvénycikk, amelyben felsorolták a harmincadok ún. régi helyeit, amelyeken az országgyűlés megengedte a harmincad szedését.⁷²⁰ Az északnyugati országrész három főharmincadhelye Pozsony (9 fiókhivatallal⁷²¹), Trencsén (8 fiókkal⁷²²) és Árva (fiókok nélkül)⁷²³. Ezek közül Pozsony és a három fiókkal rendelkező Sopron⁷²⁴ a Duna-menti, Alsó-Ausztrián át zajló forgalmat ellenőrizte.⁷²⁵ A trencsényi körzet és Árva a Csehországgal, Morvaországgal és Sziléziával vagy azokon keresztül bonyolódó kereskedelem vámolásáért felelt.⁷²⁶ Délen Nándorfehérvár 9 fiókkal⁷²⁷, valamint a mindössze egyetlen fiókkal⁷²⁸ rendelkező Temesvár az Oszmán Birodalommal történő kereskedelmet ellenőrizte.⁷²⁹ Utóbbit a török terjeszkedés szinte teljesen megszüntette, majd 1521-ben a várral együtt a harmincadhivatal is elveszett.⁷³⁰ Szlavóniában Zágráb, Nedelice, Varasd és Muraszombat⁷³¹ az Itáliával, Stájerországgal és Szlovéniával való kereskedelem vámolásáért felelt.⁷³² Északkeleten Kassa volt az egyetlen főharmincadhely hat fiókkal⁷³³, amely a Lengyelországba, azon belül is elsősorban Krakkóba vezető utakat ellenőrizte. Az erdélyi huszadok, Nagyszeben, Brassó és Beszterce a román vajdaságok, illetve a Fekete-tenger felé irányuló kereskedelmet vámolták. A fentiekén kívül az

⁷²⁰ Bessenyei 2007, 53. p.; Draskóczy 2014, 81. p.; Ember 1958, 312-313. p.

⁷²¹ Pozsonyhoz az alábbi fiókok tartoztak: Szenice, Sassin, Gajár, Malaczka, Stomfa, Oroszvár, Járfalu, Zarándfalva, Nezsider. Bessenyei 2007, 53. p.; Ember 1958, 313. p.

⁷²² Az alábbi fiókok tartoztak Trencsénhez: Zsolna, Vágbeszterce, Bellus, Illava, Vágújhely, Verbó, Nagyszombat, Szokolca. Ember 1958, 313. p.

⁷²³ Bessenyei 2007, 53. p.; Ember 1958, 312. p.

⁷²⁴ A soproni főharmincad három fiókja Ruszt, Szentmárton és Keresztúr volt. Bessenyei 2007, 53. p.; Ember 1958, 313. p.

⁷²⁵ Draskóczy 2014, 81. p.; vö. Ember 1958, 312. p.

⁷²⁶ Draskóczy 2014, 81. p.; Ember 1958, 312. p.

⁷²⁷ A főharmincadhoz tartoztak az alábbi leányharmincadok: Kelpen, Sabác, Archi, Barics, Szent-Demeter, Rácsa, Pothos, Apajocz és Újvár. Bessenyei 2007, 53. p.

⁷²⁸ Temesvár egyetlen fiókja Karánsebes volt. Bessenyei 2007, 53. p.

⁷²⁹ Draskóczy 2014, 81. p.; Ember 1958, 312. p.

⁷³⁰ Bessenyei 2007, 54. p.; Ember 1958, 312. p.

⁷³¹ Bessenyei 2007, 53. p.

⁷³² Draskóczy 2014, 81. p.; Nagy 2015, 62. p.

⁷³³ Kassa fiókjai az alábbiak voltak: Lőcse, Késmárk, Lubló, Bártfa, Sztropkó és Homonna. Bessenyei 2007, 53. p.; Ember 1958, 313. p., l., még Pach 1971, 31. p.

ország belsejében található vámhelyek, Buda, Székesfehérvár és Pataj az állatkereskedelmet ellenőrizték.⁷³⁴

A fentebb említett harmincad-állomások már a mohácsi csata előtt sem csak a királynak jövedelmeztek. A Szapolyai családnak volt elzálogosítva Árva, Trencsén, Nagyszombat, Szokolca és Szempe, Nándorfehérvár és körzete pedig a két nándorfehérvári bán, Kanizsai György és Csulai Mór György kezében volt.⁷³⁵ A szlavóniai harmincadok a 16. század elején valószínűleg továbbra is bérbe voltak adva.⁷³⁶ A kassai harmincad szintén Szapolyai-kézen volt, viszont 1513-tól Kassa városa bérelte a főharmincadot és fiókjait.⁷³⁷ Draskóczy István azt írja, hogy az erdélyi huszadokat és a kassai harmincadot Anna királyné kapta meg 1504-ben, azonban ebből évi ezer forintot kellett törlesztenie Thurzó Jánosnak az elzálogosított királynéi birtokok visszaváltására⁷³⁸, majd a Szapolyaiaknál volt zálogban, és Kassa városa bérelte⁷³⁹. Mária királyné kezén volt továbbá a pozsonyi, soproni és fehérvári harmincad.⁷⁴⁰ A mohácsi csata előestéjén tehát a harmincadhivatalok közül csupán Szombathely, Buda és Esztergom volt királyi kézen.

A mohácsi csata következtében a délvidéki harmincadok működése megszűnt.⁷⁴¹ Az ország nagyobbik része I. János király birtokába jutott; I. Ferdinánd hatalma csupán a keskeny nyugati határsávra terjedt ki. A harmincadokat illetően tehát Szapolyai egyrészt most már királyi joggal bírta a korábban zálogba kapott harmincadokat, másrészt pedig új harmincadokra is kiterjeszthette fennhatóságát. Barta Gábor egyenesen azt valószínűsítette, hogy a pozsonyi harmincad kivételével minden más vámhely — tehát a minket leginkább érdeklő kassai is — I. János fennhatósága alá került.⁷⁴²

Ferdinánd kétségkívül jóval hátrányosabb helyzetből indult: a fennhatósága alatti, jóval csekélyebb nagyságú területen lévő harmincadok fölött sem rendelkezhetett, ugyanis többet is el kellett zálogosítania katonái fizetése érdekében. A legjövedelmezőbb pozsonyi harmincadot

---

⁷³⁴ Draskóczy 2014, 81. p.

⁷³⁵ Draskóczy 2014, 81-83. p.; l. még Kenyeres 2003a, 72. p.; Kenyeres 2003c, 544. p.; Bessenyei 2007, 54. p.; Nagy 2015, 59. p.; l. még Acsády 2011, 140. p.

⁷³⁶ Nagy 2015, 62. p.

⁷³⁷ Draskóczy 2014, 81-82. p.

⁷³⁸ Draskóczy 2014, 85. p.

⁷³⁹ Draskóczy 2014, 81-82. p.

⁷⁴⁰ A pozsonyi, soproni és fehérvári harmincadokat még II. Lajos adta zálogba tanácsosának, Szerencsés Imrének, aki végrendeletében Mária királynéra hagyta zálogjogait. Barta 1977, 664. p.; Ember 1958, 314. p.; Gernot 1976, 92-93. p.; Nagy 2015, 59. p.

⁷⁴¹ Acsády 2011, 125. p.; Ember 1958, 312. p.; Nagy 2015, 58. p.

⁷⁴² Barta 1977, 664. p.

Mária özvegy királyné kapta meg ily módon⁷⁴³, majd 1527-ben Thurzó Elek 48 000 forintnyi kölcsön fejében kapta zálogul a trencsényi harmincadcsoport jövedelmeit.⁷⁴⁴

1528-ból, amikor a Magyar Kamara felállt, már konkrét adatokkal is rendelkezünk a harmincadügyet illetően, legalábbis ami a Habsburg-uralom alatti területeket illeti. Ebből az időből a tanácsosok több jelentése is ismert, amelyek remekül kiegészítik egymást, pontos képet rajzolva a harmincadok helyzetéről.⁷⁴⁵ Egy Mykolith nevű földesúr tartotta kezében a zágrábi harmincadot, amelynek pedig visszaszerzésével bízta meg őt a király.⁷⁴⁶ A pozsonyi harmincad a király kezén volt (nem említették, hogy Máriának zálogosította volna el az uralkodó), a szakolcait lekötötte a király, a trencsényi harmincad, amint felszabadítják, szintén Thurzó fennhatósága alatt lesz.⁷⁴⁷ Hans Katzianer bérbe adta a kassai harmincadot és pénzverést – erre részletesebben ki fogok térni később, itt csak annyit jegyzek meg, hogy eszerint – a szakirodalom állításaival ellentétben – a kassai harmincad is I. Ferdinánd fennhatósága alatt állt.⁷⁴⁸ A király kezében ebben az időben csupán a nemrégiben visszafoglalt⁷⁴⁹ és körülbelül (sic!) 2500 forintért megváltott budai és a székesfehérvári harmincad, valamint a szlavóniai vámhelyek egy része⁷⁵⁰ volt.⁷⁵¹ A tanácsosok jelentése szerint 1529-ben ezek közül is csupán a székesfehérvári vámhely hozott jövedelmet a Habsburg-uralkodónak.⁷⁵² Ily módon, bár forgalma jóval elmaradt a nyugati harmincadoké mellett, a kassai harmincadcsoport mégis felértékelődhetett I. Ferdinánd számára.

I.2.a)β A kassai harmincad bérbe adása (az 1530-as évek)

I. Ferdinánd többféleképpen is igyekezett növelni a harmincadokból származó bevételeket: törekedett az elzálogosított harmincadok visszaváltására,⁷⁵³ egyre nagyobb részt kapott az

⁷⁴³ I. 34. jegyzet: A pozsonyi, soproni és fehérvári harmincadokat még II. Lajos adta zálogba tanácsosának, Szerencsés Imrének, aki végrendeletében Mária királynéra hagyta zálogjogait. Barta 1977, 664. p.; Ember 1958, 314. p.; Heiss 1976, 80. p.; Nagy 2015, 59. p.

⁷⁴⁴ Nagy 2015, 64. p.

⁷⁴⁵ A Magyar Kamara elnöke és tanácsosai I. Ferdinándhoz. 1528. április 16. ÖStA HHSA UA Misc.; A Magyar Kamara tanácsosainak jelentése I. Ferdinándhoz. 1528. április 30. ÖStA HHSTA UA AA

⁷⁴⁶ A Magyar Kamara elnöke és tanácsosai I. Ferdinándhoz. 1528. április 16. ÖStA HHSA UA Misc.; A Magyar Kamara tanácsosainak jelentése I. Ferdinándhoz. 1528. április 30. ÖStA HHSTA UA AA

⁷⁴⁷ A Magyar Kamara tanácsosainak jelentése I. Ferdinándhoz. 1528. április 30. ÖStA HHSTA UA AA

⁷⁴⁸ A Magyar Kamara elnöke és tanácsosai I. Ferdinándhoz. 1528. április 16. ÖStA HHSA UA Misc.

⁷⁴⁹ 1527. augusztus 20-án érkezett meg I. Ferdinánd Budára, amelyet I. János emberei már elhagytak. Magyarország története 1526-1686, 1638. p.; R. Várkonyi 1999, 32. p.; Szakály 1986, 43. p.

⁷⁵⁰ Ezeket a következő esztendőben is sikerült megtartania. A Magyar Kamara tanácsosai I. Ferdinándhoz. 1529. február 13. ÖStA HHSTA UA AA

⁷⁵¹ A Magyar Kamara elnöke és tanácsosai I. Ferdinándhoz. 1528. április 16. ÖStA HHSA UA Miscellanea; A Magyar Kamara tanácsosainak jelentése I. Ferdinándhoz. 1528. április 30. ÖStA HHSTA UA AA

⁷⁵² A Magyar Kamara tanácsosai I. Ferdinándhoz. 1529. május 24. ÖStA HHSTA UA AA

⁷⁵³ Az uralkodó elsőként ellenőrt nevezett ki a zálogbirtokos harmincadosa mellé, hogy általuk ellenőrizhesse a kölcsön törlesztését. 1531-ben a pozsonyi harmincadhoz nevezett ki ellenőrt. 1534-től a Thurzó Eleknek elzálogosított nagyszombati harmincadcsoport harmincadosainak fizetését és feladatainak egy részét a Magyar Kamara határozta meg, és ellenőröket is kineveztek. Bessenyei 2007, 54. p.; Ember 1958, 318-321. p.; Kenyeres

elzálogosított vámhelyek bevételeiből,⁷⁵⁴ megnövelte a vámokat,⁷⁵⁵ végül új harmincadokat is felállított.⁷⁵⁶ A kassai harmincadcsoport esetében az 1530-as években elsősorban a kedvező feltételek melletti bérbe adás volt a cél. A harmincadcsoport jelentőségének megértéséhez érdemes áttekinteni, hogy milyen szerepet töltött be a város a régió kereskedelmében. Kassa városát kedvező fekvése arra predesztinálta, hogy jelentős kereskedővárossá fejlődjön: mivel az Alföldről érkező szekerek idáig tudtak eljönni, itt cseréltek gazdát az északabbról és délebből érkező áruk. Ide vezettek a szepesi és gömöri bányavidékről érkező utak is.⁷⁵⁷ A város már a középkorban élénk kereskedelmet folytatott: posztót, sőt és halat hoztak be, rezet, vasat, ezüstöt, élelmiszert, azon belül is főleg bort vittek ki.⁷⁵⁸

A 15. század végétől meginduló kereskedelmi átalakulás, amelynek során Nyugat-Európában megnőtt az igény a keleti régió mezőgazdasági termékeire, lehetővé tette a közép-európai országok számára, hogy intenzívebben kapcsolódjanak be a nemzetközi kereskedelembe⁷⁵⁹, Kassa számára is kedvezőbb lehetőségeket teremtett: a város polgárai közül sokan rendelkeztek hegyaljai szőlővel⁷⁶⁰, amelynek borát — vámkedvezményeiket⁷⁶¹ és a szerémségi borok térvesztését⁷⁶² is kihasználva — kedvező áron értékesíthették a lengyelországi piacokon.⁷⁶³ Granasztói szerint a 16. század elején az exportált bor mennyiségének mintegy fele, az egész hegyaljai termés körülbelül egynegyede került Kassa közvetítésével a határon túlra.⁷⁶⁴

2003c, 544. p.; l. még Kenyeres 2003a, 72. p. Bessenyei 2007, 54. p.; Ember 1946, 205. p.; Ember 1958, 318-321. p.; Kenyeres 2003a, 72. p., Kenyeres 2003c, 544. p.

⁷⁵⁴ A behozatali vámot az uralkodó meghagyta a zálogbirtokosok kezén. A kiviteli vám egészét azoknál az áruknál szedte be a király, amelyeket a kereskedők a Székesfehérvár-Esztergom vonaltól keletre és délre eső területekről szállítottak nyugat felé.

⁷⁵⁵ I. Ferdinánd 1536-ban kiadta az első vámszabályzatot, amely egyúttal a vámok értékének növekedését is magával hozta. Acsády 1889, 50-53. p.; Acsády 2011, 151-152. p.

⁷⁵⁶ Például 1531-ben a magyaróvárit az I. János kezére jutott budai és székesfehérvári harmincadok pótlására. Az új harmincad elsődleges feladata volt, hogy az Alföldről Bécs felé hajtott marhák után beszedje azt a vámot, amit korábban Székesfehérvár és Buda szedett be a király javára. Itt egymás mellett működtek Ferdinánd és Mária tisztviselői. 1532-ben a pozsonyi főharmincad alá rendelték. Acsády 2011, 127. p.; Kenyeres 2003a, 72. p.; Kenyeres 2003c, 544. p.; Nagy 2015, 60-61. p.; l. még Bessenyei 2007, 54. p.; Ember 1958, 320-321. p. Hasonló okból önállósult Szempe 1537-ben. Ember 1946, 209. p.; Bessenyei 2007, 54. p.

⁷⁵⁷ Kerekes 1913, 32. p.

⁷⁵⁸ Kerekes 1913, 57-58., 68-69. p.; H. Németh 2004b, 29. p.; Ld. még: Granasztói György: A városi élet keretei a feudális Magyarországon - Kassa társadalma a 16. század derekán. Bp. 2012.

⁷⁵⁹ Gecsényi 2008, 379. p., Zimányi 1980, 517. p.

⁷⁶⁰ A 16. században Lőcse, Bártfa, Eperjes és Kassa városok mint testületek is tíz nagy borgazdasággal rendelkeztek a Hegyalján, de a városok polgári együttesen még sokkal nagyobb szőlőket szereztek meg vétel vagy zálog formájában. Zimányi 1980, 539. p.; Gecsényi 2008, 521. p.

⁷⁶¹ Kassa város régi kiváltságát, miszerint kereskedői csak félharmincadot fizetnek, 1512-ben megújították. Kerekes 1913, 20. p.

⁷⁶² Vinkler 2014, 1. p.

⁷⁶³ Maleczki 1970, 74-75. p.; Fügedi 1981, 376. p.; Honvári 1996, 151. p.; Gecsényi 2008, 382. p., Gecsényi 2008, 7. 10-16. p.

⁷⁶⁴ Granasztói 1989, 64. p.; vö. H. Németh 2004b, 32. p.

A 16. század elején a sziléziai és morvaországi, olcsóbb fajta posztók, amelyek jelentősége éppen ebben az időszakban nőtt meg, a Boroszló-Krakkó útvonalon át Bochnián, Szandecen, majd a szepesi városokon, ill. Bártfán és Eperjesen át jutottak el Kassára.⁷⁶⁵ A kassai harmincadon főleg gyengébb minőségű cseh és lengyel posztót vámoztak el ekkoriban.⁷⁶⁶

A kassai harmincad Mohács előtt az északkeleti harmincadhivatalok, Eperjes, Bártfa, Lőcse (főharmincadok), valamint Ófalu, Lubló, Sztropkó, Homonna (fiókok) feje volt.⁷⁶⁷ A kassai harmincadcsoporthoz, akárcsak a többi, már a 15. század vége óta rendszeresen bérbe volt adva részint különböző magánszemélyeknek, részint magának a városnak. 1484-ben, 1489-ben, majd 1512-ben is Kassa városa bérelte a kincstárnak nyújtott kölcsönök fejében.⁷⁶⁸ 1505-1507 között Pemfflinger János bérelte, később pedig zálogbirtokosa volt.⁷⁶⁹ 1516-ban II. Lajos megparancsolta, hogy a kassai harmincadot és fiókjainak felét, amelyek addig Lónyay Albert (valószínűleg Várday Pál familiárisa) kezén voltak, az új kincstartó, Szalkai László embere részére foglalják le.⁷⁷⁰ Ennek apropóján Szalkai lecseréltette a harmincad vezetését. A harmincad irányításáról a továbbiakban annyit tudunk, hogy 1523-1524 telén, Várday harmadszori kincstartói kinevezésekor Koszka Szaniszló mint kassai harmincadispán szerepelt.⁷⁷¹ Várday feltehetőleg nem sokkal kincstartói kinevezése után állíthatta Koszkt a harmincad élére, valószínűleg Saiczlich kassai harmincados társaként, de lehet, hogy csak a bártfai leányharmincadot vezette. 1525-ben II. Lajos oklevél útján biztosította Várday Mihályt és Imrét, hogy megvédi őket a Dóczy János királyi kincstartó által és az ő tudtával az ország szükségleteire tőlük felvett pénz fejében egy évre átengedett kassai harmincad és a hozzá tartozó leányharmincadok zavartalan birtoklásában.⁷⁷²

A bártfai harmincad is királyi kézen volt a Mohácsot megelőző években, ugyanis II. Lajos még 1523 szeptemberében tudatta a bártfaiakkal, hogy Várdayt kinevezte kincstartónak, és felszólította őket, hogy embereit segítsék a harmincad birtokba vételében.⁷⁷³ A harmincad felét Várday 1524. szeptember 29-én Kozymor Bertalannak, a kassai pénzverőkamara elöljárójának adta azzal a feltétellel, hogy elégítse ki Koszka követeléseit. 1524. november 7-én Kozymor Bertalan és Saiczlich János a felső-magyarországi területek harmincadosai voltak,

⁷⁶⁵ Pach 1971, 30-31. p.; l. még Sroka 2016, 116. p.

⁷⁶⁶ Fügedi 1981, 372. p.

⁷⁶⁷ Ember 1946, 222. p.

⁷⁶⁸ Nagy 2015, 66. p.

⁷⁶⁹ Kubinyi 209, 354., 715 p.

⁷⁷⁰ Laczlavik 2004, 22. p.

⁷⁷¹ Laczlavik 2004, 34. p.

⁷⁷² MNL OL Q 82702. A regesztát Komjáthy Miklós készítette. Forrás: <https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/306241/?list=eyJxdWVyeSI6ICJRIDgyNzAyIn0> (utolsó letöltés: 2017. szeptember 21.)

⁷⁷³ Laczlavik 2004, 29. p.; Laczlavik 2014, 27-28. p.

azonban működésük ilyen formában nem tarthatott sokáig, ugyanis Koszka 1525-ben már nem élt.

A kassai harmincadcsoport Mohács utáni történetét már ifj. Kemény Lajos gróf elkezdte feldolgozni a kassai levéltár anyaga alapján, eredményei azonban hosszú időre feledésbe merültek: sem Ember Győző, sem pedig Nagy István nem építette be azokat munkáiba, mindössze annyit jegyeznek meg, hogy a kassai harmincadcsoport története ebben az időszakban meglehetősen homályos: azt sem tudjuk, hogy mely harmincadhelyek tartoztak ide; az egyes harmincadhelyek Kassa városánál és más magánszemélyeknél voltak zálogban, időnként pedig János király birtokolta azokat.⁷⁷⁴ Ezek az állítások a fentiek fényében mindenképpen túlzóak.

Kemény feltárta, hogy röviddel a mohácsi csata után I. János, majd I. Ferdinánd is parancsot küldött Kassa városának, hogy a harmincadot adják át embereinek.⁷⁷⁵ A szakirodalom nem egységes abban a tekintetben, hogy Kassa melyik uralkodó mellé állt: Kemény és Bessenyei szerint a város a Habsburg-uralkodó mellett foglalt állást, mert a döntően német lakosság félt, hogy I. János uralma alatt veszélybe kerülnének kereskedelmi kiváltságai,⁷⁷⁶ míg H. Németh arra jutott, hogy Kassa – a felső-magyarországi városszövetség többi tagjától eltérően – I. János király pártjához csatlakozott.⁷⁷⁷ A felső-magyarországi városszövetség tagjai, amelyek közül több harmincadhely is volt – politikai szimpátiájuk mellett vagy ellenére –, részt vettek az I. János által összehívott tokaji részgyűlésen, valamint ugyanő koronázásán, és mellőzték I. Ferdinánd komáromi országgyűlését. A következő év nyarán a Habsburg-uralkodó sikeres hadjáratot indított Felső-Magyarországra, amelynek eredményeképpen Kassát is sikerült hűségére térítenie.⁷⁷⁸ A városok hosszú éveken át I. Ferdinánd pártján maradtak, így lehetővé vált – többek között – a harmincadigazgatás újjászervezése is.

I. Ferdinánd nem sokkal a fentiek után Kotzer Károly krakkói kereskedőtől, akinek a néhai Lajos király is adósa maradt 3100 forinttal, kölcsönvett további 3000 forintot, és utasította Kassa városát, hogy ezen összegek törlesztésére adja át a harmincadot Kotzernek.⁷⁷⁹ Kassa azt válaszolta a királynak, hogy a harmincad jövedelmét a néhai Lajos király 2000 forintnyi adósságának törlesztésére fordítják. Végül abban egyeztek meg, hogy Kassa a harmincadjövedelem minden ezer forintja után 150 forintot kapjon mindaddig, amíg a kétezer

---

⁷⁷⁴ Ember 1958, 317-318. p.; Nagy 2015, 66. p.

⁷⁷⁵ Kemény 1894, 306. p.

⁷⁷⁶ Bessenyei 2007, 36. p.; Kemény 1894, 306. p.

⁷⁷⁷ H. Németh 2004a, 84. p.

⁷⁷⁸ H. Németh 2004a, 85-88. p.

⁷⁷⁹ Kemény 1894, 306. p.

forint meg nem térül. Minden bizonnyal erre utaltak a kamarai tanácsosok korábban említett 1528-as jelentésükben.⁷⁸⁰

Nem sokkal később, 1529-ben Ferdinánd a bártfai harmincadot is elzálogosította Kotzernek, talán mert újabb kölcsönt kért, talán mert a kassai harmincadból csak lassan tudta finanszírozni a kölcsönt.⁷⁸¹ 1530 nyarán I. Ferdinánd hadai a török visszavonulását követően Hans Katzianer és Niklas graf zu Salm vezetésével a nyugati területek mellett néhány felvidéki várat, köztük Kassát is elfoglalták – tehát Kassa és Bártfa továbbra is Habsburg-kézen maradt, illetve az uralkodó esetleg további filiákat is megszerzett.⁷⁸²

I. Ferdinánd az 1530-as években több alkalommal is bérbe adta a kassai harmincadot és filiáit. Az első adat 1531-ből származik, amikor az uralkodó rá akarta bírni Kassa városát, hogy a kezén lévő tornai várat adja át vingárti Horváth Gáspárnak, cserébe pedig a kassai harmincad bérletét vagy más jövedelmeit engedte volna át a városnak, miután lejárt a Kotzer Károllyal kötött szerződés. Még ugyanebben az esztendőben egyezség született Kassán: a tornai uradalom zálogösszege, valamint a vár fenntartására és felszerelésére fordított költségek, összesen 2800 forint megtérítéséül a király a bérlet lejártakor átengedi nekik a harmincadot, addig pedig a subsidiumból utalt ki 750 forintot.⁷⁸³ Addig is megújították Kotzer záloglevelét.⁷⁸⁴ A megegyezésből nem sok valósult meg: a hadsereg ellátása érdekében a Magyar Kamara kénytelen volt többek között a kassai harmincadok jövedelmét is átengedni Katzianer megbízottjának.⁷⁸⁵

1532 elején még mindig a város kezében volt a harmincad, ugyanis ők tárgyaltak Tholnay Gergely ellenőrrel alkalmazásának feltételeiről.⁷⁸⁶ Az ellenőr alkalmazása ugyanakkora királyi befolyásra utal, mint a nyugat-magyarországi harmincadok esetében már ismert volt. Figyelemre méltó, hogy Kassára a pozsonyi harmincadhivatallal gyakorlatilag egy időben, jóval a többi nyugat-magyarországi harmincad előtt került ellenőr, holott a város mélyen benyúlt a János király fennhatósága alatti országrészbe. Tholnay egyszerre állt volna a város és a kamara alkalmazásában – lévén hogy a harmincadot Kassa bérelte –, ugyanis előbbi fizette volna, utóbbi pedig megszabta fizetését. A város persze próbált alkudni a kamara által

---

⁷⁸⁰ A Magyar Kamara elnöke és tanácsosai I. Ferdinándhoz. 1528. április 16. ÖStA HHSA UA Miscellanea; vö. I. Ferdinánd utasítása Kassa városának. 1528. szeptember 28. Kassa város levéltára, Tabularium, Schwarzenbachiana no. 1226.

⁷⁸¹ A bártfai harmincad elzálogosítása Kotzer Károllynak. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 13. fol. 150.

⁷⁸² Magyarország története 1526-1686, 195. p.

⁷⁸³ Kemény 1894, 306-307. p.

⁷⁸⁴ Kassa város levéltára, Tabularium, Schwarzenbachiana, a kassai harmincad Khotzer Károly részére kiállított záloglevele, 1531.

⁷⁸⁵ H. Németh 1997, 156. p.

⁷⁸⁶ Tholnay Gergely kassai harmincadellenőr jelentése a Magyar Kamarának. 1532. március 14. MNL OL E 41 1. cím, 1384. köt. 1532. no. 22.

javasolt összegről, amit Tholnay sérelmezett is utóbbinak küldött jelentésében, felelemlegetve, hogy a harmincados tetszése szerint igazgatott mindent, úgy hajtotta be a harmincadot, ahogy akarta, és annyit vezetett be a regestrumba, illetve annyit irányított saját erszényébe, amennyit csak akart, mivel nem volt, aki ellenőrizze. Ezután küldték őt ki a harmincadhoz a kamarások (sajnos a levélíró nem említ pontos dátumot), és azóta máshogy mennek a dolgok. Javasolta továbbá, hogy a fentiek okán a leányharmincadoknál is üljenek ott a kamara emberei. Úgy tűnik, végül mégis sikerült megegyezniük, ugyanis 1532 áprilisában Tholnayt kinevezték ellenőrré.⁷⁸⁷ Tholnay azonban immár harmincadellenőri minőségében, még 1533 márciusában is panaszkodott a kamarának lehetetlen helyzetéről.⁷⁸⁸

Arról is képet kaphatunk, hogy mely harmincadok voltak ebben az időben királyi, illetve magánkézben: a sztropkói leányharmincadot Perényi Péter, a homonnait pedig Homonnay István már korábban elfoglalta, és a levél keltekor is birtokukban tartották, amiből jelentős kára származott a királynak. A kassai polgárokat intették a sztropkói harmincad visszafoglalására, de ők nem akartak Perényi ellen fellépni, noha cselekedetük törvényes lett volna. Hieronymus Laski ugyanekkor foglalta el a lőcsei és a késmárki harmincadot. A fenti három harmincad elfoglalását Kassa városa is felsorolta beadványában a harmincadokat sújtó problémák között.⁷⁸⁹ Ez azt jelenti, hogy a Mohács előtti helyzethez képest — amikor is Eperjes, Bártfa, Lőcse (főharmincadok), valamint Ófalu, Lubló, Sztrópkó, Homonna (fiókok) tartozott a kassai harmincadcsoporthoz — magánkézre került a lőcsei, késmárki, homonnai és sztropkói harmincad. A forrásokban kizárólag a kassai, bártfai és lőcsei harmincadokat említik a király kezén lévőként,⁷⁹⁰ vagyis Ófalu és Lubló is kikerülhetett a királyi fennhatóság alól.

Prandorffer Pál kassai harmincados és Tholnay 1533-ban számos problémáról írt a kamarának.⁷⁹¹ A tény önmagában is figyelemre méltó: bár a kassai harmincad a városnak volt bérbe adva, a harmincados mégis beszámolt tevékenységéről a Magyar Kamarának. A legnagyobb gondot ekkoriban a kieső harmincadok jelentették, amelyről fentebb részletesen esett szó. Ráadásul a harmincadosokat sokan zaklatták, amiből felbecsülhetetlen veszteség származott. Komoly gondot okozott, hogy Kassa, Bártfa és Lőcse gyakran visszaéltek mentességeikkel, például nem erősítették meg azokat, illetve a kamara nem ismerte pontos

---

⁷⁸⁷ Tholnay Gergely kassai harmincadellenőri dekrétuma. 1532. április 19. Kassa város levéltára, Tabularium, Schwartzbachiana, no. 1551.

⁷⁸⁸ Prandorffer Pál kassai harmincados és Tholnay Gergely contrascriba jelentése a Magyar Kamarához. 1533. március 12. MNL OL E 41 2. cím, 1385. köt.

⁷⁸⁹ Kassa városa a Magyar Kamarához. 1533. március 26. MNL OL E 41 1533. no. 8.

⁷⁹⁰ Mindháromra l. Prandorffer Pál kassai harmincados és Tholnay Gergely contrascriba jelentése a Magyar Kamarához. 1533. március 12. MNL OL E 41 no. 6.

⁷⁹¹ Prandorffer Pál kassai harmincados és Tholnay Gergely contrascriba jelentése a Magyar Kamarához. 1533. március 12. MNL OL E 41 no. 6.

tartalmukat.⁷⁹² Prandorffer és Tholnay azt javasolta, hogy a kamara készíttessen másolatot a kérdéses iratokról, amelyet szükség esetén ellenőrizni lehet. Komoly gondot okozott a harmincadkerülés is: többek között a térség nagybirtokosa, Serédy Gáspár is jelentős kereskedelmet folytatott a harmincadok megkerülésével: nagy tételben exportált bort és importált posztót.⁷⁹³ Az említett gondokat Kassa városa is jelezte a kamara felé, ugyanis a harmincad bérlete miatt jelentős bevételkiesést okozott neki a csempészet.⁷⁹⁴ Szerintük a harmincadkerülés elsődleges oka, hogy a harmincadhivataloknál nincsen ló, amellyel a csempészek nyomába lehetne eredni. A kiváltságos extraneusok visszaéléseit is komoly nehézségnek tartotta a város vezetősége.

1533 végén a Magyar Kamara intézkedni kezdett a hamarosan lejáró kassai harmincadbérlet ügyében.⁷⁹⁵ A kamara pontosabb adminisztrációt szeretett volna megvalósítani, hogy látni lehessen, mekkorák a bevételek és a kiadások. Tholnay kérte a tanácsosokat, hogy a harmincad a király, ne pedig egy kereskedő vagy polgár kezébe kerüljön. Wernher 1533 végén kelt jelentésében is szóba került, hogy a kassai harmincadot nagyobb összegért kellene bérbe adni, mint korábban.⁷⁹⁶ Katzianer – árulkodó módon nem a Magyar Kamara! – bízta meg Balázs deákot (aki minden bizonnyal azonos Péterváradai Balázssal), hogy számoljon el a kassaiakkal a bérletről. A kassai harmincad ezután a város kezébe került, aki Horváth Gáspárnak adta bérbe.⁷⁹⁷

Horváth nem maradt sokáig a harmincadnál, ugyanis Wernher a következő év elején elpanaszolta a kamarának, hogy amíg kollégájával a harmincadszámadásokat ellenőrizték, Hans Katzianer királyi főhadparancsnok egy Sebastian Krupek nevű lőcsei polgárnak adta át a bérleti jogot (a lőcsei harmincad bérleti jogával együtt) 2500 forintért.⁷⁹⁸ A király úgy intézkedett, hogy Horváth fizesse ki Krupeket, majd ezért az összegért kárpótolja magát a harmincad jövedelméből, és csak azután elégítse ki belőle a kassaiak követelését.⁷⁹⁹ Érdekes módon az uralkodói rendeletek között csak májusi keltezéssel szerepel egy hasonló

---

⁷⁹² Prandorffer Pál kassai harmincados és Tholnay Gergely contrascriba jelentése a Magyar Kamarához. 1533. március 12. MNL OL E 41 no. 6.

⁷⁹³ I. még Prandorffer, Paulus és Tholnay Gergely jelentése a Magyar Kamarának. 1533. március 27. MNL OL E 41 1533. no. 2. cím, 1385. köt. 1533. no. 7.; MNL OL E 204 Serédy Gáspár [Prandorffer] Pál Kassai harmincadosnak, 1533. március 23., H. Németh 2000, 228. p., H. Németh 2004b, 61-62. p.

⁷⁹⁴ Kassa városa a Magyar Kamarához. 1533. március 26. MNL OL E 41 1533. no. 8.

⁷⁹⁵ Tholnay Gergely kassai harmincadellenőr a Magyar Kamarának. 1533. október 22. MNL OL E 41 1533. no. 17.

⁷⁹⁶ Wernher, Georg jelentése a Magyar Kamarának. 1533. december 16. MNL OL E 41 1533. No. 23.

⁷⁹⁷ Kemény 1894, 307. p., I. még I. Ferdinánd mandátuma Kassa városához, 1533. június 1. Kassa város levéltára, Tabularium, Schwartzbachiana, no. 1580.

⁷⁹⁸ I. még Wernher Pemfflinger István kamaraelnökhöz és a többi tanácsoshoz. 1534. január 18. MNL OL E 41 1434. No. 9.; H. Németh 1997, 156. p.

⁷⁹⁹ Kemény 1894, 307. p.

vonatkozású irat.⁸⁰⁰ Krupek nem sokkal később saját embereit, Warkoczot és Bastelt nevezte ki a harmincadhoz.⁸⁰¹ Ezzel szinte pontosan egy időben említenek kassai harmincadosként egy bizonyos Kilianus Korick kassai polgárt, vagyis elképzelhető, hogy a kamara is kinevezett egy harmincadost.⁸⁰²

A harmincadszámadások kérdését a kamaránál nem sikerült megnyugtatóan rendezni, mert az előző harmincados, Kotzer Károly számadása több ponton is kivetnivalót hagyott maga után, majd Katzianer önkényesen bekérte, hogy vele számoljon el, a kapitány maga és helyettese, Paulus Prandorffer pedig nem álltak szóba a kassaiakkal.⁸⁰³ Wernher az ügyben Pemfflinger István kamaraelők intézkedését kérte. Úgy látszik, nem hiába, ugyanis következő jelentésében már a feladat elvégzéséről számolt be.⁸⁰⁴ Kotzer nem tett említést a restanciáról és bizonytalan – még az iratok alapos vizsgálata nyomán is –, hogy volt-e restanciája, és ha igen, akkor annyi-e, amennyit mondott. Ami a harmincadosok instrukcióját illeti, idáig sem a kassai polároktól, sem Tholnay János korábbi ellenőrtől nem tudtak meg semmi bizonyosat.

Wernher kérte továbbá a kamarát, hogy az ő és Balázs deák véleményét beépítve adjon ki új instrukciót a harmincadosok számára. A harmincadok igazgatása a zálogbirtokostól függ, és az ő tudta és támogatása nélkül semmi pénz nem fog befolyni, a zálogösszeg be nem folyt, ezért legjobb volna ezt az összeget mérsékelni.

Márciusban Wernher újabb levelet küldött a kassai harmincad bérbe adásának aktuális állásáról a kamarának.⁸⁰⁵ Katzianer nem támogatta, hogy a kamara általa intézkedjen a kassai harmincad bérbe adásáról, márpedig azt az ő hozzájárulása nélkül nem lehet véghezvinni. A harmincadosok beleegyezésének hiánya kevésbé lenne probléma, mert ők a kamara hatalma alá tartoznak, és csak annak kell átadniuk a harmincadot, aki az inscriptiót bírja.

A kassaiak állandó panaszaikkal és az együttműködés teljes megtagadásával nehezítették meg az új harmincados dolgát.⁸⁰⁶ Az új bérlő nem akarta kifizetni az ellenőr járandóságát, amit Tholnay fel is panaszolt a kamaránál.⁸⁰⁷ De Kotzer fizetésével is el voltak maradva, amelynek pótlása érdekében maga Katzianer is közbelépett.⁸⁰⁸ A harmincadjövedelmekkel sem sikerült elszámolni, ugyanis néhány hónapról semmilyen

⁸⁰⁰ MNL OL E 21 4. cím (1534), 663. köt., 1531-1537 1534. május 2.

⁸⁰¹ Wernher, Georg jelentése a Magyar Kamarának. 1533. december 16. MNL OL E 41 1533. No. 23.

⁸⁰² Wernher, Georg jelentése Pemfflinger István kamaraelnökhöz és a többi tanácsoshoz. 1534. január 18. MNL OL E 41 1534. No. 9.

⁸⁰³ Wernher, Georg Pemfflinger István kamaraelnökhöz és a többi tanácsoshoz. 1534. január 18. MNL OL E 41 1534. No. 9.

⁸⁰⁴ Wernher, Georg a Magyar Kamarához. 1534. március 4. MNL OL E 41 1534. no. 42.

⁸⁰⁵ Wernher, Georg a Magyar Kamarához. 1534. március 4. MNL OL E 41 1534. no. 42.

⁸⁰⁶ H. Németh 1997, 156. p.

⁸⁰⁷ Tholnay Gergely kassai harmincadellenőr a Magyar Kamarához. 1534. január 16. MNL OL E 41 1534. no. 6.

⁸⁰⁸ Katzianer, Hans a Magyar Kamarához. 1534. január 29. MNL OL E 41 2. cím, 1385. köt. 1534. no. 14.

nyilvántartás nem készült.⁸⁰⁹ Krupek megbízottja, Karl Kroger kassai harmincados pedig nem is a kamarának, hanem közvetlenül Katzianernek számolt el a kassai harmincad jövedelmeiről, és tett javaslatokat a pénz további felhasználásáról.⁸¹⁰

Nemsokára megérkezett a kamarához Prandorffer Pál panaszlevele is, amelyben a maga és Tholnay harmincadtól való igazságtalan kitaszíttatása miatti keserűségét juttatta kifejezésre.⁸¹¹ Kifejtette, hogy ekkor is igyekezett azonban szem előtt tartani a kamara érdekeit: megerősítette a kamara által korábban is ismert javaslatot, miszerint a vámhelyet tegyék át Besztercebányára, mert így növelni lehetne a kamara bevételeit, mivel majdnem minden pozsonyi kereskedő ott gyűlik össze, továbbá a kamara a Fuggerek réz- és ólomkereskedelmének hasznából is részesülhetne. A volt harmincados végül júliusban számolt el.⁸¹²

Az ezután következő valamivel több mint két évről nem találtam adatokat. A következő fordulópont a kassai harmincadcsoport történetében 1536. december 4-ike, amikor János király emberei csellel megszerezték a várost és vele együtt a harmincadhivatalt is.⁸¹³ Kassa kereskedelme ezután több okból is jelentősen visszaesett. Mivel a Kassától északra fekvő vidék Ferdinánd kezén maradt, a város el volt vágva vonzáskörzetétől, a felső-magyarországi bányavárosoktól és a lengyelországi kereskedelmi útvonalaktól. Legfontosabb kereskedelmi partnerével, Krakkóval szinte teljesen megszakadt a kapcsolata. Szapolyai kapitánya 55, vezető tisztséget viselő német polgárt kitelepített a városból. A rossz közbiztonság miatt kevesebben vállalkoztak hosszabb útra. A kassaiak hegyaljai szőlőbirtokai veszteségeket szenvedtek a háborúban, így nem volt eladó bor, ami az export legnagyobb hányadát képezte. És ha mindez nem lett volna elég, János hívei új belső vámokat hoztak létre az általuk uralt területeken.⁸¹⁴

A többi harmincadról ebből a korszakból csak elszórt adatokat találtam, annyi azonban kiderül belőlük, hogy 1534-ben a bártfai harmincados Valentin Eck volt,⁸¹⁵ Lőcsén pedig Krupek Sebestyén Katzianer akaratából, aki egy ellenőrrel is bírt, és egyúttal ugyanannak a városnak a senatora is.⁸¹⁶ Ezek szerint az I. Ferdinánd hatáskörébe tartozó felső-magyarországi harmincadok sora pedig Lőcsével bővült.

⁸⁰⁹ Pétervárad Balázs jelentése a Magyar Kamarához. 1534. február 21. MNL OL E 41 1534. no. 31.

⁸¹⁰ H. Németh 1997, 156. p.

⁸¹¹ Prandorffer Pál volt kassai harmincados a Magyar Kamarához. 1534. április 19. MNL OL E 41 1534. no. 72.

⁸¹² Prandorffer Pál volt kassai harmincados a Magyar Kamarához. 1534. július 12. MNL OL E 41 no. 91.

⁸¹³ Bessenyei 2007, 36-37. p.; H. Németh 2004b, 45. p.; Kemény 1894, 307. p.; Komenda 2004, 62. p.

⁸¹⁴ I. még H. Németh 2002, 145. p.

⁸¹⁵ I. még az uralkodó rendelkezéseit, amelyek szerint a bártfai harmincad jövedelmét szolgálatai jutalmul Valentin Ecknek kell kiutalni. MNL OL E 21 1532. március 10., uo. 1532. március 20.

⁸¹⁶ Wernher Pemfflinger István kamaraelnökhöz és a többi tanácsoshoz. 1534. január 18. MNL OL E 41 1534. No. 9.

A harmincadhivatalok ellátásáról szóló leírásból következtethetünk a hivatalszervezetre is.⁸¹⁷ Eszerint Kassán, Lőcsén és Bártfán is volt ellenőr, illetve – a lőcsei és a bártfai harmincadnál – az ellenőr alá rendelt két-két szolga, valamint három-három ló.

I. János király harmincadjainak igazgatásáról nagyon keveset tudunk. 1533-ban Debrecenben viszonylag frissen felállított harmincadhivatala volt.⁸¹⁸ Szepesen harmincadot működtetett, ugyanis 1539-ből ránk maradt I. Ferdinánd utasítása Christoph Nadler esztergomi harmincadosokhoz, amelyben megparancsolta neki, hogy a János királlyal kötött béke miatt az ő alattvalóitól ne szedjen többé vámot, de írja fel a harmincadán átmenő áruk mennyiségét és fajtáját, hogy ha I. János nem szünteti meg a szepesi harmincadot, be lehessen azt szedni.⁸¹⁹

I.2.a)γ az 1540-es évek: a felső-magyarországi harmincadok királyi kézre kerülése

Az 1540-es évek legmeghatározóbb eredménye, hogy I. Ferdinánd a legtöbb harmincadot ismét saját tulajdonába, kamarai kezelésbe tudta venni. Ennek érdekében több alkalommal is megreformálta a harmincadok igazgatását. Az uralkodó szemlátomást törekedett a harmincadok Magyar Kamarától függetlenül való irányítására.

1540-ben a kassai harmincad még mindig János király kezén volt, ugyanis az uralkodó két évre a városnak engedte át a harmincadjövedelmeket, mégpedig a városfalak erősítésére.⁸²⁰ János király még ebben az évben meghalt; nem tudjuk, hogy ezután mi történt a harmincadokkal a zálog lejártáig tartó két esztendőben. A következő adat 1542-ből származik, amikor a harmincadhely már ismét I. Ferdinánd birtokában volt (bár Lukinich szerint maga a város nem),⁸²¹ legalábbis erre mutat Ferdinánd Serédy Gáspárhoz intézett parancslevele, amelyben meghagyta, hogy a kassai harmincad jövedelméből fizessen ki 12 000 forintot Izabella királynénak és János Zsigmondnak a gyalui egyezmény értelmében.⁸²² Az irat arra is következtetni enged, hogy a harmincadok jövedelmeinek kezeléséről a Felső-Magyarország gazdasági igazgatása élén álló Wernher nem rendelkezhetett kizárólagosan. A tendencia egybevág a nyugati országrészben zajló folyamatokkal: az uralkodó az 1540-es években sorra szerezte vissza a magánkézben lévő harmincadokat.⁸²³

⁸¹⁷ Wernher Pemfflinger István kamaraelnökhöz és a többi tanácsoshoz. 1534.01.18. MNL OL E 41 1534. No. 9.

⁸¹⁸ Bessenyei 2013, 36. p.

⁸¹⁹ ÖStA FHKA HKA Gedenkbücher, die ungarische Reihe, Bd. 383. 187rv. Bécs, 1539. október 20.

⁸²⁰ Kemény 1894, 307. p.

⁸²¹ Lukinich 1941, 35-35. p.

⁸²² Reichsregisterbücher, 4. köt. fol. 190. hivatkozta: Buzási János: Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Bécs : A Birodalmi Levéltárak magyar vonatkozású iratai I. kötet : A Birodalmi Udvari Tanács és a Birodalmi Udvari Kancellária levéltára 1. rész (Levéltári leltárak 76. Budapest, 1979) 85. p.

⁸²³ A nagyszombati harmincadcsoport vámjainál már csak az állatok után fizetendő harmincad 20%-át élvezte Thurzó Elek özvegye. A kamara azzal az eszközzel is élt, hogy a magánkézre jutott harmincadokat megszüntette, és másutt állított fel újabbakat: így a szenicei, sassini és holicsi fiók helyett új hivatalokat hozott létre Trencsénben, Vágújhelyen, Verbón, Rózsahelyen, Stubnyán, Véglesen és Turdossinban. 1545-ben a pozsonyi

Az 1540-es évek közepe táján zajló nagyléptékű harmincadigazgatási reformok nem érintették a kassai harmincadcsoportot, ami megerősíti, hogy annak igazgatása már elkülönült. Bár az évtized talán az egész időszakban a legszegényebb forrásadottságokkal rendelkezik a felső-magyarországi harmincadokat illetően, a fentiekre Wernher hatáskörének ismeretén kívül abból is következtethetünk, hogy bár az uralkodó egyre inkább egységesítette a harmincadok igazgatását, az instrukciókban és utasításokban sosem szerepel a kassai harmincadcsoport, holott az feltehetőleg nem sokkal I. János halála után, de legkésőbb 1542-re a Habsburg-uralkodó kezére került. 1540-ben I. Ferdinánd Bornemissza Pálra bízta a fehérvári, kevei és pesti harmincadok igazgatását.⁸²⁴ Az intézkedés nem volt hosszú életű, ugyanis 1542-ben a török terjeszkedés miatt Székesfehérvár kivételével megszűntek a harmincadok, így Bornemissza 1543-ban kelt utasításában már Győr, Óvár, Székesfehérvár, Ság, Bát, Szécsény, Losonc és Rimaszombat szerepelnek.⁸²⁵ Utóbbiak jövedelme nem a Magyar Kamarához folyt be. 1545-ben I. Ferdinánd létrehozta az ún. harmincadigazgatóságot, a 11 északnyugati harmincadhivatal irányítására, amelynek élén Sibrik Gergely kamarai tanácsos gyakorlatilag önállóan működött.⁸²⁶ 1546-tól a harmincadigazgatóság Szerémi Sebestyén, a korábbi pénztárnok vezetésével változatlan formában működött tovább⁸²⁷ egészen 1549-ig, amikor is a király megszüntette azt, és az alá tartozó harmincadokat Francisci Tamás, majd 1550-ben Bornemissza Gergely harmincadfelügyelő vezetésével a Magyar Kamara alá rendelte.⁸²⁸ Összehasonlításuképpen érdemes megjegyezni, hogy az uralkodó a Mária királynétól 1548-ban visszaszerzett pozsonyi és óvári harmincadokat az Alsó-Ausztriai Kamara fennhatósága alá helyezte.⁸²⁹ Megfigyelhető tehát egy olyan tendencia, hogy az uralkodó a harmincadokat igyekezett kivonni a Magyar Kamara irányítása alól, aminek érdekében vagy az Alsó-ausztriai Kamara, vagy pedig a felső-magyarországi jövedelemigazgatóság alá rendelte azokat.

A többi harmincadról csak egyetlen, 1549-nél korábbi adat áll rendelkezésemre ebből a forrásokban igen szegény évtizedből. 1544-ben a löcsei harmincad valószínűleg legalább

---

harmincadcsoport Székesfehérvár és Esztergom felé irányuló kereskedelméből származó haszon 80%-át az uralkodó élvezte (bár a nyugatról érkező kereskedők még mindig Mária királynétól váltották ki a céldulákat). A trencsényi harmincadot 1549-re szerezte vissza a király Thurzó Elek özvegyétől. A szlavóniai harmincadok már 1542-ben az Alsó-ausztriai kamara alá tartoztak. Ember 1946, 209-210. p.; Ember 1958, 4-5. p.; Kenyeres 2003b, 74-75. p.

⁸²⁴ Ember 1946, 208-209. p.; Ember 1958, 318. p.

⁸²⁵ Ember 1946, 209. p.; Ember 1958, 318. p.

⁸²⁶ Acsády 2011, 130-132. p.; Bessenyei 2007, 54. p.; Ember 1946, 210-211. p.; Kenyeres 2003b, 74-75. p.; Nagy 2015, 61-62. p.; l. még Szakály 1990, 91. p.

⁸²⁷ Ember 1946, 211-212. p.; Nagy 2015, 64-65. p.

⁸²⁸ Acsády 2011, 135-136. p.; Ember 1946, 214-215. p.; Kenyeres 2003b, 82. p.; Kenyeres 2008, 258. p.; Nagy 2015, 63., 65. p.

⁸²⁹ Acsády 2011, 128-129. p.; Bessenyei 2007, 55. p.; Nagy 2015, 62. p.

részben I. Ferdinánd birtokában volt, ugyanis az uralkodó néhány hónapra mentességet biztosított a lőcsei ellenőr számára hitelezőinek idézése elől.⁸³⁰

Úgy tűnik, hogy a I. Ferdinánd 1549 körül alapos vizsgálatot rendelt el, amelynek során szinte az összes felső-magyarországi harmincadot számba vették, így mintegy "pillanatfelvételt" kaphatunk a harmincadok helyzetéről.⁸³¹ Az időzítésben szinte bizonyosan szerepet játszott, hogy 1547-ben I. Ferdinánd öt évre szóló békét kötött a szultánnal, valamint ugyanekkor bátyja, V. Károly is megegyezett a törökökkel.⁸³² Minden bizonnyal felértékelte a felső-magyarországi harmincadokat, hogy Buda elfoglalása után átrendeződtek a kereskedelmi útvonalak: a Debrecen-Szolnok-Buda-irány helyett a tiszántúli és erdélyi kereskedők közül sokan fordultak északra, és Nagyváradon, Debrecenen, majd Kassán át vették útjukat Bécs felé.⁸³³ Elképzelhető, hogy a vizsgálat elrendelésében szerepet játszott a nagymértékű ezüstkivitel, aminek megakadályozásában a harmincadosoknak is szerepet szántak.⁸³⁴ A vizsgálat során Wernhernek először a harmincadok számadásait kellett bekérnie, majd személyesen is megvizsgálta a szóban forgó harmincadhelyeket. A harmincadoknál ekkoriban meglehetősen sok visszaélés történt, amit Wernher fel is panaszolt a Magyar Kamarának.

Az ebből az évtizedből fennmaradt források lehetővé teszik, hogy az egyes harmincadok önálló történetét is valamelyest rekonstruálni lehessen, így a következőkben erről esik szó. Wernher még az év elején rendelkezett a lőcsei harmincad igazgatásával kapcsolatban: Krupek Sebestyén, a város bírása ugyanis a harmincadot is kezelte, és a város vezetése ezt az „összeférhetetlenséget” meg akarta szüntetni.⁸³⁵ Egyúttal az is volt a polgárok kívánsága, hogy magyar harmincadost helyezzenek a hivatalba. Krupek néhány héttel később elküldte a kamarához a harmincad számadásait.⁸³⁶ A kamarai tanácsosok valójában Wernherre bízták, hogy ellenőrizze a számadásokat, aki jelentette is, hogy azokat nem kapta meg – ami nem is csoda, ugyanis Krupek a pozsonyi kamarához küldte azokat.⁸³⁷

Wernher az év márciusában tárgyalásokat kezdeményezett Lobotzky Mátyással, aki zálogként bírta a késmárki harmincadot.⁸³⁸ Első alkalommal nem sikerült elérnie őt, ugyanis

---

⁸³⁰ I. Ferdinánd utasítása a Magyar Kamarának. MNL OL E 21 1544. március 25.

⁸³¹ Wernher, Georg jelentése a Magyar Kamarának. 1549. február 19. MNL OL E 41 7. cím (1549-1550) 1549. no. 11.

⁸³² Lukinich 1941, 55. p.; Magyarország története 1526-1686, 1649. p.; Szakály 1995, 122. p.

⁸³³ Honvári 1996, 153. p.

⁸³⁴ Wernher, Georg jelentése a Magyar Kamarának. 1549. április 14. MNL OL E 41 no. 41.; MNL OL E 1 1. köt. *Memoriale quotidianorum* (1549. május-július) 12. sz. 156-165. p. 1549. július 4.

⁸³⁵ Wernher, Georg jelentése a Magyar Kamarának. 1549. január 30. MNL OL E 41 1549. no. 2.; Wernher, Georg jelentése a Magyar Kamarának. 1549. április 14. MNL OL E 41 no. 41.

⁸³⁶ Krupek Sebestyén jelentése a Magyar Kamarához. 1549. február 14. MNL OL E 41 1549. no. 4.

⁸³⁷ Wernher, Georg jelentése a Magyar Kamarának. 1549. február 19. MNL OL E 41 1549. no. 11.

⁸³⁸ Wernher, Georg jelentése a Magyar Kamarának. 1549. március 27. MNL OL E 41 1549. no. 29.

Lobotzky a sógora, Homonnay György temetésére utazott. Az uralkodó 1549-ben Wernher útján bekérte a záloglevelet, de Lobotzky azt válaszolta, hogy azt már korábban elküldte egy szervitorával a kúriába és még nem kapta vissza.⁸³⁹ Lobotzky végül csak az elmúlt négy év harmincadnaplóját küldte el a kamarához, és személyesen is felutazott számot adni tevékenységéről. Wernher azonban úgy vélte, hogy ennél jóval régebben tartotta kezében a harmincadot, és azokról az évekről is készültek harmincadnaplók, amelyek bemutatásával a zálogos szintén tartozna. A felső-magyarországi jövedelemigazgató szerint a záloglevéllel is akadhat némi gond, kételkedett hitelességében, bár úgy vélte, az nagy valószínűséggel a kancellárián vagy a kúrián készült.⁸⁴⁰ Szerinte az irat már minden bizonnyal a kamarai tanácsosoknál lehet.

Wernher feladatai közé tartozott, hogy a bártfai harmincadról is tárgyaljon Krupek Sebestyénnel és a város polgáraival, de 1549 márciusában ennek ügyében nem jutottak egyezsége.⁸⁴¹ A következő hónapban írott jelentéséből arról értesülünk, hogy Wernher felszólította Krupeket a harmincaddal kapcsolatos jogait biztosító iratok bemutatására vagy a kamaránál vagy pedig személyesen nála.⁸⁴² A bártfai polgárok úgy vélték, hogy örökadományt bírnak a harmincadjövedelmek felére, a másik felét pedig I. Ferdinánd engedte el nekik bizonyos évekre. Bemutatták Wernhernek az eredeti kiváltságlevelet, amelynek másolatát Wernher mellékelte a kamarának.

Hasonlóképpen 1549-ben kezdte meg az uralkodó a homonnai harmincad visszaszerzését, amely ecsedi Báthory András kezén volt.⁸⁴³ A feladat nem volt egyszerű, ugyanis a vizsgálat kiderítette, hogy a harmincad jövedelmét Báthory András tárnokmesteri fizetése fejében bírta, ezért megtagadta, hogy a királynak is juttasson belőle, viszont hajlandónak mutatkozott arra, hogy az adminisztráció élére királyi szervitor kerüljön.⁸⁴⁴

A sztropkói harmincad szintén Báthory kezén volt ekkoriban.⁸⁴⁵ Wernher sajnos csak utal egy korábbi, ránk nem maradt levélre, amelyben megírta a kamarásoknak, mennyi árut vitt ki és hozott be Báthory a maga nevében a harmincadon keresztül. Wernher parancsára a harmincados Báthorytól kérte a fizetését, az azonban csak ígéretet, de sosem fizetett. Wernher javasolta, hogy a kamarások írásban rendelkezzenek az ügyben.

---

⁸³⁹ Wernher, Georg jelentése a Magyar Kamarához. 1549. április 27. MNL OL E 41 1549. no. 43.; l. még Wernher, Georg jelentése a Magyar Kamarához. 1549. április 14. MNL OL E 41 1549. no. 41.

⁸⁴⁰ Wernher, Georg jelentése a Magyar Kamarához. 1549. április 14. MNL OL E 41 1549. no. 41.

⁸⁴¹ Wernher, Georg jelentése a Magyar Kamarához. 1549. március 27. MNL OL E 41 no. 27.

⁸⁴² Wernher, Georg jelentése a Magyar Kamarához. 1549. április 14. MNL OL E 41 1549. no. 41.

⁸⁴³ I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1549. szeptember 16. MNL OL E 21 1549. július-december

⁸⁴⁴ Wernher, Georg jelentése a Magyar Kamarának. 1549. április 14. MNL OL E 41. 1549. no. 41.

⁸⁴⁵ Wernher, Georg jelentése a Magyar Kamarának. 1549. április 14. MNL OL E 41. 1549. no. 41.

1549-re tehát nem javult számottevően a Habsburg uralkodó helyzete Felső-Magyarországon az előző évtizedhez képest: elvesztette Kassát, amelyet az 1551. július 19-én aláírt gyulafehérvári (szászsebesi) szerződés alapján csak 1552-ben sikerült újra fennhatósága alá vonnia,⁸⁴⁶ ugyanakkor megkezdődtek a tárgyalások az elzálogosított lőcsei, késmárki, bártfai, homonnai és sztropkói harmincadok visszaszerzésére.

I.2.a)δ Az 1550-es évek: I. Ferdinánd további térnyerése

A következő évtizedben I. Ferdinánd számos harmincadot visszaszerzett, illetve újabbak létrehozását is megkezdte. Az évtized elejének mérlegéhez kiváló forrás áll rendelkezésünkre: Gallus Sonnenbrodtnak, a király sárosi birtoka provizorának (*provisor allodii Regiae Maiestatis in oppido Saros*) számadása, amelyben az 1552-1554 közti időszakból évnegyedekre bontva közli, melyik felső-magyarországi harmincadból mennyi bevétel származott.⁸⁴⁷ A jelen kutatás megközelítési szempontjából nem is elsősorban az összegek a fontosak, hanem hogy a feljegyzésből kiderül, mely harmincadok tartoztak ténylegesen I. Ferdinánd hatalma alá: nagy valószínűséggel azok, amelyekből rendszeresen bevétele származott (azért nem bizonyosan, mert például a lublói harmincadhoz Sonnenbrodt megjegyezte, hogy arrafelé nemigen járnak a kereskedők, de elszámoltatta a harmincadost). 1552-ben már a felső-magyarországi jövedelemigazgatósághoz, azaz a Ferdinánd uralta országrészhez tartozott Bártfa, Eperjes, Homonna, Kassa, Késmárk, Lőcse, Lubló és Sztrapkó is, amelyek közül – a fent említett Lublón kívül – csak Késmárk nem hozott bevételt a kamara számára. A következő két esztendőben – ismét csak Lubló kivételével – mindegyik harmincadból származott jövedelem, előbbieik közül a késmárki mutat némi bizonytalanságot, mintha kisebb lenne a forgalma. Ezek az összegek eltörpülnek a legnagyobb forgalmú nyugati harmincadokból származó bevételek mellett: Szempcé tízezrekben mérhető, Nagyszombaté pedig ezrekben.⁸⁴⁸ Nem hiába panaszkodott Gallus Sonnenbrodt, hogy milyen kevés bevételt hoznak keleti térség a harmincadhelyei.⁸⁴⁹

Az átmeneti bevételkiesésekre magyarázattal szolgálhat Wernher egy jelentése, amely szerint a váradi kereskedők közül sokan arra hivatkozva nem fizetnek harmincadot Felső-Magyarországon, hogy céduláikat a nagyszombati vagy a szempci harmincados elvette.⁸⁵⁰ Wernher kérte, hogy a nyugat-magyarországi harmincadosoknak parancsolják meg a kamarások, hogy a cédulákat minden esetben adják vissza a kereskedőknek. Ami a régióbeli

⁸⁴⁶ Borovszky 1896, 51. p.; H. Németh 2004a, 103. p.

⁸⁴⁷ MNL OL E 554 1725. t. sz. A magyar kamara számadásai.

⁸⁴⁸ Ember 1988, 30. p.

⁸⁴⁹ Gallus Sonnenbrodt jelentése a Magyar Kamarának. 1552. május 25. MNL OL E 41 1552. no. 45.

⁸⁵⁰ Wernher György jelentése a Magyar Kamarának. 1553. január 18. MNL OL E 411553. no. 14.

kereskedelem volumenét jelenti, a 17. század elejére a felső-magyarországi vámhelyek többsége is elérte az évi néhány ezer forintos bevételt⁸⁵¹, azonban jelentőségük mindvégig elmaradt a nyugati harmincadokétól.

A felső-magyarországi harmincadok igazgatásában elméletileg 1554-ben állt be komolyabb változás: ekkor az uralkodó Georg Wernher és Thorda Zsigmond kettős irányítására bízta a vámhelyeket is, amiről korábban részletesebben volt szó. A kettejük közötti munkamegosztásra jó példa Wernher 1554 januárjának utolsó napján kelt jelentése, amely szerint Thorda vizsgálta át a harmincadszámadásokat, Wernher pedig a cédulákat.⁸⁵² Wernher halála után Thorda rövid ideig egyedül, majd Pesthy Ferenc segítségével működött tovább egészen 1560-ig, amikortól Pesthy egyedül igazgatta tovább a felső-magyarországi jövedelmeket.

A terület életében az 1556-os év hozott jelentős változást: Petrovics Péter Erdélybe érkezésének hírére a felső-magyarországi megyék nemességének nagy része azonnal elszakadt Ferdinándtól, ami minden bizonnyal a harmincadhelyek elszakadásával is együtt járt. Tavasszal a Szapolyai-pártiak egészen Sáros, Gömör, Tolna, Abaúj és Zemplén megyéig jutottak. Az 1556 novemberében tartott kolozsvári országgyűlésen a felső-magyarországi megyék Sáros, Abaúj és Szabolcs kivételével mind képviseltették magukat. 1557. április 10-én II. János megszerezte Váradot, így joghatósága Kassáig terjedt. A Szapolyai-kézen lévő tokaji vár helyőrsége egészen Kassáig portyázott.⁸⁵³ Mindez a felső-magyarországi harmincadoknál is zavarokat okozott: felszaporodtak például a hamis harmincadcédulák,⁸⁵⁴ növekedett a csempészet és harmincadok elkerülése,⁸⁵⁵ ezen kívül a fizetni nem tudó vagy nem akaró harmincadosok⁸⁵⁶ tovább nehezítették a felső-magyarországi jövedelemigazgatók életét.

A térségben a legjelentősebb harmincad-állomás továbbra is Kassa volt. A város és harmincada feletti joghatóság az 1550-es évek elején bizonytalan volt: 1550-ben egyszerre értesülünk arról, hogy Fráter György Kassa falainak építésére fordította a harmincadból származó bevételt,⁸⁵⁷ de ugyanebben az évben I. Ferdinánd is harmincad fizetésére kötelezte a

---

⁸⁵¹ Ember 1988, 34-35. p.

⁸⁵² Wernher György jelentése a Magyar Kamarának. 1554. január 31. MNL OL E 41 1554. No. 9.

⁸⁵³ Lukinich 1918, 82-88. p.

⁸⁵⁴ Thorda Zsigmond jelentése a Magyar Kamarának. 1556. december 30. MNL OL E 41 1556. no. 73.; Desewffy János jelentése a Magyar Kamarának. Melléklet: Merk és Lasky Albert kérvényei. 1557. január 26. MNL OL E 41 1557. no. 14.

⁸⁵⁵ Thorda Zsigmond és Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarának. 1559. február 8. MNL OL E 41 no. 6.; Acsády 2011, 154. p. 1. jegyzet; Granasztói 1989, 72-73. p.

⁸⁵⁶ Thorda Zsigmond és Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarának. 1557. május 31. MNL OL E 41 1557. no. 71.

⁸⁵⁷ Kemény 1894, 307. p.

kassai polgárokat, amely rendelkezésével 1454 óta fennálló mentességüket szüntette meg.⁸⁵⁸ A város és a harmincad 1551-ben került újra a Habsburg-uralkodó kezére, mégpedig a már említett gyulafehérvári (szászsebesi) egyezmény révén. Eszerint II. János az erdélyi trónról való lemondása fejében megkapja a sziléziai Oppeln és Ratibor hercegségeket, és a király a jelenleg zálogban levő hercegség felszabadulásáig neki adja Kassát összes jogaival és jövedelmeivel.⁸⁵⁹ Úgy tűnik, hogy II. János csakugyan birtokba vette a kassai harmincadot, ugyanis a következő esztendőben az országból való távozásakor átadta azt I. Ferdinánd biztosainak, Georg Wernhernek és Rakovszky Györgynek.⁸⁶⁰

A Magyar Kamara az uralkodó nevében 1551. április 6-án Gallus Sonnenbrodtot nevezte ki a kassai harmincad élére, akinek instrukciója is ránk maradt.⁸⁶¹ Eszerint ő és ellenőre, Schayczlich Mátyás a király után közvetlenül a kamarától függtek, kétes esetekben útmutatást tőle kellett kérniük, a jövedelmet is oda szolgáltatták be, kifizetéseket pedig csak kamarai meghagyásra eszközölhettek. Ezzel a kamara a kassai harmincadot és leányharmincadjait tulajdonképpen kivonta a felső-magyarországi jövedelemigazgatóság joghatósága alól, ahová a korábbi években tartozott és magához rendelte. Az átirányítási kísérletet azonban valószínűleg nem tudták sikerre vinni, ugyanis a kassai harmincad jövedelmei szerepelnek Sonnenbrodt fentebb említett számadásában, ami azt jelenti, hogy a kassai harmincadhivatal továbbra is a felső-magyarországi jövedelmek igazgatójának, Wernhernek fizetett.

Ugyanekkor a király azt is meghagyta, hogy a kassai harmincados a régi szokás szerint (ti. a kassai harmincad Mohács előtt az északkeleti harmincadhivatalok (Eperjes, Bártfa, Lőcse (főharmincadok), Ófalu, Lubló, Sztropkó, Homonna (fiókok) feje volt) felügyeljen a többi harmincadhelyre. Ez a gyakorlatban az alábbiakat jelentette: a fiókok pénztári naplóiból minden negyedévben és év végén kérjen kimutatást, és azt a saját kimutatásaival együtt terjessze a Magyar Kamara elé; ha ennek a rendelkezésnek a fiókok nem engedelmeskednek, jelentse a kamarának vagy a királynak. Az utasítás arra nézve nem adott útmutatást, hogy a jövedelmekről a harmincadosok Kassán keresztül vagy közvetlenül a kamarának számoljanak el, de Ember Győző szerint valószínűleg az előbbiről volt szó.

A kassai harmincad 16. század közepén zajlott forgalmáról részletes adatokkal rendelkezünk. A leggyakrabban importált áruk a görli posztó, karasia posztó, nürnbergi posztó, magyar kalap, cseh fonál, bors, boroszlói posztó, kések, lundi posztó, lembergi posztó

⁸⁵⁸ A Magyar Kamara jelentése I. Ferdinándhoz. 1550. július 3. ÖStA FHKA HKA HU RN 3. Konv. 1550. július fol. 1-10.; Nagy 2015, 85. p.

⁸⁵⁹ Lukinich 1918, 61. p.

⁸⁶⁰ Bessenyei 2007, 37-38. p.; Kemény 1894, 307. p.

⁸⁶¹ Ember 1946, 221-222. p.

voltak.⁸⁶² A kassai posztóbehozatal országos viszonylatban is jelentős méretűnek látszik, amely az egész régió igényét is kielégítette. A posztók a teljes import értékének 70%-át tették ki. Változást jelentett az olcsó posztó tömeges behozatala, mert korábban a luxus jellegű, de kisebb mennyiségű áruk domináltak. A behozott áruk egy része közvetítők kezén jutott messzebb, másik része pedig a szűkebb körzetben kerülhetett forgalomba (valószínűleg a Kassa-Munkács-Miskolc-háromszögben); ezen kívül Bártfával, Lőcsével és Eperjessel is intenzív volt a kapcsolat.

A következő fordulópont a város és a harmincad történetében az 1556-os esztendő, amikor is Kassa mintegy háromnegyede elpusztult egy tűzvész során.⁸⁶³ I. Ferdinánd a város megsegítésére még ekkor vagy a következő esztendőben nyolcévi adómentességet biztosított a polgároknak, a befolyó jövedelmeket pedig az újjáépítésre utalta ki.⁸⁶⁴ A tűzben a harmincados, Mihály deák otthona is elpusztult, ezért Thorda – igaz, csak 1559-ben – kérte az uralkodót, hogy kimagasló munkájára és népes családjára való tekintettel adjon neki 60 forintot.⁸⁶⁵ A kassai harmincad tehát az évtized végéig stabilan I. Ferdinánd fennhatósága alatt állt. Tudjuk továbbá, hogy 1556 előtt Sayczli Máttyás volt az ellenőr, ugyanis ez évben utódot kerestek számára, mert elfogadta a város notariusi hivatalát.⁸⁶⁶

A késmárki harmincad helyzete a kassaihoz hasonlóan bizonytalan volt az évtized elején. 1550-ben lejárt a korábbi harmincados, egyúttal I. Ferdinánd tanácsosa és késmárki kapitány, Lobotzky Máttyás zálogbirtoklása.⁸⁶⁷ Wernher feladata volt, hogy ismét megpróbálja elszámoltatni Lobotzkyt, amelynek részleteiről jelentéséből értesülünk.⁸⁶⁸ Problémát jelentett, hogy Lobotzky nem tudta előszedni sem a harmincad eredeti záloglevelét, sem annak megerősítését, így a király meghagyta neki, hogy ezt később tegye meg. Wernher fülébe jutott, hogy a harmincadot korábban egy bizonyos összegért Hieronymus Laskinak zálogosították el azzal a feltétellel, hogy törekszik pénzt szerezni, aztán a harmincadot a királynak visszaadja. Laski ezzel szemben korlátlanul használta a harmincad jövedelmeit. A király azt akarta, hogy fizessen ki 2500 forintot. Sem ő, sem örökösei semmilyen további jogot nem bírnak.

---

⁸⁶² Granasztói 1989, 68-69. p.

⁸⁶³ Kemény 1894, 309. p.

⁸⁶⁴ I. Ferdinánd rendelete. 1557. szeptember 6. MNL OL E 21 (csak a segédkönyvi bejegyzés maradt ránk); Bessenyei 2007, 37-38. p.; Kemény 1894, 309. p.; Kemény 1896, 214. p.; a város 1556. évi kérelmét l. itt: Kassa város levéltára, Tabularium, Schwartzbachiana, no. 1806.

⁸⁶⁵ Thorda Zsigmond jelentése a Magyar Kamarának. 1559. július 8. MNL OL E 41 1559. no. 21.

⁸⁶⁶ Wernher, Georg jelentése a Magyar Kamarának. 1556. március 15. MNL OL E 41 1556. no. 31., l. még Thorda Zsigmond jelentése a Magyar Kamarának. 1556. március 21. MNL OL E 41 1556. no. 34.

⁸⁶⁷ Az Udvari Kamara a Magyar Kamarához. Augsburg, 1550.08.23. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 387. fol. 120v-122r.; Wernher, Georg jelentése a Magyar Kamarának. 1550. augusztus 23. MNL OL E 21 14. cím, 667. köt., 1550.07-12.

⁸⁶⁸ I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarának. 1550. augusztus 23. MNL OL E 21

Elképzelhető, hogy nem sokkal ezután Laski Albert bérelte a harmincadot, ugyanis 1553-ban a Magyar Kamara követelte, hogy fizesse meg azt az ezer forintot, amellyel a késmárki harmincad bérlete okán tartozik.⁸⁶⁹

1556 januárjában a kamarások visszahelyezték Valentin Merket a késmárki harmincadhoz, amelyet ő Thorda január 15-én kelt jelentése szerint már birtokba is vett.⁸⁷⁰ Merck rögtön megkezdte működését, ugyanis Desewffy János frissen kinevezett kamaraelnök azt írta a Magyar Kamarának, hogy Merk Bécsben járt a királynál a harmincadcédulák ügyében,⁸⁷¹ feltehetőleg azért, mert azokat hamisnak találta.⁸⁷² A harmincad 1558-ban még a korábban vázolt bizonytalan politikai helyzet ellenére is Ferdinánd kezén lehetett, ugyanis Varkoch Jánosnak utalt jövedelméből.⁸⁷³

A homonnai harmincadhoz, amelyet továbbra is Báthory András bírt tárnokmesteri fizetése fejében, csakugyan sikerült királyi embert állítani legkésőbb 1550-re, ugyanis Wernher jelentette a Magyar Kamarának, hogy csempészet miatt lefoglalták homonnai Drugeth Imre ökreit.⁸⁷⁴ Wernher és a Magyar Kamara aligha folyhatott volna bele az ügybe, ha a harmincad igazgatásában nem vett volna legalábbis részt egy királyi megbízott. A homonnai harmincados ekkor Gallus deák volt, akinek panaszairól Zwla Kristóf jelentéséből értesülünk.⁸⁷⁵ Gallus deák elpanaszolta, hogy homonnai Drugethtől mennyi jogtalanságot szenvedett el, a lovakat és egyéb árut kerülőutakon csempészik ki, és rendszerezsek a cédulákkal való visszaélések is. Úgy tűnik, hogy a királynak legkésőbb 1553-ra sikerült visszaszereznie a homonnai harmincad jövedelmeit is, ugyanis ekkor Báthory András már Wernhertől kérte elmaradt tárnokmesteri fizetését, nem pedig maga szerezte meg a homonnai harmincad bevételeiből.⁸⁷⁶

1556-ban már Kálnássy Márk volt a homonnai harmincados tisztségében, aki éppen távozásakor bukkan fel az iratokban: át akart menni ugyanis a bártfai harmincadhivatalhoz,

---

⁸⁶⁹ Wernher, Georg jelentése a Magyar Kamarának. 1553. február 16. MNL OL E 41 1553. no. 29.

⁸⁷⁰ Thorda Zsigmond jelentése a Magyar Kamarának. 1557. január 15. MNL OL E 41 1557. no. 3.

⁸⁷¹ Desewffy János jelentése a Magyar Kamarának. 1557. január 24. MNL OL E 41 1557. no. 13.

⁸⁷² Desewffy János jelentése a Magyar Kamarának. Melléklet: Merck Bálint és Lasky Albert kérvényei. 1557. január 26. MNL OL E 41 1557. no. 14.

⁸⁷³ I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1558. október 17. MNL OL E 21

⁸⁷⁴ Wernher, Georg jelentése a Magyar Kamarának. 1550. augusztus 12. MNL OL E 41 7. cím (1549-1550) 1550. No. 39. Homonnai Drugeth Imre egyébként kártérítési pert indított Wernher ellen, mert hetven ökre elhajtásával mintegy ezer forintnyi kárt okozott neki. Zwla Kristóf jelentése a Magyar Kamarának. 1550. augusztus 6. MNL OL E 41 7. cím (1549-1550) 1550. No. 36.

⁸⁷⁵ Zwla Kristóf jelentése a Magyar Kamarának. 1550. augusztus 6. MNL OL E 41 7. cím (1549-1550) 1550. No. 36.

⁸⁷⁶ Wernher György jelentése a Magyar Kamarának. 1553. január 18. MNL OL E 41 10. cím (1553) No. 14.

ezért Wernher jelezte a Magyar Kamarának, hogy utódot kellene keresni a helyére.⁸⁷⁷ Nemsokára Thorda is megsűrgette a kamarai intézkedést.⁸⁷⁸

Legkésőbb 1552-re I. Ferdinánd visszanyerte a lubló harmincad feletti rendelkezési jogot is, ugyanis ekkor Wernher és a Magyar Kamara intézkedett Horváth Kristóf utódának kinevezése ügyében.⁸⁷⁹ 1556-ban is a Habsburg-uralkodó hatalmi övezetéhez tartozott a lubló harmincad, ugyanis Wernher vizsgálta meg az ottani cédulákat, és összevetette azokat a késmárki cédulákkal.⁸⁸⁰ A problémát itt is az okozta, hogy a városi polgárok kiváltságaikra hivatkozva – amely egyébként kizárólag személyes használatukra szánt mennyiségre vonatkozott –, a megengedettnél jóval nagyobb mennyiségű áruval kereskedtek. Hasonlóképpen gyakorta élt vissza kiváltságaival a régióban élő birtokos nemesség, például Lubló ura, Boanni János is.⁸⁸¹

A bártfai harmincadot Ferdinándnak csak 1557-ben sikerült visszaszereznie: Thorda Zsigmond Valentin Eck helyébe Christoph Chyarmant állította azzal a feltétellel, hogy ha alkalmatlannak bizonyulna, a tanácsosok elmozdítják a tisztségből.⁸⁸²

I. Ferdinánd legkésőbb ugyanebben az évben a sztropkói harmincadot is fennhatósága alá vonta, ugyanis ekkor rendelkezett a sztropkói birtok sárosi uradalomhoz való csatolásáról.⁸⁸³ Elképzelhető, hogy már egy évvel korábban, 1556-ban is a kezén volt egy időre ez a harmincadhely, ugyanis 1559-ben Thorda arról tájékoztatta, hogy az akkori harmincados, Tholnay István deák fizetése fejében az év második negyedévére megtartott magának 16 forintot.⁸⁸⁴ Tholnay alig két hónapot szolgált április elseje és május egyik utolsó napja között, amikor is Perényi Gábor szervitorai elűzték őt.⁸⁸⁵ Elképzelhető, hogy 1559-ben még mindig a hatalmában volt a harmincadhely, minden bevételével együtt, ugyanis ekkor úgy rendelkezett, hogy annak jövedelmeiből utaljanak át négyszáz forintot Varannói Miklós deáknak.⁸⁸⁶ A pénzt egyébként a bevételek szűkössége⁸⁸⁷ miatt nem tudták kifizetni, ezért a király úgy rendelkezett, hogy más jövedelemből elégítsék ki az említett Miklós deákat.⁸⁸⁸

⁸⁷⁷ Wernher, Georg jelentése a Magyar Kamarának. 1556. március 15. MNL OL E 41 1556. no. 31.

⁸⁷⁸ Thorda Zsigmond jelentése a Magyar Kamarának. 1556. március 21. MNL OL E 41 1556. no. 34.

⁸⁷⁹ Wernher, Georg jelentése a Magyar Kamarának. 1552. május 23. MNL OL E 41 1552. no. 39.

⁸⁸⁰ Wernher, Georg jelentése a Magyar Kamarának. 1556. március 15. MNL OL E 41 1556. no. 31.

⁸⁸¹ Thorda Zsigmond jelentése a Magyar Kamarának. 1557. január 1. MNL OL E 41 1557. no. 1.

⁸⁸² Thorda Zsigmond jelentése a Magyar Kamarának. 1557. január 15. MNL OL E 41 1557. no. 3.

⁸⁸³ Miksa cseh király rendelete Wolfgang Puchheimnek. 1557. február 27. ÖStA FHKA HKA HU r. Nr. 6. Konv. 1557. február Fol. 166.

⁸⁸⁴ Thorda Zsigmond jelentése a Magyar Kamarának. 1559. július 8. MNL OL E 41 1559. no. 21.

⁸⁸⁵ uo.

⁸⁸⁶ I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1559. augusztus 12. MNL OL E 21

⁸⁸⁷ A kiviteli vámok 1558-ban mindössze 10 forintottek ki. Kemény 1896, 214. p.

⁸⁸⁸ Desewffy János jelentése a Magyar Kamarának. 1559. augusztus 17. MNL OL E 41 1559. no. 31.

Az uralkodónak vélhetően az évtized egészében sikerült megtartania az eperjesi harmincadot, bár erről igen kevés adat áll a rendelkezésre. Ferdinánd 1550-ben parancslevelet bocsájtott ki a harmincad számára, így ekkor szinte bizonyosan a fennhatósága alá tartozott⁸⁸⁹. A következő adat 1557-ből származik: ekkor Metzner Ferenc helyettesítette Fejérváry János harmincadost.⁸⁹⁰ 1558-ban a harmincad jövedelmeivel még mindig I. Ferdinánd rendelkezett, ugyanis 300 forintot a polgároknak ajándékozott belőle.⁸⁹¹ 1559-ben arról értesülünk, hogy kétszer szedték be a harmincadot, ezért vissza kell téríteni.⁸⁹²

Lőcse valószínűleg csak 1557-ben került a Habsburg uralkodó kezére, ugyanis ekkor a város a Magyar Kamarához folyamodott a Luxemburgi Zsigmond alatt szerzett harmincadmentessége elismeréséért.⁸⁹³ A kamara szakvéleményében nem javasolta a teljes mentességet, csupán valamekkora kedvezményt az elmúlt években elszenvedett rongálásokra és tűzkárra való tekintettel.⁸⁹⁴

Az évtized végén több új harmincadhivatal létrehozása is felmerült. Az 1550-es és 1560-as évek fordulóján kelt Thorda egy Acsády által idézett jelentése.⁸⁹⁵ Acsády 1558-ra datálja az iratot, tartalmaként említi, hogy 1560-ban már Szikszón is volt harmincad. Acsády szerint Thorda javasolta, hogy Varannón hozzanak létre önálló hivatalt, Jászón egy kassai fiókot, Tárkányban pedig egy fiókot, és az ungvárit tartsák fenn, mert arra főleg sót szállítanak ki az országból. Az eredeti levelet sajnos nem sikerült megtalálnom, viszont néhány más irat segíthet rekonstruálni a történeteket.⁸⁹⁶

A szikszói harmincad létrehozása 1559-ben valóban felmerült: Thorda Zsigmond és Pesthy Ferenc május 17-én kelt levelében tájékoztatta I. Miksát, hogy május 1-jén a szikszói vásárra hoztak sok holmit Erdélyből, amelyek javarészt harmincad megfizetése nélkül kerültek eladásra. Thorda és Pesthy az illetékek behajtására kiküldték emberüket, Gábor deákot, akit azonban Bebek György nem engedett tevékenykedni, és embereivel nyilvánosan megaláztatta. A további visszaélések elkerülése érdekében javasolták, hogy Szikszón hozzanak létre harmincadot.

---

⁸⁸⁹ I. Ferdinánd mandátuma az eperjesi harmincad ügyében. ÖStA HHStA Ungarische Akten Miscellanea Fasc. 418. Konv. A. Sine dato (1550k.) fol. 57.

⁸⁹⁰ Thorda Zsigmond jelentése a Magyar Kamarának. 1557. január 15. MNL OL E 41. 1557. no. 3.

⁸⁹¹ I. Ferdinánd utasítása a Magyar Kamarához. 1558. augusztus 1. MNL OL E 21 (az irat maga elveszett, csak a segédkönyvi bejegyzés maradt ránk)

⁸⁹² Thorda Zsigmond jelentése a Magyar Kamarának. 1559. július 8. MNL OL E 41. 1559. no. 21.

⁸⁹³ Desewffy János jelentése a Magyar Kamarának. 1557. február 27. MNL OL E 41. 1557. no. 34.; Nagy 2015, 79., 84. p.

⁸⁹⁴ Desewffy János jelentése a Magyar Kamarának. 1557. február 27. MNL OL E 41. 1557. no. 34.

⁸⁹⁵ A hivatkozás is az 1560-1569 közötti iratokat tömörítő csomagba sorolja az írást, amelyet nem sikerült beazonosítanom. Acsády 2011, 141. p.

⁸⁹⁶ uo.

Ugyanebben az évben merült fel a hangácsi harmincad létrehozása is a Magyar Kamara részéről,⁸⁹⁷ amit gyorsan tett is követett: Pesthy tájékoztatta a kamarásokat, hogy Kapocsy Pál, Bebek Imre szervitora Radnóthy Gábor deákot, a hangácsi harmincadost súlyosan megsebesítette, miközben a szikszói vásáron igyekezett beszédni az elmaradt harmincadokat.⁸⁹⁸ Bebek már korábban is fel akarta akasztatni Gábor deákot, akkor azonban sikerült elmenekülnie.⁸⁹⁹ Pesthy kérte a tanácsosokat, hogy járjanak közben a királynál, nehogy még egyszer előfordulhasson valami hasonló eset.⁹⁰⁰ A harmincadok sikereesebb beszédese érdekében kérte, hogy kapjon katonai támogatást azok behajtására.⁹⁰¹

Az évtized tehát pozitív mérleggel zárult I. Ferdinánd számára, nemcsak a késmárki, homonnai, lubló, bártfai, sztrapkói és löcsei harmincadokat sikerült visszaszereznie, hanem újabb harmincadok létrehozása felmerült Szikszón és Hangácson, valamint esetleg Varannón és Jászón.

1.2.a) A harmincadhálózat további bővítése az 1560-as években

Az 1560-as években I. Ferdinánd és utóda, I. Miksa további komoly sikereket könyvelhetett el a felső-magyarországi harmincadhálózat kiterjesztésén, elsősorban azért, mert az évtized folyamán jelentős felső-magyarországi területek kerültek fennhatósága alá. 1561-ben Balassa Menyhért pártolt át, a következő esztendőben pedig Balassa biztatására a régió birtokos nemesei közül többen is átálltak a Habsburg-uralkodóhoz. Ezzel egy időben Zay Ferenc kassai kapitány hadjáratot indított több felső-magyarországi erősség ellen. 1562. április 12-én fegyverszünetet kötött a két uralkodó, amelynek révén I. Ferdinánd kezére került Bereg, Ugocsa, Szatmár, Szabolcs és Közép-Szolnok megye. Kedvezett a gazdasági igazgatás további kiépítésének az a körülmény is, hogy I. Ferdinánd ugyanekkor nyolc évre békét kötött a törökkel.

A kassai harmincad folyamatos működéséről a harmincados, Mihály deák jelentéséből szerezhetünk tudomást: 1557-től 1561-ig többeknek is kiadott sőt, amelyekről utóbbi évben a kamarát is tájékoztatta.⁹⁰² A következő adat 1563-ból származik, ekkor Pesthy Ferenc kérte embere, Péchy János számára a kassai harmincad ellenőri állását.⁹⁰³ Ezután a Szepesi Kamara

⁸⁹⁷ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarának. 1559. július 21. MNL OL E 41 1559. no. 21.

⁸⁹⁸ Thorda Zsigmond és Pesthy Ferenc jelentése I. Miksához. 1559. május 17. ÖStA Hoffinanz-Ungarn. r. Nr. 8. Konv. 1559. augusztus fol. 132-136.

⁸⁹⁹ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarának. 1559. július 21. MNL OL E 41 1559. no. 21.

⁹⁰⁰ Thorda Zsigmond és Pesthy Ferenc jelentése I. Miksához. 1559. május 17. ÖStA Hoffinanz-Ungarn. r. Nr. 8. Konv. 1559. augusztus fol. 132-136.

⁹⁰¹ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarának. 1559. július 21. MNL OL E 41 1559. no. 25.

⁹⁰² Mihály deák kassai harmincados jelentése a Magyar Kamarának. 1561. április 30. MNL OL E 41 1561. no. 7.; vö. Sayczlich Mátyás jelentése a Magyar Kamarának. 1561. május 2. MNL OL E 41 1561. no. 8.

⁹⁰³ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarának. 1563. október 4. MNL OL E 41 1563. no. 39.

instrukciójáig nincs információ a kassai harmincad működéséről. Annak fényében, hogy II. János hadai 1564 decemberéig, Kassáig jutottak,⁹⁰⁴ majd a következő esztendőben Schwendi hódította vissza a Tiszántúlig terjedő területeket,⁹⁰⁵ két évvel később pedig Schwendi folytatott sikeres hadjáratot a vidéken,⁹⁰⁶ elképzelhetőnek tartom, hogy a kereskedelem az állandó harcok közepette jelentősen visszaszorult, és esetleg ezekben a zavaros időkben a harmincadok működése is szünetelt.

A bártfai harmincad 1560-ban biztosan a Habsburg uralkodó kezén volt, ugyanis I. Ferdinánd ekkor úgy rendelkezett, hogy a harmincadbevételek felét az ő számára kell lefoglalni, és csak a fennmaradó rész illesse a polgárokat.⁹⁰⁷ A háborús viszonyok errefelé is éreztették hatásukat: Zalatnay Bertalan bártfai harmincados a fennálló zavaros viszonyokra, valamint hiányos német- és lengyel nyelvtudására hivatkozva kért magának más pozíciót.⁹⁰⁸ Mindennek ellenére a harmincad 1566-ban még mindig (vagy ismét) a Habsburg-uralkodó kezén volt, ugyanis ekkor egy áru lefoglalása miatt kellett számot adniuk.⁹⁰⁹

A tanácsosok 1561 márciusában kérték a királytól, hogy Valentin Merk lőcsei harmincadost mozdítsa el helyéről.⁹¹⁰ Az uralkodó egyelőre meghagyta nekik, hogy további rendelkezéséig hagyják Merket nyugodtan tevékenykedni.⁹¹¹ Merk Bálinttal ekkor már sokaknak volt problémája: annyi zagyvaságot beszélt, erőszakkal fenyegette az embereket és véresre rágta ajkait, hogy saját ellenőre is kételkedett épelméjűségében,⁹¹² mások – többek között Wernher Balázs és Fridericus Schilling – szerint pedig jogtalanul foglalt le bizonyos árukat.⁹¹³ Merknek kollégájával, János deák lublói harmincadossal is nézeteltérése támadt bizonyos harmincadcédulák elfogadása körül.⁹¹⁴ Pesthy Ferenc csalást fedezett fel Merk és ellenőre jegyzőkönyvének összevetésekor.⁹¹⁵ Így aztán nem meglepő, hogy 1563-ban átfogó vizsgálatot indítottak Merk ellen, amelynek lefolytatásával Pesthy Ferencet bízták meg a

---

⁹⁰⁴ Lukinich 1918, 115. p.

⁹⁰⁵ uo. 119-121. p.

⁹⁰⁶ uo. 124-125. p.

⁹⁰⁷ I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarának. MNL OL E 21 1560. augusztus 14.

⁹⁰⁸ Zalatnay Bertalan bártfai harmincados jelentése a Magyar Kamarának. 1564. február 23. MNL OL E 41 1564. no. 25.

⁹⁰⁹ I. Miksa rendelete a Magyar Kamarához. 1566. szeptember 6. MNL OL E 21

⁹¹⁰ I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1561. április 21. MNL OL E 21

⁹¹¹ uo.

⁹¹² Henckel János levele Thorda Zsigmondnak. 1561. május 29. MNL OL E 204

⁹¹³ I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1561. március 8. MNL OL E 21; Fridericus Schilling ügyére I. I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarának. 1561. szeptember 21. MNL OL E 21, I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarának. 1562. március 28. MNL OL E 21 és I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarának. 1562. szeptember 30. MNL OL E 21.

⁹¹⁴ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarának. 1562. május 30. MNL OL E 41 1562. no. 3.

⁹¹⁵ Thorda Zsigmond jelentése a Magyar Kamarának. 1562. október 10. MNL OL E 41 1562. no. 10.

kamarai tanácsosok, és több ponton el is marasztalták.⁹¹⁶ Tevékenységét – további konfliktusokról készült dokumentumokkal részletesen alátámasztva – ezután is folytatta, ami egyúttal arra is bizonyíték, hogy a harmincad továbbra is a Habsburg-uralkodó kezén maradt, és folyamatosan működött is. 1563-ban a felső-magyarországi öt szabad királyi város küldöttséget menesztett Pesthy Ferenchez, hogy elpanaszolják Merk – véleményük szerint – túlzott buzgalmát: megtudakolta ugyanis tőlük, hogy honnan hozzák, illetve hová viszik árujukat, amire szerintük nem lett volna joga, és intézkedést kértek túlkapásaival szemben. Pesthy egyébként ellenezte a városok kérését, de végül a kamarásokra bízta a végső döntést.⁹¹⁷ Merk egy másik alkalommal egyenesen Thurzó Elekkel keveredett perbe, annak lefoglalt ezüstje és vámmentes rézkereskedelme miatt. A peres ügy során az uralkodó felszólította a kamarát, hogy küldjön ki megbízottakat a reészletek kinyomozására, és később is tájékoztatást kért az ügy állásáról.⁹¹⁸ A per lezárásáról egyelőre nincs adat, ám bár Thurzó politikai súlyát tekintve és annak fényében, hogy a király 1564-ben mandátum útján tiltotta meg Merknek az utazók túlbuzgó vegzálását,⁹¹⁹ elképzelhetőnek tartható, hogy ő húzta a rövidebbet az eljárás végén. A harmincad-állomás folyamatos működése egy-egy kevésbé jelentős, itt nem részletezendő eset segítségével 1566-ig igazolható.⁹²⁰

Mivel Késmárk távolabb esett a II. János uralta országrésztől, kevésbé fenyegetett a város és a harmincadhely elfoglalása. A késmárki harmincadról elsősorban Kubinyi Jakab harmincados elmozdítása kapcsán vannak adataink. 1563-ban Pesthy Ferenc a Magyar Kamara utasítására elmozdította Kubinyit tisztségéből, noha személyesen nagyon jó véleménnyel volt róla, mégis arra kérte a kamarásokat, hogy adjanak neki valamilyen más hivatalt.⁹²¹ Az ügy még 1567-ben folyamatban lehetett, ugyanis Kubinyi felírt a tanácsosoknak, hogy mivel irigyei igazságtalanul bevádolták a kamaránál, útra kel, hogy személyesen tisztázza magát előttük.⁹²² Bornemissza Gergely csanádi püspök pártfogó levelet írt védelmében a kamarának, de sajnos ebből sem derül ki, hogy pontosan mivel vádolták meg Kubinyit.⁹²³

⁹¹⁶ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarának. 1563. május 12. MNL OL E 41 1563. no. 10.

⁹¹⁷ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarának. 1563. április 16. MNL OL E 41 1563. no. 7.

⁹¹⁸ I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarának. 1564. február 19. MNL OL E 21 43. cím (1564.01-02.); I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarának. 1564. július 14. MNL OL E 21; I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarának. 1564. március 15. MNL OL E 21; I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarának. 1565. június 25. MNL OL E 21; I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarának. 1565. november 1. MNL OL E 21

⁹¹⁹ I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarának. 1564. november 7. MNL OL E 21

⁹²⁰ I. Miksa mandátuma a Magyar Kamarának. 1565. augusztus 22. MNL OL E 21; Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarának. 1566. február 13. MNL OL E 41 1566. no. 8.

⁹²¹ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1563. november 12. MNL OL E 41 1563. no. 48.

⁹²² Kubinyi Jakab késmárki harmincados jelentése a Magyar Kamarának. 1567. február 24. MNL OL E 41 1567. no. 24.

⁹²³ Bornemissza Gergely csanádi püspök jelentése a Magyar Kamarának. 1567. március 22. MNL OL E 41 1567. no. 29.

Az eperjesi harmincados, Fejérváry András deák 1564-ben fizetésemelést kért.⁹²⁴ Nem tudjuk, hogy megkapta-e, mindenesetre a következő évben elhagyta hivatalát, és átállt a Szapolyai-párti Mágóchy Gáspárhoz.⁹²⁵ Pesthy kérte a tanácsosokat, hogy Fejérváry pozícióját adják fiának, aki nemrégiben fejezte be tanulmányait. 1566-ban egy utasítás bizonyítja a harmincad folyamatos működését.⁹²⁶

1560-ra már bizonyosan felállt a Pesthy Ferenc által javasolt⁹²⁷ varannói harmincad, ugyanis Perényi Gábor panaszkodott annak a sztropkói harmincadra nézvést káros voltára, egyúttal kérte megszüntetését.⁹²⁸ Az uralkodó meghagyta a tanácsosoknak, hogy vizsgálják ki az ügyet, fontolják meg Perényi érveit, majd küldjék el számára opiniójukat.⁹²⁹ Bár 1561-es rendeletében az uralkodó még információt kért a varannói harmincad ügyében,⁹³⁰ többé nem találkozunk vele az iratokban, így feltehetően a megszüntetése mellett döntött, annál is inkább, mert ez a terület megmaradt I. Ferdinánd joghatósága alatt.

A szikszói harmincad sokkal délebbre feküdt, így békeidőben a Szapolyai-párton állók, háborúban pedig az ellenséges seregek veszélyeztették. A szikszói harmincadot, amelynek létrehozása már az előző évtizedben felmerült, legkésőbb 1563-ban sikerült megalapítani, ekkor ugyanis rendeletet intézett hozzá az uralkodó.⁹³¹ A harmincad-állomás megszenvedte, hogy az I. Ferdinánd és János Zsigmond közti határzónában feküdt: Pesthy Ferenc 1564 legvégén azt jelentette, hogy a Habsburg-uralkodó harmincadosát már többször is bántalmazták Bebek György szervitorai, egyúttal kifejezte aggodalmát, hogy ha a király nem tesz valamit szervitorai védelmében, a jövőben sokasodni fognak az ilyen és ehhez hasonló esetek.⁹³² 1566-ban a szikszói harmincados elpanaszolta Pesthynek, hogy részint a harmincadhivatalok alkalmazottainak védelme és Perényi Gábor nagyarányú csempészete miatt igen kevés jövedelem folyik be a harmincadvámból.⁹³³

1563-ból ismerjük az első adatot a kisvárdai harmincad létre: Pesthy jelentésében kifejtette, hogy a király és a tanácsosok által javasolt harmincad annyira kevés bevételt hoz, hogy alig tudta kitermelni a helyi harmincados fizetését.⁹³⁴ Állítását 1564-ben is

⁹²⁴ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarának. 1564. május 31. MNL OL E 41 1564. no. 66.

⁹²⁵ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarának. 1565. április 1. MNL OL E 41 1565. no. 42.

⁹²⁶ I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarának. 1566. április 9. MNL OL E 21 55. cím

⁹²⁷ Acsády korábban idézett művén túl l. még A Magyar Kamara jelentése I. Ferdinándhoz. 1560. december 15. ÖStA HKA FHKA Hoffinanz Ungarn. RN 9. Konv. 1560 fol. 318-327.

⁹²⁸ I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarának. 1560. december 17. MNL OL E 21

⁹²⁹ uo.

⁹³⁰ I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarának. 1561. június 8. MNL OL E 21

⁹³¹ I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarához. 1563. június 3. MNL OL E 21

⁹³² Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarának. 1564. december 29. MNL OL E 41. 1564. no. 118.

⁹³³ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarának. 1566. július 15. MNL OL E 41 1566. no. 54.

⁹³⁴ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarának. 1563. december 17. MNL OL E 41 1563. no. 52.; vö. Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarának. 1564. február 11. MNL OL E 41 1564. no. 17.

nyomatékosította.⁹³⁵ A következők években nem adatolható a kisvárdai harmincad működése, aminek feltehetően a harmincadhivatal az alábbiakban tárgyalandó áthelyezése lehetett az oka.

A kamarások 1564-ben arra utasították Pesthyt, hogy keressen alkalmas harmincadhelyet az a Máramarosból és Erdélyből jövő só hasznának lefölözésére.⁹³⁶ Pesthy Zay Ferenc kassai kapitányhoz fordult tanácsért, és arra jutottak, hogy Hadad és Nagyfalu lennének a legalkalmasabb helyek az új harmincadszedő hivatal számára, ugyanis ezeken a helyeken keresztül nemcsak a sót, hanem más hegyeken túli, azaz moldvai, erdélyi és török áruk is áthaladnak, és azokat elszállítják egészen Váradig, Debrecenig és más tiszántúli helységekig, ahonnan nem érkezik harmincad a királynak.⁹³⁷ Pesthy a közép-szolnoki dikátorra is hivatkozik, az ugyanis megmondta neki, hogy ezekben a napokban körülbelül 12 szekér sóval és más áruval találkozott. Különösen a Meszesen át vezető és Körös menti úton keresztül jöhet be az erdélyi áru Magyarországra. Pesthy 1563-ban arra is hivatkozik az új harmincadhelyek létrehozása melletti érvelésében, hogy II. János is több új vámhely létrehozását tervezi, a következő esztendőben viszont már azt jelzi, hogy ez meg is történt, az erdélyi rész felől több új harmincad-helyet is létrehoztak, amivel óriási károkat okoznak a kincstárnak.⁹³⁸ Ha Ferdinánd és a kamarások helyeselnék, Pesthy a saját emberét, Warsady Gáspárt helyeztetné Hadadra.⁹³⁹ Warsady megírta neki, hogy ezen a télen több mint százezer [kocka] sót hoztak Erdélyből Zsibón át Hadadra, Bornemissza Boldizsár özvegyéhez, ezen vár birtokosához, aki nem a király fennhatósága alá [eső terület felé], hanem Debrecenen keresztül Szolnok irányába a Duna felé, és innen a török szultán által birtokolt területre vitette.

Hasonlóképpen Nagyfalut is lehetséges harmincadhelynek javasolta, amelynek birtokosáról, Serédy Istvánról is azt mondták neki, hogy a napokban kb. száz szekér sót szállított Temesvárra a Köröshöz, Várad irányába, amelyből egy fillér sem jutott a királynak.⁹⁴⁰ Nem sokkal később Pesthy már a hadadival és a nagyfaluival egyidejűleg a valkói harmincadot is létre akarta hozni.⁹⁴¹ Pesthy Balassa Menyhérttel, valamint Sulyok Györggyel és Serédy Istvánnal, a környék tekintélyes földesuraival is megbeszélte a dolgot, azonban ők csak királyi mandátum esetén lettek volna hajlandók az együttműködésre.⁹⁴² Az uralkodó ez év májusában

⁹³⁵ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarának. 1564. február 11. MNL OL E 41 1564. no. 17.; Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1564. március 7. MNL OL E 41 1564. no. 32.

⁹³⁶ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarának. 1564. február 11. MNL OL E 41 1564. no. 17.

⁹³⁷ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarának. 1564. február 11. MNL OL E 41 1564. no. 17.

⁹³⁸ I. még Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarának. 1563. december 17. MNL OL E 41 1563. no. 52.; Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1564. március 7. MNL OL E 41 1564. no. 32.

⁹³⁹ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarának. 1563. december 17. MNL OL E 41 1563. no. 52.

⁹⁴⁰ I. még Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1564. március 7. MNL OL E 41 1564. no. 32.

⁹⁴¹ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarának. 1564. július 12. MNL OL E 41 1564. no. 80.

⁹⁴² uo.

részletesebb tájékoztatást kért Zaytól a határ mentén felállítandó harmincad-állomásokkal kapcsolatban.⁹⁴³ A válasz nagy valószínűséggel kedvező lehetett, ugyanis Ferdinánd augusztusban már a hadadi és nagyfalui harmincad létrehozásáról rendelkezett.⁹⁴⁴ A hadadi vámhely működéséről elkövetkezendő néhány évből nincs forrásunk, ami minden bizonnyal a II. János 1564 őszén vezetett hadjáratának következménye, amelynek során többek között Hadadot is elfoglalta.⁹⁴⁵

Egyetlen, 1566-os utalás található Mohinál fekvő harmincadra.⁹⁴⁶

A sztropkói harmincad az 1560-as években folytatta működését, bár kevésbé hatékonyan: Pesthy egy 1563-ban kelt jelentéséből megtudjuk, hogy a sókereskedők akkora csoportokba tömörültek, hogy a harmincadosnak könnyen ellen tudjanak állni – így aztán nem fizettek harmincadot, hiába mentek át Sztropkón.⁹⁴⁷ A következő esztendőben a harmincados, Thoós András panaszkodott a kedvezőtlen munkafeltételekre és a csekély fizetésre, egyúttal kérte, hogy Pesthy nevezzen ki a helyére valaki mást.⁹⁴⁸ A felső-magyarországi jövedelemigazgató azonban a kamarai tanácsosokhoz fordult, mert nem állt hatáskörében lecserélni a harmincadost. Pesthy Bakony János deák lublói harmincadost ajánlotta Thoós András utódául.⁹⁴⁹ Ugyanebben a jelentésben található a lublói harmincadra való egyetlen utalás: a sztropkói harmincados felmondása után Pesthy arra hivatkozva ajánlotta helyére lublói kollégáját, hogy senki sem jár arra, ezért Lublón lényegében nem volt munkája.⁹⁵⁰

Hasonlóképpen mindössze egy adat jelzi az ungvári harmincadhely létét 1564-ben: homonnai Drugeth Gáspár a harmincadnál tartozott 200 forinttal, de nem tudták rajta behajtani, ugyanis azzal szerelte le a harmincadost, hogy a király elengedte neki az összeg megfizetését. Erre nézve a tanácsosok kérték a király intézkedését.⁹⁵¹

1564-ben Pesthy megemlítette, hogy II. János nemrég új vámhelyet hozott létre Tokajban.⁹⁵² 1564 legvégén még mindig ő működtette a harmincad-helyet,⁹⁵³ de a következő évben február 11-én, a Schwendi vezette hadsereg már visszafoglalta azt I. Miksa számára,⁹⁵⁴ – tehát ezután merülhetett fel a Habsburg-kézen lévő harmincadhely létrehozása. A tokaji

⁹⁴³ I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarának. 1564. május 26. MNL OL E 21

⁹⁴⁴ I. Miksa mandátuma a Magyar Kamarának. 1564. augusztus 9. MNL OL E 21

⁹⁴⁵ Lukinich 1918, 115. p.

⁹⁴⁶ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarának. 1566. július 15. MNL OL E 41 1566. no. 54.

⁹⁴⁷ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarának. 1563. április 16. MNL OL E 41 1563. no. 7.

⁹⁴⁸ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarának. 1564. május 20. MNL OL E 41 1564. no. 62.

⁹⁴⁹ vö. Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarának. 1564. május 31. MNL OL E 41 1564. no. 66.

⁹⁵⁰ uo.

⁹⁵¹ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarának. 1564. május 20. MNL OL E 41 1564. no. 62.

⁹⁵² Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarának. 1564. február 11. MNL OL E 41 1564. no. 17.

⁹⁵³ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarának. 1564. december 29. MNL OL E 41. 1564. no. 118.

⁹⁵⁴ Lukinich 1918, 116. p.

uradalom felmérésére kiküldött bizottság is felfigyelt a hely rendkívül alkalmas voltára.⁹⁵⁵ Júniusban a tokaji harmincad bevételei már szerepelnek a tokaji vár számadáskönyvében, így ekkorra biztosan létrejött a harmincadhivatal.⁹⁵⁶ 1565 végétől azonban egészen 1567 elejéig nem származott bevétel a vámhelyről, aminek oka minden bizonnyal a háborús viszonyokban keresendő. 1566 januárjában a Porta letartóztatta Miksa konstantinápolyi követét, s újból megindult a háborúra való készülődés.⁹⁵⁷ Április végén elindult Szülejmán serege, a nyáron pedig II. János seregei Tokajt is ostrom alá vették.⁹⁵⁸ Végül az erdélyi seregek Szülejmán halálhírére visszavonultak. Habsburg részről már 1566 decemberében fel is merült a tokaji harmincad-állomás helyrehozásának gondolata,⁹⁵⁹ és 1567 januárjában a tokaji harmincados számára kiadandó instrukcióról rendelkezett az uralkodó.⁹⁶⁰ 1567 elejére, bizonyára nem függetlenül Scwendi a térségbe vezetett sikeres hadjáratától, helyreállt a Habsburg-kézen lévő tokaji harmincad működése.⁹⁶¹ Mindeközben II. János is több harmincadot hozott létre: Pesthy egy 1564-ben kelt jelentésében említi, hogy Váradon, Debrecenben és Tokajban is saját vámhelyet állított fel.⁹⁶²

A Szepesi Kamara instrukciójában az alábbi harmincadokat sorolta az uralkodó az újonnan alapított intézmény hatáskörébe: Késmárk, Lőcse, Lubló, Bártfa, Eperjes, Kassa, Sztropkó, Homonna, Varannó, Ungvár, Szikszó, Tokaj, Kisvárd. ⁹⁶³ I. Ferdinánd hosszú uralkodása folyamán tehát az elődei által elzálogosított harmincadokat nemcsak, hogy ismét saját kezelésébe vette, hanem újakkal is gyarapította. A harmincadok esetében I. Ferdinánd törekvése hosszú távon az elzálogosított, illetve idegen kézbe került harmincadok visszaszerzése volt. Ennek első lépéseként az 1530-as években megszerezte bizonyos harmincadok jövedelmének egy részét, illetve igen gyakran királyi ellenőrt állított a zálogbirtokos familiárisa mellé. Az 1540-es évek végén megkezdődtek a tárgyalások az elzálogosított lőcsei, késmárki, bártfai, homonnai és sztropkói harmincadok visszaszerzésére. Az 1550-es évek pozitív mérleggel zárultak I. Ferdinánd számára: nemcsak a késmárki, homonnai, lubló, bártfai, sztropkói és lőcsei harmincadokat sikerült visszaszereznie, hanem újabb harmincadok létrehozása felmerült Szikszón és Hangácson, valamint esetleg Varannón és Jászón. Az 1560-as években – a Magyar Királyság és Erdély elkülönülésével és Ferdinánd

⁹⁵⁵ Relatio commissariorum ad Tokay delegatorum. MNL OL E 156 - a. - Fasc. 081. - No. 010 / a.

⁹⁵⁶ Tokaj várának számadáskönyve, 1565-1567 E 554 Fol. Lat. 1363.

⁹⁵⁷ Lukinich 1918, 121-122. p.

⁹⁵⁸ uo. 123. p.

⁹⁵⁹ I. Miksa rendelete a Magyar Kamarának. 1566. december 23. MNL OL E 21 58. cím, 1566.11-12.

⁹⁶⁰ I. Miksa mandátuma a Magyar Kamarának. 1567. január 14. MNL OL E 21 59. cím, 1567.01-02.

⁹⁶¹ Tokaj várának számadáskönyve, 1565-1567 E 554 Fol. Lat. 1363.; Lukinich 1918, 124-125. p.

⁹⁶² Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarának. 1564. február 11. MNL OL E 41 1564. no. 17.

⁹⁶³ Ember 1946, 222. p.

további felső-magyarországi térnyerésével párhuzamosan – több új harmincad-hely is létrejött, így Varannón Szikszón, Kisvárdán, Tokajban, továbbá valószínűleg Mohinál és Lublón is. I. Ferdinánd életművét apjához méltón folytatta fia, I. Miksa, aki tovább gyarapította a tőle megörökölt harmincad-állomások számát.

I.2.b) A dica és a taxa

I.2.a) A dica adminisztrációja

A hadiadó, amelyet magyarul rovásadónak, latinul pedig dicának, subsidiumnak vagy contributióknak neveztek, állami egyenesadó volt, amely a rendkívüli jövedelmek közé tartozott, vagyis nem földesúri vagy királyi jogon illette meg az uralkodót, hanem az országgyűlésnek kellett megszavaznia.⁹⁶⁴ A dica két középkori adóból olvadt össze: a kamarahaszna (*lucrum camerae*) vagy kapuadó, a pénzverésért a királynak járó illeték fokozatosan beleolvadt a rendkívüli hadisegélybe vagy hadiadóba (*dica, subsidium, contributio*): egyszerre szavazták meg és hajtották be, és együttesen fordították a török elleni védekezésre.⁹⁶⁵ A hadiadót alapvetően készpénzben fizették, de olykor előfordult két természetbeni típusa is: az élelmiszeradó (*annona*) és a vármunka (*labor gratuitus*) is.⁹⁶⁶ Míg a megyék dicáját a Magyar Kamara szedte be, a szabad királyi városok és a bányavárosok, valamint néhány kiváltságolt kincstári mezőváros hasonló, taxának nevezett adóját egy összegben vetette ki a király a kamara útján, a városok maguk adminisztrálták, és egy összegben fizették be a kamarának.⁹⁶⁷

A bevezető áttekintés során szükségesnek vélem, hogy röviden szó essék a dica megszavazásáról, beszédéséről és kezeléséről, ugyanis így lesz érthető, hogy a későbbiekben mikor és mennyire tértek el az alábbiakban felvázolt általában érvényes rendszertől. Az 1478. évi 4. tc. szerint a 3, majd 1547-től 6 forint ingóvagyonnal rendelkező jobbágyság tartoztak a dikakötelesek közé,⁹⁶⁸ kiváltsággként egy összegben adóztak a városok, a szászok és a zsidók,⁹⁶⁹ míg az egytelkes nemesek, a nemesek háznépéhez tartozók és a malmok tulajdonosai mentességet élveztek.⁹⁷⁰ Az adóalapot a porta, vagyis a kapu jelentette.⁹⁷¹ A porta fogalma azonban már a 15. századra megváltozott: míg korábban egy-egy jobbágycsalád élt egy-egy jobbágytelken, korszakunkban akár több is. A Magyar Kamara éppen ezért két ízben is kísérletet tett arra, hogy a jobbágycsaládok képezzék az összeírás alapját.⁹⁷²

⁹⁶⁴ Ember Győző: Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig. Bp., 1946. (Magyar Országos Levéltár kiadványai, III. Hatóság- és hivataltörténet 1.), 230-231. p.

⁹⁶⁵ Bakács István: A dicális összeírások. In: A történeti statisztika forrásai. Szerk.: Kovacsics József. Bp., 1957., 52. p.; Ember 1946, 231. p.; Kenyeres 2003b, 71-72. p.; Nagy István: A Magyar Kamara és a királyi pénzügyigazgatás fejlődése Mohács után (1528-1686). Bp., 2015. (A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának kiadványai III. Hatóság- és hivataltörténet 11.), 127. p.

⁹⁶⁶ Ember 1946, 231. p.

⁹⁶⁷ Acsády Ignác: Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd uralkodása alatt 1526-1564. Bp., 1888. reprint: Bp., 2011., 113., 115-116. p.; Ember 1946, 231. p.; Kenyeres 2003a, 72-73. p.; Kenyeres 2003b, 72-73. p.; Nagy 2015, 143-144., 146-147. p.

⁹⁶⁸ Bakács 1957, 53. p.

⁹⁶⁹ Acsády 1888, 69. p.; Ember 1946, 231-232. p.

⁹⁷⁰ Bakács 1957, 53. p.

⁹⁷¹ Acsády 2011, 67. p.; Bakács 1957, 53. p.; Nagy 2015, 135-136. p.

⁹⁷² Nagy 2015, 135-136. p.

Az adózók száma időlegesen is változhatott mentességek, illetve az adóalanyok körének bővülése folytán.⁹⁷³ Mentességeket lehetett nyerni például a királynak tett különféle szolgálatok révén, amelyek következtében a célszemély javait az uralkodó felmentette a dica fizetése alól. Az adóalanyok köre azonban időnként bővült is, például a módosabb zsellérekkel, kézművesekkel és mesteremberekkel, a molnárokkal, pásztorkodókkal, valamint 1564-től a ruténekkal, oláhokkal és rácokkal.⁹⁷⁴

A hadiadó megszavazása a középkori gyakorlathoz hasonlóan a 16. században is a rendek kiváltsága maradt.⁹⁷⁵ A rendek és az uralkodók a maguk javára kívántak módosítani ezen a rendszeren.⁹⁷⁶ Egyfelől az uralkodók szerették volna, ha a rendek minden évben automatikusan megszavazzák ugyanazt az összeget, illetve több évre előre megszavazzák az adót. A másik fél, a rendek azonban abban voltak érdekeltek, hogy az adó megszavazása minden egyes esetben az országgyűléseken történjen, és ne a végösszeget, hanem a portánként kivetendő adót szavazzák meg, így az adó nagysága az ország teljesítőkéességétől függjön, és az uralkodó rá legyen kényszerítve az országgyűlés összehívására, ahol a rendek előadhatták sérelmeiket. I. Ferdinándnak látszólag nem volt oka panaszra: a magyar rendek 27 országgyűlésből 22-ön szavaztak meg dicát.⁹⁷⁷ Sőt, a rendek négy alkalommal, 1542-ben, 1547-ben, 1552-ben és 1563-ban még abba is belementek, hogy több – 1552-ben három, a többi esetben két évre – előre megszavazzák az adót (igaz, hogy a 1552-ben az utolsó két évre olyan csekély összeget hagytak jóvá, hogy a király kénytelen volt új adót megszavaztatni).⁹⁷⁸

Az adó beszédését az általam vizsgált korszakban háromféleképpen oldották meg. Az első esetet Ember Győző az alábbiakban foglalta össze. „...[Luxemburgi] Zsigmond óta a rendektől megszavazott hadiadót (dica, subsidium, taxa, contributio) a kincstár adóközegei, a rovók és beszedők⁹⁷⁹ (dicatores et exactores) rendszerint a szolgabírák segítségével vetették ki, faluról-falura járva és megállapítva, hogy mindegyik község mennyit tartozik fizetni. A falvakban az adót a falubíró, rendszerint az uraság megbízottja, szedte össze és vitte a megyegyűlés székhelyére, ahol a beszedők átvették és a hátralékosak listáját átadták az

⁹⁷³ Acsády 2011, 110-111. p.

⁹⁷⁴ Árva és Turóc megyékben a pásztorkodó valachok csak az adó felét fizették. Acsády 2011, 111. p.

⁹⁷⁵ Nagy 2015, 126. p.

⁹⁷⁶ Bakács 1957, 52. p.; Nagy 2015, 126. p.; Kenyeres 2003b, 71. p.; Magyarország története... 405. p.;

⁹⁷⁷ Acsády 2011, 68. p.; Kenyeres 2003b, 83. p.; Kenyeres 2003c, 544-545. p.

⁹⁷⁸ Acsády 2011, 74. p.; Nagy 2015, 127-128. p.

⁹⁷⁹ A rovó megbízatása évében legfeljebb kétszer megjelent a megyében, összeírta az adózókat, kivetette és behajtotta az adót, aztán elszámolt a kamarával (a hátralékot már a következő év rovója próbálta beszédni). Az esetek többségében egy rovó egy megyében működött (kivételt jelentett például, hogy Eger és Gyula eltartására több megyét rendeltek, amelyek rovásadóját egy-egy rovó szedte be a fenti várak fenntartására). A fizetés eleinte havidíj, később konkrét összeg formájában történt, illetve a falvakban ingyenes ellátást kaptak a bírótól. A rovó igénybe vehette a szomszédos várak katonáit is. Kötelessége volt a megyei tiszttal, különösen az alispánnal való együttműködés is. Bakács 1957, 54. p.; Ember 1946, 234-235. p.; Kenyeres 2003b, 83. p.

alispánnak, hogy tartozásukat a törvényes büntetéssel együtt behajtsa rajtuk.”⁹⁸⁰ Az adót többnyire évi két részletben szedték be.⁹⁸¹ Az összeírásokat többnyire a megyei jegyző készítette el, majd beküldték a kamarához.⁹⁸² Az adóhátralékok behajtása az alispán vagy a legközelebbi rováshoz kinevezett dikátor feladata volt.⁹⁸³

Az instrukciók részletesen szabályozták a dicatorok teendőit: nekik kellett összehívniuk a megyegyűlést, felolvasniuk a király levelét, összeírniuk az adóköteles portákat, majd -- miután a falvak bírái beszédtek a pénzt – feljegyezniük, hogy kitől mennyi pénzt szedtek be, majd 8, illetve 15 napon belül (a két instrukció itt eltér!) át kellett szállítaniuk a megyeszékhelyre, ahol át kell adniuk a kamarának, illetve azoknak, akiknek az uralkodó deputálta (a két instrukció itt tartalmilag lényegesen eltér!).⁹⁸⁴ Utóbbi gyakorlat érdekes átmenet a középkori és a kora újkori állapot között: a központi hatalom már beavatkozik a hadiadó szedésébe, de még nem jutott el odáig, hogy azt maga használja fel.

Egészen az 1540-es évekig igen gyakori volt a második – a középkori gyakorlatnak megfelelő – eset, amikor is egy-egy nagybirtokos (a középkorban banderiális úr) vagy várkapitány szedte be az adót, és fordította a területet védő katonaság ellátására.⁹⁸⁵ Ember Győző szerint ennek oka, hogy a török elleni védekezésben jelentős szerepet játszott a nagybirtok, amely a királytól ily módon kapott erre támogatást.⁹⁸⁶ I. Ferdinánd uralkodása kezdetétől igyekezett szakítani ezzel a gyakorlattal.⁹⁸⁷ Kitartó fáradozása eredményeként 1535-ben törvényt (1535:XXIX. tc.) hoztak arról, hogy lázadás bűnébe esik az, aki saját vagy más birtokán az adót a jobbágyoktól önkényesen behajtja. A törvény végrehajtása érdekében Ferdinánd rendszeresen parancsot adott a főkapitányoknak, hogy az engedetlenektől erőszakkal hajtsák be az adót.⁹⁸⁸ I. Ferdinándnak azonban csak az 1540-es évekre sikerült elérnie, hogy a főurak a dicát többé ne szedjék be saját hasznukra.⁹⁸⁹

A harmadik eset jóval ritkábban fordult elő. Néhány esztendőben, így 1542-ben és 1547-ben a rendek – az uralkodó szempontjából a Magyar Kamarát megkerülve – rendi kincstartókat (*dispensatores regni, thesaurarii*) vagy adószedőket választottak egy-egy év

⁹⁸⁰ Ember 1946, 43., 236. p.; l. még Acsády 2011, 88-89. p.

⁹⁸¹ Acsády 2011, 72-73., 88-92. p.; Bakács 1957, 52. p.vö. A dicatorok számára 1532-ben kibocsátott instrukció. *Instructio dicatorum regiae maiestati*, 1532. MNL OL E 136 Diversae d) Irregistratae, 23. tétel, Dicalia; *Instructio dicatorum regiae maiestati*, 1532. MNL OL E 136 Diversae instructiones d) Irregistratae, 23. tétel, Dicalia

⁹⁸² Bakács 1957, 54. p.

⁹⁸³ Acsády 2011, 89., 107. p.

⁹⁸⁴ *Instructio dicatorum regiae maiestati* (két, azonos című irat eltérő tartalommal). 1532. MNL OL E 136 Diversae d) Irregistratae, 23. tétel, Dicalia

⁹⁸⁵ Acsády 2011, 88-92. p.; Ember 1946, 231-232. p.; Kenyeres 2003a, 72. p.; Kenyeres 2003b, 72. p.

⁹⁸⁶ Ember 1946, 231-232. p.

⁹⁸⁷ Kenyeres 2003b, 71. p.

⁹⁸⁸ Kenyeres 2003b, 72. p.

⁹⁸⁹ Acsády 2011, 90-92. p.; Kenyeres 2003a, 72. p.; Kenyeres 2003b, 72. p.

adójának beszédésére (ekkor is a rovók szedték be az adót, azonban a kamara helyett a rendi kincstartók küldték ki őket, és utóbbiaknak adták át a beszédett pénzt is).⁹⁹⁰ Ilyenkor már az is sikernek számított, ha a királynak sikerült rendi megbízottat delegálnia a rendi adószedők mellé.⁹⁹¹ E tisztviselők a királynak és a rendeknek is számadással tartoztak.⁹⁹² Már Acsády rámutatott, hogy ez a megoldás – amely a középkorban is megbukott⁹⁹³ – ezúttal sem volt eredményes, ugyanis ezekben az években jóval kevesebb adó folyt be, mint amikor a kamara szedette be.⁹⁹⁴

A taxa beszédésének mikéntjéről jóval kevesebbet tudunk, mert – mint már fentebb utaltam rá – a városok maguk adminisztrálták a taxát, majd befizették a kamarának.⁹⁹⁵ Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a városi önkormányzat intézte az adó beszédésének minden mozzanatát az adókiivetéstől az összeíráson át a beszédésig.⁹⁹⁶ Mivel a beszédésben alapvetően hatékonyak voltak, a kamara nem is érezte szükségét a beavatkozásnak.⁹⁹⁷

1.2.b)β A dica adminisztrálása 1527-1540 között

Ebből az időszakból van a legkevesebb adatunk, aminek oka elsősorban az, hogy az adminisztráció még nem épült ki, a kamarának alig sikerült valamit beszédnie, az adó többsége a földesurak, jobb esetben a várkapitányok zsebébe került.⁹⁹⁸ Mivel az adó nagy részét nem a kamara szedte be, ebből az időszakból nem állnak rendelkezésünkre összegző kimutatások, így nagyrészt az uralkodó, a főurak és a kamarai tanácsosok témába vágó iratváltásaira kell hagyatkoznunk.

A rendek már az I. Ferdinándot királlyá koronázó országgyűlésen, 1527 októberében igen magas, portánként két forintnyi hadiadót szavaztak meg, azonban ebből nagyon keveset sikerült behajtani.⁹⁹⁹ A forrásadottságok nem teszik lehetővé, hogy egyes megyékre lebontva tájékozódjunk az adószedésről, viszont Felső-Magyarországra vonatkozóan van adatunk. A kamarai tanácsosok 1528-ban az uralkodóhoz küldött jelentéséből tudjuk, hogy az előző évben

---

⁹⁹⁰ Acsády 2011, 71-72. p.; Ember 1946, 322-233. p.; Kenyeres 2003b, 71. p.; Nagy 2015, 127-128., 130-132. p.

⁹⁹¹ Kenyeres 2003b, 71. p.

⁹⁹² Acsády 2011, 71. p.

⁹⁹³ Ember 1946, 232-233. p.

⁹⁹⁴ Acsády 2011, 71. p.; Ember 1946, 232-233. p.

⁹⁹⁵ Acsády 1888, 115-116. p.; Ember 1946, 231. p.; Kenyeres 2003b, 72-73. p.

⁹⁹⁶ Acsády 1888, 116. p.; Ember 1946, 231. p.

⁹⁹⁷ Acsády 1888, 116. p.

⁹⁹⁸ Különösen igaz ez az 1536-ig terjedő időszakra. Acsády 2011, 39-40. p.

⁹⁹⁹ Magyarország története... 180. p.; Acsády 2011, 68., 81. p.

kivetett subsidium elméletben mintegy 50 000 forintot tett volna ki a Ferdinánd uralta 16 megyében,¹⁰⁰⁰ amelyből 8 000 forint esett Felső-Magyarországra.¹⁰⁰¹

A Magyar Kamara az adó behajtását Hans Katzianerre és Serédy Gáspárra bízta.¹⁰⁰² Az adóból tavaszig szinte semmit sem sikerült beszedni;¹⁰⁰³ egyetlen olyan megye sem volt, amely 1528-ban a teljes summát befizette volna.¹⁰⁰⁴ A Kassa körüli megyékben Serédy nagyon keveset tudott behajtani.¹⁰⁰⁵ A Tiszántúlon Szapolyai jelenléte miatt még csak össze sem tudták írni az adózókat.¹⁰⁰⁶ Semmi remény nem volt arra sem, hogy Erdélyből bármit is behajtsanak.¹⁰⁰⁷ A kudarc oka a kamarások szerint az volt, hogy nem volt, aki gondot viselt volna az adó adminisztrációjára és behajtására.¹⁰⁰⁸ A tanácsosok megírták az uralkodónak, hogy Katzianer tájékoztatta őket, a subsidium egy részét minden megyéből bármiféle írás elkészítése vagy kamarai ember jelenléte nélkül szedette be, ugyanis amit a kamarásoknak sikerült beszednie, azt már felhasználták a legsürgősebb kifizetésekre.¹⁰⁰⁹ A kamarások felhívták az uralkodó figyelmét arra is, hogy a megyei tisztviselők nem hajlandók együttműködni a kamarával.¹⁰¹⁰

Mindössze egy megyéről van konkrét adat: 1527-ben Bereg megye teljes adóját Munkács várához fizették be. A megye négy járásában csak a porták töredéke, 318 fizetett;

---

¹⁰⁰⁰ Pemflinger István, Sibrik Oswald, Turkovith Miklós, Thuri Ferenc és Serényi Ferenc levele az uralkodóhoz. 1528. március 20. ÖStA HHSTA UA AA

¹⁰⁰¹ A Magyar Kamara tanácsosainak jelentése az uralkodóhoz. 1528. április 30. ÖStA HHSTA UA AA

¹⁰⁰² „Nullam fere viam invenisse ex subsidiis Maiestatis Vestrae et et aliis proventibus ...” „Misimus gratiosissime princeps ad dominum capitaneum Katzyaner et Caspar Seredy dedimusque ipsi instructionem et plenam facultatem de connumeratione et exactione subsidii utriusque in sedecim comitatibus cuius subsidii summa extendit se paulo plus minusve ad quinquaginta millia florenorum, et ad summam quoad stipendium eorum ad tres menses compleri poterit. Dominus thesaurarius Maiestatis Vestrae Sacratissimae ipsum dominum capitaneum assecuravit, et spem bonam habemus, ut a servitiis Maiestatis Vestrae Sacrae non se retrahent.” Pemflinger István, Sibrik Oswald, Turkovith Miklós, Thuri Ferenc és Serényi Ferenc levele az uralkodóhoz. 1528. március 20. ÖStA HHSTA UA AA

¹⁰⁰³ uo.; l. még A Magyar Kamara levele I. Ferdinándhoz. 1528. március 31. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 8.; A Magyar Kamara tanácsosainak jelentése az uralkodóhoz. 1528. június 9. ÖStA HHStA UA AA; A Magyar Kamara tanácsosainak levele az uralkodóhoz. 1528. május 15. ÖStA HHSTA UA AA fol. 160r-161r

¹⁰⁰⁴ „Caspar Seredy VIII millia florenorum Renensium quoniam pecuniae subsidii comitatum illarum partium superiorum, de omnibus comitatibus adhuc ad plenum exigi non potuerit.” A Magyar Kamara tanácsosainak jelentése az uralkodóhoz. 1528. április 30. ÖStA HHSTA UA AA

¹⁰⁰⁵ „In illis vero comitatibus superioribus circa Cassoviam, qui ad solutionem gentium externarum deputati erant, praesente adhuc cum ipsis gentibus domino Catzyaner et exactionem subsidii solitante, vix primum subsidium exigi potuit, sed in hoc quod tamen non parva adhuc summa in exacta restare dicitur. Postquam autem ipse dominus Catzyaner ad obsidendam et expugnandam Trinchinensem venit, ac ex concessione et autoritate Maiestatis Vestrae faciet, cepit tamen iam et subsidium secundum comitatum illarum partium pro gentibus illis colligere.” A Magyar Kamara tanácsosainak jelentése az uralkodóhoz. 1528. június 9. ÖStA HHStA UA AA

¹⁰⁰⁶ A Magyar Kamara tanácsosainak jelentése az uralkodóhoz. 1528. június 9. ÖStA HHStA UA AA

¹⁰⁰⁷ A Magyar Kamara tanácsosainak jelentése az uralkodóhoz. 1528. április 30. ÖStA HHSTA UA AA

¹⁰⁰⁸ „...in causa est, quod non habemus, qui curet administrationem et exactionem subsidii.” A Magyar Kamara tanácsosainak jelentése az uralkodóhoz. 1528. június 9. ÖStA HHStA UA AA; l. még A Magyar Kamara tanácsosainak levele az uralkodóhoz. 1528. május 15. ÖStA HHSTA UA AA

¹⁰⁰⁹ A Magyar Kamara jelentése I. Ferdinándhoz. 1529. február 13. ÖStA HHSTA UA AA

¹⁰¹⁰ A Magyar Kamara tanácsosainak jelentése az uralkodóhoz. 1528. április 30. ÖStA HHSTA UA AA

egyébként a földesurak szedték be az adót, és közülük csak 18-20-an adták át a kincstár képviselőjének. A bevételt Munkács várának ellátására utalták.¹⁰¹¹

A következő országgyűlésen, 1528-ban a rendek csupán fél forintot ajánlottak meg, amelynek behajtására vonatkozólag egyelőre nincs semmilyen adat.¹⁰¹² A rendek ezután egészen 1535-ig nem ajánlottak meg hadiadót, azonban azt a kamara ennek ellenére is legalább két alkalommal megkísérelte beszedni.

Az 1531-es esztendőre vonatkozóan Acsády csupán Abaúj megyéről rendelkezett konkrét adattal, fennmaradt azonban Kamánczy Gergely – akit valószínűleg a felső-magyarországi dica kezelésének irányításával bíztak meg –, részletes jelentése, amelyben megyéről megyére haladva leírja, hogy mely megyékben sikerült valamennyit beszedni az adóból. Ebből a páratlan forrásértékű feljegyzésből az alábbiak derülnek ki.¹⁰¹³ Bebek Ferenc saját birtokain és azon túl is, ahol csak tudta, maga szedte be a subsidiumot. Parlaghi László Ajnácskő várához szedte be a dicát Borsod, Torna és Gömör megyékből. Zemplénben Serédy segítségével nélkül semmit sem tudtak volna beszedni. Leonardushoz (a levélíró nem adja meg a teljes nevét, talán Leonard Freiherr von Velsről van szó) deputálták a dica egy részét, de a dicatorok nem adták át neki. Kamánczy Szabolcs megyéből nem is remél semmit. A Tiszántúlon Serédy nélkül semmit sem sikerült volna behajtani. Gömör nagy részén már beszédtek az adót, ami így nem a kamarához folyt be.

Ember Győző a dicatorok számára kibocsátott instrukciók alapján kimutatta, hogy a kamara 1532-ben is megkísérelte beszedni a dicát, noha erre az esztendőre nem szavazta azt meg az országgyűlés.¹⁰¹⁴ Ferdinánd lépése legalizálása érdekében arra hivatkozott, hogy meg szeretné kímélni a nemességet a pozsonyi utazástól, valamint már nem lenne idő kivárni, amíg az országgyűlés összeül és megszavazza az adót.¹⁰¹⁵ Ferdinánd, úgy tűnik, tisztában volt az ország teljesítőképességének meggyengülésével, ugyanis az egyik instrukcióban szerepel, hogy bár a régi szokás szerint három forintnyi vagyon felett kellett hadiadót fizetniük a jobbágyoknak, a közállapotokra való tekintettel öt forintra emelte az adókötelesség határát, illetve elrendelte, hogy a törökök által elpusztított házak adómentesek legyenek.¹⁰¹⁶

---

¹⁰¹¹ Acsády 2011, 91. p.

¹⁰¹² Acsády 2011, 68. p.

¹⁰¹³ Kamánczy Gergely jelentése a Magyar Kamarához. 1531. november 27. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae 1531. no. 19.

¹⁰¹⁴ Ember 1946, 237. p.; l. még Nagy 2015, 131. p.; vö. a dicatorok 1531. évi egyik instrukcióját, amely hangsúlyozza, hogy bár az országnagyok Pozsonyban nem jutottak egyhangú döntésre, abban megállapodtak, hogy portánként egy forintot vetnek ki a védekezés finanszírozására. Instructio dicatorum regiae maiestati, 1532. MNL OL E 136 Diversae instructiones d) Irregestratae, 23. tétel, Dicalia

¹⁰¹⁵ Ember 1946, 237. p.

¹⁰¹⁶ Instructio dicatorum regiae maiestati, 1532. MNL OL E 136 Diversae d) Irregestratae, 23. tétel, Dicalia

A dica beszédese feltehetőleg nem haladt jól, ugyanis az uralkodó novemberben két rendeletet is kibocsátott az adó adminisztrálásra tárgyában. Az egyikben arra szólította fel a kamarát, hogy senkit sem lehet mentesíteni a dica fizetése alól, míg a másik azt hangsúlyozta, hogy bármiféle kiváltságlevél birtoklása ellenére is minden arra kötelezettnek be kell fizetnie az adót.¹⁰¹⁷

Már Acsády felhívta a figyelmet, hogy a pénz jelentős részét a földesurak szedték be, és amit a dicatoroknak sikerült magukhoz venniük, azt sem a kamarának adták át, hanem azoknak, akiknek az uralkodó deputálta, így a kamarának gyakorlatilag semmi bevétele nem volt a dikális adóból. Az általa felhasznált dicalis összeírások szerint Felső-Magyarországon csak Abaúj megyében sikerült bármit is beszédetni, onnan viszont a körülményekhez képest mindenképpen jelentős összeget, 1278 forint 50 dénárt.¹⁰¹⁸ Noha eben az évben a beszédett dikális adó egészét a hadsereg ellátására fordították,¹⁰¹⁹ de mivel nagyon csekély összeg folyt be, nem volt elegendő.¹⁰²⁰

I. Ferdinánd a következő esztendőben, 1533-ban szintén az országgyűlés jóváhagyása nélkül vetette ki a hadiadót. Ebből az évből datált és datálatlan instrukció is ránk maradt; előbbi október végén kelt, így elképzelhető, hogy inkább a következő években kívánták használni.¹⁰²¹ A datálatlan instrukció a dica beszédésének menetét a szokásos módon szabja meg, ettől csak egy-egy ponton tér el.¹⁰²² Az előbbi mindenekelőtt kimondja, hogy a török pusztításoktól sújtott területeken a jobbágyporták csak nyolc forint vagyont felett legyenek adókötelesek, a korábban megszokott három forintos vagyoni határ helyett, és a korábban kiváltságoltak egy része (molnárok, kézművesek) is adókötelesek legyenek. Figyelemre méltó a rendelkezés azon pontja is, miszerint a dicatorok akadályoztatásuk esetén a kamarához vagy Hans Katzianerhez kellett fordulniuk – tehát szinte hivatalossá vált, hogy a katonai igazgatás élén álló kapitányoknak részt kell venniük az adó beszédésében is.

A dica beszédésének hatékonysága valamelyest tehát javult, bár ez is csak annyit jelentett, hogy néhány megyéből sikerült begyűjteni valamennyi adót, nagyrészt a kapitányoknak köszönhetően. Az adószedés nehézségeiről legrészletesebben Wernher

---

¹⁰¹⁷ I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarának. 1531. november 5. MNL OL E 21 Benignae resolutiones; I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarának. 1531. november 9. uo.

¹⁰¹⁸ Acsády 2011, 222. p.

¹⁰¹⁹ I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarának. 1531. november 19. MNL OL E 21 Benignae resolutiones; I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1531. december 9. uo.; vö. Acsády 2011, 88-89. p.

¹⁰²⁰ I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1531. december 18. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁰²¹ Instructio data dominibus dicatoribus praesentis subsidii regiae maiestatis A. domonis camere eiusdem consiliariis anno 1533 MNL OL E 136 Diversae instructiones d) Irregestratae, 23. tétel, Dicalia; Ember 1946, 237. p.

¹⁰²² Instructio data dominibus dicatoribus praesentis subsidii regiae maiestatis A. domonis camere eiusdem consiliariis anno 1533 MNL OL E 136 Diversae instructiones d) Irregestratae, 23. tétel, Dicalia

következő év elején kelt összegző jelentése tájékoztat,¹⁰²³ amelyet kiegészítenek más feljegyzések is. Sokatmondó, hogy a dicáról maga Wernher írt összegző jelentést a királynak, bár hangsúlyozta, hogy a dica beszédésében fontos szerepe volt Balázs deáknak, aki minden bizonnyal azonos Péterváradai Balázssal, a későbbi kamaraelnökkel.¹⁰²⁴

1533-ban a felső-magyarországi régióban két megyéből sikerült beszédni az adó legalább egy részét. Abaújszék adóját az ekkor már Ferdinánd pártján álló Perényi Péter, Serédy Gáspár és részben az ellenség, vagyis I. János párthívei szedték be. Acsády szerint Bereg megyét a munkácsi kapitány adóztatta meg;¹⁰²⁵ ezt alátámasztja, hogy egy királyi utasítás a dicát Munkács várnagyának, Wadkay Mihálynak rendelte.¹⁰²⁶ Remélni lehetett ez évben továbbá, hogy valamennyit be lehet szedni Borsod és talán Heves megyéből, amint azt Szalaházy Tamás egri püspök és kancellár leveléből tudjuk, aki kérte, hogy a kamara adjon engedélyt Horváth Ferenc szarvaskői várnagynak, hogy a fenti két megye dicáját beszédthesse a katonák szükségleteire, mert a kamarának ez nem sikerült, és ha a várnagy nem szedi be, okvetlenül behajtja majd az ellenség.¹⁰²⁷

I. Ferdinánd meghagyta a kamarának, hogy az 1533. évi dicát teljes egészében utalják át a felső-magyarországi főkapitánynak, ugyanis emberei már három hónapja nem kaptak zsoldot. A beszédett dica sorsáról Katzianer a kamarához intézett jelentéséből értesülhetünk: felhánytorgatta, hogy bár a király a teljes subsidiumot az ő katonáinak fenntartására rendelte, a kamara többek között Pekry Lajosnak és a fent említett Horváth Gáspár szarvaskői várnagynak adta oda, valamint Losonczy Antalnak és vingárti Horváth Gáspárnak is kiutalt belőle (utóbbinak kifejezetten nagy összeget, ezer forintot).¹⁰²⁸ Katzianer, mihelyst tudomást szerzett a fentiekről, azonnal írt a királynak, aki válaszában kijelentette, hogy kizárólag neki utalt a

---

¹⁰²³ Wernher, Georg jelentése a Magyar Kamarához. 1534. január 18. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1534. no. 9.

¹⁰²⁴ „...primum simulatque Leutschoviam venissem magnificum dominum Joannem Catzianer capitaneum conveni, ibi tum versantem, egique cum eo sermone copioso de subsidio praesenti non sine diligenti d. Blasii exactoris commendatione. Id quod ipse cupide audiit significavi sese meo adventu non parum esse exhyllaratum propterea quod existimaret meam praesentiam magna momenta omnis sola et semper quaestio est. Et quia ista subsidiorum exactio lente procederet, nec succurreret unde facile aliquid corradere posset...” ; „...hic cum ipse dicerem mihi ad conquerendam hoc loco pecuniam nihil esse peculiariter commissum a d. v. nam quod ad exactione subsidiorum attinet universam eam curam domino Blasio demandatam esse...” Wernher, Georg jelentése a Magyar Kamarának. 1533. december 16. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1533. no. 23.

¹⁰²⁵ Acsády 2011, 96. p.

¹⁰²⁶ I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1533. július 29. MNL OL E 21 Benignae resolutiones; vö. a fent említett Wernher-jelentéssel.

¹⁰²⁷ Zalaházy Tamás kérvénye a Magyar Kamarához. 1533. december 8. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1533. no. 21.; l. még Hans von Katzianer kérvénye a Magyar Kamarához. 1533. december 31. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1533. no. 29., vö. Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarához. 1534. január 18. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1534. no. 9.

¹⁰²⁸ Hans von Katzianer kérvénye a Magyar Kamarához. 1533. december 31. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1533. no. 29.

dikából. Ezért Katzianer a főkapitány kérte a kamarásokat, hogy küldjék el neki a teljes dicát, vagy bírják rá a királyt, hogy más bevételi forrásából fizesse ki az ő katonáit. Ő is hangsúlyozta, hogy a dicát csak erővel lehet beszedni.

Wernher jelentéséből azt is megtudhatjuk, hogy a többi felső-magyarországi megyéből valószínűleg semmit vagy csak nagyon keveset sikerült beszedni, viszont figyelemre méltó, hogy egyáltalán ilyen sok, János király uralma alá eső megyében megpróbáltak adót szedni a Habsburg-uralkodó számára. Wernher fent említett jelentésében írja, hogy a tiszántúli megyékben Serédy Gáspár bizonyosan be fogja szedni, amit lehet,¹⁰²⁹ Sárosban viszont semmit sem tudtak beszedni a Szapolyai-párti Lobotzki Mátyás, Tarkó ura miatt.¹⁰³⁰ Szepes megyéből azért nem tudtak semmit sem behajtani, mert azt Késmárk városa foglalta le.¹⁰³¹ Ung megyében vonakodtak beengedni a dicatorokat.¹⁰³² Zemplénben és Hevesben szintén nem szedtek be semmit.¹⁰³³ A Magyar Kamara, úgy látszik, nem is számított jobb eredményre Felső-Magyarországon, ugyanis a következő év elején azt írta I. Ferdinándnak, hogy a hatalma alá eső megyékben mindent rendben behajtottak.¹⁰³⁴ Az uralkodó válaszában jóváhagyólag nyilatkozott a várkapitányok adószedéséről is – feltehető, hogy a kamara korábban panaszkodott a kapitányokra, amiért azok a kamara hatáskörét megsértették.¹⁰³⁵ Elképzelhető, hogy a a dikális adó beszedéséről készült összegző jelentés is, ugyanis Thuri Ferenc kamarai titkár azt írta a Magyar Kamarának, hogy hamarosan kimutatást küld.¹⁰³⁶ (Mivel az irat datálatlan, a későbbi kutatók 1534-re teszik, ugyanúgy elképzelhető, hogy az 1534. év elején kelt, és ilyenformán az előző egy-két év dicájára vonatkozik.)

Az a tény, hogy 1533 október 28-án instrukciót bocsájtottak ki a dicatorok számára, véleményem szerint valószínűvé teszi, hogy az uralkodó azt tervezte, hogy 1534-ben is országgyűlési hozzájárulás nélkül fogja behajtani a dicát.¹⁰³⁷

1535-ben Ferdinánd ismét országgyűlési jóváhagyás nélkül próbálta meg beszédetni a hadiadót. Feltehetőleg erről az évről nyilatkozta a következő év elején Pétervárad Balázs, aki a felső-magyarországi dica exactorának, vagyis behajtójának is neveznek ekkoriban,¹⁰³⁸ hogy

---

¹⁰²⁹ Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarához. 1534. január 18. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1534. no. 9.

¹⁰³⁰ uo.

¹⁰³¹ uo.

¹⁰³² uo.

¹⁰³³ uo.

¹⁰³⁴ I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1534. március 6. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁰³⁵ uo.

¹⁰³⁶ Thuri Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1534. (h.n., é.n.) MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1534. no. 92.

¹⁰³⁷ Ember 1946, 237. p.

¹⁰³⁸ („egregium dominum Blasium literatum, dicae partium superiorum exactorum” Warkocz György jelentése a Magyar Kamarához. 1536. március 27. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1536. no. 100.

a felső-magyarországi megyékből Abaújvár kivételével semmit sem sikerült beszedniük.¹⁰³⁹ Ennek némiképp ellentmond I. Ferdinánd rendelete, amelyben a király vingárti Horváth Gáspár kamarásmesternek és pelsőci Bebek Imre gömöri ispánnak szolgálataik jutalmául egy forintot utalt az idei gömöri contributióból, egyúttal felszólította a tanácsosokat, hogy gondoskodjanak a számadás megszerzéséről.¹⁰⁴⁰ Pemfflinger István a fenti két megyéről sem tudott, ugyanis azt írta az uralkodónak, hogy Moson kivételével egyetlen megyéből sem sikerült beszedni egy obulust sem.¹⁰⁴¹ Árnyalja a képet Péterváradi egy másik jelentése, amelyből megtudhatjuk, hogy Horváth Gáspár maga akarta beszedni katonái szükségletére a Torna megyei dicát, amire minden bizonnyal a korábbi precedensek szolgáltatták a jogalapot.¹⁰⁴²

A kamara feltehetőleg sikeresebb lehetett az adó beszedésében, mint korábban, ugyanis az uralkodó arra utasította, hogy fizesse ki az ez évi subsidiumból Serédy Gáspár felső-magyarországi főkapitány embereit.¹⁰⁴³ Ebből nemcsak az derül ki, hogy érdemi összeget sikerült beszedni, hanem az is, hogy azt a kamara közegei hajtották be, nem pedig a főkapitányok. Mivel a forrás nem említ konkrét megyét, az is elképzelhető, hogy Serédy embereit nem a felső-magyarországi dicából kívánta kifizetni az uralkodó, de valószínűbb, hogy először a felső-magyarországi dicából próbálták kielégíteni az ottani katonákat, és csak ennek elégtelensége után nyúltak más forrásokhoz. A beszedett összeg jelentőségére utal az uralkodó egy másik utasítása, amelyben felszólította a tanácsosokat, hogy a régi adósságok törlesztésére ne adjanak a subsidiumból, mert alig lesz elég az ország szükségleteire – eszerint úgy vélte, hogy a befolyt összeg fedezheti az ország szükségleteit!¹⁰⁴⁴ Hasonlóképp a Magyarországról befolyó adók jelentőségét húzza alá Ferdinándnak a kamarai tanácsosokhoz szóló levele, amelyben a tanácsosokat a dikális registrumok felküldésére szólította fel. (Mivel az írat májusban kelt, elképzelhető, hogy nem az előző évi dicára, hanem az 1536. évi subsidium első részére vonatkozik).¹⁰⁴⁵ A katonaság létszámának emelésére már nem volt elegendő az adóbevételek, Ferdinánd ugyanis jelezte a kamarai tanácsosoknak, hogy valóban jó lenne Bebek Ferenc kassai kapitány lovasságának létszámát ötszáz főre emelni, de sajnos a dicából nem futná a zsoldjukra.¹⁰⁴⁶

¹⁰³⁹ „ex omnibus hiis comitatibus nihil penitus solutum est, praeter unum comitatum Uywar neque dicatus...” Péterváradi Balázs jelentése a Magyar Kamarához. 1536. február 7. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1536. no. 12.

¹⁰⁴⁰ I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarának. 1535. február 1. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁰⁴¹ Pemfflinger István levele I. Ferdinándhoz. 1536. március 27. ÖStA HHSTA UA AA

¹⁰⁴² Péterváradi Balázs jelentése a Magyar Kamarához. 1536. január 31. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1536. no. 4.

¹⁰⁴³ I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1535. február 6. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁰⁴⁴ I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1536. február 22. MNOL E 21 Benignae resolutiones

¹⁰⁴⁵ I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1536. május 9. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁰⁴⁶ I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1536. március 1. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

A rendek legközelebb az 1535 novemberében tartott országgyűlésen szavaztak meg hadiadót a következő évre, méghozzá portánként két forintot.¹⁰⁴⁷ Feltételül szabták, hogy az 1536-ra megszavazott adó második részlete csak akkor hajtható be, ha az országgyűlés addigra ismét összeül, vagy ha a király harcba vonul a török ellen. Ferdinánd azt felelte, hogy nem tudja, mikor hívhat össze ismét országgyűlést. A rovói utasítások fontosabb pontjait ekkor törvénybe is foglalták, mindenekelőtt, hogy lázadás bűnében kell elmarasztalni azt, aki birtokain önkényesen hajtja be az állami adót, és azt saját céljaira fordítja.¹⁰⁴⁸ A rendek egyébként minden korlátozás nélkül elismerték a kamara illetékességét az adó beszédese terén.¹⁰⁴⁹ Ezen az országgyűlésen azt is törvénybe foglalták, hogy a továbbiakban a városoktól is be kell szedni a hadiadót, ugyanis azok 1526 óta semmit sem fizettek (1535:34.).¹⁰⁵⁰ A dica beszédese ebben az esztendőben sem volt sikerebb, mint korábban. Ennek egyfelől János király hatalmi térnyerése¹⁰⁵¹ lehetett az egyik oka, mellett azonban az adóbehajtás alacsony határfoka¹⁰⁵² is közrejátszott. Az ez évi dicáról készült összegző jelentéseket szinte kivétel nélkül Péterváradi Balázs írta, így valószínűleg ebben az esztendőben is megtartotta korábbi hivatalát.

Bár Péterváradi említette, hogy a komoly pusztítások ellenére több helyen sikerült beszédni a subsidiumot,¹⁰⁵³ megyékre lebontott összegző jelentést azonban nem készített, így csak töredékesen tudjuk rekonstruálni egyéb forrásokból, hogy honnét sikerült valamit behajtani. Az uralkodó Sáros megye legközelebbi dicáját Serédynek utalta katonái ellátásra (itt is elképzelhető, hogy az 1536. évi második subsidiumról van szó, de az is, hogy már a következő évről).¹⁰⁵⁴ Szarvaskő ellátására rendelték a vár körüli falvak jövedelmeit, amelyeket Horváth Ferenc szarvaskői várnagy el is foglalt,¹⁰⁵⁵ azonban egész Abaújvár és Borsod megye

¹⁰⁴⁷ Acsády 2011, 68. p.; Ember 1946, 238. p.

¹⁰⁴⁸ Nagy 2015, 131. p.

¹⁰⁴⁹ l. még Nagy 2015, 131. p.

¹⁰⁵⁰ Acsády 1888, 118. p.

¹⁰⁵¹ Péterváradi Balázs jelentése a Magyar Kamarához. 1536. április 25. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1536. no. 119.

¹⁰⁵² Péterváradi Balázs jelentése a Magyar Kamarához. 1536. május 1. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1536. no. 122.

¹⁰⁵³ „...subsidiis primis Regiae Maiestatis in plerisque locis exactis, villas depredare cepit apertam hostilitatem volens exercere, castellis deinde iam circa Munkach, Thokay factis, rursum alia extruere et totum ditionem Maiestatis Regiae evertere, et violenter volunt in eam partem adversam occupare, oportuit, ut veniens dominus ipse Ostrosyth sollicitantur, quo hiis casibus aliquo subveniret post occasiones nonnullas convenerint domini Seredy et Bebek et medio ipsius domini Ostrosyth et domini magnifici Marci Pemfflinger inducti sunt, ut omni eorum auxilio adsint...” Péterváradi Balázs jelentése a Magyar Kamarához. 1536. május 14. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1536. no. 132.

¹⁰⁵⁴ I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1536. június 3. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁰⁵⁵ Péterváradi Balázs jelentése a Magyar Kamarához. 1536. március 31. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1536. no. 105.; Péterváradi Balázs jelentése a Magyar Kamarához. 1536. március 31. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1536. no. 107.; l. még Péterváradi Balázs jelentése a Magyar Kamarához. 1536.

dicáját is kérte.¹⁰⁵⁶ Bebek Ferenc és Perényi Péter birtokaikon maguk szedették be a dicát.¹⁰⁵⁷ A tanácsosok kérték a királyt, hogy tiltsa meg a jövedelmek kisajátítását, különben nem fogják tudni kifizetni a katonákat.¹⁰⁵⁸ Péterváradit azt is említette, hogy a befolyt pénzt mindannyian a katonaság zsoldjára fordították, de a főurak nem feltétlenül a király céljai érdekében használták fel saját katonaságukat.¹⁰⁵⁹ Péterváradit a fentiek az első subsidium beszédével kapcsolatban írta, a másodikkal kapcsolatban borúlátóan csak annyit jegyzett csak meg, hogy nem bízik abban, hogy be lehet majd szedni.¹⁰⁶⁰ Úgy tűnik, igaza volt, ugyanis a második subsidium beszédéről nincsen adatunk.

Az 1537. évi dicáról nagyon kevés információ áll rendelkezésünkre. A kamarai tanácsosok levelükben panaszkodnak, hogy az uralkodó hiába kéri, hogy utaljanak pénzt, ugyanis semmit sem kaptak az ez évi dicából, mert mindent a főurak szedtek be és használtak fel.¹⁰⁶¹ Egy királyi rendelet a Bereg megyei subsidiumból csekély összeget, mindössze 1 forintot utaltat a munkácsi várnagynak, Bidy Mihálynak.¹⁰⁶² Biztatóbbnak tűnik, hogy 1538-ban az 1537-es év dicájából kívánták kifizetni Péterváradit Balázst és Gerendi Miklóst, ugyanis ez azt is jelentheti, hogy a katonaság jelentős részének fizetésére elegendő volt a befolyt dica (de az is elképzelhető, hogy nem maradt pénz sem a dicából, sem más bevételből, így az utalás is csak névleges volt).¹⁰⁶³

Nem véletlen, hogy a kamara semmit nem tudott beszélni: I. János király uralma ez idő tájt újra megszilárdult Felső-Magyarországon. Az év májusában, a két uralkodó közti fegyverszünet lejártá után I. János csapatai elfoglalták Tokajt, amelyet Ferdinándnak nem

---

április 5. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1536. no. 111.; Péterváradit Balázs jelentése a Magyar Kamarához. 1536. június 19. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1536. no. 142.

¹⁰⁵⁶ Péterváradit Balázs jelentése a Magyar Kamarához. 1536. július 1. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1536. no. 146.

¹⁰⁵⁷ Péterváradit Balázs jelentése a Magyar Kamarához. 1536. április 5. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1536. no. 111.; vö. Péterváradit Balázs jelentése a Magyar Kamarához. 1536. június 19. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1536. no. 142.

¹⁰⁵⁸ Péterváradit Balázs jelentése a Magyar Kamarához. 1536. július 1. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1536. no. 146.

¹⁰⁵⁹ Péterváradit Balázs jelentései a Magyar Kamarához. 1536. május 14. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1536. no. 132.; 1536. június 19. uo. 1536. no. 142.; uo. 1536. július 1.; uo. 1536. július 1. 1536. no. 146.; 1536. július 5. uo. 1536. no. 149.

¹⁰⁶⁰ „Ad futurum subsidium non est multum confidendum, quia non parva est desolatio, et nonnulli manus immittunt et tollunt...” Péterváradit Balázs jelentése a Magyar Kamarához. 1536. július 5. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1536. no. 149.

¹⁰⁶¹ A Magyar Kamara tanácsosainak levele I. Ferdinándhoz. 1537. június 17. ÖStA HHStA UA AA

¹⁰⁶² I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1537. szeptember 17. az irat eredetije elveszett, csupán a segédkönyvi bejegyzés maradt ránk. Bár elképzelhető, hogy a következő évi subsidiumra gondolt az uralkodó, ez nem valószínű annak fényében, hogy az országgyűlés szabályozta, mennyit kap az adóból a királyi, illetve nemesi katonaság, így nem lett volna szükség külön rendelkezésre.

¹⁰⁶³ I. Ferdinánd levele a Magyar Kamara tanácsosainak. 1538. július 15. ÖStA HHStA UA AA; I. Ferdinánd levele a Magyar Kamara tanácsosainak. 1538. július 16. ÖStA HHStA UA AA

sikerült visszafoglalnia.¹⁰⁶⁴ Nyáron Perényi Péter és Bebek Ferenc nyíltan átpártolt János királyhoz.¹⁰⁶⁵ Zemplén megyében Perényi Péterrel Sárospatak, Nagymihály (Ödönffy Lászlóval) és részben Tokaj lett az övé [ti. János királyé], Sáros megyében Sóvár, Sebes, Sáros, Kapi és Makovica, Bereg megyében Lónya került a kezére, de voltak hívei Ung, Torna, Gömör, Szepes és Máramaros megyékben is, bár utóbbi háromban Ferdinánd befolyása nagyobb volt.¹⁰⁶⁶ A Habsburg-uralkodó kisebb sikerként könyvelhette el, hogy szeptember végén Leonhard Freiherr von Vels elfoglalta Sáros várát, aminek a későbbiek szempontjából nagy jelentősége lesz.¹⁰⁶⁷

Az 1537. évi pozsonyi országgyűlésen a Habsburg-párti rendek kimagasló összegű, portánként három forintos subsidiumot szavaztak meg.¹⁰⁶⁸ Ebből portánként egy forintot rendeltek a király saját katonái tartására, a maradék kettő pedig a nemesi csapatok költségeit volt hivatva fedezni.¹⁰⁶⁹ Az adó kezelését is megreformálták, mégpedig Thurzó Elek helytartó javaslatára – aki ki akarta venni az adó adminisztrálását a kamara kezéből –, az országgyűlés úgy döntött, hogy a kamarát mellőzve két kincstartót, egy főurat és egy köznemest nevezzenek ki az adók beszedésének irányítására.¹⁰⁷⁰ Thurzó elképzelése az volt, hogy a befolyt adót egyedül gimesi Forgách Zsigmond kincstartó kezelje, a megyei adószedőket pedig a vármegyei közgyűlés válassza meg, Forgách pedig Thurzónak tartozott volna elszámolással és felelősséggel. Thurzó tervezete ellen a magyar tanácsosok Várday Pál esztergomi érsekkel az élükön hevesen tiltakoztak. Ferdinánd kompromisszumos döntése végül az lett, hogy Forgách mellé egy kamarai tanácsost rendelt, a rovókra nézve pedig úgy határozott, hogy a kamara és a megyék közösen válasszák meg őket, ami valószínűleg úgy történt, hogy a megye jelöltjei közül a kamara választotta ki az alkalmasnak vélt embereket.

Felső-Magyarországon azonban az uralkodó a fentebbiektől eltérő rendszert kívánt bevezetni. Egyik rendeletével ugyanis megparancsolta Wernhernek, hogy gondoskodjon a kivetett dica behajtásáról, és az adó beszedése saját kezébe történjen.¹⁰⁷¹ Egy másik rendelet utal arra, hogy nagyjából ekkortól Sáros, Szepes és Ung megye adóját Wernhernek kell átadni, hogy azt a sárosi vár fenntartására fordíthassa.¹⁰⁷² Sajnos a források hézagos volta miatt nem

¹⁰⁶⁴ Magyarország története..., 1642. p.

¹⁰⁶⁵ Lukinich 1918, 2. p.

¹⁰⁶⁶ Lukinich 1918, 2-3. p.

¹⁰⁶⁷ Puskár 2004, 224. p.

¹⁰⁶⁸ Acsády 2011, 68. p.; vö. A Magyar Kamara tanácsosainak levele I. Ferdinándhoz. 1537. június 17. ÖStA HHSTA UA AA

¹⁰⁶⁹ Nagy 2015, 131. p.

¹⁰⁷⁰ Ember 1946, 238. p.; l. még Nagy 2015, 131. p.

¹⁰⁷¹ I. Ferdinánd levele Georg Wernherhez. 1538. július 16. ÖStA HHSTA UA AA

¹⁰⁷² „Cum trium illorum comitatum videlicet Saaros, Scepusiensis et Ungwar subsidia hactenus a consiliario nostro Georgio Verno pro conservatione et intertentione castri Saaros levata et collecta fuerint, et praesens etiam

deríthető ki, mennyi valósult meg az uralkodó elképzeléséből. A király mindenesetre mindössze két hónappal később nem Wernher, hanem már a Magyar Kamarát utasította, hogy utaljon a bártfai polgároknak 210 forintot a sárosi dicából.¹⁰⁷³ Ez azt is jelentheti, hogy a Magyar Kamara intézkedett a dica beszédéséről, de még valószínűbb, hogy Wernher szedte be az összegeket, de a pénzt átadta a kamarának.¹⁰⁷⁴ Felső-Magyarországról továbbra is meglehetősen kevés adó folyt be, aminek oka egyrészt a főurak és várkapitányok magánadóztatása volt, miként erről már korábban esett szó, azonban ekkor szerepel először a forrásokban, hogy egyes tisztségviselők fizetésük fejében is beszédtek az adót saját birtokaikon.¹⁰⁷⁵ Súlyosbította a helyzetet, hogy I. Ferdinánd uralma 1538-1540 között továbbra is csak a nyugati országrészre, az Ausztriával határos területekre terjedt ki, amelynek határait a váradi béke a status quo alapján rögzítette,¹⁰⁷⁶ a többi megyében pedig állandó volt a nemesség ingadozása a két király között, így mindkét fél számára az adóztatható terület kiterjedése is folyamatosan változott.¹⁰⁷⁷

Wernher 1538 augusztusában készített egy összegző jelentést, amelyben siralmas állapotokról számolt be.¹⁰⁷⁸ Szepes megyében ez évben senki sem szedte be az adót. Sáros megyében kérdéses volt, mint írta, hogy vajon mennyit lehet beszédni a kassaiak és a huszárok adóztatása miatt, ráadásul Bártfa városa elhagyta Ferdinánd pártját, így az általa beszédett adót sem fordították többé a királyi katonák ellátására. Ehhez érdekes kiegészítést találunk Acsádynál: a megyét szerinte Thomas de Lascano főhadparancsnok-helyettes – aki ez évben Vels helyett tevékenykedett a térségben – adóztatta meg, másutt viszont azt írja, hogy a nemesek portái a sárosi várhoz adóztak.¹⁰⁷⁹ Ung megyéből a Homonnai Drugethek miatt nem sokat lehet várni. Acsády hozzáfűzte, hogy Ung megyét is Lascano adóztatta, illetve másutt azt, hogy a nemesek portái a sárosi várhoz adóztak.¹⁰⁸⁰ Bereg megye tizedét Ferdinánd a munkácsi prefektusnak adta. Ugocsából és Máramarosból csak annyi jött be, amennyit Huszt prefektusa behajtott, Zemplén és Abaújház tizedeit pedig Serédy Gáspár szedte be. Ferdinánd

---

subsidium per literas nostras seorsim hic emanatas, per eundem Vernerum exigi et colligi, ac in dictos usus et etiam intertentionem exercitus nostri erogandum demandaverimus. Quare necesse erit, ut hanc ordinationem nostram comitibus, vicecomitibus et iudicibus nobilium eorundem trium comitatuum ac dicatoribus nostris per alias literas nostro nomine significetis.” I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1540. december 9. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁰⁷³ I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1538. szeptember 11. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁰⁷⁴ Acsády említi, hogy Szepes és Ung megyében ebben az évben a nemesek portái a sárosi várhoz adóztak annak ellenére, hogy már 1535-ben törvényt hoztak arról, hogy minden adót a kamarához kell befizetni. Acsády 2011, 91. p.

¹⁰⁷⁵ I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1538. október 7. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁰⁷⁶ Magyarország története... 211., 213., 1641. p.

¹⁰⁷⁷ Lukinich 1918, 2. p.

¹⁰⁷⁸ Wernher, Georg levele I. Ferdinándhoz. 1538. augusztus 11. ÖStA HHStA UA AA

¹⁰⁷⁹ Acsády 2011, 91., 96. p.

¹⁰⁸⁰ Acsády 2011, 91., 96. p.; Pálffy Géza: A császárváros védelmében a győri főkapitányság története 1526–1598. Győr, 1999. 32. p.

szeptemberben kelt levele szerint kielégítőnek találta Wernher jelentését, az adott körülmények között elfogadhatónak tartotta az eredményt.¹⁰⁸¹

1538-ban a rendek csak fél forintot szavaztak meg a következő évre.¹⁰⁸² Az 1539-es esztendőről nagyon kevés adattal rendelkezünk. Valószínű, hogy az 1540 márciusában kelt jelentés az előző, 1539. évi dicára vonatkozik: eszerint az uralkodó felszólította a kamarát, hogy szedje be, mert ez nem történt meg.¹⁰⁸³ Ezen kívül csak annyit lehet tudni, hogy az uralkodó úgy rendelkezett, hogy a Sáros megyei dicát újfent fordítsák a katonaság ellátására.¹⁰⁸⁴

1539-ben a rendek egy forintot szavaztak meg 1540-re.¹⁰⁸⁵ Ferdinánd János halálát követően hamar belátta, hogy az ellenpárt nem akarja megvalósítani a váradi békében foglaltakat, ezért az elpártolásokkal elvesztett területek visszaszerzésére határozta el magát. Serédy Gáspárban bízhatott, aki lelkesen próbálta Ferdinánd pártjára vonni a környékbeli nemeseket,¹⁰⁸⁶ és már márciusban jelentette urának Leonhard von Vels útján, hogy Basó Mátyás, Balassa Zsigmond, Parlaghy László, Pásztóhy Zsigmond, Bornemissza Boldizsár és Ráskay István (utóbbi fenntartással) készek átpártolni Ferdinándhoz.¹⁰⁸⁷ Egy másik tudósítás szerint Balassa Menyhért és Perényi Péter Serédytől függetlenül is fontolgatták a pártváltást. Júliusban meghalt János király, ami felgyorsította a folyamatot: nem sokkal halála után egykori hívei közül többen is I. Ferdinánd hűségére tértek, így többek között Balassa Zsigmond, Bebek Ferenc, Báthory András, Drágffy Gáspár és Perényi Péter is.¹⁰⁸⁸ Októberben Ferdinánd biztosokat küldött Erdélybe a váradi béke végrehajtására,¹⁰⁸⁹ egyúttal azonban megindította a katonai akciókat is a Magyar Királyság megszerzésére, seregei az ősz folyamán elfoglalták Székesfehérvárt, Tatát, Vácot, Visegrádot és Pestet, de a Szapolyai-párthívek által birtokolt Budát eredménytelenül ostromolták.¹⁰⁹⁰

Minden bizonnyal a zűrzavaros állapotok eredményezték, hogy az esztendő dikális adóztatásáról alig van értékelhető adat. I. Ferdinánd a Magyar Kamarához címzett rendeletében jelezte, hogy az elégtelen kezelésre és a panaszokra való tekintettel meg kívánja reformálni a dica adminisztrációját, amelyhez javaslatokat kért a kamarai tanácsosoktól.¹⁰⁹¹ A reform

¹⁰⁸¹ I. Ferdinánd levele Georg Wernherhez. 1538. szeptember 12. ÖStA HHSTA UA AA

¹⁰⁸² Acsády 2011, 68. p.

¹⁰⁸³ I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1540. március 31. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁰⁸⁴ I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1539. február 11. MNL OL E 21 Benignae resolutiones;

¹⁰⁸⁵ Acsády 2011, 68. p.

¹⁰⁸⁶ Lukinich 1918, 17-18. p.

¹⁰⁸⁷ Lukinich 1918, 18. p.

¹⁰⁸⁸ Lukinich 2011, 19-22. p.; Magyarország története... 1644. p.; Puskár 2004, 226. p.

¹⁰⁸⁹ Magyarország története... 1644. p.

¹⁰⁹⁰ Lukinich 1918, 23., 26-28. p.; Magyarország története... 219, 1644. p.

¹⁰⁹¹ „Exhibitae sunt nobis literae vestrae vigesima septima elapsi mensis Aprilis Posonii exaratae unacum regesto praesentis dicae sit administratum, et etiam per vos rursus erogatum et praecipue nobilitatis quaerelamque quidam huiusmodi dicas et quicquid nobis a regnicolis oblatum fuerit, pro libitu suo in privatus usus eripere soleant, et

minden bizonnyal csak a következő esztendőben léphetett volna életbe, azonban a rendelet jelzi, hogy a dicát az esztendőben is meglehetősen csekély hatékonysággal sikerült beszedni. Az ez évben másodszorra kivetett adóról mégis készült összeírás, amely azt mutatja, hogy Gömör, Torna, Abaúj, Borsod, Sáros, Szepes, Zemplén, Máramaros és Bereg megyék jelentős része János király fennhatósága alá tartozott, így ezek adózásáról nem volt adata a kamarának.¹⁰⁹²

A tágabb értelemben vett 1530-as évekre jellemző volt, hogy a kamarának a dicát a felső-magyarországi megyék többségéből egyáltalán nem sikerült beszednie, hiszen azok nemessége nagyobb részben I. János király mellett állt. Az újonnan feltárt források tükrében pontosíthatjuk a korábbi szakirodalom által sugallt, meglehetősen egyoldalú képet, miszerint a dicát a főurak a saját hasznukra szedték be. Miként a fentebbi adatok mutatják, többnyire a főkapitányok és a várnagyok intézték a behajtást, ők viszont katonáik, azaz tulajdonképpen I. Ferdinánd katonáinak ellátására fordították a bevételt – ahogyan a kamara is tette volna, ha képes lett volna beszedni az adót.

1.2.b)γ A dica 1541-1550 között

Az 1541-es év fordulópontot jelentett a dica adminisztrálásában: ettől az évtől kezdve nemcsak egy-két felső-magyarországi megyéből sikerült valamennyit beszednie a kamarának, hanem az évtized végén már (Bihar és Közép-Szolnok kivételével) szinte az összes megye adója beérkezett. 1541 az első olyan év, amikor megyénként konkrét összegeket tartalmazó kimutatás készült az év adóbevételeiről.¹⁰⁹³ Az 1540-es évek elejére érett be az igazgatási reformok gyümölcse és az is nagy haszonnal járt, hogy az előző évben Ferdinándnak jónéhány felső-magyarországi főurat, velük együtt pedig a familiájukba tartozó nemeseket is sikerült átállítania a maga oldalára. A Tiszántúl kivételével lényegében egész Felső-Magyarországon aránylag jelentős összegeket sikerült beszedetnie minden egyes megyében, bár a kivetett összeget messze nem tette ki a beszedett adójövedelem.¹⁰⁹⁴

A pénzt továbbra is Wernher és a kapitányok, illetve főurak, többek között Perényi Péter, Serédy Gáspár, Bebek Ferenc és Homonnai Drugeth István szedték be. 1541-ben

---

propterea etiam alterius medii floreni dicae consensus impediatur, latius cognovimus, et omnino necessarium esse ducimus ad tollenda huiusmodi gravamina, aliaque impedimenta, necessaria adhibere remedia, verum cum nunc a negotiis ipsis regnoque Hungarico remotius absimus, et in absentia nostra, huiusmodi negotia non ita commode tractari et perfici possint. Quamobrem hoc ipsum usque ad propinquiorem nostrum adventum quem Deo volente in brevi speramus, distulimus, de quibus omnibus nos deinceps iterum commonere, et cum opinione et consilio nostro plenius informare debebitis.” „Caeterum de administratione alterius medii floreni dicae perscribimus iuxta opinionem vestram ad locumtenentem nostrum, prout ex eo latius intelligetis, qua in re eius opinioni et consilio nunc acquiescendum censemus, quae vos ad praedictas literas nostras pro clementi responso latere volumus.” I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1540. június 3. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁰⁹² Acsády 2011, 227. p.

¹⁰⁹³ Acsády 2011, 228. p.

¹⁰⁹⁴ Acsády 2011, 30. p.

összesen 9091 forintot adtak át a kamarának, amelyhez Wernher 1031 forinttal járult hozzá.¹⁰⁹⁵ A dicális összeírások alapján Acsády több megyéről kiderítette, hogy hol mennyit szedtek be, és mire fordították. Abaúj megye két járását elfoglalták a kassaiak, így onnan nem folyt be semmi a kamarához, sőt még a királpárti Perényi Péter javait sem tudták összeírni! A pénzből 851 forintot kapott Serédy katonái fizetésére. Szepes megyében a nemesség javaiból 438 forint folyt be Serédyhez. Sáros nagy részét a kassaiak foglalták el, a nemesség portáiból pedig 1200 forint folyt be Serédyhez. Borsodban Bebek birtokain 497,5 forintot, Perényién 116 forintot, vingárti Horváth Gáspárén pedig 18 forintot szedtek be; ebből 600 forintot kapott meg Serédy. Tornában Bebek 236, Horváth Gáspár 100 forintot hajtott be. Gömör megye teljes adóját Bebek vette fel. Zemplén megye két járása a kassaiaké volt, a másik kettőből pedig 429,5 forint folyt be. A Homonnai Drugethek javaira 1500 forintot vetettek ki, de nem folyt be semmi. Ung három járásából 349 forint, Beregből 989 forint, Máramarosból Nádasdy Tamás várnagya útján 600 forint folyt be. Hevesre ki volt vetve 2317 forint, de ebből csak kevés folyt be. Acsády a fentieknek némileg ellentmondva azt állítja, hogy Szülejmán hadjárata után új adózók Kraszna és Szatmár megye két járása, de elveszett Heves, Abaúj, Torna, Máramaros, Ung és Borsod (Ugocsa és Heves viszont csatlakozott a Ferdinánd uralta területhez).¹⁰⁹⁶

1542-ben fontos változás következett be az adó kezelésében. A rendek az 1542 tavaszán tartott beszercebányai országgyűlésen elhatározták, hogy mivel a kamara nem tudta kezelni az adót, maguk fogják az adminisztrálni, és ők fogadnak fel katonaságot a beszedett pénzen.¹⁰⁹⁷ Az uralkodó beleegyezett, de kikötötte, hogy ellenőrizhesse a rendi adószedőket. A törvény szövege ugyan meglehetősen homályos, de Ember Győző az országgyűlés irataiból kiderítette, hogy a főnemesség az adóként beszedett pénzüsségeket, amelyeket valószínűleg maga hajtott be birtokain, két főúri és három köznemesi származású kincstartónak, a megyei adószedők (nem kamarai rovók!) pedig két-két, erre a feladatra választott nemesnek adták át. A katonaságot és a kincstartókat a megyei nemesek fizették, a király pedig biztosokat (*lustratores*) küldött ki ellenőrzésükre.

Fontos újítás volt továbbá, hogy az eddig kiváltságos csoportok is adóztak – igaz, más adókulcs alapján, mint a jobbágyok: míg a jobbágyok telkenként egy forintnyi adót fizettek, a kisebb egyházi javadalmasok, akik nem tartottak állandóan fegyvereseket, jövedelmük egytizedét fizették, a külföldi kereskedők Magyarországon lévő áruiknak negyedét, a birtokosok és az egytelkes nemesek jobbágytelkeik örökbecsüjének hatvanad részét, a városi

---

¹⁰⁹⁵ Acsády 2011, 228. p.

¹⁰⁹⁶ Acsády 2011, 41. p.

¹⁰⁹⁷ Ember 1946, 238-239. p.; részletesebben l. Magyarország története... 405. p.

polgárok ingó vagyonuk értékének hatvanadát, a béres szolgák bérük öt százalékát, a molnárok, zsellérek, szabadosok annyit, amennyit a földesurak becslése szerint fizetni tudtak.¹⁰⁹⁸ Ennek érdekében új összeírás elkészítésére utasított az uralkodói instrukció, amelyben már a kiváltságosokat is számba vették.¹⁰⁹⁹

A rendek adóreformjait végeredményben nem sikerült megvalósítani, a nemesség és a városi polgárság hatvanadából befolyó összeg kisebb volt, mint az egy forintos adóból származó.¹¹⁰⁰ Az adóigazgatási rendszer sem vált be, az adó nagy része kárba veszett, mivel túl sok kézen ment át, ezért az uralkodó kérte a főurakat, hogy egyenesen hozzá juttassák el a beszedett összegeket.¹¹⁰¹ Erről tanúskodik I. Ferdinánd a kamarához intézett szigorú rendelete is, amelyben – szeptember 20-án, tehát jóval a tavaszi kivetés után – felszólította a tanácsosokat, hogy viseljenek gondot az adóra, és a dicatorokat Szent Ferenc ünnepéig, azaz mintegy két héten belül küldjék ki munkájuk elvégzésére.¹¹⁰²

Az 1542 novemberében megtartott pozsonyi országgyűlésen a rendek kénytelenek voltak visszatérni a kamarai adóigazgatáshoz, vagyis ezt követően a rovókat ismét a kamara küldte ki, a kamarának szolgáltatták be az adót. A rendek megbízottjai, egy főnemes és egy köznemes viszont ellenőrizték, hogy a beszedett pénzt csakugyan katonai célokra fordítsák.¹¹⁰³ A kamara fölötti rendi felügyelet gyakorlását mutatja, hogy az országgyűlés előtt is számot kellett adnia az adó tényleges felhasználásáról. Nagy előrelépés volt, hogy az év folyamán a kamarának több felső-magyarországi és két tiszántúli megyében sikerült beszédnie az adót, így Beregben, Gömörben, Sárosban, Szatmárban, Szepesben, Ugocsában és Zemplénben is.¹¹⁰⁴

Az 1543-as besztercebányai országgyűlésen a rendek ismét az adó kezelésének új módjával próbálkoztak.¹¹⁰⁵ Az adókötelesek összeírását most is a királyi rovókra bízták, de elrendelték, hogy minden megye egy-egy esküdtet delegáljon melléjük. A behajtást a rendek határozata értelmében maguk intézték volna, mégpedig a főnemesek saját emberei, a megyék pedig választott esküdtek útján. A befolyt adónak csupán 20%-át szolgáltatták be a kamarának, 75%-án maguk fogadtak fel katonákat, a fennmaradó 5%-ot pedig a megyei költségek

---

¹⁰⁹⁸ Acsády 2011, 69-70. p.

¹⁰⁹⁹ Instrukció a dicatoroknak, 1542. MNL OL E 136 Diversae instructiones d) Irregistratae, 23. tétel, Dicalia

¹¹⁰⁰ „a lelkesedés, melyet a rendek a jövedelmek bőkezű megszavazásában tanúsítottak, nem nyilatkozott ezen jövedelmek befizetésében” Acsády 2011, 70. p.

¹¹⁰¹ Acsády 2011, 72. p.

¹¹⁰² . Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1542. szeptember 20. MNL OL E 21 Benignae resolutiones. Szent Ferenc ünnepe október 4., vagyis a kamarának két hét állt rendelkezésére a rendelet végrehajtására.

¹¹⁰³ Ember 1946, 239. p.; l. még Nagy 2015, 132. p.

¹¹⁰⁴ Beregben 1371,5, Gömörben 1039,5, Sárosban 1039,5, Szatmárban 1587,5, Szepesben 664, Ugocsában 564,5, Zemplénben pedig 3158,5 forintot sikerült beszédnie. Acsády 2011, 229. p.; MNL OL E 554 Városi és kamarai iratok Fol. Lat. 920.

¹¹⁰⁵ Ember 1946, 239. p.

fedezésére fordították.¹¹⁰⁶ A rendelkezések végrehajtásáról biztosat nem tudhatunk, annyi azonban bizonyos, hogy az uralkodó a felső-magyarországi területek ezévi második dicáját már Wernher kezéhez rendelte, akinek azt elsősorban a sárosi várra, általában véve pedig Ferdinánd királyságának megőrzésére kellett fordítania.¹¹⁰⁷

Acsády óta ismert adat, hogy 1544-re két forintot szavaztak meg a rendek, azonban ennek tényleges behajtásáról azóta sem került elő hitelt érdemlő forrás. A következő esztendőre, 1545-re ismét egy forintot szavaztak meg a rendek,¹¹⁰⁸ ám ennek behajtásáról semmit sem tudunk. Az uralkodó ebben az évben kibocsátott rendelete szerint Wernher már évek óta adminisztrálta Sáros és más környékbeli megyék dicáját és decimáját,¹¹⁰⁹ vagyis eszerint valamilyen szintű pénzügyigazgatási elkülönülés jellemző volt már a felső-magyarországi régióra, azonban azt nem tudjuk, hogy a beszédés hogyan zajlott, és hogy valójában mennyit sikerült behajtani.

1546-ban a rendek tovább próbálkoztak az adóigazgatás hatékonyabbá tételével. Az országgyűlésen arra kérték a királyt, hogy jelöljön ki ő egy magyar nemesembert az adó kezelésére, ugyanis a kamarában nem bíznak, saját embereikben pedig már nem egyszer csalódtak.¹¹¹⁰ A király a rendek kérésének megfelelően országos adópénztárnokot nevezett ki Pétervárad Balázs kamarai tanácsos személyében,¹¹¹¹ akinek bevételeznie kellett a dicatorok által összegyűjtött adót.¹¹¹² A rendek egyebekben a kamarai adóigazgatás mellett foglaltak állást, amennyiben a rendi adókezelőket maguk utólagos igazolására kötelezték a kamara előtt, és felhatalmazták a rovókat, hogy a korábbi évek adókezelését is felülvizsgálják, a megyei közgyűléstől pedig megvonták az adókivetés helyesbítésének jogát.¹¹¹³ Erről az évről csak a kivetett adó összeírásai maradtak ránk, így nem tudjuk, mennyit sikerült ténylegesen behajtani. A jelentések alapján úgy tűnik, hogy a beszédésben az új rendszer sem volt sokkal sikeresebb a korábbiaknál. Figyelemre méltónak tartom, hogy noha Pétervárad volt az adókezelő, Felső-Magyarországról mégsem ő, hanem több más személy is jelentett néhány megyényi területről, összegző jelentés pedig nem készült.

---

¹¹⁰⁶ I. még Nagy 2015, 132. p.

¹¹⁰⁷ I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1543. június 12. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹¹⁰⁸ Ember 1946, 239. p.

¹¹⁰⁹ Cum egregius fidelis nobis dilectus Georgis Wernerus noster et consiliarius et arcis Saaros praefectus nunc ab aliquot annis decimas et dicas huius et aliorum aliquorum comitatum nostro nomine receperit et administraverit, nosque inter cetera pro revidendis suscipiendis et expediendis huiusmodi suis rationibus humiliter requisierit.” I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1545. április 9. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹¹¹⁰ Ember 1946, 240. p.; I. még Nagy 2015, 132. p.; Pálffy 2010, 201. p.

¹¹¹¹ Kenyeres 2003b, 72. p.; Nagy 2015, 132. p.

¹¹¹² Instrukció Fynke János abaújházi dikátornak. MNL OL E 136 Diversae instructiones d) Irregestratae, 23. tétel, Dicalia

¹¹¹³ Ember 1946, 240. p.

A jelentésekből az alábbi kép bontakozik ki. Desew Mihály azt írta a kamarának, hogy Bereg megye közgyűlésén úgy döntöttek, nem fizetnek adót azok, akiknek nincs legalább hat forintnyi vagyonuk, valamint az újonnan beköltözöttek; őket nem is akarják összeírni.¹¹¹⁴ Példáját Szabolcs, Ugocsa és Máramaros megyék is követni kívánták. Forgách Zsigmond jelentéséből tudjuk, hogy Szabolcs, Szatmár, Közép-Szolnok, Kraszna, Ugocsa, Bereg megyék dikáját Báthory Andrásnak deputálta a kamara.¹¹¹⁵ Szepes megye nemessége Báthorytól kérte, hogy régi kiváltságukra való tekintettel óvja meg az adószedőktől,¹¹¹⁶ aki csakugyan védelmükre is kelt.¹¹¹⁷ Máramarosban sem akartak fizetni a hangadó főurak.¹¹¹⁸ I. Ferdinánd novemberi rendelete alapján a helyzet nem sokat változott az év végére: a király megparancsolta, hogy küldjenek katonákat az adószedők megsegítésére, mivel a tanácsosok panaszkodtak, hogy nem sikerült beszedni a kivetett összegeket.¹¹¹⁹

Wernher több összegző jelentést is küldött a következő év elején a kamarához. Jelentéséből kiderül, hogy egyedül a zempléni dicator hozott be hozzá egy kis pénzt, Ungban éppen zajlott a behajtás, Bereg, Ugocsa és Máramaros megyékről pedig semmit sem tudott.¹¹²⁰ A felső-magyarországi jövedelemigazgató hangsúlyozta, hogy ha a megyék nem akarnak fizetni, be kell vetni a királyi katonaságot. Homonnai Drugeth György Wernherhez küldte egy emberét, aki felpanaszolta neki, hogy Ormány Demeter, Ung megye dicatora jogtalanul akart összeírást készíteni az ő birtokain.¹¹²¹ Zemplén megyében ugyanakkor megtagadták az adófizetést, mire Serédy fenyegető levelet írt a zemplénieknek, hogy beveti katonáit. A dicator el sem mert indulni. Wernher nem tudta, hogy a többi megyében mi a helyzet. Márciusban annyi változás történt, hogy Szepes megyéből sikerült beszedni némi pénzt (amiről elvileg már

---

¹¹¹⁴ Desew Mihály jelentése a Magyar Kamarához. 1546. április 20. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1546. no. 11.

¹¹¹⁵ Forgách Zsigmond jelentése a Magyar Kamarához. 1546. július 17. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1546. no. 54.

¹¹¹⁶ Makay János jelentése a Magyar Kamarához. 1546. április 3. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1546. no. 3.

¹¹¹⁷ Makay Tamás jelentése a Magyar Kamarához. 1546. április 30. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1546. no. 14.

¹¹¹⁸ Desew Mihály máramarosi dicator jelentése a Magyar Kamarához. 1546. április 5. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1546. no. 5.

¹¹¹⁹ I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1546. november 18. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹¹²⁰ Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarához. 1547. február 5. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exarate. 1547. no. 4.

¹¹²¹ Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarához. 1547. március 1. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1547. no. 7.

januárban regestumot küldtek a kamarának,¹¹²² ám úgy látszik, erről Wernher nem tudott), és kiderült, hogy Báthory saját birtokain maga szedette be a dicát.¹¹²³

A magyar rendek a következő esztendőben, 1547-ben az adózási rendszer újabb átszervezésével próbálkoztak.¹¹²⁴ Az országgyűlésen két – egy főnemesi és egy köznemesi származású – kincstartót választottak. Az ő feladatuk az lett volna, hogy kiküldjék a rovókat, akik mellé a megyei nemesség saját embereit rendelhette ki segítségül. A rovók valószínűleg a kincstartónak tartoztak volna számadással. Az uralkodó azonban csak ideiglenesen hagyta jóvá a kincstartóválasztást, és a kincstartók mellé kiküldött egy kamarai tanácsost is. A – kivételesen két esztendőre megszavazott – két-két forintos adóból 40 dénárt szántak a kamarának (ebből 20 a kamara haszna, 20 pedig követségekre és egyéb királyi költségekre ment volna), 160 dénárt pedig a kincstartóknak szántak, akiknek abból kellett kifizetni a főkapitányok és mások által felfogadott katonákat.¹¹²⁵ A főkapitányok feladata ugyanekkor a korábbi évek adóhátralékainak behajtása lett, de nem rendelkezhetek arról, hogy kivel számoljanak el.

Az első subsidium beszédéről csak annyit tudunk, hogy csak egy része folyt be – amint a király elégedetlenül olvasta a kamarások jelentésében, és erre válaszul, egyúttal meghagyta nekik, hogy küldjenek ki királyi parancsot azoknak, akik hátráltatták a beszédet.¹¹²⁶ Zewlessy János azt tartotta a fő problémának, hogy a kamara elnöke több megye bevételeit – a korábbi évek gyakorlatának megfelelően – Báthorynak deputálta.¹¹²⁷ Más adóalanyok szegénységük miatt estek ki az adózók köréből, tovább csökkentve ezzel a bevételeket, így például az öt máramarosi város dicáját szegénységükre és a zavaros időkre való tekintettel az uralkodó elengedte.¹¹²⁸ Sáros, Szepes és néhány más (közelebbről sajnos meg nem nevezett) megye dicájából a király az öt illető részt – a korábbi évek gyakorlatához hasonlóan – a sárosi vár fenntartására utalta.¹¹²⁹

1548-ban a rendek a nemesi visszaélésekre való tekintettel visszaállították az 1546-os adóigazgatási rendszert, amely szerint egy kijelölt királyi ember egy személyben kezelte az állami egyenesadót.¹¹³⁰ Úgy tűnik, a felső-magyarországi területek adójának kezelésében

---

¹¹²² Szepes megye jelentése a Magyar Kamarához. 1547. január 13. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1547. no. 3.

¹¹²³ Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarához. 1547. március 18. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1547. no. 12.

¹¹²⁴ Ember 1946, 240. p.

¹¹²⁵ L. még Acsády 2011, 72. p.; Kenyeres 2003b, 72. p.

¹¹²⁶ I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1547. augusztus 10. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹¹²⁷ Zewlessy János jelentése a Magyar Kamarához. 1547. augusztus 6. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1547. no. 19.

¹¹²⁸ I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1547. július 21. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹¹²⁹ I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1547. szeptember 17. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹¹³⁰ Ember 1946, 240. p.; Nagy 2015, 132. p.

kulcsszerepe volt Forgách Zsigmondnak, aki ekkoriban Thurzó Ferencsel együttesen a Magyar Kamara elnöki tisztét töltötte be, és aki ebben az évben egyedülként írt összegző jelentést.¹¹³¹ Eszerint az esztendő áprilisában, tehát az első dica beszédésének idején még nem küldték ki minden megyébe a dicatorokat, kivéve Szatmár, Közép-Szolnok és Kraszna megyét. Forgách ezért arra szólítja fel a kamarát, hogy küldjön ki parancsleveleket a többi megyének, sürgessék meg a dicatorokat, és az általuk beszédett pénzt pedig adják át neki. Sáros megyéről konkrétan tudjuk, hogy a *lucrum camerae*-t és a dica egy részét is a sárosi vár fenntartására kellett fordítania.¹¹³² A dicatorok által beszédett pénzösszeget a sárosi vár fizetőmesterének (*magister solutionum*), Gregorius Feynernek kellett volna átadni, de ez nem történt meg, legalábbis erre utal Feygel Péter dicator májusi jelentése. Feygel jelentette ugyanis, hogy kollégájával együtt intézi Sáros és Szepes megye dicájának beszédését, társa már be is szedte a pénz egy részét, és azért fordultak a kamarához, hogy megtudják, kinek adják át a summát.¹¹³³ Rajtuk kívül Zewlessy Lászlónak sikerült egy kevés pénzt beszédnie a Tiszántúlról.¹¹³⁴ Forgách ebben az évben a dicatorokat megbízta a régió adóhátralékának begyűjtésével is, amiben – úgy vélte – a környéken nagy befolyással bíró Báthory András tekintélye sokat segíthet.¹¹³⁵ Több megyében is jelentékeny volt a be nem szedett összeg, ami érzékenyen érinthette Ferdinánd a térségben állomásozó katonáit, ugyanis 1549 elején ifj. Niklas Graf zu Salm királyi főhadparancsnok Serédy Gáspár, Podmaniczky Rafael és Bakyth Péter megintését kérte a Magyar Kamarától.¹¹³⁶ Ráadásul a begyűjtött restanciák sem jutottak el közvetlenül a kamarához, Báthory András például rögtön négyezer forintot vett fel a azokból elmaradt fizetése fejében!¹¹³⁷

¹¹³¹ Forgách Zsigmond jelentése a Magyar Kamarához. 1548. április 12. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1548. no. 17.; Vö. Benkő Gábor: Alternatívák a mohácsi csata után a magyar nemesség számára: Forgách Zsigmond karrierépítő tevékenysége. In: Adsumus XIII. Tanulmányok a XIV. Eötvös Konferencia előadásából. Bp., 2015. 12-13. p.

¹¹³² „Quoniam arx nostra Saros in qua parcium regni nostri superiorum defensio sita est, necessaria provisione indiget, et nunc ad solutionem militum, qui in ea sunt, certa pecunia opus est. Committimus vobis ut non modo lucrum camerae nostrae quod in comitatu Saros nobis provenire debet, ad manus fidelis nostri Gregorii Feyner magistri solutionum nostrorum apud dictam arcem Saros assignari curetis.” I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1548. április 22. MNL OL E 21 Benignae resolutiones; l. még: Sárosiensi e comitatu proveniens lucrum camerae Georgio Feiner quoad assignandum; Lucrum Camerae 2i subsidii ad provisionem arcis Sáros circa assignandum uo. 1548.04.29. (csak a segédkönyvi bejegyzés maradt ránk)

¹¹³³ Feigel Péter jelentése a Magyar Kamarához. 1548. május 9. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1548. no. 27.

¹¹³⁴ Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarához. 1549. január 30. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1549. no. 2.

¹¹³⁵ Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarához. 1549. január 30. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1549. no. 2.

¹¹³⁶ Niklas Graf zu Salm kérvénye a Magyar Kamarához. 1549. július 10. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1549. no. 72.; Vö. Pálffy 1999. 229. p. és passim

¹¹³⁷ Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarához. 1549. március 27. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1549. no. 29.

Az 1549. év a dica beszédése tekintetében az első igazán sikeres esztendő Felső-Magyarországon. Majdnem minden megyéből az 1550-es években behajtott adóval vetekedő összeg folyt be. Ebben szerepet játszhatott a kedvező politikai helyzet, hiszen 1547 júniusában I. Ferdinánd 5 évre szóló békét kötött a törökökkel, majd néhány nappal később, 19-én V. Károly megkötötte I. Szülejmánnal a drinápolyi békét,¹¹³⁸ amely a magyarországi hatalmi viszonyokat is nyugvópontra helyezte. 1548 októberében meghalt „Öreg” Zsigmond lengyel király, Izabella királyné érdekeinek legfőbb védelmezője, így Izabella nevében György barát és a mögötte álló erdélyi politikai elit ismételten felvette a tárgyalások fonalát Erdély átadásáról, aminek a Habsburg-fél számára kedvezett, hogy a szultán októberben háborút kezdett Perzsiában, így nem kellett Magyarország megtámadásától tartania.¹¹³⁹

A korábban az adózás terén megfigyelhető nehézségek, mint például a várkapitányok, főurak és városok saját zsebre történő pénzszedése továbbra is fennálltak és erősen hátráltatták az adó begyűjtését a kamara számára.¹¹⁴⁰ Abaúj megyéből, amely II. János kezén volt, ebben az esztendőben sem folyt be semmi,¹¹⁴¹ a Hont megyei dicatort Léva ostroma idején Balassa Menyhért emberei elfogták, a nála lévő dicát elvették,¹¹⁴² Dobó István és Zay Ferenc 1056 forint 70 dénárt tartott vissza magánál a Heves megyei dicából, Balassa Menyhért, Basó Mátyás, Fráter György és a kassaiak pedig 2891,785 forintot vettek el erőszakkal.¹¹⁴³

Ha összevetjük a jelentéseket és a regestumokat, meglepődve láthatjuk, hogy bár – legalábbis a korábbiakhoz képest – komoly összegek folytak be, ez korántsem jelentette azt, hogy a kivetett összeg egészét sikerült volna beszedni. Erre talán legjobb példát Gömör megye szolgáltatja, amelynek adózásáról többek jelentése is ránk maradt. Bebek Ferenc például bátran kijelentette, hogy a saját birtokain maga szedte be a dicát, és nem fizette be a vármegye által kiszabott bírságot, hanem a királyhoz fordult, hogy az elszenvedett károkra való tekintettel hadd tartsa meg az összeget.¹¹⁴⁴ Ugyanekkor a hírhedt Basó Mátyás is eltulajdonított valamennyit a dicából.¹¹⁴⁵ Így tehát a számadásokban jelzett 4399,5 forint semmiképpen sem lehetett a dica teljes összege. Szepes megye kapcsán is felmerül, hogy nem a teljes összeget sikerült beszedni:

¹¹³⁸ Magyarország története... 1649. p.

¹¹³⁹ Magyarország története... 245., 1649. p.

¹¹⁴⁰ L. még Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarához. 1549. február 27. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1549. no. 12.

¹¹⁴¹ Acsády 2011, 43. p.

¹¹⁴² Acsády 2011, 99. p.

¹¹⁴³ Acsády 2011, 90. p.

¹¹⁴⁴ Fanchy János jelentése a Magyar Kamarához. 1549. május 7. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1549. no. 48.; l. még Fanchy János jelentése a Magyar Kamarának. 1549. május 22. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1549. no. 56.

¹¹⁴⁵ Fanchy János jelentése a Magyar Kamarának. 1549. május 22. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1549. no. 56. Basó Mátyásra ld. Sarusi Kiss Béla: A természet által megerősített vár: Murány végvár és uradalma a 16. század második felében. (Disszertációk Budapest Főváros Levéltárából 1.) Budapest, 2008. 34-53.p.

Pyski Demetert Basó Mátyás utasítására a behajtott pénzzel együtt Murány várába vitték – feltehetően ez az összeg sem a kamarához került, így a számadásokban szereplő 2733,5 ft sem a teljes kivetett összeg volt.¹¹⁴⁶

Az 1549. évi első subsidium beszédésével kapcsolatban felmerül egy probléma, amely a regestum és Wernher egyik jelentésének összevetése során került elő. A felső-magyarországi jövedelemigazgató ugynais azt jelentette, hogy 750 forint nála van az Ung megyei dicából, azonban a számadásban csak 645 forint szerepel.¹¹⁴⁷ Ugyanez a helyzet a Torna megyeivel is: Wernhernél 380 forint van letétben, míg az elszámolásban csak 351 forint szerepel. Ebben az évben merült fel elsőként a probléma, hogy az adót néhány északi megyében, így Szepesben és Sárosban teljes egészében, Ungban jelentős részben, Zemplénben és Tornában pedig kis részben az értéktelenebb lengyel pénzben tudták csak beszedni.¹¹⁴⁸ Wernher megjegyezte ezzel kapcsolatban, hogy a bevételt csak a fenti megyékben lehet teljes értékben felhasználni, és csak az átváltásból fakadó komoly veszteséggel fordíthatók a kassai katonaság zsoldjára. A dicatoroknak ebben az esztendőben az általuk beszedett pénzösszegeket vagy a Magyar Kamarának, vagy Wernhernek kellett átadniuk, akik továbbították a summát a kamarai fizetőmesternek (*magister solutionum*), aki pedig a katonaság ellátására rendelte ki.¹¹⁴⁹ A adó beszédéséről szükséges kivonatok készítése lassan haladt, Ferdinánd augusztusban még az első subsidiumét sem kapta meg,¹¹⁵⁰ novemberben viszont már remélhetőleg a második subsidium jegyzékét sürgette.¹¹⁵¹

Az 1549-es év örvendetes eredményt hozott, hiszen első alkalommal sikerült komoly összegeket beszedni szinte valamennyi felső-magyarországi szabad királyi városból. Wernher áprilisban kelt jelentése szerint a felső-magyarországi városok 1200 forintot szedtek be, noha véleménye szerint ennél jóval többet, 2000 forintot is ki tudtak volna fizetni.¹¹⁵² A felső-

---

¹¹⁴⁶ Acsády 2011, 233. p.

¹¹⁴⁷ vö. Acsády 2011, 233. p. és Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarához. 1549. április 14. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1549. no. 41.

¹¹⁴⁸ Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarához. 1549. április 14. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1549. no. 41.

¹¹⁴⁹ I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1549. február 7. MNL OL E 21 Benignae resolutiones; I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1549. március 3. MNL OL E 21 Benignae resolutiones; I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1549. április 12. MNL OL E 21 Benignae resolutiones; I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1549. április 24. MNL OL E 21 Benignae resolutiones; I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1549. április 28. MNL OL E 21 Benignae resolutiones; I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1549. május 24. MNL OL E 21 Benignae resolutiones; I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1549. augusztus 28. MNL OL E 21 Benignae resolutiones; Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarához. 1549. július 11. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1549. no. 73. (az első subsidium magister solutionumnak való átadásáról)

¹¹⁵⁰ I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1549. augusztus 28. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹¹⁵¹ I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1549. november 2. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹¹⁵² Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarához. 1549. április 14. . MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1549. no. 41.

magyarországi jövedelemigazgató véleménye szerint a fent említett városok nem szegények és nem is szenvedtek károkat, így nem támogatja taxájuk esetleges csökkentését, noha ez ügyben követet is küldtek a királyhoz.

A fentieket összegezve megállapíthatjuk, hogy ebben az évtizedben három jelentős változás következett be: míg 1541-ben csak a felső-magyarországi megyék mintegy feléből sikerült beszedni a dicát, 1550-ben már szinte az összesből. A másik fontos eredmény, hogy az évtized folyamán egyre gyakoribbak lettek az adószedés szempontjából sikeres évek (a következő évtizedben már gyakorlatilag minden évben sikerült beszedni az adót, vagy legalábbis annak tekintélyes részét!). Végül, de nem utolsósorban jelentős eredmény, hogy bár a rendek megpróbálták saját igazgatásuk alá vonni a hadiadó adminisztrálását, az évtized végére, több sikertelen kísérlet után újra a kamara hatáskörébe utalták azt (1548), így az adóigazgatás felelőse Felső-Magyarországon egyértelműen Wernher lett.

1.2.b)ε Az 1550-es évek hadiadója

Az 1550-es évek sikereiben az adószedés terén nagy szerepe volt a kedvező politikai változásoknak. 1549. szeptember 8-án I. Ferdinánd és Fráter György követei között megegyezés született, amely szerint Erdély és a tiszántúli részek megfelelő kártalanítás fejében a Habsburg-uralkodó hatalmába kerültek.¹¹⁵³ Minden bizonnyal ennek is köszönhető, hogy 1550-ben a kimutatások szerint mind a szűkebben vett felső-magyarországi, mind pedig a tiszántúli megyékből jelentős összegeket sikerült beszedni.¹¹⁵⁴ Ezekből az évekből nagyon kevés jelentés maradt ránk – valószínűleg azért, mert a dicatorok vagy a kamarai tanácsosok rendszerint a problémákat szokták jelentés formájában tudatni az uralkodóval és a kamarával, amikor minden rendben volt, egyszerűen átadták a beszedett pénzt és az arról készített számadást a kamarának. Pozitív változás a korábbiakhoz képest, hogy Perényi Ferenc és Mihály írásban beleegyeztek, hogy I. Ferdinánd az ő birtokaikon is beszedheti a dicát,¹¹⁵⁵ és Abaúj megye ismét a Habsburg-uralkodónak adózott.¹¹⁵⁶

Izabella biztosai 1551 nyarán átadták Erdélyt I. Ferdinándnak. 1551. július 19-én Izabella királyné megerősítette a gyulafehérvári (szászsebesi) megállapodást: amelynek lényege az volt, hogy II. János elismerte I. Ferdinánd és utódai jogát Magyarországra, cserébe megkapta a sziléziai Oppeln és Ratibor hercegségeket. Július 21-én Izabella Felvincen átadta a

---

¹¹⁵³ Lukinich 1918, 55-58. p.; Magyarország története...

¹¹⁵⁴ Acsády 2011, 235.p.

¹¹⁵⁵ Perényi Ferenc és Mihály levele a Magyar Kamarához. 1550. május 27. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1550. no. 26.

¹¹⁵⁶ Acsády 2011, 45. p.

Szent Koronát I. Ferdinánd biztosainak.¹¹⁵⁷ Az ily módon sikerrek végrehajtott országgyűlés, amelyért a rendek 1552 februárjában köszönetet mondtak I. Ferdinándnak,¹¹⁵⁸ felső-magyarországi részekén is a Habsburg-hatalom további szilárdulását vont maga után. Az nem jelentett újdonságot, hogy az adó ebben az évben szinte minden megyéből befolyt,¹¹⁵⁹ az azonban pozitív változás, hogy az országgyűlés – talán részben az országgyűlés feletti örömeiben, részben pedig a török hadjárat okozta területi veszteségek miatti aggodalom miatt – a korábbi két forint helyett rekordösszeget, három forintot szavazott meg, amelyet jelentős részben sikerült is behajtani.¹¹⁶⁰

A kamarai kimutatásokban nem szerepel, de a felső-magyarországi jövedelemigazgatóság szempontjából fontos, hogy Gallus Sonnebrodt készített egy összeírást kifejezetten a sárosi várhoz adminisztrált dicáról.¹¹⁶¹ Eszerint Szent György napjáig Szabolcs, Szatmár, Szolnok, Kraszna, Zemplén, Ung, Bereg, Abaújvár, Sáros, Szepes, Torna, Borsod, Gömör, Ugocsa és Máramaros megyékből, Szent Lukács napjáig pedig Zemplén, Ung, Abaújvár, Gömör, Borsod, Sáros, Szepes, Bereg, Ugocsa és Máramaros megyékből sikerült beszédni az adót. Jól látható, hogy 1552 első felében bizonyos tiszántúli megyék, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa és Kraszna is a sárosi várhoz adóztak, az év második felében azonban már nem.¹¹⁶² Ennek oka részben politikai jellegű: tudjuk például, hogy Petrovics Péter visszautasította az adófizetést és lázadást szított, így év második felére Szabolcs és Szatmár kikerült a felső-magyarországi jövedelemigazgató hatásköréből.¹¹⁶³ Más jellegű problémák is előfordultak: Közép-Szolnok megye második dicájával például egész egyszerűen megszökött a dicator.¹¹⁶⁴

A felső-magyarországi városok ebben az évben nem, vagy csak részlegesen adóztak. Kassa elérte, hogy I. Ferdinánd, majd nem sokkal később Miksa két évre megerősítse a cenzus alóli mentességét.¹¹⁶⁵ Az adószedés komolyra fordulását jelzi, hogy 1552-ben a kamarai

¹¹⁵⁷ Vö. újabban: Pálffy – Teszelszky 2018. 179-186. p.

¹¹⁵⁸ Magyarország története... 258., 1652. p.

¹¹⁵⁹ Acsády 2011, 240-243. p.

¹¹⁶⁰ Acsády is a Fol. Lat. 1000. jelzetű iratot használta, mint én, mégis más összegeket rögzített! A táblázatban Acsády adatai láthatók, önálló jegyzetben az én adataim. A sárosi vár által beszédett dicára l. Fol. Lat. 1314.

¹¹⁶¹ MNL OL E 1314. A sárosi vár bevételei és kiadásai.

¹¹⁶² l. még Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarához. 1553. február 16. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1553. no. 29.

¹¹⁶³ vö. Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarához. 1553. január 6. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1553. no. 4.

¹¹⁶⁴ Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarához. 1552. május 23. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1552. no. 39.; vö. Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarához. 1553. január 6. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1553. no. 4.

¹¹⁶⁵ I. Ferdinánd oklevele Kassa város számára. 1552. április 7. Archiv mesta Košice. Thesaurus, fasciculus G, census, no. 16.; Miksa cseh király oklevele Kassa város számára. 1552. június 1. uo. no. 17.

iratanyagban megjelennek a felső-magyarországi városok adója mértékének, illetve a mentességeiknek a felülvizsgálatát célzó királyi rendeletek.¹¹⁶⁶ A városok is érezték, hogy most már kénytelenek lesznek adót fizetni, ennél fogva követeket küldtek az uralkodóhoz azzal a céllal, hogy legalább az összeget mérsékeljék, sőt, Wernher is megnyerték ügyüknek, aki támogató levéllel járult hozzá a városok kéréséhez – egyébként eperjesi polgár lévén, nem önérdék nélkül.¹¹⁶⁷

A dica beszédese kapcsán felmerült egy adminisztratív probléma: míg a kamara az 1549. évi összeírás alapján kívánta beszédni, a birtokosok az 1550. évi alapján, amely jóval kevesebb portaszámot tartalmazott, hiszen azt is rögzítette, hogy időközben kik haltak meg, illetve költöztek el egy-egy birtokról.¹¹⁶⁸ Szintén nehézséget jelentett, hogy azok a falvak sem akartak adózni, amelyek 1549-ben sem tették.¹¹⁶⁹ Emiatt többen meg is tagadták az adószedőkkel való együttműködést, így például Sáros megyében Soós György, Tarczay György, Horváth László és Kristóf.¹¹⁷⁰ A dicatoroknak sokszor a még mindig katonai segítségre volt szükségük az adó begyűjtéséhez.¹¹⁷¹ Wernher egy alkalommal például torockói Nagy Istvánt Váradra küldte, hogy Varkocs Tamás váradi kapitánytól kérjen segítséget a dica beszédéséhez. Nagy István azzal a válasszal tért vissza, hogy Szennyessy László, aki korábban katonáival segített az adószedésben, most nem tud jönni, mert Erdélybe utazott, így a dica beszédese is kétségessé vált. A kimutatások alapján végül megoldódhatott a helyzet, ugyanis szinte minden megyéből beszédtek az adót, amelyet változatlanul nagyrészt a katonaság ellátására fordítottak, jelentős részéből a kassai katonák zsoldját fedezték.¹¹⁷² Serédy Gáspár a dicát, amelyet birtokain önhatalmúlag szedett be részben a katonaság ellátására, részben saját elmaradt fizetésének fedezésére fordította.¹¹⁷³

---

¹¹⁶⁶ I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarához. 1552. szeptember 4. MNL OL E 21 Benignae resolutiones; I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarához. 1552. november 25. uo.; I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarához. 1552. november 29. uo.

¹¹⁶⁷ Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarához. 1552. október 27. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1552. no. 128.

¹¹⁶⁸ Zewlessy János jelentése a Magyar Kamarához. 1552. július 1. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1552. no. 74.

¹¹⁶⁹ uo.

¹¹⁷⁰ Gallus Sonnebrodt jelentése a Magyar Kamarához. 1552. május 24. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1552. no. 43.

¹¹⁷¹ Scripsi ad R. et E. D. Vestras prioribus literis quomodo Stephanum Nagh de Toroczko miserim ad Waradinum, ut ibi domini Thomae Warkoch capitanei consilio et auxilio exactionem subsidii in comitatibus earum partium procuraret, eademque in re studio et opera Ladislai Zenyessy, qui prioris subsidii exactionem praefuit, uteretur.”

¹¹⁷² Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarához. 1552. augusztus 9. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1552. no. 88.

¹¹⁷³ Serédy Gáspár jelentése a Magyar Kamarához. 1552. május 19. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1552. no. 33.; Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarához. 1552. május 23. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1552. no. 39.; Gallus Sonnebrodt jelentése a Magyar Kamarához. 1552. május 24. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1552. no. 43.

1553-ból szintén rendelkezésünkre áll a kamara Acsády által felhasznált számadásai¹¹⁷⁴ mellett a sárosi vár számadáskönyve¹¹⁷⁵ is. A két forrás adatai nagyjából fedik egymást; csupán kisebb különbségeket találunk. Bereg megye adója a sárosi vár számadáskönyvében szerepel, a kamarai számadásokban viszont nem. Az is érdekes, hogy Borsod megye első subsidiuma nem szerepel a sárosi vár számadáskönyvében, a kamarai számadásokban viszont igen. Hasonló a helyzet Torna megye első és Szatmár megye második subsidiumával is. Így tehát a két forrás szerencsésen kiegészíti egymást.

A ténylegesen beszedett adóösszegeket a részjelentésekből tudjuk ponosítani, amelyekből az derül ki, hogy a számadásokban szereplő összegek még mindig nem jelentették a teljes beszedett summákat. Zabardy Mátyás váradi püspök saját zsebébe szedette be az adót.¹¹⁷⁶ Bár I. Ferdinánd Bihar és Szatmár megye dicáját – két ízben is – Báthory Andrásnak engedte át katonái ellátására, Nagy István jelentéséből világosan kiderül, hogy annak Bihar megyei részét a váradi püspök már hónapokkal korábban beszédette.¹¹⁷⁷ Serédy Gáspár a teljes subsidiumot a maga számára szedette be minden birtokán Sáros, Zemplén és Abaújvár megyékben.¹¹⁷⁸ Perényi Ferenc abaújvári birtokairól nemcsak azt a háromszáz forintot sajátította ki a nagyújvári kerület decimájából, amivel tartoztak neki, hanem nagyobb összeget tartott magánál, bár Wernher megintette ezért.¹¹⁷⁹ Perényi Gábor és a Homonnai Drugethek is elvettek pénzt az adóból.¹¹⁸⁰ Sforza Pallavicini megparancsolta, hogy a Gömör megyei dicából adjanak az egri várnak 500 forintot, és ugyanannyit a Borsod megyeiből.¹¹⁸¹ Petrovics Péter Ferdinándtól való elpártolása miatt kérdéses volt, hogy Beregből egyáltalán be fog-e tudni szedetni valamit az uralkodó, ugyanis ő megpróbálta a beregi nemeseket szembeállítani a királlyal.¹¹⁸² Ugocsában és Máramarosban is jelentős volt a nemesség ellenállása, így elképzelhető, hogy ezekben a megyékben sem a teljes kivetett összeg szerepel a

---

¹¹⁷⁴ MNL OL E 554 Városi és kamarai iratok, Fol. Lat. 1000.

¹¹⁷⁵ MNL OL E 554 Városi és kamarai iratok, Fol. Lat. 1314. A sárosi vár bevételei és kiadásai

¹¹⁷⁶ Nagy István jelentése a Magyar Kamarához. 1553. július 18. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1553. no. 115.

¹¹⁷⁷ I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1553. november 12. MNL OL E 21 Benignae resolutiones; I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1553. december 18. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹¹⁷⁸ Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarához. 1553. február 21. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1553. no. 34.

¹¹⁷⁹ Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarához. 1553. február 21. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1553. no. 34.

¹¹⁸⁰ Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarához. 1553. február 21. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1553. no. 34.

¹¹⁸¹ Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarához. 1553. február 21. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1553. no. 34.

¹¹⁸² Eszéky Ádám jelentése a Magyar Kamarához. 1553. július 29. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1553. no. 126.

kimutatásokban.¹¹⁸³ Bár nincs nyoma annak, hogy Biharból ebben az évben vagy a vizsgált korszakban bármikor máskor bármit is be tudtak volna szedni, ebben az esztendőben legalább azt megengedték, hogy összeírják a portákat.¹¹⁸⁴

A beszédést egyéb tényezők is nehezítették. Az 1553. év elején a felső-magyarországi megyék gönci gyűlésén a nemesség ismét elvesztette a királyi, illetve kamarai adószedésbe vetett bizalmát, így felajánlották az uralkodónak, hogy maguk gondoskodnak az adminisztrációról.¹¹⁸⁵ Ebben az esztendőben a felső-magyarországi városok taxáját felerészben elengedték.¹¹⁸⁶ Figyelemre méltó változás, hogy számos megyében kevesebbet sikerült beszedni – azt is beleszámítva, hogy ekkor nem portánkénti három, hanem csak két forintot vetettek ki –, mint egy évvel korábban. Erősen megfogyatkozott Gömör, Közép-Szolnok és Külső-Szolnok megye adója. A beszédett pénzt a katonaság zsoldjára fordították,¹¹⁸⁷ Heves megye dicáját pedig az egri vár ellátására rendelték.¹¹⁸⁸ Ez azonban nem jelentette a korábbi összeget, ugyanis a megye részben a török uralma alá jutott, lakossága pedig részben elpusztult.¹¹⁸⁹

1554-ben Wernher segédet kapott veje, Thorda Zsigmond személyében, aki ezentúl a subsidium adminisztrálásában is tevékeny szerepet játszott.¹¹⁹⁰ Talán az új szereplő megjelenése (is) okozta a bizonytalanságot, hogy a régió nemesei nem tudták biztosan, kinek is adják át a beszédett dicát.¹¹⁹¹ Azt is érdemes feljegyezni, hogy eez évben Báthory András nagylelkűen lemondott arról, hogy saját embereivel szedesse be a subsidiumot, és átengedte ezt a feladatot a dicatoroknak.¹¹⁹² A kamarai összegző számadások arra engednek következtetni, hogy az adószedés terén nem történt lényeges változás az előző évhez képest.¹¹⁹³ Igaz, hogy ebben az esztendőben már Bereg és Heves megye is a kamarának adózott, azonban nem

---

¹¹⁸³ Thurzó Ferenc nyitrai püspök jelentése a Magyar Kamarához. 1553. augusztus 3. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1553. no. 127.

¹¹⁸⁴ Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarához. 1553. február 18. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1553. no. 31.

¹¹⁸⁵ Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarához. 1553. február 16. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1553. no. 29.

¹¹⁸⁶ I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarához. 1553. december 14. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹¹⁸⁷ Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarához. 1553. február 21. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1553. no. 34.; I. még Bornemissza Gergely jelentése a Magyar Kamarához. 1553. július 26. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1553. no. 119.

¹¹⁸⁸ Zewlessy János jelentése a Magyar Kamarához. 1553. július 26. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1553. no. 122.

¹¹⁸⁹ Zewlessy János jelentése a Magyar Kamarához. 1553. július 26. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1553. no. 122.

¹¹⁹⁰ Ember Győző: Az újkori magyar közigazgatás története Moháctól a török kiűzéséig. Bp., 1946. 149. p.

¹¹⁹¹ Fejgel Péter jelentése a Magyar Kamarához. 1554. augusztus 19. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1554. no. 54.

¹¹⁹² Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarához. 1554. december 22. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1554. december 22. 1554. no. 89.

¹¹⁹³ Acsády 2011, 244-245. p.

feledkezhetünk meg arról sem, hogy a pénzt a kamara továbbította az egri vár ellátására.¹¹⁹⁴ A számadásokban szintén nem szerepel a Bihar megyéből behajtott hétezer forint.¹¹⁹⁵

A felső-magyarországi városok adózásáról továbbra is kevés értékelhető adattal rendelkezünk. A teljes összeget biztosan nem sikerült behajtani, ugyanis Kassa a Magyar Kamarától is igazolást szerzett adómentességéről, Eperjes városa pedig 300 forintnyi adómentességet szerzett.¹¹⁹⁶ A subsidium nagy részét a korábbiakhoz hasonlóan ekkor is a katonaság ellátására fordították, sőt Thorda egy alkalommal a nála lévő egyéb bevételekből is hozzátett a katonaság zsoldjához.¹¹⁹⁷

1555-ben a subsidium beszédésében éreztette hatását az erdélyi és a velük szomszédos tiszántúli rendek egyre erősödő Habsburg-ellenessége. Néhány tiszántúli megyéből, így Biharból, Máramarosból és Ugocsából semmit sem sikerült ebben az évben beszédni.¹¹⁹⁸ Más itteni megyék, így Közép-Szolnok, Szabolcs és Szatmár viszont továbbra is a Habsburg-uralkodónak adózott. A Tiszántúllal szomszédos felső-magyarországi megyék közül Beregből a királyi adószedők egyetlen forintot sem tudtak beszédni. Torna megyéből nem származott bevétel. Külső-Szolnok nagyon keveset fizetett. Ung és Zemplén megyék az év vége csak az első dicát fizették. Összességében tehát Abaúj, Borsod, Gömör és Kishont, Heves, Közép-Szolnok, Sáros, Szabolcs, Szatmár, Szepes fizette be legalább megközelítőleg a teljes kivetett összeget.

Az iratok tanúsága szerint továbbra is meghatározó volt a főurak és kapitányok közreműködése az adó beszédésében: Szatmárban és Szabolcsban Báthory András, Abaújban Perényi Gábor, Zemplénben és Gömörben az egri *contrascriba* szedte be az adót.¹¹⁹⁹ A jelentésekből világosan kiderül, hogy mindez nem a király akaratából történt, ugyanis ő a királyi dicatorokra bízta az adó beszédését. Csakhogy Báthory saját birtokairól, amelyek Sáros, Abaújvár és Zemplén megyékben feküdtek, kiüzte a dicatorokat, és elszedte tőlük azt a pénzt,

---

¹¹⁹⁴ Acsády 2011, 247. p.

¹¹⁹⁵ Kisserényi Pál és Bornemissza Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1554. szeptember 20. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1554. no. 62.; Kisserényi Pál és Bornemissza Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1554. szeptember 20. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1554. no. 63.

¹¹⁹⁶ A Magyar Kamara Kassa városához. 1554. április 8. Archív mesta Košice. Thesaurus, fasciculus G, census, no. 18.; I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarához. 1554. június 26. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹¹⁹⁷ Thorda Zsigmond jelentése a Magyar Kamarához. 1554. október 14. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1554. no. 70.I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1554. július 15. MNL OL E 21 Benignae resolutiones; Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarához. 1554. február 9. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1554. no. 14.; Thorda Zsigmond jelentése a Magyar Kamarához. 1554. november 30. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1554. no. 82.

¹¹⁹⁸ Acsády 2011, 249. p.; l. még MNL OL E 554 Városi és kamarai iratok, Fol. Lat. 1728. fol. 3r-4v

¹¹⁹⁹ A Magyar Kamara számadáskönyve (1555-1560). MNL OL E 554 Városi és kamarai iratok. Szalay-gyűjtemény. Fol. Lat. 1728. fol. 3r-4v

amit már sikerült összegyűjteniük.¹²⁰⁰ A szatmári dicator panaszkodott a Magyar Kamarának, hogy a vármegyei nemesség ellehetetlenítette működését – a dicát a fent említett Báthory szedte be.¹²⁰¹ Részben az ilyen és hasonló esetek miatt fordulhatott elő, hogy Wernher nem akarta felülvizsgálni Báthory számadását, bár azzal érvelt, hogy ebben a kamara illetékes.¹²⁰²

Pesthy Ferenc bihari dicator arra panaszkodott a kamarának, hogy a környező megyék dicáját a korábbi váradi püspök szintén a maga javára szokta beszedni, egyúttal kérte a kamarát, szerezzen királyi parancsot ennek tiltására, ugyanis a pénz a gyulai vár katonáinak van deputálva.¹²⁰³ Ha lehet, még rosszabb volt a helyzet a Bebekek Gömör és Abaúj megyei birtokain: a família még azt is megakadályozta, hogy egyáltalán összehívják a megyegyűlést a dicatorok kiküldésére. Ebben minden bizonnyal szerepet játszott, hogy a törökkel is felvették a kapcsolatot.¹²⁰⁴ Nem véletlen hát, hogy I. Ferdinánd úgy rendelkezett, az adót a sárosi kapitány és Georg Wernher felső-magyarországi jövedelemigazgató együtt szedjék be.¹²⁰⁵ Miután – részben a fenti okok miatt – mégsem sikerült begyűjteni a Gömör megyei dicát, Thorda kérte a kamarát, hogy intézzék el, Korlát Mihály nyújtson katonai segítséget a behajtóknak.¹²⁰⁶

A beszedett adó legnagyobb részét ebben az évben is a katonaság ellátására fordították. A király utasította Thordát, hogy az Ung megyei dicából 600 forintot fordítson a kassai katonaság fizetésére.¹²⁰⁷ Szabolcs és Szatmár megye dicáját Báthory András lovasságának fizetésére fordították.¹²⁰⁸ A taxa beszedéséről erre az esztendőre vonatkozóan nincs adat, ami minden bizonnyal a korábban kivívott mentességek érvényesítésének köszönhető.

Az 1555. esztendő folyamán egyre nyilvánvalóbbá vált hogy Erdély nem maradhat sokáig a Habsburgok kezén. Április 11-én a szultán Magyarország és Erdély uralkodójának ismerte el II. Jánost,¹²⁰⁹ az erdélyi rendekhez pedig ultimátumot intéztek: vagy visszahívják az elűzött gyermekkirályt, vagy országukat letörlik a föld színéről. Mivel a szultán befejezte a perzsa fronton vívott háborút, így a Habsburgok portai követeinek, Busbecqnek és

¹²⁰⁰ Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarához. 1555. március 16. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1555. no. 27.

¹²⁰¹ Mohaczy Balthasar Szatmár megyei dicator jelentése a Magyar Kamarához. 1555. március 2. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1555. no. 15.

¹²⁰² Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarához. 1555. március 16. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1555. no. 27.

¹²⁰³ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1556. február 28. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1556. no. 14.

¹²⁰⁴ Thorda Zsigmond jelentése a Magyar Kamarához. 1555. október 30. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1555. no. 123.

¹²⁰⁵ I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1555. április 9. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹²⁰⁶ Thorda Zsigmond jelentése a Magyar Kamarához. 1555. november 3. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1555. no. 127.

¹²⁰⁷ I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1555. június 5. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹²⁰⁸ I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1555. december 5. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹²⁰⁹ Magyarország története...1654. p.

Verancsicsnak megmondták, hogy a szultán novemberig ad haladékot Erdély kiürítésére.¹²¹⁰ December 23-án a székelyvásárhelyi országgyűlés kérte Ferdinándot, hogy vagy segítse meg Erdélyt, vagy mentse fel hűségesküje alól, és engedje, hogy maga döntsön sorsáról.¹²¹¹ A király, mivel belátta, hogy nincs elég ereje megtartani a keleti országrészt, felmentette a rendeket hűségeskűjük alól.

Erdély elszakadása a következő esztendőben éreztette hatását. 1556-ra – szoros összefüggésben azzal, hogy a keleti területek ismét Izabella királyné és fia kezére kerültek, akik októberben meg is érkeztek Kolozsvárra¹²¹² – a tiszántúli megyék már teljes egészében kikerültek a kamarai adózás alól: nem fizetett semmit Bihar, Közép-Szolnok, Máramaros, Szabolcs, Szatmár és Ugocsa megye, valamint a szomszédos, az előző évben sem adózó Bereg megye sem.¹²¹³ Ezek a megyék a Szapolyai család oldalára álltak, s a tiszántúli megyék többsége képviseltette is magát az év novemberében tartott kolozsvári országgyűlésen.¹²¹⁴ Ezzel szemben továbbra is I. Ferdinándnak adózott Abaúj, Borsod, Gömör és Kishont, Heves, Sáros, Szepes, Torna és Zemplén megye. Bár ugyanúgy két forintot vetett ki az országgyűlés, mint az előző esztendőben, Abaúj, Borsod, Gömör és Kishont megyékben ennél jóval kevesebbet sikerült beszedni.

Ebben az esztendőben is a korábbiakhoz hasonló problémákkal kellett szembenéznie a kamarának. Továbbra is problémát jelentett a főurak adószedése, így például a Bebekeké Torna megyében. Thorda úgy vélte, a hatalmaskodó Bebek máshol lévő birtokain is maga fogja beszedni a dicát. Wernher az első subsidium kapcsán úgy nyilatkozott, hogy oly mértékben megzavarták minden felső-magyarországi megyében a dica beszédését, hogy nem érdemes bevételt várni.¹²¹⁵ Nem meglepő, hogy katonai segítségre volt szükség néhány megye adójának beszédéséhez. Thorda egyik leveléből megtudjuk, hogy a Borsod és Gömör megyei dica beszédésének katonai támogatása érdekében Zarkándy Pál egri alkapitányhoz fordult.¹²¹⁶ Abaúj megyében senkit sem találtak ekkoriban, aki elvállalta volna a dicatori tisztséget.¹²¹⁷ Bár Bihar megyéből a számadások szerint végül semmit sem sikerült beszedni, az bizonyítható, hogy a

---

¹²¹⁰ Barta 1979, 117. p.; Vö. Oborni 2002. 135-140.

¹²¹¹ Magyarország története..., 269., 1655. p.

¹²¹² Lukinich 1914, 82. p.

¹²¹³ Acsády 2011, 24-250. p.

¹²¹⁴ Lukinich 1914, 82. p.

¹²¹⁵ Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarához. 1556. május 14. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1556. no. 47.

¹²¹⁶ Thorda Zsigmond jelentése a Magyar Kamarához. 1556. március 21. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1556. no. 33.

¹²¹⁷ Thorda Zsigmond jelentése a Magyar Kamarához. 1556. március 21. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1556. no. 33.

kamara legalább a dicatorokat ki tudta küldeni.¹²¹⁸ Egy másik forrásból az is kiderül, hogy igenis sikerült valamit beszedni, csak hogy azt azonnal a gyulai és a váradi katonaság ellátására fordították, részben pedig kézen-közön eltűnt, ugyanis a váradi püspök (Zabardy Mátyás püspök 1553-1556) halála után a nemesség rögtön letért I. Ferdinánd hűségéről.¹²¹⁹ Thorda következő év elején kelt jelentése gyászos összefoglalója az elmúlt évnek.¹²²⁰ A király megbízólevelét csak néhány dicatornak sikerült kiküldeniük, ráadásul a dicatorok nagy része elpártolt a királytól, többen pedig meghaltak.

1557-ben tovább csökkent a megadóztatott megyék száma: elveszett Borsod, Gömör és Kishont, valamint a már az előző évben is csupán jelképes összeget fizető Torna megye.¹²²¹ Új adózók is megjelentek, így végül sikerült beszedni legalább az első subsidiumot Bereg megyéből, továbbá a korábbi összegnek legalább egy kis töredékét behajtották Szabolcsból (a többit valószínűleg ekkor is Báthory hajtotta be,¹²²²) és az előző évekhez hasonló összeg folyt be Ungból. Bártfa és Eperjes mentességet szerzett a taxa alól, de a többi város adójának befizetéséről nincs adat.¹²²³ Thorda egyik jelentéséből egy adminisztratív problémára is fény derül, mint írja, bár a nemesek egymás között hencegnek, hogy több tucatnyi portájuk van, ezek közül csupán néhányat írnak össze, ha az adókivetésről van szó.¹²²⁴ A beszedett dica összegét 1558-ban is a katonaság zsoldjára fordították.¹²²⁵

Az évtizedben utoljára az 1559-es évre szavaztak meg dicát, méghozzá a korábbi évekhez hasonlóan két forintot.¹²²⁶ Acsády adatai szerint Szepes, Sáros, Gömör és Kishont, Bereg, Szatmár, Borsod, Abaúj, Szabolcs, Heves, Torna és Zemplén megyékből is a korábbi évekéhez hasonló nagyságú összeget remélt beszedni a kamara. Ez már csak azért is túlzottan optimista várakozásnak tűnik, mert 1557-ben II. János kezére került a Felső-Tiszavidék,¹²²⁷ 1558-ban pedig tovább terjeszkedett és csapatai Kassáig portyáztak,¹²²⁸ és Acsády szerint a

---

¹²¹⁸ Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarához. 1556. március 7. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1556. no. 24.

¹²¹⁹ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1556. augusztus 23. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1556. no. 60.

¹²²⁰ Thorda Zsigmond jelentése a Magyar Kamarához. 1557. január 15. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1557. no. 3.

¹²²¹ Acsády 1888, 256. p.

¹²²² A Magyar Kamara számadáskönyve (1555-1560). MNL OL E 554 Városi és kamarai iratok, Szalay Gy. 1728. t. sz. fol. 3r-4v

¹²²³ I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarához. Csak segédkönyvi bejegyzés maradt ránk. 1557. szeptember 23. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹²²⁴ Acsády 1888, 94. p.

¹²²⁵ Hunyady János jelentése a Magyar Kamarához. 1558. január 1. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1558. no. 1.

¹²²⁶ Acsády 1888, 257-258. p.

¹²²⁷ Lukinich 1918, 87. p.

¹²²⁸ uo. 87-88. p.

Habsburg uralkodó részére az adók begyűjtése csak Szepes megyében járt sikerrel. Ilyen rossz arány talán még a kettős királyság éveiben sem fordult elő. A királyi rendeletek és a kamarai alkalmazottak jelentései alapján valamivel kedvezőbb helyzetet rekonstruálhatunk. Sáros megyéből valószínűleg sikerült beszedni legalább az adó egy részét, ugyanis áprilisban a király úgy rendelkezett, hogy azt a sárosi vár fenntartására és élelmiszer vásárlására kell fordítani¹²²⁹, továbbá a Sáros megyei nemesség panaszt emelt a királynál a dicator, Bakony József ellen, aki néhány adómentességgel rendelkező főurat is fizetésre kényszerített¹²³⁰. Valószínűleg Gömör megyében is sikerült beszedni a dica egy részét.¹²³¹ Borsod megyében csak a dicator kiküldése adatolható, de innen valószínűleg nem folyt be semmi, ugyanis az alispán és a megyei nemesség eltiltották a dicatort a porták számba vételétől is.¹²³² Az ungi dicator hasonlóan járt.¹²³³ Beregben mint mindig, most is a Bebekek szedték be az adót.¹²³⁴ Augusztusban Szabolcs, Szatmár és Ugocsa megyében még egy dénárt sem szedtek be az első subsidiumból.¹²³⁵ Ugyanekkor Sáros, Abaúj, Torna és Zemplén megyékben még csak a porták összeszámlálását fejezték be.¹²³⁶

A taxáról sem bővenkedünk forrásokban: Lőcse négyévi adómentességet szerzett ebben az évben,¹²³⁷ amit a következő évben további hat évre hosszabbítottak,¹²³⁸ Késmárk taxáját pedig Pesthy augusztusban még nem tudta beszedni, és királyi mandátum nélkül nem is remélt sikert.¹²³⁹

Összegzésképpen az alábbiakat állapíthatjuk meg. Az évtizedben továbbra is sikerült a szűkebb értelemben vett felső-magyarországi megyék többségében beszedni az adót. Ferdinánd erdélyi uralma idején a Habsburg-kormányzat megadóztatta a tiszántúli megyéket is, azonban az orzágrész elvesztésével egyre több tiszántúli megye is elszakadt a Habsburg uralom alatti területektől. A dica beszédésében a régióban változatlanul nélkülözhetetlen volt a katonaság

¹²²⁹ I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1559. április 8. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹²³⁰ A Sáros megyei nemesség panasza a Magyar Kamarához. 1559. október 12. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1559. no. 50.

¹²³¹ Maskó Menyhért jelentése a Magyar Kamarához. 1559. január 15. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1560. no. 4.

¹²³² Bay Ignác jelentése a Magyar kamarához. 1559. július 8. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1559. no. 22.

¹²³³ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1559. július 21. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1559. no. 25.

¹²³⁴ uo.

¹²³⁵ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1559. augusztus 6. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1559. no. 28.

¹²³⁶ uo.

¹²³⁷ I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarához. 1559. október 20. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹²³⁸ I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarához. 1560. január 21. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹²³⁹ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1559. augusztus 6. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae

közreműködése, elsősorban a Tiszántúlon, de gyakran Felső-Magyarországon is. Az adót változatlanul a katonaság zsoldjára fordították.

1.2.b)ζ A dica adminisztrálása az 1560-as években

Az 1560-as évekből nem maradtak ránk összegző, számadatokat tartalmazó kimutatások, így a más típusú forrásokat kell felhasználni az adószedés megismeréséhez, mint a korábbi évtizedek adóztatásához. Elsősorban a felső-magyarországi jövedelemigazgatók jelentései révén tudhatunk meg bármit arról, hogy ezekben az években mely megyékben sikerült behajtani az adót, bár ezek a források többnyire nem szólnak pontos összegekről, ráadásul a jelentések elsősorban az adószedés helyi nehézségeit tárják elénk. Mindenekelőtt érdemes felhívni a figyelmet arra a tényre, hogy ebben az évtizedben az országgyűlés mindössze egyetlen alkalommal, 1563-ban szavazott meg hadiadót, igaz, akkor mindjárt két évre.

A felső-magyarországi várháborúknak nevezett időszak kezdődött el az évtized elején, és a heves csatározások jelentősen meghatározták az adóztatás lehetőségeit is. A Habsburg sikerek révén az adóztatható terület már az évtized elején jelentősen megnőtt: 1561. december 13-án Balassa Menyhért átpártolt I. Ferdinándhoz, és tárgyalásokat kezdett a Szatmár megyei és a szilágysági várak birtokosaival, akiket jórészt elpártolásra bírt. Balassa a király kezére adta Szatmárt, Németit és Nagybányát. Ezzel II. János Erdélyen kívüli uralma lényegében a Huszt által tartott Máramarosra és a Várad által megtartott Biharra korlátozódott.

A következő év januárjában a gyulafehérvári országgyűlés elrendelte, hogy indítsanak hadsereget Balassa Menyhért ellen, és ehhez segédcsapatokat kértek a törököktől. A gyűlés után először Balassa erdélyi várait foglalták el, majd Hadad ellen vonultak. II. János serege Hadadnál (Közép-Szolnok m.) súlyos vereséget szenvedett I. Ferdinánd Zay Ferenc kassai főkapitány vezette csapataitól. Balassa előkészítette Erdély elfoglalását, amennyiben felvette a kapcsolatot egyes erdélyi nemesekkel, a székelyekkel és a szászokkal, és igyekezett őket is elpártolásra bírni. Eközben folytak a tárgyalások a Porta által uralkodói pozíciójában megerősített és támogatott II. János és I. Ferdinánd között, de nem vezettek eredményre,¹²⁴⁰ így áprilisban egyelőre csak fegyverszünetet kötöttek a szemben álló felek.¹²⁴¹ A november 4-ére

---

¹²⁴⁰ 1560. március 10-én a nagyenyedi országgyűlés meghallgatta a portai követet, aki II. János szultáni megerősítését hozta hírül. Bár folytak köztük tárgyalások, ezek nem vezettek eredményre, mert II. János ragaszkodott a királyi címhez, amit Ferdinánd nem tudott elfogadni. Így a következő évben, 1561-ben is csak a fegyverszünetet hosszabbították meg.

¹²⁴¹ Április 12. előtt Ferdinánd vezérei a török csapatok közeledtére beleegyeznek a fegyverszünetbe II. Jánossal. A megállapodás egy évre szól, a status quón alapul, s kiköti, hogy II. Jánosnak visszavonulásra kell bírnia a törököket. Április 12-én Ferdinánd megerősíti a fegyverszünetet, majd János Zsigmond ráveszi a hazatérésre a budai és a temesvári beglerbéget. Június 29-én II. János követet küldött Bécsbe békétárgyalások kezdeményezése céljából. Felajánlja a királyi címről való lemondását, ha visszakapja a Balassa elpártolásával elvesztett területeket.

meghirdetett gyulafehérvári országgyűlés ismét követet küldött Ferdinándhoz, hogy az elfoglalt részek visszaadását kérjék, hivatkozva arra, hogy a törökök nem fogják elismerni a területi változásokat.¹²⁴² Végül 1563. március 24-én egy évvel meghosszabbították a II. János és I. Ferdinánd közti fegyverszünetet. Áprilisban felújultak a béketárgyalások, de ezúttal sem vezettek eredményre.¹²⁴³ A zavaros katonai-politikai események okán az 1563. évi dicáról nem rendelkezünk adatokkal. A felső-magyarországi városok taxájáról csupán annyit tudunk, hogy Eperjes kedvezményt kért a taxára.¹²⁴⁴

A következő év elejére világossá vált, hogy a szembenálló felek fegyveres úton kísérik meg rendezni az ellentéteket. Az 1564. január 21-ére meghirdetett segesvári országgyűlés elrendelte a hadfelkelést és kivetette a hadiadót. Májusban fél évvel meghosszabbították a fegyverszünetet, de a szeptember 22-ére meghirdetett kolozsvári országgyűlésen ismételten hadfelkelést rendeltek el a Balassa Menyhért-féle területek visszaszerzésére; és rövidesen kiújultak a két és fél éve elcsendesedett harcok. Október 3-án somlyai Báthory István váradi kapitány váratlanul elfoglalta Szatmárt, és elfogta az onnan épp eltávozott Balassa családját. Rövidesen bevette Nagybányát is. A sikereken felbuzdulva II. János is megindult hadaival, és Hadaddal kezdve sorra visszafoglalta a Közép-Szolnok, Szatmár és Szabolcs megyei várakat.

A tiszántúli részeken 1564-ben egyáltalán nem sikerült beszélni az adót. Sulyok György Ugocsa megyei birtokain nem engedte meg a dica összeírását és beszédését,¹²⁴⁵ Hadad várához tartozó jobbágyságairól pedig azt állította, hogy van kiváltságlevele, amely igazolja mentességüket,¹²⁴⁶ Kisvárday István¹²⁴⁷ és Wekey Ferenc hasonlóképpen megtagadták az

---

I. Ferdinánd és Miksa hajlandó volt a béketárgyalást megkezdeni, de a fegyverszünet időtartamára elutasították a pillanatnyi területi viszonyok megváltoztatását. Július 13-án I. Ferdinánd visszautasította II. János ajánlatát.

¹²⁴² Október–november Miksa főherceg követe János Zsigmondtól kérte a Balassa elpártolásával megszerzett megyék (Bereg, Ugocsa, Szabolcs, Szatmár és Közép-Szolnok) elcsatolásának elismerését. János Zsigmond a kérést elutasította.

¹²⁴³ Április 27-én János Zsigmond somlyai Báthory Istvánt küldi Bécsbe a béketárgyalások folytatására. A hónapokon keresztül zajló, egy ideig biztatóan alakuló, majd megszakadó alkudozások tárgya az uralkodó címe, a tiszántúli területek sorsa és a János Zsigmond és Ferdinánd lánya közti házasság.

¹²⁴⁴ I. Miksa mandátuma a Magyar Kamarához. 1563. május 2. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹²⁴⁵ I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1564. február 25. MNL OL E 21 Benignae resolutiones; Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1564. július 24. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1564. no. 83.; Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1564. július 24. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1564. no. 83.

¹²⁴⁶ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1564. május 20. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1564. no. 61.; Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1564. július 24. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1564. no. 83.

¹²⁴⁷ I. még Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1564. július 24. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1564. no. 83.

adófizetést.¹²⁴⁸ A Balassák sem engedélyezték birtokaikon a porták összeírását,¹²⁴⁹ sőt mi több, maguk szedték be a dicát saját hasznukra.¹²⁵⁰ A Bereg és Szabolcs megyében birtokos Perényi Gábor és Imre szintén maguk szedték be a hadiadót katonáik zsoldjára.¹²⁵¹ Némethy Ferenc szervitora ura nevében felszólította őket, hogy ha valaki nem II. Jánosnak adózik, jószágvesztésben és más, ilyenkor szokásos büntetésekben részesül.¹²⁵² Némethy erőszakos fellépére révén mindent beszedett a Tiszántúlon és rendszeresen vegzálta a jobbágyokat.¹²⁵³ Hasonlóképpen cselekedtek a huszti és munkácsi prefektusok, akik II. János oldalán álltak, ugyanis megtiltották, hogy Bereg, Ugocsa és Közép-Szolnok megyében beengedjék a dicatorokat a porták összeírására.¹²⁵⁴ A térségben nagybirtokos Báthory György sem volt hajlandó Ferdinándnak adózni, miután csatlakozott II. Jánoshoz.¹²⁵⁵ Krasznában nem sikerült elvégezni a porták összeírását és a subsidium beszédését, de Zay Ferenc felső-magyarországi főkapitány megemlítette, hogy Bihar és Kraszna megyében a fegyverszünet megtörésével lehetne eredményt elérni.¹²⁵⁶ Pesthy kiküldte ugyan Krasznába a dicatort a királyi megbízólevéllel, de somlyai Báthory István nem engedte be, ezért semmit sem szedett be.¹²⁵⁷

Pesthy Ferenc 1564 áprilisában jelentette a kamara testületének, hogy Szabolcs, Szatmár, Ugocsa, Közép-Szolnok és Bereg megyék subsidiuma ügyében már kétszer írt a kamarai tanácsosoknak, a porták összeírása (*regesta connumerationum*) azonban még nincs elküldve a kamarához, mert a fenti megyék csak a subsidium felét akarják benyújtani a királynak, János király fiának portánként egy forintot szoktak adni, amit már nagyrészt

---

¹²⁴⁸ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1564. július 24. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1564. no. 83.

¹²⁴⁹ I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1564. május 12. MNL OL E 21 Benignae resolutiones; Palaticz Lukács deák jelentése a Magyar Kamarához. 1564. május 24. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. No. 63.

¹²⁵⁰ I. Ferdinánd jelentése a Magyar Kamarához. 1564. május 24. MNL OL E 21 Benignae resolutiones; Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1564. május 20. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1564. no. 61.; l. még Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1564. július 24. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1564. no. 83.

¹²⁵¹ I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1564. április 12. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹²⁵² Zay Ferenc levele a Magyar Kamarához. 1564. február 9. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1564. no. 14.

¹²⁵³ l. még Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1564. április 1. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. No. 44.; Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1564. július 24. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1564. no. 83.

¹²⁵⁴ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1564. február 11. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1564. no. 17.

¹²⁵⁵ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1564. április 1. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. No. 44.

¹²⁵⁶ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1564. május 20. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1564. no. 61.

¹²⁵⁷ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1564. május 20. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1564. no. 61.

begyűjtöttek.¹²⁵⁸ Pesthy úgy vélte, hogy a fenti megyékben Zay Ferenc főkapitánynak sincs semmi hatalma. Balassa Menyhért meghagyta, hogy vigyenek segítséget a királyi dicatoroknak, és erővel szedjék be a subsidiumot, ugyanis ennek hiányában főleg Szabolcs és Bereg megyéből nagyon kevés folyik be.

Kisebb diplomáciai bonyodalomhoz vezetett, amikor a kamara Bocskay Györgynek megparancsolta, hogy szedesse be Közép-Szolnok és Kraszna megye dicáját.¹²⁵⁹ Pesthy Ferenc adószedésre szólító leveleket küldött ki a dicatoroknak, amelyek közül az egyik János király fiának kezébe került. II. János nem hagyta annyiban a dolgot és követet küldött Kassára a főkapitányhoz, hogy számon kérje, kinek a parancsára akart ott adóztatni Ferdinánd dicatora, ugyanis Kraszna megye vitathatatlanul az ő fennhatósága alatt áll. A főkapitány azt válaszolta, hogy nem ő, hanem a kamarai adminisztrátor kapott ilyen értelmű levelet a királytól és a kamarától, amit át is küldhet szükség esetén. Pesthy Ferenc végül mégiscsak kiküldte a dicatort Kraszna megyébe, de a porták összeírását nem tudta végrehajtani, csak tétlenül ült. II. János ugyanis az egész megyét hatalma alá vonta, sőt követet is küldött a királyhoz, hogy a megye subsidiumát semmiképpen sem engedi át Ferdinándnak.¹²⁶⁰ Pesthy Ferenc tanácstalan volt, a Kraszna megyébe küldött adószedőjét nem merte visszarendelni, a kamara mielőbbi döntését kérte ebben az ügyben.

A tiszántúli megyékben a fentiek ellenére is sikerült beszedni az adó egy részét, azonban ez sem jutott el a kamarához vagy Pesthyhez. A jövedelemigazgató jelentette, hogy levelet kapott Zay Ferenc főkapitánytól, amelyben azt írta, hogy Lukács deák, aki a szatmári dicáról gondoskodott, a 2200 forinttal együtt eltűnt, úgy véli, meghalt vagy fogságba esett.¹²⁶¹ A helyzetet súlyosbította, hogy Ugocsa és Közép-Szolnok megyék dicatorai az általuk begyűjtött pénzt átadták a fent említett Lukács deáknak. Így nem csoda, hogy az év végére Pesthy arra a következtetésre jutott, hogy a zavaros helyzet miatt a tiszántúli megyékből semmit sem lehet behajtani; csupán Torna, Ung és Bereg megyékből sikerült a korábbi adó töredékét összeszedni, mindösszesen kétezer forintot.¹²⁶² Ez a lecsökkent portaszám mellett sem jelenthette a teljes kivetetett összeget, ugyanis Jánossy János Bereg megyei dicator jelentéséből úgy tudjuk, hogy

---

¹²⁵⁸ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1564. április 10. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1564. no. 47.

¹²⁵⁹ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1564. február 11. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1564. no. 17.

¹²⁶⁰ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1564. március 7. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1564. no. 32.

¹²⁶¹ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1564. szeptember 9. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1564. no. 99.

¹²⁶² Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1564. szeptember 24. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1564. no. 102.; Jánossy János jelentése a Magyar Kamarához. 1564. szeptember 25. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1564. no. 103.

a megye jelentős része II. János fennhatósága alá került, így ott a királyi dicator nem tudott adót szedni, továbbá sok város és falu el is pusztult; így ő összesen kétszáz forintot adott át Pesthynek, valamint további 85 forintot a zempléni lovasoknak.¹²⁶³

Az adómegettagadás a tiszántúli megyékről rövidesen más felső-magyarországi megyékre is áttért. A borsodi alispán például maga szedte be az adót megyéjében, és természetesen nem adta át a bevételt sem a kamarának, sem Pesthynek.¹²⁶⁴ A Bebekek Torna megyei birtokaikról fegyverrel kergették ki a királyi dicatort, a Gömör megyeit pedig szervitoraik kis híján megölték.¹²⁶⁵ Szepes megye, bár nem tartozott a Tiszántúlhoz, szintén nem akart adót fizetni a királynak: Thurzó Szaniszló – állítólagos mentességére hivatkozva¹²⁶⁶ – és a lőcsei polgárok – a kamara tartozására hivatkozva – maguk hajtották be a jobbágyoktól a dicát,¹²⁶⁷ nem sokkal később pedig olyan hírek érkeztek a kamarához, hogy az adó egy részét az alispán, más részét pedig Feygel Péter szedte be a megyeiek által delegált Gründel Jánossal együtt.¹²⁶⁸ A Szepes megyei helyzetet bonyolította, hogy időről időre lábra kaptak Daubman Kristóf birtokos nemes visszaéléseiről szóló hírek, egyesek például azzal vádolták, hogy ajándékot fogadott el Thurzó Szaniszlótól, hogy az ő birtokain kevesebb portát írjon össze.¹²⁶⁹ Végül a konfliktus élesedett, perre került a sor Szepes megye és Daubman között.¹²⁷⁰

Talán a készülő háború, talán a súlyos pestisjárvány miatt több dicator el sem indult, hogy összeírja a portákat, így Viczmándy Mátyás és Szentjánossy Lajos; Jánossy János is csak nehezen szánta rá magát, hogy elinduljon Bereg megyébe (de amikor Pesthy tudósította a kamarát, még nem kelt útra).¹²⁷¹ A dicatorok egy részét ugyanis az adózni nem akaró lakosság

---

¹²⁶³ Jánossy János jelentése a Magyar Kamarához. 1564. szeptember 25. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1564. no. 103.

¹²⁶⁴ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1564. július 24. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1564. no. 83.; Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1564. július 24. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1564. no. 83.

¹²⁶⁵ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1564. december 29. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. no. 118.

¹²⁶⁶ Valentin Merck jelentése a Magyar Kamarához. 1564. július 28. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1564. no. 85.

¹²⁶⁷ Daubmann Kristóf jelentése a Magyar Kamarához. 1564. június 23. MNL O E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1564. no. 74., a kamara tartozásaira l. Valentin Merck jelentése a Magyar Kamarához. 1564. július 28. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1564. no. 85.

¹²⁶⁸ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1564. július 24. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1564. no. 83.; Valentin Merck jelentése a Magyar Kamarához. 1564. július 28. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1564. no. 85.

¹²⁶⁹ Valentin Merck jelentése a Magyar Kamarához. 1564. július 28. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1564. no. 85.

¹²⁷⁰ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1564. november 23. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1564. no. 110.

¹²⁷¹ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1564. január 28. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1564. no. 8.

nem egy esetben megölte vagy elfogta.¹²⁷² Pesthy ennél fogva számtalan jelentésében panaszkodott, hogy nagyon keveset vagy semmit sem sikerült beszédnie a felső-magyarországi megyékre kivetett dicából.¹²⁷³ Ennek legfőbb oka természetesen a háborús viszonyok és a nyomában fellépő pestis miatti elvándorlás és elszegényedés volt, aminek következtében számos megye mentességet kért és kapott a hadiadó fizetése alól. Pesthy maga javasolta, hogy a Kassa, Szatmár és Szendrő várában állomásozó német zsoldosok beszállásolása miatt egyes (közelebbről meg nem nevezett) megyéknek engedjék el a dicát.¹²⁷⁴ Problémát jelentettek a Szepes megyei kuriális nemesek is, akik mentességet vindikáltak maguknak, ha tehették.¹²⁷⁵ A monostorok is élni kívántak mentességükkel.¹²⁷⁶ Viczmándy Mátyás Zemplén megyei dicator azt írta a megyéről, hogy az itteni birtokosok a megyét ért pusztítások miatt nem akarnak adót fizetni.¹²⁷⁷ A Magyar Kamara mintha nem vett volna tudomást az adóztatható porták számának csökkenéséről: utasította Pesthyt, hogy tiltsa meg a dicatoroknak, hogy kevesebb portát írjanak össze, mint korábban, miként az abaújházi dicator is tette.¹²⁷⁸ Pesthy erre azt felelte, hogy jótáll az abaújházi dicatorért, mivel a megyében a pestis és a királyi katonák pusztításai miatt jóval kevesebb a porta, mint a korábbi összeírásokban. Azt is hozzáfűzte, hogy Zemplénben mintegy ötszáz portával kevesebbet írtak össze a jobbágyok halála miatt, mint az előző összeírás elkészítésekor. Az önálló állammá váló Erdély és a Magyar Királyság határvidékén élő jobbágyokat rendkívüli módon megterhelte, hogy gyakorta mindkét uralkodónak adóztak.¹²⁷⁹

Nemcsak megyék, hanem egyes földesurak is mentességet szereztek, illetve kívántak szerezni az állami egyenesadó fizetése alól. Pesthy azt jelentette a kamarának, hogy a régió birtokos nemesei sorra adómentességért folyamodnak. Miként írja jelentésében, néhány nemes, akik javaikra mentességet kaptak, és ezt jogszerűnek ismerte el a kamara – mint például a Kisvárdyak Szabolcsban és Szatmárban – újabban azt akarják elérni, hogy a Sulyok György

---

¹²⁷² Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1564. október 8. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1564. no. 104.

¹²⁷³ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1564. április 1. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. No. 44.; Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1564. április 10. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1564. no. 47.; Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1564. szeptember 9. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1564. no. 99.

¹²⁷⁴ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarának. 1564. február 4. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1564. no. 11.

¹²⁷⁵ Daubmann Kristóf jelentése a Magyar Kamarához. 1564. február 9. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. No. 15.

¹²⁷⁶ Daubmann Kristóf jelentése a Magyar Kamarához. 1564. február 9. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. No. 15.

¹²⁷⁷ Viczmándy Mátyás jelentése a Magyar Kamarához. 1564. március 21. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1564. no. 39.

¹²⁷⁸ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1564. április 10. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1564. no. 47.

¹²⁷⁹ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1564. június 29. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1564. no. 75.

birtokában lévő Hadad tartozékai is legyenek mentesek, hasonlóképpen Alaghy György is szeretne mentességet javaira.¹²⁸⁰ Ugyanúgy Wekey Ferenc és a többi tárkányi nemes is mentességet szerzett saját javaira, és Újfalussy Lénártnak is van oklevele a mentességről. Ezért Pesthy ezekre a mentességekre nézve eligazítást kért a kamarától, hogy hogyan járjon el a felmentett birtokosokkal szemben.

Az adót, mint mindig, ekkoriban is elsősorban a katonaság ellátására fordították.¹²⁸¹ Továbbra is fennmaradt az a rendszer, hogy a kapitányok megkapták a váraik körül fekvő megyék dicáját, így például Eger Heves, Borsod, Közép-Szolnok, Pest, Solt és Csongrád megyék adóját, míg Gyula Békés, Közép-Szolnok, Zaránd, Arad, Csongrád, és Csanád megyék dicája fölött rendelkezhetett. Az adó persze nem volt elég a katonaság ellátására, így Pesthy olykor más megoldáshoz folyamodott, egy ízben például kérte a tanácsosokat, parancsolják meg a dicatoroknak, hogy legalább bort és marhát szerezzenek a jobbágyoktól adószedés címén, továbbá azt is rendeljék el, hogy ne csak az egész és fél, hanem a harmad és negyed portákat is írják össze, és azokról is szedjék be az adót.

Annak ellenére, hogy valójában alig folyt be valami Felső-Magyarországról, a tanácsosok mintha erről nem vettek volna tudomást, a korábbihoz hasonló nagyságú összegekkel számoltak, amikor arra utasították Pesthyt, illetve a dicatorokat, hogy adjanak a dicából Bocskay Györgynek 1599 forintot, Mágóchy Gáspárnak 1500 forintot, a murányi kapitánynak pedig 600 forintot.¹²⁸² Pesthy Ferenc a fenti összegeket valószínűleg nem tudta teljes egészében kifizetni, ugyanis Bocskay György számára kiutalta a teljes Zemplén megyei dicát, Borsod megyéét Diósgyőr ellátására rendelte, Heves és Pest megye subsidiumából pedig 1500 forintot adtak Mágóchy Gáspárnak.¹²⁸³ 1564-ben az országgyűlés összesen 38 000 forintot vetett ki a taxaköteles városokra, amelyből 4000 forint jutott Kassára, valamint összesen 2000 forint hárult Eperjesre, Bártfára, Késmárkra és Lőcsére, valamint 1000 forint Kisszebenre.¹²⁸⁴ Késmárknak végül sikerült elérnie az uralkodónál, hogy elengedjék az adóját.¹²⁸⁵ Pesthy Kassától és Lőcsétől sem tudta beszédni az adót, még 1565 áprilisáig sem.¹²⁸⁶

¹²⁸⁰ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar kamarához. 1564. április 11. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1564. no. 48.

¹²⁸¹ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1564. április 1. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. No. 44.

¹²⁸² Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1564. szeptember 9. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1564. no. 99.

¹²⁸³ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1564. szeptember 24. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1564. no. 102.

¹²⁸⁴ Acsády 1888, 120-121. p.

¹²⁸⁵ I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarához. 1564. július 6. MNL OL E 21 Benignae resolutiones; I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarához. 1564. december 30. uo.

¹²⁸⁶ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1565. április 2. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1565. no. 48.

Összességében azt állapíthatjuk meg, hogy az 1560-as években a dica beszédése – elsősorban az állandó háborúskodás miatt – a korábbiaknál is nehezebben ment, különösen a tiszántúli megyékben volt sikertelen, gyakoriak voltak a dicatorok visszaélései is.¹²⁸⁷ Gondot jelentett továbbá, hogy számos megye birtokosai mentességet kaptak a fizetés alól, részben a háborús károk és a törökök pusztításai miatt.¹²⁸⁸ A dica beszédéséhez gyakran katonai segítségre lett volna szükség, amire csak szórványosan adódott lehetőség.¹²⁸⁹ Mindezek tovább erősítették a régi szokást, miszerint egyes főurak, például a Bebek család tagjai, de mások is saját maguk szedték be a dicát.¹²⁹⁰ A beszedett adó döntő részét a korábbi évek gyakorlatához hasonlóan a katonaság ellátására fordították.¹²⁹¹

---

¹²⁸⁷ pl. I. Miksa rendelete a Magyar Kamarához. 1566. február 15. MNL OL E 21 Benignae resolutiones; I. Miksa rendelete a Magyar Kamarához. 1566. július 3. MNL OL E 21 Benignae resolutiones, Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1566. július 22. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1566. no. 56.

¹²⁸⁸ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1566. március 7. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1566. no. 22., Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1566. július 22. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1566. no. 56.

¹²⁸⁹ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1566. július 22. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1566. no. 56., Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1566. augusztus 12. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1566. no. 60.

¹²⁹⁰ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1566. augusztus 7. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1566. no. 58.

¹²⁹¹ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához. 1566. június 24. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1566. no. 50., Lazarus von Schwendi levele a Magyar Kamarához. 1566. augusztus 1. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1566. no. 57.

I.2.c) A felső-magyarországi bányászat 1526-1567

I.2.c)a A felső-magyarországi ércbányászat 1526-1567

I.2.c)a.1. A felső-magyarországi bányavidék és bányavárosai

A felső-magyarországi bányavidékhez a középkortól fogva az alábbi települések tartoztak (a települések után zárójelben feltüntetem, hogy milyen érceket bányásztak a környékükön). A Szepes-Gömöri érchegység bányavárosai közé tartozik Gölnicbánya (vas, ezüst), Szomolnok(bánya) (amelynek területén keletkezett Svedlér, Remete (ezüst, arany) és Lassúpatak (arany, ezüst, réz)) (arany, ezüst, réz), Rudabánya, Jászó, Rozsnyó és Igló (vas), valamint Stósz (ezüst, arany, vas), Merény (vas), Rimabánya és Vörösvágás, továbbá más földesúri bányatelepek; e városok környékén rézet, ezüstöt és vasat bányásztak.¹²⁹² A (Tokaj-) Hegyalja hegységben Telkibánya volt az egyetlen bányaváros, és egész Felső-Magyarországon az egyetlen, ahol jelentősebb mennyiségű aranyat hoztak felszínre.¹²⁹³

A Gömör-Szepesi érchegység vasbányászatának jelentőségéről megoszlik az egyes kutatók véleménye. Paulinyi szerint „feltáráshoz elegendő” volt, azonban az erdélyi vasbányák jóval gazdagabbak voltak.¹²⁹⁴ Heckenast és Sarusi Kiss szerint koraujkorban a Gömör-Szepesi érchegység volt a Magyar Királyság legjelentősebb vasipari centruma.¹²⁹⁵ A „jelentősebb”, azaz három vagy több üzemnél többel rendelkező vastermelő települések a következők voltak Paulinyi szerint: Csetnek, Nagyszlabos, Dobsina, Jolsva, Lubény, Vizesrét, Nagyrőce, Gölnicbánya, Igló, Merény és Alsómecenzéf.¹²⁹⁶

Gölnicbánya, Szomolnok, Rudabánya, Jászó, Rozsnyó, Igló és Telkibánya 1487-ben szövetkezett egymással, megalakítva a felső-magyarországi bányavárosok szövetségét.¹²⁹⁷ Néhány szerző csak ezeket a bányavárosokat sorolja a felső-magyarországiak közé, mások azonban azokat is közéjük valónak tekintik, amelyek nem voltak tagjai a szövetségnek, de bányásztak ércet a határukban. A szövetség fennállását utoljára 1539-ben említették, de ekkor már Gölnictől a földesurakhoz lehetett fellebezni.¹²⁹⁸ Itt jegyzem meg, hogy Iglót Luxemburgi Zsigmond 1412-ben 12 másik szepességi várossal együtt elzálogosította a lengyel királynak, és

---

¹²⁹² Wenczel 1880, 75. p., Hajnóczy 1903, 78. p., Ember 1946, 291. p., Paulinyi 1979, 623. p., Benke 2001, 41. p., Gergely 2002, 57. p., Paulinyi 2005a, 243-244. p.

¹²⁹³ Wenczel 1880, 75. p., Paulinyi 1979, 623-624. p.

¹²⁹⁴ Paulinyi 2005, 229. p.

¹²⁹⁵ Heckenast 1991, 40-41. p., Sarusi Kiss 2008, 13., 169. p.

¹²⁹⁶ Paulinyi 2005a, 234-248. p.

¹²⁹⁷ Wenczel 1880, 98-99. p., Hajnóczy 1903, 77-78. p., Ember 1946, 291. p., Benke 2001, 45, 49-52. p., Gergely 2002, 27., 65. p.

¹²⁹⁸ Hajnóczy 1903, 77. p.

csak Mária Terézia váltotta vissza 1772-ben, így ez a város a felső-magyarországi bányászat történetében korszakunkban nem játszott szerepet.¹²⁹⁹

Érdemes hangsúlyozni, hogy bár a felső-magyarországi bányák hozama – és ezáltal jelentősége – eltörpült az alsó-magyarországiak mellett, fontosságukat viszont megnövelte, hogy előbbieket egészen 1548-ig Mária özvegy királyné kezén voltak mint jegyajándék.¹³⁰⁰ A Magyar Kamara szempontjából tehát azért maradt ezután is fontos a felső-magyarországi bányavidék, mert az alsó-magyarországi bányavidéket I. Ferdinánd az Alsó-ausztriai Kamara hatósága alá rendelte.¹³⁰¹

I.2.c)a.2. A bányászat jogi keretei a középkor végén és a kora újkor elején

A bányaműveléshez való jog az Árpád-kor óta királyi felségjog, regalitás volt, amelyet a földbirtokosok csak királyi kiváltságlevél birtokában gyakorolhattak.¹³⁰² Ha valaki nemesércet talált a birtokán, köteles volt jelenteni a királynak, aki elcserélhette a birtokot – így aztán nem csoda, hogy többnyire inkább eltitkolták a dolgot. Köztudott, hogy a vasércet ezzel szemben a föld tartozékának tekintették, amelyet szabadon kitermelhettek, és még csak adózniuk sem kellett utána a királynak.¹³⁰³ I. Károly reformjai óta a király nem kötelezhette birtokcserére a föld tulajdonosát, azonban fennmaradt a kényszerbeváltás, továbbá megtiltotta az érc szabad forgalmazását.¹³⁰⁴ Az 1523:39. tc. kimondta a bányaszabadságot, vagyis hogy a birtokos már csak az érc egy részét volt köteles a királynak adni, azonban a földbirtokosok továbbra is kényszerbeváltásra voltak kötelezve, mégpedig általában az érc a forgalmi értéknél jóval alacsonyabb áron.¹³⁰⁵ A törvényi szabályozás a feldolgozásnak csak első fázisát, a nemesfém tartalmazó érc olvasztását engedte meg a magánvállalkozóknak, a finomítást már a kincstári üzemek végezték.¹³⁰⁶ Az ezt végző szerveket az Alsó-ausztriai Kamara irányította. A Magyar Kamara ellenőrizte, hogy a magánosok eleget tesznek-e az urbura beszolgáltatása mellett a nemesfém tartalmazó érc vagy olvasztott nemesfém kincstárnál történő beváltásának, valamint igyekezett meggátolni a nemesfém kicsempészését az országból, és megindította a fentiekkel kapcsolatos peres eljárásokat.¹³⁰⁷

---

¹²⁹⁹ Gergely 2002, 35. p.

¹³⁰⁰ Paulinyi 1936, 54. p., Kenyeres 2012, 183. p., Nagy 2015, 91-92. p. stb.

¹³⁰¹ Wenczel 1880, 181. p., Acsády 1888, 37. p., Acsády 1894, 4-5. p., Nagy 2015, 91-92. p. stb.

¹³⁰² Ember 1946, 286. p., Paulinyi 1966, 13-15. p., Paulinyi 1979, 614. p., Nagy 2015, 91. p.

¹³⁰³ Paulinyi 2005a, 244. p. Ember 1946, 286. p.

¹³⁰⁴ Paulinyi 1936, 37. p., Ember 1946, 289. p., Paulinyi 1972, 595. p., Paulinyi 1979, 624. p.

¹³⁰⁵ Hajnóczy 1903, 85. p., Ember 1946, 96. p.

¹³⁰⁶ l. még Paulinyi 1979, 625. p.

¹³⁰⁷ Ember 1946, 96-97. p.

I. Károly hozta létre a pénzverő- és bányakamarák hálózatát is, amelyek közigazgatási és ércfeldolgozási, valamint pénzverési feladatkörrel is rendelkeztek. Feladataik közé tartoztak bizonyos közigazgatási tevékenységek is, így az urbura-jövedelem behajtása, a bányavárosok autonóm szerveivel együtt a bányaművelés felügyelete és a jogszolgáltatás. A kamarai üzem felelt az ércfeldolgozás végső fázisáért és a pénzverésért.¹³⁰⁸ Ez a rendszer részben a 16. században is fennmaradt. A felső-magyarországi bányászat nyersanyagát a szomolnoki kamara dolgozta fel, amelyet a középkor végére, Kassára helyeztek át.¹³⁰⁹ Összességében a fentiek alapján a királyt illető jövedelem volt az urbura-jövedelem, a kényszerbeváltásból származó haszon, végül pedig a pénzverésből származó haszon.

A pénzügyigazgatás, így a bányászat élén a középkor végén a kincstartó állt.¹³¹⁰ A kora újkorban ez annyiban változott, hogy az alsó-magyarországi bányavidék 1548-ig Mária özvegy királyné, majd ezután I. Ferdinánd döntésére az Alsó-ausztriai Kamara fennhatósága alá került, a felső-magyarországi bányákat viszont a Magyar Kamara, illetve a felső-magyarországi jövedelemigazgatók ellenőrizték.¹³¹¹

1.2.c)a.3. A felső-magyarországi bányászat helyzete a mohácsi csatát közvetlenül megelőző években

Valamennyi szerző kiemeli, hogy a 16. század elejétől kezdve hanyatlott a térség bányászata.¹³¹² 1465-ben Mátyás, az atyjának és neki tett hű szolgálatai jutalmául, a csehek és a törökök elleni háborúban és a Szent Korona visszaszerzésében kimagasló érdemeket szerzett Szapolyai Imrét a szepesi vár és kerülete örökös ispánjává nevezte ki, megkapta Szepes várát, a Szepesség városaival és összes haszonvételeivel együtt. Ezáltal a Szapolyaiak Iglót kivéve az összes szepesi bányahely urai lettek (Wenczel szerint Jászót sem tudták hatalmuk alá vonni).¹³¹³ A Szapolyaiak eleinte békésen gyakorolták hatalmukat, de néhány évvel később már terjeszkedni próbáltak: 1470-ben, 1479-ben és 1484-ben perben álltak gömöri szomszédaikkal, 1497-ben Donel János királyi kamaragróf mellett tevékenykedett egy bizonyos Bartholomaeus, a Szapolyaiak szepesi kamaragrófja is, 1499-ből pedig arra találunk adatot, hogy Szapolyai Istvánt eltiltották az iglói erdő elbirtoklásától.¹³¹⁴ Szepes és Gömör megyében a Szapolyaiak és a pelsőci Bebekek már Mátyás király halála után elkezdtek hatalmaskodni.¹³¹⁵

¹³⁰⁸ Paulinyi 1936, 43. p., Paulinyi 1979, 624. p.; Gyöngyössy 2008, 185-186. p.

¹³⁰⁹ Paulinyi 1979, 624. p., Kenyeres 2012, 177. p.

¹³¹⁰ Gyöngyössy 2008, 187. p.

¹³¹¹ Wenczel 1880, 181. p., Acsády 1888, 37. p., Acsády 1894, 4-5. p., Nagy 2015, 91-92. p. stb.

¹³¹² Wenczel 1880, 216-217. p., Ember 1946, 291-292. p., l. még Gergely 2002, 21., 71. p.

¹³¹³ Wenczel 1880, 216-217. p.; Hajnóczy 1903, 82. p., Gergely 2002, 28-29. p.

¹³¹⁴ Hajnóczy 1903, 82. p., l. még Gergely 2002, 28-29. p.

¹³¹⁵ Wenczel 1880, 215. p.

A 15. század végére visszaesőben volt a nemesfémtermelés, a tetejébe pedig a még meglévőnek is jelentős része a Thurzó-Fugger vállalat kezébe került.¹³¹⁶ 1514-ben már a Szapolyaiak szedték az addig királyi bányaadót is.¹³¹⁷ A helyzet súlyosságát bizonyítja, hogy Gölnic és Szomolnok ugyanebben az évben Miksa császárhoz fordult a földesurak sanyargatásai miatt.¹³¹⁸ A központi hatalom erejének gyengülését bizonyítja, hogy 1524-ben Szomolnokon a Szapolyaiak bányagrófját, Sauer Sebestyént is megtaláljuk.¹³¹⁹ Az egykorú források 1498-1527 közé teszik a bányavidék önállóságának elvesztését.¹³²⁰

Kevésbé sínylette meg a földesurak fennhatóságát a vastermelés. Az ország legfontosabb vasipari centruma Gölnicbánya volt. Az 1520-as években több vashámor létezését is említi a gölnicbányai protocollum, ugyanis ekkoriban kezdték bejegyezni a vashámorokkal kapcsolatos ügyleteket is. A csetneki uradalom vastermékei a 16. század elején az egész országban elterjedtek. A század elején az uradalmon belül bányászat folyt Nagyszlaboson, Ochtinán (utóbbin Csetneki Miklós 1514-ben elzálogosította hámorait), valamint Restéren. Jelentős vashányászati központ jött létre Mecenzéf határában, a jászói prépostság birtokán is. 1515-ben a jászóiak a Szapolyaiak szomolnoki bányagrófjának erőszakos bányafoglalása miatt protestáltak a leleszi prépost előtt. A 16. század elején egyes kassai polgárok, valamint Kassa városa is bekapcsolódott a vaskohászatba, elsősorban a jászói prépostság birtokain.

A régió bányászati termékeit a kassai pénzverőházban dolgozták fel. A pénzverés II. Lajos király alatt néhány évig szünetelt, de 1521-ben Szathmáry György pécsi püspök javaslatára a király meghagyta Thurzó Elek kincstartónak, hogy küldjön pénzverőket a városba. 1524-ben a király egy Izsák nevű zsidóra bízta a pénzverde működtetését.

1.2.c)a.4. A felső-magyarországi bányászat és pénzverés helyzete a Mohács utáni esztendőkből

A mohácsi csatát követő esztendőkből a felső-magyarországi bányászat – miként a korábban tárgyalt adóztatás is – a két király csatározásait és a földesurak egymás közötti viszályait is nagymértékben megsínylette. A mohácsi csata után I. János király megerősítette a bányavárosok kiváltságait, de a nagyrészt német lakosságú Gölnic és Szomolnok I. Ferdinándhoz húzott, és nem adta meg magát Szapolyai kapitányainak.¹³²¹ A gölniciek

---

¹³¹⁶ Paulinyi 1972, 602. p.

¹³¹⁷ Hajnóczy 1903, 82. p.

¹³¹⁸ Gergely 2002, 67. p.

¹³¹⁹ Hajnóczy 1903, 85. p.

¹³²⁰ Hajnóczy 1903, 82. p.

¹³²¹ Hajnóczy 1903, 85. p.

elfoglalták I. János gölnici várát, Lőcse pedig a márkusfalvi várát. A harcok közepette szinte teljesen tönkrement a korábban virágzó bányászat.¹³²² Mohács után a Thurzók és a Pálócziak léptek a Szapolyaiak és a pelsőci Bebek helyébe, akik ugyan jobb indulatú birtokosok voltak, de a privilégiumaik, amelyekkel biztosítani igyekeztek birtokaikat, a korábbi jogtalanságokat is biztosították számukra.¹³²³ Az új tulajdonosok nem fizették be a kincstárat illető urburát és nem vették figyelembe a nemesfémbeváltás királyi monopóliumát, ennek következtében a városok egy része elveszítette régi kiváltságait és mezővárossá süllyedt vissza.¹³²⁴

1527. október 13-án Ferdinánd hűtlenség vádjával elkobozta Szapolyai János birtokait, azaz Rihnó és Gölnic várait, valamint Gölnicet, Szomolnokot, Remetét, Svedlért, Stósz, Helcmanócot, Rudabányát és Telkibányát, és mindezeket tartozékaikkal együtt Thurzó Eleknek adományozta.¹³²⁵ A bányatelepülések egy része I. János királyhoz (is) húzott, ugyanis például Rudabánya csak néhány hónappal az adományozás előtt, május 18-án nyerte el I. Jánostól kiváltságai megerősítését.¹³²⁶ Wenczel szerint Rudabányát Benedek Ferenc foglalta el, és ennek következtében elenyészett az ottani bányászat.¹³²⁷

1528-ban I. János sikeres lengyelországi követsége jutalmául Hieronymus Łaskinak és utódainak adományozta a szepesi várát, valamint Gölnicet, Késmárkot és Rihnót. Łaski fosztogatta a környéket, többek között a szepesi bányavárosokat is, míg végül Szapolyai börtönbe vettette. Amikor Łaski belátta, hogy nem tudja tartósan birtokba venni az adományokat, illő kárpótlás fejében átengedte azokat Thurzó Eleknek.¹³²⁸ A fent nevezett városok önkormányzata a Thurzók fennhatósága alatt megszűnt, magánföldesúri fennhatóság alá kerültek.¹³²⁹ A bányászat az egész régióban visszaesett ezekben az esztendőekben. Jászó – Wenczel szavaival élve – „létezéséből csaknem egészen ki lett forgatva”.¹³³⁰ A város a kor zavaros viszonyai közepette olyan mértékű pusztulást szenvedett, hogy tönkrement, és földesúri hatalom alá került.

Rozsnyón továbbra is folytatták a bányászatot, bár nem olyan léptékben, mint korábban. „Több jelentésből kiderül, hogy az 1520-1548 közötti időszakban már nincs virágjában a rozsnyói bányaművelés: már nem gazdagon jövedelmező kereseti ág, sőt néha a biztos kamatot

---

¹³²² uo.

¹³²³ Wenczel 1880, 215-216. p., vö. Benke 2001, 48. p.

¹³²⁴ Benke 2001, 48. p.

¹³²⁵ Wenczel 1880, 217. p., Hajnóczy 1903, 85-86. p., Benke 2001, 32-33., 57. p., Gergely 2002, 20., 28. p.

¹³²⁶ ÖStA HKA Altes Münz- und Bergwesen Ungarn RN 1. fol. 37-42. Buda, 1527. május 18.

¹³²⁷ Wenczel 1880, 218. p.

¹³²⁸ Hajnóczy 1903, 85-86. p., Gergely 2002, 67., 91. p.

¹³²⁹ Gergely 2002, 20., 28., 67., 91. p.

¹³³⁰ Wenczel 1880, 219. p.

sem hozza be.”¹³³¹ Ennek következtében tekintélyes családok is a tönk szélére jutottak, és idegen tőkével kénytelenek művelni a bányákat.¹³³² A Bebekek is pusztították a bányavárosokat, főleg Lassúpatakat, amelynek bányászata ezekben az években ment tönkre.¹³³³ De más földesurak is hatalmaskodtak a bányavárosok környékén, így Basso, Kauffangk és mások is.

A szakirodalom alapján szinte csak Gölnicbánya termelése folytatódott ebben a korszakban, miként Wenczel Gusztáv írta, „az ottani [ti. gölnici] Bemnitzigi, Badersberg, Herresberg, és Szepesi Gyöngy (Zipser Perle) nevű bányákban 3-400 hevér bányászott; s hogy a »Zeche« nevű bányában Gölnicz szomszédságában egy munkaszak (Schicht) 100 hevér dolgozott, nevezetes volt az u. n. »Freitagsberg« bányászata is, hol egy mély tárna létezett és egy munkaszakra 50 hevér volt alkalmazva”.¹³³⁴ Mindemellett Gergely hangsúlyozza, hogy a város különösen sok kárt szenvedett a harcok miatt.¹³³⁵ Emellett az iglói bányászat virágzott a szomszédos földesurak zaklatásai ellenére is: réz- és vasbányák sora nyílt Nagynilecen, Párisfalván, a Schönhengst, Knoll, Grätel és más hegyeken, Rosztokán, Holló- és Vaspatakon, részben a merényiek és a svedlériek buzgólkodása révén.¹³³⁶ A „lengyel uralom kapzsisága” állandóan szipolyozta őket, és bénította fejlődésüket. A legtekintélyesebb és leggazdagabb bányavállalkozó Igló környékén a Szontagh család volt.

Az általános hanyatlás képét erősítik meg a Magyar Kamara 1528., 1548., 1561., 1569. évi utasításai, amelyben az uralkodó felszólította a kamarát, hogy tegyen meg mindent a bányászat előmozdítása érdekében.¹³³⁷ A szakirodalomból, mint a fentiekből is láthattuk, elsősorban a bányavárosok jogi helyzetéről nyerhetünk képet, de szinte semmit sem tudunk meg a belőlük nyert jövedelmekről és azok növelésének lehetőségeiről. Konkrét adatokkal egy néhány éve kiadott, egyelőre fel nem használt forrásnak köszönhetően mégis rendelkezünk. Ez a bizonyos forrás az ún. „Dernschwam-jelentés”, amelyet Hadobás Sándor teljes szövegében, Vastagh Gábor pedig részben publikált.¹³³⁸ Dernschwam és társa, egy Mathes Pribitzer nevű nemesember, aki Thurzó szolgálatában állt, július 28-án elindultak, hogy felmérjék a bányavárosok bányászatát. A biztosok először Svedlérbe érkeztek, ahol szemükbe tűnt az

¹³³¹ Wenczel 1880, 219. p.; Gergely 2002, 90. p.

¹³³² Gergely 2002, 91. p.

¹³³³ Hajnóczy 1903, 86. p.

¹³³⁴ Wenczel 1880, 79. p., l. még Gergely 2002, 67. p.

¹³³⁵ Gergely 2002, 67. p.

¹³³⁶ Hajnóczy 1903, 91. p.

¹³³⁷ Nagy 2015, 91. p.

¹³³⁸ Hans Dernschwam (?) jelentése a felső-magyarországi bányavárosokról (1528). Közreadja: Hadobás Sándor. In: Bányászattörténeti Közlemények, 5. évf. (2010). 1. sz. 71-78. p., l. még Vastagh Gábor: Ezüstkohászat Rudabányán 1528-ban. In: Bányászati és Kohászati Lapok, 117. évf. (1984) 5. sz. 341-342. p.

ottaniak szegénysége, és hogy milyen csekély léptékű a termelés. Sebastian Sauertől, Thurzó kamaragrófjától megtudták, hogy minden bányász szabadon kereskedhet az általa bányászott ezüsttel és rézzel, csak az urburát kell fizetnie. Az urburából évi 16 forint bevétel származott, amit Dernschwam és társa szintén keveselltek.¹³³⁹

A biztosok ezután Szomolnok felé folytatták útjukat, ahol megállapították, hogy a termelés itt évi 1200 mázsa ezüst és kb. 800 márká réz. A szomolnokiak is szabadon kereskedhetnek a kibányászott ezüsttel és rézzel, amely után csak urburát kell fizetniük, még hozzá a kitermelt ezüst egytizedét, a réznek egykilencedét, de Thurzó csak az egytizenötödét szedte be, miként a jelentés közli. A lakosok évi 150 forintért adnak el ércet. Az érc feldolgozásához szükséges ólmot vásárolják. Az ércel hárman kereskednek: a már említett Saurer és két testvére, előbbi nagy tételben.¹³⁴⁰

Dernschwam jelentése szerint Rudabányán kifejezetten gazdag ezüsttelérek találhatók. A bányászat volumene azonban ehelyütt jelentősen csökkent, ugyanis a korábbi húsz hutából 1528 körül már csak hetet használtak. Megtudhatjuk, hogy egy márká ezüstöt 4 forint 25 dénárért adnak el a kamarának. Gondot okoz a rudabányai ércfeldolgozásban, hogy a hutákban nincs elég víz.¹³⁴¹

A biztosok ezután Gölnicbányába látogattak. Az kibányászott ércet itt jó minőségűnek találták, de megjegyezték, hogy kevés és mindössze egy régi bánya foglalkozik a kitermeléssel. Az itteni bányászattal foglalkozó lakosságot szegények ítélték, annak ellenére, hogy szabadon kereskedhetnek az általuk bányászott ezüsttel és rézzel, amely után urburát fizetnek. Ebből, mint írták, Thurzónak évi 70-80 forintnyi bevétele van – azt azonban nem tudjuk meg, hogy mely évekre vonatkozik ez az összeg. Wenczel korábban bemutatott adataihoz képest ez az összeg mindenképpen nagyon kevés, de konkrét adatok híján messzemenő következtetést nem lehet levonni. A biztosok útjának utolsó állomása egy bizonyos Krompach volt, ahol egy vasbánya volt található, azonban erről bővebbet nem tudunk meg.¹³⁴²

A Dernschwam-jelentés alapján azt láthatjuk, hogy a szakirodalom általános állításai, miszerint a bányászatot tönkretette volna a földesurak hatalmaskodása, mindenképpen túlzás, valójában legfeljebb a volumen csökkenéséről beszélhetünk. Ráadásul ez is kérdéses, hiszen a jelentésből nem derül ki minden esetben, hogy a biztosok a termelést a korábbiakhoz vagy a potenciális lehetőségekhez képest kevesellték.

---

¹³³⁹ Hadobás 2010, 74. p.

¹³⁴⁰ Hadobás 2010, 74. p.

¹³⁴¹ Hadobás 2010, 76. p.

¹³⁴² Hadobás 2010, 77. p.

A Mohács utáni évek vastermeléséről szinte semmilyen adat nem áll a kutatók rendelkezésére.¹³⁴³ Az egyetlen adat egy 1528-as tudósításban szerepel: a Jekefalván feldolgozott vasból Erdélybe is szállítottak.¹³⁴⁴

A régió pénzverésében is tükröződnek a korszak zavaros viszonyai. A kassai pénzverdében I. János pénzverése 1526-1527-ben adatolható.¹³⁴⁵ 1526 novemberében János király felszólította Kassa városát, hogy a pénzverdét adják át Tornallyai Jakab kincstartónak. Ugyanő az év végén átadott nyolc mázsa ezüstöt Ősze János pénzverőnek, aki ezt az ezüstöt pénzzé is verte, ám a város Ferdinánd-párti elfoglalása után kénytelen volt azt a városvezetésnek átadni, munkájáért (és a pénzzé vert ezüst kiszolgáltatásáért) száz márkát kapott. A Ferdinánd kezére került városban tovább működött a pénzverde. Hans Katzianer, Ferdinánd kapitánya ugyanekkor megtiltotta az ezüst és más ércek kivitelét az országból. 1528-ban a Habsburg-uralkodó elrendelte, hogy Kassán nyolc lat tisztaságú ezüsből verjék a pénzt, ugyanolyan minőségben, mint országa más verdéiben.¹³⁴⁶

A zavaros viszonyokat igyekeztek kihasználni a hamis pénzt verők, akik ellen mindkét király szigorúan rendelkezett. 1527-ben I. János budai országgyűlésén kimondták, hogy a János király által vert pénzt halálbüntetés terhe alatt mindenki köteles elfogadni. Az 1530-as budai országgyűlésen kimondták, hogy a pénzverés joga kizárólag a királyt illeti meg, és az általa kibocsátott érméket törvényes fizetőeszközként kell használni, továbbá minden vármegyében bíróságokat kell felállítani a hamispénz-verők elítélésére. Az 1530 végén vagy 1531 elején tartott budai országgyűlés végzéseiben tételesen felsorolták, mely pénzeket kell adásvételnél törvényes fizetőeszköznek tekinteni: Mátyás, II. Ulászló és II. Lajos összes vereteit, valamint János király 1526-os és 1527-es pénzeit, illetve azokat, amelyeket akkoriban vertek Budán, továbbá Ferdinánd körmöci érméit.¹³⁴⁷ I. Ferdinánd 1533-ban rendeletet adott ki az egyre terjedő hamispénzverés ellen, és megparancsolta, hogy az ilyen érméket a kassai vagy a körmöci verdébe szolgáltatassák be, ahol jó minőségű pénzt vertek belőlük.¹³⁴⁸ 1535-ben a marosvásárhelyi országgyűlésen a rendek országgyűlési határozatban követelték a jó pénzek verését.¹³⁴⁹

A hamis pénzek miatti bizalomvesztést jelzi, hogy sokan a királyi pénzt sem akarták elfogadni. 1533-ban I. Ferdinánd rendeletet küldött Kassához azok ellen, akik nem akarták

---

¹³⁴³ Sarusi Kiss 1997, 81. p.

¹³⁴⁴ Heckenast 1991, 48. p.

¹³⁴⁵ Gyöngyössy 2015, 967. p.

¹³⁴⁶ Kemény 1902, 250. p., vö. Gyöngyössy 2015, 967. p.

¹³⁴⁷ Gyöngyössy 2015, 961. p.

¹³⁴⁸ Kemény 1902, 250-251. p.

¹³⁴⁹ Gyöngyössy 2015, 962. p.

elfogadni a Körmöcbányán vert pénzt, hanem a néhai Mátyás király pénzében követelték a kifizetést.¹³⁵⁰

1.2.c)a.5. A felső-magyarországi bányászat az 1530-as években

Az 1530-as évek bányászatáról alig néhány adattal rendelkezünk. Gölnicbánya 1531-ben Thurzó Elek birtokában volt. Két esztendővel később már a Bebek birtokolták a szepesi vár tartozékaként. Ugyanebben az évben a szepesi káptalan felszólította a Bebek családot, hogy adja ki birtokából Rudabánya, Szomolnok, Gölnic, Svedlér, Remete, Helcmanóc és Kojós településeket, amelyek jog szerint a szepesi várhoz tartoznak. Nem lehetett szó azonban régi jogról, mert Gölnic szabad királyi város volt, és a többi bányaváros is fennhatósága alá tartozott.¹³⁵¹ 1532-ben a hét felső-magyarországi bányaváros elküldte követeit I. Ferdinándhoz, hogy erősítse meg kiváltságait.¹³⁵² A rihnoi és szomolnoki bányászat minden bizonnyal ebben az évtizedben is folytatódott, ugyanis Oláh Miklós 1536-ban büszkén említette a rihnoi és szomolnoki arany- és ezüsbányákat, és csodálkozva a szomolnoki „cementvizet”, amely a vasat rézzé változtatja.¹³⁵³ 1537-ben szinte az egész Szepesség nemessége átpártolt I. János királyhoz, így nem csoda, hogy a kamarai forrásokból semmit sem tudhatunk meg az itteni bányászatról.¹³⁵⁴ I. Ferdinánd uralma ezekben az években jószerivel csak az Ausztriával határos nyugat-magyarországi területekre terjedt ki. A következő esztendőben, 1538-ban a Csáky család szerezte meg Gölnicbányát, Szomolnokbányát, Remetét, Svedlért, Stósz és Helcmanócot, így önkormányzatuk megszűnt, magánföldesúri fennhatóság alá kerültek.¹³⁵⁵ Ugyanebből az esztendőből ránk maradt egy segédkönyvi bejegyzés, amely szerint Gönc és Telkibánya oppidumokat vissza kell helyezni Thurzó Elek joghatósága alá.¹³⁵⁶

A zavaros viszonyok közepette virágzott továbbá a rézcsempészet: Wernher egy 1540-ben kelt jelentése szerint a lőcsei polgárok neve alatt vámmentesen vitték ki az országból a kereskedők a szepességi rezet.¹³⁵⁷ Wernher azt javasolta, hogy állítsanak fel egy kamarát Kassán, amely az összes e vidéken bányászott ezüstöt felvásárolná és helyben feldolgozná, majd pénzt verne belőle. Úgy vélte, az érc egy részét a körmöcbányai kamarában is fel lehetne

---

¹³⁵⁰ Kemény 1902, 251. p.

¹³⁵¹ Gergely 2002, 67. p.

¹³⁵² ÖStA FHKA AHK HU Vermischte ungarische Gegenstände RN 2./A Bergstädte in Ungarn, 1532., fol. 94r-95v

¹³⁵³ Hajnóczy 1903, 90. p.

¹³⁵⁴ Lukinich 1918, 2-3. p.

¹³⁵⁵ Gergely 2002, 28. p.

¹³⁵⁶ I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1536. augusztus 28. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹³⁵⁷ Wernher jelentése a felső-magyarországi városok réz- és ezüstermeléséről, 1540. ÖStA HKA Altes Münz- und Bergwesen Ungarn RN 1. fol. 91-98.

dolgozni. Javasolta továbbá, hogy az uralkodó tiltsa meg a réz- és ezüstkivitelt, és bocsásson ki bányarendtartást a bányavárosok számára.

A hamispénz-verés továbbra is virágzott. 1530-ban Perényi Péter hamis veretéről van adatunk.¹³⁵⁸ Wernher szerint a Bebekek, Basó Mátyás és mások is foglalkoztak a királyi érmék meghamisításával.¹³⁵⁹ Bebek Ferenc gömöri főispán János denárjait hamisította Krasznahorkán, többek között a környékbeli harangok beolvasztásával jutott nyersanyaghoz.¹³⁶⁰ A Bebek család csorbakői várában I. Ferdinánd pénzeit hamisították. A Basó Mátyás uralma alatti Murányban (amelyet Tornallyai Jakab négy éves árvájának gyámjaként bírt) szintén I. János pénzeit hamisították. A királyi birtoknak számító Munkács várában maga a Szapolyai-párti várkapitány, Büdy Mihály szervezett hamispénzverdét.

I. János az 1530-as évekre csak a kolozsvári és a szebeni kamarát tudta megtartani, és helyzetét jól jellemzi, hogy 1533 és 1537 között egyáltalán nem vert aprópénzeket.¹³⁶¹ Kemény feltételezése szerint, amelyet Gyöngyössy kutatásai megerősítenek, I. János 1536 után sem veretett pénzt Kassán, noha ekkor hatalmába került a város.¹³⁶²

1.2.c)a.6. A felső-magyarországi bányászat az 1540-es években

1541 decemberében aláírt, de teljes jogérvénnyel nem bíró gyalui egyezmény révén I. Ferdinánd hatalmába került Felső-Magyarország nagy része.¹³⁶³ A következő esztendők Ferdinánd-párti országgyűlésein egyre több felső-magyarországi megye jelent meg, és ismerte el királyának a Habsburg-uralkodót, bár a régió hovatartozása kétséges volt, tekintettel arra, hogy az erdélyi rendi gyűlés 1542 végén felmondta a gyalui megállapodást.¹³⁶⁴

A bányavárosok azonban nem kerültek I. Ferdinánd kezére. 1543-ban Czecei Lénárt, Izabella királyné kassai kapitánya elfoglalta Szepesvárat és tartozékait, köztük Gölnicet is.¹³⁶⁵ A szakirodalom más része szerint Podmaniczky rablóvezér foglalta el Gölnicet és környékét, amelyet később Bonaventura, Liptó és Szepes megye főispánja vett vissza ecsedi Báthory Andrásról, és ekkor le is romboltatta a gölnici várat.¹³⁶⁶ A szakmunkákban az a vélemény is olvasható, miszerint 1543-ban Thurzó Elek végrendeletében testvérére, Jánosra hagyta a

---

¹³⁵⁸ Gyöngyössy 2015, 962. p.

¹³⁵⁹ Wernher jelentése a felső-magyarországi városok réz- és ezüsttermeléséről, 1540. ÖStA HKA Altes Münz- und Bergwesen Ungarn RN 1. fol. 91-98.

¹³⁶⁰ Gyöngyössy 2015, 962. p.

¹³⁶¹ Gyöngyössy 2015, 967-969. p.

¹³⁶² Kemény 1902, 251. p.

¹³⁶³ Lukinich 1918, 35-36., 40. p.; Magyarország története 1526-1686, 224., 1645. p. A gyalui egyezményről: Oborni, 2000, 133-146. p.

¹³⁶⁴ Lukinich 1918, 45-46. p.

¹³⁶⁵ Lukinich 1918, 47-48. p.

¹³⁶⁶ Hajnóczy 1903, 86. p.

szepesi várat és tartozékait, azonban utóbbi ecsedi Báthory András miatt nem tudta birtokba venni örökségét egészen 1550-ig, amikor is I. Ferdinánd közbelépett, és megfosztotta Báthoryt a vártól.¹³⁶⁷ A kassaiakhoz csatlakozott Basó Mátyás, a jelentős vasbányákkal rendelkező Murány ura is.¹³⁶⁸ A bányavárosok kétségbeejtő állapotát mutatja, hogy a király 1546-ban erre való tekintettel felmentette őket a taxa fizetése alól.¹³⁶⁹ 1548-ban Telkibánya Serédy Gáspár birtokába jutott.¹³⁷⁰ Igló 1548-ban vált királynéi birtokból királyivá, miután Ferdinánd Augsburgban 1548-ban megegyezett hűgával, Máriával.¹³⁷¹ I. Ferdinánd hatalma így csak az évtized végére kezdett megszilárdulni a térségben, és véglegesen a nyírbátori egyezmény 1549. szeptember 8-án történt megkötésekor lett egyedüli úr Felső-Magyarországon,¹³⁷² és ekkor láthatott hozzá a bányáügy nagyobb léptékű szabályozásának.

Az 1548. évi országgyűlésen I. Ferdinánd bejelentette, hogy egy országos hatáskörrel bíró bányamestert kíván kinevezni, aki az egész ország bányaművelését fogja igazgatni, kezelni fogja a bányászatból származó királyi jövedelmeket, továbbá igazságszolgáltatási feladatkörrel is rendelkezni fog.¹³⁷³ A rendek helyeselték, csak azt kötötték ki, hogy a bányamester és a többi bányatisztviselő is magyar legyen, továbbá, hogy bányáügyekben első fokon az illető bányaváros bírósága, másodikon a hét alsó-magyarországi bányaváros közös törvényszéke, harmadikon pedig a személynök ítélkezzék. I. Ferdinánd e két kívánság közül egyiket sem volt hajlandó teljesíteni: az elsőt azért nem, mert a német bányatisztviselőket nem mellőzhette, mivel megfelelő magyar szakemberek nem állottak rendelkezésére, a másodikat pedig azért nem, mert így a bányáügyi igazságszolgáltatás felső foka rendi kézre került volna, holott a kor általános joggyakorlata szerint a királyi jövedelmek kezelésével kapcsolatos törvénykezés joga a jövedelmek egyedüli birtokosát, az uralkodót illette meg. Így tehát javaslatát inkább visszavonta, s ideiglenesen azt a megoldást választotta, hogy a körmöci bányakamara keretén belül működő szervek irányítását és ellenőrzését, ha a helyszíni vizsgálat szükségesnek mutatkozott, megbízható szakemberekből *ad hoc* szervezett bizottságokra bízta.¹³⁷⁴ A király végül az Alsó-ausztriai Kamarára bízta a bányáügyet, és 1549-ben az 1548. évi csehországi

---

¹³⁶⁷ Gergely 2002, 67. p.

¹³⁶⁸ Lukinich 1918, 47-48. p.

¹³⁶⁹ Hajnóczy 1903, 90. p.

¹³⁷⁰ Wenczel 218-219. p., Benke 2001, 57. p.

¹³⁷¹ *Formua obligationis quam petunt commissarii reginalis maiestatis a domina relictia Bydi et aliis officialibus arcis Husth Camerae Maromarusien~*. MNL OL E 136 *Diversae instructiones* 7. köt. Dátum: 1548.11.18, 1548.11.18, 1549.01.03, 1549.02.04., Pozsony, Pozsony, Körmöcbánya, Munkács No. 39. 507. p.

¹³⁷² Lukinich 1918, 55-58. p.

¹³⁷³ Ember 1946, 302. p.

¹³⁷⁴ uo.

joachimstali bányarendtartás alapján dolgoztatott ki szabályzatot¹³⁷⁵, amelyet aztán megküldött a magyar bányavárosoknak is.¹³⁷⁶ A rendtartás azonban csak jóval később lépett életbe.

1549-ben Feigel (Feygel) Péter a Habsburg-uralkodó megbízásából felmérte a felső-magyarországi bányavidéket, és jelentést tett az uralkodónak a bányavárosok helyzetéről.¹³⁷⁷ A szepességi bányavárosok között az alábbiakat sorolta fel: Gölnic, Szomolnok, Rosenau (Rozsnyó), Ruda, Svedlér, Krompach, Folkmér, Wagendrüssel (Merény) és néhány másik, amelyeket nem nevezett meg, amelyekben ezüstöt bányásznak és exportálnak Lengyelországba. Ennek háttérében az (is) állt, hogy Buda 1541-es elfoglalása után sokan menekültek külföldre, és ennek ürügyén igazolást szereztek a bányaművelés felhagyásáról, majd kivitték a hozamot.¹³⁷⁸ Feigel szerint a haszonból az uralkodó is részesülhetne, ha maga venné meg az ezüstöt, javasolta továbbá, hogy a király olyan parancslevelet adjon ki, amelyben szigorú testi vagy birtokbeli büntetés terhe alatt tiltja meg az ezüst és arany kivitelét az országból. Ha pedig valaki aranyat vagy ezüstöt akarna eladni, annak Feigelhez kell fordulnia, aki majd ki fogja neki fizetni az érc ellenértékét. Felvetette azt is Ferdinándnak, hogy a nála lévő arany egy részét a kamara hasznára adná el más országokba. Ehhez viszont kamarát kellene felállítani a térségben. A csempészet azzal is jelentős veszteséget okoz a királynak, írta feljegyzésében, hogy a kivitt érc után nem fizetik be az urburát – így a bányaművelés csak néhány száz forintnyi bevételt hozott, holott ez az összeg Feigel szerint sokkal magasabbra is rúghatna. Ha a király vásárolná fel az ezüstöt, és veretné pénzzé, a pénzverésből is jelentős haszonra tehetne szert. Megjegyezte, hogy az ezüstön kívül másfajta fémeket is bányásznak, amelyekkel szintén érdemes lenne foglalkoznia a királynak. Feigel itt szerényen hozzátette, hogy az uralkodó nyugodtan rábízhatná a teljes ércbányászatot.

Az 1540-es évek végén tiltották be először a nemesérc exportját. A király már a Magyar Kamara 1548. évi instrukciójában megtiltotta az ezüst kivitelét az országból.¹³⁷⁹ 1549. február 19-én Wernher jelentette a Magyar Kamarának, hogy megkapta az utasítást, amely megtiltotta a feldolgozatlan ezüst exportját.¹³⁸⁰ Nem sokkal ezután, március 19-én kelt Feigel Péter

---

¹³⁷⁵ vö. *Instructio Camerae Regiae Maiestatis in regno Hungariae secundum decretum divi imperatoris Ferdinandi*. MNL OL E 136 *Diversae instructiones*, 8. köt. fol. 254v

¹³⁷⁶ Hajnóczy 1903, 89. p.

¹³⁷⁷ Feigel Péter jelentése a Magyar Kamarához. 1549. március 16. MNL OL E 41 *Litterae ad Cameram exaratae*, 1549. no. 20.

¹³⁷⁸ Paulinyi 1980, 8. p.

¹³⁷⁹ *Instructio Camerae Regiae Maiestatis in regno Hungariae secundum decretum divi imperatoris Ferdinandi*. MNL OL E 136 *Diversae instructiones*, 8. köt. fol. 254rv

¹³⁸⁰ Georg Wernher a Magyar Kamarához. 1549. február 19. MNL OL E 41 *Litterae ad Cameram exaratae*, 1549. no. 11.

korábban bemutatott jelentése, amely szintén károsnak ítélte a nyers ezüst kivitelét.¹³⁸¹ Április 6-án kelt az uralkodó rendelete a Magyar Kamarához, amelyben Wernher levelére hivatkozik, de sajnos csak utalásszerűen, a levél pedig nem maradt ránk.¹³⁸² Wernher ezen ismeretlen leveléből kiderült, hogy a királyi kincstár nagy kárára ezüstöt visznek ki Magyarországból Lengyelországba és máshová. Wernher javasolt néhány megoldást a kivitel megelőzésére, Ferdinánd válaszevele azonban sajnos nem részletezi ezeket a felvetéseket, viszont felszólítja a tanácsosokat, hogy tárgyalják meg Wernher ötleteit is, és küldjenek a kérdésről maguk által átgondolt és kidolgozott opiniót. Április 14-én Wernher azt jelentette a Magyar Kamarának, hogy megtette a szükséges intézkedéseket az ezüstkivitel megakadályozására, azaz megparancsolta a harmincadosoknak, hogy ne engedjék át állomásaikon a nemesércet, más intézkedést egyelőre nem látott szükségesnek.¹³⁸³ Augusztus 4-én kelt jelentésében viszont már nem elégedett meg ennyivel, azt fejtegette ugyanis, hogy fel kellene állítani egy pénzverő kamarát a Szepességben, amelyhez kötelező lenne beadni a térségben bányászott ezüstöt, és a kamaránál jó minőségű pénzt vernének az ércből.¹³⁸⁴ Wernher szerint jelentős haszonnal járna, hogyha kizárnák a lengyel pénzt az országból, amely itt mindenki kárára van használatban (ti. az adót is a rosszabb minőségű lengyel pénzben fizették be), és ha sikerülne megakadályozni az ezüst Lengyelországba való kivitelét, hasznos lenne az ezüst beváltását is helyben lebonyolítani. Azt gondolja, hogy meg kellene büntetni azokat, akik kiviszik az ezüstöt. Ismét hangsúlyozza, hogy a pénzverőkamarából kétségkívül nem csekély haszon származna, ha megfelelően ügyelnének rá, miként ezt már korábban sikeresen megvalósították. Sebastianus Sauer ugyanis, aki Thurzó Elek pénzügyeinek élén állt, kétszer is eljött Wernherhez a kérdés megvitatására, és elmondta neki, hogy Thurzó minden ráfordított költségét is beszámítva, nem megvetendő haszonra tett szert a saját pénzveréséből. Ugyanis abban az időben Kassán is volt pénzverés. Sauerrel sok mindenről beszélgettek, folytatta Wernher, mint például az ezüst beváltásának módjáról, az urbura használatáról (usus), amit már korábban megírt a kamarai tanácsosoknak, de még nem kapott választ. Másokkal is konzultálni fog, és többet ír majd, fejezte be levelét.

---

¹³⁸¹ Feigel Péter jelentése a Magyar Kamarához. 1549. március 16. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1549. no. 20.

¹³⁸² I. Ferdinánd rendelte a Magyar Kamarához. 1549. április 6. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹³⁸³ Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarához. 1549. április 14. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1549. no. 41.

¹³⁸⁴ Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarának. 1549. augusztus 4. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1549. no. 81.

Az 1540-es években kulcskérdés volt a rosszabb minőségű lengyel pénzek¹³⁸⁵ beáramlásának megszüntetése is. Ezek a veretek ekkoriban kezdtek elterjedni az északi-északkeleti megyékben.¹³⁸⁶ A fő gondot az jelentette, hogy a magyar pénzek finomabbak voltak¹³⁸⁷, ezért a lengyel pénzek forgalmának káros következménye a nemesfémkiáramlás.¹³⁸⁸ A király először 1543-ban tiltotta meg a Magyar Királyságból való pénzkivitelt arra hivatkozva, hogy az a kincstár számára káros.¹³⁸⁹ Az ügyeskedők súlyosbították a problémát: 1549-ben a Magyar Kamara tanácsülésén szóba került, hogy Szepes megyében egyesek rossz lengyel pénzt kínálnak a jó magyar pénzért, amit aztán extra haszonnal ismét eladnak, így már szinte ritkaság a jó magyar pénz.¹³⁹⁰ Egyelőre abban látták a megoldást, hogy rendelkeznek ezeknek az embereknek az elfogásáról, valamint pénzük elkobzásáról.¹³⁹¹ Az 1548-as pozsonyi országgyűlés kitiltotta a lengyel pénzt az országból,¹³⁹² azonban – úgy tűnik – a rendelkezést nem sikerült keresztülvinni, így más megoldáshoz folyamodtak, méghozzá Wernher fentiekben bemutatott kamarájához, amely gondoskodott volna a jó minőségű magyar pénzek veréséről.¹³⁹³ Ezt a pénzverő-kamarát mind Acsády, mind Huszár tévesen a későbbi Szepesi Kamarával azonosítja, és Huszár azt is megjegyzi, hogy a lengyel pénzek még mintegy másfél évszázadon keresztül a magyarországi pénzforgalom részét képezték.¹³⁹⁴

A forrásokban mindössze két utalás vonatkozik arra, hogy a hamispénzverés továbbra is jellemző volt a királyságban. Az uralkodó a Magyar Kamara számára 1548-ban kiadott instrukciójában elrendelte, hogy a tanácsosok vizsgálják ki a törvénytelen pénzverést, és büntessék meg a hamispénz-verőket.¹³⁹⁵ Arról is rendelkezett, hogy a pénzeket gyakran „próbálják meg”, azaz ellenőrizték minőségüket – ez arra enged következtetni, hogy nemcsak magánverdekben, hanem a királyiban is vertek hamis vagy legalábbis rosszabb minőségű

¹³⁸⁵ Lengyel pénzek: félgaras, garas, dutka, schilling, poltura hatos garas és ort) (nemcsak Lengyelország, hanem a lengyel korona fennhatósága alá tartozó pénzverő hatóságok veretei + más országok ezekkel megegyező veretei). Huszár 1969-1970, 58. p.

¹³⁸⁶ Huszár 1969-1970, 58. p.

¹³⁸⁷ A lengyel félgarasok finomsága 1558 előtt 6 latos (375-ös) volt 0,38-0,47 g színsúllyal, 1558-1563 között pedig 5 ½ latosra (343,75-ös) csökkent 0,33-0,43 g színsúllyal; ezzel szemben a Mo.-n forgott lengyel félgarasok és garasok finomsága 7 latos volt, és csak 1607-ben csökkent 6 latosra. Huszár 1969-1970, 60. p.

¹³⁸⁸ uo.; H. Németh 2002, 116-117. p.

¹³⁸⁹ I. Ferdinánd körrendelete a magyarországi pénzkivitel megtiltásáról. ÖStA HKA Altes Münz- und Bergwesen Ungarn RN 1. fol. 134-136. Prága, 1543. június 15.

¹³⁹⁰ MNL OL E 1 Protocollum cameralis consilii, 1549. február 27-iki ülés, 51. p.

¹³⁹¹ uo.

¹³⁹² Huszár 1969-1970, 58. p.

¹³⁹³ Huszár 1969-1970, Acsády 1888, 63. p., Huszár 1969-1970, 58-59. p.

¹³⁹⁴ vö. Buza 2012, 208. p.

¹³⁹⁵ Instructio Camerae Regiae Maiestatis in regno Hungariae secundum decretum divi imperatoris Ferdinandi. MNL OL E 136 Diversae instructiones, 8. köt. fol. 254v

pénzt.¹³⁹⁶ A rendelkezésnek nem lehetett túl sok foganatja, ugyanis 1550-ben a király ismételten rendelkezett arról, hogy a hamispénzverőket fogják el.¹³⁹⁷

A Magyar Kamara 1548. évi utasításában a nevezett intézmény hatáskörébe utalta a bányászatot is.¹³⁹⁸ Az uralkodó felszólította a tanácsosokat, hogy mivel az országban mindenféle érc megtalálható, amelyeknek művelése busás hasznot szokott hozni, fordítsanak gondot a tanácsosok arra, hogy tájékozódjanak a bányák helyzetéről és a haszonról, vizsgálják meg az elhagyott bányákat, majd az eredményről tájékoztassák az uralkodót.¹³⁹⁹ Ekkor merült fel az is, hogy I. Ferdinánd szívesen királyi fennhatóság alá helyezné a magánföldesúri bányákat: az instrukcióban kérte a tanácsosokat, vizsgálják ki, most is érvényes-e, hogy Mátyás és más korábbi királyok alatt a király az országon belül minden olyan birtokot elfoglalhatott, ahol ásványkincs vagy bánya feküdt, miként ezt II. Ulászló is később megerősítette.¹⁴⁰⁰ A felmérést egyelőre nem hajtották végre, mert az uralkodó a következő esztendőben ismételten rendelkezett róla.¹⁴⁰¹

A felmérésre azért is szükség lett volna, hogy az uralkodó át tudja tekinteni, hogy honnét mennyi urburát kell beszednie. A Magyar Kamara számára 1548-ban kiadott utasításban Ferdinánd felszólította a tanácsosokat, hogy szedjék be a királyt illető urburát, a mentességeket pedig írásos bizonyítékkal igazoltassák.¹⁴⁰² A behajtást minden bizonnal megpróbálták elkezdni, ugyanis erre utal, hogy Wernher speciális rendeletet kért az urbura behajtására vonatkozóan mind a maga számára, mind pedig azoknak, akik ezzel foglalkoznak.¹⁴⁰³ Az uralkodó türelmetlen volt, ugyanis április 5-én ismét fel kellett szólítania a tanácsosokat az urbura beszédésének elrendelésére, ami arra enged következtetni, hogy az előző évben nem jártak sikerrel.¹⁴⁰⁴ A királynak nem kellett sokáig várnia a biztató hírekre: Wernher már április 14-én azt jelentette, hogy elküldte Feigel Pétert a szomszédos bányavárosokba a király megbízólevelével az urbura beszédésére.¹⁴⁰⁵ Feigel kiváló bányászati szakember hírében állt;

---

¹³⁹⁶ uo.

¹³⁹⁷ *Monetae adulterinae cusorem quoad capiendum et ad locumtenentem regium mittendum.* Csak segédkönyvi bejegyzés maradt ránk. I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1550. május 22. MNL OL E 21 Benignae resolutiones.

¹³⁹⁸ *Instructio Camerae Regiae Maiestatis in regno Hungariae secundum decretum divi imperatoris Ferdinandi.* MNL OL E 136 Diversae instructiones, 8. köt. fol. 253r-v

¹³⁹⁹ uo. fol. 253v-254r

¹⁴⁰⁰ uo. fol. 254r

¹⁴⁰¹ I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1549. április 5. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁴⁰² *Instructio Camerae Regiae Maiestatis in regno Hungariae secundum decretum divi imperatoris Ferdinandi.* MNL OL E 136 Diversae instructiones, 8. köt. fol. 254rv

¹⁴⁰³ Georg Wernher a Magyar Kamarához. 1549. február 19. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1549. no. 11.

¹⁴⁰⁴ I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1549. április 5. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁴⁰⁵ Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarához. 1549. április 14. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1549. no. 41.

származása nem ismert, vagy stájerországi a családja, vagy pedig annak a Johannes Feygelnek a rokona, aki 1550 körül lőcsei polgárként bukkant fel.¹⁴⁰⁶ Feigel gyorsan dolgozhatott, ugyanis Wernher április 27-én kelt levelének utóiratában megemlíti, hogy épp most hozták meg Feigel levelét, amit ekkor még nem olvasott el, így tartalmát sem idézi.¹⁴⁰⁷

Feigel szóban forgó jelentése minden bizonnyal azonos azzal az áprilisi, közelebbről meg nem határozott keltezésű jelentéssel, amely tanulságos pillanatképet közöl a felső-magyarországi bányavidék helyzetéről.¹⁴⁰⁸ A jelentés szerzője részletesen felsorolja, hogy hol találhatók bányák Felső-Magyarországon, azok kinek a tulajdonában vannak, milyen a bányászat helyzete, valamint mennyi urburát fizetnek. Ez a dokumentum a legkorábbi bizonyítéka annak, hogy I. Ferdinándnak sikerült urburát szednie Felső-Magyarországon.

A feljegyzés arról tudósít, hogy Rozsnyó bányahely az esztergomi érseké, itt ezüst és réz található, amelynek a nyolcadát szokták urburaként fizetni, amelyet ugyanezen város polgárai szednek be, és minden évben adott márkányi ezüstöt fizetnek be az érseknek.¹⁴⁰⁹ Rudnán (Rozsnyórudna) jó ezüstöt bányásznak, amelyből nem szokás urburát fizetni egy bizonyos privilégiumra hivatkozva, amelyet nem képesek bemutatni, ezért királyi tiltás van az ércükön. Rudabánya Bebek Ferencé, és azt beszélik, hogy az egész ország legjobb ezüstjét bányásszák itt. Ebből egy kilencednyi urburát fizetnek, de a legtermékenyebb bánya most vagy pusztá, vagy nem művelik. Korábban, ahogy a helyiek beszélik, a néhai Thurzó Elek tulajdona volt, most János király záloglevele miatt Bebeké, amelyet a I. Ferdinánd is megerősített.¹⁴¹⁰ Gölnic ekkoriban a szepesi várhoz tartozott, ahol a jelentés szerint ezüstöt és rézet bányásztak, és az ezüst egykilencedét, a réznek pedig egytizedét fizették urburaként. A bányák egykor népesek voltak, de lakosságuk megfogyatkozott a bányászok szegénysége miatt. Ugyanott vasbánya is volt, amely után, mint mondták a felmérés idején, nem tartoznak urburát fizetni. Szomolnok szintén a szepesi várhoz tartozott, ezüstércet termeltek ki itt, amelyből egykilencedet fizettek, és különösen nagy mennyiségben nyertek itt ki vizet, amelyet cementvíznek hívnak, és amely a vasat megemésztí és rézzé változtatja,¹⁴¹¹ ennek szintén

---

¹⁴⁰⁶ Sarusi Kiss 2008, 178. p.

¹⁴⁰⁷ Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarának. 1549. április 27. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1549. no. 43.

¹⁴⁰⁸ ÖStA FHKA AHK HU Vermischte ungarische Gegenstände 2./B Bergstädte in Ungarn, 1549.04. fol. 124v-125v

¹⁴⁰⁹ uo. fol. 124r

¹⁴¹⁰ uo fol. 124v

¹⁴¹¹ Cementvíz: a rézbányákban összegyűlő, rézszulfátot tartalmazó víz, melyből a réz a behelyezett vasdarabok felületére rakódik le és azokat teljesen bevonja. Az alkímisták ebben az egyszerű eljárásban látták döntő bizonyítékát annak, hogy a közönséges fémek nemesebb fémekké változtathatók át. Szomolnokbánya még évszázadok múlva is híres volt az itt feltörő réztartalmú cementvízről, amelyet különféle célokra hasznosítottak. Vö. Új Idők Lexikona 5-6. Börcsipke – Cumulus. Bp., 1937. 1268. p.

egytizedét fizetik be urburaként, valamint rézércnek is egytizedét fizetik. Vitrolium (vagy vitriolum, azaz régiesen: gálickő, vitriolum cupri, Kupfer-vitriol, kékgálic, kékkő, rézgálic) is van itt, amely után, mint mondják, semmivel sem tartoznak, pedig valószínű, hogy urburát kellene fizetni.¹⁴¹²

A feljegyzést szerint Svedlér hasonlóképpen a szepesi várhoz tartozott, az ezüstje után egykilencedet, a reze után pedig tizedet fizettek. Rosental a Bebek család és a csetneki nemesek tulajdona volt, itt réz- és vasbányát is üzemeltettek, amelyekre a fenti uraknak adómentessége van, amiből még egy év van hátra. Dobsina szintén a csetneki nemeseké, itt öt vasbánya (*chalybes*) is van, amelyek után a helyi nemesek évi nyolc forintot fizetnek. Ezen felül van még egy vasbánya, amely minden héten a vas századrészét fizeti.¹⁴¹³ Az alábbi településeken Bebeknek vasművei vagy vasbányái fekszenek: Felsősajó, Alsósajó, Oláhpatak, Nagypolomeny, Kispolomeny, Rohóc (Rozsfalva), Restér, Csetnek és Waltdorff (Felsőerdőfalva). A fenti települések régi szokás szerint minden héten a vas egy századát fizetik be a birtokosnak. Most a megegyezés szerint mindegyik évi 25 forintot fizet. Berzéten (Berzététekörös) Bebek szintén egy vasművel rendelkezett akkoriban, amelyre öt évre mentességet szerzett az urbura alól, ennek idejéből még három volt hátra.

Az alábbi bányavárosok, ill. települések a szepesi várhoz tartoztak ez idő tájt: Folkmár a szepesi várhoz tartozott, három vasműhellyel rendelkezett, amelyekből minden évben a vas 12%-át fizetik be. Flikenau szintén a szepesi várhoz tartozik, van itt egy új vasofficina, amelyre Báthory András háromévi mentességet kapott.¹⁴¹⁴ Krompach (Korompa) szintén a szepesi várhoz tartozik, van két vasofficina, amelyekből évente két százalékot fizetnek. Wagendrüssel (Merény) Máriássy úr özvegyéé volt ekkoriban, ahol három vasofficina volt, amelyekből heti egy százalék vasat kellett fizetni. Murány vára körül egyébként a jelentés szerint kb. 18 vasofficina volt, amelyekkel kapcsolatban a helyiek azt mondták, hogy részint el vannak hagyva, részint a vár felügyelete alatt működnek, de meglehetősen elhanyagolják őket. Feigel végezetül megjegyezte, hogy ezen a területen, más helyeken is van érclelőhely és művelik is őket valamennyire, ezek alaposabb feltérképezéséhez egy kiterjedtebb vizsgálatra lenne szükség.

---

¹⁴¹² Keresztúri Diószegi Borbély István könyve az orvosságokról s a betegségek gyógyításáról. Közli: Mihalik József. 416. p. Magyar Történelmi Társ. sorozat 17. kötet 1894.

¹⁴¹³ uo. fol. 125r

¹⁴¹⁴ uo. fol. 125v

I.2.c)a.7. A felső-magyarországi bányászat az 1550-es években

Az 1550-es évek kezdetén Ferdinándnak továbbra sem volt birtokában a felső-magyarországi bányavárosok és –települések többsége. 1550-ben Bebek Ferenc elfoglalta Szomolnokot, Svedlért és Stószot.¹⁴¹⁵ Gölnicet Thurzó János visszafoglalta Báthorytól, de Rihnovár, Krompach és Szlovinka előbbi kezén maradt. I. Ferdinánd adott ugyan védlevelet Szomolnoknak a Bebekek ellen, többször törvénybe is idézte őket a bányavárosok pusztítása miatt, de hiába. 1553 királyi békebiztosok jártak a vidéken, hogy visszaszerezzék a Bebekektől Gölnicet, Szomolnokot, Svedlért, Remetét, Kuncfalvát és Kojsót. 1556 erre válaszul – bár az országgyűlés száműzte – Bebek György Gölnicet, Merényt, Óvizet és Lassúpatakat rohanta meg, majd kirabolta, az utóbbit lerombolta és mint várost megsemmisítette. 1559-1569 Mágóchy Gáspár, a Bebekek tisztje újra Szomolnokot és Stószot pusztította. Az 1550-es években a belháborúk és a török veszély miatt visszaesett a felső-magyarországi bányászat. „A gölnici, svédleri (sic!) és remetei bányák, ahol a század elején sok rezes és ezüstöt termeltek, tőke hiányában tönkrementek. Egyedül Szomolnok termelése volt számottevő, ahol rézkohók is működtek.” Gölnicen csak egy nagyobb bánya működött. A szabálytalan rézkereskedelem virágzott.¹⁴¹⁶

I. Ferdinándnak nem sok reménye volt arra, hogy visszaszerezze a bányavárosoknak legalább egy részét, de az utánuk járó adók beszedését nem ítélte reménytelennek. Már Ember Győző utalt rá, hogy a király 1550 körül Duk Bernát személyében külön tisztviselőt bízott meg, aki az urburafelügyelői tiszte (*superintendens urburarum*) kapta, és a „szepesi kamarai igazgatóság” főhatósága alá tartozott. Működésének eredményét Ember még nem ismerte, és további adatokat nem talált róla, így azt feltételezte, hogy tisztségét megszüntették, vagy azért, mert a szétszórta fekvő bányákat nem tudta egy ember ellenőrizni, vagy ami valószínűbb, hogy a vidék bányaművelésének fokozatos hanyatlása miatt a folyton csökkenő és bizonytalan urbura-jövedelem beszedésére nem volt érdemes külön tisztviselőt alkalmazni.¹⁴¹⁷ Néhány forrás azonban az eddigieknél alaposabban világítja meg Duk működésének néhány részletét. A tanácsosok uralkodóhoz írott leveléből értesülünk arról, hogy az urbura-felügyelő jelentést tett a szepességi bányavárosok helyzetéről a tanácsosoknak.¹⁴¹⁸ A tanácsosok mellékelték Duk levelét is, amelyben az urbura beszedésének legfőbb akadályaként magukat a bányavárosokat tulajdonló főurakat nevezte meg, különös tekintettel Báthory Andrássra és Bebek Ferencre.¹⁴¹⁹

---

¹⁴¹⁵ Hajnóczy 1903, 86. p.

¹⁴¹⁶ Gergely 2002, 92. p.

¹⁴¹⁷ uo.

¹⁴¹⁸ ÖStA FHKA AHK HU Vermischte ungarische Gegenstände, 2./B Bergstädte in Ungarn, 1551. fol. 140r-145v

¹⁴¹⁹ uo.

Az 1550-es évek elején I. Ferdinándnak sikerült beszédnie némi urburát, ami a korábbiakhoz képest jelentős előrelépés. Ismert Duk Bernát egy másik, 1552-ben kelt jelentése a felső-magyarországi érclelőhelyek urburáiról, amely azonban az 1550. évi urburáról tartalmaz adatokat.¹⁴²⁰ Duk – mint írja – ebben az évben átadott Wernhernek 32 márka ezüstöt, amit a rozsnóiaktól kapott. A rozsnóiak megígérték, hogy minden évben be fogják fizetni a 32 márkát, és mivel az ércbányák nagyon megfogyatkoztak, ezért az elmúlt évben csak 20 márkát tudott rájuk róni. A rozsnóiak ezt sem hagyták annyiban: kérelmezték a királynál, hogy engedje el nekik, mivel a háborús viszonyok közepette tönkrementek a bányáik.¹⁴²¹ A jelentésből megtudjuk, hogy Thurzó János a szepesi várhoz tartozó urburát a király parancsa ellenére szedte be, és Duk felszólítása ellenére átadta a vár kapitányának. Báthory András saját rihnói ércbányája után urburát nem fizetett neki, és szükségesnek látszik, hogy odaküldjenek valakit, aki rendezi vele ezt az ügyet. Bebek Ferenc a parancsnak engedelmeskedve átadta a Rudabánya után járó urburát, de prefektusa néhány napja, nem tudni, mi okból átvette az összeget és Duk jelezte, hogy ezekben a zavaros időkben nem is tud találkozni Bebekkel, hogy megkérdezze, most akkor, hol is van a pénz. Du értesíti a kamarát arról, hogy Valentin Eck Bártfáról az előző évben bányát nyitott, és reméli, hogy rezet fog bányászni, kéri a tanácsosokat, hogy néhány évre szerezzenek neki mentességet a királytól az urbura alól. Végezetül hozzáteszi, hogy a felső-magyarországi urburákból Kassa közelében, ahogyan a királynak korábban már jelezte, új ércbányákat lehetne nyitni.

Thurzó Jánostól még hosszasan követelte az uralkodó az urburát. I. Ferdinánd 1550-ben elrendelte, hogy ha Thurzó Jánosnak valóban mentességet van az urbura alól, akkor mutassa be kiváltságlevelét a tanácsosoknak, ők pedig opiniójukkal együtt küldjék fel a királyhoz.¹⁴²² Úgy látszik, a kiváltságlevelét Thurzó végül nem mutatta be, ugyanis 1551-ben a király már arra szólította fel Thurzó Jánost, hogy fizesse be az urburát Szepesvár körüli bányái után.¹⁴²³ Thurzó – úgy tűnik – ezek után sem mutatta be állítólagos kiváltságlevelét, ugyanis augusztus 18-án az uralkodó beleegyezett, hogy mandátumot adjon ki arról, hogy fizetnie kell.¹⁴²⁴ A Thurzó adómegtagadása miatti kárra a Magyar Kamara tanácsosai, közülük név szerint is kiemelve Georg Wernher és Pétervárad Balázs is felhívta az uralkodó figyelmét.¹⁴²⁵ Talán ennek is

¹⁴²⁰ Duk Bernát jelentése a Magyar Kamarához. 1552. augusztus 13. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1552. no. 90.

¹⁴²¹ A rozsnói magisztrátus beadványa a Magyar Kamarához. 1552. december 6. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1552. no. 140.

¹⁴²² I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1550. szeptember 11. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁴²³ Ember 1946, 369. p.

¹⁴²⁴ I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarához. 1551. augusztus 18. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁴²⁵ ÖStA HKA Altes Münz- und Bergwesen Ungarn RN 1. fol. 297-300. Pozsony, 1551. augusztus 12.

köszönhető, hogy I. Ferdinánd október 18-án kelt rendeletével – miután hangsúlyozza, hogy megkapta Thurzó levelét, amelyben mentegetőzött, amiért nem fizette meg az urburát – felszólította a főurat, hogy haladéktalanul fizesse be ezt az adót.¹⁴²⁶

Duk Bernát 1552-ben azt jelentette, hogy mivel nem kapott instrukciót, még el sem tudta kezdeni az urbura beszédését.¹⁴²⁷ A király nem nézte jó szemmel tisztviselője tétlenségét, még ebben az évben vizsgálatot indított ellene, amelynek során 1553 januárjában Wernher tanácsát is kikérték.¹⁴²⁸ Bár Wernher leírta, hogy nem lát teljesen tisztán az ügyben, annyit mégis megosztott a tanácsosokkal, hogy többször is figyelmeztette Dukot feladata teljesítésére, az urbura beszédésére, de hiába, ráadásul azt a 20 márka ezüstöt, amit a rozsnýóiaktól urbura címén szedett be, eladta a saját hasznára, miközben azt állította, hogy az urbura beszédésének előkészületeire fordította. Wernher tehát mindezek nyomán arra az álláspontra helyezkedett, hogy Duk Bernát kellő szorgalommal még a tél előtt be tudta volna szedni az urburát, ha nagyon akarta volna. Wernher szerint a szepesi várhoz tartozó bányák ügylet viszont nem Duk volt a vétkes, hanem azt Thurzó János tartotta meg magának, s így vette el a királytól. Thurzó ugyanis írásban kérte Wernher, hogy figyelmeztesse Dukot, ne hogy beszédje tőle az urburát, mielőtt a királlyal elismertetné mentességét, Wernher azonban megtagadta a főúr kérésének teljesítését. Bár Duk azt is kérte, hogy Wernher vagy más királyi megbízott menjen ki vele a bányák megsejtelésére és az urbura kivizsgálására, Wernher szerint erre semmi szükség nincs, de ettől függetlenül majd megteszi valamikor, de most a nagy hó miatt nem tud odautazni. Annyit tett még hozzá az itteni aranybányák gazdagságáról szólva, hogy idáig többet reméltek ezekből a bányákból, mint amennyi realisan kinyerhető lenne.

Wernher ugyanakkor arra is kérte a tanácsosokat, hogy küldjenek ki a Bebeknek parancslevelet, hogy az ezüstben bővelkedő Rudabánya érce után fizesse be az urburát. Hasonlóképpen fizessék be a Bebek család oltalma alatt bányászattal foglalkozó nemesek is. Továbbá intézkedést kért Thurzó János ellen is, aki a birtokain akadályozza a bányászatot oly módon, hogy nem engedi meg az olvasztáshoz szükséges fa és faszén előállítását, valamint megtiltja, hogy jobbágysai a bányaművelés után járó urburát befizessék.

Néhány héttel később, február 25-én Wernher újabb jelentést küldött a tanácsosoknak, amelyben arra hívta fel a figyelmet, hogy a Szepességben és környékén több helyütt is új

---

¹⁴²⁶ ÖStA HKA Altes Münz- und Bergwesen Ungarn RN 1. fol. 305. Bécs, 1551. október 11.

¹⁴²⁷ Duk Bernát jelentése a Magyar Kamarához. 1552. augusztus 13. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1552. no. 90.

¹⁴²⁸ Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarának. 1553. január 13. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1553. no. 8.

bányákat nyitottak, amelyeknek művelői megtagadták az urbura befizetését.¹⁴²⁹ Úgy vélte, különösen az új bányáknál fontos az adó befizetése, mert nagy haszon, még hozzá sok arany lenne várható. Bizonytalan a Bebek és Thurzó birtokai közti bányahelyek hovatartozása és félő, hogy az itteni bányákat az említett személyek viszálykodása miatt a bányászok elhagyják. Kérte a tanácsosokat, említsék meg ezt a királynak. Wernher javasolta továbbá, hogy alkalmas időben küldjenek biztosokat a térségbe többek közt az elpusztult bányák, a határviták és a szepességi bányavárosok vizsgálatára. Ha valami gond lenne a műveléssel, mielőbb tereljék vissza a normális mederbe, döntsék el a pereket, és akik kárt szenvedtek, kapjanak kedvezményt az urburából. Ezen intézkedések megvalósulása esetén – állította jelentésében Wernher – komoly hasznot hozhatnának a felső-magyarországi bányavárosok.

Az urburával kapcsolatosan új információval szolgál a Ferdinánd által 1553-ban Nagybányára küldött királyi biztosok, Georg Wernher, Thomas Francisci és Thorda Zsigmond számára kiadott instrukció.¹⁴³⁰ Ebben az utasításban az uralkodó mindenekelőtt meghagyta biztosainak, hogy vizsgálják meg a bányaművelés helyzetét a felső-magyarországi bányákban, különösen a hét szepességi bányavárosban, ahol az utóbbi időben abbamaradt a művelés, tanulmányozzák a bányászat újra indításának lehetőségeit, valamint azt, hogy kinek kell urburát fizetnie és ki az, aki igazolni tudja a fizetés alóli mentességét. A biztosoknak ki kell kérniük a helybeli szakembereket, így Duk Bernát urbura-felügyelő véleményét is. A biztosoknak gondot kell fordítaniuk a bányászat hatékonyabbá tételére, mivel az urbura is nagyobb, ha hatékonyabb a művelés. A biztosoknak azt is ki kell deríteniük, mi az oka annak, hogy hol több, hol kevesebb az urbura (nyolcad, kilenced, tized), és ennek kapcsán kiterjedt vizsgálatot kell folytatniuk, amely során ne csak a szóbeli vallomásokat, hanem a kiváltságlevelet is meg kell szemlélniük, és ha az egyes bányahelyeken a régi időktől fogva egy bizonyos hányadot szedtek, az maradjon így a továbbiakban is. A király egyúttal meghagyta, hogy vizsgálják meg, jogos-e, hogy egyesek semmilyen érc után nem fizetnek urburát, mások pedig csak a vas után, és ha nem jogos, bizonyítsák be és szedjék be az urburát tőlük is. A biztosok a hatékony ügyintézés érdekében speciális megbízólevelet kaptak, és az uralkodó szigorúan meghagyta, hogy figyelmeztessék az urburát bitorló földesurakat, hogy ez a pénz a királyt illeti. A biztosoknak továbbá intézkedniük kellett az agyonhajszolás miatt földesúri bányákat elhagyó bányászok

---

¹⁴²⁹ Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarának. 1553. február 25. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1553. no. 36.

¹⁴³⁰ Instrukció Werner György kamarai tanácsos, Francisci Tamás kamarai tanácsos, Torda de Gyalu Zsigmond a felső-magyarországi bányák felülvizsgálatára kirendelt királyi biztosok számára, 1553. július 16. MNL OL E 136 Diversae instructiones, 4. köt. Fol. 74r-83v Kiadja: Engel III. 1801 67-78. p.

megsegítése érdekében is, méghozzá úgy, hogy a helyzetükkel visszaélő földesurakat figyelmeztetniük kellett erre.

Duknak végül az őt ért vádak alól feltehetően sikerült tisztáznia magát, a fentiek ellenére is megtarthatta tisztségét, 1554-ben ugyanis ő szedte be az urburát, amint erről az uralkodót is tájékoztatta.¹⁴³¹ A király bizalma azonban nem volt feltétlen, ugyanis a tanácsosoktól is megkérdezte, mennyi is volt az elmaradt összeg. A felső-magyarországi bányákból bevételezhető urbura összegének korábbi felmérése sem sikerülhetett megnyugtatóan, ugyanis Ferdinánd 1554-ben ismételten parancsot adott a munka elvégzésére a kamarának.¹⁴³²

A bányabér kapcsán merült fel a központi kormányzat berkeiben, hogy vajon mit kezdjenek azokkal a nemesekkel, akik birtokaikon nemesfémeket találtak. I. Ferdinánd egy mandátumában utal arra, hogy előző évben bizottságot küldött ki a bányavárosok felmérésére, amelynek jelentésében a betűvel jelölték azokat a nemeseket, akik maguk adják el a birtokaikra kitermelt aranyat.¹⁴³³ Összehívták tehát az érdekelt nemeseket, és felszólították őket, hogy mutassák be kiváltságlevelüket, de minthogy azok ezt nem tették meg, így nem maradt más hátra, a király megbízottai megtiltották számukra, hogy a nemesfémek keresését és a bányák művelését a maguk számára kisajátítsák. A fentebb említett kiküldött biztosok információt kértek a bányászat jogi hátteréről is, amellyel kapcsolatban az uralkodó Szomor János jogügyigazgatóhoz küldte őket. Az ügy közvetlen folytatása nem ismert, ugyanis hiányoznak a további források. 1557-ben a Magyar Kamara ismét felvetette, hogy az eddigieknél hatékonyabban kellene kezelni az újonnan felfedezett és művelés alá vont bányákat.¹⁴³⁴

Az aranybányászat Felső-Magyarországon való ismételt megjelenésére, volumenének növekedésére mutat az a jelenség, hogy már nemcsak ezüstöt, hanem aranyat is nagyobb tételekben vittek ki az országból. Erre enged következtetni két királyi rendelet, amelyek megtiltják a nemesfémexportot. 1554-ben I. Ferdinánd az arany és ezüst kivitelét tiltotta meg,¹⁴³⁵ Miksa trónörökös pedig 1558-ban az aranyét.¹⁴³⁶ Miksa azzal is megpróbálkozott, hogy saját megbízottjához vitesse a magyar birtokos nemesek által kitermelt nemesércet, de a rendelkezést nem koronázta siker.

¹⁴³¹ I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarához. 1555. október 11. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁴³² I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarához. 1554. május 26. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁴³³ I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarához. 1555. április 5. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁴³⁴ A Magyar Kamara jelentése a nemesi birtokokon felfedezett aranybányákról ÖStA HKA Altes Münz- und Bergwesen Ungarn RN I. fol. 519-520. Pozsony, 1557. március 19., német fordítását l. uo. fol. 527.

¹⁴³⁵ I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarához. 1554. február 8. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁴³⁶ I. Miksa mandátuma a Magyar Kamarához. 1558. március 26. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

A király több felső-magyarországi bányára is szert tett: 1551-ben 9000 forintért megvásárolta Iglót Pethő Jánostól, ami csak hosszadalmas eljárással sikerült.¹⁴³⁷ A következő esztendőben, 1552-ben a király Kassa elfoglalásával a hozzá tartozó két bányaváros, Gönc és Telkibánya felett is joghatóságot szerzett.¹⁴³⁸ Gönc még ebben az évben bemutatta kiváltságlevelét.¹⁴³⁹ Az uralkodó fontolgatta a városok saját kezelésébe helyezését, valamint a korábbi birtokosoknak, illetve zálogbirtokosoknak való esetleges visszaadását, és ehhez kérte a tanácsosok opinióját. Wernher leveléből arról értesült, hogy a bányavárosokat a szomszédos birtokosok, Serédy Gáspár és Perényi Péter zaklatják, ezért felszólította a tanácsosokat, hogy védjék meg őket. Telkibánya 1556-ban Benke szerint a kincstár, ill. Perényi Péter kezébe került (sic!).¹⁴⁴⁰ Göncöt és Telkibányát az uralkodó 1558-ban eladta Dobó Istvánnak.¹⁴⁴¹

Bár nem tartozik a szorosan értelmezett Felső-Magyarországhoz, a lipthói bányákkal is a felső-magyarországi jövedelemigazgató, Thorda Zsigmond foglalkozott, így néhány sorban ezekről is említést teszek. A király úgy vélte, hogy Pekry Lajos 1552-ben bekövetkezett halála után a nála zálogban lévő területnek az itt található bányákkal együtt a királyra kellene szállnia.¹⁴⁴² Az örökösök akadályozták a bányák művelését, ezért az uralkodó megparancsolta a tanácsosoknak, hogy vizsgálják ki az ügyet a királyi jogügyigazgató bevonásával, és tanácskozzanak arról, hogy a bányák miként térhetnének vissza a király fennhatósága alá. Az itteni bányászatban érdekelt volt a híres humanista, Valentin Eck is, aki a királytól kért segítséget a bányászattal kapcsolatos nehézségek megoldásában.¹⁴⁴³ Ecknek egyébként Gölnicbányán is voltak réz- és vasbányái, amelyeket azonban jelentős veszteséggel művelt, így 1557-ben bekövetkezett halálakor jelentős adósságot hagyott hátra.¹⁴⁴⁴

A király Draskovich György pécsi püspöknek a jászói prépostság területén fekvő bányáira is ki akarta terjeszteni hatalmát, legalább adóztatás szintjén, ezért a Magyar Kamarától

---

¹⁴³⁷ I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarához. 1551. március 7. MNL OL E 21 Benignae resolutiones, I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarának. 1551. április 7. uo., I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarához. 1551. április 17. uo. I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarához. 1551. június 3. uo.

¹⁴³⁸ I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarához. 1552. március 9. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁴³⁹ I. Miksa mandátuma a Magyar Kamarához. 1552. július 23. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁴⁴⁰ Benke 2001, 57. p.

¹⁴⁴¹ I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. Csak segédkönyvi bejegyzés maradt ránk. 1558. január 8. MNL OL E 21 Benignae resolutiones, I. Ferdinánd mandátuma Dobó Istvánnak. 1558. február 1. uo.

¹⁴⁴² I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarához. 1552. július 9. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁴⁴³ I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarához. 1552. február 8. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁴⁴⁴ Thorda Zsigmond jelentése a Magyar Kamarának. 1557. május 31. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1557. no. 71., Caspar Kaufman és Valteín Döndl jelentései Valten [Valentin] Eck bártfai polgár Gölnicbányán (Szepes megye) művelt réz- és vasbányáiról. ÖStA HKA Altes Münz- und Bergwesen Ungarn RN 1. fol. 521-524. Besztercebánya, 1557. szeptember 4.

információt kért a vonatkozó kiváltságlevelekről,¹⁴⁴⁵ majd utasította a kamarát, hogy küldje ki Pesthy Ferencet és két bányaműveelésben jártas személyt a bányák megvizsgálására.¹⁴⁴⁶

Az 1550-es évek elejére a királynak sikerült kiterjesztenie fennhatóságát a felső-magyarországi vasbányászatra is, amelynek első jeleiként értékelhető, hogy királyi bizottságok indultak a bányák felmérésére. A murányi várhoz tartozó vasbányákról 1549-ben, néhány hónappal azelőtt, hogy azok királyi kézre kerültek volna, elkészült az első összeírás.¹⁴⁴⁷ Eszerint a várhoz tartoztak a Zeleznik-hegy vasbányái, innen kapták a vasércet a Murány völgyének és a ratkói-völgynek a hámorai,¹⁴⁴⁸ majd a következő évben az alsó-magyarországi bányavárosok kivizsgálására rendelt biztosok is feladatuk kapták, hogy felmérjék a murányi vasbányákat.¹⁴⁴⁹ A murányi völgyben 1549-ben 12 ½ működő, 6 ½ felhagyott vashámort, valamint 13 működő és 13 felhagyott olvasztóhutát írtak össze.¹⁴⁵⁰ 1549-ben Ratkón és a Zeleznik-hegyen 5 hámort és 17 hutát írtak össze.¹⁴⁵¹ A Sajó völgyének Rozsnyó feletti szakaszán 1549-ben 10 vashámort írtak össze.¹⁴⁵² Ekkoriban a rihnoi uradalom korompai vashámorai, amelyek közül már 1528-ban említenek egyet, lőcsei kereskedők kezén voltak (ők egyébként Gömör megyében is birtokoltak vasműveket).¹⁴⁵³ Gölnicbánya több hámor üzemeltetését is magának tartotta fenn oly módon, hogy számos falut kizárt belőle, a falusiaknak csak a bányamunkában való részvételt engedték meg.¹⁴⁵⁴ Vasbányászat folyt a szendrői és a csetneki uradalomban, valamint Rozsnyó, Igló, Mecenzéf és Kassahámor környékén is. A vasipar ekkorra jelentősen visszaesett a középkorhoz képest, ugyanis a leggazdagabb vasérckészlettel rendelkező megye, Gömör számos helysége viselte a kettős adóztatás terhét.¹⁴⁵⁵

Sarusi Kiss szerint a vasbányák felett is megvolt a királyi felségjog, de azoknak a nemesfémhányaknál jóval csekélyebb jelentősége miatt nem foglalkozott vele, de mihelyst a vasbányászat jelentősége megnőtt, határozottan megpróbált érvényt szerezni a királyi

¹⁴⁴⁵ I. Ferdinánd parancslevele a jászói prépostság területén található bányák privilégiumairól. ÖStA HKA Altes Münz- und Bergwesen Ungarn RN 1. fol. 995. Bécs, 1560. június 8.

¹⁴⁴⁶ Királyi parancslevél, hogy Pesthy és társai hadd szemléljék meg a jászói prépostság területén fekvő bányákat, 1560. ÖStA HKA Altes Münz- und Bergwesen Ungarn RN 1. fol. 1038. Bécs, 1560. július 22.

¹⁴⁴⁷ Heckenast 1991, 90. p., hivatkozva: HKA Ungarische Münz- und Bergwesen, Fasz. 1. fol. 163.

¹⁴⁴⁸ Heckenast 1991, 44. p., Sarusi Kiss 1997, 81. p.

¹⁴⁴⁹ A Magyar Kamara biztosainak jelentése a murányi vaskohókról ÖStA HKA Altes Münz- und Bergwesen Ungarn RN 1. fol. 235-266. Körmöcbánya, 1550. augusztus 31.

¹⁴⁵⁰ Heckenast 1991, 44. p., hivatkozva: OL Filmtár W 189 HKA Vermischte ungarische Gegenstände. Konkskriptionen. Fasz. 6. RN 45. No. 190. fol. 28.

¹⁴⁵¹ Heckenast 1991, 44-45. p., Sarusi Kiss 1997, 81. p.

¹⁴⁵² Heckenast 1991, 45. p., hivatkozva: OL Filmtár W 189 HKA Vermischte ungarische gegenstände. Konkskriptionen. Fasz. 6. RN 45. n. 190. fol. 30-31. Szirk, Turcsok, Ratkó, Ratkóbisztró és Vörösvágás középkori vaskohászatát feltételezi

¹⁴⁵³ Heckenast 1991, 46. p., vö. Paulinyi 2005, 250. p.

¹⁴⁵⁴ Heckenast 1991, 102-107. p., Paulinyi 2005, 250. p.

¹⁴⁵⁵ Heckenast 1991, 96-108. p., Paulinyi 2005, 233. p.

jognak.¹⁴⁵⁶ Erre igen szemléletes példa Murány esete. Az uralkodó az uradalmon kívül elhelyezkedő Vashegy esetében érvényesítette királyi felségjogot, és a vasbányák termését a Bebekekkel szemben a murányi és a rákosi uradalomban működő vasművek számára biztosította. Minden bizonnyal a királyi felségjogon alapult az is, hogy a rákosi uradalom jövedelmeiből „kivették” és a murányi uradalomnak adták át a rákosi uradalom vasműveit. Másik példa erre az uralkodó nevében kelt intés a felső-magyarországi mustramesternek, amelyből kiderül: Jolsva város polgárai nehezményezték, hogy sem Csehiekről, sem Ochtináról (Martonháza) nem tudnak vasércet szállítani bányáikhoz, amire pedig engedélyük és kiváltságuk van, mert magyar nemesek megakadályozzák őket benne. Mivel így a vashámorok nem tudtak dolgozni, és ezáltal az uralkodó haszna is csökkent, az Udvari Kamara megparancsolta nekik és minden illetékes hivatalnoknak, hogy nemcsak a jolsvaiak, hanem bármely más bányavárosi polgár („*sondernauch alle waltpürger*”) szabadon bányászthasson ezeken a helyeken, mivel a bányászati regálé uralkodói jog.¹⁴⁵⁷

A murányi uradalmat az uralkodó 1550-ben vette saját kezelésébe. 1550 augusztusában eisenerzi szakértők érkeztek Murányba, hogy felmérjék a vasbányászatot. Úgy vélték, hogy a környék vaslelőhelyei rengeteg hámort tudnának ellátni vasércel, ezért javasolták a királynak, hogy telepítsen ide stájerországi bányászokat, hámorkovácsokat, kohómunkásokat és ácsokat, illetve adjon nekik és a már működő hámorok számára újabb adókedvezményeket.¹⁴⁵⁸ Egy vaskamara felállítását is javasolták, amely az erdélyi és a havasalföldi vaskeresletre alapozva állította, hogy a 32 hámor működése esetén heti 1280 mázsa vasat lehetne előállítani. Ha minden 100 pfenniget érő mázsa vasra 10 pfennig felárat tenne az uralkodó, akkor az heti 128 magyar forint bevételt jelentene. Feigel ennél is tovább ment: hogy ha volna elegendő készpénz a vas felvásárlására, akkor már 40 mázsa vas után akár 10 forint haszna is lehetne az uralkodónak. Felvetette továbbá a csetneki hámorok bevonását a murányi vaskamarába, amelyek segítségével az így már több mint 40 hámor évi sok ezer forint hasznot hozna. A biztosok szerint a murányi uradalmat érdemes lenne az uralkodó kezelésében tartani.¹⁴⁵⁹ A szakemberek szembesültek azzal is, hogy Bebek Ferenc igényt formált a rákosi várra és uradalomra, valamint a környékbeli vasbányákra.

---

¹⁴⁵⁶ Sarusi Kiss 1997, 172. p.

¹⁴⁵⁷ *uo.*, *vö. uo.* 176-178. p., Továbbá: I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1550. szeptember 24. MNL OL E 21 Benignae resolutiones, Salm Miklós gr. levele Feigel Péterhez, Murány vára provizorához. 1550. június 24. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1550. no. 28., Salm Miklós gr. levele Feigel Péterhez, Murány vára provizorához. 1550. június 24. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1550. no. 29., Feigel Péter jelentése a Magyar Kamarának. 1550. augusztus 8. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1550. no. 37.

¹⁴⁵⁸ Heckenast 1991, 90. p., Sarusi Kiss 2008, 175. p.

¹⁴⁵⁹ Sarusi Kiss 2008, 176. p.

Az uralkodó a murányi uradalmat a bányákkal együtt megtartotta saját kezelésében. A vasbányászatot a murányi udvarbírók kezelték. A király a Feigel Péter számára 1551-ben kiadott utasításban szabályozta a bányászok számára adható uralkodói kiváltságokat, de a provizor adózási könnyítéssel tartozott ösztönözni az odaköltözést, a művelésben lévő bányákban dolgozók régi jogon bírt kiváltságait nem sérthette, rájuk sem robotot, sem többletcenzust nem vethetett ki, feladata volt továbbá, hogy minél több bányát vonjon művelés alá, lehetőség szerint az elhagyott bányákat is.¹⁴⁶⁰ A későbbi provizorok működéséről egyelőre nem sokat tudunk, így jóformán csupán a nevüket ismerjük: Kristán Balázs (1551. nov. 6-1554 vége), Pelinyi Bálint (1555. jan. 1.-1555 vége), Kiszél Péter (1556. jan. 1.-1559. július 6.).¹⁴⁶¹ A vasbányászat minden bizonnyal kevés javítanivalóra szorult, ugyanis Kristán utasításában már csak mindössze egy fél pontban szerepel a vasércbányászat.¹⁴⁶² Tevékenységükről árulkodhat Paulinyi vassfeldolgozó üzemekről készített táblázata, amely az 1556-os és 1558-as állapotokat mutatja be.¹⁴⁶³

Maskó 1559-es utasításában a kamara arra hívja fel a figyelmet, hogy kedvezményekkel kell ösztönöznie a vastermelést, ugyanis a megelőző években már sok hámort és hutát elhagytak.¹⁴⁶⁴ Ebben minden bizonnyal szerepet játszott az is, hogy 1556. március 23-án Bebek Ferenc ezer lovassal és gyalogossal és a törökökkel együtt Murányra támadt. Talán ekkor, vagy nem sokkal később a Balassák is csatlakoztak a Bebekekhez, és ismét megtámadták a murányi uradalmat: 1556. május 16-án Kiszél Péter udvarbíró jelentette a Balassák és Bebekek támadása okozta károkat: a vashámorok és huták munkásai elmenekültek, így a várnak nem lesz jövedelme a vasbányászatból.¹⁴⁶⁵ 1558-ban a törökök támadták meg Murányt, és Sarusi Kiss szerint nekik is részesedésük volt az itteni bányászat hasznából.¹⁴⁶⁶

A főbányagrófság tervéről, bár nem valósult meg, néhány szóban szót kívánok ejteni, ugyanis világosan jelzi I. Ferdinánd azon, továbbra is meglévő törekvését, hogy az egész magyarországi bányászat igazgatását egy kézben összpontosítsa. A király 1550-ben bizottságot küldött ki, amelynek feladata többek között az volt, hogy tegyenek előterjesztést a főkamaragrófi hivatal felállításáról.¹⁴⁶⁷ A bizottság Wernhert találta legalkalmasabbnak erre a feladatra, azonban ő magas korára és a bányáügyekben való járatlanságára hivatkozva sem

---

¹⁴⁶⁰ Sarusi Kiss 1997, 82. p., Sarusi Kiss 2008, 179. p., vö. Kenyeres 2002/b. 476-480. p., vö. MNL OL E 136 *Diversae instructiones*, 1. köt. fol. 151-153.

¹⁴⁶¹ Sarusi Kiss 1997, 82. p., Sarusi Kiss 2008, 179. p.

¹⁴⁶² Sarusi Kiss 2008, 179. p.

¹⁴⁶³ Paulinyi 2005, 248. p., vö. Heckenast 1991, 92-96. p.

¹⁴⁶⁴ Sarusi Kiss 1997, 82. p.

¹⁴⁶⁵ Sarusi Kiss 2008, 93-94. p.

¹⁴⁶⁶ Sarusi Kiss 1997, 91-92. p.,

¹⁴⁶⁷ Eckhart 1914, 200. p., Ember 1946, 302. p.

ekkor, sem később nem vállalta el a megbízatást. 1553-ban Konritz Kristóf is szóba jött mint lehetséges főkamrás, ugyanis ő már a Fuggerek alatt igazgatta a besztercebányai rézműveket, és a kincstár is alkalmazta már korábban ebben a minőségben, de kinevezésére végül nem került sor. 1555-ben Wernher jelölte ki a feladatra, azonban ő ekkor sem vállalta a tisztséget.¹⁴⁶⁸ 1557-ben felmerült, hogy rendszerezsítik a bizottságok útján való igazgatást, de ez a felvetés nem valósult meg. Erre a feladatra a kormányzatnak nehéz volt megfelelő embert találnia, ugyanis annak értenie kellett volna magyarul, latinul, németül, szlovákul, ráadásul az udvar nem akart magyar nemzetiségű személyt kijelölni, így 1560-ban ejtették Thurzó Ferenc jelölését.¹⁴⁶⁹

Az 1550-es években a központi hatalom megszilárdulása ellenére is fennmaradt a hamis pénzek verése. 1551-ben a király meghagyta a Magyar Kamarának, hogy Wernher javaslatait is meghallgatva tanácskozzanak arról, hogyan lehetne elfogni a homonnai hamispénzverőt és embereit, majd küldjék el opiniójukat.¹⁴⁷⁰ 1552 januárjában Wernher arról számolt be a kamarának, hogy egy bizonyos „Aurifaber” Miklós pénzhamisítót Sáros várába vezették, és várja a további utasításokat.¹⁴⁷¹

1553-ban Wernher újból felvetette a Szepességben felállítandó pénzverde tervét is, ugyanis ennek létrehozása véleménye szerint nem kevés hasznot hozna.¹⁴⁷² A dolgot azért is érezte éppen most aktuálisnak, mert nemrég foglalták vissza Kassát, ahová szerinte helyezni kellene a szóban forgó pénzverdét. Kemény szerint Kassa városa 1556-ban kezdeményezte a pénzverés újra indítását,¹⁴⁷³ vagyis I. Ferdinánd 1556-ig biztosan nem tette azt meg. A király azonban 1557-ben tetszése időtartamára átengedte a kassai pénzverőházat Perényi Mihály zempléni ispánnak, és felszólította a kamarát is, hogy minden szükséges tartozékkal adják át Perényi birtokába.¹⁴⁷⁴ Pétervárad Balázs egy szintén 1557-es jelentéséből kiderül, hogy a pénzverőházat nemrégiben élelem tárolására használták, és most, hogy az uralkodó Perényinek adta, nem tudják hová tenni az élelmet.¹⁴⁷⁵ A fentiek tükrében akár hihetünk is Keménynek, aki azt írta, hogy csak 1580-ban vertek újra pénzt Kassán.¹⁴⁷⁶

---

¹⁴⁶⁸ Eckhart 1914, 202-203. p.

¹⁴⁶⁹ Eckhart 1914, 200. p., Ember 1946, 302. p.

¹⁴⁷⁰ I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarához. 1551. augusztus 18. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁴⁷¹ Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarának. 1552. január 6. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1552. no. 1.

¹⁴⁷² Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarának. 1553. január 13. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1553. no. 8.

¹⁴⁷³ Kemény 1902, 251. p.

¹⁴⁷⁴ I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarához. 1557. július 10. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁴⁷⁵ Pétervárad Balázs jelentése a Magyar Kamarának. 1557. március 7. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1557. no. 42.

¹⁴⁷⁶ Kemény 1902, 251. p.

I.2.c)a.8. A felső-magyarországi bányászat az 1560-as években

A király a Magyar Kamara számára kiadott 1561. évi instrukciójában továbbra is a Magyar Kamarára bízta a magánföldesúri bányászat ügyeit, valamint a királyi jogok biztosítását.¹⁴⁷⁷

Az uralkodó az 1560-as években is szükségesnek érezte a bányák felmérését. Először 1564-ben rendelkezett arról, hogy a szepességi ércek felmérése ügyében instrukciót kell kidolgozni.¹⁴⁷⁸ A következő évben ismét felszólította a Magyar Kamarát, hogy a tanácsosok a szepességi bányák állapotának felmérésére küldjenek ki a bányászathoz értő személyeket.¹⁴⁷⁹ Úgy látszik, a felmérés legalábbis nem volt teljeskörű, ugyanis a király néhány hónappal később ismételten tájékoztatást kért a szepességi rézről.¹⁴⁸⁰ A bizottság kiküldését 1566 első hónapjaiban is megsürgette mind Miksa trónörökös, mind pedig Károly főherceg,¹⁴⁸¹ ezúttal azonban nem hiába, ugyanis végre tényleg felmérték a szepességi bányavárosokat. A késlekedés hátterében valószínűleg az állhatott, hogy Felső-Magyarországon háború folyt, és Schwendi csak 1566-ban tudta biztosítani a területet a Habsburgok számára.¹⁴⁸²

A biztosok Gölnicbánya körzetében csak Ceheken találtak néhány mély aknát, amelyek termékét a bányapolgárok saját távoli kohóikban olvasztották ki.¹⁴⁸³ 1562-ben Thorda felvetette, hogy érdemes lenne kivizsgáltatni Gölnicbányát, hátha kincstári kezelésbe lehetne venni Valentin Eck örököseitől és a pálosoktól, illetve az ottani szemle egyébként is hasznos volna.¹⁴⁸⁴ A király megfogadta a tanácsot, és meghagyta a Magyar Kamarának, hogy vizsgálta meg a bányát.¹⁴⁸⁵

Visszatérve a biztosok jelentésére, azt látták, hogy Szomolnokon két főeret bányásztak, amelyek közül az egyik 80 bányaöl mély volt, rézércét saját hutájuk olvasztotta ki, hetenként 500 mázsát. A másik tárna 50 bányaöl mély volt, rezet és ezüstöt tartalmazott, a bányász bére 3 mázsa közetért 1 „kurta” (azaz 70-80 dénárt érő rajnai) forint volt, és a kohó heti 750 mázsát dolgozott fel.

---

¹⁴⁷⁷ Nagy 2015,

¹⁴⁷⁸ I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarához. 1564. augusztus 12. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁴⁷⁹ I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarához. 1565. május 17. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁴⁸⁰ I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarához. 1565. november 28. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁴⁸¹ I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarához. Csak segédkönyvi bejegyzés maradt ránk. 1566. január 21. MNL OL E 21 Benignae resolutiones, Károly főherceg mandátuma a Magyar Kamarához. 1566. január 31. uo., Károly főherceg mandátuma a Magyar Kamarához. 1566. február 8. uo., I. Miksa mandátuma a Magyar Kamarához. 1566. február 24. uo.

¹⁴⁸² Lukinich 1918, 116-117. p.

¹⁴⁸³ Hajnóczy 1903, 91. p.

¹⁴⁸⁴ I. Miksa mandátuma a Magyar Kamarához. 1562. április 10. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁴⁸⁵ I. Miksa mandátuma a Magyar Kamarához. 1562. április 10. MNL OL E 21 Benignae resolutiones, ÖStA FHKA AHK Hoffinanz Ungarn, RN. 10. Konv. 1562. április. Thorda Zsigmond jelentése I. Ferdinándhoz. 1562. április 10. fol. 51-56.

Svedlőren és Remetén a biztosok ottjártakor teljesen szünetelt a bányászat. A cementvíz pedig évi 500 mázsa rezet adott. A rezet Roll Antal lőcsei polgár, fiaival együtt a Thurzók állandó bányabérelője mázsánként 6,5 forintért vette át, Lőcsén a Thurzó-féle olvasztóban tisztította és Lengyelországba adta el mázsánként 9,5 forintért. Az ezüsttermelés bányaadója évi 1666 forint volt.

A biztosok jelentésében nem szereplő települések bányászatáról is találhatunk adatokat a szakirodalomban, illetve kiegészíthetjük az anyagot néhány forrással is. Az iglói bányászat Hajnóczy szerint a szomszédos földesurak zaklatásai ellenére is virágzott. Réz- és vasbányák sora nyílt Nagynilecen, Párisfalván, a Schönhengst, Knoll, Grätel és más nevű hegyeken, Rosztokán, Holló- és Vaspatakon, részben a merényiek, részben a svedlőriek buzgólkodása révén. A „lengyel uralom kapzsisága” azonban hátráltatta a térség fejlődését. A legtekintélyesebb és leggazdagabb bányavállalkozó a Szontagh család volt.¹⁴⁸⁶ 1562-ben fegyvergyár alakult, amelynek termékeit szekérszámmra hordták Lengyelországba. A források alátámasztják a réztermelés virágzását: I. Ferdinánd 1564-ben mandátummal tiltotta meg az iglói prefektusnak, hogy rezet exportáljon az Oszmán Birodalomba¹⁴⁸⁷, majd nem sokkal később tájékoztatást kért az iglói várban lefoglalt réz mennyiségéről és értékéről¹⁴⁸⁸. Az iglói várat legkésőbb 1566-ban elzálogosították Dobó Istvánnak, ugyanis ekkor a király meghagyta, hogy a záloglevelet a Magyar Kamara küldje el az Udvari Kamarának.¹⁴⁸⁹

Rudabányáról annyit tudhatunk meg, hogy 1561-ben Dobó István hűsége jutalmául megkapta, miután kiszabadult a szamosújvári fogságból¹⁴⁹⁰ -- ez viszont arra enged következtetni, hogy legalább rövid ideig királyi kézben volt.

Telkibánya Dobónak való elzálogosításáról már 1562-ből van adatunk¹⁴⁹¹, de csak néhány évvel később, 1566-ban nyerte adományul.¹⁴⁹² 1567-ben még az ő kezén volt, ugyanis az uralkodó mandátumot adott ki annak kivizsgálására, hogy Pesthy Ferenc mennyi bort vett el Dobó gönci és telkibányai jobbágyaitól.¹⁴⁹³

I. Miksa alaposan meg kívánta reformálni a szepességi rézbányászatot: egy 1565-ös rendelet tanúbizonysága szerint a Manlichiana társaságnak kívánta bérbe adni azt.¹⁴⁹⁴ A rezet a király elképzelése szerint Besztercebányán kellene feldolgozni. Azt is meghagyta a kamarának,

---

¹⁴⁸⁶ Hajnóczy 1903, 91. p.

¹⁴⁸⁷ I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarához. 1564. május 24. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁴⁸⁸ I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarához. 1564. június 23. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁴⁸⁹ I. Miksa mandátuma a Magyar Kamarához. 1566. november 23. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁴⁹⁰ Benke 2001, 33. p.

¹⁴⁹¹ I. Miksa mandátuma a Magyar Kamarához. 1562. január 17. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁴⁹² Benke 2001, 57. p.

¹⁴⁹³ I. Miksa mandátuma a Magyar Kamarához. 1567. augusztus 1. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁴⁹⁴ I. Miksa mandátuma a Magyar Kamarához. 1565. február 28. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

hogy vásárolják meg a lőcsei pénzverőházat, ahol érméket verethetnének a rézből. A javaslat megvalósulásáról korszakomban nincs adat.

Az urbura beszédese továbbra is problematikus volt, a király ugyanis még ekkor is kénytelen volt több ízben utasítani a gondos kezelésre a Magyar Kamarát. Először Ferdinánd 1563-ban adott ki rendeletet az urbura beszédéséről, hozzáfűzve, hogy a kiváltságokra vonatkozó oklevelet az érintetteknek a kamara előtt kell bemutatni.¹⁴⁹⁵ Második alkalommal 1566-ban bocsátott ki hasonló rendeletet, amelyben felszólította a Magyar Kamarát, hogy kinevezett biztosok járjanak el az urbura ügyében, és számukra állítsanak ki instrukciót.¹⁴⁹⁶ 1567 augusztusában a király elrendelte Telkibánya bányáinak kivizsgálását¹⁴⁹⁷, amelynek eredménye az lett, hogy a csanádi püspök városhoz való jogát kétségbe vonták.¹⁴⁹⁸ A bányászat valószínűleg abbamaradhatott, ugyanis a bányák elvizesedése miatt a század második felében már nem lehetett gazdaságosan folytatni a kitermelést.¹⁴⁹⁹ A bányászat felhagyására vagy jelentéktelenné zsugorodására utal az is, hogy Benke a Szepesi Kamara levéltárában nem talált adatot a városhoz kapcsolódóan folyó bányászati tevékenységre.

Az illegális érc kivitel továbbra is problémát jelentett.¹⁵⁰⁰ Erről tanúskodik egyrészt a tilalom többszöri ismétlése, másrészt a rendelkezések a kivitel megakadályozásáról, harmadrészt pedig a harmincadoknál időről időre lefoglalt ércszállítmányok.

A szepességi ezüst és réz Lengyelországba való kivitelének tilalmát I. Miksa 1566-ban megismételte. Parancslevelében hangsúlyozta, hogy az ezüstöt és rezet a törvények ellenére büntetlenül viszik ki Lengyelországba, ezért elrendelte, hogy az ezüstércet a felállítandó lőcsei kamaránál kell majd beváltani, és aztán átküldeni a körmöci kamarához. Hasonlóképpen kell eljárni a szepesi rézzel is. Az uralkodó külön megparancsolta Thurzó Szaniszlónak, hogy a rezet először szállítsa Lőcsére, ahol le kell azt mérni. A király kötelezővé tette továbbá, hogy a kereskedők ún. „sédát”, azaz a harmincad megfizetését igazoló cédulát szerezzenek a harmincadosoktól.¹⁵⁰¹ Az intézkedéscsomag rövid távon nem lehetett hatásos, ugyanis a következő esztendőben ismét arra kellett hogy utasítsa a kamarát a király, hogy akadályozza meg a szepességi ezüst- és rézcsempészetet.¹⁵⁰²

---

¹⁴⁹⁵ I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarához. 1563. október 5. MNL OL E 21 Benignae resolutiones, I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarához. 1563. október 26. uo.

¹⁴⁹⁶ I. Miksa mandátuma a Magyar Kamarához. 1566. február 24. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁴⁹⁷ I. Miksa mandátuma a Magyar Kamarához. 1567. augusztus 16. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁴⁹⁸ I. Miksa mandátuma a Magyar Kamarához. 1567. október 23. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁴⁹⁹ Benke 2011, 92-93. p.

¹⁵⁰⁰ Gergely 2002, 92. p.

¹⁵⁰¹ I. Miksa mandátuma a Magyar Kamarához. 1566. február 24. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁵⁰² I. Miksa mandátuma a Magyar Kamarához. 1567. július 16. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

Csak néhány esetben adatolható, hogy a harmincadhivatalok illegális ércszállítmányt foglaltak le, de a fenti rendelkezések alapján szinte bizonyos, hogy azokat jóval komolyabb léptékű csempészet ellen bocsátották ki. 1564-ben az uralkodó a lőcsei harmincadnál lefoglalt ezüstről kért további tájékoztatást a kamarai tanácsosoktól.¹⁵⁰³ Az 1560-as években a szepességi rezes már az Oszmán Birodalomba is exportálták, amelynek nagyságát ekkor akarta kivizsgáltatni.¹⁵⁰⁴ Ugyanebben az évben tiltotta meg az iglói réz kivitelét az Oszmán Birodalomba.¹⁵⁰⁵ 1566-ban Miksa arra utasította a Magyar Kamarát, hogy akadályozzák meg, hogy Thurzó Szaniszló kicsempéssze az országból a szepességi rezeset.¹⁵⁰⁶ 1567-ben általánosabban rendelkezett a király: meghagyta, hogy a kamara akadályozza meg a Szepes megyéből Lengyelországba történő ezüst- és rézcsempészetet – a parancs, legalábbis részben, Thurzó ellen irányulhatott.¹⁵⁰⁷

Szintén az 1560-as években indult meg az ólomkivitel, elsősorban Lengyelországba. Egy Smotlanka nevű kereskedő 1562-ben harmincadmentességet kért az általa kivinni kívánt ólomra.¹⁵⁰⁸ Ránk maradt Kubinyi Jakab harmincados nyugtája Kaletnyik Márton lengyelországi kereskedő számára, amellyel 167 mérő ólom törvényes kivitelét igazolta.¹⁵⁰⁹ A szállítmányt mindennek ellenére a turdosini harmincadon lefoglalták, amiről Andaházy Lőrinc harmincados jelentést tett a kamarának,¹⁵¹⁰ Kaletnyik pedig panaszíratot nyújtott be az ügyben.¹⁵¹¹

Az 1560-as évekre elvetették a kassai pénzverőház használatba vételét, ehelyett Lőcsén kívántak új pénzverőkamarát alapítani. A Magyar Kamara 1563-ban javasolta a királynak, hogy a szepességi réz és ezüst feldolgozására Lőcsén hozzanak létre egy pénzverőkamarát.¹⁵¹² A király nem érezte szükségét az új pénzverőkamara létrehozásának, de nem is vetette el az ötletet, hanem arra kérte a tanácsosokat, hogy küldjenek ki egy szakértőkből álló bizottságot a szepességi ásványkincsek kivizsgálására, akik a pénzverőház ügyében is véleményt

¹⁵⁰³ I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarához. 1564. június 28. MNL OL E 21 Benignae resolutiones, I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarához. 1564. július 14. uo.

¹⁵⁰⁴ I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarához. 1564. május 23. MNL OL E 21 Benignae resolutiones, I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarához. 1564. május 24. uo.

¹⁵⁰⁵ I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarához. 1564. május 24. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁵⁰⁶ I. Miksa mandátuma a Magyar Kamarához. 1566. március 21. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁵⁰⁷ I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarához. 1567. július 16. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁵⁰⁸ Smotlanka György kereskedő kérvénye a Magyar Kamarához. 1562. augusztus 28. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1562. no. 7.

¹⁵⁰⁹ Kubinyi Jakab nyugtája, 1563. június 30. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1563. no. 18.

¹⁵¹⁰ Andaházy Lőrinc jelentése a Magyar Kamarának. 1563. július 8. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1563. no. 20.

¹⁵¹¹ Kaletnyik Márton krakkói kereskedő panaszírat a Magyar Kamarához. 1563. július 14. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1563. no. 27., Kaletnyik Márton krakkói kereskedő levele a Magyar Kamarához. 1564. március 14. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1564. no. 35.

¹⁵¹² I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarához. 1563. október 5. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

nyilvánítanak, és opiniójukat továbbítsák neki.¹⁵¹³ Néhány héttel később már arról olvashatunk, hogy Lőcsén folyik az ezüst olvasztása, amelynek támogatására a király 5-6000 forintot rendelt a szepességi városok és megyék, valamint Liptó megye adójából, és ha ez nem lenne elég, az összeget a szempci és a galgóczi harmincad bevételeiből ki kell egészíteni.¹⁵¹⁴ A pénzverőházzal kapcsolatban csak két évvel későbből van említés: 1565-ben Miksa utasította a kamarát, hogy vásárolják meg a lőcsei pénzverőházat.¹⁵¹⁵ A pénzverőházzal ezt követően nem rendelkezünk több említéssel, feltehetően az ércfeldolgozás is akadozott.¹⁵¹⁶

A vasbányászatról az 1560-as évekből szintén alig néhány forrás tudósít. A Bebek család 1560-ban történt kihalásával többek között a krasznahorkai uradalom is a királyra szállt, amelynek vasműveit a kamara már húsz évvel korábban is figyelemmel kísérte. Az uradalomban számos vasfeldolgozó üzem működött, így Dernő (1570-1578), Betlér (1556-1578), Nagyveszverés (1549-1578), Kisveszverés (1549), Henckó (1570), Alsósajó (1549-1578), Oláhpatak (1549-1578), Felsőhajós (1549-1578).¹⁵¹⁷

A nemrégiben még virágzó murányi vasbányászat hanyatlásnak indult: egy 1573-as urbárium szerint akkor a majorságban mindössze három hámor és négy huta volt, amelyek azonban a majorsági épületekkel együtt (sörfőző, fűrészmalom) a török portyák martalékává váltak.¹⁵¹⁸

A térség életében változást jelentett a Szepesi Kamara megalapítása 1567-ben, ugyanis a bányászattal kapcsolatos jövedelmek kezelését az új kormány szerv átvette a Magyar Kamarától (a bányavárosok közül ugyanis csak Igló, Jászó és Rozsnyó maradt végig a király kezén).¹⁵¹⁹ A Szepesi Kamara utasítása szerint a legsürgetőbb teendő annak felmérése volt, hogy hol, hogyan és milyen eredménnyel bányásznak ércet, abból mennyit szolgáltatnak be, vagy kellene beszolgáltatniuk a kamarának, továbbá, hogy hol és miért hagyták abba a bányaművelést, hol tiltják, s a bajokon miként lehetne segíteni.”¹⁵²⁰ A legtöbb földesúr mentességet élvezett a bányatermékek adója alól, amit szintén a kamara volt hivatva felülvizsgálni. Az új kamara feladata volt továbbá a törvénytelen pénzverés megakadályozása, valamint a hivatalos pénzek minőségének ellenőrzése is.¹⁵²¹

---

¹⁵¹³ uo.

¹⁵¹⁴ I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarához. 1563. október 26. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁵¹⁵ I. Miksa mandátuma a Magyar Kamarához. 1565. február 28. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁵¹⁶ I. Miksa mandátuma a Magyar Kamarához. 1566. január 24. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁵¹⁷ Heckenast 1991, 100-102. p.

¹⁵¹⁸ Sarusi Kiss 2008, 179-181. p.

¹⁵¹⁹ Wenczel 1880, 244. p., Hajnóczy 1903, 90. p., Ember 1946, 368. p., Gergely 2002, 91. p., Nagy 2015, 93. p.

¹⁵²⁰ Ember 1946, 155. p.

¹⁵²¹ uo., vö. Nagy 2015, 97. p.

I.2.c)β A felső-magyarországi sóbányászat 1526-1567

I.2.c)β1. A máramarosi sókamara a Mohács előtti években (1500k.-1526)

A sóbányászat működésének megértéséhez szükséges néhány szóban ismertetni a kamarák igazgatását. A bányakamarák, így a máramarosi kamara élén is egy-egy kamaraispán avagy más néven kamarás, olykor alkamarás állt, aki felelt a kamara működéséért, elszámolt a sóval, a pénzbeli bevételekkel és a kiadásokkal felettes hatósága, a kincstartó felé, gondoskodott a bányák karbantartásáról, az eszközök beszerzéséről és az alkalmazottak fizetéséről, megkísérelte megakadályozni a törvénytelen árusítást és a csempészetet, valamint gondoskodott a só biztonságos tárolásáról és szállításáról.¹⁵²² A királynak tehát részben a bányakamarák által eladott sóból származott haszna.

A máramarosi sóbányák a huszti uradalomhoz tartoztak, ezért többnyire egy személy töltötte be a huszti várnagyi és a máramarosi kamaraispáni tisztséget.¹⁵²³ 1522-ben II. Lajos a máramarosi sókamarát egyéb javakkal együtt feleségének, Habsburg Máriának adományozta,¹⁵²⁴ aki azonban már a következő évben elzálogosította Ártándy Pálnak (ő 1530-ig bírta zálogbirtokként).¹⁵²⁵

Hasonlóképpen hasznot hoztak a királynak az ország belsejében létesített sóelárusító szervek is, amelyeket szintén sókamaráknak neveztek. A kitermelt sót a helybeliek¹⁵²⁶ vagy más vidékről való kereskedők vásárolták meg a kamaránál, és ők árulták Erdélyben vagy Magyarországon. A Szamoson és a Maroson hajón (hajósok = cellérek), a Meszesi-kapun, a Királyhágón, ill. a Vaskapun keresztül pedig szekéren szállították Magyarországra a sót.¹⁵²⁷ Mivel a Szamoson és a Maroson tavasszal magas volt a vízállás, így ekkor szállítottak sót (ha nem sikerült, akár 3-4 évig is raktározták).¹⁵²⁸ A legfontosabb magyarországi sóhivatalok Temesvár, Szeged, Szolnok, Poroszló, Tokaj és Szatmár voltak.¹⁵²⁹

Az egyes sóbányák, sólelőhelyek terjesztési körzete már a középkorban kialakult, és Zsigmond király már 1397-ben rendeleti úton szabályozta.¹⁵³⁰ A máramarosi sóbányákból származó sót elsősorban Felső-Magyarországon, a Tisza és a Zagyva által határolt területen

---

¹⁵²² Ember 1946, 293-294., 494-495. p., Oborni 2002, 72., Draskóczy 2004a, 26-27. p., Draskóczy 2006, 258. p., Draskóczy 2008, 150-151 p.

¹⁵²³ Wenczel 1880, 147. p., Ember 1946, 494. p., Oborni 2002, 92. p., Glück 2012, 459. p., Nagy 2015, 103-104. p.

¹⁵²⁴ Ember 1946, 495. p., Draskóczy 2005, 86. p., Nagy 2015, 103. p.

¹⁵²⁵ Draskóczy 2005, 86. p.

¹⁵²⁶ Máramaroson a környező falvak lakói főként a só továbbításával foglalkoztak. Draskóczy 2005, 92. p.

¹⁵²⁷ Draskóczy 2004a, 27. p.

¹⁵²⁸ Ember 1946, 294. p., Oborni 2002, 72-73. p., Draskóczy 2004a, 27. p., Draskóczy 2006, 249. p., Nagy 2015, 104. p.

¹⁵²⁹ Draskóczy 2004a, 27. p., Draskóczy 2004b, 42-43. p.

¹⁵³⁰ Draskóczy 2008, 150. p.

értékesítették.¹⁵³¹ Elméletileg ide tilos volt erdélyi, például dési sót hozni, azonban a gyakorlatban nem sikerült kitiltani azt.¹⁵³² A só eladási körzeteit 1538-ban a váradi béke rögzítette.¹⁵³³

Az erdélyi bányák termelése Draskóczy számításai szerint évi 13-15 000 tonnára rúghattak, amelyhez még hozzá jöttek a máramarosi sóbányák termése.¹⁵³⁴ A számokat az 1515-1516. évi számadás alapján számolta ki, de hozzáfűzte, hogy jobb években több is lehetett. Az ország szükségletét ezzel szemben évi 25-35 000 tonnára becsülte. Mivel a máramarosi sókamara nem tudott folyamatosan elegendő sót szállítani a Szepességbe, az uralkodói tilalom ellenére egyrészt az erdélyi, másrészt lengyel só is forgalomba került ebben a régióban.¹⁵³⁵ 1475-ben Mátyás még csak a minden sókamarától távol fekvő Liptó számára engedélyezte a lengyel só behozatalát, az 1510-es években a lengyel só már szinte a Tisza vidékére is eljutott.¹⁵³⁶ Az uralkodóknak komoly veszteséget okozott, hogy a lengyel kereskedők a sóért cserébe aranyforintot és vasat vittek haza.¹⁵³⁷

1.2.c)β.2. A máramarosi sóbányák Mohács után

A szakirodalom egy része szerint a huszti uradalom a máramarosi sóbányákkal együtt csak az 1548-as augsburgi megegyezéssel jutott vissza Habsburg-uralkodó kezére.¹⁵³⁸ Draskóczy István hangsúlyozza, hogy bár a máramarosi sókamara 1548-ig Mária királyné birtoka volt, már korábban I. Ferdinánd rendelkezett vele.¹⁵³⁹ Ugyanő egy másik művében úgy vélte, hogy I. Ferdinánd 1546-ban vette át a huszti uradalmat és a sókamarát.¹⁵⁴⁰ Többen is úgy gondolják, hogy 1546-ban, miután Báthory elfoglalta Husztot, Majláth özvegye, Nádasdy Anna már csak az uradalom jövedelmeinek felét élvezte,¹⁵⁴¹ a bányákat pedig már királyi tisztviselők

¹⁵³¹ Draskóczy 2004b, 43. p., Draskóczy 2005, 110. p., Draskóczy 2006, 249. p., Draskóczy 2008, 149. p., Draskóczy 2009, 118. p.

¹⁵³² Draskóczy 2005, 109. p.

¹⁵³³ Draskóczy 2004b, 44. p.

¹⁵³⁴ Draskóczy 2006, 261. p.

¹⁵³⁵ Draskóczy 2006, 261. p., Draskóczy 2008, 155-158. p., Draskóczy 2009, 115-118. p.

¹⁵³⁶ Draskóczy 2008, 115., 117. p.

¹⁵³⁷ Draskóczy 2009, 111. p.

¹⁵³⁸ A mohácsi csata után a huszti uradalom a máramarosi sókamarával együtt I. János király kezére került. Bár 1534-ben Nádasdy ismét I. Ferdinánd pártjára állt, Glück László kutatásai szerint a sókamarához továbbra sem tudott hozzáférni sem a király, sem pedig az özvegy királyné. Nagy szerint 1540-ben, I. János király halála után a huszti uradalom nem I. Ferdinánd, hanem ismét Mária királyné birtokába kerültek, azonban Ember úgy véli, hogy 1541-ben I. Ferdinánd adta bérbe a huszti uradalmat Majláth István erdélyi vajdának és székely ispánnak. Vö. Wenczel 1880, 188. p., Ember 1946, 495. p., Nagy 2015, 103-104. p., Draskóczy 2004a, 33-34. p., Draskóczy 2004b, 28-39. p., Draskóczy 2006, 252-254. p., Glück 2008, 11-14. p.; vö. Formula obligationis quam petunt commissarii reginalis maiestatis a domina relicta Bydi et aliis officialibus arcis Husth Camerae Maromarusiensis. MNL OL E 136 Diversae instructiones 7. köt. Dátum: 1548.11.18, 1548.11.18, 1549.01.03, 1549.02.04., Pozsony, Pozsony, Körmöcbánya, Munkács No. 39. 507. p.

¹⁵³⁹ Draskóczy 2012, 115. p.

¹⁵⁴⁰ Draskóczy 2005, 83., 86. p.

¹⁵⁴¹ Draskóczy 2012, 115. p.

igazgatták Brodarith Mátyás huszti várnaggyal, a máramarosi sókamarák grófjával vagy ispánjával (*comes*) az élen.¹⁵⁴² Annyi bizonyos, hogy Mekchey István és Brodarith Mátyás sókamarasok a Magyar Kamarának nyújtották be számadásukat az 1546. május 17-1546. október 31., 1546. november 29-1547. május 10., 1547. május 15-1547. szeptember 30. közti időszakokról.¹⁵⁴³

1548-ban I. Ferdinánd nagyarányú reformokra készült: a bérleti rendszer helyett kincstári igazgatást kívánt létrehozni.¹⁵⁴⁴ Törekvése találkozott a rendek igényeivel: az 1548. évi országgyűlésen kérték a királyt, hogy törődjön jobban a máramarosi sókamarákkal, és állítson fel bányakamarákat, azaz sóárusító helyeket. Megengedték, hogy a sókamarától távol eső Árva, Liptó és Turóc megyék lakossága lengyel, Szlavónia népe pedig tenger melléki sót vásároljon (1548:29. tc.); ezzel szemben a felső-magyarországi lakosok csak akkor vehettek lengyel sót, ha a királyi kamarák készlete kifogyott (1548:68. tc.).

A király még ebben az esztendőben kiküldte Wernhert és Desewffy Jánost, hogy – többek között – a máramarosi sókamarát is vizsgálják meg, és szervezzék át a működését, hogy az hatékonyabb legyen.¹⁵⁴⁵ 1548 körül kibocsájtottak egy instrukciót, amely szerint a máramarosi ispánságot a továbbiakban is a huszti várnagy viseli, akinek együtt kell működnie a kamaraispánnal, például szükség esetén rendelkezésére kell bocsátania a katonáit.¹⁵⁴⁶ Ember Győző pontatlanul jegyzi meg, hogy a katonai és a sókamarai igazgatás kettévált, mert 1549-ben Toroczky Antalt várnaggyá tették, a sókamara élére pedig Makay Tamás szepesi kanonokot nevezték ki.¹⁵⁴⁷ A valóságban a sókamarát korábban is a várnagyok irányították, akiknek feladatköre nem terjedt ki a kapitány alá tartozó katonaságra. 1549 februárjában még mindketten kamaragrófként készítették elszámolásukat, így bizonyára csak ezután lépett érvénybe a reform.¹⁵⁴⁸ A huszti várnagy és a máramarosi sókamara ispán tisztsége szétválasztásuk után is szoros kapcsolatban maradt, mert a sókamara továbbra is a huszti uradalom része volt. A várnagy és a kamaraispán feladata azonban a továbbiakban is kiegészítette egymást, hiszen a máramarosi sójövedelmek egy részét ezután is a vár

¹⁵⁴² Ember 1946, 495. p., Oborni 2002, 93. p., Glück 2008, 12. p., Draskóczy 2012, 115. p.

¹⁵⁴³ Brodarith Mátyás és Mekchey István máramarosi sókamaragrófok számadásai. E 554 Fol. Lat. 973. Sójövedelmek 1546-1556. fol. 6r-44v, l. még Brodarith Mátyás és Mekchey István máramarosi sókamara-grófok regesztrumai a római sókamaráról. 1546. MNL OL E 554 Városi és kamarai iratok, Fol. Lat. 976.

¹⁵⁴⁴ Ember 1946, 495. p.

¹⁵⁴⁵ Ember 1946, 495. p., Oborni 2002, 92. p., Draskóczy 2012, 115. p., Nagy 2015, 104. p.

¹⁵⁴⁶ Forma instructione pro castellano arcis Hwzth, 1548k. MNL OL E 136 Diversae instructiones, 7. köt. no 30. 488-493. (folyt.: -497) p.

¹⁵⁴⁷ Ember 1946, 495. p., Oborni 2002, 45., 92. p., Draskóczy 2012, 115. p., Nagy 2015, 104. p.

¹⁵⁴⁸ Summarum rationis dominorum Matthiae Brodaryth et Stephani Mekchey comitum Camerarum salium Maromarusiensium. Pars postrema rationum a prima augusti anni 1548 usque undecima februarii anni 1549. E 554 Fol. Lat. 968.

fenntartására fordították, és a várbeli katonaság is segítette a sóbányáknál folyó munkát – folytatja Ember.¹⁵⁴⁹ A sókamaraispán, mint a vár jövedelmeinek igazgatója (*administrator*) is feltűnik a forrásokban, ami szintén a kölcsönösségre utal a vár és a sókamara között.¹⁵⁵⁰

A korábbi szakirodalom nem elemzi az instrukció azon részét, amely a sókamarák, sóbányák igazgatásának újjászervezését tűzte ki célul. Eszerint a protonotariust és biztosokat kell kiküldeni a máramarosi sókamarához a határok kiigazítására májusban, mielőbb ki kell választani őket, és instrukciót kell kiadni számukra (az instrukciónak nincs pontos keltezése). A kiküldötteknek tájékoztatniuk kell a királyt, hogyan lehetne megnövelni a rónai kamara jobbágynak számát, illetve a huszti várhoz tartozó jobbágynak közre kell működniük a sószállításban.¹⁵⁵¹ A biztosoknak kellett ügyelniük arra is, hogy az erdélyi só ne jusson át a Tiszán, vagyis ne vigyék be a máramarosi só piackörzetébe. Meg kell oldaniuk azt a problémát, hogy a Drágffy-birtok jobbágynak nem tudtak a huszti várnak és a máramarosi kamarának dolgozni. A biztosokra várt továbbá a feladat, hogy a sószállító szekerek közlekedését megkönnyítsék.

Wernher Nagybányáról visszatérőben, 1549 márciusában ismét megvizsgálta a máramarosi sókamarát, és a következőket jelentette a Magyar Kamarának:¹⁵⁵² egész jó állapotban találta mind a sóbányákat, mind pedig a sóbányászathoz szükséges eszközöket, és kétségtelennek vélte, hogy a továbbiakban is megfelelően gondoskodni fognak róluk. Pénz azonban kevés volt, ezért kéri a tanácsosokat, hogy mielőbb gondoskodjanak róla, ugyanis azt az 1500 forintot, amit magukkal hoztak a máramarosi kamara átalakítására (*reformatio*) és az arról való gondoskodásra kell, hogy fordítsák, és így aligha lesz elég a visszatérésére. Wernher becslése szerint jövő június előtt aligha remélhető komoly bevétel a sóból. Báthory András nem volt ilyen pesszimista: mivel nem kapta meg 15 000 forintnyi fizetését, mindezt a máramarosi sókamara bevételeiből akarta kifizettetni Wernheren keresztül. Végezetül emlékeztette a kamarát arra, hogy még mindig nem kapott választ múltkori levelére, amelyben megírta, hogy Thoroczky Antal huszti prefektus meghalt, és utódot kellene keresni a helyére.

Makay János nagyjából ugyanebben az időben vizsgálta meg a máramarosi sóbányászatot.¹⁵⁵³ Wernherrel ellentétben úgy vélekedett, hogy a sóbányák felújításra

---

¹⁵⁴⁹ Ember 1946, 495-496. p.

¹⁵⁵⁰ Oborni 2002, 92. p.

¹⁵⁵¹ vö. De negotiis arcis Huszt et camerae Maromarusiensis per Joannem Desewffy ex comite camerae salium propositis. (s. d.) MNL OL E 136 Diversae instructiones, 7. köt. no 30. 408-413. p.; 493-497. p.

¹⁵⁵² Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarához. 1549. március 27. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1549. no. 29.

¹⁵⁵³ Makay János jelentése a Magyar Kamarához. 1549. április 3. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1549. no. 35.

szorulnak, amihez sok pénzre van szükség, hasonlóképpen a sószállító hajók vízre bocsátásához, amit akár a dicából is el lehetne venni. Sajnos a máramarosi dica adminisztrálása az árvizek miatt lassan haladt.¹⁵⁵⁴ Abban egyetértett Wernherrel, hogy az itteni sókamaránál több lóra van szükség.¹⁵⁵⁵ A király 1549. április 6-án egyetértéssel fogadta Wernher és társa változtatásokra vonatkozó javaslatait, egyúttal úgy rendelkezett, hogy tárgyalják meg a kamarások a biztosok azon felvetését, miszerint az officiálisoknak is több fizetést és több lovat kellene kapniuk.¹⁵⁵⁶

A huszti várnagy tisztségének betöltésénél nyolc személy került szóba, Wernher természetesen a saját embereit, Nyáry Lőrincet és Mekksey Istvánt tartotta a legalkalmasabbaknak; a többieket nagyrészt nem is ismeri annyira, hogy velük kapcsolatban véleményt nyilvánítson.¹⁵⁵⁷

A huszti uradalomban ekkor, úgy tűnik, három sókamara működött: a rónai, a szigeti és a hosszúmezői. A rónai bányászat gyakorlatilag a rónai kamaragróf irányítása alatt állt, mert a máramarosi kamaragróf Huszton lakott, és csak alkalomszerűen tekintette meg a rónai bányászatot. Utóbbi kezdetben valószínűleg familiáris volt, de 1548-ban már tisztnek vagy írnoknak (*officialis seu scriba*) nevezték és a kincstár fizette, a következő évben pedig már alkamaragrófnak vagy alkamarásnak (*vicecomes camerae, vicecamerarius*) nevezték. Ember szerint működésének familiáris jelleget adott, hogy nem kapott önálló utasítást, hanem a kamaragrófét tartozott követni.¹⁵⁵⁸

A rónai kamaragróf 1549-ben kiadott instrukciója azonban szerencsésen fennmaradt, így Ember Győző fentebbi vélekedése ma már módosítható.¹⁵⁵⁹ Az instrukció szerint a rónai bánya minden ügyére neki kellett gondot viselnie, de alá volt rendelve a máramarosi kamaraispánnak, irányítania és adminisztrálnia kellett a só eladását, a só vízi úton történő szállítását, gondoskodnia a sóvágókról és a darabontokról, és számadását félévente el kellett küldenie a királynak és a kamarának.¹⁵⁶⁰ Fizetése mindezért két lóra havi két forint volt, továbbá egy alkamarás és egy szervitor alkalmazására asztaltartást fizettek neki. 1550-től Makay János,

---

¹⁵⁵⁴ Makay János jelentése a Magyar Kamarához. 1549. április 3. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1549. no. 35.

¹⁵⁵⁵ Makay János jelentése a Magyar Kamarához. 1549. április 3. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1549. no. 35.

¹⁵⁵⁶ I. Ferdinánd rendelte a Magyar Kamarához. 1549. április 6. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁵⁵⁷ Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarához. 1549. április 14. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1549. no. 41.

¹⁵⁵⁸ Ember 1946, 497. p., Oborni 2002, 92. p.

¹⁵⁵⁹ Instructio contrascribuae apud fodinas salina in Rona, 1549. MNL OL E 136 Diversae instructiones 11. köt. no. 83. fol. 604r-606r

¹⁵⁶⁰ uo.

Makay Tamás máramarosi sókamaragróf testvére állt a rónai sókamara élén.¹⁵⁶¹ A rónai sókamara fennhatósága alatt 1550-ben új bányát nyitottak, amire azért (is) volt szükség, mert a régi, nagy bányát nehéz volt üzemben tartani, a sóvágók nem tudtak egykönnyen bemenni.¹⁵⁶² A bányát akkoriban Kávássy Kristóf és Báthory András szokta művelni.

Brodaryth Mátyás és Mekchey István máramarosi sókamaraispánok 1548. augusztus 1. és 1549. február 11. közti számadásából kiderül, hogy ebben az időszakban Szigeten és Hosszúmezőn is működött sókamara, azonban ezek élén nem állt sókamaraispán, hanem a máramarosi kamaraispánok irányítása alatt álltak.¹⁵⁶³

I. Ferdinánd a só eladását is igyekezett megszervezni. A tokaji sótiszt a tokaji sóleraktnál vezette a máramarosi só értékesítését; „az volt a feladata, hogy a kamaragróftól, illetve a huszti faktortól hajón érkező sót átvette, jegyzékbe foglalta, elismervényt adott róla, majd nagyban és kicsinyben árusította, miközben arra is ügyelt, hogy erdélyi sót Magyarországra ne hozzanak be.”¹⁵⁶⁴ A Felső-Tisza vidékén a máramarosi sókamara hivatali közül Tokajnak volt a legnagyobb jelentősége. 1537-1557 között I. Ferdinánd kezén volt, így Fráter György valószínűleg nem tudott erre erdélyi sót szállíttatni, azonban Kisvárdra felé el lehetett kerülni Tokajt.¹⁵⁶⁵

1550-ben a király megpróbálta újjáéleszteni a szolnoki sókamarát, amely a háborús állapotok miatt ment tönkre. A király rendelete útján megparancsolta a tanácsosoknak, hogy vizsgálják meg jelenlegi helyzetét, majd tanácskozzanak és küldjenek opiniót arról, hogy miként lehetne helyreállítani. A kamara élére Zay Ferencet szemelte ki az uralkodó.¹⁵⁶⁶

A következő évben I. Ferdinánd Wernher véleményét kérte egy Kassán felállítandó sókamarával kapcsolatban.¹⁵⁶⁷ A városban Fráter György idejében az erdélyi só elosztóközpontja működött, tehát egy itteni kamara létrehozása az erdélyi só régióból való kizorítását is jelentette.¹⁵⁶⁸ Wernher opiniójában azt is említette, hogy a kassai sókamarának

---

¹⁵⁶¹ Makay Tamás jelentése a Magyar Kamarának. 1550. február 15. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1550. no. 3.

¹⁵⁶² Makay Tamás jelentése a Magyar Kamarának. 1551. december 18. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1551. no. 146.

¹⁵⁶³ Summarum rationis dominorum Matthiae Brodarythet Stephani Mekchey comitum Camerarum salium Maromarusien~. Pars postrema rationum a prima augusti anni 1548 usque undecima februarii anni 1549. MNL OL E 554 Fol. Lat. 968.

¹⁵⁶⁴ Ember 1946, 499. p., Oborni 2002, 93. p., az erdélyi só behozatalának megakadályozására l. még Draskóczy 2005, 110. p., Draskóczy 2012, 112. p.

¹⁵⁶⁵ Draskóczy 2012, 113. p.

¹⁵⁶⁶ I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1550. október 25. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁵⁶⁷ I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarához. Csak segédkönyvi bejegyzés maradt ránk. 1552.[h.n.]23. MNL OL E 21 Benignae resolutiones, vö. Draskóczy 2012, 112. p.

¹⁵⁶⁸ Draskóczy 2012, 112. p.

szüksége van egy filiára, azaz alkamarára.¹⁵⁶⁹ Az opiniót kézhez vevő Miksa királyi tetszését nyilvánította, és meghagyta a tanácsosoknak, hogy szóljanak, ha mandátumra lesz szükségük. A sót Tokajból szállították Kassára.¹⁵⁷⁰ 1552 augusztusában Wernher már azt jelentette a Magyar Kamarának, hogy megkezdődött a kassai sókamara felállítása, már szállítottak is oda némi sót, és próbál még többet odavitetni, de nehézkes a szállítás. Wernher a kassai sókamarát Sayzlich Mátyásnak, a kassai harmincad ellenőrének gondjaira bízta, méghozzá úgy, hogy csak al-ellenőr (*vicecontrascriba*) legyen. Sayzli kéri tőle, hogy mondjon valami biztosat a fizetéséről, amit azonban ő a tanácsosokhoz utalt, de megígérte, hogy közbenjár a méltányos fizetés érdekében. Wernher a sókamara hálózatának további bővítését javasolta, úgy vélte, a kassai kamara tovább terjeszkedhetne Eperjesre, onnét pedig más városokba.¹⁵⁷¹ Októberre valószínűleg több felső-magyarországi városban is sikerült létrehozni a sókamarákat, ugyanis Wernher azt írta a kamarának, hogy a Tokajban lévő temérdek sót a tél folyamán a felső-magyarországi városok kamaráiba kell szállítani.¹⁵⁷²

A huszti uradalom igazgatási rendszerének kialakítása nem haladt zökkenőmentesen: 1549 folyamán elterjedt a hír, hogy a Barát Petrovics Péterrel együtt Huszt ostromára fog indulni, miután elfoglalta Murányt, ezért Wernher csapatokat kért, de hiába.¹⁵⁷³ A sóhivatalnokokat Serédy Benedek akadályozta munkájukban.¹⁵⁷⁴

1550-ben Desewffy János és Ormány Demeter személyében újabb bizottság vizsgálta meg a máramarosi sóbányászatot.¹⁵⁷⁵ A máramarosi sókamara élén megmaradt Makay Tamás, aki több jelentést is küldött a Magyar Kamarához. 1551 áprilisában arról panaszkodott, hogy egyetlen sószállító hajót sem tudott útnak indítani, mert elhanyagolták a Tisza medrének tisztítását,¹⁵⁷⁶ viszont azt írták neki, hogy a viski út felszabadult, ezért 300 kocsit indítottak rajta útnak.¹⁵⁷⁷ Makay elküldte regestrumát az ellenőrével együtt. Felhívta a figyelmet arra, hogy a

---

¹⁵⁶⁹ I. Miksa mandátuma a Magyar Kamarához. 1552. július 23. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁵⁷⁰ I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarához. 1552. szeptember 5. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁵⁷¹ Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarának. 1552. augusztus 9. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1552. no. 88.

¹⁵⁷² Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarának. 1552. október 25. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1552. no. 127.

¹⁵⁷³ Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarának. 1549. augusztus 1. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1549. no. 78., Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarának. 1549. augusztus 4. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1549. no. 81.

¹⁵⁷⁴ Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarának. 1549. augusztus 4. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1549. no. 81.

¹⁵⁷⁵ Ember 1946, 500. p.

¹⁵⁷⁶ Makay Tamás jelentése a Magyar Kamarának. 1551. április 7. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1551. no. 10.

¹⁵⁷⁷ uo.

máramarosi só terjesztését veszélyezteti az erdélyi só felső-magyarországi térnyerése, ezért kérte a tanácsosokat, hogy intézkedjenek az ügyben.¹⁵⁷⁸

Az uralkodó nem lehetett elégedett a máramarosi sóbányászat helyzetével, ugyanis a következő évben, 1551 nyarán Ormány Demetert küldte ki a helyi viszonyok felmérésére, aki augusztusban jelentette is benyomásait a kamarának.¹⁵⁷⁹ 1550-ben egyébként Draskóczy István kutatásai szerint már a korábbi mennyiség kétszeresét bányászták.¹⁵⁸⁰ Ormány szerint az egyetlen nehézség itt, hogy a vágók nagyon szegények és sokan gyengélkednek. A hajókat ekkor már sikerült útnak indítani Tokaj felé. Szeptemberben és októberben az áradások miatt az újabb szállítmányt nem lehetett vízi úton Tokajba küldeni.¹⁵⁸¹ Gondot jelentett továbbá a szigeti sóvágók sztrájkja is.¹⁵⁸² Makay a kamarának írt jelentésében reflektált arra, hogy Ormány jelentette a helyiek nyomorúságát, és úgy akarta orvosolni a problémát, hogy még inkább kényszeríti őket a szorgalmas munkára.¹⁵⁸³ A bányák körüli nem túl biztató viszonyoknak köszönhető, hogy az év októberére még mindig nem sikerült sót eladni a máramarosi sókamarából.¹⁵⁸⁴ Ezzel szemben Oborni adatai szerint már ebben az évben valamivel több mint 10 000 forint tiszta bevétel származott a máramarosi sóból.¹⁵⁸⁵

Ilyen körülmények között nem is csoda, hogy ősszel, valószínűleg októberben Makay Tamás levél útján tájékoztatta Wernhert, hogy megvált hivatalától, egyúttal kérte, hogy gondoskodjanak utódlásáról.¹⁵⁸⁶ Makay ekkoriban a tanácsosoknak is jelezhette lemondási szándékát, ugyanis december 18-án kelt levelében ismét megemlíti, egyúttal visszautal rá, hogy már korábban is jelezte ezt a tanácsosoknak. Döntését azzal indokolta, hogy a huszti várnagy megvádolta a királyi jövedelmek eltékozlásával. Kéri, hogy gondoskodjanak utódlásáról, egyúttal támogatásért folyamodik.¹⁵⁸⁷ Érdekes módon a nyitrai püspök is beleavatkozott az ügybe, kérte hogy megfelelő személyt állítsanak a máramarosi sókamara élére.¹⁵⁸⁸

---

¹⁵⁷⁸ uo.

¹⁵⁷⁹ Makay Tamás jelentése a Magyar Kamarához. 1551. augusztus 14. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1551. no. 47.

¹⁵⁸⁰ Draskóczy 2012, 118. p.

¹⁵⁸¹ Makay Tamás jelentése a Magyar Kamarának. 1551. szeptember 24. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1551. no. 78.

¹⁵⁸² Makay Tamás jelentése a Magyar Kamarának. 1551. szeptember 24. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1551. no. 78.

¹⁵⁸³ uo.

¹⁵⁸⁴ Nagy János jelentése a Magyar Kamarához, 1551. október 23. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1551. no. 96.

¹⁵⁸⁵ Oborni 2002, 94. p.

¹⁵⁸⁶ Wernher György jelentése a Magyar Kamarának. 1551. október 30. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, no. 107.

¹⁵⁸⁷ Makay Tamás jelentése a Magyar Kamarának. 1551. december 18. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1551. no. 146.

¹⁵⁸⁸ A nyitrai püspök jelentése a Magyar Kamarának. 1551. december 26. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1551. no. 148.

1552-ben sikerült tartani a sóbányászat hozamát.¹⁵⁸⁹ Wernher az év elején, Eszéky pedig az év közepén azt jelentette, hogy a bányászattal minden rendben van.¹⁵⁹⁰ Erre utal a tokaji kamarában októberre felgyülemlett rengeteg só is,¹⁵⁹¹ valamint az, hogy Oborni kutatásai szerint ebben az évben valamivel több mint 8000 forint tiszta haszon származott a máramarosi sóból.¹⁵⁹²

Ekkor a só szállításával és kereskedelmével kapcsolatos nehézségek jelentették a fő problémát. A gondok orvoslására ismét Ormányt küldte ki az uralkodó.¹⁵⁹³ A nehézségek közé tartozott, hogy szárazföldön és vízen is vámot szedtek a sószállítóktól, akik a sóelosztó központokba szállították terhüket. A király Ormányt bízta meg, hogy szólítsa fel Bidynét, hogy hagyjon fel a szárazföldön szállított só megvámolásával. Ormány feladata volt továbbá, hogy gondozza az utakat, hogy a máramarosi sót szállító kocsik kényelmesen el tudjanak menni rajta. Az utak és hidak tényleges karban tartása a helyi jobbágyságra hárult. A sókamara prefektusának kellett gondot viselnie a decima beszedésére, és hogy a pénz a kamarához kerüljön. Ormánynak meg kellett látogatnia a rónai sókamarát és a hozzá tartozó bányákat, hogy felmérje, hogyan zajlik a ott a munka. A király az eddigi vizsgálatok tapasztalatain okulva meghagyta, hogy a Tokajba induló hajókat megfelelően terheljék meg, ugyanis a 4000 sókockát is elbíró hajók olykor mindössze ezer sókockával indulnak útnak. Ormány feladata volt annak megszervezése is, hogy a tiszai hajózás útjában álló akadályokat felszámolja, akinek ez megoldhatatlan nehézséget okozott, hiszen szerinte nem tudnak elegendő sószállító hajót építeni, azért mert a nem megfelelően fizetett jobbágyok szétszélednek.¹⁵⁹⁴ Hangsúlyozza, hogy ő mindent megtett az ügy érdekében, a napokban hetvenöt ács dolgozott a közeli erdőkben, fa van bőven, ámde nem egyszerű olyan jobbágyokat találni, akik az íveltekkel is tudnak bánni. A sószállító hajók építésén a Magyar Kamara Kassán is fáradozott.¹⁵⁹⁵ Júniusra már számos

---

¹⁵⁸⁹ Draskóczy 2012, 118. p.

¹⁵⁹⁰ Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarának, 1552. április 1. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1552. no. 18., Eszéky Ádám jelentése a Magyar Kamarának, 1552. június 4. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1552. no. 48.

¹⁵⁹¹ Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarának, 1552. október 25. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1552. no. 127.

¹⁵⁹² Oborni 2002, 94. p.

¹⁵⁹³ Instructio regiae maiestatis datae egregio Demetrio Ormany super castris Munkach Hwzth et camerae salium ac quinque oppidorum et comitatibus data cum 2 lationibus eiusdem Ormany. MNL OL E 136 Diversae instructiones, 7. köt. No. 33. [433–] 437–453. p.

¹⁵⁹⁴ Ormány Demeter jelentése a Magyar Kamarának, 1552. március 19. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1552. no. 13.

¹⁵⁹⁵ Gallus Sonnenbrodt jelentése a Magyar Kamarának, 1552. május 24. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1552. no. 43.

hajó állt készenlétben, noha Eszéky utalt rá, hogy a szállításnál még felmerülhetnek további nehézségek.¹⁵⁹⁶

A só szárazföldi terjesztését nehezítette, hogy kevés volt a szállításnál segédkező ember, talán némi fizetségért rá lehetne venni a jobbágyokat a szállításra, de mint említette, ez nem Wernher hatásköre.¹⁵⁹⁷ Fölvetette, hogy javítana a helyzeten, ha Abaújvár megyébe királyi megbízást küldenének, hogy a nemesek jobbágysági bizonyos fizetségért szállítsanak sót, de ellenzi, amit Serédy tesz, ti., hogy mint kassai kapitány a jobbágyságot erre kényszeríti.¹⁵⁹⁸

A máramarosi só terjesztése is akadályokba ütközött, ugyanis Fráter György és familiárisai hirtelen jelentős mennyiségű sót vittek azokra a helyekre, ahol korábban a máramarosi sót árulták.¹⁵⁹⁹ De Ferdinánd emberei is részt vettek a csempészetben: Nagy János, a tokaji sókamara officialisa megromlott egészségi állapotára hivatkozva lemondott, azonban Wernher szerint az állt a dolog hátterében, hogy Serédy István megtiltotta neki, hogy a bizonytalan (valószínűleg erdélyi) eredetű sót máramarosi sóként hozza forgalomba.¹⁶⁰⁰ Kisvárdán 50 sókockát foglaltak le, amelyeket a Barát vitetett oda.¹⁶⁰¹ 1552 végére azonban számottevő javulásra utal, hogy Haller Péter szebeni polgármester, az erdélyi királyi jövedelemigazgató a máramarosi sót az erdélyi só konkurenciájaként említette.¹⁶⁰²

1552 októberére rendeződni látszott a máramarosi só szállításának helyzete is: Wernher már arról számolt be a Magyar Kamarának, hogy sok elszállításra váró só gyűlt össze a tokaji kamarában.¹⁶⁰³ Ezt megerősíti, hogy az uralkodó a következő évben 4000 sót utalt ki a tokaji kamarából kártérítésképpen Eperjes városnak.¹⁶⁰⁴

Ugyanekkor az igazgatásban is jelentős személyi változás történt: 1552-ben a Magyar Kamara végre leváltotta Makay Tamást, és helyébe Eszéky Ádámot nevezte ki.¹⁶⁰⁵ Makay ez

---

¹⁵⁹⁶ Eszéky Ádám jelentése a Magyar Kamarának. 1552. június 4. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1552. no. 48.

¹⁵⁹⁷ Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarának. 1552. augusztus 18. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1552. no. 91.

¹⁵⁹⁸ uo.

¹⁵⁹⁹ Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarának. 1552. május 23. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1552. no. 39.

¹⁶⁰⁰ Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarának. 1552. május 23. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1552. no. 39., Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarának. 1552. május 23. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1552. no. 39.

¹⁶⁰¹ Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarának. 1552. május 23. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1552. no. 39.

¹⁶⁰² Haller Péter szebeni polgármester levele I. Ferdinánd királynak. Nagyszeben, 1552. december 16. kiadja: Oborni 2002 153-156. p.

¹⁶⁰³ Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarának. 1552. október 25. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1552. no. 127.

¹⁶⁰⁴ I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarához. 1552. augusztus 15. MNL OL E 21 Benignae resolutiones. I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarához. 1553. augusztus 15. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁶⁰⁵ Makay Tamás jelentése a Magyar Kamarának. 1552. április 29. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1552. no. 27.

évi fizetésével adósak maradtak, ő viszont számadását nem nyújtotta be arra hivatkozva, hogy komoly összeg van a sóvágóknál. Jelentette továbbá, hogy 14 sóval megrakott hajó indult Tokaj felé, és további 15 hajó a vizek lepadása miatt nem kelhetett útra. Perényi János 2000 darab kősót, privilégiumának köszönhetően átvitt a vámon (nem írja, melyiken). 12 hajó a kikötőben várakozik, amelyek nem tudnak továbbmenni, ezért a szállítóik egy kivételével el lettek küldve. Makay jelezte, hogy familiárisa, Hunyadi Lukács rónai alkamarás vagy kamaraispán szeretne lenni, amit ő a maga részéről támogat. Az ügynek végül Makay halála vetett véget,¹⁶⁰⁶ amit követően Eszéky Ádámot beiktatták hivatalába.

1553-ban Ferdinánd parancsára újabb bizottság indult a kelet országrész gazdasági ügyeinek kivizsgálására, amelynek elsődleges feladata a nagybányai bányászati munka felmérése volt, de útba kellett ejteniük a szepességi bányavárosokat és a máramarosi sókamarát is.¹⁶⁰⁷ A bizottság tagjai Wernher és Francisci Tamás, a Magyar Kamara tanácsosai voltak. A bizottság még az év elején megérkezett Máramarosra. Wernher erről a küldetésükről készített jelentésében megismételte korábbi javaslatát, miszerint ezeken a helyeken kevesebb sót kellene vágni, mert lassan nem lesz hová tenni.¹⁶⁰⁸ Mindezt annak ellenére javasolta, hogy az előző évben a törökök elragadták a só és az igavonó állatokat is; ugyanekkor kérte az elrabolt só árának elengedését. Wernher megnyugtatta a kamarát, hogy nem csökkentek a bevételek, amióta Eszéky kezén van a kamara.¹⁶⁰⁹ Májusban már 21 sószállító hajó indult el Tokaj felé, amelyek közül tíz már visszafelé tart. Júniusban úgy tűnt, hogy a só szárazföldi szállítását is folytathatják.¹⁶¹⁰ Eszéky jelentette, hogy 19 sószállító hajó indult útnak, és több is a nyomukba eredhet, ha megfelelő lesz a vízállás.¹⁶¹¹ A négy sószállító kocsi közül egy sem tért vissza, tehát a szárazföldi szállítását mégsem érdemes folytatni. Ezt megerősíti a máramarosi sószállító jobbágyok panaszirata is, amelyet a nyitrai püspök továbbított a Magyar Kamara felé.¹⁶¹² Wernher végezetül azt kérte, hogy Ferdinánd a további hasonló esetek megelőzése céljából vizsgálta ki az ügyet.

---

¹⁶⁰⁶ Szigeti György, Hunyadi Lukács és Keresztesy Lukács jelentése a Magyar Kamarának. 1552. május 24. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1552. no. 42.

¹⁶⁰⁷ Oborni 2002, 70-71. p.

¹⁶⁰⁸ Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarának. 1553. január 12. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1553. no. 7.

¹⁶⁰⁹ Eszéky Ádám jelentése a Magyar Kamarának. 1553. május. 20. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1553. no. 80.

¹⁶¹⁰ Eszéky Ádám jelentése a Magyar Kamarának. 1553. június 1. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1553. no. 87.

¹⁶¹¹ Eszéky Ádám jelentése a Magyar Kamarának. 1553. június 8. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1553. no. 93.

¹⁶¹² A nyitrai püspök jelentése a Magyar Kamarának. 1553. augusztus 3. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1553. no. 127., vö. Szalay Benedek és Eszéky Ádám jelentése a Magyar Kamarának. 1553. augusztus 8. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1553. no. 129.

1554-ben Eszéky jelentése szerint rendben működött a máramarosi sókamara.¹⁶¹³ 300000-400000 darab sókockáról számol be, amelyek közül még csak a rónait szállították el, és 17 sóval megrakott hajó áll indulásra készen, de remélhetőleg nemsokára 20 lesz.

1555 januárjában elterjedt a hír, hogy Izabella özvegy királyné és fia el akarja foglalni Szatmárt és Németit, márpedig ha ez sikerülne, akkor Wernher szerint a máramarosi kamara is elveszne azzal a területtel együtt, amely a Tiszáig és a Szamosig terjed.¹⁶¹⁴ Ez azonban egyelőre nem következett be, ugyanis a nyár folyamán a sókamara folytatta működését. Eszéky augusztusi jelentése szerint bőven van só, és a sóvágók folyamatosan vágják.¹⁶¹⁵ A szállítás azonban nehézkes volt: már majdnem eltelt egy negyedév, amelyben alig 400 szekér só kelt útra az utak rossz állapota miatt. A városiak a folyamatos esőzések miatt nem indultak el szekereikkel. Eszéky megjegyzi, hogy már 32 éve áll tisztségében, de még soha nem adtak el ilyen kevés sót, és ez azt jelenti, hogy kevés lesz a bevétel is. Az áradások ellenére 9 sószállító hajót küldött Tokajba, és 3 további hajó elküldését fogja megpróbálni, majd még többet. A természeti csapásokon kívül Bebek György is akadályozta a folyami sószállítást.¹⁶¹⁶ A biztató kezdetek ellenére az év végéig semmit nem küldött tovább Wernhernek.¹⁶¹⁷

Érdekes módon 1557-ben, miután ismét Izabella és fia kezére került Erdély, Makay Tamás még mindig a Magyar Kamarának jelentett a máramarosi sóbányaszatról.¹⁶¹⁸ Mint írja, a sóvágók súlyosan nélkülöznek, többen meghaltak, különféle betegségekben szenvednek, mások az élelem hiányától legyengültek, ezért Makay kérte a tanácsosokat, hogy gondoskodjanak a vágók ellátásáról. Makay azt javasolta, a kamara érje el a királynál, hogy az küldjön utasítást a négy máramarosi oppidumnak, Szigetnek, Hosszúmezőnek, Técsőnek és Visknek, amelyben megparancsolja nekik, hogy rendeljenek sóvágókat a sóbányákba. Makay úgy vélte, hogy hamarosan 12 sószállító hajót tud megrakodva útnak indítani.

Ezt követően a kamarai forrásokból eltűnik a máramarosi sóbányák említése, bár a Magyar Kamara 1561-es utasítása ismételten kinyilvánította, hogy a máramarosi sóbányák is fennhatósága alá tartoznak.¹⁶¹⁹ A máramarosi sóbányák fölötti uralom elvesztését követően

---

¹⁶¹³ Eszéky Ádám jelentése a Magyar Kamarának. 1554. április 19. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1554. no. 31.

¹⁶¹⁴ Georg Wernher levele a Magyar Kamarának. Eperjes, 1555. január 14. kiadja: Oborni Teréz: Erdély pénzügyei I. Ferdinánd uralma alatt 1552-1556. Bp., 2002. (Fons Könyvek I.) 292. p.

¹⁶¹⁵ Eszéky Ádám jelentése a Magyar Kamarának. 1555. szeptember 27. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1555. no. 106.

¹⁶¹⁶ Zolthan Imre jelentése a Magyar Kamarának. 1555. november 2. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1555. no. 125.

¹⁶¹⁷ Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarának. 1555. október 8. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1555. no. 112.

¹⁶¹⁸ Makay Tamás jelentése a Magyar Kamarának. 1557. augusztus 25. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1557. no. 78.

¹⁶¹⁹ Nagy 2015, 91. p.

jelentőssé vált az kamarához érkező hír, miszerint 1558-ban az Eperjes környéki hegyekben bizonyos nemesek sóot találtak, ami után nem fizettek kamarahasznát, ezért az uralkodó megbízta a tanácsosokat, hogy vizsgálják ki az ügyet.¹⁶²⁰

Számos forrás támasztja alá, hogy a máramarosi só az 1560-as években is utat talált Felső-Magyarországra, amikor a bányák már nem I. Ferdinánd fennhatósága alatt álltak. Az uralkodót levélben értesítették a tanácsosok, hogy a kassai harmincados, Mihály deák 5 000 sókockáról adott nyugtát.¹⁶²¹ A katonák Ugocsában és Beregben 100 sókockáért három forintot követelnek, olyan nagy szükség van sóra, hogy három „adagot” (*portio*) 1 magyar forintért lehet venni.¹⁶²² Ide jöttek néhányan a sószállítók (*salifer*) közül Zay Ferenc kapitányhoz, aki biztosította őket, hogy nem fognak harmincadot szedni azoktól, akik egy mázsa sóért három forintot adnak.

A sócsempészet ez idő tájt ismét virágzásnak indult,¹⁶²³ Pesthy egy alkalommal értesült róla, hogy a szikszói harmincados észrevette, hogy bizonyos vaskereskedők 24 szekér sóot is szállítanak, ezért 40 gyalogost szerzett Fügedről, de nem sikerült elfognia a csempészeket, sóot, Miskolcra kellett előlük menekülnie, a gyalogosok nem is tudták követni.¹⁶²⁴ Pesthy jelentette, hogy a sókereskedők, akik Erdélyből és Máramarosból szoktak sóot hozni, nem térnek ki az ungvári harmincad felé, hanem egyenesen Tokaj felé tartanak, és ami sóot a bányavárosokba akarnak felvinni, azt úgy szervezik meg, hogy Szikszótól két-három mérföldnyire együttesen kelnek útra, és úgy összeállnak, hogy a harmincados a vám megfizetésére nem tudja rábírní őket.¹⁶²⁵ Mások Sárospatak felé mennek a sóval, és azt ugyanitt, valamint Újhely, Nagymihály és Gálszécs oppidumokban és másutt eladják. Virágvasárnap ünnepén, mint mondják, kb. 4000 sóot adtak el Újhelyen, és a földesurak nem engedték, hogy a harmincadosok vámot szedjenek utána, ezért jelentős kára származott a kincstárnak; mindebből az következik, hogy erősebben őrizni kellene a harmincadokat.

---

¹⁶²⁰ I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarához. 1558. augusztus 17. MNL OL E 21 Benignae resolutiones, I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarához. 1558. augusztus 21. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁶²¹ Sayczlich Máttyás jelentése a Magyar Kamarának. 1561. május 2. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1561. no. 8.

¹⁶²² Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarának. 1562. május 30. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1562. no. 3.

¹⁶²³ I. még Draskóczy 2005, 110-111. p., Glück 2008, 34. p.

¹⁶²⁴ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarának. 1562. június 2. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1562. no. 4.

¹⁶²⁵ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarának. 1563. április 16. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1563. no. 7.

A lengyel só ezekben az években ismét elterjedt Felső-Magyarországon.¹⁶²⁶ A turdosini harmincadnál lefoglaltak lengyelországi sót,¹⁶²⁷ ami arra is következtetni enged, hogy a felső-magyarországi sókamarahálózat az 1560-as évekre valószínűleg alig-alig működött. 1562 márciusában I. Miksa megpróbált javítani a fenti helyzeten azzal, hogy ismét királyi sókamarákat hoz létre Felső-Magyarországon.¹⁶²⁸ Kérte a tanácsosokat, vitassák meg, hogy mely városokban kellene sókamarát felállítani. Miksa alig néhány héttel később már opiniót küldött a tanácsosoknak, hogy Korponán, Nyitrán és Kassán kellene felállítani a szóban forgó sókamarákat, azonban a Magyar Kamara aggályosnak találta, hogy ezeken a helyeken egyáltalán nem bányásznak sót. A tanácsosok felhívták Miksa figyelmét arra, hogy Sárosban Eperjes mellett, ill. Árva megyében található só, a főherceg pedig már figyelmeztette atyját, hogy bizonyos embereket meg kellene bízni a kivizsgálásával, hogy mennyire látszik használhatónak.¹⁶²⁹ Ami a felső-magyarországi sókamarát illeti, Miksa konzultálni kívánt a tanácsosokkal, hogy érdemes-e kitermelni azt, vagy a máramarosi sót kellene inkább behozni.

Miksa 1563-ban végül, úgy tűnik, beletörődött a lengyel só behozatalába, annál is inkább, mert a wieliczikai sóbányák a Habsburgoknál voltak zálogban. A trónörökös a lengyel só vámját változatlanul kívánta hagyni, miközben a máramarosi és az erdélyi só vámját meg akarta emelni. A Magyar Kamara ezzel ellentétben a lengyel só vámját kívánta megemelni, a máramarosi és erdélyi só vámját pedig változatlanul hagyni. Végül az alábbi megállapodás született: minden egyes lengyel sókockáért az eddigi harminc dénár helyett hatvan, az erdélyi és máramarosi után pedig száz kősóckockánként másfél forint vámot szedjenek; utóbbi ellenőrzésére Kisvárdán harmincadot, Mohiban pedig őrhelyet állítsanak. Az idegen földről származó só tehát nem honosodott meg a Magyar Királyság azon részein, ahol korábban sem használták.¹⁶³⁰

---

¹⁶²⁶ Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarának. 1563. március 14. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1563. no. 4.

¹⁶²⁷ Révay Mihály levele a Magyar Kamarának. 1564. április 28. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1564. no. 56.

¹⁶²⁸ I. Miksa mandátuma a Magyar Kamarához. 1562. március 22. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁶²⁹ I. Miksa mandátuma a Magyar Kamarához. 1562. április 18. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

¹⁶³⁰ Acsády 1888, 165-166. p.

I.2.d) A kamarai uradalmak

I.2.d)a A kamarai uradalmak gazdasági jelentősége

A kamarai uradalmakból származó bevételeket sokáig alábecsülték. Ember Győző kutatásai alapján megrögződött az a nemrégiben Kenyeres István által megcáfolt tévhit, hogy jelentőségük igen csekély volt, mert nagyon kevés vagy bizonyos években egyenesen semennyi bevétel nem származott belőlük.¹⁶³¹ A félreértés oka az volt, hogy az uradalmak a bevételek többségét helyben használták fel, és csak az esetleges maradékot fizették be a kamarának, ezért Ember pusztán a kamarai számadáskönyvek vizsgálata alapján logikusan gondolta, hogy jelentéktelenek voltak e bevételek. Acsády Ignác és Szekfű Gyula 50000, ill. 80000 forintra tette a kamarai uradalmak éves bevételét.¹⁶³² Ezzel szemben a kamarai uradalmak jelentősége már csak azért is óriási volt, hiszen „minden vár fenntartását a körülötte fekvő várbirtok tette lehetővé”.¹⁶³³ A kamarai birtokok célja a török elleni védelem anyagi alapjainak megteremtése, elsősorban a végváriak élelmiszerrel való ellátása volt, de tisztviselőik jelentős szerepet játszottak a helyi uralkodói jövedelmek, így a hadiadó és a harmincadok, valamint az ekkor már egyértelműen állami bevételnek számító tizedek adminisztrálásában.¹⁶³⁴

Kenyeres három időmetszetben, 1555-1562, 1574-1576, valamint 1584-1586 között vizsgálta a kamarai birtokok bevételeit, és arra jutott, hogy a kamarai uradalmakból származó bevételek a vizsgált időszak végére jelentősen megemelkedtek, és egyre komolyabb hányadát képezték az összbevételeknek: 1555-1562 között csak 18110 forint folyt be a kamarai uradalmakból a kamarához, amely az összbevételeknek mindössze 2,8%-át alkotta, a későbbi időmetszetekben 131422, illetve 155407 forintnyi bevétel származott, amely az összbevételek 20,5, illetve 28%-át jelentette.¹⁶³⁵

A végvárak jövedelmeinek alapját a hozzájuk tartozó birtokok tizedei jelentették. Felső-Magyarországon Tokajban és Szatmárban részben vagy egészben a helyi harmincadok bevételeit is a várakhoz rendelték.¹⁶³⁶ Az 1540-es évekig, amíg a dicát csak fegyverrel lehetett beszedni, ez alkotta a kamarai uradalmak bevételeinek oroszlánrészét, később azonban a hangsúly a kocsmáltatásra helyeződött át.¹⁶³⁷ A fentiekén kívül a földesúri jogon befolyt jövedelmek és kamarai segélyek is hozzájárultak a bevételekhez.¹⁶³⁸

¹⁶³¹ Ember 1982, 514-519. p.; Kenyeres 2001b, 135-137. p.; Kenyeres 2003a, 85. p. Kenyeres 2004, 1124. p.

¹⁶³² Kenyeres 2008a, 365. p.

¹⁶³³ Rúzsás 1939, 6. p., l. még Kenyeres 2004, 1122. p.

¹⁶³⁴ Kenyeres 2008a, 94. p.

¹⁶³⁵ Kenyeres 2001b, 135. p.; Kenyeres 2003a, 86. p.; Kenyeres 2008a, 365. p.

¹⁶³⁶ Kenyeres 2008a, 402-403. p.

¹⁶³⁷ Kenyeres 2008a, 384-401. p.

¹⁶³⁸ Kenyeres 2001a, 1393. p.

I.2.d)β A kamarai birtokok igazgatási rendszere

Az uralkodó meghódított várak igazgatási rendszerét is átszervezte: noha megtartotta a középkori tisztségviselők elnevezését, feladatkörük jelentősen megváltozott, összetettebbé vált: nemcsak birtokigazgatási feladatokat láttak el, hanem szükség esetén egyéb állami feladatokat is átvettek a dika és a tizedek adminisztrálásától a harmincadok felügyeletéig.¹⁶³⁹ Úgy tűnik, hogy tovább élt a Mohács előtt megszokott két-várnagyos vagy két-kapitányos rendszer, ami azt jelentette, hogy az egyik várnagy egyúttal udvarbíróként is tevékenykedett.¹⁶⁴⁰ Ha a gazdasági és katonai irányítás is egy kézben összpontosult, az illetőt többnyire prefektusnak nevezték.¹⁶⁴¹

Itt kell kitérni a kamarai birtokok gazdasági igazgatásában részt vevő tisztségviselőkre és feladatkörükre. A várnagy fő feladata az uradalom jövedelmeinek adminisztrálása volt, valamint a számadások benyújtása körüli teendők, de ő intézte a váron belül az épületek karbantartását, gabonatárak, borospincék állapotáért felelt, olykor a katonaság élelmezéséről és a zsoldfizetésről is, olykor közreműködtek a harmincadok igazgatásában, sőt, polgári ügyekben hozzá lehetett fellebbezni a falusi vagy mezővárosi törvényszékről.¹⁶⁴² Tevékenységét az ellenőrök ellenőrizték, akik saját számadást vezettek mindekről, amelyet aztán a kamarához küldtek be, és összehasonlították az udvarbíróéval.¹⁶⁴³ Ahol harmincad is volt, harmincadellenőrként is működött, Tokajban és Sárospatakon pedig a távol lévő udvarbíró is helyettesíthette. A rationisták avagy számtartók a számvitelben segédkeztek az udvarbíróknak.¹⁶⁴⁴ Az írnokok (*scriba*) mindenféle írásbeli ügyek intézésében működtek közre. Aludvarbírókat vagy viceprovisorokat általában olyankor neveztek ki, ha az udvarbíró kapitány is volt, és gazdasági ügyekben helyettesítették az udvarbíró-kapitányt. A kulcsár (*claviger*) felelt a borok gondozásáért, a sáfár osztotta ki az élelmet a vár famíliája számára.

Az 1550-es években mind jobban szétvált a gazdasági és a katonai igazgatás: egyrészt a gazdasági igazgatás külön szakértelmet követelt meg, másrészt pedig a katonai igazgatás 1556-os felállítása után a Haditanács alá tartozott. A szakszerűsítés és a hatékonyabb ellenőrizhetőség érdekében már az 1550-es évektől egyre gyakrabban különítették el a kapitányi és az udvarbírói tisztséget.¹⁶⁴⁵ Nem volt eredményes az udvarbírói és kapitányi tisztség szétválasztása, ezért az 1557-1558-as várvizsgálatok során több helyen, így Murányban

¹⁶³⁹ Kenyeres 2001a, 1361. p.; Kenyeres 2002, 43. p.

¹⁶⁴⁰ Kenyeres 2001a, 1364-1365. p.; Kenyeres 2008a, 116., 118-119. p.

¹⁶⁴¹ Kenyeres 2001a, 1365. p.; Kenyeres 2008a, 119. p.

¹⁶⁴² Kenyeres 2008a, 121-125. p.

¹⁶⁴³ Kenyeres 2008a, 127. p.

¹⁶⁴⁴ Kenyeres 2008a, 129. p.

¹⁶⁴⁵ Kenyeres 2001a, 1365. p.; Kenyeres 2008a, 119-120. p.

és Sárosban is újbóli összevonásukról döntöttek.¹⁶⁴⁶ Az 1570-es években az udvarbírákat a kapitányok alá rendelték. Mivel az egri várbirtok egyházi birtokként került kamarai kezelésbe, itt említem meg, hogy az egyházi birtokok kezelését általában nem reformálták meg.¹⁶⁴⁷

Míg a királyi birtokokat Mohács előtt a budai udvarbíró irányította, feladatát az erre a hivatalra alapozott Magyar Kamara vette át 1528 után.¹⁶⁴⁸ 1549-ig a Magyar Kamara kezelte az összes kamarai birtokot, majd fokozatosan elveszítette ezt a feladatkörét: egyre több uradalom került az Alsó-ausztriai Kamara, majd 1567 után a Szepesi Kamara fennhatósága alá.¹⁶⁴⁹ Sáros volt az egyetlen vár az 1550-es években, amelynek bevételeit nem a Magyar Kamara, hanem Georg Wernher felső-magyarországi jövedelemigazgató kezelte.¹⁶⁵⁰ A kamarák igazgatási szerepe az alábbiakban nyilvánult meg: ők állítottak tisztviselőket; felülvizsgálták a tisztviselők számadásait; a várvizsgálatok során felülvizsgálta a tisztviselők működését; hanyag működés esetén elmozdította a tisztviselőt; elbocsájtás vagy lemondás esetén átvizsgálták a tisztviselő számadásait.¹⁶⁵¹

1.2.d) A kamarai uradalmak hálózatának kiépülése

A királyi birtokok már a Jagellók alatt jelentősen megfogyatkoztak, és tovább apadtak a kettős királyság idején a két király közti adományozási verseny következtében.¹⁶⁵² Ennek „köszönhető”, hogy Felső-Magyarországon az 1540-es évek végéig csak az 1538-ban meghódított Sáros volt tartósan a Habsburg-uralkodó kezében.¹⁶⁵³ I. Ferdinánd felismerte, hogy a kamarai birtokrendszer kiépítése kulcsfontosságú mind a jövedelmek beszedése, mind pedig a végváriak ellátása szempontjából is.¹⁶⁵⁴ Az uralkodó az 1540-es évek végén kezdte meg a korábban elzálogosított uradalmak visszaváltását, elcserélte a katonai szempontból fontos birtokokat, illetve több váruradalmat katonai erővel foglaltak el.¹⁶⁵⁵ Ezeket a birtokokat nem adományozták el, hanem a várakhoz csatolták őket, hozzá láttak az uradalmak rendbe tételéhez és megszervezték kamarai igazgatásukat.¹⁶⁵⁶

A király fáradozása eredményesnek bizonyult: ezt jelzi egyrészt az, hogy uralkodásának végére a királyi birtokállomány arányait tekintve meghaladta a Hunyadi Mátyás uralkodásának

---

¹⁶⁴⁶ Kenyeres 2008a, 120. p.

¹⁶⁴⁷ Kenyeres 2001a, 1365. p.

¹⁶⁴⁸ Kenyeres 2001a, 1352. p.; Kenyeres 2002, 44-45. p.

¹⁶⁴⁹ Kenyeres 2008a, 132-133. p.

¹⁶⁵⁰ Kenyeres 2003a, 87. p.

¹⁶⁵¹ Kenyeres 2008a, 133. p.

¹⁶⁵² Kenyeres 2003a, 76. p.; Kenyeres 2003b, 76. p.; Kenyeres 2004, 1114. p.

¹⁶⁵³ Kenyeres 2001a, 1352. p.; Kenyeres 2002, 20. p.; Kenyeres 2003b, 76. p.; Kenyeres 2003a, 76. p.; Kenyeres 2004, 1114. p.; Kenyeres 2008, 69., 89. p.

¹⁶⁵⁴ Kenyeres 2013, 545. p.; Kenyeres 2004, 1122. p.

¹⁶⁵⁵ Kenyeres 2001a, 1352. p.; Kenyeres 2002, 20-21. p.; Kenyeres 2013, 545. p.

¹⁶⁵⁶ Kenyeres 2001a, 1353. p.; Kenyeres 2002, 21. p.

idejére feltételezett, másrészt pedig az, hogy a várakat megerősítették, birtokigazgatási rendszert is modernizáltak: a váruradalmak élére hivatali instrukciókkal ellátott, szakképzett, azaz írni-olvasni-számolni tudó, a latinon és a németen kívül helyi nyelvismerettel is rendelkező provizorokat állítottak, akiknek munkájának ellenőrzésére ellenőröket állítottak.¹⁶⁵⁷ Nem csoda, hogy I. Ferdinánd uralkodásának végére ugrásszerűen megnövekedtek a kamarai birtokokból származó jövedelmek.¹⁶⁵⁸

A kamarai birtokhálózat kiépülése nem volt egyszerű feladat. I. Ferdinánd az I. János uralta Felső-Magyarországon az 1540-es évekig egyedül Sáros várat tudta tartósan kezében tartani.¹⁶⁵⁹ Az 1519 óta a Perényi család birtokában lévő várat Leonard Freiherr von Vels vette be a Habsburg-uralkodó számára 1537-ben.¹⁶⁶⁰ Georg Wernher és Thorda Zsigmond felső-magyarországi jövedelemigazgatók a várból igazgatták a rájuk bízott jövedelmeket, de a sárosi prefektusi cím és a felső-magyarországi jövedelmek kezelése nem fonódott össze: a jövedelemigazgatók maguk udvarbírákat állítottak a várbirtokok gazdasági ügyeinek intézésére.¹⁶⁶¹ Az 1540-es években kísérleteztek azzal a megoldással, hogy külön udvarbírák és kapitányok igazgatták a várat, nem volt eredményes a két tisztség szétválasztása, ezért az 1557-1558-as várvizsgálatok során újbóli összevonásukról döntöttek.¹⁶⁶²

A vár katonai szempontból csak az 1540-es években volt jelentős, amikor a szepességi városokat védte, valamint támaszpontul szolgált az I. János elleni harcokban.¹⁶⁶³ Kassa Habsburg-kézre kerülésével és a felső-magyarországi végvárrendszer kiépülésével elveszítette katonai jelentőségét, ezért az uralkodó 1560-tól bérbe adta: olyan prefektusokat nevezett ki a vár élére, akik meghatározott létszámú katonaság kiállítása fejében élvezhették a vár jövedelmeit és a vár fenntartására rendelt Sáros megyei tizedek felét.¹⁶⁶⁴

Az 1540-es évek végéről alig néhány forrással rendelkezünk a sárosi várhoz tartozó birtokokról: az 1549-es dicális összeírások szerint kilenc helység tartozott a várhoz: Sáros mezőváros, valamint nyolc további helység 91 adózó és 12 adómentes portával, valamint 99 zsellérrel.¹⁶⁶⁵ A sárosi uradalom gazdaságilag csekély jelentőséggel bírt: bevételei mindössze 1107 forintot tett ki 1550-1554 között, amikor az összbevétel 64414 forintra rúgott, tehát annak

---

¹⁶⁵⁷ Kenyeres 2002, 42. p.; Kenyeres 2003a, 82. p.; Kenyeres 2008a, 115. p.; Kenyeres 2013, 545. p.; Pataki 1931, 99., 108. p.

¹⁶⁵⁸ Kenyeres 2013, 545. p.

¹⁶⁵⁹ Kenyeres 2001a, 1352. p.; Kenyeres 2002, 20. p.; Kenyeres 2003b, 76. p.; Kenyeres 2003a, 76. p.; Kenyeres 2004, 1114. p.; Kenyeres 2008, 69., 89. p.

¹⁶⁶⁰ Détsy 2002, 28. p.; Kenyeres 2002, 519. p.

¹⁶⁶¹ Kenyeres 2002, 519-521. p.

¹⁶⁶² Illésy 1894, 79. p.; Kenyeres 2008a, 120. p.

¹⁶⁶³ Kenyeres 2002, 519. p.

¹⁶⁶⁴ Kenyeres 2002, 519. p.

¹⁶⁶⁵ Kenyeres 2002, 520. p.; Kenyeres 2008, 91. p.

1,1%-át jelentette.¹⁶⁶⁶ Ezek után nem meglepő, hogy a várbeli katonaság ellátására nem voltak elegendők az uradalmi bevételek, amin többféleképpen is próbáltak segíteni. Egyrészt a vár fenntartására rendelték a Sáros megyei tizedek egészét vagy felét, valamint a dicát is. Hasonlóképpen a bevételek növelése céljából a várhoz igyekeztek egyre több birtokot csatolni, amelynek eredményeként 1557-ben már 127 adózó porta szerepel az összeírásokban. 1556-tól Sztropkó váruradalmának jövedelmét 349 adózó portával szintén Sáros fenntartására fordították.¹⁶⁶⁷ A gazdálkodás az 1557-1558-as várvizsgálatok szerint a kamara igyekezete ellenére sem volt hatékony Wernher és Thorda idejében: a kamarai biztosok a várat helyenként omladozó állapotban találták, Wernher pedig maga és rokonai számára sajátította ki a várhoz tartozó monostor birtokait, többek között Szederkert falut, ráadásul a tizedeket saját atyafiságának adta bérbe.¹⁶⁶⁸ Sáros az általam vizsgált korszak végéig kamarai kezelésben maradt, csak 1573-ban adta a király zálogba Hans Rueber felső-magyarországi főkapitánynak 20000 magyar forintért.¹⁶⁶⁹

Ezután I. Ferdinánd az egri püspöki birtokokat szerezte meg. Fontos megjegyezni, hogy az egri várhoz nem tartozott váruradalom, viszont a kiterjedt püspöki birtokokat már a középkorban is Eger várából kormányozták, így általánosan elterjedt az egri várbirtok kifejezés használata a szakirodalomban.¹⁶⁷⁰ Eger a kettős királyválasztás után először I. János, aztán I. Ferdinánd, majd Perényi Péter kezébe került.¹⁶⁷¹ A püspök javait Perényin kívül Serédy Gáspár, Bebek Ferenc, Balassa Imre és Zsigmond, Drágfy Gáspár, a Homonnaiak, Dobó Ferenc, Büdy Mihály, Horváth Gáspár, Fráter György és mások sajátították ki. A nemesség 1544-es sajószentpéteri gyűlése és az 1545-ös országgyűlés kimondta, hogy az elfoglalt javakat vissza kell adni, hogy bevételeiket Eger fenntartására fordítsák, de a határozatok papíron maradtak.¹⁶⁷² A király többször is megkísérelte fegyverrel elhódítani a várat Perényitől, de nem járt sikerrel, ahogyan a jövedelmek visszaszerzésére irányuló kísérletei is kudarcba fulladtak.

Végül a várat egyesek szerint Perényi özvegye, mások szerint Varkocs Tamás, Perényi kapitánya adta át a királynak 1548-ban, és ezzel megkezdődött a jövedelmek visszaszerzése és a várhoz csatolása is.¹⁶⁷³ A vár átvétele után röviddel kapcsolták a várhoz a Jászság, valamint a

---

¹⁶⁶⁶ Kenyeres 2002, 520. p.; Kenyeres 2003a, 87. p.

¹⁶⁶⁷ Kenyeres 2002, 520. p.

¹⁶⁶⁸ Illésy 1894, 69-76. p.

¹⁶⁶⁹ Kenyeres 2002, 519. p.

¹⁶⁷⁰ Kenyeres 2006b, 49. p.; Kenyeres 2008a, 294. p.

¹⁶⁷¹ Rúzsás 1939, 7. p.; Kenyeres 2001b, 141. p.; Kenyeres 2002, 139. p.; Kenyeres 2008a, 394. p.

¹⁶⁷² Rózsás 1939, 7. p.

¹⁶⁷³ Rúzsás 1939, 7. p.; Kenyeres 2002, 21., 139. p.; Kenyeres 2003a, 82. p.; Kenyeres 2008a, 89., 294. p.

Kis- és Nagykunság addig a kincstárt illető járandóságait is.¹⁶⁷⁴ A püspöki uradalomhoz 1549-ben még mindössze 23 birtok tartozott.¹⁶⁷⁵

A király ekkor úgy egyezett meg az általa frissen kinevezett Oláh Miklós egri püspökkel, hogy csak a jövedelmek egyharmada felett rendelkezhet, egyharmadukat a vár épületeinek karban tartására, egyharmadukat pedig a katonaság zsoldjának fizetésére engedi át.¹⁶⁷⁶ Az egri uradalom bevételei igen tekintélyesek voltak: Kenyeres 1548-1550 között 8170 forintra teszi, amely a kincstári uradalmakból származó összbevételek 8,8%-át alkotta.¹⁶⁷⁷ 1557-ben I. Ferdinánd megújította az 1548-as szerződést a következő püspökkel, Verancsics Antallal.¹⁶⁷⁸

Az uradalmak birtokba vételével párhuzamosan építették ki a várbirtok kamarai igazgatását is. Egerben is a fent említett két várnagyos vagy két-kapitányos rendszer működött: 1548-ban a király Dobó Istvánt és Zay Ferencet nevezte ki; Dobó egyúttal udvarbíró is lett.¹⁶⁷⁹ A rendszer helyi sajátossága, hogy a két várnagy vagy kapitány mind a püspöknek, mind pedig a királynak hűséget esküdött.¹⁶⁸⁰ A vár tisztviselőinek a hatáskörét továbbra is az egri püspök határozta meg, a központi pénzügyi hatóságok csupán ezt ellenőrizték.¹⁶⁸¹ Verancsics püspök 1558-as átszervezéséig a két várnagy egyike az uradalom udvarbírája is volt, ekkor prefektusnak nevezték.¹⁶⁸² A prefektust a várbirtok igazgatásában az aludvarbíró helyettesítette, a számadások készítésében pedig a számvevő működött közre. A kamara az udvarbíró ellenőrzésére ellenőrt küldött ki.¹⁶⁸³

Ezzel párhuzamosan az officiális rendszert is kiépítették: az officiálisokba szervezett hódoltsági birtokok az officiálisukkal együtt bizonyos létszámú lovas katonaságot voltak kötelesek eltartani.¹⁶⁸⁴

A fáradhatatlan szervezőmunka sikerességét jelzi, hogy ennek eredményeként az egri vár pénzbeli bevételei az 1550-es évek elején 12-17000 forintra rúgtak, vagyis nagyjából másfél-kétszeresükre emelkedtek, mint amekkorák a vár kamarai kezelésbe kerülésekor

---

¹⁶⁷⁴ Rúzsás 1939, 20-21., 51-52. p.; Sugár 1995-1996, 111. p., Kenyeres 2001b, 142. p.; Kenyeres 2002 140. p.; Kenyeres 2008a, 523. p.

¹⁶⁷⁵ Rúzsás 1939, 19-21. p.; Kenyeres 2001b, 141. p.; Kenyeres 2002, 139. p.; Kenyeres 2008a, 523. p.

¹⁶⁷⁶ Sugár 1994-1995, 465. p.; Kenyeres 2001a, 1357. p.; Kenyeres 2001b, 141. p.; Kenyeres 2003a, 82. p.; Kenyeres 2008a, 136., 295. p.

¹⁶⁷⁷ Kenyeres 2008a, 371. p.

¹⁶⁷⁸ Rúzsás 1939, 7. p.; Sugár 1994-1995, 465. p.

¹⁶⁷⁹ Sugár 1982, 466. p.; Kenyeres 2006b, 51. p.; Kenyeres 2008a, 119., 295-296. p.

¹⁶⁸⁰ Kenyeres 2001b, 143. p.; Kenyeres 2000, 140-141. p.; Kenyeres 2008a, 137. p.

¹⁶⁸¹ Sugár 1982, 466. p.

¹⁶⁸² Kenyeres 2002, 140. p.; Kenyeres 2006b, 53. p.

¹⁶⁸³ Rúzsás 1939, 11., 28-36. p.; Kenyeres 2002, 140. p.; Kenyeres 2006b, 53. p.

¹⁶⁸⁴ Sugár 1995-1996, 108. p.; Kenyeres 2006b, 68. p.; Kenyeres 2008a, 308-311. p.

voltak.¹⁶⁸⁵ 1558-ban Verancsics Antal püspök megreformálta az egri birtokok kezelését. Ekkor vált ketté a Dobó István óta egy személy által betöltött udvarbírói és várnagyi tisztség: Zeleméry László már csak mint püspöki udvarbíró került az uradalom élére, a vár katonai irányítását pedig a püspök által kinevezett két várnagy-kapitány látta el.¹⁶⁸⁶ Az ellenőr tisztségét átnevezték: ugyanazzal a feladatkörrel a királyi számvevő (*rationista*) lépett a helyébe.¹⁶⁸⁷ Az udvarbíró továbbra is az aludvarbíró helyettesítette.¹⁶⁸⁸

A kamarai kezelésbe kerüléstől fogva folyamatosan csatolták vissza a jogtalanul elfoglalt uradalmakat a várhoz, így 1558-ban felvett urbárium szerint az uradalomhoz Eger városán kívül már mintegy 39 birtok tartozott.¹⁶⁸⁹ Az egri püspöki birtokokhoz tartozott a szarvaskői vár és uradalma 6 településsel, a század közepén pedig a bél- háromkúti ciszterci apátság 7 birtokát is a püspöki birtokokhoz csatolták.¹⁶⁹⁰

Az 1557-1558-as várvizsgálatok során Egerben megfordult tisztviselők szerint sokkal kevesebb jövedelmet szedtek be Egerben, mint amennyit az uradalmak adottságai lehetővé tettek volna: a törökök rendszeres pusztításai miatt nem művelték a földeket és a szőlőhegyeket, a lakosok nem tudták megmondani, hány hordó bort mérnek ki a kocsmáltatásnál, és sok, a várhoz tartozó birtokról Izabella királyné és II. János hívei szedték be a jövedelmeket.¹⁶⁹¹

1563-ban a király és a püspök között új megegyezés született: ennek értelmében az egri püspöki uradalom összes bevétele a Magyar Kamara kezelésébe került, a király pedig cserébe átengedte a püspöknek a turóci prépostságot és 8000 forintot a semptei vámból.¹⁶⁹² Az új szerződés magával hozta, hogy ezután már kizárólag az uralkodónak felesküdt tisztviselők igazgatták Eger várát és birtokait.¹⁶⁹³ Ekkortól az egri vár és uradalom élén az uralkodó által kinevezett két várnagy állt.¹⁶⁹⁴

1564-től egy főkapitány állt a vár élén, aki mellett a kamara által kiküldött udvarbíró igazgatta az uradalmat.¹⁶⁹⁵ Ennek előzménye, hogy a hatalmaskodó főurak vagy officialisaik gyakran elragadták a várhoz tartozó tizedjövedelmeket, amelynek orvoslására teljhatalmat kapott Mágóchy Gáspár kapitány.¹⁶⁹⁶ Bizonyos időszakokban azonban betöltetlen maradt az

---

¹⁶⁸⁵ Kenyeres 2002, 140. p.; Kenyeres 2008a, 522. p.

¹⁶⁸⁶ Kenyeres 2006b, 59. p.; Kenyeres 2008a, 301-302. p.

¹⁶⁸⁷ Kenyeres 2001b, 143. p.; Kenyeres 2006b, 60. p.; Kenyeres 2008a, 305. p.

¹⁶⁸⁸ Kenyeres 2006b, 66. p.

¹⁶⁸⁹ Kenyeres 2001b, 141. p.; Kenyeres 2002, 140. p.

¹⁶⁹⁰ Kenyeres 2001b, 141-142. p.

¹⁶⁹¹ Illésy 1894, 219-225. p.

¹⁶⁹² Rúzsás 1939, 7. p.; Sugár 1982, 465-466. p.; Kenyeres 2001a, 1351., 1357-1358. p.; Kenyeres 2003a, 82. p.; Kenyeres 2006b, 72. p.; Kenyeres 2008a, 137., 311. p.

¹⁶⁹³ Kenyeres 2001b, 143. p.; Kenyeres 2006b, 72. p.

¹⁶⁹⁴ Sugár 1993-1994, 67. p.

¹⁶⁹⁵ Rúzsás 1939, 10., 46-47. p.; Kenyeres 2001b, 143. p., Kenyeres 2006b, 72. p.

¹⁶⁹⁶ Rúzsás 1939, 46-47. p.

udvarbíró posztja, ilyenkor az uradalmakat is a kapitány igazgatta. A királyi számvevő tisztsége megszűnt, a jövedelmeket a kapitány kezelte és ennek módját az udvarbíró ellenőrizte.¹⁶⁹⁷ A várhoz további jövedelmeket utalt a király: bizonyos években néhány jelentős hódoltságbeli és alföldi település, többek között Eger és Debrecen censusát is az egri vár fenntartására rendelte.¹⁶⁹⁸ Az így létrejött egri várbirtok a korszak egyik legjelentősebb uradalmává vált.

Bár az 1560-as évekből nincsen adatom a várbirtok bevételeiről, sokatmondó az az adat, hogy az 1570-es években már évi 53-75000 forint folyt be a kincstárba Egerből.¹⁶⁹⁹ Bár későbbi adat, de összehasonlításképpen érdemes még megemlíteni, hogy az egri várbirtok jövedelmei a Szepesi Kamara jövedelmeinek 35%-át tették ki az 1580-as évek közepén, és ugyanekkor a Magyar Királyság egyik legnagyobb kiterjedésű nagybirtokának, az esztergomi érseki birtokoknak a jövedelmei 40-50 ezer Ft körül mozogtak.¹⁷⁰⁰

1549-ben Niklas Graf zu Salm felvidéki hadjárata során királyi kézre került a Balassa Menyhért és Basó Mátyás által birtokolt Murány vár.¹⁷⁰¹ A vár jelentőségét az adta, hogy a völgyet, illetve a zólyomi és a lipői részek felé lassan kialakuló átjárót védte, továbbá összekötötte Alsó- és Felső-Magyarországot.¹⁷⁰² A vár a Mohácsi csata idején Tornallyai Jakab kezén volt, aki azt kiskorú fiára, Jánosra hagyta, gyámjául pedig Basó Mátyást jelölte ki.¹⁷⁰³ Mivel az I. János pártján álló Basónak esze ágában sem volt visszaadni Tornallyai Jánosnak az örökségét, a fiú 1542-ben I. Ferdinánd oldalára állt annak reményében, hogy így visszaszerezheti örökségét. I. Ferdinánd az 1540-es években tárgyalásokat folytatott Basóval a vár átadásáról, majd miután az alkudozások 1549-ben kudarcba fulladtak, Niklas Graf zu Salm az 1549-es felvidéki hadjárata során fegyverrel vette be a várat.¹⁷⁰⁴ Tornallyai János ekkor sem kapta vissza örökségét, viszont rendszeres készpénztámogatást kapott a Habsburg-uralkodótól.¹⁷⁰⁵

Az uralkodó röviddel az ostrom után megerősítette a várat¹⁷⁰⁶ és kiépítette a kamarai igazgatási rendszert Murányban. A gazdasági szervezet élére 1550-ben Feigel Péter udvarbíró került.¹⁷⁰⁷ 1551-ben a Magyar Kamara szétválasztotta az udvarbírói és élésmesteri tisztséget,

---

¹⁶⁹⁷ Rúzsás 1939, 13. p.

¹⁶⁹⁸ Kenyeres 2001b, 142. p.; Kenyeres 2008a, 523. p.

¹⁶⁹⁹ Kenyeres 2006b, 49. p.; Kenyeres 2008a, 522-523. p.

¹⁷⁰⁰ Kenyeres 2006b, 50. p.

¹⁷⁰¹ Kenyeres 2002, 21. p.; Kenyeres 2003a, 82. p.; Kenyeres 2008, 89. p.

¹⁷⁰² Sarusi Kiss 2008, 32., 46. p.

¹⁷⁰³ Sarusi Kiss 2008, 34. p.

¹⁷⁰⁴ Sarusi Kiss 2008, 37-42. p.

¹⁷⁰⁵ Sarusi Kiss 2008, 44-45. p.

¹⁷⁰⁶ Pataki 1931, 108. p.

¹⁷⁰⁷ Sarusi Kiss 2008, 69. p.

és Feigel Péter korábbi írnoka, Kaspar Köhler személyében élésmestert nevezett ki a várba.¹⁷⁰⁸ Murányban sem volt eredményes az udvarbírói és kapitányi tisztség szétválasztása, ezért az 1557-1558-as várvizsgálatok során újbóli összevonásukról döntöttek.¹⁷⁰⁹ A gazdasági irányítás 1559-ig az udvarbíró kezében összpontosult, akkor egy komolyabb reform keretében összevonták a kapitány és az udvarbíró tisztségét.¹⁷¹⁰ Ezen kívül költségmegtakarításra hivatkozva megszüntették az élésmester és írnokának tisztségét, helyettük az írnok-számvevő és a sáfár látta el a vár gazdasági irányítását, de nem tudták ellátni feladataikat, mert már 1556-ban egyre több feladatot kapott az udvarbíró egyik embere, és lassan a vár egyik fő gazdasági szervezőjévé vált.¹⁷¹¹

A murányi uradalom bevételei az 1550-es években nem voltak jelentősek: 1552-1554 között mindössze 1524 forintot tettek ki, amely a kamarai birtokokból származó összbevételnek csupán 1,27%-ára rúgott.¹⁷¹² Ennek oka az 1557-1558-as várvizsgálat szerint az volt, hogy a falvakat részben a törökök, részben pedig Bebek felégette, a megmaradt jobbágyság pedig a töröktől való félelem miatt nem művelik a földeket, hanem az erdőben bujkálnak.¹⁷¹³ Azokat a birtokokat, amelyeket Bebek szolgálainak lázadása miatt a várhoz foglaltak, a király Bebek György meghódolása visszaadta eredeti tulajdonosaiknak, így már nem a vár bevételeit gyarapítják.¹⁷¹⁴

Gyula jelentősége a török veszély és a két király trónviszálya következtében nőtt meg: A várnak a Tiszántúl déli részének védelmében és igazgatásában volt fontos szerepe.¹⁷¹⁵ A vár Temesvár és Szolnok elfoglalásával enklávészerűen ékelődött az oszmán és az erdélyi területek közé, így egyrészt a Magyar Királysághoz kapcsolta a Tisza-vidéket, másrészt bizonytalanná tette a török hódításokat. 1560-tól Temesvár elestével, majd Várad János Zsigmond kezére kerülésével Kerecsényi László kinevezésétől az egykori Alsó-részek Főkapitányságának is székhelyévé vált.

A várat és tartozékait I. Ferdinánd 1552-ben cserével szerezte meg az azt birtokló Patócsy özvegyétől.¹⁷¹⁶ Rögtön megkezdték a kamarai igazgatási rendszer kiépítését: a király Patócsy egyik várnagyát, Mágóchy Gáspárt nevezte ki kapitánynak, majd annak egy hónap múlva bekövetkező lemondása után Henyei István került a helyére. Az udvarbírói tisztséget

---

¹⁷⁰⁸ Sarusi Kiss 2008, 75. p.

¹⁷⁰⁹ Illésy 1894, 234. p.; Kenyeres 2008a, 120. p.

¹⁷¹⁰ Sarusi Kiss 2008, 71. p.

¹⁷¹¹ Sarusi Kiss 2008, 73. p.

¹⁷¹² Kenyeres 2008a, 371. p.

¹⁷¹³ Illésy 1894, 228. p.

¹⁷¹⁴ Illésy 1894, 228. p.

¹⁷¹⁵ Csipes 1974, 228. p.; Kenyeres 2002, 267. p.

¹⁷¹⁶ Kenyeres 2002, 21., 267. p.; Kenyeres 2003a, 82. p.; Kenyeres 2004, 1122. p.; Kenyeres 2008, 89. p.

gyulai Vas László ugyanebben az évben bekövetkezett leköszönése után megszüntették, feladatait a továbbiakban a kapitány látta el. 1553. májustól Mágócsy újra (fő)kapitányként szerepel, mellette Henyei továbbra is prefektus, majd újabb egy év elteltével Mágócsy egyedüli prefektusként szerepelt, és ez a rendszer rögzült. Az uralkodó egy számvevőt állított a prefektus mellé.¹⁷¹⁷

Az uradalom kiépítése Gyulán nem járt sikerrel, mint a többi királyi birtokon, ugyanis a törökök előre nyomulása következtében inkább fogyott a vár birtokállománya: míg 1526-ban 29 birtok és 653 porta tartozott a várhoz, 1553-ban ugyanezek a birtokokon már csak 423 porta, 1560-ban pedig már csak 23-24 helység adózott a várhoz.¹⁷¹⁸ Csipes más számokkal hasonló pusztulásról számolt be: 1506-ban még 99 település tartozott Gyulához, 1525-ben már csak 50, az 1550-es évek közepére pedig számuk 37-re csökkent.¹⁷¹⁹ Mindennek ellenére a 16. század közepén a gyulai uradalom bevételei voltak legjelentősebbek a felső-magyarországi kamarai uradalmak közül: 1557-ben 30754 forintot könyveltek el, amely a kamarai uradalmakból származó összebevételek 25,6%-át tette ki.¹⁷²⁰ Ez különösen eredményes év volt, ugyanis az 1560-as években átlagosan évi 12-13 000 forintnyi bevétel származott az uradalomból.¹⁷²¹

Lazarus von Schwendi felvidéki hadjárata során 1565-66-ban a Habsburg-uralkodó kezére kerültek Szatmár, Tokaj, Szendrő, Krasznahorka és Szádvár várak.¹⁷²² Schwendi tiszttában volt a végvárak közé szervezendő uradalmak stratégiai és logisztikai jelentőségével, így célul tűzte ki, hogy a várakhoz uradalmakat és bevételi forrásokat kell csatolni.¹⁷²³ Szatmár várának katonai-politikai jelentőségét az adta, hogy a Magyar Királyság, Erdély és a Hódoltság határán feküdt, így Erdély szemmel tartásához elengedhetetlen volt a birtoklása, gazdaságilag pedig azért volt jelentős, mert az Alföld felől zárta a máramarosi sóvidék és a nagybányai aranybányák felé vezető utakat.¹⁷²⁴ Szatmárt először 1552-ben szerezte meg I. Ferdinánd a három Báthory-fivértől, Andrástól, Kristóftól és Istvántól, akik Fráter György meggyilkolása után Izabella özvegy királyné pártjára álltak, mire a Habsburg-uralkodó megparancsolta a kassai kapitánynak, hogy vegye be a várat.¹⁷²⁵ Izabella Balassa Menyhértet tette meg hadai fővezérének 1558-ban, de ez árulással beült a várba, majd újabb árulás után átadta azt a

---

¹⁷¹⁷ Kenyeres 2002, 268-269. p., vö. Csipes 1974, 228. p.

¹⁷¹⁸ Kenyeres 2002, 268. p.

¹⁷¹⁹ Csipes 1974, 229. p.

¹⁷²⁰ Rúzsás 1939, 7. p.; Kenyeres 2008a, 371. p.

¹⁷²¹ Kenyeres 2002, 268. p.

¹⁷²² Kenyeres 2002, 90. p.

¹⁷²³ Kenyeres 2001b, 178. p.

¹⁷²⁴ Fodor 1956, 67. p.; Kenyeres 2001b, 168. p.; Kenyeres 2002, 561. p.

¹⁷²⁵ Fodor 1956, 98. p.

császárnak. 1564-ben azonban Balassa Menyhért már Izabella királyné számára hódította meg a várat.¹⁷²⁶ Az erdélyiek nem sokáig örülhettek sikerének, ugyanis a szultán a császár kérésére megparancsolta nekik a vár Habsburg-uralkodónak való átengedését. Az erdélyiek erre lerombolták a várat, majd miután Lazarus von Schwendi 1565-1566-os felső-magyarországi hadjárata során újból elfoglalta a települést, a várat a modern hadviselés követelményeinek megfelelően építették újjá.¹⁷²⁷

A gazdasági igazgatást a Schwendi kezdeményezésére kiküldött bizottság alakította ki, és tőlük kapta utasítást is.¹⁷²⁸ Az első udvarbíró Zeleméry Miklós lett. Az udvarbírók felettes szerve 1567 után a Szepesi Kamara volt.¹⁷²⁹ Munkája ellenőrzésére ellenőrt állítottak.¹⁷³⁰ Az udvarbíró jelentősen függött a kapitánytól, noha hivatalosan nem volt a beosztottja. A várhoz a középkorban nem tartozott igazán jelentős birtok, így ekkor kezdték kiépíteni a várhoz tartozó uradalmakat is.¹⁷³¹ A szatmári és a németi uradalomhoz hozzákapcsolták a nemrégiben kihalt Drágffy család birtokait is, valamint a Báthory család Szatmár, Közép-Szolnok, Bihar és Máramaros megyék területén található birtokait. Kenyeres István a várhoz tartozó birtokok gyarapodásáról számol be: míg 1566-1567 körül Szatmárhoz tartozott az erdői és erdőszádai uradalom 51 birtokkal, a csehi uradalom 22 és a nagybányai uradalom további 16 birtokkal, egy 1570 körüli kimutatás szerint a négy uradalomhoz mintegy 125 birtok tartozott.¹⁷³² Fodor Ferenc szerint a várhoz tartozó jobbágyság száma folyamatosan csökkent.¹⁷³³ A vár bevételeiről csak 1572/1573-ból rendelkezünk adattal, ekkor a bevételek összege 10491,2 forintra rúgott, amihez még hozzá jött 14090,53 forint a terménybevételekből, vagyis jelentős uradalmat sikerült létrehozni a vár körül.¹⁷³⁴

Tokaj több szempontból is fontos vár volt. Jelentőségét egyrészt az adta, hogy már a középkorban fontos csomópont volt az Alföld, a Felvidék és Erdély határán, tiszai átkelőhelye pedig egyike volt a legforgalmasabbaknak.¹⁷³⁵ Jelentős volt továbbá az itt található sólerakat is.

Tokajt Mohács után felváltva birtokolták a két király hívei.¹⁷³⁶ I. János 1527-ben Báthory Istvánnak, I. Ferdinánd pedig 1528-ban az Ártándyaknak adományozta. 1530-ban a Habsburg-uralkodó híve, Serédy Gáspár foglalta el a várat, és nem is adta ki a kezéből, így a

---

¹⁷²⁶ Fodor 1956, 98. p.

¹⁷²⁷ Fodor 1956, 64., 98., 104. p.; Kenyeres 2001b, 168. p.; Kenyeres 2008a, 290. p.

¹⁷²⁸ Kenyeres 2008a, 291. p.

¹⁷²⁹ Kenyeres 2001b, 169. p.; Kenyeres 2002, 562. p.; Kenyeres 2008a, 291. p.

¹⁷³⁰ Kenyeres 2001b, 169. p.; Kenyeres 2002, 562. p.; Kenyeres 2008, 293-294. p.

¹⁷³¹ Fodor 1956, 104. p.; Kenyeres 2001b, 168. p.; Kenyeres 2008a, 290. p.

¹⁷³² Kenyeres 2001b, 168. p.; Kenyeres 2002, 561. p.; Kenyeres 2008a, 291. p.

¹⁷³³ Fodor 1956, 106. p.

¹⁷³⁴ Kenyeres 2002, 562. p.; Kenyeres 2008a, 510. p.

¹⁷³⁵ Kenyeres 2002, 702. p.; Kenyeres 2008a, 283. p.

¹⁷³⁶ Kenyeres 2008a, 283. p.

király a következő évben 30 000 forintért zálogba adta Serédynek.¹⁷³⁷ 1537-ben a várat I. János hívei sikeresen megostromolták. 1537-ben a két király megegyezést kötött, miszerint fele-fele arányban osztoztak a váron, de lényegében Serédy tartotta kezében, aki 1541-ben újabb zálogszerződést eszközölt ki: Tokaj, Regéc és a leromolt Tállya uradalmaira 95000 forintért. Serédy Gáspár 1550-ben bekövetkező halálakor unokaöccse, Benedek örökölte meg az uradalmat, majd miután 1555-ben meghalt, kiskorú fia, János gyámkodásáért Serédy György és a Dobók, Ferenc és Domokos folytattak küzdelmet. Végül az özvegy, Dobó Zsófia a várat Izabella és János Zsigmond egyik fő magyarországi hívére, Némethy Ferencre bízta, aki gyakorlatilag sajátjaként kezelte az uradalmat. 1565 februárjában Lazarus von Schwendi ostrommal foglalta el a várat (Némethy ennek során életét vesztette).

Az ostrom után rövidesen megkezdték a kamarai igazgatás kialakítását. A várbirtok élére Schwendi javaslatára ideiglenes jelleggel Wiczmány Lajos került.¹⁷³⁸ Rövidesen Paczoth János váltotta, aki két évig működött tiszteben.¹⁷³⁹ A kamara ellenőrt rendelt ki az udvarbíró melé. Helyi sajátosság, hogy az udvarbíró a tokaji harmincadost is felügyelte, ellenőre pedig egyúttal a harmincad ellenőre is volt.¹⁷⁴⁰

Bár az általam vizsgált időszakból nem rendelkezünk adatokkal, az 1581-es urbárium alapján az uradalomhoz tartozott Tokaj, Keresztúr, Tarcál és Zombor mezőváros, 10 falu és 7 részbirtok.¹⁷⁴¹ A várbirtok bevételei egy 1565-ös kimutatás szerint 36 740 forintra, 1567-1568-ban pedig 28568 forintra rúgtak.¹⁷⁴²

A szentmártoni uradalom szintén Schwendi felső-magyarországi hadjárata során került a Magyar Kamara kezelésébe. A kamara 1566-ban Szennyest nevezte ki udvarbírává; utasítását maga Schwendi hagyta jóvá.¹⁷⁴³ Az uradalomhoz ekkor hét falu tartozott 106 egész telekkel és 59 féltelekkel.

Szendrő vára a 16. század második felétől kulcsfontosságú volt a felső-magyarországi bányavárosok védelme szempontjából.¹⁷⁴⁴ Jelentőségét az is mutatja, hogy önálló védelmi körzetet hoztak létre körülötte a felső-magyarországi végvidéki főkapitányságon belül, és a szendrői (fő)kapitány alá osztották be Balog, Putnok, Szádvár és Krasznahorka várait. Szendrő várát is Schwendi foglalta el 1566 tavaszán az itt már a középkor óta birtokos Bebek család

---

¹⁷³⁷ Kenyeres 2002, 701. p.; Kenyeres 2008a, 283. p., vö. Détsky 2002, 9. p., vö. Németh 2005, 443. p.

¹⁷³⁸ Kenyeres 2008a, 283. p.

¹⁷³⁹ Kenyeres 2002, 703. p.

¹⁷⁴⁰ Kenyeres 2002, 703. p.

¹⁷⁴¹ Kenyeres 2002, 702 p.; Kenyeres 2008a, 283-284. p.

¹⁷⁴² Kenyeres 2002, 702. p.; Kenyeres 2008a, 494. p., vö. Kenyeres 2006b, 98., 106. p.

¹⁷⁴³ Kenyeres 2002, 629-630. p.

¹⁷⁴⁴ Kenyeres 2002, 605. p.

utolsó sarjától, Györgytől, aki az 1560-as évek elején II. János pártjára állt, és hadainak főkapitánya lett.¹⁷⁴⁵ György a következő évben meghalt, így birtokai a kincstárra szálltak.¹⁷⁴⁶ Szendrő katonai igazgatásának élére kapitány került, a gazdasági vezetésért pedig egy kamarai udvarbíró volt felelős.¹⁷⁴⁷ Itt érdemes megjegyezni, hogy a várban már 1562 óta kamarai élésmesterek szolgáltak, vagyis a központi kormánysszervek már ekkortól részt vettek a vár irányításában.

Itt is rögtön megkezdték a várat ellátó uradalmak kiépítését. A következő évben a Szepesi Kamara a várhoz csatolta a Bebekektől szintén nemrégiben visszafoglalt Rudabánya városát, valamint Csehi, Galvács, Meszes, Szalonna, Martoni és Lád falvakat is.¹⁷⁴⁸ Az uradalmak kiépítése tovább folytatódott: egy 1570-es urbárium szerint az uradalomhoz tartozott ekkor már a korábbi Bebek-birtokok közül a vámosi, pelsőci, csetneki és rákosi uradalom is.¹⁷⁴⁹

Szádvárt is Szendrővel egy időben foglalta el Schwendi, de itt nem találtam adatot a kamarai igazgatás vagy az uradalmak kiépítéséről.¹⁷⁵⁰

Munkács katonai-politikai jelentőségét az adta, hogy összekötötte Erdélyt és a Felső-Tisza vidéket, gazdaságilag pedig a felső-magyarországi borkereskedelemben való részvétele és jelentős sertésállománya miatt volt fontos. A munkácsi várat és uradalmat Schwendi 1567-ben foglalta el Miksa részére.¹⁷⁵¹ Bár az általam vizsgált időszakból nem rendelkezünk adatokkal, az 1581-es urbárium alapján az uradalomhoz tartozott Tokaj, Keresztúr, Tarcál és Zombor mezőváros, 10 falu és 7 részbirtok.¹⁷⁵² A várbirtok bevételei egy 1565-ös kimutatás szerint 36 740 forintra, 1567-1568-ban pedig 28568 forintra rúgtak.¹⁷⁵³ Az uradalmat jelentősen bővítették: míg 1549-ben 51 település és 463,5 porta, 191 szegény jobbágy, 36 pusztá, 136 újonnan települt jobbágytelek, 4 uradalmi szolgálatban álló ember, 89 egyéb személy tartozott hozzá, 1570-ben már 62 Bereg megyei birtokról tudunk.¹⁷⁵⁴

Sárospatak katonai-politikai jelentőségét az adta, hogy az Erdélyi Fejedelemség és a Magyar Királyság között helyezkedett el, gazdasági szempontból pedig azért volt fontos, mert igen bőséges volt gabona- és bortermése, így a Szepesi Kamara egy 1570-es jelentése szerint ez az uradalom látta el a környékbéli várakat élelmiszerrel és borral.¹⁷⁵⁵ A sárospataki várat és

¹⁷⁴⁵ Borovszky 1908, 6. p.; Kenyeres 2002, 605. p.

¹⁷⁴⁶ Kenyeres 2002, 605. p.

¹⁷⁴⁷ Borovszky 1908, 6. p.; Kenyeres 2002, 606. p.

¹⁷⁴⁸ Borovszky 1908, 6. p.

¹⁷⁴⁹ Kenyeres 2002, 605. p.

¹⁷⁵⁰ Borovszky 1908, 6. p.

¹⁷⁵¹ Kenyeres 2002, 451-452. p.

¹⁷⁵² Kenyeres 2002, 702 p.; Kenyeres 2008a, 283-284. p.

¹⁷⁵³ Kenyeres 2002, 702. p.; Kenyeres 2008a, 494. p., vö. Kenyeres 2006b, 98., 106. p.

¹⁷⁵⁴ Kenyeres 2002, 452. p.

¹⁷⁵⁵ Kenyeres 2002, 535. p.

uradalmát 1526-ban az I. János pártjára álló Perényi Péter szerezte meg: elfoglalta a mohácsi csatában elesett utolsó Pálóczi birtokait, majd 1534-1537 között újjáépíttette a várat, és rezidenciájává tette.¹⁷⁵⁶ Az uradalom 1567-ben Perényi Gábor, az utolsó Perényi halálakor szállt a királyra és került kincstári kezelésbe.¹⁷⁵⁷ I. Miksa a család kihalásakor utasította a Magyar Kamarát, hogy készítsen instrukciót biztosai számára Sárospatak átvételére.¹⁷⁵⁸ A kamara Karling Jánost, Paczoth Jánost, a Szepesi Kamara elnökét és Ormány Demetert küldte ki Perényi birtokainak átvételére. A biztosok meg is kezdték a kamarai igazgatás kiépítését: szeptember 17-én beiktatták tisztükbe az új pataki udvarbírárt, Sokolyóssi András deákot és a várnagyot, Szennyesi Mátyást.¹⁷⁵⁹

A várbirtok átvételekor részletes összeírást is készítettek.¹⁷⁶⁰ A birtoktest kamarai igazgatás alá kerülésekor 20 település és 205 porta tartozott az uradalomhoz, amelyet tovább bővítettek az általam vizsgált időkörön kívül.¹⁷⁶¹ A birtokok jelentős bevételeinek java részét a természetben befolyt jövedelmek adták: az 1569/1570. évi számadások szerint az összbevétel 32 000 forintra rúgott, amiből 29 000 forintnyi természetben folyt be.¹⁷⁶²

---

¹⁷⁵⁶ Péter 1997, 812. p.; Détshy 2002, 5-6., 11-14. p.; Kenyeres 2002, 535. p.

¹⁷⁵⁷ Détshy 2002, 43. p.; Kenyeres 2002, 535. p.

¹⁷⁵⁸ Détshy 2002, 43. p.

¹⁷⁵⁹ Détshy 2002, 44. p.

¹⁷⁶⁰ Péter 1997, 810. p.

¹⁷⁶¹ Kenyeres 2002, 535. p.

¹⁷⁶² Kenyeres 2002, 536. p.

II. A Magyar Kamara hivatalnokainak társadalomtörténeti vizsgálata 1527-1567

II.1. Egy humanista a pénzügyigazgatásban: Georg Wernher (1497?-1556) hivatalnoki pályafutása

A 16. században kiszélesedtek a lehetőségek a Magyarországon tevékenykedő humanista értelmiségiek számára: míg korábban elsősorban egyházi pályán érvényesülhettek, a század közepére ez a helyzet megváltozott: már egyre több kormányzati hivatalnokra, udvari tisztségviselőre, ügyvédre, közjegyzőre és orvosra volt szükség a Habsburg fennhatóság alá került Magyar Királyság újonnan átszervezett adminisztrációjában.¹⁷⁶³ Az értelmiségiek közül speciális csoportot alkottak azok a humanisták, akik magyarországi királyi udvar hiányában főúri mecénások mellett, vagy a közigazgatásban érvényesültek. Mivel I. Ferdinánd közhírnél is szerette művelt emberekkel körbe venni magát,¹⁷⁶⁴ így nem csoda, hogy az újonnan megalapított kormányhivatalokban is több jól képzett humanista talált megélhetést. A magyarországi kormányhivatalok között a legfejlettebb, a felső szintű pénzügyigazgatás irányító szerve volt a pozsonyi székhelyű Magyar Kamara. Itt tevékenykedett a 16. században az ismertebbek közül például Sigismund von Herberstein, Gerendi Miklós, Nádasdy Tamás, Paul von Oberstein, Georg von Reichersdorffer, Thurzó Ferenc, Újlaky János és Zermegh János.¹⁷⁶⁵

Közülük is kiemelkedik Georg Wernher, aki gazdasági szakértőként, humanistaként és diplomataként is jelentős szerepet vállalt a 16. századi Magyarországon, életéről ennek ellenére nem készült sokoldalú tevékenységének minden szeletét tudományos igényességgel bemutató feldolgozás.¹⁷⁶⁶ Bár Georg Wernher jelentős szerepet vállalt a 16. századi Magyarországon, mindennek ellenére életének tudományos igényű feldolgozása – talán részben a források szétszórtsága miatt – mindmáig váratott magára. Ember Győző már 1946-ban feladatul tűzte ki életpályája feldolgozását: „A sok tekintetben kiváló Wernher életrajza, ha egyszer elkészül, közigazgatástörténetünket is elsőrangú adatokkal fogja gazdagítani.”¹⁷⁶⁷

---

¹⁷⁶³ Jakó 1967, 216-217., 220. p.; Kubinyi 1968, 208-225. p.; Kubinyi 2005, 14. p.; Mészáros 1981, 125. p.; K. Obermayer—Horváth 1959, 774. p.; Almási 2005, 34. p.; Vekov 1998, 12-25. p.; Almási 2009, 3-68., 99-144. p.; Birnbaum 1986

¹⁷⁶⁴ Almási 2005, 12., 31-32., 34. p.; E. Kovács 2003, 38. p.

¹⁷⁶⁵ Gecsényi 1999, 77. p.; Gecsényi 2001, 61. p.

¹⁷⁶⁶ Wernher életéről a 18. századtól készültek lexikoncikk jellegű összefoglalások: Ianocki 1776, 298-301. p.; Weszprémi 1774, 199-207. p. A 19. század végétől több hosszabb életrajz is megjelent: Bauch 1898, 82-104. p.; Rensing 1933, 31-58. p.; Csepregi 2006, 41-46. p.; Katona 2000, 267-279. p.; Balegová 2011, 83-95. p.

¹⁷⁶⁷ Ember 1946, 147-148. p.

II.1.a) Ifjúkor és tanulmányok

Georg Wernher a sziléziai Paczkówban látta meg a napvilágot.¹⁷⁶⁸ Születésének időpontja nem ismert; a szakirodalom elfogadta Gustav Bauch feltevését, miszerint a XV. század utolsó évtizedében született.¹⁷⁶⁹ Wernher származása ismeretlen, még apja sem adatolható bizonyosan.¹⁷⁷⁰ Atyja két személy lehet: vagy Thomas Wernher von Pomigesdorff, aki tanúként szerepel egy 1473-ból származó iratban, amely a paczkói erdők tulajdonáról szól (in einer Urkunde des Bischofs Joannes (Neisse) 1473 am sonabend vor Invocavith (6. III.) die Vogtei Patschkau betreffend unter den Zeugen genannt wird),¹⁷⁷¹ vagy ami valószínűbb: a Contemporaries of Erasmus-ban Wernher apjaként szereplő Wernher Martin, mivel Wernher a krakkói egyetem matrikulájában Georgius [Gregorius!] Martini de Paczkovia néven került bejegyzésre¹⁷⁷².

Korábban Rensing feltételezése nyomán úgy tudtuk, hogy Wernher korai tanulmányait a felső-sziléziai Nysában végezte,¹⁷⁷³ azonban az újabb szakirodalom szerint a paczkói gimnáziumba járt.¹⁷⁷⁴ Katona Tünde szerint elemi szintű tanulmányait szülővárosában végezte, és csak a gimnáziumot végezte Neisse-ben (amelyet akkor Valentin Krautwald és Johannes Lang vezetett).¹⁷⁷⁵ A neisse-i tanulmányokra támaszkodva valószínűsítették, hogy ekkor ismerkedett meg az éppen itt székelő Thurzó János boroszlói püspökkel, aki patrónusa lett (azonban bizonyítékokkal nem szolgáltak).¹⁷⁷⁶

Wernher az 1510-es és 1520-as évek első felében végezte egyetemi tanulmányait, amelyek hozzásegítették a respublica litterariába való bekerüléséhez, ill. későbbi kamarai

---

¹⁷⁶⁸ Ianocki 1776, 299. p.; Bauch 1898, 82. p.; Rensing 1933, 32. p.; Katona 2000, 267. p.; Balegová 2001, 167-171. p.; Erdősi 1963, 103. p.; Szűcs 1990, 8. p.; Bernhard 2015, 207. p.; Kiss 2010, 136. p.; ; l. még Franz Faber közel egykorú költeményét:

„Corvinum Neomerga, humiles genuere Patescae
Vernerum utrumque insignem, sed praestitit alter
Plectro elegisque potens, operam ille in tempore duro
Hungáriáé fidam rebus navavit agendis,

Ne minus ingenio, calamo linguaque disertus.” (Idézi: Bauch 1898, 104. p.; Csepregi 2006, 42. p., német fordítást idéz Katona 2000, 276. p.), Contemporaries of Erasmus 1987, 438. p.

¹⁷⁶⁹ Bauch tanulmányai idejéből következtetett születési dátumára. Bauch 1898, 82. p.; Rensing 1933, 32. p.; Benda Borbála és Peter Faix említi ugyan az 1497-es évszámot, de nem hivatkozzák le, így nem tekinthető hitelesnek. Benda 2014, 287. p.; Faix 1995, 68. p.; Balegová 2011, 83. p.

¹⁷⁷⁰ Rensing 1933, 32. p.

¹⁷⁷¹ Balegová 2001, 168-169. p.; Rensing 1933-ból vette át; Balegová 2011, 83. p.

¹⁷⁷² Balegová 2001, 169. p.; Contemporaries of Erasmus, 3. köt. 438. p.; Csepregi 2006, 42. p.; Chmiel, Adam: Album studiosorum universitatis Cracoviensis. Tomus II. (Ab anno 1490 ad annum 1515). Cracoviae, 1892. 158. p.

¹⁷⁷³ Rensing 1933, 33. p.; Katona 2000, 267. p.

¹⁷⁷⁴ Bernhard 2015, 207. p.; Katona Tünde szerint elemi szintű tanulmányait szülővárosában végezte, és csak a gimnáziumot végezte Neisse-ben. Katona 2000, 267. p.

¹⁷⁷⁵ Katona 2000, 267. p., hivatkozza: Johann Heinrich Zedlers Grosses Vollstaandiges Universallexikon, Bd. 17. Halle–Leipzig 1737, Sp. 605-606.

¹⁷⁷⁶ Rensing 1933, 33. p.; Erdősi 1963, 103. p.; Katona 2000, 267. p.; Bernhard 2015, 207. p.

alkalmazásához.¹⁷⁷⁷ Egyetemi tanulmányait 1511-ben Wittenbergben kezdte meg,¹⁷⁷⁸ majd 1512¹⁷⁷⁹/1514 között¹⁷⁸⁰ folytatta. Peregrinusként jutott el a krakkói egyetemre, ahová az 1514/15-ös tanév téli félévében iratkozott be¹⁷⁸¹, majd 1519-ben *baccalaureatus artium* fokozatot szerzett.¹⁷⁸² Krakkóban Paulus Crosnensis, Johannes Alexander Brassicanus és Rudolphus Agricola is tanította Wernhert.¹⁷⁸³ Wernher itt barátkozott össze Antoninus Jánossal, Lang Jánossal és Eck Bálinttal (utóbbinál verstani órákat hallgatott¹⁷⁸⁴).¹⁷⁸⁵ Eckkel való barátsága alapján feltételezhető, hogy Wernher Thurzó János mellett előbbi is Thurzó Elek figyelmébe ajánlotta.¹⁷⁸⁶ Faix felvetette, hogy 1519-ben tanult a krakkói egyetemen.¹⁷⁸⁷

Rensing szerint Wernher ugyanebben az évben iratkozott be a bécsi egyetemre,¹⁷⁸⁸ azonban – miként Csepregi Zoltán kimutatta – neve a matrikula egyik kiadásában sem szerepel.¹⁷⁸⁹ Katona viszont megtalálta nevét a bécsi matrikulában (bár a matrikulára nem hivatkozik).¹⁷⁹⁰ Ez azért is különös, mert Tüskés Anna és Kissné Bognár Krisztina, a bécsi egyetem magyarországi hallgatóinak igen alapos feldolgozói nem tesznek említést művében Wernherről.¹⁷⁹¹ Balegová is azt hangsúlyozza, hogy bécsi egyetemi tanulmányait nem lehet alátámasztani.¹⁷⁹² 1519 utáni egyetemi pályafutását az is valószínűtlenné teszi, hogy hősünk nem vitte magiszterségig, titulusa a forrásokban többnyire baccalaureus (ettől még járhatott volna fokozatszerzés nélkül egy-két félévet, mint sokan mások!), csupán eperjesi rektorsága

¹⁷⁷⁷ Egyetemi tanulmányaira l. Csepregi 2006, 41. p.; Lakatos 2008, 275. p.; Szűcs 1990, 8. p.; Rensing 1933, 33. p.; kamarai alkalmazására l. Rensing 1933, 41. p.; Csepregi 2006, 42. p., 45. p.; Kérészy 1916, 47. p.; Szűcs 1990, 8. p.; Oborni 2002, 44. p.

¹⁷⁷⁸ Csepregi 2006, 42. p., Förstemann 1841, 39. p., Bauch említi, hogy az 1511-es év téli félévére iratkozott be. Bauch 1898, 82. p.; Balegová 2011, 83. p.

¹⁷⁷⁹ *Contemporaries of Erasmus* 1987, 438. p.

¹⁷⁸⁰ 1511-1514; Bauch 1898, 82. p.

¹⁷⁸¹ Szumowski 1939, 523. p., Bauch 1898, 82. p., *Contemporaries of Erasmus* 1987, 438. p.; Gasiorowski—Jurek—Skierska 2010, 60., 451. p.; Balegová 2011, 84. p.

¹⁷⁸² Wernher 1511-ben iratkozott be a wittenbergi egyetemre, és különös módon csak 1519-ben szerzett baccalaureatus fokozatot Krakkóban; ez felveti a lehetőséget, hogy két egykorú Wernher György szerepel a matrikulákban, amint erre Csepregi Zoltán is utal. Rensing 1933, 33. p.; Szűcs 1990, 8. p., Csepregi 2006, 42. p., Erdősi 1963, 104. p., Szumowski 1939, 523. p., Muczkowski 1849, 168. p., Katona 2000, 268. p., Bernhard 2015, 207. p., Kiss 2010, 136. p., Bauch szerint 1519-ben szerzett baccalaureatus fokozatot Krakkóban, méghozzá 17 jelölt közül ötödikként. Bauch 1898, 82-83. p., krakkói fokozatszerzését év nélkül említi Iványi 1911, 5. p., *Contemporaries of Erasmus* 1987, 438. p.; Metrica... 2010, 451. p., Balegová 2011, 86. p.

¹⁷⁸³ Ianocki 1776, 298-299. p.

¹⁷⁸⁴ Lakatos 2008, 275. p., Bauch 1898, 82. p.

¹⁷⁸⁵ Ianocki 1776, 298-300. p., Rensing 1933, 33-34. p.

¹⁷⁸⁶ Ianocki 1776, 298-300. p., Rensing 1933, 33-3. p., Faix 1995, 68. p.

¹⁷⁸⁷ Faix 1995, 69. p.

¹⁷⁸⁸ Rensing 1933, 33. p.

¹⁷⁸⁹ Rensing 1933, 33. p., Gall-Szaivert 1959-1971. Bernhard átveszi Rensing adatát, szemléltetést nem ismeri Csepregit. Bernhard 2015, 207. p.; Magam az alábbi művekben nem találtam: Locher 1773.; Fraknoi 1873; Schrauf 1902; Kissné Bognár 2004; Tüskés 2008

¹⁷⁹⁰ Katona 2000, 268. p. nincs hivatkozás a matrikulára

¹⁷⁹¹ Kissné Bognár Krisztina: Magyarországi diákok a bécsi tanintézetekben 1526-1789. Bp., 2004.; Tüskés Anna: Magyarországi diákok a bécsi egyetemen 1365-1526. Bp., 2008.

¹⁷⁹² Balegová 2011, 86. p.

idején címezték magisternek, amit az magyarázhat, hogy egyszerűen a megszokásból örökölte meg a két hivatali előd titulását.¹⁷⁹³ Szintén bécsi egyetemjárása ellen szól, hogy ezzel egy időben jelent meg Krakkóban Wernher feltételezhető patrónusa, Thurzó János boroszlói püspök halálára írt elégiája, valamint barátja, Valentin Eck *De versificandi arte* című művének új kiadásához szerzett két hendecasyllabusa.¹⁷⁹⁴

Erdősi szerint Wernher egyetemi tanulmányai végeztével nyert ajánlást Herbersteinhez.¹⁷⁹⁵ Balegová szerint talán 1516-ban ismerkedtek meg.¹⁷⁹⁶ Ianocki szerint Wernher Lang ajánlotta Herbersteinnek, aki később felhívta rá Ferdinánd főherceg figyelmét.¹⁷⁹⁷ Ianocki úgy véli, hogy Wernher munkássága és tekintélye révén nyerte el az uralkodó rokonszenvét.¹⁷⁹⁸ Weszprémi is említi, hogy Herberstein ajánlotta Wernher az uralkodó kegyeibe.¹⁷⁹⁹ Ezt az adatot Balegová is átvette.¹⁸⁰⁰

Wernher orvosi ismereteiről Weszprémi István tett említést 18. századi orvostörténeti munkájában. Weszprémi egyetlen adatból következtetett Wernher orvosi tudására, mégpedig Kapy György 1538-ból ránk maradt leveléből, amelyben a levélíró szembajára kért tanácsot Wernher-től, aki egy régi orvosságot ajánlott.¹⁸⁰¹ Rensing és Balegová ugyanakkor megemlítik, hogy Weszprémi nem szólt Wernher tényleges orvosi működéséről.¹⁸⁰² Weszprémi még említ egy 1539-ből származó adatot is, amelyet a későbbi életrajzírók nem vettek át: 1539-ben a 24 királyi plébános testvérelete excellenciás úrnak címezte Wernher-t, ami akkoriban az orvosok kiváltsága volt.¹⁸⁰³ Balegová elveti Weszprémi azon állítását, hogy orvos lett volna, de úgy véli, hogy természettudományos érdeklődésére utal, hogy voltak orvos barátai: Antoninus Cassoviensis és Joseph Tectander (utóbbi Szabina nevű leánya férje lett).¹⁸⁰⁴

II.1.b) Wernher városi karrierje

Wernher tanulmányai végeztével brassói jegyzőként működött. Csepregi Zoltán egyháztörténész a brassói számadáskönyvek segítségével, részben a kézírás hasonlósága,

---

¹⁷⁹³ Csepregi 2006, 42-43. p.

¹⁷⁹⁴ Csepregi 2006, 43. p., Bauch 1898, 82. p., részletesebben l. Rensing 1933, 34. p., Katona 2000, 277. p.; Lakatos 2008, 275. p.

¹⁷⁹⁵ Erdősi 1963, 104. p.

¹⁷⁹⁶ Balegová 2011, 86. p.

¹⁷⁹⁷ „A quo (ti. Lang), insequenti tempore, Sigismundo Herbersteinio, Germanorum atque Hungarorum regis, Ferdinandi intimo, commendatus est validissime.” Ianocki 1776, 300. p.

¹⁷⁹⁸ „Summique huius viri opera et auctoritate, apud Ferdinandum regem est effectum...” Ianocki 1776, 300. p.

¹⁷⁹⁹ Weszprémi 1774, 202. p.

¹⁸⁰⁰ Balegová 2011, 89. p.

¹⁸⁰¹ Bauch 1898, 95-96. p., Weszprémi 1774, 199-200. p., l. Rensing 1933, 33. p., Katona 2000, 268. p.

¹⁸⁰² Rensing 1933, 33. p.; Balegová 2011, 86. p.

¹⁸⁰³ Weszprémi 1774, 200. p.

¹⁸⁰⁴ Balegová 2011, 86. p.

részben pedig a később Brassóval folytatott élénk kommunikáció alapján megállapította, hogy Wernher 1521 februárja és 1523 decembere között az iskola vezetőjeként¹⁸⁰⁵ (*scolasticus*) és jegyzőként¹⁸⁰⁶ (*publicus auctoritate apostolica notarius*) működött a városban. A korban a két tisztséget gyakran egy személy viselte, aki olykor a város megbízatásából kisebb diplomáciai feladatokat is ellátott.¹⁸⁰⁷ Wernher brassói jegyzőségét pár évvel korábbról is sikerült adatolnom: 1519-ben egy, az uralkodó és a város közti kölcsönügylet kapcsán kelt oklevelet másolt át és hitelesített.¹⁸⁰⁸ Iskolai tevékenysége azonban csak 1521-től bizonyítható, addig ugyanis elődje, Fritisch Mihály működött iskolamesterként Brassóban.¹⁸⁰⁹

Arra a kérdésre, hogy hogyan került Wernher Krakkóból vagy Bécsből Brassóba, Csepregi a brassói adójegyzékekben 1487 és 1500 között kimutatható Wernherekkel való esetleges rokonságot említi magyarázatként.¹⁸¹⁰ Ugyanitt felhívja a figyelmet arra, hogy Wernherek más magyarországi városokban, például Lőcsén is felbukkantak.¹⁸¹¹ A brassói és a későbbi eperjesi Wernher György azonosítását támasztja alá az írásmintákon túl az az élénk kommunikáció, amely 1542-ben folyt Wernher és Brassó között – érvel Csepregi.¹⁸¹²

Az előzőek alapján egyértelműen cáfolható a korábbi szakirodalom állítása, miszerint Wernher 1521-ben Eperjesen segédtanítóként működött volna: az a „*Georgius baccalaureatus*,” aki ugyanis betölthette az eperjesi tisztséget, nem a mi Wernherünk.¹⁸¹³ Brassói iskolamesterségének 1523 végéig történő adatolásával¹⁸¹⁴ az is cáfolható, hogy Wernher ugyanebben az évben kassai iskolamester lett volna.¹⁸¹⁵ Wernher brassói működése után Eperjesre költözött, ahol jegyzőként tevékenykedett: Rensing fedezte fel Wernher kézírását az eperjesi számadáskönyvekben 1524-től kezdődően.¹⁸¹⁶

¹⁸⁰⁵ Csepregi 2006, 43. p., Lakatos 2008, 273. p.

¹⁸⁰⁶ Csepregi 2006, 43. p.

¹⁸⁰⁷ Hörk 1896, 30. p.; Csepregi 2006, 43. p.; utóbbi hivatkozva: Quellen... 1, 300, 302, 317, 321, 383, 398, 404, 408, 465, 482, 489, 500, 513, 522, 534. p.

¹⁸⁰⁸ MNL OL U 467 Székely Nemzeti Múzeum: Barabás Samu elpusztult okleveleiről készült mikrofilmek, no. 247943.

¹⁸⁰⁹ Békefi Remig: A népoktatás története Magyarországon. Bp., 1906., 378. p.

¹⁸¹⁰ Csepregi 2006, 43-44. p.

¹⁸¹¹ Csepregi 2006, 44. p.

¹⁸¹² Csepregi 2006, 44. p.

¹⁸¹³ Rensing 1933, 32., 34. p.; Szűcs 1990, 8. p., Hörk 1896, 29-30. p.; Iványi 1911, 5; Uő., i. m., 84. p. Év nélkül említi eperjesi tanítóságát Gömöry János. Gömöry 1994, 23 p.; Erdősi 1963, 104. p.; Iványi 1911. 3. p.; Kiss 2010, 136. p.; Kónya 2014, 76. p., Iványi 1911, 4-5. p., Stainhofer Sebestyénre l. még Békefi 1906, 404-406. p.; Balegová 2011, 87. p.

¹⁸¹⁴ l. 30. jegyzet

¹⁸¹⁵ Erdősi 1963, 104. p.; Bauch 1898, 83. p.; Rensing 1933, 34. p.; Contemporaries of Erasmus... 2003. Bd. 3. 438. p.

¹⁸¹⁶ Egyikük sem hivatkozik levéltári jelzetre. Rensing 1933, 35. p., Csepregi 2006, 44. p., Katona 2000, 269. p.; Faix 1995, 71. p.; 1523-ra l. Hörk 1896, 30. p. (ugyanő néhány oldallal később már 1524-re teszi jegyzősége kezdetét), 1525-re l. Gömöry 1933, 7. p.; 1527-re l. Zoványi 1986, 132. p., Balegová 2011, 87. p.

A fentiek alapján Wernher esetleges kassai tanítósága is cáfolható. Bauch forráshivatkozás nélkül állítja, hogy Wernher 1523 körül tanár volt Kassán.¹⁸¹⁷ Rensing átvette ezt az adatot, és azt is hozzátette, hogy Bauch Ianocki nyomán állította ezt.¹⁸¹⁸ Faix is átvette az adatot (datálás nélkül).¹⁸¹⁹ Balegová megemlíti, de hangsúlyozza, hogy a források alapján nem igazolható.¹⁸²⁰ A *Contemporaries of Erasmus* szerint rektor volt Kassán.¹⁸²¹ Mivel ekkor brassói jegyzőként funkcionált, minden bizonnyal téves ez az adat. Elképzelhető, hogy Bauch Ianocki azon kijelentését értelmezte így, miszerint Wernher Kassán consul (latin terminológia!) volt.¹⁸²²

Rensing és követői szerint Wernher 1524-ben rövid időre királyi titkári feladatokat láthatott el, amire az alábbi címezésből következtek: „*Ad Georgii Silesium regis Pannoniae a secretis*”.¹⁸²³ Az szinte bizonyos, hogy a *secretis* eredetileg *secretariis* lehetett. A helyreállított szöveg tehát azt jelenti, hogy „Sziléziai Györgyhöz a magyar király titkáraitól”, vagyis a címezés nem támasztja alá, hogy Wernher (vagy a szintén sziléziai származású Georg von Logau) királyi titkár lett volna. Az is ez ellen szól, hogy a korszak magyarországi kutatói, Fögel József, Bónis György és Kubinyi András egyiküket sem említik a királyi titkárok között.¹⁸²⁴

Wernher eperjesi jegyzőségével kapcsolatban megoszlik az eddigis szerzők véleménye. Módszertanilag abból indultak ki, hogy az eperjesi számadáskönyveket a jegyző vezette, ezért meg kell vizsgálni, hogy Wernher kézírása mettől meddig fordul elő. Tekintsük át először a lehetséges kezdőpontokat! Rensing szerint 1524-ben tűnik fel Wernher kézjegye Eperjes város számadáskönyvében.¹⁸²⁵ Wernhert már 1523-ben frissen megválasztott jegyzőként említi Hörk József,¹⁸²⁶ bár ugyanő néhány oldallal később már azt írja, hogy 1524-től volt jegyző [talán gépelési hiba az egyik, de nem derül ki, melyik a jó].¹⁸²⁷ Faix szerint is 1524-től jegyző

¹⁸¹⁷ Bauch 1898, 83. p.

¹⁸¹⁸ Csepregi szerint is erősen kétséges. Rensing 1933, 34. p.; Csepregi 2006, 41-46. p.

¹⁸¹⁹ Faix 1995, 69. p.

¹⁸²⁰ Balegová 2011, 87. p.

¹⁸²¹ *Contemporaries of Erasmus...* 2003, 438. p.

¹⁸²² Ianocki 1776, 298. p.

¹⁸²³ Rensing 1933, 34-35. p., l. még Csepregi 2006, 44. p., Szűcs 1990, 8. p., Katona 2000, 269. p.

¹⁸²⁴ Fögel 1917, 41-44. p., Kubinyi 2006, 3-22. p., Bónis 1971, 317-329. p.

¹⁸²⁵ Egyikük sem hivatkozik levéltári jelzetre. Rensing 1933, 35. p., Csepregi 2006, 44. p., Katona 2000, 269. p.

¹⁸²⁶ Magister Sebastianus Stainhofer, akit Eck Bálint ajánlására hívtak meg Krakkóból, 1521-től két éven keresztül az eperjesi iskola elismert igazgatója volt. Ekkor azonban összekülönbözött Czybner Keresztéllyel, az akkori bíróval, Hörk szerint azon, hogy nem tartott a bírókkal egy olyan ügyben, amely miatt egész Eperjes egyházi átok alá került (ezt azzal támasztja alá, hogy a periratokban csak tanúként szerepel, nem pedig vádlottként). Stainhofer kérte tanítói fizetését, de nem annyit akartak adni neki, mint amennyiben korábban megállapodtak, és értéktelenebb pénzben akarták kifizetni. Stainhofer tiltakozott, majd visszatért Krakkóba, ahonnan Schmid Gáspár volt bírót és egykori házigazdáját kérte fel ügye pártfogására, valamint írt a tanácsnak is. Idő közben az eperjesiek új pénzben kifizették neki a tartozást, a különbözet megtérítését kérte, és egyúttal kijelentette, hogy azt az új jegyző, Wernher György kezébe kívánja lefizetni. Hörk 1896, 21-22. p.

¹⁸²⁷ Hörk 1896, 30. p.

(valamint tanár és rektor ugyanitt).¹⁸²⁸ Gömöry későbbre, 1525-26 körülre tette jegyzőségének kezdetét, ugyanakkor megjegyezte, hogy ekkor városi tanácsosként is szerepelt.¹⁸²⁹ Zoványi szerint 1527-től eperjesi jegyző.¹⁸³⁰ A *Contemporaries of Erasmus* év nélkül említi, hogy eperjesi jegyző, majd bíró volt.¹⁸³¹ Balegová az eperjesi számadáskönyvekre és tanácsülési jegyzőkönyvekre hivatkozva említi, hogy 1524-től Eperjesen tartózkodott, de nem írja, hogy milyen minőségben¹⁸³², ugyanakkor megjegyzi, hogy 1526-tól tanácsstag¹⁸³³. Annyi felette valószínű, hogy brassói tanári és jegyzői tisztének megszűnése után, tehát legkorábban 1524-ban vállalhatott jegyzőséget Eperjesen. Hörk szerint Wernher 1525-től másolta a város okmányait is.¹⁸³⁴ Jegyzőségét alátámasztja az is, hogy néhány iratot ő regesztázott¹⁸³⁵, azonban az iratok jóval korábbiak, így tisztségviselésének kezdetére aligha nyújthatnak támpontot.

Jegyzőségének végpontjában sem értenek egyet a kutatók. Hörk szerint Wernher egészen 1539-ig, királyi szolgálatba lépéséig (sic!) működött jegyzőként, ekkor Emericus Fontanus, az iskola korábbi igazgatója (1532-1539) és Wernher barátja lett az utóda.¹⁸³⁶ Csepregi adatai szerint Wernher 1533-ig viselte jegyzői tisztét, noha követségei miatt sokat volt távol a várostól.¹⁸³⁷

Wernher városi karrierje pontosan rekonstruálható az eperjesi számadáskönyvekből és adójegyzékekből¹⁸³⁸, ugyanis előbbieken minden évben feltüntették a városvezetés tagjait az év elején, később pedig a városi alkalmazottakat az év folyamán nekik kifizetett összegekkel egyetemben, míg utóbbiakban az adózó polgárok neve mellett gyakran szerepel az általuk viselt tisztség is. A kézírás előfordulása már csak azért sem mérvadó, mert a köteteket nem mindig a jegyző vezette. Az 1527. évi adójegyzékben Wernher jegyzőként szerepel, de nem ő vezette a kötetet.¹⁸³⁹ Hasonló a helyzet az 1534-es évben is, amikor Wernher jegyzőként szerepel, de nem ő vezette a számadáskönyvet.¹⁸⁴⁰ Az íráskép megjelenésének oka lehet például az is, hogy

¹⁸²⁸ Faix 1995, 71. p.

¹⁸²⁹ Csepregi 2006, 44. p., Gömöry 1933, 7. p., é. n.: Szűcs 1990, 8. p.; Rensing 1933, 35. p., 37. p.

¹⁸³⁰ Zoványi 1896, 132. p.

¹⁸³¹ *Contemporaries of Erasmus* 1987, 438. p.

¹⁸³² Balegová 2011, 88. p.

¹⁸³³ Balegová 2011, 88. p.

¹⁸³⁴ Hörk 1896, 28. p.

¹⁸³⁵ Iványi 1932, 305. p. no. 780, 415. p. no. 1098.

¹⁸³⁶ Hörk 1896, 28., 31. p.

¹⁸³⁷ Csepregi 2006, 45. p.

¹⁸³⁸ Štátny archív v Prešove, pobočka Prešov, Magistrát Presov, no. 2676. számadáskönyv (1515-1527), no. 2675. adójegyzék (1515-1527), no. 2674. adójegyzék (1528-1543), no. 2662. számadáskönyv (1528-1537), no. 2663. számadáskönyv (1538-1544), no. 2665. számadáskönyv (1545-1554)

¹⁸³⁹ Štátny Archiv v Prešove, pobočka Prešov, Magistrát Prešov, városkönyvek, no. 2676. adójegyzék (1515-1527) fol. 21v stb.

¹⁸⁴⁰ Štátny Archiv v Prešove, pobočka Prešov, Magistrát Prešov, városkönyvek, no. 2662. számadáskönyv (1536-1537) 371. p.

később, jegyzőként ő tisztázott le és másolt egy kötetbe bizonyos iratokat. Olyan esetet is ismerünk, amikor párhuzamosan több tisztséget viselt, például 1526-1527-ben jegyző és esküdt is volt¹⁸⁴¹ – a kézírás alapján csak előbbi sikerült volna megállapítani.

A fenti források alapján Wernher jegyzőségének kezdete 1526-tól adatolható bizonyosan, de ha az írásképe előfordulását is figyelembe vesszük, elképzelhető, hogy már két évvel korábban is viselte ezt a tisztséget.¹⁸⁴² 1531-ben „szüneteltette” jegyzőségét, majd 1532-től továbbra is ő állt ezen a poszton egészen 1534-ig.¹⁸⁴³

Elterjedt a szakirodalomban, hogy Wernher 1525-től 1526-ig vagy 1527-ig az eperjesi iskola igazgatója, azaz rektor volt.¹⁸⁴⁴ Bauch Muczkowskira hivatkozva állítja, hogy Wernher rektorként működött Eperjesen.¹⁸⁴⁵ Hörk József szerint Wernher rektorságát 1540-re teszik a régi kollégiumi értesítők, nevezetesen az 1830. évi *Programma* nyomán haladva Vandrák András *Az eperjesi egyh. ker. a. h. e. Collegium multjának és jelen állapotjának vázlatos rajza* c. művében.¹⁸⁴⁶ Hörk számos érveléssel támasztotta alá, hogy Wernher miért nem lehetett eperjesi rektor. Véleménye szerint Wernher már csak azért sem lehetett rektor, mert mások viselték ezt a tisztséget (sajnos nem nevez meg forrást), továbbá sok levelét őrizi a levéltár, amelyben barátjához, az iskolamesterhez írott leveleire hivatkozott, végül, de nem utolsósorban pedig 1532-1539 között sokat időzött Prágában, Olmützben, Bécsben, Pozsonyban és másutt mint Eperjes város megbízottja.¹⁸⁴⁷ Hörk szerint a régiek Wernher eperjesi rektorságát Boccatus János alábbi költeményéből következtették: „Hujus enim ludi quoque quondam rexit habenas/Wernherus, saeculi laus satis ampla sui!”¹⁸⁴⁸ Hörk később említi, hogy 1521-24-ig Sebastianus Stainhofer, azután Caspar Siebenbürger, majd 1532-1539-ig Emericus Fontanus volt az iskolamester.¹⁸⁴⁹ Hörk azt is felhossa érveként, hogy a városi levéltár okmányai sehol sem említik Wernhert iskolamesterként, noha szép számmal maradtak fenn rá vonatkozó

¹⁸⁴¹ Státny Archiv v Prešove, pobočka Prešov, Magistrát Prešov, városkönyvek, no. 2675. számadáskönyv (1515-1527) fol. 236v, 260v

¹⁸⁴² Az adólajstrom egy 1526-os bejegyzése szerint 1526-tól jegyző volt. Státny Archiv v Prešove, pobočka Prešov, Magistrát Prešov, városkönyvek, no. 2675. adójegyzék (1515-1527) fol. 2r

¹⁸⁴³ 1528-1530, 1532-1534: Státny Archiv v Prešove, pobočka Prešov, Magistrát Prešov, városkönyvek, no. 2674. adójegyzék (1528-1543) fol. 8v, 14r, 21r, 45v, 60v

¹⁸⁴⁴ Csepregi 2006, 44. p., Lakatos 2008, 273. p.; Gömöry 1932, 249. p., ugyanő év nélkül is említi eperjesi iskolaigazgatóságát: Gömöry 1933, 7. p., 1526-tól: Kónya 2012, 25. p., é. n.: V. Ecsedy Judit: Az eperjesi nyomászat kezdetei. In: Magyar Könyvszemle, 118. évf. (2002) 1. sz. 12. p., 1527: Zoványi 1986, 132. p.

¹⁸⁴⁵ Bauch 1898, 83. p.; Muczkowski 1949, 168. p.

¹⁸⁴⁶ Hörk 1896, 29. p.

¹⁸⁴⁷ Hörk 1896, 29-30. p., hivatkozva: Eperjes Város Levéltára, Cub. II. Loc. 8. Fas. H stb., Loc. 6. Fasc. H, G stb., Loc. 7. Fasc. I, H stb.

¹⁸⁴⁸ Hörk 1896, 30. p.

¹⁸⁴⁹ Hörk 1896, 30. p.

iratok.¹⁸⁵⁰ Hörk műve végén évről évre felsorolja az iskola vezetőségét¹⁸⁵¹: szerinte 1517-ben Bacso Gáspár (Iványinál baccallaureatus Gáspár, azaz babérkoszorús költő, bacc'o rövidítést Hörk szerinte nem oldott fel¹⁸⁵²), 1519-ben Farkas (Iványinál Wolff Lőrinc¹⁸⁵³), 1521-1524 Magister Stainhofer Sebestyén, 1524-1532 Erdélyi Gáspár, 1532-1539 Fontanus Imre, 1540-1550 Erdélyi Fabricius András volt a Schulmeister (csak 1550-től nevezi rektornak a vezetőt).¹⁸⁵⁴ Hörk arra a következtetésre jut, hogy Wernher minden bizonnyal Boroszlóban (? Brassóban) volt iskolamester, és ezért Eperjesen jegyzőként felügyelte az iskolát a városi tanács megbízásából.¹⁸⁵⁵ Ez annál is logikusabb szerinte, minthogy a jegyző és az iskolamester tisztsége érkezése előtt egyesítve volt.¹⁸⁵⁶ Elképzelhetőek tartom, hogy mivel az iskolamesteri és a jegyzői tisztséget (időnként) egy személy töltötte be, Wernher eperjesi jegyzősége idején az iskolát is felügyelte. Iványi Béla azt írja, hogy 1525 szeptemberétől Wernher György az iskolamester, és 1526 végén vagy legkésőbb 1527 elején lemondott tisztéről, mert ő 1527-ben a város tanácsában foglalt helyet, és mint ilyen, már a számadási és jegyzőkönyveket is ő vezette.¹⁸⁵⁷ Iványi is felsorolja az iskolamestereket évkörrel együtt, szemben Hörkkel, aki kihagy egy időszakot, ráadásul éppen azokat az éveket, amelyekben Wernher iskolamester lehetett. Gömöry szerint Wernher 1527-ben lemondott az eperjesi iskola igazgatói tisztéről, és a városi tanács tagja lett.¹⁸⁵⁸ Dézsi Lajos szerint Hörk tévesen „bizonyította be”, hogy Wernher György sosem volt az eperjesi iskola rektora, és hogy tévesen állították ezt Vandrák András és mások.¹⁸⁵⁹ Balegová is megemlíti, hogy 1525-1526-ban tanárként működött, és hogy 1540-ben az eperjesi iskola rektora volt.¹⁸⁶⁰

A városi számadáskönyvek alapján annyit lehet hozzáfűzni a fenti vitához, hogy az eperjesi iskolamesterség az 1530-as években nem volt összekapcsolva a jegyzői tisztséggel, ugyanis két külön személy viselte.¹⁸⁶¹ Tehát Wernher jegyzősége semmiképpen sem bizonyítéka annak, hogy egyidejűleg iskolamester is lett volna. A kérdés ugyanakkor további kutatást igényel, ugyanis könnyen elképzelhető, hogy korábban vagy később egyesítették a két hivatalt.

---

¹⁸⁵⁰ Hörk 1896, 30. p.

¹⁸⁵¹ Hörk 1896, 331-385. p.

¹⁸⁵² Iványi 1911, 5. p.

¹⁸⁵³ Iványi 1911, 5. p.

¹⁸⁵⁴ Hörk 1896, 331. p.

¹⁸⁵⁵ Hörk 1896, 30. p.

¹⁸⁵⁶ Hörk 1896, 30. p.

¹⁸⁵⁷ Iványi 1911, 5. p., hivatkozva: Eperjes város levéltára, 890/a sz. 248. p.

¹⁸⁵⁸ Gömöry 1932, 249. p.

¹⁸⁵⁹ Dézsi 1899, 461. p.

¹⁸⁶⁰ Balegová 2011, 88. p.

¹⁸⁶¹ Státny Archiv v Prešove, pobočka Prešov, Magistrát Prešov, városkönyvek, no. 2662. számadáskönyv (1528-1537) 371., 472., 579. p.

Az eddigi szakirodalomban szintén ellentmondásos Wernher esküdtségének ideje. Az esküdtek a városok szűkebb irányító testületének, a belső- vagy kistanács tagjai voltak.¹⁸⁶² Ez a testület bizonyos esetekben jelölte a nagytanács tagjait, ilyenkor közülük választott a közgyűlés; később ők töltötték be a nagytanács megüresedő pozícióit.

Wernher tehát 1526/27/28-30-1530¹⁸⁶³ középig városi esküdt lett¹⁸⁶³, azaz bekerült a várost ténylegesen irányító kisebb tanácsba¹⁸⁶⁴ (Rensing azt írja, hogy 1528-1530 között ismét eperjesi esküdt lett.¹⁸⁶⁵) A városkönyvek alapján ezek az adatok is pontosíthatók. 1526 az első év, amikor Wernher fent említett tisztsége adatolható, majd folyamatosan viselte egészen 1530-ig.¹⁸⁶⁶

Az eddigi szerzőknél Wernher bírói tisztségéről is ellentmondásos adatokat találunk. Ezután emelkedett a ranglétrán: a szakirodalom szerint Wernher (1532-1533-ban már első esküdt¹⁸⁶⁷ (az első esküdt a belső- vagy kistanács elnöke, azaz tulajdonképpen a bíró!)¹⁸⁶⁸),¹⁸⁶⁹ 1533-ban pedig egy évre bíró lett.¹⁸⁷⁰ Zoványi azzal egészíti ki ezt az információt, hogy jegyzőként lett tanácsstag.¹⁸⁷¹ Bauch szerint első városi követsége idején, 1529-ben a városi tanács tagja és bíró volt.¹⁸⁷² Hörk József szerint Bártfa város elenchusa 1531-ben említi bíróként Wernhert (judex civitatis Epperies).¹⁸⁷³ Balegová szerint 1531-ben már valószínűleg bíró, 1532-1533-ban a belső tanács tagja, 1534-36 között és 1538-ban pedig a külső tanács tagja volt.¹⁸⁷⁴ 1531-ben is megtalálható kézírása az eperjesi számadáskönyvben.¹⁸⁷⁵ Rensing ezen adatait elfogadhatjuk, hiszen a számadáskönyvekre támaszkodik, noha a fent említett okból nem tudjuk bizonyítani (sem cáfolni...). Katona szerint 1532/1533-ban tűnik el Wernher kézírása az eperjesi számadáskönyvekből.¹⁸⁷⁶ 1534-ban még városi szolgálatban állt mint tribunus plebis.¹⁸⁷⁷ 1538-1544 között is centumvir.¹⁸⁷⁸ Logikus a feltételezés, hogy 1534-ben

---

¹⁸⁶² Ember 1946, 554. p.

¹⁸⁶³ Szűcs 1990, 8. p.; Katona 2000, 270. p.

¹⁸⁶⁴ Ember 1946, 554. p.

¹⁸⁶⁵ Rensing 1933, 37. p.

¹⁸⁶⁶ Státny Archiv v Prešove, pobočka Prešov, Magistrát Prešov, városkönyvek, no. 2676. számadáskönyv (1515-1527) fol. 236v, 260v; uo. no. 2662. számadáskönyv (1528-1537) 2., 45., 91. p.

¹⁸⁶⁷ Rensing 1933, 39. p.

¹⁸⁶⁸ Ember 1946, 554. p.

¹⁸⁶⁹ Rensing és feltehetőleg az ő nyomában Katona 1526/1527-re teszi városi jegyzői és esküdti tisztségét. Rensing 1933, 35. p., Szűcs 1990, 8. p., Katona 2000, 269. p.

¹⁸⁷⁰ Szűcs 1990, 8. p., Katona 2000, 270. p., Rensing 1933, 40. p.

¹⁸⁷¹ Zoványi 1932, 415. p.

¹⁸⁷² Bauch 1898, 85-86. p.

¹⁸⁷³ Hörk 1896, 30. p.

¹⁸⁷⁴ Balegová 2011, 89. p.

¹⁸⁷⁵ Rensing 1933, 37. p.

¹⁸⁷⁶ Katona 2000, 270. p.

¹⁸⁷⁷ Rensing 1933, 41. p.

¹⁸⁷⁸ Státny oblastny archív v Presov, Magistrát Presov, Kníhi No. 2336 Rechnungsbuch purum 1538. 3., 118., 212., 304., 402., 514., 602. p. Ezúton köszönöm meg Szabó András nagylelkű segítségét.

megvált bírói tisztségétől, és a továbbiakban a külső tanács tagjaként működött. Első esküdtté válásakor eltűnik kézírása az eperjesi számadáskönyvből (tehát bírónak választásakor megvált jegyzői tisztségétől).¹⁸⁷⁹ Összességében véve tehát a szakirodalom 1529-1534 közé tette Wernher bírói tisztségviselését.

Az eddigi szerzők adatait az alábbiakban lehet pontosítani a városkönyvek adatai alapján. Az egyik adójegyzék segítségével adatolható, hogy Wernher 1531-ben már bíróként működött, egy számadáskönyvben pedig 1532-1533-ban is megtaláljuk a belső tanács élén.¹⁸⁸⁰ Ezután nincs nyoma annak, hogy bírói tisztségét a továbbiakban is viselte volna.

Már Bauch óta ismert, hogy 1534-ben már a külső vagy nagy tanács élén találjuk Wernhert.¹⁸⁸¹ Ez a testület kevésbé volt meghatározó a város irányításában, mint a belső avagy kistanács. Címe az eperjesi számadáskönyvben: egregius V. G. consiliarius regius cameraeque magister Hungaricae tribunus plebis electus, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy megjelenhetett a belső tanács ülésein, és bár szavazati joggal nem rendelkezett, de javaslatokat tehetett; úgy is felfoghatjuk tevékenységét, hogy a külső és a belső tanács között közvetített¹⁸⁸²).¹⁸⁸³

A városkönyvek alapján itt is sokat tehetünk hozzá a korábbi szakirodalomhoz, ugyanis Wernher további városi pályájának alakulása eddig nem volt ismert. Érdekes módon a következő esztendőben, 1535-ben egyszerűen csak tagja a nagytanácsnak, viszont a rákövetkező évben ismét a testület élén állt.¹⁸⁸⁴ 1537-ből nincsen adatom, 1538-1544 között viszont centumvirként szerepel a számadáskönyvek következő kötetében.¹⁸⁸⁵ 1545-ből ismét nincsen adatom, 1546-1554 között viszont folyamatosan adatolható, hogy centumvirként működött.¹⁸⁸⁶

A szakirodalomban több alkalommal is felmerült Wernher kassai iskolaigazgatósága. Ez az eddigiekhez hasonlóan bizonytalan. 1527-ből ránk maradt Wernher egy, a kassaiakhoz írott levele, amelyben tudatja a kassaiakkal, hogy a neki felajánlott iskolamesterséget nem fogadhatja el, mert az eperjesiek nem engedik el.¹⁸⁸⁷

---

¹⁸⁷⁹ Rensing 1933, 39. p.

¹⁸⁸⁰ Státny Archiv v Prešove, pobočka Prešov, Magistrát Prešov, városkönyvek, no. 2674. adójegyzék (1528-1543) fol. 27v, 28v; uo. no. 2662. számadáskönyv (1528-1537) 198., 268. p.

¹⁸⁸¹ Bauch 1898, 87. p., Rensing 1933, 41. p.

¹⁸⁸² Ember 1946, 553. p.

¹⁸⁸³ Rensing 1933, 40-41. p., Katona 2000, 270. p.

¹⁸⁸⁴ Státny Archiv v Prešove, pobočka Prešov, Magistrát Prešov, városkönyvek, no. 2662. számadáskönyv (1528-1537) 347., 441., 546. p.

¹⁸⁸⁵ Státny Archiv v Prešove, pobočka Prešov, Magistrát Prešov, városkönyvek, no. 2663. számadáskönyv (1538-1544) 3., 118., 122., 304., 402., 514., 602. p.

¹⁸⁸⁶ Státny Archiv v Prešove, pobočka Prešov, Magistrát Prešov, városkönyvek, no. 2665. számadáskönyv (1539-1556) 88., 176., 260., 350., 438., 534., 628., 730., 832. p.

¹⁸⁸⁷ Békefi 1906, 418-419. p., NO. CCLXI., eredetije Kassa város levéltárában, 1213/58. sz. alatt (volt).

Rensing szerint Wernher 1529-ben iskolaigazgató volt Kassán, és erről be is számolt Herbersteinnek egy, közelebbről meg nem határozott levelében.¹⁸⁸⁸ Ezt azzal szokták cáfolni, hogy ránk maradt Szalaházy Tamás egri püspök és királyi kancellár egy, kassaiakhoz írott levele, amelyben közli, hogy Wernher nem választhatják meg iskolaigazgatónak, mert az ő, ill. a király szolgálatába állt.¹⁸⁸⁹ Azonban az ezzel érvelők elfelejtik, hogy ez a levél 1528-ban kelt, még hozzá nagyjából az év közepén, szeptember 11-én. Vagyis ez nem érv az ellen, hogy 1529-ben vagy akár 1528 végén iskolamester lehetett volna Kassán. Utóbbi eshetőség mellett szól az is, hogy 1529-ben Wernher minden levelét Kassáról keltezte, és jó néhányat még 1530-ban is. Az is tény viszont, hogy 1529-ben több hónapot is igénybe vehetett prágai követsége (l. később), így aligha fungálhatott Kassán. Rensing szerint 1530. pünkösdjén bukkan fel ismét Wernher kézírása az eperjesi számadáskönyvben, így nagyjából ekkora tehetjük visszaérkezését.¹⁸⁹⁰ Igen valószínűnek tartom, hogy nem Kassáról, hanem prágai követségéből tért vissza. Ennek ellenére még az év végén is keltezett Kassáról levelet. Természetesen más ügyben is tartózkodhatott Kassán huzamosabb ideig. 1530-ból ránk maradt Wernher egy levele, amelyben tudatja a bártfaiakkal, hogy „a mostani nehéz viszonyok között” az iskolamesteri állást nem fogadhatja el – ez valószínűsíti azt is, hogy ekkoriban nem volt kassai iskolamester, de egyértelmű bizonyítékkal nem szolgál.¹⁸⁹¹

Elterjedt a szakirodalomban, hogy Wernher 1525-től 1526-ig vagy 1527-ig az eperjesi iskola igazgatója volt.¹⁸⁹² Hörk ezt az elképzelést cáfolta, megállapította ugyanis, hogy ebben az időszakban Caspar Siebenbürger volt az iskolamester Eperjesen.¹⁸⁹³ Ez ellen szól az is, hogy Wernher számos levelét őrzi az eperjesi levéltár, amelyekben barátjához, az iskolamesterhez írott korábbi leveleire utalt. További bizonyíték, hogy Wernher 1532-1539 között sokat időzött Prágában, Olmützben, Bécsben, Pozsonyban és másutt mint Eperjes város megbízottja, vagyis túl sokat volt távol ahhoz, hogy a városi iskolát vezesse.¹⁸⁹⁴ Végül, de nem utolsósorban a városi levéltár okmányai sehol sem említik Wernher iskolamesterként, noha szép számmal maradtak

¹⁸⁸⁸ Rensing 1933, 36. p.

¹⁸⁸⁹ Szalaházy Tamás levele a kassaiakhoz. Buda, 1528. szeptember 11. A regesztát közli: ETE 1902, 403. p. no. 410., a latin eredetit közli: Kemény 1889, 797. p., Katona 2000, 269-270. p., regesztát l. még Békefi 1906, 428. p.

¹⁸⁹⁰ Rensing 1933, 37. p.

¹⁸⁹¹ Wernher levele Bártfa városához. Kassa, 1530. március 2. Kiadja: Békefi 1906, 432. p. no. CCLXXXIX.

¹⁸⁹² Csepregi 2006, 44. p., Lakatos 2008, 273. p.; Gömöry János: Az eperjesi ág. hitv. ev. egyház keletkezésének története. In: Protestáns Szemle, 40. évf. (1932) I-X. füzet, 249. p., ugyanő év nélkül is említi eperjesi iskolaigazgatóságát: Gömöry 1933, 7. p.; 1526-tól: Kónya 2012, 25. p., é. n.: V. Ecsedy 2002, 12. p., 1527: Zoványi 1986, 132. p.; Bauch 1898, 83. p.; Muczkowski 1949, 168. p.; Hörk 1896, 29. p.; Iványi 1911, 5. p., hivatkozza: Eperjes város levéltára, 890/a sz. 248. p.; Balegová 1540-re teszi eperjesi rektorságát, l. Balegová 2011, 88. p.

¹⁸⁹³ Hörk 1896, 30., 331. p.

¹⁸⁹⁴ Hörk 1896, 29-30. p., hivatkozza: eperjesi levéltár, Cub. II. Loc. 8. Fas. H stb., Loc. 6. Fasc. H, G stb., Loc. 7. Fasc. I, H stb.

fenn rá vonatkozó iratok.¹⁸⁹⁵ Hörk szerint a régiek Wernher eperjesi rektorságát Bocatius János alábbi költeményéből következtették, ami így hangzik: „*Hujus enim ludi quoque quondam rexit habenas/Wernherus, saeculi laus satis ampla sui!*”¹⁸⁹⁶ Hörk arra a következtetésre jutott, hogy Wernher minden bizonnyal Boroszlóban (sic! Talán Brassóra gondolt) volt iskolamester, és ezért Eperjesen jegyzőként felügyelte az iskolát a városi tanács megbízásából.¹⁸⁹⁷

Wernher 1528-ban Szalaházy Tamás szolgálatába állt, aki ekkor veszprémi és egri püspök, királyi kancellár, valamint királyi helytartó volt.¹⁸⁹⁸ Rensing szerint Wernher tanítói tevékenysége révén ismerkedtek meg, ugyanis Eperjesen Szalaházy unokaöccsét, Kechety Mártont oktatta, aki később szintén veszprémi püspök lett.¹⁸⁹⁹ Wernhert ugyanekkor felkérték a kassai iskola igazgatójának, ezt azonban Szalaházy ellenezte, arra hivatkozva, hogy Wernher már az ő, illetve a király szolgálatában áll.¹⁹⁰⁰

Rensing azt is felvetette, hogy Wernher 1529-ben iskolaigazgató volt Kassán,¹⁹⁰¹ azonban ez az állítása nem igazolható. Az egyetlen meggyőző bizonyíték az a Rensing által talált levél lenne, amelyben állítólag Wernher iskolaigazgatóságáról számolt be Herbersteinnek – csak hogy a levél hollétéről nincs adat, és az írás nem szerepel Herberstein leveleskönyvében sem, amelyben Wernherrel folytatott levelezésének több darabja is megtalálható.¹⁹⁰² Az a tény, hogy 1529-ben Wernher minden levelét Kassáról keltezte, és jó néhányat még 1530-ban is, önmagában nem bizonyíték ottani iskolamestersége mellett, ugyanis bármilyen hivatalos ügyben is tartózkodhatott Kassán.

Ugyanakkor több forrás is Wernher kassai iskolamestersége ellen szól. 1527-ből ránk maradt Wernher egy, a kassaiakhoz írott levele, amelyben tudatja velük, hogy a neki felajánlott iskolamesterséget nem vállalhatja, mert az eperjesiek nem engedik el.¹⁹⁰³ A következő évből ismerjük Szalaházy Tamás már említett levelét.¹⁹⁰⁴ 1529-ben Wernher több hónapot is

---

¹⁸⁹⁵ Hörk 1896, 30. p.

¹⁸⁹⁶ Hörk 1896, 30. p.

¹⁸⁹⁷ Hörk 1896, 30. p.

¹⁸⁹⁸ ETE 1902, 403. p. no. 410.; A latin eredetit közli: Ifj. Kemény Lajos: A hazai iskolázás történetéhez. In: Magyar Történelmi Tár, 1889, 797. p.; Vö. Rensing 1933, 36. p.; Csepregi 2006, 44. p., Bauch 1898, 83. p.; Balegová 2011, 88. p.

¹⁸⁹⁹ „Ipsium Wernerum in nostris servitiis retinuimus”. Rensing nem adja meg a levéltári jelzetet. Rensing 1933, 36. p. 17. jegyzet. Iványi Béla nyomán Rensing említ egy másik levelet is, amely ugyanezen év december 22-én kelt, és amelyben Szalaházy azt írja, hogy szolgálatába fogadta Wernhert. l. még Lakatos 2008, 276. p.

¹⁹⁰⁰ Szalaházy Tamás egri püspök Kassa városához. Buda, 1528. szeptember 11. A regesztát közli: ETE 1902 403. p. no. 410., A latin eredetit közli: Kemény 1889, 797. p., említi: Rensing 1933, 36. p.

¹⁹⁰¹ Rensing 1933, 36. p.

¹⁹⁰² ÖNB Cod. 13597 [Előzéklapon, utólagos cím:] Briefe berichtet an den berühmten Staatsmann und Reisenden Sigmund von Herberstein in den Jahren 1502 bis 1561.

¹⁹⁰³ Békefi 1906, 418-419. p., No. CCLXI., eredetije Kassa város levéltárában, 1213/58. sz. alatt (volt).

¹⁹⁰⁴ Szalaházy Tamás levele a kassaiakhoz. Buda, 1528. szeptember 11. A regesztát közli: ETE 1902, 403. p. no. 410., A latin eredetit közli: Kemény 1889, 797. p., Katona 2000, 269-270. p., regesztát l. még Békefi 1906, 428. p., hivatkozva: Kemény 1889.

Prágában töltött mint Eperjes város követe, ami gyakorlatilag lehetetlenné tette volna kassai munkáját. 1530-ból is ismert Wernher egy levele, amelyben tudatja a bártfaiakkal, hogy „a mostani nehéz viszonyok között” nem fogadhatja el a felajánlott iskolamesteri állást – ami kizárja 1529-es kassai iskola igazgatóságát, hiszen aligha kínálták volna fel újra nemrégiben és nyilván okkal elhagyott állását.¹⁹⁰⁵ A fentiek alapján tehát 1527-1530 között különböző okokból lehetetlen volt, hogy Wernher Kassán iskolamesterként tevékenykedjen.

Wernher városi működése során több alkalommal követként is képviselte Eperjes érdekeit. Itt csupán egyet emelnék ki, amely azért jelentős, mert elképzelhető, hogy ekkor ismerkedett meg személyesen I. Ferdinánddal, márpedig a vele való kapcsolat alapvetően meghatározta pályáját.¹⁹⁰⁶ Wernher Hain Gáspár krónikája szerint 1529 nyarán a felső-magyarországi városszövetség követeként járt az uralkodónál Prágában.¹⁹⁰⁷ Feladatuk az volt, hogy a katonák által okozott károkat tolmácsolják: 1528 márciusának végén Johann Katzianer főkapitány 4000 fős seregéből 350 Landsknecht Lőcsén szállt meg, és májusi távozásukig közel 1040 forintnyi kárt okoztak a városnak (az összeg oroszlánrészét a ki nem fizetett kölcsönök tették ki).¹⁹⁰⁸ A követek egyébként nem értek el eredményt.¹⁹⁰⁹

II.1.c) Wernher I.Ferdinánd és a Magyar Kamara szolgálatában

Wernher életének eddig legkevésbé ismert területe volt az a közel két évtized, amelyben a Magyar Kamara hivatalnokaként működött, holott több ezer irat áll a történészek rendelkezésére. Talán éppen ez riasztotta el a kutatókat, és ebből is fakad, hogy a szakirodalomban különösen sok téves információ terjedt el; ezek közül csak néhányra igyekszem reflektálni.

Wernher talán Lang közreműködésével¹⁹¹⁰ nyert ajánlást Herbersteinhez,¹⁹¹¹ és vagy az ő, vagy más humanisták, esetleg Georg von Logau, Valentin Eck, Caspar Ursinus Velius közvetítése révén, esetleg az uralkodóval való, fent említett személyes találkozás vezetett oda, hogy I. Ferdinánd felfigyelt rá.¹⁹¹² Innen egyenes út vezetett a kamarai szolgálathoz.

¹⁹⁰⁵ Wernher levele Bártfa városához. Kassa, 1530. március 2. Kiadja: Békefi 1906, 432. p. no. CCLXXXIX.

¹⁹⁰⁶ Rensing 1933, 37. p.; Csepregi 2006, 43. p.

¹⁹⁰⁷ Rensing 1933, 37. p.; az esetet megemlíti Csepregi 2006, 44-45. p., Katona 2000, 269. p., Bauch 1898, 85.p.

¹⁹⁰⁸ H. Németh 2000, 205. p.

¹⁹⁰⁹ H. Németh 2000, 205. p., Bauch 1898, 85. p.

¹⁹¹⁰ „A quo (ti. Lang), insequenti tempore, Sigismundo Herbersteinio, Germanorum atque Hungarorum regis, Ferdinandi intimo, commendatus est validissime.” Ianocki 1776, 300. p.

¹⁹¹¹ Rensing szerint Herberstein a magyar ügyek megbízható szakértőjeként ajánlotta Wernhert az uralkodó jóindulatába. Rensing 1933, 36. p., Csepregi 2006, 45. p., hivatkozva: Codex Vindobonensis 13597., de nem adja meg a levelet. Az általam ismert Wernher-Herberstein levelezésben nem szerepel ilyen missilis. Csepregi 2006, 45. p.; Erdősi 1963, 104. p.; „Summique huius viri opera et auctoritate, apud Ferdinandum regem est effectum...” Ianocki 1776, 300. p.; Wespřemi 1774, 202. p.

¹⁹¹² Csepregi 2006, 44. p., Bauch 1894, 40. p., Balegová 2011, 89. p.

Wernher kamarai alkalmazásba kerülésével kapcsolatban több adat is megjelenik a szakirodalomban. A Wernherrel foglalkozó kutatók eddig az 1533-as, 1534-es és az ennél későbbi időpontok mellett is állást foglaltak.¹⁹¹³ A Wernher-életrajzokba tehát szemlátomást nem épült be az a Hörk József által hivatkozott, 1533. szeptember 2-án kelt levél, amelyben Wernher arról tájékoztatta az eperjesieket, hogy vonakodva ugyan, de hivatalt vállalt I. Ferdinánd kívánságára.¹⁹¹⁴ Bár Hörk néhány oldallal később azt írja, hogy Wernher „királyi (adószedő) megbízott” lett,¹⁹¹⁵ egy későbbi forrásból megtudhatjuk, hogy Wernher valószínűleg már ekkor kamaramesterként avagy pénztárnokként (*magister camerae*) működött: 1533. december 16-án kelt jelentésében Wernher beszámol a Magyar Kamarának azokról a tárgyalásokról, amelyeket Hans Katzianer főkapitánnyal és (Pétervárad) Balázs adószedővel (*exactor*) folytatott az állami egyenesadó (*dica*) felső-magyarországi beszedésének és a harmincadnak (*tricesima*) nevezett külkereskedelmi vám adminisztrációjának nehézségeiről.¹⁹¹⁶ E jelentése szerint kizárható, hogy megyei adószedő lett volna, ugyanis a harmincadok bérbe adásával is foglalkozott, az adószedők pedig kizárólag az országgyűlés által kivetett adót szedték be.¹⁹¹⁷ A városok adójának beszedésével nem a Magyar Kamara foglalkozott, hanem a városok adminisztrálták és adták át a kamarának a pénzt, tehát városi adószedőként Wernher nem jelentett volna a kamarának. Rensing idézi az eperjesi számadáskönyv egy 1534-ből származó bejegyzését, amely alátámasztja feltevésemet: „*Egregius Georgius Vernerus consiliarius regius cameraeque magister Hungaricae tribunus plebis electus*” (kiemelés tőlem).¹⁹¹⁸

A fenti bejegyzés kapcsán tennék egy rövid kitérőt, mivel a szöveg arra is következtetni enged, hogy Wernher királyi tanácsos lehetett – holott ezt a tisztségét egyik életrajzírója sem említette, pedig a későbbi évek vonatkozásán más források is alátámasztják. Kassai Antoninus János Krakkóban, 1536. augusztus 9-én Erasmushoz írott levelében ugyancsak királyi tanácsosként említi Wernhert.¹⁹¹⁹ Ferdinánd a szederkerti birtokadományt megerősítő

¹⁹¹³ néhány példa: 1533: Gecsényi 2001, 57. p.; 1534: Szűcs 1990, 8. p., Lakatos 2008, 270. p., 273. p.; Oborni Teréz: Erdély pénzügyei I. Ferdinánd uralma alatt (1552-1556). Bp., 2002. 44. p.; 1534 után: Bauch 1898, 87-88. p.; 1535: Katona 2000, 270. p.

¹⁹¹⁴ Hörk 1896, 30. p.

¹⁹¹⁵ Hörk 1896, 30. p.

¹⁹¹⁶ Werner György jelentést tesz a Magyar Kamarának a felső-magyarországi dica és harmincad adminisztrációjának nehézségeiről Johann Katzianer főkapitánnyal és Balázs exactorral folytatott tárgyalásairól. 1533. december 16. MNL OL E 41 2. cím, 1385. köt. no. 23.

¹⁹¹⁷ Ember 1946, 232. p.

¹⁹¹⁸ Rensing 1933, 40-41. p.

¹⁹¹⁹ Kassai Antoninus János levele Erasmushoz. Krakkó, 1536. augusztus 9. In: V. Kovács 1971, 525-526. p.; eredeti közlés: Allen 1928, 345-347. p. nr. 3137.

oklevelében (l. később) szintén királyi tanácsosnak titulálja őt.¹⁹²⁰ A királyi tanácsosi tisztségét legalább 1554-ig viselte, miként egy ez évi fizetési kimutatás bizonyítja.¹⁹²¹ A fentiek alapján feltehetjük, hogy egészen két évvel később bekövetkező haláláig e tisztség birtokában maradt.

Wernher kamarai pályafutására visszatérve, a korábbi szakirodalom szerint nemsokára kamarai tanácsosi címet kapott: Ember Győző és Weszprémi István Bél Mátyás nyomán 1539-ben¹⁹²², Rensing 1538-ban¹⁹²³, Szűcs Jenő már 1536-ban¹⁹²⁴ tanácsosként említi. Figyelembe véve Ember állítását, miszerint a kamaramesterek tanácsosi címet kaptak,¹⁹²⁵ feltételezhetjük, hogy Wernher már 1533-tól tanácsos volt¹⁹²⁶, de a legkorábbi általam ismert irat, amely tanácsosként említi Wernhert, csak 1534. február 6-án kelt.¹⁹²⁷

Ember Győző leírásából ismerjük a kamaramester feladatait.¹⁹²⁸ Ha ideje engedte – kamarai tanácsosi címe révén – részt vehetett a kamarai tanács munkájában. A kamarához befolyó összegeket a prefektus vette át, majd nyugta ellenében átadta a kamaramesternek, aki számadáskönyvet vezetett a bevételekről és a kiadásokról. A kamaramestert a kincstartó vagy a tanácsosok utasíthatták kifizetések eszközzésére; ez esetben nyugtát kért az átvételről, és azt mellékelte a számadáskönyvhöz. Az év végén a kincstartóval együtt tett jelentést működéséről a tanács előtt. A pénztárosi éveiből ránk maradt néhány jelentése alapján bővíteni lehet Wernher teendőinek listáját: megtudjuk, hogy személyesen foglalkozott a harmincadok bérbe adásával és jövedelmeik beszedésével,¹⁹²⁹ felmért különböző királyi jövedelemforrásokat,¹⁹³⁰ olykor pedig gazdaságpolitikai-diplomáciai küldetéseket is teljesített.¹⁹³¹

Wernher következő „tisztségét” egy félreértésnek „köszönheti”: a kutatók egy része sóvári prefektusként vagy kapitányként említi fő művére, a *De admirandis Hungariae aquisra*

---

¹⁹²⁰ I. Ferdinánd birtokátruházó oklevele Wernher számára Szederkert faluról. Bécs, 1540. január 12. Kiadja: Neumann-Pálffy 2009, 241. p. no. 16., Wagner, Carolus: Diplomatarium comitatus Sarosiensis. Pozsony-Kassa, 1780. 554-555. p.

¹⁹²¹ Gecsényi 2008, 480. p.

¹⁹²² Ember 1946, 131. p.; Weszprémi 1774, 199. p., l. még Bél 1735, 455. p.

¹⁹²³ Rensing 1933, 47. p.

¹⁹²⁴ Szűcs 1990, 8. p. 1. jegyzet

¹⁹²⁵ Ember 1946, 122. p.

¹⁹²⁶ Lakatos 2008, 275. p.

¹⁹²⁷ A Magyar Kamara instrukciója Wernher György kamarai tanácsos számára az alsó-magyarországi bányavárosok jogainak felülvizsgálására 1534. február 6. MNL OL E 136 7. köt. 484-487. p.,

¹⁹²⁸ Ember 1946, 122. p.

¹⁹²⁹ Pl. Wernher jelentése a Magyar Kamarához. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae 1533. no. 23. 1533. december 16.; Wernher jelentése a Magyar Kamarához. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae 1534. január 18.

¹⁹³⁰ l. 92. jegyzet

¹⁹³¹ Pl. 1534-ben megkísérelt pénzt szerezni a bányavárosoktól. Instrukció Pemfflinger István, a Magyar Kamara elnöke és Wernher, a Magyar Kamara tanácsosa számára. MNL OL E 136 Diversae instructiones 7. köt. no. 34. 484-487. p.

hivatkozva,¹⁹³² holott ő valójában azt írta, hogy Sóvár is az ő fennhatósága alá tartozott, amikor sárosi prefektusként működött.¹⁹³³

Wernher életének következő állomása sárosi prefektussá való kinevezése, amelyről korábban már részletesen írtam a Felső-Magyarország gazdasági igazgatásról szóló fejezetben, így itt nem térek ki rá.

Kevésbé ismert, így fontosnak tartom megemlíteni, hogy Wernher számos alkalommal teljesített diplomáciai jellegű küldetéseket is. Néhány példa a teljesség igénye nélkül: 1536-ban részt vett az I. Ferdinánd és I. János közötti tárgyalásokban,¹⁹³⁴ majd az előbbi uralkodó megbízottja volt (vingárti Horváth Gáspár és Révay Ferenc mellett) az 1540 januárjában kezdődő gönci tárgyalásokon,¹⁹³⁵ a következő évben ő vette át a magyar koronát Izabella királynétól,¹⁹³⁶ de megjelent a Fráter György által 1543. április 8-ára meghirdetett debreceni részgyűlésen is.¹⁹³⁷ 1547-ben Wernher tagja volt a magyar országgyűlés által Ferdinándhoz Augsburgba küldött követségnek, amelynek feladata az országgyűlésen alkotott végzések bemutatása és a megerősítésük kieszakozlése, valamint anyagi segítség kérése.¹⁹³⁸

Wernher talán legjelentősebb diplomáciai küldetése volt, hogy részt vett az Erdély Ferdinándnak történő átadására vonatkozó tárgyalásokon 1551-ben, majd azok sikerre jutása után az erdélyi gazdasági igazgatás kiépítésében.¹⁹³⁹ 1551-ben, amikor Ferdinánd és Izabella özvegy királyné tárgyaltak Erdély Habsburg kézre adásáról, Izabella elküldte egy emberét Sziléziába, hogy a lemondásáért cserébe neki ígért hercegségeket (Oppeln, Ratibor) megtekintse.¹⁹⁴⁰ Mivel megbízottja lehangoló hírekkel érkezett vissza egy hónap múlva, Ferdinánd Wernhert és Oláh Miklós egri püspököt küldte megnyugtatóra.¹⁹⁴¹ 1552 februárja környékén Ferdinánd Wernhert és rokonát, Rakovszky György turóci jogtudóst küldte ki Kassa Izabellától való átvételére.¹⁹⁴²

---

¹⁹³² Bauch 1898, 88. p., Contemporaries... 1987. 439. p.; Balegová 2011, 91. p.

¹⁹³³ „Habetque locus nomen ab his fontibus: Hungaris enim Sovar, hoc est, Salisburgum dicitur. Nam et arq eius nominis supra eum locus fuit, meae item praefecturae subiecta, antequam dirueretur.” (kiemelés tőlem) Wernher 1551, 31. p.

¹⁹³⁴ Johann Wese lundi érsek leveléből készült kivonat. MNL OL E 21 Magyar kincstári levéltárak, Benignae resolutiones, 1536. június 22.

¹⁹³⁵ Lukinich Imre: Erdély területi változásai a török hódítás korában. Bp., 1918. 12. p., Rensing 1933, 53. p.

¹⁹³⁶ Veress 1901, 226. p.

¹⁹³⁷ Lukinich 1918, 46. p.

¹⁹³⁸ Monumenta... 1876, 109-110. p.

¹⁹³⁹ Részletesebben I. Oborni 2002, 37-59., 119-140. p.

¹⁹⁴⁰ Veress 1901, 338. p.

¹⁹⁴¹ Veress 1901, 338. p.; Laczlavik 2013, 24. p.

¹⁹⁴² Veress 1899, 28. p., Bessenyei 2007, 37. p.

Wernher 1553-ban öregségére és betegségére hivatkozva tisztségei alóli felmentését kérte a királytól,¹⁹⁴³ amelyet az megtagadott ugyan, de hogy terhein könnyítsen, július 24-én kelt rendeletével vejét, gyalui Thorda Zsigmondot nevezte ki segítőtársává a felső-magyarországi pénzügyek irányítása terén.¹⁹⁴⁴ Erről részletesebben írtam a Felső-Magyarország gazdasági igazgatásáról szóló fejezetben, így itt nem térek ki rá.

Wernher halálának pontos dátuma nem ismert; az eddigi szakirodalom jelentős része¹⁹⁴⁵ 1556. július elejére tette.¹⁹⁴⁶ Az erre vonatkozó források ellentmondásossága miatt ennél pontosabban nem állapítható meg, hiszen egy forráshely 1556. július 5-én halottként említi¹⁹⁴⁷, egy másik dokumentum viszont 1556. július 16-ra teszi elhunytát.¹⁹⁴⁸

Wernher a maga faluját és falurészeit a kisbirtokos Dobra, illetve a Semsey családtól szerezte.¹⁹⁴⁹ Wernher halálakor a többszöri királyi adománynak köszönhetően Sáros, Abaúj, Bihar, Szabolcs, Belső-Szolnok, Csanád és Borsod megyében is rendelkezett birtokokkal.¹⁹⁵⁰ A század közepén a Sáros megyei Hamburgban (Hamburk) egy fél, Jakabfalván 4, Somon (Soom) 4, Szalókon (Zalook) 2,5 portával rendelkezett.¹⁹⁵¹ Szederkerttel együtt 21 porta volt a birtokában.¹⁹⁵²

---

¹⁹⁴³ „Nam ut diutius haec saxa versem, in quibus tot annos volvendae vitae et valetudinem meam cum nullo meo fructu attrivi, id a me fieri nequaquam potest. Ero autem ei libenter adiumento in omnibus quae quidem a me praestari poterint, et quod mihi restat aevi minus erit molestum, si mihi ipsius, filiaeque meae charissimae, et nepotum consuetudine hic frui licebit.” MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae 1553. no. 43. 1553. március 2., Wernher György sárosi kapitány levele Thurzó Ferenchez, a Magyar Kamara elnökéhez.

¹⁹⁴⁴ MNL OL E 21 Benignae resolutiones 1553. július 24. az irat maga elveszett, csupán a segédkönyvekben szereplő regesztája maradt ránk: „Scepusiensibus in negotiis expediendis Geloii Sigismundus Georgio Wernher adiungendus”; „Geloii Sigismundus in expediendis negotiis Scepusiensibus Georgio Wernher adiungendus”; l. még Szűcs 1990, 11. p.; „Cum egregius fidelis nobis dilectus Georgius Vernerus consiliarius noster, nobis iam ab aliquot annis fidelem operam, fidem, ac diligentiam in seriis nostris, praesertim autem superiore elapso anno, Transylvanicis et quidem difficillimis negotiis impenderit. Imminente autem, vel potius consecuta iam senecta, atque etiam accedente corporis valetudine, qua se propter continuos et exhaustos labores, viribus pene destitutum conqueritur, nos summis precibus interpellaverit, eum eum iis curis liberare vellemus... Cui nos, ut onus tam arduum etiam, senex et valetudinarius perferre posset, generum ipsius Sigismundum Tharda (sic!), socium scilicet curarum et laboris, ut scitis adiunximus.” MNL OL E 21 22. cím, 670. köt., 1553. augusztus-december, 1553. szeptember 2.; l. még Gecsényi 2008, 163. p.; Zeman 1983, 104. p., Ember 1946, 148. p., Zeman 2013, 48. p.; Balegová 2011, 94. p.

¹⁹⁴⁵ kivételt képez például Erdősi Laura, aki – tévesen – 1567-re datálta Wernher halálát. Erdősi 1963, 105. p.

¹⁹⁴⁶ Rensing 1933, 57. p. 55. jegyzetben július 1-8. közé tette halálát, pontos hivatkozást nem adott meg. L. még Bernhard 2015, 207. p.; Balegová 2011, 93. p.

¹⁹⁴⁷ Birtokadomány Macedóniai Péter részére, Bécs, 1556. július 5. MNL OL A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii, 3. köt. 328-329. p.

¹⁹⁴⁸ „Intereaue diutino morbo conflictans 16 die mensis julii anni 1556 si memoria non fallit obdormivit in Domino.” MNL OL E 554 Városi és kamarai iratok, Fol. Lat. 931. fol. 23r

¹⁹⁴⁹ Maksay 1990/2., 606. p.

¹⁹⁵⁰ MNL OL A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri Regii, II. köt. 191-192. p. 1547.V.20., 534. p., 1551.X.6.; III. köt. 153-154. p., 1553.IX.3., 1553.IX.14. 225-226. p., 1550.II.12., 24-25. p., 1552.II.23.

¹⁹⁵¹ Maksay 1990/2., 611., 612., 621. p.

¹⁹⁵² Maksay 1990/2., 631. p.

II.1.d) Wernher humanista tevékenysége

Wernher a Magyar Kamara kimagasló műveltségű, nemzetközileg is elismert humanista tisztviselője volt.¹⁹⁵³ Wernher Erasmus kelet-európai köréhez tartozott, amelynek tagja volt Jacobus Piso és Johannes Antonius Cassoviensis is.¹⁹⁵⁴ Bauch a Ferdinánd szolgálatába álló művelt humanisták között említi Wernhert, Caspar Ursinus Veliust, Georg von Logaut és Johann Langeát is.¹⁹⁵⁵ Herbersteinnel való barátságán kívül¹⁹⁵⁶ Justus de Argento császári diplomatával való kapcsolata emelhető ki.¹⁹⁵⁷ Már 1527-ben olyan híres volt irodalmi tevékenységéről, hogy az ismert krakkói orvos, Erasmus barátja, Johannes Antoninus Cassoviensis felkereste, hogy levelezzenek.¹⁹⁵⁸ Erasmusszal is levelezett (más szerint csak szeretett volna, l. Cassoviensis levele!!!), és rendszeresen olvasta annak munkáit.¹⁹⁵⁹ Ekkoriban kötött Wernher barátságot a bécsi humanistával, Janus Luciusszal.¹⁹⁶⁰ Barátai között tudhatta továbbá Johann Langot, Caspar Ursinuns Veliust és Adamus Carolus királyi titkárt is.¹⁹⁶¹ Wernher, Lang és Carolus 1539-ben kiadtak egy verseskötetet az öngyilkossá lett Caspar Ursinus Velius emlékére, amelyet Lang Wernhernek ajánlott nyitókölteményében.¹⁹⁶²

1520-as krakkói tartózkodása során adta ki Vietornál patrónusa, a nemrégiben meghalt Thurzó János halálára írt elégiáját (*De... Joannis Thursonis episcopi Wratislaviensis obitu*), amelyet az elhunyt testvérének, Eleknek ajánlott.¹⁹⁶³

1523-ban Krakkóban kiadta az *Elegiarum liber unus. Reverendissimo in Christo Patri et Domino, D. Ladislao Salcano, Episcopo Agriensi, et supremo regni Hungariae Cancellario, maximoque gentis suae Maecenato, dicatur. Cracoviae, per Hyeronimum Vietorem. Anno. partu virginis M. D. XXIII. Nonis Juliis 8o.* című verseskötetet.¹⁹⁶⁴ Rensingnél *Liber elegiarum*

¹⁹⁵³ Gecsényi 1999, 77. p., Gömöry 1935, 7. p., Gömöry 1932, 29. p.

¹⁹⁵⁴ Katona 2000, 272. p., Gecsényi 1999, 77. p., Bernhard 2015, 208. p.

¹⁹⁵⁵ Bauch 1898, 82. p.

¹⁹⁵⁶ ÖNB Codex 13597- 13598 Han (Commercium litterarum Vol. I-II. epistulae a. 1502-1542 und 1543-1561), Wernher György Sigismund von Herbersteinhez, 1529. szeptember 4., 1529. szeptember 7., 1529. október 12., 1529. október 19., 1531. február 6., 1536. november 6., 1539. június 15.

¹⁹⁵⁷ MNL OL E 185 Magyar kincstári levéltárak, Nádasdy-misszilisek, No. 2., 1548.V.23.

¹⁹⁵⁸ Bauch 1898, 88. p.

¹⁹⁵⁹ Mátrai 1936, 258. p., Bernhard 2015, 208. p.

¹⁹⁶⁰ Bauch 1898, 88. p.

¹⁹⁶¹ Bauch 1898, 88. p.

¹⁹⁶² Bauch 1898, 88-89. p.

¹⁹⁶³ Contemporaries of Erasmus 1987, 439. p. stb.

¹⁹⁶⁴ Ianocki 1776, 298. p., Bauch 1898, 83. p., Katona 2000, 277. p., Faix 1995, 69. p.

unus a mű címe.¹⁹⁶⁵ Wernher elégiagyűjteményét¹⁹⁶⁶ annak a Szalkay Lászlónak ajánlotta, aki 1524 áprilisában lett főkancellár.¹⁹⁶⁷

Hosius Peter Tomiczki krakkói püspöknek és lengyel alkancellárnak ajánlotta a művet egy előszóban, amely tiltakozott a lutheránusok támadásai ellen.

Erasmus 1527. május 15-én Zsigmond királyhoz írott, 1819-es jelzetű, 1527-es Vietor-féle kiadásában is jelentek meg versei.¹⁹⁶⁸ 1527-ben Wernher, Georgius Logus, Joannes Lang, Leonardus Cox és Stanislaus Hosius dicsőítő versekkel kiadták Erasmus levelét, amelyet Zsigmond lengyel királyhoz írt, és amelyben Jánost királynak nevezte, így gyűlölséget keltett maga iránt Ferdinándban és híveiben.¹⁹⁶⁹ Sajnos Trencsényi-Waldapfel munkája – ismeretterjesztő műről lévén szó – nem hivatkozik forrásra vagy szakirodalomra. Kovács Endre is említi a levelet, de Trencsényire hivatkozva...¹⁹⁷⁰ Szerinte Erasmust Jan Laski vette rá, hogy megírja a szóban forgó levelet, aki 1527. május 15-én kelt levelében kifejtette a lengyel királynak békeprogramját, az európai fejedelmeket békére és egyetértésre intette a törökre való tekintettel is.¹⁹⁷¹ A mű pontos címe: *Des. Erasmi Roterodami Epistola ad inclitum Sigismundum regem Poloniae etc. mire elegans, in qua horum temporum conditionem graphive describit. Eiusdem ad amicum quendam Epistola, ia iuxta et elegans, qua calumniam sibi intentatam, quod aliter atque par erat de sacratissimo Christi corpore sentiret, scite breviterque refellit.* Kiadták: Georgius logus, Georgius Wernherus, Johannes Lang, L. Cox és Stanislaus Hosius. I. The complete letters of Erasmus. Ed. P. S. Allen. Vol. 7. no. Oxford, 1928. 1819. 59-65. p.

Bauch említi, hogy 1532 körül közreműködött a *Pandectas Noremberge...* c. könyv megjelentetésében, azonban nem találtam nyomát annak, hogy meg is jelent volna, és ő sem hivatkozott megjelent munkára.¹⁹⁷²

Szeretett volna levelezni Erasmusszal, ennek érdekében megkérte Kassai Antoninus Jánost, hogy közvetítsen, amit az meg is tett.¹⁹⁷³ Erasmus kiadott levelei között egyetlen Wernherhez írott vagy tőle származó levél sem szerepel ugyan, de ez nem feltétlenül jeletni azt,

¹⁹⁶⁵ Rensing 1933, 34. p., Wespriemi 1774, 207. p., *Contemporaries of Erasmus*, 3. köt. 439. p.

¹⁹⁶⁶ RMK III, 257: *Elegiarum Liber vnus, Reverendissimo in Christo Patri, et Domino D. Ladislao Salcano, Episcopo Agriensi, et Supremo Regni Hungariae Cancellario, maximoque gentis suae Maecanati nuncupatus.*, I. még Főgel 1917. 74. p. 1. jegyzet, Faix 1995, 69. p.

¹⁹⁶⁷ Csepregi 2006, 44. p.

¹⁹⁶⁸ *Contemporaries of Erasmus* 1987, 439. p.

¹⁹⁶⁹ Trencsényi-Waldapfel 1941, 69. p.

¹⁹⁷⁰ Kovács 1964, 94. p.

¹⁹⁷¹ Kovács 1964, 94. p.

¹⁹⁷² Bauch 1898, 87. p.

¹⁹⁷³ Kassai Antoninus János levele Erasmushoz. Krakkó, 1536. augusztus 9. In: V. Kovács 1971, 525-526. p.; eredeti közlés: Allen, XI. 345-347. nr. 3137.

hogy nem leveleztek, csak annyit, hogy esetleges levélváltásaikból mára egy sem került még elő.

1537-1538-ban Melanchton tanítványa volt Scipio Pál/Paulus Scipio Taurinus, akit később az ő ajánlására Wernher pártfogolt és segélyezett (sajnos nem ír konkrétumokat).¹⁹⁷⁴ Bauch szerint Wernher két levelet írt az ügyben Melanchtonnak.¹⁹⁷⁵ Taurinus 1536-ban ingyen iratkozott be, és Melanchton Wernher közreműködésének köszönhetően 10 guldent, azaz egyévi megélhetést biztosított számára.¹⁹⁷⁶ Nem is hiába: Scipio kiváló eredménnyel végzett.¹⁹⁷⁷

1538-ban Wernher jelezte Peregi Albertnek, hogy Krakkóban való átutaztában találkozott Hieronymus Vietor nyomdással, aki Dévai Mátyás magyar nyelvű könyvecskéjének néhány példányát azzal a kéréssel mutatta be, hogy azokból egyet-kettőt juttasson el Sylvester Jánoshoz, mivel erre nem talált módot, kéri Peregi segítségét.¹⁹⁷⁸ A szóban forgó mű valószínűleg *A tíz parancsoltnak magarázattya* c. mű lehetett.¹⁹⁷⁹ A mű Wernher közvetítésével jutott el Nádasdy Tamáshoz Sárvárra.¹⁹⁸⁰

1544-ben részt vett a *Pannoniae luctus* c. humanista antológia létrehozásában (amelyhez Wernher írta az ajánló verset¹⁹⁸¹).¹⁹⁸² A kötetet Hieronymus Vietor bécsi és krakkói nyomdász adta ki.¹⁹⁸³ Wernher ebbe egy, a mohácsi katasztrófáról szóló költeményt, továbbá II. Lajos sírversét is megírta.¹⁹⁸⁴ Weszprémi idézi Wernher egy görög nyelvű költeményét, amely a *Pannoniae luctus*-ban jelent meg.¹⁹⁸⁵ Ez minden bizonnyal a Szalaházy Tamás tiszteletére írott költemény, amelynek latin és görög párja is megtalálható a könyvben.¹⁹⁸⁶ Ebben a kötetben egész sor kisebb epitáfiumot is írt az alábbiak számára: a már említett Thurzó

---

¹⁹⁷⁴ Fraknói 1874, 174. p., Bauch 1898, 89. p.

¹⁹⁷⁵ Bauch 1898, 89. p.

¹⁹⁷⁶ Bauch 1898, 89. p.

¹⁹⁷⁷ Bauch 1898, 89. p.

¹⁹⁷⁸ Wernher György levele Peregi Alberthez. Prága, 1538. április 9. Kiadja: ETE 1906, 240-241. p. no. 251., eredet: MNL OL E 204 Kamarai misszilisek, l. még Thury 1907, 246. p., Gömöry 1932, 250. p.

¹⁹⁷⁹ Dézsi 1897, 633. p., RMNy. I., 22. p.

¹⁹⁸⁰ RMNy I. no. 78.

¹⁹⁸¹ Guitman 2011, 47. p.

¹⁹⁸² A kötet az első magyar tárgyú humanista antológia, amely 90 versből áll, és először 1544-ben jelent meg Krakkóban. A kötet a Ferdinánd-párti főurakat dicséri, így ékes példáját láthatjuk művészet, humanizmus és politikum összefonódásának. Szerzői gárdáját 14 kiváló humanista alkotja: Johann Lange, Georg Wernher, Valentin Eck, Georg von Logau, Caspar Ursinus Velius, Kassai Antoninus János, Lazzaro Bonamico, Stanislaw Aichler, Klemens Janicki, Johann Ludwig Köl, Joachimus Camerarius, Anselm Schultze, Iacobus Piso és Johann Rosslens. Wernher tehát valamilyen kapcsolatban állt velük. Lakatos 2008, 431-469. p.; l. még Rensing 1933, 35. p., Katona 2000, 271., 275-276., 277. p., Erdősi 1963, 105. p., Ianocki 1776, 300-301. p., Almási 2009, 95. p., Weszprémi 1774, 203. p., Faix 1995, 72. p., *Contemporaries of Erasmus* 1987, 439. p.; Balegová 2011, 90. p.

¹⁹⁸³ Lakatos 2008, 259 p.; Weszprémi 1968, 829. p.

¹⁹⁸⁴ Bauch 1898, 84., 89. p.; a mohácsi katasztrófáról szóló költeményre l. még Lakatos 2008, 264. p.

¹⁹⁸⁵ Weszprémi 1774, 205. p.

¹⁹⁸⁶ Lakatos 2008, 263. p.

Elek, Piso Jakab, Beriszlói Péter, Báthory István, hitvese, Sophia, leánya, Anna, Macedóniai László, Gerendi Miklós, Révai Ferenc felesége, Anna, Valentin Zeps (dersi préporst (Propst)), Joseph Tectander (Szabina leánya jegyese), Újlaki Klára.¹⁹⁸⁷

Legnagyobb jelentőségű műve a *De admirandis Hungariae aquis hypomnematum*, amely először 1549-ben jelent meg Baselben.¹⁹⁸⁸ Rensing korábbra teszi a megjelenését Herberstein Hieronymus Beckhez 1546. május 12-én írott levele alapján: „Georgii Vernerii nonnullorum fontium in Ungaria scaturentium descriptionem libenter accepi et perlegi et facilius ea omnia credo non tam quod saepius iam ex multis illud intellexerim, quam quod tam gravis testis autoritas me moveat”.¹⁹⁸⁹ Katona szerint az is elképzelhető, hogy kéziratban olvasta a művet.¹⁹⁹⁰ Wernher Sigismund von Herberstein biztatására írta meg művét (ugyanis Herberstein annyit hallott a csodálatos szepességi forrásokról, hogy kérte Wernhert, írjon róluk egy könyvet), és neki is ajánlotta.¹⁹⁹¹ Thorda egy Camerariushoz szóló levelébbben azt írja, hogy apósát szinte erőszakkal kellett rávenni műve kiadására.¹⁹⁹³ Birnbaum szerint Brassicanus ajánló epigrammájának köszönhetően lett széles körben ismert. Másodízben 1557-ben Herberstein fő művével, a *rerum Moschovitorum Commentarii*-val egybekötve jelent meg Antwerpenben.¹⁹⁹⁴ 30 évvel később a munka Bronovius *Tartariae descriptio* c. művében jelent meg.¹⁹⁹⁵ Ezen kívül Jacobus Bongarsius *Rerum Hungaricarum scriptores varii historici* c. gyűjteményében is megjelent.¹⁹⁹⁶ Schwandtner Márton *Scriptores rerum Hungaricarum veteris* c. művében is megjelent 1746-ban.¹⁹⁹⁷ A munka keresett olvasmány volt két évszázadon keresztül.¹⁹⁹⁸ Még a XVI. században átvette tőle Budáról készített leírását Herberstein,

---

¹⁹⁸⁷ Bauch 1898, 89-90. p.

¹⁹⁸⁸ Erdősi 1963, 103. p., Fordítását és kiadását l. Erdősi 1963, 105-168. p., valamint részleges fordítását elkészítette Varga Erzsébet is. Varga 1983, 232-234. p., Szlovák nyelvű fordítása is készült, l. Vida Tivadar: Wernher, Juraj: O podiuvu hodných vodách Uhorska (recenzió). In: Orvostörténeti Közlemények, 28-29. évf. (1976). 288-289. p., Misóczky Lajos: Az észak-magyarországi vendégforgalom a XVII. századig. In: Agria 43. évf. (2007) 601. p., Spielmann József: A magyarországi latin nyelvű orvosi és természettudományos irodalom a XV-XVI. században. In: Orvostörténeti Közlemények, 31. évf. (1985) 1-4. sz. 84. p., Szumowski 1939, 523. p., Janocki 1776, 300. p., részletesebben l. Bauch 1898, 91-94. p., Katona 2000, 271., 277. p., Weszprémi 1774, 201-202. p., Faix 1995, 72-74. p.; Balegová 2011, 92. p.

¹⁹⁸⁹ Rensing 1933, 55. p., átveszi Katona 2000, 270-271. p.

¹⁹⁹⁰ Katona 2000, 271. p.

¹⁹⁹¹ Bauch 1898, 91. p., Rensing 1933, 55. p.

¹⁹⁹² Herberstein levelét Demkó Kálmán foglalta össze. Eszerint Herberstein számos csodálatos forrást látott, és arra kéri Wernhert, hogy mint idegen írja ezeket össze, nehogy a bennszülöttek hanyagsága miatt továbbra is ismeretlenek maradjanak. Demkó 1894, 353. p., Erdősi 1963, 103. p., Bauch 1898, 90. p.

¹⁹⁹³ Gyalui Thorda Zsigmond levele Joachim Camerariushoz. Eperjes, 1552. október 23. Kiadás: MPE 1927, 70-72. p. no. 50.

¹⁹⁹⁴ Erdősi 1963, 103. p., Birnbaum 1986, 306. p.

¹⁹⁹⁵ Birnbaum 1986, 306. p.

¹⁹⁹⁶ Birnbaum 1986, 306. p.

¹⁹⁹⁷ Birnbaum 1986, 306. p.

¹⁹⁹⁸ Erdősi 1963, 103. p.

Broniuvius, Reichersdorffer, Possevino és Bongarsius.¹⁹⁹⁹ Napjainkban is használja a földrajztudomány, különösen a hidrológia, valamint a történeti topográfia).²⁰⁰⁰ Balegová két művét említi e tárgyról: *De admirandis Hungariae aquis – hypomnematum*, amely 1549-ben jelent meg Bázelen²⁰⁰¹, és *Hypomnematum de aquis in Scepusiensis*²⁰⁰², utóbbi 1551-ben jelent meg Bécsben.²⁰⁰³ Cvittinger Dávid is említi a *De admirandis Hungariae aquis* (más műveit nem) (Bod Péter a személynévmutató tanúbizonysága szerint nem említi²⁰⁰⁴).²⁰⁰⁵

Ezekon kívül számos verset is írt²⁰⁰⁶, amelyeket Rotarides gyűjtött össze, azonban az idők folyamán elvesztek a wittenbergi könyvtárban.²⁰⁰⁷ Weszprémi: „varias eius epistolas, carmina, et alia scripta laboriosus Rotarides collegit, quae sensim prout non vano accepimus rumore, ex Bibliotheca Hungaricae Nationis Vittebergensi magno reip. nostra litterariae damno iam iam dissipantur.”²⁰⁰⁸ Érdekes módon Rotarides irodalomtörténeti művében nem találtam meg Wernher.²⁰⁰⁹

Wernher 1554-ben kiadta egykori barátja, II. Lajos humanista nevelője, Jacobus Piso (-1527) verseit.²⁰¹⁰ Ő állította össze a kötet elején szereplő életrajzot is.²⁰¹¹

Tervezett, talán meg is írt egy Magyarország történetéről szóló munkát (nem maradt ránk).²⁰¹² 1555-ben Bornemissza Pállal levelezett, hogy adatokat gyűjtsen tervezett történeti munkájához, ez is bizonyítja tájékozottságát.²⁰¹³ Bauch szerint a halál akadályozta meg műve

¹⁹⁹⁹ Kelényi 1936, 43. p.

²⁰⁰⁰ Dobos 2003, 108. p., 711. p., Papp 2002, 37. p., Jánosi—Péter—Jánosi 2005, 606. p., Izsó 2009, 9. p., Számboki 2005, 141. p., topográfiára l. Garády 1943, 185. p., Gárdonyi 1945, 583. p., 107., 241. p., Fekete 1941, 130. p. 26. jegyzet (l. 140. p.), Kubinyi 1964, 126., 129 p. 327. jegyzet, 140. p., Csiffáry 1998, 37. p.

²⁰⁰¹ l. még Birnbaum 1986, 307. p.

²⁰⁰² Balegován kívül Katona is említi, l. Katona 2000, 278. p., RMK III. Nr. 396.

²⁰⁰³ Balegová 2008, 87. p., Bernhard 2015, 207-208. p., előbbi művét említi 1551-es kiadási dátummal a *Contemporaries of Erasmus* 1987, 439. p.

²⁰⁰⁴ Bod 1776, mutató tábla, számozatlan oldalon (http://mek.oszk.hu/01800/01811/html/pages/OSZK_M46282_BP_Magyar_Athenas0393.htm)

²⁰⁰⁵ Cvittinger 1911, 48. p.

²⁰⁰⁶ Janocki 1776, 299. p.

²⁰⁰⁷ Erdősi 1963, 105. p.

²⁰⁰⁸ Weszprémi 1774, 205. p.

²⁰⁰⁹ <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k63374395/f9.item.r=aquis>

²⁰¹⁰ Ábel 1879, 85. p., Klaniczay 1995, 178. p., Bauch 1898, 95. p., Katona 2000, 278. p.; Veress 1941, 257. p.

²⁰¹¹ Ábel 1879, 87. p., Némethy 1885, 784. p., Bernhard 2015, 208. p., Katona 2000, 271. p.

²⁰¹² A műből nem maradt fenn példány, csupán Bornemissza Pál alábbi, 1555. augusztus 23-án az erdélyi káptalanhoz intézett soraiból értesülünk róla: „Perscripsit ad nos vir eruditus georgius Vernerus habere in animo, imo iam velle, ut gesta rerum ungaricarum per publicam editionem suae lucubrationis memoriae conservet perpetuae. Cumque nos iam pridem ad eam rem promovendam et illustrandam, tum etiam locupletandam de exordio ac fundatione Ecclesiae Vesprimiensis ipsi suggererimus, habeatque aliarum iam Metropolitanarum totius Regni Hungariae, praeter Albensis, Originis Cognitionem (sic!), petit nunc a nobis, ut idem ipsum de Albensi faceremus.” Kiadja: Fraknói 1881, 203. p., Bauch 1898, 94-95. p., Katona 2000, 274., 278. p.; Balegová 2011, 94. p., hivatkozva: *De admirandis Hungariae aquis*, 59. jegyzet

²⁰¹³ Hungler 1984, 300. p., Bauch 1898, 94. p., 1555-ben Bornemisszának a gyulafehérvári káptalanhoz írott levelét Weszprémi átiratban közli, l. Weszprémi 1774, 200-201. p.

megírásában.²⁰¹⁴ Rensing idézi Bornemissza egy 1555. augusztus 23-án kelt levelét (Gyalu, an sein Kapitel in Weissenburg): „...Perscripsit ad nos vir eruditus Georgius Vernerus se habere in animo, imo iam velle, ut gesta rerum Ungaricarum per publicam editionem sue lugubrationis memmoriae consecret perpetuae, cumque nos jam pridem, ad eam rem promovendam adque illustrandam, tum etiam locupletandam, queadam de exordio ac fundatione ecclesiae Vesprimiensis illi ipsi suggesserimus: habeatque aliarum iam Metropolitanarum ecclesiarum tocius Regni Hungariae preter Albensem, origini cognitione,, petit nunc a nobis, ut idem ipsum de ecclesia Albensi faceremus...”²⁰¹⁵

---

²⁰¹⁴ Bauch 1898, 95. p.

²⁰¹⁵ Rensing 1933, 57. p. 54. jegyzet, Történelmi Tár 1880, 686-687. p. Rensing ugyanitt hivatkozás nélkül említi, hogy Camerarius is tudakozódott Thordánál az említett műről. Az idézet Weszprémitől származik, l. Weszprémi 1774, 200-201. p.

II. 2. Gyalui Thorda Zsigmond (?-1569) pályafutása

II.2.a) Neveltetés és ifjúkor

Nagy Iván szerint a család a Bihar megyei Torda helyiségről vette nevét, itt feküdtek birtokaik is: 1552-ben Zsigmond 14 portával rendelkezett a településen.²⁰¹⁶ A család maga azonban Thorda Zsigmond születésekor már biztosan nem itt, hanem Gyalu városában élt, amint az egy későbbi tanúvallatási jegyzőkönyvből kiderül: 1578-ban somlyai Báthory Kristóf erdélyi vajda parancsára a kolozsmonostori konvent megbízottai vizsgálatot tartottak Thorda Ferenc és testvére, Zsigmond rokonsága, illetve atyai birtokaik ügyében.²⁰¹⁷ Ennek során a még mindig Gyaluban élő szomszédokat is kihallgatták, többek között Huszár Györgyöt, Gyalu város bíróját is. A tanúvallatási jegyzőkönyvből tudjuk, hogy Zsigmond atyja Thorda Benedek, anyja pedig Fodor György leánya, Margit volt.²⁰¹⁸ A család később is Gyalun élt, amiről Thorda Zsigmond egy 1545-ben kelt leveléből értesülünk: a bizonytalan erdélyi politikai helyzet miatt szüleit Gyaluból Lengyelországba szándékozott költöztetni.²⁰¹⁹

Thorda Zsigmond születésének pontos dátuma nem ismert. A kutatók tanulmányainak idejéből következtek arra, hogy valószínűleg az 1510-es évek végén vagy az 1520-as évek elején látta meg a napvilágot.²⁰²⁰ Thorda Gyalu mezőváros egykori bírójá, Molnár Ferenc tanúvallomása szerint már korán Magyarországra ment tanulni, és a tanú azt is hallotta, hogy hazatérte bizonytalan.²⁰²¹ Ezt az adatot kiegészítik egyéb forrásokból származó ismereteink, miszerint Thorda egy ideig a gyulafehérvári iskolát is látogatta: Kálmáncsehi Sánta Mártont is tanáráként említi, aki ekkoriban itt oktatott.²⁰²² Thorda 1534/1535 téli félévére beiratkozott a

---

²⁰¹⁶ Nagy, 1865. 181. p.; Bielek, 1796. 115. p., talán azonos a Maksay által Torday Zsigmondként említett személlyel, ld. Maksay, 1990/1. 232. p.; Nyakas, 1991. 49. p., nevére ld. még Sinay, 1911. 245. p., jegyzetben: a kiadó jegyzete szerint a gyalui előnév Thorda származási helyét jelöli, elvethető az az értelmezés, amely szerint görögül kacagóst jelentene a neve; Fraknói, 1874. 166. p.

²⁰¹⁷ Korábban születési helyét csupán előneve alapján valószínűsítették. Ld. Okál, 1974. 105. p.; Zeman, 1983. 102. p.; Zeman, 2003. 37. p.

²⁰¹⁸ A vizsgálat során megállapítást nyert, hogy Thorda Zsigmond és Ferenc féléstestvérek, ugyanis atyjuk, Benedek első feleségétől származik Zsigmond, másodiktól, a Vista faluból származó Margittól pedig Ferenc; a két fiú sosem osztozott meg az ősi és az atyai jószágokon. A kolozsmonostori jegyzőkönyvből származó adatokat ezúton köszönöm Bogdándi Zsoltnek és Gálfi Emőkének. MNL OL F15 Protocolla libri regii et stylionaria, VIII. 1r-3v. Nagy Iván tehát tévesen feltételezte, hogy atyjuk az a Thordai (sic!) Miklós lehetett, aki Bihar megye követeként vett részt az 1505. évi rákosi országgyűlésen. Nagy 1865, 157. p.

²⁰¹⁹ Okál, 1974. 105. p.; Zeman, 1983. 104. p.; Zeman, 2003. 41. p.; Bauch, 1885. 527., 533–535. p.; Fraknói, 1874. 169. p.

²⁰²⁰ Zeman, 1983. 102. p.; Zeman, 2003. 38. p. Bernhard szerint 1518-ban született, de nem hivatkozik forrásra. Bernhard, 2015. 212. p.; Fraknói Vilmos 1515 körülre tette születését. Ld. Fraknói, 1874. 166. p.

²⁰²¹ MNL OL F 15 Protocolla libri regii et stylionaria, VIII. 2r-3v Gyalu mezőváros egykori bírójának vallomása.

²⁰²² Thorda egy levelében említi, hogy Euripides Orestésének verses fordítását egykori tanáranak, Kálmáncsehi Sánta Mártonnak fogja ajánlani. Gyalui Thorda Zsigmond levele Joachim Camerariusához. Padova, 1547. április 15. Kiadás: ETE 1909. 538-539., Horváth következtetett iskolája helyére Kálmáncsehi említéséből. Okál, 1974. 106. p.; Zeman, 1983, 102. p.; Zeman, 2003. 38. p.; Horváth, 1953. 270. p.; Bauch, 1885/2. 529. p.; Zoványi, 1977. I. 223. p.

krakkói egyetemre,²⁰²³ ahol barátságába fogadta Verancsics Antal és öccse, Mihály.²⁰²⁴ 1539-ben ugyanitt²⁰²⁵, majd a wittenbergi egyetemen folytatta tanulmányait, ahol 1544. január 31-én magisteri fokozatot is szerzett, 27 pályázó közül az első helyen.²⁰²⁶ Kedves tanítványaként említette Melanchton, akivel Thorda barátságot is kötött.²⁰²⁷ Thorda minden bizonnyal itt, Melanchton szellemi körében köteleződött el a reformáció eszméi mellett.²⁰²⁸ Melanchton a későbbiekben is támogatta tanítványát, például 1545-ben Perényi Péter figyelmébe ajánlotta őt.²⁰²⁹ Barátságukról éveken át tartó levelezésük tanúskodik.²⁰³⁰

Thorda Wernher Györggyel, a korszak meghatározó közigazgatási szakemberével és neves humanistával való kapcsolata révén folytatta tanulmányait. Nem tudjuk, hogyan ismerték meg egymást, de kapcsolatuk kialakulásában minden bizonnyal szerepet játszott az is, hogy mindketten a *respublica litteraria* tagjai voltak. Akárhogy is történt, Thorda wittenbergi egyetemről való visszatéréseinek évében már szoros kapcsolatban álltak.²⁰³¹ Wernher óriási hatással volt Thorda pályájára, amelynek talán első lépéseként Révay Ferenc turóci főispán és nádori helytartó figyelmébe ajánlotta pártfogoltját az olaszországi tanulmányútra készülő Révay-fiúk, Mihály, János és Lőrinc nevelőjéül.²⁰³² Thorda, bár jobban szeretne volna folytatni

²⁰²³ Az egyetemi matrikulában „Sigismundus Benedicti de Gyalvd d. Albensis Transilvanus” néven iratkozott be. Metryka, 2010. 190. p.; Schrauf, 1893. 102. p.; Fraknói, 1873/1. 266. p.; Zeman, 2003. 38. p.; Gömöry, 1937. 361. p.; Zoványi, 1977. 223. p.; Waldapfel, 1946. 42. p. Verancsics Antal leveleskönyve az alábbi anekdotát őrizte meg róla számunkra: „Facunde, graviter, docte, Sigismunde, peroras,/ Et latium pulchre fundis ab ore sonum;/ Christigenumque sophos vere sancteque revelas,/ Et quaeri debet, qua ratione doces?/” Fraknói, 1874. 166. p.

²⁰²⁴ Fraknói, 1874. 166. p.

²⁰²⁵ Ez az adat nem épült be az életrajzokba. Ld. Schrauf, 1893. 102. p.; Fraknói, 1874. 167. p.

²⁰²⁶ Okál, 1974. 106. p.; Zeman, 1983. 102. p.; Zeman, 2003. 38. p.; Zoványi, 1977. 223. p. Thorda wittenbergi tanulmányait és Melanchtonnal való barátságát Fraknói Vilmos is megerősíti: Fraknói, 1873/2. 289. p. Gömöry, 1937. 361. p. Egyetemi tanulmányaira utal Szűcs, 1990. 11. p. Thorda volt a harmadik magyar diák, aki magister lett Wittenbergben. Ritoókné, 1984. 229., 236. p.; Tolnay, 2004. 8. p.; Hörk, 1896. 332. p. Fraknói, 1874. 167. p.; Révész, 1859. 218. p.

²⁰²⁷ Thorda és Melanchton egészen az 1550-es évekig leveleztek. Bernhard, 2015. 296. p.; Okál, 1974. 106. p.; Foerstemann, 1841. 177. p.; Bartholomaeides, 1817. 13. p.; Bauch, 1885/1. 339. p., Bauch, 1885/2.; 524–538. p.; Thury, 1908. 242. p.

²⁰²⁸ Gömöry, 1937. 361. p.; Bernhard, 2015. 225. p. Thorda Zsigmond 1545. december 25-én azt írta Melanchtonnak, hogy valóságos jótétemény a török terjeszkedés, mert ők nem akadályozzák a protestánsok vallásgyakorlatát. Kiad.: ETE 1909. 448-453. p., részleteket idéz Haicz, 1932. 105-106. p.; Sinay, 1911. 234-236. p.

²⁰²⁹ Dienes, 2008. 58. p.; Dienes, 2011. 32. p.; Hörk, 1896. 35., 332. p.

²⁰³⁰ Leveleik közül néhányat kiadott Gustav Bauch, ld. Bauch, 1885/2. 524–538. p. Szabó röviden összefoglalja Thorda egy Melanchtonhoz írott levele tartalmát: Szabó, 1964. 252. p., ld. még levelezésükre ETE 1909. 451-452., 481-482., 596-597. p.

²⁰³¹ Zeman, 1983. 102. p.; Zeman, 2003. 38. p.

²⁰³² Wernher György levele Révay Ferenchez. Eperjes, 1544. április 12. Kiadás: ETE 1909. 348-349. p. Thordát Serédy Gáspár is igyekezett megnyerni: Wernher már 1544. április 12-én tudósította barátját, Révay Ferencet, hogy Thorda egyik levelében említette a Serédytől kapott meghívást. Szabó, 1993. 53-62. p. Fraknói, 1873/1. 20. p.; Gömöry, 1937. 361. p.; Okál, 1974. 106. p.; Zeman, 1983. 102. p.; Zeman, 2003. 38. p.; Bernhard, 2015. 211. p.; Veress, 1933. 33. p.; Szabó, 1984. 212. p.; Fraknói, 1874. 168. p.

wittenbergi tanulmányait, elvállalta a feladatot.²⁰³³ Hörk szerint ő vágyott haza, Melanchton marasztalta.²⁰³⁴

Thorda 1546-ban Szklabinýáról, Révayéktól Eperjesre, majd Wittenbergen, Pozsonyon és Bécsen keresztül Padovába utazott a Révay-fiúkkal.²⁰³⁵ Életének ezen szakaszát részben Wernher és Révay levelezéséből, részben saját munkáiból ismerjük. A nevelői teendők mellett saját tudását is gyarapította: jogi²⁰³⁶ és orvosi tanulmányokat folytatott (Gömöry szerint diplomát is szerzett), sőt asztronómiával foglalkozott ez idő tájt.²⁰³⁷ Bernhard szerint a filozófiai fakultásra iratkozott be.²⁰³⁸ Thorda legfontosabb feladatát a fiúk nyelvoktatása jelentette. A Révay-fiúk kalandjairól apjukhoz intézett leveleikből értesülünk: bár alapvetően jól haladtak tanulmányaikban, olykor kamaszokhoz „illően” nem akartak engedelmeskedni mesterüknek, időnként helyi zavargásokban is részt vettek, ami miatt Thorda le akart mondani tanári tisztéről, de végül nem tette meg.²⁰³⁹ 1549. november elején I. Ferdinánd Mantovába érkezett, ennek alkalmából Thorda is üdvözölte tanítványaival, a magyarországi egyetemi hallgatók nevében pedig Révay Mihály köszöntötte az uralkodót, amiről levélben számolt be atyjának.²⁰⁴⁰

Thorda Padovában tovább építette humanista kapcsolatait: ekkor és a későbbiekben is gyakran váltott levelet Melanchtonnal és Joachim Camerariusszal, a század nagy német filológusával.²⁰⁴¹ 1548 novemberében Padovában két beszédet is mondott (*Oratio de beatudine*, *Quaestio an honesta sint natura, an vero opinione*), amelyeket a következő esztendőben ugyanitt ki is adott.²⁰⁴² Ugyanebben az esztendőben jelent meg az ekkor készült, az ismert evangéliumi történetet hatvankét strófában feldolgozó „karácsonyi ének” (*Genethliacon in diem Natalem Christi*), valamint a hasonlóképpen szapphói versszakokból álló, főképpen az Ótestamentumból merítő *Hymnus de Angelis* (Venance, 1548) című műve is.²⁰⁴³

²⁰³³ Sinay Miklós idézi Thorda 1546-ban Krisztus születése napján Melanchtonhoz írott levelét: „Én -- úgymond, -- ahogy ezelőtt elhatároztam, hogy ebben az időben visszatérek hozzátok, bár vonz az irántatok való csodálatos vágyódás, nem tehetem. Magamra vállaltam Itáliában Révai Ferenc, helyettes nádor [ti. helyesen nádori helytartó! – P.Á.] gyermekeinek tanítását azzal a feltétellel, hogy két évnél tovább Itáliában kint lenni ne kényszeríttessen.” Sinay, 1911. 232-233. p.; Gömöry, 1937. 361-362. p.; Zoványi, 1977. 223. p.; Grynaeus 1993. 35. p.

²⁰³⁴ Hörk, 1896. 332. p.; Fraknói, 1874. 168-169. p.

²⁰³⁵ Fraknói, 1873/2. 18-92. p.; Zeman, 1983. 103. p.; Zeman 2003, 38. p.; Katona, 2000. 274. p., Szlavikovszky, 2007. 44. p.; Hörk, 1896. 332. p.; Bernhard, 2015. 212. p.

²⁰³⁶ Szabó, 1993. 57. p.

²⁰³⁷ Gömöry, 1937. 363. p.; Okál, 1974. 113. p.; Zeman, 1983. 102. p.

²⁰³⁸ Bernhard, 2015. 213. p.

²⁰³⁹ Részletesebben ld. Fraknói, 1873/1. 29–30. p.; Zeman, 2003. 41. p.; Veress, 1915. 33-38., 40-41., 43-46. p.; ETE 1909. 527-528. p.

²⁰⁴⁰ Okál, 1974. 114. p.; Verancsics, 1860. 38., 196-197., 207-209., 262. p.

²⁰⁴¹ Bauch, 1885/1. 339. p.; Bauch, 1885/2. 529-538. p.; Zsinka, 1927. 70-72. p. no. 50. ETE 1909. 448-553., 538. p.; ETE V. 451., 481., 596-597. p.; Freytag, 1831. 56-57. p.; Melanchton, 1842. 821-823. p.; Camerarius, 1595. 57. p.

²⁰⁴² Zeman, 1983. 102. p.; Zeman, 2003. 38. p.; Zoványi, 1977. 223. p.; az *Oratio*-ra ld. még Bernhard, 2015. 222. p.

²⁰⁴³ Zeman, 1983. 102–103. p.; Zeman, 2003. 38. p.; Bernhard, 2015. 215. p.; Zoványi, 1977. 223. p.

Thorda 1550. július 21-én érkezett vissza Szklabinára.²⁰⁴⁴ Néhány hétig a szklabinai Révay-várban időzött, majd még ebben az esztendőben, október 27-én feleségül vette Wernher egyik leányát, Eufémiát.²⁰⁴⁵ Az ifjú pár császári ajándékot is kapott az esküvő alkalmából: egy aranyozott ezüstserleget, amely igen jelentős összeget, 80 forintot ért.²⁰⁴⁶ A gesztus minden bizonnyal inkább az uralkodót sok éve hűségesen szolgáló Wernhernek, semmint a valószínűleg csak névről ismert Thorda Zsigmondnak szólt, mindenesetre felhívhatta személyére az uralkodó figyelmét. A nemrégiben megnemesített és birtokokkal is megajándékozott Wernher leányával való házasság mindenképpen előnyös lehetett Thorda számára, hiszen Wernher ekkor már évek óta a felső-magyarországi jövedelmek adminisztrátoraként működött, és többször is állást szerzett pártfogoltjainak, köztük Thordának is. Az esküvő alkalmából adták ki humanista barátai közül 18-an a házasságkötést köszöntő epigrammagyűjteményüket, amelyet Mattheus Collinus szerkesztett: *De nuptiis clarissimi doctoris Sigismundi Geloi Pannonii et honestissimae puellae Euphemiae* (Prága, 1551).²⁰⁴⁷

Thordát az esküvői kötetben már az eperjesi iskola professzoraként említik.²⁰⁴⁸ Valószínű, hogy már 1545 végén és 1546 elején is eperjesi rektorként működött, ugyanis Johannes Bozonius már a Thorda itáliai útját megelőző időkből tanárának vallja a fenti epigrammakötetben.²⁰⁴⁹ Valószínűleg hazatért egy időre a Révay-fiúk mellől, ugyanis 1549-ben az eperjesi tanács Thordának mint eperjesi tanítónak 3 forint segélyt szavazott meg, hogy könyveit hazaszállíttathassa Wittenbergből.²⁰⁵⁰ 1551-ben, immár „*publicus professor*”-ként 25

²⁰⁴⁴ Okál, 1974. 115. p. Zeman az 1550-es, Fraknoi pedig az 1551-es dátum mellett foglalt állást, utóbbi szerint Mihály 1551 nyarán, testvérei pedig 1553 augusztusában utaztak haza. Zeman, 1983. 103. p. Fraknoi, 1873/1. 34. p. Ld. még Hörk, 1896. 35. p., hivatkozva: [Eperjes város levéltára] Cub. I. Loc. 3. Fasc. A. csűr- és borszámadások. Eszerint Thordát 1551-ben már Eperjesen találjuk, hiszen fizetését feljegyezték a városi iratokban.

²⁰⁴⁵ Gömör, 1937. 363. p.; Okál, 1974. 116. p.; Zeman, 1983. 103. p.; Zeman, 2003. 39. p.; Hörk, 1896. 36. p.

²⁰⁴⁶ Ld. az Udvari Kamara utasítását a Magyar Kamara részére, Augsburg, 1550.10.25. ÖStA FHKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 387. fol. 138v-139r. Vö. még: MNL OL E 21 Benignae resolutiones, 1550. október 27. „Wernher Georgii filiae sponsae Sigismundi Thorda poculum argenteum deauratum valoris 80 fl. quoad praesentendum”, ld. még az ajándékozást elrendelő királyi utasítást itt: Melczer, 1880. 208. p. Az esküvőre ld. még ÖStA FHKA HKA Familienakten, D-T 124 Thorda család iratai, fol. 3r-v, 1550. október 27.

²⁰⁴⁷ Zeman és Okál Matthias Collinusnak, a Régi Magyar Könyvtár Joannes Balbinusnak tulajdonítja a szerzőséget, vagy legalábbis ennek oroszlanrészét. A költemény részletes elemzését és Matthias Collinus szerepét ld. Okál, 1974. 116-123. p. ld. még Zeman, 1983. 103. p. Zeman, 2003. 39-40. p. Joannes Balbinusra ld. RMK III. 399. és 5363; Kiss, 2007. 302. p.

²⁰⁴⁸ *De nuptiis clarissimi doctoris Sigismundi Geloi Pannonii et honestissimae puellae Euphemiae Magnifici ac doctiss. D. Georgij Vernheri etc. filiae, epigrammata aliquot, a Boiemis poëticae studiosis scripta. Mattheus Collinus a Choterina Lectori.* Prága, 1551. Az eperjesiek Wittenbergben végzett tanárt akartak, mert látták, hogy Bártfa iskolája hogyan virágzott fel Stöckel Lénárt igazgatósága alatt. A városi iskola Thorda alatt alakult át humanista gimnáziummá: új tantárgyakat vezetett be, és a három állandó tanár (rektor, konrektor, szubrektor) rendszerét is ő rendszeresítette. Ld. Hörk, 1896. 35-36. p.; Szögi-Kónya, 2012. 31-32. p.; Gömör, 1937. 363. p.; Zeman, 1983. 102-103. p.; Zoványi, 1977. 223. p. Fraknoi szerint 1550-1554 között volt rektor. Fraknoi, 1874. 170. p.

²⁰⁴⁹ Zeman, 1983. 103. p.

²⁰⁵⁰ Iványi idézi a városi számadáskönyvek vonatkozó bejegyzését: „De adducta supellectili, libris videlicet etc. domini Sigismundi Geloi ex ipsa Viteberga stb. addidit civitas flor. 3.” Iványi, 1911. 219. p.

forintot kapott ugyanerre a célra.²⁰⁵¹ Mint eperjesi rektor filozófiát és retorikát is tanított, ugyanis mint e poszton híres elődjéről emlékezik meg róla egyik versében Bocatius János, a kiváló pedagógus.²⁰⁵²

II.2.b) Thorda kamarai pályafutása

II.2.b)a A kezdetek

Nem tudjuk, hogy Thorda Zsigmond pontosan mikor és hogyan került a Magyar Kamara alkalmazásába, de nagyon valószínű, hogy ebben döntő szerepe volt Wernherrel való kapcsolatának. Az első írásos bizonyíték Thorda kamarai működésére vonatkozóan csak 1553-ból maradt fenn: egy január 19-én kelt királyi utasítás információt kér Thorda korábbi szolgálatairól, ugyanis Wernher már korábban kérte, hogy az uralkodó emelje a kamarai tanácsosai közé.²⁰⁵³ Sajnos sem az irathoz mellékelt kérelem, sem pedig a kamara válaszirata nem ismert, így korábbi kamarai tevékenysége egyelőre nem bizonyítható.

Mindenesetre Wernher 1553. március 2-án, Thurzó Ferenc kamaraelnöknek szóló levelében jelezte, hogy előző nap kapta meg a király levelét, amelyben tudakozódik Thordáról, hogy méltó lenne-e a kamarai tanácsosi rangra.²⁰⁵⁴ Wernher ezt követően leírta, hogy Thordával való személyes kapcsolata miatt az ő ajánlása nem érhet sokat, mégis azt gondolja, hogy veje, ha bármilyen királyi alkalmazásba kerülne, nem válna sem a király, sem a haza és a közügyek szégyenére, mert erkölcsös, tehetséges és szorgalmas ember.²⁰⁵⁵ Ezért tehát kéri a kamara elnökét, hogy vejét vegye pártfogásába, és támogassa, hogy akár az ő utódként, akár más minőségben alkalmazzák a kamaránál.²⁰⁵⁶

²⁰⁵¹ „pro viatico et vectura ex Italia” Iványi, 1911. 219. p.

²⁰⁵² Gömöry, 1937. 363–364. p.; Zeman, 1983. 104. p.; Zeman, 2003. 41. p.

²⁰⁵³ „Quomodo nobis ex parte egregii fideli nostri Sigismundi Geloi cum ad servitia nostra, in medium consiliarium Camerae nostrae Hungaricae assummi, humilime (sic!) supplicatum fuerit. Ex incluso supplici libello fusius cognoscetis, quocirca iniungimus et committimus vobis, ut nos desuper cum consilio et opinione vestra informetis, certioresque faciatis. Executuri in eo clementem voluntatem nostram.” MNL OL E 21 Benignae resolutiones 1553. január 19.

²⁰⁵⁴ „Heri sunt mihi per dominum Georgium Rakowszky redditae literae reverendissimarum dominationum vestrarum, quibus inclusum fuit exemplum literarum regiae maiestatis postulantis se fieri certiore de Sigismundo Geloo, genero meo, qui sit eidem regiae maiestati ceu dignus loco in consilio Camerae commendatus.” MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae 1553. no. 43., 1553. március 2. Wernher György sárosi prefektus levelei Thurzó Ferenchez, a Magyar Kamara elnökéhez.

²⁰⁵⁵ „Cum igitur haec ita sese habeant, patientur eadem me decori habere rationem, cum praesertim non obscurum aut indagatu difficile sit, quibus moribus, quo ingenio, quaeve industria gener meus sit praeditus. Mihi quidem sic certe videtur, si ad servitia regiae maiestatis suae in camera sive extra cameram adscitus, aut ad aliquam reipublicae partem admotus fuerit, eum nec regiae maiestati inutilem servitorem, nec reipublicae ac patriae inglorum esse futurum.” uo. 1553. no. 43., 1553. március 2. Wernher György sárosi prefektus levele Thurzó Ferenchez, a Magyar Kamara elnökéhez.

²⁰⁵⁶ „Hoc tantum reverendissimum egregium dominationis vestras valde rogo, ut si animum regis ad tribuendum ei aliquem in suis ministeriis locum inclinare cognoverint, summo studio efficere contendant, ut si in Cameram recipiendus videbitur, in meum recipiatur locum, aut si quae aliae tradendae videbuntur ei partes, ut hic quoque in

Utóbbi iratból nem derül ki semmi Thorda korábbi kamarai szolgálatairól, viszont ennek alapján elképzelhetőnek tartom, hogy ezt követően nevezték ki nagybányai várnaggyá vagy a Nagybánya ellenőrzésére kiküldendő bizottság egyik biztosává, és esetleg azt is tervbe vették, hogy ha e minőségében beválik, kinevezik Wernher helyettesének. Mindebből arra következtethetünk, hogy a kamara Thorda szolgálatait illető tudakozódására kedvező választ kaptak, vagyis valószínű, hogy Thorda már 1551 körül, eperjesi rektori tisztsége elhagyása után nem sokkal a Magyar Kamara látókörébe került.

Thorda Eszéky Ádám máramarosi sókamarás 1553. május 20-án kelt jelentésének tanúbizonysága szerint ekkoriban közreműködött a Bereg megyei dica beszédésében.²⁰⁵⁷ Az irat néhány sora Thordát mint a király nagybányai megbízottját említi, aki lemondott korábbi nagybányai hivataláról, minden bizonnyal a várnagyságról. Talán e megbízatásával összefüggésben kerülhetett szóba kamarai tanácsosi kinevezése.²⁰⁵⁸

Tanácsosi kinevezésének időpontjára vonatkozóan két másik, néhány évvel későbbi dátum is felmerült. Gecsényi Lajos és Kenyeres István 1560-ra datálja kinevezését, ugyanakkor az 1561-es dátumot támasztja alá egy fizetési jegyzék, amely a Magyar Királyság tisztviselőinek díjazását tartalmazza az írnoktól egészen a nádorig.²⁰⁵⁹ Ez utóbbi szerint Thorda 1561-től évi 400 forintos fizetséggel működött mint a Magyar Kamara tanácsosa.²⁰⁶⁰ A dokumentum alapján feltételezhetjük, hogy Thorda első említése azért éppen 1561-re esik, mert ekkor lett tanácsos.

A feljegyzés korábbi évek tisztségviselőinek adatait is tartalmazza, tehát joggal vetődik föl a kérdés, hogy az 1553-ban már bizonyosan a Magyar Kamaránál működő Thorda miért csak 1561-től szerepel benne. A válasz talán az lehet, hogy a jegyzék készítője bizonyos mértékig önálló kormány szervnek tekintette a felső-magyarországi jövedelemigazgatóságot, ahol Thorda korábban működött, ezért nem tüntette fel annak alkalmazottait. Ezt a feltételezést támasztja alá, hogy az iratban Thorda elődje, Wernher sem szerepel, holott az ajtónállók és írnokok éves fizetéséről és pályájáról is részletes adatokat közöl.

II.2.b)β Thorda Zsigmond Nagybányán

---

reliquas meas functiones succedat, vel ut utroque potius pociatur.” uo. 1553. no. 43., 1553. március 2. Wernher György sárosi prefektus levele Thurzó Ferenchez, a Magyar Kamara elnökéhez.

²⁰⁵⁷uo. 1553. május 20. Eszéky Ádám máramarosi sókamarás jelentése a Magyar Kamarához

²⁰⁵⁸„...dominus Sigismundus commissarius sacrae regiae maiestatis Rywlenensis se absolverit a negotio Rywlyensi...” uo. 1553 no. 80., 1553. május 20. Eszéky Ádám máramarosi sókamarás jelentése a Magyar Kamarához

²⁰⁵⁹Kenyeres, 2002. 586. p.; Gecsényi, 2008/1. 482. p. MNL OL E 554 Városi és kamarai iratok, Szalay-gyűjtemény 1725. t. sz.

²⁰⁶⁰Uo. 1725. t. sz. fol. 207r-v.

Annyi bizonyos, hogy Thorda valamikor 1551 és 1553 között (egyelőre pontosabb dátum nem ismert) megvált eperjesi rektori tisztségétől: ekkortájt Nagybányán működött, mint várnagy. Erről egyrészt Haller Péter erdélyi kincstartó Erdély bevételeiről és kiadásairól készített számadáskönyve tanúskodik, másrészt az is bizonyítja, hogy Thorda tagja volt az 1553-ban Felső-Magyarország és Erdély jövedelmeinek kivizsgálására kiküldött bizottságnak. Előbbi feljegyzés szerint 1553. április 28-án Thorda Zsigmondnak 134 forintot és 70 dénárt fizetett ki a kincstartó a nagybányai vár karbantartására és a katonák fizetésére.²⁰⁶¹ Elképzelhető tehát a korábbi adatok ismeretében, hogy az esztendő januárjában a Magyar Kamara azért érdeklődött korábbi szolgálatairól, hogy eldöntsék, méltó-e a nagybányai várnagyságra.

Thorda 1553-ban már nagybányai várnagyként segítette a felső-magyarországi jövedelmek és a nagybányai kamara ellenőrzésére kiküldött bizottság működését, miként az kiderül I. Ferdinánd 1553. július 16-án Wernher Györgynek, Francisci Tamásnak és Thorda Zsigmondnak kiadott instrukciójából, amelyben részletezték a biztosok feladatait.²⁰⁶²

A nagybányai jövedelmek felmérésére azért kerülhetett sor, mert Erdély nem sokkal korábban, 1551-ben Ferdinánd hatalma alá jutott, Izabella királyné pedig az év augusztusában távozni kényszerült Erdélyből. Ferdinánd, amint az közismert, az esztendő decemberében meggyilkoltatta Fráter Györgyöt,²⁰⁶³ majd nekilátott újonnan szerzett országa megszervezésének. Ennek pedig első lépése volt, hogy felmérte a rendelkezésére álló vagy állítható jövedelmeket. Nagybánya különösen jelentős volt arany- és ezüsbányászata miatt.²⁰⁶⁴ Ferdinánd tehát 1552-ben kiküldött egy bizottságot azzal a feladattal,²⁰⁶⁵ hogy biztosai vizsgálják meg a bányaváros helyzetét, majd jelentésük alapján megfogalmazta

---

²⁰⁶¹ „Sigismundo Geloo ad conservationem castelli Ryvuliensis solutionemque militum illi existentium solutio floreni 134 denarii 70.” Haller Péter kincstartó számadáskönyve Erdély bevételeiről és kiadásairól, 1552. október 21-1553. október 21., 231. p. Kiadás: Oborni, 2002. 196-234. p.

²⁰⁶² MNL OL E 136 Diversae instructiones, 4. köt. 1553. július 16. “Instructio fidelibus nostris egregiis Georgio Vernhero, et Thomae Francisci, consiliariis Camerae nostrae Hungaricae, et Sigismundo Thorda de de Gialu, commissariis nostris ad civitatem et Cameram nostram Rivuli Dominarum, et alia diversa loca.” fol. 77-84. Kiadás: Engel, 1801. 67-78. p., ld. még Oborni, 2002. 71. p.

²⁰⁶³ Oborni, 2002. 34-37. p.

²⁰⁶⁴ Nagybánya kiemelkedően gazdag lelőhely volt, ahol aranyat és ezüstöt is bányásztak, méghozzá igen nagy mennyiségben. Fráter György is felismerte a bányaváros jelentőségét, ezért sánccal erősítette meg a települést, és az sem lehetett véletlen, hogy az állandó pénziánnyal küszködő Ferdinánd több bizottságot is kiküldött az itteni bányaművelés újraindítására. Wernher már 1552-ben járt itt egy másik bizottság tagjaként (Bornemissza Pál veszprémi, később erdélyi püspökkel), de nem sikerült újraindítani a bányaművelést, ezért újabb bizottságot küldött ki az uralkodó. Az előbb említett instrukció címében is kizárólag Nagybánya szerepel név szerint, holott tucatnyi más bányavárost is meg kellett vizsgálniuk a biztosoknak. Oborni, 2002. 70. p., ld. még Oborni, 1996. 166. p. 62. jegyz.

²⁰⁶⁵ Oborni, 2002. 47. p.

reformjavaslatait és további kérdéseit, és ezek végrehajtására, illetve kiderítésére újabb bizottságot küldött ki.²⁰⁶⁶

A biztosok feladata ezúttal egészen pontosan az volt, hogy mérjék fel a felső-magyarországi és erdélyi bányák jövedelmeit, illetve ahol pillanatnyilag nem folyik művelés, annak újbóli beindítására tegyenek javaslatokat az uralkodónak; ezzel összefüggésben mérjék föl azt is, hogy mely birtokos mentes az urbura fizetése alól, és annak mentessége jogos-e.²⁰⁶⁷

Az instrukció különösen részletesen rendelkezett a nagybányai bányaműveléssel kapcsolatban, aminek – a város jelentősége mellett – az volt az oka, hogy Ferdinánd a biztosok előző évi jelentéséből és Haller Péter kincstartó jelentéseiből már pontosan ismerte a helyi problémákat.²⁰⁶⁸

Az instrukció Wernhert és Franciscit tanácsosokként (*consiliarius*), míg Thordát „csak” biztosként (*commissarius*) említi, ami megerősítőleg utal arra, hogy ő ekkor még nem állt a kamara állandó alkalmazásában, és szinte bizonyos, hogy még nem volt tanácsos.²⁰⁶⁹ Thordának az instrukció szerint Nagybányán kellett csatlakoznia apósához és Franciscihez, hogy segítségükre legyen a bánya és környéke megismerésében.²⁰⁷⁰ Érdemes hangsúlyozni, hogy a nagybányai ügyekben nagyon fontos szerepe lehetett Thordának, aki jóval régebben tartózkodott itt, mint a másik két biztos, tehát jobban ismerte a helyi viszonyokat és azokat, akikkel együtt kellett működniük a bejárás során. Mivel a nagybányai várban kapott helyet a kamaraház, minden bizonnyal pontos ismeretekkel rendelkezett a fémművelésről is.²⁰⁷¹

Az uralkodó meghagyta a biztosoknak, hogy a bíróval és az esküdtekkel együttműködve mérjék fel a helybeli és környékbeli bányák (különösen Felsőbánya) helyzetét, és ahol a

---

²⁰⁶⁶ MNL OL E 136 *Diversae instructiones*, 4. köt. 1553. július 16. „*Instructio fidelibus nostris egregiis Georgio Vernhero, et Thomae Francisci, consiliariis Camerae nostrae Hungaricae, et Sigismundo Thorda de Gialu, commissariis nostris ad civitatem et Cameram nostram Rivuli Dominarum, et alia diversa loca.*” fol. 77-84. Kiadása: Engel, 1798. 67–78. p. ld. még Oborni, 2002. 71. p.

²⁰⁶⁷ Oborni, 2002. 119., 252. p.

²⁰⁶⁸ Wernher György felső-magyarországi jövedelemigazgató és Bornemissza Pál veszprémi püspök jelentése az erdélyi pénzügyi helyzetről, 1552. Kiadása: Engel, 1798. 22–43. p.; Engel, 1801. 6–31. p.; Oborni Teréz monográfiájában több helyen is kiegészítette a fenti, részleges kiadványt az eredeti irat alapján. Ld. pl. még Haller Péter szebeni polgármester levele I. Ferdinándnak, Nagyszeben, 1552. december 16. Kiadása: Oborni, 2002. 153–156. p. Az alábbi levelekben jelentésekre, felmérésekre is hivatkozik: Haller Péter kincstartó levele I. Ferdinándnak, Kolozsvár, 1553. január 27., kiadása: Oborni, 2002. 158–159. p.; Haller Péter kincstartó levele I. Ferdinándhoz, kiadása: Oborni, 2002. 159–163. p., ld. még Oborni, 2002. 67–69., 172–173. p.

²⁰⁶⁹ „*Instructio fidelibus nostris egregiis Georgio Vernhero, et Thomae Francisci, consiliariis Camerae nostrae Hungaricae, et Sigismundo Thorda de Gialu, commissariis nostris ad civitatem et Cameram nostram Rivuli Dominarum, et alia diversa loca [kiemelés tőlem].*” (A továbbiakban *Instructio*.) MNL OL E 136 *Diversae instructiones* 4. köt. 1553. július 16. fol. 77r. Kiadása: Engel, 1801. 67–78. p.

²⁰⁷⁰ „*Inde pergant commissarii nostri [ti. Wernher és Francisci] ad civitatem nostram Rivulum dominarum, ibique primum fidelem nostrum egregium Sigismundum Geloum, qui nostro nomine eius loci castellum teneat, ad se vocent, et ab eo qui sit praesentis civitatis status, cognoscant, ut hoc melius sciant actiones suas, quibus idem interesse debet, instituere et rebus praesentibus conformare.*” MNL OL E 136 4. köt. 1553. július 16. *Instructio* i. m. Uo. fol. 77r.

²⁰⁷¹ Uo. fol. 77v.

művelést valami akadályozza, tegyenek róla jelentést az uralkodónak és fogalmazzanak meg javaslatokat a probléma megoldására.²⁰⁷² A biztosok feladata volt továbbá, hogy nevezzék ki a nagybányai bányakamara élére Szűcs Vincét (aki az előző évben Besztercebánya szenátora volt), visszaélései miatt foglalják le elődje, Szentgyörgyi Péter deák minden vagyonát, őt magát pedig vegyék őrizetbe, ezen felül a többi pozícióra is keressenek alkalmas embereket.²⁰⁷³ Szűcs mellé egy számtartó is került.²⁰⁷⁴ A megbízottaknak ügyelniük kellett arra, hogy a bánya működésének részleteit írásban rögzítsék, és intézkedjenek arra nézve, hogy az hatékonyabb legyen (az instrukció részletesen rögzítette az egyes munkafázisokat is).²⁰⁷⁵ Nagybánya már egy ideje nem fizetett cenzust és subsidiumot a királynak, aminek jogosságát is meg kellett vizsgálni.²⁰⁷⁶ A biztosoknak újra érvényt kellett szerezniük a királyi nemesérc-monopóliumnak, és gondoskodniuk kellett az urbura beszédéről is.²⁰⁷⁷ Az arany és ezüst szétválasztását, vagyis az arany finomítását végző officina separatoriát a selmeci kamarában használatos módszer követésére utasították. Ezen túlmenően az utasítás részletesen szabályozta a kamarában folytatott egyes munkafázisokat, az ezek elvégzésére kijelölt tisztségviselők munkáját és fizetését.²⁰⁷⁸ A kamarásnak arra is ügyelnie kellett, hogy az itt vert aranyak ugyanolyanok legyenek, mint a körmöciek. A rendelkezés meghagyta, hogy a cementációt, azaz aranyfinomítást többször kell elvégezni, mint korábban, és nem csak akkor, amikor pénzt vernek, hanem kifejezetten az ezüstpénzveréshez szükséges ezüst kinyerése céljából is.

A városban nem sokkal korábban pártviszály miatt gyilkosságokra is sor került, amely ügyekben a biztosoknak nyomozniuk kellett, és újra békét kellett teremteniük a polgárok között.²⁰⁷⁹ A megbízottak feladata volt továbbá, hogy mérjék fel a város erődítményeinek állapotát és felszereltségét, valamint gondoskodjanak arról, hogy a szükséges eszközökből elegendő mennyiségű álljon rendelkezésre.²⁰⁸⁰ Ezekben a munkálatokban szintén jelentős szerepe lehetett Thordának mint várnagynak.

A bizottság jelentése egyelőre nem ismert, így nem tudhatjuk, hogy mi valósult meg az uralkodó rendelkezéseiből. Az egyetlen, amit tudhatunk az elkövetkezendő eseményekből, hogy Szűcs Vince valamilyen okból hamarosan távozhatott a nagybányai bányakamara éléről, ugyanis 1554. február 12-én Wernher a Magyar Kamara figyelmébe vejét ajánlotta a

---

²⁰⁷² Uo. 77r-v, 79v-80r, 82v.

²⁰⁷³ Uo. 77v, 79r, 80r; Oborni, 2002. 71., 96. p.

²⁰⁷⁴ Oborni, 2002. 71. p.

²⁰⁷⁵ MNL OL E 136 4. köt. Instructio i. m. fol. 79r-81v. Kiadása: Engel, 1801. 67–78. p.

²⁰⁷⁶ Uo. fol. 82v.

²⁰⁷⁷ Oborni, 2002. 71. p.

²⁰⁷⁸ Ld. még Ember, 1946. 501–503. p.

²⁰⁷⁹ MNL OL E 136 4. köt. Instructio i. m. fol. 79r-81v., 82r. Kiadása: Engel, 1801. 67–78. p.

²⁰⁸⁰ MNL OL E 136 4. köt. Instructio i. m. fol. 82v.

megüresedett pozícióra.²⁰⁸¹ Wernher ekkor Thordát küldte a kamarához beszámolni a Nagybányán végzett munkálatokról, és talán azért is, hogy „bemutakozzon”, vagyis feltehetően már ekkor elhatározta, hogy valamilyen komolyabb kamarai pozícióhoz juttatja. 1554. március 22-i keltezéssel ránk maradt egy irat, amelyben Wernher kifejezetten ajánlja az uralkodó figyelmébe Horváth Péter bírót vagy Thorda Zsigmondot a korábbi nagybányai kamaragróf, Francisci Tamás helyére.²⁰⁸² Thorda nem nyerte el az állást, ugyanis jóval fontosabb pozícióra jelölte ki az uralkodó.

II.2.b)σ Thorda szerepe a Magyar Kamaránál az 1560-as években

Pályájának következő állomásaként Thordát kinevezték apósa, Wernher György felső-magyarországi jövedelemigazgató coadiutorává, azaz segítőjévé, valamint sárosi prefektussá.²⁰⁸³ Erről részletesebben írtam a Felső-Magyarország gazdasági igazgatásával foglalkozó fejezetben, így itt nem térek rá ki. Szintén csak röviden kívánok utalni arra, hogy Thorda Wernher 1556. július 8-án bekövetkezett halála után néhány hónapig egyedül látta el a felső-magyarországi jövedelmek kezelését, immár nem coadiutorként, hanem felső-magyarországi jövedelemigazgatóként, majd ekkor segédet kapott Pesthy Ferenc személyében.

Bár Thorda továbbra is a Magyar Kamara kötelékében tevékenykedett, a korábbi ismeretekkel ellentétben²⁰⁸⁴ nem ekkoriban, 1560-ban vagy 1561-ben költözött Pozsonyba. Naplója tanúbizonysága szerint 1560. február 28-án csakugyan útra kelt Bécsbe, ahol audiencián járt I. Miksánál, 1561-ben pedig az uralkodó megajándékozta egy Pozsony külvárosában található házzal,²⁰⁸⁵ azonban egészen 1565-ig Eperjesen élt családjával (bár sokat volt úton), és csak ekkor költözött Pozsonyba familiájával együtt. Erre bizonyíték lehetne a Hörk által idézett „Census Porcorum”, amelynek tanúsága szerint még 1568-ban is Eperjesen adózott, csakhogy ekkor már biztosan nem élt a városban, így ez az irat a korábbi évekre sem lehet bizonyíték.²⁰⁸⁶

Okál szerint is ekkoriban (pontos dátumot nem ad meg) fogadta el az uralkodó Thorda lemondását az „eperjesi elnökségről” (minden bizonnyal a felső-magyarországi

²⁰⁸¹ MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae 1554 no. 9. 1554. február 12. Wernher György jelentése a Magyar Kamarához.

²⁰⁸² „...vacatio praefectura castelli et Camerae Rivuli Dominarum, de cuius loci statu nemo alius facile melius quam Sigismundus loqui...” uo. 1554. no. 9. 1554. február 12. Wernher György jelentése a Magyar Kamarához., l. még ŐStA HKA Altes Münz- und Bergwesen Ungarn RN 1. fol. 405-408. Wernher levele I. Ferdinándhoz, 1554. március 22.

²⁰⁸³ Kenyeres, 2003. 74. p.; Sarusi Kiss, 2008. 79. p.; Gecsényi, 2010. 16. p.; Gecsényi, 2008/2. 163. p. Sárosi prefektusságára ld. Kenyeres, 2002. 521. p.

²⁰⁸⁴ Téved pl. Okál, 1974. 129. p.; Szűcs, 1990. 13. p.; Zoványi, 1977. 223. p.

²⁰⁸⁵ Ephemerides, 1798. 116. p.; Zeman, 1983. 108. p.

²⁰⁸⁶ Hörk, 1896. 36. p.

jövedelemigazgatóságra gondolt), és nevezte ki a Magyar Kamara elnökévé²⁰⁸⁷ – valójában tanácsosává, mert a Magyar Kamara elnöki posztját 1561-ig Dessewffy János udvarmester, 1561-től pedig Újlaki János váci püspök töltötte be. (Valószínűleg eme tisztség elnyerését értelmezte úgy a kutatók egy része, hogy 1559-ben Thorda a királyi jövedelmek kezelőjeként működött,²⁰⁸⁸ Zeman szerint pedig 1560-tól Magyar Kamara „pénzügyi igazgatója” volt.²⁰⁸⁹)

Az 1565. évi (de mindenképpen jóval 1560 utáni) Pozsonyba költözés mellett szól azon instrukciók, utasítások és jelentések összessége is, amelyek alapján egyértelmű, hogy az 1560-as évek elején Thorda többnyire Felső-Magyarországon tartózkodott. 1560 augusztusában az uralkodó egy bizottság tagjaként Thordát is kiküldte a felső-magyarországi harmincadok kivizsgálására.²⁰⁹⁰ Ugyanebben az évben kapott megbízatást, hogy egy másik bizottság tagjaként vegyen részt a felső-magyarországi jövedelemforrások kivizsgálásában,²⁰⁹¹ az ennek nyomán készült jelentést 1560 utolsó napján datálták.²⁰⁹² 1561 októberében királyi rendelet szólította Bécsbe Thordát a kamara elnökével együtt, hogy az újonnan felállítandó harmincadokról tanácskozzanak.²⁰⁹³ Naplójának tanúsága szerint 1561. március 22-én elkészítette jelentését a szepességi bányákról.²⁰⁹⁴ Ugyanezen esztendő novemberének 7-én kelt bejegyzése szerint Bécsbe utazott a király hívására Újlaki János magyar kamarai elnökkel, majd december 7. előtt befejezte a felső-magyarországi részek jövedelmeiről és a perekről készített vizsgálatának eredményét, és egy könyvecskét Miksa főhercegnek.²⁰⁹⁵ 1562 elején készítette el a felső-magyarországi és erdélyi politikai helyzetről szóló leírását, amely annyira részletes, hogy megírása elképzelhetetlen lett volna pozsonyi tartózkodás mellett.²⁰⁹⁶ 1562. január 5-én Linzbe utazott Miksához, de 25-én visszatért Pozsonyba.²⁰⁹⁷

Thorda 1565-1567 között jelentékeny szerepet vállalt a Szepesi Kamara megalapításának előkészítésében, amelyről részletesebben a Felső-Magyarország gazdasági igazgatásáról szóló fejezetben írtam, így itt csak utalni kívánok rá.

---

²⁰⁸⁷ Okál, 1974. 129. p.

²⁰⁸⁸ Iványi, 1911/2. 309. p.; Zeman, 1983. 110. p.

²⁰⁸⁹ Zeman, 1983. 108. p.

²⁰⁹⁰ ÖStA FHKA HKA Hoffinanz Ungarn RN 9. Konv. 1560. fol. 268–275. 1560. augusztus 30.

²⁰⁹¹ Uo. RN 9. Konv. 1560. fol. 228–242, 245–253., 1560. november 22.; uo. fol. 244. 1560. november 23.

²⁰⁹² ÖStA HHStA Ungarische Akten, Allgemeine Akten, Fasc. 81. Konv. C, 90r-91v, 1560. december 30.; FHKA HKA Hoffinanz Ungarn RN 9. Konv. 1560. 1560. december 31., uo. fol. 400–433., 1560. december 31., egy leveleskönyvet is összeállítottak, l. Nagy, 1995. 121. p.

²⁰⁹³ MNL OL E 21 Benignae resolutiones 1561. október 30. Camerae praefectus cum Sigismundo Thorda, pro organisandis novis tricesimatoribus Viennam evocantur

²⁰⁹⁴ Ephemerides, 1798, 116. p.; Okál, 1974. 129. p.; Zeman, 1983. 108. p.

²⁰⁹⁵ Uo., l. még Okál, 1974. 130. p.

²⁰⁹⁶ ÖStA HHStA Ungarische Akten, Allgemeine Akten, Fasc. 84. 61r-74v 1562.01. Discursus domini Sigismundi Thorda.

²⁰⁹⁷ Okál, 1974. 130. p.

II.2.c) Thorda politikai és diplomáciai tevékenysége

Thorda Zsigmond kamarai működése kezdetétől fogva politikai-diplomáciai jellegű megbízásokat is teljesített. Ezek nagyrészt kapcsolódtak gazdaságszervező tevékenységéhez: utazásai során nemcsak a jövedelmeket, hanem sokszor az útba ejtett várak állapotát, vagy az érintett nemesi birtokok tulajdonosainak pártállását is fel kellett térképeznie, illetve olykor kísérletet kellett tennie a birtokos Ferdinánd pártjára állítására is. Máskor kifejezetten diplomáciai jellegű feladatot kapott, például tárgyalnia kellett az uralkodó nevében, miként az alább következő példák mutatják.

Mindjárt pályája kezdetén több alkalommal is részt vett különböző várak katonai szempontú vizsgálatában. Az első ismert eset a fentebb önálló fejezetben tárgyalt nagybányai felmérés. Thorda coadjutori működésének elején, 1554-1555-ben több várat is megvizsgált: januárban Sáros várának megerősítéséről tett jelentést, márciusban pedig az egri katonaság létszámáról.²⁰⁹⁸ 1555. július 7-én az uralkodó elrendelte, hogy Thorda gondoskodjon a Kassa városa számára szükséges hadi eszközökről.²⁰⁹⁹ A következő esztendőben Eger felszereltségét vizsgálta.²¹⁰⁰

Nem sokkal coadjutori kinevezése után, 1555-től problémák merültek fel Bebek Ferencel és fiával, Györggyel. A gondok régebbi időkre nyúltak vissza: A Bebekek Mohács után többször is pártot váltottak, és kiskirályként viselkedtek a sokszor bizonytalan fennhatóságú északkelet-magyarországi területeken, ahol hatalmas birtokaik voltak: a család tulajdonában volt Fülek, Salgó, Boldogkői vár, Szádvár, Csorbakő és Krasznahorka vára.²¹⁰¹

Bebek Ferenc Mohács után Ferdinánd oldalán állt, majd az ő zászlója alatt 1529-ben megverte Szapolyai János seregét. Még ebben az évben, 1529-ben átállt Szapolyai pártjára, sőt az 1530-as években pénzt is veretett János király neve alatt,²¹⁰² majd visszatért Ferdinándhoz; 1537-ben megint János oldalán találjuk, 1543 júniusában pedig ismét átpártolt a Habsburg-uralkodóhoz.²¹⁰³ 1555-ben, amikor Ferdinánd erdélyi hatalma meginogni látszott,²¹⁰⁴ a Bebekek ismét Izabella és János Zsigmond irányába kezdtek puhatolózni. Thorda 1555-től

²⁰⁹⁸ MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae 1555. no. 2. 1555. január 9. Thorda Zsigmond jelentése Sáros vár megerősítéséről és ellátásáról; uo. 1555. no. 38. 1555. március 22. Thorda Zsigmond jelentése Eger vár jövedelmeiről, a várőrség létszámáról és a várbeli tisztviselők fizetéséről.

²⁰⁹⁹ MNL OL E 21 Benignae resolutiones 1555. július 7.

²¹⁰⁰ MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1556. no. 10. 1556. február 19. Thorda Zsigmond jelentése Eger vár ellátásáról és felszereléséről, valamint Bebek Ferenc és György ellenséges magatartásáról.

²¹⁰¹ Magyar Nagylexikon, 2004. 426-427. p.

²¹⁰² Szörényi, 2003. 209. p.

²¹⁰³ Magyarország története, 1985. 218. p.; Lukinich, 1918. 2., 49. p.

²¹⁰⁴ Lukinich, 1918. 72-73., 76-78. p.; Oborni, 2002. 138. p.

sűrűbben jelentett ellenséges szándékairól.²¹⁰⁵ 1555. október 30-án tájékoztatta először a Magyar Kamarát, hogy a Bebekek kinyilvánították királyellenes szándékaikat: az ifjabbik Bebek ellopta többek borát, és a gömöri dica beszédését is ellehetetlenítette.²¹⁰⁶ Néhány nappal később, november 2-án azt írta, hogy Bebek György négy napja Boldogkő várához érkezett atyjától, Ferencről.²¹⁰⁷ Másnap, november 3-án jelentette, hogy Bebek Ferenc a törökökkel konspirált, szembehelyezkedett a királlyal, és elrabolta a tornai bor- és gabonatizedet; György eközben Boldogkő várából rabolta meg a környékbeli megyék decimáját.²¹⁰⁸

1555 decemberében a székelyvásárhelyi országgyűlésen a rendek kérték Ferdinándot, hogy vagy küldjön elegendő haderőt a törökök ellen, vagy mentse fel őket hűségesküjük alól.²¹⁰⁹ Mivel Ferdinánd ilyen ígéretet nem tehetett, 1556 februárjában a rendek követeket küldtek János Zsigmond és Izabella visszahívására (Ferdinánd június 14-én mondott le Erdélyről a szultánhoz írott levelében).²¹¹⁰ Ekkor már világos jelei mutatkoztak annak, hogy a Bebekek pártot építenek Izabella és fia támogatására: Thorda látta Bebek György egy levelét, amelyben Ferdinánd egri várnagyát próbálták meg elcsábítani; annyira sikeresnek ígérkezett az akció, hogy a kamarának azt tanácsolta, keressenek mást a várnagy helyébe.²¹¹¹ Thorda május 3-án Nádasdy Tamáshoz címzett levelében arról számol be, hogy a Bebekek ellenőrzésük alá vonták a birtokukon található utakat, amelyeken nem engedik közlekedni Ferdinánd embereit.²¹¹² Thorda kérte Nádasdyt, hogy járjon közben a királynál a helyzet mielőbbi orvoslása érdekében. A király júniusban Marcell Dietrich és Wolfgang Puchheim parancsnoksága alatt csakugyan küldött 5000 landsknechtet, 500 nehézlovast és Forgách Simon szepesi várnagy vezetésével mintegy ezer magyar huszárt a térség védelmére.²¹¹³ A sereg néhány vár felszabadítása után a Bebekek kezén lévő Krasznahorka várát is megostromolta, de

---

²¹⁰⁵ MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1555. no. 123. 1555. október 30. Thorda Zsigmond jelentése a Bebek urak ellenséges magatartásáról, valamint a Gömör és Abaúj megyei dicáról és tizedről; uo. 1555. no. 127., 1555. november 3. Thorda Zsigmond jelentése Bebek Ferenc és György ellenséges magatartásáról, valamint a felső-magyarországi dicáról és tizedről; uo. 1556 no. 10., 1556. február 19. Thorda Zsigmond jelentése Eger vár ellátásáról és felszereléséről, valamint Bebek Ferenc és György ellenséges magatartásáról.

²¹⁰⁶ „Duo Bebekii aperte hostilitatem sacrissimam regiam maiestatem manifestarunt...” uo. 1555. no. 123. 1555. október 30. Thorda Zsigmond jelentése a Bebek urak ellenséges magatartásáról, valamint a Gömör és Abaúj megyei dicáról és tizedről.

²¹⁰⁷ „Georgius Bebecus uenit in arcem Boldokew ante quattuordecim dies, profectus a patre suo ex arce Zad”. Thorda Zsigmond Miksa főhercegnek, Kassa, 1555. november 2. Kiadása: Détschy, 1969. 170. p. 28. jegyz.

²¹⁰⁸ „...Georgius Bebek cum Turcis conspira et manifestos se hostes, sacra regia maiestatem opposuerunt, pater Tornensis comitatus decimam vini et frugum erepturus videtur.” MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1555. no. 127., 1555. november 3. Thorda Zsigmond jelentése Bebek Ferenc és György ellenséges magatartásáról, valamint a felső-magyarországi dicáról és tizedről.

²¹⁰⁹ Oborni, 2002. 137-138. p.

²¹¹⁰ Oborni, 2002. 138., 140. p.

²¹¹¹ MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1556. no. 10. 1556. február 19. Thorda Zsigmond jelentése Eger vár ellátásáról és felszereléséről, valamint Bebek Ferenc és György ellenséges magatartásáról.

²¹¹² MNL OL E 185 Nádasdy-misszilisek, Thorda Zsigmond levele Nádasdy Tamáshoz, Eperjes, 1556. május 3.

²¹¹³ Bánlaky, 1940. 409–410. p.

hónapokon át nem sikerült bevenniük, míg végül szeptemberben Bebek török segítséggel megverte az ostromlókat, akik Lőcsére menekültek.²¹¹⁴

A vereség politikai hozadéka az volt, hogy sokan, akik korábban Ferdinánd pártján álltak, most megnyitották váraikat a júniusban visszahívott Izabella párthívei előtt. A Bebekek is átálltak János Zsigmond oldalára, még mielőtt az Erdélybe érkezett volna,²¹¹⁵ és példájukat annak ellenére többen követték, hogy a magyar országgyűlés hűtlenség vádjával marasztalta el a Bebekeket.²¹¹⁶ Bebek Ferenc az erdélyi vajdaságot is megpróbálta megszerezni, de nem járt sikerrel.²¹¹⁷

Miután Izabella királyné sem váltotta be reményeit, Ferenc az erdélyi ellenzéki rendek egyik vezetőjeként járt a török portán, ahol I. Szulejmán szultánnál kieszközölte, hogy nevezzék ki Erdély kormányzójának,²¹¹⁸ Györgyöt pedig nemsokára ismét Ferdinánd oldalán találjuk. Izabellának azonban sikerült a törököket Bebek ellen hangolnia, így őt saját oldalára vonni, azonban az ellenzék ereje ezzel korántsem tört meg. Erről Thorda Zsigmond leveleiből is értesülünk: 1558 februárjában d'Egger püspök és Verancsics Antal Kassán találkozott Thordával, mert Bebek György elhagyta Izabella pártját, és a szultánhoz utazott, ahol Izabella Habsburgokkal folytatott tárgyalásairól tájékoztatta a Portát.²¹¹⁹

Az erdélyi nagyurak el akarták távolítani János Zsigmondot anyjától, azonban Izabella 1558. augusztus 31-én vizsgálat nélkül meggyilkoltatta Bebek Ferencet, Kendy Ferencet és Antalt, hogy ellenzékét leverje.²¹²⁰ A megfélemlített erdélyi országgyűlés Bebek Ferencet utólagosan hazaárulónak nyilvánította, fej- és jószágvesztésre ítélte. Bebek György nem sokkal átállása után visszatért Ferdinánd oldalára.

Thorda még egyszer kapcsolatba került a Bebekekkel: 1566-ban, a felső-magyarországi hadjáratok idején Lazarus von Schwendi, Miksa tábornoka Thordát küldte Bebek Györgyhez, aki ekkor éppen János Zsigmond híve volt – miután az hathatósan közbenjárt a törököknél, hogy szabaduljon portai fogságából,²¹²¹ – hogy tárgyaljanak az esetleges békéről.²¹²² Bebek foglyul ejtette Thordát, és csak akkor hajlott egyességre, amikor Schwendi katonai sikereket ért

---

²¹¹⁴ Bánlaky, 1940. 410. p.

²¹¹⁵ Magyarország története, 1985. 443. p.; Lukinich, 1918. 81. p.

²¹¹⁶ Magyarország története, 1985. 270., 414. p.; Lukinich, 1918. 80-81. p.

²¹¹⁷ Uo. 84. p.

²¹¹⁸ Magyarország története, 1985. 443. p.

²¹¹⁹ Okál, 1974. 127. p.; Lukinich, 1918. 84-85. p.

²¹²⁰ Magyarország története, 1985. 444., 1656. p.; Oborni, 2003. 109-110. p.

²¹²¹ Magyar Nagylexikon, 2004. 427. p.

²¹²² Zeman, 1983. 108. p.; Zeman, 2003. 47. p; Lukinich, 1918. 125. p.

el. Schwendi Thorda szabadon bocsájtását szabta a tárgyalások feltételéül, így Thorda visszanyerte szabadságát, és 1568-ban visszatért Pozsonyba.²¹²³

Thorda Zsigmond a Bebek családdal történeken kívül is jelentős politikai szerepet játszott Erdély történelmében. Részt vett az 1557 júniusában megtartott országgyűlésen, amelyről jelentést is küldött Miksának.²¹²⁴ 1558-ban ő tárgyalta Balassa Menyhérttel annak Ferdinándhoz való csatlakozásáról (ez azonban nem jött létre, mert szándékai kitudódtak).²¹²⁵ Izabella 1559-ben bekövetkezett halála után Ferdinánd a megszakadt tárgyalások folytatása helyett újra Erdély megszerzésére törekedett.²¹²⁶ Ebbeli elszántságát erősítette, hogy a János Zsigmonddal folytatott tárgyalások megfeneklettek.²¹²⁷ A cél érdekében szüksége volt arra, hogy minél több információt szerezzen az országrészről, amelyben – Forgách Ferenc és Báthory András mellett – Thorda is segítségére volt, egyrészt sokoldalú tájékozottsága, másrészt követi működése révén.

A tervekben szerepet kapott Jacobus Basilius Heraclides, a krétai származású kalandor is, aki hajlott egy Ferdinánddal kötendő szövetség megkötésére: ha katonai és pénzbeli segítséget nyújtanak a moldvai fejedelmi pozíció megszerzéséhez, megígérte, hogy támogatni fogja Ferdinándot Erdély megszerzésére irányuló törekvéseiben.²¹²⁸ A reménybeli vajdával való tárgyalásokat Ferdinánd részéről Thorda Zsigmond vitte. A felső-magyarországi jövedelemigazgató 1560 februárjának utolsó napján útnak indult Bécsbe, útközben tárgyalta Heraclidesszel vagy megbízottjával, majd március 11-én már audiencián volt Miksa főhercegnél.²¹²⁹ A kihallgatásról naplójának szűkszavú bejegyzéséből nem tudunk meg további részleteket, de Okál és az ő nyomdokain Zeman László feltételezi a román reneszánszkutató, Andrei Otatea idevágó munkájára hivatkozva, hogy a szövetségesnek ígérkező Jacobus Heraclides moldvai fellépésével kapcsolatos kérdésekről tárgyalhattak.²¹³⁰ A fentieket alátámasztja, hogy a továbbiakban Thorda Zsigmond is részt vett a reménybeli vajdával folytatott tárgyalásokon. Heraclides március 3-án Thorda Zsigmond által küldte el Ferdinándhoz követeléseit,²¹³¹ vagyis több mint valószínű, hogy már korábban is tárgyaltak, és

---

²¹²³ Okál, 1974. 131. p.; Bél, 2002. 85. p.

²¹²⁴ EOE 1876, 83-85. p.

²¹²⁵ EOE 1876, 40-41. p., részletesebben ld. Házi, 1928. 101. p.

²¹²⁶ Oborni, 2002. 111. p.

²¹²⁷ Oborni, 2003. 115. p.

²¹²⁸ Oborni, 2002. 116. p.; részletesebben ld. Thallóczy, 1890.

²¹²⁹ Ephemerides, 1798. 114. p.; Okál, 1974. 129. p.

²¹³⁰ Okál, 1974. 129. p.; Zeman, 1983. 108. p.

²¹³¹ ÖStA HHSTA Ungarische Akten, Allgemeine Akten, 81. doboz, 1560. március 3., Jacobus Basilius Heraclides követeléseiről Ferdinándhoz.

hogy e megbeszélésekről tett jelentést Thorda, valamint ekkor adhatta át az uralkodónak a kérdéses iratot is.

Ugyanezen a napon kelt Lasky Albert levele, amelyben tudatta az uralkodóval, hogy Thorda Zsigmond útra kelt hozzá, tehát néhány napos késéssel tájékoztatta az uralkodót.²¹³² Thorda minden bizonnyal hamar útra kelt Heraclideshez, valószínűleg az uralkodó további utasításaival, ugyanis a vajda-jelölt március végi levelében említette, hogy Thordán keresztül juttatta el elképzeléseit Miksa főherceghez, aki egyébként Lasky leveleit is közvetítette.²¹³³ A tárgyalások áprilisban – Thorda közreműködésével – folytatódtak,²¹³⁴ és annyi eredményre vezettek, hogy ősszel Basilius egy kisebb, mindössze 2-300 fős csapattal Erdély megkerülésével, lengyel területen megkísérelte az átkelést Moldva felé, ahová azonban nem érkeztek meg, mert II. Zsigmond Ágost lengyel király – félvén a török megtorló csapásától – szétverette a „sereget”.²¹³⁵ Heraclides végül 1561 végén elérte célját: Ferdinánd katonai támogatásával moldvai vajda lett, azonban nem sokáig uralkodhatott: 1563-ban meggyilkolták.²¹³⁶

Thorda később is az uralkodó erdélyi ügyekben befolyásos tanácsadójaként szerepelt. 1560 táján bukkant fel az az elképzelés, hogy I. Ferdinánd egész Magyarország királya szeretne lenni, és Lengyelországban és Erdélyben is szervezkedtek annak érdekében, hogy az ifjú Szapolyait (II.) Zsigmond Ágost lengyel király utódává tegyék. Az uralkodó magyar tanácsosaihoz, Thorda Zsigmondhoz, Thurzó Ferenchez és Mágóchy Gáspárhoz fordult, akik szerint félő volna, hogy János Zsigmond ez esetben komoly erővel törekedne egész Magyarország megszerzésére.²¹³⁷

1562 januárjából ismert Thorda egy jelentése a magyarországi és erdélyi politikai helyzetről.²¹³⁸ Bár azt írja, hogy barátai leveleiből és a szóbeszédből merítette értesüléseit, azok a korabeli viszonyok közt meglehetősen pontosak lehettek, hiszen az Erdéllyel szomszédos Felső-Magyarországon, Eperjesen élt, és a gazdasági élet irányítójaként Erdélyről is hiteles képet kellett kapnia a fennhatósága alatt álló kamarai alkalmazottaktól már csak azért is, mert az Erdély felé eső szélső területek időnként az ő hatáskörébe tartoztak. Az életrajz szempontjából fontos, hogy Thorda véleménye számított az uralkodó szemében, tehát az erdélyi

---

²¹³² Uo. 1560. március 3., Lasky Albert levele I. Ferdinándhoz.

²¹³³ Uo. 1560. április 2. Lasky Albert levele I. Ferdinándhoz; uo. 1560. március 31. Jacobus Basilius Heraclides levele Miksa főherceghez

²¹³⁴ Uo. 1560. április 8. aláírás nélküli fogalmazvány I. Ferdinándhoz; uo. 1560. április 10., Jacobus Basilius Heraclides levele I. Ferdinándhoz

²¹³⁵ Thallóczy, 1890/1. 213. p.

²¹³⁶ Uo. 214. p.

²¹³⁷ Oborni, 2002. 15. p.

²¹³⁸ ÖStA HHSTA Ungarische Akten 84. doboz, 1562. január, Discursus domini Sigismundi Thorda.

viszonyokban jártas férfiúként tartotta számon. A törökök katonai beavatkozása után Ferdinánd 1562. augusztus 17-én békét kötött a Portával, egyúttal Erdéllyel kapcsolatos elképzeléseit is a megváltozott körülményekhez igazította: elfoglalása helyett arra törekedett, hogy mondassék ki: Erdély a pillanatnyi helyzet ellenére is a Magyar Királyság része.²¹³⁹

II.2.d) Thorda humanista tevékenysége

Thorda európai viszonylatban is jelentős humanista volt, itt azonban csak nagyon röviden térnénk ki írásaira. Ennek egyik oka, hogy műveit Okál igen alaposan elemezte, a másik pedig, hogy elsősorban hősünk kormányzati tevékenységét kívántam részletesen bemutatni.

Thorda történeti érdeklődéséről tanúskodik, hogy ő adta ki második kiadásban Galeotto Marzio Mátyás királyról szóló történeti munkáját, amely a *Libellus Elegans Galeoti Martii De Egregie, Sapienter, Iocose Dictis Ac Factis Matthiae... Vngariae Regis...* címet viseli.²¹⁴⁰ Ki akarta adni Bonfini Magyar történetét is,²¹⁴¹ valamint felmerült, hogy önálló magyar történelmi munkát is megalkosson (utóbbi végül nem készült el).²¹⁴²

Az akkoriban még ritkaságnak számító komoly görögtudását bizonyítja, hogy lefordította és átdolgozta Euripidész Oresztészét (a mű címe: *Euripidis Orestes, Tragoedia cum primis elegans, latino carmine longe doctissima expressa, nuncq. primum in lucem edita Sigismundo Geloo Pannonio interprete.*), amit átnézésre és a kinyomtatás érdekében egy 1547. április 15-én, Padovában kelt levél kíséretében elküldött Joachim Camerariusnak, a neves humanistának Lipcsébe.²¹⁴³ A levélben megírta, hogy az ajánlás azért szól Kálmáncsehi Sánta Mártonnak, mert az ifjúkorában tanítómestere volt.²¹⁴⁴ A munka végül 1551-ben jelent meg Bázelen.

Thorda filozófiai téren is tevékenykedett, amiről *Oratio De Beatitudine. Eiusdem Quaestio An honesta natura sint, an uero opinione* című műve tanúskodik (Padova, 1549).²¹⁴⁵ Ebben a munkájában azt a kérdést kívánta megválaszolni, hogy vajon az igazságról és az

---

²¹³⁹ Oborni, 2003. 122. p.

²¹⁴⁰ Zeman, 1983. 105. p.; Zeman, 2003. 43. p.; Ritoókné, 2002. 207-211. p.; Hörk, 1896. 35. p.

²¹⁴¹ Részletesebben ld. Almási-Kiss, 2015. 110-111. p.; Fraknói, 1874. 172. p.

²¹⁴² A történeti munka megírására Thorda 1553. december 15-én Cratóhoz írt levele szerint Camerarius készítette; eddigi ismereteink szerint Thorda nem tett eleget kívánságának. Elképzelhető, hogy e mű azonos a Fraknói Vilmos által említett Bonfini-kézirattal, amely Révay Ferenc birtokában volt, és amelynek kiadását fiai Thordára bízták. Thorda sajtó alá is rendezte a munkát, ajánlást is írt hozzá Miksához, és Opori János bázeli nyomdász vállalkozott is a kiadására. Bauch, 1885/1. 339. p.; Okál, 1974. 130. p.; Zeman, 1983. 105-106. p.; Révay János levele Thorda Zsigmondhoz, 1562. május 21., ld. Fraknói, 1873/1. 52. p.; Fraknói, 1874. 172. p.

²¹⁴³ Gömöry, 1937. 363. p.; Zeman, 1983. 106. p.; Zeman, 2003. 43. p.; részletesebben ld. Bernhard, 2015. 223. p.; Hörk, 1896. 35. p.

²¹⁴⁴ Dienes, 2011. 28-29. p.

²¹⁴⁵ Zeman, 2003. 43-44. p.; Iványi, 1911. 219. p.; Hörk, 1896. 35. p.

erényről, valamint ellentettjükről szóló ítéleteink az ember vele született sajátosságaiból erednek, vagy az ember saját felfogása szerint változnak.²¹⁴⁶

Thorda olykor a nagypolitika szolgálatába állította képességeit: 1554-ben jelen volt Nádasdy Tamás nádorrá választásán Pozsonyban; amely eseményre dicsőítő költeményt is írt *Epigrammata Sigismundi Thordae Geloi, Ad Illustrem Thomam A Nadasd, Posonii per occasiones scripta...* címmel (Viennae, 1554.).²¹⁴⁷ Wernher és Nádasdy levelezéséből tudjuk, hogy Thordát apósa ajánlotta a nádor figyelmébe, aki sok más tehetséget is patronált.²¹⁴⁸ Ettől fogva Thorda és Nádasdy egészen a nádor 1562-ben bekövetkezett haláláig leveleztek.²¹⁴⁹

Thorda Matteo Gribaldival, Heinrich Scotusszal és Pier Paolo Vergerióval együtt megírta Spiera Ferenc, az evangélikus hitre térése miatt az inkvizíció által üldözött padovai filozófiaprofesszor életének történetét is.²¹⁵⁰

II.2.e) Thorda életének alkonya és pályájának értékelése

Thorda Zsigmond pályája sok közös vonást mutat az ekkoriban kialakuló humanista-hivatalnokréteg számos más tagjának életútjával: humanistaként, családi tanítóként kezdte pályáját, majd a tanítást hivatali alkalmazásra cserélte. Műveltségét ezen a téren is kamatoztatni tudta, így például latin nyelvtudása nélkülözhetetlen volt kamarai alkalmazásához és előrelépéséhez. Gazdasági ismeretekre feltehetőleg eperjesi rektorsága idején, esetleg nagybányai várnagyként tett szert. Thorda már ifjúkorában Ferdinánd oldalára állt, és hűségesen kitartott utóda, Miksa mellett is, ami a gyakran pártot váltó nemesek mellett fontos erénynek számított. Nem véletlen hát, hogy hűsége és szakismeretei miatt magas pozíciókat töltött be, és az uralkodó kiemelt kegyét élvezte egészen Pozsonyban, 1569. március 14-én bekövetkezett haláláig.²¹⁵¹

Halála alkalmából Zsámboky János versgyűjteményt, többek között gyászénekeket írt és adott ki *Epicedia aliqua de obitu Sig[ismundi] Thordae* címmel.²¹⁵² Bár a mű máig nem került elő, ismeretes Istvánffy Miklós történetíró tollából egy gúnyos epicedium, azaz sírfelirat,

²¹⁴⁶ Zeman, 2003. 45. p.

²¹⁴⁷ Okál, 1974. 126. p.; Zeman, 1983. 105. p.; Zeman, 2003. 41. p.

²¹⁴⁸ MNL OL E 185 Nádasdy-misszilisek, Wernher György Nádasdy Tamáshoz, no. 4. 1551. február 14., no. 5. 1554. február 1.

²¹⁴⁹ Uo. Thorda Zsigmond levelei Nádasdy Tamáshoz, no. 1-39.

²¹⁵⁰ Zoványi, 1977. 223. p.; Héthy, 1974. 829. p., 28. jegyz.; Bernhard, 2015. 217. p.

²¹⁵¹ „Sigismundus honor Gelous Pannoniae ingens, ut lux dena nitet, quartaque martis, obit”. MNL OL E 554 Szalay-gyűjtemény, 1725. t. sz. A magyar királyság tisztviselőinek fizetésjegyzéke, Thorda Zsigmond fizetése, fol. 207rv.; Gömöry, 1937. 363. p.; Zeman, 1983. 108. p.; Zeman, 2003. 47. p.; Okál tanulmánya minden bizonnyal gépelési hibából eredően tartalmazza elhunytának dátumaként 1558-at, hiszen maga is számos eseményt megemlít életéből, amelyek az 1560-as években következtek be. Okál, 1974. 131. p.; Hörk, 1896. 36., 332. p.

²¹⁵² Okál megpróbálta megszerezni a művet, de a Gulyás Pál által említett helyen, az Osztrák Nemzeti Könyvtárban nem sikerült megtalálnia. Zeman, 1983, 108. p.

amely szerint, bár teste urnában nyugszik, a lelke vagy Sziszifusz módjára követ cipel, tehát a pokolban sínylődik, vagy pedig bűzölgő kecskeként él tovább, ti. kecskeként született újjá.²¹⁵³

A királyi kegy kézzelfogható bizonyítéka – a korábbiakban vázolt hivatali emelkedésen túl – fizetésének folyamatos emelkedése és birtokainak gyarapodása volt. Előbbire a már korábban említett fizetésjegyzékből vannak adataink.²¹⁵⁴ Eszerint 1561-ben 400 forint volt az évi díjazása, amely folyamatosan emelkedett: 1562-ben 650, 1563-ban 750 forintot kapott; ezután járandósága jelentősen csökkent: 1564-65-ben már csak 600, 1566-ban 180, 1567-ben ismét magasabb összeg, 720 forint volt az évi keresménye, míg 1568-ban 600 forintot juttatott neki az uralkodó. Figyelemre méltó, hogy a kamarai alkalmazottak többségével ellentétben az ő fizetésének folyósításában egészen 1568-ig nem volt elmaradás, sőt, az 1568 utáni hiányt kifizették özvegyének.

Thorda birtokai is figyelemre méltóan gyarapodtak hivatali karrierjének eredményeképpen. Nagy Iván említi, hogy Thorda 1556-ban Viczmándy Mátyással jogot nyert arra, hogy a Zemplén megyei Csernakót és Mocsárt, amelyek korábban a sárospataki apácák tulajdonában voltak, bizonyos feltételek mellett birtokba vegye (az Egyetemi Könyvtár kéziratárában egy 1560-ban kelt irat szól Csernakó elfoglalásának engedélyezéséről).²¹⁵⁵ 1558-ban házat és kertet vett Eperjesen Wernher Páltól és Szabinától (utóbbi Melczer Kristóf felesége volt).²¹⁵⁶ Naplója szerint május 25-én Sartor/Szabó Györgytől is vásárolt egy kertet a külvárosban, amely tranzakciót három nappal később a városi polgárkönyvben is rögzítettek; nem tudjuk, hogy ez a Zeman által fentebb említett kerttel azonos-e?²¹⁵⁷ Talán ez az a szőlő, amelyet 1578-ban Zsigmond testvére, Ferenc később megörökölt és 316 forintért eladott Vas Jakabnak.²¹⁵⁸ Naplójának szűkszavú bejegyzése („emi domum”) szerint augusztus elsején házat vásárolt. Thorda 1561. október 8-án megkapta Miksától Bors Benedek Pozsony külvárosában lévő házat.²¹⁵⁹ Házai és birtokai kiterjedéséről a kolozsmonostori konvent jegyzőkönyveiből is értesülünk: 1578-ban testvére, Ferenc ügyvédül vallotta rokonát, Vas Jakabot és Baczhy Pétert Zsigmond magyarországi birtokai ügyében, amelyek Nyitra és Sáros²¹⁶⁰ megyékben, valamint

²¹⁵³ Istvánffy, Carmina, 46; eredetileg az Istvánffy verseit őrző kódex fedéllapján található bejegyzés (MTAK Kézirattár, K 53/II), 2r. Ezúton is köszönöm az adatot Kiss Farkas Gábornak.

²¹⁵⁴ MNL OL E 554 Városi és kamarai iratok, Szalay-gyűjtemény 1725. t. sz. fol. 207r-v

²¹⁵⁵ Nagy, 1865. 181. p.; ELTE EK Kézirattár tom. LXXX. no. 78. Annuentia Ferdinandi, ut Sigismundus Thorda possessionem Chornaho vocatam, possideat. 291. p.; l. még uo. no. 1556. Litterae concessionales, quibus math. Viczmandy et Sigismundo de Thorda, datur facultas occupandi bona sanctimonialium et eremitarum S. Pauli de Sárospatak. 272. p.

²¹⁵⁶ Ephemerides, 1798. 112. p.; Zeman, 1983. 108., 110. p.; Zeman, 2003. 47. p.

²¹⁵⁷ Ephemerides, 1798. 112. p.

²¹⁵⁸ MNL OL F 15 Protocolla libri regii et stylionaria, VII. 31v-32r.

²¹⁵⁹ Ephemerides, 1798. 116. p.; Okál, 1974. 129. p.; Zeman, 1983. 108. p.

²¹⁶⁰ Fallenbüchl, 1967. 194. p.

Pozsony, Trencsén és Eperjes városokban feküdtek.²¹⁶¹ Ezek szerint az ősi birtokokat komolyan sikerült gyarapítania a szolgálatai érdeméért elnyert birtokokkal. Mindemellett haláláig saját lakosztálya volt a Magyar Kamara pozsonyi épületében.²¹⁶²

Thorda Zsigmond műveltségéről és igényességéről árulkodik gyermekeinek neveltetése, iskoláztatása is. 1562. május 1-jén hosszas betegeskedés után meghalt első felesége, Eufémia,²¹⁶³ akit Eperjesen temettek el ugyanebben a hónapban, 11-én. Két fiuk és egy leányuk született a házasságból.²¹⁶⁴ Úgy tűnik, hogy mindhárom gyermek a családi otthonban nevelkedett, amíg anyjuk élt, az ő halála után azonban Thorda mindannyiukat elküldte valamelyik főúri udvarba vagy iskolába. 1562. június 6-án leányát, Margitot Paxy Annához, Révay Ferenc özvegyéhez küldte Blatnica várába, hogy ott nevelkedjen (Thorda az özvegyhez írott magyar nyelvű levele bizonyítja, hogy magyarul is tudott).²¹⁶⁵ Fiát, Zsigmondot Eperjesre küldte anyósához, Zsófiához, és Tarcea Anna, valamint Topeczer János eperjesi polgárokra bízta, hogy kísérjék el.²¹⁶⁶ Másik fiát, Györgyöt ugyanebben a hónapban, 28-án az ekkor a Bánffyak tulajdonában lévő Bolondócra²¹⁶⁷ küldte.²¹⁶⁸ Minden valószínűség szerint átmeneti ott-tartózkodásról volt szó, ugyanis 31-én már azt írta, hogy a gyermeket elvitte Bolondócról, hogy Pozsony rossz hatásától megkímélje.²¹⁶⁹ 1564. október 13-án György Pozsonyba utazott egy Lefferus György nevű tanárhoz.²¹⁷⁰ Thorda Zsigmond a felesége halálát követő esztendőben, 1563. december 20-án eljegyezte Gyerendy Dorottyát, Ghyczy István özvegyét, és 1564. január 25-én feleségül is vette.²¹⁷¹

---

²¹⁶¹ MNL OL F 15 Protocolla libri regii et styliionaria, VII. 32v-33r.

²¹⁶² A lakosztályt halála után Johann von Karlingh részére utalta ki az uralkodó. Kapossy, 1956. 193. p.

²¹⁶³ Ephemerides, 116. p.; Okál, 1974. 130. p.; Zeman, 1983. 108. p.

²¹⁶⁴ Zeman, 1983. 108. p.

²¹⁶⁵ Ephemerides, 1798. 117. p.; Okál, 1974. 130. p.

²¹⁶⁶ Ephemerides 1798. 117.; Okál, 1974. 130. p.

²¹⁶⁷ Maksay, 1990/2. 791. p.

²¹⁶⁸ Ephemerides, 1798. 117. p.; Okál, 1974. 130. p.

²¹⁶⁹ Ephemerides, 1798. 117. p.

²¹⁷⁰ Uo.

²¹⁷¹ Uo. 119., 120. p.; Okál, 1974. 131. p.; Zeman, 2003. 47. p.

II. 3. A Pesthy família karrierje a XVI. század közepén

II.3.a) A család

A Pesthy család eredete homályba vész. Nagy Iván a XVI. század végéig vezeti vissza a család történetét: a Pest megyéből származó család 1582. február 21-én nyert címeres levelet Rudolf királytól Pozsony várában, amelyet 1583-ban Vas vármegye közgyűlésén hirdettek ki.²¹⁷² Nagy a továbbiakban a család XVII. századi és későbbi történetét tárgyalja, így korszakunkra vonatkozóan nem nyújt információt. Kempelen Béla *Magyar nemes családok* című művében csak XVII. századi és későbbi adatokat találunk.²¹⁷³ Kövári László *Erdély nevezetesebb családai* című munkája nem tesz említést a Pesthy családról.²¹⁷⁴ A továbbiakban láthatjuk majd, hogy a források, illetve egyes tanulmányok segítségével jóval több, ráadásul sokkal korábbi adatot szerezhethetünk meg a családról.

II.3.b) Pesthy Ferenc

II.3.b)a Pesthy Ferenc neveltetése és ifjúsága

A család legjobban adatolható tagja Pesthy Ferenc, noha olyan részletes életrajzot, mint a korábbi felső-magyarországi jövedelemigazgatókról, nem lehet róla összeállítani. Születésének sem helye, sem ideje nem ismert. A családtörténeti irodalom nem tárgyalja a família történetét a XVI. század első felében, amikor is Pesthy Ferenc felbukkant a történelem színpadán, így találgatásokra vagyunk utalva. Mivel Pesthy Ferenc és több hasonló nevű társa működött egy időben Erdélyben, feltehetjük, hogy a család itt élt a 16. század első felében.

Pesthy Ferenc apja, János Wittenbergben, majd Padovában tanult, ahol a magyar nemzetiségű hallgatók elnökévé választották.²¹⁷⁵ Talán ő volt az a János, aki 1516-ban hatalmaskodás vádjával állt a királyi személyes jelenlét bírósága előtt.²¹⁷⁶

Mivel Pesthy Ferenc 1540 és 1575 között szerepel a forrásokban, aktív korszaka minden valószínűség szerint erre az időszakra esett. Ennek fényében talán nem alaptalanul következtetünk arra, hogy 1520 körül születhetett.

---

²¹⁷² Nagy 1862, 247. p.

²¹⁷³ Kempelen 1914, 267-268. p.

²¹⁷⁴ Kövári 1854

²¹⁷⁵ Itt Almási és Kiss Veress Endre művére hivatkoznak, azonban a megadott helyen nem Pesthy Jánosról, hanem valószínűleg Ferencről van szó, de minden bizonnyal egy másikról, mint aki e dolgot „főhőse”, ugyanis az illető 1562-ben járt a padovai egyetemre, amikor a mi Ferencünk már Ferdinánd szolgálatában állt. Almási—Kiss 2014, 25. p.; Veress 1915, 59. p.

²¹⁷⁶ Végh 2008, 163. p.

Pesthy Ferenc tanulmányairól sajnos semmit nem tudunk. Mivel a magyar egyetemi hallgatók tanulmányait feldolgozó kötetekben nem szerepel a megfelelő éveknel, feltételezhetjük, hogy nem járt egyetemre. A latin nyelvben való jártassága miatt feltehetjük, hogy legalább néhány osztályt elvégzett az iskolában.

II.3.b)β János király szolgálatában

Első információm 1540-ből származik: ekkor Pesthy Ferenc váci várnagyként, kapitányként avagy tiszttartóként²¹⁷⁷ működött – az adatok eltérőek erre vonatkozólag (a váci uradalmat török kézre kerülése előtt a püspökök gyakori távolléte miatt kormányzók irányították; a püspöki kormányzók vagy embereik a váci vár kapitányai is lehettek, de a város felett a földesúri hatalmat mindenképpen ők gyakorolták (a püspök nevében)). 1540-ben János király meghalt, ezért a váradi béke végrehajtása ürügyén Ferdinánd Leonard Freiherr von Vels vezetésével Budára küldte csapatait.²¹⁷⁸ A hadjárat során az uralkodó serege októberben Vácot is megszállta; Pesthy Ferenc, aki ekkor még Szapolyai János híve volt²¹⁷⁹, ostrom nélkül átadta a várat Vels seregének.²¹⁸⁰ Ezt alátámasztja egy Budán, 1540. november 4-én kelt oklevél, amelyben Izabella királyné Pesthy Ferencnek, „a váci püspökség gondozójának” mint hozzá és fiához hűtlennek összes javait elkobozta, mert az a váci várat átadta a németeknek, és azokat kincstárnokának, György barát váradi püspöknek adományozta.²¹⁸¹

Ennek azonban némileg ellentmond Szalay azon adata, hogy 1541. augusztus 29-én Pesthy Ferenc kísérte Izabella királyné fiát, a kis János Zsigmondot a török szultánhoz.²¹⁸² „Azonközbe, hogy az urak váraasi biróval, Turkowyth Miklóssal és az több fő polgárokkal választíg készülnének, és imár megválasztottak volna egy személyt kalauzságra, Pesthy Ferencet, ki frater Gyergy szolgálja vala, tud is vala utakat, nyelveket, és a németeknek minden módjokat, bécsi tájának minden állapotát...”²¹⁸³ A szövegből több minden is kiderül: Pesthy ekkor már egy ideje a Barát szolgálatában állt, több nyelven beszélt, ismerte a németek helyzetét, jól tájékozódott az országban, és meglehetősen ismert volt a kortársak között.

Pesthy életének következő éveiről egy 1552 januárjában kelt, Ferdinánd királynak címzett levélből értesülünk.²¹⁸⁴ Pesthy a levelet „olim legatus reverendissimi domini

²¹⁷⁷ Sági várnagyként, Bánlaky kapitányként, Horváth M. és Pintér pedig tiszttartóként említi Pesthyt. Sági 1983, 78. p.; Bánlaky 1940, 151. p.; Horváth M.—Pintér 1996, 51-52. p.

²¹⁷⁸ Sági 1983, 78. p.

²¹⁷⁹ Sági 1983, 86. p.

²¹⁸⁰ Bánlaky 1940, 151. p.; Veress Endre: Izabella királyné. Bp., 1901. (Magyar Történelmi Életrajzok) 102. p.

²¹⁸¹ Sági 1983, 86. p.; A szöveget kiadva l. Horváth M.—Pintér 1996, 51-52. p.

²¹⁸² Szalay 1857, 56. p.

²¹⁸³ uo.

²¹⁸⁴ ÖstA HHStA Ungarische Akten Fasc. 62. 1552. január 28., Pesthy Ferenc levele I. Ferdinándnak.

thesaurarius”-ként írta alá, vagyis a néhány hete meggyilkolt Barát megbízottja volt (a szövegből nem derül ki, hogy egészen pontosan mi volt a feladata). Fráter György halála után nem sokkal felvette a kapcsolatot Ferdinánddal, biztosította róla, hogy a már beszedett jövedelmeket elküldte Castaldónak, és kérte az uralkodót, hogy adjon neki hivatalt, van gyakorlata a tisztségviselésben, hiszen 18 éven át szolgálta a Barátot.²¹⁸⁵ Ez arra utal, hogy 1534 körül, tehát rögtön annak váradi püspökké szentelése környékén állhatott a szolgálatába. Lehetséges, hogy Fráter Györgyöt a váci vár kapitányaként vagy várnagyaként szolgálta 1540-ben, lévén Vác Ferdinánd ez évi hadjáratáig Szapolyai fennhatósága alatt állt.

Egybevág Fráter György váradi szolgálatával, hogy Pesthy Ferenc élete legalább egy szakaszában Váradon élt, ugyanis egyik levelében említi, hogy felesége és gyermekei alig tudtak kijutni az ostromlott városból, ő pedig nem tudott bejutni hozzájuk.²¹⁸⁶ Ez valószínűleg még 1557 előtt történt, ugyanis ezután Eperjesre költözött, ahová minden valószínűség szerint családja is elkísérte.

II.3.b)σ Pesthy átállása I. Ferdinándhoz és első évei a Magyar Kamaránál

Ferdinánd, úgy tűnik, csakugyan hivatalhoz juttatta Pesthyt, mégpedig a bihari dikátorsághoz: 1554-ben említésre kerül egy iratban, hogy ebbeli minőségében mandátumot kell neki adni.²¹⁸⁷ Ez arra enged következtetni, hogy legkorábban ettől az évtől töltötte be tisztségét (máskor is előfordult, hogy valaki csak később kapott hivatalos utasítást, mint ahogy ténylegesen megkezdte működését); nem tudjuk, hogy az előző két esztendőben mivel foglalkozott. Instrukciót feltehetőleg csak később kapott: 1555-ben rendelte el az uralkodó a kiadását.²¹⁸⁸

Bihari dikátori tisztségében mindössze egy évet töltött: 1555. augusztus 12-én Miksa instrukciót bocsájtott ki Pesthy mint újonnan kinevezett mustramester (magister lustrationum)

---

²¹⁸⁵ „...supplico itaque humillima ac debita cum instantia vestrae sacratissimae maiestati domino michi (sic!) clementissimo, dignetur mei etsi pauperis et fortune tenuis rationem habere aliquod honestum et me dignum servitium clementissime dare, supplementoque et praesidio vestrae sacratissimae maiestati tandem et ope. adiutus possim pristinis restitui facultatibus, ac eam quam solitus sum, legationem et servitium exercere, nam post quam apud reverendissimum dominum thesaurarium cardinalem, in octodecim annorum resolutionem egerim, apud vestram sacratissimam maiestatem clare cognitum, nullam satisfactionem in pensionis fecerit, mihi ob eoque vestra sacratissima maiestas solita sunt ex pietate...” ÖStA HHSTA Ungarische Akten Pesthy Ferenc levele I. Ferdinándhoz, 1552. január 28.

²¹⁸⁶ MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1556. no. 60. 1556. augusztus 23. Pesthy Ferenc jelentése a Magyar Kamarához.

²¹⁸⁷ „Ad Byhoriensem Franciscus Pesthy literatus et Iohannes literatus, iis dandum erit mandatum penes quam se defendant, ne quis se in dicam ingerat, aut collectam iam pecuniam vi mediante eripiat. Clausula in articulo Psoniensi comprahensa, quod etiam, si tres in una domo fuerint, tantum unus dicam pendat, adfert magnum defectum proventus Regiae Maiestatis, cum in unam domum convenient tantum propterea, quorum facultates longa ulta 6 florenos extendantur.” Veress 1938, no. 301., Armpruster Kristóf [királyi] biztos Mágóchy Gáspár gyulai várkapitány beiktatásáról, 1554. május vége.

²¹⁸⁸ Az irat maga nem maradt ránk, csupán regesztából értesülhetünk tartalmáról: „Pesthy pro Francisco super elaboratae instructionis rescriptum regium”. MNL OL E 21 Benignae resolutiones, 1555. január-június; az irat pontos dátuma nem ismert.

számára.²¹⁸⁹ Bihari dikátorként utolsó általam ismert jelentését ugyanezen hónapban, 20-án készítette²¹⁹⁰, de feltehetőleg az instrukció kézhez vétele után nem sokkal felhagyott dicatori tevékenységével, és új tisztségének szentelte minden figyelmét.²¹⁹¹ Mustramesteri tevékenységét még ez év szeptemberében megkezdhetette: erre utalnak a hó végén a Magyar Kamarához küldött jelentései, egyik a felső-magyarországi hadak fizetetlenességéről, a másik pedig a gyulai vár vizsgálatáról²¹⁹².

Felmerülhet, hogy a korábban említett királyi rendelet²¹⁹³ az utasítás kibocsájtásáról erre az instrukcióra vonatkozott, nem pedig a bihari dikátorira (ahhoz a tisztséghez esetleg elég volt a mandátum) – erre vonatkozóan nincs adatom, amely végérvényesen eldönthetné a kérdést. Az új bihari dikátor testvére, János lett.²¹⁹⁴

Pesthy feladata mustramesterként a királyi várak katonaságának „megmustrálása”, azaz ruházatuk, fegyverzetük, lovaik állapotának, fizetésük folyósításának felmérése volt. Minderről jegyzőkönyvet kellett felvennie és elküldenie a kamarának. Pesthy minden valószínűség szerint felülvizsgálta a vár jövedelmeinek kezelését.²¹⁹⁵ Alkalomadtán foglalkozott a katonák

²¹⁸⁹ MNL OL E 136 Diversae instructiones 4. köt. 1555. augusztus 12. Instructio pro egregio Francisco literato Pesthyensi magistro lustrationum sacrae regiae maiestatis Maximilianus etc.

²¹⁹⁰ MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exarate, 1555. no. 81. 1555. augusztus 20., Pesthy Ferenc jelentése a Bihar megyei dicáról.

²¹⁹¹ Pesthy még több jelentésében is említést tesz a Bihar megyei dicáról. Ennek oka az első időszakban még lehet az, hogy amíg utódát meg nem találták, a későbbiekben azonban szinte biztosan azért kísérte figyelemmel a Bihar megyei dica beszédését, mert ebből kapta fizetését. Mindennek ellenére a szakirodalom még évekig emlegeti bihari dikátorként: Kristó Gyula e tisztségében említi egy 1555. szeptember 25-én kelt irat kapcsán: a gyulai vár katonáinak pénztelenségéről szóló jelentéséből közöl egy részletet, de valószínűleg a vár katonáinak fizetését és fegyverzetét már nem bihari dicátorként, hanem mustramesterként mérte fel. Alátámasztja ezt az a nyilvánvaló tény is, hogy a dicatoroknak nem a katonaság helyzetével kellett foglalkozniuk, pláne nem megyéjükön kívül, valamint hogy a jelentés később kelt, mint a mustramesteri instrukció, vagyis már új tisztségében vizsgálta a gyulai vár katonáinak helyzetét. Jelentése szerint a katonák pénztelenségük miatt elhagyják a király szolgálatát, ha hamarosan nem kapnak fizetést. A regesztához fűzött kísérőszöveg szerint felügyelője a váradi püspök és az alsó-magyarországi részek főkapitánya volt; utóbbi is arra utal, hogy ekkor már mustramesterként működött. Ugyanebben a tárgyban keletkezett egy másik jelentése is, amely a Magyar Kamarának szól. Veress Endre Gyula város oklevéltárában közli 1556. március 13-án Pesthy Wernherhez írt jelentését, amelynek fejregesztájában szintén bihari dicátorként említi, noha ekkor már minden bizonnyal mustramesterként működött. Legutolsó említése dikátorként 1561-ből származik. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1555 no. 113., 1555. október 12. Pesthy Ferenc jelentése a Bihar megyei dicáról és Gyula vár őrségének fizetéséről, 1556. no. 12. 1556. február 24., Pesthy Ferenc jelentése a Bihar megyei dicáról, no. 14. Pesthy Ferenc jelentése a Bihar megyei dicáról és az erdélyi hadi eseményekről; MNL OL E 204 Kamarai misszilisek, 1555. október 12., Pesthy Ferenc levele Miksa főherceghez. Kristó Gyula: Békés megye a honfoglalástól a törökvilág végéig. Nyolcszáz esztendő a források tükrében. Békéscsaba, 1981. (Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból 9.). 77. p.; Kristó 1967, 83. p.; Veress 1938 254-255., 259-261., 337 p. hivatkozza: Ungarische Gedenkbücher 391 fol. 232.

²¹⁹² MNL OL E 136 Diversae instructiones, 4. köt. Fol. 118-120., 120-121., 1555. szeptember 25-26. Pesthy Ferenc jelentése a tiszántúli hadak fizetéséről.

²¹⁹³ MNL OL E 21 Benignae resolutiones, 1555. január-június; az irat pontos dátuma nem ismert; l. 19. jegyzet

²¹⁹⁴ 1556-ban Pesthy János, Ferenc testvére a bihari dicátor. MNL OL E 554 Városi és kamarai iratok, 1728. t. sz. fol. 51v

²¹⁹⁵ Egy ízben feltárta Mágóchy Gáspár gyulai kapitány visszaéléseit. Mágóchy Gáspár főkapitány 1557. március 8-án Nádasdy Tamás országbírónak írott levelében pénzsegélyt kért a katonák fizetetlenességére és lázongó hangulatára hivatkozva, ugyanis szerinte mindaz, amit Pesthy Ferenc jelentett az uradalom jövedelmeiről, hazugság. A kötet összeállítójának megjegyzése szerint Mágóchy azért haragudott Pesthy Ferencre, mert ő mutatta

visszaélésével, fosztogatásával is.²¹⁹⁶ Mindezért évi 300 forint fizetést húzott, amelyet a bihari dikából kellett fedezni évi 300 forint erejéig.²¹⁹⁷

II.3.b)δ Pesthy mint a felső-magyarországi részek jövedelemigazgatójának koadjutora, majd jövedelemigazgatója

Nemsokára újabb fordulat következett Pesthy életében: az uralkodó a korábbi felső-magyarországi jövedelemigazgató, Wernher György 1556. július 8-án bekövetkezett halála után 1557. február 27-i rendeletével az utód, Thorda Zsigmond mellé őt nevezte ki segítőtársul (coadiutor) a felső-magyarországi jövedelemigazgatóság élére.²¹⁹⁸ Nem sokkal később, március 30-án a király utasította a kamarát, hogy dolgozzon ki instrukciót Pesthy számára.²¹⁹⁹ Feladatkörét a kamarai igazgatásról szóló részben tárgyaltam, így itt nem térek ki rá. Pesthy jövedelemigazgatói tevékenységét a fenti okból szintén csak utalás szintjén említem itt meg.

II.3.b)ε Pesthy utolsó évei

Pesthy Ferenc utolsó éveiről nagyon kevés adatom van: 1575-ig levelezett a Kamarával számadásai elfogadtatásáról. Lényegében a Szepesi Kamara tervezett felállításakor már tudni lehetett, hogy – akár kap állást az új kamaránál, akár nem – a felső-magyarországi jövedelemigazgatóságban eltöltött évekről számot kell adnia a Magyar Kamarának. A folyamat már 1565-ben elindult: Pesthy január 20-án azt válaszolta a Kamara felszólítására, hogy még nem tudja felküldeni az iratokat, mert néhány dicator nem továbbította neki jelentését, így nem

---

ki jelentésében, hogy amíg a búza köble 1557-ben és 1558-ban 75-80 forint volt, Mágóchy 85 dénaron számolta el könyveiben; Pesthy ráadásul sok hasonló visszaélést talált. Veress 1938, 267., 269-270. p.

²¹⁹⁶Amikor a Kassa környékére elszállásolt katonák (elsősorban fizetlenségük miatt) az 1550-es években (is) folyamatosan fosztogatták a környékbeli falvakat. A város több ízben is az uralkodóhoz fordult, hogy szüntesse meg eme áldatlan állapotokat, ezért Ferdinánd 1557-ben Thorda Zsigmond és Pesthy Ferenc személyében királyi biztosokat jelölt ki a Dersffy István magyar katonái által elkövetett garázdálkodások kivizsgálására. A vizsgálat során minden tanú egybehangozón a katonák ellen vallott; az ügy további részletei ismeretlenek. H. Németh 1997, 170-171. p.

²¹⁹⁷MNL OL E 136 Diversae instructiones, 1555. augusztus 12., Instructio pro egregio Francisco literato Pesthyensi magistro lustrationum sacrae regiae maiestatis Maximilianus etc., fol. 167r

²¹⁹⁸„Caeterum annuimus clementer ut is Pestiensis Sigismundo Thorda adiungatur, ac penes ipsum curam administrationis proventuum in partibus regni superioribus habeat, non tamen cum eo, quem hactenus habuit, numero, aut ordine, equitum, ac volumus, ut cum ipso tam de instructione, qualiter sibi in officio illo procedendum sit, quam de intertentione sua, conveniatis, et qualiter cum ipso tractatum fuerit nobis significatis.”MNL OL E 21 Benignae resolutiones 1527. február 27.; l. még Ember 1946, 150. p.; Szűcs 1990, 12. p.

²¹⁹⁹„Intelleximus ea quae ad sacratissima regiae maiestatis domini ac genitori nostri colendissimi consiliarios Camerae Aulicae, de expeditione Francisci Pestiensis ac instructione sibi danda, scripsistis, eiusdemque instructionis formam, per vos conceptam clementer adiuvimus.” „...in administrandis proventibus Sigismundus Thorda et ipse [ti. Pesthy Ferenc] aequali auctoritate fungi debeant... nisi quemadmodum ipsemet Thorda penes quondam Georgium Wernherum, in cura administrationis fuit, ac se gessit quod non ea conditione officium illud suscipere contentusque esse velit... vobis itaque bene memorata regiae maiestatis nomine clementer iniungimus, ut iuxta hanc clementissimam deliberationem nostram sibi instructionem qualem Thorda antea habuit expediatis...” MNL OL E 21 Benignae resolutiones, 1557. március 30.

tudta elkészíteni az összegzést sem.²²⁰⁰ A Szepesi Kamara felállása és Pesthy megválása a felső-magyarországi jövedelemigazgatóságtól újból szükségessé tette, hogy mielőbb elszámoljon hivataláról. 1567-ben hat hónapot Prágában töltött ez ügyben, illetve felküldte számadásait a Magyar Kamarának.²²⁰¹ Mindenképpen hátráltatta az elszámolást Pesthy hosszú betegsége, valamint két rationistája halála is.²²⁰² Pesthy elszámoltatása évekig tartott, és feltehetőleg csak az egykori jövedelemigazgató halálával zárult le.²²⁰³

Pesthyt 1575-ben említik utoljára: egy általa beadott kérelemmel kapcsolatban kér információt az uralkodó²²⁰⁴, illetve egy adóslevélben is szerepel²²⁰⁵). 1581-ben már néhaiként emlékeznek rá: Bornemissza Tamás budai, majd pozsonyi polgár örökösei tiltakoztak az esztergomi káptalannál Zay László, Pesthy Ferenc és Kalmár Imre ellen bizonyos hagyatéki ügyben.²²⁰⁶

II.3.b)ζ Pesthy eredményei

Pesthy Ferenc mintegy két évtizeden átívelő királyi szolgálata és folyamatos hivatali emelkedése magától értetődő bizonyítéka sikerességének. Hasonlóképpen mércéje eredményességének az adományul szerzett birtokok száma is. Az első ismert donációt 1556 júliusában kapta: ekkor elnyerte Bihar megyében Erdewgyarak (ma Erdőgyarak, Románia, Bihar megye), Thamashyda (ma Tamáshida, Románia, Bihar megye), Bay (ma Mezőbaj, Románia, Bihar megye) és Wekerd (ma Vekerd, Magyarország, Hajdú-Bihar megye), valamint Naghzele (ma már azonosíthatatlan, mivel több ilyen utótagú településnév is van); Gyarmath (ma már azonosíthatatlan, mivel több ilyen utótagú településnév is van), Bozros és Pecher birtokokat.²²⁰⁷ Ugyanezen esztendő novemberében királyi adományt nyert Peleske (valószínűleg a mai Kisperleske vagy Nagyperleske, Románia, Szatmár megye) falura.²²⁰⁸ Pesthy

²²⁰⁰ MNL OL E 41 Littera ad Cameram exaratae, 1565. no. 3. 1565. január 20. Pesthy Ferenc jelentése a felső-magyarországi és tiszántúli dica számadásáról és hivataláról.

²²⁰¹ uo. 1568. no. 21. 1568. április 20. Pesthy Ferenc levele a felső-magyarországi adminisztráció számadása, valamint hivatala tárgyában; uo. no. 88. 1568. december 26. Pesthy Ferenc jelentése felső-magyarországi adminisztratori számadása előterjesztésének akadályairól.

²²⁰² MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae 1568. no. 21. 1568. április 20. Pesthy Ferenc jelentése a felső-magyarországi adminisztráció számadása és hivatalai tárgyában.

²²⁰³ 1567. október 3-án az uralkodó jelezte, hogy Pesthy számadásaiban hanyagnak mutatkozott. MNL OL E 21 Benignae resolutiones 1567. október 3.; ÖStA FHKA Hoffinanz Ungarn, Akten, RN. 28. fol. 92-95. 1574. december 10. A Szepesi Kamara jelentése Pesthy Ferenc számadásainak hiányosságai ügyében; Pesthy Ferenc levele 1574. november 30.

²²⁰⁴ MNL OL E 21 Benignae resolutiones 1575. augusztus 9. Pesthy Francisci de supplicatione in merito expediendarum ad iudices regni et creditores suos prorogatoriorum literarum petita informatio

²²⁰⁵ MNL OL R 284 Vég helyi Dezső gyűjtemény maradványa, 232. tétel, Pesthy Ferenc

²²⁰⁶ Schulek Tibor: Bornemissza Péter 1535-1584. A XVI. századi művelődés és lelkiség történetéből. Sopron–Budapest–Győr, 1939. (A keresztény igazság könyvtára) 2. p.

²²⁰⁷ MNL OL A 57 Királyi Könyvek 3. köt. 315. p.

²²⁰⁸ „...Maiestas Regia totalem portionem possessionariam Stephani Beschke de Santho in possessione Peleske simul cum curia nobilitari in eadem habita in comitatum Zathmariensem existentem habitam, aliaque universa et

1558-ban tovább gyarapította birtokállományát: szeptember 1-jén az uralkodó a Zemplén megyében fekvő Szőlöske falut, amelyet a felségárulás bűnébe esett Báthory Györgytől kobzott el, neki és Viczmándy Mátyásnak adományozta.²²⁰⁹

Az anyagi elismerés egy másik formájában is részesült: az uralkodó átengedte neki bizonyos jövedelmeit. 1560-ban „fizetésemelés” gyanánt megkapta Györke falu (ma Szlovákia, kassai kerület), valamint a hajdani Thelekessy-birtok, Csicsva vár (ma Szlovákia, eperjesi kerület) és tartozékai (összesen 32 falu!) bevételeit.²²¹⁰ Pesthy nem is késlekedett új javai birtokba vételével: 1560. szeptember 7-én I. Ferdinánd örömét fejezte ki hozzá írt levelében a Csicsvához tartozó Györke falu elfoglalása felett.²²¹¹ Elképzelhető, hogy – a többi kamarai alkalmazotthoz hasonlóan pénzbeli fizetése is folyamatosan emelkedett, erről azonban nincsenek forrásaim.

Érdemes megemlíteni az alábbi, 1564-ben történt esetet, amelyben Pesthy az erdélyi előkelők között szerepel, aki közismerten tájékozott az erdélyi politikai viszonyokban, ezért gyakran kérték tanácsát.²²¹² Albert bajor herceg Pesti Bornemissza Ferencnek (tehát nem a jelen tanulmány alanyának) adományozott egy nagybányai házát (nem tudjuk, mivel szolgált rá erre, talán a bajorországi marhakereskedelem előmozdítása körüli buzgalma révén).²²¹³ 1563. november 20-án kelt Ferdinánd király beleegyező oklevele. 1564 áprilisában Bornemissza bejelentette távozási szándékát a Kamaránál, májusban pedig háromhavi szabadságról gondoskodott. Július 22-én azonban Balassa Menyhárt Habsburg pártra térése miatt az erdélyi országgyűlés elrendelte birtokainak elfoglalását. Mielőtt Bornemissza elindult volna, megkérdezte a Kassán tartózkodó előkelőket, köztük Pesthy Ferencet és Bornemissza Gergely csanádi püspököt, hogy útra keljen-e, és azt a tanácsot kapta, hogy menjen nyugodtan. A tanács nem bizonyult helyesnek: Pesti Kolozsvárra akarta átvinni a házra vonatkozó iratokat a bajor

---

quaelibet bona portiones et iura possessionaria eiusdem Stephani Beschke ubilibet in quibuscumque regni sui Hungariae comitatibus existentibus habita, ad numerum quadraginta colonorum sessionatorum vel circiter sese extendentes, per infidelitatem eiusdem, simulcum omni iure suae maiestatis regis pertinentiis et utilitatibus quibuslibet egregio Francisco Pesthy ipsiusque haeredibus, et posteritatibus universis dedit, donavit et contulit salvo iure alieno.” MNL OL A 57 Királyi Könyvek 3. köt. Donatio bonorum infrascriptorum Stephani Beschke per notam infidelitatis eiusdem egregio Francisco Pesthy facta, fol. 367-368.

²²⁰⁹Az adományozásra l. MNL OL Libri regii 3. köt. 535. p. A kérdéses szőlőt, illetve határát kétszer is felégették: Zemplén megye jegyzőkönyvének 1559. október 2-án kelt bejegyzésében olvashatjuk, hogy Báry Gáspár Herestyény Gáspár szolgabíró által idéztetett Bacskay János és Bacskay Ferenc, valamint Pesthy Ferenc ellen azért, mert fiaival együtt felégette a Báry és Szőlöske possessiók határai között fekvő szőlőnek a gyepűjét. Ugyanitt szerepel egy másik, hasonló tartalmú bejegyzés: Báry Gáspár Herestyény Gáspár szolgabíró által idéztetett Pesthy Ferenc ellen, mert felégette a panaszos fél jobbágynak a szőlőit Szőlöske possessióban. Tóth 2001, 105., 106. p.
²²¹⁰ÖStA FHKA Hoffinanz Ungarn, Akten, RN 9. fol. 77-84. I. Ferdinánd levele a Magyar Kamarához, 1560. július 20.

²²¹¹ÖStA FHKA Hoffinanz Ungarn, Akten, RN 9. fol. 168-177. I. Ferdinánd levele Pesthy Ferenchez, valamint Pesthy Ferenc levele I. Ferdinándhoz, 1560. szeptember 7.

²²¹²Bessenyei 2004, 270-271. p.

²²¹³Bessenyei 2007, 86. p.

herceg ottani faktorától, de elfogták, és nem is sikerült tisztázni magát egyik uralkodó előtt sem. Pesthy tehát legalábbis regionális, ha ugyan nem országos ismertséggel rendelkező, szakmai és társadalmi presztízzsel egyaránt rendelkező személyé nőtte ki magát.

II.3.c) További Pesthyek

II.3.c)a A két Pesthy János

Az iratokban szereplő két Pesthy János életrajzi adatainak szétválasztása nem könnyű feladat. Egyikük Pesthy Ferenc testvére²²¹⁴, másikuk pedig fia, azonban az iratok nem különböztetik meg őket sem előnévvel, sem másként, mint Pesthy *Bornemissza* Ferenc és Pesthy Ferenc esetében. Ez okból sok tekintetben feltételezésekre vagyunk utalva pályájukat illetően.

Pesthy János, Ferenc testvére 1556-ban bihari dikátorként működött – talán Ferenc ajánlotta őt utódául.²²¹⁵

Elképzelhető, hogy ezután a máramarosi sókamaránál vagy valamelyik harmincadnál működött: a kassai harmincados, Mihály deák említi, hogy 1560-ban a „sceptsi” harmincados beküldött 100 sót Czipszer Gergely kezéhez, amit Pesthy János adott neki.²²¹⁶

Néhány évvel később, 1565 elején Ferenc a Nyéky István halálával nemrégiben megüresedett homonnai harmincad betöltése kapcsán ajánlotta testvérét a kamarások figyelmébe, levele tanúsága szerint nem is először.²²¹⁷ Néhány héttel később megismételte kérését, hangsúlyozva, hogy nem talál senkit a szóban forgó harmincadhoz, mert az előző harmincadosok és szervitoraik pestisben haltak meg.²²¹⁸

Következő adatunk az, hogy az egyik Pesthy János 1565-ben ellenörként működött a nagyszombati harmincadnál.²²¹⁹ Mivel az iratból nem derül ki, hogy Ferenc testvéréről vagy fiáról van szó, a további adatok alapján állíthatunk fel hipotézist.

1561-ben Verancsics Antal meleg hangú levelet írt Pesthy Jánoshoz.²²²⁰ Ebben kifejezi elismerését hűséges és szorgalmas szolgálataiért, majd utal arra, hogy atyja ajánlotta őt

²²¹⁴ MNL OL E 554 Városi és Kamarai iratok, Szalay-gyűjtemény, 1728. t. sz. A Magyar Kamara számadáskönyve (1555-1560) fol. 51v Pesthy János mint Ferenc testvére említettik.

²²¹⁵ uo. 1728. t. sz. fol. 51v

²²¹⁶ Mihály deák kassai harmincados jelentése a Magyar Kamarának. 1561. április 30. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1561. no. 7.

²²¹⁷ MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1565. no. 11. 1565. február 13. Pesthy Ferenc jelentése a Nyéky István halálával megüresedett homonnai harmincadosi állás betöltéséről.

²²¹⁸ uo. 1565. no. 38. 1563. március 26. Pesthy Ferenc jelentése a felső-magyarországi harmincad adminisztrációjának nehézségeiről, a pestisjárványról, a hadsereg ellátásáról és egyes hadi eseményekről.

²²¹⁹ MNL OL E 554 Városi és kamarai iratok, Szalay-gyűjtemény, 1726. t. sz. A Magyar Kamara harmincadszámadásai (1549-1562) fol. 108r.

²²²⁰ Szalay László–Wenczel Gusztáv: Verancsics Antal magyar királyi helytartó, esztergomi érsek összes munkái. VIII. köt. Vegyes levelek 1559-1562. Pest, 1568. (Magyar Történelmi Emlékek II. osztály: írók. XIX. köt.) 281-283. p.

gondjaiba – tehát Ferenc fiáról van szó. Pesthy Ferenc és Verancsics talán az egri püspökség igazgatása során felmerült „közös ügyek” révén kerültek kapcsolatba.

Elképzeltető, hogy a fent említett Pesthy János azonos azzal a hasonló nevű hallgatóval, aki 1559/60-ban a wittenbergi, 1562-ben pedig a padovai egyetemen tanult.²²²¹

1566-ban az egyik Pesthy János a Magyar Kamara írnokaként fizetésemelésért folyamodott az uralkodóhoz.²²²² A szövegből kiderül, hogy munkába állása óta évi 60 forint a fizetése²²²³, és hogy még nem egészen egy éve dolgozik ebbeli minőségben a Kamaránál²²²⁴ – vagyis valószínűleg Ferenc fiáról van szó. A Kamara kiváló munkájára való tekintettel évi 20 forintos fizetésemelést javasol az uralkodónak.²²²⁵ Ebből viszont az következik, hogy szinte bizonyosan Pesthy Ferenc testvére volt a nagyszombati harmincad ellenőre egy esztendővel korábban. Így viszont szinte bizonyos, hogy nem kapta meg a homonnai harmincadosi pozíciót (mivel Ferenc fia ekkor már írnokként működött, jó eséllyel nem róla van szó).

1567 augusztusában Pesthy Ferenc levelet küldött fiával, Jánossal a kamarásoknak.²²²⁶ A dokumentum Eperjesen kelt, tehát feltételezhetjük, hogy János is itt tartózkodott ekkoriban. A Kamara székhelyétől való eltávozás szokatlan volna egy írnoktól, így feltételezhetjük, hogy ekkorra megvált tisztségétől.

Valószínű azonban, hogy továbbra is a Magyar Kamara kötelékében maradt, ugyanis 1571-ben Radéczy Ilonával, a váradi püspök lánytestvérének unokájával való esküvője alkalmából 100 forint segélyt kért az uralkodótól, kérelmét pedig a Magyar Kamara terjesztette fel.²²²⁷

1575-ben az egyik Pesthy János Semberg Boldizsárral és Paxy Györggyel együtt megkapta a Forgáchoktól a kincstárra szállt Nyir (ma Nyírágó településrésze, Szlovákia, nyitrai kerület) birtokot – ez esetben nincs támpontunk, hogy melyikük lehetett az.²²²⁸

---

²²²¹ Frankl 1873, 305. p.; Veress 1915, 67. p.; Szlavikovszky Beáta: Magyarországi diákok itáliai egyetemeken. I. rész. 1526-1918. Bp., 2007. 45. p.

²²²² „Quantum attinet ad auctionem salarii Joannis Pesthiensis, Camerae huius Sacrae Maiestatis Vestrae Caesaree scribae, quam supplici suo libello, Maiestati vestrae Caesareae submitte porrecto, nobisque pro humili opinione et informatione nostra transmissio, petit, hoc habemus Sacrae Maiestatis Vestrae Caesareae humillime significare.” ÖStA FHKA HU RN. 14. fol. 155r-158v A Magyar Kamara tanácsosainak folyamodványa az uralkodóhoz, 1566. december 10. 155. p.

²²²³ „Habuit is ad primum servitii sui annum, donec industriae suae documentum aliquod aederet, constitutos benigne a Maiestate Vestrae Caesareae sexaginta florenos Hungaricos.” uo. 155. p.

²²²⁴ „Moxque annus integer complebitur, quod officio hoc fungi caepit.” uo. 155. p.

²²²⁵ „Quamvis autem in scriptura sua literas pingat non admodum elegantes, maiorque in ipso diligentia requiri possit, cum tamen nobis, eum admonentibus, spem futurae posthac suae diligentia fecerit, censeremus humillime salarium eius, quod ad sexaginta florenorum per Maiestatem vestram anno superiore fuit decretum, viginti florenos augendum, ac florenos hungaricos octoginta, salarii nomine in posterum ei annati numerandos esse.” uo. 155. p.

²²²⁶ MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae 1567. no. 48. 1567. augusztus 6. Pesthy Ferenc jelentése a szepesi kamara felállításának nehézségeiről és a hadsereg ellátására általa felvett kölcsönökről.

²²²⁷ ÖStA FHKA HU RN. 22. 1571. február 20. fol. 167-170.

²²²⁸ Bártfai Szabó László: A Hunt-Pazman nemzetségbeli Forgách család története. Esztergom, 1910. 298. p.

Ötvös Máténál 1566-ban Pesthy János és Szabó András 4 márka és 3 nehezék ezüst, 8 arany és egy párta miatt emelnek tilalmat, 1571-ben pedig a kassai tanács az egri káptalan részére tőle vásárol 25 frton egy 2 gyra és 6 nehezék ezüst-kupát.²²²⁹

Van még egy ötödik Pesthy János is, aki 1519-ben Koppán monostor apátja volt, és ugyanekkor megkapta Zomzó birtokot, azonban neki nem lehettek törvényes leszármazottai, tehát nem a fenti vagy alábbi szereplők apja.²²³⁰

II.3.c)β Pesthy Gáspár

Pesthy Gáspárról 1540-ből van először adatunk: Verancsics Antal sajnálatát fejezi ki egy hozzá írott levélben, amiért nem sikerült elnyernie a budai kanonokságot.²²³¹ Talán azonos azzal a hasonló nevű férfival, aki királyi titkárként kezdte pályáját, majd 1538-1540 között Majláth István vajda jegyzője volt.²²³² Pesthy Gáspár legközelebb 1542-ben bukkan fel az iratokban: ebből az évből fennmaradt egy Cserdey Demeter fogarasi provizorhoz írott levele.²²³³ Pesthy Ferdinánd király és hű embere, Serédy Gáspár tevékenységéről tájékoztatja a címzettet, tehát minden bizonnyal Izabella özvegy királyné pártján állt. Elképzelhető, hogy már ekkor Fráter György mellett tevékenykedett, azonban erről konkrét adatunk csak három évvel későbből van: Fráter György titkára/kancelláriai titkár 1545-ben.²²³⁴

1543-ban Csombord (ma Csombord, Románia, Alsó-Fehér megye) birtokába iktatták.²²³⁵

Az 1547 októberében Tordára összehívott országgyűlés Haller Pétert és Pesthy Gáspárt választotta meg Ferdinándhoz küldendő követekül.²²³⁶ A követség 1548 elején beadta jelentését a császárnak. Küldetésük nem járt sikerrel: nem kaptak segítséget sem egyiktől, sem másiktól.

Wernher György felső-magyarországi jövedelemigazgató 1551. február 14-én meleg szavakkal ajánlotta őt Nádasdy Tamás pártfogásába mint egyik legkiválóbb emberét.²²³⁷

²²²⁹ Mihalik József: Kassa ötvösségének története. Második rész. In: Archeologiai Közlemények. 21. köt. (1899). 175. p.

²²³⁰ Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Komárom vármegye és Komárom. Bp., 1907. 422. p.

²²³¹ „Equidem doleo, rem tibi de sacerdotio canonicali in ecclesia mea Budensi ex sententia non successisse.” Szalay László: Verancsics Antal magyar királyi helytartó, esztergomi érsek összes munkái. VI. köt. Vegyes levelek 1538-1549. Pest, 1860. (Magyar Történelmi Emlékek, II. osztály: írók, 9. köt.) 77-78. p.

²²³² Jakó Zsigmond: Az erdélyi vajdai kancellária a XVI. század elején. Kolozsvár, 1947. (Erdélyi Tudományos Füzetek) különnyomat. 29. p.

²²³³ MNL OL E 204 Kamarai misszilisek, Pesthy Ferenc levele Cserdey Demeterhez, 1542. július 7.

²²³⁴ Trócsányi Zsolt: Erdély központi kormányzata 1540-1690. Bp., 1980. 184., 187. p.

²²³⁵ Az adatot ezúton köszönöm Bogdándi Zsoltnak. MNL OL, GyfKápt F 4 Cista Comitatum. Com. Alb. Cista 1, fasc. 3., nr. 3.

²²³⁶ Erdélyi Országgyűlési Emlékek. Szerk.: Szilágyi Sándor. I. köt. 1540-1556. Bp., 1876. 207. p.

²²³⁷ Wernher György levele Nádasdy Tamáshoz. Eperjes, 1551. február 14. MNL OL E 185 Nádasdy-misszilisek

Fráter György 1551. december 17-én bekövetkezett halála után I. Ferdinánd kezére került Erdély.²²³⁸ Az uralkodó rögtön meg is kezdte az országrész igazgatásának újjászervezését. Programjában kiemelt szerepet kapott a pénzügyigazgatás megreformálása, amelynek már 1552-ben nekilátott. Mindenekelőtt új kincstartót nevezett ki hallerkői Haller Péter személyében, aki mellé Pesthy Gáspárt állította ellenőrként évi ezer forintos fizetséggel.²²³⁹

Nem derül ki az iratokból, hogy miért éppen Pesthy Gáspárt választotta az uralkodó. Annyi bizonyos, hogy nehéz volt az új tartományban hű és képzett embereket találni²²⁴⁰, így sokat nyomhatott a latban, hogy Pesthy valami módon felhívta magára Castaldo figyelmét, így őt ajánlotta az ellenőri posztra az uralkodónak.²²⁴¹ Pesthy egy, az uralkodóhoz írott levele tanúbizonysága szerint már 1552 novemberében már személyesen is kapcsolatban állt Ferdinánddal²²⁴², de ennek természetéről nincsen adatom.

Pesthy ellenőri feladatainak ellátásán kívül információkat is szolgáltatott: 1553 márciusából és áprilisából ránk maradt néhány Castaldóhoz írott levele, amelyben az erdélyi viszonyokról tájékoztatja a császári kapitányt.²²⁴³

Minden bizonnyal Castaldóval való kapcsolata is hozzájárult ahhoz, hogy az 1553 őszen lemondott Haller utóda, Vas László mellett már főellenőrként működött.²²⁴⁴ Mindennek nagy a jelentősége, ha figyelembe vesszük, hogy mennyi hibát találtak Haller számadásában az ellenőrzésére kiküldött biztosok.²²⁴⁵ Pesthy előrelépésével nemcsak előkelőbb címre tett szert, hanem jogköre is bővült: Vasnak minden döntés előtt konzultálnia kellett vele, az egyes kamaráknál működő ellenőrök fölött kizárólag ő rendelkezett – szinte egyenrangú lett főnökével.²²⁴⁶ Pesthy Vas László 1554 végén Wernher Györgyhez címzett levele szerint néhány hete halt meg pestisben.²²⁴⁷

Így hát minden bizonnyal egy másik Pesthy Gáspár az, akinek Verancsics Antal üdvözlét küldte testvéréhez, Mihályhoz írott levelében 1556-ban.²²⁴⁸ Feltételezem, hogy már

---

²²³⁸ Oborni Teréz: Erdély pénzügyei I. Ferdinánd uralma alatt 1552-1556. Bp., 2002. 37. p.

²²³⁹ uo. 52., 114., 148., 172. p.; a kifizetés tényére l. 234., 243. p.

²²⁴⁰ Ember 1946, 402. p.; Oborni 2002, 48-49. p.

²²⁴¹ Castaldo levele I. Ferdinándhoz, 1552. október 20. Regesztáját kiadja: Barabás 1892, 487. p.

²²⁴² ÖStA HHSTA Ungarische Akten Fasc. 62. Pesthy Gáspár levele I. Ferdinándhoz, 1552. november 20.

²²⁴³ Barabás 1892, 680., 681. p.; ÖStA HHSTA Ungarische Akten Fasc. 71. Pesthy Gáspár levele Castaldóhoz, 1553. április 19.

²²⁴⁴ Oborni 2002, 119., 124., 244., 246. p.

²²⁴⁵ uo. 121-123. p.

²²⁴⁶ uo. 124. p.

²²⁴⁷ Oborni 2002, 130-131. p.; hivatkozza: Szilágyi Sándor: Erdély pénzügyi történetéhez a XVI. században. In: Történeti Lapok, Kolozsvár, 3. (1876) 8-9. sz. 129-131. p.

²²⁴⁸ Szalay László: Verancsics Antal magyar királyi helytartó, esztergomi érsek összes munkái. IV. köt. Első portai követség 1555-1557. Pest, 1859. (Magyar Történelmi Emlékek II. osztály: írók 3. köt.) 176. p.

1540-ben is ezzel a Gáspárral állt kapcsolatban. Valószínűleg utóbbi Gáspárt ajánlotta Nádasdy Tamás figyelmébe 1549-ben.²²⁴⁹

Talán ugyanő szerezhette 1561-ben vagy valamivel korábban magyar nemességet: ebben az évben január 20-án Zemplén vármegye közgyűlése azt a határozatot hozta, hogy mivel a császár Pesthy Gáspárt Magyarország igaz nemeseinek sorába emelte, ezt a kiváltságot el kell ismerni.²²⁵⁰

Az ítéletlevelek azonban érvényben fognak maradni, és eszenyi Csapy Ferenc folytathatja ellene indított perét. A perről egy későbbi bejegyzésből értesülünk: eszerint Haraszthy Balázs eszenyi Csapy Ferenc érdekében a következőket válaszolta Pesthy, másképpen Borbély Gáspár ellen: a nevezett Pesthy Gáspár 1559. november 1. táján hatalmasul megtámadta a felperes jobbágyságait, sőt ezenfelül feltüzeltelte ellenük Vásárhely possessio (ma Vásárhely, Szlovákia, kassai kerület) összes lakosát is, akik megverték a mondott jobbágyokat, s ezzel akkora kárt okoztak a felperesnek, amelyet 50 forintért sem vállalna magára.

II.3.c)σ Pesthy Imre

Pesthy Imre talán azonos azzal a hasonló nevű fiatalemberrel, aki 1538-ban a wittenbergi egyetemen tanult.²²⁵¹ 1546-ban Fráter György titkára.²²⁵² 1551-ben még a Barát szolgálatában állhatott: tudósította őt saját maga és követtársainak Izabellával való tárgyalásairól és egyéb politikai hírekről.²²⁵³ 1552-ben a kolozsi sókamara prefektusaként működött Zilahy Ferencsel együtt.²²⁵⁴ Az uralkodó jövedelmeinek 1552-1553-ban történő felmérésekor Zilahy Ferenc mellett Pesthy is a kolozsmonostori konvent jövedelmeinek adminisztrátora volt, így feltételezhetjük, hogy Ferdinánd közigazgatási reformjai keretében mindkettejüket elmozdította a kolozsi sókamara éléről, és új hivatalt adott nekik.²²⁵⁵ 1553 márciusában Pesthy már arról panaszkodott Castaldónak, hogy az iránta való hűségéért üldöztetésnek van kitéve, illetve tájékoztatja a politikai helyzetről is.²²⁵⁶ Ennek alapján elképzelhető, hogy Castaldóval

---

²²⁴⁹ Szalay László: Verancsics Antal magyar királyi helytartó, esztergomi érsek összes munkái. VI. köt. Vegyes levelek 1538-1549. Pest, 1860. 335. p.

²²⁵⁰ Tóth Péter: Zemplén vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái. II. köt. 1561-1563. Miskolc, 2001. (Borsodi Levéltári Füzetek 40.) 10. p. 1177. bejegyzés

²²⁵¹ Frankl 1873, 296. p.

²²⁵² Trócsányi Zsolt: Erdély központi kormányzata 1540-1690. Bp., 1980. 185. p.

²²⁵³ Károlyi Árpád: Fráter György levelezése s egyéb őt illető iratok. IV. közlemény. In: Magyar Történelmi Tár, 3. sorozat 3. köt. 1880. 67-69. p.

²²⁵⁴ Oborni 2002, 92., 200. p.

²²⁵⁵ Oborni 2002, 109., 205. p.; Jakó Zsigmond: A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei, 1289-1556. Bp., 1990. (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 17.) 84. p.

²²⁵⁶ Barabás Samu: Erdély történetére vonatkozó regesták. VI. és befejező közlemény. In: Magyar Történelmi Tár 3. sorozat 15. köt. 1892. Pesthy Imre levele Castaldóhoz, 1553. március 28. 680. p.; I. még ÖStA FHKA Ungarische Akten Pesthy Imre levele Castaldóhoz, 1553. március 28. fol. 240-241.

való kapcsolata révén jutott új állásához. Jól jelzi az adminisztrátorok befolyását, hogy ugyanebben a hónapban megpróbálták kieszközölni Castaldónál Oláhnádas (ma Kalotánádas, Románia, Kolozs megye) megszerzését, amelyet az apátsági birtokok közül egyetlenként hagytak meg a konvent szükségleteire.²²⁵⁷ Pesthy ekkoriban már szervitorokat is tartott: Heuther Ferencsel egyetemben a Csicsó vára körüli javak elfoglalására küldettek ki.²²⁵⁸

1555-ben Miksa trónörökös felséges atyja figyelmébe ajánlotta Pesthyt az erdélyi ellenőri és mustramesteri hivatal betöltése kapcsán.²²⁵⁹ Nem tudjuk, megkapta-e a tisztséget, mindenesetre 1561-ben részt vett a gyulai vár jövedelemkimutatásának összeállításában²²⁶⁰ – talán már ekkor is udvarbíró volt. Egy 1562-es irat szerint 1561-ben nem Pesthy Imre deák volt a tiszttartó Gyulán, hanem Dorozlay Farkas²²⁶¹, 1563. július 23-án viszont az uralkodó Pesthy Imrének mint gyulai udvarbírónak és két, közelebbről meg nem nevezett társának adományozta a Csongrád megyei Serkedh birtokát.²²⁶²

II.3.c)δ Pesthy Gábor

Pesthy Gáborról irodalmi ismertsége²²⁶³ – Újtestamentum- és Aesopus-fordítása, valamint a Nomenclatura – okán mindenképpen röviden szót kell ejteni. Pesthy a legújabb kutatások szerint Mizsér Mihály budai polgár unokája, Mizsér Ferenc fia volt.²²⁶⁴ A nagyapa végrendelete 1537-ben kelt, Pesthy pedig 1538-as Nomenclaturáját fiatalkori művének nevezte²²⁶⁵, így a korkülönbség nem mond ellent a rokonságnak. Pesthy Gábor 1536-ban még teológiát hallgatott a bécsi egyetemen, azonban 1538-ra megérlelődött benne az elhatározás, hogy mégsem lép a

---

²²⁵⁷ Jakó 1990, 84. p.; 1. még ÖStA FHKA Ungarische Akten fasc. 70. Pesthy Imre folyamodványa Oláhnádas ügyében, 1553. március 278. fol. 240-241., 1553. április 6. fol. 31-33.

²²⁵⁸ Oborni 2002, 233. p.

²²⁵⁹ ÖStA HHSTA Ungarische Akten Miksa levele I. Ferdinándhoz az erdélyi ellenőri és mustramesteri hivatal betöltésére vonatkozóan, ajánlja ellenőrnek Pesthy Imre deákot, Fráter György egykori titkárát. 1555. február 1. fol. 40-41.

²²⁶⁰ Veress 1938, 352. p.

²²⁶¹ Veress 1938, 353. p.

²²⁶² Veress nem hivatkozik konkrét iratra, csupán annyit ír, hogy Karácsonyi János hagyatékából származik. Veress 1938, 371. p.

²²⁶³ Borsa Gedeon: A Pesti Gábor-féle „Nomenclatura” egyes kiadásainak problémái. In: Magyar Könyvszemle (1977) 2. sz. 187-190. p.; Bognár Péter: Pesti Gábor, az első magyar nyelven alkotó humanista költő. In: Irodalomtörténeti Közlemények, 119. évf. (2015) 4. sz. 528-542. p.; Gragger Róbert: Pesti Gábor németországi hatásaihoz. In: Magyar Nyelv, 7. köt. (1911) 1. sz. 15-18. p.; Steiner Zsigmond: Pesthy Gábor szótára. In: Magyar Nyelvőr, 2. köt. (1873) 7. füz. 315-318. p.

²²⁶⁴ Kubinyi András: Pesti Gábor családi összeköttetései. In: Irodalomtörténeti Közlemények, 72. évf. (1968) 1. sz. 81-86. p. Felmerült, hogy a Mizsér nevet népnévként kellene értelmezni, illetve hogy egy Somogy megyei nemesi családról lenne szó, azonban valószínűbbnek tűnik a budai származás. Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/p/p19653.htm>, utolsó betöltés: 2016. április 28.; Szinnyei József: Pesthy Gábor származása. In: Magyar Nyelv 4. évf. (1908) 2. sz. 49-54. p.

²²⁶⁵ Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/p/p19653.htm>, utolsó betöltés: 2016. április 28.

papi pályára.²²⁶⁶ Nem sokkal később kerülhetett Erdélybe, ahol legkésőbb 1542-ben Izabella királyné szolgálatába állt: egy elismervényen „*aulae reginalis maiestatis familiaris*”-ként határozta meg pozícióját.²²⁶⁷ 1546-ban Erdélyben Izabella titkára/kancelláriai titkár.²²⁶⁸ Kubinyi említi, hogy Pesti Gábor később erdélyi kanonok lett, azonban évkör és hivatkozás nélkül – tehát nem állapítható meg, hogy 1546 előtt vagy után.²²⁶⁹

---

²²⁶⁶ Valószínűleg nem azonos azzal a Pesti Gáspárral, aki 1534-35-ben Báthori István vajda titkára. uo.; Jakó 1947, 12. p.

²²⁶⁷ 1542. Izabella királyné megbízásából Czéczey Lénárt kassai kapitánytól három ládát vett át elszállítás végett, a melynek átvételéről adott elismervényén szerepel a szóban forgó aláírás. uo.

²²⁶⁸ Trócsányi Zsolt: Erdély központi kormányzata 1540-1690. Bp., 1980. 184., 187. p.

²²⁶⁹ Kubinyi 1968, 85. p.

II.3.d) Adattár – további Pesthyek a XVI. században

Egyházi pályán működött **Pesthy Albert**: Kollányi Ferenc azt írja róla, hogy nyitrai főesperes, érseki helynök és gallipolisi címzetes püspök volt. Kanokságát 1535–1541 közöttire teszi.²²⁷⁰ 1544 előtt barsi főesperes és esztergomi kanonok volt: 1544-ben Hagymásy Kelemen esztergomi vikárius járt el hagyatéka ügyében.²²⁷¹ Egy **Józsa** nevű testvéréről tudunk, azonban róla nincs további adat. Vagyona Várday Pálra szállt.²²⁷²

Pesthy Ambrus deák Pestről menekült 1541-ben.²²⁷³ Még Váradon meghalt.²²⁷⁴

Verancsics Antal **Pesthy András**sall küldött levelet Csáky Mihályhoz 1550-ben.²²⁷⁵

Pesthy Antal deák 1541 után költözött Pestről Kolozsvárra.²²⁷⁶

Pesthy Bálint székely hadnagy volt 1540-42 körül.²²⁷⁷

Pesthy György: 1555-ben a római sókamara alkamarásaként kapott fizetést.²²⁷⁸ Zemplén megye közgyűlési jegyzőkönyveinek egyik bejegyzése szerint Gallis Zsófia asszony (generosa), Sztrithy Miklós (egregius) házastársa prokurátorul vallotta nevezett férjét, valamint Szakács Tamást és Pesthy Györgyöt.²²⁷⁹ Talán azonos azzal a Pesti Györggyel, akinek 1560-ból ismerjük A halálról való emlékeztető ének c. költeményét.²²⁸⁰

Pesthy József 1538-ban beiratkozott a krakkói egyetemre.²²⁸¹

Özdöge (ma Magyarország, Nyitra megye) birtok fele, a mely nem Forgách tulajdon volt, Özdögei Antaltól Szentmihályúri Porkoláb Lászlóra, ettől a budai káptalanra jutott. A káptalan két kiküldötte: Leleszi Mihály kanonok és **Pesthi Kálmán** 187 forintért 1497-ben zálogként átengedték Forgách Félixnek.²²⁸²

Feltehetően egy másik **Pesthy Kálmán** menekült Buda 1541-es elfoglalása után Pozsonyba, ahol nemsokára el is hunyt.²²⁸³

²²⁷⁰ Kollányi Ferenc: Esztergomi kanonokok 1100-1900. Esztergom, 1900. 141. p.

²²⁷¹ Laczlavik György: Egy politikus főpap a 16. század első felében. Várday Pál esztergomi érsek, királyi helytartó pályafutása. PhD disszertáció. ELTE BTK, 2012. 90. p.

²²⁷² uo. 93-94. p.

²²⁷³ Bessenyei 2007, 38. p.

²²⁷⁴ Bessenyei 2007, 39. p.

²²⁷⁵ Szalay László: Verancsics Antal magyar királyi helytartó, esztergomi érsek összes munkái. VII. köt. Vegyes levelek 1549-1559. Pest, 1865. (Magyar Történelmi emlékek. II. osztály: írók. 10. köt.) 58. p.

²²⁷⁶ Bessenyei 2007, 15. p.

²²⁷⁷ Szilágyi 1876, 23. p.

²²⁷⁸ Glück 2012, 459. p.

²²⁷⁹ Tóth Péter: Zemplén vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái. II. köt. 1561-1563. Miskolc, 2001. (Borsodi Levéltári Füzetek 40.) 178. p.

²²⁸⁰ RMKT VI. 25. p.

²²⁸¹ Szögi László: Magyarországi hallgatók lengyelországi és baltikumi egyetemeken 1526-1788. Bp., 2003. 63. p. no. 148.

²²⁸² Bártfai 1910, 176. p.

²²⁸³ Bessenyei 2007, 34. p.

Pesthy Margit Gábor nővére volt, akit gyűrűlopással vádoltak meg.²²⁸⁴

Pesthy Márton Szent László Király Sírjának és Szent István első Vértanú Egyházának társaskáptalanjának tagja volt Váradon 1536 és 1542 között.²²⁸⁵

Pesthy Pál: valamikor 1582 előtt katona Tihanyban.²²⁸⁶

Pesthy Péter 1559-ben Ghymes várnagya.²²⁸⁷ Nem tudjuk, hogy azonos-e azzal a Pesthy Péterrel, aki 1561-1565 között (vág)újhelyi harmincadosként működött.²²⁸⁸

II.3.e) Kísérlet a Pesthy família rekonstruálására

A Pesthyek szinte az egész három részre szakadt Magyarországon nyomokat hagytak a forrásokban. Mivel a névazonosság még nem feltétlenül jelent rokonságot, óvatosan kell bánni a családi kapcsolatok rekonstruálásával. Biztos adatunk van arra, hogy Pesthy Ferencnek volt egy János nevű testvére, és hasonlóképpen hívták fiát is. A továbbiakban a feltételezések meglehetősen ingoványos talajára kell merészkednünk, ha rokoni kapcsolatokat kívánunk feltárni. Kiindulópontként feltételeztem, hogy a hasonló származási helyű és azonos vezetéknevű személyek nagy valószínűséggel rokonok. Így erdélyi származása és hasonló életkora folytán Pesthy Ferenc rokona, talán testvére vagy inkább unokatestvére lehetett még Gáspár, Fráter György titkára, később a kincstartó ellenőre, majd főellenőre, Imre sókamarai prefektus, valamint Péter gimesi várnagy és vágújhelyi harmincados. Pesthy Gábort budai származása folytán nagy valószínűséggel kizárhatjuk ebből a körből, noha hasonló időben működött a Barát szolgálatában. Akik az előző vagy a következő generációk valamelyikéhez

---

²²⁸⁴ Bessenyei 2007, 16. p.

²²⁸⁵ Magyar Katolikus Lexikon, Szent László Király Sírjának és Szent István első Vértanú Egyházának társaskáptalanja <http://lexikon.katolikus.hu/S/Szent%20L%3%A1szl%3%B3%20Kir%3%A1ly%20S%3ADrj%3%A1nak%20%3%A9s%20Szent%20Istv%3%A1n%20els%C5%91%20V%3A9rtan%3%BA%20Egyh%C3%A1z%3%A1nak%20t%C3%A1rsask%C3%A1ptalanja.html> utolsó letöltés: 2016. április 25.; l. még Bunyitay Vince: A váradai püspökség története. II. köt. Nagyvárad, 1883. 221-222. p.

²²⁸⁶ ÖStA FHKA Hoffinanz Ungarn, Akten, Rn. 44. fol. 80-88. 1582. február 9. Pesthy Pál (egykor Tihanyban katona) és csempéházi Balogh Bertalan kéri Megyessy János és Pál megszakadásával szabad Kismegyes possessiobeli portiókat, más telkekre nova donatiót ugyanott. Magyar Kamara 1582. január 31-én kelt véleménye. Fol. 82, 87. fol. 83-84. Batthány Boldizsár bizonyítványa a kérelmezőkről 1582. február 11. Pozsony. Balogh Berci egykor Babolcsa ostrománál vitézkedett, Pesthy Tihanyban. fol. 85-86. Majtényi László pápai kapitány, Martonffalvy Imre deák, szentjakabi Pethő Sebestyén Vas megye követe, Chertke Mihály Győr megye követe, Zichy György Moson megye alispánja, három pápai katona, Szentiványi Albert pápai provizor, Kowáchy Márton deák tanúsága a fentiekről.

²²⁸⁷ Bártfai 1910, 290. p.

²²⁸⁸ 1561-re l. MNL OL E 554 Városi és kamarai iratok, Fol. Lat. 911. Mossóczy László összesítő kivonata a Magyar Kamara jövedelmeiről. Fol. 4.; Szalay-gyűjtemény, 1725. t. sz. A Magyar Kamara számadásai, fol. 46v; 1562: uo. Fol. Lat. 911. 34., 37., 38. p.; 1563: uo E 41 Litterae ad Cameram exaratae 1563. no. 30. 1563. augusztus 3. Mykhulitsch Mátyás felségfolyamodványa, melyben a Mezey Ferenc állatkereskedőtől elkobzott magyarbródi három királyi adományt kér (említi Pesthy Pétert); 1565: uo. 1565. no. 88. 1565. szeptember 1. Pesthy Péter levele a vágújhelyi harmincad számadásáról és hivataláról.

tartoznak, gyakorlatilag a fentiek bármelyikének lehetnek fel- vagy lemenői, így a meglévő adatok alapján még csak valószínűsíteni sem lehet rokonságuk fokát.

A Pesthyek tisztségei					
Idő/tisztség/név	Ferenc	János (testvér)	János (fiú)	Gáspár	Imre
1530'	1534-1551 Fráter				
	György szolgálatában,				
1540'	1540-ben váci várnagy			1542- Fráter György/Izabella szolgálatában	
				1545 Fráter György titkára/kancellár iai titkár	1546 Fráter György titkára
1550'	1554-55 bihari dikátor			1552-53 Haller Péter kincstartó ellenőre 1554† Vas László kincstartó főellenőre	1552 kolozsi sókamara prefektusa Zilahy Ferenczel 1552/53 kolozsmonostori konvent jövedelmeinek adminisztrátora uővel
	1555-57 fizető/mustramester	1556- bihari dikátor			
1560'	1560-1567 felső- magyarországi jövedelemigazgató	? homonnai harmincados			1561/63gyulai udvarbíró
		1565 nagyszombat i harmincad ellenőre	1565- a Magyar Kamara írnoka		

A Pesthyek egyetemjárása			
név	Dátum, egyetem		
Pesthy András	1511 krakkói egyetem		
Pesthy Ferenc	1543 bécsi egyetem, scholares sub nobilium non comprehensi		
Pesthy Ferenc Farkas	1500 bécsi egyetem, baccalaurei artium 1501 bécsi egyetem, scholares sub nobilium non comprehensi		
Pesthy Ferenc3	1514? krakkói egyetem, baccalaureus		
Pesthy Ferenc4	1522 krakkói egyetem		
Pesthy Ferenc5	1556 Padova		
Pesthy Gáspár	1577 wittenbergi egyetem		
Pesthy Gergely	1517 krakkói egyetem		
Pesthy Imre	1538, wittenbergi egyetem		
Pesthy János2	1504? krakkói egyetem, baccalaureus		
Pesthy János3	1543 krakkói egyetem		
Pesthy János4	1559/60 wittenbergi egyetem	1562 Padova	
Pesthy János5	1569 wittenbergi egyetem		
Pesthy János6	1569 wittenbergi egyetem		
Pesthy József	1538 krakkói egyetem	1540/41 wittenbergi egyetem	
Pesthy Lőrinc	1505 bécsi egyetem, scholares sub nobilium non comprehensi		

Pesthy Mátyás	1504? krakkói egyetem, baccalaureus?		
Pesthy Mihály	1523 bécsi egyetem, scholares sub nobilium non comprehensi		
Pesthy Pál	1550 bécsi egyetem, scholares sub nobilium non comprehensi		
Pesthy Péter1	1511 bécsi egyetem, scholares nobilium status tenentes infra baronatum		
Pesthy Péter2	1511 krakkói egyetem		

II. 4. A Magyar Kamara hivatalnokainak társadalomtörténeti vizsgálata 1527-1567 között

Módszertan

Jelen fejezetben azt tűztem ki célul, hogy a kamarai tanácsosokról és felső-magyarországi jövedelemigazgatókról egységes szempontok alapján adattárat készítsek, és ennek alapján statisztikai vizsgálatokat végezzek.

A munkát a tanácsosok névsorainak összevetésével, valamint a források és a szakirodalom alapján történő korrigálásával kellett kezdeni. Jelentős mértékben alapozva Gecsényi a bevezetésben említett, alapvető jelentőségű tanulmányaira, folytattam az általa megkezdett adatgyűjtést, és létrehoztam egy egységes szerkezetű, a korábbiaknál jóval bővebb adattárat, amely – bizonyos korlátok között – statisztikai jellegű következtetések levonására is alkalmas.

A legkomolyabb korlátot az adatok szétszórtsága jelentette: számtalan szakirodalomban található egy-egy hivatali említés, amit a rendelkezésemre álló idő alatt nem minden esetben sikerült összevetnem a forrásokkal. A második legsúlyosabb problémát az okozta, hogy az adatok gyakran ellentmondanak egymásnak, például valaki a halála után viselt tisztséget, más pedig egyszerre két, egymást kizáró pozíciót is birtokolt – ez esetben igyekeztem a források, vagy legalább a forráskritika segítségével megállapítani, hogy melyik adat helyessége a valószínűbb.

További nehézséget jelentett, hogy az alsóbb tisztviselőkről nagyon kevés információt találtam: társadalomtörténeti háttérükről, képzettségükről, családi kapcsolataikról az esetek döntő többségében szinte semmit nem lehet tudni, leginkább tisztségeik, ezek időtartama és fizetésük ismert²²⁸⁹, valamint egy-egy esetleges speciális (munkakörükből nem adódó) feladat elvégzésének dokumentációja. Mindez társadalomtörténeti elemzésre kevésbé tűnt alkalmasnak, ezért úgy döntöttem, hogy csak az elnökök, felső-magyarországi jövedelemigazgatók és tanácsosok életpályáját fogom vizsgálni.

Az adattár az alábbi szempontok alapján vizsgálja a kamarai tanácsosok életpályáját: családi háttér, képzettség, viselt tisztségek, diplomáciai tevékenység, megszerzett javak, család. A szempontrendszer egységes volta révén könnyebb az összehasonlítás és a statisztika készítése, mint korábban. Ugyanakkor nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy nem minden tanácsosról találtam ugyanolyan mennyiségű adatot, így például a képzettségről csak a vizsgált

---

²²⁸⁹ Az élésmesterek archontológiáját Kenyeres István készítette el. Kenyeres 2002, 165-202. p.

személyek kétharmada alapján beszélhetek. Jelen tanulmányban tehát egy-egy szempont szerint elemzem a kamarai tanácsosok társadalomtörténeti hátterét, majd az összefoglalásban a szempontokat egymásra vetítve próbálok meg további összefüggéseket felfedezni. Adattáram a fent említetteken túl lehetőséget biztosít a karriermodellek, előrelépési lehetőségek, valamint a hivatalnok-dinasztiák kialakulásának vizsgálatára is.

II.4.a) A hivatalok betöltése a Magyar Kamaránál

II.4.a)a A megüresedett pozíciók betöltésének módja a Magyar Kamaránál

A hivatali tisztségeket – így a kincstartóság pozícióit is – a középkorban az alábbi módon töltötték be: az uralkodó kinevezte a hivatal vezetőjét, aki saját familiárisaival töltötte be a hivatali pozíciók egy részét (gyakran maradtak elődje hivatalnokai!²²⁹⁰).²²⁹¹ Bár a mohácsi csata után formailag minden tiszttviselőt az uralkodó nevezett ki²²⁹², a középkori hagyományok részben fennmaradtak, például Balázs deák Pemfflinger István budai udvarbíró a helyettesét *szervitoraként és helyetteseként* emlegeti²²⁹³.

A Magyar Kamara 1528-as instrukciója kimondta, hogy a megüresedő hivatalok betöltésére a király jogosult, viszont a kamarai tanácsosok feladata, hogy alkalmas személyeket javasoljanak az egyes pozíciókra.²²⁹⁴ Az 1531-es instrukció úgy rendelkezett, hogy a tanácsosok az új tiszttviselők alkalmazása, továbbá a vétkes és/vagy hanyag tiszttviselők elmozdításának kérdésében nem dönthetnek, hanem kötelesek a király döntéséhez alkalmazni magukat.²²⁹⁵ Hasonlóképpen szabályozta a kérdést az 1548-as utasítás is.²²⁹⁶

A gyakorlatban azonban nyilván nem volt ugyanolyan súlya egy írtnak és egy elnök kinevezésének, így az uralkodó beavatkozási hajlandósága is elsősorban a tisztség fontosságától függött. Kivételt jelentett például az az eset, amikor kedvelt hívét, a török fogságot is megjárt Johannes Gnuspergert kívánta kárpótlásul magyarországi hivatalhoz juttatni: megparancsolta a tanácsosoknak, hogy bármilyen hivatalt adjanak neki, amelynek betöltésére alkalmas, és amely üres, vagy a közeli jövőben megürül.²²⁹⁷

---

²²⁹⁰ Kubinyi 1958, 58. p.

²²⁹¹ Kubinyi 1957, 25. p.; Kubinyi 1958, 58. p.; Ember 1982, 507. p.

²²⁹² Acsády 1894, 47. p.

²²⁹³ Pemfflinger István levele az uralkodóhoz. ÖStA HHStA UA AA 1531. április 30.

²²⁹⁴ Kérészy 1916, 32. p.; vö. Acsády 1894, 48. p.

²²⁹⁵ Kérészy 1916, 37. p.

²²⁹⁶ Kérészy 1916, 56. p.

²²⁹⁷ I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1536. február 25. MNL OL E 21 Johannes Gnuesperger hűen szolgálta a királyt, és török fogságba esett, ahol testileg-lelkileg sokat szenvedett; kéri a királyt, hogy adjanak neki valami hivatalt Magyarországon, ami üres vagy a közeli jövőben meg fog üresedni.

A hivatali pozíciók betöltésének rendjét illetően a Mohács utáni évtizedekben három jellegzetes módot kell megkülönböztetnünk aszerint, hogy mely pozícióról volt szó. Az első a kamara elnöke – itt komoly befolyása volt az uralkodónak, bár formálisan őt is az Udvari Kamara nevezte ki.

A második kategóriába sorolhatjuk a tanácsosokat és mindazokat a tisztségeket, amelyek tanácsosi címmel jártak: Gecsényi Lajos kutatásaiból ismert, hogy a tanácsosokat üresedés esetén az Udvari Kamara – az uralkodó nevében – választotta ki és nevezte ki.²²⁹⁸ Az Udvari Kamara – mivel nem ismerte annyira a magyarországi hivatalnokokat – többnyire a Magyar Kamarát kérte, hogy ajánljon néhány embert egy-egy fontosabb, például tanácsosi pozíció betöltésére.²²⁹⁹ Ez esetben természetesen a tanácsosok döntöttek arról, hogy kik kerüljenek be az ajánlott személyek közé – ugyanakkor az Udvari Kamara (vagy az uralkodó) választott a listáról. Az is előfordult, hogy az uralkodó aktívan beavatkozott egy-egy kamarai tanácsosi pozíció betöltésébe, például – amint Gecsényi Lajos kutatásaiból ismert – Usaly Péter és Ernleutner Bálint esetében.²³⁰⁰ I. Ferdinánd 1528-ban, a kamarai titkár leváltása kapcsán is megtudakolta Pemfflinger István véleményét, noha volt saját jelöltje is a posztra.²³⁰¹ Sajnos ebben az esetben sem ismert, hogy mi lett a pozíció sorsa, csak annyit tudunk, hogy a király jelöltjét Györgynek hívták. Nem derül ki az sem, miért nem volt elégedett az uralkodó Thury Ferencel, talán egyszerűen csak saját emberét kívánta pozícióhoz juttatni. Egy másik esetben sem derül ki, hogy a jelölt végül elnyerte-e a hivatalt, mindenesetre az uralkodó megparancsolta, hogy Hwdensi Pétert üresedés esetén juttassák megfelelő hivatalhoz, és még azt is megemlíti, hogy korábban harmincadosként működött.²³⁰² A tanácsosok első alkalommal I. Ferdinánd kifejezett kérése ellenére is visszautasították Georg Krabat, Mária királyné volt tanácsosa és titkára kamarai titkárrá való kinevezését.²³⁰³ 1549-ben, Wolfgang Puechler elhunytával felszabadult egy tanácsosi hely, az uralkodó kérte, hogy vele töltsék azt be. Nem tudok arról, hogy Krabat a későbbiekben tanácsosi címet kapott volna, tehát a Magyar Kamara tanácsosai valószínűleg másodszor is visszautasították az uralkodó kérését.

Az is magától értetődő, hogy a tanácsosoknak módjában állt, hogy azt a jelöltet így a Udvari Kamara legfeljebb a vezető pozíciók betöltésében vitt aktívan szerepet, noha formailag

---

²²⁹⁸ Guszarova 2006, 18. p.

²²⁹⁹ Gecsényi 2001, 64., 68-70. p.

²³⁰⁰ Gecsényi 2001, 65. p.

²³⁰¹ Pemfflinger István levele I. Ferdinándhoz. 1528. május 9. ÖStA HHStA Ungarische Akten, Allgemeine Akten, fol. 158r-159r

²³⁰² I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1538. október 6. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

²³⁰³ Georg Krabat folyamodványa. 1549. február 13. ÖStA HHStA Gedenkbücher, österreichische Reihe, 62. köt. Fol. 56rv

jóváhagyta egy írnok vagy egy ajtónálló kinevezését is. Gecsényi Lajos kutatásaiból tudjuk, hogy olykor az Alsó-Ausztriai Kamara is szerepet játszhatott egy-egy tanácsos kiválasztásában.²³⁰⁴

A harmadik kategóriát az alsóbb pozíciókban lévők jelentik. Formálisan ezekre a Magyar Kamara tanácsosai ajánlottak egy-egy embert, akik közül az Udvari Kamara választotta ki a szerinte legmegfelelőbbet. A képet árnyalja néhány forrás, amelyek alapján az derül ki, hogy az uralkodó meglepően gyakran avatkozott be személyesen is egy-egy tisztségviselő kinevezése érdekében. Kenyeres István kutatásaiból ismert néhány példa arra, hogy az uralkodó egy olyan, kamarai viszonylatban kevésbé jelentős pozíció, mint például a pozsonyi harmincad ellenőre esetében is ragaszkodott kinevezési jogához, és megintette a Magyar Kamara tanácsosait, amiért azok önállóan töltötték be a hivatalt, holott csak javaslattevői jogosultságuk volt.²³⁰⁵ Máskor a király elintézte saját embere pozícióhoz jutását, például Christoph Schöngrundtner, I. Ferdinánd volt testőre esetében, akit az uralkodó szentmártoni harmincadosnak delegált hűséges szolgálataira és magyar nyelvtudására hivatkozva.²³⁰⁶ A tanácsosok máskor kifejezetten kérték a királyt, hogy maguk állíthassanak alkalmas embert egy-egy pozícióra, mint például 1537-ben a nemrégiben királyi kézre került harmincadok esetében. Arra nincs adat, hogy a király hogyan döntött ebben az ügyben, viszont jelzi, hogy a tanácsosok is hangsúlyozni kívánták, hogy a kinevezés jogköre az uralkodóé, noha praktikus okokból kérték, hogy ez esetben ne kívánja gyakorolni. A király a huszti várnagy esetében is a maga számára tartotta fenn a döntési jogot, de részletesen kikérdezte a tanácsosok, köztük Wernher véleményét is a jelöltekről.²³⁰⁷ Ferdinánd egy ízben felszólította a tanácsosokat, hogy adjanak üresedésben lévő vagy a közeli jövőben megüresedő állást Hwdensi Péternek, aki a király iránt tanúsított hűsége miatt minden vagyonát elveszítette.²³⁰⁸

Más esetekben a kamarai tanácsosokhoz intézett kérelmek árulkodnak arról, hogy – az Udvari Kamara, illetve a király kinevezési jogának dacára – milyen jelentős befolyásuk volt egy-egy tisztség betöltésében. Ezt jelzi, hogy milyen sokan folyamodtak a kamarához, hogy maguk vagy rokonuk számára valamilyen állást szerezzenek – természetesen itt csak néhány példát említek meg. Feigel Péter testvére, János érdekében kérte a tanácsosok közbenjárását,

---

²³⁰⁴ Gecsényi Lajos kiadott egy iratot, amelyben az Udvari Kamara az Alsó-Ausztriai Kamarához fordul, hogy adjon tanácsot a Hans von Zinzendorff távozásával megüresedett tanácsosi hely betöltésére (1568. február 21.). Gecsényi 2001, 63-64. p.

²³⁰⁵ Kenyeres 2003b, 69. p. 26. jegyzet

²³⁰⁶ I. Ferdinánd az Udvari Kamarának. Prága, 1549. április 6. ÖStA FHKA Gedenkbücher, Österreichische Reihe, Bd. 63. fol. 98r

²³⁰⁷ Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarához. 1549. április 14. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1549. no. 41.

²³⁰⁸ I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1538. július 1. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

pedig nem is kamarai állást óhajtott (tudta jól, hogy latin- és magyartudás nélkül erre reménye sem lehet), hanem azt szeretete volna, ha Schwoger János mellé vagy a „falcons” közé kerülne be.²³⁰⁹ Gallus Sonnebrodt 1557-ben a Magyar Kamarához folyamodott, hogy szerezzenek neki állást a hivatal írnokai között, valamelyik harmincadnál, vagy bárhol máshol, ahol éppen van szabad hely.²³¹⁰ 1558-ban, Eördögh Péter rationista halála után I. Ferdinánd a tanácsosokat bízta meg, hogy keressenek alkalmas utódot a helyébe.²³¹¹ Könnyen elképzelhető, hogy azért adott nagyobb hatáskört a kamarának, mint uralkodása kezdetén, mert királyi hatalma már nem kérdőjeleződött meg, nem volt szüksége annak folyamatos demonstrálására. Czellenk Balázs is a Magyar Kamarához fordult, hogy neki magának dicatori hivatalt adjanak, fivérének, Lukácsnak pedig a varasdi harmincad nemrégiben megürült contrascribai állását.²³¹²

Érdeemes párhuzamként itt megemlíteni a kamarai uradalmak tisztviselőinek kiválasztását, amelyet Kenyeres István kutatásaiból ismerünk. A kamara az illetékességébe tartozó váruradalmak élére állította az uradalmi bevételeket kezelő tisztviselőket: az udvarbíró, ellenőrt, számvevőt, vámtisztet, sáfárt stb.²³¹³ A kinevezést megelőzően a kiszemelt vagy beajánlott személyről tájékoztatást kért más szervektől vagy befolyásos személyektől. A kamara saját véleményével felterjesztette az illető személyt kinevezésre az uralkodóhoz, akinek jóváhagyása esetén elkészítette a tisztviselő utasítását.²³¹⁴ Ezt megküldte egyeztetésre, illetve jóváhagyásra az uralkodónak, a szükséges változtatások végrehajtása után pedig az uralkodó nevében kelt utasítást átadta a kinevezett személynek. A kamarák szinte minden esetben gyakorlatilag az Udvari Kamarán keresztül tartották a kapcsolatot az uralkodóval, így a bécsi pénzügyigazgatási kormányzéknek jelentős befolyása is volt ugyanezen ügyekre. A kinevezett udvarbíró királyi biztosokból álló bizottság iktatta be, amelynek tagja volt a területileg illetékes kamara legalább egy tisztviselője.²³¹⁵

Mivel dolgozatom centrumában a felső-magyarországi jövedelemigazgatók tevékenysége áll, egyikük, Pesthy Ferenc működésének időszakából hozok néhány példát. Bár az instrukció szerint Pesthy a kamara tudtával kinevezhetett harmincadosokat²³¹⁶, az iratokból

²³⁰⁹ Feigel Péter jelentése a Magyar Kamarához. 1548. május 9. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1548. no. 27.

²³¹⁰ Sonnenbrodt, Gallus folyamodványa a Magyar Kamarához. 1557. július 18. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1557. no. 75.

²³¹¹ I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1558. augusztus 31. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

²³¹² Czellenk Balázs jelentése a Magyar Kamarához. 1564. január 26. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1564. no. 7.

²³¹³ Kenyeres 2002, 44. p.; az esztergomi érsekség adminisztrátori tisztségének betöltésére l. Kenyeres 2008, 204-205. p.

²³¹⁴ Kenyeres 2002, 44. p.

²³¹⁵ Kenyeres 2002, 44-45. p.

²³¹⁶ MNL OL E 136 Diversae instructiones V. köt. Instrukció Pesthy Ferenc, a felső-magyarországi jövedelemigazgató coadiutora számára. fol. 101r

kiderül, hogy a tisztségviselők kinevezése és elmozdítása a gyakorlatban inkább a Kamara hatáskörébe tartozott, Pesthy legfeljebb ajánlhatott valakit a szóban forgó állás betöltésére. Csak feltételezhetjük, hogy a Kamara nagy valószínűséggel elfogadta Pesthy emberét, ha nem tudott belátható időn belül saját jelöltet állítani a helyébe. Lássunk néhány példát!

Talán legbeszédesebb az új sztropkói harmincados kiválasztásának esete. Pesthy arra kérte a kamarát, hogy nemrég anyagi okokból „felmondott” sztropkói harmincados helyébe nevezzenek ki valakit.²³¹⁷ Pesthy már ajánlott egy alkalmas embert, de nem kapott választ.²³¹⁸ Ezek után azt javasolta, hogy a sztropkói harmincadhoz az eddigi lublói harmincadost, János deákot nevezzék ki, és felvetette, hogy ha a tanácsosok hozzá fordulnának, szívesen segítene megfelelő embert találni a helyére. Pesthy hangsúlyozta, hogy nem áll hatalmában a kamarások akarata nélkül bárkit is kinevezni, ezért inkább ír a Kamarának.²³¹⁹ A következő levél nem egészen két héttel később kelt.²³²⁰ Pesthy hangsúlyozta, hogy bár a királynak kára származik abból, hogy a harmincadnál nincsen harmincados, de a kamara engedélye nélkül ennek ellenére sem mer intézkedni.²³²¹

A következő esetben Pesthy a *kamara parancsára* mozdította el Kubinyi Jakabot a késmárki harmincadnál betöltött pozíciójából, és mást nevezett ki a helyére – sajnos nem részletezi, hogy csak ajánlhatott valakit, vagy a kamara teljes egészében rábízta az ügyet, és csak utólag kellett beszámolnia, de feltételezhetjük, hogy az előbbi történhetett.²³²² Kubinyi további sorsáról sem dönthetett, csupán kérhette a kamarát, hogy számára méltó hivatalt

---

²³¹⁷ „...rogaveramque reverendissimas ac egregias dominationes vestras, ut eius loco alium constituerent tricesimatorem...” MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1564. no. 62. 1564. május 20.

²³¹⁸ „...hominemque ad illum officium idoneum nominaveram nullam tamen ab eisdem superinde accepi relationem.” Uo. no. 62. 1564. május 20.

²³¹⁹ „...me tantae auctoritatis non esse, ut aliquem officialium per me non constitutum sine iussu et voluntate reverendissimae et egregiae dominationes vestrarum amovere valeam, sed id reverendissimas ac egregias dominationes vestras (sicuti et feci) me velle perscribere.” Uo. no. 62. 1564. május 20.

²³²⁰ uo. no. 66. 1564. május 31.

²³²¹ „Ceterum, binis iam litteris meis significavi reverendissimae et egregiae dominationis vestris Andream Thoos tricesimatorem Ztropkoviensem officio suo valedixisse, atque se servitiis huius comitatus Saros astrinxisse, cuius loco etiam alium idoneum hominem nominaveram, nempe Joannem literatum de Saros tricesimatorem Lybloviensem, quia igitur hucusque nichil de hac re a reverendissima ac egregia dominationis vestris relationis habui, sine scitu et voluntate reverendissimae et egregiae dominationis vestrarum nullum in illum locum ausus fui constituere tricesimatorem. Proinde reverendissimam ac egregiam dominationes vestras plurimum oro, velint de constituendo idoneo tricesimatore quantocius deliberare, quod si reverendissimae ac egregiae dominationis vestris dictus Joannes literatus ad tricesimam Ztropkoviensem videretur sufficiens, quia in Lyblo nulla fit exactio, et Joannes Bakony modo nullius servitiis astrictus est, mea exigua opinione videretur mihi, ut loco Joannis literati ad tricesimam Lyblowiensem constitueretur industriam enim et experientiam habet satis idoneam, quod si vero reverendissimae et egregiae dominationis vestrae aliud deliberaverunt, vel deliberare voluerint, id primo quoque tempore efficere velint, damnosum enim est tricesimam Ztropkoviensem sine certo tricesimatore existere.” uo. no. 66. 1564. május 31.

²³²² „Quandoquidem reverendissimam ac egregiam dominationem vestrae egregium dominum Jacobum Kwibinyi officio tricesimae Kesmarkiensae amovere, ac alium eius loco substituere iusserunt...” MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1563. no. 48. 1563. november 12.

adjanak neki, ugyanis nemes és kiváló ember, továbbá birtokos nemes, vagyis ha valami kárt okozna a kincstárnak, tudná kompenzálni.

A harmadik esetben cselekedett Pesthy leginkább önállóan, szinte függetlenül a Kamarától. A homonnai harmincados halála után Baychy Benedeket saját hatáskörében kiküldte a homonnai harmincadhoz a kamarások további intézkedéséig.²³²³ Ez azonban még nem minden: miután ő meghalt pestisben, János deákot küldte Homonnára a sztropkói harmincadtól, hogy mindkét harmincadot őrizze, amíg nem találnak alkalmas embert. Pesthy testvérét, Jánost már korábban is ajánlotta a homonnai harmincadhoz, akkor azt válaszolták neki a kamarások, hogy az uralkodó válaszára várnak. Pesthy ezt követően „fedezte fel” Thernyei György deákot, és ideiglenesen Homonnára küldte, de várja a kamarások intézkedését, és még a látszatát is el akarja kerülni annak, hogy a saját szakállára, a kamarások akarata ellenére cselekszik.²³²⁴

Pesthy nemcsak a harmincadosok ügyében intézkedhetett. Chuzy János szendrői provizor, akit maga a király nevezett ki (!), betegsége miatt sok időt töltött otthon, ezért nem tudja ellátni hivatalát.²³²⁵ Ennek következtében a kamara rögtön írt Pesthy Ferencnek, hogy gondoskodjon alkalmas emberről, terjessze fel javaslatát, amit aztán jelentenek az uralkodónak.

A fenti példák alapján láthatjuk, hogy Pesthy legfeljebb ajánlhatott vagy ideiglenesen nevezhetett ki tisztviselőket, kinevezésük a kamarai tanácsosok kezében volt és maradt mindvégig. Azonban Pesthy hatásköre így is jelentős volt, mert a kamarások – nem ismervén a szóba jöhető jelölteket – általában elfogadták Pesthy jelöltjét.

Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy érdemi befolyása mindenkinek a saját szintjén állókra és az egy lépcsőfokkal alatta lévők kiválasztásában volt: az elnökök kiválasztásáról az uralkodó és az Udvari Kamara, a tanácsosokéről nagyrészt a tanácsosok, kisebb részben az uralkodó és az Udvari Kamara, az ranglétra alján álló és helyi tisztviselőkéről pedig egy-egy tanácsos, illetve Felső-Magyarországon a jövedelemigazgató döntött. Szembetűnő, hogy a rendszer még nem teljesen kiforrott, nem vált el egymástól az egyes hivatalnokok hatásköre: az egyik harmincadost kinevezhette Pesthy, a másik esetben viszont a kamara tanácsosai körömszakadtáig ragaszkodtak jogaikhoz.

---

²³²³MNL OL E 41 Litteram ad Cameram exaratae, 1565. no. 11., 1565. február 13.

²³²⁴ „Sed ne contra voluntatem reverendissimarum ac egregiarum dominationis vestrarum videntur esse promotus, easdem reverendissimam ac egregiam dominationis vestras supplex peto, velint hanc promotionem litteris suis confirmare, ac ad eundem Georgium litteratum de Thernye scribere, ut fidei et fidelitatis suae memor: omni diligentia et studio officio suo respondeat, licet non dubitem, eum etiam in maioribus suae maiestatis negotiis pro commodo posse servire.” Uo. 1565. no. 11., 1565. február 13.

²³²⁵ ÖStA FHKA Hoffinanz Ungarn RN 14. fol. 5r-6v Magyar Udvari Kamara levele az Udvari Kamarához 1567. március 3.

II.4.a)β A kiválasztás szempontjai

A fentiekből is láthattuk, hogy a kamarai hivatalnokok elsősorban a döntéshozókkal való kapcsolatuk alapján nyertek el egy-egy pozíciót. Joggal merül azonban fel a kérdés, hogy azok, akik választhattak, vajon milyen szempontokat mérlegeltek? Gecsényi idézi Thaly Kálmánt: „E fontos hatáskörű, igen jövedelmes, és rendszerint még magasabb állásokra lépcsőül szolgáló udvari főtisztviselői állomás [ti. a kamarai tanácsos tisztsége], már természeténél fogva, kétségtelen hűségű, teljesen megbízható, szorgalmas, szemes, ügyes, a közigazdaság és a pénzügyek terén, nemkülönben az örökösödési jog mezején is egyaránt jártas, az ország adóképeségét és a katonai viszonyokat gyökeresen ismerő, s mindenekben lehetőleg a királyi kincstár hasznát kereső egyént igényelt.”²³²⁶

A 16. század első néhány évtizedére vonatkozóan nincsenek érdemleges kutatások. A 16. század második felét illetően Pálffy Géza nagy általánosságban így összegezte az eddigi

A nemesség
társadalmi rétegződése

- kisnemes
- középnemes
- vagyonos nemes, patrícius

kutatásokat: „egy-egy kincstári tisztség elnyerésénél az uralkodóhűség mellett sokat nyomott a latban az alkalmasság, a tapasztalat (korábbi, lehetőleg kincstári, esetleg kancelláriai szolgálat kisebb tisztségeiben, azaz a hivatali munka elsajátítása, gazdasági szakismeret és szervezőkészség), valamint a képességek (iskolázottság, nyelvtudás, az ország törvényeiben és jogszokásaiban való jártasság)”.²³²⁷ Gecsényi szerint a 16. század utolsó másfél évtizedében a jogi, ítélkezési gyakorlattal rendelkező hivatalnokok kerültek előtérbe.²³²⁸ Miként azt Rudolf császár egy leiratában kiemelte, a jövőendő tanácsosoknál

más tulajdonságok mellett a jogban való jártasság a legfontosabb, amivel a majdnem naponta előkerülő fiskális ügyekben kell eljárniuk. Ennek magyarázata lehet az új kincstári politika. Kenyeres István a kincstári birtokok középkor végi igazgatására vonatkozó megállapításait párhuzamba lehet állítani a kamarai tanácsosok alkalmazásával: „a középkorban nem különültek el élesen a gazdaságirányítási és a katonai funkciók, nem kellett különösebb szakértelem az egyes tisztségek betöltéséhez, a legfontosabb szempont a földesúr és familiárisa közötti kapcsolat volt”.²³²⁹

²³²⁶ Gecsényi 2003, 101. p., Thaly 1885, 97. p.

²³²⁷ Pálffy 2011, 210. p.

²³²⁸ Gecsényi 2001, 62. p.

²³²⁹ Kenyeres 2008, 108-109. p.

Általánosságban valóban ki lehet emelni néhány szempontot, amelyek jó eséllyel szerepet játszottak abban, hogy valaki betölthette az adott posztot. A kérdéskör azonban ennél jóval összetettebb, ugyanis nyilvánvalóan nem volt mindegy, hogy melyik pozícióra választottak ki valakit, hiszen mást vártak el egy ajtónállótól, mint egy tanácsostól. Ráadásul a szempontok nem is azonos súllyal estek a latba: talán a fentiekből is látszik, hogy a kapcsolat volt a legfontosabb, a többi gyakorlatilag ennek kiépítését segítette. További nehézséget jelentett, hogy az elvárásokat összhangba kellett hozni a valósággal: milyen embereket tudott elérni és szolgálatába állítani a kamara.

A rekonstrukciót nehezíti, hogy nagyon kevés közvetlen forrás áll rendelkezésre a témában, azok is zömmel egy-egy egyszeri esetre vonatkoznak, kockázatos tehát néhány adat alapján általánosítani. Ráadásul hiába írja le egy pályázó, hogy milyen tulajdonságokkal rendelkezik, nem tudjuk, hogy ezek közül melyek miatt döntöttek végül mellette vagy ellene (ma sem feltétlenül tudja minden állásra jelentkező, hogy hogyan érdemes összeállítani egy pályázati anyagot, nyilván a korban is voltak jobb és rosszabb „pályázatok”). Gecsényi kutatásaiból tudjuk, hogy a kamarai tanács – a fentiekén kívül – gyakran írt az Udvari Kamarának a tanácsos-jelöltek nyelvi kompetenciáiról, tanultságáról, illetve korábbi hivatali működéséről,²³³⁰ vagyis ezek minden bizonnyal nagy súllyal estek a mérleg serpenyőjébe. Alátámasztja ezt az a néhány kérvény, amely rendelkezésemre áll, és amelyekben a pályázó megemlíti maga vagy jelöltje bizonyos kompetenciáit. Az egyikben Gallus Sonnenbrodt korábbi szolgálataira (ti. királyi szervitor volt) hivatkozva folyamodott kamarai állásért,²³³¹ a másik esetben Czellenk Balázs fivére, Lukács nyelvtudását emelte ki folyamodványában: ismeri a „szláv”, magyar, latin és német nyelvet is.²³³² Ismeretes továbbá egy királyi mandátum, amelyben az uralkodó felszólította a tanácsosokat, hogy Hwdensi Pétert a király iránt tanúsított hűségéért, amely miatt minden vagyonát elveszítette, juttassák kamarai álláshoz.²³³³

A másik lehetőség a kiválasztás tényleges szempontjainak megismerésére, hogy a lehető legtöbb szempontból megvizsgáljuk azokat, akik bekerültek a kamarához, és a kapott statisztikák alapján vonunk le következtetéseket. Így például ha azt látjuk, hogy a kamarai tanácsosok döntő többsége nemes volt, joggal gondolhatjuk, hogy a nemesség – akár közvetett módon, a familiárisi kapcsolatok révén – sokat nyomott a latban a tanácsosság elnyeréséhez.

---

²³³⁰ Usaly Péter korábbi hivatali működésére l. Gecsényi 2001, 64. p.

²³³¹ Sonnenbrodt, Gallus folyamodványa a Magyar Kamarához. 1557. július 18. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1557. no. 75.

²³³² Czellenk Balázs jelentése a Magyar Kamarához. 1564. január 26. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1564. no. 7.

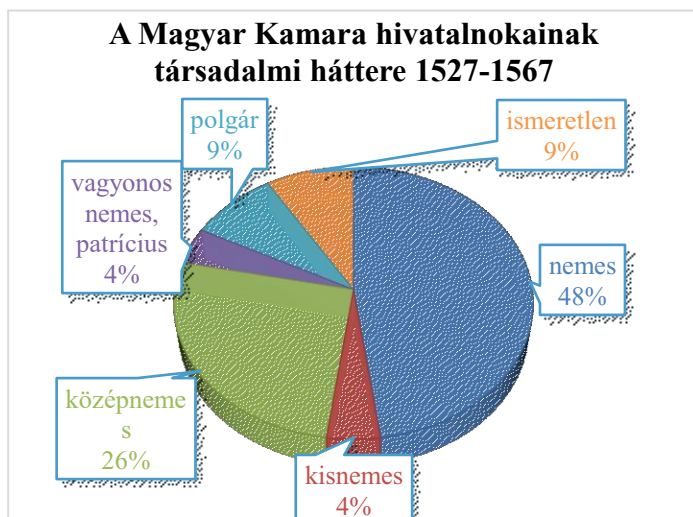
²³³³ I. Ferdinánd rendelete a Magyar Kamarához. 1538. július 1. MNL OL E 21 Benignae resolutiones

Az alábbiakban erre szeretnék kísérletet tenni, tudatában annak, hogy ebben a korai időszakban a források hiánya megnehezíti az informatív statisztikák készítését.

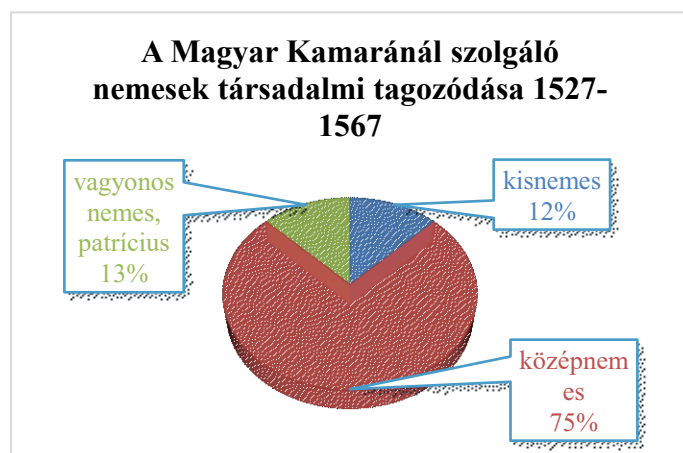
II.4.b) A Magyar Kamara főbb tisztségviselőinek társadalomtörténeti vizsgálata

II.4.b)a Társadalmi háttér

Már Acsády Ignác megállapította, hogy a tanácsosok alapvetően a birtokos nemesség köréből kerültek ki – ennél tovább azonban azóta sem sikerült lépni.²³³⁴ Saját kutatásaim teljes mértékben alátámasztják ezt, sőt, a társadalmi rétegződést differenciáltabb vizsgálatát is lehetővé teszik. A tanácsosok családi hátterét az esetek többségében (25 fő, a tanácsosok 74%-

a) sikerült felderítenem: azok közül, akiknél rendelkezésünkre állnak ezek az adatok, a döntő többség (egész pontosan 83%) nemesi származású volt. A 16. században a nemesség szinte kizárólagosan birtokolta a magasabb hivatali pozíciókat, így ez az arány nem meglepő. Nem is jelent nagy változást a középkorhoz képest sem, hiszen a hivatalnokok többsége zömében deákos műveltséggel rendelkező kishemesekből (és nemessé váló jobbágyokból), részben pedig városi polgárokból állt.²³³⁵ A magasabb pozíciók esetében tehát többnyire nem igaz, hogy a hivatali szolgálat jutalma lett volna a nemesség.²³³⁶

Ha a nemesség tagolódását igyekszünk megfigyelni, azt láthatjuk, hogy azokban az esetekben, ahol erre adattal rendelkezünk, a többséget, 14 főből 12-t a több faluval rendelkező nemesek tették ki, és csak két nemrégiben nemességet szerzett (kis)nemesnek, Armpruster Pál Kristófnak és /Kis/Serényi Ferencnek

²³³⁴ Acsády 1894, 50. p.

²³³⁵ Kubinyi 1957, 34. p.

²³³⁶ Ember 1946, 135. p.

sikerült tanácsosi rangot szereznie. Bárói családból származóakat egyáltalán nem találunk a kamarai tanácsosok között. Már a Magyar Kamara első instrukciója kimondta, hogy a kinevezett tisztviselőktől, mielőtt betölthetnék a hivatalt, megfelelő biztosítékot kell megkívánni, amitől csak királyi engedéllyel lehet eltekinteni; ha pedig a hivatallal járó megbízás olyan nagy értékre irányul, hogy óvadékot bajos dolog lenne elvárni, az illető tisztviselők kezesség útján tartoznak anyagi biztosítékot nyújtani.²³³⁷ Az 1548-as utasításban is benne foglaltatik, hogy a számvevő minden fontosabb tisztviselő mellé állítson ellenőrt, és hogy csak olyanokat ajánljon kinevezésre, akik biztosítékot (*cautio*) tudnak letétbe helyezni.²³³⁸ Ugyanezen utasításban szerepel az is, hogy minden tisztviselő személyével és vagyonával felelős, és törvényesen elégtételre kötelezhető hűtlen kezelés esetén.²³³⁹ A már kinevezett tisztviselőktől a kamara még működésük megkezdése előtt biztosítékot vett, és ettől csak abban az esetben lehetett eltekinteni, ha a hivatallal járó megbízás oly nagy értékre irányulna, hogy nem lehetne megfelelő összeget nyújtani biztosítékképpen.²³⁴⁰ Családos ember esetén a harmincadoknál leteendő óvadék csökkenthető.²³⁴¹ A kaució letételét nemcsak a kamarai tisztségviselők esetében kívánták meg: az 1560-as évektől az uradalmi tisztviselőkkel szemben is elvárás lett (bár itt sokan nem tudták kifizetni, hanem „csak” kezest állítottak).²³⁴²

Úgy tűnik tehát, hogy a Magyar Kamarán belüli magasabb tisztségeket döntően a középnemesség birtokolta. Ez egybevág az Udvari Kamara tanácsosainak társadalmi helyzetével: kiemelten fontos volt a megfelelő vagyonosság, így leginkább a jómódú nemesség juthatott a fontosabb pozíciókhoz.²³⁴³ A litterátus kisnemesség inkább a kamarai uradalmak apparátusában juthatott meghatározó szerephez.²³⁴⁴

Ez felveti a kérdést, hogy mennyire jogos a szakirodalom korábbi megállapítása, miszerint főleg a megélhetés biztosítására vállaltak hivatalt.²³⁴⁵ Sokkal inkább úgy tűnik, hogy a nemesség módosabb tagjai próbáltak ily módon feljebb lépni a társadalmi ranglétrán, és eközben egyáltalán nem mellékesen vagyonukat is gyarapítani. Ezen állítás ellenőrzéséhez tudni kellene, hogy mekkora volt az a birtok, amelyikből már meg lehetett élni.

---

²³³⁷ Kérészy 1916, 32. p.

²³³⁸ Ember 1946, 127. p.

²³³⁹ Kérészy 1916, 55. p.

²³⁴⁰ Kérészy 1916, 56. p.

²³⁴¹ I. Ferdinánd az Udvari Kamarához. Prága, 1549. március 1. ÖStA FHKA Gedenkbücher Österreich Bd. 63. 68rv

²³⁴² Kenyeres 2008, 201-203. p.

²³⁴³ Rauscher 2004, 142. p.

²³⁴⁴ Kenyeres 2008, 116. p.

²³⁴⁵ Guszarova 2006, 18. p.

Összehasonlításukkal le lehet írni, hogy a kamarai tanácsosoknak mekkora birtoka volt. Mivel a szakirodalom többnyire nem részletezi a birtokokat, további kutatások szükségesek.

A polgárság soraiból tágabb értelemben hatan, szűkebben véve négyen jutottak el a tanácsossáig: Ernleutner Bálint²³⁴⁶, Pemfflinger István, Reichersdorffer György, valamint Wernher György egyértelműen polgári származásúak; míg Francisci Tamás és Thurzó Ferenc átmenetet képeztek a két csoport között: Francisci nemesi származású volt, de ő maga már polgárként élt Nagyszombatban (például ő volt a város utolsó zsidóbírája),²³⁴⁷ Thurzó pedig a nemesi családból származott, ²³⁴⁸ de apja, János már polgárként élt Lőcsén, majd Krakkóban.²³⁴⁹

Ott, ahol erre lehetőség nyílik, érdemes megvizsgálni a polgári származású tanácsosok családi hátterét, hogy lássuk, mi tette lehetővé éppen az ő számukra, hogy számos nemesnél magasabbra juthattak. A Pemfflingerekről viszonylag sokat tudunk: a familia Regensburgból származott,²³⁵⁰ és tagjai Mátyás király uralma alatt Buda legjelentősebb kereskedői közé tartoztak.²³⁵¹ Bár a családfán egyelőre nem sikerült elhelyeznem Istvánt, annyi bizonyos, hogy budai patrícius gyökerei vannak.²³⁵² Pemfflinger János Buda város bírása volt 1491-1495 között/több alkalommal.²³⁵³ János gyermekei közül Orsolya Anna királyné dajkája volt, Sebestyén II. Lajos/Mária főlovászmestere és 1533-ban diósgyőri várnagy.²³⁵⁴ Unokaöccse²³⁵⁵/testvére (utóbbi valószínűbb),²³⁵⁶ Márk 1521-ben az egri püspökség adminisztrátora Polyák Pál oldalán,²³⁵⁷ 1527-1528-ban szász/szebeni királybíró,²³⁵⁸ 1535-ben királyi tanácsos.²³⁵⁹ A családnak malmai voltak a Dunán (ezeket János király 1529-ben, Buda kezére kerülése után Pestyéni Gergely használatára adományozta 1529-ben).²³⁶⁰ Elképzelhető tehát, hogy a család legalább egy ága nemességet szerzett, noha erre nincs adatom.

²³⁴⁶ Ernleutner Bálint polgári származása azért valószínűsíthető, mert I. Miksától kapott nemességet 1567-ben. Mikó-Pálffy 2002, 144-145. p.

²³⁴⁷ Gecsényi 2010, 15. p., másutt polgárként említi, l. Gecsényi 2008, 481. p.; Pallas 1897, zsidóbíró címszó, 1198. p.; Blazovich—Érszegi—Turbuly 1998, 435. p.

²³⁴⁸ Nagy 1865, 199-200 p.; Wenczel 1878, 4. p.

²³⁴⁹ Gecsényi 2010, 4. p.; Nagy 1865, 203-204. p.

²³⁵⁰ Payr 1917, 70. p.; Szabó 2002, 376. p.; Nagy 1862, 206. p.

²³⁵¹ Szabó 2002, 376. p.; Nagy 1862, 206. p.

²³⁵² Kubinyi 1964, 88., 94. p.; Kubinyi 2009, 260., 266. p.

²³⁵³ Nagy 1862, 206. p.; Kubinyi 1964, 94. p.

²³⁵⁴ Nagy 1862, 206. p.; Fögel 1917, 26. p.

²³⁵⁵ ÖStA HHStA Ungarische Akten Allgemeine Akten Fasc. 15. Konv. B. 21.

²³⁵⁶ ÖStA HHStA Ungarische Akten Allgemeine Akten Fasc. 13. Konv. B. 8-9.

²³⁵⁷ Laczlavik 2004, 40. p.

²³⁵⁸ Buzási 1979, 75. p.; Szabó 2002, 378. p.; Nagy 1862, 206. p.

²³⁵⁹ MNL OL A 57 Libri regii, 1. köt. 262. p.

²³⁶⁰ Kubinyi 2009, 419. p.; Baraczka 1966, 262. p.; Bártfai Szabó 1938, 375. p.

A Reichersdorffer család Medgyesszékről, azaz Reichersdorfból származott, nevük is innen ered.²³⁶¹ György apja, András²³⁶² (?-1523) talán a nagyszebeni káptalan szolgálatában állt.²³⁶³ Anyja Veronika asszony (?-1543) volt.²³⁶⁴ Capesius szerint György kispolgári származású.²³⁶⁵ György már nagyszebeni születésű (a korabeli tanácsülések jegyzőkönyveiből és Pemfflinger Klára végrendeletét hitelesítő aláírásából tudjuk, hogy ott élt és tevékenykedett),²³⁶⁶ a bécsi egyetemre *Georgius Reicherstorffer ex Cibirio* néven iratkozott be.²³⁶⁷ Testvére Nicasius Reichersdorffer.²³⁶⁸ Nicasius katonáskodott, majd Georg közbenjárásának köszönhetően soproni (1538-), később pedig óvári (1539-) harmincados lett.²³⁶⁹

Wernher gyökereiről már az előzőekben szó volt, így elég csak annyit megjegyezni, hogy kevésbé jelentős polgári családból származott, amely nem tudott hozzájárulni felemelkedéséhez, Wernher tehát saját képességeinek köszönhette előmenetelét.

A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy a Magyar Kamaránál a magasabb pozíciókat, így a tanácsosi és az elnöki posztot döntően nemesi származásúak birtokolták. A kamarára tehát az általam vizsgált korszakban nem igaz Pálffy állítása, miszerint 1526 után az új, közös udvar és az újonnan létrehozott kormánysszervek meghatározó posztjait már nem magyar, hanem elsősorban osztrák és német nemesek töltötték be²³⁷⁰: az elnökök mindannyian, a tanácsosok pedig többségükben magyarok voltak. Elfogadható, hogy a magyar nagyurak szerepköre a korábnál alacsonyabbra, nagyrészt a katonai közigazgatás helyi szintjeire süllyedt,²³⁷¹ viszont az újonnan létrehozott kormánysszervekben, köztük a Magyar Kamarában igenis ők birtokolták a vezető pozíciókat.

Az abszolút kisebbségben lévő polgárság mindösszesen hat főt tett ki, közülük is legalább kettőnek (Thurzó, Francisci, talán a Pemfflingerek is) nemesi gyökerei voltak, ha ő maga már polgárként élt is, ami egyszersmind nemesi kapcsolatokat is jelenthetett. A négy, nemesi ősszel nem rendelkező tanácsos közül egyedül a Pemfflinger család voltak kifejezetten befolyásosak, tehát a többiek, Ernleutner, Reichersdorffer és Wernher a saját maguk erejéből

²³⁶¹ Szinnyei 1906, 700. p.; Schuller 1859, 226. p.

²³⁶² Fabritius 1874-1875, 32. p.; Capesius 1967, 35. p.

²³⁶³ Capesius 1967, 35. p.

²³⁶⁴ Fabritius 1874-1875, 32. p.; Capesius 1967, 35. p.

²³⁶⁵ Capesius 1967, 35. p.

²³⁶⁶ Szinnyei 1906, 700. p.; Schuller 1859, 226. p.; Teutsch 1880, 614. p.

²³⁶⁷ Schrauf 1902, 167. p.

²³⁶⁸ Georg Reicherstorfer királyi titkár – I. Ferdinánd (orig. latin). Testvére, Nicasius Reicherstorffer érdemeit ismerteti. Schuller 1898, NF 28, 470-471. Olmütz, 1530. április 29. ÖStA HHStA Ungarische Akten Allgemeine Akten Fasc. 14. Konv. D. 67-68.

²³⁶⁹ Capesius 1967, 43. p.

²³⁷⁰ Pálffy 2005, 31-32. p.

²³⁷¹ Pálffy 2005, 32. p.

boldogultak. A fejlődés a polgárság arányának további csökkenése felé haladt: Guszarova kutatásaiból tudjuk, hogy a 17. században a kamarai tanácsosok többsége még mindig nemes volt, és a polgárok aránya csökkent a 16. századhoz képest.²³⁷² A nemesség túlsúlya nem magyar sajátosság: az Udvari Kamara alkalmazottai a 16. században szinte kivétel nélkül az alsó-ausztriai nemességből származtak.²³⁷³

II.4.b)β Képzettség

Kubinyi András az alábbiakat írta a kincstári hivatalnokok képzettségéről: „A kincstár működéséhez megfelelő képzettségű személyzet volt szükséges, mert a pénzügyi adminisztráció komoly szakértelmet igényelt. A költségvetések összeállítása, a számadások elkészítése, mind vidéken, mind a központban olyan feladat volt, amelyhez megfelelő tudás kellett. Meghatározott, különleges adminisztráció volt a harmincadokban, a só- és egyéb kamarákban és az adószedésben. Különösen a harmincadosoknak, de a városi sóhivatalok vezetőinek is, ismerniük kellett a napi piaci árakat, a bányakamarák tisztviselőinek a bányászat technikáját is. Ezenkívül szükséges volt a hazai jogrendszer kimerítő ismerete is.”²³⁷⁴ Tekintettel kellett lenniük az egyéni és rendi kiváltságokra. A királyi jogokra is gondot kellett viselni; erre ugyan külön tisztviselő, a királyi ügyek igazgatója, ügyelt, de a királyi tanácsban gyakran volt a kincstartó ezeknek az ügyeknek az előadója. Így aztán nem véletlen, hogy a kincstár alkalmazottai vagy deákműveltségű jogászok, vagy kereskedelemmel, bányászattal stb. foglalkozó városi polgárok.”²³⁷⁵

Vajon mennyire állnak a fentiek a Mohács utáni néhány évtizedre? A téma kiváló kutatója, Gecsényi Lajos kiemelte, hogy a főbb tisztségeket betöltő kamarai hivatalnokok magasan iskolázott, humanista műveltséggel rendelkező, tájékozott emberek voltak. Elemzésében hangsúlyozta, hogy sokan közülük jogi jellegű képzettséggel is rendelkeztek – mint a Thurzó Elek országbíró köréből származó Pereghi Albert, Pétervárad Balázs –, amit kiválóan hasznosíthattak a gazdaságkormányzat egyes szakterületein. Kiemelkedő humanista műveltséggel rendelkezett a Wernherrel és Révay Ferenc nádori helytartóval is szoros ismeretségben lévő gyalui Thorda Zsigmond vagy Christoph Armbruster is, a hatvanas évek kamarai pénztárnoka, később, 1571-től kamarai tanácsos.”²³⁷⁶ Az alábbiakban ezeket az állításokat kíséreltem meg részletesebben igazolni, elemezni.

---

²³⁷² Guszarova 2006, 18. p.

²³⁷³ Rauscher 2004, 142. p.

²³⁷⁴ Kubinyi 1957, 35. p.

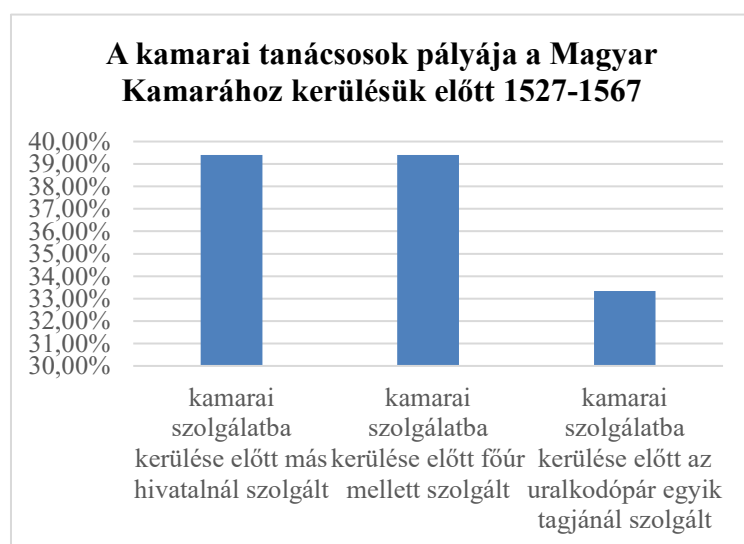
²³⁷⁵ Kubinyi 1957, 35. p.

²³⁷⁶ Gecsényi 1999, 401. p., Gecsényi 2001, 61. p.

II.4.b)β)1. Hivatali gyakorlat (hivatali alapismeretek)

Kubinyi András kimutatta, hogy már a 15. században igen gyakori volt a hivatalok közötti átjárás – vagyis már akkor előnyt élvezett a hivatali tisztség megszerzésében az, aki korábban némi jártasságot szerzett az ügyintézésben.²³⁷⁷ Ez a 16. században sem volt másként.

A kamarai tanácsosok közül 21 főről sikerült adatokkal alátámasztani, hogy valamilyen hivatalnál működött kamarai szolgálatba kerülése előtt. Ez 95%-a azoknak, akiknek pályájáról rendelkezésünkre állnak ilyen jellegű adatok, vagyis szinte mindannyian rendelkeztek valamilyen hivatali gyakorlattal a kamarához kerülésük előtt. Fontos azonban megjegyezni, hogy ebbe a kategóriába, bármilyen hivatal betöltése esetén bekerültek az egyes személyek, tehát nem mindegyikben tettek szert kifejezetten gazdasági jellegű szakismeretekre. A hivatali munka nemcsak oklevele kiadásához szükséges ismeretek megszerzésével járt együtt, hanem a királyi udvar vezetőivel és más befolyásos főurakkal való jó kapcsolat kiépítésének lehetőségét is biztosíthatta.

Vizsgáljuk meg, hogy milyen hivatalnoknál, milyen pozíciókban működtek a majdani kamarai elnökök és tanácsosok! 12 tanácsosról adatolható, hogy korábban egy-egy főúr mellett szolgált: Armpruster Kristóf Révay Ferenc²³⁷⁸ és Oláh Miklós²³⁷⁹ (talán Várday Tamás rövid ideig támogatta

tanulmányait²³⁸⁰), Desewffy János Várday Pál,²³⁸¹ Hans Ungnad²³⁸² és Leonard Freiherr von Vels,²³⁸³ Gerendi Miklós Thurzó Zsigmond,²³⁸⁴ Hosszútóthy György Nádasdy Tamás²³⁸⁵ és

²³⁷⁷ Kubinyi 1957, 29-32., 36. p.

²³⁷⁸ Gecsényi 2001, 61. p.

²³⁷⁹ Magyar Irodalmi... 1963, 61. p.; é. n.: Gecsényi 2003, 106. p.

²³⁸⁰ Szinnyei 1891, 253. p.; Padovai tanulmányaira l. még Bártfai 1904, 16. p.; Gecsényi 2003, 106. p., Veress Endre 1546-ban említi padovai tanulmányait, sőt, augusztusban a juristák alakuló ülésén megválasztották (nem írja, hogy mivé, talán a magyar juristák képviselőjévé (electionarius, consiliarius)). Valószínűleg 1548 elején távozott Paduából, mivel március 20-án már Augsburgból írt. Veress 1915, 35-36. p., é. n.: Frankl 1873, 274. p.

²³⁸¹ Éble 1903, 257-258. p.; Mikó-Pálffy 2005, 324. p.

²³⁸² Mikó-Pálffy 2005, 324. p.

²³⁸³ Mikó-Pálffy 2005, 324. p.

²³⁸⁴ Bónis 1971, 324. p.

²³⁸⁵ Dominkovits—Pálffy 2010, 1099. p.; Bilkei 2011, 1166. p.

Oláh Miklós,²³⁸⁶ Kisserényi Ferenc Várdy Pál,²³⁸⁷ Nádasdy Tamás Tomaso de Vio Cajateno,²³⁸⁸ Pereghi Albert Báthori István,²³⁸⁹ Pesthy Ferenc Fráter György,²³⁹⁰ Prandorffer Tamás Niklas Graf zu Salm²³⁹¹, Rajky István Nádasdy Tamás,²³⁹² Sibrik Gergely Thurzó Elek,²³⁹³ Sibrik Osvát Bakócz Tamás²³⁹⁴ és Szathmáry György,²³⁹⁵ majd Nádasdy Tamás²³⁹⁶ és Thurzó Elek,²³⁹⁷ Szerémi Sebestyén Sárkány Ambrus és Thurzó Elek, Thorda Zsigmond Révay Ferenc,²³⁹⁸ illetve Nádasdy Tamás²³⁹⁹, Turkovith Miklós Nádasdy Tamás²⁴⁰⁰, Újlaky János

²³⁸⁶ titkárságára l. 1553-1556: Bilkey 2011, 1166. p.; Gecsényi szerint írnoka (é. n.). Gecsényi 2003, 107. p., Gecsényi 2008a, 482. p.; érseki udvarmesterségére l. 1554. december 17-én Pozsonyban jelen volt az esztergomi egyházat illető értékek leltározásánál mint érseki udvarmester. Gecsényi 2003, 107. p.; 1556: uo., l. még Iványi 1983, 43. p. 77. sz., hivatkozza: Zala Megyei Levéltár XII.1. A zalavári és a kapornaki konventek hiteleshelyi levéltára. 42. fasc. 1542. sz.; é. n. Gecsényi 2003, 107. p., é. n.: Gecsényi 2008, 482. p., 1553-1556: Gecsényi 2008a, 483. p.

²³⁸⁷ Ebbeli minőségében oklevelet adott ki 1513-ban. Laczlavik 2004, 32. p.

²³⁸⁸ Vio kérte II. Lajos királyt, hogy távozása után fogadja szolgálatába Nádasdyt. Horváth 1838, 13. p.; Bessenyei 1999, 10. p.; Pálffy 1999, 29. p.; Söptei 1998, 2. p.; Bitskey 2000, 34. p.; Bessenyei 2005, 17., 20. p., Veress 1941, 260. p.

²³⁸⁹ Varga 2011, 352. p.

²³⁹⁰ 1540 körül váci várnagyként működött. Sápi várnagyként, Bánlaky kapitányként, Horváth M. és Pintér pedig tisztartóként említi Pesthyt. Sápi 1983, 78. p.; Bánlaky 1940, 151. p.; Horváth M.—Piinter 1996, 51-52. p. Miután Ferdinánd elfoglalta Vácot, továbbra is a Barát szolgálatában állt egészen annak haláláig, l. ÖstA HHSTA Ungarische Akten Fasc. 62. 1552. január 28., Pesthy Ferenc levele I. Ferdinándnak.

²³⁹¹ é. n.: Kenyeres 1997, 123. p.; hivatkozza: MNL OL E 554 Városi és kamarai iratok, Fol. Germ. 843. fol. 10r

²³⁹² Payr 1924. 439. p.; Mályusz 1923, 146. p. 2. jegyzet

²³⁹³ Koppány 2002, 103. p.; Thurzó Elek levele I. Ferdinándhoz, amely szerint familiárisát, Sibrik Gergely alorzságbíró és titkárát, Nádasdy Jánost küldte el hozzá kérésével. Kiadja: Erdélyi 2005, 193. p.; eredeti: ÖStA HHStA Ungarische Akten Allgemeine Akten Fasc. 14. Konv. C. 107.

²³⁹⁴ 1522: Sibrik Osvát esztergomi adminisztrátorként aláírt oklevele. 1522. július 26. MNL OL U Diplomatikai Fényképgyűjtemény, Szlovákia, Štátny archív v Banskej Bystrici Pobočka Banská Štiavnica, Selmečbánya város levéltára: Selmečbánya város tanácsa: Az Országos Levéltár által visszaadott oklevelek és iratok (U 436). DL-DF 234993; Sibrik Osvát esztergomi adminisztrátorként kiadott oklevele, 1522. október 29. DLDF 250058. MNL OL U Diplomatikai fényképgyűjtemény, Szlovákia, Štátny archív v Banskej Bystrici Pobočka Kremnica, Körmöcbánya város levéltára, Körmöcbánya város tanácsa, Oklevelek és levelek (U 473) 250058; 1524-1525: Koppány 2002, 103. p.; 1526: Sibrik Osvát esztergomi adminisztrátorként aláírt oklevele. 1526. április 29. MNL OL U Diplomatikai Fényképgyűjtemény Csehország Státní Archiv v Brne Seilernové: Rodinny Archiv (Archiv Révay a Serényiu) (U 472). DL-DF: 249428

²³⁹⁵ uo.

²³⁹⁶ Szarvaskendi Sibrik Osvát levele Nádasdy Tamásnak, 1531. december 4.; Mályusz 1923, 136. p. no. 4.

²³⁹⁷ felsőlindvai provizorságára l. Koppány 2002, 103. p.; 1537: Bedy 1938, 251. p.; alorzságbírórára l. 1527-: Koppány 2002, 103. p.

²³⁹⁸ Wernher György levele Révay Ferenchez. Eperjes, 1544. április 12. Kiadás: ETE 1909, 348-349. p., Thordát Serédy Gáspár is igyekezett megnyerni: Wernher már 1544. április 12-én tudósította barátját, Révay Ferencet, hogy Thorda egyik levelében említette a Serédytől kapott meghívást. Szabó 1993, 53-62. p.; Fraknoi 1873/1., 20. p.; Gömöry 1937, 361.; Okál 1974, 106. p.; Zeman 1983, 102. p.; Zeman 2003, 38. p.; Bernhard 2015, 211. p.; Veress 1915, 33. p., Szabó 1984, 212. p.; Fraknoi 1874, 168. p.; Sinay Miklós idézi Thorda 1546-ban Krisztus születése napján Melanctonhoz írott levelét: „Én – úgymond, – ahogy ezelőtt elhatároztam, hogy ebben az időben visszatérek hozzátok, bár vonz az irántatok való csodálatos vágyódás, nem tehetem. Magamra vállaltam Itáliában Révai Ferenc, helyettes nádor [ti. nádori helytartó, rossz a fordítás!] gyermekeinek tanítását azzal a feltétellel, hogy két évnél tovább Itáliában kint lenni ne kényszeríttessem.” Sinay 1911, 232-233. p.; Gömöry 1937, 361-362. p.; Zoványi 1977, 223. p.; Grynaeus 1993, 35. p.

²³⁹⁹ Okál 1974, 126. p.; Zeman 1983, 105. p.; Zeman 2003, 41. p.; MNL OL E 185 Nádasdy-misszilisek, Wernher György Nádasdy Tamáshoz, no. 4. 1551. február 14., no. 5. 1554. február 1.; uo. Thorda Zsigmond levelei Nádasdy Tamáshoz, no. 1-39.

²⁴⁰⁰ Bessenyei 2001, 24. p., Bessenyei 2007, 33. p.

Révay Ferenc,²⁴⁰¹ Wernher György Révay Ferenc,²⁴⁰² Zermegh János pedig a Szapolyaiak,²⁴⁰³ Erdődy Simon,²⁴⁰⁴ Várallyai Szaniszló²⁴⁰⁵ és Thurzó Elek²⁴⁰⁶ oldalán működött.

A fentiek alapján láthatjuk, hogy bizonyos főurak neve több kamarai alkalmazotté mellett is szerepel: Thurzó Elek (és Zsigmond), Révay Ferenc, Nádasdy Tamás, Oláh Miklós jelentős mecénátúrát folytattak, amelynek keretében a környezetükben élő kisnemeseket és a humanistákat is támogatták. Thurzó és Oláh szerepére Gecsényi már korábban rámutatott,²⁴⁰⁷ azonban kevésbé vizsgálták ezt Révay és Nádasdy esetében. A főuraknak vagyonuk mellett az általuk betöltött magas közbizalmi méltóságok is kiváló lehetőséget nyújtottak híveik pozíciókhoz juttatására. Révay Ferenc 1527-től a királyi tábla elnöke, 1538-tól királyi személynök, 1542-től pedig nádori helytartó volt.²⁴⁰⁸ Nádasdy I. Ferdinánd budai várnagya,²⁴⁰⁹ budai várnagy (Ferdinánd oldalán)²⁴¹⁰ (1527-), e minőségében ő irányította a többi tanácsost 1528-tól,²⁴¹¹ a Magyar Kamara tanácsosa²⁴¹² (1528-1529, 1549-1559), egri kapitány²⁴¹³ (1529?-), alkincstartó²⁴¹⁴ (1529-), kincstartó (Szapolyai oldalán)²⁴¹⁵ (1530?-), alkormányzó²⁴¹⁶ (Gritti

---

²⁴⁰¹ Veress 1915, 41. p.

²⁴⁰² Fraknoi 1873b, VI. sz. 1-95. p. stb.

²⁴⁰³ é. n.: Gecsényi 2003, 106. p., Gecsényi 2008, 482. p.

²⁴⁰⁴ 1529: Gecsényi 2003, 106. p., Gecsényi 2008a, 482. p., Bartoniek 1975, 87. p., Sörös 1907a, 102-103. p., é. n.: Szinnyi 1914, 1800. p., MÉL 1982, 1070. p.

²⁴⁰⁵ 1530: Gecsényi 2003, 106. p., Gecsényi 2008a, 482. p., 1530-: Bartoniek 1975, 87. p. Várallyaival távoztása után s fenntartotta a jó kapcsolatot, pl. ajándékot küldtek egymásnak. Bartoniek 1975, 88. p., Sörös szerint békésebb hely után vágyakozott, ezért hagyta el előző gazdáját. Sörös 1907a, 104. p., -1539: annyi bizonyos, hogy éveken át Várallyai szolgálatában állt, majd amikor lehetősége nyílt előnyösebb állásra, váltott. Mivel nincs nyoma annak, hogy közben más szolgálatot vállalt volna, elfogadom az 1539-et leköszönése időpontjaként. Termegh 1540 tavaszán azt írta, hogy nem egészen két éve szolgált Thurzónál, ami megerősíti a fentieket. Sörös 1907a, 105. p., é. n.: Szinnyi 1914, 1800. p., Podhradczky 1839, 238. p., MÉL 1982, 1070. p.

²⁴⁰⁶ 1539-: Gecsényi 2003, 106. p., Gecsényi 2008a, 482. p., MÉL 1982, 1070. p., Podhradczky 1839, 239. p., -1543: alátámasztja, hogy Thurzó szolgálatában maradt, hogy az özvegy őt küldte Ferdinándhoz. Bartoniek 1975, 88. p., Szinnyi 1914, 1800-1801. p., 1540: Nagy 1865, 360. p., célzás Thurzó Elekhez való kötődésére: Gecsényi 2001, 61. p.

²⁴⁰⁷ Gecsényi 2001, 62. p.

²⁴⁰⁸ bővebben l. Pálffy 2009, 3-9. p.

²⁴⁰⁹ 1527: Horváth 1838, 34. p.; Söptei 1998, 6. p. Bitskey 2000, 34. p.; 1528: Gecsényi 2008, 478. p., é. n.: Bessenyei 1999, 14. p.; Pálffy 1999, 29. p.; Bessenyei 2005, 22. p.; Katona 1963, 239. p.

²⁴¹⁰ 1527: Horváth 1838, 34. p.; Söptei 1998, 6. p. Bitskey 2000, 34. p.; 1528: Gecsényi 2008, 478. p., é. n.: Bessenyei 1999, 14. p.; Pálffy 1999, 29. p.; Bessenyei 2005, 22. p.; Katona 1963, 239. p.

²⁴¹¹ Gecsényi 2001, 56. p.

²⁴¹² 1528-1529: Gecsényi 2003, 102. p. Gecsényi 2008, 478. p.; 1549: Ember 1946, 77. p.; 1555: Ember 1946, 78. p.; 1559: Ember 1946, 78. p. Ezekben az években az Ember által vizsgált fizetésjegyzékek szerint salariumot is kapott, tehát minden valószínűség szerint a munkában is részt vett. Ezt támasztja alá 1528-ban Ferdinándhoz küldött levele, amelyben a kamara nevében Thurzóval folytatott tárgyalásokról tájékoztatta az uralkodót. Hivatkozik rá Erdélyi 2000, 347. p.16. jegyzet, eredeti irat: HHStA UA AA fasc. 8. Konv. A. 1528. I-VI. fol. 120-121.

²⁴¹³ 1529 k.: Horváth 1838, 42. p.

²⁴¹⁴ 1529: Iványi 1941, 36. p.; Pálffy 1999, 30. p.

²⁴¹⁵ 1530?: Horváth 1838, 43. p.; é. n. (1530 k.): Pálffy 1999, 29. p.; Söptei 1998, 4. p.

²⁴¹⁶ é. n.: Bessenyei 1999, 14. p.; Pálffy 1999, 30. p.; Bitskey 2000, 35. p.; Bessenyei 2005, 23. p.; 1531-: Söptei 1998, 4. p., Gecsényi 2001, 57. p.

főkormányzó mellett) (1530), kormányzó²⁴¹⁷ (1530/1531-), királyi tanácsos²⁴¹⁸ (Szapolyai mellett) (1530-as évek eleje), királyi főudvarmester²⁴¹⁹ (1532), királyi tanácsos²⁴²⁰ (Ferdinánd mellett) (1536-1542), tárnokmester²⁴²¹ (Ferdinándé) (1536-1543), horvát-dalmát/szlavón bán Keglevich Péter oldalán²⁴²² (1537-1542), Vas megye (fő)ispánja²⁴²³ (1537-1562), dunántúli főkapitány²⁴²⁴ (1542-1546, 1548-1552), a Helytartótanács tagja²⁴²⁵ (1542), országbíró²⁴²⁶ (1540/1542-1549), főtábornok/főhadvezér/főkapitány²⁴²⁷ (1543/1552-), országos főkapitány²⁴²⁸ (1550), nádor²⁴²⁹ (1554-1562), királyi helytartó²⁴³⁰ (1554-1562). Thurzó Elek Mohács előtt három alkalommal kincstartó²⁴³¹, tárnokmester²⁴³², diplomata²⁴³³, Mária királyné familiárisa²⁴³⁴, majd helytartó²⁴³⁵. Oláh Miklós pécsi kanonok, komáromi főesperes, Mária királyné titkra, győri kanonok, zágrábi, majd egri püspök, pályája csúcsán esztergomi érsek volt.²⁴³⁶ Érdeemes megfigyelni, hogy a patrónusok jellemzően helytartók is voltak egy időben – ez egy másik vonatkozásban megerősíti Acsády és Kérészy kutatásait, miszerint a helytartóságnak jelentős befolyása volt a pénzügyekre (ők azonban nem ezt a fajta tevékenységüket, hanem bizonyos jövedelmek beszedését emelték ki).²⁴³⁷

²⁴¹⁷ 1530-: Söptei 1998, 4. p.; 1531: Horváth 1838, 51. p.

²⁴¹⁸ Söptei 1998, 4. p.

²⁴¹⁹ 1532: Fallenbüchl 1988, 85. p.

²⁴²⁰ é. n.: Bessenyei 1999, 18. p.; Pálffy 1999, 30. p.; Söptei 1998, 4., 5. p.; 1542: Söptei 1998, 5. p.; 1536: Bessenyei 2005, 29. p.

²⁴²¹ 1536-1543: Fallenbüchl 1988, 80. p., Benedek 2007, 146. p.; 1536-: Bessenyei 1999, 18. p.; Söptei 1998, 5. p.; 1540: Horváth 1838, 83. p.; é. n.: Pálffy 1999, 29. p.; Bitskey 2000, 35. p.; Bessenyei 2005, 29. p.

²⁴²² 1537: Horváth 1838, 72. p.; Bessenyei 1999, 18. p.; Söptei 1998, 5. p.; Bessenyei 2005, 29. p.; 1541: uo. 76. p., Benedek 2007, 146. p.; 1537-1539: Varga 2010, 793. p.; 1537-1542: Fallenbüchl 1988, 74. p., 1542: Söptei 1998, 5. p., é. n.: Pálffy 1999, 29. p.

²⁴²³ 1537-: Benedek 2007, 146. p.; é. n.: Bessenyei 1999, 18. p.; Pálffy 1999, 30. p.; Bitskey 2000, 35. p.; Bessenyei 2005, 29. p.

²⁴²⁴ 1542-1546, 1548-1552: Benedek 2007, 146. p.; Pálffy 1998, 29. p.; Pálffy 1999, 30-40. p.; Bessenyei 2005, 30. p.; 1543: Horváth 1838, 81-82. p.. 1542/1543: Bessenyei 1999, 20. p.; 1542-1552: Söptei 1998, 7. p.; (1542-?, ?-1552): Bitskey 2000, 35. p., 1543-1554: Fallenbüchl 1988, 72. p.

²⁴²⁵ Söptei 1998, 5. p.

²⁴²⁶ 1540-1544: Benedek 2007, 146. p.; 1542-: Bessenyei 2005, 30. p.; 1543: Horváth 1838, 83. p.; 1542-: Söptei 1998, 5. p.; 1549: Ember 1946, 77. p., 1543-1554: Fallenbüchl 1988, 72. p., é. n.: Pálffy 1999, 29. p.

²⁴²⁷ 1543: Horváth 1838, 83. p.; 1552-: Benedek 2007, 146. p.; é. n.: Ember 1946, 98. p.

²⁴²⁸ 1550-? (nem ismert, hogy a tisztelet meddig töltötte be): A szolnoki várkapitány, Horvátinóvity Bertalan tájékoztató jelentése Nádasdy Tamás országos főkapitánynak, 1550. szeptember 27., Benedek 2007, 149. p.; é. n.: Pálffy 1999, 29. p.

²⁴²⁹ 1554-1562: Söptei 1998, 5-6. p.; Fallenbüchl 1988, 69. p. 1554: Horváth 1838, 97-98. p.; Bessenyei 1999, 22. p.; é. n.: Pálffy 1999, 29. p.; Bitskey 2000, 36. p.; Bessenyei 2005, 37-38. p.

²⁴³⁰ 1554-1562: Benedek 2007, 146. p., Fallenbüchl 1988, 69. p.

²⁴³¹ Erdélyi 1998, 122., 125., 130. p.

²⁴³² uo. 125. p.

²⁴³³ uo.

²⁴³⁴ Erdélyi 1998, 130. p.

²⁴³⁵ Ember 1946, 93. p.

²⁴³⁶ MKL megfelelő szócikke

²⁴³⁷ Acsády 1888, 54-55. p.; Kérészy 1916, 42-43. p.

Érdemes továbbá megvizsgálni azt is, hogy milyen pozíciókat töltöttek be a későbbi kamarai tanácsosok. Ez ugyan csak néhányuknál adatolható, így az eredmény nem feltétlenül reprezentatív, de többé-kevésbé tükrözi a valóságot, tehát mindenképpen tanulságos. Szerémi Sebestyén ákosházi Sárkány Ambrus titkáráként működött,²⁴³⁸ majd Thurzó Elek titkára lett.²⁴³⁹ Sibrik Osvát Bakócz Tamás esztergomi érsek,²⁴⁴⁰ majd utóda, Szatmári György jószágkormányzója volt,²⁴⁴¹ később pedig jó kapcsolatot épített ki Nádasdy Tamással,²⁴⁴² valamint Thurzó Elek felsőlindvai provizora,²⁴⁴³ majd alországbírója.²⁴⁴⁴ Pereghi Albert Báthori István nádor titkára,²⁴⁴⁵ majd Oláh Miklós pártfogoltja²⁴⁴⁶ volt. Pesthy Ferenc majd két évtizeden át szolgálta Fráter Györgyöt.²⁴⁴⁷ Gerendi Miklós kancelláriai referens;²⁴⁴⁸ Thurzó Zsigmond juttatta be a kancelláriába.²⁴⁴⁹ Rajky István Nádasdy Tamás familiárisa volt.²⁴⁵⁰ Hosszútóthy György az imént említett Nádasdy familiárisa volt,²⁴⁵¹ majd Oláh Miklós esztergomi érsek titkáráként, később udvarmestereként működött.²⁴⁵² Turkovith Miklós jó kapcsolatot alakított ki Nádasdy Tamással.²⁴⁵³ Prandorffer Tamás Niklas von Salm szlavóniai váraiban szolgált.²⁴⁵⁴ Wernher György igen jó kapcsolatot épített ki Révay Ferencel²⁴⁵⁵ és

²⁴³⁸ 1522: Kubinyi 1994, 280. p.; é. n.: Gecsényi 2003, 105. p.; Laczlavik 2013, 20. p., Gecsényi 2008, 480. p.

²⁴³⁹ 1537-1541: Gecsényi 2003, 105. p.;-1543: Laczlavik 2013, 20. p.; 1537-1543: Laczlavik 2013, 20. p.; Ember 1946, 100. p.; é. n.: Gecsényi 2010, 9. p.; Sörös 1907, 109. p.; Erdélyi 2000, 351. p. 20. jegyzet, 1537k.-1540k.: Gecsényi 2001, 58. p., Gecsényi 2008, 480-481. p.

²⁴⁴⁰ 1522: Sibrik Osvát esztergomi adminisztrátorként aláírt oklevele. 1522. július 26. MNL OL U Diplomatikai Fényképgyűjtemény, Szlovákia, Štátny archív v Banskej Bystrici Pobočka Banská Štiavnica, Selmečbánya város levéltára: Az Országos Levéltár által visszaadott oklevelek és iratok (U 436). DL-DF 234993; Sibrik Osvát esztergomi adminisztrátorként kiadott oklevele, 1522. október 29. DLDF 250058. MNL OL U Diplomatikai fényképgyűjtemény, Szlovákia, Štátny archív v Banskej Bystrici Pobočka Kremnica, Körmöcbánya város levéltára, Körmöcbánya város tanácsa, Oklevelek és levelek (U 473) 250058; 1524-1525: Koppány 2002, 103. p.; 1526: Sibrik Osvát esztergomi adminisztrátorként aláírt oklevele. 1526. április 29. MNL OL U Diplomatikai Fényképgyűjtemény Csehország Státní Archiv v Brne Seilernové: Rodinny Archiv (Archiv Révay a Serényiu) (U 472). DL-DF: 249428

²⁴⁴¹ uo.

²⁴⁴² Szarvaskendi Sibrik Osvát levele Nádasdy Tamásnak, 1531. december 4.; Mályusz 1923, 136. p. no. 4.

²⁴⁴³ Koppány 2002, 103. p.; 1537: Bedy 1938, 251. p.

²⁴⁴⁴ 1527-: Koppány 2002, 103. p.

²⁴⁴⁵ 1519: Varga 2011, 352. p.

²⁴⁴⁶ Varga 2011, 355. p.

²⁴⁴⁷ ÖStA HHSTA Ungarische Akten Fasc. 62. 1552. január 28., Pesthy Ferenc levele I. Ferdinándnak.

²⁴⁴⁸ é. n.: Bónis 1971, 324. p.

²⁴⁴⁹ Bónis 1971, 324. p.

²⁴⁵⁰ Payr 1924, 439. p.

²⁴⁵¹ Dominkovits—Pálffy 2010, 1099. p.

²⁴⁵² titkárságára l. 1553-1556: Bilkey 2011, 1166. p.; Gecsényi szerint írnoka (é. n.). Gecsényi 2003, 107. p., Gecsényi 2008a, 482. p.; udvarmesteri szolgálataira l. 1554. december 17-én Pozsonyban jelen volt az esztergomi egyházat illető értékek leltározásánál mint érseki udvarmester. Gecsényi 2003, 107. p.; 1556: uo., l. még Iványi 1983, 43. p. 77. sz., hivatkozza: Zala Megyei Levéltár XII.1. A zalavári és a kapornaki konventek hiteleshelyi levéltára. 42. fasc. 1542. sz.; é. n. Gecsényi 2003, 107. p., é. n.: Gecsényi 2008a, 482. p., 1553-1556: Gecsényi 2008a, 483. p.

²⁴⁵³ Kubinyi 1975, 223. p.; Bessenyei 2001, 24. p.; Bessenyei 2007, 33. p.

²⁴⁵⁴ é. n.: Kenyeres 1997, 123. p.; hivatkozza: MNL OL E 554 Városi és kamarai iratok, Fol. Germ. 843. fol. 10r

²⁴⁵⁵ Fraknoi 1873, 8. p., Bauch 1898, 96. p.

Nádasdy Tamással,²⁴⁵⁶ és ezeket a kapcsolatokat sikeresen vitte tovább veje, Thorda Zsigmond is.²⁴⁵⁷ Zermegh János kancelláriai íródeákként kezdte pályáját Szapolyai János kancelláriáján,²⁴⁵⁸ majd Erdődy Simon zágrábi püspök számvevője,²⁴⁵⁹ Várallyai Szaniszló fehértvári prépost deákja,²⁴⁶⁰ ezután Thurzó Elek titkára²⁴⁶¹ lett. Sibrik Gergely Thurzó Elek familiárisa volt.²⁴⁶² Nádasdy Tamás Tomaso de Vio Cajateno bíboros és pápai legátus tolmácsaként²⁴⁶³ kezdte figyelemre méltó karrierjét. Desewffy János Várday Pál udvarmestere, majd Hans Ungnad²⁴⁶⁴ és Leonard Freiherr von Vels familiárisa volt.²⁴⁶⁵ Kisserényi Ferenc Várday Pál alkincstartó familiárisaként indult.²⁴⁶⁶ Armpruster Kristóf jó kapcsolatot alakított ki Révay Ferencel,²⁴⁶⁷ illetve később Oláh Miklós mellett működött a kancellárián.²⁴⁶⁸

Ha megvizsgáljuk a fenti adatsort, azt láthatjuk, hogy a fentiek valamivel több mint fele – így Szerémi, Sibrik, Pereghi, Hosszútóthy, Prandorffer, Zermegh, Nádasdy, Desewffy és

²⁴⁵⁶ MNL OL E 185 Magyar kincstári levéltárak, Nádasdy-misszilisek, No. 1-12.

²⁴⁵⁷ Wernher György levele Révay Ferenchez. Eperjes, 1544. április 12. Kiadás: ETE 1909, 348-349. p., Thordát Serédy Gáspár is igyekezett megnyerni: Wernher már 1544. április 12-én tudósította barátját, Révay Ferencet, hogy Thorda egyik levelében említette a Serédytől kapott meghívást. Szabó 1993, 53-62. p.; Fraknoi 1873/1., 20. p.; Gömöry 1937, 361.; Okál 1974, 106. p.; Zeman 1983, 102. p.; Zeman 2003, 38. p.; Bernhard 2015, 211. p.; Veress 1915, 33. p., Szabó 1984, 212. p.; Fraknoi 1874, 168. p.; Sinay Miklós idézi Thorda 1546-ban Krisztus születése napján Melancthonhoz írott levelét: „Én – úgymond, – ahogy ezelőtt elhatároztam, hogy ebben az időben visszatérek hozzátok, bár vonz az irántatok való csodálatos vágyódás, nem tehetem. Magamra vállaltam Itáliában Révai Ferenc, helyettes nádor [ti. nádori helytartó, rossz a fordítás!] gyermekeinek tanítását azzal a feltétellel, hogy két évnél tovább Itáliában kint lenni ne kényszeríttessem.” Sinay 1911, 232-233. p.; Gömöry 1937, 361-362. p.; Zoványi 1977, 223. p.; Grynaeus 1993, 35. p.

²⁴⁵⁸ 1896., Sörös 1907b, 224-235. p., Szinnyei 1914, 1801. p., MÉL 1982, 1070. p. é. n.: Gecsényi 2003, 106. p., Gecsényi Lajos: A döntést előkészítő hivatalnoki elit összetételéről. A Magyar Kamara vezető tisztségviselői a XVI. században. In: Gecsényi Lajos: Gazdaság, társadalom, igazgatás. Tanulmányok a kora újkor történetéből. Győr, 2008. 482. p. (a továbbiakban Gecsényi 2008a), Gecsényi 2008, 482. p.

²⁴⁵⁹ 1529: Gecsényi 2003, 106. p., Gecsényi 2008a, 482. p., Bartoniek 1975, 87. p., Sörös 1907a, 102-103. p., é. n.: Szinnyei 1914, 1800. p., MÉL 1982, 1070. p.

²⁴⁶⁰ 1530': Gecsényi 2003, 106. p., Gecsényi 2008a, 482. p., 1530-: Bartoniek 1975, 87. p. Várallyaival távozása után s fenntartotta a jó kapcsolatot, pl. ajándékot küldtek egymásnak. Bartoniek 1975, 88. p., Sörös szerint békésebb hely után vágyakozott, ezért hagyta el előző gazdáját. Sörös 1907a, 104. p., -1539: annyi bizonyos, hogy éveken át Várallyai szolgálatában állt, majd amikor lehetősége nyílt előnyösebb állásra, váltott. Mivel nincs nyoma annak, hogy közben más szolgálatot vállalt volna, elfogadom az 1539-et leköszönése időpontjaként. Termegh 1540 tavaszán azt írta, hogy nem egészen két éve szolgált Thurzónál, ami megerősíti a fentieket. Sörös 1907a, 105. p., é. n.: Szinnyei 1914, 1800. p., Podhradczky 1839, 238. p., MÉL 1982, 1070. p.

²⁴⁶¹ 1539-: Gecsényi 2003, 106. p., Gecsényi 2008a, 482. p., MÉL 1982, 1070. p., Podhradczky 1839, 239. p., -1543: alátámasztja, hogy Thurzó szolgálatában maradt, hogy az özvegy őt küldte Ferdinándhoz. Bartoniek 1975, 88. p., Szinnyei 1914, 1800-1801. p., 1540: Nagy 1865, 360. p., célzás Thurzó Elekhez való kötődésére: Gecsényi 2001, 61. p.

²⁴⁶² Koppány 2002, 103. p.; Thurzó Elek levele I. Ferdinándhoz, amely szerint familiárisát, Sibrik Gergely aloroszágbíró és titkárát, Nádasdy Jánost küldte el hozzá kérésével. Kiadja: Erdély, Thurzó Elek levelezése ... 193. p.; eredeti: ÖStA HHStA Ungarische Akten Allgemeine Akten Fasc. 14. Konv. C. 107.

²⁴⁶³ Vio kérte II. Lajos királyt, hogy távozása után fogadja szolgálatába Nádasdyt. Horváth 1838, 13. p.; Bessenyei 1999, 10. p.; Pálffy 1999, 29. p.; Söptei 1998, 2. p.; Bitskey 2000, 34. p.; Bessenyei 2005, 17., 20. p., Veress 1941, 260. p.

²⁴⁶⁴ Mikó-Pálffy 2005, 324. p.

²⁴⁶⁵ Mikó-Pálffy 2005, 325. p.

²⁴⁶⁶ Ebbeli minőségében oklevelet adott ki 1513-ban. Laczlavik 2004, 32. p.

²⁴⁶⁷ Gecsényi 2001, 61. p.; fiaival együtt tanult: Szinnyei 1891, 253. p.; Frankl 1873, 29. p.

²⁴⁶⁸ Magyar Irodalmi Lexikon. I. köt. Főszerk.: Benedek Marcell. Bp., 1963. 61. p.; é. n.: Gecsényi 2003, 106. p.

Armpruster – valamilyen konkrét tisztséget töltött be egy-egy főúr mellett. Ha a főúr hivatalt vállalt, ebben a korszakban is igen gyakran – akárcsak Mohács előtt²⁴⁶⁹ – familiárisai közül választotta ki alkalmazottait, azonban váraiban, hadseregében és udvarában is foglalkoztatta embereit. Mások – Wernher, Thorda, Pesthy, Rajky, Turkovith, Sibrik Gergely és Kisserényi – nem töltöttek be korábban semmilyen hivatali pozíciót (vagy hiányzanak az adatok), viszont familiárisi vagy más jellegű kapcsolatban álltak a főúrral, aki ebből fakadóan valamilyen formában segítette őket. A patronálás többféleképpen is megjelenhetett: a főúr támogatta az tehetséges familiárisa tanulmányait, vagy udvarába fogadta és alkalmilag feladatokat bízott rá. Sajnos ezekről nincsen elég adatunk, csak egy-egy, nem feltétlenül reprezentatív példa.

Azt is érdemes megfigyelni, hogy hányan vannak és kik azok, akik a király vagy a királyné személyes szolgálatában álltak (tehát nem egy uralkodói kormány szervben hivatalnokoskodtak), ugyanis néhány konkrét esetben tudjuk, hogy Ferdinánd több alkalommal ajánlotta saját embereit magyarországi szolgálatra, vagy támogatta azokat, akiket híveinek gondolt. Jó példa erre Hieronymus Ritius (*artium et medicine doctor*) esete, aki Rómában tanult, olaszul és németül kiválóan beszélt, valamint „latini sermones eloquentia quantum polleat”, és Ferdinánd II. Lajos figyelmébe ajánlotta őt még 1523-ban. A következő évben testvérének, Máriának javasolta, hogy az erdélyi püspöki székbe, amelyet Várdai Ferenc töltött be, annak testvére, Várdai Mihály kerüljön, hiszen a család másik tagja, Imre sok szolgálatot tett neki.²⁴⁷⁰ 1526 tavaszán a frissen kinevezett kancellár, Brodarics István szerémi püspök köszönte meg neki, hogy támogatta őt kinevezésében (ehhez a szentszéki követek hathatós segítségére is szükség volt).²⁴⁷¹

A kamarai tanácsosok mintegy harmadáról adatolható valamilyen királyi vagy királynéi szolgálat. Pereghi Albert a király szállásmestereként,²⁴⁷² Gerendi Miklós királyi titkárként,²⁴⁷³ Sibrik Gergely királyi tanácsosként,²⁴⁷⁴ Nádasdy Tamás királyi titkárként,²⁴⁷⁵ majd Mária

---

²⁴⁶⁹ Kubinyi 1957, 35. p.

²⁴⁷⁰ E. Kovács 2003, 38. p.

²⁴⁷¹ E. Kovács 2003, 38. p.

²⁴⁷² 1522: Varga 2011, 353. p.; Borovszky 1896, 367. p.; é. n.: C. Tóth 2009, 197. p.; Waldapfel 1935, 12. p.

²⁴⁷³ 1523: C. Tóth 2010, 178. p. no. 163.; 181. p. no. 166.; Gerendi tájékoztatta a csatáról Szidlowiczki Kristóf lengyel kancellárt. Kubinyi 1978, 220. p.; MNL OL DL-DF 82627.; 1524: Kubinyi 1988, 20. p.; l. még DL-DF 82634 Gerendi Miklós levele Várdai Pál gyulafehérvári püspökhöz; Házi 1929, 84. p. no. 60.; 1525: Sörös 1916, 578. p. (április 23-án egy oklevelet már fehervári örkanonokként és királyi titkárként tett előterjesztésére állítottak ki); Köblös 1987, 32., 78. p.; MNL OL DL-DF 247761 (és sok másik is!); 1527: Benedek 2002, 64. p.; Köblös 1987, 78. p.; Gyárfás 1883, 388. p.; 1523-1526: Kasza 2011, 26. p.; Benedek 1993, 247. p.; Vekov 1998, 19. p.; Sörös 1916, 578. p. (Ferdinánd november 5-i koronázásának még örkanonok volt, de már megígérték neki az erdélyi püspökséget); 1523-1525: Szilágyi 1930, 52. p.

²⁴⁷⁴ 1526-1549: Koppány 2002, 109. p. 5. jegyzet; Ember 1946, 211-212. p.; 1545: Holub 1960, 191. p.; 1551: Sunkó 2001, 4. p.; é. n.: Gecsényi 2003, 103. p., Gecsényi 2008, 478. p.

²⁴⁷⁵ 1524-: Horváth 1838, 13., 23. p.; Bessenyei 1999, 10. p.; Pálffy 1999, 29. p.; Söptei 1998, 2., 4. p.; Bitskey 2000, 34. p.; Bessenyei 2005, 20. p.

megbízottjaként,²⁴⁷⁶ Desewffy János királyi kamarásként,²⁴⁷⁷ főajtónállóként,²⁴⁷⁸ királyi udvarmesterként,²⁴⁷⁹ majd Mohács után I. Ferdinánd udvari familiárisaként,²⁴⁸⁰ Hans von Kharlingh császári tanácsosként,²⁴⁸¹ Paul de Oberstein császári titkárként,²⁴⁸² Thurzó Ferenc I. Ferdinánd tanácsosaként,²⁴⁸³ Pemfflinger István Ferdinánd főherceg felesége, Anna királyné,²⁴⁸⁴ majd 1526 után az immár királlyá választott I. Ferdinánd megbízásából Mária özvegy királyné szolgálatában állt,²⁴⁸⁵ 1527-től pedig Ferdinánd mellett töltött be különféle hivatalokat,²⁴⁸⁶ Reichersdorffer György pedig Mária királyné familiárisaként vagy titkáraként, később pedig I. Ferdinánd aulicusaként²⁴⁸⁷ és tanácsosaként működött.²⁴⁸⁸ Ugyan a fenti pozíciók többnyire nem adtak lehetőséget a hivatali írásbeliség és ügyintézés menetének elsajátítására, viszont annál komolyabb kapcsolati tőkét jelenthettek.

A kamarai hivatalviselés előtti királyi/királynéi szolgálatot mindenképpen két részre kell bontani annak ideje szerint: az első időszak, amely esetben a Mohács előtti királyi udvarban szolgáltak a későbbi tanácsosok – az ő esetükben inkább a „gyakorlat”, semmint a királlyal való kapcsolat lehetett meghatározó, míg azoknál, akik Ferdinánd mellett kezdték pályájukat, utóbbi is döntő szerepet játszhatott.

²⁴⁷⁶ Horváth 1838, 28-29. p.; Bessenyei 1999, 11. p.; Söptei 1998, 4. p.; Bessenyei 2005, 21. p.

²⁴⁷⁷ Desewffy 1976, 129. p.; 1525-1526: Mikó-Pálffy 2005, 324. p.; 1525. április 9. Éble 1903, 248. p.; Fögel 1917, 53. p.; Nyulásziné 1999, 252. p.; 1526. ápr. 24. MNL OL DL-DF 7469., júl. 27. MNL OL DL-DF 38702., szept. 29. Éble 1903, 251. p.; No. XII.; valószínűleg II. Lajos haláláig betöltötte a tisztséget.

²⁴⁷⁸ Nagy Iván 1858, 303. p.

²⁴⁷⁹ Ember 1946; 1526: Desewffy 1976, 129–131. p.

²⁴⁸⁰ Mikó-Pálffy 2005, 325. p.

²⁴⁸¹ é. n.: Gecsényi 2008a, 483. p.

²⁴⁸² MNL OL E 156 Urbaria et conscriptiones fasc. 40. no. 35.

²⁴⁸³ Thurzó ferenc kérésére I. Ferdinánd a nyitrai püspökség birtokainak egy évi adóját a vár és a város megerősítésére fordíthatja. Kiadja: ETE 1909, 519-520. p., no. 494.

²⁴⁸⁴ é. n.: Kubinyi 1964, 94. p.

²⁴⁸⁵ Feladatát és hatáskörét csak általánosságban jelölte meg, amikor a rendeket felszólította, hogy mindenben engedelmeskedjenek neki. Ember 1946, 92. p.; Ortway 1914, 296. p.; l. még I. Ferdinánd instrukciója Hans Lamberg, Anna királyné udvarmestere, Pemfflinger István budai udvarbíró részére Mária özvegy királynéval való tárgyalásra, többek között a körmöci pénzverde, a pozsonyi harmincad és a máramarosi só ügyében. ÖStA HHStA Ungarische Akten Specialia Fasc. 343. Geldangelegenheiten der Königin Maria Nr. 45-160. III. Papiers concernant les affaires de la reine Maria ainsique ses rapports et ses différends avec le roi Ferdinand, depuis la mort du roi Louis jusqu'à l'accord fait à Gand 1526-1539 fol. 68-73. no. 55.

²⁴⁸⁶ királyi asztalnok: Thallóczy—Hodinka 1903, 599. p.; marcheggi várnagy: uo.; budavári udvarbíró/provizor: 1527: MNL OL A 57 Libri regii I. köt. 59. p.; 1528: Kubinyi 1964, 90. p.; Ember 1946, 119. p.; Zolnay 1971, 39. p., Gecsényi 2001, 56. p., Gecsényi 2008, 478. p., 1530: Enyingi Török Bálint levele a királyhoz, melyben kéri, hogy Pemfflinger István budai tiszttartót hallgassa meg, 1530 in festo beati Augustini, azaz augusztus 28., Babócsa; ÖStA HoffinanzUngarn RN I. Konv. 1530 fol. 10., é. n.: Gecsényi 2003, 102. p.; Végh 1983, 319. p.

²⁴⁸⁷ é. n., 1528 k.: Gecsényi 2001, 56-57. p. 9. jegyzet és főszöveg is! Ferdinánd 1527. június 6-án nevezte ki királyi titkárrá és aulicusszá. ÖStA HHStA Reichregisterbücher I. köt. fol. 111.

²⁴⁸⁸ 1525: Mária királyné egy 1525. októberére datált levélben kérte, hogy családjával együtt utazzon az udvarba, és szolgálja őt. Tevékenységének mibenléte nem ismert. Capesius 1967, 37. p.; Kenyeres 2003, 68. p., 22. jegyzet; Forisak 2013, 417. p.; Szinnyi 1906, 700. p.; 1526: a mohácsi csata után követte Máriát Pozsonyba. A királyné ajánlotta testvére figyelmébe, így ettől az évtől királyi titkár. Bessenyei 2003, 94. p.; 1526-1527: Ortway 1914, 213. p. Kubinyi megjegyzi, hogy nem mutatható ki királyi titkárként, noha Mária titkárai közül többeket II. Lajos is foglalkoztatott. Kubinyi 2005, 14. p.

A família patronálása nem meglepő, hiszen a középkorban is jellemző volt, talán az érdemel némi figyelmet, hogy sokan teljesen más „munkakörből” kerültek a kamara alkalmazásába. Ez ugyanis alátámasztja Kubinyi és Bónis kutatási eredményeit, miszerint a hivatalnoki pályához egyfajta gyakorlati-hivatali ismeretanyagra volt szükség, amelyet aztán bármely hivatalban sikerrel lehetett kamatoztatni.²⁴⁸⁹ E képzettség birtokosait összefoglalóan gyakorlati jogászrendnek nevezzük.²⁴⁹⁰

Külön érdemes megvizsgálni azokat a személyeket, akik valamely kormány szervnél szereztek hivatali gyakorlatot, mielőtt a kamarához kerültek. Összesen egy tucatnyian vannak – tehát a tanácsosok alig több mint harmadát képviselik – azok, akik különféle központi hivatalnál működtek, mielőtt a kamarához kerültek volna. Ha közelebbről is szemügyre vesszük az egyes embereket, azt láthatjuk, hogy a kormányzás szinte minden ágazatában, területén működtek a későbbi tanácsosok. A Magyar Udvari Kancelláriában dolgozott Hosszútóthy György jegyzői minőségben,²⁴⁹¹ Gerendi Miklós még Mohács előtt a nagykancellárián volt referens,²⁴⁹² Armpruster Kristóf pedig Oláh Miklós mellett szolgált a kancellárián.²⁴⁹³ A budai udvar alszámvevőjeként működött Pétervárad Balázs.²⁴⁹⁴ Budavári udvarbíró/provizor volt Pemfflinger István.²⁴⁹⁵ A bíráskodásban találjuk Sibrik Osvát alországbíró.²⁴⁹⁶ A pénzügyigazgatásban működött Kisserényi Ferenc, II. Lajos alkincstartójaként,²⁴⁹⁷ valamint Reichersdorffer György kincstartó.²⁴⁹⁸ Néhányan a birodalmi kormány szervektől, különösen gyakran a pénzügyigazgatásból kerültek a kamarához, főként az ún. „német” tanácsosok, így

---

²⁴⁸⁹ Jakó 1967, 220. p.; Köblös 1988, 30. p.; Kubinyi 1988, 7. p.

²⁴⁹⁰ uo.

²⁴⁹¹ 1549: Bilkey 2011, 1166. p.; Gecsényi 2003, 107. p., hivatkozva: Zala megyei levéltár XII.1. A zalavári és kapornaki konventek hiteleshelyi levéltára 42. fasc. 2159. sz., Gecsényi 2008a, 483. p.

²⁴⁹² é. n.: Bónis 1971, 324. p.

²⁴⁹³ MIL 1963, 61. p.; é. n.: Gecsényi 2003, 106. p.; Veress 1915, 36. p.

²⁴⁹⁴ MNL OL A 57 Libri regii 1. köt. 116. p.; Ferdinánd levele a Magyar Kamarához nobilis Pétervárad Balázs, budai viceprovizor által előző nyáron hajtott ökrök után még esedékes 160 forintja ügyében, írják azt le járandóságából. ÖStA HHStA Ungarische Akten Allgemeine Akten Fasc. 11. Konv. C. 6-7.

²⁴⁹⁵ 1527: MNL OL A 57 Libri regii 1. köt. 59. p.; 1528: Kubinyi 1964, 90. p.; Ember 1946, 119. p.; Zolnay 1971, 39. p., Gecsényi 2001, 56. p., Gecsényi 2008, 478. p., 1530: Enyingi Török Bálint levele a királyhoz, melyben kéri, hogy Pemfflinger István budai tiszttartót hallgassa meg, 1530 in festo beati Augustini, azaz augusztus 28., Babócsa; ÖStA Hoffinanz-Ungarn RN 1. Konv. 1530 fol. 10., é. n.: Gecsényi 2003, 102. p.; Végh 1983, 319. p.

²⁴⁹⁶ 1527-: Koppány 2002, 103. p.

²⁴⁹⁷ é. n.: Gecsényi 2003, 103. p.; Kubinyi 1958, 44. p.; 1518: Kempelen 1915, 329. p.; Nagy 1863, 157. p.; 1522: Pataki 1950, 288. p.; 1524: MNL OL DL-DF 32187. 1524. május 18-ánbeli minőségében adott ki oklevele; Várdai Pál első kincstartósága idején: Laczlavik 2004, 33. p.; 1525?: Laczlavik 2004, 33. p. Várdai 3. kincstartósága idején még kincstartó, é. n.: Gecsényi 2001, 56. p. Gecsényi szerint ő az egyetlen jogfolytonos pénzügyi tisztviselő Mohács után, pénztárnok: Gecsényi 2008, 478-479. p.

²⁴⁹⁸ Révai Nagy Lexikona. 16. köt. Bp., 1924. 130. p.

Ernleutner Bálint,²⁴⁹⁹ Wolfgang Puechler²⁵⁰⁰ és Hans von Sinzendorff²⁵⁰¹ az Alsó-Ausztriai Kamarától, Paul von Oberstein pedig Miksa kancelláriájától.²⁵⁰²

Összességében véve levonhatjuk a következtetést, hogy a hivatali gyakorlat komoly súllyal eshetett latba a tanácsosok kiválasztásánál. Ez a Habsburg Birodalomban másutt is így volt: Gecsényi kutatásai szerint az Udvari Kamara számára 1568. július 1-jén kiadott új működési szabályzat a tanácsosi helyek betöltésénél hki fejezetten ang súlyozta a más kamaráknál szerzett tapasztalat és gyakorlat előnyös voltát.²⁵⁰³

II.4.b)2. Gazdasági ismeretek

Fentebb már idéztem Kubinyi András szavait arra vonatkozóan, hogy a kincstári igazgatás speciális képzettséget igényelt. Ennek tükrében logikusnak tűnik az a feltételezés, hogy a kamarai szolgálatba kerülésnél előnyben részesítették azokat, akik gazdasági jellegű ismeretekkel rendelkeztek, hiszen egy ilyen hivatali pozíció betöltéséhez nem volt elég a hivatali gyakorlat és a latintudás: nyilvánvalóan fontos volt a számtani műveletek ismerete is, hiszen a kamaránál évente többször is számadásokat kellett készíteni.

A korban gazdasági jellegű ismeretekre részben a schola maiorban,²⁵⁰⁴ részben pedig a gyakorlat, például valamilyen pénzügyi hivatalban való szolgálat útján lehetett szert tenni. A gazdasági ismeretekkel rendelkezők a 16. században sajátos, vékony réteget alkottak az értelmiségen belül.²⁵⁰⁵

A tanácsosok városi, plébániai iskolai tanulmányaira szinte sosincs adatunk, így gazdasági ismereteikre a pénzügyekkel foglalkozó hivatalokban történt működés alapján következtethetünk. A kamarai tanácsosok közül azoknak, akik kamarai alkalmazásba kerülésük előtt bármilyen hivatali jellegű poszton működtek, közel fele szolgált olyan szervezetnél, ahol

²⁴⁹⁹ 1561-1564: Mikó-Pálffy 2002, 145. p.; -1564: ???; é. n. Mikó-Pálffy 2002, 110. p.; Mikó 2008, 31. p.

²⁵⁰⁰ é. n.: Gecsényi 2003, 103. p., Gecsényi 2008, 478. p.

²⁵⁰¹ é. n.: Gecsényi 2003, 109. p., Gecsényi 2008a, 483. p.

²⁵⁰² 1512: Goldfinger 1951, 316. p.; 1518: Goldfinger 1951, 317. p.

²⁵⁰³ Gecsényi 2001, 59. p.

²⁵⁰⁴ Az iskola „felső tagozatában” a tanulócsoporthat a diákok érdeklődése és a megcélzott pálya alapján alakították ki, így előfordulhatott, hogy jogi vagy akár gazdasági ismereteket is tanuljanak. Mészáros 1981, 125. p.

²⁵⁰⁵ „Műveltsége alapján lényegében a deáksággal azonosnak vehetnők, társadalmi funkciójánál és helyzeténél fogva azonban mégis megkülönböztetendők látjuk az ún. gazdasági értelmiség vékony rétegét. A városi iskolákban a hagyományos tanulmányi anyagot korán megtoldották olyan gyakorlati ismeretekkel, amelyekre az Itáliától a Közel-Keletig kereskedő patriciusoknak, a Moldvától Németországig üzletelő mezővárosi tőzséreknek és az iparosoknak szükségük volt. Így alakult ki egy olyan tanult réteg, amely elsősorban a gazdasági életben hasznosította tudását. Tagjai anyagilag általában függetlenebbek, mint a deákság nagy része, mert saját üzleti vállalkozásaikat akkor sem adják fel, ha olykor a kincstári adminisztrációban valamilyen szolgálatot vállaltak. Társadalmi súlyuk is jóval nagyobb, hiszen ők a polgárság szószólói, vezetői. A harmincadhivatalok, só- és bányakamarák, a pénzügyi adminisztráció tisztviselői is tagjai ennek az általános feudális környezettől legjobban elütő, legmodernebbnek tűnő értelmiségi rétegnek.” Jakó 1967, 220. p.

gazdasági jellegű ismeretekre tehetett szert: például a kincstartóságnál vagy budai várnagyként. (Az arány valamivel jobb, ha az összes tanácsos helyett kizárólag azokhoz viszonyítunk, akiknek pályájáról érdemi mennyiségű adattal rendelkezünk a kérdés eldöntéséhez.) Ide sorolhatjuk azokat is, akik valamely főúr mellett jószágigazgatóként, várnagyként vagy provizorként (udvarbíróként) működtek – bár kétségtelen, hogy itt nem lehetett beletanulni a központi hivatalok működésének rendjébe, a gazdasági ismeretek azonban sokszor legalább annyit számítottak az érvényesülésben, mint főúrral való szoros bizalmi kapcsolat.

A hivatalnokok közül ketten, /Kis/Serényi Ferenc és Reichersdorffer György a kincstartóságnál szolgáltak a mohácsi csata előtt, előbbi alkincstartói familiárisként,²⁵⁰⁶ majd alkincstartói,²⁵⁰⁷ utóbbi kincstartói pozícióban.²⁵⁰⁸ Pétervárad Balázs a budai udvar alszámvevőjeként működött 1528-ban,²⁵⁰⁹ és nagyjából ekkoriban a budai aludvarbírói tisztséget is betöltötte.²⁵¹⁰ Pemfflinger István budavári udvarbíró vagy provizor volt (a szakirodalom adatai eltérnek) 1527-1531 között.²⁵¹¹

Megint mások a Habsburg Birodalom más kormányserveinél, többek között az Alsó-Ausztriai Kamaránál tettek szert gazdasági ismeretekre és hivatali gyakorlatra, mint például Valentin Ernleutner/Ernleutner Bálint²⁵¹² és Hans von Sinzendorff.²⁵¹³ Paul de Oberstein többedmagával bányabírószágot (*Berggerichtigkeit*) kapott másokkal együtt az aranyra, ezüstre és más fémekre Villachtól Pontafeler Klause-ig.²⁵¹⁴

A főurak szolgálatában is többen tettek szert gazdasági ismeretekre: Zermegh János Erdődy Simon zágrábi püspök számvevőjeként működött,²⁵¹⁵ míg Sibrik Osvát

²⁵⁰⁶ Ebbeli minőségében oklevelet adott ki 1513-ban. Laczlavik 2004, 32. p.

²⁵⁰⁷ é. n.: Gecsényi 2003, 103. p.; Kubinyi 1958, 44. p.; 1518: Kempelen 1915, 329. p.; Nagy 1863, 157. p.; 1522: Pataki Vidor: A budai vár középkori helyrajza. In: Budapest régiségei, (1950) 15. sz. 288. p.; 1524: MNL OL DL-DF 32187. 1524. május 18-án ebbeli minőségében adott ki oklevele; Várday Pál első kincstartósága idején: Laczlavik 2004, 33. p.; 1525?: Laczlavik 2004, 33. p. Várday 3. kincstartósága idején még hivatalban van, é. n.: Gecsényi 2001, 56. p. Gecsényi szerint ő az egyetlen jogfolytonos pénzügyi tisztviselő Mohács után, pénztárnok: Gecsényi 2008, 478-479. p.

²⁵⁰⁸ Révai 1924, 130. p.

²⁵⁰⁹ MNL OL A 57 Libri regii 1. köt. 116. p.; Ferdinánd levele a Magyar Kamarához nobilis Pétervárad Balázs, budai viceprovizor által előző nyáron hajtott ökrök után még esedékes 160 ft-ja ügyében, írják azt le járandóságából. ÖStA HHStA Ungarische Akten Allgemeine Akten Fasc. 11. Konv. C. 6-7.

²⁵¹⁰ é. n.: Gecsényi 2008, 479. p.

²⁵¹¹ 1527: MNL OL A 57 Libri regii 1. köt. 59. p.; 1528: Kubinyi 1964, 90. p.; Ember 1946, 119. p.; Zolnay László: Másfél zavaros évtized. in: Budapest, 9. évf. (1971) 3. sz. 39. p., Gecsényi 2001, 56. p., Gecsényi 2008, 478. p., 1530: Enyingi Török Bálint levele a királyhoz, melyben kéri, hogy Pemfflinger István budai tiszttartót hallgassa meg, 1530 in festo beati Augustini, azaz augusztus 28., Babócsa; ÖStA HoffinanzUngarn RN 1. Konv. 1530 fol. 10., é. n.: Gecsényi 2003, 102. p.; Végh 1983, 319. p.

²⁵¹² 1561-1564: Mikó-Pálffy 2002, 145. p.; é. n. Mikó-Pálffy 2002, 110. p.; Mikó 2008, 31. p.

²⁵¹³ é. n.: Gecsényi 2003, 109. p., Gecsényi 2008a, 483. p.

²⁵¹⁴ Goldfinger 1951, 321. p.

²⁵¹⁵ 1529: Gecsényi 2003, 106. p., Gecsényi 2008a, 482. p., Bartoniek 1975, 87. p., Sörös 1907a, 102-103. p., é. n.: Szinnyei 1914, 1800. p., MÉL 1982, 1070. p.

jószágkormányzói minőségben szolgálta előbb Bakócz Tamás esztergomi érseket,²⁵¹⁶ majd utódát, Szatmári Györgyöt,²⁵¹⁷ később pedig provizor lett a Thurzók felsőlindvai várában²⁵¹⁸.

A főurak szolgálatának speciális esete, amikor valaki a király vagy a királyné személye mellett, a hivataloktól függetlenül szolgál. Ide sorolható Gerendi Miklós, aki királyi adószedő²⁵¹⁹ (1525), majd erdélyi királyi kincstartó²⁵²⁰ (1527-1529) volt.

Megint mások az adószedés megyei szintjén működtek: /Kis/Tapolcsányi Tamás Bars megyei dikátor volt²⁵²¹ (1542), Francisci Tamás pedig Trencsén megyei dikátorként²⁵²² (1532/1534-1535) tevékenykedett. Thurzó Ferenc rendi kincstárnokként működött 1547-1548 folyamán.²⁵²³

Az utolsó csoportba azokat sorolom, akik gazdasági ismereteik léte vagy nemléte bizonytalan: Wernher brassói²⁵²⁴ és eperjesi jegyzőként²⁵²⁵ kezdte pályáját, Thorda Zsigmond

²⁵¹⁶ 1522: Sibrik Osvát esztergomi adminisztrátorként aláírt oklevele. 1522. július 26. MNL OL U Diplomatikai Fényképgyűjtemény, Szlovákia, Štátny archív v Banskej Bystrici Pobočka Banská Štiavnica, Selmečbánya város levéltára: Selmečbánya város tanácsa: Az Országos Levéltár által visszaadott oklevelek és iratok (U 436). DL-DF 234993; Sibrik Osvát esztergomi adminisztrátorként kiadott oklevele, 1522. október 29. DLDF 250058. MNL OL U Diplomatikai fényképgyűjtemény, Szlovákia, Štátny archív v Banskej Bystrici Pobočka Kremnica, Körmöcbánya város levéltára, Körmöcbánya város tanácsa, Oklevelek és levelek (U 473) 250058; 1524-1525: Koppány 2002, 103. p.; 1526: Sibrik Osvát esztergomi adminisztrátorként aláírt oklevele. 1526. április 29. MNL OL U Diplomatikai Fényképgyűjtemény Csehország Státní Archiv v Brne Seilernové: Rodinny Archiv (Archiv Révayu a Serényiu) (U 472). DL-DF: 249428

²⁵¹⁷ uo.

²⁵¹⁸ Koppány 2002, 103. p.; 1537: Bedy 1938, 251. p.

²⁵¹⁹ 1525: Köblös 1987, 32. p.

²⁵²⁰ é. n.: Laczlavik 2004, 33. p.; 1527: Ember 1946, 92. p.; 1529: Jakó 1990, 502. p. no. 4251.; 1531: Jakó 1990, 531. p. no. 4357.; Tagányi—Réthy—Kádár 1900, 108. p.; Kemény 1857, 342-344. p. Egy verséből derül ki, hogy Gerendi előbb kincstartó volt, és csak azután erdélyi püspök.

²⁵²¹ Ember 1990, 113. p.

²⁵²² 1534: Lukinich 1939, 487., 488. p.; 1535: uo. 513. p.; 1536. uo. 530., 531., 534. p.; Kenyeres 1995, 12. p.; MNL OL E 554 Városi és kamarai iratok Jankovichgyűjtemény no. 13. Szedleci Kosztka Miklós tanúsítja, hogy Francisci Tamás Trencsén megyei dikátor várainak tartozékaiból beszedett adóból 100 forintot a sulnowi vár fenntartására átadott neki. 1535. január 8. Elképzelhető, hogy már 1532-től dikátor: ránk maradt a Magyar Kamara véleménye Francisci 1559-ben benyújtott kérvényére, amelyben 27 év szolgálatról esik szó. ÖStA Hoffinanz - Ungarn. r. Nr. 8. Konv. 1559. november-december fol. 16-20. 1559. november 30.

²⁵²³ Az 1547-es nagyszombati gyűlésen a rendek az újonnan megszavazott két forintos adó beszédére Forgách Zsigmond mellé (rendi) kincstárnokká választották. Tisztségük feladatuk végrehajtásának végéig, 1548-ig szólt. Gecsényi 2010, 11-12. p.

²⁵²⁴ Csepregi 2006, 43. p., Seraphin, Friedrich Wilhelm—Herfurth, Franz: Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Kronstadt, Brassó, 1886-1896. (Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen, 1-3), 1. köt., 300, 302, 317, 321, 383, 398, 404, 408, 465, 482, 489, 500, 513, 522, 534. p., Lakatos 2008, 273. p.

²⁵²⁵ Egyikük sem hivatkozik levéltári jelzetre. Rensing 1933, 35. p., Csepregi 2006, 44. p., Katona 2000, 269. p.; Magister Sebastianus Stainhofer, akit Eck Bálint ajánlására hívtak meg Krakkóból, 1521-től két éven keresztül az eperjesi iskola elismert igazgatója volt. Ekkor azonban összekülönbözött Czybner Keresztéllyel, az akkori bíróval, Hörk szerint azon, hogy nem tartott a bírókkal egy olyan ügyben, amely miatt egész Eperjes egyházi átok alá került (ezt azzal támasztja alá, hogy a periratokban csak tanúként szerepel, nem pedig vádlottként). Stainhofer kérte tanítói fizetését, de nem annyit akartak adni neki, mint amennyiben korábban megállapodtak, és értéktelenebb pénzben akarták kifizetni. Stainhofer tiltakozott, majd visszatért Krakkóba, ahonnan Schmid Gáspár volt bírót és egykori házigazdáját kérte fel ügye pártfogására, valamint írt a tanácsnak is. Idő közben az eperjesiek új pénzben kifizették neki a tartozást, a különbözet megtérítését kérte, és egyúttal kijelentette, hogy azt az új jegyző, Wernher György kezébe kívánja lefizetni. Hörk 1896, 21-22. p.; Faix 1995, 71. p.; Csepregi 2006, 44. p., Gömöry 1933, 7. p., é. n.: Szűcs 1990, Rensing 1933, 35. p., 37. p.

eperjesi rektorként,²⁵²⁶ Pesthy Ferenc pedig Fráter György „megbízottjaként” és bizalmasaként volt ismert.²⁵²⁷ Az előmenetelt tehát semmiképpen sem hátráltatta a gazdasági ismeretek hiánya, hiszen ők hárman felső-magyarországi jövedelemigazgatókként igen magasra jutottak, egy kicsivel az elnök alatt helyezkedtek el a hivatali hierarchiában.

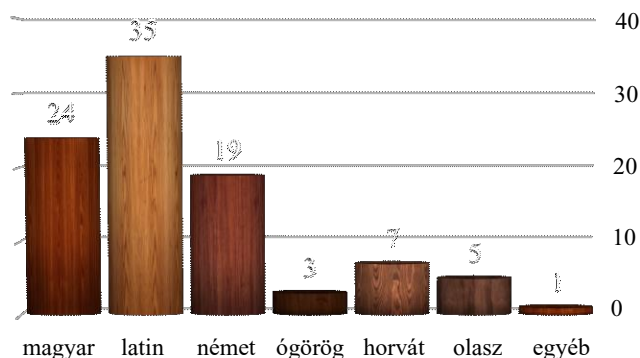
Georg Krabat, Mária királyné egykori tanácsosa és titkára kamarai tanácsosi kinevezéséről nem tudok, de az uralkodó arra hivatkozva ajánlotta az elhunyt Puechler Farkas helyébe, hogy szükség van a bányászattal kapcsolatos ismereteire.²⁵²⁸

A fentieket összegezve megállapíthatjuk, hogy a tanácsosok jelentős része szinte bizonyosan rendelkezett valamilyen szintű gazdasági ismeretekkel. Erre a tudásra különböző úton-módon tettek szert: egyesek a Mohács előtti kincstartóságnál, mások a birodalmi kormánysszerveknél, a városi igazgatásban vagy főurak oldalán szolgáltak, megint mások pedig a megyei adószedésben működtek. Hasonló a helyzet a többi kamaránál is.²⁵²⁹ A gazdasági ismeretek a század második felében már a kamarai uradalmak tisztviselőivel szemben is alapkövetelménynek bizonyultak.²⁵³⁰

II.4.b)3. Nyelvtudás

Logikus feltételezés, hogy a Magyar Kamaránál alapvető volt a latin nyelv ismerete a hivatali írásbeliség miatt, valamint meglehetősen fontos volt a magyar is, hiszen gyakran kellett kimenni különböző kamarai jövedelem-forrásokhoz, ahol ki kellett kérdezni azok mindennemű alkalmazottját, akik közül többen nem

A kamarai tanácsosok nyelvtudása

²⁵²⁶ De nuptiis clarissimi doctoris Sigismundi Geloi Pannonii et honestissimae puellae Euphemiae Magnifici ac doctiss. D. Georgij Vernheri etc. filiae, epigrammata aliquot, a Boiemis poëticae studiosis scripta. Mattheus Collinus a Choterina Lectori. Prága, 1551. Az eperjesiek Wittenbergben végzett tanárt akartak, mert látták, hogy Bártfa iskolája hogyan virágzott fel Stöckel Lénárt igazgatósága alatt. a városi iskola Thorda alatt alakult át humanista gimnáziummá: új tantárgyakat vezetett be, és a három állandó tanár (rektor, konrektor, szubrektor) rendszerét is ő rendszeresítette. L. Hörk 1896, 35-36. p.; Szögi-Kónya 2012, 31-32. p., Gömöry 1937, 363. p.; Zeman 1983, 102-103. p., Zoványi 1977, 223. p.; Fraknoi szerint 1550-1554 között volt rektor. Fraknoi 1874, 170. p.; Iványi idézi a városi számadáskönyvek vonatkozó bejegyzését: „De adducta supellectili, libris videlicet etc. domini Sigismundi Geloi ex ipsa Viteberga stb. addidit civitas flor. 3.” Iványi 1911, 219. p.; 1551-ben már publicus professorként kapott pénzt könyveinek hazaszállítására. Iványi 1911, 219. p.; Mint eperjesi rektor filozófiát és retorikát is tanított, ugyanis mint e posztan híres elődjéről emlékezik meg róla egyik versében Bocatius János, a kiváló pedagógus. Gömöry 1937, 363-364. p.; Zeman 1983, 104. p.; Zeman 2003, 41. p.

²⁵²⁷ ÖStA HHStA Ungarische Akten Fasc. 62. 1552. január 28., Pesthy Ferenc levele I. Ferdinándnak.

²⁵²⁸ ÖStA FHKA, Gedenkbücher Österreich Bd. 63. fol. 56rv

²⁵²⁹ Rauscher 2004, 142-143. p.

²⁵³⁰ Kenyeres 2008, 201. p.

tudtak latinul. A német nyelvre is szükség volt, különösen a nagyrészt német lakosságú városok, valamint az általuk üzemeltetett bányák ügyeiben.

A kamarai alkalmazottak nyelvtudásáról nagyon kevés konkrét információnk van, ezért jelentős részben kénytelenek vagyunk feltételezésekre támaszkodni. A latin nyelv ismeretét feltételeztem, ha az adott tanácsos magasabb szintű iskolát végzett, egyetemre járt, mivel az oktatás latin nyelven folyt; adatolható, hogy latin nyelven olvasott; illetve olyan hivatalban működött, amelynek latin nyelvű az írásbelisége (egyeseknél rendelkezésünkre állnak sajátkezű latin jelentések, másoktól azonban ilyenek nem maradtak ránk). Német nyelvtudásra következtettem, ha az adott tisztviselő szász vagy német területről származik, Bécsben bármilyen iskolát látogatott, német területen található hivatalnál működött, vagy nagy valószínűséggel német nyelvtudást igénylő ügyet intézett (pl. bányászattal kapcsolatos ügyek). Az ógörög nyelv ismeretére utal, ha bármely írásában ógörög szavak, kifejezések találhatók, esetleg fordított belőle. A magyar nyelv ismeretéről leginkább egy-egy magyar nyelvű levél, esetleg a családnév vagy a származási hely tanúskodhat (logikusan inkább azt foglalták írásba, ha valaki *nem* ismerte ezt a nyelvet).

A kamarai tanácsosok nyelvtudását az alábbi táblázatban foglaltam össze (a részletes hivatkozások a függelékben található adatbázisban találhatók meg).

A kamarai tanácsosok nyelvtudása

név	nyelvtudás
Armpruster Pál Kristóf	német (szebeni származás), olasz (padovai tanulmányok), latin (egyetemre járt, korábbi hivatalviselés)
Desewffy János, cserneki	nincs adat (spekulatív: horvát (Pozsega megyei származás), német (Hans Ungnad és Leonard Freiherr von Vels mellett szolgált), magyar (II. Lajos udvarában működött), latin (kamarai alkalmazás))
Ernleutner, Valentin/Bálint	német (Bécsben tanult, az Alsó-Ausztriai kamara alkalmazottja volt), latin (egyetemet végzett, a Magyar Kamara alkalmazottja)
Feket(h)e Mihály	latin (Magyar Kamara alkalmazottja), magyar
Francisci Tamás	latin (a Magyar Kamara alkalmazottja)
Gerendi Miklós	latin (váradi iskolában tanult, kortársai szerint művelt, rajongott a latin történetírásért, kancelláriai referens), ógörög (érdeklődött Thuküdidész és Polübiosz munkái iránt is), horvát? (horvátországi helytartó), német? (1524-ben királyi biztos Szebenben, 1525-ben pedig a szászoknál), magyar
Hosszútóthy György	német (bécsi egyetemet elvégezte), latin (bécsi egyetem, kancelláriai jegyző), görög? (Nikephorus bizánci történetíró kódexét megvette), török? (évekig a császár állandó konstantinápolyi rezidense)
Kharlingh, liber baro, Hans/Johann/János	német (császári tanácsos), latin (a Magyar Kamara tanácsosa)
Kisserényi/Serényi Ferenc	latin (a Magyar Kamara alkalmazottja), magyar
Kistapolcsányi/Tapolcsányi Tamás	latin (királyi táblai ülnök, a Magyar Kamara alkalmazottja), magyar
Nádasdy Tamás	latin (elemi- és középiskolai tanulmányok), német (bécsi egyetemen tanult), olasz (római egyetemen tanult), horvát? (horvát-szlavón bán), magyar
Oberstein, Paul de	német (német név, bécsi egyetemen tanult), latin (bécsi egyetemen tanult), olasz (Bolognában tanult), spanyol, francia, cseh, dalmát, horvát, rutén, lengyel
Pemfflinger István	német (származás, egyike a három német biztosnak, akik Mária mellett tartózkodtak, és biztosították az állandó összeköttetést az alsó-ausztriai kormánnyal; a Fuggerek képviselője a Fugger Jakab-féle, Mo.-val szembeni kártérítési perben), latin (a Magyar Kamara hivatalnoka)
Pereg(h)i Albert	latin (magisteri cím, a Magyar Kamara alkalmazottja), horvát/dalmát (1536-tól az urakodó minden szlavóniai ügyben kelt utasítását ő expedálta), magyar
Pesthy Ferenc	latin (a Magyar Kamara alkalmazottja), magyar
Péteváradi Balázs	latin (a Magyar Kamara alkalmazottja), magyar
Polyány Ferenc	latin (a Magyar Kamara alkalmazottja)

A kamarai tanácsosok nyelvtudása

név	nyelvtudás
Prandorffer Tamás	német (származás), latin (a Magyar Kamara alkalmazottja), nem tudott magyarul!
Puechler/Piechler, Wolfgang/Farkas	német (az Udvari Kamara titkára), latin (az Udvari Kamara, majd a Magyar Kamara alkalmazottja)
Rajky István	latin (a Magyar Kamara alkalmazottja), magyar
Reichersdorffer György	német (erdélyi szász), latin (bécsi egyetemen tanult), magyar (1527 tavaszán Ferdinánd Erdélybe küldte a szászok és a székelyek megnyerésére)
Sibrik Gergely, szarvaskendi	latin (alországbíró, a Várday-féle kormánytanács tagja, a Helytartótanács tagja), német? (1546 tagja a revucai és a selmezbányai bányatisztviselők és bányászok kérésével kapcsolatban kinevezett bizottságnak, 1546-ban Várday Pál őt is ajánlotta a szultán udvarába induló követségbe Gerardus császári titkár mellé), magyar
Sibrik Osvát, szarvaskendi	latin (a Magyar Kamara alkalmazottja), magyar
Sinzendorff, Hans von	német (az Alsó-Ausztriai Kamara alkalmazottja, 1561-ben tagja az alsó-magyarországi bányavárosok felmérésére kiküldött bizottságnak, többször járt el a bányavárosok ügyeiben), latin (az Alsó-Ausztriai, majd a Magyar Kamara alkalmazottja)
Szerémi Sebestyén	latin (a Magyar Kamara alkalmazottja), magyar
Thorda Zsigmond	magyar (Paxy Annához írt levele), latin (iskolái, tanársága stb.), ógörög (fordítás)
Thury Ferenc	magyar (család), latin (a Magyar Kamara alkalmazottja)
Thurzó Ferenc	latin (egyetemre járt), olasz (a padovai egyetemre járt), német (1556-ban több ízben is Bécsben tartózkodott Ferdinánd tanácsában, napidíjat is kapott)
Török István	latin (a Magyar Kamara alkalmazottja)
Turkovith Miklós	latin (a Magyar Kamara alkalmazottja), német? (budai főbíró)
Újlaky János	magyar (szakirodalom), latin (szakirodalom), horvát (szakirodalom), olasz? (szakirodalom)
Wernher, Georg/György	latin (hivatali karrier), ógörög (görögösen ragoz bizonyos latin szavakat), német (német polgár), nem tudott magyarul!
Zermegh János	latin (a bécsi egyetemen tanult), német (a bécsi egyetemen tanult), horvát (apja Varasd megyében volt birtokos)

A kamarai tanácsosok nyelvtudása		
magyar	22	66,67%

latin	33	100,00%
német	18	54,55%
ógörög	3	9,09%
horvát	7	21,21%
olasz	6	18,18%
egyéb	1	3,03%
összes tanácsos	33	100,00%

A fentiek tükrében azt mondhatjuk, hogy a kamarai tanácsosok gyakorlatilag mindannyian rendelkeztek az ügyvitelhez szükséges mélységű latintudással.

Németül elsősorban a német anyanyelvűek tudtak: a szászok (Armpruster Pál Kristóf²⁵³¹ és Reichersdorffer György²⁵³²) és a német nyelvterületről származók (Ernleutner Bálint/Valentin Ernleutner²⁵³³, Hans von Kharlingh²⁵³⁴, Paul de Oberstein²⁵³⁵, Pemfflinger István²⁵³⁶, Prandorffer Tamás²⁵³⁷, Puechler Farkas/Wolfgang Piechler²⁵³⁸, Hans von Sinzendorff²⁵³⁹ és Wernher György/Georg Wernher²⁵⁴⁰).

A magyarországi eredetű családból származók közül is megtanultak néhányan németül – bár itt jelentős részben feltételezésekre vagyunk utalva. Többen tanultak német nyelvterületen; különösen népszerűek voltak a bécsi iskolák és az ottani egyetem: Hosszútóthy György azon kevesek közé tartozott, akik nemcsak látogatták, hanem el is végezték a bécsi egyetemet²⁵⁴¹, Zermegh János²⁵⁴² és Nádasdy Tamás²⁵⁴³ csak látogatta az intézményt (Nádasdy

²⁵³¹ Gecsényi 2003, 106. p. Mivel pozsonyi polgárságáról több adat is ránk maradt (pl. 3. jegyzet), elvettem a Pallas és a Révay lexikon azon feltevését, miszerint Szebenben született volna. Pallas 1896, 489. p.; Révai 1916, 794. p.

²⁵³² Szinnyei 1916, 700. p.; Schuller 1859, 226. p.

²⁵³³ Mikó-Pálffy 2002, 110. p., l. még Fallenbüchl 1967, 195. p.; Fallenbüchl 1968, 233. p.

²⁵³⁴ Adelslexikon 1864, S. 27.

²⁵³⁵ Adelslexikon 1865, S. 558.

²⁵³⁶ Payr 1917, 70. p.; Szabó 2002, 376. p.; Nagy 1862, 206. p.; Szabó 2002, 376. p.; Nagy 1862, 206. p.

²⁵³⁷ Takáts 1996, 65. p.

²⁵³⁸ Payr 1937, 95. p.

²⁵³⁹ Adelslexikon 1868, S. 502.

²⁵⁴⁰ Ianocki 1776, 299. p., Bauch 1898, 82. p., Rensing 1933, 32. p.; Katona 2000, 267. p., Balegová 2001, 168. p., Erdősi 1963, 103. p., Szűcs 1990, 8. p., Bernhard 2015, 207. p., Kiss 2010, 136. p., Bauch 1894, 43. p., l. még Franz Faber közel egykorú költeményét:

"Corvinum Neomerga, humiles genuere Patescae

Vernerum utrumque insignem, sed praestitit alter

Plectro elegisque potens, operám ille in tempore duro

Hungariae fidam rebus navavit agendis,

Nee minus ingenio, calamo linguaque disertus." (Idézi: Bauch 1898, 104. p., Csepregi 2006, 42. p., német fordítást idéz Katona 2000, 276. p.), Contemporaries of Erasmus, 3. köt. 438. p.

²⁵⁴¹ Gecsényi 2003, 107. p., Gecsényi 2008a, 483. p.

²⁵⁴² Gecsényi 2001, 61. p.

²⁵⁴³ Horváth 1838, 10. p.; Bessenyei 1999, 10. p.; Pálffy 1999, 29. p.; Söptei 1998, 1-2. p.; Bessenyei 2005, 17. p.; Bitskey 2000, 34. p. Bécsi egyetemi tanulmányait kizárólag Bessenyei említi. Bessenyei 2005, 17. p. Bolognai tanulmányaira l. még Veress 1941, 83-84. p., római tanulmányaira l. Veress 1941, 260. p.

Grácban is tanult²⁵⁴⁴), de fokozatot nem szerzett. Mások német dominus mellett szolgáltak, így Desewffy János Hans Ungnad, majd Leonard Freiherr von Vels oldalán.²⁵⁴⁵ Megint mások egy-egy olyan ügy megoldásában segédkeztek, amelyhez nagy valószínűséggel szükség volt a német nyelv ismeretére, mint például Gerendi Miklós, aki 1524-ben királyi biztos volt Szebenben²⁵⁴⁶, 1525-ben pedig a szászoknál²⁵⁴⁷, Sibrik Gergely bányászattal kapcsolatos ügyben intézkedett²⁵⁴⁸, 1546-ban Várday Pál őt is ajánlotta a szultán udvarába induló követség tagjául Gerardus császári titkár mellé²⁵⁴⁹. Thurzó Ferenc 1556-ban több ízben is Bécsben tartózkodott Ferdinánd tanácsában.²⁵⁵⁰ Turkovith Miklós budai főbíróként működött 1534-1542 között.²⁵⁵¹

A németül tudók igen magas arányára és néhány tanácsos rosszul adatolt képzettségére való tekintettel igen valószínű, hogy azok közül is szép számmal tudtak ezen a nyelven, akikről az kutatásaim jelenlegi állása alapján nem bizonyítható. Ebbe a kategóriába sorolnám Fekete Mihályt, Polyány Ferencet, Rajky Istvánt és Török Istvánt. Velük együtt 19-ről 25-re emelkedne a németül tudók száma, ami arányukat 54%-ról 71%-ra emelné, vagyis a tanácsosok alig több mint fele helyett már közel háromnegyedükről bizonyíthatnánk, hogy beszéltek németül.

A tanácsosok közül sokan tudtak vagy tudhatak horvátul is, ami a helybeliekről, például a Pozsega megyei Desewffy Jánosról²⁵⁵² és Zermegh Jánosról, akinek apja Varasd megyében volt birtokos²⁵⁵³, szinte biztosra vehető, és feltételezhető azokról is, akik hosszabb-rövidebb ideig a horvát végvidéken működtek, mint például Gerendi Miklós, aki horvátországi helytartóként működött 1535-1536-ban,²⁵⁵⁴ Nádasdy Tamás horvát-szlavón bán volt 1537-1542

²⁵⁴⁴ Horváth 1838, 10. p.; Bessenyei 1999, 10. p.; Söptei 1998, 1. p.; Bitskey 2000, 34. p.; Bessenyei 2005, 17. p.

²⁵⁴⁵ Mikó-Pálffy 2005, 325. p.

²⁵⁴⁶ Fraknói 1875, 52. p.; Hanuy 1906, 482. p.; Zoványi 1891, 215. p., csak utal erre Bónis 1971, 324. p.

²⁵⁴⁷ Fraknói 1875, 64. p.

²⁵⁴⁸ 1546-ban Révay Ferenc nádori helytartó és Wolfgang a Puchheim mellett tagja volt a revucaí és a selmezbányai bánya tisztviselőinek és bányászainak kérésével kapcsolatban kinevezett királyi biztosokról. I. Ferdinánd parancslevele Pekry Lajos számára a revucaí és selmezbányai bánya tisztviselőinek és bányászainak kérésével kapcsolatban kinevezett királyi biztosokról (Révay Ferenc nádori helytartó, Wolfgang a Puechaim, Sibrik Gergely). ÖStA HKA Altes Münz- und Bergwesen Ungarn RN 1. fol. 141.

²⁵⁴⁹ Kenyeres 1997, 110. p.; Laczlavik 2012, 49. p.

²⁵⁵⁰ Ember 1946, 80. p.

²⁵⁵¹ 1534/1535: Kubinyi 2009, 506. p. 386. jegyzet, Kubinyi 1971, 260. p. 386. jegyzet, hivatkozva: MNL OL E 185 Nádasdy-misszilisek, V. 2. cs. vége, 1541: Bessenyei 2001, 23. p., Kubinyi 1971, 260. p. 386. jegyzet, hivatkozva: Verancsics II. köt. 47-48. p., 1541-1542: Kubinyi 1975, 230. p. Kubinyi 2009, 506. p. 386. jegyzet, é. n.: Káldy 1979, 36. p., é. n., kétszer: Bessenyei 2007, 33. p.

²⁵⁵² Gecsényi 2008, 480. p.; Mikó-Pálffy 2005, 324. p.; Desewffy Sándor: Újabb adatok a Desewffy család történetéhez. In: Levéltári Szemle, 26. évf. (1976) 2-3. sz. 129. p.

²⁵⁵³ Gecsényi 2003, 106. p., Gecsényi 2008a, 482. p., Bartoniek 1975, 87. p., Sörrös 1907a, 98. p., Szinnyi József Magyar írók élete és munkái. 14. köt. Bp., 1914. 236. p., MÉL 1982, 1070. p., Nagy 1865, 360. p.; Bartoniek 1975, 88. p., Sörrös 1907a, 98. p., Szinnyi 1914, 1800. p., Nagy 1865, 360. p.

²⁵⁵⁴ 1535-1536: Fallenbüchl 1988, 74. p., 1536-: Monumenta... 1874, 617. p.

között.²⁵⁵⁵ Paul de Oberstein és Újlaky János esetében nem említ konkrétumot a szakirodalom²⁵⁵⁶, de tudjuk, hogy nem innen származtak. 1536-tól Pereghi Albert expediálta az uralkodó minden szlavóniai ügyben kelt utasítását, így az ő esetében is feltételezhető a horvát nyelvtudás.²⁵⁵⁷

Az olasz nyelv ismerői mindannyian valamely itáliai egyetemen szerezték tudásukat: Armpruster Pál Kristóf²⁵⁵⁸, Thorda Zsigmond²⁵⁵⁹ és Thurzó Ferenc²⁵⁶⁰ a padovai, Nádasdy Tamás a római universitason²⁵⁶¹, Paul de Oberstein Bolognában tanult, majd Ferrarában szerezte meg a jogi doktorátust²⁵⁶². Újlaky Jánosról is említi egy korabeli forrás, hogy olaszul is tudott.²⁵⁶³

A korban az ógörög nyelv a műveltség (egyik) csúcsának számított, és a kamarai alkalmazottak közül is kifejezetten kevesen ismerték. Thorda Zsigmond ógörögről latinra fordította Euripides Oresztészt,²⁵⁶⁴ és naplójában is számos ógörög nyelvű bejegyzés

²⁵⁵⁵ 1537: Horváth 1838, 72. p.; Bessenyei 1999, 18. p.; Söptei 1998, 5. p.; Bessenyei 2005, 29. p.; 1541: uo. 76. p., Benedek 2007, 146. p.; 1537-1539: Varga Szabolcs: Nádasdy Tamás horvát-szlavón bánsága (1537-1539). In: Századok, 144. évf. (2010) 4. sz.; 1537-1542: Fallenbüchl 1988, 74. p., 1542: Söptei 1998, 5. p., é. n.: Pálffy 1999, 29. p.

²⁵⁵⁶ Obersteinre l. Goldfinger 1951, 316. p.; Újlakya l. *Opinio consiliariorum Hungarorum "super articulo literarum Augerii orators, quo ille dimissionem et alium sibi successorem postulat"*, utódként javasolják Péter csanádi prépostot (Petrus Paulinus csanádi püspök 1561-ig), Újlaky János tinnini választott püspököt (Újlaky János 1555-1560 között tinnini püspök), Rákóczy Györgyöt, és Péchy Gáspárt, a követnek tudni kell magyarul, horvátul, olaszul és latinul, legjobb a választott csanádi lehetne, aki mind a négyet tudja, a többiek csak hármat (olaszul nem tud), egyházi is mehet, a többiek, de különösen a francia király előszeretettel küld egyháziakat. s. d. (1562 előtt). ÖStA HHStA Türkei I. Karton 29. Konv. 1572. XI-XII., s. d. fol. 82-85. Bár nehéz a kortársakkal vitába szállni, de talán feltételezhetjük, hogy ha Padovában járt egyetemre, akkor az olasz nyelvet is elsajátította valamilyen szinten.

²⁵⁵⁷ Varga 2011, 360-361. p.

²⁵⁵⁸ Fraknoi 1879, 273-274. p.

²⁵⁵⁹ Fraknoi 1873/2., 18-92. p.; Zeman 1983, 102-103. p.; Zeman 2003, 38. p.; Katona 2000, 274. p., Szlavikovszky 2007, 44. p., Hörk 1896, 332. p., Bernhard 2015, 212-213. p.; Szabó 1993, 57. p.; Gömöry 1937, 363. p.; Okál 1974, 113. p.

²⁵⁶⁰ Ebben az évben írt hozzá levelet az ugyancsak Padovában tanuló Simon Grazi, amelyben apja, a humanista orvos, Antonius Grazi művét neki ajánlja. 1539-ben Thurzó Ferenc másodnagybátyjának, Az olmtüzi püspöknek írt Padovából. Gecsényi szerint akár 1543-ig is elhúzódhattak tanulmányai. Annyi bizonyos, hogy 1539-ben – akár csak rövid időre, akár véglegesen – hazautazott Magyarországra. Gecsényi 2010, 7-8. p.; Takáts 1925, 17. p., Veress 1915, 30. p., Veress 1941, 184., 476-477. p.

²⁵⁶¹ Horváth 1838, 10. p.; Bessenyei 1999, 10. p.; Pálffy 1999, 29. p.; Söptei 1998, 1-2. p.; Bessenyei 2005, 17. p.; Bitskey 2000, 34. p. Bécsi egyetemi tanulmányait kizárólag Bessenyei említi. Bessenyei 2005, 17. p. Bolognai tanulmányaira l. még Veress 1941, 83-84. p., római tanulmányaira l. Veress 1941, 260. p.

²⁵⁶² Goldfinger 1951, 316. p.

²⁵⁶³ *Opinio consiliariorum Hungarorum "super articulo literarum Augerii oratprs, quo ille dimissionem et alium sibi successorem postulat"*, utódként javasolják Péter csanádi prépostot (Petrus Paulinus csanádi püspök 1561-ig), Újlaky János tinnini választott püspököt (Újlaky János 1555-1560 között tinnini püspök), Rákóczy Györgyöt, és Péchy Gáspárt, a követnek tudni kell magyarul, horvátul, olaszul és latinul, legjobb a választott csanádi lehetne, aki mind a négyet tudja, többi csak hármat (olasz nem), egyházi is mehet, a többiek, de különösen a francia király előszeretettel küld egyháziakat, foglyok ügye, majd budai pasáról írjon Paksy János neki. s. d. (1562 előtt). ÖStA HHStA Türkei I. Karton 29. Konv. 1572. XI-XII., s. d. fol. 82-85. Bár nehéz a kortársakkal vitába szállni, de talán feltételezhetjük, hogy ha Padovában járt egyetemre, akkor az olasz nyelvet is elsajátította valamilyen szinten.

²⁵⁶⁴ Euripidis Orestes, Tragoedia cum primis elegans, latino carmine longe doctissima expressa, nuncq. primum in lucem edita Sigismundo Geloo Pannonio interprete. Basileae, Ex Officina Ioannis ini, Anno Salutis humanae M.D.L.I. Mense Ianuarii. RMK III. 393.

található.²⁵⁶⁵ Wernherről is elképzelhető, hogy tudott valamennyire ógörögül – ha nem is veje szintjén – ugyanis egy-egy levelében görögösen ragozott bizonyos szavakat.

A magyartudás kérdése nehéz dió: sokan magyar családból származtak, így feltételezhetjük, hogy ez volt az anyanyelvük, azonban nehezebben mérhető, különösen a rosszul adatolt tanácsosok esetében, hogy a szászok, illetve német nyelvterületről származók közül hányan tanultak meg – akár a kamarai kiküldetésük során – magyarul is. Magyar családból származott a tanácsosok többsége, így Desewffy János, Fekethe Mihály, Gerendi Miklós, Hosszútóthy György, Kisserényi Ferenc, Kistapolcsányi Tamás, Nádasdy Tamás, Pereghi Albert, Pesthy Ferenc, Péterváradai Balázs, Polyány Ferenc, Rajki István, Sibrik Gergely és Osvát, Szerémi Sebestyén, Thorda Zsigmond, Thury Ferenc, Thurzó Ferenc, Török István, Turkovith Miklós, Újlaky János és Zermegh János is. Arra is van adatunk, hogy valaki úgy került a tanácsosok közé, hogy nem tudott magyarul, így Prandorffer Tamás²⁵⁶⁶ és Wernher György.²⁵⁶⁷

Az egyéb nyelveket beszélők közé még kevesebben tartoztak. Hosszútóthy Györgyről konstantinápolyi rezidensi szolgálata okán feltételezhetjük, hogy valamilyen szinten megtanult törökül.²⁵⁶⁸

Paul de Oberstein tudott messze a legtöbb nyelven: feljegyezték róla, hogy német anyanyelvén kívül beszélt latinul, olaszul, spanyolul, franciául, csehül, „dalmátul”, horvátul, ruténül és lengyelül is.²⁵⁶⁹

Összegezve megállapíthatjuk, hogy a tanácsosok mindegyike tudott latinul, jelentős részük pedig magyarul és németül is – márpedig munkájukhoz ezekre a nyelvekre volt alapvetően szükségük. Néhányukról elképzelhető, hogy kiküldetése során horvátul is megtanult, avagy már tudott is, mert onnét származtak; itáliai egyetemi stúdiumaik során többen elsajátíthatták az olaszt, és egy-két tanácsos az ógörögben is jártas volt. Utóbbi nyelveknek nem a mindennapi munka során vették hasznát, hanem az ezek nyújtotta presztízis és az elsajátításuk során megszerzett kapcsolatrendszer segítette őket a hivatali előmenetelben. Összehasonlítás-képpen érdemes megemlíteni, hogy a kamarai uradalmak tisztségviselőinél is

---

²⁵⁶⁵ ELTE EK Kézirattár G 325 Gyalui Thorda Zsigmond naplója

²⁵⁶⁶ Takáts Sándor szerint Prandorffer nem tudott magyarul (tolmács útján érintkezett alattvalóival, ill. a magyar nevek szinte azonosíthatatlanul el vannak fordítva jelentéseiben). Takáts 1996, 65. p.

²⁵⁶⁷ „Sed profecto non is sum, qui ex re atque dignitate Vestrae maiestatis hoc negotii gerere possum, primum litium rudis legumque patrie huius et lingua imperitus.” Wernher levele I. Ferdinándhoz. Eperjes, 1539. szeptember 22. Rensing 1933, 49-50. p. 36.

²⁵⁶⁸ Kerekes 2004, 1192. p.; Gecsényi szerint elképzelhető, hogy 1566-os követségét Oláh Miklósnak köszönhette. Gecsényi 2003, 108. p.; 1566 k. Ákosfy 1938, 203. p.; é. n.: Gecsényi 1999, 77. p.; é. n. MKL, Hosszútóthy László szócikk, utal erre Gecsényi 2001, 61. p.

²⁵⁶⁹ Goldfinger 1951, 316. p.

fontos szempontként emelték ki a helyi nyelvek ismeretét, így nem meglepő, hogy a tanácsosok esetében sem volt ez másként.²⁵⁷⁰

II.4.b)β)4. Egyetemi tanulmányok

A kamarai tanácsosok egyetemi stúdiumairól elméletileg meglehetősen pontos ismeretekkel rendelkezünk, hiszen a magyar diákok által preferált olaszországi, német és lengyel egyetemek anyakönyveit többnyire már kiadták, a magyarországi hallgatók adatait Magyarországon is megjelentették.²⁵⁷¹ Így tehát végignéztem ezeket a munkákat, és kigyűjtöttem belőlük a kamarai tanácsosokra vonatkozó adatokat. Ezt az adatsort kiegészítettem a szakirodalomból (elsősorban az életrajzi jellegű munkákból, ahol ezek rendelkezésre álltak) származó információkkal. Ennek alapján feltételezhető, hogy aki egyetemre járt, annak stúdiumairól valahonnét van adatom – tehát némi alappal feltételezem, hogy ha valakinek felsőbb tanulmányairól sehol sem találtam információt, akkor nem járt egyetemre.

A kapott adattár természetesen nem egészen pontos. Egyrészt nem zárható ki, hogy valaki nem a fenti egyetemek valamelyikét látogatta, és egyetemjárását nem rögzíti sem a szerző által felhasznált szakirodalom (így a magyarországi hallgatókat tárgyaló kötetekből kimaradt a hét német származású tanácsos – a tanácsosok közel egynegyede!), sem pedig az elsősorban gazdasági működést tárgyaló források. Másrészt – mint a felsorolt munkák által tárgyalt évkörökök is látszik – bizonyos évkörök kiesnek, holott néhány kamarai tanácsos járhatott ekkor egyetemre, vagy csak régebbi, olykor pontatlan és hiányos szakirodalom állt rendelkezésünkre. Sokszor a magyar hallgatókra specializálódott könyvek nem tartalmazzák azoknak az adatait, akik nem itt születtek, hanem csak később költöztek be az országba. Az összegyűjtött anyag mindennek ellenére nagyságrendileg igen nagy valószínűséggel reprezentatív, az abból levont következtetések pedig helytállóak.

Mind Kubinyi, mind Köblös felhívta a figyelmet arra, hogy a Jagelló-korban a hivatalnokréteg tagjai közül kevesen jártak egyetemre, és még kevesebben szereztek fokozatot.²⁵⁷² Ennek oka, hogy nem volt szükség egyetemi végzettségre, hiszen elsősorban a „gyakorlati jogászrend” (sic!) tagjait keresték a hivatalokban.²⁵⁷³ Magyarországon számos

---

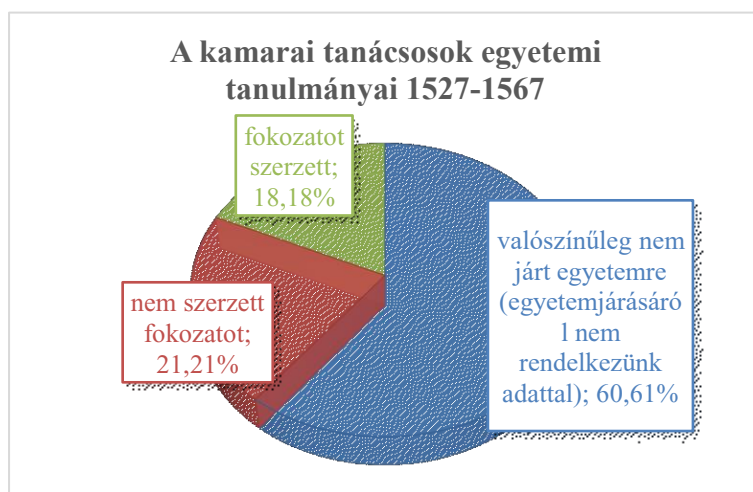
²⁵⁷⁰ Kenyeres 2008, 201. p.

²⁵⁷¹ Fraknói 1873a; Szlavikovszky 2007; Veress 1915; Veress 1941; Tüskés 2008; Schrauf 1902; Gall-Szaivert 1959-1971; Kissné Bognár 2004; Locher 1773; Szögi 2011; Niemeyer 1905; Varga 2004; Szögi 2003; Metrica seu Album universitatis Cracoviensis a. 1509-1551. Ed. ... Varsó, 2010.; Schrauf 1894; Muczkowski 1849; Chmiel 1892.; Szögi 2003.

²⁵⁷² Kubinyi 1957, 32-33. p., Kubinyi 1968, 225. p.; Köblös 1988, 27. p.

²⁵⁷³ A kifejezés Jakó Zsigmondtól ered, aki azt a réteget értette a kifejezés alatt, akik „a káptalani iskolákban a középkori műveltség hagyományos alapismeretein kívül megtanulták az oklevélírást, valamelyik hiteleshely vagy nagybíró (vajda, nádor, országbíró) kancelláriájának scribájaként pedig munkájuk során elsajátították az oklevélszerkesztést és az élő joggyakorlatot”. Jakó 1967, 220. p.; Kubinyi 1988, 7. p.

káptalani és kolostori iskola nyújtott kiváló középfokú képzést, így a hivatalnoki munkához nem is volt szükség egyetemi stúdiumokra.²⁵⁷⁴ „A bártfai és a brassói iskola oktatási szintje a wittenbergi egyetem kívánalmaihoz igazodott, mivel mindkettő Melanchthon kiváló tanítványának vezetésével működött. Akik ezekből az iskolákból mentek az egyetemre, azoknak már nem volt szükségük a baccalaureusi vizsgák letételére.”²⁵⁷⁵ A bécsi iskolákban is sok magyar diák tanult.²⁵⁷⁶ Az 1560-ban megalapított katolikus bécsi tartományi iskolában kifejezetten cél volt, hogy a nemesifjakat az ország kormányzásában való részvételre is képezzék. Az iskola mindemellett alapos képzést nyújtott a „studia humanitatis”-ból is.²⁵⁷⁷

A Mohács utáni évtizedekben sem változott jelentősen ez az arány: a vizsgált 33 (a német tanácsosokat levonva már csak 26!) tanácsos közül 13 személy egyetemjárásáról tudunk (Armpruster Kristóf,²⁵⁷⁸ Ernleutner Bálint²⁵⁷⁹,

Hosszútóthy György²⁵⁸⁰, Nádasdy Tamás²⁵⁸¹, Paul de Oberstein²⁵⁸², Pereghi Albert²⁵⁸³,

²⁵⁷⁴ A Pesten és Budán, valmainit környékükön fekvőket Kubinyi András vette számba. Kubinyi 1968, 213-215. p.

²⁵⁷⁵ Ritoókné 1984, 226. p.

²⁵⁷⁶ Szelestei N. 1997, 150. p.

²⁵⁷⁷ Gecsényi 1992, 96-98. p.

²⁵⁷⁸ Veress 1915, 34., 36. p.

²⁵⁷⁹ Mikó-Pálffy 2002, 110. p.; 145. p.

²⁵⁸⁰ Gecsényi 2003, 107. p.; Gecsényi 2008a, 483. p. Szögi 2003, 255. p. no. 2817.; Kissné Bognár 2004, 58. p. no. 119.; Frankl 1873b, 231. p.

²⁵⁸¹ Horváth 1838, 10. p.; Bessenyei 1999, 10. p.; Pálffy 1999, 29. p.; Söptei 1998, 1-2. p.; Bessenyei 2005, 17. p.; Bitskey 2000, 34. p. Bécsi egyetemi tanulmányait kizárólag Bessenyei említi. Bessenyei 2005, 17. p. Bolognai tanulmányaira l. még Veress 1941, 83-84. p., római tanulmányaira l. Veress 1941, 260. p.; l. még Veress 1941, 81., 260. p.

²⁵⁸² Goldfinger 1951, 316. p.; Gecsényi 2001, 58. p.

²⁵⁸³ Varga 2011, 359. p.

Pétervárad Balázs²⁵⁸⁴, Reichersdorffer György²⁵⁸⁵, Thorda Zsigmond²⁵⁸⁶, Thurzó Ferenc²⁵⁸⁷, Újlaky János²⁵⁸⁸, Wernher György²⁵⁸⁹ és Zermegh János²⁵⁹⁰) – ez a tanácsosok alig több mint harmada (de a magyarországi származású tanácsosoknak már közel fele!).

Még szűkebb, mindössze féltucatnyi főből áll azok köre, akik fokozatot is szereztek: Ernleutner Bálint, Hosszútóthy György, Paul de Oberstein, Pereghi Albert, Thorda Zsigmond és Wernher György. Ők az egyetemre jártak pontosan felét, az összes tanácsosnak kevesebb, mint egyötödét alkotják (de az összes magyarországi származású tanácsosnak már közel egynegyedét!).

Érdeemes megvizsgálni – ahol erre van lehetőség –, hogy melyikük mit tanult. Többen bölcsészeti tanulmányokat folytattak (így Wernher és Thorda), míg mások a jogban mélyedtek el (például Armpruster, Oberstein és talán Pereghi). A jogi képzettség – bár látszatra segíthetett a hivatali pályán – valójában nem jelentett nagyobb előnyt a hivatali gyakorlatnál, ugyanis a külföldi egyetemeken természetesen nem a speciális magyar jogszokásokat oktatták. Érdeemes azonban összehasonlításként megemlíteni, hogy az 1550-es években – igaz, már csak

---

²⁵⁸⁴ Kiss 2017, 69. p.

²⁵⁸⁵ Schrauf 1902, 167. p.; Kenyeres 2003, 68. p., 22. jegyzet; Szinnyei 1906, 700. p.; Az 1510-es dátumról csak Forisek tud, forrását nem jelöli meg. Forisek 2013, 417. p.; Gecsényi 2003, 103. p., Fraknói a bécsi egyetem anyakönyvében 1512-ben találta meg Reicherstorffert (Georgius Reithenstorffer ex Cibinio). Fraknói 1873b, 224. p., Gecsényi csak annyit említ, hogy Itáliában végezte egyetemi tanulmányait. Egy lábjegyzetben azonban leírja, hogy 1510-be és 1512-ben járt a bécsi egyetemre. Gecsényi 2001, 56-57. p. 9. jegyzet, l. még Gecsényi 2008, 478. p.

²⁵⁸⁶ Erre vonatkozóan egyetlen adat ismert 1535-ből. Schrauf 1893, 102.; Frankl [Fraknói] Vilmos: A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században. Bp. 1873, 266., l. Frankl i. m./2., Zeman i. m./2. 38.; Gömöry 1937, 361.; Zoványi i. m.; Waldapfel 1946, 42., Krakóban ismerkedett meg Verancsics Antallal és testvérével Mihállyal, akikkel jó kapcsolatot alakított ki. Előbbi leveleskönyve az alábbi anekdotát őrizte meg róla számunkra: *Facunde, graviter, docte, Sigismunde, peroras./ Et latium pulchre fundis ab ore sonum;/ Christigenumque sophos vere sancteque revelas./ Et quaeri debet, qua ratione doces?/* Fraknói 1874, 166. p., l. Frankl i. m./3.; Okál 1974, 106. p.; Zeman 1983, 102. p.; Zeman 2003, 38. p.; Zoványi 1977, 223. p.; Thorda wittenbergi tanulmányait és Melanchtonnal való barátságát Fraknói Vilmos is megerősíti; l. Fraknói 1873/2., 289. p.; Gömöry 1937, 361. p., egyetemi tanulmányaira utal Szűcs 1990, 11. p., Thorda volt a harmadik magyar diák, aki magister lett Wittenbergben. Ritoókné 1984, 229., 236. p., Tolnay 2004, 8. p., Hörk 1896, 332. p.; Fraknói 1874, 167. p.; Révész 1859, 218. p.; Szögi 2011, 249. p. no. 2700. Hogy első helyen szerzett fokozatot, Wernher alábbi soraiból tudjuk: „*Sigismundus inter vigintiseptem magistros artium liberalium nuper Vitebergae promotus, ut vocant, primum locum totius academiae calculis tenuit. Mirifice amator et praedicatur ab omnibus...*” Wernher György levele Révay Ferenchez. Eperjes, 1544. április 12. Idézi: Veress 1915, 34. p.; kiadja: Fraknói 1873, 70-71. p. no. XXXVII.

²⁵⁸⁷ Ebben az évben írt hozzá levelet az ugyancsak Padovában tanuló Simon Grazi, amelyben apja, a humanista orvos, Antonius Grazi művét neki ajánlja. 1539-ben Thurzó Ferenc másodnagybátyjának, az olmtúzi püspöknek írt Padovából. Gecsényi szerint akár 1543-ig is elhúzódhattak tanulmányai. Annyi bizonyos, hogy 1539-ben – akár csak rövid időre, akár véglegesen – hazautazott Magyarországra. Gecsényi 2010, 7-8. p.; Takáts 1925, 17. p., Veress 1915, 30. p., Veress 1941, 184., 476-477. p.

²⁵⁸⁸ 1546: Juhász 1934, 30. p., é. n.: Bartoniek 1975, 341. p., Chobot 1917, 548. p., Bártfai Szabó 1904, 16. p. Veress Endre egyik idézett művében sem találtam erre adatot., é. n.: Frankl 1873, 273. p.; Chobot 1917, 548. p. Erre utalhat Gecsényi, amikor magasan képzettként említi. Gecsényi 2008a, 482. p.; Kissné Bognár 2004, 59. p. no. 172.

²⁵⁸⁹ Csepregi 1990, 41. p.; Lakatos 2008, 275. p.; Szűcs 1990, 8. p.; Rensing 1933, 33. p.; Csepregi 2006, 42. p., Chmiel 1892, 158. p.

²⁵⁹⁰ Gecsényi 2001, 61. p.

kivételesen – még udvarbíró is lehetett írástudatlan személy; ennek fényében saját koruk legműveltebbjeinek tekinthetjük a kamarásokat (a század vége felé már az uradalmi tisztviselőkkel szembeni követelmények is megemelkedtek).²⁵⁹¹

Az egyetemi tanulmányokról tehát nem igazolható, hogy direkt módon előnyt jelentettek volna a kamarához való bekerülésnél. Azt is valószínűnek tartom, hogy az egyetemi stúdiumok nem a diploma, még csak nem is a megszerzett tudás (hiszen latinul már akkor is tudtak, amikor először iratkoztak be az egyetemre, a gazdasági ismereteket pedig egyik fakultáson sem oktatták), hanem a kapcsolatrendszer miatt voltak fontosak: az egyetemen a polgárok és az arisztokraták gyermekei együtt tanulhattak (például Armpruster Kristóf itt barátkozott össze Révay Ferenc gyermekeivel²⁵⁹²), avagy humanista műveltséggel „felfegyverkezve” „meghódíthattak” egy-egy főurat, aki később támogatta őket előmenetelükben (például Wernher). Hasonló következtetésre jutott Peter Rauscher a birodalmi kormányzervekre vonatkozóan: nem bizonyítható az egyetemi tanulmányok előnyös volta.²⁵⁹³ A csehországi uradalmi tisztviselők proszopográfiai vizsgálata alapján hasonló kép bonatkozik ki: Szent Vencel koronájának országaiban is ritka volt az egyetemet végzett uradalmi tisztviselő.²⁵⁹⁴

II.4.b)β)5. Humanista műveltség

A korabeli uralkodókhöz hasonlóan I. Ferdinánd is szerette volna humanistákkal emelni udvara tekintélyét. Almási szerint „Ferdinánd bizonyos esetekben kifejezetten áldozatkésznek mutatkozott híresebb humanisták megszerzésére: Julius Alexandrinus kezdő keresete évi 800 gulden volt; a bécsi egyetem számára a híres páduai retorikatanár, Lazarus Bonamicus megnyerésére ugyanennyi pénzt ajánlott a király, de hiába; a veronai történészt, Onofrius Panviniust pedig biztosította arról, hogy ha az udvari szolgálat mellett dönt, feltételeit nem fogja visszautasítani. Míg Báthory István lengyel király még ennél is nagyobb összeget szánt volna két humanista „sztár” – a Párizsban tevékeny Petrus Ramus és a Rómában élő Antonius Muretus – megnyerésére (szintén hiába)...”²⁵⁹⁵

A fentiek fényében érdemes megvizsgálni, hogy a Magyar Kamara tisztviselői között mekkora volt a humanisták aránya akár patrónusként, akár kliensként. Saját kutatásaim alapján mindössze hét kamarai hivatalnokról, azaz a vizsgált tisztviselők alig több mint egyötödéről

---

²⁵⁹¹ Kenyeres 2008, 200-201. p.

²⁵⁹² Szinnyei 1891, 253. p.; Fraknoi 1873b, 29., 273-274. p.

²⁵⁹³ Rauscher 2004, 141. p.

²⁵⁹⁴ Kenyeres 2008, 202. p.

²⁵⁹⁵ Almási 2005, 31-32. p.

(21%) sikerült kimutatnom, hogy bármi köze lenne a humanizmushoz. Köztük találjuk Gerendit²⁵⁹⁶, Nádasdyt²⁵⁹⁷, Pereghit²⁵⁹⁸, Reichersdorffert²⁵⁹⁹, Thordát²⁶⁰⁰, Wernhert²⁶⁰¹ és Zermeghet²⁶⁰².

A fentiek közül Nádasdy volt az egyetlen patrónus, aki komoly mecenatúrát folytatott.²⁶⁰³ Sylvester Jánost, Dévai Bíró Mátyást és Tinódi Lantos Sebestyént is támogatta.²⁶⁰⁴ Udvara kulturális központ volt.²⁶⁰⁵ Tevékenységére itt csak röviden utalok, mert a szakirodalom részletesen feldolgozta.

²⁵⁹⁶ Vekov Taurinust idézi, aki szerint "nemcsak a latin történetírásért rajongott, de érdeklődött Thuküdidész és Polübiosz művei iránt is". Vekov Taurinust idézi. uo. 21. p. Georg Reichersdorffer Chorographiáját Gerendi Miklósnak ajánlotta. uo. 24. p. Silesius Logus neki ajánlotta némely költeményét. Békefi 1907, 562. p. Gerendi királyi titkárként összejárt más humanistákkal is. Leggyakrabban Piso Jakab királyi titkár budai házában találkoztak. A kör tagjai voltak többek között Piso, Nádasdy Tamás, Oláh Miklós és Szalaházy Tamás királyi titkárok, de 1525 telén például két sziléziai származású humanista, Caspar Ursinus Velius és Geog von Logau is Pisonál vendégeskedett. Lakatos 2010, 428. p. Brenner Márton orvos és evangélikus lelkész Gerendinek ajánlotta *Dialogus ad Matthiam invietissimum régen ezt Beatricem reginam, de vitae humanae conditione et corporis aegritudine toleranda* című művét (Basel, 1540, Bécs, 1541). l. Brenner Márton szócikk. In: Szinnyi 1891, 1335.

p.
²⁵⁹⁷ Komoly mecenatúrát folytatott. Horváth 1838, 121-126. p. Barta 1988, 65-66. p.; Bitskey 2000, 33-43. p.; Söptei 1998, 9-10. p.; Horváth 1956, 43-58. p.; Kardos 1973, . p.; Péter 1995, 56-65. p.; Bessenyei 2005, 33-36. p.; Sylvester Jánost, Dévai Bíró Mátyást és Tinódi Lantos Sebestyént is támogatta. Katona 1963, 240. p. Udvara kulturális központ volt. Szakály 1999, 87-104 p.; Fülöp 1983, 23. p.; Söptei 1998, 9-11. p.; Bessenyei 2005, 33-36. p.

²⁵⁹⁸ Komoly műveltségre tett szert, de neve nem található meg sem a bécsi, sem a krakkói, sem pedig az itáliai egyetemek anyakönyvében. Varga 2011, 352-253. p. Műveltségére l. még Varga 2011, 370-375. p.. Egyetemi végzettségét magisteri címen kívül az is alátámasztja, hogy a királyi jogügyigazgatói posztot mindig egyetemet végzett emberek kapták. Neki ajánlották a *Pannoniae luctus c. antológiát*. Varga 2011, 372-373. p., Lakatos 2008, 259-286. p.; Pártfogolta Pesti Gábort. Waldapfel 1935, 12., 14. p., Varga 2011, 370-371. p. Wernher Györggyel és Sylvester Jánossal levelezett Sylvester Újtestamentum-fordításának kiadásáról és helyesírásáról. Vértes O. 1958, 23. p.; Ivány 1994, 447. p. Sylvester János A tíz parancsolatnak... című könyvét Pereghi továbbította a krakkói nyomdából a szerzőnek 1538-ban. Thury 1907, 246. p.

²⁵⁹⁹ Munkái közül a két legismertebb: 1. *Moldáviáé Qvae Olim Daciae Pars, Chorographia, Georgio a Reicherstorff. Viennae, M. D. XLI.* 2. *Chorographia Transylvaniae, quae Dacia olim appellata, aliarumquae provinciarum & regionum succincta descriptio & explicatio.* Izsó 2009, 9. p.; Révai 1924, 130. p.; Szinnyi 1906, 701. p.; Schuller 1859, 227. p.; Capesius 1967, 43. p.; Részletes elemzést l. Capesius, 49-59. p.; számos művet publikált ezeken kívül, l. még Capesius 1967, 59-62. p.

²⁶⁰⁰ l. a róla szóló fejezetet

²⁶⁰¹ l. a róla szóló fejezetet

²⁶⁰² A bécsi egyetemen tanult. Gecsényi 2001, 61. p.; Humanista műveltséggel rendelkezett. Gecsényi 2008b, 401. p., Szinnyi 1914, 1800. p. A pozsonyi szellemi élet résztvevője. Gecsényi 2003, 106. p., Gecsényi 2008a, 482. p., Talán a számadások minőségének rovására is sokat forgolódott az irodalmi élet résztvevői között. Sörös 1907a, 112. p. Történeti munkája (Forgách Simon dunáninnyi főkapitány bízta meg): *Historia rerum gestarum inter Ferdinandum et Johannem Ungariae Reges usque ad ipsius Joannes obitum*, amely 1662-ben jelent meg először nyomtatásban Amszterdamban, de kéziratban korábban is széles körben ismert volt). Bartoniek 1975, 88. p., Sörös 1907b, 223-224. p. A művét visszavonulása után írta, nem pedig 1540 körül, amint Podhradezky tévesen feltételezi. Podhradezky 1839, 239-240. p., Bártfai Szabó 1910, 304. p.; Gecsényi 2003, 106. p., Gecsényi 2008a, 482. p., magyarul l. Zermegh 2007. l. még Papp 2002, 156., 159. p., Oborni—Varga 2012, 270-271., 274. p., Bartoniek 1975, 88-90. p., Molnár 1896, Sörös 1907b, 224-235. p., Szinnyi 1914, 1801. p., MÉL 1982, 1070. p.
²⁶⁰³ Horváth 1838, 121-126. p.; Barta 1988 65-66. p.; Bitskey 2000. 33-43. p.; Söptei 1998, 9-10. p.; Bitskey 2000, 36-42. p.; Horváth 1956. 43-58. p.; Kardos 1973.; Péter 1995. (A Ráday-gyűjtemény tanulmányai 8.) 56-65. p.; Bessenyei 2005, 33-36. p.

²⁶⁰⁴ Katona 1963. 240. p.

²⁶⁰⁵ Szakály 1999. 87-104 p.; Fülöp 1983, 23. p.; Söptei 1998, 9-11. p.; Bessenyei 2005, 33-36. p.

Gerendi humanista irodalmi munkásságáról nem tudunk, viszont többen is neki ajánlották egy-egy művüket, illetve Vekov Taurinust idézi, aki szerint „nemcsak a latin történetírásért rajongott, de érdeklődött Thuküdidész és Polübiosz művei iránt is”.²⁶⁰⁶ Georg Reichstorffer Chorográphiáját Gerendi Miklósnak ajánlotta.²⁶⁰⁷ Silesius Logus neki ajánlotta némely költeményét.²⁶⁰⁸ Brenner Márton orvos és evangélikus lelkész Gerendinek ajánlotta *Dialogus ad Matthiam invietissimum Beatricem reginam, de vitae humanae conditione et corporis aegritudine toleranda* című művét (Basel, 1540, Bécs, 1541).²⁶⁰⁹ Gerendi királyi titkárként összejárt más humanistákkal is.²⁶¹⁰ Leggyakrabban Piso Jakab királyi titkár budai házában találkoztak. A kör tagjai voltak többek között Piso, Nádasdy Tamás, Oláh Miklós és Szalaházy Tamás királyi titkárok, de 1525 telén például két sziléziai származású humanista, Caspar Ursinus Velius és Geog von Logau is Pisonál vendégeskedett.

Pereghi Albert patrónusi tevékenysége is adatolható. Pereghiről tudjuk, hogy komoly műveltségre tett szert, de neve nem található meg sem a bécsi, sem a krakkói, sem pedig az itáliai egyetemek anyakönyvében.²⁶¹¹ Egyetemi végzettségét magisteri címén kívül az is alátámasztja, hogy a királyi jogügyigazgatói posztot mindig egyetemet végzett emberek kapták.²⁶¹² Neki ajánlották a *Pannoniae luctus* c. antológiát.²⁶¹³ Pártfogolta Pesti Gábort.²⁶¹⁴ Wernher Györggyel és Sylvester Jánossal levelezett Sylvester Újtestamentum-fordításának kiadásáról és helyesírásáról.²⁶¹⁵ Sylvester János *A tíz parancsolatnak...* című könyvét Pereghi továbbította a krakkói nyomdából a szerzőnek 1538-ban.²⁶¹⁶

Reichersdorffer a szász humanisák köréhez tartozott, és jelentős irodalmi munkákat hagyott hátra.²⁶¹⁷ Munkái közül a két legismertebb²⁶¹⁸: *Moldaviae Quae Olim Daciae Pars, Chorographia, Georgio a Reicherstorf. Viennae, M. D. XLI.; Chorographia Transylvaniae, quae Dacia olim appellata, aliarumquae provinciarum & regionum succuncta descriptio &*

²⁶⁰⁶ Vekov Taurinust idézi. uo. 21. p.

²⁶⁰⁷ uo. 24. p.

²⁶⁰⁸ Békefi 1907 3. sz. 562. p.

²⁶⁰⁹ l. Brenner Márton szócikk. In: Szinnyi 1891. 1335. p.

²⁶¹⁰ Lakatos 2010, 428. p.

²⁶¹¹ Varga 2011, 352-253. p. Műveltségére l. még Varga 2011, 370-375. p.

²⁶¹² Varga 2011, 359. p.

²⁶¹³ Varga 2011, 372-373. p., Lakatos 2008 259-286. p.

²⁶¹⁴ Waldapfel József: Pesti Gáborról. [I.]. In: Irodalomtörténet, 24. évf. (1935) 1. sz. 12., 14. p., Varga 2011, 370-371. p.

²⁶¹⁵ Vértés O. András: Nyelvjárási változatok vagylagos jelölése Dévai Bíró helyesírásában. In: Magyar Nyelv, 54.

évf. (1958) 1. sz. 23. p.; Ivány Zoltán: Adalékok Dévai Bíró Mátyás ab barát, ap pap, em mester-féle helyesírásának nyelvjárási lokalizációjához. Magyar Nyelv, 90. évf. (1994) 4. sz. 447. p.

²⁶¹⁶ Thury Etele: Reformációkori egyháztörténeti emlékek. In: Protestáns Szemle, 19. évf. (1907) 4. sz. 246. p.

²⁶¹⁷ Capesius 1967, 46. p.

²⁶¹⁸ Részletes elemzést l. Capesius, 49-59. p.; számos művet publikált ezeken kívül, l. még Capesius 1967, 59-62. p.

explicatio.²⁶¹⁹ Előbbi 1550-ben jelent meg először Bécsben, utóbbi pedig 1541-ben látott napvilágot.²⁶²⁰ A szerző Erdély és Moldva leírásáról szóló geográfiai művében részletes ismertetést ad az erdélyi bányászatról.²⁶²¹ Mindkettőt Ferdinándnak ajánlotta, egyiket (Schuller nem említi, melyiket) rajta kívül Oláh Miklósnak is.²⁶²²

Zermegh szintén rendelkezett humanista műveltséggel.²⁶²³ A pozsonyi szellemi élet résztvevője volt.²⁶²⁴ Történeti munkáját Forgách Simon dunáninneni főkapitány biztatására írta meg²⁶²⁵, címe: *Historia rerum gestarum inter Ferdinandum et Johannem Ungariae Reges usque ad ipsius Joannes obitum*, amely 1662-ben jelent meg először nyomtatásban Amszterdamban, de kéziratban korábban is széles körben ismert volt.²⁶²⁶

Thorda és Wernher humanista munkásságát a róluk szóló fejezetekben részletesen méltatom, így itt nem kívánok kitérni rá.

A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy a humanista műveltség elsősorban tehát a kapcsolatok biztosítása miatt volt fontos: segítségével a különféle tisztségere, állásokra pályázó személyek felhívhatták magukra egy-egy főúr, netán az uralkodó vagy felesége figyelmét, és innét már egyenes út vezetett valamely hivatalba vagy familiárisi szolgálatba. A királyhoz és a királynéhoz, valamint a főurakhoz fűződő kapcsolatokról és azok jelentőségéről részletesebben a következő fejezetben lesz szó.

II.4.b)γ Kapcsolatrendszer

Nagyon nehezen adatolható, hogy mely kamarai tisztviselőknél volt szerepe egy nagyúri, netalántán királyi pártfogónak a Magyar Kamara hivatalnoki karába való bekerülésnél, mert nagyon kevés az ezt bizonyító forrás, és ha egy irat kifejezetten ajánl is valakit – amint már korábban is utaltam rá – és csakugyan felvették, nem tudhatjuk, hogy milyen egyéb tényezők mekkora súllyal estek a latba. Így hát csupán azt áll módunkban megvizsgálni, hogy kiknél

²⁶¹⁹ Izsó 2009 9. p.; Révai 1924, 130. p.; Szinnyi 1906, 701. p.; Schuller 1859, 227. p.; Capesius 1967, 43. p.

²⁶²⁰ uo., l. még Capesius 1967, 43-44. p.

²⁶²¹ Részletesebben l. Forisek 2013, 418. p.; Balogh F. András: Nagyszeben német irodalma. In. Korunk, 18. évf. (2007) 1. sz. 90. p.; Teutsch 1880, 614-624. p.

²⁶²² Schuller 1859, 227. p.

²⁶²³ Gecsényi 2008b, 401. p. (a továbbiakban:

Gecsényi 2008b), Szinnyi 1914, 1800. p.

²⁶²⁴ Gecsényi 2003, 106. p., Gecsényi 2008a, 482. p., Talán a számadások minőségének rovására is sokat forgolódott

az irodalmi élet résztvevői között. Sörös 1907a, 112. p.

²⁶²⁵ Bartoniek 1975, 88. p., Sörös 1907b, 223-224. p. A művét visszavonulása után írta, nem pedig 1540 körül, amint Podhradczy tévesen feltételezi. Podhradczy 1839, 239-240. p., Bártfai Szabó 1910, 304. p.

²⁶²⁶ Gecsényi 2003, 106. p., Gecsényi 2008a, 482. p., magyarul l. Zermegh 2007. l. még

Papp 2002. 1. köt. 156.,

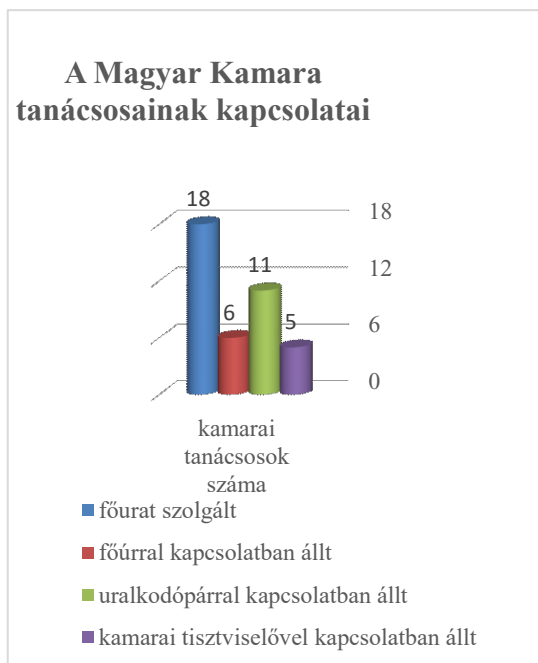
159. p., Oborni—Varga 2012. 270-271., 274. p., Bartoniek 1975, 88-90. p., Molnár

1896., Sörös 1907b, 224-235. p., Szinnyi 1914, 1801. p.,

MÉL 1982, 1070. p.

igazolható, hogy valamely nagyúrral vagy a királlyal familiárisi vagy egyéb kapcsolatban álltak. Ennek alapján feltételezhetjük, hogy ha egy főúr több familiárisa, vagy egy kamarai alkalmazott rokona, ismerőse is a kamarához került, abban igen nagy szerepe lehetett kapcsolati tőkéjének.

A familiárisi kapcsolatokat már korábban részletesen tárgyaltam, így most csak két megjegyzést teszek. Az első, hogy túlnyomó többségben vannak azok, akik valamely főúrral kapcsolatban álltak, és elképzelhető, hogy azoknak is volt patrónusa, akiről ezt nem tudjuk. – ezek szerint döntő szerepe volt a főúri pártfogónak egy-egy kamarai poszt elnyerésében. Már Gecsényi megállapította, hogy az 1526 utáni évtizedekben elsősorban Thurzó Elek helytartó környezetéből (Szerémi Sebestyén, Pereghi Albert, Péterváradai Balázs,

Zermegh János), a század közepétől pedig Oláh Miklós udvartartásából kerültek többen a Magyar Kamarához (két későbbi elnök, Radéczy István és Vizkelethy Tamás, valamint Hosszútóthy György, Nagyváthy Ferenc és Ebeczky Mátyás), valamint a Szepesi Kamarához (Jezerniczky György, Nagyváthy Ferenc).²⁶²⁷ A listát kiegészíteném Révay Ferencel és Nádasdy Tamással, akiknek familiárisi köréből szintúgy többen is bekerültek a kamarába, így valószínűnek tűnik a feltételezés, hogy a fentiek kamarai állásokhoz (is) segítették pártfogoltjaikat.

Mivel a fontosabb tisztviselőket az Udvari Kamara és/vagy az uralkodó nevezte ki, érdemes azt is megvizsgálni, hogy az uralkodópár legalább egyik tagjának ismeretsége milyen arányban eredményezett kamarai alkalmazást. Természetesen itt a II. Lajossal való kapcsolat nem számíthatott olyan mértékben, mint a Habsburg Máriával, Jagelló Annával vagy magával I. Ferdinánddal való nexus, ezért az előbbieket nem vettem számításba. Így összesen tizenegy főről adatolható, hogy az uralkodópár legalább egyik tagját szolgálták – tehát az uralkodócsalád való kapcsolat igen nagy valószínűséggel segítette a kamarai tisztségek elnyerését. (Bár korábban már szó esett erről, de szükséges ismételt áttekinteni) Armpruster

²⁶²⁷ Gecsényi 2001, 62. p. Gecsényi eredményeit átvette Pálffy 2011, 212-213. p.

Kristóf Ferdinánd mellett szolgált.²⁶²⁸ Dessewffy János ugyanő udvari familiárisa volt.²⁶²⁹ Gerendi Miklós a helytartóság egyik tanácsosaként működött.²⁶³⁰ Nádasdy Tamás Mária királyné és a későbbi Ferdinánd király számára teljesített megbízatásokat.²⁶³¹ Pemfflinger István Ferdinánd feleségét, Jagelló Annát, majd magát Ferdinándot szolgálta.²⁶³² Pereghi Albert szintén a Habsburg-uralkodó mellett működött (bár kamarai titkárságával egyidőben!).²⁶³³ Reichersdorffer György Mária királyné familiárisa vagy titkára volt.²⁶³⁴ Sibrik Gergely királyi tanácsosként²⁶³⁵ és a Várdy Pál vezette kormánytanács tagjaként²⁶³⁶ is működött. Thurzó Ferenc királyi tanácsos volt.²⁶³⁷ Kicsit kilóg a sorból, de ide sorolható Hans/Johann von Kharlingh, aki császári tanácsosként²⁶³⁸, valamint Paul de Oberstein, aki Miksa császár tanácsának²⁶³⁹, majd kancelláriájának tagjaként²⁶⁴⁰, császári titkárként²⁶⁴¹ szolgált.

Végül, de nem utolsósorban azt sem feledhetjük, hogy a nem főúri származású kamarai tanácsosok is gyakran ajánlottak – főleg az alacsonyabb pozíciókba – egy-egy megbízható vagy annak tartott embert. Mindössze hatan vannak azok, akiknek adatolható valamely kamarai tanácsossal való kapcsolata. Ezen belül is érdemes megkülönböztetni a viszony jellege alapján azokat, akik ismeretségben, illetve azokat, akik rokonságban álltak egymással. Gerendi Miklós még a Mohács előtti időből, Piso Jakab humanista körében ismerte meg Nádasdy Tamást.²⁶⁴²

²⁶²⁸ MIL 1963, 61. p.

²⁶²⁹ Mikó-Pálffy 2005, 325. p.

²⁶³⁰ 1527: Ember 1946, 92. p.

²⁶³¹ Bessenyei 1999, 11. p.; Söptei 1998, 4. p.; Bitskey 2000, 34. p.; Bessenyei 2005, 20. p. Horváth 1838, 28. p.

²⁶³² Annára l. é. n.: Kubinyi 1964, 94. p.; Ferdinánd húga, Mária mellé elküldött Pozsonyba három német biztost, Rauber Kristóf laibachi püspököt, Dornberg Rézmánt és Pemflinger Istvánt, akik a királlyal és az alsó-ausztriai kormányval állandó összeköttetést tartottak fenn. Feladatát és hatáskörét csak általánosságban jelölte meg, amikor a rendeket felszólította, hogy mindenben engedelmeskedjenek neki. Ember 1946, 92. p.; Ortway 1914, 296. p.; l. még I. Ferdinánd instrukciója Hans Lamberg, Anna királyné udvarmestere, Pemflinger István budai udvarbíró részére Mária özvegy királynéval való tárgyalásra, többek között a körmöci pénzverde, a pozsonyi harmincad és a máramarosi só ügyében. ÖStA HHStA Ungarische Akten Specialia Fasc. 343. Geldangelegenheiten der Königin Maria Nr. 45-160. III. Papiers concernant les affaires de la reine Maria ainsique ses rapports et ses différends avec le roi Ferdinand, depuis la mort du roi Louis jusque e l'accord fait a Gand 1526-1539 fol. 68-73. no. 55.; 1527-ben már királyi asztalnok, l. Thalóczy—Hodinka 1903, 599. p.

²⁶³³ 1531: Varga 2011, 357. p., 1537: Varga 2011, 464. p., é. n.: Gecsényi 2008, 478-479. p.

²⁶³⁴ 1525: Mária királyné egy 1525. októberére datált levélben kérte, hogy családjával együtt utazzon az udvarba, és szolgálja őt. Tevékenységének mibenléte nem ismert. Capesius 1967, 37. p.; Kenyeres 2003, 68. p., 22. jegyzet; Forisek 2013, 417. p.; Szinnyi 1906, 700. p.; 1526: a mohácsi csata után követte Máriát Pozsonyba. A királyné ajánlotta testvére figyelmébe, így ettől az évtől királyi titkár. Bessenyei 2003, 94. p.; 1526-1527: Ortway 1914, 213. p. Kubinyi megjegyzi, hogy nem mutatható ki királyi titkárként, noha Mária titkárai közül többeket II. Lajos is foglalkoztatott. Kubinyi 2005, 14. p.

²⁶³⁵ 1526-1549: Koppány 2002, 109. p. 5. jegyzet; Ember 1946, 211-212. p.; 1545: Holub 1960, 191. p.; 1551: Sunkó 2001, 4. p.; é. n.: Gecsényi 2003, 103. p., Gecsényi 2008, 478. p.;

²⁶³⁶ 1543-: Laczlavik 2012, 53. p.

²⁶³⁷ Thurzó Ferenc kérésére I. Ferdinánd a nyitrai püspökség birtokainak egy évi adóját a vár és a város megerősítésére fordíthatja. Kiadja: ETE 1909, 519-520. p., no. 494.

²⁶³⁸ é. n.: Gecsényi 2008a, 483. p.

²⁶³⁹ 1512-: Goldfinger 1951, 316. p., 1616-1526: Gecsényi 2001, 58. p.

²⁶⁴⁰ 1512: Goldfinger 1951, 316. p.; 1518: Goldfinger 1951, 317. p.

²⁶⁴¹ 1516-1526: Gecsényi 2001, 58. p.

²⁶⁴² Lakatos 2010, 428. p.

Hosszútóthy György Nádasdy Tamás familiárisa volt²⁶⁴³, és bizonyosan ismerte Kisserényi Ferencet, hiszen özvegyét vette feleségül²⁶⁴⁴. Reichersdorffer Györgyöt Gecsényi kutatásai szerint a Pemfflingerek ajánlották I. Ferdinánd figyelmébe.²⁶⁴⁵ Sibrik Gergely érdekében közbenjárhatott testvére, Osvát, aki már tanácsos volt.²⁶⁴⁶ Elképzelhető, hogy Zermegh Jánost Szerémi Sebestyén támogatta a kamarához való bekerülésben.²⁶⁴⁷ Thorda Zsigmondot apósa, Wernher vitte be a kamarába.²⁶⁴⁸

II.4.b)δ Vallás

Bár a protestáns hitelvekkel nem értett egyet, kliensei vallási hovatartozásával szemben Ferdinánd többnyire közönyös maradt, jóllehet nyíltan nem katolikus tanácsadókat nem kívánt maga mellé venni.²⁶⁴⁹

---

²⁶⁴³ Dominkovits Péter–Pálffy Géza: Küzdelem az országos és a regionális hatalomért. A Nádasdy család, a magyar arisztokrácia és a Nyugat-Dunántúl nemesi társadalma a 16-17. században. 2. rész. In: Századok, 144. évf. (2010) 5. sz. 1099. p.

²⁶⁴⁴ Gecsényi 2003, 108. p.

²⁶⁴⁵ Gecsényi 2001, 56. p.

²⁶⁴⁶ 1527-1528: Nagy 1863, 172. p. Mivel Ferdinánd 1528-ban alapította a Magyar Kamarát, ez utóbbi kezdő dátumot fogadtam el tisztségviselésére. 1528-: Gecsényi 2001, 56. p., Gecsényi 2003, 102. p.; Gecsényi 2008, 478. p., Ember 1946, 131. p.; 1531: Laczlavik 2013, 30. p.; Ember 1946, 124., 131. p.; 1531-: Gecsényi 2008, 478. p., 1532-1533: Gecsényi 2001, 57. p., Bessenyei 2007, 55. p., 1549: Ember 1946, 131. p.; é. n.: Bilkei 2004, 44. p.

²⁶⁴⁷ Sörös 1907, 109. p.

²⁶⁴⁸ Az első írásos bizonyíték Thorda kamarai működésére vonatkozóan csak 1553-ból maradt fenn: egy január 19-én kelt királyi utasítás információt kér Thorda korábbi szolgálatairól, ugyanis Wernher már korábban kérte, hogy az uralkodó emelje a kamarai tanácsosai közé. „Quomodo nobis ex parte egregii fideli nostri Sigismundi Geloii cum ad servitia nostra, in medium consiliariorum Camerae nostrae Hungaricae assummi, humilime (sic!) supplicatum fuerit. Ex incluso supplici libello fusius cognoscetis, quocirca iniungimus et committimus vobis, ut nos desuper cum consilio et opinione vestra informetis, certioresque faciatis. Executuri in eo clementem voluntatem nostram.” MNL OL E 21 Benignae resolutiones 1553. január 19.

²⁶⁴⁹ Almási 2005, 12. p.

A Magyar Kamara elnökeinek egyházi méltóságai

kamaraelnökök	elnökség évköre	egyházi méltóság kinevezésükkor
Gerendi Miklós	1528-1529, 1531-1534	a székesfehérvári káptalan örkanonokja (1525-1534), erdélyi püspök (1526-1542)
Pemfflinger István	1531-1537	-
Pereghi Albert	1537-1546	pécsi nagyprépost (1532-1543)
Pétervárad Balázs	1547-1549	jászói prépost (1546-1549)
Thurzó Ferenc	1548-1556	nyitrai püspök (1534/1543-1557)
Desewffy János	1557-1561	-
Újlaky János	1561-1569	váci püspök (1560-1578)

A kamarai szinten már kevésbé zavarhatta Ferdinándot, hogy valaki rokonszenvezett a reformációval: többeket is engedett igen magas pozíciókba jutni. Felső-magyarországi jövedelemigazgató lett a reformációval szimpatizáló Wernher²⁶⁵⁰ és Thorda,²⁶⁵¹ de tanácsosi kinevezést nyert Armpruster²⁶⁵² is. Gerendiről jóval az elnöksége utáni időből van adat arra, hogy kapcsolatba került volna a reformációval²⁶⁵³, ugyanak-

kor figyelemre méltó, hogy bár 1538-ban kiközösítették az egyházból,²⁶⁵⁴ ugyanebben az évben az uralkodó Pereghi és Reichersdorffer mellett Gerendit is kirendelte a Fuggerek erdélyi sőügyben benyújtott számadásának felülvizsgálatára – vagyis mintha még mindig kamarai tanácsosként működött volna.²⁶⁵⁵ Nádasdy Tamás is rokonszenvezett a reformációval, és a kamarai tanácsosságán túl a nádorságig emelkedhetett. Thurzó Elek házasságkötése előtt áttért

²⁶⁵⁰ Wernher (és Thorda) a korai magyarországi protestáns erasmista irányzathoz tartoztak. Gömöry 1933, 7. p., Erdősi 1963, 105. p., Gömöry 1938, 149. p., Gömöry 1932, 249. p., Gömöry 1994, 23. p. 1538 kora tavaszán találkozott Dévai Bíró Mátyással, a híres reformátorral Krakkóban, aki minden bizonnyal hatással volt rá. Révész 1914, 23. p. 2. jegyzet. Zoványi szerint Wernher tettelesen is támogatta a reformáció elterjedését (részletekre nem tér ki). Zoványi 1986, 132. p. A fentieknek némileg ellentmond, hogy 1538-ban Pereghi Albert Dévai Bíró Mátyás kátáját elküldte Sylvester Jánosnak, hogy javítsa ki, olyan figyelmeztetéssel vette át Wernhertől, hogy szerzője eretnecség hírében áll.

²⁶⁵¹ Gömöry 1937, 361. p.; Bernhard 2015, 225., Thorda Zsigmond 1545. december 25-én azt írta Melanchtonnak, hogy valóságos jótétemény a török terjeszkedés, mert ők nem akadályozzák a protestánsok vallásgyakorlatát. Kiad.: ETE 1909, 448-453. p., részleteket idéz Haiczi 1932, 105-106. p.; Sinay 1911, 234-236. p.

²⁶⁵² Feltehetőleg rokonszenvezett a reformációval, ugyanis Somogyi Péter vágsellyei evangélikus tanító segítséget kért tőle, amikor hitéért fogságba vetették; Armpruster meglátogatta börtönében, és hite megtartására buzdította. Schrödl 1906, 56., 61. p.; Schrödl 1902, 55. p.; l. még Somogyi Armpruster Kristófhhoz írt levelét, amelyben vigasztaló sorait köszöni meg: uo. 62. p. Payr 1924, . p., Koncz 1897, 346 p., Bernhard 2015, 209-210. p., RMNy I., no. 22.

²⁶⁵³ Bónis 1971, 324-325. p.

²⁶⁵⁴ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 35. fol. 1.; Buzási 1977, 33. p.

²⁶⁵⁵ I. Ferdinánd az Alsó-Ausztriai Kamarához a Fuggerek erdélyi sőügyben benyújtott számadása felülvizsgálatáról, amelyre Gerendi Miklós erdélyi püspököt, Pereghi Albert pécsi prépostot és Georg Reicherstoffert is kirendelte. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 383. fol. 223rv

az evangélikus hitre.²⁶⁵⁶ Zermeghgel kapcsolatban is felmerült, hogy lutheránus lett volna.²⁶⁵⁷ A pontos statisztika készítését az adatsor hiányos volta lehetetlenné teszi, de annyi a fentiekből is látszik, hogy ebben az időszakban még nem jelentett komoly akadályt a kamarai karrierben a protestáns tanokkal való rokonszenvezés. Mindemellett tény, amit már Ember és Acsády is észrevett: a XVI. századi kamaraelnökök – két kivételtől eltekintve – mindannyian valamilyen magasabb egyházi méltóságot viseltek: prépostok vagy püspökök voltak (Ember hasonlóan figyelt meg a helytartóság történetében²⁶⁵⁸), kivételt jelentett Gerendi Miklós személye.²⁶⁵⁹ Gyakorlatilag minimálisra csökkent azok száma, akik a protestáns hitelvekkel rokonszenvezve magas egyházi méltóságokhoz jutottak volna, ami lehetővé tette volna az elnökség elnyerését.

Érdeemes megvizsgálni azt az állítást, hogy az uralkodó rendszerint egyháziakat nevezett volna ki az elnökségre.²⁶⁶⁰ Az általam vizsgált kamarai hivatalnokok döntő többsége világi személy volt, így szinte minden, a kamaránál magasabb pozíciót viselő egyházi személy elnöki tisztséghez jutott, s ebben valóban felsőbb szándékot feltételezhetünk. Sőt mi több, azt is feltehetjük, hogy az uralkodó azért nevezett ki két világi személyt elnökké, mert a tisztség megüresedésekor nem voltak megfelelő egyházi jelöltek. Arról sem szabad azonban megfeledkezni, hogy a 15. század óta jellemző volt, hogy a királyi szolgálatokat kisebb-nagyobb egyházi tisztségekkel jutalmazták.

II.4.b) Politikai hovatartozás, megbízhatóság

Nyilvánvalóan alapvető fontosságú szempont volt a királyhűség: ennek hiányában aligha lehetett bekerülni egy állami hivatalba.²⁶⁶¹ Ez természetesen elsősorban a Mohács idején aktív generáció esetében volt létkérdés, és János király halála után jelentősen csökkent a fontossága (persze a hű szolgálat ekkor is fontos maradt).

---

²⁶⁵⁶ Szigethy 1926, 37. p. Az adat hitelességét jelentősen csökkenti, hogy Thurzó Eleket említi Ferenc apjaként, holott Jánostól származott. Payr Sándor szerint felesége, Zrínyi Katalin is református hitű volt (bár nem említi, hogy mikor, így elképzelhető, hogy csak második házassága alatt tért át). Payr 1924, 255. p.; Payr 1918, 4. p.; Zsilinszky 1907, 69. p.; Frivaldszky 2007, 231. p.; Fülep 1998, 443. p.; Minden bizonnyal tévesen datálja 1544-re áttérését Szabó György Piusz. Szabó 1921, 180., 308. p.; Czeizel 1900, 87. p.; Kónya—Csepregi 2013, 20. p.; Almási 2005, 917. p.; Wenczel 1878, 40. p.

²⁶⁵⁷ Podhradczyk szerint nem lehetett lutheránus, mert akkor nem szolgálhatott volna magas rangú egyháziak és Ferdinánd alatt (szerinte nem biztos, hogy Thurzó Elek bármely protestáns irányzattal rokonszenvezett volna, és akkor Ferdinánd sem támogatta volna). Podhradczyk 1839, 242–243. p.

²⁶⁵⁸ Ember 1946, 134. p.

²⁶⁵⁹ Ember 1946, 134. p., Acsády 1894, 50. p., l. még Pálffy 2013, 29. p.

²⁶⁶⁰ Ember 1946, 134. p.

²⁶⁶¹ Guszarova 2006, 18. p.

A Magyar Kamara tanácsosai mikor álltak a Habsburg-uralkodó mellé		
	létszám	arány
Ferdinánd koronázása idején aktívak	21	63,64%
szinte rögtön Ferdinánd szolgálatába álltak (1526-1528)	12	36,36%
később álltak Ferdinánd szolgálatába (1529-1535)	3	9,09%
<i>1526-ban álltak Ferdinánd szolgálatába</i>	4	12,12%
<i>1527-ben álltak Ferdinánd szolgálatába</i>	4	12,12%
<i>1528-ban álltak Ferdinánd szolgálatába</i>	4	12,12%
<i>1529-ben álltak Ferdinánd szolgálatába</i>	2	6,06%
<i>1529-ben vagy 1530-ban álltak Ferdinánd szolgálatába</i>	0	0,00%
<i>1530-1535 között álltak Ferdinánd szolgálatába</i>	1	3,03%
van adatunk arról, hogy korábban I. János mellett szolgáltak	3	9,09%
valószínűleg kezdettől fogva Ferdinándot szolgálták	13	39,39%

A táblázatból is látható, hogy azoknak, akik a mohácsi csata idején aktívak voltak, elsősorban többsége a csata utáni első években már adatolhatóan a Habsburg-uralkodó oldalán állt. A koronázása idején aktívak több mint feléről bizonyítható vagy legalábbis valószínűsíthető, hogy kezdettől fogva őt támogatták. Mindössze három fő esetben van adatunk arra, hogy korábban János király mellett szolgáltak (Sibrik Osvát, Szerémi Sebestyén és Zermegh János), azonban ez szemmel láthatólag nem gördített akadályt a Habsburg-érában való érvényesülésük elé.

II.4.b)ζ „Nemzetiségi” megoszlás, avagy a „német” tanácsosok kérdése

Mind Acsády Ignác, mind pedig Ember Győző felvetette a hivatalnokok nemzetiségi hovatartozásának kérdését is.²⁶⁶² Ember előrebozsátotta, hogy a nemzetiség alatt természetesen mást értettek a korban, mint ma, így ez a terület kifejezetten ingoványos. Annyi bizonyos, hogy a tanácsosokat szét tudjuk választani magyarországi és német nyelvterületről származó, röviden

²⁶⁶² Acsády 1894, . p.; Ember 1946, 135. p.

német tanácsosokra. A magyarországiakat nem lehet és nem is érdemes tovább osztani, hiszen mindannyian hungarus-tudattal rendelkeztek. Már Acsády megfigyelte, hogy a kamara vezető állásaiban a magyarországiak voltak többségben.

Gecsényi Lajos megfigyelte, hogy a korban többször is törekedtek egy, az Udvari Kamaránál gyakorlatot szerzett tanácsost alkalmazni a Magyar Kamaránál, aki megfigyelő és tájékoztató szerepe mellett kétségkívül képviselte is az uralkodó érdekeit a testületben.²⁶⁶³ Pálffy Géza Gecsényi állítását némileg eltúlozva már azt állapította meg, hogy „...ráadásul tevékenységüket [ti. a Magyar Kamara tanácsosainak tevékenységét] a Magyar Kamaránál a kezdetektől fogva még egy osztrák kamarai tanácsos is szemmel tartotta”²⁶⁶⁴. Figyelemre méltó, hogy csak néhány évkörben találunk német tanácsost, sőt, olykor évekig egyel sem találkozunk, mint például 1533-1550-es évek között, de többször is előfordult, hogy egyidejűleg többen is voltak, mint például 1565-1573 között Ernleutner és Kharlingh. Gecsényi ezt azzal magyarázta, hogy csak az 1560-as években alakult ki a német tanácsosi pozíció. Ennek első lépéseként az addig magyarok által betöltött számvevői feladatkört 1564-ben Valentin Ernleutner/Ernleitner vette át a leváltott Zermegh János tanácsostól, és viselte mintegy 20 esztendőn át.²⁶⁶⁵ Azonban érdemes ehhez hozzáfűzni, hogy korábban is voltak német tanácsosok, ha pedig a tisztség állandósulásáról beszélünk, akkor azt egy évtizeddel korábbra, az 1550-es évekre tenném.²⁶⁶⁶

Acsády szerint „...a másod- és harmadrangú állásokban, melyek viselőire nem a rendelkezés, nem a parancsolás, hanem a tulajdonképeni munka, a fáradságos irodai teendők pontos elintézése várákozott, a német elem emelkedett kezdettől fogva túlsúlyra s csak az ajtónálló vagy a kapus volt rendesen magyar”.²⁶⁶⁷ A fentiekből is láthattuk, hogy az általam vizsgált néhány évtizedre semmiképpen sem igaz ez a lesújtó vélemény, hiszen az alsóbb állásokban is döntően magyarországiakat találunk. Egyébként sem áll meg, hogy Acsády a rengeteg utazással és adminisztrációval járó tanácsosi munka helyett pusztán rendelkezésről és parancsolgatásról beszélt.

---

²⁶⁶³ Gecsényi 2001, 58. p.

²⁶⁶⁴ Pálffy 2000, 75. p.

²⁶⁶⁵ Gecsényi 2001, 59. p.

²⁶⁶⁶ Pálffyval ellentétben, aki Gecsényi Lajos egész 2001-es tanulmányára hivatkozva, az 1530-as évekre datálja a német tanácsosi tisztség megjelenését, holott Gecsényi nem ilyen értelemben fogalmazta meg állítását. Pálffy 2007, 1109. p.

²⁶⁶⁷ Acsády 1894, 78. p.

Az ún. „német” tanácsosok

név	tanácsosi működés évköre	előző hivatal
Ernleutner, Valentin	1564-1594	Alsó-Ausztriai Kamara (-1564)
Kharlingh, Liber baro, Hans	1565-1573	császári tanácsos
Oberstein, Paul de	1533-1536, 1550'	Miksa tanácsának és kancelláriájának tagja, császári titkár, számos egyházi méltóság betöltője
véleménye Puechler, Wolfgang	1531	az Udvari Kamara titkára
Sinzendorff, Hans von	1565-1568	az Alsó-Ausztriai Kamara alkalmazottja

Véleményem szerint egyébként nem állandósuló „német” tanácsosi tisztségről, hanem inkább alkalmoszerű kinevezésekről van szó. Legközelebb Kenyeres István véleménye állhat az igazsághoz: a német tanácsosok alkalmoszerű kinevezése „tekinthető a majd I. Miksa (1564–1576) és I. Rudolf (1576–1608) magyar királyok alatt rendszeresen megvalósuló német tanácsosi

állás előképének.”²⁶⁶⁸ Ebből többféle következtetést is le lehet vonni: jelentheti azt, hogy csak a bizonyos szempontból kritikus időszakokban nevezett ki német tanácsost az uralkodó, hogy nagyobb mértékben beavatkozhasson a kamara működésébe, de azt is, hogy egy-egy megüresedett állásba az uralkodó saját bizalmi emberét nevezte ki. Utóbbira utal Kharlingh és Oberstein esete, ugyanis ők nem rendelkeztek hivatali, kivált nem pénzügyi hivatali gyakorlattal, mint társaik – de a többi esetben előbbi is könnyen elképzelhető. Tisztábban látnánk ebben a kérdésben, ha ismernénk a bécsi és a pozsonyi udvar, illetve kamara klikkharcait.

II.4.c) A família

Már Ember Győző felfigyelt arra, hogy némely esetben apáról fiúra öröklődött a hivatal (ez a megállapítás kockázatos: az azonos vezetéknév még csak rokonságot sem feltétlenül jelent!).²⁶⁶⁹ Bár néhány tanácsos családjáról semmit sem tudunk, tehát az adatok nem feltétlenül reprezentatívak, szolgálhat tanulságokkal a rokoni kapcsolatok vizsgálata a hivatalokban való boldogulásban.

Természetesen a házasságkötést és a gyermekek karrierjét csak a világiaknál érdemes vizsgálni – ezzel a vizsgált 32 hivatalnokból 25-en maradnak. Tovább szűkíthetjük a kört azokra, akikről tudjuk, hogy családot alapítottak: így már csak 18-an maradnak. Ha kivesszük

²⁶⁶⁸ Kenyeres 2003b, 71. p.

²⁶⁶⁹ Ember 1946, 135. p.

azokat is, akiknek nem adatolható fiúgyermek, akkor mindösszesen 14 személyre csökken a vizsgálható személyek köre.

Elsőként azt vettem górcső alá, hogy kik azok, akiknek fia valamilyen kamarai hivatalt nyert. A 14 fiúgyermekkel bíró atyából mindössze négy az, aki valamilyen kamarai állást szerzett fiának, még hozzá mindannyian meglehetősen alacsonyra: Ernleutner Valentin fia, Wolfgang számvevősegéd²⁶⁷⁰, Kisserényi Pál gyermeke, ifjabb Pál²⁶⁷¹ és Pesthy Ferenc fia, János²⁶⁷² írnok, Turkovith Miklós csemetéje pedig a szempci, a galgóci, majd az újhelyi harmincad írnoka²⁶⁷³ lett. Armpruser Kristóf fia, Pál kamarai számvevő, majd 1593-tól német tanácsos lett, rokona, Hans pedig a század utolsó évtizedétől több mint harminc esztendőn keresztül harmincadosként szolgált.²⁶⁷⁴

Csak egyikük esetében tudunk a fiú korábbi és későbbi pályájáról, még hozzá Pesthy János esetében. 1561-ben Verancsics Antal meleg hangú levelet írt Pesthy Jánoshoz²⁶⁷⁵, amelyben kifejezte elismerését hűséges és szorgalmas szolgálataiért, majd utalt arra, hogy atyja ajánlotta őt gondjaiba – tehát az ifjabb Pesthy valószínűleg Verancsics familiárisaként kezdhette karrierjét. Pesthy Ferenc és Verancsics talán az egri püspökség igazgatása során felmerült „közös ügyek” révén kerültek kapcsolatba. Elképzelhető, hogy a fent említett Pesthy János azonos azzal a hasonló nevű hallgatóval, aki 1559/60-ban a wittenbergi, 1562-ben pedig a padovai egyetemen tanult.²⁶⁷⁶ 1567 augusztusában Pesthy Ferenc levelet küldött fiával, Jánossal a kamarásoknak.²⁶⁷⁷ A dokumentum Eperjesen kelt, tehát feltételezhetjük, hogy János is itt tartózkodott ekkoriban. A kamara székhelyétől való eltávozás szokatlan volna egy írnoktól, így feltételezhetjük, hogy ekkorra megvált tisztségétől. Valószínű azonban, hogy

---

²⁶⁷⁰ Mikó—Pálffy 2002, 145. p.; tisztségére l. Fallenbüchl 1968, 245-260. p., Benda 1972, 275. p.; Pálffy hivatkozza: ÖStA AVA Adelsakten, Erbblaaandische Akten, Ernleutner fol. 3. Ernleutner dátum nélküli kérelmében arról ír, hogy már 10 esztendeje „coadiutor officinae rationenariae penes Cameram Hungaricam”, és kéri, hogy fizetését emeljék fel 100 forintról 150 forintra (és visszamenőlegesen is folyósítsák az említett időponttól) a nehéz időkre és arra való tekintettel, hogy 1607. szeptember 1-től a számvevő és másik két helyettese feladatait is ő látja el.

²⁶⁷¹ Bessenyei 2001, 26. p.

²⁶⁷² 1566-ban az egyik Pesthy János a Magyar Kamara írnokaként fizetésemelésért folyamodott az uralkodóhoz. A szövegből kiderül, hogy munkába állása óta évi 60 forint a fizetése, és hogy még nem egészen egy éve dolgozik ebbeli minőségben a Kamaránál. „Quantum attinet ad auctionem salarii Joannis Pesthiensis, Camerae huius Sacrae Maiestatis Vestrae Caesaree scribae, quam supplici suo libello, Maiestati vestrae Caesariae submisso porrecto, nobisque pro humili opinione et informatione nostra transmissio, petit, hoc habemus Sacrae Maiestatis Vestrae Caesariae humillime significare.” „Habuit is ad primum servitii sui annum, donec industriae suae documentum aliquod aederet, constitutos benigne a Maiestate Vestrae Caesariae sexaginta florenos Hungaricos.” „Moxque annus integer complebitur, quod officio hoc fungi caepit.” ÖStA FHKA HU RN. 14. fol. 155r-158v A Magyar Kamara tanácsosainak folyamodványa az uralkodóhoz, 1566. december 10. 155. p.

²⁶⁷³ Bessenyei 2001, 24. p., Bessenyei 2007, 33. p.

²⁶⁷⁴ Pálffy 2011, 212. p.

²⁶⁷⁵ Szalay—Wenczel 1868, 281-283. p.

²⁶⁷⁶ Frankl 1873, 305. p.; Veress 1915, 67. p.; Szlavikovszky 2007, 45. p.

²⁶⁷⁷ MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae 1567. no. 48. 1567. augusztus 6. Pesthy Ferenc jelentése a szepesi kamara felállításának nehézségeiről és a hadsereg ellátására általa felvett kölcsönökről.

továbbra is a Magyar Kamara kötelékében – vagy legalábbis a kamarások látókörében – maradt, ugyanis 1571-ben Radéczy Ilonával, a váradi püspök lánytestvérének unokájával való esküvője alkalmából 100 forint segélyt kért az uralkodótól, kérelmét pedig a Magyar Kamara terjesztette fel.²⁶⁷⁸ Érdemes felhívni a figyelmet erre a házasságra: minden bizonnyal nagyszerű lehetőségnek számított az egykori kamaraelnökkel rokonságba kerülni. Tudjuk még, hogy 1575-ben az egyik Pesthy János Semberg Boldizsárral és Paxy Györggyel együtt megkapta a Forgáchoktól a kincstárra szállt Nyir (ma Nyírágó településrésze, Szlovákia, nyitrai kerület) birtokot – ez esetben nincs támpontunk, hogy Pesthy Ferenc fia vagy testvére lehetett az (ti. mindkettejüket Jánosnak hívták).²⁶⁷⁹ A további kutatások tárgya kell hogy legyen, hogy a gyermekek közül hány főnek sikerült magasabb pozícióba kerülnie.

Mindössze egy személyről ismeretes, hogy bármely, nem közvetlen rokonát kamarai álláshoz tudta segíteni: Wernher György felső-magyarországi jövedelemigazgatóként többeket is bevitt a kamarához. Wernher egyik leánya, Eufémia Thorda Zsigmonddal, a jeles humanistával kötött házasságot. Azt sajnós nem tudjuk, hogyan ismerkedtek meg, de Torda 1544-ben, a wittenbergi egyetemről való visszatérésének évében²⁶⁸⁰ már szoros kapcsolatban állt Wernherrel, aminek eredményeként Wernher Révay Ferenc turóci főispán és nádori helytartó figyelmébe ajánlotta Tordát az olaszországi tanulmányútra készülő Révay fiúk nevelőjéül.²⁶⁸¹ Thorda 1550-ben hazatért Itáliából, Eperjesen telepedett le,²⁶⁸² elvállalta az eperjesi rektorságot, és feleségül vette Wernher leányát, Eufémiát.²⁶⁸³ Sokak szerint ennek (is) köszönhette páratlan karrierjét.²⁶⁸⁴ Torda szerepe azért is érdekes, mert noha Wernhernek legalább két fia megérte a felnőttkort, ő mégis veje utódlását igyekezett biztosítani.

Gallus Sonnebrodt, Wernher unokatestvére²⁶⁸⁵ eleinte a felső-magyarországi vármegyék adójának beszedésénél tevékenykedett, az 1550-es években pedig kassai harmincadosként és fizetőmesterként találkozunk vele.²⁶⁸⁶ Wernher másik veje, Szabina nevű leányának férje, Melczer Kristóf a sárosi váruradalom igazgatásában vett részt.²⁶⁸⁷ Melczer Jánost Tuhrinszky a sárosi vár gazdasági felügyelőjeként említi.²⁶⁸⁸ Kristóf talán ama Melczer

²⁶⁷⁸ ÖStA FHKA HU RN. 22. 1571. február 20. fol. 167-170.

²⁶⁷⁹ Bártfai Szabó 1910, 298. p.

²⁶⁸⁰ Zeman 1983, 102. p.; Zeman 2003, 38. p.

²⁶⁸¹ Wernher György levele Révay Ferenchez. Eperjes, 1544. április 12. Kiadás: ETE 1909, 348-349. p. no. 307., Bernhard 2015, 212. p., Bauch 1898, 97. p.

²⁶⁸² Zeman 2003, 39. p.

²⁶⁸³ Szűcs 1990, 10. p.; Zeman 2003, 39. p., Gömöry 1933, 10. p., Zeman 2013, 48. p., Zeman 1983, 103. p., Rensing 1933, 57-58. p.

²⁶⁸⁴ Gömöry 1933, 10. p., Szögi—Kónya 2012, 32. p.

²⁶⁸⁵ MNL OL E 554. Fol. Lat. 931. fol. 43v

²⁶⁸⁶ H. Németh 1997, 187. p.

²⁶⁸⁷ H. Németh 1997, 187. p., l. még Melczer 1888, 262. p., l. még Csergheő 1893, 413. p.

²⁶⁸⁸ Tuhrinszky 1899, 47. p.

család tagja volt, amely rokonságban állt azzal a Melczer családdal, amely szintén rokonságban állt az 1530–1540-es években sárosi kapitányként működő Leonard Österreicherrel és mostohatestvérével, Hansszal.²⁶⁸⁹ Mindkét katona a Melczer családra hagyta vagyonát, de komoly vagyontárgyak (eperjesi szőlő, díszesen felkantározott ló, díszfegyverek) kerültek a Leonard Österreicher tutorául kijelölt Wernher tulajdonába is. Joseph Setzenroth Kassa 1536. évi elfoglalása után került Sáros várába, ahol eleinte az élelmezőmester mellé rendelt ellenőri, majd 1552-ben a vár élelmezőmesteri hivatalát töltötte be. Miután kassai házát 1554-ben végül sikerült visszaszereznie, 1558-ban a főkapitány élelmezőmesterét helyettesítette. A Wernher tágabb rokonságához tartozó, bécsi kereskedőkkel magánszemélyként is szoros üzleti kapcsolatokat fenntartó Garay Máté 1564-től a kassai prófontmester tisztét viselte, Domonkos György deák pedig Feledy Eusták tizedszedőjeként bukkant fel a város panaszlevelében.²⁶⁹⁰

Érdemes arra is figyelmet fordítani, hogy kik azok, akiknek bármilyen rokona valamilyen hivatalnál tevékenykedett. Erre két példát találtam: Szerémi Sebestyén rokona, Teodor trencsényi alispán, királyi táblai ülnök, majd alnádor lett; Thurzó Elek atyafia, György pedig a nádori méltóságig jutott. A meglehetősen kis arányt csak részben magyarázza az adatsorok hiányos volta és az, hogy néhányan inkább a katonai karriert választották, mint például Nádasdy Ferenc vagy Kistapolcsányi János, ifjabb Hans von Sinzendorff a murányi várban szolgált.

Az adatokból levonható a következtetés, hogy a királyi vagy főúri döntéshozókkal való kapcsolat volt a meghatározó az egyes állások betöltésénél. A bárók természetesen támogatták rokonaik magas pozíciókba jutását, illetve segítették familiárisaikat valamivel alacsonyabb állásokat elnyerésében. A többiek még saját fiuk számára is legfeljebb nagyon alacsony állást tudtak megszerezni.

Kutatásaim alátámasztják a szakirodalom azon állítását, miszerint a nemesi származású hivatalnokok esetében viszont a több generáción keresztül kincstári szolgálat még kevésbé volt jellemző a 16. században.²⁶⁹¹ Keveseknek volt annyi hatalma, hogy fiukat vagy más rokonukat olyan pozícióhoz juttassák, ahonnan ő is hivatalt szerezhet fiának vagy más rokonának, vagy ilyen posztra emelkedhet. Mindazonáltal a kamaránál is megfigyelhető a rokonság összetartása, egymás segítése.²⁶⁹² A 17. századra vonatkozóan Fallenbüchl Zoltán kutatásai szerint jobban

---

²⁶⁸⁹ H. Németh 1997, 187. p.

²⁶⁹⁰ H. Németh 1997, 187. p.

²⁶⁹¹ Pálffy 2011, 212. p.

²⁶⁹² A jogtudó-értelmiségi karriermodellekre – alacsonyabb szinten – l. Kenyeres 2008b, 95-116. p.

adatolható ez a jelenség: több családnál is megfigyelhető, hogy egyidejűleg vagy egymást követően több családtag is a kamaránál szolgált.²⁶⁹³

II.4.d) Karriermodellek – értelmiségi karrierlehetőségek

A középkor vége óta számos lehetőség állt nyitva a „hiányszakmának”²⁶⁹⁴ számító értelmiségiek előtt, amelyek a mohácsi csata után tovább tágultak a központi kormányzatok megszervezésével. A 15. századtól a legalább literátusképzettséggel bírók tevékenykedtek jogi ügyekben, a magisztrátusokban, közigazgatásban, vezethették a városi számadáskönyveket, adólajstromokat, bevételi-kiadási naplókat. Jó állást kaphattak a földesúri kúriákban mint tisztartók, prefektusok, gazdasági-számviteli ügyek intézői. Sokan vállalkoztak iskolák vezetésére vagy kereskedelemre, banki ügyek vitelére, sőt, várkapitányságra és katonáskodásra is.²⁶⁹⁵

A literátus képzettség tehát többsikú volt, ez tette alkalmassá a korabeli világi értelmiségi tennivalók mindazon területén való tevékenykedésre, amelyet a korabeli közvélemény nem kötött egyetemi végzettséghez (mint például az orvoslást), vagy nem utalt a klerikusok kizárólagos tevékenységi körébe. Éppen ezért sokoldalúság és gyakorlatiasság jellemezte a literátust. „A literátusműveltség tehát általános értelmiségi jellegű alpműveltség.”²⁶⁹⁶ Éppen általános volta tette lehetővé, hogy birtokosaik egymás után nagyon különböző területeken vagy hivatalokban²⁶⁹⁷ is működhesse: például Wernher humanistaként, városi jegyzőként, bíróként, majd – ezekkel részben párhuzamosan – a Magyar Kamara hivatalnokaként is működhetett.

II.4.d)a Mobilitás a Magyar Kamarán belül

Ebben az alfejezetben azt vizsgálom, hogy a Magyar Kamarán belül volt-e „szamárlétra”, mennyire volt jellemző, hogy a ranglétrán felfelé lehessen haladni, lehetett-e „ugrani”, magas tisztséget el lehetett-e nyerni a megfelelő „fokozatok” végigjárása nélkül. A téma eddigi kutatói, Acsády és Ember hangsúlyozták, hogy a kamaránál számos lehetőség nyílt az emelkedésre.²⁶⁹⁸ Ugyanakkor mindketten megemlítették, hogy ennek voltak korlátai: Acsády

---

²⁶⁹³ Fallenbüchl 1968, 242. p.

²⁶⁹⁴ Kubinyi szerint a középkor alkonyán akkora hiány volt az értelmiségiekből, hogy akár a káptalani kanonoki stallumokban, de még a nemesség számára létfontosságú bíróságoknál is nem nemesi származásúakat kellett igénybe venni. A hiányt fokozta, hogy egy tanult földbirtokos esetleg birtokai kezelése miatt nem tudta volna vállalni a birtokaitól távoli, helyhez kötött hivatali munkát. Kubinyi 1988, 9. p.

²⁶⁹⁵ Mészáros 1981, 129. p.; konkrét példaként l. Kenyeres 2008a, 95-116. p.

²⁶⁹⁶ Mészáros 1981, 130. p.

²⁶⁹⁷ Kubinyi kutatásaiból tudjuk, hogy a különböző hivatalok személyzete egymással szoros kapcsolatban állott, gyakran ment át valamelyik a kancelláriából a kincstárba, vagy a bíróságokhoz, ill. vissza. Kubinyi 1968, 225. p.

²⁶⁹⁸ Ember 1946, 135. p.

szerint a tanácsosi és az elnöki pozíció már elérhetetlen volt egy fogalmazó számára.²⁶⁹⁹ Ember pedig arra a következtetésre jutott, hogy csak az elnökség volt fenntartva magas rangú és születésű egyháziak számára.²⁷⁰⁰ Utóbbi kutatásai szerint több esetben is megfigyelhető, hogy valaki a ranglétra aljáról emelkedett fel akár a tanácsossáig. A közölt névsorok azt bizonyítják, hogy nem volt ritka az olyan hivatali pályafutás, amikor a fiatal fogalmazó vagy számvevősegéd fokról-fokra haladva érte el a tanácsosi címet. Különösen vonatkozik ez a pénztárra és a számvevőségre, ahol különösen sokat nyomott a latban a szakértelem.²⁷⁰¹

Elsőként azt érdemes megvizsgálni, hogy az „új belépők” milyen pozícióban kezdték meg kamarai működésüket. Ha felülről lefelé haladunk a ranglétrán, az elnökkel kell kezdenünk. Mindössze három személyt találhatunk, akik rögtön elnökként kezdték kamarai pályájukat: Gerendi Miklóst, Thurzó Ferencet és Újlaky Jánost. Mindhármuknál megfigyelhetjük, hogy korábban több fontos hivatalt is viseltek: Gerendi kancelláriai referens volt a nagykancellárián²⁷⁰², királyi titkár²⁷⁰³ (1523-1527), küllői örkanonok (Piso Jakabbal együtt)²⁷⁰⁴ (1523), telegdi főesperes²⁷⁰⁵ (Kálnay Imrével egyszerre) (1523), ugocsai főesperes²⁷⁰⁶ (e minőségben bekerült az erdélyi káptalan testületébe) (1524), a budai káptalan

---

²⁶⁹⁹ Acsády 1894, 51. p.

²⁷⁰⁰ Ember 1946, 134. p.

²⁷⁰¹ Ember 1946, 135. p., Pálffy Géza konkrétumok említése nélkül hangsúlyozta, hogy a Magyar Kamaránál is lehetőség volt a felemelkedésre az alsóbb állások révén is. Pálffy 2002, 320-321. p.

²⁷⁰² é. n.: Bónis 1971, 324. p.

²⁷⁰³ 1523: C. Tóth 2010, 178. p. no. 163.; 181. p. no. 166.; Gerendi tájékoztatta a csatáról Szidlowiczki Kristóf lengyel kancellárt. Kubinyi 1978, 220. p.; MNL OL DL-DF 82627.; 1524: Kubinyi 1988, 20. p.; l. még DL-DF 82634 Gerendi Miklós levele Várdai Pál gyulafehérvári püspökhöz; Házi 1929, 84. p. no. 60.; 1525: Sörös 1916, 578. p. (április 23-án egy oklevelet már fehérvári örkanonokként és királyi titkárként tett előterjesztésére állítottak ki); Köblös 1987, 78. p.; MNL OL DL-DF 247761 stb.; 1527: Benedek 2002, 64. p.; Köblös 1987, 78. p.; Gyárfás 1883, 388. p.; 1523-1526: Kasza 2011, 26. p.; Benedek 1993, 247. p.; Vekov 1998, 19. p.; Sörös 1916, 578. p. (Ferdinánd november 5-i koronázásának még örkanonok volt, de már megígérték neki az erdélyi püspökséget); 1523-1525: Szilágyi 1930, 52. p.

²⁷⁰⁴ MNL OL DL-DF 82627.

²⁷⁰⁵ MNL OL DL-DF 82613 Forgách Ferenc királyi kamarás levele Várdai Ferenc erdélyi püspökhöz, 1523. szeptember 10.: a pápa János főesperes halálával megüresedett telegdi főesperességet Kálnay Imre kérésére, neki adományozta. A király közben ezt a stallumot Gerendy Miklósnak adta. Kéri, hogy a pápai adomány járuljon hozzá a püspök. l. még uo. DL-DF 82615: A váci püspök [?] Warda-i Ferenc erdélyi püspöknek, 1523. szeptember 11.: a király adományából Gerend-i Miklós királyi titkár nyerte el a János főesperes halálával megüresedett telegdi főesperességet. A pápa azt másnak adományozta. Reméli, a római adomány nem befolyásolja Gerend-i jogainak érvényességét. Warda-i támogassa Gerend-it. S.k. aláírás után: kérése teljesítése esetén ő sokkal nagyobb dolgokra is kész. Minden bizonnyal így történt, hiszen nem találtam további adatot Gerendi telegdi főesperességére vonatkozóan. uo. DL-DF 82616 Szatmári György esztergomi érsek Warda-i Ferenc erdélyi püspöknek, 1523. szeptember 15.: János mester főesperes Rómában meghalt. A pápa Kálnay Imrének szándékozik a főesperességet adni, a király Gerendy Miklósnak, titkáranak. A pápai döntés bizonytalan. Jobb, ha a püspök Gerendy kinevezéséhez adja consensusát. Különb. a pápa olaszt, vagy más idegent nevez ki. II. Lajos Warda-i Ferenc erdélyi püspöknek, 1523. december 23.: Udalicus örkanonoknak elhalálozásával megüresedett helyre Gerynd-i Miklóst, titkárat ajánlja, kinek eddig nem volt beneficiuma. Eredeti. Papír. Papírfelzetes zárópecsét. uo. DL-DF 82626; Lakatos 2010, 422. p.

²⁷⁰⁶ 1524. Augusztus 12-én e minőségben (valamint királyi titkárként) járt Szebenben a lutheránus vallás terjeszkedésének megakadályozására (l. később!). In: Sörös 1916, 578. p.; Lakatos 2010, 422. p.; é. n.: Vekov 1998, 19. p., é. n.: Bónis 1971, 324. p.; Tüskés 2008, 244. p. no. 4877.

tagja/kegyura²⁷⁰⁷ (prépost) (1525-1526), királyi adószedő²⁷⁰⁸ (1525), a székesfehérvári káptalan örkanonokja²⁷⁰⁹ (1525-1534), a helytartóság tanácsosa (1527)²⁷¹⁰, királyi kincstartó Erdélyben²⁷¹¹ (1527-1529), majd erdélyi/gyulafehérvári püspök²⁷¹² (1526-1542). Újlaky bencés szerzetesként kezdte pályáját²⁷¹³, majd pozsonyi kanonok²⁷¹⁴, feltehetőleg Révay Ferenc familiárisa volt, ugyanis őt küldte fiaihoz egy levéllel (1549. októberében érkezett meg Padovába)²⁷¹⁵, Magyar Tanács tagja²⁷¹⁶ (1559), tinini/knini püspök²⁷¹⁷ (választott) (1555-1560) volt. Thurzó először nyitrai püspök²⁷¹⁸ (1534/1543/1544-1550 választott, 1550-ben a pápa

²⁷⁰⁷1525: Köblös 1988, 34. p.; Köblös 1987, 32., 219. p.; MNL OL DL-DF 246175, 247761 stb.; 1525-1526: Kasza 2011, 26. p.; Lakatos 2010, 422. p., é. n.: Bónis 1971, 324. p.; Tüskés 2008, 244. p. no. 4877.

²⁷⁰⁸1525: Köblös 1987, 32. p.

²⁷⁰⁹1525-1527: Köblös 1988, 37. p.; Köblös 1987, 78., 222. p., Tüskés 2008, 244. p. no. 4877.; 1525 (első említése egy oklevélben 1525. április. 23-án): Sörös 1916, 578. p.; 1527: Benedek 1993, 247. p.; MNL OL A 57 Libri regii 1. köt. 30. p.; 1526: Mária királyné levele Ferdinánd főherceghez, amely szerint magyar ügyben Gerendi Miklós fehérvári örkanonokot küldi hozzá. Pozsony, 1526. október 25. Kiadja: Bauer, Familienkorrespondenz I 482. Eredeti: ÖStA HHStA UA AA Fasc. 2. Konv. C 30., Károly 1898, 142. p.; Ortway 1914, 210. p.; Lakatos 2010, 422. p.; Benedek 2002, 64. p., é. n.: Fallenbüchl 1988, 109. p., é. n.: Bónis 1971, 32. p., -1534: Bónis 1971, 324-325. p.

²⁷¹⁰1527: Ember 1946, 92. p.

²⁷¹¹é. n.: Laczlavik 2004, 33. p.; 1527: Ember 1946, 92. p.; 1529: Jakó 1990, 502. p. no. 4251.; 1531: Jakó 1990, 531. p. no. 4357.; Tagányi—Réthy—Kádár 1900. 108. p.; Kemény 1857, 1. sz. 342-344. p. Egy verséből derül ki, hogy Gerendi előbb kincstartó volt, és csak azután erdélyi püspök.

²⁷¹²1527-1540: Kasza 2011, 26. p.; 1526: Buzási 1979, 118. p.; 1526-1527: Buzási 1979. 317. p.; 1527: Ember 1946, 92., p.; Kasza Péter szerint csak 1527-től erdélyi püspök, l. Kasza 2012, 480. p. 20. lábjegyzet. 1528: Tüskés 2008, 244. p. no. 4877.; Bessenyei 2003, 99. p.; Házi 1929, 267., 276., 326. p.; Nagy—F. Kiss 1995, 5. p.; Ember 1946, 119. p.; Jakó 1990, 495. p. no. 4223., hivatkozva: DL-DF: 36402.; 1529: Jakó 1990, 502. p. no. 4251.; 1531: Házi 1929, 376. p.; Jakó 1990, 531. p. no. 4357.; 1534: Jakó—Valentiny 1944, 27. p. no. 62.; 1538: Bedy 1938, 294. p.; 1540: Iványi 1941, 52. p.; 1542: Ember 1990, 76., 79. p.; 1538-ban volt erdélyi püspökként aposztrofálja a kolozsmonostori konvent egy oklevele, l. Jakó 1990, 612. p. no. 4665., é. n.: Bónis 1971, 324. p., Fallenbüchl 1988, 74. p.

²⁷¹³é. n.: Nagy 1818, 25. p.

²⁷¹⁴é. n.: Chobot 1917, 548. p.

²⁷¹⁵Veress 1915, 41. p.

²⁷¹⁶1559: Ember 1946, 78. p.

²⁷¹⁷1559: Ember 1946, 78. p., 1555-1560: *Opinio consiliariorum Hungarorum "super articulo literarum Augerii oratprs, quo ille dimissionem et alium sibi successorem postulat"*, utódként javasolják Péter csanádi prépostot (Petrus Paulinus csanádi püspök 1561-ig), Újlaky János tinnini választott püspököt (Újlaky János 1555-1560 között tinnini püspök), Rákóczy Györgyöt, és Péchy Gáspárt, a követnek tudni kell magyarul, horvátul, olaszul és latinul, legjobb a választott csanádi lehetne, aki mind a négyet tudja, többi csak hármát (olasz nem), egyházi is mehet, a többiek, de különösen a francia király előszeretettel küld egyháziakat, foglyok ügye, majd budai pasáról írjon Paksy János neki. s. d. (1562 előtt). ÖStA HHStA Türkei I. Karton 29. Konv. 1572. XI-XII., s. d. fol. 82-85. Püspökségének nagy része a Hódoltság területén feküdt, ezért Pozsonyban élt kamarási fizetéséből. Chobot szerint 1557-től püspök. Az 1559. évi püspöki tanácskozáson mint választott tinini püspök vett részt, tehát nem kapott pápai megerősítést. Chobot 1917, 549. p., Ferdinánd levele a pápához Újlaky kinevezése ügyében, 1556. március 26. Regesza: Kollányi 1905, 362-363. p. Nagy Imre tévesen állítja, hogy 1560-ban lett püspök. Nagy 1818, 25. p.

²⁷¹⁸1534-: Wenczel 1878, 38. p. Wenczel szerint a püspökség anyagi helyzetét és gazdálkodását helyrehozta megfelelő képzettségével.; Gecsényi 2010, 6. p. A püspökség ekkor Török Bálint kezén volt, de Thurzó alkut kötött vele Pápa és Nyitra cseréjéről. Gecsényi 2010, 7. p.; Gyenis 1936, 88. p.; Czeizel 1900, 83. p.; Lukinich 1943, 159. p.; 1534: B. Damjanovics—Baán 1997, 157. p.; 1534-1556: Cserenyei 1910a, 278-279. p.; Cserenyei 1910b, 295-296. p.; -1557: Katona 2003, 15. p.; 1534-1557: Kenyeres 2002, 197. p.; Kenyeres 2004, 347. p.; Kenyeres 2002, 198. p.; Czeizel 1900, 86. p.; Högye 1990, 85. p.; Zsilinszky 1907, 69. p.; é. n.: Takáts 1925, 17. p., Fallenbüchl 1988, 109. p., Gecsényi 2008, 479. p.

megegerősítette-1557), aztán Nyitra megye főispánja²⁷¹⁹ (1534/1543/1544-), majd királyi tanácsos²⁷²⁰ (1546), végül rendi kincstárnok²⁷²¹ (1547-1548).

De nézzük a többieket! Azok, akik felemelkedtek az elnökségre, milyen pozícióban kerültek be a kamarához, és milyen további tisztségek betöltése után léptek elő prefektussá? Pétervárad Balázs a Magyar Kamara számvevőjeként, avagy pénztárosaként kezdte kamarai karrierjét²⁷²² (1532k.-1538), majd tanácsos lett²⁷²³ (1542-1553), a felső részek hadi adójának felügyelője²⁷²⁴, országos adópénztáros/a hadiadó legfőbb beszédője²⁷²⁵ (1546-1547), főpénztáros²⁷²⁶ (1549), végül a Magyar Kamara elnöke²⁷²⁷ (1547-1549) lett. Pemfflinger István rövidebb²⁷²⁸ (1528-1529), Dessewffy János hosszabb²⁷²⁹ (1548-1558) tanácsosi működés után lett elnök (Pemfflinger 1531-1537²⁷³⁰, Desewffy 1557-1561²⁷³¹ között). Pereghi Albert

²⁷¹⁹ 1534/1543/1544-: Gecsényi 2010, 7-11. p.

²⁷²⁰ Thurzó ferenc kérésére I. Ferdinánd a nyitrai püspökség birtokainak egy évi adóját a vár és a város megerősítésére fordíthatja. Kiadja: ETE 1909, 519-520. p., no. 494.

²⁷²¹ Az 1547-es nagyszombati gyűlésen a rendek az újonnan megszavazott két forintos adó beszédésére Forgách Zsigmond mellé (rendi) kincstárnokká választották. Tisztségük feladatuk végrehajtásának végéig, 1548-ig szolt. Gecsényi 2010, 11-12. p.

²⁷²² Számadásmesteri tisztségére l. 1532k.-: Gecsényi 2008, 479. p.; 1533-1538: Gecsényi 2001, 57. p.; 1536: Az egri püspökség tizedjövedelmeinek felhasználásával kapcsolatos iratok. ÖStA Hoffinanz-Ungarn RN 1. Konv. 1536 fol. 1-11.; pénztárosi tisztségére l. 1532-1549: Laczlavik 2013, 45. p.; é. n.: Gecsényi 2010, 12. p.; 1532: Kenyeres 2002, 858. p.; 1549: Kenyeres 2002, 858. p.

²⁷²³ 1532: Kenyeres 2002, 858. p.; 1542: Ember 1990, 67. p.; 1546: Sugár 1992, 197. p.; 1549: Laczlavik 2013, 41. p.; ETE 1909, 496. p.; 1553: Sági 1983, 86. p.; é. n.: Sugár 1992, 196. p.; Sági 1983, 79. p.; 1557-1558: Kenyeres 2002, 858. p.

²⁷²⁴ é. n., 1530': Gecsényi 2001, 57. p.

²⁷²⁵ 1546-: Kenyeres 2003, 72. p.; Nagy—F. Kiss 1995, 34. p.; 1547: Nagy 1995, 34. p.; Németh 1903, 101. p.; Lukinich 1941, 409. p.; Laczlavik 2013, 45. p.; Ferdinánd király levele Pétervárad Balázs deáknak, az ország adószedőjének, amelyben meghagyja neki, hogy a Podmaniczky Ráfael által a saját birtokain eddig már beszédett rovasadót engedje át neki Palota várának fenntartására. Prága, 1546. december 27. Kiadja: Lukinich 1941, 387-388. p.

²⁷²⁶ Gecsényi 2010, 14. p.

²⁷²⁷ 1547-1549: Kenyeres 2002, 858. p.; Fallenbüchl 1988, 109. p., Minden bizonnyal téves az 1559-es kezdődátum, már csak azért is, mert ekkor cserneki Desewffy János volt az elnök. Szarka—Molnár—Horváth 2008, 367. p.

²⁷²⁸ 1528: Gecsényi 2003, 102. p.; Kubinyi 1964, 90. p.; Ember 1946, 131. p.; Kasza—Pálffy 2011, 26. p.; Gecsényi 2008, 478. p., -1529: Gecsényi 2003, 103. p.; Ember 1946, 119. p., Gecsényi 2001, 56. p.

²⁷²⁹ 1548: Oborni 2002, 92. p.; 1549: Ember 1946, 131. p.; R. Kiss 1908, 380. p.; Éble 1903, 58. p.; Gecsényi 2003, 105. p.; 1549-: Gecsényi 2008, 480. p., 1558: Kenyeres 1997, 140. p.; 1549-1556: Kenyeres 2002a, 839. p.; 1549-1557: Mikó—Pálffy 2005, 325. p. Fizetése 400 forint volt. l. Kárfy 1907, 479. p., 1549-: Gecsényi 2001, 58. p., é. n.: Bessenyei 2007, 71. p.

²⁷³⁰ 1531-: Gecsényi 2001, 57. p., Gecsényi 2003, 103. p.; Gecsényi 2008, 478. p., Ember 1946, 124. p.; Értekezések a Történeti Tudományok köréből. 22. köt. Szerk.: Pauer Imre. 1911. 677. p., Bessenyei 2007, 55. p.; 1531-1536: Ember 1946, 131. p.; 1531-1537: Fallenbüchl 1988, 109. p., 1536: Pemfflinger István kamarai prefektus Lerchenfelder György pozsonyi harminczadosnak adott utasítása. 1536. november 8. Kiadja: Gyárfás István: A jáász-kúnok története 3. köt. 1301-1542. Szolnok, 1883. 765-766. p., é. n.: Kubinyi 1964, 94. p., Bártfai 1910, 211. p.

²⁷³¹ 1557: Kenyeres 2002, 839. p.; 1558: Lukinich Imre: A Podmanini Podmaniczky család oklevéltára. V. köt. 1556-1641. Bp., 1943. 70., 112. p.; 1559: Gárdonyi Albert: Buda középkori levéltáráról. In: Levéltári Közlemények, 12. évf. (1934) 1-4. sz. 167. p.; Lukinich 1943, 172-174. p.; 1561: Kenyeres 2002, 839. p.; 1557-1561: Mikó—Pálffy 2005, 326. p., Fallenbüchl 1988, 109. p., Gecsényi 2008, 480. p.

titkárként kezdte pályáját²⁷³² (1531-1536), majd rögtön ezután elnök lett²⁷³³ (1537-1546), és valószínűleg ekkor kapta meg a tanácsosi címet is²⁷³⁴ (csak 1542-ből van rá adatom).

Acsády és Ember tehát nem tévedtek abban, hogy a kamarai elnökség a születési elit számára volt fenntartva, viszont fontos hozzáfűzni ehhez, hogy többnyire nekik is végig kellett járniuk egyfajta „szamárlétrát”, mire a prefektusságig eljutottak, bár kétségtelen, hogy ez nem a pénztárosságnál kezdődött.

Másodikként azoknak a pályáját veszem szemügyre, akik tanácsosként kerültek a Magyar Kamarához. Ők már szép számban – egészen pontosan húszan – állnak a kutató rendelkezésére. A tanácsosok több mint fele, közel kétharmada tehát rögtön megkapta kinevezését, amint a Magyar Kamarához került.

Természetesen ez nem jelenti azt, hogy ez volt az első, általuk betöltött pozíció: többen más hivatalokban (például Ernleutner²⁷³⁵ (-1564) és Sinzendorff²⁷³⁶ az Alsó-Ausztriai Kamaránál, Puechler az Udvari Kamara titkáráként²⁷³⁷, Oberstein Miksa tanácsának tagja²⁷³⁸ (1512-, 1516-1526), Miksa kancelláriájának tagja²⁷³⁹ (1512-1518), majd császári titkár²⁷⁴⁰ (1516?-1526?), Pemfflinger budavári udvarbíró/provizor²⁷⁴¹ (1527-1531) (tehát a német tanácsosok abszolút többsége), esetleg főurak vagy maga az uralkodópár egyik (vagy akár mindkét) tagja mellett már korábban is szolgáltak (így a császár, a király vagy a királyné mellett

---

²⁷³² 1531: Varga 2011, 357. p., Ember 1946, 205. p.; Gecsényi 2001, 57. p., Gecsényi 2003, 103. p.; Gecsényi 2008, 479. p., 1534: Ember 1946, 207. p.; 1536: Lukinich 1941, 112., 188. p., é. n.: Bessenyei 2003, 101. p.

²⁷³³ 1536-1539: Petrovich 1956, 34. p.; 1537-: Varga 2011, 464. p., 1537-1546: Gecsényi 2008, 479. p., Bessenyei 2003, 101. p., C. Tóth 2009, 197. p.; Gecsényi 2003, 103-104. p.; Fallenbüchl 1988, 109. p., Ember 1942-1943, 230. p.; 1537: Gecsényi 2010, 12. p.; Fraknói 1875, 173. p.; Bél 1735, 451. p.; 1538: Kubinyi 2009, 779. p.; 1542: Gárdonyi 1939, 9. p.; Ember 1990, 112. p.; Nagy Iván a fentiek alapján tévesen titulálja királyi kincstartónak. Nagy 1862, 225. p.; Fraknói 1875, 405. p.; é. n.: Varga 2008, 264. p. Kamarai működéséről az alábbiakat jelentette az Udvari Kamara: Pereghi Albert saját szolgáját tette pozsonyi főharminczadossá. A perceptor helyett maga kezelte a befolyó pénzeket, s még saját tanácsosait sem fizette. Rendszeres számadások vezetéséről persze szó sem volt. A kamara pecsétje künt hevert, s bárki használhatta. L. Éble 1903, 68. p., Pemfflinger 1537. május 21-én bekövetkezett halála (l. ÖStA HHStA UA fasc. 331. Konv. B fol. 10-12.) után rögtön átvette a Kamara irányítását. Gecsényi 2001, 57. p.12. jegyzet

²⁷³⁴ 1542: Ember 1990, 112. p.; Lukinich 1941, 112., 188. p.

²⁷³⁵ 1561-1564: Mikó-Pálffy 2002, 145. p.; é. n. Mikó-Pálffy 2002, 110. p.; Mikó 2008, 31. p.

²⁷³⁶ é. n.: Gecsényi 2003, 109. p., Gecsényi 2008a, 483. p.

²⁷³⁷ é. n.: Gecsényi 2003, 103. p., Gecsényi 2008, 478. p.

²⁷³⁸ 1512-: Goldfinger 1951, 316. p., 1616-1526: Gecsényi 2001, 58. p.

²⁷³⁹ 1512: Goldfinger 1951, 316. p.; 1518: Goldfinger 1951, 317. p.

²⁷⁴⁰ 1516-1526: Gecsényi 2001, 58. p.

²⁷⁴¹ 1527: MNL OL A 57 Libri regii 1. köt. 59. p.; 1528: Kubinyi 1964, 90. p.; Ember 1946, 119. p.; Zolnay 1971, 39. p., Gecsényi 2001, 56. p., Gecsényi 2008, 478. p., 1530: Enyingi Török Bálint levele a királyhoz, melyben kéri, hogy Pemfflinger István budai tiszttartót hallgassa meg, 1530 in festo beati Augustini, azaz augusztus 28., Babócsa; ÖStA Hoffinanz-Ungarn RN I. Konv. 1530 fol. 10., é. n.: Gecsényi 2003, 102. p.; Végh 1983, 319. p.

működött Nádasdy²⁷⁴², Reichersdorffer²⁷⁴³, Desewffy²⁷⁴⁴, Pemfflinger²⁷⁴⁵, Kharlingh²⁷⁴⁶, Oberstein²⁷⁴⁷, míg főurak alkalmazottja vagy patronáltja volt Rajky²⁷⁴⁸, Desewffy²⁷⁴⁹,

---

²⁷⁴² 1527-től budai várnagy (Ferdinánd oldalán), e minőségében ő irányította a többi tanácsost 1528-tól. Gecsényi 2001, 56. p.

²⁷⁴³ Mária királyné familiárisa/titkára. 1525: Mária királyné egy 1525. októberére datált levélben kérte, hogy családjával együtt utazzon az udvarba, és szolgálja őt. Tevékenységének mibenléte nem ismert. Capesius 1967, 37. p.; Kenyeres 2003, 68. p., 22. jegyzet; Forisek 2013, 417. p.; Szinnyei 1906, 700. p.; 1526: a mohácsi csata után követte Máriát Pozsonyba. A királyné ajánlotta testvére figyelmébe, így ettől az évtől királyi titkár. Bessenyei 2003, 94. p.; 1526-1527: Ortway 1914, 213. p. Kubinyi megjegyzi, hogy nem mutatható ki királyi titkárként, noha Mária titkárai közül többeket II. Lajos is foglalkoztatott. Kubinyi 2005, 14. p. Ezután Ferdinánd titkára. 1527: Kinevező okirat Reichersdorffer György részére, 1527. június 6. Reichregisterbücher, I. Ferdinánd, 1. köt. fol. 111. A regesztát kiadja Buzási 1977, 75. p., az iratot hivatkozza: Gecsényi 2001, 57. p. 9. jegyzet; Reichersdorffert Mária királyné ajánlotta bátyja figyelmébe. Schuller 1859, 232. p.; Capesius 1967, 37. p.; Teutsch 1880, 614. p.; Kenyeres 2003, 68. p., 22. jegyzet; Révai 1924, 130. p.; Ortway 1914, 213. p.; Forisek 2013, 417. p.; Szinnyei 1906, 700. p.; Schuller 1859, 232 p.; 1528: I. Ferdinánd utasítása Sigmund Stettner magyaróvári harmincadoshoz, hogy Reicherstorffer György tanácsos és titkár részére, akit most Magyar Kamara tanácsosává nevezett ki, 200 ft províziót, ft-ját 75 krajcárral számolva, adott, ezt mostani negyedév végéig fizesse ki neki. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 383. 182v-183r.; 1530: I. Ferdinánd intézkedése a pilisi apát javainak összeírása ügyében. Kiadja: ETE 1904, 25. p.; 1539: I. Ferdinánd utasítása Sigmund Stettner magyaróvári harmincadoshoz, hogy Georg Reicherstorffer tanácsos és titkár részére 50 rajnai guldent fizessen ki lengyel határon Sziléziában tett biztosi küldetése során tett fogyasztásokra. Bécs, 1539. december 13. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 383. 197v-198r.; I. Ferdinánd Magyar Kamarához, hogy Georg Reicherstorffer, titkára és tanácsosa kérte tőle a minap végrendelet nélkül Pozsonyban meghalt Mátyás deák hagyatékából Lőrinc helyi harmincadosnál elhelyezett 100 tallért, adják ezt neki ki. Bécs, 1541. április 9. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 384. 42rv.; é. n.: Gecsényi 2003, 103. p., Gecsényi 2001, 56. p., Gecsényi 2008, 478. p.

²⁷⁴⁴ I. Ferdinánd udvari familiárisa (1547-1549). Mikó-Pálffy 2005, 325. p.

²⁷⁴⁵ I. Ferdinánd feleségének, Annának a szolgálatában állt 1526 körül. é. n.: Kubinyi 1964, 94. p. Ferdinánd húga, Mária mellé elküldött Pozsonyba három német biztost, Rauber Kristóf laibachi püspököt, Dornberg Rézmánt és Pemfflinger Istvánt, akik a királlyal és az alsóausztriai kormányval állandó összeköttetést tartottak fenn. Feladatát és hatáskörét csak általánosságban jelölte meg, amikor a rendeket felszólította, hogy mindenben engedelmeskedjenek neki. Ember 1946, 92. p.; Ortway 1914, 296. p.; l. még I. Ferdinánd instrukciója Hans Lamberg, Anna királyné udvarmestere, Pemfflinger István budai udvarbíró részére Mária özvegy királynéval való tárgyalásra, többek között a körmöci pénzverde, a pozsonyi harmincad és a máramarosi só ügyében. ÖStA HHStA Ungarische Akten Specialia Fasc. 343. Geldangelegenheiten der Königin Maria Nr. 45-160. III. Papiers concernant les affaires de la reine Maria ainsique ses rapports et ses différends avec le roi Ferdinand, depuis la mort du roi Loiu jusque e l'accord fait a Gand 1526-1539 fol. 68-73. no. 55. 1527-ben királyi asztalnok lett. Thallóczy—Hodinka 1903, 599. p. Ugyanebben az évben budavári udvarbíró/provizor. 1527: MNL OL A 57 Libri regii 1. köt. 59. p.; 1528: Kubinyi 1964, 90. p.; Ember 1946, 119. p.; Zolnay 1971, 39. p., Gecsényi 2001, 56. p., Gecsényi 2008, 478. p., 1530: Enyingi Török Bálint levele a királyhoz, melyben kéri, hogy Pemfflinger István budai tiszttartót hallgassa meg, 1530 in festo beati Augustini, azaz augusztus 28., Babócsa; ÖStA Hoffinanz-Ungarn RN 1. Konv. 1530 fol. 10., é. n.: Gecsényi 2003, 102. p.; Végh 1983, 319. p.

²⁷⁴⁶ Kamarai alkalmazásba kerülése előtt császári tanácsosként működött. é. n.: Gecsényi 2008a, 483. p.

²⁷⁴⁷ Miksa tanácsának tagja. (1512-, 1516-1526). 1512-: Goldfinger 1951, 316. p., 1616-1526: Gecsényi 2001, 58. p. Ezután Miksa kancelláriájába került (1512-1518). 1512: Goldfinger 1951, 316. p.; 1518: Goldfinger 1951, 317. p. Később császári titkár lett (1516?-1526?). 1516-1526: Gecsényi 2001, 58. p.

²⁷⁴⁸ Nádasdy Tamás familiárisa (1529-1545). Mályusz 1923, 146. p. 2. jegyzet; Payr 1924, 439. p.

²⁷⁴⁹ 1530-40-es évek fordulóján Várday Pál udvarában szolgált. Éble 1903, 257-258. p. no. XVI.; Várday Pál esztergomi érsek udvarmestere. (1544 előttől-1549) Mikó-Pálffy 2005, 324. p. 1543-44-ben Hans Ungnad mellett (is) szolgált. Mikó-Pálffy 2005, 324. p. 1544-45-ben Leonard Freiherr von Vels magyarországi főhadparancsnok mellett szolgált. Mikó-Pálffy 2005, 325. p.

Hosszútóthy²⁷⁵⁰, Újlaky²⁷⁵¹ és Wernher²⁷⁵²). Érdekes megfigyelni az átfedéseket, vagyis hogy többen hivatalban és familiárisként is működtek, mielőtt a Magyar Kamara kötelékébe léptek volna, például Oberstein és Pemfflinger. Ez felettébb logikusan arra enged következtetni, hogy minél több kapcsolata volt valakinek, annál nagyobb esélye volt egy-egy magasabb pozíció elnyerésére.

A tanácsosság után néhányak – így Pemfflinger²⁷⁵³ és Dessewffy²⁷⁵⁴ – számára az elnökség zárta a karriert. Újlaky János egyszerre kapta meg tanácsosi²⁷⁵⁵ és elnöki²⁷⁵⁶ címét, így már nem volt hová emelkednie.

Mások a harmincadoknál keresték további boldogulásukat. Ez a 17. századig meghatározó tendencia maradt, mert ez kevésbé függő, kevesebb irodai munkával járó, önállóbb, megbecsültebb állás volt.²⁷⁵⁷ A harmincados szolgálati lakást kapott a harmincadhivatalban, könnyebben építhetett házat, mint Pozsonyban, és anyagi helyzete és társadalmi megbecsülése is magasabb volt.²⁷⁵⁸ Ebbe a csoportba tartozik például Francisci Tamás²⁷⁵⁹, aki a nagyszombati harmincad exactora²⁷⁶⁰ (1537-1542), ezután

²⁷⁵⁰ Nádasdy Tamás familiárisa; Bilkei ennek a ténynek tulajdonítja hivatali előmenetelét. Dominkovits—Pálffy 2010, 1099. p.; Bilkei 2011, 1166. p. Ezután Oláh Miklós esztergomi érsek titkára (1553-1556). 1553-1556: Bilkei 2011, 1166. p.; Gecsényi szerint írónoka (é. n.). Gecsényi 2003, 107. p., Gecsényi 2008a, 482. p. Nem sokkal később már Oláh Miklós érseki udvarmestere (1553-1556). 1554. december 17-én Pozsonyban jelen volt az esztergomi egyházat illető értékek leltározásánál mint érseki udvarmester. Gecsényi 2003, 107. p.; 1556: uo., l. még Iványi 1983, 43. p. 77. sz., hivatkozza: Zala Megyei Levéltár XII.1. A zalavári és a kapornaki konventek hiteleshelyi levéltára. 42. fasc. 1542. sz.; é. n. Gecsényi 2003, 107. p., é. n.: Gecsényi 2008a, 482. p., 1553-1556: Gecsényi 2008a, 483. p.

²⁷⁵¹ Feltehetőleg Révay Ferenc familiárisa volt, ugyanis őt küldte fiához egy levéllel (1549. októberében érkezett meg Padovába). Veress 1915, 41. p.

²⁷⁵² Kapcsolatukra l. Fraknoi 1873b, 1-95. p.

²⁷⁵³ 1531-: Gecsényi 2001, 57. p., Gecsényi 2003, 103. p.; Gecsényi 2008, 478. p., Ember 1946, 124. p.; Pauer 1911, 677. p., Bessenyei 2007, 55. p.; 1531-1536: Ember 1946, 131. p.; 1531-1537: Fallenbüchl 1988, 109. p., 1536: Pemfflinger István kamarai prefektus Lerchenfelder György pozsonyi harminczadosnak adott utasítása. 1536. november 8. Kiadja: Gyárfás 1883, 765-766. p., é. n.: Kubinyi 1964, 94. p., Bártfai Szabó 1910, 211. p.

²⁷⁵⁴ 1557: Kenyeres 2002, 839. p.; 1558: Lukinich 1943, 70., 112. p.; 1559: Gárdonyi 1934, 167. p.; Lukinich 1943, 172-174. p.; 1561: Kenyeres 2002, 839. p.; 1557-1561: Mikó-Pálffy 2005, 326. p., Fallenbüchl 1988, 109. p., Gecsényi 2008, 480. p.

²⁷⁵⁵ A kamara az 1561. augusztus 17. és 1561. december 31. közötti időszakra kifizette neki a tanácsosi és a prefektusi fizetés közti különbözetet (utóbbi 800 forintra rúgott). Ebből az következik, hogy elnöksége előtt, de talán azzal párhuzamosan is tanácsosi címet viselt. Szarka–Molnár–M. Horváth 2008, 368. p.

²⁷⁵⁶ 1561-1568: Ember 1946, 131. p., Fallenbüchl 1988, 109. p., Az uralkodó ekkor felmentette Dessewffy Jánost, és az ő helyére nevezte ki Újlakyt. Gecsényi 2010, 23. p., Ember 1942-1943, 230. p., Kenyeres 2003, 73. p., 1561-: Gecsényi 2003, 107. p., Szarka–Molnár–Horváth M. 2008, 367. p., 1561-1569: MNL OL E 554 Fol. Lat. 1725. fol. 205r-v; Chobot szerint 1569-ben lemondott, és nyugalomba vonult. Chobot 1917, 99. p., é. n.: Nagy 1818, 25. p.

²⁷⁵⁷ Fallenbüchl 1968, 247. p.

²⁷⁵⁸ Fallenbüchl 1968, 247. p.

²⁷⁵⁹ Francisci nem egyértelműen sorolható be ebbe a kategóriába, hiszen már tanácsossága alatt megkapta az összes, harmincadokkal kapcsolatos állást.

²⁷⁶⁰ 1537. június 21-én kelt utasítása. Hivatkozza: Ember 1956-1958, 315., 321-322. p.; Ember 1946, 209. p.; Ember 1988, 22., 27. p.; 1542: E 554 Fol. Lat. 920. fol. 26r; Ember 1990, 75. p.; 1542-ből fennmaradt naplója, tehát feltehetőleg ekkor is harmincados volt, l. Ember 1956-1958, 323. p., Ember 1961, 3. p.; Ember 1988, 28., 39. p. 1537-ben Szempce kivált a nagyszombati harmincadcsoportból, így Francisci a nagyszombati

harmincadigazgatósági ellenőr²⁷⁶¹ (²⁷⁶²) (1545?-1549), majd a harmincadok felügyelője²⁷⁶³ (1549-1550), a harmincadok pénztárnoka²⁷⁶⁴ lett. Prandorffer Tamás pozsonyi főharmincados²⁷⁶⁵ (1557-1560), majd pozsonyi harmincados²⁷⁶⁶ (1563-1565) (valószínűnek tartom, hogy ugyanazt a tisztséget vitte mindkét helyen, és az eltérés a szakirodalom pontatlanságából ered). Reichersdorffer György magyaróvári harmincados²⁷⁶⁷ (1531) lett első

főharmincadot, valamint Sassin, Szokolca és Szenice harmincadokat vezette. Négy lovast fogadott, a fiókharmincadokat pedig servitorai vezették. Mind a négyen háromhavonta megjelentek Pozsonyban a kamara előtt, és bemutatták a naplókat. Talán erre a tisztségére gondolva említette Gecsényi harmincadosként. Gecsényi 2008, 481. p.

²⁷⁶¹ I. Ferdinánd 1545-ben átszervezte a harmincadrendszert, valamint új harmincadokat állított fel (Trencsén, Végles, Rózsahegy, Stubnya, Ujhely, Nagyszombat, Szenc, Szokolca, Turdossin, Barbó, Pozsony), harmincadigazgatóvá (superintendent) Sibrik Gergelyt nevezi ki, akit mint „officiales et perceptores” Szerémi Sebestyén és Francisci Tamás segít, ellenőrök pedig a pécsi Schreiber Farkas és a szintén pécsi Goergius Volckel lettek. Harmincadigazgatóságára l. 1545: Kenyeres István lejegyezte, hogy az elvileg kincstári kézen lévő stubnyai és rózsahegy harmincadokból a jövedelmet lefoglaló Podmaniczkyak és Dubovszky János, Árva vár prefektusa egyszerűen kidobták az odaérkező Francisci Tamás harmincad-pénztárost. Valószínűnek tartom, hogy ekkor már nem pénztáros volt, hanem főellenőr, hiszen a stubnyai és a rózsahegy harmincad ügyében nem intézkedhetett volna másként (a nagyszombati harmincadcsoporton kívül eső harmincadokról lévén szó). Hivatkozta: ÖStA HKA HFU RN 2. Konv. 1545. Francisci Tamás harmincad-pénztárnok számadása, (1545. márc. 1-máj. 30.) fol. 43-54v. Kenyeres 2003a, 75. p.; Kenyeres 2002, 843. p.

²⁷⁶² ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 384. 164r-167r. Prága, 1545. február 1.; fogalmazványa: ÖStA HKA HFU r.Nr. 2 Konv. 1545 fol. 1, 13-19.

²⁷⁶³ 1549: Lukinich 1942, 215., 224. p.; 1550: Lukinich 1939, 224. p.; Blazovich-Érszegi-Turbuly 1998, 435. p.; ÖStA Hoffinanz-Ungarn RN 2. Konv. 1549 fol. 80-83. A Magyar Kamara instrukciója Francisci Tamás, a harmincadok főfelügyelője számára. Pozsony, 1549. április 8. 1549-1550: Kenyeres 2002, 843. p. A fentiek fényében valószínűleg téves Takáts Sándor adata: Franciscit 1560-ban még a harmincadok főfelügyelőjeként említi. Takáts 1899, 248. p.; 1549-1550: Csiffáry 2009, 59. p., é. n.: Gecsényi 2008, 481. p.

²⁷⁶⁴ é. n.: Gecsényi 2008, 481. p.

²⁷⁶⁵ 1557: Wolfgang Hochenwart folyamodványa, amelyben említi Thomas Prandorffer frissen kinevezett pozsonyi főharmincadost. 1557. október 1. ÖStA Hoffinanz -Ungarn. r. Nr. 6. Konv. 1557. október fol. 1-2.; 1558: Takáts 1906, 127. p., 1559: Az Alsó-Ausztriai Kamara Miksa cseh királyhoz. 1559. április 17. ÖStA Hoffinanz -Ungarn. r. Nr. 7. Konv. 1559. április fol. 13-19.; H. Németh 1997, 386. p., hivatkozta: Miksa főherceg parancsa a komáromi és a győriudvarbíróhoz, valamint Thomas Pradorfer pozsonyi főharmincadoshoz a körmöcbányai rézkereskedelemben elszenvedett károk megelőzéséről. ÖStA FHKA Altes Münz- und Bergwesen, Ungarn, fasc. 1. 699-700., l. még uo. 387. p., hivatkozta: Johann von Schonkhirchen jelentése Miksa főhercegnek a besztecebányai rézkereskedelemből hátrányairól, javasolja, hogy az Alsóausztriai Kamara küldjön Besztecebányára biztosokat, akik megvizsgálják a problémákat. (Thomas Prandorffer pozsonyi főharmincados, győri és komáromi harmincad), Bécs, 1559. február 25. uo. fol. 725-726., 1560: Gecsényi 2010, 22. p.; é. n.: Kenyeres 1997, 117. p.

²⁷⁶⁶ 1563: I. Ferdinánd Thomas Prandorffer pozsonyi harmincadoshoz. Bécs, 1563. február 10. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 385. 135r; 1564: II. Miksa Thomas Prandorffer pozsonyi harmincadoshoz. Bécs, 1564. július 29. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 385. 146v-147r.; Az Alsó-Ausztriai Kamara Thomas Prandorffer pozsonyi harmincadoshoz. Bécs, 1565. augusztus 21. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 385. 163r; II. Miksa Thomas Prandorffer pozsonyi harmincadoshoz. Bécs, 1565. szeptember 10. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 385. 164v-165r

²⁷⁶⁷ 1531: Kenyeres 2003a, 68. p.; Capesius 1967, 42. p.; 1532 előtt: A Magyar Kamara adminisztrátora és tanácsosai I. Ferdinándhoz, Pozsony, 1532. június 13. Georg Reicherstorffer királyi titkár és korábbi magyaróvári harmincados elszámolása erdélyi követjárásának költségeiről. 1532. június 13. ÖStA Hoffinanz Ungarn RN 1. Konv. 1532. fol. 2-15.

tanácsossága után. Ide sorolható Sibrik Gergely, aki kamarai pályafutását tanácsosként²⁷⁶⁸ kezdte, majd a tizenegy északnyugati megye harmincadigazgatójaként²⁷⁶⁹ folytatta pályáját.

Megint mások tanácsosként fejezték be kamarai pályájukat, mint például Kistapocsányi Tamás, Fekete Mihály, Török István, Hosszútóthy György, Sinzendorff, Kharlingh, Puechler, Oberstein, Polyány, Rajky, Sibrik Osvát vagy Nádasdy Tamás. Ernleutner Bálint és Zermegh János a számvevőségével egyszerre kapta meg a tanácsosi címet, amelyből azonban nem juthatott el az elnökségig.

Kicsi – mindössze két főt számláló –, de fontos és sajátos csoportot alkotnak azok, akik a felső-magyarországi jövedelemigazgatók segédjeként kezdték kamarai karrierjüket. Közülük az egyikről, Pesthy Ferencről azt derítettem ki, hogy soha, még felső-magyarországi jövedelemigazgatóként sem kapott tanácsosi címet! Másikuk, Thorda Zsigmond néhány év után elnyerte a szóban forgó rangot.²⁷⁷⁰

A következőkben azoknak a pályáivét vizsgálom, akik alacsonyabb pozíciókban, így pénztárnokként, számadásmesterként, titkárként, lajstromozóként, ellenőrként, írnokként, harminadnosként, futárként, kapusként kezdték pályájukat. Viszonylag gyakori volt, hogy a pénztárosok, számadásmesterek és titkárok néhány éves szolgálat után tanácsosi rangot nyerjenek (előbbi kettő esetében már Ember Győző kimutatta, hogy milyen jók voltak az esélyeik az emelkedésre, és ezt szakértelmükkel magyarázta²⁷⁷¹).

A tanácsosok közül négyen kezdték kamarai karrierjüket pénztárosként avagy számvevőként, számadásmesterként (szinte lehetetlen szétválasztani ezeket a funkciókat, minden bizonnyal a kezdeti kialakulatlanság miatti következtelen fogalomhasználatnak

---

²⁷⁶⁸ 1528-: Ember 1946, 119., 131. p.; 1531-: Ember 1946, 124. p.

²⁷⁶⁹ 1545: I. Ferdinánd 1545-ben harmincadigazgatóságot állított fel Pozsonyban 5 alkalmazottal; Sibrik állt az élükön. Ember 1946, 210. p.; Holub 1960, 191. p.; Szakály 1975-1976, 91. p.; Laczlavik 2012, 40. p.; 1545-1546: Laczlavik 2013, 40. p.

²⁷⁷⁰ 1560-ban vagy 1561-ben, I. Kenyeres 2002, 586. p.; Geccsényi 2008/1., 482. p., MNL OL E 554 Városi és kamarai iratok, Szalay-gyűjtemény 1725. t. sz.

²⁷⁷¹ Ember 1946, 135. p.

köszönhetően), amely tisztség – mint már Ember utalt is rá²⁷⁷² – többnyire tanácsosi címmel is járt²⁷⁷³: Kisserényi²⁷⁷⁴, Pétervárad²⁷⁷⁵ és Turkovith²⁷⁷⁶, Armpruster²⁷⁷⁷ és Wernher²⁷⁷⁸.

---

²⁷⁷² Ember 1946, 122. p.

²⁷⁷³ I. még Zermegh Jánost is: a Magyar Kamara tanácsosa (1557/1558-1576), ezzel szinte egyidejűleg számvevője (1558-1564). Előbbire l. 1557-: Bartoniek 1975, 88. p., 1558-1576: Gecsényi 2003, 106. p., Gecsényi 2008a, 482. p., 1558: MÉL 1982, 1070. p., Kenyeres 2002, 872. p., Nagy 1865, 360. p., Sörös 1907a, 111. p. (400 forint a fizetése), Ember 1946, 131. p., Podhradczky 1839, 240. p., Szinnyi 1914, 1801. p., 1576: Ember 1946, 131. p. Podhradczky 1839, 240. p., Már 1572-ben nyugdíjazását kérte, de Miksa csak 1576-ban engedte el szolgálatából (teljes fizetéssel és 1500 forint kárpótlással birtokai elvesztéséért). Sörös szerint azért vonult végleg vissza 1576-ban, mert birtokai perben álltak, és a kamara reá nézve kedvezőtlen előterjesztéseket állított ki. Bartoniek 1975, 88. p., Sörös 1907a, 117-118. p., I. még A Magyar Kamara jelentése és Zermegh János kamarai tanácsos folyamodványa a kamarai szolgálatból történő elbocsátása és végkielégítése iránt. 1571. május 29., 1572. április 21. Csatolva Zermegh 4 folyamadványa. Kimutatás korábbi szolgálatáról: 1553. szeptember 1. óta titkár a Magyar Kamaránál. ÖStA Hoffinanz Ungarn RN 22. Konv. 1571. június fol. 166-180., Zermegh János folyamodványa, 1576. május 15., és a Magyar Kamara opiniója, 1576. május 19., kiadja: Daróczy Zoltán: Vegyes közlések. In: Magyar Történelmi Tár, 3. sorozat 17. köt. 894., Az uralkodó nemhogy nem mentette fel, de 1500 forintot utalványozott neki és örököseinek. A fentieket és az elbocsátásával kapcsolatos iratokat l. Sörös 1899, 476-482 p., elbocsátására l. Miksa leirata károly főherceghez Zermegh János a Magyar Kamara tanácsosa felmentése, kegydíja és elszámolása ügyében, 1576.07.21. Regensburg. ÖStA Hoffinanz Ungarn RN 32. Konv. 1576. augusztus fol. 49-50., Szinnyi 1914, 1801. p., I. még MNL OL E 554 Fol. Lat. 932. fol. 28r-29r; utóbbira l. 1558-1564: Mikó-Pálffy 2002, 145. p., Gecsényi 2003, 106. p., Gecsényi 2008a, 482. p., 1558-1561: Sörös 1907a, 111., 113. p. Sörös azt is megemlíti, hogy Zermegh azzal védekezett, amikor a hiányos számadások miatt 1560-ban megdorgálták, hogy ő nem is akarta elvállani ezt az állást, mert nem ért hozzá (pedig rationista is volt!), és a szemei is gyengék. Sörös 1907a, 112. p. Néhányan minden bizonnyal tévesen teszik működését 1541-re. Szinnyi 1914, 1801. p., MÉL 1982, 1070. p., Nagy 1865, 360. p., 1558-: Kenyeres 2002, 872. p., 1541, 1556: Kenyeres 2002, 872. p.

²⁷⁷⁴ A Magyar Kamara pénztárnoka/számadásmester/számvevő/"custos librorum camerae hungaricae" (1528-1529, 1531-1549). 1528: Gecsényi 2001, 56. p., Laczlavik 2004, 33. p.; 1528-1529: Gecsényi 2003, 103. p.; Ember 1946, 124., 122. p.; 1531-: Ember 1946, 124. p., 1531: 133. p.; 1542: Ember 1990, 67., 112. p.; 1949: Kenyeres 1990, 110. p.; 1532: A Magyar Kamara tanácsosainak jelentése I. Ferdinándhoz Georg Reichersdorffer erdélyi követjárásáról. ÖStA HU RN 1. Konv. 1532. fol. 2-15.–1538: Kamarai adóslevelek a királyi naszádosok tisztjei számára. uo. Konv. 1538. fol. 158-167.; 1551: Királyi parancs Kisserényi részére az esztergomi érsekség jövedelmeiből folyósítandó természetbeni ellátásról. ÖStA HU RN 3. Konv. 1551. június fol. 20.

²⁷⁷⁵ A Magyar Kamara számvevője (1532k.-1538), l. 1532k.-: Gecsényi 2008, 479. p.; 1533-1538: Gecsényi 2001, 57. p., ezzel egyidejűleg pénztárosa, l. 1532-1549: Laczlavik 2013, 45. p.; é. n.: Gecsényi 2010, 12. p.; 1532: Kenyeres 2002, 858. p.; 1549: Kenyeres 2002, 858. p., illetve főpénztárosa, l. Gecsényi 2010, 14. p. és számadásmestere, l. Az egri püspökség tizedjövedelmeinek felhasználásával kapcsolatos iratok. ÖStA Hoffinanz-Ungarn RN 1. Konv. 1536 fol. 1-11. 1542-től adatolható tanácsossága, l. 1532: Kenyeres 2002, 858. p.; 1542: Ember 1990, 67. p.; 1546: Sugár 1992, 197. p.; 1549: Laczlavik 2013, 41. p.; ETE 1909, 496. p.; 1553: Sági 1983, 86. p.; é. n.: Sugár 1992, 196. p.; Sági 1983, 79. p.; 1557-1558: Kenyeres 2002, 858. p.

²⁷⁷⁶ 1528: Gecsényi 2001, 56. p., a szöveg arra enged következtetni, hogy korábban is kamaramester volt. Gecsényi 2008-ban már Kisserényi Ferenc a pénztárnok, és Thurkovith a számadásmester! Gecsényi 2008, 478. p., számadásmesterségére l. 1528-: Gecsényi 2008, 478. p.; 1528: Gecsényi 2001, 56. p.; tanácsosságára l. 1528: Gecsényi 2001, 56. p. minden bizonnyal egészen 1529-ig betöltötte tisztségét

²⁷⁷⁷ A szakirodalom nem képvisel egységes álláspontot, hogy milyen tisztséget töltött be, ugyanis egy-egy évben olykor két, látszólag különböző tisztséget is betöltött. Ennek tisztázása további kutatásokat igényel. Magyar Kamara számvevősegédje (1550), l. Pálffy 2011, 212. p.; majd számvevője (1552-1555), l. Pálffy 2011, 212. p.; pénztárnoka (1555-1562), l. 1555-1562. Ember 1946, 133. p.; Pálffy 2011, 212. p.; MNL OL E 554 Fol. Lat. 1725. fol. 224r-225v; é. n.: Gecsényi 2003, 106. p., 1560': Gecsényi 2001, 61. p. Ezután a Magyar Kamara (fő)számvevője (1557-1558), l. 1557: számvevő: Schrödl 1906, 56. p.; főszámvevő: uo. 61. p.; 1558: számvevő: Lukinich 1943, 116. p.; é. n.: Pallas 1896, 489. p.; Révai 1916, 792. p. A Magyar Kamara számadásmestere (Mossóczy Lászlóval együtt) (1559-1560), l. 1559: A Pálczán Péter buda bíró hagyatékáról készült leltárt felvevő biztosok jelentése az uralkodónak. 1559. január 10. ÖStA Hoffinanz Ungarn. RN. 7. Konv. 1559. január fol. 79-81.; 1559-1560: Bártfai 1904, 55. p.

²⁷⁷⁸ Ember 1946, 122. p.; Lakatos 2008, 275. p.

Pereghi rögtön titkársága²⁷⁷⁹ után lett elnök²⁷⁸⁰, ami szédületes és egyedülálló emelkedésnek számított a korban. Sajátságos módon csupán elnöksége idejéről van adatom tanácsosi címére²⁷⁸¹. Ő szinte az egyetlen alacsonyabb származású elnök az általam vizsgált személyek körében. Zermegh, aki Pereghihez hasonlóan titkárként indult²⁷⁸², „csak” a tanácsosságig²⁷⁸³, illetve számvevőségig²⁷⁸⁴ vitte.

A tanácsosok között senki sincs, aki írnokként, futárként vagy kapusként kezdte volna pályáját – eszerint a kiszolgáló személyzet soraiból nem lehetett a tanácsosságig emelkedni. Ezeknek az embereknek a pályájáról azonban annyira kevés adatom van, hogy azokból kutatásaim jelenlegi fázisában nem tudok általánosabb következtetéseket levonni. Nem kizárt,

---

²⁷⁷⁹ 1531: Varga 2011, 357. p., Ember 1946, 205. p.; Gecsényi 2001, 57. p., Gecsényi 2003, 103. p.; Gecsényi 2008, 479. p., 1534: Ember 1946, 207. p.; 1536: Lukinich 1941, 112., 188. p., é. n.: Bessenyei 2003, 101. p.

²⁷⁸⁰ 1536-1539: Petrovich 1956, 34. p.; 1537-: Varga 2011, 464. p., 1537-1546: Gecsényi 2008, 479. p., Bessenyei 2003, 101. p., C. Tóth 2009, 197. p.; Gecsényi 2003, 103-104. p.; Fallenbüchl 1988, 109. p., Ember 1942-1943, 230. p.; 1537: Gecsényi 2010, 12. p.; Fraknoi 1875, 173. p.; Bél 1735, 451. p.; 1538: Kubinyi 2009, 779. p.; 1542: Gárdonyi 1939, 9. p.; Ember 1990, 112. p.; Nagy Iván a fentiek alapján tévesen titulálja királyi kincstartónak. Nagy 1862, 225. p.; Fraknoi 1875, 405. p.; é. n.: Varga 2008, 264. p. Kamarai működéséről az alábbiakat jelentette az Udvari Kamara: Pereghi Albert saját szolgáját tette pozsonyi főharmincadossá. A perceptor helyett maga kezelte a befolyó pénzeket, s még saját tanácsosait sem fizette. Rendszeres számadások vezetéséről persze szó sem volt. A kamara pecsétje künt hevert, s bárki használhatta. L. Éble 1903, 68. p., Pemfflinger 1537. május 21-én bekövetkezett halála (l. ÖStA HHStA UA fasc. 331. Konv. B fol. 10-12.) után rögtön átvette a Kamara irányítását. Gecsényi 2001, 57. p.12. jegyzet

²⁷⁸¹ 1542: Ember 1990, 112. p.; Lukinich 1941, 112., 188. p.

²⁷⁸² 1553-: Bartoniek 1975, 88. p., MÉL 1982, 1070. p., Szinnyi 1914, 1801. p., Nagy 1865, 360. p., Podhradzky 1839, 240. p., -1576: l. még A Magyar Kamara jelentése és Zermegh János kamarai tanácsos folyamodványai a kamarai szolgálatból történő elbocsátása és végkielégítése iránt, a szolgálatairól mellékelt kimutatásban szerepel, hogy 1553. szeptember 1. óta titkár. ÖStA Hoffinanz Ungarn RN 22. Konv. 1571. június fol. 166-180., 1554-: Gecsényi 2003, 106. p., Gecsényi 2008a, 482. p., 1560: Ekkor részt vett a kamara működését általánosságban felülvizsgáló kamarai bizottságban. Gecsényi 2010, 22. p. 92. jegyzet, 23. p. 97. jegyzet (Zermegh nem váltották le, noha jelezte is, hogy beteg, és munkájában is számos hiányosságot találtak), é. n.: Gecsényi 2010, 15. p., 1556: Ember 1946, 133. p., é. n.: Gecsényi 2010, 15. p.

²⁷⁸³ 1557-: Bartoniek 1975, 88. p., 1558-1576: Gecsényi 2003, 106. p., Gecsényi 2008a, 482. p., 1558: MÉL 1982, 1070. p., Kenyeres 2002, 872. p., Nagy 1865, 360. p., Sörös 1907a, 111. p. (400 forint a fizetése), Ember 1946, 131. p., Podhradzky 1839, 240. p., Szinnyi 1914, 1801. p., 1576: Ember 1946, 131. p. Podhradzky 1839, 240. p., Már 1572-ben nyugdíjazását kérte, de Miksa csak 1576-ban engedte el szolgálatából (teljes fizetéssel és 1500 forint kárpótlással birtokai elvesztéséért). Sörös szerint azért vonult végleg vissza 1576-ban, mert birtokai perben álltak, és a kamara reá nézve kedvezőtlen előterjesztéseket állított ki. Bartoniek 1975, 88. p., Sörös 1907a, 117-118. p., l. még A Magyar Kamara jelentése és Zermegh János kamarai tanácsos folyamodványa a kamarai szolgálatból történő elbocsátása és végkielégítése iránt. 1571. május 29., 1572. április 21. Csatolva Zermegh 4 folyamadványa. Kimutatás korábbi szolgálatáról: 1553. szeptember 1. óta titkár a Magyar Kamaránál. ÖStA Hoffinanz Ungarn RN 22. Konv. 1571. június fol. 166-180., Zermegh János folyamodványa, 1576. május 15., és a Magyar Kamara opinója, 1576. május 19., kiadja: Daróczy Zoltán: Vegyes közlések. In: Magyar Történelmi Tár, 3. sorozat 17. köt. 894., Az uralkodó nemhogy nem mentette fel, de 1500 forintot utalványozott neki és örököseinek. A fentieket és az elbocsátásával kapcsolatos iratokat l. Srs? 1899, 476-482 p., elbocsátására l. Miksa leirata károly főherceghez Zermegh János a Magyar Kamara tanácsosa felmentése, kegydíja és elszámolása ügyében, 1576.07.21. Regensburg. ÖStA Hoffinanz Ungarn RN 32. Konv. 1576. augusztus fol. 49-50., Szinnyi 1914, 1801. p., l. még MNL OL E 554 Fol. Lat. 932. fol. 28r-29r

²⁷⁸⁴ 1558-1564: Mikó-Pálffy 2002, 145. p., Gecsényi 2003, 106. p., Gecsényi 2008a, 482. p., 1558-1561: Sörös 1907a, 111., 113. p. Sörös azt is megemlíti, hogy Zermegh azzal védekezett, amikor a hiányos számadások miatt 1560-ban megdorgálták, hogy ő nem is akarta elvállani ezt az állást, mert nem ért hozzá (pedig rationista is volt!), és a szemei is gyengék. Sörös 1907a, 112. p. Néhányan minden bizonnyal tévesen teszik működését 1541-re. Szinnyi 1914, 1801. p., MÉL 1982, 1070. p., Nagy 1865, 360. p., 1558-: Kenyeres 2002, 872. p., 1541, 1556: Kenyeres 2002, 872. p.

hogy egy-két fokkal ők is feljebb lépdelhettek a képzeletbeli számléltrán, bár a tanácsosságot nem érthették el. A 17. századra ez megváltozott: számos írnokot sokéves szolgálat után végül tanácsossá neveztek ki.²⁷⁸⁵ Rauscher szerint az Udvari Kamaránál már a 16. században több alkalommal is előfordult, hogy valaki alacsony pozícióból a legmagasabb posztokig jusson, tehát ott valószínűleg tágabbak voltak az alulról jöttek lehetőségei.²⁷⁸⁶

Szintén sajátos csoportot alkotnak azok, akik kamarai alkalmazásukat valamely harmincadnál kezdték: a harmincadok alkalmazottai nem tartoztak a kamara szűkebb értelemben vett törzsgárdájához, azonban a kamara szabta meg működésük rendjét, és személyi állományukról is döntött, így valamiképpen mégis a kamara kötelékébe sorolhatjuk őket. Szerémi Sebestyén a magyarországi harmincadok felügyelője²⁷⁸⁷, majd a harmincadjövedelmek pénztárosa²⁷⁸⁸ és ezzel szinte egyidejűleg titkár²⁷⁸⁹ és tanácsos²⁷⁹⁰. Prandorffer Tamás trencsényi harmincadosként²⁷⁹¹ kezdte karrierjét, majd több mint húsz év után tanácsos lett²⁷⁹², néhány évvel később pedig pozsonyi harmincados²⁷⁹³, majd főharmincados²⁷⁹⁴

---

²⁷⁸⁵ Fallenbüchl 1968, 247. p.

²⁷⁸⁶ Rauscher 2004, 141. p.

²⁷⁸⁷ 1545-: Gecsényi 2003, 105. p., Gecsényi 2008, 481. p.; ez az adat szerintem téves, ugyanis a tisztséget Sibrik Gergely töltötte be. l. Holub 1960, 191. p.; helyesnek fogadom el továbbá 1546-: Ember 1946, 212. p.; Laczlavik 2013, 21., 40. p., utóbbi két szerző említi, hogy Várdy ezen a címen említette a megadott évben. -1549: Ember 1946, 213. p. 1546-ban kelt instrukciója is: ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 384. 251r-259r.

²⁷⁸⁸ 1545-: Gecsényi 2003, 105. p., Gecsényi 2008, 481. p.; Ember 1946, 210. p.; I. Ferdinánd instrukciója a harmincadügy rendezéséről. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 384. 164r-167r; Laczlavik 2013, 21., 40. p. Laczlavik ugyanitt írja, hogy pénztárnoki címét és feladatait továbbra is megtartotta. L. még I. Ferdinánd utasítását, amelyben Szerémit harmincadigazgatóként és -ellenőrként említi. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 384. 265r-268r; -1549: Ember 1946, 213. p.

²⁷⁸⁹ 1547-: Gecsényi 2003, 105. p.; Gecsényi 2008, 481. p., 1549-: Gecsényi 2010, 14. p.; 1549: Nagy 1863, 225. p.; -1556: Gecsényi 2010, 15. p.; 1554: Laczlavik 2013, 21. p.; 1549: Eber 1946, 132. p.; -1556: Ember 1946, 132. p.; é. n.: Sörös 1907, 109., 110. p.

²⁷⁹⁰ 1547-: Gecsényi 2003, 105. p., Gecsényi 2008, 480. p.; 1547-1554?: Laczlavik 2013, 21. p.; 1548-: Laczlavik 2013, 41. p.; Ember 1946, 127. p.; 1549: Ember 1946, 131. p.; Nagy 1863, 225. p.; -1556: Ember 1946, 131. p.

²⁷⁹¹ 1535: MNL OL A 57 Libri regii I. köt. 279. p.; é. n.: Kenyeres 1997, 123. p.; hivatkozza: MNL OL E 554 Városi és kamarai iratok, Fol. Germ. 843. fol. 10r

²⁷⁹² 1559: Ember 1946, 131. p.; é. n.: Kenyeres 1997, 117. p.

²⁷⁹³ 1563: I. Ferdinánd Thomas Prandorffer pozsonyi harmincadoshoz. Bécs, 1563. február 10. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 385. 135r; 1564: II. Miksa Thomas Prandorffer pozsonyi harmincadoshoz. Bécs, 1564. július 29. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 385. 146v-147r.; Az Alsó-Ausztriai Kamara Thomas Prandorffer pozsonyi harmincadoshoz. Bécs, 1565. augusztus 21. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 385. 163r; II. Miksa Thomas Prandorffer pozsonyi harmincadoshoz. Bécs, 1565. szeptember 10. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 385. 164v-165r

²⁷⁹⁴ 1557: Wolfgang Hochenwart folyamodványa, amelyben említi Thomas Prandorffer frissen kinevezett pozsonyi főharmincadost. 1557. október 1. ÖStA Hoffinanz -Ungarn. r. Nr. 6. Konv. 1557. október fol. 1-2.; 1558: Takáts Sándor: Kassa kereskedői 1557-ben. In: Gazdaságtörténeti Szemle, 13. évf. (1906) 1. sz. 127. p., 1559: Az Alsó-Ausztriai Kamara Miksa cseh királyhoz. 1559. április 17. ÖStA Hoffinanz -Ungarn. r. Nr. 7. Konv. 1559. április fol. 13-19.; H. Németh 1997, 386. p., hivatkozza: Miksa főherceg parancsa a komáromi és a győriudvarbíróhoz, valamint Thomas Prandorffer pozsonyi főharmincadoshoz a körömbányai rézkereskedelemben elszenvedett károk megelőzéséről. ÖStA FHKA Altes Münz- und Bergwesen, Ungarn, fasc. 1. 699-700., 1. még uo. 387. p., hivatkozza: Johann von Schonkhirchen jelentése Miksa f. öhercegnek a besztercebányai rézkereskedelem hátrányairól, javasolja, hogy az Alsóausztriai Kamara küldjön Besztercebányára biztosokat, akik megvizsgálják a problémákat. (Thomas Prandorffer pozsonyi f. öharmincados, gy. öri és

lett. A fentiekből is látható, hogy az általam vizsgált néhány évtizedre egyáltalán nem igaz a szakirodalom azon megállapítása, miszerint a harmincadok a kamarai tanácsosság előszobájának tekinthetők.²⁷⁹⁵

Érdemes kiemelni azokat, akik a fentiekkel ellentétben alsóbb tisztségből több fokozatot is emelkedtek. Péterváradai és Pereghi azon kivételes személyek közé tartoztak, akik köznemesi származásuk ellenére, a ranglétra több fokán is végiglépdelve az elnökségig vitték. Ide sorolható Wernher is, aki kivételes karriert futott be: polgári származása ellenre a szinte az elnökséggel azonos hatalommal járó felső-magyarországi jövedelemigazgatói cím birtokosa lett.

Összességében véve azt állapíthatjuk meg, hogy – a szakirodalommal²⁷⁹⁶ egyetértve – (a pályájukat elnökként kezdők elenyésző kisebbségét kivéve) csakugyan mindenki számára lehetőség nyílt a ranglétrán való – és ezzel szorosan együtt járó anyagi – emelkedésre, azonban pontosíthatjuk a korábbi kutatási eredményeket²⁷⁹⁷: az esetek döntő többségében csak egy, legfeljebb két fokkal. Olyan értelemben vett ranglétra tehát nem volt a kamaránál, amit a legalsó foktól a legfelsőig végig lehetett volna járni, szerencsésebb inkább különböző szakértelmet és készségeket igénylő, és ennek megfelelően eltérő presztízzsel, címmel és fizetéssel járó állások többé-kevésbé hierarchikus rendjéről beszélni. A „többé-kevésbé” kitétel azért fontos, mert többen például más tisztséget is viseltek tanácsosi címük mellett – így aztán egy pénztáros-tanácsost nem sorolhatunk egyértelműen sem előbbieik, sem pedig utóbbiak „szintjére”.

II.4.d)β Mobilitás a Magyar Kamarán kívül, avagy variációk az értelmiségi karrierekre a 16. században

Ebben a fejezetben azt kívánom vizsgálni, hogy mennyire volt jellemző az egyes hivatalok, tágabb értelemben véve az egyéb karrierlehetőségek közti mobilitás. Egyrészt a magyar kormánysszervek, másrészt a magyar és birodalmi igazgatás intézményei közötti mozgást, másrészt pedig azt, hogy az egyes értelmiségi karriermodellek – például a humanista, a hivatalnok, a katona, a megyei tisztviselő – között mennyire volt jellemző az átjárás.

Kubinyi András kutatásaiból ismeretes, hogy a Jagelló-korban az egyes tisztviselők viszonylag nagy arányban mentek át egyik hivatalból a másikba.²⁷⁹⁸ Erre kiváló lehetőséget

---

komáromi harmincad), Bécs, 1559. február 25. uo. fol. 725-726., 1560: Gecsényi 2010, 22. p.; é. n.: Kenyeres 1997, 117. p.

²⁷⁹⁵ Ritoókné 1984, 229. p.

²⁷⁹⁶ Acsády 1894, 51. p., Ember 1946, 135. p. és az ő nyomukban Pálffy. Pálffy 2002, 320-321. p.

²⁷⁹⁷ Már Acsády hangsúlyozta, hogy ők nem emelkedhettek egy bizonyos szint fölé, de ezt nem konkretizálta. Acsády 1894, 51. p.

²⁷⁹⁸ Kubinyi 1957, 36. p.

biztosított, hogy a hivatali munkához elegendő volt a litterátus alpműveltség és a magyar jogszokások ismerete, és csak igen csekély mértékben volt szükség speciális tudásra, ráadásul ezeket is elsősorban a gyakorlat útján lehetett elsajátítani.

A magyarországi kormányserveken belüli mobilitás aránylag egyszerűen vizsgálható a kamarai tanácsosok tisztségviseléseinek ismeretében, noha kétségkívül reprezentatívabb lenne egy olyan, ma még nem létező adattár alapján dolgozni, amelyben az összes hivatalnok fel van tüntetve az általa viselt hivatalokkal és azok évkörével együtt.

Először azt érdemes megfigyelni, hogy milyen arányban kerültek a kamarához azok, akik korábban más hivatalnál szolgáltak. Erről már volt szó a hivatali gyakorlat jelentőségéről szóló fejtegetés során, így most csak visszaalakok ott bemutatott eredményeimre. A magyarországi hivatalokban fungáló tanácsosok közül mindössze hat fő jött a kincstártól független hivatalból (nem számoltam ide azt a két főt, akik a Mohács előtti kincstartóságnál működtek). Ez arra enged következtetni: nem volt komoly akadálya annak, hogy valaki egy másik hivatalból – lett legyen az a kancellária, valamelyik bíróság vagy a budavári provizorátus – a kamarához kerüljön.

Külön érdemes megvizsgálni a birodalmi kormányservekből jötteket: mint korábban már volt róla szó, hárman érkeztek az Udvari Kamarától, egyvalaki pedig az Udvari Kancelláriától. Ha a külföldről érkező tanácsosokat hozzáadjuk a magyarországi kormányserveknél működökhöz, tízfőnyi létszámuk még akkor sem éri el a tanácsosok harmadát sem.

Bár érdemleges következtetést csak akkor lehetne levonni, ha más hivatalok esetében is elvégeznénk a fenti vizsgálatot, annyi mindenesetre az eddigiekből is látszik, hogy a hivatalok közötti átjárás meglehetősen korlátozott volt, sokkal inkább jellemző, hogy az egyes tisztségviselők egy adott kormányserven belül próbáltak meg előrébb jutni. Ez némileg meglepő annak fényében, hogy a literátusműveltséggel rendelkezők előtt rengeteg pálya nyitva állt: tevékenykedtek jogi ügyekben, a magisztrátusokban, közigazgatásban, vezethették a városi számadáskönyveket, adólajstromokat, bevételi-kiadási naplókat. Jó állást kaphattak a földesúri kúriákban mint tiszttartók, prefektusok, gazdasági-számviteli ügyek intézői. Sokan vállalkoztak iskolák vezetésére vagy kereskedelemre, banki ügyek vitelére, sőt, várkapitányságra és katonáskodásra is.²⁷⁹⁹

Azt is érdemes göröcső alá venni, hogy a tanácsosok számára milyen lehetőségek nyíltak meg, mely kormányserveknél folytathatták pályájukat a Magyar Kamarán kívül. Mindössze

---

²⁷⁹⁹ Mészáros 1981, 129. p.

öt tanácsosról, illetve elnökről tudunk, akik kamarai szolgálatuk után más hivatalnál folytatták karrierjüket. Nádasdy Tamás országbíró²⁸⁰⁰, majd nádor²⁸⁰¹, Rajky István alországbíró²⁸⁰², Reichersdorffer György a Magyar Tanács tagja²⁸⁰³, Sibrik Gergely alországbíró²⁸⁰⁴, majd a Várday Pál vezette kormánytanács tagja²⁸⁰⁵, végül pedig a Helytartótanács tagja lett²⁸⁰⁶.

A kamarai szolgálatok utáni hivatalviselés speciális eseteként vizsgálható, hogy hányan folytatták pályájukat a birodalmi kormánysszerveknél. A Habsburg-monarchia egységes pénzügyigazgatásának lehetett a következménye, hogy az örökös tartományok kamaráiból Magyarországra is kerültek tisztviselők²⁸⁰⁷, Acsády szerint azonban ez inkább az 1570-es években vált jellemzővé.²⁸⁰⁸ Az eddigi szakirodalom szerint nem számított ritkának, hogy a magyar kamarák tanácsosai pályájukat az uralkodó udvarában fejezték be. Ember Thurzó Ferenc püspököt hozza fel példaként, akit az Udvari Kamara élére helyezett az uralkodó.²⁸⁰⁹ Ember ide sorolja Gyalui Thorda Zsigmondot is, aki szintén Pozsonyban fejezte be pályafutását, azonban ő véleményem szerint inkább a kamarán belüli karrierek közé tartozik. Ember szerint gyakori volt, hogy a Magyar Kamara tanácsosai az uralkodó udvarában fejezték be pályájukat²⁸¹⁰, azonban ez kutatásaim szerint az általam vizsgált időszakban egyáltalában nem volt jellemző, Thurzó karrierje egyedülálló volt. Eredményeim egybevágnak Pálffy kutatásaival, miszerint a magyar arisztokrácia lassan és nehezen integrálódott a birodalmi főnemesség körébe.²⁸¹¹

Az általam vizsgált időkoron kívül esik, így itt csak röviden utalok arra, hogy a pozsonyi Magyar Kamara és a Szepesi Kamara szorosabb kapcsolata lehetővé tette az átjárást a hivatalnokok számára.²⁸¹² A Szepesi Kamara felállításakor Pozsonyból küldtek ki tanácsosokat Kassára, később azonban ennek fordítottja is előfordult, vagyis Kassáról Pozsonyba léptették

²⁸⁰⁰ 1540-1544: Benedek 2007, 146. p.; 1542-: Bessenyei 2005, 30. p.; 1543: Horváth 1838, 83. p.; 1542-: Söptei 1998, 5. p.; 1549: Ember 1946, 77. p., 1543-1554: Fallenbüchl 1988, 72. p., é. n.: Pálffy 1999, 29. p.

²⁸⁰¹ 1554-1562: Söptei 1998, 5-6. p.; Fallenbüchl 1988, 69. p. 1554: Horváth 1838, 97-98. p.; Bessenyei 1999, 22. p.; é. n.: Pálffy 1999, 29. p.; Bitskey 2000, 36. p.; Bessenyei 2005, 37-38. p.

²⁸⁰² 1544: Gecsényi 2003, 104. p.; hivatkozva: Várday Pál parancslevele a kapornaki konventhez. MNL OL Zala megyei levéltára, XII. 1. Fasc. 21. no. 1103., é. n.: Gecsényi 2008, 479. p.

²⁸⁰³ 1549: Ember 1946, 77. p.

²⁸⁰⁴ 1539: Koppány 2002, 109. p. 5. jegyzet; -1543: Laczlavik 2012, 53. p.; é. n.: Gecsényi 2003, 102. p., Gecsényi 2008, 478. p.

²⁸⁰⁵ 1543-: Laczlavik 2012, 53. p.

²⁸⁰⁶ 1549: MÉL 2 1982, 623. p.; Gecsényi 2010, 14. p.; Ember 1946, 77., 99. p.; Laczlavik 2012b, 11., 13. p.; 1549-: Koppány 2002, 109. p. 5. jegyzet. Valószínűleg 1545-ben még nem volt tagja a helytartótanácsnak, mert ekkor nem kapott fizetést, 1549-ben viszont igen. L. Laczlavik 2012, 13. p.; Maksay 1990, 33. p.; é. n.: Petz 1943, 246. p.; é. n.: Gecsényi 2003, 102. p.; Nagy 1863, 172. p., Gecsényi 2008, 478. p.

²⁸⁰⁷ Ember 1946, 135. p.

²⁸⁰⁸ Acsády 1894, 51. p.

²⁸⁰⁹ Ember 1946, 135. p.

²⁸¹⁰ uo.

²⁸¹¹ Pálffy 2011, 110-119 p.; Pálffy 2002, 315-316. p.

²⁸¹² Ember 1946, 135. p.

elő a szorgalmas hivatalnokokat.²⁸¹³ Erre talán legjobb példa a korábban már részletesen bemutatott Thorda Zsigmond esete, aki a Szepesi Kamara megalapítása után rövid ideig tanácsosa lett az új kormány szervnek, majd ismét a Magyar Kamaránál működött.²⁸¹⁴

Érdekes eredményekkel szolgálhat annak vizsgálata is, hogy a tanácsosság után mely más, a hivatalokon kívül eső pályákon folytatták életútjukat az egykori tanácsosok. Itt is csak néhány példát tudunk hozni – a többségnek szemlátomást a tanácsosság jelentette karrierje csúcsát. Közülük néhányan a hivatalnoki pálya folytatása mellett szereztek további, nem-hivatali tisztségeket. Thurzó Ferenc birodalmi udvari tisztséget nyert: magyar királyi főudvarmester lett.²⁸¹⁵ Többen a katonai pályára nyergeltek át: Nádasdy Tamást 1550-ben országos főkapitánnyá nevezte ki az uralkodó.²⁸¹⁶ Rajky István kanizsai kapitányként²⁸¹⁷, Hans von Sinzendorff murányi alkapitányként/hadnagyként²⁸¹⁸ folytatta karrierjét. Megint mások egyházi karrierjüket folytatták: Pétervárad Balázs – királyi tanácsossága²⁸¹⁹ mellett – előbb a szepesi prépostságot²⁸²⁰ (1549-1552), majd váci püspökséget²⁸²¹ (1553-1560/1561) nyerte el. Polyány Ferenc vármegyei pályára lépett: Vas megyei alispánként működött²⁸²². Turkovith Miklós polgárként jutott magas tisztségek birtokába: rövid életű kamarai tanácsossága után budai főbíró lett.²⁸²³ Gerendi Miklós horvátországi helytartóként fejezte be pályáját.²⁸²⁴

Összességében véve megállapíthatjuk, hogy – akárcsak a 15. században – a hivatalok között volt bizonyos mértékű átjárás, azonban ez távolról sem jelentette azt, hogy mindenki több hivatalban is viselt volna különböző pozíciókat.

---

²⁸¹³ Acsády 1894, 50-51. p., Ember 1946, 135. p.

²⁸¹⁴ Szűcs 1990, 21. p.

²⁸¹⁵ 1569-: Gecsényi 2010, 24. p. A tisztség ekkor névleges volt, de megerősítette Thurzó Magyar Tanácsán belüli pozícióját. 1572: Blazovich–Érszegi–Turbuly 1998, 470. p.; 1569-1574: Kenyeres 1995, 16. p. 47. jegyzet; é. n.: Takáts 1925, 17. p.; Wenczel 1878, 45. p.

²⁸¹⁶ 1550-? (nem ismert, hogy a tiszteet meddig töltötte be): A szolnoki várkapitány, Horvátinovity Bertalan tájékoztató jelentése Nádasdy Tamás országos főkapitánynak, 1550. szeptember 27., Benedek 2007, 149. p.; é. n.: Pálffy 1999, 29. p.

²⁸¹⁷ 1542: Pálffy 1998b, 107. p.

²⁸¹⁸ 1574-1582: Sarusi Kiss 2008, 301., 347. p.

²⁸¹⁹ Szarka–Molnár–Horváth 2008, 358. p.

²⁸²⁰ 1549: Lukinich 1941, 388. p. 2. jegyzet (hivatkozva: ETE 1909, 155. p.); 1550: Csiffáry 2005, 41. sz. 104. p.; 1551: I. Ferdinánd adománylevele. MNL OL A 57 Libri regii 3. köt. 213-214. p; Fabritius 1881, 454. p.; 1552-: Sápi, 1983. 79. p., é. n.: Gecsényi 2001, 58. p.

²⁸²¹ 1553-1560: Szarka–Molnár–Horváth M. 2008, 152. p.; Kenyeres 2002, 858. p.; 1553: I. Ferdinánd kinevezi Péterváradit a váci püspökség élére. MNL OL A 57 Libri regii 3. köt. 156-157. p.; Jerney 1840, 307. p.; Sápi 1983, 86. p.; Tóth 2006, 89. p.; 1553-1561: Borovszky 1910, 249. p.; Lukinich 1943, 79. p. 3. jegyzet; é. n.: Sápi 1983, 79. p., Gecsényi 2001, 58. p.

²⁸²² Mályusz 1926, 113. p. 58. jegyzet

²⁸²³ 1534/1535: Kubinyi 2009, 506. p. 386. jegyzet, Kubinyi 1971, 260. p. 386. jegyzet, hivatkozva: MNL OL E 185 Nádasdy-misszilisek, V. 2. cs. vége, 1541: Bessenyei 2001, 23. p., Kubinyi 1971, 260. p. 386. jegyzet, hivatkozva: Verancsics II. köt. 47-48. p., 1541-1542: Kubinyi 1975, 230. p. Kubinyi 2009, 506. p. 386. jegyzet, é. n.: Káldy 1979, 36. p., é. n., kétszer: Bessenyei 2007, 33. p.

²⁸²⁴ 1535-1536: Fallenbüchl 1988, 74. p., 1536-: Monumenta... 1874, 617. p.

Az eddigi szakirodalom által felvázolt karriermodellel szemben (főúri szolgálat, emellett vagy ezután kancellária, kamara) erre a néhány évtizedre inkább az jellemző, hogy közel annyian működtek a kormányzerveknél (nemcsak a kancellárián, ahol mindössze ketten dolgoztak!), mint ahányan főurak mellett egyéb beosztásban (pl. várnagy, titkár). Pálffy szerint a kamara tisztviselői általában pályájuk csúcsán nyerték el a tanácsosi, titkári vagy pénztárnoki tisztséget.²⁸²⁵ Ezt az állítást annyiban módosítani kell, hogy a titkári pozíció nemigen jelentette bármely hivatalnok pályájának csúcsát, sőt kutatásaim szerint inkább belépő tisztségnek számított. A pénztárnokság is csupán abban az esetben, ha a tisztségviselő rögtön vele együtt kapta meg a tanácsosi címet is – ami már valóban sokak pályájának zenitjét jelentette.

A többség számára egy-egy magasabb kamarai pozíció (kamarai tanácsosság, elnökség, felső-magyarországi jövedelemigazgatóság) jelentette pályájuk csúcsát, amelyben visszavonulásukig vagy halálukig működtek, vagy ha erre nem volt lehetőségük, akkor is csak kisebb presztízzsel járó pozíciókat tudtak megszerezni. Kevés az olyan karrier, amely a kamarai tanácsosságon, netán elnökségen túl is emelkedést hozott: ezen kevesek egyike Nádasdy Tamás, aki nádorként fejezte be életét, valamint Thurzó Elek, aki az Udvari Kamara elnöke lett. Az a tény, hogy sokan nem tudtak és/vagy nem akartak megmaradni a hivatalnoki státusban, utalhat arra, hogy – a lehetőségek 16. században bekövetkező szaporodása ellenére²⁸²⁶ – kevés volt még az értelmiségi állás, de arra is, hogy a karriermodellek nem váltak el élesen: gyakran párhuzamosan viseltek országos főméltóságot, vezető katonai és hivatalnoki tisztséget. Utóbbi megállapítást Pálffy Géza az országbárókra vonatkozóan tette,²⁸²⁷ azonban kutatásaim alapján az alsóbb szinteken is igazolható. Figyelemre méltó továbbá, hogy az egyházi és világi karriermodell sem vált el élesen. Ezt Jakó Zsigmond az erdélyiekre mutatta ki, de a tanácsosokra is igaz. „Még a XVII. században sem ritka dolog, főként tanítók vagy tanárok esetében, hogy értelmiségi aszerint lép át — életében esetleg több ízben is — az ecclesiasticus statusból a politicus statusba, vagy fordítva, hogy hol kínálkozik számára jobb érvényesülési lehetőség.”²⁸²⁸

II.4.e) A hű szolgálat jutalma

Már Acsády hangsúlyozta, hogy a kamarai alkalmazás mennyi előnnyel, az emelkedés lehetőségével járt.²⁸²⁹ A magas rangokat betöltők felmentést kaptak a személyes felkelés

---

²⁸²⁵ Pálffy 2011, 213. p.

²⁸²⁶ Ritoókné 1984, 225., 229. p.

²⁸²⁷ Pálffy 2011, 166. p.

²⁸²⁸ Jakó 1967, 219. p.

²⁸²⁹ Acsády 1894, 84. p.

kötelezettsége alól, csupán annyit kellett tenniük, hogy a birtokaik alapján rájuk eső lovasokat és egyéb hadiszereket küldjék el a táborba. Címet, rangot, befolyást is jelentett egy-egy magasabb hivatal (ezt Acsády nem részletezi). Az egyháziak is fényes karriert építhettek, s még magasabb állásokba emelkedhettek. Gyakran kaptak a magasabb tisztviselők óriási készpénzadományokat, amely kiáltó ellentétben állt a kamara pénztelenségével és a katonák fizetlenségével. A király nem volt tehát hálátlan hűséges kamarai hivatalnokaival: fizetésük mellett gyakran részesültek birtokadományokban, nemesi címadományozásban, rangemelésben, magasabb tisztségekben²⁸³⁰, alkalmi ajándékokban (pl. esküvőjük alkalmából²⁸³¹). Pálffy is megerősíti, hogy a kamarai szolgálat a karrierépítés és társadalmi emelkedés mellett mind a polgárok, mind a nemesek számára számottevőbb gazdagodási lehetőséget is kínált.²⁸³² A kamarai hivatali tisztség nem elsősorban a nagy fizetség miatt, hanem a munka megbecsültsége és bizonyos kapcsolatok révén némi mellékes jövedelem szerzése okán is rendkívül rangot jelentett viselőjének – vélte Acsády.²⁸³³

Először lássuk tehát a tisztviselők fizetését! Ezzel kapcsolatban (legalább) két dolgot érdemes megjegyezni. Az egyik, hogy a kamarai tisztviselők fizetése folyamatosan emelkedett akkor is, ha ugyanabban a pozícióban maradtak. Ami ezen felül érdekes, különösen a katonaság zsoldjának elmaradozása tekintetében, az az, hogy ezeket az összegeket többnyire ténylegesen is rendszeresen kifizették, és ha mégis elmaradás történt, akkor a későbbiekben gyakran megadták a fizetésen felül is. Erre kiváló bizonyíték a magyar tisztviselők fizetésjegyzéke, ahol az egyes kamarai és máshol szolgáló hivatalnokok, főméltóságok fizetése személyenként évekre lebontva, a tisztségek feltüntetésével együtt jelenik meg.²⁸³⁴

A fizetések folyamatosan emelkedtek akkor is, ha valaki ugyanazt a tisztséget viselte. Erre jó példa Zermegh János, Hosszútóthy György és Ernleutner Bálint esete. Zermegh²⁸³⁵ 1553-ban 100 forintos fizetéssel kezdett, a következő évtől azonban ennek háromszorosát kapta, 1558-ban pedig közel kétszeresére emelkedett a járandósága. 1562-ben feltűnően keveset

²⁸³⁰ Ezekről l. a tanácsosok mobilitásáról szóló fejezeteket.

²⁸³¹ Házasság esetén a 16. századtól jellemző az uralkodótól kapott ajándék, általában nemesfém-ből készült serleg vagy pohár. Fallenbüchl 1968, 249. p.

²⁸³² Pálffy 2011, 213. p. Vö. „A korabeli gazdasági és katonai viszonyok ismeretében aligha lehet kétséges, hogy e rétegen (ti. a kamarai tisztviselők) belül – minden létező központi irányítás és ellenőrzés mellett – mennyire jelentős informális befolyással rendelkeztek a pénzügyi (kamarai) tisztviselők, a pozsonyi és a szepesi kamarák elnökei, tanácsnokai, pénztárnokai, számvivői, de akár még a tőlük független harmincadosok is.” Gecsényi 1999, 77-83. p., másodközlés: Gecsényi Lajos: Gazdaság, társadalom, igazgatás. Tanulmányok a kora újkor történetéből. Győr, 2008. 401. p.

²⁸³³ Acsády 1894, 87-88. p.

²⁸³⁴ MNL OL E 554 Városi és kamarai iratok. Fol. Lat. 932. Status erogationum Camereae Hungaricae 1553-1575; uo. Szalay-gy. 1725. t. sz. A Magyar Királyság tisztviselőinek fizetésjegyzéke.

²⁸³⁵ MNL OL E 554 Városi és kamarai iratok. Fol. Lat. Status erogationum Camereae Hungaricae 1553-1575. fol. 28r-29r

fizettek neki, azonban 1563-ban ismét a korábbi, 560 forintos fizetését kapta. Pályája befejezésekor már 500 forint volt a fizetése. Hosszútóthyt 1557-ben nevezte ki a király kamarássá évi 400 forint fizetéssel, 1568-ban 100 forinttal emelkedett a fizetése, 1578-tól pedig évi 600 forintot kapott; mindezekon felül 1588-ig kegy jogcímén (*gratiae nomin*) több alkalommal összesen 7750 forintot fizettek ki neki. Ernleutner Bálint 1564-ben lett számvevő, és 1567-ig évi 200, 1571-ig 250, 1577-ig 300, 1579-ig pedig 400 Ft évi fizetést kapott.²⁸³⁶ Ekkor kamarás lett, de emellett főszámvevőként is működött évi 500 forint fizetéssel. Több mint 38 éves kamarai pályafutása során különböző jogcímenek fizetésén felül összesen 11729 forintot kapott. A fizetések pontos összegét Miksa 1566-ban szabályozta; ekkortól az elnök fizetése állandóan évi 800, a tanácsosoké évi 400 forint volt.²⁸³⁷ Lényegében egybevág ezzel a Magyar Kamara alkalmazottainak 1565. évi fizetési kimutatása is.²⁸³⁸ Ezekben az években is előfordult azonban, hogy nem tudták teljes egészében kifizetni a járandóságokat, így például Thorda Zsigmond az 1566-os zárszámadás szerint csak 180, Jó Balázs pedig csak 290 forintot kapott.²⁸³⁹

A fizetések összege a szolgálattal arányos emelkedés ellenére sem volt kiszámítható, ugyanis a kamara nem tudta minden évben előteremteni a szükséges összegeket. Ezt sokszor úgy oldották meg, hogy a király a hivatalnokok fizetése fejében átengedte egy-egy jövedelemforrását, sokszor azonban ez sem oldotta meg a problémát, máskor pedig a következő években többet fizettek. Nem véletlen, hogy mindössze néhány olyan kérelemről tudunk, amelyben a kamara valamely alkalmazottja késlekedő fizetését sürgette: Gherendi Miklós erdélyi püspök és kincstartó 1534-ben²⁸⁴⁰, Pétervárad Balázs 1536-ban²⁸⁴¹, Paul Oberstein ugyanebben az évben²⁸⁴², Makó Ferenc szenci harmincadellenőr 1553-ban²⁸⁴³, Armpruster Kristóf²⁸⁴⁴ pedig 1557-ben. Mindez különösen annak tükrében tűnik kevésnek, ha látjuk a minden évben több tucatjával érkező kérelmeket, amelyek a katonaság elmaradott járandóságának kifizetését kérték. Több alkalommal előfordult az is, hogy egyes főurak lefoglalták a maguk számára a királyi egy-egy jövedelmét vagy annak egy részét, hogy ebből

---

²⁸³⁶ Acsády 1894, 85. p.

²⁸³⁷ Acsády 1894, 79. p.

²⁸³⁸ Szalay—Wenczel 1875, 64-65. p.

²⁸³⁹ Acsády 1894, 80. p.

²⁸⁴⁰ MNL OL E 41 Litterae ad cameram exaratae 1534. no. 33. 1534. február 24.

²⁸⁴¹ uo. 1536. no. 49. 1536. február 24.

²⁸⁴² uo. 1536. no. 165. 1536. szeptember 21.

²⁸⁴³ uo. 1553. no. 82. 1553. május 27.

²⁸⁴⁴ uo. 1557 no. 28. 1557. február 22.

pótolják hiányzó fizetésüket. Például Báthory András 1549-ben négyezer forintot vett fel a restanciákból elmaradt fizetése fejében.²⁸⁴⁵

A hektikus fizetésre és a kompenzálásra jó példa Thurzó Ferenc esete²⁸⁴⁶; jövedelmei az alábbiak szerint alakultak: 1564: 200 ft, 1565: 400 ft, 1566: 150 ft, 1567: 25 ft, 1568: 0 ft (!), 1568 június utolsó napjáig 1925 ft maradt hátra (!), 1569: 2000 ft, 1570: 50 ft, 1571: 1175 ft, 1572: 300 ft, 1573: 50 ft 60 dénár, hátramaradt: 2249 ft (!). Ez is azt támasztja alá, hogy bár próbálták rendszeresen fizetni a tanácsosokat, bizonyos években alig volt bevételük, ami gyakorlatilag kizárja azt, hogy a magasabb tisztségeket az egyes főurak kizárólag megélhetési okból vállalják el.

Már Acsády utalt arra, hogy a fizetések nem számítottak igazán magasnak, különös tekintettel arra, hogy nem kaptak lakhatást, valamint hogy hivatali segédeiket is ebből kellett fizetniük.²⁸⁴⁷ Guszarova pedig már egyenesen azt állította, hogy a fizetés annyira alacsony volt, hogy nem lehetett belőle megélni.²⁸⁴⁸ Az állítás ellenőrzésére érdemes megvizsgálni, hogy a korban milyen fizetéseket kaptak más foglalkozásúak (bár ez is csak megszorításokkal mutatja, hogy mennyi pénzből lehetett megélni, mert a katonáknál kiegészíthette ezt a zsákmány és a váltságdíjak, a mesterembereknél pedig gyakran a szőlőművelés, vagy más tevékenység). A végeken harcoló lovas katona Mátyás alatt havi 3, a gyalogos 2 forint zsoldot kapott.²⁸⁴⁹ A fontos magánvárok várnagyai – az illő tartás mellett! – évi 200-1300 forint fizetést húztak. A kis főúri castrumok személyzete azonban jóval olcsóbban szolgált: teljes ellátás és általában egy rend ruha mellett a várnagy 20-40, az alvárnagy 8-15, a néhány főnyi őrség tagjai pedig 6-8 forintért. A vidéki iparosok csak ritkán kerestek évi 25 forintot. Bártfán a 16. sz. elején a városi kovács évi bére 47, a városi szekeresé 18,66; a kikiáltóé 18,8, a városi jegyzőé 40 forint. Jól kerestek az orvosok is. Egy orvosi vizit ára a Jagelló-kori Budán a betegnek akár 2 forintját is elvihette, Nagyszében orvosa a várostól ez idő tájt évi 75 ft fizetést húzott. Összességében véve megállapíthatjuk, hogy a kamarások fizetése mintegy tízserese volt egy iparosénak vagy katonáénak, közel másfélszerese egy fontosabb magánvár várnagyának, és többszöröse egy kevésbé fontos castrum hasonló alkalmazottjának – tehát mindenképpen túlzás, hogy nem lehetett belőle megélni, sőt éppen ellenkezőleg, a korban kiemelkedően jó fizetésnek számított.

---

²⁸⁴⁵ Georg Wernher jelentése a Magyar Kamarához. 1549. március 27. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae. 1549. no. 29.

²⁸⁴⁶ MNL OL E 554 Városi és kamarai iratok. Szalay-gy. 1725. t. sz. A Magyar Királyság tisztviselőinek fizetésjegyzéke. fol. 54r-55r

²⁸⁴⁷ Acsády 1894, 87. p.

²⁸⁴⁸ Guszarova 2006, 19. p.

²⁸⁴⁹ A bérekkel kapcsolatos adatokat az alábbi szócikkből vettem át: MAMÜL, http://mamul.btk.mta.hu/MAMUL_SZERK/mamul_view.php?editid1=3119, utolsó letöltés: 2017. február 28. 14:06.

A kamarai tanácsosok közül néhányan nemességet is nyertek. A korábbiakban már láttuk, hogy a tanácsosok többsége nemesi származású volt, így azt kell megvizsgálni, hogy a polgárok (Ernleutner, Puechler, Reichersdorffer, Wernher) közül hányan nyertek címadoományt. Ernleutner 1567. június 30-án osztrák nemességet és címet kapott Miksától.²⁸⁵⁰ Puechler nemesítésére nem találtam adatot, de mivel róla alig tudunk valamit, ez távolról sem jelenti azt, hogy ne nyert volna nemességet. Reichersdorffer 1527-28-as erdélyi sikerei okán 1532-ben nemesi címet kapott V. Károlytól testvérével, Nicasiuszal együtt.²⁸⁵¹ Wernher 1539-ben adományt nyert Szederkert falura²⁸⁵²; feltehetőleg ekkor kapta meg nemesi címét is. Azt láthatjuk tehát, hogy aránylag rövid kamarai szolgálat után az uralkodó nemesi címet adományozott polgári származású hivatalnokainak. Ember szerint egyenesen a hivatali kinevezés járt nemességgel. Acsády szerint az alsóbb állások előnye volt, hogy sokan kaptak nemeslevelet.²⁸⁵³ Erre az általam vizsgált anyagban azért kevés a példa, mert csak azokat vizsgáltam, akik tanácsosi rangot nyertek, ők viszont nem scribaként vagy ajtónállóként kezdték pályájukat.

Azok közül, akik már rendelkeztek nemeslevéllel, senki sem nyert rangemelést (Nádasdy valószínűleg az időbeli egybeesés ellenére sem kamarai szolgálatainak köszönhetően emelkedett grófi méltóságra,²⁸⁵⁴ így őt nem sorolnám ehhez a csoporthoz): báróságot ebben az

---

²⁸⁵⁰ Mikó-Pálffy 2002, 144-145. p.

²⁸⁵¹ Szabó 2002, 375. p.; Schuller 1859, 227. p.; Capesius 1967, 42-43. p.

²⁸⁵² I. Ferdinánd adománylevele Wernher számára Szederkert falura. Bécs, 1539. október 4. Kiadja: Neumann-Pálffy 2009, 240-241. p. no. 15., I. Ferdinánd birtokátruházó oklevele Wernher részére Szederkert faluról. Bécs, 1540. január 12. Kiadja: ua. 241. p. no. 16., I. még Pesti Ferenc – Magyar Kamara, 1559.01.19. Eperjes (orig. latin), Sáros vár vizsgálta befejeződött, Zedeker possessio vizsgálatát Wernher György özvegye megakadályozta, egy kereskedőtől salétromot akart venni, de az nem adja 8 ft. / mázsáért tárgyában. 1559. február. ÖStA HU RN 7. Konv. 1559. február fol. 34-35., Niklas zu Salm, Franz Poppendorf és Hans Paczoth királyi biztosok jelentése I. Miksának az Eperjes környéki sóvári bányák hasznosításáról. Csatolva: 1.) Kassa, 1570. november 27. A Szepesi Kamara jelentése Soos István sófőzéssel kapcsolatos kiváltságairól, a Soos család Sóvárat érintő birtokviszályáról, valamint a Soos Istvánnal történő megegyezésről, amely során a sóvári sóbányák kamarai kezelésbe kerülhetnének, helyette pedig Wernher György szederkerti birtokait kínálják fel a Soos családnak. 2.) Soos István beadványa a sófőzésben szerzett jogairól. Sárospatak, 1570. május 11. ÖStA HKA Altes Münz- und Bergwesen Ungarn RN 5. fol. 337-344. 1562-ben Wernher-Thorda osztály, majd 1563-ban Thorda Zsigmond öt részre osztotta a saját famíliája és a Wernher család között. 1567-ben Wernher-osztály. 1574-ben I. Ferdinánd mint az egykori sárosi kolostor tulajdonát visszaveszi, és Zoltay Istvánnak adja. Tóth 1910, 472. p. Tóth Sándor említi, hogy az uralkodó arra hivatkozva kérte Szederkert visszabocsájtását 1574-ben, hogy valamikor egyházi vagyon volt, mely elidegeníthetetlen. Tóth 1912, 219. p. Végül 1800 forintért váltották vissza Wernher örököseitől (ugyanekkor 8000 forintért adták bérbe Zoltay Istvánnak). Acsády Ignác: RRégi magyar birtokviszonyok 1494-1598. Bp., 1894. 63. p. Az 1562-es osztozásra I. még Fallenbüchl Zoltán: A Szepesi Kamara tisztségviselői a XVII-XVIII. században. In: Levéltári Közlemények, 38. évf. (1997) 2. sz. 195. p., Bauch 1898, 103. p., ugyanitt utal az 1574-es birtokvitára is. Szederkert elfoglalására, a királyi adománylevelekre, majd az 1574-ben történt újbóli királyi kézbe kerülésére I. még Tuhrinszky 1899, 22. p., Wagner, Carolus: Diplomatorium comitatus Sarosiensis, quod ex tabulariis et codicibus manuscriptorum eruit Carolus Wagner hungarus Zborovienis bibliothecae universitatis regiae custos. Posonii et Cassoviae, 1780. 554. p.

²⁸⁵³ Acsády 1894, 84. p.

²⁸⁵⁴ Horváth 1838, 120. p.; Pálffy 1999, 30. p.; Bitskey 2000, 36. p.

időben leginkább a katonai pályán elért sikerekkel lehetett szerezni,²⁸⁵⁵ a hivatalnok-értelmiségi karriertípus csak nagyon keveseknek biztosított lehetőséget a bárók közé való bekerülésre, például Révay Ferenc számára.²⁸⁵⁶

Legfeljebb a címer bővítésére, a nemesség néhány rokonra való kiterjesztésére lehetett számítani – és erre is csak egy-egy példát találtam. Armpruster címerét 1559. június 20-án bővítette az uralkodó (ekkor nővére, Margit utódaira is kiterjesztette az adományozás érvényét).²⁸⁵⁷ Kisserényi 1563-ban morva indigenátust nyert.²⁸⁵⁸ A kamarai szolgálat tehát társadalmi emelkedést legfeljebb a polgárság számára hozott – esetükben viszont igen jelentőset.

A kamarai tanácsosok birtokadományai		
	létszám	személyek
szolgálati jutalmául legalább egy birtokot nyert	16	
1 birtokot nyert	1	Gerendi Miklós
2-5 birtokot nyert	5	Szerémi Sebestyén, Paul von Oberstein, Sibrik Gergely, Thorda Zsigmond, Pemfflinger István
6-9 birtokot nyert	4	Thurzó Ferenc, Armpruster Kristóf, Reichersdorffer György, Kisserényi Ferenc
10 vagy több birtokot nyert	5	Hosszútóthy György, Újlaky János, Francisci Tamás, Pesthy Ferenc, Sibrik Osvát

A kamarai tanácsosok többsége – a kamarai uradalmak tisztviselőihez hasonlóan²⁸⁵⁹ – igen gyakran részesült birtokadományokban – anyagi értelemben tehát szinte mindannyian gyarapodtak. Mivel gyakran vettek át a királyra szállott uradalmakat, birtokokat, tudták, melyik adományozható, az uralkodóval való kapcsolatuk révén pedig könnyen elnyerték azt.

²⁸⁵⁵ A 16. század folyamán báróságot nyertek 70%-a katonai sikereinek köszönhetően azt. Pálffy 2011, 167-168. p.

²⁸⁵⁶ Pálffy 2009, 3., 16. p.

²⁸⁵⁷ Ekkor nővére, Margit utódaira is kiterjesztette az adományozás érvényét. Nyulásziné 1981, 23. p.; Nyulásziné Straub 2000, 20. p.; Magyar Nemzeti Múzeum... 1907, 110. p.; Á. A. 1916, 97. p.

²⁸⁵⁸ Ernyey 1925, 14. p.

²⁸⁵⁹ Kenyeres 2008, 211-212. p.

Gecsényi szerint „...a kamarai prefektusok és tanácsosok jelentős tényleges vagy informális befolyással bírtak az egyes uralkodói elhatározások előkészítésére, elsősorban a kincstárra hármló birtokok felderítését és újraadományozását, zálogolásokat, a jövedelmek kivetését és beszedését, tisztviselői kinevezéseket illetően. Ezt a jogkört az Udvari Kamara vitán felül álló döntéshozói szerepe sem befolyásolta, hiszen minden Magyarországot érintő ügyben megkerülhetetlen volt a pozsonyi kamara véleményének kikérése. Mi több, jó néhány tanácsos közvetlen kapcsolatban állt bécsi kollégáival, volt tehát lehetősége a nem hivatalos tájékozódásra is.”²⁸⁶⁰

Lássuk hát a pontos számokat: hányan nyertek birtokot, és mennyit? 16-an legalább egy birtok boldog tulajdonosai lettek. Ez a szám azonban nem mond eleget, ha a birtokkal jutalmazott tanácsosok arányára vagyunk kíváncsiak: ehhez az összes tanácsos létszámából le kell vonni a rosszul adatolt magyarországi tanácsosokat (Fekete, Polyány), hiszen lehet, hogy kaptak birtokot, csak (még) nem találtam erre adatot, valamint a német nyelvterületről származóakat (l. „német” tanácsosok: Ernleutner, Kharlingh, Oberstein, Puechler, Sinzendorff), hiszen könnyen elképzelhető, hogy ők hazájukban nyertek adományt, amiről a magyar források és szakirodalom azonban nem tájékoztat. Így a 32 helyett már csak 25 tanácsoshoz kell viszonyítani a 16 megadományozottat. Ez is meglepően kevés, kicsit kevesebb, mint kétharmad, így valószínűnek tartom, hogy a további kutatások a többi tanácsos birtokadományaira is fényt derítenének.

A megadományozottakat tovább csoportosíthatjuk aszerint, hogy hány birtokot kaptak. Ez nagyon sok problémát magában rejtő adatsor, ugyanis egy-egy faluban olykor többen is kaptak telkeket, de az nem dönthető el, hogy vajon ki hányat kapott, másrészt sokszor csak arra van adat, hogy egy megyében több birtokot is elnyert valaki, vagy hogy egy adott személy birtokait megkapta annak hűtlensége vagy családjának kihalása után – további kutatásokra van tehát szükség a birtokok pontos nagyságának megállapításához. Érdeemes kivenni a vizsgálatból azokat is, akik feltehetőleg más tisztségeik vagy szolgálataik jutalmául kaptak birtokokat, mint például Nádasdy Tamás. Arra azonban jók ezek az adatsorok, hogy lássuk, az egyes tanácsosok nagyságrendileg hány – meg nem határozott nagyságú – birtokot kaptak.

A megadományozottak abszolút többsége, 15 fő több faluban is kapott telkeket. Gerendi esetében is feltételezhetjük, hogy több birtokadományban is részesült, de egyelőre csak erre az egyre találtam adatot. Öten 2-5, 4-en 6-9, 5-en tíz vagy több faluban kaptak adományt.

---

²⁸⁶⁰ Gecsényi 2003, 100-101. p.

Feltételeztem, hogy a magasabb pozíciókban lévők, így az elnökök és a felső-magyarországi jövedelemigazgatók több birtokadományban részesültek, mint a többiek. A 10 birtoknál többet szerzők között két elnök (Pétervárad, Újlaky) két felső-magyarországi jövedelemigazgató (Pesthy, Wernher) és három tanácsos (Francisci, Hosszútóthy, Sibrik) található. Eszerint elvileg bárki szerezhette hatalmas birtokot, aki legalább tanácsosi ranggal bírt, azonban nem mindenkinek volt erre ugyanakkora esélye: az elnökök közel fele, a felső-magyarországi jövedelemigazgatók kétharmada, míg a tanácsosoknak kevesebb, mint egyötödét tett szert 10 birtoknál többre.

A kegyenylvánításnak egyéb, igen változatos formáiban is több alkalommal részesültek a tanácsosok (ezekre csak egy-egy példát találtam, úgy tűnik, a birtokadományozás gyakoribb volt). Az uralkodó két esztendőn át évi 150 forinttal támogatta Wernher fiának prágai tanulmányait Collinus iskolájában²⁸⁶¹, leánya, Eufémia Thorda Zsigmonddal való esküvőjére pedig mintegy 80 forintot érő ezüst edényt ajándékozott.²⁸⁶² (Ez azonban nemcsak a pénzügyigazgatás területén volt bevett szokás.²⁸⁶³ Rangjuknak megfelelően más „állami tisztviselők”, mint például a Habsburg-udvartartás rendes tagjai is részesültek hasonlóan a Hofzahlamttól, a fő- és várkapitányok pedig többnyire a Krigeszahlamtból vagy éppen valamelyik magyarországi kamarából.²⁸⁶⁴) Pesthy 1560-ban „fizetésemelés” gyanánt megkapta Györke falu (ma Szlovákia, kassai kerület), valamint a hajdani Thelekessy-birtok, Csicsva vár (ma Szlovákia, eperjesi kerület) és tartozékai (összesen 32 falu!) bevételeit.²⁸⁶⁵ Pesthy nem is késlekedett új javai birtokba vételével: 1560. szeptember 7-én I. Ferdinánd örömét fejezte ki hozzá írt levelében a Csicsvához tartozó Györke falu elfoglalása felett.²⁸⁶⁶ 1542-ben a király Péterváradnak adományozta a scsavniki apátságot.²⁸⁶⁷ Sibrik Gergely 1551-ben adómentességet kapott nagyszombati birtokára.²⁸⁶⁸ Thurzó 1556-ban jogot kapott Árva várának

²⁸⁶¹ Az Udvari Kamara leirata Wernher Györgyhöz, amely szerint fia prágai tanulmányaira évi 150 forintot biztosít a máramarosi só jövedelmeiből. Bécs, 1550. április 16. ÖStA HKA Ungarische Geedenkbücher Bd. 387. fol. 52rv

²⁸⁶² MNL OL E 21 Benigna resolutiones, 1550. ápr. 16., okt. 27.; idézi: Szűcs 1880, 10. p., l. még ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 387. fol. 138v-139r

²⁸⁶³ Pálffy 2011, 214. p.

²⁸⁶⁴ Pálffy 2011, 214. p.

²⁸⁶⁵ ÖStA FHKA Hoffinanz Ungarn, Akten, RN 9. fol. 77-84. I. Ferdinánd levele a Magyar Kamarához, 1560. július 20.

²⁸⁶⁶ ÖStA FHKA Hoffinanz Ungarn, Akten, RN 9. fol. 168-177. I. Ferdinánd levele Pesthy Ferenchez, valamint Pesthy Ferenc levele I. Ferdinándhoz, 1560. szeptember 7.

²⁸⁶⁷ Loboczký Máttyás figyelmezteti Ferdinánd királyt, hogy a scsavniki apátságot ugyan Pétervárad Balázs deáknak adományozta, de az apátság tizenhatszáz forintban van a Lasky-árváknak beírva; ajánlja az árvákat a király védelmébe. Késmárk, 1542 október 28. Kiadva: ETE 1909, 113. p.

²⁸⁶⁸ MNL OL A 57 Libri regii 2. köt. 429-430. p.

zálogból való kiváltására.²⁸⁶⁹ A magasabb rangú tisztviselők özvegyei nyugdíjban is részesültek, ez azonban nem mutatható ki alacsonyabb pozíciókat betöltő társaiknál.²⁸⁷⁰

Olykor a tanácsosok rokonai is részesültek az uralkodói kegy valamely formájában. Ez leginkább abban nyilvánult meg, hogy a cím- és birtokadományok többnyire a rokonok egy részére is vonatkoztak, másrészt abban, hogy olykor pozícióhoz tudták juttatni familiájuk egy-egy tagját (l. korábban). Kissé sajátos példa, hogy 1557. január 20-án Armpruster Kristóf I. Ferdinánd királytól címeradományt nyert feleségére és néhai testvére, György utódaira vonatkozóan.²⁸⁷¹

---

²⁸⁶⁹ Az eset hátterében az állt, hogy a Thurzó család a kihalás szélére került, és egyedül Ferenc volt korban alkalmas a továbbvitelére. Alátámasztja ezt, hogy Ferenc ígéretet kapott, hogy ha házasságot kötne és fia születne, akkor ő is megtarthatja az uradalmat. Gecsényi 2010, 16. p.; Zsilinszky 1907, 69. p.; MNL OL A 57 Libri regii 3. köt. 273-274. p.; 1568-ban még ő volt a vár birtokosa egy kamarai összeírás alapján. L. Kenyeres 2002, 31. p.; Wenczel 1878, 44. p.

²⁸⁷⁰ Acsády 1894, 87. p.

²⁸⁷¹ Nyulásziné 1981, 23. p.; Nyulásziné 2000, 20. p.; Magyar Nemzeti Múzeum... 1907, 110. p.; Áldásy 1916, 97. p.; eszerint Veress tévesen állítja, hogy 1559-ben nyert nemességet az uralkodótól. Veress 1915, 36. p.; l. még Mátray 1859, . p.

Összegzés

Disszertációmban Felső-Magyarország gazdaság- és pénzügyigazgatásának jelenségeit vizsgáltam a Mohácsot követő „átmeneti” évtizedekben. A korszak több szempontból is átmenetinek minősíthető: elsősorban azért, mert ezekben az évtizedekben folyt a két királyi dinasztia közötti küzdelem a terület fölötti hatalomért, másodsorban mert ebből következően pénzügyigazgatási szempontból sem sikerült könnyen integrálni a régiót a Habsburg-uralom alatti országrész kormányzati rendszerébe. Persze ez az időszak egészében véve is a Habsburg uralom és az új kormányzati rend kiépítésének korszaka volt a Magyar Királyság nyugati-északnyugati felében, ami nem csekély nehézséget okozott a magyar királyok és a bécsi központi kormánysszervek számára. Dolgozatomban igyekeztem áttekinteni, a királyi kincstárát illető jövedelmek hatékony beszedése terén a felső-magyarországi régióban bevezetett kormányzati kísérleteket, szoros összefüggésben a már működő Magyar Kamara intézményének tevékenységével, hiszen ezekben az évtizedekben, a Szepesi Kamara felállítása előtt ez a terület is a pozsonyi intézményhez tartozott. Új megközelítési szempontként egy újonnan elkészített adattárra alapozva igyekeztem feltárni a kamara kötelékében működő tisztségviselők életútját, társadalmi hovatartozását, különös tekintettel a régió három kiemelten fontos személyiségére, akik a jövedelemigazgatói tisztséget töltötték be a tárgyalt korszakban, s éppen ezért tevékenységük a régió pénzügyigazgatása-gazdaságkormányzata terén a legfontosabb volt.

Dolgozatom első részében mindenekelőtt a Magyar Kamara megalapítását és működésének első éveit mutattam be. A korábbi szakirodalomhoz képest újdonságként állapítottam meg, hogy a kamarai tanácsosok feladatköre nemcsak gazdasági kérdésekre terjedt ki, de rendszeresen tájékoztatták az uralkodót a politikai eseményekről is. A tanácsosok az első években nem tartották be a számukra kiadott instrukcióban előírt gyakoriságú ülésezést, már csak azért sem, mert néhányukra például magára az elnökre, Gerendire is fontos diplomáciai feladatokat bízott az uralkodó (utóbbi Erdélyben szervezte a Habsburg-pártot). A Magyar Kamara működésének szünetelése kapcsán kimutattam, hogy ez csak formai szüneteltetés lehetett, hiszen ez idő alatt a tanácsosok éppúgy rendszeresen küldtek jelentéseket az uralkodónak, mint korábban, noha ezek jobbra arról szóltak, hogy nem tehetnek semmit a király pénzügyi helyzetének javítása érdekében. Az újonnan fellelt jelentések alátámasztják Kenyeres István véleményét, aki szerint 1531-ben nem újjá alapították, hanem csupán megreformálták a Magyar Kamarát.

Georg Wernher felső-magyarországi jövedelemigazgatói működését a szakirodalom elsősorban a számára kiadott instrukció alapján dolgozta fel, és csak néhány jelentésére támaszkodott, holott Wernher kifejezetten széleskörű, nagyszámú és igen tartalmas levelezést hagyott hátra. A Wernher életútjára és tevékenységére vonatkozó forrásbázist jelentősen kibővítettem, így minden eddiginél részletesebben vizsgálhattam meg pályafutását. Wernher tanácsosi működését a korábbi szakirodalomnál jóval korábbról, már 1533-tól igazoltam. Forrásokkal igazolom, hogy Wernher 1538 előtt egyáltalán nem kapott önálló hatáskört Felső-Magyarországon, hiszen mindig többedmagával intézkedett. Sikerült tisztáznom azt is, hogy Wernher sosem volt a sárosi vár kapitánya, mint a szakirodalom jó része állítja, hanem a prefektusi tisztséget töltötte be (előbbi katonai, utóbbi gazdaságirányítói hatáskörrel járt, tehát nemcsak a megnevezésben különböztek). Bár csak 1540-ben kapott instrukciót, működése már egy-két évvel korábbról adatolható. Nem áll meg a szakirodalom azon állítása sem, hogy Wernher a Magyar Kamarától való, szokatlanul erős függetlensége jeleként az uralkodónak, nem pedig a Magyar Kamarának küldte el jelentéseit, ugyanis a királynak szinte kizárólag politikai hírekről jelentett, és a szóban forgó évekből csak nagyon kevés jelentés maradt fenn a kamaránál – valószínűbb tehát, hogy a gazdasági ügyekben a kamarának jelentett, de ezek az iratok nem maradtak ránk. 1538-ig Wernher függetlensége sem volt nagyobb, mint más kamarai tanácsosoké, akik hozzá hasonlóan meglehetősen tág hatáskörrel indultak útnak egy-egy gazdasági-pénzügyigazgatási nehézség felmérésére vagy megoldására. Téves az az állítás is, hogy Wernher a többi kamarai tanácsosnál tágabb hatáskört kapott volna az uralkodóval való személyes jó viszonyának köszönhetően. A jó kapcsolatot nem támasztja alá az, hogy a király támogatta fiai taníttatását, vagy leánya esküvőjére ajándékot küldött, ugyanis ezt a legtöbb kamarai tanácsosnak is megtette. Az sem áll meg, hogy Wernher hatáskörét kevésbé pontosan szabályozták a király jóindulatának köszönhetően, ugyanis utasításai és instrukciói a korabeli viszonyok közt pontosnak számítottak, de semmiképpen sem voltak kevésbé pontosak, mint a többi kamarai tanácsos számára kibocsátott iratok.

Megvizsgáltam Wernher és Thorda közös munkásságát, amelynek során valószínűleg a fiatalabb és energikusabb Thorda kapta a hosszabb utazással járó feladatokat. Azonban Wernher egészen a halála előtti hónapokig kifejezetten aktív volt. Érdekes továbbá megfigyelni, hogy bár formailag minden intézkedéshez a Magyar Kamara jóváhagyását kellett kérniük, mégis igen tág volt a mozgásterük, hiszen a tanácsosok nem voltak tisztában az aktuális problémákkal, pl. hogy ki lenne alkalmas egy megürült harmincadosi állás betöltésére – így aztán többnyire akár utólagosan is rábólintottak Wernher és Thorda intézkedéseire. Ezen a téren az instrukció megfogalmazása sem pontos, ami még inkább növelte egyéni

mozgásterület. Bemutattam Thorda és Pesthy együttműködését, majd Pesthy kizárólagos helytállását. A jelentések alapján megkíséreltem meghatározni, bővebb volt-e a jövedelemigazgatók feladatköre az instrukciójukban foglaltaknál, és ha igen, mennyivel.

A Szepesi Kamara megalapításának folyamatához csupán néhány apróbb kiegészítést tettem, alapvetően új viszont a Szepesi Kamara instrukció-tervezetéhez készített opiniók vizsgálata, amelynek során kiderült, hogy a Magyar Kamara mellett, a régióban fontos katonai szerepet betöltő Lazarus von Schwendi, és Zay Ferenc kassai kapitány szinte pontról pontra véleményezte a tervezetet.

Ezt követően a legfontosabb négy kincstári jövedelmi ág kezeléséről folytattam vizsgálatokat: azaz a harmincadról, a dicáról, a bányászatról és a kamarai uradalmak igazgatásáról. A harmincadok esetében sikerült rekonstruálni, hogy I. Ferdinánd hogyan és mikor szerezte vissza az egyes vámhelyeket az 1530-as években, amikor is sikeresen magához vonta bizonyos harmincadok jövedelmének egy részét, illetve királyi ellenőrt állított a vámhelyeket birtokló zálogbirtokos familiárisa mellé. Az 1540-es évek végén megkezdődtek a tárgyalások az elzálogosított lőcsei, késmárki, bártfai, homonnai és sztropkói harmincadok visszaszerzésére. Az 1550-es évek pozitív mérleggel zárult I. Ferdinánd számára: nemcsak a késmárki, homonnai, lubló, bártfai, sztropkói és lőcsei harmincadokat sikerült visszaszereznie, hanem újabb harmincadok létrehozása felmerült Szikszón és Hangácson, valamint esetleg Varannón és Jászón. Az 1560-as években – a Magyar Királyság és Erdély igazgatásának elkülönülésével és Ferdinánd további felső-magyarországi térnyerésével párhuzamosan – több új harmincad is létrejött, így Varannón Szikszón, Kisvárdán, Tokajban, továbbá valószínűleg Mohinál és Lublón is. I. Ferdinánd hosszú uralkodása folyamán tehát az elődei által elzálogosított harmincadokat nemcsak ismét saját kezelésébe vette, hanem újakkal is gyarapította. Életművét apjához méltón folytatta fia, I. Miksa, aki tovább gyarapította az általa megörökölt harmincadok számát.

A dica esetében elsősorban azt kívántam nyomon követni, hogyan tükröződnek a területi nyereségek és vesztségek, pártváltások az adófizetési hajlandóságban. Mivel a ránk maradt adójegyzékeket Acsády Ignác már a 19. század végén feldolgozta, a királyi utasításokból és jelentésekből próbáltam meg kiegészíteni az erősen hiányos adatsorokat. Az iratokból kiderül, hogy sokszor azért nem folyt be a pénz a kamarához, mert Ferdinánd máshová deputálta, például a katonaság ellátására vagy bizonyos tisztviselők fizetésük fejében részesülhettek az adóból. A dica beszédese jelentősen hatékonyabbá vált I. Ferdinánd uralkodása alatt, de ez nem mondható általános jelenségnek, hiszen még Miksa uralkodása elején is előfordult, hogy alig folyt be valami az az évi adóból. Az adószedés sikertelenségének hátterében a jól kiépített

kormányzati szervek hiányán kívül a Felső-Magyarországon folyó hatalmi harcok, a katonai összecsapások, és nem kis részben a helyi birtokosok hatalmaskodásai is álltak.

A következő fejezetben a felső-magyarországi bányászatból származó potenciális és tényleges bevételeket kíséreltem meg kronologikus sorrendben számba venni. A felső-magyarországi bányavidék, majd a bányászat jogi kereteinek tárgyalása után kronologikus sorrendben, nagyjából évtizedenként haladva vizsgáltam meg a bányavárosokból származó jövedelmeket. Itt hangsúlyozni kell, hogy csak azért, mert a bányavárosok döntő többsége a tárgyalt korszakban nem volt királyi tulajdonban, ez távolról sem jelentette azt, hogy a Magyar Kamarának ne kellett volna foglalkoznia ügyeikkel, hiszen földesúri tulajdonlásuk mellett is kellett fizetniük az urburát, továbbá fennmaradt a nemesércek kényszerbeváltásának kötelezettsége továbbá a királyi pénzverőmonopólium is. A Mohács előtti és utáni esztendőik ismert adatainak összegzéséből kirajzolódik a bányavárosok földesúri joghatóság alá kerülésének története. A szakirodalom azonban elsősorban a bányavárosok jogi helyzetére helyezte a hangsúlyt, a jövedelmekről legfeljebb elszórt adatmorzsákat bocsájtott közre. Újdonságot jelent, hogy beépítettem eddigi ismereteinkbe a Hans Dernschwam nevével fémjelzett jelentést, amely kifejezetten a bányavárosokból származó jövedelmeket vette számba. A hamispénzverők nagy száma jelzi mindkét király hatalmának gyengeségét. Az 1530-as években felvirágzó csempészet feldolgozása is ismeretlen volt korábban, valamint az is, hogy Wernher már ekkor egy pénzverőkamara megalapításával kívánta megoldani a problémát.

Az 1540-es években több forrás bevonásával, részletesebben kidolgoztam a rossz minőségű lengyel pénzek beözönlése és az ezüstkivitel problémáját, valamint az erre megoldásként felkínált érckiviteli tilalom, a lengyel pénzek kitiltása és egy új pénzverő kamara alapításának kérdéskörét. Az a tény, hogy továbbra is vertek hamis pénzt, hogy a központi hatalom még mindig nem szilárdult meg teljesen Felső-Magyarországon.

Feigel Péter murányi udvarbíró eddigi ismeretlen jelentése alapján sikerült részletezően bemutatni, hogy a királyi kincstár számára 1549-ben mely birtokokról szedtek be urburát. Az 1550-es években Duk Bernát urbura-felügyelőként tevékenykedett a térségben, amire vonatkozóan mindössze egy szakirodalmi adat állt rendelkezésre. A források elemzése nyomán bebizonyosodott, hogy a központi kormányzat ekkoriban már egyre több bánya után tudta beszédni az urburát, de a Thurzók önkényes bányászati tevékenysége, illetve az újonnan alapított bányák többségének fizetésre történő kényszerítése még mindig gondot jelentett. A király ekkor több bányavárost is fennhatósága alá volt, így Göncöt és Telkibányát, valamint a murányi uradalom vasbányáit, és megpróbálta megszerezni a liptói, valamint a jászói prépostság területén lévő bányákat is. Az 1553-as nagybányai bányászati instrukció már ismert

volt, de a bányaművelési utasítások felső-magyarországi bányavárosokra vonatkozó részét eddig nem ismertük. 1553-ban Wernher ismét felvetette a kassai pénzverde ötletét, amely azonban ezúttal sem valósult meg. Ugyanakkor arra is számos forráshely utalt, hogy az 1550-es években az aranycsempészet is folytatódott a régióban.

Az 1560-as években az urbura beszédese továbbra is nehézségekbe ütközött, de megfigyelhető volt az illegális érckivitel egyre gyakoribbá válása, sőt a „feketepiacon” megjelent az ólom is, amelyet az Oszmán Birodalomba exportáltak. A bányavidék 1566-os felmérése eddig is ismert volt, azonban ezt kiegészítettem részben a szakirodalomból, nagyjából pedig a kamarai forrásokból származó adatokkal, így az eddigiek mellett Rudabánya, Telkibánya és Gönc Dobó kezére kerüléséről is tudomást szerezhetünk. A kassai pénzverőház terve helyett ekkor már egy lőcsei pénzverde ötlete merült fel, azonban ez a vizsgált korszakban nem valósult meg.

A sóról szóló fejezetben a máramarosi sóbányászatot és sókereskedelmet kíséreltem meg bemutatni a 16. század közepéig. Újdonságot jelent az 1548 utáni események a korábban ismertnél jóval részletesebb ismertetése. Az 1548-as igazgatási reform eredményei nem ekkor, hanem a következő esztendőben jelentek meg. Elemeztem a sókamaraispánnak kiadott instrukció korábban elhanyagolt részét, amelyből kiderül, hogy nem csupán a felső szintű igazgatást kívánták átszervezni, hanem az alsóbb tisztségeket is meg akarták reformálni, továbbá a máramarosi só kereskedelmének újjászervezését is célul tűzték ki. A reform eredményeiről az első egy-két évben Makay Tamás sókamara és Wernher jelentéseiből tájékozódhatunk: bár sikerült újraindítani a bányászatot, de a bányák rossz állapotban voltak, és komoly összegre volt szükség a felújításukhoz, valamint a só szállító lovak vásárlására és a sószállító hajók útnak indításához. Sikerült fellelnem az alkamaragróf instrukcióját, amely cáfolja Ember azon állítását, hogy működése familiáris jellegű volt, és a hivatalos tevékenységet bizonyítja. Új eredménye továbbá a sókamarahálózat újjászervezésének felderítése: I. Ferdinánd nemcsak a tokaji, hanem a szolnoki kamarát is fel akarta éleszteni, továbbá újabb kamarákat kívánt létrehozni Kassán, Wernher pedig még néhány felső-magyarországi városban is. 1550 októberére törekvéseiket legalább részben siker koronázta. Ugyanekkorra sikerült újraindítani a vízi és szárazföldi sókereskedelmet is. 1551-re már a sóbányák hozama is nőtt, így 1552-ben egyre több sólerakatban jelent meg komoly mennyiségű só. 1553-ban már egyenesen az volt a máramarosi bányák vizsgálatára kiküldött biztosok észrevétele, hogy túl sok sót vágnak, nem fogják tudni hová tenni! Néhány, korábban nem ismert adatot is találtam, amelyek igazolják, hogy 1554-ben és 1555-ben is folyamatosan üzemeltek a máramarosi sóbányák. 1557 az utolsó esztendő, amikor a máramarosi

sókamaragróf még a Magyar Kamarának jelentett, ezután a bányák elvesztek a Habsburg-uralkodó számára. Sikerült kimutatni, hogy a máramarosi só az 1560-as években is utat talált Felső-Magyarországra, bár az igényeket nem elégítette ki, amit a lengyel só elterjedése is mutat. 1562-ben Miksa főherceg még megpróbálta feléleszteni a felső-magyarországi kamarahálózatot, de nem járt sikerrel, így a térségben a lengyel só dominált az elkövetkezendő években.

I. Ferdinánd és I. Miksa is felmérte, hogy a végvárok ellátásában óriási szerepe van a kincstári tulajdonban lévő birtokoknak, ezért a meghódított várakhoz igyekeztek birtokokat és jövedelemforrásokat kapcsolni. Dolgozatomban megkíséreltem nyomon követni, hogy a kamarai birtokok mikor és hogyan jutottak a Habsburg-uralkodók kezére. I. Ferdinánd először Sárost szerezte meg fegyverrel Leonhard Freiherr von Vels felső-magyarországi hadjárata révén 1537-ben, majd 1548-ban az egri püspökségi birtokokat megegyezéssel vonta kamarai igazgatás alá, 1549-ben Niklas Graf zu Salm meghódította Murányt, 1552-ben elcserélte Szatmárt, noha rövidesen elveszítette, majd Lazarus von Schwendi felső-magyarországi hadjárata során visszaszerezte Tokaj, Szentmárton, Szendrő, Szádvár és Munkács mellett, Sárospatak pedig magszakadás folytán szállt a királyra.

A felső-magyarországi jövedelemigazgatók életéről meglehetősen kevés, vagy ellentmondásos információ ismert. Az újonnan feltárt források révén a korszak legjelentősebb pénzügyigazgatási-kormányzati funkciót betöltő személyiségének Georg Wernhernek életútját, kormányzati, politikai és diplomáciai tevékenységét sikerült összefoglalnom. Wernher brassói jegyzőségét az eddig ismertnél két évvel korábbról, már 1519-ből adatoltam. Brassói működésének fényében egyértelműen cáfolható, hogy 1521-ben eperjesi segédtanítóként működött volna, továbbá az is, hogy 1523-ban kassai iskolamester volt. Igazoltam, hogy Wernher királyi titkári „tisztsége” egy forráshely téves értelmezéséből eredt, és semmilyen más forrás vagy a témával foglalkozó kutatási eredmény nem támasztja alá. 1529-es kassai iskolamestersége is komolyan megkérdőjelezhető. Királyi tanácsossága adatolható egy, már korábban ismert, de nem elemzett forrásrészlet segítségével. Sóvári „kapitányságát”, illetve „prefektusságát” szintén egy szöveghely téves fordításának „köszönheti”. Wernher eddig meglehetősen homályos eperjesi karrierjét is sikerült rekonstruálnom Eperjes városának városkönyvei alapján. Wernher maga is számos alkalommal működött I. Ferdinánd diplomatájaként, így az Izabellával és a György baráttal folytatott tárgyalások során is az 1550-es évek elején, amelyekről elszórt utalások találhatók a politikatörténeti irodalomban, azonban ezek mindmáig nem épültek be Wernher életrajzába.

Thorda Zsigmond életével eddig elsősorban az irodalomtörténeti kutatás foglalkozott, azonban kamarai karrierje és diplomáciai tevékenysége gyakorlatilag teljesen ismeretlen volt, ezért a róla szóló fejezetben ennek feltárására helyeztem a hangsúlyt. Családi háttéréről sikerült kiderítenem, hogy erdélyi birtokos nemesi famíliából származott. Thorda kamarai karrierje feltehetőleg ekkor már befutott apósának, Wernhernek köszönhető, aki beajánlotta őt a Magyar Kamaránál, és nem is hiába: az 1550-es évek elején nagybányai várnagyként működött, majd kamarai tanácsos lett. 1553-ban kulcsszerepe volt a nagybányai igazgatás felmérésében és megreformálásában, majd Wernher segédje lett. Apósa 1556-ban bekövetkezett halála után jövedelemigazgatóvá lépett elő, és rövidesen már segédet is kapott maga is, mégpedig Pesthy Ferenc személyében. Bár az igazgatástörténeti szakirodalom előtt ismert volt néhány mozzanat Thorda életéből, ezek egyáltalán nem épültek be életrajzaiba, továbbá több forrás bevonásával részletesebben be lehet mutatni életének ezt a szakaszát. Diplomáciai tevékenységét korábban alig ismerték, így jelentős újdonságot hozott a Bebek Ferencsel, Balassa Menyhérttel, majd Jacobus Heraclidesszel való tárgyalássorozatának feltárása.

A Pesthy család történetéről semmilyen önálló narratíva nem készült, csupán a családtagok életének néhány momentumát érintette a szakirodalom. Bár elsősorban Ferenc, a harmadik felső-magyarországi jövedelemigazgató kormányzati szerepe volt jelentős, röviden utalok családtagjai pályájára is, mert nagyon kevés olyan famíliát ismerünk ebből az időszakból, amelyből többen is álláshoz jutottak a kamaránál. A Pesthy család Fráter György köréből származott, Ferenc a Barát várnagya, majd közel két évtizeden át familiárisa volt. Elképzelhető az is, hogy ő kísérte 1541-ben a szultánhoz a kis királyfit. Ferenc a Barát meggyilkolása után rövidesen levélben ajánlotta fel szolgálatait I. Ferdinándnak, majd rövidesen bihari dicatorként találkozunk vele. 1555-ben már mustramester, majd 1557-ben Thorda segédje lett. Miután Thorda a Magyar Kamaránál folytatta karrierjét, Pesthy egyedül látta el a jövedelemigazgatói teendőket egészen a Szepesi Kamara 1567-es megalapításáig. Pesthy Ferenc testvére, János bihari dicatorként működött 1556-tól, 1565-ben pedig ellenőr lett a nagyszombati harmincadnál. Ferenc fia, akit szintén Jánosnak hívtak, Verancsics Antal szolgálatába állt, 1566-ban pedig írnok lett a Magyar Kamaránál. 1571-es esküvője alkalmából ajándékot küldött számára az uralkodó, így feltehetőleg ekkor is a kamara kötelékében működött. A család több tagja is jelentős birtokadományokat nyert. Pesthy Gáspár 1545-ben kancelláriai titkár volt Fráter György mellett, vagy 1551-ben már Wernher familiárisa. 1552-ben ő is Ferdinánd oldalára állt: az új kincstartó, Haller Péter ellenőre, utóda, Vas László mellett pedig már főellenörként tevékenykedett. Ő is nemességet és birtokadományokat szerzett.

Pesthy Imre a kolozsi sókamara éléről lett 1552-ben a kolozsmonostori konvent jövedelmeinek adminisztrátora, aki 1561-ben már a kamaránál működött.

A Magyar Kamara elnökeiről, tanácsosairól és a felső-magyarországi jövedelemigazgatókról továbbra is meglepően keveset tudunk annak ellenére, hogy milyen fontos szerepet töltöttek be a Habsburg uralom alá került országrész gazdasági kormányzatának megújításában, és hogy többségükről jóval több levéltári anyag áll rendelkezésre, mint amennyit feldolgoztak. Bár a kamarai tanácsosok életrajzi adatait már Acsády Ignác elkezdte gyűjteni, amelyet később Ember Győző és Gecsényi Lajos is kiegészítettek, azonban a szakirodalomból és az iratokból is tovább lehetett bővíteni ezeket az adatsorokat, és az elkészült adatbázist a fenti szempontok alapján elemezni. Noha az utóbbi években több kisebb életrajz is napvilágot látott, ennek ellenére még mindig komoly hiányokkal kell számolnunk. Az általam elkészített adattár is legalább annyi hiányosságra világít rá, mint amennyi elfeledett adattal gyarapítja ismereteinket, azonban új eredmény, hogy egységes szempontrendszer révén lehetővé teszi a statisztikai jellegű elemzéseket.

Kutatásaim alapján igazolható, hogy a Magyar Kamara magasabb pozícióit döntően a nemesek birtokolták, néhányan gazdag nemes-polgárként jutottak be, és csak keveseknek sikerült polgárként saját erejükből felemelkedniük. A családi birtokviszonyok részleges feltárása arra enged következtetni, hogy a középnemesek is jelentős szerepet vállaltak a kamaránál, vagyis nem elsősorban megélhetési okokból vállalták el a kamara magasabb hivatalait.

Az adattár tette lehetővé a hivatalnokok képzettségének statisztikai jellegű vizsgálatát – korábban inkább csak a kiemelkedően művelt személyekre figyelt fel a kutatás. Kiderült, hogy nemcsak Thurzó Elek és Oláh Miklós, hanem Nádasdy Tamás és Révay Ferenc familiárisai közül is többen jutottak pozícióhoz. Jelentős részük familiárisként valamilyen tisztséget töltött be a szóban forgó főúr mellett, míg másoknál csak maga a kapcsolat igazolható. A tanácsosok mintegy harmadánál kimutatható a király vagy a királyné személyes (tehát nem hivatalban való) szolgálata. Igazolhatóvá vált az a tétel, hogy a kamarai alkalmazottak jelentős része valóban rendelkezett gazdasági ismeretekkel, sőt, azt is sikerült kimutatni, hogy sokféle úton-módon tettek szert ezekre. Joggal feltételezhattuk, hogy szinte minden kamarai tanácsos tudott magyarul és latinul, de sokan németül is, néhányan pedig más nyelveken, például olaszul vagy ógörögül. Bár eddig elsősorban a magasan képzett tanácsosok létét hangsúlyozták, valójában az egyetemre jártak a tanácsosok mintegy harmadát, a fokozatot szerzettek pedig ennek is csak a felét adják. A humanisták is egészen kis számban, mindössze heten voltak jelen a testületben.

A kapcsolatrendszer fontosságára már korábban utaltam a főúri szolgálat kapcsán, így csak röviden emlékeztetnék arra, hogy a tanácsosok mintegy kétharmadánál kimutatható főúri, mintegy harmadánál pedig uralkodói szolgálat. Ezt csak annyival egészítem ki, hogy hat főről adatolható, hogy valamely kamarai tanácsossal is kapcsolatban állt. Mindez egybevág azzal, amit a magasabb pozíciók betöltéséről a fejezet elején leírtam. Sikerült rávilágítani, hogy ebben a néhány évtizedben a reformációval való rokonszenvezés még nem befolyásolta hátrányosan a kamarai karriert – noha a kamaraelnökök csakugyan katolikusok voltak és maradtak.

Megvizsgáltam a Ferdinándhoz való csatlakozás időpontját is: a kamarai hivatalnokok többsége rögtön a Mohács utáni években a Habsburg-uralkodó pártjára állt, és többségük ott is maradt. A német tanácsosok ügyében arra jutottam, hogy mivel sokszor évekig nem volt német származású személy a tanácsosok között, máskor pedig egyszerre kettő is. Ebben a korszakban még nem intézményesedett ez a tisztség, hanem az uralkodó, illetve az Udvari Kamara a megüresedő tanácsosi helyekre olykor sikeresen próbálta bejuttatni egy-egy saját emberét.

Fontos újdonság a családi kapcsolatrendszer szerepének bemutatása a kamarai karrierekben. A fiúgyermekkel bíró atyák kevesebb mint harmadának sikerült fiát kamarai hivatalhoz juttatnia, még hozzá többnyire csak nagyon alacsonyhoz, és mindössze egy személyről ismert, hogy bármely rokonát kamarai álláshoz segítette, néhányukról azonban sejthető, hogy közreműködtek rokonaik más hivataloknál vagy várakban elfoglalt pozícióik megszerzésében.

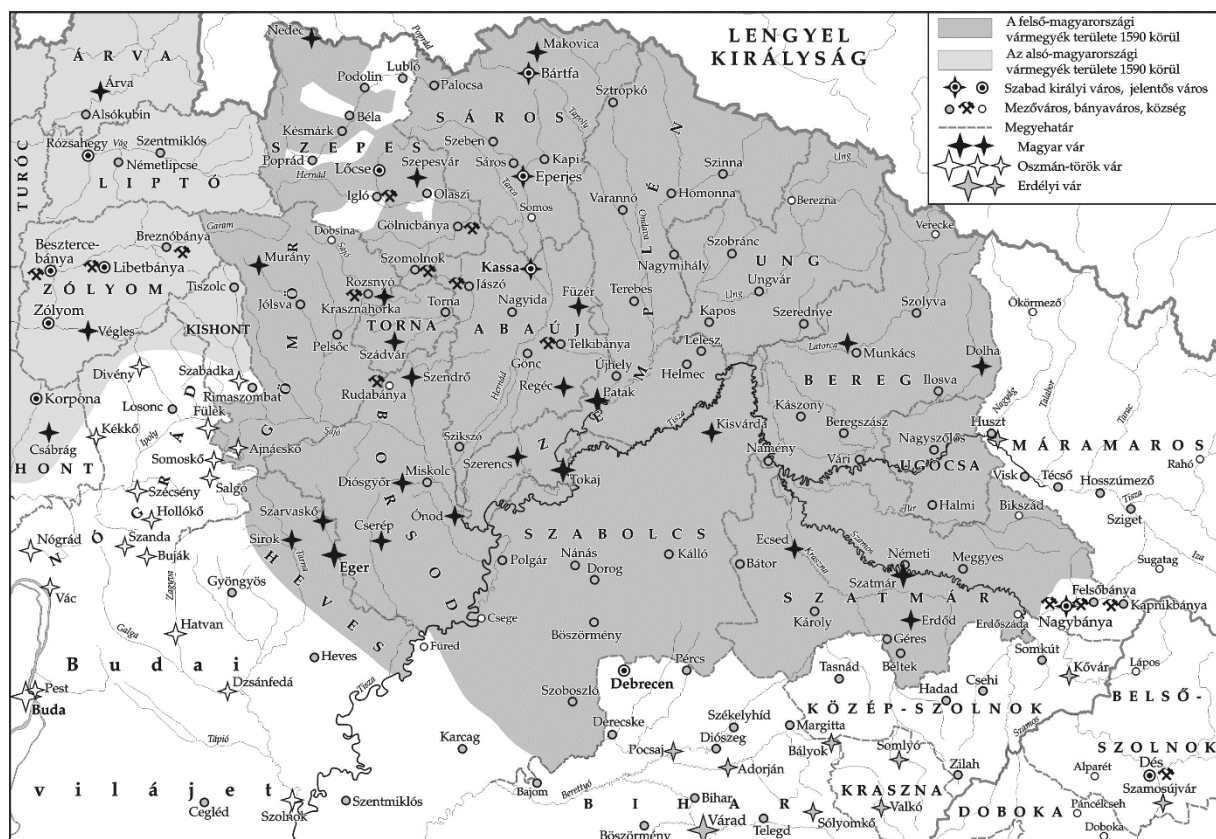
A Magyar Kamarán belüli mobilitás vizsgálata során kiderült, hogy bár mindenki számára lehetőség nyílt a ranglétrán való emelkedésre, az esetek döntő többségében csak egy, legfeljebb két fokkal. Olyan értelemben vett ranglétra tehát nem volt a kamaránál, amelyet a legalsótól a legfelső fokig végig lehetett volna járni, ehelyett szerencsésebb különböző szakértelmet és készségeket igénylő, és ennek megfelelően eltérő presztízzsel, címmel és fizetéssel járó állások többé-kevésbé hierarchikus rendjéről beszélni.

A hivatalok közötti átjárás a Magyar Kamara hivatalnokaira is jellemző volt, bár korlátozottabban, mint eddig gondoltuk: mindössze a tanácsosok egyharmada érkezett más kormányzervektől, illetve a birodalmi kamaráktól, és a tanácsosok mintegy egyhatodáról mutatható ki, hogy más hivatalnál folytatták volna pályájukat. Egyedülálló Thurzó Ferenc pályafutása, aki az Udvari Kamara elnöke lett, ugyanis egyáltalán nem volt jellemző a birodalmi kormányzervekhez való továbblépés. Eddig nem vizsgálták, hogy többen teljesen más pályán – például katonaként avagy az egyház kötelékében – folytatták karrierjüket. A tanácsosok többsége számára e tisztség jelentette pályájuk csúcsát.

A kamarai tanácsosok jutalmazását is sikerült szisztematikusan megvizsgálni – nemcsak a fizetést, hanem a nemességadományozást és a birtokok megszerzését és az egyéb juttatásokat is. A néhány polgári származású hivatalok közül szinte mindannyiukról kimutatható, hogy néhány év szolgálat után nemességet nyertek, ezzel szemben rangemeléssel egyáltalán nem találkozhatunk. Igazolható, hogy a legtöbb birtokra az elnökök és a felső-magyarországi jövedelemigazgatók tettek szert.

Összességében reményeim szerint sikerült teljesebb képet adni a Habsburg uralom alá került Felső-Magyarország rendkívül nehéz időszakának átmeneti kormányzati rendjéről, mindazokról a próbálkozásokról, amelyek révén a központi kormányzat új alapokra igyekezett helyezni a régió gazdaságának és pénzügyeinek irányítását, és a számos kísérletet tett a királyi kincstárat illető jövedelmek lehető leghatékonyabb beszedésére. A kiválóan képzett, lelkesen és aktívan dolgozó jövedelemigazgatók legnagyobb igyekezetük ellenére sem tudták erősen kézben tartani a szerteágazó jövedelemforrásokat, ám munkájukat kétségtelenül nagyban nehezítette az északkeleti országrész fölötti királyi hatalom bizonytalansága, a II. János választott király és I. Ferdinánd, majd Miksa közötti áldatlan és évtizedekig tartó küzdelem. Az átmeneti évtizedekben a Habsburg kormányzat igyekezete és hullámzó sikerei minden kétséget kizáróan bizonyították, hogy a régió megérett az új típusú, a korban modernnek számító gazdaság- és pénzügyigazgatási intézmény felállítására, sőt az lehet az egyetlen megoldás a királyi bevételek tényleges és biztos kezelésére. Ez az intézmény lett az 1567-ben felállított Szepesi Kamara.

Függelék

Bibliográfia

Források

AMK Tab. II. Schwartz. = Archiv mesta Košice, Tabularium II. Schwartzenbachiana

Ephemerides... = ELTE EK Kézirattár G 325 Gyalui Thorda Zsigmond naplója. Részleges szövegkiadás: Kovachich, Martinus Georgius, Scriptores Rerum Hungaricarum Minores. Budae, 1798. I. 112-128. p.

Engel 1801 = Engel, Johann Christian: Geschichte des ungarischen Reichs und seiner Nebenländer. Bd. III. Halle, 1801.

MNL OL A 57 = Magyar Országos Levéltár Nemzeti Levéltára, Magyar kancelláriai levéltár, A Magyar Királyi Kancellária regisztratórája, Libri regii

MNL OL E 1 = Magyar Országos Levéltár Nemzeti Levéltára, Magyar Kincstári Levéltárak, A Magyar Kamara archívuma, Protocollum cameralis consilii

MNL OL E 21 = Magyar Országos Levéltár Nemzeti Levéltára, Magyar Kincstári Levéltárak, A Magyar Kamara archívuma, Benignae resolutiones

MNL OL E 41 = Magyar Országos Levéltár Nemzeti Levéltára, Magyar Kincstári Levéltárak, A Magyar Kamara archívuma, Litterae ad Cameram exaratae

MNL OL E 136 = Magyar Országos Levéltár Nemzeti Levéltára, Magyar Kincstári Levéltárak, A Magyar Kamara archívuma, Diversae instructiones

MNL OL E 156 = Magyar Országos Levéltár Nemzeti Levéltára, Magyar Kincstári Levéltárak, A Magyar Kamara archívuma, Urbarii et conscriptiones

MNL OL E 185 = Magyar Országos Levéltár Nemzeti Levéltára, Magyar Kincstári Levéltárak, A Magyar Kamara archívuma, Nádasdy-misszilisek

MNL OL E 204 = Magyar Országos Levéltár Nemzeti Levéltára, Magyar Kincstári Levéltárak, A Magyar Kamara archívuma, Kamarai misszilisek

MNL OL E 554 = Magyar Országos Levéltár Nemzeti Levéltára, Magyar Kincstári Levéltárak, A Magyar Kamara archívuma, Városi és kamarai iratok

MNL OL F 15 Protocolla libri regii et stylionaria = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Erdélyi országos kormányhatósági levéltárak, A kolozsmonostori konvent országos levéltára, F 15 Protocolla libri regii et stylionaria

MNL OL Q 10 = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Mohács előtti gyűjtemény, Az Országos Levéltár fondjaiból kiemelt oklevelek, Gyűjtemények, Magyar Nemzeti Múzeum Törzsanyag

MNL OL U 436 = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény, Szlovákia, Štátny archív v Banskej Bystrici Pobočka Banská Štiavnica, Selmezbánya város levéltára: Selmezbánya város tanácsa: Az Országos Levéltár által visszaadott oklevelek és iratok

MNL OL U 472 Diplomatikai Fényképgyűjtemény Csehország Státní Archiv v Brně Seilernové:
Rodinný Archiv (Archiv Révayů a Serényiů)

MNL OL U 473 Diplomatikai fényképgyűjtemény, Szlovákia, Štátny archív v Banskej Bystrici Pobočka
Kremnica, Körmöcbánya város levéltára, Körmöcbánya város
tanácsa, Oklevelek és levelek

ÖStA FHKA AHK HU Vermischte ungarische Gegenstände = Österreichisches Staatsarchiv, Finanz-
und Hofkammerarchiv, Alte Hofkammer, Hoffinanz Ungarn,
Vermischte ungarische Gegenstände

ÖStA FHKA AHK HU = Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Alte
Hofkammer, Hoffinanz Ungarn

ÖStA HHStA Ungarische Akten = Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv,
Ungarische Akten, Allgemeine Akten

ÖStA FHKA AHK Gedenkbücher Österreich = Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und
Hofkammerarchiv, Alte Hofkammer, Gedenkbücher,
Österreichischer Reihe

ÖStA FHKA AHK Ungarisches Münz- und Bergwesen = Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und
Hofkammerarchiv, Alte Hofkammer, Ungarisches Münz- und
Bergwesen

ÖStA FHKA AHK Familienakten = Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Alte
Hofkammer, Familienakten

SAP pP MP = Štátny Archiv v Prešove, pobočka Prešov, Magistrát Prešov

Szakirodalom

I. Felső-Magyarország gazdasági igazgatása 1527-1567

I.1. A központi igazgatás 1527-1567

- Acsády 1888 Acsády Ignác: Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd uralkodása alatt 1526-1564. Bp., 1888.
- Acsády 1894 Acsády Ignác: Régi magyar birtokviszonyok 1494-1598. Bp., 1894.
- Allen 1928 The complete letters of Erasmus. Ed. Percy Stanford Allen. Vol. XI. Oxford, 1928.
- Altfahrt 2003 Altfahrt, Margit: Ferdinand der erste (1503-1564). Ein Kaiser an der Wende der Neuzeit. Wien, 2003.
- Balegová 2001 Balegová, Jana: A sárosi vár Werner György idejében. In: Műemlékvédelem, 45. évf. (2001) 3-4. sz. 167-171. p.
- Bauch 1898 Bauch, Gustav: Georg Werner. In: Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens, XXXII. Bd. (1898) 82-104. p.
- Bánlaky 1940 Bánlaky József: A magyar nemzet hadtörténelme. XIII. köt. Bp., 1940.
- Beke 2003 Beke Margit: Esztergomi érsekek 1001-2003. Bp., 2003.
- Benda 1982 Benda Kálmán: Magyarország történeti kronológiája II. köt. Bp., 1982.
- Bernhard 2015 Bernhard, Jan-Andrea: Konsolidierung des reformierten Bekenntnisses im Reich der Stephanskron. Ein Beitrag zur Kommunikationsgeschichte zwischen Ungarn und der Schweiz fuchsin der frühen Neuzeit (1500-1700). Göttingen, 2015.
- Bessenyei 2007 Bessenyei József: Menekültek... A kereskedelem helyzete Magyarországon 1526 után, Bornemisza Tamás és a budai menekültek működésének tükrében. Miskolc--Budapest, 2007.
- Bruckner 1922 Bruckner Győző: A reformáció és ellenreformáció a Szepességben. Bp., 1922.
- Deutschsprachige Handschriften... 2009 Deutschsprachige Handschriften in slowakischen Archiven vom Mittelalter bis zur Frühe Neuzeit. Hrsg.: Jörg Meier, Ilpo Tapani Piirainen, Klaus-Peter Wegera. Bd. 2. Berlin–New York, 2009.
- Edelmayer—Kohler 1992 Kaiser Maximilian II. Hrsg.: Friedrich, Edelmayer—Kohler, Alfred. Wien—München, 1992.
- Ember 1946 Ember Győző: Az újkori magyar közigazgatás története Moháctól a török kiűzéséig 1526-1686. Bp., 1946. (Magyar Országos Levéltár kiadványai, III. Hatóság- és hivataltörténet 1.)

- Ember 1990
Ember Győző: A magyar királyi pozsonyi kamara zárszámadása 1542-ben. In: Levéltári Közlemények, 61. évf. (1990) 1-2. évf. 63-143. p.
- Erdélyi 2000
Erdélyi Gabriella: Vita a helytartóságról. Néhány szempont I. Ferdinánd és a magyar politikai elit kapcsolatának vizsgálatához. in: Századok, 134. évf. (2000) 2. sz. 341-371. p.
- Erdősi 1963
Erdősi Laura: De admirandis Hungariae aquis. In: Az Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményei, 29. évf. (1963) 3. sz. 103-109. p.
- Fellner—Kretschmayr 1907
Fellner, Thomas—Kretschmayr, Heinrich: Die österreichische Zentralverwaltung. I. Abt.: Von Maximilian I. bis zur Vereinigung der österreichischen und böhmischen Hofkanzlei (1749). Wien, 1907.
- Fraknoi 1874
Fraknoi Vilmos: Melanchton és magyarországi barátai. In: Századok, 8. évf. (1874) 3. sz. 149-184. p.
- Fuchs—Kohler 2003
Fuchs, Martina—Kohler, Alfred: Kaiser Ferdinand I. Aspekte eines Herrscherlebens. Münster, 2003.
- Gecsényi 2001
Gecsényi Lajos: A Magyar Kamara tanácsosainak összetételéről a XVI. században. In: Seifert Tibor, szerk.: A történelem és a jog határán. Tanulmányok Kállay István születésének 70. évfordulójára. Bp., 2001. 55-70. p.
- Gecsényi 2003
Gecsényi Lajos: A döntést előkészítő hivatalnoki elit összetételéről. A Magyar Kamara vezetői és tanácsosai a 16. században. In: Magyar évszázadok. Tanulmányok Kosáry Domokos 90. születésnapjára. Szerk. Ormos Mária. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 100–113. p.
- Gecsényi 2008
Gecsényi Lajos: Egy beregi nemesúr a Szepesi Kamarában: Szigeti Vas Márton kamarai tanácsos (1659-1666). In: Szabolcs-Szatmár-Beregi levéltári évkönyv, 18. évf. (2008). 163-178. p.
- Gecsényi 2010
Gecsényi Lajos: A rejtélyes Thurzó. Thurzó Ferenc, a Magyar és az Udvari Kamara elnöke (1549-1563). In: Levéltári Közlemények, 81. évf. (2010) 1-2. sz. 3-31. p.
- Gömöry 1933
Gömöry János: Az eperjesi ev. kollégium rövid története 1531-1931. Eperjes, 1933.
- Gyulai 1995
Gyulai Éva: Szőlőbirtoklás Miskolcon a 16. században. In: Miskolc, 1995. (Officina Musei 3.)
- H. Németh 1997
H. Németh István: Kassai polgárok és katonák a 16. században: a hadsereg beköltözésével járó társadalmi és közigazgatási jelenségek a felsőmagyarországi városok életében a Mohácsot követő évtizedek során. In: Levéltári Közlemények, 68. (1997) 1–2. 143-197. p.

- H. Németh 2000 H. Németh István: Végvárak, városok, hadseregszállítók. A felső-magyarországinvárosszövetség és a védelmi rendszer 1526-1593. In: Történelmi Szemle, 42. évf. (2000) 3-4. sz. 203-243. p.
- Hegy 1988 Hegyi Klára: Jászberény török levelei. Latin és magyar nyelvű források a Jászság XVI-XVII. századi történetéhez. Szolnok, 1988. (Levéltári Füzetek 11.)
- Hellbling 1956 Hellbling, Ernst: Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte. Wien, 1956.
- Hochledlinger—Mata—Winkelbauer 2018 Verwaltungsgeschichte der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit Band 1: Hof und Dynastie, Kaiser und Reich, Zentralverwaltungen, Kriegswesen und landesfürstliches Finanzwesen. Hrsg.: Herausgegeben von: Michael Hochledlinger, Petr Mata und Thomas Winkelbauer. Wien, 2018.
- Hochledlinger—Winkelbauer 2010 Herrschaftsverdichtung, Staatsbildung, Bürokratisierung. Verfassungs- Verwaltungs- und Behördengeschichte der Frühen Neuzeit. Hrsg.: Hochledlinger, Michael—Winkelbauer, Thomas. Wien—München 2010.
- Hörk 1896 Hörk József, Az eperjesi ev. ker. Collegium története, Kassa, 1896.
- Hradzsky 1895 Hradzsky József: A XXIV királyi plébános testvérsége (XXIV regalum plebanorum fraternitas) és a reformáció a Szepességben. Miskolc, 1895.
- Illéssy 1892 Illéssy János: Adatok a szolnoki vár építéséhez és első ostromához. In: Hadtörténelmi Közlemények, 6. köt. (1892) 635-666. p.
- Illéssy 1894 Illéssy János: Várvizsgálatok 1557-1558-ban. In: Hadtörténelmi Közlemények. 7. évf. (1894) 1. sz. 57-95., 216-241. p.
- Kasza—Pálffy 2011 Kasza Péter: Brodarics- emlékkönyv: egy különleges pártváltás a mohácsi csata után: Brodarics István szerémi püspök búcsúlevele I. Ferdinánd királyhoz: 1527. március 18., Dévény. Bp., 2011.
- Kenyeres 2001 Kenyeres István: A végvárak uradalmainak igazgatása és gazdálkodása a 16. században. In: Századok 135. évf. (2001) 6. sz. 1351–1412. p.
- Kenyeres 2002 Kenyeres István (szerk.): XVI. századi uradalmi utasítások – Utasítások a kamarai uradalmak prefektusai, udvarbírái és ellenőrei részére, II. köt. Bp., 2002. (Fons könyvek 2/2.)

Kenyeres 2003a	Kenyeres István: I. Ferdinánd magyarországi pénzügyi reformjai és bevételei. In: Történelmi Szemle, 45. évf. (2003) 1-2. sz. 61-92. p.
Kenyeres 2003b	Kenyeres István: A Királyi Magyarország bevételei és kiadásai a 16. században. In: Levéltári Közlemények, 74. évf. (2003) 1–2. sz. 59-103. p.
Kenyeres 2003c	Kenyeres István: Die Finanzen des Königreichs Ungarn in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts. In: Finanzen und Herrschaft. Materielle Grundlagen fürstlicher Politik. Szerk.: Edelmayr, Friedrich—Lanzinner, Maximilian—Rauscher, Peter. Wien-München, 2003. 20-44. p.
Kenyeres 2004	Kenyeres István: A királyi és királynéi magánbirtokok a 16. században. In: Századok, 138. évf. (2004) 1. sz. 1103-1148. p.
Kérészy 1916	Kérészy Zoltán: Adalékok a magyar kamarai pénzügyigazgatás történetéhez. Bp., 1916.
Kubinyi 1964	Kubinyi András: A budai vár udvarbírói hivatala, 1458–1541: kísérlet az országos és a királyi magánjövedelmek szétválasztására. In: Levéltári Közlemények, 35. évf. (1964.) 1. sz. 1103-1148. p.
Laczlavik 2012	Laczlavik György: Várday Pál helytartói működése 1542-1549. In: Levéltári Közlemények, 83. évf. (2012) 1-2. sz. 3-67. p.
Lakatos 2008	Lakatos Bálint: Pannoniae luctus. egy humanista antológia és a törökellenes Habsburg–lengyel összefogás kísérlete, 1544. Irodalomtörténeti Közlemények 112. évf. (2008) 3. sz., 259–286. p.
Lehner 1994	Lehner, Oskar: Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte mit Grundzügen der Wirtschaft- und Sozialgeschichte. 2. überarbeitete Auflage, 1994.
Lukinich 1918	Lukinich Imre: Erdély területi változásai a török hódítás korában. Bp., 1918.
Magyarország története 1526-1686	Magyarország története 1526-1686. Főszerk.: Pach Zsigmond Pál. 3. kötet. Szerk.: R. Várkonyi Ágnes. Bp., 1987.
Nagy 2015	Nagy István: A Magyar Kamara és egyéb kincstári szervek. Bp., 1995. (Magyar Országos Levéltár Kiadványai I., Levéltári Leltárak 9.)
Oborni 2002	Oborni Teréz: Erdély pénzügyei I. Ferdinánd uralma alatt. Bp., 2002.
Pálffy 1999	Pálffy Géza: Nádasdy Tamás, a Dunántúl főkapitánya (1542-1546, 1548-1552). In: Nádasdy Tamás (1498-1562): tudományos emlékülés: Sárvár, 1998. szeptember 10-11. Szerk.: Söptei István. Sárvár, 1999. 29-54. p.
Pálffy 2000	Pálffy Géza: A 16. század története. Bp., 2000.

- Pálffy 2005 Pálffy Géza: Új dinasztia, új udvar, új politikai döntéshozatal. Korszakváltás Magyarországon a mohácsi csata után. In: Habsburg Mária, Mohács özvegye. A királyné és udvara 1521-1531. Szerk.: Réthelyi Orsolya—F. Romhányi Beatrix—Spekner Enikő—Végh András. Bp., 2005. 25-36. p.
- Pálffy 2007 Pálffy Géza: A Magyar Királyság a 16. századi Habsburg Monarchiában. In: Századok, 141. évf. (2007) 5. sz. 1075-1120. p.
- Pálffy 2013 Pálffy Géza: A Magyar Királyság új fővárosa: Pozsony a XVI. században. In: Fons, 20. évf. (2013) 1. sz. 3-76. p.
- R. Kiss 1908 R[ugonfalvi] Kiss István: A magyar helytartótanács I. Ferdinánd korában és 1549-1551. évi leveles könyve. Budapest 1908.
- R. Várkonyi 1999 R. Várkonyi Ágnes: Három évszázad Magyarország történetében 1526-1790. I. kötet. Bp., 1999.
- Rauscher 2004 Rauscher, Peter: Zwischen Ständen und Gläubigern. Die kaiserlichen Finanzen unter Ferdinand I. und Maximilian II (1556-1576). Wien—München, 2004.
- Rensing 1933 Rensing, Elfriede: Georg Wernher, (1490?-1556), Präsident der Zipser Kammer. In: Bécsi Magyar Történeti Intézet Évkönyve. Bp., 1933. 31-58. p.
- Sarusi Kiss 2008 Sarusi Kiss Béla: A természet által megerősített vár: Murány végvár és uradalma a 16. század második felében. Bp., 2008.
- Sinay 1911 Sinay Miklósnak, a híres-neves debreceni reform. főiskolában a történelem és a latin-görög philologia nyilvános, rendes tanárának közönséges előadásai a XVI-ik század egyháztörténetéről. A magyarországi és erdélyi egyházak reformatióját hiteles forrásokból merítve, helyes világításban rajzolva. sajtó alá rendezte és magyarra fordította: Herpay Gábor, revideálta és bevezetéssel ellátta S. Szabó József. Debrecen, 1911.
- Sugár 1990 Sugár István: Az egri vár ágyúi és puskái. In: Az egri vár híradója 21-22. évf. (1990) 10-47. p.
- Sugár 1992 Sugár István: Miként jutott az egri püspöki vár Habsburg Ferdinánd kezébe? In: Agria (Az Egre Múzeum Évkönyve), (1992) 27-28. sz. 181-206. p.
- Sugár 1995-1996 Sugár István: Az egri vár officiolátusi rendszere 1548-1563. In: Agria – Az Egre Múzeum Évkönyve. 31-32. évf. (1995-1996) 107-133. p.
- Sugár 1996 Sugár István: Az egri vár gyalogsága (1548-1564). In: Archivum 14. A Heves Megyei Levéltár Közleményei. Eger, 1996. 5-37. p.

Szabó 1982	Szabó János Győző: Az egri vár főkapitányainak rövid életrajza. In: Az egri vár híradója. Eger, 1982. 5-33. p.
Szentpétery 1937	ifj. Szentpétery Imre: A pozsonyi és a Szepesi Kamara a XVI. században. Bp., 1937. (különlenyomat a Domanovszky-émlékkönyvből.)
Szűcs 1990	Szűcs Jenő: A szepesi kamarai levéltár. Bp., 1990.
Tóth 1990	Tóth Péter: Zemplén vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei 1558-1560. Miskolc, 1990.
Tóth 2001	Tóth Péter: Zemplén vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái. II. köt. 1561-1563. Miskolc, 2001. (Borsodi Levéltári Füzetek 40.)
Tuhrinszky 1899	Tuhrinszky Károly: Sárosvár története. Eperjes, 1899.
V. Kovács 1971	Magyar humanisták levelei. XV-XVI. század. Közreadja: V. Kovács Sándor. Bp., 1971.
Veress 1938	Veress Endre: Gyula város oklevéltára. 1313-1800. Bp., 1938.
Wagner 1780	Wagner, Carolus: Diplomatarium comitatus Sarosiensis. Pozsony-Kassa, 1780.
Walter 1972	Walter, Friedrich: Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte von 1500-1955. Wien—Köln—Graz, 1972.
Weszprémi 1774	Weszprémi, Stephanus: Succinta medicorum Hungariae et Transilvaniae biographia. Centuria prima... altera (pars I-II.)... tertia Tom. I. 1774. (össz.: I-II., 1774-1787). (Magyarul: Weszprémi István: Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza. Bp., 1960-1970.)
Zeman 1983	Zeman László: Gyalui Torda Zsigmond élete és munkássága. In: Magyar Könyvszemle, 99. évf. (1983) 1. sz. 102-110. p.
Zolnay 1971	Zolnay László: Másfél zavaros évtized. In: Budapest, 9. évf. (1971) 3. sz. 39-41 p.
Zoványi 1986	Zoványi Jenő: A reformáció története Magyarországon 1565-ig. Bp., 1986.

I.2. Az egyes jövedelemforrások igazgatása

I.2.a) A harmincadigazgatás

Acsády 1888/2011	Acsády Ignác: Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd uralkodása alatt 1526-1564. Bp., 2011 (reprint)
Baczkowski 2002	Baczkowski, Krzysztof: Handelsbeziehungen zwischen Krakau und Oberungarn (der Slowakei) im 15. und 16. Jahrhundert (ca. 1471–1526). In: Weltwirtschaft und Wirtschaftsordnung. Festschrift für Jürgen Schneider. Szerk. Gömmel, Rainer – Denzel, A. Markus. Stuttgart 2002. 15–24.

- Bessenyei 2007 Bessenyei József: Menekültek... A kereskedelem helyzete Magyarországon 1526 után, Bornemissza Tamás és a budai menekültek működésének tükrében. Miskolc–Budapest 2007.
- Bessenyei 2013 Bessenyei József: Szapolyai János gazdaságpolitikai törekvései, a magyarországi városok és az ország kereskedelmi útvonalainak szeszűgűgésében (sic!). In: Tanulmányok Budapest Műltjából. 38. évf. 2013. 31-40. p.
- Borovszky 1896 Magyarország vármegyéi és városai (Magyarország monografiája). I. köt. Abaúj-Torna vármegye és Kassa. Szerk.: Borovszky Samu—Sziklay János. Bp., 1896.
- Draskóczy 1996 Draskóczy István: A honfoglalástól a 16. századig. In: Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig. Szerk.: Honvári János. Bp., 1996.
- Draskóczy 1999 Draskóczy István: Borkereskedelem a 15–16. század fordulóján. Kassa kiváltságai és borkereskedelme. In: Borok és korok. Bepillantás a bor kultúrtörténetébe. Szerk. Benyák Zoltán – Benyák Ferenc. Budapest 1999. 99–114., 325–330. p.
- Draskóczy 2014 Draskóczy István: A királyi jövedelmek a 16. század elején Magyarországon. Szempontok bányászatunk és külkereskedelmünk történetéhez. In: Historia critica: tanulmányok az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Történeti Intézetéből. Szerk.: Manherz Orsolya. Bp., 2014. 75-92. p.
- Ember 1946 Ember Győző: Az újkori magyar közigazgatás története Moháctól a török kiűzéséig 1526-1686. Bp., 1946. (Magyar Országos Levéltár kiadványai, III. Hatóság- és hivatal történet 1.)
- Ember 1958 Ember Győző: Külkereskedelmünk történetéhez a XVI. században. A Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi-Történeti Osztályának Közleményei. VIII. évf. (1958) 4. sz. 309-348. p.
- Ember 1988 Ember Győző: Magyarország nyugati külkereskedelme a 16. század közepén. Bp., 1988.
- Fűgedi 1981 Fűgedi Erik: Magyarország külkereskedelme a XVI. század elején. In: Agrártörténeti Szemle, 1969, 1-19. p. általam felhasznált másodkiadás: In: Fűgedi Erik: Kolduló barátok, polgárok, nemesek. Tanulmányok a magyar középkorról. Bp., 1981. 364-386. p.
- Gárdonyi 1908 Gárdonyi Albert: Felső-Magyarország kereskedelmi útjai a középkorban. In: Közgazdasági Szemle, 39. köt. (1908) 1. sz. 192-205. p.
- Gecsényi 1966 Gecsényi Lajos: Bártfa város hegyaljai szőlőgazdálkodása 1485-1563. In: Agrártörténeti Szemle, VIII. évf. (1966) 4. 470-485. p.

- Gecsényi 1972/2008   Gecsényi Lajos: Városi és polgári szőlőbirtokok és borkereskedelem a Hegyalján a XV-XVI. század fordulóján. In: Agrártörténeti Szemle, XIV. évf. (1972) 3-4. sz. 340-352. p. másodközlés: uő: Gazdaság, társadalom, igazgatás. Tanulmányok a koraújkor történetéből. Győr, 2008. 5-23. p.
- Gecsényi 1991/2008   Gecsényi Lajos: Kelet-magyarországi kereskedők a nyugati távolsági kereskedelemben 1546-ban. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve, 1991. 18. sz. 25-35. p. másodközlés: uő: Gazdaság, társadalom, igazgatás. Tanulmányok a koraújkor történetéből. Győr, 2008. 229-240. p.
- Gecsényi 1993   Gecsényi Lajos: Az Edlasperg-ügy. A magyar kereskedők bécsi kapcsolatai a 16. század első felében. In: Történelmi Szemle, 35. évf. (1993) 3-4. sz. 279-295.
- Gecsényi 1998/2008   Gecsényi Lajos: „Török áruk” és „görög kereskedők” a 16-17. századi Királyi Magyarországon. In: R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv. Szerk.: Tusor Péter. Bp., 1998. 185-203. p. Másodközlés: uő.: Gazdaság, társadalom, igazgatás. tanulmányok a koraújkor történetéből. Győr, 2008. 379-400. p.
- Gecsényi 2003   Gecsényi Lajos: Harmincadok és harmincadosok a 17. század derekán (Forrásközlés), In: Népek együttélése Dél-Pannóniában. Tanulmányok Szita László 70. születésnapjára. Szerk.: Lengvári István – Vonyó József, Pécs 2003, 129-145. p.
- Heiss 1976   Gernot Heiss: Die ungarische, böhmische und österreichische Besetzung der Königin Maria 1505-1518 und ihre Verwaltung. In: Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs. Teil II.: 29. (1976) 52-121. p.
- Granasztói 1989   Granasztói György: A kassai kereskedelem a XVI. században. In: Gazdaság, társadalom, történetírás. Emlékkönyv Pach Zsigmond Pál 70. születésnapjára. Szerk.: Glatz Ferenc. Bp., 1989. 63-82. p.
- H. Németh 1997   H. Németh István: Kassai polgárok és katonák a 16. században: a hadsereg beköltözésével járó társadalmi és közigazgatási jelenségek a felsőmagyarországi városok életében a Mohácsot követő évtizedek során. In: Levéltári Közlemények, 68. (1997) 1-2. 143-197. p.
- H. Németh 2000   H. Németh István: Végvárok, városok, hadseregszállítók. A felső-magyarországinvárosszövetség és a védelmi rendszer 1526-1593. In: Történelmi Szemle, 42. évf. (2000) 3-4. sz. 203-243. p.
- H. Németh 2002   H. Németh István: Gondolatok a magyarországi várospolitiká meghatározó tényezőiről a kora újkorban. In: Fons 9. évf. (2002) 1-3. sz.

H. Németh 2004a	H. Németh István: Várospolitikai és gazdaságpolitika a 16-17. századi Magyarországon. I. köt. Bp., 2004.
H. Németh 2004b	H. Németh István: Várospolitikai és gazdaságpolitika a 16-17. századi Magyarországon. II. köt. Bp., 2004.
Honvári 1996	Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig. Szerk.: Honvári János. Bp., 1996.
Kemény 1894	Kemény Lajos, ifj.: A kassai harmincadok története a XVI. század végéig. In: Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle. I. (1894) 304-307. p.
Kemény 1896	Kemény Lajos: A kassai harmincad 1558-ban és 1597-ben. In: Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle, 4. évf. (1896) 214-215. p.
Kenyeres 2003a	Kenyeres István: I. Ferdinánd magyarországi pénzügyi reformjai és bevételei. In: Történelmi Szemle, 45. évf. (2003) 1-2. sz. 61-92. p.
Kenyeres 2003b	Kenyeres István: A Királyi Magyarország bevételei és kiadásai a 16. században. In: Levéltári Közlemények, 74. évf. (2003) 1-2. sz. 59-103. p.
Kenyeres 2003c	Kenyeres István: Die Finanzen des Königreichs Ungarn in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts. In: In: Finanzen und Herrschaft. Materielle Grundlagen fürstlicher Politik. Szerk.: Edelmayr, Friedrich—Lanzinner, Maximilian—Rauscher, Peter. Wien-München, 2003. 20-44. p.
Kerekes 1913	Kerekes György: Kassa polgársága, ipara és kereskedése a középkor végén (a lengyel-magyar kereskedelem fénykora). Bp., 1913.
Komenda 2004	Komenda Péter: Krakkói és kassai polgárok kapcsolatai a XVI. század közepén. In: Gesta, 4. évf. (2004) 1. sz. 62-66. p.
Laczlavik 2004	Laczlavik György: Várday Pál esztergomi érsek, királyi helytartó pályafutásának kezdete In: Levéltári Közlemények, 75. (2004) 2. 3-43. p.
Malecki 1970	Maleczki, Josef: Krakkó szerepe Közép-Európa kereskedelmében a XVI. században. In: Világtörténet, (1970) 73-82. p.
Mo. története 1526-1686	Magyarország története 1526-1686. Főszerk.: Pach Zsigmond Pál. 3. kötet. Szerk.: R. Várkonyi Ágnes. Bp., 1987.
Pach 1968	Pach Zsigmond Pál: A nemzetközi kereskedelmi útvonalak XV-XVII. századi áthelyeződésének kérdéséhez. In: Századok, 1968. 102. évf. (1968) 1-2. sz. 863-896. p.
Pach 1971	Pach Zsigmond Pál: Magyarország nyugati gyapjúsöveg-behozatala a XV. és a XVI. század közepén. In: Történelmi Szemle, 14. évf. (1971) 1-2. sz. 24-34. p.

- Pálffy-Teszelszky 2018 Pálffy Géza—Kees Teszelszky: Koronázási jelvényeink leghosszabb távolléte: Erdélyből Bécsen és Prágán át Pozsonyig (1551–1608). In: A Szent Korona hazatér. A magyar korona tizenegy külföldi útja (1205-1978). Szerk.: Pálffy Géza. Bp., 2018.
- Sroka 2016 Sroka, Stanislav A.: A középkori Bártfa és kapcsolatai Kis-Lengyelországgal. Bp., 2016.
- Szakály 1986 Szakály Ferenc: Veszthely az út porában. Gritti Magyarországon 1529-1534. Bp., 1986.
- Szakály 1990 Szakály Ferenc: Schreiber Farkas pécsi bíró (1527–1542). In: Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 20-21 (1975-76) (Pécs, 1977) 75-102. p.
- Székely 1968 Székely György: A németalföldi és az angol posztó fajtáinak elterjedése a XIII—XVII. századi Közép-Európában. Századok, 1968. 1—2. sz. 24-29. p.
- Vinkler 2014 Vinkler Bálint: Krakkói borkivitelünk a 16. század végén (1589-1600). In: Agrártörténeti Szemle, 55. évf. (2014) 1-4. sz. 1-40. p.
- Zimányi 1980 Zimányi Vera: Gazdasági és társadalmi fejlődés Mohácstól a XVI. század végéig. Századok 114. évf. (1980) 4. sz. 511-572. p.
- I.2.b) A dica**
- Bakács 1957 Bakács István: A dicalis összeírások. In: A történeti statisztika forrásai. Szerk.: Kovacsics József. Bp., 1957. 53. p.
- Barta 1979 Barta Gábor: Az erdélyi fejedelemség születése. Bp., 1979.
- Benda Benda Kálmán: Magyarország történeti kronológiája II. köt. Bp., 1982.
- Benkő 2015 Benkő Gábor: Alternatívák a mohácsi csata után a magyar nemesség számára: Forgách Zsigmond karrierépítő tevékenysége. In: Adsumus XIII. Tanulmányok a XIV. Eötvös Konferencia előadásaiból. Bp., 2015.
- Ember 1946 Ember Győző: Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig. Bp., 1946.
- Kenyeres 2003a Kenyeres István: I. Ferdinánd magyarországi pénzügyigazgatási reformjai és bevételei. In: Történelmi szemle, 45. évf. (2003) 1-2. sz. 61-92. p.
- Kenyeres 2003b Kenyeres István: A Királyi Magyarország bevételei és kiadásai a 16. században. In: Levéltári Közlemények, 74. évf. (2003) 1-2. sz. 59-103. p.
- Kenyeres 2003c Kenyeres István: Die Finanzen des Königreichs Ungarn in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts. In: Finanzen und

- Herrschaft. Materielle Grundlagen fürstlicher Politik. Szerk.: Edelmayr, Friedrich—Lanzinner, Maximilian—Rauscher, Peter. Wien-München, 2003. 20-44. p.
- Lukinich 1918 Lukinich Imre: Erdély területi változásai a török hódítás korában. Bp., 1918.
- Magyarország története... Magyarország története 1526-1686. Főszerk.: Pach Zsigmond Pál. 3. kötet. Szerk.: R. Várkonyi Ágnes. Bp., 1987.
- Nagy 2015 Nagy István: A Magyar Kamara és a királyi pénzügyigazgatás fejlődése Mohács után 1528-1686. Bp., 2015.
- Oborni 2002 Oborni Teréz: Erdély pénzügyei I. Ferdinánd uralma alatt. Bp., 2002.
- Pálffy 1999 Pálffy Géza: A császárváros védelmében a győri főkapitányság története 1526–1598. Győr, 1999.
- Pálffy 2010 Pálffy Géza: A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században. Bp., 2010.
- Puskár 2004 Puskár Anett: Szapolyai János és Perényi Péter. In: Tanulmányok Szapolyai Jánosról és a kora újkori Erdélyről. A Szapolyaiak a magyar történelemben című, 2002. november 22-i és az Erdély története a 15-17. században című, 2001. november 30-i Miskolcon rendezett konferenciák előadásai. Szerk.: Bessenyei József—Horváth Zita—Tóth Péter. Miskolc, 2004. (Studia Miskolcinensia 5.) 295-313. p.

I.2.c) A bányászat

I.2.b) a Ércbányászat

- Acsády 1888 Acsády Ignác: Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd uralkodása alatt 1526-1564. Bp., 1888.
- Acsády 1894 Acsády Ignác: Régi magyar birtokviszonyok 1494-1598. Bp., 1894.
- Benke 2001 Benke István: Telkibánya bányászatának története. Miskolc—Rudabánya, 2001. (Közlemények a magyarországi ásványi nyersanyagok történetéből 11.)
- Buza 2012 Buza János: Ódutka – jó dutka. Adalék a 16-17. századi pénzforgalom történetéhez. In: Tiszteletkőr. Tanulmányok Draskóczy István 60. születésnapjára. Szerk.: Mikó Gábor—Péterfi Bence—Vadas András. Bp., 2012. 207-215. p.
- Diószegi—Mihalik 1894 Diószegi Borbély István könyve az orvosságokról s a betegségek gyógyításáról. Közli: Diószegi Borbály István—Mihalik József. In: Magyar Történelmi Társ. 3. sorozat 17. kötet 1894. 385-420. p.
- Eckhart 1914 Eckhart Ferenc: A főbányagrófi hivatal szervezése. In: Századok, 48. évf. (1914) 3. sz. 197-313. p.

Ember 1946	Ember Győző: Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig. Bp., 1946. (Magyar Országos Levéltár kiadványai, III. Hatóság- és hivataltörténet 1.)
Gergely 2002	Gergely Ernő: A szepesi bányavidék. Bp., 2002. (Régi magyarországi bányavárosok 3.)
Gyöngyössy 2008	Gyöngyössy Márton: Pénzverés és pénzügyigazgatás (1387-1526). In: Gazdaság és gazdálkodás a középkori Magyarországon: gazdaságtörténet, anyagi kultúra, régészet. Szerk.: Kubinyi András—Laszlovszky József—Szabó Péter. Bp., 2008. 185-197. p.
Gyöngyössy 2015	Gyöngyössy Márton: Szapolyai János pénzverése (1527-1540). In: Századok, 149. évf. (2015) 4. sz. 959-973. p.
H. Németh 2002	H. Németh István: Várospolitikai és gazdaságpolitika a 16-17. századi Magyarországon. Bp., 2004.
Hajnóczy 1903	Hajnóczy R. József: A szepesi bányavárosok története. Bp., 1903.
Heckenast 1991	Heckenast Gusztáv: A magyarországi vaskohászat története a feudalizmus korában a XIII. század közepétől a XVIII. század végéig. Bp., 1991.
Huszár 1969-1970	Huszár Lajos: A lengyel pénzek forgalma Magyarországon a XVI-XVII. században. In: Numizmatikai Közöny 68-69. (1969-1970) 1. sz. 57-62. p.
Kemény 1902	Kemény Lajos: A kassai pénzverőház. In: Gazdaságtörténeti Szemle, 9. évf. (1902) 6-7. sz. 248-253. p.
Kenyeres 2002b	Kenyeres István: XVI. századi uradalmi utasítások. Utasítások a kamarai uradalmak prefektusai, udvarbírái és ellenőrei részére. Szerk. és a bevezető tanulmányt írta: Kenyeres István. Bp., 2002.
Kenyeres 2003b	Kenyeres István: A királyi Magyarország bevételei és kiadásai a 16. században. In: Levéltári Közlemények, 74. évf. (2003) 1-2. sz. 59-103. p.
Kenyeres 2012	Kenyeres István: A bányakamarák szerepe a Magyar Királyság jövedelmeiben a 15-16. században. In: Tiszteletkőr. Tanulmányok Draskóczy István 60. születésnapjára. Szerk.: Mikó Gábor—Péterfi Bence—Vadas András. Bp., 2012. 459-469. p.
Kérészy 1916	Kérészy Zoltán: Adalékok a magyar kamarai pénzügyigazgatás történetéhez. Bp., 1916.
Lukinich 1918	Lukinich Imre: Erdély területi változásai a török hódítás korában. Bp., 1918.
Magyarország története 1526-1686	Magyarország története 1526-1686. Főszerk.: Pach Zsigmond Pál. 3. kötet. Szerk.: R. Várkonyi Ágnes. Bp., 1987.

- Oborni 2000   Oborni Teréz: A gyalui szerződés. In: A magyar államiság első ezer éve. Szerk.: Font Márta–Kajtár István. Pécs. 2000. 133–146. p.
- Paulinyi 1936   Paulinyi Oszkár: Magyarország aranytermelése a XV. század végén és a XVI. század derekán. In: A gróf Klebelsberg Kuno Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve, VI. évf. (1936) 32–142. p. Másodközlés: In: uő.: Gazdag föld – szegény ország. Tanulmányok a magyarországi bányaművelés múltjából. Bp., 2005.
- Paulinyi 1966   Paulinyi Oszkár: A vállalkozás kezdeti formái a feudáliskori nemesérbányászatban. Bp., 1966. (Értekezések a történeti tudományok köréből). Másodközlés: In: uő.: Gazdag föld – szegény ország. Bp., 2005. 149–171. p.
- Paulinyi 1972   Paulinyi Oszkár: Nemesfémtermelésünk és országos gazdaságunk alakulása a bontakozó és a kifejezett feudalizmus korszakában (1000–1526). In: Századok, 106. évf. (1972) 3. sz., 561–608. p. Másodközlés: In: uő.: Gazdag föld – szegény ország. Bp., 2005. 183–227. p.
- Paulinyi 2005a   Paulinyi Oszkár: A kézműves vasipar állapota és terjedése a Kárpát-medencében 1500–1650 között. Uő.: Stand und Verbreitung des handwerksmässigen Eisengewerbes um Karpatenbecken in der Periode 1500–1650 (Eine Skizze). In: Schwerpunkte der Eisengewinnung und Eisenverarbeitung in Europa 1500–1650. Hrsg. Von Hermann Kellenbenz. Böhlau Verlag, Köln—Wien, 1974. S. 346–396. Másodközlés: In: uő.: Gazdag föld – szegény ország. Tanulmányok a magyarországi bányaművelés múltjából. Bp., 2005. 229–264. p.
- Paulinyi 1976   Paulinyi Oszkár: Vállalkozás és társadalom. In: Történelmi Szemle, 19. évf. (1976) 4. sz. 547–599. p. Másodközlés: uő.: Gazdag föld – szegény ország. Tanulmányok a magyarországi bányaművelés múltjából. Szerk.: Búza János—Draskóczy István. Bp., 2005. 265–314. p.
- Paulinyi 1979   Paulinyi Oszkár: Bányagazdálkodás Magyarországon a fejlett feudalizmus időszakában (összegzések). In: Történelmi Szemle, 22. évf. (1979) 3–4. sz. 614–629. p. Másodközlés: uő.: Gazdag föld – szegény ország. Tanulmányok a magyarországi bányaművelés múltjából. Szerk.: Búza János—Draskóczy István. Bp., 2005. 335–249. p.
- Paulinyi 1980   Paulinyi Oszkár: A bányajoghatóság centralizációjának első kísérlete Magyarországon (A Miksa-féle bányarendtartás bevezetésének előtörténetéből). In: Századok, 114. évf. (1980) 1. sz., 7–21. p.
- Pálffy 2010   Pálffy Géza: A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században. Bp., 2010. (História könyvtár monográfiák 27.)
- Sarusi Kiss 1997   Sarusi Kiss Béla: Vasgyártás és vasgazdálkodás Murányban a XVI. században. In: Fons, 4. évf. (1997) 1. sz. 79–98. p.

- Sarusi Kiss 2008 Sarusi Kiss Béla: A természet által megerősített vár: Murány végvár és uradalma a 16. század második felében. Bp., 2008.
- Szűcs 1990 Szűcs Jenő: A szepesi kamarai levéltár. Bp., 1990.
- Wenczel 1880 Wenczel Gusztáv: Magyarország bányászatának kritikai története. Bp., 1880.
- 1.2.c)β Sóbányászat és sókereskedelem***
- Acsády 1888 Acsády Ignác: Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd uralkodása alatt 1526-1564. Bp., 1888.
- Draskóczy 2004a Draskóczy István: Erdély sótermelése az 1530-as években. In: Tanulmányok Szapolyai Jánosról és a kora-újkori Erdélyről. Szerk. Bessenyei József—Horváth Zita—Tóth Péter. Miskolc, 2004. Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar. (Studia Universitatis Miskolcensis 5.) 25-70. p.
- Draskóczy 2004b Draskóczy István: Az erdélyi sókamarak ispánjai 1529-1535 (az erdélyi sóbányák sorsa a Szapolyai korszakban). In: Levéltári Közlemények, 75. évf. (2004) 1. sz. 27-45. p.
- Draskóczy 2005 Draskóczy István: Szempontok az erdélyi sóbányászat 15-16. századi történetéhez. In: Studia professoris-professor studiorum Tanulmányok Érszegi Géza hatvanadik születésnapjára. Szerk.: Almási Tibor—Draskóczy István—Jancsó Éva. Budapest, 2005. 83-117. p.
- Draskóczy 2006 Draskóczy István: Erdély sótermelése az 1514. évi parasztháború után (sótermelés és városi polgárság) In: Orașe și orașeni. Városok és városlakók. Szerk. Ionuț Costea—Carmen Florea—Pál Judit—Rüsz-Fogarasi Enikő. Cluj-Napoca, 2006. Editura Argonaut. 249-263. p.
- Draskóczy 2008 Draskóczy István: Só a középkori Magyarországon. In: Gazdaság és gazdálkodás a középkori Magyarországon: gazdaságtörténet, anyagi kultúra, régészet. Szerk.: Kubinyi András—Laszlovszky József—Szabó Péter. Bp., 2008. 147-161. p.
- Draskóczy 2009 Draskóczy István: A lengyel só a magyar királyságban a 15. század második felében és a 16. század elején. Szempontok a magyar forint lengyelországi terjedéséhez. In: Pénztörténet – gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára. Szerk. Bessenyei József—Draskóczy István. Budapest–Miskolc, 2009. 111-124. p.
- Draskóczy 2012 Draskóczy István: A dési sókamara gazdálkodása a 16. század közepén. Egy adalék Fráter György gazdaságpolitikájához. In: A történettudomány szolgálatában. Tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére. Szerk.: Baráth Magdolna—Molnár Antal. Budapest—Győr, 2012. 107-119. p.

- Ember 1946 Ember Győző: Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig. Bp., 1946. (Magyar Országos Levéltár kiadványai, III. Hatóság- és hivataltörténet 1.)
- Iványi 1911 Iványi Béla: Két középkori sóbánya-statutum. In: Századok 45. évf. (1911) 1., 2., 3. sz. 10-30., 98-113., 187-195. p.
- Kubinyi 1991 Kubinyi András: Königliches Salzmonopol und die Städte des Königreichs Ungarn im Mittelalter. In: Rausch, William (Hrsg.): Stadt und Salz. Linz, 1988. 213-232., 293-294. p.
- Nagy 2015 Nagy István: A Magyar Kamara és egyéb kincstári szervek. Bp., 2015. (Magyar Országos Levéltár kiadványai, I. Levéltári leltárak 9.)
- Oborni 2002 Oborni Teréz: Erdély pénzügyei I. Ferdinánd uralma alatt 1552-1556. Bp., 2002. (Fons könyvek I.)
- Paulinyi 1923-1924 Paulinyi Oszkár: A sóregálé kialakulása Mo.-n. In: Századok 57-58. évf. (1923-1924) 627-647. p. másodközlés: In: uő.: Gazdag föld – szegény ország. Tanulmányok a magyarországi bányaművelés múltjából. Szerk.: Buza János és Draskóczy István. Bp., 2005. 11-25. p.
- I.2.d) Kamarai uradalmak***
- Bácskai 1967 Bácskai Vera: A gyulai uradalom mezővárosai a XVI. században. In: Agrártörténeti Szemle, 9. (1967) 432-456. p.
- Borovszky 1908 Borovszky Samu: Szendrő vára. Bp., 1908. (Értekezések a tört. Tud. Köréből 22.)
- Csipes 1974 Csipes Antal: A gyulai várbirtok XVI. századi gazdálkodása. In: Békési Élet 9. (1974) 228-238. p.
- Csorba 1985 Csorba Csaba: Vég-Gyula várának története. Bp., 1985.
- Détshy 1995 Détshy Mihály: A tokaji vár története. Tokaj, 1995.
- Détshy 2002 Détshy Mihály: Sárospatak vára és urai 1526-1616. Sárospatak, 2002.
- Détshy 2004 Détshy Mihály: Szádvár. Prekupa-Miskolc, 2004.
- Ember 1982 Ember Győző: A magyar királyi kamara pénzbeli bevételei és számadásai 1555-1562. In: Századok, 116 (1982) 3. sz. 507-538. p.
- Fodor 1956 Fodor Ferenc: Szatmárvár. Egy török- és kuruckori végvár életrajza. In: Hadtörténelmi Közlemények, Új Folyam 3 (1956) 3-4. sz. 63-116. p.
- Illéssy 1894 Illéssy János: Várvizsgálatok 1557-58-ban. In: Hadtörténelmi Közlemények, 7 (1894) 57-95., 216-241. p.

- Kenyeres 2001a Kenyeres István: A végvárok uradalmainak igazgatása és gazdálkodása a 16. században. In: Századok, 135. évf. (2001) 6. sz. 1349-1412. p.
- Kenyeres 2001b Kenyeres István: A várbirtokok szerepe a 16. századi magyarországi végvárrendszer ellátásában. Katonai elképzelések az egri és a szatmári vár fenntartására. In: Végvár és ellátás. Szerk.: Petercsák Tivadar – Berecz Mátyás. Eger, 2001. (Studia Agriensia 22.) 131–181. p.
- Kenyeres 2002 Kenyeres István: XVI. századi uradalmi utasítások. Utasítások a kamarai uradalmak prefektusai, udvarbírái és ellenőrei részére. Bp., 2002 (Fons Könyvek 2.)
- Kenyeres 2003a Kenyeres István: I. Ferdinánd magyarországi pénzügyigazgatási reformjai és bevételei. In: Történelmi Szemle, 45. évf. (2003) 1-2. sz. 61-92. p.
- Kenyeres 2003b Kenyeres István: A királyi Magyarország bevételei és kiadásai a 16. században. In: Levéltári Közlemények, 74. évf. (2003) 1-2. sz. 59-103. p.
- Kenyeres 2004 Kenyeres István: A királyi és királynéi „magánbirtokok” a 16. században. In: Századok, 138. évf. (2004) 5. sz. 1103-1148. p.
- Kenyeres 2006a Kenyeres István: Várszámadások a XVI. századból. In: Arrabona 44. (2006) 2. sz. 95–112. p.
- Kenyeres 2006b Kenyeres István: Az egri várbirtok igazgatása a 16. században. In: Magyarország védelme – Európa védelme. Szerk.: Berecz Mátyás—Petercsák Tivadar. Eger, 2006. (Studia Agriensia 24.) 47-115. p.
- Kenyeres 2008a Kenyeres István: Uradalmak és végvárok. A Kamarai birtokok és a törökellenes határvédelem a 16. századi Magyar Királyságban. Budapest, Új Mandátum, 2008. (Habsburg Történelmi Monográfiák 2.)
- Kenyeres 2008b Kenyeres István: Végvári karrier: Udvarbírák, ellenőrök és élésmesterek. In: Hagyomány és megújulás. Életpályák és társadalmi mobilitás a végváriak körében. Szerk.: Berecz Mátyás – Vörös Gábor. Eger, 2008. (Studia Agriensia 27.) 197-211. p.
- Kenyeres 2017 Kenyeres István: A gyulai vár és uradalom kamarai vizsgálata 1564-ben. In: EArchívum. Tanulmányok Erdész Ádám hatvanadik születésnapja tiszteletére. Szerk.: Héjja Julianna Erika – Sáfár Gyula. Gyula, 2017. 259-270. p.
- Kloch 1894 Magyarországi uradalmak összeírása. Közli: Kloch János. In: Történelmi Tár, Bp., 1894. 727-772. p.
- Németh 2005 Németh Péter: A tokaji uradalom kialakulása. In: Századok, 139. sz. (2005) 2. sz. 429-447. p.

- Orosz 1995 Orosz István: Uradalmi és paraszti gazdálkodás Tokajban a 16-17. században. In: Tokaj. Várostörténeti tanulmányok. I. köt. Szerk.: Bencsik János—Orosz István. Tokaj, 1995. 87-109. p.
- Pataki 1931 Pataki Vidor: A XVI. századi várépítés Magyarországon. In: A Bécsi Magyar Történeti Intézet Évkönyve, 1. (1931) 124-128. p.
- Péter 1997 Péter Katalin: Társadalom és gazdálkodás a kora újkori Sárospatakon. In: Századok, 131. (1997) 4. sz. 809-856. p.
- Rúzsás 1939 Rúzsás Lajos: Az egri vár gazdálkodása a XVI. században. Bp., 1939.
- Sugár 1982 Sugár István: Az egri vár gazdálkodása az 1594-1595. évi számadás tükrében. In: Agrártörténeti Szemle, 24 (1982) 460-521. p.
- Sugár 1983 Sugár István: Az egri vár gazdálkodása a XVI. sz. végén. In: Magyarországi végvárok a XVI-XVII. században. Szerk.: Bodó Sándor--Szabó Jolán. Eger, 1983.
- Sugár 1993-1994 Sugár István: Az egri vár gazdasági, adminisztrációs és katonai szervezete. In: Agria, 29-30 (1993-1994) 67-101. p.
- Sugár 1995-1996 Sugár István: Az egri vár officialatusi rendszere 1548-1563. In: Agria, 31-32 (1995-1996) 107-133. p.
- Ulrich 2001 Ulrich Attila: A tokaji uradalom majorsági gazdálkodása és pénzbevételei a XVII. században. In: A nyíregyházi Jósza András Múzeum évkönyve, 43. (2001) 309-325. p.

II. A Magyar Kamara hivatalnokainak társadalomtörténeti vizsgálata 1527-1567

II.1. Georg Wernher

- Acsády 1888 Acsády Ignác: A pozsonyi és a szepesi kamarák. In: Acsády Ignác: Két pénzügy-történelmi tanulmány. Bp. 1888.
- Acsády 1894b Acsády Ignác: A pozsonyi és a szepesi kamarák. Bp., 1894.
- Allen 1928 The complete letters of Erasmus. Ed. Percy Stanford Allen. Vol. XI. Oxford, 1928.
- Almási 2005 Almási Gábor: A respublica litteraria és a császári udvar a 16. század második felében. In: Aetas, 20. évf. (2005) 3. sz. 5-37. p.
- Almási 2009 Almási, Gábor: The uses of humanism: Johannes Sambucus (1531-1584), Andreas Dudith (1533-1589), and the Republic of Letters in East Central Europe. Leiden, 2009.
- Balegová 2001 Balegová, Jana: A sárosi vár Werner György idejében. In: Műemlékvédelem, 45. évf. (2001) 3-4. sz. 167-171. p.

- Balegová 2011 Balegová, Jana: Humanista Jerzy Werner – Wychowanek akademii Krakowskiej. In: Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego 2011. (Prace Historyczne 138.) 83-95. p.
- Bauch 1894 Gustav Bauch: Walentin Eck und Georg Wernher. Zwei Lebensbilder aus der Zeit Besitzergreifung Ungarns durch die Habsburger. In: Ungarische Revue, 26. évf. (1894) 40-57. p.
- Bauch 1898 Bauch, Gustav: Georg Werner. In: Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens, XXXII. Bd. (1898) 82-104. p.
- Békefi 1906 Békefi Remig: A népoktatás története Magyarországon 1540-ig. Bp., 1906.
- Bél 1735 Bél Mátyás: Notitia Hungariae novae historico geographica. Comitatus Posoniensis. Tomus I. Vienna, 1735.
- Benda 2014 Benda Borbála: Étkezési szokások a magyar főúri udvarokban a kora újkorban. Szombathely, 2014. (Archivum Comitatus Castriferrei 6.)
- Bernhard 2015 Bernhard, Jan-Andrea: Konsolidierung des reformierten Bekenntnisses im Reich der Stephanskronen. Ein Beitrag zur Kommunikationsgeschichte zwischen Ungarn und der Schweiz in der frühen Neuzeit (1500-1700). Göttingen, 2015.
- Bessenyei 2007 Bessenyei József: Menekültek... A kereskedelem helyzete Magyarországon 1526 után, Bornemisza Tamás és más budai menekültek működésének tükrében. Miskolc–Budapest, 2007.
- Birnbaum 1986 Marianna Birnbaum: Humanists in a shattered world. Croatian and Hungarian Latinity in the sixteenth century. Columbus, 1986.
- Bónis 1971 Bónis György: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Bp., 1971.
- Chmiel 1892 Chmiel, Adam: Album studiosorum universitatis Cracoviensis. Tomus II. (Ab anno 1490 ad annum 1515). Cracoviae, 1892.
- Contemporaries of Erasmus 1987 Contemporaries of Erasmus. A biographical register of the renaissance and reformation. Vol. 3. Ed. Peter G. Bietenholz, Associadte Ed. Thomas B. Deutscher. Toronto–Buffalo–London, 1987.
- Csepregi 2006 Csepregi Zoltán: Bújósckázó életrajz. Wernher György (1490?-1556) hányatott ifjúsága. In: Font Zsuzsa–Keserű Gizella (szerk.): Acta historiae litterarum Hungaricarum. Tomus XXIX. Ötvös Péter Festschrift. Szeged, 2006. 41-46. p.
- Dobos 2009 Dobos Irma: Wernher György bemutatja Magyarország csodálatos vizeit. In: Ásványvíz, üdítőital, gyümölcsle, 10. évf. (2009) 1. sz. 14-16. p.
- E. Kovács 2003 E. Kovács Péter: Ferdinánd főherceg és Magyarország (1521-1526). In: Történelmi Szemle, 45. évf. (2003) 1-2. sz. 25-44. p.

- Ember 1946 Ember Győző: Az újkori magyar közigazgatás története. Bp., 1946.
- Ember 1990 Ember Győző: A magyar királyi pozsonyi kamara zárszámadása 1542-ben. In: Levéltári Közlemények, 61. évf. (1990) 1-2. évf. 63-143. p.
- Erdősi 1963 Erdősi Laura: De admirandis Hungariae aquis. In: Az Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményei, 29. évf. (1963) 3. sz. 103-109. p.
- ETE 1902 Egyháztörténeti Emlékek a magyarországi hitújítás korából. I. köt. 1520-1529. Szerk.: Bunyitay Vince—Rapaics Rajmund. Bp., 1902.
- Faix 1995 Faix, Peter: Spis' v dielach Juraja Wernera. Spis' v continue casu. zostavil: Peter Svorc. Presov-Bratislava-Wien, 1995. 68-75. p.
- Fógel 1917 Fógel József: II. Lajos udvartartása. Bp., 1917.
- Förstemann 1841 Förstemann, Karl Eduard: Album Academiae Vitenbergensis. Leipzig, 1841.
- Fraknoi 1873 Fraknoi Vilmos: A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században. Bp., 1873.
- Gall-Szaivert 1959-1971 Die Matrikel der Universität Wien, III, 1518/11-1579/1, bearb. Franz Gall—Willy Szaivert, 1-2. Lieferung. Wien—Köln—Graz, 1959-1971.
- Gasiorowski—Jurek—Skierska 2010 Metrica seu Album Universitatis Cracoviensis a. 1509-1551. Bibliotheca Jagellonica cod. 259. Ediderunt Antonius Gasiorowsky, Thomas Jurek, Isabela Skierska. Varsoviae MMX.
- Gecsényi 1999 Gecsényi Lajos: Egy kamarai tisztviselő a XVI. században. Nagyváthy Ferenc. In: Turul, 72. évf. (1999) 3-4. sz. 77-83. p. Másodközlés: Gecsényi Lajos: Gazdaság, társadalom, igazgatás. Tanulmányok a kora újkor történetéből. Győr, 2008. 401-408. p.
- Gecsényi 2001 Gecsényi Lajos: A Magyar Kamara tanácsosainak összetételéről a XVI. században. In: Seifert Tibor, szerk.: A történelem és a jog határán. Tanulmányok Kállay István születésének 70. évfordulójára. Bp., 2001. 55-70. p.
- Gecsényi 2003 Gecsényi Lajos: A döntést előkészítő hivatalnoki elit összetételéről. A Magyar Kamara vezetői és tanácsosai a 16. században. In: Magyar évszázadok. Tanulmányok Kosáry Domokos 90. születésnapjára. Szerk. Ormos Mária. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 100-113. p.
- Gecsényi 2008a Gecsényi Lajos: A döntést előkészítő hivatalnoki elit összetételéről. A Magyar Kamara vezetői és magyar tanácsosai

- a XVI. században. In: Gecsényi Lajos: Gazdaság, társadalom, igazgatás. Győr, 2008. 475-478. p.
- Gecsényi 2008b   Gecsényi Lajos: Egy beregi nemesúr a Szepesi Kamarában. Szigeti Vas Márton tanácsos. 1659-1666. In: Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv. 18. évf. (2008) 163-178. p.
- Gömöry 1933   Gömöry János: Az eperjesi ev. kollégium rövid története 1531-1931. Eperjes, 1933.
- Gömöry 1994   Gömöry János: Eperjes és az Evangélikus Kollégium története. h. n., 1994.
- H. Németh 1997   H. Németh István: Kassai polgárok és katonák a 16. században: a hadsereg beköltözésével járó társadalmi és közigazgatási jelenségek a felsőmagyarországi városok életében a Mohácsot követő évtizedek során. In: Levéltári közlemények, 68. évf. (1997) 1-2. sz. 143-197. p.
- H. Németh 2000   H. Németh István: Végvárak, városok, hadseregszállítók. A felső-magyarországi városszövetség és a védelmi rendszer 1526-1593. In: Történelmi Szemle, 42. évf. (2000) 3-4. sz. 203-244. p.
- H. Németh 2004   H. Németh István: Várospolitikai és gazdaságpolitika a 16-17. századi Magyarországon. A felső-magyarországi városszövetség. I-II. Bp., 2004.
- Hörk 1896   Hörk József, Az eperjesi ev. ker. Collegium története, Kassa, 1896.
- Ianocki 1776   Ianocki, Ian Daniel: Ianociana sive clarorum atque illustrium Poloniae auctorum maecenatumque memoriae miscellae. Vol. I. Lipsiae-Varsaviae, 1776.
- Illéssy 1894   Illéssy János: Várvizsgálatok 1557-1558-ban. In: Hadtörténelmi Közlemények. Bp., 7. évf. (1894) 29. sz. 57-95. p.
- Iványi 1911   Iványi Béla: Eperjes szab. kir. város iskolaügye a középkorban. Bp., 1911.
- Jakó 1967   Jakó Zsigmond: Az egyházi és világi értelmiség a feudális Erdélyben. In: Korunk, 26. sz. (1967) 2. sz. 216-223. p.
- Katona 2000   Katona Tünde: Georg Wernher – ein oberschlesischer Humanist. Sein Schaffen für Ungarns Kultur und Literatur. In: Koselleck, Gerhard: Oberschlesische Dichter und Gelehrte vom Humanismus bis zum Barock. Bielefeld, 2000. 267-279. p.
- Kemény 1889   Ifj. Kemény Lajos: A hazai iskolázás történetéhez. In: Magyar Történelmi Társulat, 3. sorozat (1889) 12. köt. 794-800. p.

K. Obermayer—Horváth 1959	K. Obermayer Erzsébet–Horváth István Károly: Macedóniai László. Egy humanista élete és működése a Mohács körüli évtizedekben. In: Századok, 93. évf. (1959) 5-6. sz. 773-801. p.
Kenyeres 2002	XVI. századi uradalmi utasítások. Utasítások a kamarai uradalmak prefektusai, udvarbírái és ellenőrei részére. II. köt. Szerk.: Kenyeres István. Bp., 2002. (Fons könyvek, 2/2.).
Kenyeres 2003	Kenyeres István: A királyi Magyarország bevételei és kiadásai a 16. században. In: Levéltári Közlemények, 74. évf. (2003) 1-2. sz. 59-103. p.
Kincses 1997	Kincses Katalin: Soproni fürdők a kora újkorban. In: Aetas, 12. évf. (1997) 1. sz. 17-48. p.
Kiss 2010	Kiss Farkas Gábor: Humanist ethics and urban patriotism in Upper Hungary at the turn of 15th-16th centuries (Valentine Eck's <i>De reipublicae administratione</i>). In: Whose love of which country? The Intellectual History of Patriotism and the Legacy of Composite States in East-Central Europe, ed. Balázs Trencsényi, Márton Zászkaliczky. Leiden, 2010. 131-148. p.
Kissné Bognár 2004	Kissné Bognár Krisztina: Magyarországi diákok a bécsi tanintézetekben 1526-1789. Bp., 2004.
Kónya 2012	Kónya Péter: Sáros vármegye és iskolái 1918-ig. In: Sáros megyei diákok az európai egyetemeken 1387-1918. Szerk.: Szögi László–Kónya Péter. Bp., 2012. (Felsőoktatástörténeti Kiadványok, Új Sorozat 9.)
Kónya 2014	Kónya Péter: Evangélikus iskolák Sáros vármegye területén a 16. és a 19. században. In: Egyháztörténeti Szemle, 15. évf. (2014) 1. sz. 74-104. p.
Kubinyi 1968	Kubinyi András: Polgári értelmiség és hivatalnokrétege Budán és Pesten a Hunyadi- és Jagelló-korban. In: Levéltári Közlemények, 39. évf. (1968) 2. sz. 205-231. p.
Kubinyi 2005	Kubinyi András: Habsburg Mária királyné udvartartása és a politika. In: Habsburg Mária, Mohács özvegye. A királyné és udvara 1521-1526. Bp., 2005. 13-24. p.
Kubinyi 2006	Kubinyi András: Királyi titkárok II. Lajos király uralkodása idején. In: Gesta: fiatal miskolci történészek folyóirata. 6. évf. (2006) 1. sz. 3-22. p.
Laczlavik 2013b	Laczlavik György: A Somogy megyei Várdai család a 16. században. In: Turul, 86. évf. (2013) 17-27. p.
Lakatos 2008	Lakatos Bálint: Pannoniae luctus. egy humanista antológia és a törökellenes Habsburg–lengyel összefogás kísérlete, 1544. Irodalomtörténeti Közlemények 112. évf. (2008) 3. sz., 259–286. p.
Locher 1773	<i>Speculum academicum Viennense seu magistratus antiquissime et celeberrissime universitatis Viennensis, a primo</i>

	ejusdem auspicio ad nostra tempora chronologicè historice et lemmatice exhibitus a D. Joanne Josepho Locher. Viennae, 1773
Mészáros 1981	Mészáros István: Az iskolaügy története Magyarországon 996–1777 között. Bp., 1981.
Monumenta... 1876	Monumenta Hungariae Historica 3. Monumenta Comitatus regni Hungariae 3. 1546-1556. Szerk.: Fraknói Vilmos. Bp., 1876.
Muczkowski 1849	Muczkowski, József: Statuta nec non liber promotionum philosophorum ordinis in universitate studiorum Jagellonica ab anno 1402 ad annum 1849. Cracoviae, 1849.
Neumann—Pálffy 2009	Neumann Tibor–Pálffy Géza: Főkapitányi és főhadparancsnoki adományok a 15-16. századi Magyarországon. In: Levéltári Közlemények, 80 évf. (2009) 1-2. sz. 209-254. p.
Oborni 2002	Oborni Teréz: Erdély pénzügyei I. Ferdinánd uralma alatt 1552-1556. Bp., 2002.
Okál 1974	Okál, Miloslav: La vie et l'oeuvre de Sigismund Gélous Torda. In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského Graecolatina et Orientalia. VI. 1974. (Bratislava. Slovenské pedagogické nakladateľstvo) 105-155. p.
Quellen... 1886-1896	Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen, 1-3, Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Kronstadt, Brassó, 1886-1896.
Rensing 1933	Rensing, Elfriede: Georg Wernher, (1490?-1556), Präsident der Zipser Kammer. In: Bécsi Magyar Történeti Intézet Évkönyve. Bp., 1933. 31-58. p.
Sarusi Kiss 2008	Sarusi Kiss Béla: A természet által megerősített vár. Murány végvár és uradalma a 16. század második felében. Bp., 2008.
Schrauf 1902	Schrauf Károly: A bécsi egyetem magyar nemzetének anyakönyve 1453-tól 1630-ig. Bp., 1902.
Sudár 2003	Sudár Balázs: Török fürdők a Hódoltságban. In: Történelmi Szemle, 45. évf. (2003[2004]) 3-4. sz. 213-263. p.
Sugár 1992	Sugár István: Miként jutott az egri püspöki vár Habsburg Ferdinánd kezébe? In: Agria (Az Egri Múzeum Évkönyve), (1992) 27-28. sz. 181-206. p.
Szumowski 1939	Szumowski Ulászló: Az orvostudomány története. III. köt. Bp., 1939.
Szűcs 1990	Szűcs Jenő: A szepesi kamarai levéltár. Bp., 1990.
Tuhrinszky 1899	Tuhrinszky Károly: Sárosvár története. Eperjes, 1899.

Tüskés 2008	Tüskés Anna: Magyarországi diákok a bécsi egyetemen 1365-1526. Bp., 2008.
V. Ecsedy 2002	V. Ecsedy Judit: Az eperjesi nyomdászat kezdetei. In: Magyar Könyvszemle, 118. évf. (2002) 1. sz. 10-23. p.
V. Kovács 1971	Magyar humanisták levelei. XV-XVI. század. Közreadja: V. Kovács Sándor. Bp., 1971.
Várkonyi 1992	Várkonyi Gábor: Hévizek és fürdők a 17. századi Magyarországon. In: Liget, 5. évf. (1992). 1. sz. 113-119. p.
Vekov 1998	Vekov Károly: Az erdélyi reneszánsz és a mátyási modell. In: Korunk, III. évf. (1998) 9. sz. 12-25. p.
Veress 1899	Veress Endre: Erdély fejedelmi interregnuma. (Izabella királyné diplomáciai működése (1551-1556)). Bp., 1899. (Értekezések a Történeti Tudományok köréből, XVIII.)
Veress 1901	Veress Endre: Izabella királyné. Bp., 1901. (Magyar Történelmi Életrajzok)
Wernher 1551	Wernher, Georg: De admirandis Hungariae aquis. Viennae, 1551.
Weszprémi 1774	Weszprémi, Stephanus: Succinta medicorum Hungariae et Transilvaniae biographia. Centuria prima... altera (pars I-II.)... tertia Tom. I. 1774.
Zeman 1983	Zeman László: Gyalui Torda Zsigmond élete és munkássága. In: Magyar Könyvszemle, 99. évf. (1983) 1. sz. 102-110. p.
Zeman 2013	Zeman László: Egy fejezet a hazai humanizmus filológiai vizsgálatából (részletek). In: Eperjesi tükrök. Szerk.: Sturm László—Dobsony Erzsébet. Presov, 2013. 48-49. p.
Zoványi 1986	Zoványi Jenő: A reformáció története Magyarországon 1565-ig. Bp., 1986.

II.2. Thorda Zsigmond

Acsády 1894a	Acsády Ignác: A pozsonyi és a szepesi kamarák. Bp., 1894.
Almási–Kiss 2015	Almási Gábor–Kiss Farkas Gábor: Humanistes du bassin des Carpates I: Johannes Sambucus. Turnhout, 2015. (Europa Humanistica 14.)
Bartholomaeides 1817	Bartholomaeides János László: Memoriae Ungarorum qui in alma condam Universitate Vitenbergensi studia confirmarunt. Pest, 1817.
Bauch 1885a	Bauch, Gustav: Adalékok a reformatio és a tudományok történetéhez Magyarországon a XVI. században. [1. közlemény.] In: Történelmi Tár, 1. sorozat, 8. évf. (1885) 2. sz. 335-355. p.

Bauch 1885b	Bauch, Gustav: Adalékok a reformatio és a tudományok történetéhez Magyarországon a XVI. században. 2. közlemény. Történelmi Tár, 1. sorozat, 8. évf. (1885) 3. sz. 519-540. p.
Bánlaky 1940	Bánlaky József: A magyar nemzet hadtörténelme. XIII. köt. Bp., 1940.
Bernhard 2015	Bernhard, Jan-Andrea: Konsolidierung des reformierten Bekenntnisses im Reich der Stephanskron. Ein Beitrag zur Kommunikationsgeschichte zwischen Ungarn und der Schweiz in der frühen Neuzeit (1500-1700). Göttingen, 2015. (Refo500 Academic Studies, Band 19.)
Bél 2002	Bél Mátyás: Torna vármegye leírása. In: Torna vármegye és társadalma 18-19. századi források tükrében. Szerk.: Rémiás Tibor. Bódvaszilas-Miskolc, 2002. 51-110. p.
Bielek 1776	Bielek, Ladislai: Maiores Hungarorum. I. köt. Pest, 1776.
Budai 1814	Budai Ézsaiás: Magyar ország históriája a mohátsi veszedelemtől fogva Buda viszszevételéig. 2. jav. kiad. Bp., 1814.
Camerarius 1595	Ioachimi Camerarii epistolarum libri quinque posteriores. tolarum libri quinque posteriores. Nunc primum a filiis in hoc secundo volumine studiose collectæ, & ad vtilitatem publicam editæ. Vol. V. Francofurti, Ex officina Paltheniana, impensis P. Fischeri 1595.
Détschy 1969	Détschy Mihály: Egy ismeretlen magyar vár – Szádvár. In: A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve, 8. évf. (1969) 143-186. p.
Dienes 2008	Dienes Dénes: Sárospatak reformációja. In: Egyháztörténeti Szemle, 9. évf. (2008) 4. sz. 48-60. p.
Dienes 2011	Dienes Dénes: A történelmi tiszáninneni református egyházkerület a 16. században. 1. rész. In: Historia Ecclesiastica, 2. évf. (2011) 1. sz. 3-68. p.
Ember 1946	Ember Győző: Az újkori magyar közigazgatás története. Bp., 1946. (Magyar Országos Levéltár kiadványai, III. Hatóság- és hivataltörténet 1.)
Engel 1798	Engel, Johann Christian: Geschichte des ungarischen Reichs und seiner Nebenländer. Bd. II. Halle, 1798.
Engel 1801	Engel, Johann Christian: Geschichte des ungarischen Reichs und seiner Nebenländer. Bd. III. Halle, 1801.
EOE 1876	Erdélyi országgyűlési emlékek. Magyar Királyság (1526-1606). Szerk.: Szilágyi Sándor. Bp., 1876.
ETE 1909	Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából. IV. köt. Szerk.: Karácsonyi János–Kollányi Ferenc. Bp., 1909.

ETE 1912	Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából. V. köt. Szerk.: Karácsonyi János–Kollányi Ferenc–Luksics József. Bp., 1912.
Fallenbüchl 1967	Fallenbüchl Zoltán: A Szepesi Kamara tisztviselői a XVII-XVIII. században. In: Levéltári Közlemények, 38. évf. (1967) 2. sz. 193-236. p.
Foerstemann 1841	Carolus Eduardus Foerstemann: Album Academiae Vitebergensis. Lipcse, 1841.
Fraknói 1873	Frankl [Fraknói] Vilmos: A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században. Bp., 1873.
Fraknói 1874	Fraknói Vilmos: Melanchton és magyarországi barátai. In: Századok, 8. évf. (1874) 3. sz. 149-184. p.
Freytag 1831	Freytag, Theodor Friedrich: Virorum Doctorum Epistolae Selectae, Ad Bilib. Pircheymerum, Joach. Camerarium, Car. Clusium Et Julium Episc. Herbip. Datae, Nunc Primum Ed. Et Illustr. T. F. Freytagius. 1831.
Gecsényi 2008/1.	Gecsényi Lajos: A döntést előkészítő hivatalnoki elit összetételéről. A Magyar Kamara vezetői és magyar tanácsosai a XVI. században. In: uő.: Gazdaság, társadalom, igazgatás. Tanulmányok a kora újkor történetéből. Győr, 2008. 475-487. p.
Gecsényi 2008/2.	Gecsényi Lajos: Egy beregi nemesúr a Szepesi Kamarában. Szigeti Vas Márton tanácsos. 1659-1666. In: Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv. 18. évf. (2008) 163-178. p.
Gecsényi 2010	Gecsényi Lajos: A rejtélyes Thurzó. Thurzó Ferenc, a Magyar és az Udvari Kamara elnöke (1549-1563). In: Levéltári Közlemények, 80. évf. (2010) 1-2. sz. 3-31. p.
Gömöry 1937	Gömöry János: Gyalui Thorda Zsigmond. In: Evangélikus Lap, 16. évf. (1937) 23. sz. 360-364. p.
Grynaeus 1993	Grynaeus Tamás: Szegedi Kőrösi Gáspár (Casparus Fraxinus Zegedinus) (1530 előtt – 1563). In: Orvostörténeti Közlemények, 141-144. évf. (1993) 27-52. p.
Haiczi 1932	Haiczi Kálmán: Léva története a XVI. század végéig. Léva, 1932.
Házi 1928	Házi Jenő: Balassi Menyhárt árultatásának szerzője. In: Magyar Nyelv, 24. évf. (1928) 5-6. sz. 175-183. p.
Héthy 1974	Héthy Zoltán: Varjas János professzor jegyzetei Bod Péter Magyar Athenas-ához. In: A Debreci Déry Múzeum Évkönyve (1974) 827-832. p.
Horváth 1953	Horváth János: A reformáció jegyében. Bp., 1953.

Hörk 1896	Hörk József: Az eperjesi ev. ker. collegium története. Kassa, 1896.
Iványi 1911/1.	Iványi Béla: Az írás és a könyvek Eperjesen a XV-XVI. században. 2. közlemény. In: Magyar Könyvszemle, 36. évf. (1911) 3. sz. 215-226. p.
Iványi 1911/2.	Iványi Béla: Az írás és könyvek Eperjesen a XV-XVII. században. 3. közlemény. In: Magyar Könyvszemle, 36. évf. (1911) 4. sz. 301-318. p.
Kapossy 1956	Kapossy János: Művészettörténeti regeszták a királyi határozatokból és rendeletekből. II. rész. In: Művészettörténeti Értesítő, 5. évf. (1956) 2-3. sz. 47-53. p.
Katona 2000	Katona Tünde: Georg Wernher – ein ober-schlesischer Humanist. Sein Schaffen für Ungarns Kultur und Literatur. = Gerhard Koselleck: Oberschlesische Dichter und Gelehrte vom Humanismus bis zum Barock. Bielefeld, 2000., 267-279. p.
Kenyeres 2002	XVI. századi uradalmi utasítások. Utasítások a kamarai uradalmak prefektusai, udvarbírái és ellenőrei részére. I-II. köt. Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta Kenyeres István, a szerkesztésben közreműködött Kis Péter. Bp., 2002. (Fons könyvek 2.)
Kenyeres 2003	Kenyeres István: A királyi Magyarország bevételei és kiadásai a 16. században. In: Levéltári Közlemények, 74. évf. (2003) 1-2. sz. 59-103. p.
Kiss 2007	Kiss Farkas Gábor: A róka és a nyúl a Dunán. A flamand Arnoldus Gerardus Laurentius Oláh Miklósnak ajánlott meséje, mint születésnapi iocus. In: „Nem súlyed az emberiség!”. Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára. Főszerk. Jankovics József, Szerk. Császtvay Tünde, Csörsz Rumen István, Szabó G. Zoltán. Bp., 2007. 299-308. p.
Lukinich 1918	Lukinich Imre: Erdély területi változásai a török hódítás korában. Bp., 1918.
Magyar Nagylexikon 2004	Magyar Nagylexikon. Szerk. Élesztős László, Rostás Sándor, Bárány Lászlóné. 3. köt. Bp., 2004.
Magyarország története... 1985	Magyarország története III./1. köt. 1526-1686. Főszerk.: Pach Zsigmond Pál. Szerk.: R. Várkonyi Ágnes. Bp., 1985.
Maksay 1990a	Maksay Ferenc: Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén. I. köt. Bp., 1990. (Magyar Országos Levéltár kiadványai II., Forráskiadványok 16.)
Maksay 1990b	Maksay Ferenc: Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén. II. köt. Bp., 1990. (Magyar Országos Levéltár kiadványai II., Forráskiadványok 16.)
Bretschneider 1842	Philippi Melanthonis opera quae supersunt omnia. Ed. Carolus Gottlieb Bretschneider. Vol. IX. Halis Saxonum, 1842.

Melczer 1880	Melczer István: Wernher György életéhez. In: Történelmi Tár, 1. sorozat, 3. évf. (1880) 1. sz. 208. p.
Metryka... 2010	Metryka czyli album Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1509-1551. Wydali: Gąsiorowski, Antoni–Jurek, Tomasz–Skierska, Izabela. Varsó, 2010.
Nagy 1865	Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. XI. köt. Pest, 1865.
Nagy 1995	Nagy István: A Magyar Kamara és egyéb kincstári szervek. Bp., 1995. (Magyar Országos Levéltár Kiadványai I., Levéltári Leltárak 9.)
Nyakas 1991	Nyakas Miklós: Hajdú-Bihar megye címerei. Hajdúböszörmény, 1991. (Hajdúsági Közlemények 16.)
Oborni 1996	Oborni Teréz: Habsburg kísérlet Erdély pénzügyigazgatásának megszervezésére (1552-1553). In: In memoriam Barta Gábor. Tanulmányok Barta Gábor emlékére. Szerk.: Lengvári István. Pécs, 1996. 165-176. p.
Oborni 2002	Oborni Teréz: Erdély pénzügyei I. Ferdinánd uralma alatt (1552-1556). Bp., 2002. (Fons Könyvek 1.)
Oborni 2003	Oborni Teréz: A bécsi udvar tervei Erdély visszaszerzésére 1557-1563. In: Történelmi Szemle, 45. évf. (2003) 1-2. sz. 109-128. p.
Okál 1974	Okál, Miloslav: La vie et l'oeuvre de Sigismund Gélous Thorda. In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského Graecolatina et Orientalia. 6. ročník? (1974) (Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo) 105–155. p.
Révész 1859	Révész Imre: Magyar tanulók Wittenbergben Melanchton haláláig. In: Magyar Történelmi Tár, 1. sorozat 6. köt. 1859. 207-230. p.
Ritoókné 1984	Ritoókné Szalay Ágnes: A wittenbergi egyetem magyarországi promoveáltjai a 16. században. In: Tanulmányok a lutheri reformáció történetéből. Szerk.: Fabiny Tibor. Bp., 1984. 222-239. p.
Ritoókné 2002	Ritoókné Szalay Ágnes: Galeotto Marzio és Bonifini történeti művének kiadása. In: „Nympha super ripam Danubii” Tanulmányok a XV–XVI. századi magyarországi művelődés köréből. Szerk.: Jankovits László. Bp., 2002. 207-211. p.
RMK III.	Régi Magyar Könyvtár. Összeáll.: Szabó Károly–Hellerbrand Árpád. III. köt. Bp., 1896.
Sarusi Kiss 2008	Sarusi Kiss Béla: A természet által megerősített vár: Murány végvár és uradalma a 16. század második felében. 1. köt. Bp., 2008. (Disszertációk Budapest Főváros Levéltárából 1.)

Schrauf 1893	Regestum Bursae Cracoviensis Hungarorum. A krakói [sic!] magyar tanuló-kháza lakóinak jegyzéke. (1493-1558). Közli Schrauf Károly. Bp., 1893.
Sinay 1911	Sinay Miklósnak, a híres-neves debreceni reform. főiskolában a történelem és a latin-görög philologia nyilvános, rendes tanárának közönséges előadásai a XVI-ik század egyháztörténetéről. A magyarországi és erdélyi egyházak reformációját hiteles forrásokból merítve, helyes világításban rajzolva. Sajtó alá rendezte és fordította: Herpay Gábor, revideálta és bevezetéssel ellátta S. Szabó József. Debrecen, 1911.
Szabó 1964	Szabó Gyula: Szabadgondolkodó társadalmi rétegek a török alatti Pécsen és Baranyában. In: Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, 1964. 241-258. p.
Szabó 1984	Szabó András: Egy elfelejtett Luther-követő főúr a 16. században: Alaghy János. In: Tanulmányok a lutheri reformáció történetéből. Luther Márton születésének 500. évfordulójára. Szerk.: Fabiny Tibor. Bp., 1984. 209-221. p.
Szabó 1993	Szabó Tibor: Kőrös Gáspár a padovai egyetemen. In: Orvostörténeti Közlemények, 141-144. évf. (1993) 53-62. p.
Szinnyei 1914	Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. XIV. köt. Bp., 1914.
Szlavikovszky 2007	Szlavikovszky Beáta: Magyarországi diákok itáliai egyetemeken. I. rész. 1526-1918. Bp., 2007.
Szögi 2003	Szögi László: Magyarországi hallgatók lengyelországi és baltikumi egyetemeken 1526-1788. Bp., 2003.
Szögi 2011	Szögi László: Magyarországi diákok németországi egyetemeken és akadémiákon 1526-1700. Bp., 2011.
Szögi-Kónya 2012	Szögi László-Kónya Péter: Sáros megyei diákok az európai egyetemeken 1387-1918. Bp., 2012. (Felsőoktatástörténeti kiadványok, Új sorozat 9.)
Szörényi 2003	Szörényi Gábor András: A csorbakői vár története 1648-ig. In: A Hermann Ottó Múzeum Évkönyvei, 42. évf. (2003) 165-226. p.
Szűcs 1990	Szűcs Jenő: A Szepesi Kamarai levéltár. Bp., 1990.
Thallóczy 1890a	Thallóczy Lajos: Levelek Heraclides Jakab moldvai vajda és Zay Ferenc kassai főkapitány összeköttetések történetéhez. In: Történelmi Tár, 1. sorozat, 13. évf. (1890) 2. sz. 209-228. p.
Thallóczy 1890b	Thallóczy Lajos: Levelek Heraclides Jakab moldvai vajda és Zay Ferenc kassai főkapitány összeköttetések történetéhez. In: Történelmi Tár, 1. sorozat, 13. évf. (1890) 3. sz. 456-473. p.

Thallóczy 1890c	Thallóczy Lajos: Levelek Heraclides Jakab moldvai vajda és Zay Ferenc kassai főkapitány összeköttetések történetéhez. In: Történelmi Tár, 1. sorozat, 13. évf. (1890) 4. sz. 577–596 p.
Thury 1908	Thury Etele: A wittenbergi magyar tanulók anyakönyvéből. In: Protestáns Szemle, 20. évf. (1908) 1. sz. 242–247. p.
Tolnay 2004	Tolnay Gábor: Külföldön tanuló magyarországi diákok. In: Honismeret, 32. évf. (2004) 2. sz. 4–10. p.
Verancsics 1860	Monumenta Hungariae Historica 2. Scriptores 9. Verancsics Antal m. kir. helytartó, esztergomi érsek összes munkái. 6. Vegyes levelek, 1538–1549. Kiadja: Szalay László. Pest, 1860.
Veress 1915	Veress Endre: A paduai egyetem magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai (1264–1864). Bp., 1915. (Magyar Történelmi Források I.)
Waldapfel 1946	Waldapfel József: A krakkói egyetem s a magyar és lengyel szellemi élet kapcsolatai a renaissance korában. In: Egyetemes Filológiai Közlöny, 69. évf. (1946) 27–46. p.
Zeman 1983	Zeman László: Gyalui Torda Zsigmond élete és munkássága. In: Magyar Könyvszemle 108. évf. (1983) 1. sz. 102–110. p.
Zeman 2003	Zeman László: Gymnasiologia. Az eperjesi kollégium és áthagyományozódásai. Somorja–Dunaszerdahely 2003. 37–55. p.
Zeman 2013	Zeman László: Egy fejezet a hazai humanizmus filológiai vizsgálatából. In: Eperjesi tükrök. Eperjes a történelemben. Szerk.: Sturm László–Dobsony Erzsébet. Eperjes, 2013. 48–49. p.
Zoványi 1977	Zoványi Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. Szerk. Ladányi Sándor. Bp., 1977.
Zsinka 1927	Zsinka Ferenc: Magyar protestáns egyháztörténeti adattár. XI. köt. Bp., 1927.

II.3. A Pesthy família karrierje a XVI. sz. közepén

Acsády 1894	Acsády Ignác: A pozsonyi és a szepesi kamarák. Bp., 1894.
Almási—Kiss 2014	Almási Gábor–Kiss Farkas Gábor: Humanistes du bassin des Carpates. II. Johannes Sambucus. Turnhout, 2014.
Bánlaky 1940	Bánlaky József: A magyar nemzet hadtörténelme. XIII. köt. Ferdinánd és Szapolyai János ellenkirályok küzdelmei; az ezt követő nehéz idők; a török hódítások korszaka Szulejmán haláláig 1526–1566. Bp., 1940.
Ember 1946	Ember Győző: Az újkori magyar közigazgatás története Mohácsi csatától a török kiűzéséig. Bp., 1946. (Magyar Országos Levéltár kiadványai, III. Hatóság- és hivataltörténet 1.)

- Glück 2012 Glück László: Egy sókamara hivatalnok a 16. század közepén: Szigeti Szabó György deák. In: Tiszteletkőr. Tanulmányok Draskóczy István 60. születésnapjára. Szerk.: Mikó Gábor—Péterfi Bence—Vadas András. Bp., 2012. 459-460. p.
- H. Németh 1997 H. Németh István: Kassai polgárok és katonák a 16. században: a hadsereg beköltözésével járó társadalmi és közigazgatási jelenségek a felső-magyarországi városok életében a Mohácsot követő évtizedek során. In: Levéltári Közlemények, 68. évf. (1997) 1-2. sz. 143-197. p.
- Horváth M.—Pintér 1996 Horváth M. Ferenc, Pintér Tamás: Késő maradékainknak tétessen jegyzésben! Írásos emlékek Vác város múltjából, 1074-1990. II. köt. Török idők. Vác, 1996 (Váci Történelmi Tár 1.)
- Kempelen 1914 Kempelen Béla: Magyar nemes családok. 8. köt. Bp., 1914.
- Kővári 1854 Kővári László: Erdély nevezetesebb családai. Kolozsvár, 1854.
- Kristó 1967 Kristó Gyula: Olvasókönyv Békés megye történetéhez. I. köt. A honfoglalástól 1715-ig. Békéscsaba, 1967. (Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból. 1.)
- Nagy 1862 Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. IX. köt. Pest, 1862.
- Sápi 1983 Vác története. Szerk.: Sápi Vilmos. I. köt. Szentendre, 1983. (Studia Comitatus 13.)
- Szalay 1857 Szalay László: Verancsics Antal magyar királyi helytartó, esztergomi érsek összes munkái. II. köt. Történelmi dolgozatok magyar nyelven. Vegyesek. Pest, 1857. (Magyar Történelmi Emlékek II. osztály: írók 3. köt.)
- Szücs 1990 Szücs Jenő: A szepesi kamarai levéltár. Bp., 1990.
- Veress 1915 Veress Endre: A paduai egyetem magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai (1264-1864). Bp., 1915. (Magyar Történelmi Források I.)
- Veress 1938 Veress Endre: Gyula város oklevéltára. 1313-1800. Bp., 1938.
- Végh 2008 Végh András: Buda város középkori helyrajza. II. köt. Bp., 2008. (Monumenta Historica Budapestiana XVI.)

II.4. A Magyar Kamara hivatalnokai

- Áldásy 1916 Áldásy Antal: Az Armbruster család címeres levelei. In: Turul, 34. évf. (1916)
- Acsády 1894 Acsády Ignác: A pozsonyi és a szepesi kamarák. Bp., 1894.
- Adelslexikon 1864 Neues allgemeines deutsches Adels-Lexikon, im Vereine mit mehreren Historikern herasg. von Ernst Heinrich Kneschke. Bd. V. Leipzig, 1864.

Adelslexikon 1865	Neues allgemeines deutsches Adels-Lexikon, im Vereine mit mehreren Historikern herausg. von Ernst Heinrich Kneschke. Bd. VI. Leipzig, 1865.
Adelslexikon 1868	Neues allgemeines deutsches Adels-Lexikon, im Vereine mit mehreren Historikern herausg. von Ernst Heinrich Kneschke. Bd. VIII. Leipzig, 1868.
Ákosfy 1938	Ákosfy Barna: Kányaföldi báró Kerechény László, az alföldi főkapitány. In: Hadtörténelmi Közlemények, 38. évf. (1938) 1. sz. 184-204. p.
Almási 2005	Almási Gábor: A respublica litteraria és a császári udvar a 16. század második felében. In: Aetas, 20. évf. (2005) 3. sz. 5-37. p.
B. Damjanovics—Baán 1997	B. Damjanovics Judit—Baán István: I. Ferdinánd Miskolccal kapcsolatos kiadatlan levele. In: Levéltári Évkönyv, 8. évf. (1997) 156-158. p.
Balegová 2001	Balegová, Jana: A sárosi vár Werner György idejében. In: Műemlékvédelem, 45. évf. (2001) 3-4. sz. 167-171. p.
Baraczka 1966	Baraczka István: A budai Nádasdy-ház számadása (1530. IX. 30-1531. I. 13.). Tanulmányok Budapest Múltjából, (1966) 17. sz. 247-272. p.
Barta 1988	Barta Gábor: Egy sikertelen humanista a 16. században (Tranquillo Andreis). In: Az értelmiség Magyarországon a 16-17. században. Szerk.: Zombori István. Szeged, 1988. 61-76. p.
Bartoniek 1975	Bartoniek Emma: a XVI-XVII. századi magyarországi történetírás történetéből. Bp., 1975.
Bánlaky 1940	Bánlaky József: A magyar nemzet hadtörténelme. XIII. köt. Ferdinánd és Szapolyai János ellenkirályok küzdelmei; az ezt követő nehéz idők; a török hódítások korszaka Szulejmán haláláig 1526-1566. Bp., 1940.
Bártfai 1904	Bártfai Szabó László: Forgách Ferencz 1535-1577. Budapest, 1904. (Magyar Történelmi Életrajzok)
Bártfai Szabó 1910	Bártfai Szabó László: A Hunt-Pazman nemzeteségbeli Forgách család története. Esztergom, 1910.
Bártfai Szabó 1938	Bártfai Szabó László: Pest megye történetének okleveles emlékei 1002-1599-ig. Budapest, 1938.
Bauch 1894	Gustav Bauch: Walentin Eck und Georg Wernher. Zwei Lebensbilder aus der Zeit Besitzergreifung Ungarns durch die Habsburger. In: Ungarische Revue, 26. évf. (1894) 40-57. p.
Bauch 1898	Gustav Bauch: Georg Werner. In: Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens, XXXII. Bd. 1898, 82-104. p.

- Bedy 1938 Bedy Vince: A győri székeskáptalan története. Győr, 1938. (Győr egyházmegye múltjából, 3.)
- Benda 1972 Benda Kálmán: A királyi Magyarország tiszti címtára 1607-1608. In: Levéltári Közlemények, 43. évf. (1972) 2. sz. 265-325. p.
- Benedek 1993 Benedek Gyula: Iratok és oklevelek Külső-Szolnok vármegye XVI. századi történetéhez. In: Zounuk, 8. évf. (1993) 229-273. p.
- Benedek 2002 Benedek Gyula: Kunszentmárton város oklevelei és fontosabb iratai 1333-1737. Szolnok, 2002. (Documentatio Historica VII.)
- Benedek 2007 Benedek Gyula: Oklevelek és iratok Szolnok város történetéből 1075-1686. Szolnok, 2007. (Documentatio Historica 10.)
- Bernhard 2015 Bernhard, Jan-Andrea: Konsolidierung des reformierten Bekenntnisses im Reich der Stephanskronen. Ein Beitrag zur Kommunikationsgeschichte zwischen Ungarn und der Schweiz in der frühen Neuzeit (1500-1700). Göttingen, 2015.
- Bessenyei 1999 Bessenyei József: Nádasdy Tamás, a politikus és államférfi. In: Nádasdy Tamás (1498-1562). Tudományos emlékülés: Sárvár, 1998. szeptember 10-11. Szerk.: Söptei István. Sárvár, 1999. 9-28. p.
- Bessenyei 2001 Bessenyei György: Ami a budai tanács „árulása” után következett. In: Tanulmányok Budapest Múltjából, (2001) 29. sz. 23-37. p.
- Bessenyei 2005 Bessenyei József: A Nádasdyak. Bp., 2005.
- Bessenyei 2007 Bessenyei József: Menekültek... A kereskedelem helyzete Magyarországon 1526 után, Bornemisza Tamás és a budai menekültek működésének tükrében. Miskolc—Budapest, 2007.
- Békefi 1907 Békefi Remig: *Analecta recentiora ad historiam renaissance in Hungaria litterarum spectantia*. Ed. Stephanus Hegedüs. Budapest, 1906. (könyvismertetés) In: Századok, 41. évf. (1907) 3. sz. 257-260. p.
- Bél 1735 Matthias Bél: *Notitia Hungariae novae historico geographica... Comitatus Poseniensis*. Viennae, anno MDCCXXXV.
- Bilkei 2004 Bilkei Irén: Adatok Zala megye 16. századi archontológiájához. In: Levéltári Szemle, 54. évf. (2004) 1. sz. 39-57. p.
- Bilkei 2011 Bilkei Irén: Megyei köznemesi társadalom a Mohács utáni évtizedekben. Zala megye negyedszázada a Habsburg-uralom kezdetén (1526-1550). In: Századok, 145. évf. (2011) 5. sz. 1147-1182. p.

- Bitskey 2000 Bitskey István: Karrier és mecénatúra. Nádasdy Tamás sárvári udvartartása. In: Arisztokrácia, művészetek, mecénatúra. Válogatás négy év konferenciáinak anyagából 1997-2000. Szerk.: Czoma László. Keszthely, 2000. 33-43. p.
- Blazovich—Érszegi—Turbuly 1998 Blazovich László, Érszegi Géza, Turbuly Éva: Levéltárak-kincstárak – Források Magyarország levéltáraiból 1000-1686 (Budapest-Szeged, 1998)
- Bónis 1971 Bónis György: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Bp., 1971.
- Borovszky 1896 Borovszky Samu: Csanád vármegye története 1715-ig. 1. köt.: A vármegye általános története. Bp., 1896.
- Buzási 1979 Buzási János: Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Bécs: A Birodalmi Levéltárak magyar vonatkozású iratai I. kötet: A Birodalmi Udvari Tanács és a Birodalmi Udvari Kancellária levéltára 1. rész. II. köt.: Mainzi főkancellári levéltár. Bp., 1979. (Levéltári leltárak 76.).
- Capesius 1967 Capesius, Bernhard: Der Hermannstädter Humanist Georg Reichersdorffer. In: Forschungen zur Volks- und Landeskunde, Band 10. (1967) 35-62. p.
- C. Tóth 2009 C. Tóth Norbert: Ecsedi Bátori István nádor pozsonyi tartózkodásának számadáskönyve: adalékok Magyarország 1526 végi politikatörténetéhez. In: Levéltári közlemények, 80. évf. (2009) [1-2. sz.] 169-208. p.
- C. Tóth 2010 C. Tóth Norbert: Politikatörténeti források Báthori István első helytartóságához. (1522-1523). Bp., 2010. (MOL Kiadványai, II. Forráskiadványok 50.)
- Chmiel 1892 Album studiosorum universitatis Cracoviensis. Tom. 2. (ab anno 1490 ad annum 1515). Szerk.: Chmiel, Adam. Cracoviae, 1892.
- Chobot 1917 Chobot Ferenc: A Váczi Egyházmegye történeti névtára. Második rész: A papság életadatai. Vác, 1917.
- Czeizel 1900 Czeizel Gábor: Nyitra múltja és a nyitravármegyei monografia. Nyitra, 1900 (különlenyomat)
- Csepregi 2006 Csepregi Zoltán: Bújócskázó életrajz. Wernher György (1490?-1556) hányatott ifjúsága. In: Font Zsuzsa / Keserű Gizella (szerk.): Acta historiae litterarum Hungaricarum. Tomus XXIX. Ötvös Péter Festschrift. Szeged, 2006. 41-46. p.
- Cserenyey 1910a Cserenyey István: Nyitra püspökei a XVI. században. I. közl. In: Religio, 69. évf. (1910) 18. sz. 276-279. p.
- Cserenyey 1910b Cserenyey István: Nyitra püspökei a XVI. században. II. közl. In: Religio, 69. évf. (1910) 19. sz. 294-296. p.

Csergheő 1893	G. von Csergheő: Der Adel von Ungarn samt den Nebenländern der St. Stephanskrone. 4. Bände. Nürnberg, 1893.
Csiffáry 2005	Csiffáry Gergely: Mecssey István egri várkapitány életrajzához. In: Agria 41. (Az Egri Múzeum Évkönyve), 2005. 99-131. p.
Csiffáry 2009	Csiffáry Gergely: Bornemissza Gergely deák életrajza. In: Agria – Az Egri Múzeum Évkönyve. 45. évf. (2009). 477-486. p.
Desewffy 1976	Desewffy Sándor: Újabb adatok a Desewffy család történetéhez. Levéltári Szemle, 26. (1976) 2–3. sz. 129-131. p.
Dominkovits—Pálffy 2010	Dominkovits Péter—Pálffy Géza: Küzdelem az országos és a regionális hatalomért. A Nádasdy család, a magyar arisztokrácia és a Nyugat-Dunántúl nemesi társadalma a 16-17. században. 2. rész. In: Századok, 144. évf. (2010) 5. sz. 1085-1120. p.
E. Kovács 2003	E. Kovács Péter: Ferdinánd főherceg és Magyarország (1521-1526). In: Történelmi Szemle, 45. évf. (2003) 1-2. sz. 25-44. p.
Ember 1942-1943	Ember Győző: A helytartótanács egyházügyi bizottságának kialakulása. In: Regnum (Egyháztörténeti évkönyv), 5. évf. (1942-1943). 229-252. p.
Ember 1946	Ember Győző: Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig. Bp., 1946. (Magyar Országos Levéltár kiadványai, III. Hatóság- és hivataltörténet 1.)
Ember 1956-1958	Ember Győző: Külkereskedelmünk történetéhez a XVI. században. In: a MTA Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának Közleményei, 8. köt. (1556-1558). 309-348. p.
Ember 1961	Ember Győző: Magyarország XVI. századi külkereskedelmének történetéhez. In: Századok, 95. évf. (1961) 1. sz. 1-46. p.
Ember 1982	Ember Győző: A magyar királyi kamara pénzbevételei és kiadásai 1555-1562. In: Századok, 116. évf. (1982) 3. sz. 507-538. p.
Ember 1988	Ember Győző: Magyarország nyugati külkereskedelme a XVI. század közepén. Bp., 1988.
Ember 1990	Ember Győző: A magyar királyi pozsonyi kamara zárszámadása 1542-ben. In: Levéltári Közlemények, 61. évf. (1990) 1-2. sz. 63-143. p.
Erdélyi 1998	Erdélyi Gabriella: Egy kivételes karrier Mohács előtti kezdetei: Bethlenfalvi Thurzó Elek. In: R. Várkonyi Ágnes emlékkönyv. Szerk.: Tusor Péter. Bp., 1998. 118-132. p.

Erdélyi 2000	Erdélyi Gabriella: Vita a helytartóságról. Néhány szempont I. Ferdinánd és a magyar politikai elit kapcsolatának vizsgálatához. in: Századok, 134. évf. (2000) 2. sz. 341-371. p.
Erdélyi 2005	Erdélyi Gabriella: I. Ferdinánd és Thurzó Elek levelezése. Bp., 2005. (Lymbus kötetek 1.)
Erdősi 1963	Erdősi Laura: De admirandis Hungariae aquis. In: Az Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményei, 29. évf. (1963) 103-109. p.
Ernyey 1925	Ernyey József: Morvaország magyar urai. In: Turul, 39. évf. (1925) 6-29. p.
ETE 1904	Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából. Szerk.: Bunyitay Vince–Rapaics Rajmund–Karácsonyi János. II. köt. 1530-1534. Bp., 1904.
ETE 1909	Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából. Szerk.: Karácsonyi János--Kollányi Ferenc. IV. kötet, 1542–1547. Bp., 1909.
Éble 1903	Éble Gábor: A cserneki és tarkeői Dessewffy család. Bp., 1903.
Fabritius 1874-1875	Fabritius Károly: Pemfflinger Márk szász gróf élete, különös tekintettel a reformatio terjedésére az erdélyi szászok között. In: Értekezések a Történeti Tudományok Köréből. 4. köt. (1874-1875)
Fabritius 1881	Oklevelek a Magyarországi reformatio korából. Közli: Fabritius Károly. In: Magyar Történelmi Tár, 3. sorozat (1881) 4. köt.
Faix 1995	Faix, Peter: Spis' v dielach Juraja Wernera. Spis' v continuite casu. zostavil: Peter Svorc. Presov-Bratislava-Wien, 1995. 68-75. p.
Fallenbüchl 1967	Fallenbüchl Zoltán: A Szepesi Kamara tisztviselői a XVII-XVIII. században. In: Levéltári Közlemények, 38. évf. (1967) 2. sz. 193-236. p.
Fallenbüchl 1968	Fallenbüchl Zoltán: A Magyar Kamara tisztviselői a XVII. században. In: Levéltári Közlemények, 39. évf. (1968) 1. sz. 233-265. p.
Fallenbüchl 1988	Fallenbüchl Zoltán: Magyarország főméltóságai 1526-1848. Bp., 1988.
Fógel 1917	Fógel József: II. Lajos udvartartása 1516-1526. Bp., 1917.
Forisek 2013	Forisek Péter: Humanista feliratgyűjtemények a kora újkori Magyarországon. In: Rekatolizáció, ellenreformáció és katolikus megújulás Magyarországon. Szerk.: Kónya Péter. Prešov, 2013. 416-424. p.

Frankl 1873a	Frankl [Fraknói] Vilmos: A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században. Bp., 1873.
Frankl 1873b	Frankl [Fraknói] Vilmos: Réwai Ferencz nádori helytartó fiainak hazai és külföldi iskoláztatása 1538–1555. Pest, 1873. (Értekezések a Történeti Tudományok köréből 2. kötet)
Fraknói 1874	Fraknói Vilmos: Melanchton és magyarországi barátai. In: Századok, 8. évf. (1874) 3. sz. 149-184. p.
Fraknói 1875	Fraknói Vilmos: Pemfflinger Márk szász gróf élete, különös tekintettel a reformatió elterjedésére az erdélyi szászok között. Bp., 1875.
Frivaldszky 2007	id. Frivaldszky János: Trencsén megye múltjából. A rajeci völgy a reformáció és a katolikus restauráció korában. In: Credo, 13. évf. (2007) 3-4. sz. 229-249. p.
Fülöp 1983	Fülöp László: Étkezés, öltözködés és gyógyítás Nádasdy Tamás sárvári udvarában. In: Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények, (1983) 23-30. p.
Fülep 1998	Fülep Lajos: Egybegyűjtött írások. III. köt. Bp., 1998.
Gall—Szaivert 1959-1971	Die Matrikel des Universität Wien. Bearb.: Franz Gall—Willy Szaivert. Wien—Köln—Graz, 1959-1971.
Gárdonyi 1934	Gárdonyi Albert: Buda középkori levéltáráról. In: Levéltári Közlemények, 12. évf. (1934) 1–4. sz. 159-168. p.
Gárdonyi 1939	Gárdonyi Albert: A budai városi tanács áruháza 1541-ben. In: Tanulmányok Budapest Múltjából, 7. évf. (1939) 1-10. p.
Geccsényi 1992	Geccsényi Lajos: Magyar diákok a bécsi tartományi iskolában a 16. század második felében. In: Történelmi Szemle, 34. évf. (1992) 1-2. sz. 95-106. p.
Geccsényi 1999	Geccsényi Lajos: Egy kamarai tisztviselő a XVI. században. Nagyváthy Ferenc. In: Turul, 72. évf. (1999) 3-4. sz. 77-83. p.
Geccsényi 2001	Geccsényi Lajos: A Magyar Kamara tanácsosainak összetételéről a XVI. században. In: Seifert Tibor, szerk.: A történelem és a jog határán. Tanulmányok Kállay István születésének 70. évfordulójára. Bp., 2001. 55-70. p.
Geccsényi 2003	Geccsényi Lajos: A döntést előkészítő hivatalnoki elit összetételéről. A Magyar Kamara vezetői és tanácsosai a 16. században. In: Magyar évszázadok. Tanulmányok Kosáry Domokos 90. születésnapjára. Szerk. Ormos Mária. Osiris Kiadó, Budapest, 2003.
Geccsényi 2008a	Geccsényi Lajos: A döntést előkészítő hivatalnoki elit összetételéről. A Magyar Kamara vezetői és magyar tanácsosai a XVI. században. In: Geccsényi Lajos: Gazdaság, társadalom, igazgatás. Győr, 2008. 475-487. p.

- Gecsényi 2008b   Gecsényi Lajos: Egy kamarai tisztviselő a XVI. században. Nagyváthy Ferenc. In: Gecsényi Lajos: Gazdaság, társadalom, igazgatás. Tanulmányok kora újkor történetéből. Győr, 2008. 401-408. p.
- Gecsényi 2010   Gecsényi Lajos: A rejtélyes Thurzó: Thurzó Ferenc: a Magyar Kamara és az Udvari Kamara elnöke (1549-1563). In: Levéltári Közlemények 81. évf. (2010) 3-31. p.
- Gecsényi-Guszarova 2003   Gecsényi Lajos–Tatjana Guszarova: A Szepesti Kamara vezető tisztviselői 1646-1672 között. In: Századok, 137. évf. (2003) 3. sz. 653-672. p.
- Goldfinger 1951   Goldfinger, Walter: Paul von Oberstein. Ein Diplomat im Dienste Maximilians I. und Ferdinands I. In: Ergänzungsband 2/2. Festschrift zur Feier des 200 Jährigen Bestandes des HHSTA Bände. Santifaller, Leo. Wien, 1951.
- Gömöry 1932   Gömöry János: Az eperjesi ág. hitv. ev. egyház keletkezésének története. In: Protestáns Szemle, 40. évf. (1932) I-X. 246-260. p.
- Gömöry 1933   Gömöry János: Az Eperjesi Ev. Kollégium rövid története 1531-1931. Presov, 1933.
- Gömöry 1937   Gömöry János: Gyalui Thorda Zsigmond. In: Evangélikus Lap, XVI. évf. (1937) 23. sz. 360-364. p.
- Gömöry 1938   Gömöry János: Eperjes. In: Tátra-almanach. Szlovénzkői városképek, Kassa, Érsekújvár, Eperjes, Losonc, Lőcse. Pozsony, 1938.
- Gömöry 1994   Gömöry János: Eperjes és az Evangélikus Kollégium története. h. n., 1994.
- Grynaeus 1993   Grynaeus Tamás: Szegedi Kőrösi Gáspár (Casparus Fraxinus Zegedinus) (1530 előtt–1563). In: Orvostörténeti Közlemények, 141-144. évf. (1993) 27-52. p.
- Guszarova 2006   Guszarova, Tatjana: A modern bürokrácia kialakulásának előzményei a kora újkori Magyarországon. In: Világtörténet (2006) tavasz-nyár. 16-22. p.
- Gyárfás 1883   Gyárfás István: A jász-kúnok története 3. köt. 1301-1542. Szolnok, 1883.
- Gyenis 1936   Gyenis András: A magyar püspökségek helyzete a mohácsi vésztől 1600-ig. In: Regnum – Egyháztörténeti Évkönyv, 1. évf. (1936). 87-93. p.
- H. Németh 1997   H. Németh István: A magyarországi abszolutista várospolitikai első lépései (XVI-XVII. század). In: Lymbus (1997) 361-409. p.
- Haiczi 1932   Haiczi Kálmán: Léva története a XVI. század végéig. Léva, 1932.

- Hanuy 1906 Hanuy Ferenc: A lutheránizmus Magyarországon a mohácsi vész előtt. III. közlemény. In: Katolikus Szemle, 20. évf. (1906) 5. sz. 477-502. p.
- Házi 1929 Házi Jenő: Sopron szabad királyi város története. I. rész. 7. köt. Oklevelek, levelek és iratok 1521-től 1531-ig. Sopron, 1929.
- Heinig 2008 Paul-Joachim Heinig, Kaiser Friedrich III. (1440–1493). Hof, Regierung und Politik. 3 Teilbde. (Forschungen zur Kaiser-Und Papstgeschichte des Mittelalters, Bd. 17). Köln/Weimar/Wien, Böhlau 1997.
- Holub 1960 Holub József: Adatok Pécs város és Baranya megye történetéhez. In: Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, 5. évf. (1960) 185-196. p.
- Horn 2002 Horn Ildikó: Gerendiek a kora újkorban. In: Tanulmányok Erdély újkori történelméről. Magyar András Emlékkönyv. Szerk. Pál Judit, Rüszt Fogarasi Enikő. Cluj-Napoca/Kolozsvár. 2002. 118-130. p.
- Horváth 1838 Horváth Mihály: Gróf Nádasdy Tamás élete, némi tekintettel korára. Buda, 1838.
- Horváth 1956 Horváth István Károly: Sárvár szerepe a XVI. századi magyar kultúrában. In: Tinódi-émlékkönyv. Összeállította, bevezetéssel és magyarázó jegyzetekkel ellátta Horváth István Károly és Naszádos István. Sárvár, 1956.
- Horváth M.—Pintér 1996 Horváth M. Ferenc, Pintér Tamás: Késő maradékainknak tétessen jegyzésben! Írásos emlékek Vác város múltjából, 1074-1990. II. köt. Török idők. Vác, 1996 (Váci Történelmi Tár 1.)
- Hörk 1896 Hörk József, Az eperjesi ev. ker. collegium története. Kassa, 1896.
- Hőgye 1990 Hőgye István: Kazinczy Ferenc és családjára vonatkozó iratok, dokumentumok Zemplén vármegye levéltárában. Sátoraljaújhely, 1990. (Borsodi Levéltári Füzetek 30.)
- Ianocki 1776 Ianocki, Jan Daniel: Ianociana sive clarorum atque illustrium Poloniae auctorum maecenatumque memoriae miscellae. Vol. I. Lipsiae-Varsaviae, 1776.
- Ivány 1994 Ivány Zoltán: Adalékok Dévai Bíró Mátyás ab barát, ap pap, em mester-féle helyesírásának nyelvjárási lokalizációjához. Magyar Nyelv, 90. évf. (1994) 4. sz. 447-453. p.
- Iványi 1911 Iványi Béla, Eperjes szab. kir. város iskolaügye a középkorban, Bp., 1911.
- Iványi 1941 Iványi Béla. Buda és Pest sorsdöntő évei, 1526-1541: főleg levéltári források alapján. In: Tanulmányok Budapest Múltjából, (1941) 9. sz. 32-84. p.

- Iványi 1983 A magyar könyvkultúra múltjából. Iványi Béla cikkei és anyaggyűjtése. Sajtó alá rendezte és a függelékkel összeállította Herner János és Monok István. Szeged, 1983.
- Izsó 2009 Izsó István: Bányászattörténetünk legkorábbi irodalmi forrásairól. In: Bányászattörténeti Közlemények, 4. évf. (2009) 2. sz. 3-34. p.
- Jakó 1967 Jakó Zsigmond: Az egyházi és világi értelmiség a feudális Erdélyben. In: Korunk, 26. sz. (1967) 2. sz. 216-224. p.
- Jakó 1990 Jakó Zsigmond: A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei. II. köt. 1485-1556. Bp., 1990. (MOL Kiadványai, II. Forráskiadványok 17.)
- Jerney 1840 A 'váczi püspökség' birtok jövedelmét mutató XVI. századi magyar oklevelek. Közli, bev. és jegyz. Jerney János. In: Tudománytár, 8. köt. (1840) 11. füz. 307-322. p.
- Jakó—Valentiny 1944 Jakó Zsigmond—Valentiny Antal: A torockószent-györgyi Thorotzkay család levéltára. Kolozsvár, 1944. (Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára I.)
- Juhász 1934 Juhász Kálmán: Egy esztergomi kanonok mint főúri nevelő a XVI. században. In: Esztergom Évlapjai, 7. évf. (1934) 1-2. sz. 29-34. p.
- Káldy-Nagy 2000 Káldy-Nagy Gyula: A csanádi szandzsák 1567. és 1579. évi összeírása. Szeged, 2000. (Dél-Alföldi évszázadok 15.)
- Kardos 1973 Kardos Tibor: A Nádasdyak reneszánsz udvara. In: uő: Az emberiség műhelyei. Bp., 1973. 333-352. p.
- Károly 1898 Károly János: Fejér vármegye története. 2. köt. Székesfehérvár, 1898.
- Kasza 2012 Kasza Péter: Stephanus Brodericus – Epistulae. Szerk.: Kasza Péter. Bp., 2012. (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum, Series Nova XIV.)
- Kasza—Pálffy 2011 Kasza Péter—Pálffy Géza: Brodarics- emlékkönyv. Egy különleges pártváltás a mohácsi csata után. Brodarics István szerémi püspök búcsúlevele I. Ferdinánd királyhoz, Dévény, 1527. május 18. Bp., 2011.
- Katona 1963 Katona Imre: Sárvár és a Nádasdyak a XVI. században. A Savaria Vas megyei múzeumok értesítője I. 1963. kötetéből. Szombathely, 1963. 239-255. p.
- Katona 2000 Katona Tünde: Georg Wernher – ein ober-schlesischer Humanist. Sein Schaffen für Ungarns Kultur und Literatur. In: Koselleck, Gerhard: Oberschlesische Dichter und Gelehrte vom Humanismus bis zum Barock. 267-279. p.
- Katona 2003 Katona István: A kalocsai érseki egyház története. II. köt. Kalocsa, 2003.

- Kárffy 1907 Kárffy Ödön: Az állami tisztviselők és a kamarai alkalmazottak fizetése 1549-ben. In: Magyar Történelmi Tár. 4. sorozat, 8. köt. (1907) 477-480. p.
- Kemény 1857 Kemény József: Hazai tudósaink a XV. és a XVI. században. In: Új Magyar Múzeum, VII. évf. (1857) 1. sz. 241-259. p.
- Kempelen 1915 Kempelen Béla: Magyar nemes családok. IX. köt. Bp., 1915.
- Kenyeres 1995 Kenyeres István: A trencsényi vár a XVI. században. In: Fons, II. évf. (1995) 1. sz. 5-72. p.
- Kenyeres 1997 Kenyeres István: Egy nagybirtok igazgatása és gazdálkodása a 16. században: a trencsényi várbirtok 1543 és 1564 között. In: Levéltári Közlemények, 68. évf. (1997) 1-2. sz. 99-142. p.
- Kenyeres 2002a Kenyeres István: XVI. századi uradalmi utasítások. Utasítások a kamarai uradalmak prefektusai, udvarbírái és ellenőrei részére. II. köt. (Fons Könyvek 2/2.). Bp., 2002.
- Kenyeres 2002b Kenyeres István: A végvárok és a mezei hadak élelmezési szervezete a XVI. században. In: Fons, XI. évf. (2002) 2. sz. 165-202. p.
- Kenyeres 2003a Kenyeres István: I. Ferdinánd magyarországi pénzügyigazgatási reformjai és bevételei. In: Történelmi szemle, 45. évf. (2003) 1-2. sz. 61-92. p.
- Kenyeres 2003b Kenyeres István: A királyi Magyarország bevételei és kiadásai a 16. században. In: Levéltári Közlemények, 74. évf. (2003) 1-2. sz. 59-103. p.
- Kenyeres 2004 Kenyeres István: A magyarországi végvárok és mezei hadak élelmezési szervezetének archontológiája a XVI. században. 2. rész. In: Fons, 11. évf. (2004) 1. sz. 329-395. p.
- Kenyeres 2008a Kenyeres István: Uradalmak és végvárok. A Kamarai birtokok és a törökellenes határvédelem a 16. századi Magyar Királyságban. Budapest, Új Mandátum, 2008. (Habsburg Történelmi Monográfiák 2.)
- Kenyeres 2008b Kenyeres István: A Pelényiek. Egy nógrádi jogtudó-hivatalnok család a 15-16. században. In: Szívvel és tettel. Tanulmányok Á. Varga László tiszteletére. Szerk.: Horváth J. András. Budapest-Salgótarján, 2008.
- Kerekes 2004 Kerekes Dóra: A császári tolmácsok a magyarországi visszafoglaló háborúk idején. In: Századok, 138. évf. (2004) 5. sz. 1189-1228. p.
- Kérészy 1916 Kérészy Zoltán: Adalékok a Magyar Kamarai pénzügyigazgatás történetéhez. Bp., 1916.
- Kiss 2010 Kiss Farkas Gábor: Humanist ethics and urban patriotism in Upper Hungary at the turn of 15th-16th centuries (Valentine Eck's *De reipublicae administratione*), in *Whose love of which*

- country? The Intellectual History of Patriotism and the Legacy of Composite States in East-Central Europe, ed. Balázs Trencsényi, Márton Zászkaliczky. Leiden, 2010. 131-148. p.
- Kiss 2017 Kiss Farkas Gábor: A katolikus peregrináció lehetőségei és következményei a 16. század közepén. In: Gerundium, 8. évf. (2017) 1. sz. 51-70. p.
- Kissné Bognár 2004 Kissné Bognár Krisztina: Magyarországi diákok a bécsi tanintézetekben 1526-1789. Bp., 2004.
- Kollányi 1905 Kollányi Ferenc: Regeszták a római és párizsi levéltárakból. In: Magyar Történelmi Tár, 4. sorozat 6. kötet, 1905. 311-376. p.
- Koncz 1897 Koncz József: A m.-vásárhelyi kollégium története. In: Protestáns Szemle, IX. évf. (1897) I-X. füzet. 346-349. p.
- Kónya—Csepregi 2013 Kónya Péter—Csepregi Zoltán: Három lutheri hitvallás Magyarországon. Eperjes, 2013.
- Köblös 1987 Köblös József: A budai, fehérvári, győri és pozsonyi káptalan archontológiája: 1458-1526. Bp., 1987. (Forrástudományi Segédletek 3.)
- Köblös 1988 Köblös József: A Jagelló-kori egyházi közélet egyetemjárása. In: Az értelmiség Magyarországon a 16-17. században. Szerk.: Zombori István. Szeged, 1988. 23-48. p.
- Koppány—P. Hajmási—Ivicsics 2002 Koppány Tibor—P. Hajmási Erika—Ivicsics Péter: Bozsok, Batthyány-várkastély – „alsó kastély”. In: Magyarország építészeti töredékeinek gyűjteménye. 5. köt. Szerk.: Lövei Pál. Bp., 2002. 103-124. p.
- Kubinyi 1957 Kubinyi András: A kincstári személyzet a XV. század második felében. In: Tanulmányok Budapest Múltjából (1957) 12. sz.
- Kubinyi 1958 Kubinyi András: A királyi kincstartók oklevéladó működése Mátyástól Mohácsig. In: Levéltári Közlemények, 28. évf. (1958). 35-60. p.
- Kubinyi 1964 Kubinyi András: A budai vár udvarbírói hivatala, 1458–1541: kísérlet az országos és a királyi magánjövendelmek szétválasztására. In: Levéltári Közlemények, 35. évf. (1964.) 1. sz. 67-98. p.
- Kubinyi 1968 Kubinyi András: Polgári értelmiség és hivatalnokrétege Budán és Pesten a Hunyadi- és Jagelló-korban. In: Levéltári Közlemények, 39. évf. (1968) 2. sz. 205–231. p.
- Kubinyi 1971 Kubinyi András: A budai német patríciátus társadalmi helyzete családi összeköttetések tükrében a XIII. századtól a XV. század második feléig. In: Levéltári Közlemények, 42. évf. (1971) 2. sz. 203-269. p.
- Kubinyi 1975 Kubinyi András: Budapest története II. A későbbi középkor és a török hódoltság idején. Bp., 1975.

- Kubinyi 1978 Kubinyi András: A Szávaszentdemeter-Nagyolaszi győzelem 1523-ban. Adatok Mohács előzményéhez. In: Hadtörténelmi Közlemények, 25. évf. (1978) 2. sz. 194-222. p.
- Kubinyi 1988 Kubinyi András: A Jagelló-kori értelmiség. In: Az értelmiség Magyarországon a 16-17. században. Szerk.: Zombori István. Szeged, 1988. 7-22. p.
- Kubinyi 1994 Kubinyi András: Egy üzletelő és diplomata várúr Mohács előtt: Ákosházi Sárkány Ambrus. In: Gerő László nyolvanötödik születésnapjára. Szerk.: Palmer Nóra. (Művészettörténet-műemlékvédelem 6.). Bp., 1994. 263-291. p.
- Kubinyi 2005 Kubinyi András: Habsburg Mária királyné udvartartása és a politika. In: Habsburg Mária, Mohács özvegye. A királyné és udvara 1521-1526. Bp., 2005. 13-24. p.
- Kubinyi 2009 Kubinyi András: Tanulmányok Budapest középkori történetéről. Bp., 2009. (Várostörténeti tanulmányok 10.)
- Laczlavik 2004 Laczlavik György: Várdai Pál esztergomi érsek, királyi helytartó pályafutásának kezdete In: Levéltári Közlemények, 75. (2004) 2. 3-43. p.
- Laczlavik 2012a Laczlavik György: Várdai Pál esztergomi érsek, királyi helytartó (1483-1549). Bp., 2012.
- Laczlavik 2012b Laczlavik György: Várdai Pál helytartói működése 1542-1549. In: Levéltári Közlemények, 83. évf. (2012) 1-2. sz. 3-67. p.
- Lakatos 2008 Lakatos Bálint: Pannoniae luctus. egy humanista antológia és a törökellenes Habsburg–lengyel összefogás kísérlete, 1544. Irodalomtörténeti Közlemények 112. évf. (2008) 3. sz., 259–286. p.
- Lakatos 2010 Lakatos Bálint: Kállai Imre főesperes és királyi titkár kinevezése (1523-1525). In: Századok, 144. évf. (2010) 2. sz. 411-431. p.
- Locher 1773 Speculum Academiae Viennense, seu magistratus antiquissimae et celeberrimae Universitatis Viennensis... Szerk.: Joane Josepho Locher. Viennae, MDCCLXXIII.
- Lukinich 1939 Lukinich Imre: A podmanini Podmaniczky-család oklevéltára II. köt. 1510-1537. Budapest, 1939.
- Lukinich 1941 Lukinich Imre: A podmanini Podmaniczky-család oklevéltára III. köt. 1538-1555. Budapest, 1941
- Lukinich 1942 Lukinich Imre: A podmanini Podmaniczky család oklevéltára IV. köt. 1549-1555. Bp., 1942.
- Lukinich 1943 Lukinich Imre: A podmanini Podmaniczky-család oklevéltára V. 1556-1641. Bp., 1943.

Magyar Irodalmi... 1963	Magyar Irodalmi Lexikon. I. köt. Főszerk.: Benedek Marcell. Bp., 1963.
Magyar Nemzeti Múzeum... 1907	[n. n.:] A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára az 1906-os évben. In: Magyar Könyvszemle, 15. évf. (1907) 2. sz. 97-119. p.
Mályusz 1923	Mályusz Elemér: Az Országos Levéltár Nádasdy-levéltárának magyar levelei, 1531–49. In: Levéltári Közlemények, 1. évf. (1923) 1–2. sz. 126-149., 287-309. p.
Mályusz 1926	Mályusz Elemér: Az Országos Levéltár Nádasdy-levéltárának magyar levelei. V. közl. In: Levéltári Közlemények, 4. évf. (1926) 1–4. sz. 94-129. p.
Mátray 1859	Mátray Gábor: Történeti, bibliai és gunyoros magyar énekek dallamai a 16. századból. Pest, 1859.
Mayer 1915	Mayer, Theodor: Das Verhältnis der Hofkammer zur ungarischer Kammer bis zu Regierung Maria Theresias. In: Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung. (Red. von Oswald Redlich). IX. Ergänzungsband. Innsbruck, 1915.
Melczer 1888	Melczer István: Melczer János ismeretlen straszburgi dissertációja 1595-ből. In: Magyar Könyvszemle, 13. évf. (1888) 1-6. sz. 252-263. p.
MÉL 1982	Magyar Életrajzi Lexikon. Főszerk.: Kenyeres Ágnes. 2. köt. Bp., 1982.
Mészáros 1981	Mészáros István: Az iskolaügy története Magyarországon 996–1777 között. Bp., 1981.
MIL 1963	Magyar Irodalmi Lexikon. I. köt. Főszerk.: Benedek Marcell. Bp., 1963.
Mikó 2008	Mikó Árpád: Gótika és barokk között. A reneszánsz művészet problémái a kora újkori Magyarországon. In: Mátyás király öröksége, késő reneszánsz művészet Magyarországon (16-17. sz.). Szerk.: Mikó Árpád—Verő Mária—Jávor Anna. Bp., 2008. (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai, 2008/3.). 22-35. p.
Mikó-Pálffy 2002	Mikó Árpád—Pálffy Géza: A pozsonyi Szent Márton-templom késő reneszánsz és kora barokk síremlékei (16-17. század). Művészettörténeti Értesítő, 51. évf. (2002) 1-2. sz. 107-172. p.
Mikó—Pálffy 2005	Mikó Árpád—Pálffy Géza: A pozsonyi ferences templom késő reneszánsz és korai barokk síremlékei. In: Művészettörténeti Értesítő. 54. évf. (2005) 3-4. sz. 319-348. p.
MKL	Magyar Katolikus Lexikon. Főszerk. Diós István; szerk. Viczián János. I-XV. köt. Bp., 1993-2010.

Molnár 1896	Molnár Szulpic: Zermegh János és Emlékirata. Történelmi forrástanulmány. Kőszeg, 1896.
Monumenta... 1874	Monumenta Hungariae Historica 3. Monumenta Comitalia regni Hungariae I. 1526-1536. Szerk.: Fraknói Vilmos. Bp., 1874.
Muczkowski 1849	Statuta nec non liber promotionum philosophorum ordinis in universitate studiosorum Jagellonica ab anno 1402 ad annum 1849. Szerk.: Muczkowski. Cracoviae, 1849.
Nagy 1818	Nagy Imre: Vácznak leírása. In: Tudományos Gyűjtemény, 2. évf. (1818) 4. sz. 3-41. p.
Nagy 1858	Nagy Iván: Magyarország családai. Czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. 3. köt. Pest, 1858.
Nagy 1862	Nagy Iván: Magyarország családai. Czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. 9. köt. Bp., 1862.
Nagy 1865	Nagy Iván: Magyarország családai. Czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. 11. köt. Bp., 1865.
Nagy—F. Kiss 1995	Nagy István—F. Kiss Erzsébet: A Magyar Kamara és egyéb kincstári szervek. Bp., 1995. (MOL kiadványai, I. Levéltári Leltárak 9.)
Neumann—Pálffy 2009	Neumann Tibor—Pálffy Géza: Főkapitányi és főhadparancsnoki adományok a 15-16. századi Magyarországon. In: Levéltári Közlemények, 80. évf. (2009) 1-2. sz. 209-254. p.
Németh 1903	Németh Béla: Szigetvár története. Pécs, 1903.
Niemeyer 1905	Album academiae Vitebergensis ab a ch. MDII usque ad A MDCII. Sumptibus Maximiliani Niemeyeri. Vol. III. Halis, 1905.
Noflatscher 2011	Heinz Noflatscher: Maximilian I. (1459-1519). Studienverlag Gmbh 2011.
Nyulásziné 1981	Nyulásziné Straub Éva: A Magyar Országos Levéltárban őrzött eredeti címereslevelek jegyzéke. Bp., 1981. (Forrástudományi segédletek 2.)
Nyulásziné 1999	Nyulásziné Straub Éva: Öt évszázad címerei a Magyar Országos Levéltár címereslevelein. Szekszárd, 1999.
Nyulásziné 2000	Nyulásziné Straub Éva: Címereslevelek jegyzéke. Második, javított, bővített kiadás. Bp., 2000. (A Magyar Országos Levéltár segédletei, 7.)
Oborni 2002	Oborni Teréz: Erdély pénzügyei I. Ferdinánd uralma alatt (1552-1556). Bp., 2002.
Oborni—Varga 2012	Oborni Teréz—Varga Szabolcs: A béke mint hatalmi propaganda eszköze Jagelló (II.) Ulászló és Szapolyai (I.) János

- uralkodása idején. In: A történettudomány szolgálatában. Tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére. Budapest–Győr, 2012. 251-282. p.
- Okál 1974 Okál, Miloslav: La vie et l'oeuvre de Sigismund Gélous Thorda. In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského Graecolatina et Orientalia. 6. (1974) (Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo) 105–155. p.
- Ortvay 1914 Ortvay Tivadar: Mária, II. Lajos magyar király neje 1505-1558. Bp., 1914. (Magyar Történeti Életrajzok)
- Pallas 1897 Pallas Nagy Lexikona. Szerk.: Gerő Lajos-Bokor József. 16. köt. Bp., 1897.
- Pataki 1950 Pataki Vidor: A budai vár középkori helyrajza. In: Budapest régiségei, (1950) 15. sz. 239-299. p.
- Pauer 1911 Értekezések a Történeti Tudományok köréből. 22. köt. Szerk.: Pauer Imre. 1911.
- Payr 1917 Payr Sándor: A soproni evangélikus egyházközség története. I. köt. A reformáció kezdetétől az 1681-ik évi soproni országgyűlésig. Sopron, 1917.
- Payr 1924 Payr Sándor: A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület története. I. kötet. Sopron 1924.
- Pálffy 1998a Pálffy Géza: A bécsi katonai vezetés védelmi politikája a Temes-Maros vidékén a 16. század elejétől a 18. század közepéig. In: IV. Honvéd emléknap Makón. Szerk.: Halmágyi Pál. Makó, 1998. 22. p. (A Makói Múzeum Füzetek. 91.) 16-28. p.
- Pálffy 1998b Pálffy Géza: A veszprémi végvár fő- és vicekapitányainak életrajzi adatai (16-17. század). In: Veszprém a török korban. Szerk.: Tóth G. Péter. Veszprém, 1998. (Veszprémi Múzeumi Konferenciák 9. 1998) 91-190. p.
- Pálffy 1999 Pálffy Géza: Nádasdy Tamás, a Dunántúl főkapitánya (1542-1546, 1548-1552). In: Nádasdy Tamás (1498-1562): tudományos emlékülés: Sárvár, 1998. szeptember 10-11. Szerk.: Söptei István. Sárvár, 1999. 29-54. p.
- Pálffy 2000 Pálffy Géza: A tizenhatodik század története. Bp., 2000. (Magyar Századok)
- Pálffy 2002 Pálffy Géza: A magyar nemesség bécsi integrációjának színterei a 16-17. században. In: Fodor Pál–Pálffy Géza–Tóth István György, szerk.: Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére. Bp., 2002. 307-331. p.
- Pálffy 2005 Pálffy Géza: Új dinasztia, új udvar, új politikai döntéshozatal. Korszakváltás Magyarországon a mohácsi csata után. In: Habsburg Mária, Mohács özvegye. A királyné és udvara 1521-

1531. Szerk.: Réthelyi Orsolya–F. Romhányi Beatrix–Spekner Enikő–Végh András. Bp., 2005. 25-36. p.
- Pálffy 2007 Pálffy Géza: A Magyar Királyság a 16. századi Habsburg Monarchiában. In: Századok, 141. évf. (2007) 5. sz. 1075-1120. p.
- Pálffy 2009 Pálffy Géza: Különleges úton a magyar királyság arisztokráciájába: A Révay család a 16. században. In: Történelmi Szemle, 51. évf. (2009) 1. sz. 1-20. p.
- Pálffy 2011 Pálffy Géza: A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században. Bp., 2011.
- Papp 2002 Papp Júlia: „Ob Hungariam pacis et belli artibus illustratam”. In: Folia Historica, 23. évf. (2002) 1. köt. 145-169. p.
- Payr 1918 Payr Sándor: Szenczi Fekete István, hagyott püspök. Egy viharos életpálya I. Lipót és Thököly korából. Sopron, 1918.
- Petrovich 1956 Petrovich Ede: Adatok a Pécs, Káptalan utca 2. számú ház történetéhez. In: Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, 1956. 31-47. p.
- Péter 1995 Péter Katalin: Nádasdy Tamás mecénási tevékenységéről. In: uő.: Papok és nemesek. Magyar művelődéstörténeti tanulmányok a reformációval kezdődő másfél évtizedből. Bp., 1995. (A Ráday-gyűjtemény tanulmányai 8.) 56-65. p.
- Podhradczy 1839 Podhradczy József: Zermegh János élete. In: Tudományos Gyűjtemény, 6. k. (1839) 10. füz. 234-243. p.
- R. Kiss 1908 R[ugonfalvi] Kiss István: A magyar helytartótanács I. Ferdinánd korában és 1549-1551. évi leveles könyve. Budapest 1908.
- Rauscher 2004 Rauscher, Peter: Zwischen Ständen und Gläubigern. Die kaiserlichen Finanzen unter Ferdinand I. und Maximilian II., 1556-1576. Wien—München, 2004. (Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, 41.)
- Seraphin-Herfurth 1886 Seraphin, Friedrich Wilhelm—Herfurth, Franz: Rechnungen aus dem Archiv der Stadt. Kronstadt, Brassó, 1886-1896. [Bd. 1: 1503–1526, Bd. 2: 1526–1540, Bd. 3: (1475) 1511–1550 (1571)] (Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen, 1-3)
- Rensing 1933 Rensing, Elfriede: Georg Wernher, (1490?-1556), Präsident der Zipser Kammer. In: Bécsi Magyar Történeti Intézet Évkönyve. Bp., 1933. 31-58. p.
- Révai 1916 Révai nagy lexikona. 14. köt. Bp., 1916.
- Révai 1924 Révai Nagy Lexikona. 16. köt. Bp., 1924.

Révész 1859	Révész Imre: Magyar tanulók Wittenbergben Melanchton haláláig. In: Magyar Történelmi Tár, 1. sorozat 6. köt. 1859. 207-230. p.
Révész 1914	Révész Imre: Dévay-tanulmányok. In: Theologiai Szaklap, 12. évf. (1914) 1 sz. 20-36. p.
Ritoókné 1984	Ritoókné Szalay Ágnes: A wittenbergi egyetem magyarországi promoteáltjai a 16. században. In: Tanulmányok a lutheri reformáció történetéből. Szerk.: Fabiny Tibor. Bp., 1984. 222-239. p.
RMNy I.	Régi magyarországi nyomtatványok. I. köt. 1473-1600. Szerk.: Borsa Gedeon—Hervay Ferenc—Holl Béla—Käfer István—Kelecsényi Ákos. Bp., 1971.
Sápi 1983	Vác története. Szerk.: Sápi Vilmos. I. köt. Szentendre, 1983. (Studia Comitatus 13.)
Schuller 1859	Schuller, Johann Karl: Georg Reicherstorffer und seine Zeit. Ein Beitrag zur Geschichte von Siebenbürgen in den Jahren 1527-1536. Wien, 1859. (Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen, XXI.)
Schrauf 1893	Regestum Bursae Cracoviensis Hungarorum. A krakkói magyar tanulók-háza lakóinak jegyzéke. (1493-1558). Közli Schrauf Károly. Bp. 1893.
Schrauf 1894	Schrauf Károly: Regestrum bursae Hungarorum Cracoviensis. Wien, 1894.
Schuller 1898	Schuller, Friedrich: Urkundliche Beiträge zur Geschichte Siebenbürgens von der Schlacht bei Mohács bis zum Frieden von Großwardein. Aus dem k.u.k. Haus-Hof-und Staatsarchive in Wien (230 Briefe, Akten und Urkunden zum erstenmal veröffentlicht). Archiv für siebenbürgische Landeskunde. Hermannstadt, 1898 441-582. p.
Schrauf 1902	Schrauf Károly: A bécsi egyetem magyar nemzetének anyakönyve 1453-tól 1630-ig. Budapest, 1902.
Schrödl 1902	Schrödl József: Kútők a pozsonyi evang. egyház történetéhez. In: A pozsonyi ágostai hitvallású evangélikus líceum értesítője az 1901/1902-iki tanévről. Közzéteszi Markusovszky Sámuel. Pozsony, 1902. 17-20. p.
Schrödl 1906	Schrödl József: A pozsonyi ág. hitv. evang. egyházközösség története. I. rész. Pozsony, 1906.
Sinay 1911	Sinay Miklósnak, a híres-neves debreceni reform. főiskolában a történelem és a latin-görög philologia nyilvános, rendes tanárának közönséges előadásai a XVI-ik század egyháztörténetéről. A magyarországi és erdélyi egyházak reformációját hiteles forrásokból merítve, helyes világításban rajzolva. Sajtó alá rendezte és fordította: Herpay Gábor,

- revideálta és bevezetéssel ellátta S. Szabó József. Debrecen, 1911.
- Söptei 1998 Söptei István: Nádasdy Tamás (1498-1562). (500 éve született Magyarország nádora). Sárvár, 1998.
- Sörös 1899 Sörös Pongrácz: Zermegh János történetíró életéhez. In: Magyar Történelmi Társulat, 3. sorozat (1899) 22. köt. 474-482. p.
- Sörös 1907a Sörös Pongrácz: Zermegh János és munkája. I. közl. In: Századok, 41. évf. (1907) 2. sz. 97-118. p.
- Sörös 1907b Sörös Pongrácz: Zermegh János és munkája. II. közl. In: Századok, 41. évf. (1907) 3. sz. 219-235. p.
- Sörös 1916 Sörös Pongrácz: A székesfehérvári érkanonokság története 1543-ig. In: Századok, 50. évf. (1916) 9-10. sz. 564-584. p.
- Sugár 1992 Sugár István: Miként jutott az egri püspöki vár Habsburg Ferdinánd kezébe? In: Agria (Az Egri Múzeum Évkönyve), (1992) 27-28. sz. 181-206. p.
- Sunkó 2001 Sunkó Attila: A curia militaris működésének nyomai a kora újkori Magyarországon és az Erdélyi Fejedelemségben. In: Levéltári Közlemények, 72. évf. (2001) 1-2. sz. 3-64. p.
- Szabó 1921 Szabó György Piusz: Ferencrendiek a magyar történelemben. Bp., 1921.
- Szabó 1984 Szabó András: Egy elfelejtett Luther-követő főúr a 16. században: Alaghy János. In: Tanulmányok a lutheri reformáció történetéből. Luther Márton születésének 500. évfordulójára. Szerk.: Fabiny Tibor. Bp., 1984. 209-221. p.
- Szabó 1993 Szabó Tibor: Kőrös Gáspár a padovai egyetemen. In: Orvostörténeti Közlemények, 141-144. évf. (1993) 1-4. sz. 53-62. p.
- Szabó 2002 Szabó Péter: V. Károly és az erdélyi szászok. In: Hadtörténelmi Közlemények, 115. évf. (2002) 2. sz. 375-388. p.
- Szakály 1975-1976 Szakály Ferenc: Schreiber Farkas pécsi bíró (1527-1542). In: Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, 20-21. évf. (1975-1976) 75-102. p.
- Szakály 1999 Szakály Ferenc: Sárvár, mint helyi kulturális központ. In: Nádasdy Tamás (1498-1562). Tudományos emlékülés: Sárvár, 1998. szeptember 10-11. Szerk.: Söptei István. Sárvár, 1999. 87-104. p.
- Szalay—Wenczel 1868 Szalay László—Wenczel Gusztáv: Verancsics Antal magyar királyi helytartó, esztergomi érsek összes munkái. VIII. köt. Vegyes levelek 1559-1562. Pest, 1868. (Magyar Történelmi Emlékek II. osztály: írók. XIX. köt.)

Szalay—Wenczel 1875	Szalay László: Verancsics Antal összes munkái. XII. köt. Szerk.: Szalay László—Wenczel Gusztáv. Bp., 1875. (Magyar Történelmi Emlékek II. osztály: írók. XXXII. köt.)
Szarka—Molnár—Horváth 2008	Szarka Gyula: A váci püspökség gazdálkodása a török hódítás korában 1526-1686. A bevezető tanulmányt írta és a kéziratot gondozta: Molnár Antal. Vác, 2008. (Váci Történelmi Tár 5.)
Szelestei N. 1997	Szelestei N. László: Magyarországi diákok a bécsi jezsuita gimnáziumban 1578-ban. In: Irodalomtörténeti Közlemények, 101. évf. (1997) 1-2. sz. 146-158. p.
Szigethy 1926	Szigethy Lajos: Luther lelke. Bp., 1926.
Szilágyi 1930	Szilágyi Loránd: A magyar királyi kancellária szerepe az államkormányzatban 1458-1526. In: Turul, 48. évf. (1930) 45-83. p.
Szinnyei 1891	Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. 1. köt. Bp., 1891.
Szinnyei 1906	Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. 11. köt. Bp., 1906.
Szlavikovszky 2007	Szlavikovszky Beáta: Magyarországi diákok itáliai egyetemeken. I. rész. 1526-1918. Bp., 2007.
Szögi 2003	Szögi László: Magyarországi hallgatók lengyelországi és baltikumi egyetemeken 1526-1788. Bp., 2003.
Szögi 2011	Szögi László: Magyarországi diákok németországi egyetemeken és akadémiákon 1526-1700. Bp., 2011.
Szögi—Kónya 2012	Sáros megyei diákok az európai egyetemeken 1387-1918. Szerk.: Szögi László—Kónya Péter. Bp., 2012. (Felsőoktatástörténeti Kiadványok, Új Sorozat 9.) 415-416. p.
Szűcs 1990	Szűcs Jenő: A szepesi kamarai levéltár. Bp., 1990.
Tagányi—Réthy—Kádár 1900	Tagányi Károly—Réthy László—Kádár József: Szolnok-Doboka megye monographiája. 2. köt. A vármegye községeinek részletes története. Ds, 1900.
Takáts 1899	Takáts Sándor: A harminczadosok elleni vizsgálat 1560-ban. In: Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle, 6. évf. (1899). 247-257. p.
Takáts 1906	Takáts Sándor: Kassa kereskedői 1557-ben. In: Gazdaságtörténeti Szemle, 13. évf. (1906) 1. sz. 125-127. p.
Takáts 1925	Takáts Sándor: Thurzó Ferenc. In: Budapesti Hírlap, 45. évf. (1925) 122. sz. 17. p.
Takáts 1996	Takáts Sándor: Fejezetek Komárom művelődés- és gazdaságtörténetéből. Összeállította és sajtó alá rendezte: Hidvégi Violetta. Tatabánya, 1996. (Castrum Könyvek 4.)

Teutsch 1880	Teutsch, Friedrich: Drei sächsische Geographen des sechzehnten Jahrhunderts. In: Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde. Bd. 15. (1880) S. 586-652.
Thallóczy—Hodinka 1903	Thallóczy Lajos—Hodinka Antal: A horvát vég helyek oklevéltára 1490-1527. Budapest, 1903. (Magyarország melléktartományainak oklevéltára. Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum 1.)
Thaly 1885	Thaly Kálmán: A székesi gróf Bercsényi család. 1525-1835. I. köt. Bp., 1885.
Thury 1907	Thury Etele: Reformációkori egyháztörténeti emlékek. In: Protestáns Szemle, 19. évf. (1907) 4. sz. 242-256. p.
Tolnay 2004	Tolnay Gábor: Külföldön tanuló magyarországi diákok. In: Honismeret, 32. évf. (2004) 2. sz. 4-10. p.
Tóth 1910	Tóth Sándor: Sáros vármegye monografiája. II. köt. Bp., 1910.
Tóth 1912	Tóth Sándor: Sáros vármegye monografiája. III. köt. Bp., 1912.
Tóth 2006	Tóth Krisztina: A kis-nógrádi főesperesség 1697-ben. In: Magyar egyháztörténeti vázlatok 18. évf. (2006) 1-2. sz. 89-96. p.
Tuhrinszky 1899	Tuhrinszky Károly: Sárosvár története. Eperjes, 1899.
Tüskés 2008	Tüskés Anna: Magyarországi diákok a bécsi egyetemen 1365-1526. Bp., 2008.
Varga 2004	Varga Júlia: Magyarországi diákok a Habsburg Birodalom kisebb egyetemén és akadémiáin 1560-1789. Bp., 2004.
Varga 2010	Varga Szabolcs: Nádasdy Tamás horvát-szlavón bánása (1537-1539). In: Századok, 144. évf. (2010) 4. sz. 793-822. p.
Varga 2011	Varga Szabolcs: Egy ismeretlen humanista, Peregi Albert pécsi prépost. In: Történelmi Szemle, 53. évf. (2011) 3. sz. 351-376. p.
Végh 1983	Végh András: Buda város középkori helyrajza. Bp., 1983. (Monumenta Historica Budapestiensia, 15.) 35-49. p.
Vekov 1998	Vekov Károly: Az erdélyi reneszánsz és a mátyási modell. In: Korunk, III. évf. (1998) 9. sz. 12-25. p.
Veress 1915	Veress Endre: A paduai egyetem magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai (1264-1864). Bp., 1915.
Veress 1941	Veress Endre. Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221-1864. Bp., 1941.
Vértés O. 1958	Vértés O. András: Nyelvjárási változatok vagylagos jelölése Dévai Bíró helyesírásában. In: Magyar Nyelv, 54. évf. (1958) 1. sz. 22-32. p.

Waldapfel 1935	Waldapfel József: Pesti Gáborról. [I.]. In: Irodalomtörténet, 24. évf. (1935) 1. sz. 10-20. p.
Waldapfel 1946	Waldapfel József: A krakkói egyetem s a magyar és lengyel szellemi élet kapcsolatai a renaissance korában. In: Egyetemes Filológiai Közlöny, 69. évf. (1946) 27-45. p.
Wenczel 1878	Wenczel Gusztáv: Thurzó Zsigmond, János, Szaniszló és Ferenc: négy egykorú püspök a bethlenfalvi Thurzó családból 1497-1540. Bp., 1878.
Zeman 1983	Zeman László: Gyalui Torda Zsigmond élete és munkássága. In: Magyar Könyvszemle 108. évf. (1983) 1. sz. 102–110. p.
Zeman 2003	Zeman László: Gymnasiologia. Az eperjesi kollégium és áthagyományozódásai. Somorja–Dunaszerdahely 2003. 37–55. p.
Zeman 2013	Zeman László: Egy fejezet a hazai humanizmus filológiai vizsgálatából. In: Eperjesi tükrök. Eperjes a történelemben. Szerk.: Sturm László–Dobsony Erzsébet. Eperjes, 2013. 48-49. p.
Zermegh 2007	Zermegh János: Emlékirat a Ferdinánd és János, Magyarország királyai között történt dolgokról. In: Krónikáink magyarul. III./2. Válogatta és fordította: Kulcsár Péter. Bp., 2007. (Történelmi források 3.)
Zolnay 1971	Zolnay László: Másfél zavaros évtized. In: Budapest, 9. évf. (1971) 3. sz. 39-41. p.
Zoványi 1891	Zoványi Jenő: A reformáció Magyarországon a mohácsi vészig. In: Protestáns Szemle, 3. évf. (1891) I-IV. füzet. 70-89., 207-234. p.
Zoványi 1977	Zoványi Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. Szerk. Ladányi Sándor. Bp., 1977.
Zoványi 1986	Zoványi Jenő: A reformáció története Magyarországon 1565-ig. Bp., 1986.
Metrica 2010	Metrica seu Album universitatis Cracoviensis a. 1509-1551. Bibliotheca Jagellonica cod. 259. Ed. Antonius Gąsiorowsky—Thomas Jurek—Isabela Skierska. Varsoviae 2010.
Zsilinszky 1907	Zsilinszky Mihály: A magyarhoni protestáns egyház története. Bp., 1907.

A Magyar Kamara tanácsosai és elnökei – adattár

Vizsgált szempontok:

1. családi háttér: szülők társadalmi besorolása, családi birtokok, nemzetiség
2. képzettség: tanulmányok, nyelvtudás, gazdasági ismeretek
3. életpálya állomásai, viselt tisztségek, hivatalok
- 3./a) kamarai kiküldetések
4. diplomáciai tevékenység
5. szerzett birtokok
6. szerzett rangok
7. házastárs, gyermekek
8. egyéb

A vizsgált személyek névsora:

1. Armpruster Pál Kristóf
2. Desewffy János, cserneki
3. Ernleutner, Valentin/Bálint
4. Fekete Mihály
5. Francisci Tamás
6. Gerendi Miklós
7. Hosszútóthy György
8. Kharlingh, liber baro, Hans/Johann/János
9. /Kis/Serényi Ferenc
- 10./Kis/Tapolcsányi Tamás
- 11.Nádasdy Tamás
- 12.Oberstein, Paul de
- 13.Pemfflinger István
- 14.Pereg(h)i Albert
- 15.Pesthy Ferenc
- 16.Péterváradai Balázs
- 17.Polyány Ferenc
- 18.Prandorffer Tamás
- 19.Puechler/Piechler, Wolfgang/Farkas

- 20.Rajky István
- 21.Reichersdorffer György
- 22.Sibrik Gergely, szarvaskendi
- 23.Sibrik Osvát, szarvaskendi
- 24.Sinzendorff, Hans von
- 25.Szerémi Sebestyén
- 26.Thorda Zsigmond
- 27.Thurkovith Miklós
- 28.Thury Ferenc
- 29.Thurzó Ferenc
- 30.Török István
- 31.Újlaky János
- 32.Wernher, Georg/György
- 33.Zermegh János

A kamarai tanácsosok és elnökök listája különböző kutatók szerint				
név	Bél Mátyás	Ember Győző	Gecsényi Lajos	egyéb
Armpruster Pál Kristóf	tanácsos	tanácsos	tanácsos (2001)	
Desewffy János, cserneki	elnök, tanácsos	tanácsos	tanácsos (2001, 2008), elnök (2008)	
Ernleutner, Valentin/Bálint			tanácsos? (2001)	Acsády 1894, 51. p.
Fekete Mihály			tanácsos (2001)	
Francisci Tamás	tanácsos	tanácsos	tanácsos (2008)	
Gerendi Miklós		elnök	elnök (2001, 2008)	
Hosszútóthy György	tanácsos	tanácsos	tanácsos (2001, 2008)	
Kharlingh, liber baro, Hans/Johann/János	tanácsos	tanácsos	tanácsos (2001)	
Kisserényi Ferenc	tanácsos	tanácsos	tanácsos (2001, 2008)	
Kistapolcsányi Tamás	l. Tapolcsányi Tamás	l. Tapolcsányi Tamás	tanácsos (2008)	
Nádasdy István		tanácsos		
Nádasdy Tamás			tanácsos (2001, 2008), elnök- helyettes (2001)	
Oberstein, Paul de			tanácsos (2001, 2008)	
Pemfflinger István	elnök	elnök, tanácsos	tanácsos (2001, 2008), elnök (2008)	
Pereg(h)i Albert	elnök	elnök	tanácsos (2001), elnök (2008)	
Pesthy Ferenc				
Péterváradi Balázs	elnök, tanácsos	elnök, tanácsos	tanácsos (2001, 2008)	
Polyány Ferenc	tanácsos	tanácsos		
Prandorffer Tamás	tanácsos	tanácsos		
Puechler/Piechler, Wolfgang/Farkas	tanácsos	tanácsos	tanácsos (2008)	
Rajky István	tanácsos	tanácsos	tanácsos (2008)	

Reichersdorffer György	tanácsos	tanácsos	tanácsos (2001, 2008)	
Serényi Ferenc	tanácsos	l. Kisserényi Ferenc		
Sibrik Ferenc	tanácsos			
Sibrik Gergely, szarvaskendi	tanácsos	tanácsos		
Sibrik Osvát, szarvaskendi		tanácsos	tanácsos (2001, 2008)	
Sinzendorff, Hans von	tanácsos	tanácsos	tanácsos (2001, 2008)	
Szerémi Sebestyén	tanácsos	tanácsos	tanácsos (2001, 2008)	
Tapolcsányi Tamás	tanácsos	tanácsos	l. Kistapolcsányi Tamás	
Thorda Zsigmond	tanácsos	tanácsos	tanácsos (2001, 2008)	
Thury Ferenc				Kérészy 1916, 164. p.
Thurzó Ferenc	elnök	elnök	elnök (2008)	
Török István		tanácsos		
Turkovith Miklós			tanácsos? (2001, 2008)	ÖStA HHStA UA AA 1528. március 20. fol. 86.
Újlaky János	elnök	elnök	elnök (2008)	
Wernher, Georg/György	tanácsos	tanácsos	tanácsos (2001, 2008)	
Zermegh János	tanácsos	tanácsos	tanácsos (2001, 2008)	

Általános irányelvek

A tisztségviselők közül azokat válogattam ki, akik 1528-1567 között kamarai tanácsosi, felső-magyarországi jövedelemigazgatói vagy elnöki tisztséget viseltek. Munkám alapjául Bél Mátyás, Ember Győző és Gecsényi Lajos gyűjtése, valamint a kamarai fizetésjegyzékek (pl. E 554 1725. t. sz.) és a disszertációm elkészítése során felhasznált egyéb iratok szolgáltak.

A fenti személyek adatait egységes struktúra alapján kívántam feldolgozni. Ennek szempontjai az alábbiak. Először is a családi háttérrel vettem górcső alá. Ide tartozik a társadalmi helyzet, a szülők neve és az atya pozíciója, rangja, majd a családi birtokállomány. Ezt követi az iskoláztatás és a műveltség. Harmadik helyen áll az életpálya, vagyis a viselt pozíciók, tisztségek évkörrel együtt. Ennek alpontjába soroltam a kamarai kiküldetéseket. Ezután a diplomáciai feladatok sorolása következik. A következőkben a szerzett birtokokat és rangokat tárgyalom mint a sikeresség egyik fontos fokmérőjét. Ezután következik a házasság, család. Fontosnak tartottam nyomon követni a tisztségviselők házassági kapcsolatait, különösen, hogy milyen társadalmi körből választották ki hitvesüket, valamint azt, hogy mennyire jellemző, hogy gyermekeik hasonló pályát futnak be. Végül, de nem utolsósorban mindazt, ami az adott személy életpályáját befolyásolhatta, de a fenti kategóriák egyikébe sem tartozik.

Mivel kezdődő kutatásokról van szó, elsősorban a szakirodalomra támaszkodtam az adatgyűjtés során. Bár az anyagot néhol kiegészítettem levéltári adatokkal is, ez a gyűjtés korántsem teljes, kibővítése alapvető fontosságú lesz a későbbiekben. Ugyanakkor a szakirodalom gyakran pontatlan és egymásnak ellentmondó adatai is felhívják a figyelmet arra, hogy érdemes lenne széles levéltári forrásbázisra támaszkodva összeállítani a 16. századi Magyar Királyságban meghatározó szerepet betöltő kamaraelnökök és tanácsosok életrajzeit.

Az adatokat az alábbiak szerint súlyoztam. Ha rendelkezésemre állott az eredeti forrás, vagy annak kiadása, regesztája, ezt tekintettem a legbizonyosabb információhordozónak. Rögtön ezután következtek a levéltári anyagra hivatkozó szakirodalmi említések, majd a további forráskiadványra, esetleg szakirodalomra támaszkodó említések, végül pedig a hivatkozás nélküli szakirodalmi említések következtek. Ez különösen akkor érdekes, ha egymásnak ellentmondó adatokra bukkantam, ilyenkor ugyanis a fentiek szerint súlyoztam.

A tisztségek viselésének dátumánál az első és az utolsó ismert előfordulást zárójelben jelöltem; hacsak nem volt nyomós okom az ellenkezőjére, feltételeztem, hogy mindenki megszakítás nélkül viselte tisztségét e két dátum között. A hivatkozásokban feltüntettem az első és az utolsó említés közötti adatok egy részét is.

szebeni²⁸⁷² Armpruster/Armbruster Kristóf (?-1563²⁸⁷³)

1. családi háttér: szülők társadalmi besorolása, családi birtokok, nemzetiség

Erdélyből Pozsonyba települt szász család.²⁸⁷⁴ Armpruster Mihály szebeni polgármester fiát, Jakabot már Pozsonyban találjuk.²⁸⁷⁵ Apja, Mátyás (Jakab testvére) 1522-ben városi kamarás, 1530-ban polgármester²⁸⁷⁶, így Kristóf és testvére, György²⁸⁷⁷ már az előkelő pozsonyi polgárok közé tartoztak.²⁸⁷⁸ Kristóf nagybátyja, Jakab révén neki magának (ti. Jakabnak) és testvéreinek, így Mátyásnak (Kristóf apjának), Lőrincnek, Jánosnak és Ferencnek 1518. június 3-án II. Lajos címet és minden bizonnyal nemességet is adományozott.²⁸⁷⁹

2. képzettség: tanulmányok, nyelvtudás, gazdasági ismeretek

1547. febr. 23-án Várdai Tamás és Petrus Paulinus Paduából Sbardelati Ágoston esztergomi nagyrépost figyelmébe ajánlották Armprustert, mivel szegénysége gátolta tanulmányainak folytatásában.²⁸⁸⁰ A Révai-fiókkal szoros barátságban állt, amit a Révai család levéltárában található levelek bizonyítanak.²⁸⁸¹ Együtt tanultak Padovában.²⁸⁸² 1546-ban jogot hallgatott Padovában.²⁸⁸³ Feltehetőleg 1548 elején távozott, ugyanis március 20-án már Augsburgban keltezte levelét.²⁸⁸⁴ 1563-ban beiratkozott a bécsi egyetemre.²⁸⁸⁵

Egyetlen műve maradt ránk, melynek címe Ének a gonosz asszony-embereknek erkölcsökről, kit szerze szebeni O. Kristóf egy kopott eb-aggnőnek bosszúságára, kit aztán egy barátja kérésére magyar nyelvre fordíta. Viennae Austriae exendebat, Egidius Aquila, amely 1550-ben jelent meg Bécsben (a magyaroknak szállást adó fukar asszonyságot állítja pellengérre).²⁸⁸⁶ Ennek zenéjét is Armpruster szerezte Augsburgban.²⁸⁸⁷

²⁸⁷² A Pallas nagy lexikona. [Szerk.: Bokor József-Gerő Lajos.] 13. köt. Bp., 1896. 489. p.

²⁸⁷³ Buzási ebből az esztendőből említi hagyatékát. Buzási János: Haus- Hof- und Staatsarchiv, Bécs: Ungarische Akten: Allgemeine Akten. Tematikus repertorium Bp., 1977. (Levéltári leltárak 70.) 72. p.

²⁸⁷⁴ Gecsényi 2003, 106. p. Mivel pozsonyi polgárságáról több adat is ránk maradt (pl. 3. jegyzet), elvettem a Pallas és a Révai lexikon azon feltevését, miszerint Szebenben született volna. Pallas 1896, 489. p.; Révai nagy lexikona. 14. köt. Bp., 1916. 794. p.

²⁸⁷⁵ Áldásy Antal: Az Armbruster család címeres levelei. In: Turul, 34. évf. (1916) 97. p.

²⁸⁷⁶ MNL OL A 57 Libri regii 3. köt. 114-116. p.

²⁸⁷⁷ MNL OL A 57 Libri regii 3. köt. 114-116. p.

²⁸⁷⁸ Schrödl József: A pozsonyi ág. hitv. evang. egyházközség története. I. rész. Pozsony, 1906. 56. p.

²⁸⁷⁹ [n. n.]: A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára az 1906-os évben. In: Magyar Könyvszemle, 15. évf. (1907) 2. sz. 110. p.; A szöveg nemesként említi a megadományozottat, azonban a szavak rasurában vannak, tehát valószínűleg utólagos betoldás eredménye. Ebből viszont az következik, hogy nemességüket is ekkor nyerték. L. Á. A. 1916, 97. p.

²⁸⁸⁰ Szinnyi József: Magyar írók élete és munkái. 1. köt. Bp., 1891. 253. p.; Padovai tanulmányaira l. még Bártfai Szabó László: Forgách Ferencz 1535-1577. Budapest, 1904. (Magyar Történeti Életrajzok) 16. p.; Gecsényi 2003, 106. p., Veress Endre 1546-ban említi padovai tanulmányait, sőt, augusztusban a juristák alakuló ülésén megválasztották a magyar juristák képviselőjévé (electionarius, consiliarius)). Valószínűleg 1548 elején távozott Paduából, mivel március 20-án már Augsburgból írt. Veress Endre: A paduai egyetem magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai (1264-1864). Bp., 1915. 35. p., é. n.: Frankl 1873, 274. p.

²⁸⁸¹ Szinnyi 1891, 253. p.; Frankl Vilmos: Révai Ferencz nádori helytartó fiainak hazai és külföldi iskoláztatása 1538–1555. Pest, 1873. (Értekezések a Történeti Tudományok köréből 2. kötet) 29. p.

²⁸⁸² Fraknoi 1873, 273-274. p.

²⁸⁸³ Veress Endre: A paduai egyetem magyarországi tanulóinak anyakönyve és irata (1264-1864). Bp., 1915. 34. p.; Pálffy 2011, 212. p.

²⁸⁸⁴ Veress 1915, 36. p.

²⁸⁸⁵ Kissné Bognár Krisztina: Magyarországi diákok a bécsi tanintézetekben 1526-1789. Bp., 2004. 68. p. no. 393.

²⁸⁸⁶ Szinnyi 1891, 253. p.; Pallas 1896, 489. p.; Révai 1916, 792. p.

²⁸⁸⁷ A Pallas Nagy lexikona. 16. köt. Bp., 1897. 370. p.; a kottalapot l. RMK I. 322.

3. életpálya állomásai, viselt tisztségek, hivatalok

- Ferdinánd mellett szolgált²⁸⁸⁸
- Oláh Miklós mellett szolgált a kancellárián (1550)²⁸⁸⁹
- a Magyar Kamara számvevősegédje²⁸⁹⁰ (1550-1551)
- a Magyar Kamara számvevője²⁸⁹¹ (1552-1555)
- a Magyar Kamara pénztárnoka²⁸⁹² (1555-1562)
- a Magyar Kamara (fő)számvevője²⁸⁹³ (1557-1558)
- a Magyar Kamara számadásmestere²⁸⁹⁴ (Mossóczy Lászlóval együtt) (1559-1560)
- a Magyar Kamara tanácsosa²⁸⁹⁵ (1555-1562/1571-)

3./a) kamarai kiküldetések

1552-ben királyi biztos Gyulán.²⁸⁹⁶

1553. február 18. Armpruster Kristóf és Thurkowskyth János a Pozsonyból Eger várába szállítandó hadfelszerelésről, Likava vára őrségének fizetéséről és a Komárom megyei dica behajtásáról tesznek jelentést.²⁸⁹⁷

1553. március 1. Armpruster Kristóf Eger várának hadfelszereléssel való ellátásáról tesz jelentést.²⁸⁹⁸

1553. március 15. Armpruster Kristóf és Thwarkowskyth János bizonyos halak szállításáról és pestisjárványról tesznek jelentést.²⁸⁹⁹

1553. március 17. Armpruster Kristóf és Thwarkowskyth János bizonyos halak Grazba szállításáról tesznek jelentést.²⁹⁰⁰

1553. április 30. Armpruster Kristóf Eperjesre való kiküldetéséről és a tiszántúli dica behajtásának nehézségeiről tesz jelentést.²⁹⁰¹

1554-ben Gyula vár és tartozékainak felmérésére kiküldött királyi biztos.²⁹⁰²

1557. február 22. Armpruster Kristóf kamarai pénztáros fizetését sürgeti és Prybek Péter nevű fogoly egészségi állapotáról tudósít.²⁹⁰³

²⁸⁸⁸ ? Magyar Irodalmi Lexikon. I. köt. Főszerk.: Benedek Marcell. Bp., 1963. 61. p.

²⁸⁸⁹ ? Magyar Irodalmi Lexikon. I. köt. Főszerk.: Benedek Marcell. Bp., 1963. 61. p.; é. n.: Gecsényi 2003, 106. p.; Veress 1915, 36. p.; 1550: Pálffy 2011, 212. p.

²⁸⁹⁰ Pálffy 2011, 212. p.

²⁸⁹¹ 1552-1555: Pálffy 2011, 212. p.

²⁸⁹² 1555-1562. Ember 1946, 133. p.; Pálffy 2011, 212. p.; MNL OL E 554 Fol. Lat. 1725. fol. 224r-225v; é. n.: Gecsényi 2003, 106. p., 1560': Gecsényi 2001, 61. p.

²⁸⁹³ 1557: számvevő: Schrödl 1906, 56. p.; főszámvevő: uo. 61. p.; 1558: számvevő: Lukinich 1943, 116. p.; é. n.: Pallas 1896, 489. p.; Révai 1916, 792. p.

²⁸⁹⁴ 1559: A Pálczán Péter buda bíró hagyatékáról készült leltárt felvevő biztosok jelentése az uralkodónak. 1559. január 10. ÖStA Hoffinanz Ungarn. RN. 7. Konv. 1559. január fol. 79-81.; 1559-1560: Bártfai 1904, 55. p.

²⁸⁹⁵ 1554: Királyi válasz a Magyar Kamara felterjesztéseire. 1554. május 20. ÖStA Hoffinanz-Ungarn RN 4. Konv. 1554 március-június fol. 41-46.; 1559: MNL OL A 57 Libri regii 3. köt. 563-564. p.; 1561: Gecsényi 2003, 106. p., hivatkozza: Armpruster Kristóf kinevezési okirata, 1561. december 12. MNL OL E 554 Városi és Kamarai iratok, Szalay-gyűjtemény 1725. t. sz. fol. 225v; 1562: Ember 1946, 131. p., 1571-: Gecsényi 2001, 61. p.; 1555-1562: MNL OL E 554 Fol. Lat. 1725. fol. 224r-225v; é. n.; Pálffy 2011, 212. p.

²⁸⁹⁶ Veress Endre: Gyula város oklevéltára. 1313-1800. Bp., 1938. 195. p.

²⁸⁹⁷ Armpruster Kristóf jelentése. 1553. február 18. MNL OL E 41 1553 No. 30.

²⁸⁹⁸ Armpruster Kristóf jelentése. 1553. március 1. MNL OL E 41 1553 No. 42.

²⁸⁹⁹ Armpruster Kristóf jelentése. 1553. március 15. MNL OL E 41 1553 No. 46.

²⁹⁰⁰ Armpruster Kristóf jelentése. 1553. március 17. MNL OL E 41 1553 No. 48.

²⁹⁰¹ Armpruster Kristóf jelentése. 1553. április 30. MNL OL E 41 1553 No. 36.

²⁹⁰² Veress közli utasítását: Veress 1938, 239. p.; l. még uo. 241-247., 251. p.; Vörös Mihály: A bajnokok Vég-Gyula várában. Gyula, 2005. 63. p.

²⁹⁰³ Armpruster Kristóf jelentése. 1557. február 22. MNL OL E 41 1557 No. 28.

1557. november 15. Trencsén várának vizsgálatára kiküldött biztosok jelentése (Gortschaucker Kristóf, Eördögh Péter, Thurzó Ferenc gr., Armpruster Kristóf).²⁹⁰⁴

1559-ben Zempchey Mihály, Polostyczi Tamás pozsonyi kanonokok, valamint Mossóczy László számadásmester mellett hagyatéki leltárt készített Pálczán Péter egykori budai bíró hátrahagyott földi javairól.²⁹⁰⁵

4. diplomáciai tevékenység

1550-ben részt vett az augsburgi birodalmi gyűlésen.²⁹⁰⁶

1554-ben I. Ferdinánd megbízásából Zaberдини Mátyás nagyváradi püspöknél járt követségben.²⁹⁰⁷

5. szerzett birtokok

1543-ban apjával és testvérével királyi adományért folyamodott.²⁹⁰⁸

1556. október 15-én adományt nyert a Máramaros megyei Karachonffalwa; Felsewipsa; Nyagowa; Wrnehew és Weresmarth birtokokra.²⁹⁰⁹

1559. február 3-án I. Ferdinánd a Pozsony megyei Szentgyörgy-Wortpihel és Zintgreffen birtokokat adományozta neki.²⁹¹⁰

1561-ben (ismét) megszerezte a Máramaros megyei Karachonfalwa, Felseypsa, Nyagowa, Wrnehew és Weresmarth birtokokat.²⁹¹¹

6. szerzett rangok

1557. január 20-án I. Ferdinánd királytól címeradományt nyert feleségére és néhai testvére, György utódaira vonatkozóan.²⁹¹²

1559. június 20-án címerét bővítette az uralkodó (ekkor nővére, Margit utódaira is kiterjesztette az adományozás érvényét).²⁹¹³

7. házastárs, gyermekek

Felesége Seyberlich Magdolna.²⁹¹⁴ Elképzelhető, hogy leszármazottjuk az az Armpruster Kristóf, akinek sírköve 1600-ból, ill. 1603-ból maradt ránk Pozsony-Szentgyörgyben.²⁹¹⁵ Armpruser Kristóf fia, Paul kamarai számvevő, majd 1593-tól német tanácsos lett, rokona,

²⁹⁰⁴ Armpruster Kristóf jelentése. 1557. november 15. MNL OL E 41 1557. No. 85.

²⁹⁰⁵ A Pálczán Péter buda bíró hagyatékáról készült leltárt felvevő biztosok jelentése az uralkodónak. 1559. január 10. ÖStA Hoffinanz Ungarn. RN. 7. Konv. 1559. január fol. 79-81.

²⁹⁰⁶ Pallas 1896, 489. p.; Révai 1916, 792. p.

²⁹⁰⁷ [n. n.] Egyveleg. In: Vasárnapi Újság, 5. évf. (1858) 39. sz. 491. p.

²⁹⁰⁸ Kincstári igazgatás: Donációk és donáció iránti folyamodások, 6. Armpruster Mátyás, Kristóf és György. ÖStA HHStA Ungarische Akten Allgemeine Akten Fasc. 53. fol. 169.

²⁹⁰⁹ MNL OL A 57 Libri regii 3. köt. 346-347. p.

²⁹¹⁰ MNL OL A 57 Libri regii 3. köt. 563-564. p.

²⁹¹¹ MNL OL A 57 Libri regii 3. köt. 701-702. p.

²⁹¹² Nyulásziné Straub Éva: A Magyar Országos Levéltárban őrzött eredeti címereslevelek jegyzéke. Bp., 1981. (Forrástudományi segédletek 2.) 23. p.; Nyulásziné Straub Éva: Címereslevelek jegyzéke. Második, javított, bővített kiadás. Bp., 2000. (A Magyar Országos Levéltár segédletei, 7.) 20. p.; Magyar Nemzeti Múzeum... 1907, 110. p.; Á. A. 1916, 97. p.; eszerint Veress tévesen állítja, hogy 1559-ben nyert nemességet az uralkodótól. Veress 1915, 36. p.; l. még Mátray Gábor: Történeti, bibliai és gunyoros magyar énekek dallamai a 16. századból. Pest, 1859.

²⁹¹³ Nyulásziné 1981, 23. p.; Nyulásziné Straub 2000, 20. p.; Magyar Nemzeti Múzeum... 1907, 110. p.; Á. A. 1916, 97. p.

²⁹¹⁴ Nyulásziné 1981, 23. p.; Nyulásziné Straub 2000, 20. p.; Kiadja: Áldásy Antal: A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címjegyzéke. II. Címereslevelek. 2. kötet, 1092-1600. Budapest, 1923. 122-124. p.

²⁹¹⁵ Hazai sírkő-feliratok. Közli: Concilia Emil. In: Magyar Történelmi Tár, 3. sorozat (1884) 7. köt. 582. p.

Hans pedig a század utolsó évtizedétől több mint harminc esztendőn keresztül harmincadusként szolgált.²⁹¹⁶

8. egyéb

Feltehetőleg rokonszenvezett a reformációval, ugyanis Somogyi Péter vágsellyei evangélikus tanító segítséget kért tőle, amikor hitéért fogságba vetették; Armpruster meglátogatta börtönében, és hite megtartására buzdította.²⁹¹⁷

A Révayak ismeretségi körébe tartozott.²⁹¹⁸

1554-ben fizetését évi 100 forintról 200-ra emelték.²⁹¹⁹

Hagyatékáról dátum nélküli irat.²⁹²⁰

1554 decemberében 2102 forintnyi, részben pénzben, részben posztóban nyújtott kölcsönt vett fel Bornemisza Tamástól (Gyulára ment királyi biztosként, hogy gondoskodják a katonák fizetéséről), továbbá Szócs Mihálytól (?) és Bornemisza Istvántól (utóbbtól 960 forint 51 dénárt).²⁹²¹

A pozsonyi városi levéltárban 9 db rá vonatkozó iratot találtak 1906-ban.²⁹²²

---

²⁹¹⁶ Pálffy 2011, 212. p.

²⁹¹⁷ Schrödl 1906, 56., 61. p.; Schrödl József: Kútők a pozsonyi evang. egyház történetéhez. In: A pozsonyi ágostai hitvallású evangélikus líceum értesítője az 1901/1902-iki tanévről. Közzéteszi Markusovszky Sámuel. Pozsony, 1902. 55. p.; l. még Somogyi Armpruster Kristófhhoz írt levelét, amelyben vigasztaló sorait köszöni meg: uo. 62. p.

²⁹¹⁸ Gecsényi 2001, 61. p.

²⁹¹⁹ Királyi válasz a Magyar Kamara felterjesztéseire. 1554. május 20. ÖStA Hoffinanz-Ungarn RN 4. Konv. 1554 március-június fol. 41-46.

²⁹²⁰ Armpruster Kristóf hagyatéka. ÖStA HHStA Ungarische Akten Allgemeine Akten Fasc. 87. fol. 18-19.

²⁹²¹ Bessenyei 2007, 70. p.

²⁹²² Deák Farkas: Jelentés a kutatások eredményeiről. Felolvastatott a Pozsonyban 1877. augusztus 30-kán (sic!) tartott zárulésen. In: Századok, 11. évf. (1877) 105-106. p.

Desewffy János, cserneki (1500 k. - 1568. július 22.²⁹²³)

1. családi háttér: szülők társadalmi besorolása, családi birtokok, nemzetiség

Régi Pozsega megyei család. Középnemesek.²⁹²⁴ Apja Desewffy Ferenc (megh. 1523.), Pozsega vm. ispánja.²⁹²⁵ Egy 1526. május 4-én kelt oklevélben II. Lajos király Cserneki Desewffy János udvarmester (cubicularius) kérésére megerősíti, ill. érvényesnek nyilvánítja azokat az okleveleket, amelyek tanúsága szerint János apja, cserneki Desewffy Ferenc hatalmas pénzösszegért megszerezte a maga és János, István, György, Ferenc, Miklós és László nevű fiai részére a Pozsega megyei Rudyna birtokon alapított Szent Mihály bencés kolostor és apátság kegyúri jogát.²⁹²⁶

2. képzettség: tanulmányok, nyelvtudás, gazdasági ismeretek

3. életpálya állomásai, viselt tisztségek, hivatalok

- királyi kamarás²⁹²⁷ (cubicularius) (1525-1526)
- Pozsega vármegye örökös ispánja²⁹²⁸ (1524-1530-as évek)
- királyi főajtónálló²⁹²⁹ (-1526?)
- udvarmester²⁹³⁰ (1526. május 4.)
- 1530-40-es évek fordulóján Várday Pál udvarában szolgált²⁹³¹
- 1543-44-ben Hans Ungnad mellett (is) szolgált²⁹³²
- 1544-45-ben Leonard Freiherr von Vels magyarországi főhadparancsnok mellett szolgált.²⁹³³
- Várday Pál esztergomi érsek udvarmestere²⁹³⁴ (1544 előttől-1549)

²⁹²³ Mikó Árpád—Pálffy Géza: A pozsonyi ferences templom késő reneszánsz és korai barokk síremlékei. In: Művészettörténeti Értesítő. 54. évf. (2005) 3-4. sz. 324. p.; Éble Gábor: A cserneki és tarkeői Dessewffy család. Bp., 1903. 74., 326. p.; vö. még MNL OL A 57 Libri regii 5. köt. 301. p.; Dessewffy Sándor: A Dessewffy nemzetség közéleti szerepe a Habsburg korszakban. Bp., 1941. 3. p.

²⁹²⁴ Gecsényi 2008, 480. p.

²⁹²⁵ Mikó-Pálffy 2005, 324. p.; Dessewffy Sándor: Újabb adatok a Dessewffy család történetéhez. In: Levéltári Szemle, 26. évf. (1976) 2-3. sz. 129. p.

²⁹²⁶ Dessewffy 1976, 129. p.; MNL OL DL-DF 74774.

²⁹²⁷ Dessewffy 1976, 129. p.; 1525-1526: Mikó-Pálffy 2005, 324. p.; 1525. április 9. Éble 1903, 248. p.; Fögel József: II. Lajos udvartartása 1516-1526. Bp., 1917. 53. p.; Nyulásziné 1999, 252. p.; 1526. ápr. 24. MNL OL DL-DF 7469., júl. 27. MNL OL DL-DF 38702., szept. 29. Éble 1903, 251. p.: No. XII.; valószínűleg II. Lajos haláláig betöltötte a tisztséget.

²⁹²⁸ Nagy Iván III. köt. 303. p.; 1524-1530-as évek: Mikó-Pálffy 2005, 324. p.; 1525: DL-DF 74773; 1524. okt. 21. MNL OL DL-DF. 74679.; uo. 1525. ápr. 9.: „comes comitatus de Posega” és újabban Nyulásziné Straub Éva: Öt évszázad címerei a Magyar Országos Levéltár címereslevelein. Szekszárd, 1999., 252.: 175. jegyzet; júl. 27. MNL OL DL-DF 38702, 1527. január 26-án Esztergomban Szapolyai János megerősítette tiszteben, sőt – mint egykor már II. Lajos is [ezt az oklevelet azonban sajnos nem ismerjük] - örökös ispánná tette. Kiadja: Éble 1903, 253-254. p. No. XIII., Dessewffy 1941, 39. p.: 5. jegyzet és Barta Gábor: Konszolidációs kísérlet Magyarországon a mohácsi csatavesztés után (Szapolyai János kormányzása 1526. november -1527. augusztus). In: Századok, 111. évf. (1977) 4. sz. 669. p.: 124. jegyzet; 1527. máj. 31. Desewffy Ferdinánd királytól is kérte méltóságában való megerősítését, ami Mikó-Pálffy szerint biztosan meg is történt. Thallóczy Lajos-Horváth Sándor: Magyarország melléktartományainak oklevéltára. III. köt. Alsó-szlavóniai okmánytár (Dubicza, Orbász és Szana vármegyék). 1244-1710. (Monumenta Hungariae Historica.:Diplomataria, XXXVI.) p., 1912, 298-300. p.: No. CLXXIII.; 1531. nov. 19.: Éble Gábor: A cserneki és tarkeői Dessewffy család. Bp., 1903. 256. p.

²⁹²⁹ Nagy Iván III. köt. 303. p.

²⁹³⁰ Ember 1946; 1526: Dessewffy Sándor: Újabb adatok a Desewffy család történetéhez. Levéltári Szemle, 26. (1976) 2-3. szám, 129-131. p.

²⁹³¹ Éble 1903, 257-258. p. no. XVI.; Mikó-Pálffy 2005, 324. p.

²⁹³² Mikó-Pálffy 2005, 324. p.

²⁹³³ Mikó-Pálffy 2005, 325. p.

²⁹³⁴ Mikó-Pálffy 2005, 324. p.

- I. Ferdinánd udvari familiárisa²⁹³⁵ (1547-1549)
- a Magyar Kamara tanácsosa²⁹³⁶ (1548-1556/7)
- magyar királyi udvarmester²⁹³⁷ (1554-1568)
- a Magyar Tanács tagja²⁹³⁸ (1556-1566)
- magyar királyi tanácsos²⁹³⁹ (1556k.-1568)
- a Magyar Kamara elnöke²⁹⁴⁰ (1557-1561)

---

²⁹³⁵ Mikó-Pálffy 2005, 325. p.

²⁹³⁶ 1548: Oborni Teréz: Erdély pénzügyei I. Ferdinánd uralma alatt (1552-1556). Bp., 2002. 92. p.; 1549: Ember 1946, 131. p.; R[ugonfalvi] Kiss István: A magyar helytartótanács I. Ferdinánd korában és 1549-1551. évi leveles könyve. Budapest 1908. 380. p.; Éble 1903, 58. p.; Gecsényi Lajos: A döntést előkészítő hivatalnoki elit összetételéről. A Magyar kamara vezetői és magyar tanácsosai a XVI. században. In: Magyar évszázadok. Tanulmányok Kosáry Domokos 90. születésnapjára. Szerk.: Ormos Mária. Bp., 2003. 105. p.; 1549-: Gecsényi 2008, 480. p.; 1549-1556: Kenyeres István: XVI. századi uradalmi utasítások. Utasítások a kamarai uradalmak prefektusai, udvarbírái és ellenőrei részére. II. köt. (Fons Könyvek 2/2.). Bp., 2002. 839. p.; 1549-1557: Mikó-Pálffy 2005, 325. p. Fizetése 400 forint volt. I. Kármány Ödön: Az állami tisztviselők és a kamarai alkalmazottak fizetése 1549-ben. In: Magyar Történelmi Tár. 4. sorozat, 8. köt. (1907) 479. p., 1549-: Gecsényi 2001, 58. p., 1558: Kenyeres István: Egy nagybirtok igazgatása és gazdálkodása a 16. században: a trencsényi várbirtok 1543 és 1564 között. In: Levéltári Közlemények, 68. évf. (1997) 1–2. sz. 140. p. Mivel Dessewffy ekkor már elnök is volt, feltehetőleg ezen minőségében viselte tovább tanácsosi címét.; é. n.: Bessenyei 2007, 71. p.

²⁹³⁷ 1554-: Gecsényi 2008, 480. p., 1556: Ember Győző: Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig. Bp., 1946. 80. p.; 1566: uo. 78. p.; Mikó-Pálffy 2005, 325. p.; Éble 1903, 58. p.; Fallenbüchl Zoltán: Magyarország főméltóságai 1526-1848. Budapest 1988. 85. p. E minőségben jelen volt I. Miksa 1563. augusztus 31-én: ő vitte a pálcát és az ebédnél a főajtónál álló jobb oldalára állt. Krizko Pál: Az 1563. évi koronázási ünnepély. In: Századok, 11. évf. (1877) 1. sz. 43. p., Pálffy Géza: Koronázási lakomák a 15-17. századi Magyarországon. Az önálló magyar királyi udvar asztali ceremóniarendjének kora újkori továbbéléséről és a politikai elit hatalmi reprezentációjáról. In: Századok, 138. évf. (2004) 5. sz. 1024. p., é. n.: Bessenyei 2007, 71. p.

²⁹³⁸ 1556: Ember 1946, 80. p.; 1566: Ember 1946, 78. p.

²⁹³⁹ 1556: Ember 1946, 80. p.; 1558: Éble 1903, 260. p.; 1556 k.-1568: Mikó-Pálffy 2005, 325. p.; Gecsényi 2003, 105. p.

²⁹⁴⁰ 1557: Kenyeres 2002, 839. p.; 1558: Lukinich Imre: A Podmanini Podmaniczky család oklevéltára. V. köt. 1556-1641. Bp., 1943. 70., 112. p.; 1559: Gárdonyi Albert: Buda középkori levéltáráról. In: Levéltári Közlemények, 12. évf. (1934) 1–4. sz. 167. p.; Lukinich 1943, 172-174. p.; 1561: Kenyeres 2002, 839. p.; 1557-1561: Mikó-Pálffy 2005, 326. p., Fallenbüchl 1988, 109. p., Gecsényi 2008, 480. p.

3./a) kamarai kiküldetések

- 1548/49 fordulóján Wernher Györggyel együtt I. Ferdinánd biztosa a máramarosi sóbányák és a munkácsi uradalom megvizsgálására²⁹⁴¹
- 1549. második felében/1550-ben Ormányi Demeterrel együtt ismét Ferdinánd megbízottja a máramarosi sóbányák megvizsgálására²⁹⁴²
- 1550. május Makay Tamással együtt I. Ferdinánd biztosa Husztra.²⁹⁴³
- 1554 elején, majd végén Tharnóczy Andrással együtt I. Ferdinánd Felső-Magyarországra kinevezett biztosa.²⁹⁴⁴
- 1555-1557 több ízben I. Ferdinánd biztosa különféle harmincadosok csalásainak felülvizsgálására.²⁹⁴⁵
- 1555. március 7. Desewffy János jelentése Rakovszky György lengyelországi küldetésének költségeiről.²⁹⁴⁶
- 1556. szeptember 15. Desewffy János levele Sonnebrodt Gál számadásáról (Melléklet: Desewffy által felvett napidíjak kimutatása.)²⁹⁴⁷

4. diplomáciai tevékenység

- 1544 tavaszán Várday követe Jahjapasazade Mehmet budai pasához²⁹⁴⁸
- 1546 ápr és szept. újból Várday követe Jahjapasazade Mehmet pasához²⁹⁴⁹
- 1547. ápr. ismét követ Jahjapasazade Mehmet pasához²⁹⁵⁰
- 1548. okt. Krusics Jánossal együtt Kászim budai pasánál járt követségben²⁹⁵¹
- 1549 elején állítólag többek mellett I. Ferdinánd biztosa a Fráter Györggyel való tárgyalásokra²⁹⁵²
- 1551 I. Ferdinánd biztosa a fizetetlenségük miatt elégedetlenkedő komáromi naszádosokkal való tárgyalásokra.²⁹⁵³

5. szerzett birtokok

1524. október 21-én II. Lajos Pozsega megyei Csernek, Sumethytze, Podgradya, Lynpinye és Berschtjancz birtokokon levő részeit cserneki Desewffy János pozsegai ispánnak és fivéreinek: Istvánnak, Györgynek, Ferencnek, Miklósnak és Lászlónak adományozza; Tarkó vára és más, Abaúj és Szepes megyei uradalmak (Tarczay család birtokai (hűtlen lett és magva szakadt)).²⁹⁵⁴

1524. december 6-án II. Lajos Nicolai ep. II. Lajos király Suberkowcz-i Merlen Benedek Pozsega megyei suberkowczi és belgrádi birtokrészeit és más birtokait, amelyek a koronára szálltak, mivel Merlen Benedek rablók módjára felégette zthartsai Mihály deák

²⁹⁴¹Oborni 2002, 92. p.; Mikó-Pálffy 2005, 325. p.

²⁹⁴²1549: Mikó-Pálffy 2005, 325. p.; 1550: Oborni 2002, 94. p.

²⁹⁴³Mikó-Pálffy 2005, 325.p.

²⁹⁴⁴Kenyeres István: A magyarországi végvárok és a mezei hadak élelmezési szervezetének archontológiája a XVI. században. Fons, XI. évf. (2004) 2. sz. 362. p.; Mikó-Pálffy 2005, 325. p.

²⁹⁴⁵Takáts Sándor: Komáromi harmincadosok dolga a XVI-XVII. században. In: Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle, V. évf. (1898) 425-426. p.; Éble 1903, 60. p.; MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae 1557. no. 13-14., no. 17. stb.

²⁹⁴⁶Desewffy János jelentése. 1555. március 7. MNL OL E 41 1555. No. 18.

²⁹⁴⁷Desewffy János jelentése. 1556. szeptember 15. MNL OL E 41 1556. No. 65.

²⁹⁴⁸Éble 1903, 57. p.; Mikó-Pálffy 2005, 325. p.; Takáts Sándor: Rajzok a török világból. I. köt. Bp., 1915. 171-172. p.; Takáts Sándor: Rajzok a török világból. II. köt. Bp., 1915. 177. p.

²⁹⁴⁹Mikó-Pálffy 2005, 325. p.

²⁹⁵⁰Mikó-Pálffy 2005, 325. p.

²⁹⁵¹Mikó-Pálffy 2005, 325. p.

²⁹⁵²Éble 1903, 58. p.; Mikó-Pálffy 2005, 325. p.

²⁹⁵³Éble 1903, 58. p.; Mikó-Pálffy 2005, 325. p.

²⁹⁵⁴MNL OL DL-DF 74679.; Nagy Iván III. köt. 303. p.

halomba rakott szénáját és gabonáját, cserneki Desewffy János pozsegi ispánnak adományozza.²⁹⁵⁵

6. szerzett rangok

II. Lajos király 1526-ban cserneki Desewffy János pozsegi ispánnak és királyi kamarásnak és fivéreinek: Istvánnak, Györgynek, Ferencnek, Miklósnak és Lászlónak az oklevélben részletezett szolgálatokért nemességet és az oklevélben leírt és lefestett címet, valamint pallosjogot adományozott.²⁹⁵⁶

7. házastárs, gyermekek

Nőtlen maradt.

8. egyéb

- 1526 végén Szapolyai János megerősítette az ispánságban, hogy a saját pártjára állítsa, ez azonban feltehetőleg nem sikerült neki, ugyanis 1527 februárjában testvéreivel együtt I. Ferdinánd oldalára állt.²⁹⁵⁷
- jelentős szerepet játszott I. Ferdinánd megválasztásában, és jelen volt a király 1527. november 3-i székesfehérvári koronázásán.²⁹⁵⁸
- 1529-1535 néhány adománylevél tanúsítja, hogy ekkor Szapolyai híve volt (ő ekkor teret nyert Szlavóniában)²⁹⁵⁹
- Magyarországra, Sáros megyébe költözött.²⁹⁶⁰
- Buda. VI. Michaelis arch. II. Lajos király csernesi Desewffy János pozsegi ispán és kir. kamarás kérésére, valamint a Pozsega megyei Éleskő másnéven Breszthowcz vár és Theurgowistye birtok gyarapodása végett Theurgowistye birtokon Szent Márton ünnepén és az azt megelőző és követő napokon évi szabad vásárt, az eddigi hétfő helyett vasárnaponként heti vásárt engedélyez az említett Desewffy János és fiverei: István, György, Ferenc, Miklós és László részére.²⁹⁶¹

---

²⁹⁵⁵MNL OL L-DF: 74679.

²⁹⁵⁶1526: DL-DF 74770, 74774; Mikó-Pálffy 2005, 324. p.; a diplomát kiadja: Éble 1903, 248-251. p. no. XI. és 45-47. p.; Nyulásziné 1999, 79. p. LIII. tábla, 179., 252. p.

²⁹⁵⁷Mikó-Pálffy 2005, 324. p.

²⁹⁵⁸Éble 1903, 51. p.; Mikó-Pálffy 2005, 324. p.

²⁹⁵⁹Éble 1903, 53-56. p.; Mikó-Pálffy 2005, 324. p.

²⁹⁶⁰Nagy Iván III. köt. 303. p.

²⁹⁶¹1826. évi másolat, papír.– Regeszta forrása: OL regeszta (Bándi) (DL-DF 74679)

Ernleutner, Bálint/Valentin (1528/29–1602. június 5.)²⁹⁶²

1. családi háttér: szülők társadalmi besorolása, családi birtokok, nemzetiség

Pálffy szerint feltehetően a Rajna-vidékről származott.²⁹⁶³ Fallenbüchl szerint szepességi vagy bányavárosi polgár.²⁹⁶⁴

2. képzettség: tanulmányok, nyelvtudás, gazdasági ismeretek

Bécsben tanult (1548. április 12-én iratkozott be).²⁹⁶⁵ Egyetemet végzett.²⁹⁶⁶ Az előző adatok alapján elképzelhető, hogy Bécsben végezte el az egyetemet.

3. életpálya állomásai, viselt tisztségek, hivatalok

- az Alsó-Ausztriai Kamara alkalmazottja²⁹⁶⁷ (-1564)
- a Magyar Kamara tanácsosa²⁹⁶⁸ (1564-1594)
- a Magyar Kamara számadásmestere²⁹⁶⁹/számvevője (magister rationum) (1564-1584). Kenyeres István említi, hogy ő készítette el az 1549 és 1571 közötti időszak számadásait.²⁹⁷⁰ A fentiek tükrében logikusnak tűnik a feltételezés, hogy e két időpont között a Magyar Kamaránál működött, ennek azonban ellentmond Mikó adata, amely szerint csak 1564-ben helyezték át az Alsó-Ausztriai Kamarától. Elképzelhető azonban, hogy ő csak összegezte a már korábban is meglévő számadásokat.
- császári tanácsos²⁹⁷¹ (1568-)

²⁹⁶² Mikó-Pálffy 2002, 145. p.

²⁹⁶³ Mikó-Pálffy 2002, 110. p.

²⁹⁶⁴ Fallenbüchl Zoltán: A Szepesi Kamara tisztviselői a XVII-XVIII. században. In: Levéltári Közlemények, 38. évf. (1967) 2. sz. 195. p.; Fallenbüchl Zoltán. A Magyar Kamara tisztviselői a XVII. században. In: Levéltári Közlemények, 39. évf. (1968) 2. sz. 233. p.,

²⁹⁶⁵ Mikó-Pálffy 2002, 110. p.; 145. p.

²⁹⁶⁶ Gecsényi 2003, 109. p.

²⁹⁶⁷ 1561-1564: Mikó-Pálffy 2002, 145. p.; -1564: ???; é. n. Mikó-Pálffy 2002, 110. p.; Mikó 2008, 31. p.

²⁹⁶⁸ 1564: E 554 Fol. Lat. 932 fol. 34r-v; 1565: Acsády 1894, 79. p. (Benigna resolutiones, Verancsics összes munkái XII. köt. 64-65. p. alapján); 1574: E 554. Fol. Lat. 92. fol. 34r-v; Mikó Árpád: Gótika és barokk között. A reneszánsz művészet problémái a kora újkori Magyarországon. In: Mátyás király öröksége, késő reneszánsz művészet Magyarországon (16-17. sz.). Szerk.: Mikó Árpád–Verő Mária–Jávora Anna. Bp., 2008. (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai, 2008/3.). 31. p; Ember Győző: Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig. Bp., 1946. (Magyar Országos Levéltár kiadványai, III. Hatóság- és hivataltörténet 1.) 132. p.; utalás egy 1564 előtti időpontra: eszerint Zermegh számvevő már 1561-ben le akart mondani tisztségéről, és szeptemberben azt a meghagyást kapta, hogy az új számvevő megérkezéséig viselje tisztségét – eszerint már ki is nevezték utódát, Ernleutnert. Sörös Pongrácz: Zermegh János és munkája. I. közlemény. In: Századok, 41. évf. (1907) 2. sz. 113. p., 1564-1573: MNL OL E 554 Fol. Lat. 1725. fol. 224r-225v; 1576-1599: Fallenbüchl 1968, 245. p.

²⁹⁶⁹ 1564-1567: MNL OL E 554 Városi és kamarai iratok 1725. t. fol. 214r-v; 1565: Mikó 2008, 31. p.; Kenyeres István: A szombathelyi püspöki uradalom bevételei és kiadása 1571-1572. In: Határon innen, határon túl – Tanulmányok Tilcsik György 60. születésnapjára. Szerk.: Bariska István–Mayer László. Szombathely, 2012. 236. p., hivatkozza: „Extractus generalis proventuum epsicopatus Jauriensis 1571 anni.” ÖStA FHKA RN 24., 1572. Konv. Aug. fol. 64r-73v, Ember 1946, 133. p.; Mossóczy László főadószedő nyugtatóványa, hogy Baranya és Tolna vármegye 1564. évi királyi adóját Perneszi Pál rovó a Zrínyi Miklósnak zsold fejében fizetett ezer ötvenegy forintról szóló nyugtatóvány szerint beszolgáltatta. Rajta Ernleutner Bálint aláírása, amely alatt magát „magister rationum”-ként említi. Kiadva: Zrínyi Miklós a szigetvári hős életére vonatkozó levelek és okiratok II. köt. Bp., 1899. Szerk.: Barabás Samu. (Monumenta Hungariae Historica. 4. köt. Diplomataria. 30.) 478. p. -1571: Kenyeres István: A Királyi Magyarország bevételei és kiadásai a 16. században. In: Levéltári Közlemények 74. évf. (2003) 1-2. sz. 77. p.; 1584: Ember 1946, 133. p.; Gecsényi Lajos: Egy kamarai tisztviselő a XVI. században: Nagyváthy Ferenc. In: Turul, 72. évf. (1999) 3-4. sz. 77. p. Véleményem szerint tévesen említi segédszámvevőként Fallenbüchl Zoltán, l. Fallenbüchl 1967, 195. p.; 1564-1574: MNL OL E 554 Fol. Lat. 932. fol. 34r-v

²⁹⁷⁰ Kenyeres 2003, 77. p.; Mikó-Pálffy 2002, 145. p.; 1584: Ember 1946, 133. p.

²⁹⁷¹ é. n. Gecsényi 2003, 109. p.; 1568-: Mikó-Pálffy 2002, 145. p.

- a Magyar Kamara (német) tanácsosa²⁹⁷² (1579-1602)

3./a) kamarai kiküldetések

- 1586-ban kiküldték Várallyai Ferenc oldalán a nemrégiben (április 2-án) elhunyt Telegdy Miklós pécsi püspök hagyatékának összeírására.²⁹⁷³

- 1601. szeptember 18. összeírást készített Nagymihályi Ferencsel a nemrégiben elhunyt Kutassy János esztergomi érsek halála után.²⁹⁷⁴

4. diplomáciai tevékenység

5. szerzett birtokok

6. szerzett rangok

1567. június 30-án osztrák nemességet és címet kapott Miksától.²⁹⁷⁵

7. házastárs, gyermekek

Fallenbüchl említi, hogy házassági ajándékaról 1596-ból van adata, így feltehetjük, hogy esküvője is ebben az évben történt.²⁹⁷⁶ Gyermekei: valószínűleg a fia Wolfgang (-1613), aki 1604-1613 között a Magyar Kamara számvevősegédje (rationum vicemagister Camerae Hungaricae) volt²⁹⁷⁷. Egyik leánya Lukas Zellerhez ment feleségül; az esküvőre ajándékot kért az Udvari Kamara a Magyar Kamarától.²⁹⁷⁸ Mostohaleánya esküvőjére Rudolf király ajándékot rendelt Ernő főhercegtől.²⁹⁷⁹

8. egyéb

Szerepel az aláírása Telegdy Miklós pécsi püspök könyvtáráról 1586-ban készített leltáron.²⁹⁸⁰ 1589-ben 2000 forint kegydíjat utalt ki számára a Kamara.²⁹⁸¹ 1599-ben 4000 forint gratiát kapott.²⁹⁸²

Szolgálati lakásban élt kamarai tanácsossága alatt.²⁹⁸³

---

²⁹⁷² Gecsényi 2003, 109. p.; Mikó-Pálffy 2002, 145. p.

²⁹⁷³ ÖStA HKA Hoffinanz -Ungarn RN. 51. Konv. 1587. január fol. 61- 136

²⁹⁷⁴ MNL OL E 156 Urbáriumok és összeírások. Fasc. 76. no. 19./e) Az esztergomi érsek pozsonyi rezidenciájának leltára. 1601. szeptember 18.; ÖStA HKA Hoffinanz Ungarn RN. 71. Konv. 1601. október fol. 32-210. Kutassy János esztergomi érsek hagyatékával kapcsolatos iratok, közte a pozsonyi ház inventárium, amelyet Ernleuter és Nagymihályi Ferenc készítettek el.

²⁹⁷⁵ Mikó-Pálffy 2002, 144-145. p.

²⁹⁷⁶ Fallenbüchl 1968, 249. p.

²⁹⁷⁷ Mikó-Pálffy 2002, 145. p.; tisztségére l. Fallenbüchl 1968, 245-260. p., Benda Kálmán: A királyi Magyarország tiszti címtára 1607-1608. In: Levéltári Közlemények, 43. évf. (1972) 2. sz. 275. p.; Pálffy hivatkozza: ÖStA AVA Adelsakten, Erblaaandische Akten, Ernleutner fol. 3. Ernleutner dátum nélküli kérelmében arról ír, hogy már 10 esztendeje coadiuto officinae rationenariae penes Cameram Hungaricam, és kéri, hogy fizetését emeljék fel 100 forintról 150 forintra (és visszamenőlegesen is folyósítsák az említett időponttól) a nehéz időkre és arra való tekintettel, hogy 1607. szeptember 1-től a számvevő és másik két helyettese feladatait is ő látja el.

²⁹⁷⁸ Mikó-Pálffy 2002, 145. p.

²⁹⁷⁹ Mikó-Pálffy 2002, 145. p.; Sarlay Soma: A bécsi udvar ajándékai a XVI. században. in: Magyar Családtörténeti Szemle, 9. évf. (1942) 1. sz. 37. p.

²⁹⁸⁰ Nagy Gyula: Telegdi Miklós pécsi püspök könyvtára 1586-ból. In: Magyar Könyvszemle, 5. évf. (1880) 1. sz. 50. p.; Tóth István: Telegdi Miklós reneszánsz könyvtára. in: Magyar Könyvszemle, 95. évf. (1979) 2. sz. 273. p.

²⁹⁸¹ ÖStA HKA Hoffinanz Ungarn RN. 55. Konv. 1589. június fol. 101.

²⁹⁸² Fallenbüchl 1968, 245. p.

²⁹⁸³ Fallenbüchl 1968, 245. p.

1595-ben reneszánsz palotát építtetett Pozsonyban.²⁹⁸⁴

1596-ban házassági ajándékot kapott a kamarától.²⁹⁸⁵

1600-ban pénzjutalmat kért.²⁹⁸⁶

A pozsonyi Szent Márton-templomban, vagyis az akkori Magyarország legelőkelőbb templomában helyezték örök nyugalomra 1602-ben.²⁹⁸⁷

1596-ban Ernleutner mostohalányának, akinek atyja Purkircher György orvos volt, Bakics Gállal történt házasságkötésénél a trónörökös képviseltette magát és ajándékot küldött.²⁹⁸⁸

---

²⁹⁸⁴ Mikó 2008, 31. p.

²⁹⁸⁵ Fallenbüchl 1968 249. p.

²⁹⁸⁶ ÖStA HKA Hoffinanz Ungarn RN. 67. Konv. 1600. március fol. 474-478.

²⁹⁸⁷ Mikó 2008, 31. p.; Mikó-Pálffy 2002, 144. p.

²⁹⁸⁸ Sarlay Soma: A bécsi udvar ajándékai a XVI. században. In: Magyar Családtörténeti Szemle, (1942) 2. sz. 37. p.

Feket(h)e Mihály (-1530k.)

1. családi háttér: szülők társadalmi besorolása, családi birtokok, nemzetiség

Alighanem nemesi családból származik, ugyanis 1517-ben Fekethe az egyik kijelölt királyi ember egy perben.²⁹⁸⁹ Károlyi két perben említi királyi emberként, amelyek a Serédy család tagjainak hatalmaskodása miatt indultak.²⁹⁹⁰

2. képzettség: tanulmányok, nyelvtudás, gazdasági ismeretek

3. életpálya állomásai, viselt tisztségek, hivatalok

- a Magyar Kamara tanácsosa²⁹⁹¹ (1528)

3./a) kamarai kiküldetések

4. diplomáciai tevékenység

5. szerzett birtokok

6. szerzett rangok

7. házastárs, gyermekek

8. egyéb

1517-ben Fekethe az egyik kijelölt királyi ember egy perben.²⁹⁹² Károlyi két perben említi királyi emberként, amelyek során a Serédy család tagjai hatalmaskodtak.²⁹⁹³

Buda, 1525. július 24. II. Lajos király előtt szerdahelyi Fekethe Mihály vallja, hogy Héderváry Istvántól 1000 forintot kölcsönzött, és ha ezt nem fizetné vissza a kitűzött határnapig, Somogy megyei Pata nevű birtokával vagy Wyttha nevű várával biztosítja.²⁹⁹⁴

---

²⁹⁸⁹ Buda, 1517. október 24. Perényi Imre nádor parancslevele. Kiadja: Érszegi Géza: Fejér megyére vonatkozó oklevelek a székesfehérvári keresztes konvent magánlevéltárában 1193-1542. In: Fejér Megyei Történeti Évkönyv 5. Székesfehérvár, 1971. no. 311. 253. p.

²⁹⁹⁰ Az első alkalommal Serédi Péter Perényi Imre nádor parancsára a nádori bíróság elé idéztetik, amiért elfogta Kovács Jánost, a keresztesek bodajki jobbágját, üveget vágott a fejéhez és megölte. hivatkozva: Prot. Crucifer III. 449., a másik ügyben pedig ugyanez a Serédy Péter Antalla, Benedekkel és Györggyel magukhoz vették jobbágaikat, betörték keresztesek bodajki jobbágjának, Berényi Bálintnak a házába, verték az ott mulató vendégket, sőt, Molnár Lajost magukkal hurcolták Serédre, és meg is verték, később pedig az áldozat belehalt a sérüléseibe. hivatkozva: uo. 730. Károly János: Fejér vármegye története. 3. köt. Székesfehérvár, 1899. 228-229. p.

²⁹⁹¹ 1528: Gecsényi 2001, 56. p. Gecsényi arra hivatkozva tartja őt a Magyar Kamara tanácsosának, hogy Nádasdy egy iratban kollégájaként említi. ÖStA HHStA UA fasc. 9. Konv. B fol. 167-169.

²⁹⁹² Buda, 1517. október 24. Perényi Imre nádor parancslevele. Kiadja: Érszegi Géza: Fejér megyére vonatkozó oklevelek a székesfehérvári keresztes konvent magánlevéltárában 1193-1542. In: Fejér Megyei Történeti Évkönyv 5. Székesfehérvár, 1971. no. 311. 253. p.

²⁹⁹³ Az első alkalommal Serédi Péter Perényi Imre nádor parancsára a nádori bíróság elé idéztetik, elé idéztetik, amiért elfogta Kovács Jánost, a keresztesek bodajki jobbágját, üveget vágott a fejéhez és megölte. hivatkozva: Prot. Crucifer III. 449., a másik ügyben pedig ugyanez a Serédy Péter Antalla, Benedekkel és Györggyel magukhoz vették jobbágaikat, betörték keresztesek bodajki jobbágjának, Berényi Bálintnak a házába, verték az ott mulató vendégket, sőt, Molnár Lajost magukkal hurcolták Serédre, és meg is verték, később pedig az áldozat belehalt a sérüléseibe. hivatkozva: uo. 730. Károly János: Fejér vármegye története. 3. köt. Székesfehérvár, 1899. 228-229. p.

²⁹⁹⁴ Radvánszky Béla–Závodszy Levente: A Héderváry-család oklevéltára. I. köt. Bp., 1909. no. 413. 596-598. p.

Brodarics István Krzystof Szydlowieckihez Pozsonyból, 1526. október 3-án írott levelében megemlíti Feketét mint a legelőkelőbb foglyok egyikét.²⁹⁹⁵

Buda, 1530. június 13. János király megparancsolja szerdahelyi Imreffy, más néven Fekethe Mihály özvegyének, Anna asszonynak, hogy vagy fizesse meg Héderváry Lőrincnek azt az 1400 forintot, amit néhai atyjától, Istvántól néhai férje kölcsön vett, vagy engedje át neki a Somogy megyei Patát.²⁹⁹⁶

1549-ben egy másik Fekethe Mihály tartozik válaszolni Ács Balázs kérdéseire tizenötöd napra.²⁹⁹⁷

Valószínűleg egy névrokona nyerte adományul Szabó Ágostonnal együtt a Baranya megyei Werthyke, Bala és Kaszad birtokokat.²⁹⁹⁸

Minden bizonnyal csak névrokona az a jobbágy, aki Gosztonyi János győri püspök embereként Nagylucsei Demjén szentvidi birtokára lett kivezényelve, és hatalmaskodás miatt idézték meg 1522-ben.²⁹⁹⁹

---

²⁹⁹⁵ Stephanus Brodericus - Epistulae (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum. Szerk.: Kasza Péter. Series Nova XIV. Bp., 2012. no. 69. 150-154. p.

²⁹⁹⁶ Závodszky Levente: A Héderváry család oklevéltára. Bp., 1922. 26. p. no. 24.

²⁹⁹⁷ Debrecen város magistratusának jegyzőkönyvei 1548-1549 - Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai 2. Debrecen, 1981. no. 332. 47. p.

²⁹⁹⁸ MNL OL A 57 Libri regii 3. köt. 594. p.

²⁹⁹⁹ Villányi Szaniszló: Győr-vár és város helyrajza erődítése, háztelek- és lakossági viszonyai a XVI. és a XVII. században. Győr, 1882. 14. p.

Francisci Tamás (?-1560k.³⁰⁰⁰)

1. családi háttér: szülők társadalmi besorolása, családi birtokok, nemzetiség

Gecsényi Lajos szerint „...nagyszombati származású polgár-nemes...” volt.³⁰⁰¹ 1539-ben ő volt Nagyszombat utolsó zsidóbírája.³⁰⁰² Ez megerősíti Francisci előkelő polgári származását.³⁰⁰³ Nemesi származásának nevezi Blazovich László, Érszegi Géza és Turbuly Éva.³⁰⁰⁴

2. képzettség: tanulmányok, nyelvtudás, gazdasági és egyéb (szak)ismeretek

3. életpálya állomásai

- Trencsén megyei dikátor³⁰⁰⁵ (1532?/1534-1536)
- a Magyar Kamara tanácsosa³⁰⁰⁶ (1536-1560)
- a nagyszombati harmincad exactora³⁰⁰⁷ (1537-1542)

³⁰⁰⁰ 1560-ban már halottként említi Takáts Sándor, és utal rá, hogy a kamara feladatai között szerepelt iratainak beszerzése. Takáts Sándor: A harmincadosok elleni vizsgálat 1560-ban. In: Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle, 6. évf. (1899) 256. p.; Desewffy János levele Francisci Tamás özvegyének életjáradékáról és Strauz Jeromos kamarai állásr való kinevezésére vonatkozó javaslatáról. 1560. november 5. MNL OL E 41 1560. no. 35.; 1562: E 554 Fol. Lat. 911. 52. p. utalás özvegyére

³⁰⁰¹ Gecsényi Lajos: A rejtélyes Thurzó: Thurzó Ferenc: a Magyar Kamara és az Udvari Kamara elnöke (1549-1563). In: Levéltári Közlemények 81. évf. (2010) 15. p., másutt polgárként említi, l. Gecsényi 2008, 481. p.

³⁰⁰² A középkorban (IV. Béla/Nagy Lajos óta) zsidóbírákat nevezett ki a király a szabad királyi városok legelőkelőbb, keresztény polgárai közül, akik a zsidók kisebb ügyeiben ítélkezett, ha azok maguk kérték. A Pallas Nagy Lexikona. Szerk.: Gerő Lajos-Bokor József. 16. köt. Bp., 1897. zsidóbíró címszó, 1198. p. MNL OL E 156 Urbáriumok és összeírások fasc. 75. no. 30. Describuntur res et bona Iudeorum puericidiorum Tirnaviensium pro sacratissima regiae maiestate per me Thomam Francisci tricesimatorem suae maiestatis praesentibus tribus consulibus iuratis in Tirnavium fidele confiscata.

³⁰⁰³ uo. 1198. p.; l. még 19. köt. Bp., 1926. zsidóbíró címszó, 732. p.

³⁰⁰⁴ Blazovich László, Érszegi Géza, Turbuly Éva: Levéltárak-kincstárak – Források Magyarország levéltáraiból 1000-1686 (Budapest-Szeged, 1998) 435. p.

³⁰⁰⁵ 1534: Lukinich Imre: A Podmanini Podmaniczky-család oklevéltára II. köt. 1510-1537. Budapest, 1939., 487., 488. p.; 1535: uo. 513. p.; 1536: uo. 530., 531., 534. p.; Kenyeres István: A trencsényi vár a XVI. században. In: Fons, II. évf. (1995) 1. sz. 12. p.; MNL OL E 554 Városi és kamarai iratok Jankovich-gyűjtemény no. 13. Szedleci Kosztka Miklós tanúsítja, hogy Francisci Tamás Trencsén megyei dikátor várainak tartozékaiból beszedett adóból 100 forintot a sulnowi vár fenntartására átadott neki. 1535. január 8. Elképzelhető, hogy már 1532-től dikátor: ránk maradt a Magyar Kamara véleménye Francisci 1559-ben benyújtott kérvényére, amelyben 27 év szolgálatról esik szó. ÖStA Hoffinanz -Ungarn. r. Nr. 8. Konv. 1559. november-december fol. 16-20. 1559. november 30.; 1536: pl. MNL OL E 41, 1536. no. 15., 1536. február 8.

³⁰⁰⁶ 1536-1549, 1553-1558: Kenyeres 2002, 843.p.; 1536: Ember 1946, 131. p.; 1554: E 554 Fol. Lat. 931. 31-32. p.; 1558: Lukinich Imre: A Podmanini Podmaniczky család oklevéltára. V. köt. 111. p.; 1562: Fol. Lat. 911. 52. p. az adatot korábbi halálozásr való tekintettel elvetem. 1550-: Gecsényi 2010, 15. p. A fenti adatok alapján valószínűsíthető, hogy 1550 és 1553 között is tanácsos volt, noha erre konkrét adatot egyelőre nem találtam.

³⁰⁰⁷ 1537. június 21-én kelt utasítása. Hivatkozta: Ember Győző: Külkereskedelmünk történetéhez a XVI. században. In: a MTA Társadalmi-Történelmi Tudományok Osztályának Közleményei, 8. köt. (1556-1558) 315., 321-322. p., eredeti: MNL OL E 21 Benignae resolutiones II. k. 17-18. p.; Ember 1946, 209. p.; Ember Győző: Magyarország nyugati külkereskedelme a XVI. század közepén. Bp., 1988. 22., 27. p.; 1542: E 554 Fol. Lat. 920. fol. 26r; Ember Győző: A magyar királyi pozsonyi kamara zárszámadása 1542-ben. In: Levéltári Közlemények 61. évf. (1990) 1-2. sz. 75. p.; 1542-ből fennmaradt naplója, tehát feltehetőleg ekkor is harmincados volt, l. Ember 1956-1958, 323. p., Ember Győző: Magyarország XVI. századi külkereskedelmének történetéhez. In: Századok, 95. évf. (1961) 1. sz. 3. p.; Ember 1988, 28., 39. p. 1537-ben Szempce kivált a nagyszombati harmincadcsoporthoz, így Francisci a nagyszombati főharmincadot, valamint Sassin, Szakolca és Szenice harmincadokat vezette. Négy lovas fogadott, a fióharmincadokat pedig servitorai vezették. Mind a négyen háromhavonta megjelentek Pozsonyban a kamara előtt, és bemutatták a naplókat. Talán erre a tisztségére gondolva említette Gecsényi harmincadosként. Gecsényi 2008, 481. p.

- zsidóbíró³⁰⁰⁸ (- 1539)
- harmincadigazgatósági ellenőr³⁰⁰⁹ (I. Ferdinánd 1545-ben átszervezte a harmincadrendszert, valamint új harmincadokat állított fel (Trencsén, Végles, Rózsahegy, Stubnya, Ujhely, Nagyszombat, Szenc, Szokolca, Turdossin, Varbó, Pozsony), harmincadigazgatóvá (superintendent) Sibrik Gergelyt nevezi ki, akit mint „officiales et perceptores” Szerémi Sebestyén és Francisci Tamás segít, ellenőrök lesznek a pécsi Schreiber Farkassal és a szintén pécsi Georgius Volckkel³⁰¹⁰ (1545?-1549)
- a harmincadok felügyelője³⁰¹¹ (új tisztség!) (1549-1550)
- a harmincadok pénztárnoka³⁰¹²
- az esztergomi érseki adminisztráció ellenőre³⁰¹³ (1550. május 16. (utasítás kelte) - 1553)
- esztergomi érseki adminisztrátor³⁰¹⁴ (1552 nyár – 1553 nyár)
- nagybányai kamarai prefektus³⁰¹⁵ (1554-1555)
- nagybányai várnagy³⁰¹⁶ (1555)
- nagybányai kamaraispán³⁰¹⁷

³⁰⁰⁸ A középkorban (IV. Béla/Nagy Lajos óta) zsidóbírákat nevezett ki a király a szabad királyi városok legelőkelőbb, keresztény polgárai közül, akik a zsidók kisebb ügyeiben ítélkezett, ha azok maguk kérték. A Pallas Nagy Lexikona. Szerk.: Gerő Lajos-Bokor József. 16. köt. Bp., 1897. zsidóbíró címszó, 1198. p. MNL OL E 156 Urbáriumok és összeírások fasc. 75. no. 30. Describuntur res et bona Iudeorum puericidorum Tirnaviensium pro sacratissima regiae maiestate per me Thomam Francisci tricesimatorem suae maiestatis praesentibus tribus consulibus juratis in Tirnavium fidele confiscata.

³⁰⁰⁹ 1545: Kenyeres István lejegyezte, hogy az elvileg kincstári kézen lévő stubnyai és rózsahegy harmincadokból a jövedelmet lefoglaló Podmaniczkyak és Dubovszky János, Árva vár prefektusa egyszerűen kidobták az odaérkező Francisci Tamás harmincad-pénztárost. Valószínűnek tartom, hogy ekkor már nem pénztáros volt, hanem főellenőr, hiszen a stubnyai és a rózsahegy harmincad ügyében nem intézkedhetett volna másként (a nagyszombati harmincadesoporton kívül eső harmincadokról lévén szó). Hivatkozta: ÖStA HKA HFU RN 2. Konv. 1545. Francisci Tamás harmincad-pénztárnok számadása, (1545. márc. 1-máj. 30.) fol. 43-54v. Kenyeres István: I. Ferdinánd magyarországi pénzügyigazgatási reformjai és bevételei. In: I. Ferdinánd és Magyarország. In: Történelmi Szemle, 45. évf. (2003) 1-2. sz. 75. p.; Kenyeres 2002, 843. p.

³⁰¹⁰ ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 384. 164r-167r. Prága, 1545. február 1.; fogalmazványa: ÖStA HKA HFU r.Nr. 2 Konv. 1545 fol. 1, 13-19.

³⁰¹¹ 1549: Lukinich Imre: A Podmanini Podmaniczky család oklevéltára IV. köt. 1549-1555. Bp., 1942. 215., 224. p.; 1550: Lukinich 1939, 224. p.; Blazovich-Érszegi-Turbuly 1998, 435. p.; ÖStA Hoffinanz-Ungarn RN 2. Konv. 1549 fol. 80-83. A Magyar Kamara instrukciója Francisci Tamás, a harmincadok főfelügyelője számára. Pozsony, 1549. április 8.; 1549-1550: Kenyeres 2002, 843. p. A fentiek fényében valószínűleg téves Takáts Sándor adata: Franciscit 1560-ban még a harmincadok főfelügyelőjeként említi. Takáts 1899, 248. p.; 1549-1550: Csiffáry Gergely: Bornemissza Gergely deák életrajza. In: Agria – Az Egri Múzeum Évkönyve. 45. évf. (2009). 59. p., é. n.: Gecsényi 2008, 481. p.

³⁰¹² é. n.: Gecsényi 2008, 481. p.

³⁰¹³ 1550. május 16. (utasítás kelte) – 1553: XVI. századi uradalmi utasítások. Utasítások a kamarai uradalmak prefektusai, udvarbírái és ellenőrei részére. Szerk.: Kenyeres István. Bp., 2002. (Fons Könyvek 2/1.). 206. p.; l. még uo. 207-208., 843. p.

³⁰¹⁴ 1552 nyár – 1553 nyár: Kenyeres 2002, 205., 208., 213., 235., 240. p.

³⁰¹⁵ 1554. április 1.: Horváth Tibor Antal: Adatok a XVI. századi magyar pénztörténethez. In: Numizmatikai Közöny, 50-51. évf. (1951-1952) 63. p.; Ember Győző említi, hogy amikor 1554 közepén a Kamara kiküldte a Feygel testvéreket, Jánost és Pétert, már Francisci Tamás igazgatta a Kamarát. Ember 1946, 503. p.; (1554?-)1555: Wernher január 14-én továbbította a Magyar Kamarának Francisci levelét, így hát valószínűsíthetjük, hogy már az előző évben is viselte ezt a tisztséget. Wernher György levele a Magyar Kamarának. Eperjes, 1555. január 14. Kiadja: Oborni Teréz: Erdély pénzügyei I. Ferdinánd uralma alatt 1552-1556. Bp., 2002. (Fons Könyvek 1.) 292. p.

³⁰¹⁶ ÖStA Hoffinanz-Ungarn RN 5. Konv. 1555 december fol. 1. Királyi leirat a Magyar Kamarához Francisci Tamás udvarbíróvá történő kinevezéséről Nagybányára. 1555. december 1.

³⁰¹⁷ é. n.: Gecsényi 2008, 481. p.

3./a) kamarai kiküldetések

- 1536. július 28. Francisci Tamás Nyáry Ferenc kölcsöntartozásának kiegyenlítése körüli vitákról tesz jelentést.³⁰¹⁸
- 1538. november 23. Francisci Tamás a szakolcai harmincadon átmenő borkivitelről tájékoztat, és a saját személye elleni rágalom alól tisztazza magát.³⁰¹⁹
- 1545. június 6. Szerémi Sebestyén és Francisci Tamás közlik, hogy mivel annyi pénz nincs náluk, a veszprémi püspök fizetése céljára kölcsönt kértek, evégből azonban tájékoztatást kérnek a fizetés pontos összegére és időtartamára nézve.³⁰²⁰
- 1549 k. I. Ferdinánd Franciscit (ekkor a harmincadok felügyelője), valamint Ostrosith János Trencsén megyei főispánt és egyúttal a trencsényi vár parancsnokát utasította, hogy Szucsá átadásának lebonyolítása érdekében lépjenek érintkezésbe Podmaniczky Rafaellal.³⁰²¹ 1550. november 10. Francisci Tamás és Ostrosith János képviselték a Magyar Kamarát, amikor Szucsá várát átvette a király megbízására Podmaniczky Rafaeltől.³⁰²²
- 1551. április 25. Francisci Tamás a Nógrád és Gömör megyei bor- és báránytized értékesítéséről tesz jelentést.³⁰²³
- 1551-1553: az esztergomi érseki adminisztráció ellenőréként az esztergomi érseki jövedelmek, különösen a tizedek adminisztrációjával foglalkozott.³⁰²⁴

³⁰¹⁸ Francisci Tamás jelentése. 1536. július 28. MNL OL E 41 1536 No. 154.

³⁰¹⁹ Francisci Tamás jelentése. 1538. november 23. MNL OL E 41 1538. No. 14.

³⁰²⁰ Francisci Tamás és Szerémi Sebestyén jelentése. 1538. november 23. MNL OL E 41. 1545. No. 3.

³⁰²¹ Lukinich 1939, 224. p., Lukinich e művében kiadta a Kamara levelét, amelyben értesítette Podmaniczky Rafaelt, hogy a Szucsá vár ügyében folytatandó tárgyalásokra Ostrosith Jánost és Francisci Tamást küldte ki. uo. 168-169. p.

³⁰²² Kenyeres István: Egy nagybirtok igazgatása és gazdálkodása a XVI. században: a trencsényi várbirtok 1543 és 1564 között. In: Levéltári közlemények 68. évf. (1997) 1-2. sz. 103. p.; Lukinich 1939, 225. p., uő. kiadja a Magyar Kamara megbízólevelét a biztosok számára. uo. 187-190. p.

³⁰²³ Francisci Tamás jelentése. 1551. április 25. MNL OL E 41 1551. no. 13.

³⁰²⁴ 1551. május 25. Francisci Tamás az esztergomi érsekség gabonatzedei begyűjtésének és cséplésének menetéről tesz jelentést. 1551. május 25. MNL OL E 41 1551. no. 19. 1551. július 8. Francisci Tamás Wydosyth Márknak mint a kamara hitelezőjének az esztergomi érsekség zizedeiből történt kielégítéséről tájékoztat. 1551. július 8. MNL OL E 41 1551. no. 29. Francisci Tamás jelentést tesz az esztergomi érsekség zizedeinek behajtásáról. 1551. július 19. MNL OL E 41 1551. no. 31.; 1551. augusztus 30. uo. no. 61. 1551. október 30. Francisci Tamás jelentést tesz a csallóközi tized behajtásáról. 1551. október 30. MNL OL E 41. 1551. no. 106. 1552. május 16. Francisci jelentést tesz az esztergomi érsekség zizedeinek bérletéről. 1552. május 16. MNL OL E 41. 1552. no. 31. Ugyanő az esztergomi érsekség zizedeinek adminisztrációjáról, Érsekújvár várának felszereléséről és ellátásáról, valamint a nehézlovasság és a naszádosok fizetéséről tesz jelentést. 1552. június 11. MNL OL E 41 1552. no. 52.; 1552. június 15. uo. no. 56. 1552. június 22. Francisci a nehézlovasság és a várak ellátásáról tesz jelentést. 1552. június 22. MNL OL E 41 1552. no. 62. 1552. szeptember 4. Francisci jelentést tesz az esztergomi érsekség zizedeinek adminisztrációjáról és a váci püspök költségeinek kifizetéséről. 1552. szeptember 4. MNL OL E 41 1552. no. 96. 1552. szeptember 5. Francisci jelentést tesz az esztergomi érsekség zizedeinek adminisztrációjáról. 1552. szeptember 5. MNL OL E 41 1552. no. 97.; 1552. szeptember 14. uo. no. 102. 1552. szeptember 17. Francisci jelenést tesz Érsekújvár várának ellátásáról. 1552. szeptember 24. MNL OL E 41 1552. no. 103. 1552. szeptember 21. Francisci jelentést tesz az esztergomi érsekség zizedeinek adminisztrációjáról s Érsekújvár várának ellátásáról. 1552. szeptember 21. MNL OL E 41 1552 no. 105. 1552. szeptember 27. Francisci Tamás jelentést tesz a Szentgyörgy és Bazin mezővárosok borizede körüli vitákról. 1552. szeptember 27. MNL OL E 41 1552. no. 110. 1552. október 2. Francisci jelentést tesz az esztergomi érsekség bortizedeinek adminisztrációjáról. 1552. október 2. MNL OL E 41 1552. no. 114. MNL OL E 41 1552. No. 119. 1552. október 15. Francisci Tamás a tized adminisztrációjáról, az esztergomi vacans érsekség jövedelmeiről és Érsekújvár várának ellátásáról tesz jelentést. uo. No. 124. 1552. október 23. Francisci Tamás az esztergomi érsekség zizedeinek adminisztrációjáról tesz jelentést. No. 139. 1552. november 16. Francisci Tamás az esztergomi érsekség zizedeinek adminisztrációjáról tesz jelentést. No. 3. 1553. január 5. Francisci Tamás néhai Bwssany Miklós hitelezőinek Nagytapolcsány districtus zizedeiből való kielégítéséről tesz jelentést. No. 21. 1553. január 28. Francisci Tamás az esztergomi érsekség zizedeinek számadásáról tesz jelentést. No. 22. 1553. január 31. Francisci Tamás az esztergomi vacans érsekség jövedelmének és zizedeinek számadásáról és Érsekújvár őrségének ellátásáról tesz jelentést. No. 39. 1553. február 27. Francisci Tamás az esztergomi vacans érsekség urbéres és egyéb jövedelmeinek, valamint zizedeinek számadását terjeszti be (mellékelve a számadás), továbbá Érsekújvár őrsége és a naszádosok ellátásáról, a jobbágysok panaszaikról, a Bars megyei dica behajtásának nehézségeiről, a nemesfémhányászat helyzetéről és a pénzverésről tesz jelentést. 1553. március 19. Francisci Tamás az esztergomi vacans érsekség jövedelmeiről és

tizedeiről, a körmöcbányai pénzverésről, Érsekújvár ellátásáról és a jobbágyság panaszairól tesz jelentést. (Melléklet: Erdegh János és Oláh János jelentése a Túróc megyei tizedről.) No. 57. 1553. április 9. Francisci Tamás az Eger várának újjáépítésére küldendő mesterek számára biztosított kocsikról, Érsekújvár ellátásáról, a Túróc megyei tizedbevételekről és a körmöcbányai pénzverés jövedelméről tesz jelentést. No. 60. 1553. április 16. Francisci Tamás az esztergomi érsekség tizedeinek adminisztrációjáról tesz jelentést. No. 61. 1553. április 17. Francisci Tamás a körmöcbányai pénzverésről, valamint az esztergomi érsekség jobbágyság helyzetéről és úrbéres panaszairól tesz jelentést. No. 70. 1553. április 29. Francisci Tamás az esztergomi érsekségi tizedborok elosztásáról és Érsekújvár várának ellátásáról tesz jelentést. No. 72. 1553. május 10. Francisci Tamás az esztergomi érsekség tizedeinek elszámolásáról tesz jelentést. No. 74. 1553. május 15. Francisci Tamás az esztergomi érsekség bortizedeinek elosztásáról tesz jelentést. No. 77. 1553. május 23. Francisci Tamás az esztergomi érsekség tizedeinek felhasználásáról tesz jelentést. Melléklet: Francisci Tamás május 17-én kelt levele. No. 112. 1553. július 14. Francisci Tamás az esztergomi vacans érsekség jövedelmeinek adminisztrációjáról tesz jelentést. No. 116. 1553. július 23. Francisci Tamás az esztergomi vacans érsekség jövedelmeinek és tizedeinek adminisztrációjáról tesz jelentést. No. 120. 1553. július 26. Francisci Tamás Saaphi István volt esztergomi érsekségi fiskális elmaradt fizetésére nézve intézkedést kér. No. 59. 1556. augusztus 16. Oláh Miklós esztergomi érsek tájékoztatást kér Muthnoky Mihály és Francisci Tamás, volt esztergomi érsekségi provizorok egykori fizetéséről. No. 61. 1556. augusztus 24. Francisci Tamás levele egykori esztergomi érseki provizori fizetéséről.

³⁰²⁵ MNL OL E 41 1553. No. 155. 1553. október 29. Werner György és Francisci Tamás a nagybányai bányakamaráról, a tiszántúli dica behajtásának menetéről és a politikai helyzetről tesznek jelentést. No. 159. 1553. november 13. Werner György és Francisci Tamás az erdélyi politikai helyzetről és nagybányai bányakamaráról tesznek jelentést. No. 165. 1553. december 11. Francisci Tamás az erdélyi katonai helyzetről és a királyi jövedelmekről tájékoztat. No. 171. 1553. december 26. Werner György és Francisci Tamás az erdélyi királyi jövedelmek adminisztrációjáról, birtokelkobzásról és újraadományozásról, az aranybevételekről és a hadsereg ellátásáról tesznek jelentést. No. 6. 1554. január 20. Werner György és Francisci Tamás erdélyi kiküldetésük során a királyi jövedelmek adminisztrációjával kapcsolatban eddig szerzett tapasztalataikról számolnak be. No. 18. 1554. március 16. Francisci Tamás Kys Pál deák javainak lefoglalásáról és a nagybányai nemesfémbányászatról tesz jelentést. No. 30. 1554. április 15. Francisci Tamás a nagybányai nemesfémbányászatról tesz jelentést. No. 72. 1554. október 19. Francisci Tamás a nagybányai nemesfémbányászatról, feldolgozásról és pénzverésről tesz jelentést. No. 78. 1554. november 16. Werner György a Francisci Tamás által Erdélyből küldött hiúzprémekről tesz jelentést. No. 4. 1555. január 14. Werner György jelentése a nagybányai bányakamaráról és nemesfémbevételekről, nemesfémbányászatról, az erdélyi politikai helyzetről és kincstári jövedelmekről, a Bihar megyei dicáról és Gyula vár őrségének ellátásáról és fizetéséről. (Francisci Tamás; Izabella királyné; János Zsigmond; Feigel testvérek; Feigel Péter; Péter deák; Vass László; de Gaioncellis Antonius kassai postamester [olasz]; Félix építőmester; Báthori András; Magochi Gáspár; Pesti Ferenc deák); Szatmárnémeti v.; Máramarosi sókamara; Tisza folyó; Szamos folyó; Geppelschacht bánya; Erdélyi püspök; Pozsonyi posta; Váradi püspök; Nagyvárad v.; (Másolat.) No. 7. 1555. január 17. Francisci Tamás jelentése Szentgyörgyi Péter deák hagyatékáról, a nagybányai nemesfémbányászatról és a tiszántúli katonai helyzetről. No. 8. 1555. január 28. Francisci Tamás jelentése a nagybányai nemesfémbányászat állapotáról, a pénzverésről, Nagybánya adójáról és közállapotairól. No. 10. 1555. február 3. Francisci Tamás jelentése (másolat) a nagybányai nemesfémbányászatról, pénzverésről és bevételekről, valamint Nagybánya város adójáról és közállapotairól. No. 16. 1555. március 3. Werner György jelentése egyes várak felszereléséről és ellátásáról, Gyula vár helyzetéről, valamint a nagybányai bányakamara és vár prefektusi tisztségének betöltéséről. (Francisci Tamás; Fejérváry János; Pesti Ferenc deák; Henney István; Petrowith Péter; Izabella királyné; Bornemisza Benedek; Báthori András; Miksa király, Kassa vár; Sáros vár; váradi püspök, Bihar m.; Krakó v.; Vischnitze vár [Lengyelország]; Eger vár). No. 19. 1555. március 7. Werner György jelentése a nagybányai nemesfémbányászat, bevétel és pénzverés adminisztrációjáról. (Báthori András; Bornemisza Benedek; Francisci Tamás, Huszt vár, Nagybánya vár). No. 28. 1555. március 17. Francisci Tamás jelentése Nagybánya vár erősítési munkálatainak számadásáról és a katonai helyzetről. (Báthori András; Pozzo Ferenc királyi főépítőmester; János Zsigmond), (Nagybánya v.; Erdély; Erdélyi pk.; Gyulafehérvár v.; nemesfémbányászat). No. 39. 1555. március 25. Francisci Tamás jelentése Nagybánya vár megerősítéséről, a nagybányai nemesfémbányászatról, Nagybánya városnak egy kincstári jobbágyság elleni hatalmaskodásról és a katonai helyzetről. No. 40. 1555. március 25. Francisci Tamás jelentése a nagybányai nemesfémbányászat helyzetéről. No. 42. 1555. március 28. Báthori András levele (másolat) Werner Györgyhez Nagybánya vár erősítési munkálatainak számadásáról. (Francisci Tamás; Nagy Máté). No. 44. 1555. április 1. Werner György jelentése a Bornemisza Benedekkel folytatott tárgyalások befejezéséről. (Francisci Tamás; Miksa király; Nagybánya v.). No. 45. 1555. április 5. Francisci Tamás jelentése Nagybánya és a kincstár közötti perrel. (Szomor János; Werner György; Soós Máté; Szentgyörgyi Péter deák; Báthori András; Feigel Testvérek; Kolozsvár v.; Váradi v.; leleszi konvent; Eperjes v.). No. 52. 1555. április 27. Haller Péter jelentése az erdélyi politikai helyzetről, pénzverésről, a királyi hadsereg zsoldjának fizetéséről, saját számadásáról és György barát hagyatékáról. (Vass

4. diplomáciai tevékenység

- 1552 a nyitrai püspök megbízatásából próbált gyalogosokat toborozni (sikertelenül)³⁰²⁶

5. szerzett birtokok

Az uralkodó 1556. szeptember 2-án Franciscinek adományozta Ung; Wynna; Kystarna; Naghtarna; Zabana; Chogyo; Zochogo; Kysgesen; Naghgesen; Nagnybnycza; Zobrancz; Oztroh; Naghmyhal; Ztranya; Kysgozon; Kyszalachka; Paskowcz; Naghtybnycze birtokokat, amelyeket Ödönffy Jánostól és Nagymihályi Sándortól kobzott el azok hűtlensége miatt.³⁰²⁷

1556. szeptember 17-én az uralkodó Franciscinek, Zewlessy Mártonnak, Chyga Jánosnak, Dorman-i Márknak, valamint Chohan Andrásnak adományozta Szabolcs; Lewk; Ezlar; Kerezthwth; Ibran; Janossy; Pethnehaza; Nadwdwar; Teth; Naghffalw; Pety; falvakat.³⁰²⁸

1559. április 5-én az uralkodó Franciscinek, Chohan János egri udvarbírónak és Zewlessy Mártonnak adományozta Szabolcs; Lewk; Ezlar; Kerezthwth; Ibran; Janossy; Pethnehaza; Nadwdwar falvakat, amelyeket a felségárulás bűnébe esett Ibrányi Jánostól, Ferentől és Bálinttól kobzott el.³⁰²⁹

1559. április 5-én az uralkodó Franciscinek, Chohan Andrásnak, Paczoth Zsigmondnak és Warathkay Miklósnak adományozta Lewelek (Szatmár m.) és Rakos (Szabolcs m.) falvakat, amelyeket Ibrányi Jánostól, Ferentől és Bálinttól kobzott el hűtlenségük miatt.³⁰³⁰

László; Werner György; Francisci Tamás; Váczy Péter; Knaissel Henrik; Régen mv.; szászok; Marosvásárhely mv.; Várad v.). No. 64. 1555. június 3. Francisci Tamás jelenti, hogy Feigel Péter és Bornemisza Imre nagybányai királyi biztosoknak 500 Ft-nyi összeget adott át. No. 71. 1555. június 20. Francisci Tamás jelentése a Felsőbánya mezőváros által felvett uzsorakölcsön ügyéről. (Nemesfémhányászat.). No. 93. 1555. szeptember 9. Francisci Tamás levele (másolat) Werner Györgyhez Nagybánya vár szemléjéről és saját visszatéréséről. No. 94. 1555. szeptember 9. Francisci Tamás levele Bathori Andrásnak (másolat) Nagybánya vár és a nemesfémhányászat helyzetéről. No. 98. 1555. szeptember 18. Francisci Tamás jelentése (másolat) Nagybánya vár és a nagybányai nemesfémhányászat helyzetéről, valamint a Péter deák elleni büntető perről. No. 101. 1555. szeptember 25. Werner György javasolja, hogy Francisci Tamást egészségi állapota miatt hívják vissza Nagybányáról, és az ottani nemesfémhányászat és beváltás, valamint pénzverés adminisztrációját más személyre bízzák. No. 104. 1555. szeptember 26. Francisci Tamás jelentése a nagybányai nemesfémhányászat helyzetéről és saját felmentéséről. No. 112. 1555. október 8. Werner György jelentése a kassai katonaság fizetéséről, a nagybányai és máramarosi kamarák jövedelmeiről, a Huszt várhoz tartozó néhány falu körüli birtokvitáról és Francisci Tamás felmentéséről. No. 115. 1555. október 19. Francisci Tamás jelentése a nagybányai nemesfémhányászat helyzetéről. No. 131. 1555. november 12. Francisci Tamás jelentése a nagybányai nemesfémhányászat állapotáról. No. 16. 1557. január 26. Francisci Tamás levele Kaczky György, volt nagybányai kamaragróf számadásáról. No. 33. 1557. február 25. Francisci Tamás levele a nagybányai működéséről adandó számadás tárgyában. No. 12. 1559. március 7. Francisci Tamás felségfolyamodványa, amelyben a nagybányai működése idején és a rebellesek által elszenvedett kárainak megtérítését kéri.

³⁰²⁶ Makkay Ferenc: Parasztság és zsoldosszolgálat a XVI. századi Magyarországon. In: Hadtörténelmi Közlemények, 3. évf. (1956) 1. sz. 39. p.

³⁰²⁷ MNL OL A 57 Libri regii 3. köt. 318. p. Donatio bonorum infrascriptorum infidelium Alexandri de Nghmyhal, et Joannis Ewdemffy egregio Thomae Francisci facta.

³⁰²⁸ MNL OL A 57 Libri regii 3. köt. 331. p. Donatio bonorum infrascriptorum Stephani Ihethy et Joannis Ibrany in possessionibus etc. per notam perpetua infidelitatis eorundem egregiis Thomae Francisci, Martino Zewlessy, Joanni Chyga, Marco de Dorman et Andreae Chohan facta.

³⁰²⁹ MNL OL A 57 Libri regii 3. köt. 566. p. Donatio bonorum infrascriptorum per notam infidelitatis Joannis, Francisci et Valentini Ibrany, egregiis Thomae Francisci consiliario Camerae Hungaricae, Andreae Chohan viceprovisori Agriensi, Martino Zelewsky et Marco de Dorman facta. Az egri káptalan beiktatási jelentése az adományozásról itt: ÖStA Hoffinanz-Ungarn RN 12. Konv. 1565. fol. 253-254. 1565. június 8.

³⁰³⁰ MNL OL A 57 Libri regii 3. köt. 567. p. Donatio bonorum infrascriptorum per notam infidelitatis Joannis, Francisci et Valentini Ibrany, egregiis Thomae Francisci consiliario Camerae Hungaricae, Andreae Chohan, Sigismundo Paczot et Nicolao Warathkay facta.

6. házastárs, gyermekek

7. egyéb

Szakértelmét kiemelte egy királyi dekrétum, amikor az alsó-magyarországi bányavárosokba akarták kiküldeni mint vizsgálóbiztost.³⁰³¹

---

³⁰³¹ Gecsényi 2008, 481. p.

Gerendi Miklós (1460/1490'/1500k.?³⁰³²-/1541?³⁰³³)

1. családi háttér: szülők társadalmi besorolása, családi birtokok, nemzetiség

Köznemesi származás.³⁰³⁴ Bónis szerint Thorda megyei a családja.³⁰³⁵ Minden bizonnyal jómódú családról van szó: Bornemissza János pozsonyi ispán Andrea del Burg(i)o követhetett írott levelében az alábbiakról panaszkodik: „Ignorantias et fatuitates, que hic acta sunt in congregatione, intellexit. De quibus nichil scribo, quia intelliget magnificentia vestra ab isto secretario regie maiestatis Gerendy nomine, est de bona familia nobilium Transsilvanensium et bonis habundat et a Maylath quoque, quibus avaritiis, superbiis et favoribus malitiosis regnum reliquerunt cum vili presidio et produnt aliqui confinia.”³⁰³⁶ Ez megerősíti erdélyi nemesi származását.

Gerendi Miklós korán elveszítette édesapját.³⁰³⁷ Anyja, Klára asszony Rubint Kerubhoz ment feleségül, aki megpróbálta megszerezni a Gerendi-árvák birtokait, így a gyermekek és örökségük Erdélyi János és Márton gondjaiba kerültek.³⁰³⁸

Talán rá vonatkozik az alábbi bejegyzés: II. Ulászló a néhai Gerendi Miklós kiskorú fiait, Lászlót, Pétert, Mátyást és Miklóst anyjuk és mostohaapjuk ellenében védelmébe veszi s megparancsolja Erdélyi Jánosnak és Mártonnak, hogy nevezettek anyjok, mostoha apjuk és bárminő törvénytelen háborgatok ellen jogaikban védelmezzék meg.³⁰³⁹ Ha 1500-ban még csak néhány esztendő volt, érthetőbb királyi titkári kinevezése az 1520-as években. A fiúk nevének sorrendje azt sugallja, hogy ő volt a legkisebb a családban, így ha a legnagyobb is kiskorú, ő még csak néhány esztendő lehetett.

CLV. 1500. jan. 31. Szentgyörgyi Péter erdélyi vajda előtt Erdélyi János és Márton mint a Gerendi Miklós gyermekeinek gyámjai Magyar- és Oláhbányabükköt s a gerendi hegyen levő szőlőt a gyermekek teljes korúságáig az özvegynek átengedik.³⁰⁴⁰

Talán rokonságban áll azokkal a Gerendiekkel, akik 1360-ban az erdélyi káptalan előtt Eorke nevű birtokukra vonatkozó okleveleket szereztek vissza.³⁰⁴¹ Elképzelhető, hogy őse volt az az erdélyi származású Gerendi Miklós, aki 1418 körül Ozorai Pipo szolgálatában állt.³⁰⁴²

Erdélyi ősökre: 1450. k. nov. 10. Farnasi Dénes és a Gerendi Miklós fiai Tordalaka vitás határát fogott bírák közbenjárására a nevezett convent előtt közös akarattal megállapítják...³⁰⁴³ A kolosmonostori convent előtt Kövendi Domokos az Aranyas széki székelység képében

³⁰³² Iskoláztatása alapján számolt adatok; valószínűleg a későbbi a helyes. Horn Ildikó az 1490-es évekre datálta születését. Horn 2002, 118. p.

³⁰³³ 1528: Tüskés 2008, 244. p. no. 2877. ez az adat téves, hiszen számos későbbi forrásban is szerepel. 1541: Bessenyei 2007, 81. p. (l. később)

³⁰³⁴ C. Tóth Norbert: Politikatörténeti források Báthori István első helytartóságához. (1522-1523). Bp., 2010. (MOL Kiadványai, II. Forráskiadványok 50.); l. még Köblös József: A Jagelló-kori egyházi középréteg egyetemjárása. In: Az értelmiség Magyarországon a 16-17. században. Szerk.: Zombori István. Szeged, 1988. 37. p.; l. még Gyulai Rikárd: Adatok a Gerendi család történetéhez. I-IV. Közlemény. In: Genealogiai Füzetek. (1906) 49-56. p.

³⁰³⁵ Bónis György: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Bp., 1971. 324. p.

³⁰³⁶ Kiadja: C. Tóth 2010, 181. p. no. 166.

³⁰³⁷ Horn 2002, 118. p.

³⁰³⁸ Horn 2002, 118. p.

³⁰³⁹ Barabás Samu: A római szent birodalmi gróf széki Teleki család oklevéltára. II. köt. 1438-1526. Bp., 1895. XIV-XIV. p.

³⁰⁴⁰ uo. XV. p.

³⁰⁴¹ Jakó Zsigmond: Erdélyi okmánytár II. köt. 1301-1339. Bp., 2004. (MOL Kiadványai, II. Forráskiadványok 40.) 50. p. no. 48. További Gerendieket is említ a kötet, de a rokonság bizonytalan volta miatt őket itt és most nem tárgyalom.

³⁰⁴² Engel Pál: Ozorai Pipo. In: Ozorai Pipo emlékezete. Szerk.: Vadas Ferenc. Szekszárd, 1987. (Múzeumi Füzetek Szekszárd). 71. p.; Mályusz Elemér: Zsigmond-kori oklevéltár. VI. köt. 1417-1418. Bp., 1999. (MOL Kiadványai, II. Forráskiadványok 32.) 632. p. no. 2609.

³⁰⁴³ Barabás Samu: Székely oklevéltár 1219-1776. 16., 76-77. p. no. 42.

tiltakozik az ellen, hogy Farnasi Dénes az Aranyas folyó mentén a Szászát mellett, a Gerendi Miklós fiai pedig a Füzügy vize felől a székelyek földéből jókora darabot elfoglaltak.

1510. ápr. 20. Gerendi László és neje Gedrud özv. Sándor Jánosné ez utóbbi fiának Sándor Gáspárnak az atyja birtokai jövedelméből évenként fizetendő összegre nézve Barlabásy Lénárttal és társaival a nevezett convent előtt egvességre lépnek.³⁰⁴⁴

2. képzettség: tanulmányok, nyelvtudás, gazdasági ismeretek

1503-1512 között valamikor (tehát az időszak egy részében) tanult a váradi iskolában Thurzó Zsigmonddal és Váradi Péterrel együtt.³⁰⁴⁵ Thurzó Zsigmond püspök pártfogolta.³⁰⁴⁶ Itt kötött életre szóló barátságot iskolatársával, Oláh Miklóssal.³⁰⁴⁷

Egyetemi végzettségéről nem maradt fenn adat, de Horn szerint későbbi pályája és baráti köre széleskörű humanista műveltségre enged következtetni (Ursinus Velius és Georg Wernher írtak hozzá verst).³⁰⁴⁸ Humanista kapcsolataira utal, hogy királyi kancelláriai secretarius társai között találjuk Oláh Miklóst, Nádasdy Tamást és Piso Jakabot is.³⁰⁴⁹ Vekov sem tud Gerendi egyetemi tanulmányairól, de kiemeli, hogy műveltségben nem maradt szégyenben egyetemet végzett kortársai, így Thurzó Zsigmond, Várdai Ferenc avagy Gosztonyi János mellett.³⁰⁵⁰ Tüskés Annánál szerepel egy adat, amely szerint „Nicolaus Grend de Transsilvania, dominus, nobilis” 1475-ben beiratkozott a bécsi egyetemre³⁰⁵¹; ez a személy semmiképpen sem lehet azonos azzal, aki 1503-1512 között a váradi iskolában tanult (Tüskés egyébként néhány tisztsége alapján azonosítja az itt tárgyalt Gerendi Miklóssal).

Vekov Taurinust idézi, aki szerint Gerendi „nemcsak a latin történetírásért rajongott, de érdeklődött Thuküdidész és Polübiosz művei iránt is”.³⁰⁵² Georg Reichstorffer Chorográphiáját Gerendi Miklósnak ajánlotta.³⁰⁵³ Silesius Logus neki ajánlotta némely költeményét.³⁰⁵⁴ Brenner Márton orvos és evangélikus lelkész Gerendinek ajánlotta Dialogus ad Matthiam invietissimum régen ezt Beatricem reginam, de vitae humanae conditione et corporis aegritudine toleranda című művét (Basel, 1540, Bécs, 1541).³⁰⁵⁵

Gerendi királyi titkárként összejárt más humanistákkal is.³⁰⁵⁶ Leggyakrabban Piso Jakab királyi titkár budai házában találkoztak. A kör tagjai voltak többek között Piso, Nádasdy Tamás, Oláh Miklós és Szalaházy Tamás királyi titkárok, de 1525 telén például két sziléziai származású humanista, Caspar Ursinus Velius és Geog von Logau is Pisónál vendégeskedett.

3. életpálya állomásai, viselt tisztségek, hivatalok

- kancelláriai referens a nagykancellárián³⁰⁵⁷

³⁰⁴⁴ uo. 28. p. no. 134.

³⁰⁴⁵ Téglás Gábor: Középkori iskoláztatásunk történetéből. In: Budapesti Szemle 147. köt. (1911) 415-417. sz. 299. p., Köblös szerint 1475-76 a bécsi egyetemre járt; fokozatot nem szerzett. Köblös 1988, 37. p. Szerintem ez egy másik, azonos nevű illető, mert 50 évesen nem valószínű, hogy királyi titkár lett volna, és erdélyi püspökségét talán meg sem érte volna. Bónis 1971, 324. p.

³⁰⁴⁶ Horn 2002, 118. p.

³⁰⁴⁷ Horn 2002, 118. p.

³⁰⁴⁸ Horn 2002, 118. p.

³⁰⁴⁹ Horn 2002, 119. p.

³⁰⁵⁰ Vekov Károly: Az erdélyi reneszánsz és a mátyási modell. In: Korunk, III. évf. (1998) 9. sz. 19. p.

³⁰⁵¹ Tüskés Anna: Magyarországi diákok a bécsi egyetemen 1365-1526. Bp., 2008. 244. p. no. 4877.

³⁰⁵² Vekov Taurinust idézi. uo. 21. p.

³⁰⁵³ uo. 24. p.

³⁰⁵⁴ Békefi Remig: *Analecta recentiora ad historiam renaissance in Hungaria litterarum spectantia*. Ed. Stephanus Hegedüs. Budapest, 1906. (könyvismertetés) Századok, 41. Évf. (1907) 3. sz. 562. P.

³⁰⁵⁵ I. Brenner Márton szócikk. In: Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. I. köt. Bp., 1891. 1335. p.

³⁰⁵⁶ Lakatos Bálint. Kállai Imre főesperes és királyi titkár kinevezése (1523-1525). In: Századok, 144. évf. (2010) 2. sz. 428. p.

³⁰⁵⁷ é. n.: Bónis 1971, 324. p.

- királyi titkár³⁰⁵⁸ (1523-1527)
- kükküllői örkanonok (Piso Jakabbal együtt)³⁰⁵⁹ (1523)
- telegdi főesperes³⁰⁶⁰ (Kálnay Imrével egyszerre) (1523)
- ugocsai főesperes³⁰⁶¹ (e minőségben bekerült az erdélyi káptalan testületébe) (1524)
- budai káptalan tagja/kegyura³⁰⁶² (prépost) (1525-1526)
- királyi adószedő³⁰⁶³ (1525)
- a székesfehérvári káptalan örkanonokja³⁰⁶⁴ (1525-1534)
- a helytartóság tanácsosa (1527/1528-)³⁰⁶⁵

³⁰⁵⁸ 1523: Horn 2002, 118-119. p., C. Tóth 2010, 178. p. no. 163.; 181. p. no. 166.; Gerendi tájékoztatta a Szávaszentdemeter-Nagyolaszi melletti csatáról Szidlowiczki Kristóf lengyel kancellárt. Kubinyi András: A Szávaszentdemeter-Nagyolaszi győzelem 1523-ban. Adatok Mohács előzményéhez. In: Hadtörténelmi Közlemények, 25. évf. (1978) 2. sz. 220. p.; MNL OL DL-DF 82627.; 1524: Kubinyi András: A Jagelló-kori értelmiség. In: Az értelmiség Magyarországon a 16-17. században. Szerk.: Zombori István. Szeged, 1988. 20. p.; l. még DL-DF 82634 Gerendi Miklós levele Várdai Pál gyulafehérvári püspökhöz; Házi Jenő: Sopron szabad királyi város története. I. rész. 7. köt. Oklevelek, levelek és iratok 1521-től 1531-ig. Sopron, 1929. 84. p. no. 60.; 1525: Sörös Pongrácz: A székesfehérvári örkanonokság története 1543-ig. In: Századok, 50. évf. (1916) 9-10. Sz. 578. p. (április 23-án egy oklevelet már fehérvári örkanonokként és királyi titkárként tett előterjesztésére állítottak ki); Köblös József: A budai, fehérvári, győri és pozsonyi káptalan archontológiája: 1458-1526. Bp., 1987. (Forrástudományi Segédletek 3.) 32., 78. p.; MNL OL DL-DF 247761 stb.; 1527: Benedek Gyula: Kunszentmárton város oklevelei és fontosabb iratai 1333-1737. Szolnok, 2002. (Documentatio Historica VII.) 64. p.; Köblös 1987, 78. p.; Gyárfás István: A jász-kúnok története 3. köt. 1301-1542. Szolnok, 1883. 388. p.; 1523-1526: Kasza Péter: Brodarics-emlékkönyv: egy különleges pártváltás a mohácsi csata után: Brodaics István szerémi püspök búcsúlevele I. Ferdinánd királyhoz: 1527. március 18., Dévény. Bp., 2011. 26. p.; Benedek Gyula: Iratok és oklevelek Külső-Szolnok vármegye XVI. századi történetéhez. In: Zounuk, 8. évf. (1993) 247. p.; Vekov 1998, 19. p.; Sörös 1916, 578. p. (Ferdinánd november 5-i koronázásának még örkanonok volt, de már megígérték neki az erdélyi püspökséget); 1523-1525: Szilágyi Loránd: A magyar királyi kancellária szerepe az államkormányzatban 1458-1526. In: Turul, 48. évf. (1930) 52. p.

³⁰⁵⁹ MNL OL DL-DF 82627.

³⁰⁶⁰ MNL OL DL-DF 82613 Forgách Ferenc királyi kamarás levele Várdai Ferenc erdélyi püspökhöz, 1523. szeptember 10.: a pápa János főesperes halálával megüresedett telegdi főesperességet Kálnay Imre kérésére, neki adományozta. A király közben ezt a stallumot Gerendy Miklósnak adta. Kéri, hogy a pápai adomány járuljon hozzá a püspök. l. még uo. DL-DF 82615: A váci püspök [?] Warda-i Ferenc erdélyi püspöknek, 1523. szeptember 11.: a király adományából Gerend-i Miklós királyi titkár nyerte el a János főesperes halálával megüresedett telegdi főesperességet. A pápa azt másnak adományozta. Reméli, a római adomány nem befolyásolja Gerend-i jogainak érvényességét. Warda-i támogassa Gerend-it. S.k. aláírás után: kérése teljesítése esetén ő sokkal nagyobb dolgokra is kész. Minden bizonnyal így történt, hiszen nem találtam további adatot Gerendi telegdi főesperességére vonatkozóan. uo. DL-DF 82616 Szatmári György esztergomi érsek Warda-i Ferenc erdélyi püspöknek, 1523. szeptember 15.: János mester főesperes Rómában meghalt. A pápa Kálnay Imrének szándékozik a főesperességet adni, a király Gerendy Miklósnak, titkáranak. A pápai döntés bizonytalan. Jobb, ha a püspök Gerendy kinevezéséhez adja consensusát. Különb a pápa olaszt, vagy más idegent nevez ki. II. Lajos Warda-i Ferenc erdélyi püspöknek, 1523. december 23.: Udalicus örkanonoknak elhalálozásával megüresedett helyre Gerend-i Miklóst, titkárát ajánlja, kinek eddig nem volt beneficiuma. Eredeti. Papír. Papírfelzetes zárópecsét. uo. DL-DF 82626; Lakatos 2010, 422. p.

³⁰⁶¹ 1524. Augusztus 12-én e minőségben (valamint királyi titkárként) járt Szebenben a lutheránus vallás terjeszkedésének megakadályozására (l. később!). In: Sörös 1916, 578. p.; Lakatos 2010, 422. p.; é. n.: Vekov 1998, 19. p., é. n.: Bónis 1971, 324. p.; Tüskés 2008, 244. p. no. 4877.

³⁰⁶² 1525: Köblös 1988, 34. p.; Köblös 1987, 32., 219. p.; MNL OL DL-DF 246175, 247761 stb.; 1525-1526: Kasza 2011, 26. p.; Lakatos 2010, 422. p., é. n.: Bónis 1971, 324. p.; Tüskés 2008, 244. p. no. 4877.

³⁰⁶³ 1525: Köblös 1987, 32. p.

³⁰⁶⁴ 1525-1527: Köblös 1988, 37. p; Köblös 1987, 78., 222. p., Tüskés 2008, 244. p. no. 4877.; 1525 (első említése egy oklevélben 1525. április. 23-án): Sörös 1916, 578. p.; 1527: Benedek 1993, 247. p.; MNL OL A 57 Libri regii 1. köt. 30. p.; 1526: Mária királyné levele Ferdinánd főherceghez, amely szerint magyar ügyben Gerendi Miklós fehérvári örkanonokot küldi hozzá. Pozsony, 1526. október 25. Kiadja: Bauer, Familienkorrespondenz I 482. Eredeti: ÖStA HHStA UA AA Fasc. 2. Konv. C 30., Károly János: Fejér vármegye története. 2. köt. Székesfehérvár, 1898. 142. p.; Ortway Tivadar: Mária, II. Lajos magyar király neje 1505-1558. Bp., 1914. (Magyar történeti életrajzok) 210. p.; Lakatos 2010, 422. p.; Benedek 2002, 64. p., é. n.: Fallenbüchl 1988, 109. p., é. n.: Bónis 1971, 32. p., -1534: Bónis 1971, 324-325. p.

³⁰⁶⁵ 1527: Ember 1946, 92. p.; 1528-: R. Kiss 1908, XIX. p.

- királyi kincstartó Erdélyben³⁰⁶⁶ (1527-1529)
- erdélyi/gyulafehérvári püspök³⁰⁶⁷ (1526-1542)
- a Magyar Kamara elnöke/kincstartója³⁰⁶⁸ (1528-1529, 1531-1534) (1528-1529 között nagyobb részben távol volt Budától!³⁰⁶⁹)
- horvátországi helytartó³⁰⁷⁰ (1535/1536-1536,)

3./a) kamarai kiküldetések

- 1540 Peregi Albert pécsi prépost és Georg Reicherstorffer mellett tagja a Fuggerek erdélyi sőügyben benyújtott számadását felülvizsgáló bizottságnak.³⁰⁷¹

4. diplomáciai tevékenység

Királyi titkárként kisebb diplomáciai feladatokat is ellátott Lengyelországban (sajnos Horn nem tér ki ezekre).³⁰⁷²

1524. augusztus 12. II. Lajos király Gerendit és Ráskay Gáspárt királyi biztosokként Pemflinger Márk szász grófhhoz és a szebeni tanácshoz a lutheri eretnokség elleni fellépés

³⁰⁶⁶é. n.: Laczlavik György: Várday Pál esztergomi érsek, királyi helytartó pályafutásának kezdete. In: Levéltári Közlemények, 75. évf. (2004) 2. sz. 33. p.; 1527: Ember 1946, 92. p.; 1529: Jakó Zsigmond: A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei. II. köt. 1485-1556. Bp., 1990. (MOL Kiadványai, II. Forráskiadványok 17.) 502. p. no. 4251.; 1531: Jakó 1990, 531. p. no. 4357.; Tagányi Károly–Réthy László–Kádár József: Szolnok-Doboka megye monographiája. 2. köt. A vármegye községeknek részletes története. Ds., 1900. 108. p.; Kemény József: Hazai tudósaink a XV. És a XVI. Században. In: Új Magyar Múzeum, VII. Éve. (1857) 1. Az. 342-344. p. Egy verséből derül ki, hogy Gerendi előbb kincstartó volt, és csak azután erdélyi püspök.

³⁰⁶⁷1527-1540: Kasza 2011, 26. p.; 1526: Buzási János: Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Bécs: A Birodalmi Levéltárak magyar vonatkozású iratai. II. köt.: Mainzi főkancellári levéltár. Bp., 1979. (Levéltári Leltárak 76.). 118. p.; 1526-1527: Buzási János: Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Bécs: A Birodalmi Levéltárak magyar vonatkozású iratai. I. köt.: A Birodalmi Udvari Tanács és a Birodalmi Udvari Kancellária levéltára. 2. rész. Bp., 1979. (Levéltári Leltárak 76.) 317. p.; 1527: Ember 1946, 92., p.; Kasza Péter szerint csak 1527-től erdélyi püspök, l. Stephanus Brodericus – Epistulae. Szerk.: Kasza Péter. Bp., 2012. (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum, Series Nova XIV.) 480. p. 20. lábjegyzet. 1528: Tüskés 2008, 244. p. no. 4877.; Bessenyei 2003, 99. p.; Házi 1929, 267., 276., 326. p.; Nagy István–F. Kiss Erzsébet: A Magyar Kamara és egyéb kincstári szervek. Bp., 1995. (MOL kiadványai, I. Levéltári Leltárak 9.) 5. p.; Ember 1946, 119. p.; Jakó 1990, 495. p. no. 4223., hivatkozva: DL-DF: 36402.; 1529: Jakó 1990, 502. p. no. 4251.; 1531: Házi 1929, 376. p.; Jakó 1990, 531. p. no. 4357.; 1534: Jakó Zsigmond–Valentiny Antal: A torockószent-györgyi Thorotzkay család levéltára. Kolozsvár, 1944. (Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára I.) 27. p. no. 62.; 1538: Bedy 1938, 294. p.; 1540: Iványi Béla: Buda és Pest sorsdöntő évei 1526-1541: főleg levéltári források alapján. In: Tanulmányok Budapest Múltjából, 9. évf. (1941) 52. p.; 1542: Ember Győző: A magyar királyi pozsonyi kamara zárszámadása 1542-ben. In: Levéltári Közlemények, 61. évf. (1990) 1-2. sz. 76., 79. p.; 1538-ban volt erdélyi püspökként aposztrofálja a kolozsmonostori konvent egy oklevele, l. Jakó 1990, 612. p. no. 4665., é. n.: Bónis 1971, 324. p., fallenbüchl 1988, 74. p.

³⁰⁶⁸ 1527: Habermann Gusztáv: A szegedi főszóhivatal személyzete 1790-1848. In: Tanulmányok Csongrád megye történetéből. 14. köt. Szeged, 1989. 116. p.; 1527-1529: Ember 1946, 131. p.; 1527-1530: Fallenbüchl 1988, 109. p., 1528: Pálffy Géza: A bécsi udvar és a magyar rendek a 16. században. In: Történelmi Szemle, 115. évf. (1999) 3-4. sz. 346. p.; Wellmann Imre: Rendi állás és hivatali rang a XVIII. század eleji kormányhatóságokban. In: 18. századi agrártörténelem. Válogatás Wellmann Imre agrár- és társadalomtörténeti tanulmányaiból. Szerk.: Veres László. Miskolc, 1999. (Officina Musei 9.) 430. p.; Vécsey Tamás: János és az 1569. LVIII. T-cikk. In: Értekezések a Történeti Tudományok köréből. 22. köt. (1911) 677. p.; 1527-1529: Ember 1946, 131. p., 1528-: uo. 119. p. (sic!); Gecsényi 2001, 56. p., 1528-: Gecsényi 2008, 477. p., 1531-: Gecsényi 2001, 57. p. ugyanis ekkor még többször használta kincstartói címét, 1527-1530: Fallenbüchl 1988, 109. p., 1534: Iratok Bánffy László hadikiadásainak, ill. Bolondóc megerősítésével kapcsolatos költségeinek megtérítésével kapcsolatban. Köztük Ferdinánd utasítása Gerendi kincstartóhoz. Bécs, 1534. november 11. ÖStA HU RN 4. Konv. 1553 január fol. 17.

³⁰⁶⁹ Gecsényi 2001, 56. p.

³⁰⁷⁰ 1535-1536: Fallenbüchl 1988, 74. p., 1536-: Monumenta... 1874, 617. p.

³⁰⁷¹ ÖStA Ungarische Gedenkbücher Bd. 383. fol. 223r-v

³⁰⁷² Horn 2002, 119. p.

céljából.³⁰⁷³ A királyi rendeleteknek és Szalkai László rendeletének (1524. aug. 15.) közvetlen eredménye az volt, hogy a királyi biztosok: Ráskay Gáspár és Gerendi Miklós követelésére az eljáróság Luther Márton könyveit fölmutattatta és azokat nyilvánosan elégettette.³⁰⁷⁴

Kancelláriai referensként diplomáciai küldetésben járt Lengyelországban.³⁰⁷⁵

1525. november 15-én II. Lajos Gerendit Dóczy János kincstárnok oldalán titkos megbízatásokkal a szászokhoz küldte.³⁰⁷⁶ Sörös szerint a megbízatás pénzügyi természetű volt, bővebben azonban nem közöl.³⁰⁷⁷

Mária királyné 1526 októberében Gerendit küldte Ferdinándhoz magyar ügyekben.³⁰⁷⁸

1538. február elején Gerendi I. Ferdinánd követe Révay Ferenc királyi személynökkkel a Szapolyai Jánossal való tárgyalásokra.³⁰⁷⁹

Gerendi királyi biztos Batthyány Ferenc Vas megyei főispánnal együtt az uralkodó által 1539. szeptember 21-re összehívott pozsonyi országgyűlésen.³⁰⁸⁰

5. szerzett birtokok

1528-ban megkapta Szentmihályköt (? : nem derül ki, hogy miként).³⁰⁸¹ 1528-ban kérte Weres Márton erdélyi birtokait, aki Szapolyai mellé állt.³⁰⁸²

6. szerzett rangok

7. házastárs, gyermekek

-

8. egyéb

1492 bandériumtartásra kötelezettek között Gerendi neve is megtalálható.³⁰⁸³ Mivel meglehetősen korai az időpont, elképzelhető, hogy ez egy másik Gerendi Miklós (pl. az apja, l. család).

Bónis szerint Thurzó Zsigmond püspök támogatásával jutott be a kancelláriába.³⁰⁸⁴

A mohácsi csata után a többi királyi titkárral együtt Mária oldalán, Pozsonyban találjuk.³⁰⁸⁵ Valószínűleg nem igaz, hogy később pártot váltott, bár 1527-ben azt nyilatkozta Zsigmond

³⁰⁷³ Fraknói Vilmos: Pemfflinger Márk szász gróf élete, különös tekintettel a reformáció elterjedésére az erdélyi szászok között. Bp., 1875. 52. p.; Hanuy Ferenc: A lutheránizmus Magyarországon a mohácsi vész előtt. III. közlemény. In: Katolikus Szemle, 20. évf. (1906) 5. sz. 482. p.; Zoványi Jenő: A reformáció Magyarországon a mohácsi vészig. In: Protestáns Szemle, 3. évf. (1891) I-IV. füzet. 215. p., csak utal erre Bónis 1971, 324. p.

³⁰⁷⁴ Hanuy 1906, 485. p.; Horn röviden utal rá, l. Horn 2002, 119. p.

³⁰⁷⁵ Bónis 1971, 324. p.

³⁰⁷⁶ Fraknói 1875, 64. p.

³⁰⁷⁷ Sörös 1916, 578. p.

³⁰⁷⁸ Mária királyné levele Ferdinánd főherceghez. Pozsony, 1526. október 25. Pozsony, 1526. október 25. Kiadja: Bauer, Familienkorrespondenz I 482. Eredeti: ÖStA HHStA UA AA Fasc. 2. Konv. C 30.

³⁰⁷⁹ Bedy Vince: A győri székeskáptalan története. Győr, 1938. (Győr egyházmegye múltjából, 3.) 294. p.

³⁰⁸⁰ Monument Hungariae Historica 3. Monumenta Comitania regni Hungariae 2. 1537-1545. Szerk.: Fraknói Vilmos. Bp., 1875. 116. p.

³⁰⁸¹ Buzási János: Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Bécs: Ungarische Akten: Allgemeine Akten: Tematikus repertórium. Bp., 1977. (Levéltári Leltárak 70.) 68. p.

³⁰⁸² Gerendi Miklós nevében beadott supplicatio, amelyben kéri Weres Márton erdélyi nemes birtoait, mivel az Szapolyai pártjára állt. 1528. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 8. Konv. A 81.

³⁰⁸³ Neumann Tibor: Békekötés Pozsonyban – országgyűlés Budán. A Jagelló-Habsburg-kapcsolatok egy fejezete (1490-1492). Második közlemény. In: Századok, 145. évf. (2011) 1. sz. 323. p.

³⁰⁸⁴ Bónis 1971, 324. p.

³⁰⁸⁵ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 2. Konv. C 30 Mária királyné – Ferdinánd főherceg (orig. latin) magyar ügyben Gerendi Miklós fehérvári örkanonokot küldi hozzá. – Maria regina mittit Nicolaum de Gerend, custodem ecclesiae Albensis, regium secretarium ad Ferdinandum „in rebus ad salutem et commodum Regni Hungariae pertinentibus”. Kasza 2012, 182. p., 4. lábjegyzet; Bessenyei József: Ferdinánd király és a magyarországi

lengyel királynak, hogy kész alávetni magát Szapolyainak, ha büntetlenségben részesül.³⁰⁸⁶ Ferdinánd megígérte neki, hogy amint az ország meghódol neki, püspökké teszi.³⁰⁸⁷ Draskóczy említi, hogy 1527 után Gerendi Miklós erdélyi püspök volt az erdélyi Ferdinánd-párt vezetője.³⁰⁸⁸

1528-ban Caspar Ursinus Velius verseskötetet adott ki Gerendi és Szalaházy Tamás egri püspök tiszteletére.³⁰⁸⁹

1528-ban pártfogoltja számára javadalmat kért: Gerendi Miklós latin feljegyzése, amelyben az uralkodót emlékezteti, hogy jelen levélke felmutatójának, Pál deáknak adta a gyulafehérvári káptalan örökönkságát, ha nem lehetséges, valamely más javadalmat kér neki, emlékeztet tovább Albert „notarius noster” adományozási ügyére.³⁰⁹⁰

1528: Gerendi Miklós kincstartó – I. Ferdinánd (orig. latin) erdélyi vajdáról (Perényi Péternek tett ígéretekre emlékezteti az uralkodót, említi emberét, Pál deákot, kéri magának az erdélyi püspökségbeli javadalmak adományozási jogát.³⁰⁹¹

1529. január 21-ére összehívta a három rend gyűlését Gerendre, ahol a megjelent rendeket felhívta, hogy ragadjanak fegyvert Ferdinánd oldalán, és ajánljanak meg pénzsegélyt.³⁰⁹² Nagy nehezen meggyőzte a rendeket, hogy katonákat állítsanak ki.

1529. februárjában arról panaszkodott a Helytartótanácsnak, hogy hiába vár segítséget, a moldvai vajda mindent elpusztít.³⁰⁹³

1529. májusában a segesvári országgyűlésről, a moldvai vajda készülődéséről és a törökről tájékoztatta Ferdinándot.³⁰⁹⁴ Ugyanezen a napon kelt Ferdinánd instrukciója Gerendi és Pemfflinger számára az erdélyi rendekkel való tárgyalásra.³⁰⁹⁵

---

arisztokrácia, különös tekintettel Ferdinánd pártjának kialakulására (1526-1540). In: Történelmi Szemle, 45. évf. (2003) 1-2. sz. 95., 97. p.

³⁰⁸⁶ Ortway 1914, 210. p., Pálffy Géza: Egy különleges pártváltás a mohácsi csata után. In: Turul, 84. évf. (2011) 1. sz. 4. p.

³⁰⁸⁷ Zsilinszky Mihály: Visszapillantás a hazai ev. egyháznak XVI. századi zsinataira. In: Theologiai Szaklap, 13. évf. (1915) 207. p.

³⁰⁸⁸ Draskóczy István: Szempontok az erdélyi sóbányászat 15-16. századi történetéhez. In: Studia professoris – professor studiorum. Tanulmányok Érszegi Géza hatvanadik születésnapjára. Bp., 2005. 84. p.; Draskóczy István: Az erdélyi sókamarak ispánjai, 1529-1535: az erdélyi sóbányák sorsa a Szapolyai-korszakban. In: Levéltári Közlemények, 75. évf. (2004) 1. sz. 32. p.

³⁰⁸⁹ Bauch, Gustav: Caspar Ursinus Velius. II. Ungarische Revue, 7. Jahrgang (1887) 3. Heft S. 212-213.; Kemény József: Hazai tudósaink a XV. század végén s a XVI. század elején. In: Új Magyar Múzeum (7. évf. (1857) 1. köt. 342-343. p.

³⁰⁹⁰ Gerendi Miklós levele I. Ferdinándhoz, 1528. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 8. Konv. A 82.

³⁰⁹¹ Gerendi Miklós levele I. Ferdinándhoz, Buda, 1528. március 26. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 8. Konv. A 80, 83.

³⁰⁹² 1. még ÖStA HHStA UA AA Fasc. 11. Konv. B 90, 97. I. Ferdinánd instrukciója Pemfflinger István, ill. Gerendi Miklós erdélyi püspök számára az erdélyi rendekkel való tárgyalásra; Monumenta Hungariae Historica 3. Monumenta Comitalia regni Hungariae I. 1526-1536. Szerk.: Fraknói Vilmos. Bp., 1874. 220. p.; 1. még uo. 234-235. p. Gerendi Miklós meghívólevele Szeben városához a gerendi gyűlésre. 1529. január 13.; Lukinich Imre szerint január 14-én már tartott a gyűlés. L. Lukinich Imre: A Bethleni gróf Bethlen család története. Bp., 1927. 27. p.; Fraknói 1875, 89. p.; Szabó Péter: V. Károly és az erdélyi szászok. In: Hadtörténelmi Közlemények, 115. évf. (2002) 2. sz. 378. p.; Kemény József: Rövid laistroma azon országgyűlési articulusoknak, melyek Erdély Országá Fejedelemségének kezdetétől fogva a' mostani időkig hozattak. In: Tudományos Gyűjtemény, 13. évf. (1829) 103. p.

³⁰⁹³ Gerendi Miklós kincstartó és erdélyi püspök levele a Helytartótanácsához. Kolosvár, 1529. február 15. Kiadja: Schuller: Archiv für siebenbürgische Landedskunde NF 26 (1894) 639-640. p., Veress, FRT IV. 184. (kivonatolós közlés. Eredeti: ÖStA HHStA UA AA Fasc. 10. Konv. 68.

³⁰⁹⁴ Gerendi Miklós levele I. Ferdinándhoz. Torda, 1529. május 31. Kiadja: Schuller: Archiv für siebenbürgische Landedskunde NF 26 (1894) 663-666. p., Veress FRT IV 191. p., eredeti: ÖStA HHStA UA AA Fasc. 11. Konv. B 88.

³⁰⁹⁵ I. Ferdinánd instrukciója Gerendi Miklós és Pemfflinger István számára az erdélyi rendekkel való tárgyalásra. Kiadja: Schuller: Archiv für siebenbürgische Landedskunde NF 26 (1894) 660-663. p. Eredeti: ÖStA HHStA UA AA Fasc. 11. Kkonv. B 90., 97.

1529. júniusában beszámolt az uralkodónak a nagyszebeni eseményekről és Török Bálintról.³⁰⁹⁶

Az 1529. június 22-én vívott földvári (Szalay szerint morgondai) csatában Török Bálint és Majláth István oldalán vezette Ferdinánd seregét; a csatát elvesztették a székelyek Szapolyaihoz pártolása miatt.³⁰⁹⁷

1530-ban Gerendi, Majláth és Pemflinger – mivel Ferdinánd uralma a szász területekre szorult vissza – Szebenbe vonultak vissza.³⁰⁹⁸ Május első napján összegyűjtötték Ferdinánd híveit, és elhatározták, hogy folytatni fogják a János király elleni háborút, egyúttal segélyért folyamodtak Ferdinándhoz.³⁰⁹⁹

(1859-ben a domonkosok segesvári kolostorának felújításakor olyan feljegyzéseket találtak, amelyek a XVI. század eseményeiről is tudósítanak. Eszerint 1530-ban Gerendit Szapolyai hívei száműzték Erdélyből.³¹⁰⁰ Ez biztosan tévedés a következő adatok fényében.)

1532-ben kész lett volna megalkudni Grittivel Szeben feladásáról, miután Gritti kezesként Szebenbe küldi fiát.³¹⁰¹ 1532. május 18. után Gritti tárgyalásokat kezdett Gerendivel, aki megígérte neki, hogy ha a szultán legyőzné Ferdinándot, hat hónap múlva átadják Nagyszebent, Ferdinánd utolsó erdélyi bástyáját János királynak.³¹⁰² Gritti eredetileg ostrommal akarta bevenni a várost, de nem volt hozzá elég katonája.³¹⁰³

1533 szeptemberében Ferdinánd erdélyi hívei kíséreltet akartak tenni János erdélyi hatalmának megingatására, és e célból gyűlést szándékoztak hirdetni.³¹⁰⁴ Tervüket Gerendi Miklós által jelentették be Ferdinándnak, ő azonban ezt nem tartotta időszerűnek.³¹⁰⁵

1534-ben reformátussá lett, és elhagyta fehervári prépostságát.³¹⁰⁶

1538-ban kiközösítették az egyházból.³¹⁰⁷ I. Ferdinánd levelet küldött császári bátyjának, hogy eszközölje ki János királynál ottani követe által Gerendi püspöki székébe való visszahelyezését.³¹⁰⁸ Ennek ellenére a következő évben még hivatalában találjuk: I. Ferdinánd utasította Bornemissza Pált, hogy fizessen ki számára 120 magyar forintot.³¹⁰⁹ Ferdinánd kötelezvényt adott ki Vásárhelyi Gergely részére, aki annak idején 4038 forint kölcsönt adott Gerendinek, hogy ezt az összeget a magyarországi harmincadokból 15 éven belül megtéríti.³¹¹⁰ Az év végén is utalt ki számára pénzt az uralkodó.³¹¹¹ 1540-re is kiutalta számára az uralkodó

³⁰⁹⁶ Gerendi Miklós levele I. Ferdinándnak. Torda, 1529. június 1. Kiadja. Schuller: Archiv für siebenbürgische Landeskunde NF 26. 1894 666-668 p. Eeredeti: ÖStA HHStA UA AA Fasc. 11. Konv. C 1.

³⁰⁹⁷ Balló István: Báthory Endre bíbornok és erdélyi fejedelem halála. In: A csíksomlyói római katolikus főgymnasium értesítője az 1898-1899-es tanévről. Csíkszereda, 1899. 16. p.; Szalay László: János király és a diplomácia. Hatodik közlemény. In.: Budapesti Szemle, 4. köt. (1858) 11-14. sz. 287. p.; Rónai Horváth Jenő: Magyar hadi krónika. II. köt. A mohácsi vésztől a legújabb korig. A Hadtörténelmi Közlemények 1896. évi melléklete. Bp., 1896. 11-12. p.

³⁰⁹⁸ uo. 291. p.

³⁰⁹⁹ uo., I. Még Kretschmayr Henrik: Gritti Lajos 1480-1534. Bp., 1901. (Magyar történeti életrajzok 38.)

³¹⁰⁰ Ipolyi Arnold: Adalékok a magyar domonkosok történetéhez. In: Magyar Sion, 5. Évf. (1867) 595. P.

³¹⁰¹ Kasza 2012, 303-304. p.

³¹⁰² Szakály Ferenc: Veszthely az út porában. Gritti Magyarországon 1529-1534. Bp., 1986. 69. p.

³¹⁰³ uo.

³¹⁰⁴ Monumenta... 1874, 468. p.

³¹⁰⁵ Monumenta... 1874, 468-469. p.

³¹⁰⁶ Bónis 1971, 324-325. p.

³¹⁰⁷ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 35. fol. 1.; Buzási 1977, 33. p.

³¹⁰⁸ I. Ferdinánd levele V. Károly császárnak. Linz, 1538. július 14. Kiadja: Bunyitay Vince–Rapaics Rajmund–Karácsonyi János: Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából. III. köt. 1535-1541. Bp., 1906.

³¹⁰⁹ I. Ferdinánd utasítása Bornemissza Pálhoz. Bécs, 1539. január 11. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 383. 134v

³¹¹⁰ I. Ferdinánd kötelezvénye Vásárhelyi Pál számára. Bécs, 1539. február 12. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 383. 139v-140v

³¹¹¹ I. Ferdinánd utasítása Sigmund Stettner magyaróvári harmincadoshoz. Bécs, 1539. december 1. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 383. 198rv

a járandóságát (januárban kiutalta egész éves járandóságát!).³¹¹² Októberben ismét felszólította Stettnert, hogy fizesse ki Gerendinek 600 guldenek járandóságát.³¹¹³ Ugyanebben az évben Ferdinánd kirendelte Gerendit a Fuggerek erdélyi sőügyben benyújtott számadásának felülvizsgálatára (Peregi és Reichersdorffer mellett).³¹¹⁴

1541-ben Wolfgang Kremer kölcsönzött neki 600 forintot, amelyet az 1563-ig több részletben fizetett vissza.³¹¹⁵

---

³¹¹² I. Ferdinánd utasítása Sigmund Stettner magyaróvári ahrmincadoshoz. Bécs, 1540. január 13. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 383. 200v-201r

³¹¹³ I. Ferdinánd utasítása Sigmund Stettner magyaróvári harmincadosnak. Bécs, 1540. október 18. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 383. 221v-222r

³¹¹⁴ I. Ferdinánd az Alsó-Ausztriai Kamarához a Fuggerek erdélyi sőügyben benyújtott számadása felülvizsgálatáról, amelyre Gerendi Miklós erdélyi püspököt, Peregi Albert pécsi prépostot és Georg Reicherstoffert is kirendelte. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 383. fol. 223rv

³¹¹⁵ Bessenyei 2007, 81. p.

Hosszútóthy György (?-?)

1. családi háttér: szülők társadalmi besorolása, családi birtokok, nemzetiség

Családja a középkorban több dunántúli vármegyében rendelkezett birtokokkal, amelyek a török előrenyomulás és az aprózódás miatt végül Zala megyére szorultak vissza.³¹¹⁶ Hosszútóthy György apja János, nagyapja Farkas volt.³¹¹⁷ Gecsényi szerint apja Farkas volt – inkább ezt az adatot fogadnám el.³¹¹⁸ H. László 1549-ben a család névadó faluján kívül még két településen, Gyülvészen és Szentlélekuzsáján birtokolt összesen 8,5 portát, 11 zsellért, 2 pusztát, 2 szolgát és egy molnárt – ezzel a megyei középnemességhez tartozott.³¹¹⁹

2. képzettség: tanulmányok, nyelvtudás, gazdasági ismeretek

1539-ben iratkozott be a bécsi egyetemre³¹²⁰, 1540-ben szerepel annak anyakönyvében³¹²¹, és el is végezte.³¹²² Talán téves az az adat, vagy nem a mi Hosszútóthy Györgyünkre vonatkozik, amely szerint 1550-ben beiratkozott a wittenbergi egyetemre³¹²³, hiszen 1549-ben a Magyar Udvari Kancellária jegyzőjeként működött (l. később). A jól elkülöníthetően a század elejére és közepére adathozható tanulmányok, illetve karrier miatt felmerült bennem, hogy két azonos nevű személyről van szó.

A kultúra iránti érdeklődését és műveltségét ékesen bizonyítja 1555 márciusában Batthyány Kristófhhoz írott egyik levele, amelyben Nikephorus bizánci történetíró egyik kódexének lehetséges megvásárlásáról tájékoztatta.³¹²⁴

3. életpálya állomásai, viselt tisztségek, hivatalok

- Nádasdy Tamás familiárisa³¹²⁵ (é. n.) (Bilkey ennek a ténynek tulajdonítja hivatali előmenetelét³¹²⁶)
- Csáni Balázs oldalán zalai alispán³¹²⁷ (1520'-1528)
- A Magyar Udvari Kancellária jegyzője³¹²⁸ (1549-)

³¹¹⁶ Gecsényi Lajos: A döntést előkészítő hivatalnoki elit összetételéről. A Magyar Kamara vezetői és magyar tanácsosai a XVI. században. In: Magyar évszázadok: tanulmányok Kosáry Domokos 90. születésnapjára. Szerk.: Ormos Mária. Bp., 2003., 107. p., Gecsényi 2008a, 482-483. p.

³¹¹⁷ MNL OL A 57 Libri regii 7. köt. 49-51. p.

³¹¹⁸ Gecsényi 2003, 107. p., Gecsényi 2008a, 483. p.

³¹¹⁹ Gecsényi 2008a, 483. p.

³¹²⁰ Gecsényi 2003, 107. p., Gecsényi 2008a, 483. p.; Szögi László: Magyarországi hallgatók lengyelországi és baltikumi egyetemeken 1526-1788. Bp., 2003. 255. p. no. 2817.; Kissné Bognár Krisztina: Magyarországi diákok a bécsi tanintézetekben 1526-1789. Bp., 2004, 58. p. no. 119.

³¹²¹ Frankl 1873, 231. p.

³¹²² Gecsényi Lajos: Egy kamarai tisztviselő a XVI. században: Nagyváthy Ferenc. In: Turul, 72. évf. 3-4. sz. 77. p., Fraknoi 1550-ből is említ egy „Georgius Hozwthij” nevű hallgatót, azonban a mi Hosszútóthyunk ekkor már a Magyar Kancellárián működött, így aligha lehet vele azonos. Frankl 1873, 300. p., bécsi egyetemi tanulmányaira utal minden további konkrétum nélkül Gecsényi 2001, 61. p. Sokirányú műveltségét kiemeli Gecsényi 2008, 482. p.

³¹²³ Szögi 2011, 255. p. no. 2817.

³¹²⁴ Gecsényi 2003, 107-108. p., Iványi Béla: Batthyány Boldizsár, a könyvbarát. In: Hernere-Monok 1983, 392. p., Gecsényi 2008a, 483. p.

³¹²⁵ Dominkovits Péter-Pálffy Géza: Küzdelem az országos és a regionális hatalomért. A Nádasdy család, a magyar arisztokrácia és a Nyugat-Dunántúl nemesi társadalma a 16-17. században. 2. rész. In: Századok, 144. évf. (2010) 5. sz. 1099. p.

³¹²⁶ Bilkei Irén: Megyei köznemesi társadalom a Mohács utáni évtizedekben. Zala megye negyedszázada a Habsburg-uralom kezdetén (1526-1550). In: Századok, 145. Évf. (2011) 5. sz. 1166. p.

³¹²⁷ 1520': Bilkey 2011, 1160. p.; 1528: uo. 1161. p.

³¹²⁸ 1549: Bilkey 2011, 1166. p.; Gecsényi 2003, 107. p., hivatkozva: Zala megyei levéltár XII.1. A zalavári és kapornaki konventek hiteleshelyi levéltára 42. fasc. 2159. sz., Gecsényi 2008a, 483. p.

- Oláh Miklós esztergomi érsek titkára³¹²⁹ (1553-1556)
- Oláh Miklós érseki udvarmestere³¹³⁰ (1553-1556)
- a Magyar Kamara tanácsosa³¹³¹ (1557-1589)

3./a) kamarai kiküldetések

- 1564-ben részt vett a Trencsén vár Széchy Margit részére történő átadására kiküldött bizottságban.³¹³²
- 1569. február 19. Karling János br., Torda Zsigmond és Hozzutoty György levele a zalavári apátság elleni erőszak ügyében indított fiskális perhez kirendelt bírák napidíjairól.³¹³³
- 1571-72-ben a szomszédvári uradalom átvételére kiküldött kamarai biztos Nagyváthy Ferenc oldalán.³¹³⁴
- 1577. július 13-án Chemyzky Benedek Liptó megyei rovó jelentette, hogy Hozzuthothy György útján küldi majd fel a beszedett rovásadót, valamint ha a kamara is úgy rendelkezik, akkor az ingyenmunkapénzt is. Az utóbbinak tavalyi hátralékát már most feljuttatja; tájékoztat a nemfizetők felől, és intézkedést kér a megyei tisztségviselőknek a befolyt összegekről fölvetett sallériumát illetően.³¹³⁵
- 1578. augusztus 26. Casper Bernauer emlékezteti Hozzutoty György magyar kamarai tanácsot arra, hogy az uralkodótól Berneuernak (donativumként) kiutalt 200 ft-ot a kamara csak egy pozsonyi aranyművestől felvett kölcsönből tudta kifizetni. Kéri, hogy az utóbbinak mielőbb fizessék vissza a kölcsönt.³¹³⁶
- 1580-ban biztostársával, Nosticz Györggyel utasítást adtak ki Heölgy Gáspár nyitrai udvarmester részére.³¹³⁷
- 1581-ben Hosszúóthynek 6000 köből gabonát akart vásárolni a király megbízásából Choron Andrásról Kanizsa végvár szükségleteinek kielégítésére.³¹³⁸
- 1581. június 11-én [Thelegdy Miklós] pécsi püspök közölte, hogy a Surány és Tardoskedd, illetve Nagykér és Komjáti közti határmegállapításra időpontot tűzött ki, Hosszúóthy-t is oda várja. Ha későbbre halasztotta volna az ügyet akkor félő, hogy a szeredi és galgóci vásár miatt a tanúk nem jöhettek volna el. A néhai Ostrosith ügyének tárgyalására is javasol időpontot, helyként pedig Nagyszombatot, mert ha beteg lenne, itt az ágyban is meghallgathatja a feleket. Kéri a választ és a bírótársak nevét.³¹³⁹

³¹²⁹ 1553-1556: Bilkey 2011, 1166. p.; Gecsényi szerint írnoka (é. n.). Gecsényi 2003, 107. p., Gecsényi 2008a, 482. p.

³¹³⁰ 1554. december 17-én Pozsonyban jelen volt az esztergomi egyházat illető értékek leltározásánál mint érseki udvarmester. Gecsényi 2003, 107. p.; 1556: uo., I. még A magyar könyvkultúra múltjából. Iványi Béla cikkei és anyaggyűjtése. Sajtó alá rendezte és a függelékét összeállította Herner János és Monok István. Szeged, 1983. 43. p. 77. sz., hivatkozva: Zala Megyei Levéltár XII.1. A zalavári és a kapornaki konventek hiteleshelyi levéltára. 42. fasc. 1542. sz.; é. n. Gecsényi 2003, 107. p., é. n.: Gecsényi 2008a, 482. p., 1553-1556: Gecsényi 2008a, 483. p.

³¹³¹ 1557, 1560: Ember 1946, 131. p.; 1557-1587: XVI. századi uradalmi utasítások – Utasítások a kamarai uradalmakban prefektusai, udvarbírái és ellenőrei részére. Szerk.: Kenyeres István. Bp., 2002. (Fons könyvek 2/1.) 266. p.; 1589. október 18-án hitelesítette az uralkodó végrendeletét. MNL OL A 57 Libri regii 8. köt. 93-97. p.–1557-1589: Bilkey 2011., 1166. p.; 1557-1567: MNL OL E 554 Fol. Lat. 932. fol. 30r-v; 1557-1568: MNL OL E 554 Fol. Lat. 1725. fol. 211v-212r; 1557-1589: Gecsényi 2003, 107. p.

³¹³² Kenyeres István: A trencsényi vár a XVI. században. In: Fons, II. évf. (1995) 1. sz. 19. p.

³¹³³ MNL OL E 41 1569. no. 11. 1569. február 19.

³¹³⁴ Kenyeres István: A szombathelyi püspöki uradalom bevételei és kiadásai 1571-1572-Ben. In: Határon innen, határon túl. Tanulmányok Tilcsik György születésnapjára. Szerk.: Bariska István–Mayer László. Szombathely, 2012. 238. p.

³¹³⁵ MNL OL E 41 1577 No. 209. 1577. július 13.

³¹³⁶ MNL OL E 41 1578 No. 291. 1578. augusztus 26.

³¹³⁷ XVI. századi uradalmi utasítások – Utasítások a kamarai uradalmakban prefektusai, udvarbírái és ellenőrei részére. Szerk.: Kenyeres István. Bp., 2002. (Fons könyvek 2/2.) 512. p.

³¹³⁸ Varga Szabolcs: A deveçseri Choronok. In: Fons, VIII. (2001) 3. sz. 286. p.

³¹³⁹ MNL OL E 41 1581 No. 47. 1581. június 11.

- 1582. június 22. Johann Rueber kérte a magyar kamaraelnököt (illetve annak távollétében Hozzutotj Györgyöt), fizessék meg Bertolth János postásnak a járandóságát (őfelségének a „vörös fegyveresei” közt szolgált).³¹⁴⁰
- 1585. január 27. Pominowzky Márton illavai harmincadellenőr jelenti Hozzutoti György és Beczenczi Kelemen kamarai tanácsosoknak, hogy Prechinzkj Miklós, a harmincados meghalt. Intézkedést kér, és azt, hogy helyén maradjon.³¹⁴¹
- 1586. február 21. a szakolcai harmincados jelentette Hozzutothy Györgynek és a többi tanácsosnak, hogy Chobor, Reway, Bakith és Racz Pál jobbágysai a bíráiknak és officiálisainak küldött felszólítások ellenére sem hajlandók harmincadot fizetni a Holicsba bevitt gabona után; sőt, ha követelik azt tőlük, durván rájuk támadnak, ahogyan nem régen is a holicsei fiókharcadosra. Kéri a jobbágysok földesurainak fegyelmeztetését.³¹⁴²
- 1588. december 15. Theokeoly Sebestyén közli Hosszúthoty György magyar kamarai tanácsossal, hogy megküldte Saffarytt János válaszát a néhai Jezerniczky Imre tartozása ügyében. A pénz Theokeolynak jár, és további intézkedést kér rá vonatkozóan.³¹⁴³
- 1589. február 18. Hollossy János puhói harmincados jelenti Hozzuthotty Gy. kamarai tanácsosnak a kollégája, Madachany András halálát; a halott számadásait lepecsételve a bíró kezébe adták. Amíg a kamara új harmincadellenőrt ki nem nevez, addig ő 2 drabantot fogadott. (a környéken lóvásárok lesznek).³¹⁴⁴

4. diplomáciai tevékenység

1564-ben Victor von Stampf és Andreas Kielmann oldalán királyi biztосként járt a Fehér-Körös partján.³¹⁴⁵

1566-ban – vélhetően Oláh Miklósnak köszönhetően – tagja volt a Konstantinápolyba küldött császári követségnek.³¹⁴⁶

A császár állandó konstantinápolyi rezidense³¹⁴⁷ (1565-1566, 1566-1567, 1569)

1570-ben császári követ.³¹⁴⁸

5. szerzett birtokok

1549-ben a Magyar Kancellária jegyzőjeként testvéreivel együtt kapott birtokadományt a Zala megyei Medgyesen.³¹⁴⁹

1554-ben az uralkodó megerősítette az 1549-es adományt Medgyesre, továbbá kancelláriai szolgálatai jutalmául a Sopron megyei Peresznyét adományozta neki, valamint Kisfaludy Pálnak és Benedeknek.³¹⁵⁰

³¹⁴⁰ MNL OL E 41 1582 No. 28. Bécs, 1582. június 22.

³¹⁴¹ MNL OL E 41 1585 No. 2. 1585. január 27.

³¹⁴² MNL OL E 41 1586 No. 10. 1586. február 21.

³¹⁴³ MNL OL E 41 1588 No. 53. 1588. december 15.

³¹⁴⁴ MNL OL E 41 1589 No. 9. 1589. február 18.

³¹⁴⁵ Pálffy Géza: A bécsi katonai vezetés védelmi politikája a Temes-Maros vidékén a 16. század elejétől a 18. század közepéig. In: IV. honvéd emléknep Makón. Szerk.: Halmágyi Pál. Makó, 1998. (A Makói Múzeum Füzetek. 91.) 22. p.

³¹⁴⁶ Gecsényi 2008a, 483. p.

³¹⁴⁷ Kerekes Dóra: A császári tolmácsok a magyarországi visszafoglaló háborúk idején. In: Századok, 138. évf. (2004) 5. sz. 1192. p.; Gecsényi szerint elképzelhető, hogy 1566-os követségét Oláh Miklósnak köszönhette. Gecsényi 2003, 108. p.; 1566 k. Ákosfy Barna: Kányaföldi báró Kerechény László, az alföldi főkapitány. In: Hadtörténelmi Közlemények, 38. évf. (1938) 203. p.; é. n.: Gecsényi 1999, 77. p.; é. n. Magyar Katolikus Lexikon, Hosszúthoty László szócikk., utal erre Gecsényi 2001, 61. p.

³¹⁴⁸ Budapest történetének bibliográfiája. 7. köt. Mutatók. Bp., 1974. 53. p.

³¹⁴⁹ Gecsényi 2003, 107. p., Gecsényi 2008a, 483. p.

³¹⁵⁰ Gecsényi 2003, 107. p., hivatkozva: Vas Megyei Levéltár. A vasvár-szombathelyi káptalan hiteleshelyi levéltára. Beiktatások/Hosszúthoty család., Gecsényi 2008a, 483. p.

I. Ferdinánd 1556. október 3-án Hosszútóthynak adományozta Baranya; Theremhegy; Werestho; Ochar; Ipachffalwa; Kyzder; Kothyan; Wyffalwa; Kapolna; Fenekkerezthwr; Zalantha; Kysharson; Negffalw; Rendisfalwa; Aranyas; Pelerd birtokokat.³¹⁵¹

I. Ferdinánd 1556. december 29-én Erdebernye (Zemplén megye) birtokot Hosszútóthynak és Alaghy Györgynek adományozta.³¹⁵²

1567-ben Oláh Miklós konstantinápolyi követi szolgálatainak elismeréseképpen a Zala megyei Gógánfán fekvő nemesi kúriát és 5 jobbágyot adományozott neki.³¹⁵³

1564 és 1579 között 4850 forint jutalmat és 50 jobbágy adományozására szóló ígervényt kapott.³¹⁵⁴

6. szerzett rangok

-

7. házastárs, gyermekek

Felesége Mussay Ágnes; e házasság révén nevelőapja lett az asszony korábbi, Kisserényi Ferenc fiával, Pál kamarai regisztrátorral kötött házasságából származó gyermekeinek.³¹⁵⁵

Gyermeke hosszútóthi Hosszútóthy László (1590 k.—1648).³¹⁵⁶ Hosszútóthy László váradi püspök és királyi tanácsos, valamint Hosszútóthy György pápai vicekapitány és aransarkantyús vitéz javára végrendekezett 1609-ben.³¹⁵⁷ György fia és László testvére H. István, aki Rudolf császár és király tanácsosa volt.³¹⁵⁸

8. egyéb

1585-ben ő is hitelesítette Radéczy István egri püspök végrendeletét.³¹⁵⁹

1582-ben öregségére való tekintettel felmentését kérte, erre azonban nem került sor; ekkortól egyre jobban visszavonult.³¹⁶⁰

³¹⁵¹ MNL OL A 57 Libri regii 3. köt. 356-357. p.

³¹⁵² MNL OL A 57 Libri regii 3. köt. 369. p.

³¹⁵³ Gecsényi 2003, 108. p., hivatkozva: Zala Megyei Levéltár XII.1. A zalavári és kapornaki konventek hiteleshelyi levéltára. 42. fasc. 2159. sz., Gecsényi 2008a, 483. p.

³¹⁵⁴ Gecsényi 2003, 108. p., hivatkozva: ÖStA HKA Familienakten H-216 fol. 8., Gecsényi 2008a, 483. p.

³¹⁵⁵ Gecsényi 2003, 108. p.

³¹⁵⁶ Temesváry János: Erdély választott püspökei (1618-1695). I. rész (1618-1663). Szamosújvár, 1913. 18. p.; MKL, Hosszútóthy László szócikk

³¹⁵⁷ MNL OL A 57 Libri regii 8. köt. 92-98. p.

³¹⁵⁸ MKL Hosszútóthy László szócikk

³¹⁵⁹ MNL OL A 57 Libri regii 4. köt. 458-459. p.

³¹⁶⁰ Gecsényi 2003, 107. p., hivatkozva: ÖStA HKA Familienakten H 216 fol. 10-11.

Kharling, Johann, liber baro

1. családi háttér: szülők társadalmi besorolása, családi birtokok, nemzetiség

Középkori tiroli nemesi családból származik.³¹⁶¹

2. képzettség: tanulmányok, nyelvtudás, gazdasági ismeretek

3. életpálya állomásai, viselt tisztségek, hivatalok

- császári tanácsos³¹⁶²
- a Magyar Kamara tanácsosa³¹⁶³ (1565-1573)

3./a) kamarai kiküldetések

- 1549. I. Ferdinánd utasítása Kharling és a bécsi városi kormányzó részére, hogy az Alsó-ausztriai Kamara hogyan kezelje az óvári uradalmat és vámot.³¹⁶⁴
- 1555 tagja a Georg Niemetz és Heinrich Scorni mellett tagja a magyaróvári uradalom fiának, Miksának való átadásával megbízott bizottságnak.³¹⁶⁵
- 1555 Alsó-ausztriai Kamara parancsa Kharling, Georg Niemetz és Heinrich Scorni részére, hogy vizsgálják meg Zacharias Wochniczky magyaróvári kapitány és mosoni ispán elszámolásait, valamint adják át az uradalmat és az ispánságot Miksa királynak.³¹⁶⁶
- Miksa cseh király utasítása Johann Karaling és Thomas Prandorffer részére, 1559. március 14. Kinevezi őket a Szent György és Bazin alattvalói contra Serédy Gáspár-ügy kivizsgálására.³¹⁶⁷ Instrukciót adott ki Kharling, Gregoriánczy Pál győri püspök, Kamarjai Tamás alnádor, Thomas Prandorffer és Aranyasi Damján protonotárius részére.³¹⁶⁸
- 1565-ben jelentést tett a Mossóczy László kamarai számvevő számadásaiban mutatkozó hiányokról.³¹⁶⁹
- 1567-ben Paczóth János és Ormány Demeter mellett tagja a Perényi Gábor birtokainak átvételére kiküldött bizottságnak.³¹⁷⁰
- 1567-ben Paczóth János és Ormány Demeter mellett részt vett Sárospatak lakosai összeírásában.³¹⁷¹

³¹⁶¹ Neues allgemeines deutsches Adels-Lexikon, im Vereine mit mehreren Historikern herasg. von Enst Heinrich Kneschke. Bd. V. Leipzig, 1864. S. 27.

³¹⁶² é. n.: Gecsényi 2008a, 483. p

³¹⁶³ 1565-1573: E 554 1725. t. sz. fol. 206V; 1565: 1565: Acsády 1894 (Benigna resolutiones, Verancsics összes munkái XII. köt. 64-65. p. alapján), 79. p., Gecsényi 2008a, 83. p., 1565-1575: E 553 Fol. Lat. 932. fol. 27r

³¹⁶⁴ I. Ferdinánd utasítása az óvári vám kezeléséről, 1549. január 29. Gedenkbücher Österreich, Österreichische Reihe, Band 65. 1549-1552. fol. 12r-13v

³¹⁶⁵ I. Ferdinánd parancsa a magyaróvári gazdasági- és vámtiszteknek, valamint az alattvalóknak arról, hogy mivel az uradalmat és az ispánságot átadta fiának, Miksának, az átadás-átvétellel kapcsolatos teendők intézésére Kharling, Georg Niemetz és Heinrich Scorni részvételével bizottságot nevezett ki, akik július 1-jén náadják az uradalmat Miksának vagy megbízottainak. Utasítja fentieket, hogy kövessék a biztosok utasításait. ÖStA HKA Gedenkbücher, Die österreichische Reihe, 72. köt. fol. 291rv

³¹⁶⁶ Az AAuK parancslevele Hans von Kharling, Georg Niemetz és Heinrich Scorni részére. 1555. június 26. ÖStA HKA Gedenkbücher, Die österreichische Reihe, 72. köt. fol. 290r-291r

³¹⁶⁷ ÖStA HU RN. 7. Konv. 1559. március fol. 115.

³¹⁶⁸ uo. Fol. 116-119.

³¹⁶⁹ ÖStA Hoffinanz Ungarn, RN 13. Konv. 1566., 1566. január, fol. 26-29.

³¹⁷⁰ Királyi leirat a Magyar Kamarához a Perényi Gábor birtokai átvételére kiküldendő biztosok instrukciójának felküldése ügyében. ÖStA HU RN 15. Konv. 1567. augusztus fol. 13-22.; Miksa császár leirata Kharling, Paczóth János és Ormány Demeter királyi megbízottakhoz, akiket az elhunyt Perényi Gábor javainak átvételére nevezek ki. uo. Konv. 1567. szeptember fol. 131-134.

³¹⁷¹ MNL OL E 156 Urbaria et conscriptiones fasc. 40. no. 35.

- 1567-ben mandátumokat kézbesített.³¹⁷²
- 1568-ban instrukciót kapott Jókő (egykori Ország-h-birtok) felbecslésére.³¹⁷³
- 1568-ban intézkedett a lechnici karthauziak szőlője ügyében.³¹⁷⁴
- 1569-ben Miksa megbízásából megszerezte a budai vár kápolnájából elhozott és a pozsonyi káptalannál elhelyezett kincseket.³¹⁷⁵
- 1570-ben részt vett Pesthy Ferenc számadásainak felülvizsgálatában.³¹⁷⁶
- Radéczy püspök és Kharling királyi biztosok foglalkoztak a Dobó-Balassa-féle összeesküvéssel. Kharling 1570. január 23-án kelt jelentéséből tudjuk, hogy az 1569-ben törbe csalt, majd a pozsonyi várban bebörtönzött Dobó Istvánnak két szolgát engedélyeztek, míg egészséges fogolytársának, Balassa Jánosnak csak egyet.³¹⁷⁷ Radéczy és Kharling foglalkoztak a vádpontok előkészítésével is.³¹⁷⁸
- 1571. Széchy Margit, Arco gróf özvegye hagyatéki ügyének rendezése.³¹⁷⁹
- 1573-ban Radéczy, Hosszútóthy és Ankerreit mellett intézkedett a Verancsics Antal esztergomi érsek által bérletbe adott tizedekre vonatkozóan.³¹⁸⁰
- 1575-ben Hosszútóthy Györggyel közreműködött a szentgyörgyi és bazini uradalmak zálogba adásáról.³¹⁸¹
- 1578-ban Czobor Imrével együtt instrukciót kapott a jókői uradalom átvételére.³¹⁸²
- néhány más, apró-cseprő ügyben is közreműködött

4. diplomáciai tevékenység

³¹⁷² ÖStA HU RN 15. Konv. 1567. július, fol. 493-494.

³¹⁷³ Instrukció Jókő felbecslésére, 1568. november 15. ÖStA HU RN 17. Konv. 1568. november fol. 47-60.

³¹⁷⁴ Iratok a lechnici karthauziak szőlőjére vonatkozóan, közte Johann von Kharling és Paczóth János levele a Magyar Kamarához. ÖStA Hoffinanz Ungarn RN 16. Konv. 1568. április fol. 1-13.

³¹⁷⁵ Miksa 1569-ben megbízta Kharlingot a kincsek Bécsbe szállításával, azonban a káptalan úgy döntött, nem adja ki azokat. Kharling erről 1569. október 29-én értesítette Miksa császárt. Miksa 1569. november 2-án újabb rendeletet bocsájtott ki a kincsek átvételére, Kharling azonban november 10-én ismét kudarcáról tájékoztatta az uralkodót. Csak november 17-én jelenthette sikerét az uralkodónak. Takáts Sándor: A budai várkápolna régi kincseiről. In: Archeológiai Értesítő, 23. évf. (1903) 2. sz. 178-179. p.; l. még ÖStA HU RN 19. Konv. 1569. november fol. 21-33.

³¹⁷⁶ Kharling és a Magyar Kamara jelentése Pesthy Ferenc számadásainak felülvizsgálatáról. ÖStA HU RN 20. Konv. 1570. április fol. 185-187., 189-190.

³¹⁷⁷ Sugár István: Dobó István sírja és síremlékének története. In: Az Egrei Múzeum Évkönyve. 11. évf. (1972) 227. p.; Károlyi Árpád: Adalék Dobó István és Balassa János összeesküvéséhez. III. közlemény. In: Századok, 13. évf. (1879) 7. sz. 567. p.

³¹⁷⁸ Károlyi Árpád: Adalék Dobó István és Balassa János összeesküvéséhez. III. közlemény. In: Századok, 13. évf. (1879) 7. sz. 583. p.

³¹⁷⁹ Iratok Széchy Margit, Scipio von Arch/Arco gróf özvegye végrendeletének felülvizsgálatára vonatkozóan, köztük Kharling levele, 1571. február 1. ÖStA HU RN 22. Konv. 1571. március fol. 85-94.; Kharling jelentései Széchy Margit hagyatéki ügye rendezéséről, 1571. április 6., 1571. május 16. uo. Konv. 1571. április fol. 190, 194-196.; Kharling levele Arco gróf adóssága ügyében, 1571. június 2. uo. Konv. 1571. június fol. 34-36.

³¹⁸⁰ Iratok a Verancsics Antal esztergomi érsek által bérbe adott tizedekre vonatkozóan. ÖStA HU RN 25. Konv. 1573. október fol. 1-26.

³¹⁸¹ Iratok a szentgyörgyi és bazini uradalom Krusith János számára történő zálogba adásáról. ÖStA HU RN 29. Konv. 1575. január fol. 1-45.

³¹⁸² Instrukciók és leiratok a jókői uradalom Choron Jánostól való átvétele ügyében. ÖStA HU RN 38. Konv. 1578. október fol. 9-23.

5. szerzett birtokok, ajándékba kapott készpénz

Kharling számára 1565-ben 560 forintot fizettek ki fizetésképpen.³¹⁸³ 1574-ben 6000 forint készpénzt kapott a Kamarától.³¹⁸⁴ 1575-ben 4000 tallér hűségpénzt tervezett kifizetni számára a Magyar Kamara.³¹⁸⁵ Kharling 1576-ban 1000 tallér kifizetését kérte a Magyar Kamarától.³¹⁸⁶ 1577-ben 2000 forint kifizetését kérte.³¹⁸⁷

6. szerzett rangok

7. házastárs, gyermekek

8. egyéb

1577-ben ajánlása számított az új kamarai írnok kinevezésénél.³¹⁸⁸

---

³¹⁸³ *Salaria praefecti, et consiliariorum, ac ceterorum Camerae Hungaricae membrorum.* In: Verancsics Antal m. kir. helytartó, esztergomim rések összes munkái. III. köt. Bp., 1875. (Monumenta Hungariae Historica 2. Scriptores 32.) 64. p.

³¹⁸⁴ *Consignatio gratiarum nonnullorum dominorum consiliariorum Camerae Hungaricae.* ÖStA HU RN 112. Konv. 1616. október fol. 177r

³¹⁸⁵ Iratok a Kharling számára kifizetendő 4000 forint hűségpénzről. ÖStA HU RN 30. Konv. 1575. szeptember fol. 330-343.

³¹⁸⁶ Hans Kharling folyamodványa és a Magyar Kamara jelentése. ÖStA HU RN 31. Konv. 1576. április fol. 287-289. Az összeg kifizetését engedélyezték, l. uo. RN 33. Konv. 1576. november fol. 311-312.; A Magyar Kamara jelentése arról, hogy a pénz nem áll rendelkezésre, 1576. augusztus 27. uo. RN 32. Konv. 1576. augusztus fol. 509-540.; Kharling újból folyamodott a pénzért 1576. október 11-én, l. uo. RN 33. Konv. 1575. október fol. 143-145.; 1577. június 5-én ismét kérte a pénz kifizetését, ezúttal a harmincadjövedelmek terhére. Uo. RN 35. Konv. 1577. június fol. 59.; 1577. június 21-én megismételte kérését. uo. fol. 323.

³¹⁸⁷ Kharling levele a részére járó 2000 forint kifizetése ügyében. ÖStA HU RN 35. Konv. 1577. május fol. 179-180.

³¹⁸⁸ A Magyar Kamara jelentése a Körmendy János távozásával megüresedett írnoki tisztségre pályázókról. ÖStA HU RN 35. Konv. 1577. június fol. 66-73.

/Kis/Serényi Ferenc (-1560?³¹⁸⁹)

1. családi háttér: szülők társadalmi besorolása, családi birtokok, nemzetiség

Köznemesi származású volt.³¹⁹⁰ Kempelen Béla szerint a család eredete homályba vész, az első adatolható családtag a szócikk tárgyát képező Ferenc.³¹⁹¹ Nagy Iván az 1310 körül megnemesített Imrét vagy egy 965 körül megkeresztelkedett szarmata férfiút tart a család ősenek.³¹⁹² Mindkettőnél megjegyzi az adat bizonytalan voltát (jól teszi). Előbbi hitelét erősen aláaknázza, hogy Ferencet 1518-ban nemesítette II. Lajos király, ami aligha történt volna meg, ha már nemesek; utóbbira szót sem érdemes vesztegetni.

2. képzettség: tanulmányok, nyelvtudás, gazdasági ismeretek

3. életpálya állomásai, viselt tisztségek, hivatalok

- Várday Pál királyi alkinestartó familiárisa³¹⁹³ (1513)
- alkinestartó II. Lajos alatt³¹⁹⁴ (?-1525)
- a Magyar Kamara pénztárnoka/számadásmester/számvevő/"custos librorum camerae hungaricae"³¹⁹⁵ (1528-1529, 1531-1549)
- a Magyar Kamara tanácsosa³¹⁹⁶ (1531-1549)
- lévai prefektus és várnagy³¹⁹⁷ (1531-)
- királyi adószedő³¹⁹⁸ (1538, 1542)

³¹⁸⁹ 1560-ban már magszakadás miatt eladományozta az uralkodó Kisserényi egy pusztát telkét. MNL OL A 57 Libri regii 3. köt. 632. p.

³¹⁹⁰ Kubinyi András: A kincstartók oklevéladó működése Mátyástól Mohácsig. In: Levéltári Közlemények, 28. évf. (1958) [1. sz.] 44. p.

³¹⁹¹ Kempelen Béla: Magyar nemes családok. IX. köt. Bp., 1915. 329. p.

³¹⁹² Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. X. köt. Bp., 1863., 157. p.

³¹⁹³ Ebbeli minőségében oklevelet adott ki 1513-ban. Laczlavik György. Várday Pál eszterogmi érsek, királyi helytartó pályafutásának kezdete. In: Levéltári Közlemények, 75. évf. (2004) 2. sz. 32. p.

³¹⁹⁴ é. n.: Gecsényi 2003, 103. p.; Kubinyi 1958, 44. p.; 1518: Kempelen 1915, 329. p.–Nagy 1863, 157. p.; 1522: Pataki Vidor: A budai vár középkori helyrajza. In: Budapest régiségei, (1950) 15. sz. 288. p.; 1524: MNL OL DL-DF 32187. 1524. május 18-án ebbeli minőségében adott ki oklevele; Várday Pál első kincstartósága idején: Laczlavik 2004, 33. p.; 1525?: Laczlavik 2004, 33. p. Várday 3. kincstartósága idején még kincstartó, é. n.: Gecsényi 2001, 56. p. Gecsényi szerint ő az egyetlen jogfolytonos pénzügyi tisztviselő Mohács után, pénztárnok: Gecsényi 2008, 478-479. p.

³¹⁹⁵ 1528: Gecsényi 2001, 56. p., Laczlavik 2004, 33. p.; 1528-1529: Gecsényi 2003, 103. p.; Ember 1946, 124., 122. p.; 1531-: Ember 1946, 124. p., 1531: 133. p.; 1542: Ember 1990, 67., 112. p.; 1949: Kenyeres 1990, 110. p.; 1532: A Magyar Kamara tanácsosainak jelentése I. Ferdinándhoz Georg Reichersdorffer erdélyi követjárásáról. ÖStA HU RN 1. Konv. 1532. fol. 2-15.–1538: Kamarai adóslevelek a királyi naszádosok tisztjei számára. uo. Konv. 1538. fol. 158-167.; 1551: Királyi parancs Kisserényi részére az esztergomi érsekség jövedelmeiből folyósítandó természetbeni ellátásról. ÖStA HU RN 3. Konv. 1551. június fol. 20.

³¹⁹⁶ 1531-: Ember 1946, 124., 131. p. (megjegyzí, hogy a korábbi tanácsosokat igazgatóknak nevezte az uralkodó), Gecsényi 2003, 103. p.; Gecsényi 2008, 478. p., Bessenyei József: Menekültek... A kereskedelem helyzete Magyarországon 1526 után, Bornemisza Tamás és a budai menekültek működésének tükrében. Miskolc–Budapest, 2007. 55. p., Nagy 1863, 157. p.; Bél: Notitia... Pozsony megye, 455. p.; hivatkozta: MNL OL E 21 Benignae resolutiones, 1531. július 21. fol. 10-17.; 1542: Ember 1990, 67., 112. p.; 1549: Kenyeres 1997, 110., 111. p.; Laczlavik 2004, 33. p.

³¹⁹⁷ Gecsényi 2003, 103. p.; hivatkozta Thurzó Elek 1531. augusztus 10-én kelt megbízólevelét, amelyben Kisserényit az adminisztrátori teendőkkel bízta meg, Koloni Gáborral együtt pedig a várnagyi feladatokat látták el. MNL OL P 646 Sirmiensi-Szulyovszky család levéltára, Diversae litterae 68. tétel., Gecsényi 2008, 479. p.

³¹⁹⁸ 1538: Laczlavik 2004, 33. p.; Nagy 1863, 158. p.; 1542: Laczlavik 2004, 33. p.; Nagy 1863, 158. p.

3./a) kamarai kiküldetések

1549-ben a Magyar Kamara a trencsényi vár átvételére segítségül kiküldte Kisserényi Ferenc kamarai tanácsost és számadásmestert.³¹⁹⁹ Ő intézte az átvétel során felmerülő anyagi ügyeket, és egyben feladata volt felmérni a vár bevételeit is.

1554-ben Pesti Bornemisza Ferenc társaságában királyi biztosként Erdélybe utazott a hadiadó befizetésének ügyében, majd Gyulát is felkereste.³²⁰⁰

4. diplomáciai tevékenység

5. szerzett birtokok

1522. szept. 4. Báthori András szatmár-szabolcsi főispán Sárvár Balázstól vásárolt házát 306 forintért eladta Kisserényi Ferenc deák alkincstárnoknak.³²⁰¹

1543. szeptember 24-én adományul nyerte a Szabolcs megyei Kaba birtokot.³²⁰²

1545. december 18-én az uralkodó neki adományozta az Arad megyei Kezy, Bayd, Fywzkwth és Tharlos birtokokat.³²⁰³

1548. június 5-én a Kraszna megyei Magyarkechel, Olahkechel, Fewlsewzereden és Kechel birtokokra tett szert a király kegyéből.³²⁰⁴

1552. június 28-án Kisserényi és Mossóczy László folyamodtak Kiskaba birtokért.³²⁰⁵

Egy pusztá telket magvaszakadása miatt Chohan de Apátfalvi Andrásnak és Andreffy de Peech Jánosnak adományozott – eszerint ez a telek korábban a birtokában volt.³²⁰⁶ Ennek az adatnak némileg ellentmond egy 1590-es, szintén Kisserényi Ferenc számára történt adományozás; felteszem, hogy mivel Kisserényi már az 1510-es években megkezdte karrierjét, valószínűleg ekkor már nem élt, így ez a másik megadományozott rokona vagy névrokona volt.³²⁰⁷

6. szerzett rangok

1518-ban (valószínűleg Várday Pál kincstartó közbenjárásának köszönhetően) nemesi címet nyert testvéreivel, Ferencel, Jánossal, Miklóssal, Istvánnal, Katával és Ilonával együtt.³²⁰⁸

1563-ban morva indigenátust nyert.³²⁰⁹

7. házastárs, gyermekek

Fiának, Pálnak a Spitall Gassén volt háza, és a Magyar Kamara írnokaként (registrator) tevékenykedett.³²¹⁰ Nagy Iván szerint egy másik fia, Serényi Miklós, aki 1566-ban részt vett Gyula védelmében, és a vár feladása után Zichy Györggyel tévedésből megsebesítették egymást a sötétben.³²¹¹

³¹⁹⁹ Kenyeres István: Egy nagybirtok igazgatása és gazdálkodása a 16. században: a trencsényi várbirtok 1543 és 1564 között. In: Levéltári Közlemények, 68. évf. (1997) 1-2. sz. 110. p.; Kenyeres 2008, 254. p.

³²⁰⁰ Bessenyei 2007, 86. p.

³²⁰¹ Pataki 1950, 288. p.

³²⁰² MNL OL A 57 Libri regii 1. köt. 311. p.

³²⁰³ uo. 2. köt. 109. p.

³²⁰⁴ uo. 2. köt. 287. p.

³²⁰⁵ Kisserényi Ferenc és Mossóczy László folyamodványa Kiskaba birtokért. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 64. fol. 166-167.

³²⁰⁶ uo. 3. köt. 632. p.

³²⁰⁷ MNL OL A 57 Libri regii, 4. köt. 597. p.

³²⁰⁸ Laczlavik 2004, 33. p.; Kempelen 1915, 329. p.; Nagy 1863, 157. p.

³²⁰⁹ Ernyey József: Morvaország magyar urai. In: Turul, 39. évf. (1925) 16. sz. 14. p.

³²¹⁰ Bessenyei György: Ami a budai tanács „árulása” után következett. In: Tanulmányok Budapest múltjából, (2001) 29. sz. 26. p.

³²¹¹ Nagy 1863, 158. p.

Leszármazottja, Serényi Mihály szendrői és füleki kapitány 1596-ban bárói rangra emelkedett.³²¹²

8. egyéb

1526-ban Csongrád, Szabolcs, Csanád, Zaránd, Arad és Külső-Szolnok megyékhez vitt királyi leveleket.³²¹³

1528-ban felmerült a gyanú, hogy elárulta Ferdinándot.³²¹⁴

1542-ben 100 forint segélyt kapott.³²¹⁵

1565-ben folyamodott az uralkodóhoz az egykor Tornallyai János tulajdonát képező Murány várának az örökösök számára történő visszaadása iránt.³²¹⁶

---

³²¹² Kempelen 1915, 329. p.

³²¹³ Laczlavik 2004, 33. p.; Nagy 1863, 157. p.

³²¹⁴ Gerendi Miklós levele Nádasdy Tamáshoz, amelyhez mellékeli Kisserényi Ferenc Kun Gotthárd királyi kapitányhoz írott levelét (Buda, 1528. június 4.). ÖStA HHStA UA AA Fasc. 8. Konv. A fol. 236-237.

³²¹⁵ Ember 1990, 75. p.

³²¹⁶ Kisserényi Ferenc folyamodása és az erre vonatkozó jelentések, iratmásolatok az egykori Tornallyai János tulajdonát képező Murány várának az örökösök számára történő visszaadása iránt. 1565. január 15. ÖStA HU RN 12. Konv. 1565. fol. 3-4., 8-22.

/Kis/Tapolcsányi Tamás

2. családi háttér: szülők társadalmi besorolása, családi birtokok, nemzetiség

A következő birtokoknál nem tudom, hogy szerzett vagy örökölt, de mivel Kistapolcsányi pályája viszonylag korai szakaszában már megvoltak, hajlok arra a feltételezésre, hogy a családi birtokállományról van szó. Kistapolcsányi tehát Kalocsna, Kenezsic, Kisfalud, Kistapolcsány, Nagymalonya és Nagyugróc birtokokat bírta Bars megyében 1549-ben.³²¹⁷ Az 1550-1553 közötti összeírás során testvérevel, Györggyel együtt 50 portát bírtak.³²¹⁸ 1527-ben Pázsit községet a Tapolcsányi család birtokában találjuk.³²¹⁹ Ők voltak a megye legvagyonosabb családjai.³²²⁰ Hrussó és Kistapolcsány birtokát is a családnak tulajdonítják egyesek, előbbit minden bizonnyal tévesen (l. később).³²²¹

2. képzettség: tanulmányok, nyelvtudás, gazdasági ismeretek

3. életpálya állomásai, viselt tisztségek, hivatalok

- Bars megye alispánja³²²²
- királyi táblai ülnök³²²³
- Bars megyei dikátor³²²⁴ (1542)
- királyi/magyar tanácsos³²²⁵ (1553)
- a Magyar Kamara tanácsosa³²²⁶ (1553-1556)

3./a) kamarai kiküldetések

4. diplomáciai tevékenység

5. szerzett birtokok

1554-ben zálogbirtokul megszerezte testvérevel együtt 4200 forint fejében Hrussó várát (1563-ban át kellett engednie Forgách Ferencnek³²²⁷).³²²⁸

³²¹⁷ Maksay Ferenc: Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén. I. köt. Bp., 1990. (Magyar Országos Levéltár Kiadványai II., Forráskiadványok 16.) 147-150., 157. p.

³²¹⁸ Magyarország vármegyéi és városai. Szerk.: Borovszky Samu. Bars megye. Bp., 1903. 380. p.; 50 1/2 portát említ Acsády Ignác: A magyar nemesség és birtokviszonyai a mohácsi vész után. Bp., 1890. 15. p.

³²¹⁹ Borovszky 1903, 70. p.

³²²⁰ Komáromy András: Palástthyak. Bp., 1890. 1. köt. (könyvismertetés). In: Turul, 8. évf. (1890) 132. p.

³²²¹ Komáromy 1890, 132. p.

³²²² é. n.: Gecsényi 2003, 106. p.; Gecsényi Lajos: Egy beregi nemesúr a Szepesi Kamarában: Szigeti Vas Márton kamarai tanácsos 1659-1666. In: Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv, 18. évf. (2008) 163. p., Gecsényi 2008, 481. p.

³²²³ é. n.: Gecsényi 2003, 106. p., Gecsényi 2008, 481. p.

³²²⁴ Ember 1990, 113. p.

³²²⁵ 1553: Benedek Gyula: Oklevelek és iratok Szolnok város történetéből 1075-1685. Szolnok, 2007. (Documentatio Historica 10.) 174. p.; Pálffy Géza: Várfeladók feletti ítélkezés a 16-17. századi Magyarországon: a magyar rendek hadügyi jogkörének kérdéséhez. In: Levéltári Közlemények, 68. évf. (1997) -2. sz. 216. p.

³²²⁶ 1553: Ember 1946, 131. p.; 1556: Ember 1946, 131. p.; é. n.: Gecsényi 2008, 163. p., Gecsényi 2008, 481 p.

³²²⁷ Királyi leiratok Hrussó várának Forgách Ferenc számára zálog címen történt átengedéséről. ÖStA HU RN 10. Konv. 1563. november fol. 296-298.; Borovszky 42. p.

³²²⁸ Királyi parancs a Magyar Kamarához, hogy a zálogösszeg fejében Hrussót és tartozékait adják át Tapolcsányi Tamásnak és testvéreinek, 1554. november 1. ÖStA HU Rn 4. Konv. 1554. november fol. 2-5.; l. még Iratok Hrussó elzálogosításával kapcsolatban, uo. fol. 29-40.; Boronkay tévesen adományként említi. Boronkay 1903, 42. p.

6. szerzett rangok

7. házastárs, gyermekek

Volt egy János nevű fia.³²²⁹ Dobó István főispánsága alatt, 1567-ben szolgabíró lett.³²³⁰ Később katonai pályára lépett, és a lévai, bozóki és véglesi várak kapitánya, majd dunáninnei alkapitány lett.³²³¹

8. egyéb

A legenda szerint kövérsége miatt Ferdinánd 1565-ben megfestette arcképét a bécsi Burg számára.³²³²

Móré Gáspár volt szolnoki várnagy és naszádos kapitány 1553. szeptember 7-én kezdődő felségárulási perében többek mellett tagja a vizsgálóbizottságnak.³²³³

Gecsényi megemlíti, hogy ritka volt, hogy valaki közvetlenül a megyei közigazgatásból kamarai tanácsossá emelkedjen.³²³⁴

1557-ben Tapolcsányi, Dessewffy János és a váci püspök ajánlották Ferdinándnak, hogy legalább egy évre mentse fel Kassát a harmincad alól, aki ennek a kérésnek eleget is tett.³²³⁵

Lestyén község hivatartozása ügyében részt vett egy bizottságban.³²³⁶

---

³²²⁹ Fánchy György az ő nevére íratta a bozóki prépostságot 1567 körül. Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Hont megye. Bp., 1906. 356. p.

³²³⁰ Komáromy 1890, 132. p.

³²³¹ Komáromy 1890, 132. p.

³²³² Gecsényi 2003, 106. p.; Pálffy 1997, 216. p.; Horváth Mihály: Vázlatok a 'magyar népiség' történetéből a 'török uralás' korszakában. In: Athenaeum, 3. évf. (1839) 27. sz. 420. p.; l. még Fővárosi Lapok 9. évf. (1873) november, 269. sz., 1169. p.; Komáromy 1890, 132. p., Gecsényi 2008, 481. p., hivatkozva: Lukinich Imre: A podmanini Podmaniczky család oklevéltára. III. köt. 353. p.

³²³³ Benedek 2007, 174. p.; Pálffy 1997, 216. p.

³²³⁴ Gecsényi 2008, 163. p.

³²³⁵ Takáts Sándor: Kassa kereskedői 1557-ben. In: Magyar Gazdaságtörténeti Szemle, 13. évf. (1906) 1. sz. 12. p.

³²³⁶ Rudnay Béla: Ujfalu ssyak és Rudnayak pere i a Petrőc zyek ellen. Bp., 1910. 256. p.

Nádasdy Tamás³²³⁷ (1498³²³⁸-1562³²³⁹)

1. családi háttér: szülők társadalmi besorolása, családi birtokok, nemzetiség

Apja Nádasdy Ferenc, aki Mátyás király alatt egy 200 főből álló lovas csapat parancsnoka, anyja Török Orsolya/szenterzsébeti Terjék Orsolya³²⁴⁰.³²⁴¹ A családnak Tamás születésekor már erősen megfogyatkoztak a birtokai, így középnemesnek számítottak.³²⁴²

2. képzettség: tanulmányok, nyelvtudás, gazdasági ismeretek

Az atyai háznál, majd Budán, a Mátyás király által alapított iskolában végezte elemi iskolai tanulmányait.³²⁴³ Ezután Grácban folytatta iskoláit.³²⁴⁴ Anyai nagybátyja, Török/Terjék István sikereit látva magához fogadta, és anyagi támogatásával lehetővé tette 1516-ban a bécsi, majd a bolognai (-1522) és római egyetem (1522-1523) látogatását.³²⁴⁵ Veress szerint nem szerzett fokozatot, mert 1523-ban tolmácsként Cajateno bíboros mellé rendelték, így stúdiumait félbehagyva vissza kellett térnie Magyarországra.³²⁴⁶

³²³⁷ Kenyeres István szerint nyilvánvaló elírás, amikor az utasítások több másolatában is Nádasdy *István* neve szerepel, és valójában *Tamásról* van szó. Bár Ember Győző átvette az *István* változatot, Kenyeres Acsády 1888-ra és Kubinyi 1964-re hivatkozva Nádasdy *Tamásról* beszél. Kenyeres hivatkozva Nádasdy Tamás budai várnagy Ferdinánddal való levelezését 1528-1529-ből: ÖStA Ungarische Akten, Allgemeine Akten, 8-10. fasc. Kenyeres István: A királyi és királynéi magánbirtokok a 16. században. In: Századok, 138. évf. (2004) 1. sz. 1115. p. 60. jegyzet. Az MNL OL E 554-ben található Szalay-gyűjtemény, 1725. tételszámú iratában, amely a Magyar Királyság tisztviselőinek fizetésjegyzéke, Nádasdy Tamás nem szerepel a kamarai alkalmazottak között, ez azonban annak lehet a következménye, hogy nádori méltósága volt az elsődleges (az ország első méltóságaként viszont szerepel). Gecsényi Lajos Nádasdy *Tamást* említi tanácsosként. Gecsényi 2003, 102. p., Gecsényi 2001, 56. p. 6. jegyzet szerint Ember Győzőnél elírás a Nádasdy István név

³²³⁸ Horváth Mihály: Gróf Nádasdy Tamás élete, némi tekintettel korára. Buda, 1838. 9. p.; Söptei István: Nádasdy Tamás (1498-1562). (500 éve született Magyarország nádora). Sárvár, 1998. 1. p.; Bitskey István: Karrier és mecénatúra. Nádasdy Tamás sárvári udvartartása. In: Arisztokrácia, művészetek, mecénatúra. Válogatás négy év konferenciáinak anyagából 1997-2000. Szerk.: Czoma László. Keszthely, 2000. 33. p.; Bessenyei József: A Nádasdyak. Bp, 2005. 17. p.

³²³⁹ Horváth 1838, 118. p.; Bitskey 2000, 33. p.; Bessenyei 2005, 39. p., Veress 1941, 260. p., Fallenbüchl Zoltán: Magyarország főméltóságai. Bp., 1988. 69. p.

³²⁴⁰ Bessenyei 2005, 17. p.

³²⁴¹ Horváth 1838, 9. p.; Söptei 1998, 1. p.

³²⁴² Horváth 1838, 9., 120. p.; Bessenyei József: Nádasdy Tamás, a politikus és államférfi. In: Nádasdy Tamás (1498-1562). Tudományos emlékülés: Sárvár, 1998. szeptembr 10-11. Szerk.: Söptei István. Sárvár, 1999. 10. p.; Söptei 1998, 1. p.; Bitskey 2000, 33. p.

³²⁴³ Horváth 1838, 10. p.; Söptei 1998, 1. p.; Bessenyei a korábbi szakirodalommal nem számolva csak annyit írt, hogy „először bizonyára a szülői házban, azután valamelyik káptalani iskolában sajátíthatta el az alapokat...”. Bessenyei 2005, 17. p.

³²⁴⁴ Horváth 1838, 10. p.; Bessenyei 1999, 10. p.; Söptei 1998, 1. p.; Bitskey 2000, 34. p.; Bessenyei 2005, 17. p.

³²⁴⁵ Horváth 1838, 10. p.; Bessenyei 1999, 10. p.; Pálffy Géza: Nádasdy Tamás, a Dunántúl főkapitánya (1542-1546, 1548-1552). In: Nádasdy Tamás (1498-1562): tudományos emlékülés: Sárvár, 1998. szeptember 10-11. Szerk.: Söptei István. Sárvár, 1999. 29. p.; Söptei 1998, 1-2. p.; Bessenyei 2005, 17. p.; Bitskey 2000, 34. p. Bécsi egyetemi tanulmányait kizárólag Bessenyei említi. Bessenyei 2005, 17. p. Bolognai tanulmányaira l. még Veress 1941, 83-84. p., római tanulmányaira l. Veress 1941, 260. p.; Veress Endre. Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221-1864. Bp., 1941. 81., 260. p.

³²⁴⁶ Veress 1941, 260. p.

Komoly mecénatúrát folytatott.³²⁴⁷ Sylvester Jánost, Dévai Bíró Mátyást és Tinódi Lantos Sebestyént is támogatta.³²⁴⁸ Udvara kulturális központ volt.³²⁴⁹

3. életpálya állomásai, viselt tisztségek, hivatalok

- királyi titkár³²⁵⁰ (1524-)
- budai várnagy (Ferdinánd oldalán)³²⁵¹ (1527-) (e minőségében ő irányította a többi tanácsost 1528-tól³²⁵²)
- a Magyar Kamara tanácsosa³²⁵³ (1528-1529, 1549-1559)
- egri kapitány³²⁵⁴ (1529?-)
- alkincstartó³²⁵⁵ (1529-)
- kincstartó (Szapolyai oldalán)³²⁵⁶ (1530?-)
- alkormányzó³²⁵⁷ (Gritti főkormányzó mellett) (1530)
- kormányzó³²⁵⁸ (1530/1531-)
- királyi tanácsos³²⁵⁹ (Szapolyai mellett) (1530-as évek eleje)
- királyi főudvarmester³²⁶⁰ (1532)
- királyi tanácsos³²⁶¹ (Ferdinánd mellett) (1536-1542)

³²⁴⁷ Horváth 1838, 121-126. p.; Barta Gábor: Egy sikertelen humanista a 16. században (Tranquillo Andreis). In: Az értelmiség Magyarországon a 16-17. században. Szerk.: Zombori István. Szeged, 1988. 65-66. p.; Bitskey István: Karrier és mecénatúra: Nádasdy Tamás és sárvári udvartartása. In: Arisztokrácia, művészetek, mecénatúra: válogatás 4 év konferenciáinak anyagából, 1997-2000. Szerk.: Czoma László. Keszthely, 2000. 33-43. p.; Söptei 1998, 9-10. p.; Bitskey 2000, 36-42. p.; Horváth István Károly: Sárvár szerepe a XVI. századi magyar kultúrában. In: Tinódi-émlékkönyv. Szerk.: Naszádos István. Bp., 1956. 43-58. p.; Kardos Tibor: A Nádasdyak reneszánsz udvara. In: Az emberiség műhelyei. Bp., 1973.; Péter Katalin: Nádasdy Tamás mecénási tevékenységéről. In: uő.: Papok és nemesek. Magyar művelődéstörténeti tanulmányok a reformációval kezdődő másfél évtizedből. Bp., 1995. (A Ráday-gyűjtemény tanulmányai 8.) 56-65. p.; Bessenyei 2005, 33-36. p.

³²⁴⁸ Katona Imre: Sárvár és a Nádasdyak a XVI. században. A Savaria Vas megyei múzeumok értesítője I. 1963. kötetéből. Szombathely, 1963. 240. p.

³²⁴⁹ Szakály Ferenc: Sárvár, mint helyi kulturális központ. In: Nádasdy Tamás (1498-1562). Tudományos emlékülés: Sárvár, 1998. szeptember 10-11. Szerk.: Söptei István. Sárvár, 1999. 87-104 p.; Fülöp László: Étkezés, öltözködés és gyógyítás Nádasdy Tamás sárvári udvarában. In: Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények, (1983) 23. p.; Söptei 1998, 9-11. p.; Bessenyei 2005, 33-36. p.

³²⁵⁰ 1524-: Horváth 1838, 13., 23. p.; Bessenyei 1999, 10. p.; Pálffy 1999, 29. p.; Söptei 1998, 2., 4. p.; Bitskey 2000, 34. p.; Bessenyei 2005, 20. p.

³²⁵¹ 1527: Horváth 1838, 34. p.; Söptei 1998, 6. p. Bitskey 2000, 34. p.; 1528: Gecsényi 2008, 478. p., é. n.: Bessenyei 1999, 14. p.; Pálffy 1999, 29. p.; Bessenyei 2005, 22. p.; Katona 1963, 239. p.

³²⁵² Gecsényi 2001, 56. p.

³²⁵³ 1528-1529: Gecsényi 2003, 102. p. Gecsényi 2008, 478. p.; 1549: Ember 1946, 77. p.; 1555: Ember 1946, 78. p.; 1559: Ember 1946, 78. p. Ezekben az években az Ember által vizsgált fizetésjegyzékek szerint salariumot is kapott, tehát minden valószínűség szerint a munkában is részt vett. Ezt támasztja alá 1528-ban Ferdinándhoz küldött levele, amelyben a *kamara nevében* Thurzóval folytatott tárgyalásokról tájékoztatta az uralkodót. Hivatkozik rá Erdélyi 2000, 347. p.16. jegyzet, eredeti irat: HHStA UA AA fasc. 8. Konv. A. 1528. I-VI. fol. 120-121.

³²⁵⁴ 1529 k.: Horváth 1838, 42. p.

³²⁵⁵ 1529: Iványi Béla. Buda és Pest sorsdöntő évei, 1526-1541: főleg levéltári források alapján. In: Tanulmányok Budapest Múltjából, (1941) 9. sz. 36. p.; Pálffy 1999, 30. p.

³²⁵⁶ 1530?: Horváth 1838, 43. p.; é. n. (1530 k.): Pálffy 1999, 29. p.; Söptei 1998, 4. p.

³²⁵⁷ é. n.: Bessenyei 1999, 14. p.; Pálffy 1999, 30. p.; Bitskey 2000, 35. p.; Bessenyei 2005, 23. p.; 1531-: Söptei 1998, 4. p., Gecsényi 2001, 57. p.

³²⁵⁸ 1530-: Söptei 1998, 4. p.; 1531: Horváth 1838, 51. p.

³²⁵⁹ Söptei 1998, 4. p.

³²⁶⁰ 1532: Fallenbüchl 1988, 85. p.

³²⁶¹ é. n.: Bessenyei 1999, 18. p.; Pálffy 1999, 30. p.; Söptei 1998, 4., 5. p.; 1542: Söptei 1998, 5. p.; 1536: Bessenyei 2005, 29. p.

- tárnokmester³²⁶² (Ferdinándé) (1536-1543)
- horvát-dalmát/szlavón bán Keglevich Péter oldalán³²⁶³ (1537-1542)
- Vas megye (fő)ispánja³²⁶⁴ (1537-1562)
- a Helytartótanács tagja³²⁶⁵ (1542)
- dunántúli főkapitány³²⁶⁶ (1542-1546, 1548-1552)
- országbíró³²⁶⁷ (1540/1542-1549)
- főtábornok/főhadvezér/főkapitány³²⁶⁸ (1543/1552-)
- országos főkapitány³²⁶⁹ (1550)
- nádor³²⁷⁰ (1554-1562)
- királyi helytartó³²⁷¹ (1554-1562)

3./a) kamarai kiküldetések

4. diplomáciai tevékenység

Amikor 1523-ban X. Leó pápa Tomaso de Vio Cajetano bíborost küldte Magyarországra, hogy Lajos királlyal tárgyaljon, Nádasdy tolmácsként a szolgálatába szegődött.³²⁷²

1526. június 25-én II. Lajos Nádasdyt küldte Ferdinánd osztrák főherceghez és a Speyerben összegyűlt német rendekhez, hogy pénzt és segélyhadat kérjen a közelgő török támadás ellen.³²⁷³ Minden bizonnyal ez az a követtség, amelyből Horváth szerint sikertelenül tért vissza³²⁷⁴: távollétében lezajlott a mohácsi csata. Mária királyné a vesztes csata hírére Pozsony felé menekült; Nádasdy Komáromtól elkísérte.³²⁷⁵

A mohácsi csata után az özvegy királyné Nádasdyt küldte, hogy Ferdinándot tájékoztassa az ország állapotáról, többek között a király haláláról, és arról, hogy hogyan szerezheti meg a trónt.³²⁷⁶ Nádasdy tehát tájékoztatta Ferdinándot, hogy az országnagyok közül kik maradtak életben, és hogyan hasznosítsa az ország megszerzése érdekében a megüresedett

³²⁶² 1536-1543: Fallenbüchl 1988, 80. p.; Benedek Gyula: oklevelek és iratok Szolnok város történetéből 1075-1686. Szolnok, 2007. (Documentatio Historica 10.) 146. p.; 1536-: Bessenyei 1999, 18. p.; Söptei 1998, 5. p.; 1540: Horváth 1838, 83. p.; é. n.: Pálffy 1999, 29. p.; Bitskey 2000, 35. p.; Bessenyei 2005, 29. p.

³²⁶³ 1537: Horváth 1838, 72. p.; Bessenyei 1999, 18. p.; Söptei 1998, 5. p.; Bessenyei 2005, 29. p.; 1541: uo. 76. p.; Benedek 2007, 146. p.; 1537-1539: Varga Szabolcs: Nádasdy Tamás horvát-szlavón bánsága (1537-1539). In: Századok, 144. évf. (2010) 4. sz. 793-833. p.; 1537-1542: Fallenbüchl 1988, 74. p., 1542: Söptei 1998, 5. p., é. n.: Pálffy 1999, 29. p.

³²⁶⁴ 1537-: Benedek 2007, 146. p.; é. n.: Bessenyei 1999, 18. p.; Pálffy 1999, 30. p.; Bitskey 2000, 35. p.; Bessenyei 2005, 29. p.

³²⁶⁵ Söptei 1998, 5. p.

³²⁶⁶ 1542-1546, 1548-1552: Benedek 2007, 146. p.; Pálffy 1998, 29. p.; Pálffy 1999, 30-40. p.; Bessenyei 2005, 30. p.; 1543: Horváth 1838, 81-82. p.. 1542/1543: Bessenyei 1999, 20. p.; 1542-1552: Söptei 1998, 7. p.; (1542-?, ?-1552): Bitskey 2000, 35. p., 1543-1554: Fallenbüchl 1988, 72. p.

³²⁶⁷ 1540-1544: Benedek 2007, 146. p.; 1542-: Bessenyei 2005, 30. p.; 1543: Horváth 1838, 83. p.; 1542-: Söptei 1998, 5. p.; 1549: Ember 1946, 77. p., 1543-1554: Fallenbüchl 1988, 72. p., é. n.: Pálffy 1999, 29. p.

³²⁶⁸ 1543: Horváth 1838, 83. p.; 1552-: Benedek 2007, 146. p.; é. n.: Ember 1946, 98. p.

³²⁶⁹ 1550-? (nem ismert, hogy a tiszteet meddig töltötte be): A szolnoki várkapitány, Horvátinóvity Bertalan tájékoztató jelentése Nádasdy Tamás országos főkapitánynak, 1550. szeptember 27., Benedek 2007, 149. p.; é. n.: Pálffy 1999, 29. p.

³²⁷⁰ 1554-1562: Söptei 1998, 5-6. p.; Fallenbüchl 1988, 69. p. 1554: Horváth 1838, 97-98. p.; Bessenyei 1999, 22. p.; é. n.: Pálffy 1999, 29. p.; Bitskey 2000, 36. p.; Bessenyei 2005, 37-38. p.

³²⁷¹ 1554-1562: Benedek 2007, 146. p., Fallenbüchl 1988, 69. p.

³²⁷² Vio kérte II. Lajos királyt, hogy távozása után fogadja szolgálatába Nádasdyt. Horváth 1838, 13. p.; Bessenyei 1999, 10. p.; Pálffy 1999, 29. p.; Söptei 1998, 2. p.; Bitskey 2000, 34. p.; Bessenyei 2005, 17., 20. p., Veress 1941, 260. p.

³²⁷³ Bessenyei 1999, 11. p.; Söptei 1998, 4. p.; Bitskey 2000, 34. p.; Bessenyei 2005, 20. p.

³²⁷⁴ Horváth 1838, 28. p.

³²⁷⁵ Horváth 1838, 28. p.

³²⁷⁶ Horváth 1838, 28-29. p.; Bessenyei 1999, 11. p.; Söptei 1998, 4. p.; Bessenyei 2005, 21. p.

püspöki székeket.³²⁷⁷ Ferdinánd azzal a megbízással bocsájtotta haza, hogy nyerje meg Báthory István nádort.³²⁷⁸

Hazatérése után Mária királyné megbízásából munkához látott, hogy a meghatározó személyeket átcsábítsa Szapolyaitól Ferdinánd oldalára.³²⁷⁹ Sikerült is megnyernie Perényi Pétert, Török Bálintot, Móré Lászlót, Bethlen Eleket és másokat is.³²⁸⁰

1527-ben tagja volt annak a küldöttségnek, amely fogadta Ferdinándot.³²⁸¹

Az 1530-as évek elején az ún. királytalan gyűlések egyik fő szervezője volt.³²⁸² 1531. november 4-én Berzencén ő is aláírta a szövetséglevelet.³²⁸³

1532. december 31-én Ferdinánd és János fegyverszüneti tárgyalásokat folytatott; Szapolyait Nádasdy, Frangepán Ferenc és Werbőczy István képviselte.³²⁸⁴ A tárgyalások nem jártak sikerrel.

1534-ben létrejött a megegyezés a Ferdinándhoz való visszatéréséről; Nádasdy biztosította birtokait.³²⁸⁵

1540-ben Ferdinánd Nádasdyt Balassa Zsigmond és Horváth Gáspár társaságában Erdély Habsburg-pártra állítására küldte.³²⁸⁶ 1541-ben sikerült is megnyerniük az erdélyi nemességet és a szászokat.

1541-ben Frangepán Ferenc kalocsai érsekkel együtt Ferdinánd követe a regensburgi birodalmi gyűlésen; segínyt akartak szerezni a török ellen.³²⁸⁷ Csak júniusban szólalhattak fel, amikor már késő volt, hiszen a szultán már elindult Buda elfoglalására.³²⁸⁸

Az 1547-es országgyűlés törvénycikkeinek megköszönésére Nádasdyt és Salm Miklóst küldték fel a rendek az uralkodóhoz.³²⁸⁹

1549 elején Ferdinánd Nádasdyt és Salm Miklóst bízta meg, hogy tárgyaljanak Fráter Györggyel.³²⁹⁰

1549-ben Ferdinánd Nádasdyt biztostársaival a Szepességbe küldte, hogy igazítsák el a határok miatt támadt konfliktust a lengyel király követeivel.³²⁹¹

1551-ben Ferdinánd Nádasdyt, Báthoryt és Herbersteint nevezte ki biztosokul Erdély átvételére.³²⁹² Ő vette rá Izabella királynét a lemondásra, és jelen volt a kolozsvári országgyűlésen is, amely Ferdinándra ruházta a hatalmat.³²⁹³

---

³²⁷⁷ Bessenyei 1999, 12. p.; Bessenyei 2005, 21. p.

³²⁷⁸ Bessenyei 1999, 12. p.; Bessenyei 2005, 21. p.

³²⁷⁹ Bessenyei 1999, 12. p.; Bessenyei 2005, 21. p.; Bessenyei 2005, 22. p.

³²⁸⁰ Bessenyei 1999, 12. p.

³²⁸¹ Bessenyei 1999, 13. p.

³²⁸² Bessenyei 1999, 15. p.

³²⁸³ Közelgett Nádasdy esküvője Kanizsay Orsolyával, akinek birtokai Ferdinánd országrészében feküdtek, így hát vissza akart térni hűségére. Emellett Szapolyai mellett is biztosítani akarta magát, így megnyerte számára Maylád Istvánt, aki húga, Annával való házassága révén sógora lett. Maylád hasonló okból volt érdekelt abban, hogy Szapolyai pártjára álljon: fogarasi birtokait gyarapította a házasság révén. Bessenyei 1999, 16-17. p.; Bessenyei 2005, 24-25. p.

³²⁸⁴ Horváth 1838, 56. p.; Bessenyei 2005, 26. p.

³²⁸⁵ Bessenyei 1999, 17. p.

³²⁸⁶ Horváth 1838, 76. p.; Bessenyei 1999, 19. p.

³²⁸⁷ Horváth 1838, 77. p.; Bessenyei 1999, 20. p.; Söptei 1998, 2., 5. p.; Bessenyei 2005, 30. p.

³²⁸⁸ Bessenyei 1999, 20. p.

³²⁸⁹ Horváth 1838, 84. p.

³²⁹⁰ Horváth 1838, 86. p.

³²⁹¹ Horváth 1838, 86. p.

³²⁹² Horváth 1838, 88-90. p.; Bessenyei 1999, 20. p.; Söptei 1998, 5., 7. p.; Bitskey 2000, 35. p.; Bessenyei 2005, 30. p.

³²⁹³ Bessenyei 1999, 20. p.

5. szerzett birtokok

1525-ben II. Lajos király megajándékozta a zalavári apátság kormányzóságával.³²⁹⁴

János Buda felmentésénél tett szolgálatai jutalmaként neki adományozta Fogaras és Huszt várát tartozékaikkal együtt (valójában sógora elhurcolása után adományoztatta magának Huszt várát³²⁹⁵).³²⁹⁶

1534-ben, a Ferdinánd pártjára való visszatéréskor adománylevelet kapott a jegyessége révén szerzendő Kanizsay-birtokokra.³²⁹⁷ 1535-ös esküvője után birtokába került Kanizsa, Egervár, Sárvár, Kapuvár, Léka, Velika, Sztenicsnyák, továbbá 10 mezőváros és közel 150 jobbágyfalu.³²⁹⁸

Megszerezte Husztot, Berzencét és Csejtét.³²⁹⁹

6. szerzett rangok

Grófi méltóságra emelkedett.³³⁰⁰ Fogarasi örökös gróf.³³⁰¹ 1551-es erdélyi küldetése jutalmaként a király báróvá emelte.³³⁰²

7. házastárs, gyermekek

1534 utolsó vagy 1535 első napjaiban tartotta esküvőjét Kanizsay Orsolyával.³³⁰³ Horváth szerint három fiúgyermekük született: László, Márton és Ferenc; a két első korán meghalt, atyja halálakor csak Ferenc volt életben.³³⁰⁴ Az újabb kutatások szerint egyetlen fiuk született, Ferenc.³³⁰⁵

8. egyéb

Részt vett az 1525-ös hatvani országgyűlés megszervezésében.³³⁰⁶

Jelen volt az 1526 novemberében megtartott pozsonyi országgyűlésen, amelyen Ferdinándot királlyá választották.³³⁰⁷ Bornemissza kincstárnok a királynő Budáról elmenekített kincseit Nádasdyra, Szalay Jánosra és Majláth Istvánra bízta, és esküvel kötelezte őket, hogy majd átadják Ferdinándnak.³³⁰⁸

Korán érdeklődni kezdett a reformáció eszméi iránt.³³⁰⁹

³²⁹⁴ Horváth 1838, 22. p.; Elképzelhető, hogy a zalavári apátságról van inkább szó: l. Bálint Sándor: A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete. 1. rész. In: A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, (1974/1975) 197. p.; Bessenyei 1999, 11. p.; Söptei 1998, 2. p.; Bessenyei 2005, 20. p.

³²⁹⁵ Bessenyei 1999, 19. p.; Bessenyei 2005, 29. p.

³²⁹⁶ Horváth 1838, 46-47. p.; Söptei 1998, 2. p.; Katonai tévesen 1541-re teszi Nádasdy átállását Szapolyai oldalára, és 1541 utánra teszi a fogarasi adományt. Katona 1963, 239. p.

³²⁹⁷ Horváth 1838, 59-61. p.; Söptei 1998, 5. p.

³²⁹⁸ Söptei 1998, 2-3. p.; Bitskey 2000, 35. p.

³²⁹⁹ Horváth 1838, 120. p.

³³⁰⁰ Horváth 1838, 120. p.

³³⁰¹ Pálffy 1999, 30. p.

³³⁰² Bitskey 2000, 36. p.

³³⁰³ 1534/1535: Horváth 1838, 65. p.; 1535: Bessenyei 2005, 27. p.; Minden bizonnyal téves a Katona Imre által említett 1536-os időpont. L. Katona 1963, 239. p.

³³⁰⁴ Horváth 1838, 120. p.

³³⁰⁵ Bessenyei 2005, 40. p.

³³⁰⁶ Bessenyei 1999, 10. p.

³³⁰⁷ Horváth 1838, 30. p.; Bessenyei 2005, 21. p.

³³⁰⁸ Horváth 1838, 32. p.; Gerevich László: Középkori budai kelyhek. In: Budapest régiségei. Régészeti és történeti évkönyv. (1945) XIV. sz. 340. p.; Bessenyei szerint meghamisították Bornemissza végrendeletét, hogy megkaparinthassák a kincseket. l. Bessenyei 1999, 13. p.; Bessenyei 2005, 21-22. p.

³³⁰⁹ Őze Sándor: Adatok a reformáció elterjedéséhez Nádasdy Tamás kanizsai uradalmában. In: Zalai Múzeum, (1997) 7. sz. 19. p.

1527 júliusában Ferdinánd Magyarországra érkezett; Nádasdy tagja volt az őt fogadó küldöttségnek.³³¹⁰ Részt vett Óvár meghódításában.³³¹¹ Nem sokkal ezután az uralkodó 300 lovassal Győr visszavételére küldte Nádasdyt.³³¹² Nádasdy sikerrel járt. Seregével ezután Komárom ellen küldte a főherceg, amelyet szintén meghódított.³³¹³ Ezután ostrom nélkül elfoglalta Tatát.³³¹⁴ A király rábízta az előcsapat vezetését Esztergom ostrománál.³³¹⁵ Nemsokára bevették a várat. Nádasdy 200 főnyi előörsszel elfoglalta Visegrádot.³³¹⁶ Augusztusban Budát foglalta el.³³¹⁷

1529-ben, amikor Szulejmán Budát ostromolta, a német alparancsnokok megkötözve bezárták egy terembe, és feladták a várat.³³¹⁸ Szapolyai seregei szabadították ki, és azon feltétel alatt kegyelmet kapott, hogy a I. János király pártjára áll.³³¹⁹ Nádasdy élt a lehetőséggel, egyúttal levelet írt Ferdinándnak, amelyben kérte, hogy mentse fel hűségesküje alól.³³²⁰

1530 k. Török Bálint ellen vonult Szapolyai zászlaja alatt Szerecsen nevű társával.³³²¹ Mivel Ferdinánd ostromolni kezdte Budát, Szapolyai Szigetvár ostromának felhagyására és Buda megsegítésére utasította őket.³³²² Budát sikeresen fel is mentették.³³²³

1533-ban Nádasdy dolgozni kezdett a Ferdinánd pártjára való visszatérésen (Szalaházy Tamás egri püspök és kancellár segítette ebben).³³²⁴ Ferdinánd Szalaházy Tamást és Thurzó Eleket bízta meg a Nádasdyval való egyezkedéssel, melynek eredményeképpen 1534. augusztus 6-án megegyezés született.³³²⁵ A Kanizsay-birtokok visszaadásán kívül Nádasdy 100 lovas tartására elégséges fizetést is nyert, továbbá a király megígért, hogy közbejár Máriánál, hogy a bányákat neki adja bérletbe, és nem kényszeríti őt, hogy Szapolyai ellen harcoljon, csak ha maga ő, Ferdinánd is személyesen van jelen, kivéve, ha török sereggel jön; minden emberével együtt teljes kegyelmet nyer.³³²⁶

1537-ben horvát-dalmát bánként visszahódította Dubiczát.³³²⁷

Tevékenyen részt vett az 1542-es hadjárat megszervezésében.³³²⁸

1551-ben a magyar ezredek parancsnokaként részt vett Lippa ostromában.³³²⁹

1556-ban ő vezette a magyar sereget a Szigetvár melletti csatában.³³³⁰

1561-ben közreműködött abban, hogy a rendek Bécsben Ferdinánd fiai közül Miksát választották apja utódává.³³³¹ Bessenyei szerint ehelyett figyelmeztette Miksát, hogy a magyar főurak szabadon választhatnak három fia közül.³³³²

³³¹⁰ Horváth 1838, 33. p.; Bessenyei 2005, 22. p.

³³¹¹ Söptei 1998, 6. p.

³³¹² Horváth 1838, 33. p.; Söptei 1998, 6. p.

³³¹³ Horváth 1838, 33. p.; Söptei 1998, 6. p.

³³¹⁴ Horváth 1838, 33-34. p.; Söptei 1998, 6. p.

³³¹⁵ Horváth 1838, 34. p.; Bessenyei 1999, 13. p.; Söptei 1998, 6. p.; Bitskey 2000, 34. p.; Bessenyei 2005, 22. p.

³³¹⁶ Horváth 1838, 34. p.; Bessenyei 1999, 13. p.; Söptei 1998, 6. p.; Bitskey 2000, 34. p.; Bessenyei 2005, 22. p.

³³¹⁷ Horváth 1838, 34. p.; Bessenyei 1999, 13. p.; Söptei 1998, 6. p.; Bitskey 2000, 34. p.; Bessenyei 2005, 22. p.

³³¹⁸ Horváth 1838, 39. p.; Bessenyei 1999, 14. p.; Bitskey 2000, 35. p.; Bessenyei 2005, 22. p.

³³¹⁹ Horváth 1838, 39-40. p.; Bitskey 2000, 35. p.; Bessenyei 2005, 22. p.

³³²⁰ Horváth 1838, 40-41. p.; Bessenyei 2005, 22. p.

³³²¹ Horváth 1838, 44. p.; Söptei 1998, 6. p.

³³²² Horváth 1838, 45. p.; Söptei 1998, 6. p.

³³²³ Horváth 1838, 45-46. p.

³³²⁴ Horváth 1838, 58. p.; Bessenyei 2005, 26. p.

³³²⁵ Horváth 1838, 59. p.; Bitskey 2000, 35. p.

³³²⁶ Horváth 1838, 61-62. p.; Bessenyei 2005, 26-27. p.

³³²⁷ Horváth 1838, 73. p.

³³²⁸ Bessenyei 1999, 20. p.

³³²⁹ Horváth 1838, 92. p.; Söptei 1998, 7. p.

³³³⁰ Horváth 1838, 106-111. p.

³³³¹ Horváth 1838, 114-115. p.

³³³² Bessenyei 1999, 22. p.; Bessenyei 2005, 39. p.

Oberstein, Paul von (1480 k.³³³³-1554³³³⁴)

2. családi háttér: szülők társadalmi besorolása, családi birtokok, nemzetiség

Rajna-vidéki nemesi családból származik.³³³⁵

2. képzettség: tanulmányok, nyelvtudás, gazdasági ismeretek

1501-ben beiratkozott a bécsi egyetemre.³³³⁶ Ezután 8 hónapig tanult Bolognában, majd Ferrarában megszerezte a jogi doktori fokozatot.³³³⁷ A heidelbergi egyetemen végzett.³³³⁸

Nyelvtudása: német, latin, spanyol, francia, cseh, dalmát, horvát, rutén, lengyel.³³³⁹

3. életpálya állomásai, viselt tisztségek, hivatalok

- Miksa tanácsának tagja³³⁴⁰ (1512-, 1516-1526)
- Miksa kancelláriájának tagja³³⁴¹ (1512-1518)
- császári titkár³³⁴² (1516?-1526?)
- a bécsi egyetem kancellárja³³⁴³ (1516?-1526?)
- bécsi Szent István dómban prépost³³⁴⁴ (1513-)
- Berggerechtigkeit-beli (bányabíróság) tag másokkal együtt az aranyra, ezüstre és más fémekre Villachtól Pontafeler Klause-ig.³³⁴⁵
- lovag (Erhebung zum Ritter)³³⁴⁶
- bresciai segédpüspök³³⁴⁷ (1515-1516)
- bécsi nagyprépost³³⁴⁸ (1516-)
- a Magyar Kamara tanácsosa³³⁴⁹ (1533-1536, 1550')

3./a) kamarai kiküldetések

- 1533. november 17. Oberstain Pál bécsi prépost a Kamara beadványának a királyhoz történt betérjesztéséről, Thurzó Elek gr. ügyében a királlyal folytatott megbeszélésről, a megyékhez szóló királyi levelek megküldéséről és bizonyos római politikai újságokról tájékoztat.³³⁵⁰

---

³³³³ Goldfinger 1951, 316. p.

³³³⁴ Goldfinger 1951, 319. p.

³³³⁵ Neues allgemeines deutsches Adels-Lexikon, im Vereine mit mehreren Historikern herausg. von Ernst Heinrich Kneschke. Bd. VI. Leipzig, 1865. S. 558.

³³³⁶ Goldfinger 1951, 316. p.

³³³⁷ Goldfinger 1951, 316. p.

³³³⁸ Gecsényi 2001, 58. p.

³³³⁹ Goldfinger 1951, 316. p.

³³⁴⁰ 1512-: Goldfinger 1951, 316. p., 1616-1526: Gecsényi 2001, 58. p.

³³⁴¹ 1512: Goldfinger 1951, 316. p.; 1518: Goldfinger 1951, 317. p.

³³⁴² 1516-1526: Gecsényi 2001, 58. p.

³³⁴³ 1516?-1526?: Gecsényi 2001, 58. p.

³³⁴⁴ 1513-: Goldfinger 1951, 321. p., é. n.: Gecsényi 2001, 57. p.

³³⁴⁵ Goldfinger 1951, 321. p.

³³⁴⁶ Goldfinger 1951, 316. p.

³³⁴⁷ 1515: Goldfinger 1951, 321. p.; feltehetőleg tisztségét csak egy évig, bécsi nagypréposti kinevezéséig viselte, l. uo.

³³⁴⁸ 1516-: Goldfinger 1951, 321. p., é. n.: Gecsényi 2008, 479. p.

³³⁴⁹ 1533-1536: Gecsényi 2001, 58. p., hivatkozva: MNL OL E 21 1533. július 30., MNL OL E 41 1536. no. 148., 1536. július 5. január Ferdinánd király rendeletének másolata, melyben felmenti Oberstain Pál bécsi prépostot a magyarországi királyi jövedelmek adminisztrációjában kapott megbízatása alól. 1550': Gecsényi 2003, 104. p., Gecsényi 2008, 479. p.

³³⁵⁰ MNL OL E 41 1533. no. 18. 1533. november 17.

- 1533. november 19. Oberstain Pál bécsi prépost a Bakyth Pál részére kért kiutalás és a kamarai tisztviselők fizetésének emelése ügyében a királynál folytatott tárgyalásainak eredményéről számol be.³³⁵¹
- 1536. február 9. Oberstain Paul bécsi prépost a bányavárosokban végrehajtott vizsgálatról tesz jelentést.³³⁵²

4. diplomáciai tevékenység

- 1515-ben részt vett a Habsburg-Jagelló kettős házassági szerződés megkötésében.³³⁵³
- 1516-ban a sváb szövetséggel tárgyalta.³³⁵⁴
- 1516-ban tárgyalta egy lengyel küldöttséggel.³³⁵⁵
- 1516-ban Anna és Mária királynét Bécsből Steyrbe kísérte.³³⁵⁶
- 1517-ben tárgyalta egy moszkvai követséggel Innsbruckban.³³⁵⁷
- 1518-ban tagja egy, a lengyel királyi udvarba tartó követségnek.³³⁵⁸
- 1523k., Krakkóból való visszatérése után a birodalmi rendek tanácsába nevezték ki Nürnbergbe.³³⁵⁹

5. szerzett birtokok

1514. június 20-án Miksa egy itáliai rebellis javait adományozta neki.³³⁶⁰

1514. július 25-én Miksa neki és másoknak a velencei háborúban szerzett javakból adományozott egy részt.³³⁶¹

1516. március 24-én Miksa Bergamo, Brescia és Assole városát adományozta neki és másoknak a velencei háborúban tett szolgálataikért.³³⁶²

6. szerzett rangok

1513. szeptember 21-én Miksa mint tanácsosának és titkárának nemességet adományozott neki és fiági leszármazottainak a „von Oberstein” előnévvel és a joggal, hogy egy csapatot (Wappens) vezessen.³³⁶³

1515. július 15-én Miksa a bécsi kongresszuson és Tournay 1513-as ostrománál felmutatott érdemei miatt lovaggá ütötte (miles et eques auratus lett).³³⁶⁴

7. házastárs, gyermekek

8. egyéb

Miksa mellett katonáskodott az 1510-es években a Magyarországgal, Velencével és Franciaországgal vívott katonai vállalkozásokban.³³⁶⁵

1514-ben Miksa egy laibachi kanonokság várományosává tette.³³⁶⁶

³³⁵¹ MNL OL E 41 1533. No. 19. 1533. november 19.

³³⁵² MNL OL E 41 1536. No. 23. 1536. február 9.

³³⁵³ Goldfinger 1951, 316. p.

³³⁵⁴ Goldfinger 1951, 316. p.

³³⁵⁵ Goldfinger 1951, 316. p.

³³⁵⁶ Goldfinger 1951, 316. p.

³³⁵⁷ Goldfinger 1951, 317. p.

³³⁵⁸ Goldfinger 1951, 317. p.

³³⁵⁹ Goldfinger 1951, 318. p.

³³⁶⁰ Goldfinger 1951, 321. p.

³³⁶¹ Goldfinger 1951, 321. p.

³³⁶² Goldfinger 1951, 321. p.

³³⁶³ Goldfinger 1951, 316., 320. p.

³³⁶⁴ Goldinger 1951, 321. p.

³³⁶⁵ Goldfinger 1951, 316. p.

³³⁶⁶ Goldfinger 1951, 321. p.

1515. május 20-án Miksa a Sall-i papi pozíciót adományozza neki.³³⁶⁷

1516. augusztus 30-án Miksától vámmentességet kapott néhány árura.³³⁶⁸

---

³³⁶⁷ Goldfinger 1951, 321. p.

³³⁶⁸ Goldfinger 1951, 321. p.

Pemf(f)linger István (?-1537³³⁶⁹)

3. családi háttér: szülők társadalmi besorolása, családi birtokok, nemzetiség

A família Regensburgból származott³³⁷⁰, és tagjai már Mátyás király uralma alatt Buda jelentős kereskedői közé tartoztak³³⁷¹. Pemflinger János Buda város bírása volt 1491-1495 között/több alkalommal.³³⁷² Így tehát maga István is budai patrícius származású.³³⁷³ Ettől még nemesi származású lehetett, máskülönben nem kerülhetett volna be a királyi udvarba. János gyermekei közül Orsolya Anna királyné dajkája volt, Sebestyén II. Lajos/Mária főlovászmestere és 1533-ban diósgyőri várkapitány.³³⁷⁴ Unokaöccse³³⁷⁵/testvére (utóbbi valószínűbb)³³⁷⁶, Márk 1521-ben az egri püspökség adminisztrátora Polyák Pál oldalán,³³⁷⁷ 1527-1528-ben szász/szebeni királybíró³³⁷⁸, 1535-ben királyi tanácsos³³⁷⁹. A családnak malmai voltak a Dunán (ezeket János király 1529-ben, Buda kezére kerülése után Pestyeni Gergely használatára adományozta 1529-ben).³³⁸⁰

2. képzettség: tanulmányok, nyelvtudás, gazdasági ismeretek

3. életpálya állomásai, viselt tisztségek, hivatalok

- I. Ferdinánd feleségének, Annának a szolgálatában állt.³³⁸¹
- Ferdinánd húga, Mária mellé elküldött Pozsonyba három német biztost, Rauber Kristóf laibachi püspököt, Dornberg Rézmánt és Pemflinger Istvánt, akik a királlyal és az alsóausztriai kormánnyal állandó összeköttetést tartottak fenn.³³⁸²

³³⁶⁹ Pemflinger István, a pozsonyi kamara prefektusa 1537 május 21-én halt meg. Lukinich Imre: Podmaniczky család oklevéltára. II. köt. Bp., 1939. 494. p., hivatkozva: a Magyar Kamara jelentése I. Ferdinándhoz, 1537. június 5. In: ÖStA HHStA UA AA 1537. fasc. 31.

³³⁷⁰ Payr Sándor: A soproni evangélikus egyházközség története. I. köt. A reformáció kezdetétől az 1681-ik évi soproni országgyűlésig. Sopron, 1917. 70. p.; Szabó Péter: V. Károly és az erdélyi századok. In: Hadtörténelmi Közlemények, 115. évf. (2002) 2. sz. 376. p.; Nagy Iván: Magyarország családai. Címerekkel és nemzékrendi táblákkal. 9. köt. Bp., 1862. 206. p.

³³⁷¹ Szabó 2002, 376. p.; Nagy 1862, 206. p.

³³⁷² Nagy 1862, 206. p.; Kubinyi 1964, 94. p.

³³⁷³ Kubinyi András: A budai vár udvarbírói hivatala, 1458–1541: kísérlet az országos és a királyi magánjövodelemek szétválasztására. In: Levéltári Közlemények, 35. évf. (1964.) 1. sz. 88., 94. p.; Kubinyi András: Tanulmányok Budapest középkori történetéről. Bp., 2009. p. (Vároštörténeti tanulmányok) 260., 266. p.

³³⁷⁴ Nagy 1862, 206. p.; Fögel 1917, 26. p.

³³⁷⁵ ÖStA HHStA Ungarische Akten Allgemeine Akten Fasc. 15. Konv. B. 21.

³³⁷⁶ ÖStA HHStA Ungarische Akten Allgemeine Akten Fasc. 13. Konv. B. 8-9.

³³⁷⁷ Laczlavik 2004, 40. p.

³³⁷⁸ Buzási János: Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Bécs: A Birodalmi Levéltárak magyar vonatkozású iratai I. kötet: A Birodalmi Udvari Tanács és a Birodalmi Udvari Kancellária levéltára 1. rész. Bp., 1979 (Levéltári leltárak 76.) 75. p.; Szabó 2002, 378. p.; Nagy 1862, 206. p.

³³⁷⁹ MNL OL A 57 Libri regii, I. köt. 262. p.

³³⁸⁰ Kubinyi 2009, 419. p.; Baraczka István csak egy malomról tud, az sem biztosan az övé. Baraczka István: A budai Nádasdy-ház számadása (1530. IX. 30-1531. I. 13.). Tanulmányok Budapest Múltjából, (1966) 17. sz. 262. p.; Bártfai Szabó László: Pest megye történetének okleveles emlékei 1002-1599-ig. Budapest, 1938. 375. p.

³³⁸¹ é. n.: Kubinyi 1964, 94. p.

³³⁸² Feladatát és hatáskörét csak általánosságban jelölte meg, amikor a rendeket felszólította, hogy mindenben engedelmeskedjenek neki. Ember 1946, 92. p.; Ortway Tivadar: Mária, II. Lajos magyar király neje 1505-1558. Bp., 1914. (Magyar Történeti Életrajzok) 296. p.; l. még I. Ferdinánd instrukciója Hans Lamberg, Anna királyné udvarmestere, Pemflinger István budai udvarbíró részére Mária özvegy királynéval való tárgyalásra, többek között a körmöci pénzverde, a pozsonyi harmincad és a máramarosi só ügyében. ÖStA HHStA Ungarische Akten Specialia Fasc. 343. Geldangelegenheiten der Königin Maria Nr. 45-160. III. Papiers concernant les affaires de la reine Maria ainsique ses rapports et ses différends avec le roi Ferdinand, depuis la mort du roi Louis jusque e l'accord fait a Gand 1526-1539 fol. 68-73. no. 55.

- királyi asztalnok³³⁸³ (1527)
- marcheggi várnagy³³⁸⁴ (1527)
- budavári udvarbíró/provizor³³⁸⁵ (1527-1531)
- királyi tanácsos³³⁸⁶ (1527?-1535-?)
- diósgyőri kapitány³³⁸⁷ (1528-1537)
- a Magyar Kamara tanácsosa³³⁸⁸ (1528-1529)
- a Magyar Kamara szuperintendánsa/elnöke³³⁸⁹ (1531-1537)

3./a) kamarai kiküldetések

4. diplomáciai tevékenység

- 1528-ban Ferdinánd Nogarola gróffal egyetemben kiküldte az erdélyi országgyűlésre.³³⁹⁰
- 1529. május 31-én az uralkodó Pemfflingert és Gerendi Miklóst küldte az erdélyi rendekkel való tárgyalásra.³³⁹¹
- a főurak egy csoportja által 1531. november első napjára meghirdetett zákányi gyűlésről jelentést küldött Ferdinándnak (aki egyébként eltiltotta híveit a megjelenéstől, ezért feltehetjük, hogy Pemfflinger a király megbízásából vett részt a gyűlésen; ezt némileg gyengíti, hogy az eltiltás későn történt).³³⁹²
- 1535-ben részt vett a pozsonyi országgyűlésen, amelyről jelentést küldött Ferdinándnak (nem találtam nyomát ilyen időpontú országgyűlésnek!).³³⁹³

³³⁸³ Thallóczy Lajos–Hodinka Antal: A horvát véghelyek oklevéltára 1490-1527. Budapest, 1903. (Magyarország melléktartományainak oklevéltára. Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum I.) 599. p.

³³⁸⁴ Thallóczy–Hodinka 1903, 599. p.

³³⁸⁵ 1527: MNL OL A 57 Libri regii I. köt. 59. p.; 1528: Kubinyi 1964, 90. p.; Ember 1946, 119. p.; Zolnay László: Másfél zavaros évtized. in: Budapest, 9. évf. (1971) 3. sz. 39. p.; Gecsényi 2001, 56. p.; Gecsényi 2008, 478. p.; 1530: Enyingi Török Bálint levele a királyhoz, melyben kéri, hogy Pemfflinger István budai tiszttartót hallgassa meg, 1530 in festo beati Augustini, azaz augusztus 28., Babócsa; ÖStA Hoffinanz-Ungarn RN I. Konv. 1530 fol. 10., é. n.: Gecsényi 2003, 102. p.; Végh András: Buda város középkori helyrajza. Bp., 1983. (Monumenta Historica Budapestiensia, 15.) 319. p.

³³⁸⁶ MNL OL 57 Libri regii I. köt. 294-295. p.; kinevezése valószínűleg a helytartótanács felállításakor 1527-ben történt. R. Kiss István: A magyar helytartótanács I. Ferdinánd korában és 1549-1551. évi leveles könyve. Bp., 1908. XV. p.

³³⁸⁷ Szakály Ferenc: Miskolc története. II. köt. 1526-1702. Miskolc, 1998. 590. p.

³³⁸⁸ 1528: Gecsényi 2003, 102. p.; Kubinyi 1964, 90. p.; Ember 1946, 131. p.; Kasza Péter–Pálffy Géza: Brodarics-émlékkönyv. Egy különleges pártváltás a mohácsi csata után. Brodarics István szerémi püspök búcsúlevele I. Ferdinánd királyhoz, Dévény, 1527. május 18. Bp., 2011. 26. p.; Gecsényi 2008, 478. p., -1529: Gecsényi 2003, 103. p.; Ember 1946, 119. p., Gecsényi 2001, 56. p.

³³⁸⁹ 1531-: Gecsényi 2001, 57. p., Gecsényi 2003, 103. p.; Gecsényi 2008, 478. p., Ember 1946, 124. p.; Értekezések a Történeti Tudományok köréből. 22. köt. Szerk.: Pauer Imre. 1911. 677. p., Bessenyei 2007, 55. p.; 1531-1536: Ember 1946, 131. p.; 1531-1537: Fallenbüchl 1988, 109. p., 1536: Pemfflinger István kamarai prefektus Lerchenfelder György pozsonyi harminczadosnak adott utasítása. 1536. november 8. Kiadja: Gyárfás István: A jász-kúnok története 3. köt. 1301-1542. Szolnok, 1883. 765-766. p., é. n.: Kubinyi 1964, 94. p., Dr. Bártfai Szabó László: A Hunt-Paznan nemzetségbeli Forgách család története. Esztergom, 1910. 211. p.

³³⁹⁰ I. Ferdinánd – Perényi Péter erdélyi vajda (latin fog.) megbízottai, Leonhard Nogarola gróf magister pincernarum és Pemfflinger István budai várnagy küldetéséről az erdélyi országgyűlésre. 1528. június 19. ÖStA HHStA Ungarische Akten Allgemeine Akten Fasc. 8. Konv. A. 219., I. még I. Ferdinánd instrukciója számukra, uo. 220-223.

³³⁹¹ I. Ferdinánd instrukciója Pemfflinger István, ill. Gerendi Miklós erdélyi püspök számára az erdélyi rendekkel való tárgyalásra (latin fog.). Schuller, Archiv f. siebenbürgische Landeskunde NF 26 (1894) 660-663. ÖStA HHStA Ungarische Akten Allgemeine Akten Fasc. 11. Konv. B. 90, 97.; I. Ferdinánd hitlevele Pemfflinger István részére az erdélyi rendekhez (latin fog.). Schuller, Archiv f. siebenbürgische Landeskunde NF 26 (1894) 659-660. ÖStA HHStA Ungarische Akten Allgemeine Akten Fasc. 11. Konv. B. 91.

³³⁹² Országgyűlési emlékek: Magyar Királyság (1526-1606), Erdély (1540-1699). Szerk.: Fraknoi Vilmos. Bp., 1874. (Monumenta Hungariae Historica 3. Monumenta Comititalia regni Hungariae I. 1526—1536) 328. p.

³³⁹³ Országgyűlési Emlékek 1874, 539-540. p.

5. szerzett birtokok

1527. december 7-én a király neki adományozta a Bajony Bedenektől elkobzott Bihar megyei Hodos, Henczhyda, és Kowachy birtokokat.³³⁹⁴

1533. június 19-én a Komárom megyei Thatha birtokot nyerte el.³³⁹⁵

1536-ban 1000 forintra emelkedett a fizetése.³³⁹⁶

6. szerzett rangok

1531-ban már báró.³³⁹⁷

7. házastárs, gyermekek

Második felesége Fánchy Borbála volt.³³⁹⁸

8. egyéb

Pemfflinger István öccse, Sebestyén halála után magának kérte az általa birtokolt diósgyőri kapitányságot, Mária királyné azonban vingárti Horváth Gáspárral kezdett tárgyalásokat az átadásról, de ezek megfeneklettek.³³⁹⁹ Pemfflinger sértődött hangnemű levélben tiltakozott Ferdinándnál, miszerint Mária a vár kapitányságát korábban neki ígérte, és ő régebben is szolgál, továbbá családja komoly erőfeszítéseket tett a vár megtartására.³⁴⁰⁰ Végül perre került a sor, amelyet Pemfflinger Márk és István elveszítettek.³⁴⁰¹

1527. februárjában már Ferdinánd oldalán állt, ugyanis az uralkodó instruálta a magyaróvári uradalommal kapcsolatban.³⁴⁰²

A Pemflingereknek megmaradtak a birodalmi kapcsolataik Erdélybe költözésük után is.³⁴⁰³ Pemflinger István az augsburgi kereskedőcsalád képviselője volt a Fugger Jakab féle, Magyarország ellen támasztott kártérítési perben.³⁴⁰⁴

---

³³⁹⁴ MNL OL A 57 Libri regii 1. köt. 59. p.

³³⁹⁵ A 57 Libri regii 1. kötet, 213. oldal

³³⁹⁶ I. Ferdinánd mandátuma a magyarországi jövedelmek kezelőinek, hogy Pemflinger István, a Magyar Kamara elnöke fizetését megnöveli 1000 ft-ra. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 383. 51r.

³³⁹⁷ é. n.: Kubinyi 1964, 94. p.; é. n., már báró, amikor budai provizor lett, uo. 88. p.; Kubinyi 2009, 260., 266., p.; 1531: Kubinyi 2009, 409. p.; Ember 1946, 124. p.

³³⁹⁸ Szakály 1998, 590. p.; Bessenyei József: Török Bálint rokonai és szervitorai. In: Archivum supplementum ad honorem Béla Kovács dedicatum. A Heves Megyei Levéltár Közleményei, különszám. Eger, 1993. 44., 48. p.

³³⁹⁹ Szakály 1998, 57. p.

³⁴⁰⁰ Szakály 1998, 58. p.

³⁴⁰¹ Szakály 1998, 58. p.

³⁴⁰² ÖStA HHStA Ungarische Akten Allgemeine Akten Fasc. 3. Konv. B. 79-80.; l. még I. Ferdinánd – Christoph von Rauber laibachi püspök és Pemflinger István (német fog.) Radics és Bakics Pál átcsabításáról. ÖStA HHStA Ungarische Akten Allgemeine Akten Fasc. 3. Konv. B. 81.

³⁴⁰³ Szabó 2002, 376. p.

³⁴⁰⁴ Szabó 2002, 376. p.

Pereg(h)i Albert (15. sz. utolsó harmada³⁴⁰⁵-1546³⁴⁰⁶/1548³⁴⁰⁷)

4. családi háttér: szülők társadalmi besorolása, családi birtokok, nemzetiség

Valószínűleg vagy a Solt, vagy a Keve megyei Peregről, középnemesei családból származott.³⁴⁰⁸

2. képzettség: tanulmányok, nyelvtudás, gazdasági ismeretek

Komoly műveltségre tett szert, de neve nem található meg sem a bécsi, sem a krakkói, sem pedig az itáliai egyetemek anyakönyvében.³⁴⁰⁹ Egyetemi végzettségét magisteri címén kívül az is alátámasztja, hogy a királyi jogügyigazgatói posztot mindig egyetemet végzett emberek kapták.³⁴¹⁰ Neki ajánlották a Pannoniae luctus c. antológiát.³⁴¹¹ Pártfogolta Pesti Gábort.³⁴¹² Wernher Györggyel és Sylvester Jánossal levelezett Sylvester Újtestamentum-fordításának kiadásáról és helyesírásáról.³⁴¹³ Sylvester János A tíz parancsolatnak... című könyvét Peregi továbbította a krakkói nyomdából a szerzőnek 1538-ban.³⁴¹⁴

3. életpálya állomásai, viselt tisztségek, hivatalok

- Báthori István nádor familiárisa³⁴¹⁵ (1519)
- királyi szállásmester³⁴¹⁶ (1522)
- Maroson túli főesperes³⁴¹⁷ (1522-)
- csanádi kanonok³⁴¹⁸ (1522-)
- nádori titkár³⁴¹⁹ (Báthory István nádorsága alatt) (1526-1527)

³⁴⁰⁵ Varga Szabolcs: Egy ismeretlen humanista, Peregi Albert. In: Történelmi Szemle, 53. évf. (2011) 3. sz. 352. p.

³⁴⁰⁶ Bornemissza Pál levele Nádasdy Tamásnak. Pozsony, 1546. június 10. Kiadja: Karaácsonyi–Kollányi 1909, 494-495. p.

³⁴⁰⁷ Bél Mátyás: Notitia Hungariae... Pozsony megye. 455. p.

³⁴⁰⁸ Nemesi származását megszólításából következtette Varga Szabolcs: az egregius és a magister jelzők szerepelnek a neve mellett. Varga 2011, 352. p.

³⁴⁰⁹ Varga 2011, 352-353. p. Műveltségére l. még Varga 2011, 370-375. p.

³⁴¹⁰ Varga 2011, 359. p.

³⁴¹¹ Varga 2011, 372-373. p., Lakatos Bálint: Pannoniae luctus – egy humanista antológia és a törökellenes Habsburg-lengyel összefogás. In: Irodalomtörténeti Közlemények, 112. p. (2008) 3. sz. 259-286. p.

³⁴¹² Waldapfel József: Pesti Gáborról. [I.]. In: Irodalomtörténet, 24. évf. (1935) 1. sz. 12., 14. p., Varga 2011, 370-371. p.

³⁴¹³ Vértés O. András: Nyelvjárási változatok vagylagos jelölése Dévai Bíró helyesírásában. In: Magyar Nyelv, 54. évf. (1958) 1. sz. 23. p.; Ivány Zoltán: Adalékok Dévai Bíró Mátyás ab barát, ap pap, em mester-féle helyesírásának nyelvjárási lokalizációjához. Magyar Nyelv, 90. évf. (1994) 4. sz. 447. p.

³⁴¹⁴ Thury Etele: Reformációkori egyháztörténeti emlékek. In: Protestáns Szemle, 19. évf. (1907) 4. sz. 246. p.

³⁴¹⁵ 1519: Varga 2011, 352. p.

³⁴¹⁶ 1522: Varga 2011, 353. p., Borovszky Samu: Csanád vármegye története 1715-ig. 1. köt.: A vármegye általános története. Bp., 1896. 367. p.; é. n.: C. Tóth 2009, 197. p.; Waldapfel 1935, 12. p.

³⁴¹⁷ 1522: C. Tóth 2009, 197. p.; Báthori István levele a csanádi káptalanhoz, Buda, 1522. április 11. Kéri Peregi beiktatását (nincs adat arra, hogy ez megtörtént-e). C. Tóth Norbert: Politikatörténeti források Bátori István első helytartóságához (1522-1523). Bp., 2010. (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 50.) 59-61. p.; Borovszky 1896, 400., 413. p., Varga 2011, 352. p.

³⁴¹⁸ 1522: C. Tóth 2009, 197. p.; Báthory István fent említett levelét idézi; mivel később kanonokként említi. C. Tóth 2010, 59., 227. p., Varga 2011, 352. p.

³⁴¹⁹ 1526: Mária királyné már 1526 őszén Pereginek adományozta Mendel Izrael zsidó prefektus házát. Végh András: Buda város középkori helyrajza 1. In: Monumenta Historica Budapestinensia 15. kötet (1983) 305. p.; Varga szerint a mohácsi csata után végig ura mellett tartózkodott, és igen nagy valószínűséggel részt vett Ferdinánd trónigénye jogi legitimációjának kidolgozásában. Varga szerint ekkor még nem biztos, hogy magántitkárként szolgált, ugyanis erre az első adat egy 1527-es ígervényből származik. Varga 2011, 353. p., Pataki Vidor: A budai vár középkori helyrajza. In: Budapest Régiségei, (1950), 15. sz. 257. p.; 1527: C. Tóth 2009, 197. p.; I. Ferdinánd ígervénye. Bécs, 1527. július 5. ÖStA HHStA Ungarische Akten Allgemeine Akten Fasc. 5. Konv. A. 14., é. n.: Bessenyei 2003, 101. p., Gecsényi 2001, 57. p.

- fehérvári kanonok³⁴²⁰ (1527)
- pécsi kisprépost³⁴²¹ (1526-1530)
- nagyprépost³⁴²² (1530-1546)
- királyi titkár³⁴²³ (1531-1537)
- a Magyar Kamara titkára³⁴²⁴ (1531-1536)
- királyi jogügyigazgató³⁴²⁵ (1535)
- pécsi nagyprépost³⁴²⁶ (1532-1543)
- királyi tanácsos³⁴²⁷ (1536-1539)
- aransarkantyús vitéz³⁴²⁸ (1538)
- fehérvári prépost³⁴²⁹ (1541-1543)
- a Magyar Kamara tanácsosa³⁴³⁰ (1542)
- a Magyar Kamara prefektusa³⁴³¹ (1537-1546)

³⁴²⁰ 1527: C. Tóth 2009, 197. p.; I. még I. Ferdinánd ígérvénye. Bécs, 1527. július 5. ÖStA HHStA Ungarische Akten Allgemeine Akten Fasc. 5. Konv. A. 14., Bessenyei 2003, 101. p., I. még ÖStA HHStA Reichregisterbücher Ferdinand I. k. fol. 116., az iratot hivatkozva: Gecsényi 2001, 57. p.

³⁴²¹ 1526-1530: C. Tóth 2009, 197. p.; egy iratban 1529-ben már prépostként szerepel. I. Báthory István levele I. Ferdinándhoz, Buda, 1529. július 15. ÖStA HHStA Ungarische Akten Allgemeine Akten Fasc. 12. Konv. A. 52-53., 1526-: Varga 2011, 354. p.

³⁴²² 1530-1546: C. Tóth 2009, 197. p., é. n.: Gecsényi 2001, 57. p. (csak pécsi prépostként említi!)

³⁴²³ 1531: Varga 2011, 357. p., 1537: Varga 2011, 464. p., é. n.: Gecsényi 2008, 478-479. p.

³⁴²⁴ 1531: Varga 2011, 357. p., Ember 1946, 205. p.; Gecsényi 2001, 57. p., Gecsényi 2003, 103. p.; Gecsényi 2008, 479. p., 1534: Ember 1946, 207. p.; 1536: Lukinich Imre: A Podmanini Podmaniczky-család oklevéltára. III. köt. 1538-1548. Bp., 1941. 112., 188. p., é. n.: Bessenyei 2003, 101. p.

³⁴²⁵ 1535: C. Tóth 2009, 197. p., Ember 1946, 146-147. p., Varga 2011, 359. p., é. n.: Bessenyei 2003, 101. p.

³⁴²⁶ 1530. k.-: Varga 2011, 355. p., 1532: Fraknói 1874, 343., 348. p.; 1535: Bunyitay Vince–Rapaics Rajmund–Karácsonyi János: Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából. III. köt. 1535–1541. Bp., 1906. 4. p.; 1536: Lukinich 1941, 112., 188. p.; 1538: Kubinyi András: Egy nezsideri torony tulajdonosa: A budai Wolfgang Hiller (1548). In: Tanulmányok Budapest középkori történetéről II. Várostörténeti tanulmányok. Budapest, 2009. 779. p.; Fraknói 1875, 98., 176. p.; Payr Sándor: A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület története. I. köt. Sopron, 1924. 501., 511. p.; 1542: Ember 1990, 112. p.; Fraknói 1875, 305., 405. p.; 1543: Mályusz Elemér: Az Országos Levéltár Nádasdy-levéltárának magyar levelei. IV. közlemény. In: Levéltári Közlemények, 3. évf. (1925) 1. sz. 68. p.; é. n.: Petrovich Ede: Adatok a Pécs, Káptalan utca 2. számú ház történetéhez. In: Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, 1956.; 33. p.; Csorba Csaba: Erődített és várrá alakított kolosorok a Dél-Dunántúl török kori végvári rendszerében. In: Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv, 5. évf. (1974) 5. sz. 41. p.; Payr 1924, 501. p.; Lukinich 1941, 282. p.; é. n.: Varga Szabolcs: Zágráb szerepe a magyarországi városhálózatban a késő középkorban. In: Urbs. Magyar várostörténeti évkönyv III. Budapest 2008. 264. p., Fallenbüchl 1988, 109. p., Gecsényi 2008, 478. p.

³⁴²⁷ 1536-1539: Petrovich 1956, 34. p.; 1538: Fraknói 1875, 176. p.; é. n.: Varga 2008, 264. p.

³⁴²⁸ Takáts Sándor: Török-magyar bajviadalok. III., befejező közlemény. In: Budapesti Szemle. 40. évf. (1912) 151. köt. 47. p.

³⁴²⁹ 1541: Varga 2011, 367. p., Sugár István: Miként jutott az egri püspöki vár Habsburg Ferdinánd kezébe? In: Agria, 27.-28. évf. (1991-1992) 188. p.; 1543: Payr 1924, 511. p.

³⁴³⁰ 1542: Ember 1990, 112. p.; Lukinich 1941, 112., 188. p.

³⁴³¹ 1536-1539: Petrovich 1956, 34. p.; 1537-: Varga 2011, 464. p., 1537-1546: Gecsényi 2008, 479. p., Bessenyei 2003, 101. p., C. Tóth 2009, 197. p.; Gecsényi 2003, 103-104. p.; Fallenbüchl 1988, 109. p., Ember Győző: A helytartótanács egyházügyi bizottságának kialakulása. In: Regnum (Egyháztörténeti évkönyv), 5. évf. (1942-1943) 230. p.; 1537: Gecsényi Lajos: A rejtélyes Thurzó. Thurzó Ferenc, a Magyar és az Udvari Kamara elnöke (1549-1563). In: Levéltári Közlemények, 81. évf. (2010) 1-2. sz. 12. p.; Fraknói 1875, 173. p.; Bél Mátyás..., 1538: Kubinyi 2009, 779. p.; 1542: Gárdonyi Albert: A budai városi tanács árulása 1541-ben. In: Tanulmányok Budapest Múltjából, (1939) 7. sz. 9. p.; Ember 1990, 112. p.; Nagy Iván a fentiek alapján tévesen titulálja királyi kincstartónak. Nagy 1862, 225. p.; Fraknói 1875, 405. p.; é. n.: Varga 2008, 264. p. Kamarai működéséről az alábbiakat jelentette az Udvari Kamara: Pereghi Albert saját szolgáját tette pozsonyi főharminczadossá. A perceptor helyett maga kezelte a befolyó pénzeket, s még saját tanácsosait sem fizette. Rendszeres számadások vezetéséről persze szó sem volt. A kamara pecsétje künt hevert, s bárki használhatta. L. Éble 1903, 68. p., Pemfflinger 1537. május 21-én bekövetkezett halála (I. ÖStA HHStA UA fasc. 331. Konv. B fol. 10-12.) után rögtön átvette a Kamara irányítását. Gecsényi 2001, 57. p.12. jegyzet

3./a) kamarai kiküldetések

1533-ban ő vette át a kamarai kezelésbe kerülő pannonthalmi apátságot, a várat és a hozzá tartozó birtokokat.³⁴³²

1535. júliusában az uralkodó Peregit küldte ki a zágrábi püspök és Pekri Lajos megbékéltetésére s Medve, Rakonok és Lukavecnek a Zrínyi Miklós özvegyétől s fiaitól a Pekri Lajos számára leendő visszavételére.³⁴³³

I. Ferdinánd a Fuggerek erdélyi sőügyi számadásai felülvizsgálatára rendelt biztosa Gerendi Miklós és Georg Reichersdorffer mellett.³⁴³⁴

1542-ben őt küldték ki az örökös nélkül elhunyt Hampo Gáspár szlavóniai várainak átvételére.³⁴³⁵

1545-ben Preyner mellett őt küldte ki az uralkodó a pozsonyi vár átvételére.³⁴³⁶

1546-ban Ferdinánd Bécsbe rendelte Pétervárady Balázssal és Wernher Györggyel egyetemben, ahol a hadisegély, harmincadok és Eger vár elfoglalása ügyében intézkedtek.³⁴³⁷

4. diplomáciai tevékenység

1519-ben speciális nádori kiküldött.³⁴³⁸

Ferdinánd Bernhard Cles trienti püspökhöz küldte Peregit szóbeli üzenettel.³⁴³⁹

1526. november 23-án Peregi Albert „diákot” (valószínűleg deákot) Bécsbe küldték.³⁴⁴⁰

1530 júliusában Zsigmond lengyel királynál járt követségben, októberben pedig Tomicki Péter krakkói püspökkel tárgyalt Zsófia hercegnő ügyében.³⁴⁴¹

1531-ben Ferdinánd követe a berenhidai gyűlésen.³⁴⁴²

1531 végén az uralkodó Peregit és Bessenyei Istvánt küldték a kenesei királytalan gyűlésre.³⁴⁴³

1531-ben részt vett a zákányi gyűlésen.³⁴⁴⁴

1532-ben képviselte az uralkodót a pozsonyi gyűlésen.³⁴⁴⁵

1532-ben Ferdinánd követeként a krakkói udvarban is megfordult.³⁴⁴⁶

1533-ban Peregi is tagja volt a Bécsben ülésező magyar bizottságnak, amely a Szülejmánnal kötendő fegyverszünetről tárgyalt.³⁴⁴⁷

1534-ben ott volt az uralkodó oldalán, amikor az fogadta a török követséget.³⁴⁴⁸

---

³⁴³² Varga 2011, 359. p.

³⁴³³ Monumenta Hungariae Historica 4. Diplomataria. 30.: Zrínyi Miklós a szigetvári hős életére vonatkozó levelek és okiratok. II. köt. Szerk.: Barabás Samu. Bp., 1899. 575-579. p., Varga 2011, 360. p.

³⁴³⁴ I. Ferdinánd az Alsó-Ausztriai Kamarához a Fuggerek erdélyi sőügyben benyújtott számadása felülvizsgálatáról, amelyre Gerendi Miklós erdélyi püspököt, Peregi Albert pécsi prépostot és Georg Reicherstoffert is kirendelte. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 383. 223rv.

³⁴³⁵ Varga 2011, 365. p.

³⁴³⁶ Varga 2011, 366. p.

³⁴³⁷ Gyárfás István: Dobó István Egerben. In: Értekezések a Történeti Tudományok köréből. 8. köt. (1879) 17. p.

³⁴³⁸ C. Tóth 2009, 197. p.

³⁴³⁹ Lakatos Bálint: Magyar vonatkozású 1526 körüli oklevelek és levelek Bernhard von Cles trienti püspök levelezésében. In: Levéltári Közlemények, 84. évf. (2013) 1-2. sz. 211., 220-221. p.

³⁴⁴⁰ C. Tóth Norbert: Ecsedi Bátor István nádor pozsonyi tartózkodásának számadáskönyve: adalékok Magyarország 1526 végi politikatörténetéhez. In: Levéltári közlemények, 80. évf. (2009) [1-2. sz.] 172. p.

³⁴⁴¹ Varga 2011, 355. p.

³⁴⁴² Fraknói Vilmos: János király és a római szent-szék. II. közlemény. In: Századok, 36. évf. (1902) 9. sz. 804. p.

³⁴⁴³ Sikeresen teljesítették feladatukat: megakadályozták a döntéshozatalt azzal, hogy rábírták a résztvevőket, hogy egy másik időpontban tartsák meg a gyűlést. Varga 2011, 357-358. p., Fraknói 1874, 343., 348. p., Peregi jelentése Ferdinándhoz l. uo. 413-416. p.; Gecsényi 2003?, 104. p., Gecsényi 2008, 480. p.

³⁴⁴⁴ Fraknói 1874, 330. p.

³⁴⁴⁵ Gecsényi 2003?, 104. p., Varga 2011, 358. p., Gecsényi 2008, 480. p.

³⁴⁴⁶ Varga 2011, 359. p.

³⁴⁴⁷ Varga 2011, 358. p.

³⁴⁴⁸ Gecsényi 2003, 104. p., Gecsényi 2008, 480. p.

1536-1538 között több ízben járt Ferdinánd megbízásából számos főúr megbékeltetése ügyében.³⁴⁴⁹

1537-ben Ferdinánd követe a két legbefolyásosabb szlavóniai főúrhoz, Erdődy Simon zágrábi püspökhöz és az évek óta betöltetlen báni tisztségre jelölt Pekry Lajos királyi kapitányhoz.³⁴⁵⁰ Az első tárgyalások sikertelenül végződtek, mert Pekry teljesíthetetlen feltételeket támasztott.³⁴⁵¹ Márciusban újra intézkedett: kérte a rendeket, hogy tartsanak gyűlést a szlavón rendek számára, ahol jelöljenek maguk közül megbízottakat, akik grémiumként képviselik Szlavóniát.³⁴⁵² Pereginek kellett az adó befizetésére szorítania a rendeket, a siker érdekében a Magyar Kamara érdekei ellenére belement, hogy a rendek maguk döntsenek az adók beszedéséről.³⁴⁵³ A Kőrösi gyűlés ezen határozatai felháborították a Magyar Kamarát, és kérték az uralkodót, hogy a tervezett kétforintos adót vesse ki, és hívjon össze egy újabb tanácskozást ezzel kapcsolatban.³⁴⁵⁴ Pekry ezután újra – az évben harmadszor – Szlavóniába utazott.³⁴⁵⁵

1537-ben a dombrói gyűlésen képviselte az uralkodót Jurisics Miklóssal, Batthyány Ferencel és Székely Lukáccsal együtt.³⁴⁵⁶ Decemberben Pekry Lajost letartóztatták, és Peregi vette át Pekry bérleteit a kamara számára.³⁴⁵⁷ Megreformálta a bérletek kezelését.³⁴⁵⁸

1537-ben (Várdai helyetteseként) Ferdinánd követe a váradi békét előkészítő tárgyalásokon.³⁴⁵⁹

Részt vett az 1538-as pozsonyi országgyűlésen, ahol Thurzó Elekkel együtt próbálta menteni az uralkodót a felháborodott nemességgel szemben.³⁴⁶⁰

Részt vett a Thurzó Elek által összehívott 1538-as sellyei részországgyűlésen.³⁴⁶¹

Az 1538-as dombrói gyűlésen a király biztosa Batthyány Ferenc Vas megyei főispán és Székely Lukács királyi tanácsos oldalán.³⁴⁶²

1542-ben részt vett a besztercebányai országgyűlésen.³⁴⁶³

1543-ban Erzsébet főhercegnő kíséretében Krakkóba tartó magyar főúri küldöttség vezéralakjaként márciusban Olmübe utazott.³⁴⁶⁴

1544-ben I. Ferdinánd megbízásából királyi biztosként részt vett a sajószentpéteri gyűlésen.³⁴⁶⁵

1549-ben Ferdinánd követe Fráter Györgyhez.³⁴⁶⁶

³⁴⁴⁹ Károlyi Árpád: Adalék a n.-várad béke s az 1536-1538. évek történetéhez. II. In: Századok, 12. évf.(1878) 9. sz. 687., 702. p.

³⁴⁵⁰ Varga 2010, 803. p., Varga 2011. 361-362. p., Gecsényi 2008, 480. p.

³⁴⁵¹ Varga 2011, 362. p.

³⁴⁵² Varga 2010, 803. p., Varga 2011, 361-362. p.

³⁴⁵³ Varga 2011, 361-363. p.

³⁴⁵⁴ Varga 2011, 363. p.

³⁴⁵⁵ Varga 2011, 363. p.

³⁴⁵⁶ Varga 2010, 803. p.; Gecsényi 2003, 104. p., Varga 2011, 363. p.

³⁴⁵⁷ Varga 2011, 363-364. p.

³⁴⁵⁸ Varga 2011, 363-364. p.

³⁴⁵⁹ Varga 2011, 366. p.

³⁴⁶⁰ Fraknói 1875, 59. p., I. Ferdinándhoz intézett jelentését l. uo. 70-71. p., Varga 2011, 366. p.

³⁴⁶¹ Fraknói 1875, 98. p., Varga 2011, 366. p.

³⁴⁶² Fraknói 1875, 176. p.

³⁴⁶³ Fraknói 1875, 305. p.; Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából. Szerk.: Karácsonyi János–Kollányi Ferenc. IV. kötet, 1542–1547. Bp., 1909. 12. p.

³⁴⁶⁴ Varga 2011, 366. p.

³⁴⁶⁵ Fraknói 1875, 597-598. p., Varga 2011, 366. p.

³⁴⁶⁶ Nagy 1862, 225. p.

5. szerzett birtokok

1526-ben Ferdinánd megerősítette Mária királyné egy pozsonyi házra szóló adományát.³⁴⁶⁷
Ugyanekkor neki adományozta Mendel Izrael zsidó prefektus budai házat.³⁴⁶⁸

1527. november 15-én I. Ferdinánd neki és Korothnai Jánosnak a Somogy megyei Morh; Kowachy; Reyth; Zylvasdemche; Agch; Gywgh; Zenna; Feyeghhaz; Wyzwewlgh; birtokokat adományozta.³⁴⁶⁹

I. Ferdinánd a Komárom megyei Egyházasszakállas nevű birtokot Pekry Lajossal való tárgyalásaiért Pereginek és unokaöccsének, Mathyssy Györgynek adományozta.³⁴⁷⁰

1539. június 20-án I. Ferdinánd a Zala megyei Polyah és a Vas megyei Thaplanfalwa; Polyan; Kapolna; Zenthleryncz birtokokat adományozta neki és polyányi Hídvégi Ferencnek.³⁴⁷¹

1542-ben Peregi bírta a somogyvári apátság javadalmait.³⁴⁷²

6. szerzett rangok

7. házastárs, gyermekek

8. egyéb

1526-ban jelen volt Ferdinánd királlyá választásán.³⁴⁷³

I. Ferdinánd 1527-ben ígéretet tett, hogy ha Gerendi Miklós magasabb pozícióba jut, Peregit kinevezi fehérvári örkanonoknak.³⁴⁷⁴

1528-ban Jacobus Piso végrendeletének egyik végrehajtója.³⁴⁷⁵

1530 körül Oláh Miklós barátságába fogadta, és tőle várt tájékoztatást távollétében.³⁴⁷⁶

1535 körülre az uralkodó minden szlavóniai ügyben kelt utasítását ő expedálta, ami a kezdődő specializáció jele, azonban az ország minden területén intézkedett.³⁴⁷⁷

Pécsi prépostként 1543-ban ajánlott egy kancelláriai íródeákot a pécsi kisprépostságra.³⁴⁷⁸

---

³⁴⁶⁷ Varga 2011, 354. p.

³⁴⁶⁸ Varga 2011, 354. p.

³⁴⁶⁹ Varga 2011, 354. p., l. még MNL OL A 57 Libri regii 1. köt. 5. p.

³⁴⁷⁰ I. Ferdinánd adománylevele, Prága, 1537 márczius 3. Kiadja: Bunyitay–Rapaics–Karácsonyi 1941, 143. p., Varga 2011, 362. p.

³⁴⁷¹ Varga 2011, 367. p., l. még MNL OL A 57 Libri regii I. köt. 369. p.

³⁴⁷² Az apátságot és javait Báthori nádor végrendeletében hagyta rá. Pereginek egyébként nem sikerült birtokba vennie az apátságot Török Bálint elfogatásáig, 1541-ig. Varga 2011, 359-360. p., Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Somogy megye. Bp., 1914. 423. p.; Füßy Tamás: A szent Egyedről nevezett somogyvári benzés-apátság történetéhez. (Második, befejező közlemény) Katolikus Szemle, 16. évf. (1902) 2. sz. 133. p. 1. jegyzet

³⁴⁷³ C. Tóth 2009, 173. p.; Nagy Iván: Magyarország családai. Czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. 9. köt. Pest, 1862. 225. p.; Barta Gábor: Illúziók esztendeje (Megjegyzések a Mohács utáni kettős királyválasztás történetéhez). In: Történelmi szemle, 20. évf. (1977) 1. sz. 21. p.; Bessenyei 2003, 97. p.; Geccsényi 2003, 104. p., Varga 2011, 354. p., Varga 2011, 354. p.

³⁴⁷⁴ I. Ferdinánd ígérvénye. Bécs, 1527. július 5. ÖStA HHStA Ungarische Akten Allgemeine Akten Fasc. 5. Konv. A. 14. Ferdinánd végül ezen ígérvény ellenére Oláh Miklósnak adományozta a különösen értékes javadalmat (a jövedelmen felül birtokok is tartoztak hozzá). L. Sörös Pongrácz: Ötven év Oláh Miklós életéből (Első közlemény). In: Katolikus Szemle, 17. évf. (1903) 4. sz. 436-437. p.; Sörös Pongrácz: A székesfehérvári örkanonokság története 1543-ig. In: Századok, 50. évf. (1916) 9-10. sz. 578-579. p.; Sebestyén József: A székesfehérvári prépostság és káptalan egyházi kiváltságai. II. közlemény. In: Századok, 60. évf. (1926) 1-3. sz. 478. p., Varga 2011, 354-355. p.

³⁴⁷⁵ Varga 2011, 355. p.

³⁴⁷⁶ Varga 2011, 355. p.

³⁴⁷⁷ Varga 2011, 360-361. p.

³⁴⁷⁸ Payr 1924, 501. p.

Ugyanebben az esztendőben a gyulafehérvári kanonokságra Flandri Fülöpöt javasolta.³⁴⁷⁹

Az 1543-as hadjárat közepén ő tájékoztatta az uralkodót, hogy a főurak jelentős része kapcsolatot tart fenn Fráter Györggyel, és Bebek Ferenc mellett több felvidéki nagyúr készül letérni hűségéről.³⁴⁸⁰

Az 1530-1540-es években magyar reformátorokkal levelezett.³⁴⁸¹

Egy ismeretlen bevádolta őt az Udvari Kamaránál, hogy elmulasztotta a számadások ellenőrzését, a jövedelmekkel önhatalmúlag járt el, fizetését pedig kétszer vette fel.³⁴⁸²

---

³⁴⁷⁹ Serédy Gáspár levele I. Ferdinándhoz. Kövesd, 1543. február 10. Kiadja: Karácsonyi–Kollányi 1909, 206. p.

³⁴⁸⁰ Varga 2011, 366. p.

³⁴⁸¹ Payr 1924, 501. p.; Baldauf Gusztáv: A pécsi ág. hitv. ev. egyházközség története. Pécs 1926. 5. p.; l. még Peregi Albert levele Sylvester Jánosnak. Pozsony, 1538. május 9. Kiadja: Bunyitay–Rapaics–Karácsonyi 1941. 248-249. p.

³⁴⁸² Peregi életében nem került sor vizsgálatra, így a vádak ellenőrzésére nincs mód. Varga 2011, 368. p.

Pétervárad Balázs (?-1560/1561³⁴⁸³)

5. családi háttér: szülők társadalmi besorolása, családi birtokok, nemzetiség

Nemesként említik.³⁴⁸⁴

2. képzettség: tanulmányok, nyelvtudás, gazdasági ismeretek

Krakkóban járt egyetemre 1517-ben.³⁴⁸⁵

3. életpálya állomásai, viselt tisztségek, hivatalok

- budai udvar alszámvevője³⁴⁸⁶ (1528)
- budai aludvarbíró³⁴⁸⁷
- a Magyar Kamara számvevője³⁴⁸⁸ (1532k.-1538)
- a Magyar Kamara pénztárosa³⁴⁸⁹ (1532-1549)
- a Magyar Kamara főpénztárosa³⁴⁹⁰ (1549)
- a Magyar Kamara számadásmestere³⁴⁹¹ (1536)
- a Magyar Kamara tanácsosa³⁴⁹² (1542-1553)
- a Magyar Kamara elnöke³⁴⁹³ (1547-1549)
- prépost³⁴⁹⁴
- jászlói prépost³⁴⁹⁵ (1546-1549)

³⁴⁸³ Minden valószínűség szerint 1560-ban halt meg; a szakirodalom egy része azt írja, hogy haláláig, 1561-ig viselte a váci püspöki méltóságot; valójában 1561 utóda kinevezésének esztendeje. 1560: Chobot Ferenc: A Váczi Egyházmegye történeti névtára. Első rész: Az intézmények története. Vác, 1915. 37. p.; Szarka Gyula–Molnár Antal–Horváth M. Ferenc: A váci püspökség gazdálkodása a török hódítás korában, 1526-1686. In: Váci Történelmi Tár, 2008. 5. sz. 152. p.; 1561: Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye. 1. köt. Bp., 1910. 249. p.; Lukinich 1943, 79. p. 3. jegyzet

³⁴⁸⁴ Ferdinánd levele a Magyar Kamarához nobiles Pétervárad Balázs, budai viceprovizor által előző nyáron hajtott ökrök után még esedékes 160 ft-ja ügyében, írják azt le járandóságából. ÖStA HHStA Ungarische Akten Allgemeine Akten Fasc. 11. Konv. C. 6-7.

³⁴⁸⁵ Kiss Farkas Gábor: A katolikus peregrináció lehetőségei és következményei a 16. század közepén. In: Gerundium, 8. évf. (2017) 1. sz. 69. p.

³⁴⁸⁶ MNL OL A 57 Libri regii 1. köt. 116. p.; Ferdinánd levele a Magyar Kamarához nobiles Pétervárad Balázs, budai viceprovizor által előző nyáron hajtott ökrök után még esedékes 160 forintja ügyében, írják azt le járandóságából. ÖStA HHStA Ungarische Akten Allgemeine Akten Fasc. 11. Konv. C. 6-7.

³⁴⁸⁷ é. n.: Gecsényi 2008, 479. p.

³⁴⁸⁸ 1532k.-: Gecsényi 2008, 479. p.; 1533-1538: Gecsényi 2001, 57. p.

³⁴⁸⁹ 1532-1549: Laczlavik 2013, 45. p.; é. n.: Gecsényi 2010, 12. p.; 1532: Kenyeres 2002, 858. p.; 1549: Kenyeres 2002, 858. p.

³⁴⁹⁰ Gecsényi 2010, 14. p.

³⁴⁹¹ Az egri püspökség tizedjövedelmeinek felhasználásával kapcsolatos iratok. ÖStA Hoffinanz-Ungarn RN 1. Konv. 1536 fol. 1-11.

³⁴⁹² 1532: Kenyeres 2002, 858. p.; 1542: Ember 1990, 67. p.; 1546: Sugár 1992, 197. p.; 1549: Laczlavik 2013, 41. p.; Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából. Szerk.: Karácsonyi János–Kollányi Ferenc. IV. kötet, 1542–1547. Bp., 1909. 496. p.; 1553: Sági 1983, 86. p.; é. n.: Sugár 1992, 196. p.; Sági 1983, 79. p.; 1557-1558: Kenyeres 2002, 858. p.

³⁴⁹³ 1547-1549: Kenyeres 2002, 858. p.; Fallenbüchl 1988, 109. p., Minden bizonnyal téves az 1559-es kezdő dátum, már csak azért is, mert ekkor cserneki Desewffy János volt az elnök. Szarka–Molnár–Horváth 2008, 367. p.

³⁴⁹⁴ é. n.: Sugár István: Miként jutott az egri püspöki vár Habsburg Ferdinánd kezébe? In: Agria (Az Egri Múzeum Évkönyve), (1992) 27-28. sz. 196. p.

³⁴⁹⁵ 1546: Ferdinánd király levele Pétervárad Balázs deáknak, az ország adószedőjének, amelyben meghagyja neki, hogy a Podmaniczky Ráfael által a saját birtokain eddig már beszédett rovásadót engedje át neki Palota várának fenntartására. Prága, 1546. december 27. Kiadja: Lukinich 1941, 387-388. p.; Laczlavik György: Várday Pál helytartói működése (1542-1549). In: Levéltári Közlemények, 83. évf. (2013) 1-2. sz. 41. p.; 1549: Dr. Lukinich Imre: A Podmanini Podmaniczky-család oklevéltára IV. köt. 1549-1555. Bp., 1942. 36. p. 5. jegyzet; é.

- szepesi prépost³⁴⁹⁶ (1549-1552)
- a felső részek hadi adójának felügyelője³⁴⁹⁷
- királyi tanácsos³⁴⁹⁸ (1542-1558)
- országos adópénztáros/a hadiadó legfőbb beszedője³⁴⁹⁹ (1546-1547)
- váci püspök³⁵⁰⁰ (1553-1560/1561)
- számvevőmester³⁵⁰¹ (1553)

3./a) kamarai kiküldetések

- 1534. február 21. Pétervárad Balázs a kassai harmincadnak a visszafoglalás utáni első évről szóló számadása iránt tett intézkedéséről és a felső-magyarországi harmincadok helyzetéről tájékoztat.³⁵⁰²
- 1536-ban a Magyar Kamara részéről elszámoltatta az egri püspökség jövedelmeit kisajátító Serédy Gáspárt.³⁵⁰³
- 1536. január 31. Pétervárad Balázs a felső-magyarországi hadiadó behajtásáról tesz jelentést.³⁵⁰⁴
- 1536. február 24. Pétervárad Balázs a felső-magyarországi inséges állapotokról és a katonaság ellátásának nehézségeiről tudósít, továbbá saját fizetésének folyósítását sürgeti.³⁵⁰⁵
- 1536. március 31. Pétervárad Balázs a Szarvaskő várához tartozó dica behajtásáról, Horwath Ferenc szarvaskői kapitány hatalmaskodásairól és a Felsőmagyarországon állomásozó katonaság ellátásának nehézségeiről tájékoztat.³⁵⁰⁶
- 1536. március 31. Pétervárad Balázs a Felsőmagyarországon állomásozó katonaság ellátásának nehézségeiről, a dica behajtásának menetéről, a városoknak a hadiadó miatti panaszáról és Horwath Mátyás fosztogatásairól tájékoztat.³⁵⁰⁷

n.: Gecsényi 2010, 12. p.; Kenyeres 2002, 858. p.; Tóth-Szabó Pál: Jászó a főkegyúri jog történetében. Második és befejező közlemény. In: Századok, 39. évf. (1905) 3. sz. 246. p.

³⁴⁹⁶ 1549: Lukinich 1941, 388. p. 2. jegyzet (hivatkozva: Egyháztörténeti emlékek IV. köt. 155. p.); 1550: Csiffáry Gergely: Mekcsey István egri várkapitány életrajzához. In: Agraria 41. (Az Egri Múzeum Évkönyve), 2005. 41. sz. 104. p.; 1551: I. Ferdinánd adománylevele. MNL OL A 57 Libri regii 3. köt. 213-214. p.; Oklevelek a Magyarországi reformatio korából. Közli: Fabritius Károly. In: Magyar Történelmi Tár, 3. sorozat (1881) 4. köt. 454. p.; 1552-: Sági Vilmos szerk.: Vác története I. Szentendre, 1983. (Studia Comitatus 13.) 79. p., é. n.: Gecsényi 2001, 58. p.

³⁴⁹⁷ é. n., 1530: Gecsényi 2001, 57. p.

³⁴⁹⁸ Szarka-Molnár-Horváth 2008, 358. p.

³⁴⁹⁹ 1546-: Kenyeres István: I. Ferdinánd magyarországi pénzügyigazgatási reformjai és bevételei. In: Történelmi szemle, 45. évf. (2003) 1-2. sz. 72. p.; Nagy István-F. Kiss Erzsébet: A magyar kamara adóigazgatási tevékenysége a XVI-XVII. században. In: Levéltári Közlemények, 66. (1995) 1-2. 34. p.; 1547: Nagy 1995, 34. p.; Németh Béla: Szigetvár története. Pécs, 1903. 101. p.; Lukinich 1941, 409. p.; Laczlavik 2013, 45. p.; Ferdinánd király levele Pétervárad Balázs deáknak, az ország adószedőjének, amelyben meghagyja neki, hogy a Podmaniczky Ráfael által a saját birtokain eddig már beszedett rovásadót engedje át neki Palota várának fenntartására. Prága, 1546 december 27. Kiadja: Lukinich 1941, 387-388. p.

³⁵⁰⁰ 1553-1560: Szarka-Molnár-Horváth M. 2008, 152. p.; Kenyeres 2002, 858. p.; 1553: I. Ferdinánd kinevezi Péterváradit a váci püspökség élére. MNL OL A 57 Libri regii 3. köt. 156-157. p.; A' váci püspökség' birtok jövedelmét mutató XVI. századi magyar oklevelek. [Közli, bev. és jegyz.] Jerney János. In: Tudománytár, 8. köt. (1840) 11. füz. 307. p.; Sági 1983, 86. p.; Tóth Krisztina: A kis-nógrádi főesperesség 1697-ben. In: Magyar egyháztörténeti vázlatok 18. évf. (2006) 1-2. sz. 89. p.; 1553-1561: Borovszky 1910, 249. p.; Lukinich 1943, 79. p. 3. jegyzet; é. n.: Sági 1983, 79. p., Gecsényi 2001, 58. p.

³⁵⁰¹ MNL OL E 41 No. 10. 1553. január 16. Amman Péter meghívja esküvőjére Pétervárad Balázs kamarai számvevőmestert.

³⁵⁰² MNL OL E 41 1534. No. 31. 1534. február 21.

³⁵⁰³ Az egri püspökség tizedjövedelmeinek felhasználásával kapcsolatos iratok. ÖStA Hoffinanz-Ungarn RN 1. Konv. 1536 fol. 1-11.

³⁵⁰⁴ MNL OL E 41 1536. No. 4. 1536. január 31.

³⁵⁰⁵ MNL OL E 41 1536. . 49. 1536. február 24.

³⁵⁰⁶ MNL OL E 41 1536. No. 105. 1536. március 31.

³⁵⁰⁷ MNL OL E 41 1536. No. 107. 1536. március 31.

- 1536. április 5. Pétervárad Balázs a Felsőmagyarországon állomásozó katonaság fizetésének és a dica behajtásának nehézségeiről, az ellenséges mozgólódásokról és az egri püspökség tizedeinek bérletéről tesz jelentést.³⁵⁰⁸
- 1536. április 25. Pétervárad Balázs a felsőmagyarországi politikai helyzetről, a dica behajtásáról és a katonaság ellátásának nehézségeiről tájékoztat.³⁵⁰⁹
- 1536. május 1. Pétervárad Balázs a felsőmagyarországi hadi helyzetről, a dica behajtásáról és a katonaság ellátásáról tájékoztat.³⁵¹⁰
- 1536. május 4. Pétervárad Balázs a felsőmagyarországi hadi helyzetről, a katonaság ellátásáról és a nemesi gyűlés összehívásáról tájékoztat.³⁵¹¹
- 1536. május 14. Pétervárad Balázs a felsőmagyarországi hadi helyzetről és közállapotokról, a dica behajtásáról és a katonaság ellátásának nehézségeiről tájékoztat.³⁵¹²
- 1536. június 19. Pétervárad Balázs a Felsőmagyarországon állomásozó katonaság fizetésének nehézségeiről, továbbá a dica és a püspöki tized behajtásáról tesz jelentést.³⁵¹³
- 1536. július 1. Pétervárad Balázs a felsőmagyarországi dica és tized behajtása körüli zavarokról, az adózó nép állapotáról és a fizetetlen katonaság garázdálkodásairól tájékoztat.³⁵¹⁴
- 1536. július 5. Pétervárad Balázs a felsőmagyarországi dica és tized behajtásának nehézségeiről, valamint az adózó nép állapotáról tesz jelentést.³⁵¹⁵
- 1542-ben királyi biztos Bethlen Ferencel a szegedi só összeírására.³⁵¹⁶
- 1542. szeptember 21. Albert prépost utasítást ad Pétervárad Balázsnak a felderítők és hírszerzéssel megbízott házalók költségeire nézve.³⁵¹⁷
- 1542. szeptember 24. Albert prépost utasítást ad Pétervárad Balázsnak a felderítők költségeinek megtérítése iránt.³⁵¹⁸
- 1546. április 23. Pétervárad Balázs a Nógrád megyei dica behajtásának nehézségeiről tesz jelentést.³⁵¹⁹
- 1547. január 12. Pétervárad Balázs a dica behajtása körüli nehézségekről tájékoztat.³⁵²⁰
- 1547-ben Wernher Györggyel együtt részt vett a huszti uradalom és a máramarosi só összeírásában, valamint az uradalom működésének kivizsgálásában.³⁵²¹
- 1549-ben a máramarosi mezővárosok adózását vizsgálta felül.³⁵²²
- 1549-ben Újlaky Ferenc győri püspök és Thurzó Ferenc nyitrai püspök oldalán Pétervárad is kézjeggyével láttal el Várday Pál esztergomi érsek halála után ingóságainak leltárát (feltehetőleg ők vették azt fel).³⁵²³

³⁵⁰⁸ MNL OL E 41 1536. No. 111. 1536. április 5.

³⁵⁰⁹ MNL OL E 41 1536 No. 119. 1536. április 25.

³⁵¹⁰ MNL OL E 41 1536 No. 122. 1536. május 1.

³⁵¹¹ MNL OL E 41 1536. No. 126. 1536. május 4.

³⁵¹² MNL OL E 41 1536. No. 132. 1536. május 14.

³⁵¹³ MNL OL E 41 1536. No. 142. 1536. június 19.

³⁵¹⁴ MNL OL E 41 1536. No. 146. 1536. július 1.

³⁵¹⁵ MNL OL E 41 1536. No. 149. 1536. július 5.

³⁵¹⁶ I. Ferdinánd levele Peregi Alberthez. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 384. 87rv; I. Ferdinánd instrukciója Bethlen Ferenc asztalnok és Pétervárad Balázs, Magyar Kamara tanácsosa számára a Szegeden tárolt só összeírására. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 384. 87v-89r.

³⁵¹⁷ MNL OL E 41 1542. No. 10. 1542. szeptember 21.

³⁵¹⁸ MNL OL E 41 1542. No. 11. 1542. szeptember 24.

³⁵¹⁹ MNL OL E 41 1546. No. 12. 1546. április 23.

³⁵²⁰ MNL OL E 41 1547. No. 2. 1547. január 12.

³⁵²¹ Iratok, jelentések a huszti uradalomról és a máramarosi sóbányászatról. ÖStA Hoffinanz-Ungarn RN 2. Konv. 1547 fol. 39-101.; Glück László: A máramarosi só kereskedelmének útvonalai a 16. század közepén. In: Történelmi szemle, 50. évf. (2008) 1. sz. 12. p.

³⁵²² Pétervárad Balázs jelentése az uralkodóhoz a máramarosi mezővárosok adózásáról, 1549.05.07. Pozsony (orig. latin). ÖStA Hoffinanz-Ungarn RN 2. Konv. 1549 fol. 94-95.

³⁵²³ A Magyar Kamara részéről kiküldött királyi biztosok (Újlaky Ferenc győri püspök, Thurzó nyitrai püspök, Pétervárad Balázs) felterjesztik néhai Várday Pál érsek pozsonyi házában talált ingóságok leltárát, 1549.10.19.

- 1549-ben Várday Pál, Thurzó Ferenc és Kisserényi Ferenc mellett Pétervárad is részt vett Szucsai vár Podmaniczky Rafaeltől való visszavételében.³⁵²⁴
- 1551-ben Wernher Györggyel együtt részt vett a szepesvári bányaművelési jogáról ....³⁵²⁵
- 1555-1556-ban hivatalos ügyeket intézett Bécsben.³⁵²⁶

4. diplomáciai tevékenység

Pétervárad Balázs kamarai tanácsos 1546-ban Felső-Magyarországra utazott, hogy ott a főurakat és a vármegyéket I. Ferdinánd ügyének megnyerje, s tőlük Eger elfoglalására segítő csapatokat szerezzen.³⁵²⁷ Ugyanekkor feladata volt a Serédy Gáspár és Báthory András közti ellentét elsimítása is.³⁵²⁸

5. szerzett birtokok

1528-ban megkapta Ferdinándtól Kakothy László és Wekey Adorján felségárulás miatt elkobzott, az oklevél által közelebről meg nem nevezett birtokait.³⁵²⁹

1535-ben további, Zemplén és Ung megyei birtokokat kapott Pemfflinger Márkkal egyetemben.³⁵³⁰

1542-ben a király Péterváradnak adományozta a scsavniki apátságot.³⁵³¹

1550-ben részesült Zbugyay Anna, Athinay Simon özvegyének javaiból (Werner György mellett).³⁵³²

1553. március 4-én Esztháry Farkas magvaszakadtával a király annak Bihar megyében fekvő birtokait (21 helyiség eszthár várával és a Nagy-Mariján lévő nemesi kúriával) birtokait Péterváradnak és Desewffy Jánosnak, valamint Lászlónak, Gilétfi Györgynek, Tahy Györgynek és Istvánnak, adományozta.³⁵³³

1553 szeptember 14-én a király újabb adományt tett Pétervárad Balázs váci püspök és testvére, Anna és férje, Zeep István, valamint gyermekeik, Gábor és István javára; valamint Desewffy János és testvére, László és Anna, továbbá utóbbi férje, Gilétfi Zputnok György, Tahy György és István, valamint Desewffy Dorottya János és testvére, Margit és utóbbi özvegye, Orbay László, Wernher György és Olgyay György részére. Az alábbi birtokok kerültek a megadományozottak tulajdonába: Borsod megyében Maly és Chaba, Csanádban Naghszewregh; Kyszewregh; Desgh; Belső-Szolnokban; Zantho; Zylwas; Hydwegh; Hathwan; Szabolcsban Hathaz; Bihrban Ezthar; Naghsmarya; Wymer; Echy; Keztheg; Ergethek; Kalotha;

Pozsony (orig. latin). Mellékelve: fol. 345-358. "Inventarium super rebus reverendissimi domini Pauli de Warda archiepiscopi Strigoniensis in domo civis Posoniensis repertis et conscriptis. 1549" (orig. latin). ÖStA Hoffinanz-Ungarn RN Konv. 1549 2. fol. 344-359. Kiadja: Mikó Árpád: Várday Pál esztergomi érsek hagyatéki leltára (1549) és az esztergomi egyház kincseinek sorsa Mohács után. In: *Ars Hungarica* 1993, 61-66.

³⁵²⁴ Iratok Szucsai (Szucha) várának Podmaniczky Rafaeltől történő visszavételére vonatkozóan. ÖStA Hoffinanz-Ungarn RN Konv. 1549 2. fol. 360-380.

³⁵²⁵ Pétervárad Balázs és Wernher György jelentése a Thurzó Jánosnak adományozott, Szepesvárhoz tartozó bányák bányaművelési jogáról. ÖStA HKA Altes Münz- und Bergwesen Ungarn RN 1. fol. 297-300.

³⁵²⁶ Szarka–Molnár–Horváth 2008, 366. p.

³⁵²⁷ Sugár 1992, 197. p.

³⁵²⁸ Karácsonyi–Kollányi 1909, 509. p.

³⁵²⁹ MNL OL A 57 Libri regii 1. köt. 116. p.

³⁵³⁰ uo. 262. p.

³⁵³¹ Loboczky Mátyás figyelmezteti Ferdinánd királyt, hogy a scsavniki apátságot ugyan Pétervárad Balázs deáknak adományozta, de az apátság tizenennyolcezer forintban van a Lasky-árváknak beírva; ajánlja az árvákat a király védelmébe. Késmárk, 1542. október 28. Kiadja: Karácsonyi–Kollányi 1909, 113. p.

³⁵³² Az Udvari Kamara átírat Oláh Miklós egri püspök, magyar kancellárhoz, hogy az elhalt Zbugyai Anna, Athinai Simon özvegyének javairól (Abaúj megyei Nádasd, Zsadány, Szkáros) Pétervárad Balázs szepesi prépost, és unokaöccsei, Zeep Gábor és István, illetve Werner György és örökösei számára állítson ki oklevelet. ÖStA Hoffinanz-Ungarn RN 3. Konv. 1551. október fol. 5.; A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii 2. köt. 534. p.

³⁵³³ Éble 1903, 60-61. p.

Felseweskele; Alsoeskele; Kezthere; Boyth; Megyer; Sarkadtwszy; Myndtzenth; Remethe; Kethetharcha; Kethetharya; Tothffalw; Zenthandras; Wadaz; Wamos.³⁵³⁴

6. szerzett rangok

7. házastárs, gyermekek

-

8. egyéb

Elképzelhető, hogy részt vett az 1536-os szikszói részgyűlésen.³⁵³⁵

1528-ban ökröket hajtott, és adós maradt.³⁵³⁶

1541-ben 138 ökröt vittek át számára a szempci harmincadon.³⁵³⁷

---

³⁵³⁴ MNL OL A 57 Libri regii 3. köt. 186-187. p.; Nagy-és Kisszöregre I. még Borovszky Samu: Magyarország vármegyei és városai. Csanád vármegye története 1715-ig. 2. kötet: A vármegye részletes története. Bp., 1897. 444. p.

³⁵³⁵ Fraknói 1874, 601. p.

³⁵³⁶ Ferdinánd levele a Magyar Kamarához nobiles Pétervárad Balázs, budai viceprovizor által előző nyáron hajtott ökrök után még esedékes 160 ft-ja ügyében, írják azt le járandóságából. ÖStA HHStA Ungarische Akten Allgemeine Akten Fasc. 11. Konv. C. 6-7.

³⁵³⁷ Szakály Ferenc: Adalékok Gyöngyös XVI. századi kereskedelmi kapcsolatainak történetéhez In: Archivum (A Heves Megyei Levéltár Közleményei), (1990) 12. sz. 131. p.

hídvégi Polyány Ferenc (?-?)

6. családi háttér: szülők társadalmi besorolása, családi birtokok, nemzetiség

Mivel hídvégi előnévvel szerepel, feltételezem, hogy nemesi származású.³⁵³⁸ Ezt a feltételezést erősíti, hogy a vasvári káptalan elleni hatalmaskodás kivizsgálásakor tanúskodott Thama Mihály, Polyany Ferenc kajdi (ma Tanakajd, Vas megye) jobbágya is.³⁵³⁹

2. képzettség: tanulmányok, nyelvtudás, gazdasági ismeretek

3. életpálya állomásai, viselt tisztségek, hivatalok

- a Magyar Kamara tanácsosa³⁵⁴⁰ (1536)
- a Magyar Kamara alkalmazottja³⁵⁴¹ (1542)
- Vas megyei alispán³⁵⁴² (1546)

3./a) kamarai kiküldetések

4. diplomáciai tevékenység

5. szerzett birtokok

6. szerzett rangok

7. házastárs, gyermekek

8. egyéb

Polyány Ferenc és György, valamint gersei Pethő Tamás, György, Ferenc, egy másik Ferenc, János és Antal is oklevelet bír egy Árpás birtokon lévő malomra vonatkozólag.³⁵⁴³ Az uralkodó utasítja a kapornaki konvent embereit, hogy vizsgálják ki az ügyet.

1544-ben pereskedett Zala megyében.³⁵⁴⁴

---

³⁵³⁸ Bilkei Irén: Adatok Zala megye 16. századi archontológiájához. In: Levéltári Szemle, 54. évf. (2004) 1. sz. 54. p.

³⁵³⁹ Középkori oklevelek Vas megyei levéltárakban. I. köt. Regeszták a vasvári káptalan levéltárának okleveleiről 1212-1526. Szombathely, 1997. (Vas megyei levéltári füzetek 8.) 233-234. p. no. 714.

³⁵⁴⁰ 1536: Ember 1946, 131. p.

³⁵⁴¹ 1542: Ember 1990, 71. p.

³⁵⁴² Mályusz Elemér: Az Országos Levéltár Nádasdy-levéltárának magyar levelei. V. közl. In: Levéltári Közlemények, 4. évf. (1926) 1-4. sz. 113. p. 58. jegyzet

³⁵⁴³ I. Ferdinánd utasítása a kapornaki konvetnek, 1528. augusztus 19. Kiadja: Bilkei Irén: A zalavári és kapornaki konventek hiteleshelyi levéltárainak oklevélregesztái 1527-1541. Zalaegerszeg, 1999. (Zalai Gyűjtemény 47.) 34. p. no. 33.

³⁵⁴⁴ Bilkey 2004, 54. p.

Prandorffer Tamás (?-1567³⁵⁴⁵)

7. családi háttér: szülők társadalmi besorolása, családi birtokok, nemzetiség

Anyja Szentpétery Katalin, aki feltehetőleg özvegyen maradt fiával, majd másodszor is férjhez ment Borowzky Tamáshoz.³⁵⁴⁶ A családról sem Nagy Iván, sem Kempelen Béla nem közöl adatot. Takáts Sándor szerint német származású.³⁵⁴⁷ Az Illésy-gyűjtemény vonatkozó cédulája szerint Trencsénben honos.³⁵⁴⁸ Mivel nem tudott magyarul (l. később), valószínűbbnek tartom az előbbi.

2. képzettség: tanulmányok, nyelvtudás, gazdasági ismeretek

3. életpálya állomásai, viselt tisztségek, hivatalok

- trencsényi harmincados³⁵⁴⁹ (1535)
- Katzianer idején a Trencsén körüli harmincadoknál működött öt évig³⁵⁵⁰
- Niklas Salm szlavóniai váraiban töltött be tiszteket³⁵⁵¹
- 11 évig a pozsonyi vár provizora és kapitánya³⁵⁵² (1546k-1550)
- lévai várnagy/prefektus³⁵⁵³ (Majtényi Uriel oldalán) (1549/1550-1550)
- komáromi udvarbíró³⁵⁵⁴ (1552-1555)

³⁵⁴⁵ 1567: Kenyeres 2008, 207. p.; 1570: Az Udvari Kamara előterjesztése Thomas Prandorffer pozsonyi főharmincados özvegyének 200 forint évi nyugdíj megállapítása iránt. 1570. október 30. ÖStA Hoffinanz-Ungarn RN 21. Konv. 1570. október fol. 114.

³⁵⁴⁶ MNL OL A 57 Libri regii 3. köt. 1107. p.

³⁵⁴⁷ Takáts 1996, 216. p.

³⁵⁴⁸ Illésy-gyűjtemény, 1p1494

³⁵⁴⁹ MNL OL A 57 Libri regii 1. köt. 279. p.

³⁵⁵⁰ é. n.: Kenyeres 1997, 123. p.; hivatkozta: MNL OL E 554 Városi és kamarai iratok, Fol. Germ. 843. fol. 10r; Kenyeres 2008, 206. p.

³⁵⁵¹ é. n.: Kenyeres 1997, 123. p.; hivatkozta: MNL OL E 554 Városi és kamarai iratok, Fol. Germ. 843. fol. 10r; Kenyeres 2008, 206. p.

³⁵⁵² é. n.: Kenyeres 1997, 123. p.; hivatkozta: MNL OL E 554 Városi és kamarai iratok, Fol. Germ. 843. fol. 10r; 1546k.-1550: Kenyeres 2008, 206. p.

³⁵⁵³ 1549: Bessenyei József: Baráti Fábián nagyszombati kereskedő kapcsolatrendszere. In: Urbs. Magyar várostörténeti évkönyv (2008) 3. sz. 301. p.; 1550: Kenyeres 2008, 206-207. p.; Sarusi Kiss Béla: A végvárakban folytatott bíraskodás a XVI. században. In: Szívvel és tettel. Tanulmányok A. Varga László tiszteletére. Szerk.: Horváth J. András. Budapest–Salgótarján, 2008. 50. p.; MNL OL E 156 Urbárii et conscriptiones a) Fasc. 100. no. 17.; Haiczl Kálmán: Léva története a XVI. század végéig. Léva, 1932. 27. p.

³⁵⁵⁴ 1552: I. Ferdinánd instrukciója Thomas Prandorffer komáromi udvarbíró részére. Kiadja: XVI. századi uradalmi utasítások. Utasítások a kamarai uradalmak prefektusai, udvarbírái és ellenőrei részére. I. köt. Szerk.: Kenyeres István. Bp., 2002. (Fons Könyvek 2.) 312-320. p., eredeti: ÖStA HKA Gedenkbücher Die österreichische Reihe. 65. kötet fol. 541r-543r.; Hans Reifnitzer schifmasteramts verwalter részére. ÖStA HKA Gedenkbücher Die österreichische Reihe. 68. kötet fol. 273r; I. Ferdinánd Az AAUK-nak a magyarországi tizedek, a komáromi és a pozsonyi élsházak ügyében. Prandorffert komáromi udvarbíróként említi. Kiadja: Sarusi Kiss Béla: A bécsi udvari kamarai levéltár Gedenkbücher Österreich magyar vonatkozású iratainak regesztái. II. közlemény. In: Fons, 16. évf. (2009) 1. sz. 68. p., 95. p., 103. p., l. még 1552-1555: Kenyeres 2002, 859. p.; 1552-1555: Kenyeres 2008, 207. p.; 1553: Iratok a komáromi harmincados elleni panaszok kivizsgálásával kapcsolatban. ÖStA Hoffinanz Ungarn RN 4. Konv. 1553. augusztus fol. 62-82.; Sarusi Kiss 2009, 125. p., 1554: Királyi leirat Christoph Link élelmezési főfelügyelőhöz. 1554. április 11. ÖStA Hoffinanz-Ungarn RN 4. Konv. 1554. március-június fol. 30. Minden bizonnyal az 1554-es év komáromi udvarbíróságának záró dátuma, ugyanis ekkor már elkészült elszámolásával. L. Alsó-ausztriai rendek biztosai Christoph Link főélelmesternek. A komáromi udvarbíró, Thomas Prandorffer elszámolásában 153,97 magyar forint hiány/tartozás található, amelyet Linknek kell Prandorffer számára kifizetnie. 1554. szeptember 20. ÖStA HKA Gedenkbücher Die österreichische Reihe. 70. kötet fol. 242v; Paxy János komáromi kapitány levele II. Miksához. 1555. január 22. ÖStA Hoffinanz-Ungarn RN 5. Konv. 1555. január fol. 58-59., 60-64.; Kenyeres István: A magyarországi végvárak és a mezei hadak élelmezési szervezetének archontológiája a XVI. században. In: Fons, XI. évf. (2004) 2. sz. 336, 367. p., é. n. (1561 előtt); ³⁵⁵⁴ Alapi Gyula (1872-1936) révkomáromi művelődéstörténész, régész, genealógus, levéltáros, múzeum- és könyvtárigazgató írásából. Válogatta és sajtó alá rendezte: Hidvégi Violetta. Tatabánya, 2000. (Castrum Könyvek

- gömöri provizor³⁵⁵⁵ (1554)
- trencsényi udvarbíró³⁵⁵⁶ (1555-1557/1558)
- a Magyar Kamara tanácsosa³⁵⁵⁷ (1559)
- pozsonyi harmincados³⁵⁵⁸ (1559-1565)
- pozsonyi főharmincados³⁵⁵⁹ (1557-1560)
- pozsonyi sóhivatal igazgatója³⁵⁶⁰ (1559-1566)

3./a) kamarai kiküldetések

- No. 33. 1550. július 19. Prandorffer Tamás a nyitrai püspökség tizedeinek begyűjtéséről tesz jelentést.
- 1551. július 12. Prandorffer Tamás válaszol a lévai vár tized- és egyéb számadásaival kapcsolatos kamarai észrevételekre.
- 1553. február 12. Prandorffer Tamás Nagymegyer mezőváros és Izsap falu dicájának behajtásáról és a Komárom megyei jobbágyság helyzetéről tesz jelentést.³⁵⁶¹
- 1553-ban részt vett a komáromi harmincados elleni panaszok kivizsgálásában.³⁵⁶²
- 1555. április 17. Prandorffer Tamás jelentése Trencsén vár ellátásáról.³⁵⁶³

7.). 61. p., Takáts Sándor: Fejezetek Komárom művelődés- és gazdaságtörténetéből. Sajtó alá rendezte: Hidvégi Violetta. Tatabánya, 1996. (Castrum Könyvek 4.) 216. p., Takáts szerint 1555. január 18-án mentette fel az uralkodó a komáromi udvarbíróskodás alól. Takáts 1996, 217. p.; 1552-1555: Kenyeres 2008, 242. p.

³⁵⁵⁵ Inventárium, amelyet Prandorffer Tamás gömöri provizor és Gybes Péter barsi alispán készítettek hrussó vár készleteiről, amikor azokat átadták Tapolcsányi Tamásnak és Györgynek. 1554. MNL OL E 156 a fasc. 100. no. 19.

³⁵⁵⁶ 1555: Kenyeres 1997, 114. p.; Miksa előterjesztése Ferdinánd császárhoz Prandorffer Tamás trencsényi provizorrá történő kinevezéséről. 1555. április 5. ÖStA Hoffinanz Ungarn RN 5. Konv. 1555. április fol. 19-22.; 1557-1558: Sós István: A várkapitányok ellenőrzésének igénye és gyakorlata a végvárak kora újkori igazgatásában. In: Arrabona - Múzeumi közlemények 44/2. - A Castrum Bene Egyesület 12. Vándorgyűlése. Győr, 2006. 123. p.; Illésy János: Várvizsgálatok 1557–58-ban. In: Hadtörténelmi Közlemények, 7. évf. (1894). 90., 91. p.; 1556: Lukinich 1943, 117. p.; é. n.: Kenyeres István: A végvárak uradalmainak igazgatása és gazdálkodása a 16. században. In: Századok, 135. évf. (2001) 6. sz. 1366. p., Illésy János: Várvizsgálatok 1557-1558-ban. In: Hadtörténelmi Közlemények. Bp., 7. évf. (1894) 29. sz. 86. p., 1555-1557: Kenyeres 2008, 207. p.

³⁵⁵⁷ 1559: Ember 1946, 131. p.; é. n.: Kenyeres 1997, 117. p.

³⁵⁵⁸ 1559: Lukinich 1943, 117. p. (l. még uo. 75. sz. oklevél); 1563: I. Ferdinánd Thomas Prandorffer pozsonyi harmincadoshoz. Bécs, 1563. február 10. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 385. 135r; 1564: II. Miksa Thomas Prandorffer pozsonyi harmincadoshoz. Bécs, 1564. július 29. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 385. 146v-147r.; Az Alsó-Ausztriai Kamara Thomas Prandorffer pozsonyi harmincadoshoz. Bécs, 1565. augusztus 21. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 385. 163r; II. Miksa Thomas Prandorffer pozsonyi harmincadoshoz. Bécs, 1565. szeptember 10. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 385. 164v-165r; vö. Takáts 1996, 217-218. p.; Alapi 2000, 61. p.;

³⁵⁵⁹ 1557: Wolfgang Hochenwart folyamodványa, amelyben említi Thomas Prandorffer frissen kinevezett pozsonyi főharmincadost. 1557. október 1. ÖStA Hoffinanz -Ungarn. r. Nr. 6. Konv. 1557. október fol. 1-2.; 1558: Takáts Sándor: Kassa kereskedői 1557-ben. In: Gazdaságtörténeti Szemle, 13. évf. (1906) 1. sz. 127. p., 1559: Az Alsó-Ausztriai Kamara Miksa cseh királyhoz. 1559. április 17. ÖStA Hoffinanz -Ungarn. r. Nr. 7. Konv. 1559. április fol. 13-19.; H. Németh István: A magyarországi abszolutista várospolitikai első lépései (XVI-XVII. század). In: Lymbus (1997) 386. p., hivatkozza: Miksa főherceg parancsa a komáromi és a győriudvarbíróhoz, valamint Thomas Prandorffer pozsonyi főharmincadoshoz a körmöcbányai rézkereskedelemben elszennvedett károk megelőzéséről. ÖStA FHKA Altes Münz- und Bergwesen, Ungarn, fasc. 1. 699-700., l. még uo. 387. p., hivatkozza: Johann von Schonkhirchen jelentése Miksa főhercegnek a besztércebányai rézkereskedelem hátrányairól, javasolja, hogy az Alsóausztriai Kamara küldjön Besztércebányára biztosokat, akik megvizsgálják a problémákat. (Thomas Prandorffer pozsonyi főharmincados, győri és komáromi harmincad), Bécs, 1559. február 25. uo. fol. 725-726., 1560: Gecsényi 2010, 22. p.; é. n.: Kenyeres 1997, 117. p.; 1557-1559: Kenyeres 2008, 207. p.

³⁵⁶⁰ Kenyeres 2008, 207. p.

³⁵⁶¹ MNL OL E 41 1553. No. 27. 1553. február 12.

³⁵⁶² Iratok a komáromi harmincados elleni panaszok kivizsgálásával kapcsolatban. ÖStA HU RN 4. Konv. 1553. augusztus fol. 62-82.

³⁵⁶³ MNL OL E 41 1555. No. 48. 1555. április 17.

- 1555. október 6. Prandorffer Tamás levele a trencsényi harmincadhoz adandó fegyveres őrsegről.³⁵⁶⁴
- 1556. október 8. Prandorffer Tamás Trencsén vár őrségének fizetésére pénzt kér.³⁵⁶⁵
- 1559-ben Gregoriánczy Pál győri püspök, Kamariay Tamás alnádor, Johann Karling MK tanácsos és Aranyasi Damján protonotárius mellett a Szent György és Bazin alattvalói contra Serédy ügy elintézésére kinevezett bizottság tagja.³⁵⁶⁶
- 1559-ben Zermegh János mellett tagja volt a Podmaniczky Rafael birtokainak átvételére kiküldött kamarai bizottságnak.³⁵⁶⁷
- 1561-ben I. Ferdinánd Paksy János főispánt és főkapitányt, valamint Prandorfer Tamás pozsonyi harmincadost küldte ki a komáromiak panaszainak kivizsgálására.³⁵⁶⁸

4. diplomáciai tevékenység

5. szerzett birtokok

1535-ben adományul nyerte Wobranczy Bertalan, Halachosky Miklós és Slanka de Kispyracz György elkobzott birtokait.³⁵⁶⁹

1575-ben elnyerte a Trencsén megyei Bezgyedo-Wezkát anyjával, Szentpétery Katalinnal (Borowzky Tamás özvegye) együtt.³⁵⁷⁰

6. szerzett rangok

7. házastárs, gyermekek

8. egyéb

Prandorffer Tamás trencsényi provizor 4 lovast, aludvarbírót, írnokot és szakácsot tartott. Prandorffer a maga, írnoka és szakácsa fizetségére 250 forintot kapott, az aludvarbíró fizetsége 60 forint, a négy lovasé pedig 80 forint volt. Az udvarbíró emberei ellátására ezen felül kapott még 200 mérő búzát, 80 akó bort, 200 mérő zabot, 12 szalonnát és 24 hordó sört kapott.³⁵⁷¹

Takáts Sándor szerint nem tudott magyarul (erre abból következtetett, hogy tolmács útján érintkezett alattvalóival, ill. a magyar nevek szinte azonosíthatatlanul el vannak fordítve jelentéseiben).³⁵⁷²

Kapcsolatban állt Mikulits Máté pozsonyi főharmincadossal, aki 1569-ből említette.³⁵⁷³

Az 1557-1558-as várvizsgálatok során megvádolták azzal, hogy lehalászta a trencsényi várhoz tartozó tavakat, és utána nem viselt rájuk gondot, így azok teljesen elpusztultak.³⁵⁷⁴ Ugyanitt olvashatjuk, hogy a várkapitány rengeteget vadászott, és a zsákmányt megfelezte Prandorffer Tamás provizorral.³⁵⁷⁵ Prandorffer is vizsgálatot indított a jobbágyok kapitány általi

³⁵⁶⁴ MNL OL E 41 1555. No. 111. 1555. október 6.

³⁵⁶⁵ MNL OL E 41 1556. No. 67. 1556. október 8.

³⁵⁶⁶ Instrukció a Szent György és Bazin kontra Serédy-ügy elintézésére kinevezett bizottságnak. Bécs, 1559. március 16. ÖStA Hoffinanz -Ungarn. r. Nr. 7. Konv. 1559. március fol. 116-119.

³⁵⁶⁷ Lukinich 1943, 261-262. p.; instrukciójuk: uo. 121-125. p.

³⁵⁶⁸ Alapi 2000, 72. p. (a netes váltzat nem tartalmaz oldalszámokat...)

³⁵⁶⁹ MNL OL A 57 Libri regii 1. köt. 279. p.

³⁵⁷⁰ MNL OL A 57 Libri regii 3. köt. 1107. p.

³⁵⁷¹ Kenyeres 1997, 107. p.

³⁵⁷² Takáts 1996, 216-217. p.

³⁵⁷³ Takáts Sándor: A bécsi halkereskedők kiváltságai Magyarországon 1328-tól 1714-ig. In: Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle, 9. évf. (1902) 64. p.

³⁵⁷⁴ Illéssy 1894, 86. p.

³⁵⁷⁵ Illéssy 1894, 89. p.

túlzott fuvaroztatása ügyében.³⁵⁷⁶ Nem volt jelen a katonák élelemosztásakor, a kapitány egy papíron adta át a neveket, akiknek élelmiszert kellett adnia.³⁵⁷⁷

---

³⁵⁷⁶ Illéssy 1894, 89. p.

³⁵⁷⁷ Illéssy 1894, 90. p.

Puechler/Piechler/Pichler Farkas/Wolfgang (?-1549k.³⁵⁷⁸)

3. családi háttér: szülők társadalmi besorolása, családi birtokok, nemzetiség

A Neues Allgemeines Deutsches Adels-lexiconszerint az összes hasonló nevű család legkorábban a 17. század közepén kapott nemességet, így polgárnak számítottam.³⁵⁷⁹

2. képzettség: tanulmányok, nyelvtudás, gazdasági ismeretek

3. életpálya állomásai, viselt tisztségek, hivatalok

- az Udvari Kamara titkára³⁵⁸⁰
- a Magyar Kamara tanácsosa³⁵⁸¹ (1531)

3./a) kamarai kiküldetések

4. diplomáciai tevékenység

5. szerzett birtokok

6. szerzett rangok

7. házastárs, gyermekek

8. egyéb

---

³⁵⁷⁸ Georg Krabat folyamodványa. 1549. február 13. ÖSta HHStA Gedenkbücher, österreichische Reihe, 62. köt. Fol. 56rv

³⁵⁷⁹ Neues allgemeines deutsches Adels-Lexikon, im Vereine mit mehreren Historikern herasg. von Ernst Heinrich Kneschke. Bd. VII. Leipzig, 1867. S. 272-273.

³⁵⁸⁰ é. n.: Gecsényi 2003, 103. p., Gecsényi 2008, 478. p.

³⁵⁸¹ 1531: Gecsényi 2003, 103. p.; Ember 1946, 124., 131. p., Gecsényi 2008, 478. p., Bessenyei 2007, 55. p.

Rajky István (?-1549 vagy korábban³⁵⁸²)

8. családi háttér: szülők társadalmi besorolása, családi birtokok, nemzetiség

Középkori nemesi család, amely Zala megyéből származott.³⁵⁸³ 1387-ben Zsigmond király udvari jegyzőjének, Rajky István deáknak és rokonainak adományozta Bezegd és Bekény Zala megyei birtokokat.³⁵⁸⁴ 1389-ben az uralkodó Rajky Istvánnak és bekének adományozta a Zala megyei Petrété birtokot, amely 8 mansióból állt.³⁵⁸⁵ 1531-ben 4 jobbágytelke volt Rajkon.³⁵⁸⁶ 1534-ben malma volt a családnak Bér környékén.³⁵⁸⁷ 1536-ban vissza kívánta váltani az ákosházi Sárkány családtól Geles, Keneprajk, Jakabfalva, Beken és Bezzegd falvakban (Zala megye) lévő részbirtokait; Sárkány János a visszavételi összeg átvételét megtagadta.³⁵⁸⁸ 1542-ben és 1598-ban Török Bálint, ill. mások mellett birtoka volt Batyk.³⁵⁸⁹ A XVI. század közepén Rajky István, majd János birtoka volt a Zala megyei Torony község.³⁵⁹⁰ 1549-ben Rajky János Magasdon, Bonnyán és Mórighelyen (Somogy megye) bírt 2 portát.³⁵⁹¹ A Rajky család ugyanekkor 3 portát bírt Búcsún (Vas megye).³⁵⁹² Rajky Gábor és János másfél portát bírtak Egyházaspakodon (Zala megye).³⁵⁹³ Rajky István testvérei János és Gábor; mindhárman Nádasdy Tamás szolgálatában álltak.³⁵⁹⁴ Bilkei szerint ennek köszönhette István, hogy bekerült a Magyar Kamara testületébe.³⁵⁹⁵

2. képzettség: tanulmányok, nyelvtudás, gazdasági ismeretek

3. életpályája állomásai, viselt tisztségek, hivatalok

- Nádasdy Tamás familiárisa³⁵⁹⁶ (1529-1545)
- a Magyar Kamara tanácsosa³⁵⁹⁷ (1536)

³⁵⁸² 1549-1554 között Csányi Ákos perelte Rajky István özvegyét és fiát, mert Rajky az általa felvett kölcsönöknek csak töredékét fizette vissza. Bilkei Irén: Egy zalai köznemes pályája a XVI. században. In: Gazdaságtörténeti tanulmányok. Szerk.: Kapiller Imre. Zalaegerszeg, 1993. (Zalai Gyűjtemény 34.) 15. p.

³⁵⁸³ Gecsényi 2003, 104. p.; Mályusz Elemér: Az Országos Levéltár Nádasdy-levéltárának magyar levelei, 1531–49. In: Levéltári Közlemények, 1. évf. (1923) 1–2. sz. 146. p. 2. jegyzet; Nagy 1862, 594. p.

³⁵⁸⁴ Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár I. (1387–1399). (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 1. Budapest, 1951) 4. p.

³⁵⁸⁵ Mályusz 1951, 135. p.; Az eredeti szöveget kiadja: Nagy Imre–Páur Iván–Ráth Károly–Véghely Dezső: Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius IV. köt. Győr, 1867. 226-227. p. no. 169.

³⁵⁸⁶ Mályusz 1923, 146. p. 2. jegyzet

³⁵⁸⁷ Csaby Farkas levele Nádasdy Tamáshoz. Bér, 1534. június 7. Kiadja: Mályusz 1923, 142-143. p. no. 11.

³⁵⁸⁸ Zala megye helytörténeti lexikona. Kézírtas regesztagyűjtemény. 8. köt. 5. p. no. 10. Elérhető az alábbi linken: https://library.hungaricana.hu/hu/view/ZALM_HI_08/?pg=407&layout=s&query=s%C3%A1rk%C3%A1ny%20j%C3%A1nos. Utolsó letöltés: 2018. szeptember 24.

³⁵⁸⁹ Ruzsa Károly: Batyk története. Zalaegerszeg, 1998. (Zalai Kismonográfiák 5.) 32., 46. p.

³⁵⁹⁰ Mályusz Elemér: Az Országos Levéltár Nádasdy-levéltárának magyar levelei. V. közlemény. In: Levéltári Közlemények, 4. évf. (1926) 1–4. sz. 107. p. 35. jegyzet

³⁵⁹¹ Maksay Ferenc: Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén. II. köt. Bp., 1990. (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 16.) 646. p.

³⁵⁹² Maksay 1990, 865. p.

³⁵⁹³ Maksay 1990, 945. p.

³⁵⁹⁴ Payr Sándor: A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület története. I. kötet. Sopron 1924. 439. p.

³⁵⁹⁵ Bilkei Irén: Adatok Zala megye 16. századi archontológiájához. In: Levéltári Szemle, 54. évf. (2004) 1. sz. 44. p.

³⁵⁹⁶ Mályusz 1923, 146. p. 2. jegyzet; Payr 1924, 439. p.

³⁵⁹⁷ 1536: Gecsényi 2003, 104. p.; hivatkozza: a Magyar Kamara levele Sopron város tanácsához, amelyben kéri, hogy Rajky István nevű tanácsosának mindenben adjon hitelt. MNL OL Sopron városi levéltára, Ortel-féle rendezés, Lad. XXIV.Y. Fasc. 1. no. 9; Rajky jelentése Pemflingerhez különböző ügyekben. L. Bessenyei József: Enyingi Török Bálint. Bp., 1994. 143. sz., é. n.: Gecsényi 2008, 479. p.

- kanizsai kapitány³⁵⁹⁸ (1542)
- alországbíró³⁵⁹⁹ (1544)

3./a) kamarai kiküldetések

4. diplomáciai tevékenység

5. szerzett birtokok

6. szerzett rangok

7. házastárs, gyermekek

Megházasodott és született egy fia, de sem az asszony, sem a gyermek nevét nem ismerem.³⁶⁰⁰

8. egyéb

1529-ben már Ferdinánd oldalán találjuk: augusztus 1-jén kelt Szapolyai János adománylevele, amelyben felségárulás (ti. Ferdinánd oldalára álltak) miatt Rajky István Petrétén és Rajkon található birtokrészeit hívének, pölöskei Eördögh Mátyásnak adományozza.³⁶⁰¹ A birtokon október 4-én kísérelték meg a beiktatást, azonban többen is ellentmondtak.³⁶⁰²

1531. szeptember 20. (in vigilia Mathei ap.) [Zalavár]. A zalai Szent Adorján mártír egyházának konventje tanúsítja, hogy személyesen megjelent előtte a vitézlő Rajki István (de Rayk) és az alábbi bevallást tette. A szükségtől kényszerítve Felsőrajk (Felsewrayk), Középrajk (Kezeprayk), Pötréte (Petherthe), Jakabfalva (Jakabfalwa) és Telek (Thelek) Zala megyei, valamint Torony (Thoron), Dozmat (Dozmath) és Bucsú (Bwchw) Vas megyei birtokait minden haszonvételével és tartozékával elzálogosította a nemzeti Katalin asszonynak, a vitézlő Hegyi István (Heghy) özvegyének, fiainak Istvánnak és Péternek 50 magyar forintért.³⁶⁰³

1536-ben kányaföldi Kerechenyi György özvegyének, Zsuzsanna asszonynak a birtokán hatalmaskodott, ezért Ferdinánd király utasítja a kapornaki konventet, hogy járjon el az ügyben.³⁶⁰⁴

1540. június 26-án már János király hűséges hívei között említi egy oklevél.³⁶⁰⁵

1545-ben Rajky István ismeretlen címzettnek jelentette, hogy Török Bálint feleségéhez, Pemfflinger Katához egy ágostonos szerzetesnek öltözött török kém jött, akit az asszony gazdagon felszerelve a francia királyhoz küldött, hogy járjon közben uráért.³⁶⁰⁶

³⁵⁹⁸ 1542: Pálffy Géza: A veszprémi végvár fő- és vicekapitányainak életrajzi adattára (16-17. század). In: Veszprém a török korban. Szerk.: Tóth G. Péter. Veszprém, 1998. (Veszprémi Múzeumi Konferenciák 9. 1998) 107. p.

³⁵⁹⁹ 1544: Gecsényi 2003, 104. p.; hivatkozza: Várday Pál parancslevele a kapornaki konventhez. MNL OL Zala megyei levéltára, XII. 1. Fasc. 21. no. 1103., é. n.: Gecsényi 2008, 479. p.

³⁶⁰⁰ Bilkei 1993, 15. p.

³⁶⁰¹ Szapolyai János utasítása a kapornaki konvent részére, hogy iktassa be a neki adományozott birtokokba pölöskei Eördögh Mátyást. 1529. augusztus 1. A regesztát kiadja: Bilkei Irén: A zalavári és kapornaki konventek hiteleshelyi levéltárainak oklevélregesztái 1527-1541. Zalaegerszeg, 1999. (Zalai Gyűjtemény 47.) 46. p. no. 57.; Az eredeti szöveget kiadja: Nagy-Páur-Ráth-Véghely 1867, 449-451. p. no. 316.

³⁶⁰² A kapornaki konvent jelentése János királynak. 1529. október 19. Regesztáját kiadja: Bilkei 1999, 47. p. no. 59.; Nagy-Páur-Ráth-Véghely 1867, 451. p.

³⁶⁰³ Rajky István bevallása a zalai konvent előtt. A regesztát kiadja: Bilkei 1999, 50. p. no. 76.

³⁶⁰⁴ I. Ferdinánd parancslevele a kapornaki konvent részére. 1536. január 2. A regesztát kiadja: Bilkei 1999, 75-76. p. no. 121.

³⁶⁰⁵ János király parancslevele hívei számára az Eördögh család birtokosztálya ügyében. A regesztát kiadja: Bilkei 1999, 108-109. p. no. 191.

³⁶⁰⁶ Payr 1924, 439., 474. p.

1549 és 1554 között Csányi Ákos perelte Rajky István özvegyét és fiát, mert atyjuk csak töredékét fizette vissza a felvett kölcsönöknek.³⁶⁰⁷
Rajky István hatalmaskodott Kerecsenyi Katalin kányaföldi birtokán.³⁶⁰⁸

---

³⁶⁰⁷ Bilkei 1993, 15. p.

³⁶⁰⁸ Bilkei Irén: A zalai köznemesség tárgyi kultúrája, életmódja a 16. századi hiteleshelyi oklevelek alapján. In: Levéltári Szemle, 52. évf. (2002) 1. sz. 21. p.

Reichersdorffer György (1495/1497³⁶⁰⁹-1549 elején vagy korábban³⁶¹⁰)

9. családi háttér: szülők társadalmi besorolása, családi birtokok, nemzetiség

A család Medgyesszékről, azaz Reichersdorfból származott, innen ered a nevük.³⁶¹¹ Reichersdorffer György apja, András³⁶¹² (?-1523) esetleg a nagyszebeni káptalan szolgálatában állt.³⁶¹³ Anyja Veronika asszony (?-1543).³⁶¹⁴ Capesius szerint György kispolgári származású.³⁶¹⁵ György már nagyszebeni születésű (a korabeli tanácsulések jegyzőkönyveiből és Pemfflinger Klára végrendeletét hitelesítő aláírásából tudjuk, hogy ott élt és tevékenykedett)³⁶¹⁶, a bécsi egyetemre Georgius Reicherstorffer ex Cibinio néven iratkozott be.³⁶¹⁷ Testvére Nicasius Reichersdorffer.³⁶¹⁸ Nicasius katonáskodott, később Georg közbenjárásának köszönhetően soproni (1538-), majd óvári (1539-) harmincados.³⁶¹⁹

2. képzettség: tanulmányok, nyelvtudás, gazdasági ismeretek

Valószínűleg Pozsonyban végezte középfokú iskoláit.³⁶²⁰ A bécsi egyetemen 1510-től jogot hallgatott.³⁶²¹ Az 1512-es őszi félévre is beiratkozott a bécsi egyetemre.³⁶²² A szász humanisák köréhez tartozott.³⁶²³

Munkái közül a két legismertebb³⁶²⁴: 1. Moldáviáé Qvae Olim Daciae Pars, Chorographia, Georgio a Reicherstorf. Viennae, M. D. XLI.;

³⁶⁰⁹ 1495-1497 között: Forisek Péter: Humanista feliratgyűjtemények a kora újkori Magyarországon. In: Rekatalizáció, ellenreformáció és katolikus megújulás Magyarországon. Szerk.: Kónya Péter. Prešov, 2013. 417. p.; Capesius, Bernhard: Der Hermannstädter Humanist Georg Reichersdorffer. In: Forschungen zur Volks- und Landeskunde, Band 10. (1967) Nr. 1. 35. p.

³⁶¹⁰ 1549 elején vagy korábban: Pflux János kéri, hogy néhai Reicherstorffer György hátralékos fizetéséből őt, mint az elhunyt hitelezőjét elégítsék ki. 1549. február 16. MNL OL E 41 1549. No. 5., 1550k.: Kónya 2013, 417. p.; 1554: Capesius, Bernhard: Német humanizmus Erdélyben. In: Korunk, 16. évf. (1957) 9. sz. 1274. p.; 1553: Capesius említi a nagyszebeni magisztrátus protokollumának egy 1553. szeptember 27-én kelt bejegyzését, amely szerint Christof Lish többek között Reichersdorffer örököseit is részesítette örökségében. Capesius 1967, 45. p.

³⁶¹¹ Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. 11. köt. Bp., 1906. 700. p.; Schuller, Johann Karl: Georg Reicherstorffer und seine Zeit. Ein Beitrag zur Geschichte von Siebenbürgen in den Jahren 1527-1536. In: Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen, XXI. évf. (1859) 226. p.

³⁶¹² Fabritius Károly: Pemfflinger Márk szász gróf élete, különös tekintettel a reformatio terjedésére az erdélyi szászok között. In: Értekezések a Történeti Tudományok Köréből. 4. köt. (1874-1875) 32. p.; Capesius 1967, 35. p.

³⁶¹³ Capesius 1967, 35. p.

³⁶¹⁴ Fabritius 1874-1875, 32. p.; Capesius 1967, 35. p.

³⁶¹⁵ Capesius 1967, 35. p.

³⁶¹⁶ Szinnyei 1906, 700. p.; Schuller 1859, 226. p.; Drei sächsische Geographen des sechzehnten Jahrhunderts. In: Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde. Bd. 15. (1880) 614. p.

³⁶¹⁷ Schrauf Károly: A bécsi egyetem magyar nemzetének anyakönyve 1453-tól 1630-ig. Budapest, 1902. 167. p.

³⁶¹⁸ Georg Reicherstorfer királyi titkár – I. Ferdinánd (orig. latin). Testvére, Nicasius Reicherstorffer érdemeit ismerteti. Schuller, Archiv für siebenbürgische Landeskunde NF 28 (1898) NF 28, 470-471. Olmütz, 1530. április 29. ÖStA HHStA Ungarische Akten Allgemeine Akten Fasc. 14. Konv. D. 67-68.

³⁶¹⁹ Capesius 1967, 43. p.

³⁶²⁰ Capesius 1967, 36. p.

³⁶²¹ Schrauf 1902, 167. p.; Kenyeres 2003, 68. p., 22. jegyzet; Szinnyei 1906, 700. p.; Az 1510-es dátumról csak Forisek tud, forrását nem jelöli meg. Forisek 2013, 417. p.; Gecsényi 2003, 103. p., Fraknoi a bécsi egyetem anyakönyvében 1512-ben találta meg Reicherstorffert (Georgius Reithenstorffer ex Cibinio). Frankl (Fraknoi) Vilmos: A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században. Bp., 1873. 224. p., Gecsényi csak annyit említ, hogy Itáliában végezte egyetemi tanulmányait. Egy lábjegyzetben azonban leírja, hogy 1510-be és 1512-ben járt a bécsi egyetemre. Gecsényi 2001, 56-57. p. 9. jegyzet, l. még Gecsényi 2008, 478. p.

³⁶²² Gecsényi 2001, 56. p.

³⁶²³ Capesius 1967, 46. p.

³⁶²⁴ Részletes elemzést l. Capesius, 49-59. p.; számos művet publikált ezeken kívül, l. még Capesius 1967, 59-62. p.

2. Chorographia Transylvaniae, quae Dacia olim appellata, aliarumquae provinciarum & regionum succincta descriptio & explicatio.³⁶²⁵ Előbbi 1550-ben jelent meg először Bécsben, utóbbi pedig 1541-ben látott napvilágot.³⁶²⁶ A szerző Erdély és Moldva leírásáról szóló geográfiai művében részletes ismertetést ad az erdélyi bányászatról.³⁶²⁷ Mindkettőt Ferdinándnak ajánlotta, egyiket [Schuller nem említi, melyiket] rajta kívül Oláh Miklósnak is.³⁶²⁸

3. életpálya állomásai, viselt tisztségek, hivatalok

- szebeni közjegyző³⁶²⁹ (?) (1522-1525)
- királyi kincstartó³⁶³⁰ (1525/1526 előtt)
- Mária királyné familiárisa/titkára³⁶³¹ (Serédy Gáspár és Oláh Miklós mellett) (1525-1527)
- I. Ferdinánd titkára³⁶³² (1527-1541)
- a Magyar Kamara tanácsosa³⁶³³ (1528-)

³⁶²⁵ Izsó István: Bányásztörténetünk legkorábbi irodalmi forrásairól. In: Bányásztörténeti Közlemények, 4. évf. (2009) 2. sz. 9. p.; Révai 1924, 130. p.; Szinnyi 1906, 701. p.; Schuller 1859, 227. p.; Capesius 1967, 43. p.

³⁶²⁶ uo., l. még Capesius 1967, 43-44. p.

³⁶²⁷ Részletesebben l. Forisek 2013, 418. p.; Balogh F. András: Nagyszeben német irodalma. In: Korunk, 18. évf. (2007) 1. sz. 90. p.; Teutsch 1880, 614-624. p.

³⁶²⁸ Schuller 1859, 227. p.

³⁶²⁹ 1522-1523: Teutsch 1880, 614. p.; 1523: Reichersdorffer György szebeni közjegyző tanúk előtt írásba foglalta Pemfflinger Márk özvegyének, Tabiassy Klárának végrendeletét. MNL OL DL-DF 475252., hivatkozva az iratot (jelzet nélkül) Gecsényi 2001, 57. p. 9. jegyzet, l. még Bunyitay–Rapaics–Karácsonyi 1902, 97-98. p., Fabritius 1874-1875, 15. p.; Capesius 1967, 37. p.; -1525: Révai nagy lexikona és Szinnyi józsef írnokként említi. Révai 1924, 130. p.; Szinnyi 1906, 700. p.; é. n.: Forisek 2013, 417. p.; é. n.: Gecsényi 2003, 103. p., h. n., é. n.: Gecsényi 2001, 56-57. p. 9. jegyzet és főszöveg is!, Gecsényi 2008, 478. p.

³⁶³⁰ Révai Nagy Lexikona. 16. köt. Bp., 1924. 130. p.

³⁶³¹ 1525: Mária királyné egy 1525. októberére datált levélben kérte, hogy családjával együtt utazzon az udvarba, és szolgálja őt. Tevékenységének mibenléte nem ismert. Capesius 1967, 37. p.; Kenyeres 2003, 68. p., 22. jegyzet; Forisek 2013, 417. p.; Szinnyi 1906, 700. p.; 1526: a mohácsi csata után követte Máriát Pozsonyba. A királyné ajánlotta testvére figyelmébe, így ettől az évtől királyi titkár. Bessenyei 2003, 94. p.; 1526-1527: Ortway Tivadar: Mária, II. Lajos magyar király neje 1505-1558. Bp., 1914. (Magyar Történeti Életrajzok) 213. p. Kubinyi megjegyzi, hogy nem mutatható ki királyi titkárként, noha Mária titkárai közül többeket II. Lajos is foglalkoztatott. Kubinyi András: Habsburg Mária királyné udvartartása és a politika. In: Habsburg Mária, Mohács özvegye. A királyné és udvara 1521-1526. Bp., 2005. 14. p.

³⁶³² 1527: Kinevező okirat Reichersdorffer György részére, 1527. június 6. Reichregisterbücher, I. Ferdinánd, 1. köt. fol. 111. A regesztát kiadja Buzási 1977, 75. p., az iratot hivatkozva: Gecsényi 2001, 57. p. 9. jegyzet; Reichersdorffert Mária királyné ajánlotta bátyja figyelmébe. Schuller 1859, 232. p.; Capesius 1967, 37. p.; Teutsch 1880, 614. p.; Kenyeres 2003, 68. p., 22. jegyzet; Révai 1924, 130. p.; Ortway 1914, 213. p.; Forisek 2013, 417. p.; Szinnyi 1906, 700. p.; Schuller 1859, 232 p.; 1528: I. Ferdinánd utasítása Sigmund Stettner magyaróvári harmincadoshoz, hogy Reicherstorffer György tanácsos és titkár részére, akit most Magyar Kamara tanácsosává nevezett ki, 200 ft províziót, ft-ját 75 krajcárral számolva, adott, ezt mostani negyedév végéig fizesse ki neki. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 383. 182v-183r.; 1530: I. Ferdinánd intézkedése a pilisi apát javainak összeírása ügyében. Kiadja: Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából. Szerk.: Bunyitay Vince–Rapaics Rajmund–Karácsonyi János. II. köt. 1530-1534. Bp., 1904. 25. p.; 1539: I. Ferdinánd utasítása Sigmund Stettner magyaróvári harmincadoshoz, hogy Georg Reicherstorffer tanácsos és titkár részére 50 rajnai guldent fizessen ki lengyel határon Sziléziában tett biztosi küldetése során tett fogyasztásokra. Bécs, 1539. december 13. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 383. 197v-198r.; I. Ferdinánd Magyar Kamarához, hogy Georg Reicherstorffer, titkára és tanácsosa kérte tőle a minap végrendelet nélkül Pozsonyban meghalt Mátyás deák hagyatékából Lőrinc helyi harmincadosnál elhelyezett 100 tallért, adják ezt neki ki. Bécs, 1541. április 9. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 384. 42rv.; é. n.: Gecsényi 2003, 103. p., Gecsényi 2001, 56. p., Gecsényi 2008, 478. p.

³⁶³³ 1528: I. Ferdinánd utasítása Sigmund Stettner magyaróvári harmincadoshoz, hogy Reicherstorffer György tanácsos és titkár részére, akit most Magyar Kamara tanácsosává nevezett ki, 200 ft províziót, ft-ját 75 krajcárral számolva, adott, ezt mostani negyedév végéig fizesse ki neki. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 383. 182v-183r.

- aulicus³⁶³⁴ (1527)
- I. Ferdinánd tanácsosa³⁶³⁵ (1528-1541)
- erdélyi kincstartó
- a Magyar Kamara (német) tanácsosa³⁶³⁶ (1528-1529, 1537-1538)
- magyaróvári harmincados³⁶³⁷ (1531)
- a Magyar Kamara pénztárnoka³⁶³⁸ (?) (1531-)
- királyi tanácsos (a Magyar Tanács tagja)³⁶³⁹ (1549)

3./a) kamarai kiküldetések

- 1536. március 19. Reicherstorffer a Magyar Kamarától 200 Ft kölcsönt kért és Pemfflinger Márk moldvai követségéről tudósított.³⁶⁴⁰
- 1538-ban az uralkodó a bányavárosokhoz küldte.³⁶⁴¹

4. diplomáciai tevékenység

1527 tavaszán Ferdinánd öt küldte Erdélybe, hogy a szászokat és a székelyeket megnyerje.³⁶⁴² Két honfitársával, Gross Zsigmonddal és Maurer Mártonnal beutazta Erdélyt.³⁶⁴³ Brassóban

³⁶³⁴ é. n., 1528 k.: Gecsényi 2001, 56-57. p. 9. jegyzet és főszöveg is! Ferdinánd 1527. június 6-án nevezte ki királyi titkárrá és aulicusszá. ÖStA HHStA Reichregisterbücher I. köt. fol. 111.

³⁶³⁵ 1528: Kinevező okirat Reichersdorffer György számára, 1528. szeptember 15. ÖStA HHStA Reichregisterbücher I. köt. fol. 159. A regesztát kiadja: Buzási 1977, 83. p., az iratot hivatkozva Gecsényi 2001, 57. p. 9. jegyzet; Révai 1924, 130. p.; I. Ferdinánd utasítása Sigmund Stettner magyaróvári harmincadoshoz, hogy Reicherstorffer György tanácsos és titkár részére, akit most Magyar Kamara tanácsosává nevezett ki, 200 ft províziót, ft-ját 75 krajcárral számolva, adott, ezt mostani negyedév végéig fizesse ki neki. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 383. 182v-183r.; 1530: I. Ferdinánd intézkedése a pilisi apát javainak összeírása ügyében. Kiadja: Bunyitay-Rapaics-Karácsonyi 1904, 25. p.; 1539: I. Ferdinánd utasítása Sigmund Stettner magyaróvári harmincadoshoz, hogy Georg Reicherstorffer tanácsos és titkár részére 50 rajnai guldent fizessen ki lengyel határon Sziléziában tett biztosi küldetése során tett fogyasztásokra. Bécs, 1539. december 13. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 383. 197v-198r.; 1541: I. Ferdinánd Magyar Kamarához, hogy Georg Reicherstorffer, titkára és tanácsosa kérte tőle a minap végredelet nélkül Pozsonyban meghalt Mátyás deák hagyatékából Lőrinc helyi harmincadosnál elhelyezett 100 tallért, adják ezt neki ki. Bécs, 1541. április 9. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 384. 42rv; Szinnyei 1527-es évszámát a kinevező okirat 1528-as keltezése okán elvetem. Szinnyei 1906, 700. p.

³⁶³⁶ 1528: Gecsényi 2003, 103. p.; Gecsényi 2008, 478. p., (szeptember 15.) Capesius 1967, 41. p.; 1537: Ember 1946, 131. p.; Szinnyei 1906, 700. p.; 1538: Reichersdorffer György kamarai tanácsost az uralkodó kinevezi Szentgyörgyi és Bazini Ferenc özvegye, Weichpriacher Borbála gyámjával és ügyvédjével, 1538. szeptember 17. uo. 4. köt. fol. 47. A regesztát kiadja: Buzási 1977, 83. p.; 1537-: Gecsényi 2001, 58. p., 1539: I. Ferdinánd utasítása Sigmund Stettner magyaróvári harmincadoshoz, hogy Reicherstorffer György tanácsos és titkár részére, akit most Magyar Kamara tanácsosává nevezett ki, 200 ft províziót, ft-ját 75 krajcárral számolva, adott, ezt mostani negyedév végéig fizesse ki neki. 1539. szeptember 20. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 383. 182v-183r. é. n.: Pálffy 1999, 359. p., Gecsényi 2008, 479. p.

³⁶³⁷ 1531: Kenyeres István: I. Ferdinánd magyarországi pénzügyigazgatási reformjai és bevételei. In: Történelmi Szemle, 45. évf. (2003), 1-2. sz. 68. p.; Capesius 1967, 42. p.; 1532 előtt: A Magyar Kamara adminisztrátora és tanácsosai I. Ferdinándhoz, Pozsony, 1532. június 13. Georg Reicherstorffer királyi titkár és korábbi magyaróvári harmincados elszámolása erdélyi követjárásának költségeiről. 1532. június 13. ÖStA Hoffinanz Ungarn RN 1. Konv. 1532. fol. 2-15.

³⁶³⁸ Kenyeres szerint nem kamarai, hanem harmincadpénztárosként működött, azonban elismeri, hogy ez a gyakorlatban egyet jelentett az összes királyi jövedelem feletti pénztárosi állásával. Kenyeres 2003, 68. p.23. jegyzet

³⁶³⁹ 1549: Ember 1946, 77. p.

³⁶⁴⁰ MNL OL E 41 1536. No. 80. 1536. március 19.

³⁶⁴¹ I. Ferenc megbízólevele (credentiales) Georg Reicherstorffer tanácsos számára a bányavárosokhoz. Linz, 1538. október 14. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 383. 120v-121r

³⁶⁴² Sörös Pongrácz: Adatok felsőszelestei Gosztanyi János püspök életéhez. In: Religio, 58. évf. (1909) 42. sz., 660-661. p.; Kenyeres 2003, 68. p. 22. jegyzet; Révai 1924, 130. p.; Forisek 2013, 417. p.; Schuller 1859, 232-236. p.; Capesius 1967, 38-39. p.; Deutsch 1880, 614. p.

³⁶⁴³ Szinnyei 1906, 700. p.; Schuller 1859, 225-226. p.

zavarokat idéztek elő, sőt egyeseket el is távolítottak, így Margondai László (Johann von Mergeln) nagysinkai királybíró és Graf Péter (Capesiusnál Peter Tobiaschi von Hetzeldorf; minden bizonnyal rossz a fordítás) Tóbiási bíró.³⁶⁴⁴ A zavargások okozóiként Gross és Maurer még azon évben elfogattak és János király parancsára Budán lefejeztettek.

1527. június 27-én Reichersdorffer mint I. Ferdinánd meghatalmazottja Pozsonyon keresztül utazott Olmützbe, Krakkóba, Lembergbe és Bakuba, Péter moldvai vajdához, hogy vele szövetséget kössön³⁶⁴⁵; miután ez megtörtént, Brassóba utazott, ahol sikerült Ferdinánd részére megnyernie a szászok és az erdélyi vezető politikusok rokonszenvét is.³⁶⁴⁶ Nagyszebenben sok küzdelme volt, melyet Trausch részletesen megírt. Az 1527. augusztus második felére meghirdetett medgyesi gyűlésen a szászok elrendelték elfogatását.³⁶⁴⁷

1529-ben Ferdinánd Edlasperggel együtt Székesfehérvárra küldte tárgyalni az ottani polgárokkal.³⁶⁴⁸

1535-ben Moldvában járt követségben Ferdinánd megbízásából, hogy a vajda segítsen visszaszerezni a Szapolyai kezére került Erdélyt.³⁶⁴⁹ E látogatása alapján írta meg fent említett két művét.

1539-ben I. Ferdinánd sziléziai biztosa.³⁶⁵⁰

5. szerzett birtokok

1528. december 4-én a király Bogarth birtokot adományozta neki.³⁶⁵¹

³⁶⁴⁴ Szinnyei 1906, 700-701. p.; Sebestyén Mihály szerint Reichersdorffer még orgyilkost is küldött ellenük. Sebestyén Mihály: Janus Pannonius bujdosása. In: Magyar Könyvszemle, 112. évf. (1996) 1. sz. 13. p.; Capesius 1967, 40. p.; Schuller 1859, 244-245. p.

³⁶⁴⁵ I. még Schuller 1859, 232-233. p.; Capesius 1967, 37. p., Lukinich szerint az erdélyi szász városokat is ő bírta rá, hogy 1528-ban Ferdinánd pártjára álljanak. Arra a hírre pártolt el Ferdinándtól, hogy Szapolyai a törökkel szövetkezett. Lukinich Imre: Erdély területi változásai a török hódítás korában. 1535-ben ismét Ferdinánddal kötött szövetséget. Bp., 1918, 4-5. p.

³⁶⁴⁶ Szinnyei 1906, 700-701. p.

³⁶⁴⁷ Monumenta Hungariae Historica 3. Monumenta Comititalia regni Hungariae 1. 1526—1536. Szerk.: Fraknói Vilmos. Bp., 1874. 160. p.; Szinnyei e küldetését 1528-ra teszi. Szinnyei 1906, 700. p. Valószínűleg Forisek és Szabó áll legközelebb az igazsághoz, aki 1527-28-ra teszi Reichersdorffer erdélyi küldetését. Forisek 2013, 417. p.; Szabó 2002, 375. p.

³⁶⁴⁸ Gecsényi Lajos: Az Edlasperg-ügy. A magyar kereskedők bécsi kapcsolatai a 16. sz. első felében. In: Történelmi Szemle, 35. évf. (1993) 3-4. sz. 286. p.

³⁶⁴⁹ Révai 1924, 130. p.; Forisek 2013, 417. p.; Capesius említi, hogy 1534 végén kelt az instrukciója, de csak a következő év januárjában kelt útra. Capesius 1967, 43. p.; Schuller 1859, 275-278. p.

³⁶⁵⁰ I. Ferdinánd utasítása Sigmund Stettner magyaróvári harmincadoshoz, hogy Georg Reicherstorffer tanácsos és titkár részére 50 rajnai guldent fizessen ki lengyel határon Sziléziában tett biztosi küldetése során tett fogyasztásokra. Bécs, 1539. december 13. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 383. 197v-198r.

³⁶⁵¹ Capesius 1967, 41-42. p.

1529-ben adományul nyerte Alvincot.³⁶⁵² Ugyanebben az időben a nemrég meghalt Radul másik birtokát, Algyógyot is megkapta.³⁶⁵³

1530-ban inscriptiót kapott Csanádra, Monyoróra és más jószágokra.³⁶⁵⁴

1538-tól fizetése fejében 600 forintot visszatartathatott a bányavárosok adójából.³⁶⁵⁵

6. szerzett rangok

1527-28-as erdélyi sikerei okán 1532-ben nemesi címet kapott V. Károlytól testvérével, Nicasiusszal együtt.³⁶⁵⁶

7. házastárs, gyermekek

Legalább két leánya született; fiáról nincs írásos adatunk, de valószínűleg volt neki.³⁶⁵⁷

8. egyéb

Gecsényi szerint szinte bizonyos, hogy a Pemfflingerek ajánlották Ferdinánd figyelmébe.³⁶⁵⁸

1530 előtt eltulajdonította a pilisi apátság kincseit.³⁶⁵⁹

1530-ban a gyulafehérvári kanonokságot kérte az uralkodótól rokona, Hieronymus Sallus számára, hogy az folytathassa tanulmányait.³⁶⁶⁰

³⁶⁵² I. Ferdinánd – Reicherstorffer György (latin fogalmazvány). Értette a havasalföldi vajda halálát, és hogy kérte Alvinc birtokot magának. Előbb szeretne megbizonyosodni a hírek valóságáról. Innsbruck, 1529. február 15. ÖStA HHStA Ungarische Akten Allgemeine Akten Fasc. 10. Konv. B. 70.; I. Ferdinánd – Magyar Kamara. Reicherstorffer György, tanácsosa hű szolgálataira hivatkozva kérte tőle Alvinc birtokot. Tájékoztatást kér a birtokról. Veress, FRT IV. 184-185. 1. jegyzet. Innsbruck, 1529. február 15. ÖStA HHStA Ungarische Akten Allgemeine Akten Fasc. 10. Konv. B. 72.; I. Ferdinánd – Reicherstorffer György (latin fogalmazvány). Mielőtt átadná neki Alvinc birtokot, értékéről informálódni kíván. Veress, FRT IV. 184. Innsbruck, 1529. február 15. uo.; Donáció Reicherstorffer György királyi tanácsosnak és titkárnak az elhunyt Radul vajda által bírt Alvincra (Fehér megye) azzal a kikötéssel, hogy a 300 jobbágy feletti birtokrész a Magyar Kamara kezelésébe kerül. Linz, 1529. december 5. ÖStA HHStA Reichsarchiv, Reichsregisterbücher Ferdinand I. Bd. 33. fol. 5r; I. Ferdinánd – Olmüci városa (latin fog. A meghalt pilisi apát Gallay János által náluk hagyott javait engedjék Reicherstorffer György tanácsosnak és titkárnak összeírni. ETE I. 26. Prága, 1530. április 9. ÖStA HHStA Ungarische Akten Allgemeine Akten Fasc. 14. Konv. D. 13.; Kovács András: Az alvinci kastély. In: Korunk, 30. évf. (1971) 8. sz. 1170. p.; Schuller 1859, 241. p.

³⁶⁵³ Schuller 1859, 241. p.

³⁶⁵⁴ Buzási 1977, 23. p.; Pénz- és hitelügy: Kincstári záloghitel ügyek, 81. Reicherstorffer Györgynek inscripció Csanádra, Monyoróra és más jószágokra. 1530. július 18. ÖStA HHStA Ungarische Akten Allgemeine Akten Fasc. 15. fol. 23-24.

³⁶⁵⁵ I. Ferdinánd utasítása Magyar Kamarához, hogy Georg Reicherstorffer tanácsosnak joga van a bányavárosok adójából 600 ft-t járandósága fejében magának visszatartani. Linz, 1538. október 14. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 383. fol. 120 rv

³⁶⁵⁶ Szabó Péter: V. Károly és az erdélyi századok. In: Hadtörténelmi Közlemények, 115. évf. (2002) 2. sz. 375. p.; Schuller 1859, 227. p.; Capesius 1967, 42-43. p.

³⁶⁵⁷ Capesius 1967, 45. p.

³⁶⁵⁸ Gecsényi 2001, 56. p.

³⁶⁵⁹ Pénz- és hitelügy: Magán adóssághozjárások, 37. Pilisi apátság kincseinek visszakövetelése Reicherstorffer Györgyötől. 1530. április 9. ÖStA Ungarische Akten, Allgemeine Akten, Fasc. 14. fol. 13.; Pénz- és hitelügy: Magán adóssághozjárások, 37. Pilisi apátság kincseinek visszakövetelése Reicherstorffer Györgyötől. 1530. augusztus 2. ÖStA HHStA Ungarische Akten Allgemeine Akten Fasc. 15. fol. 7.; I. Ferdinánd kéri a pilisi apát javainak összeírását. Kiadja: Bunyitay–Rapaics–Karácsonyi 1904, 25. p.; Reicherstorffer György – I. Ferdinánd (orig. latin). A pilisi apát ingóságainak átvételéről, említve az Olmücből elhozott láda, amelyet két pozsonyi polgár és Sigismundus conservator jelenlétében inventáltatott. Mandátumot kér olmüci polgároktól egyéb ingóságok kiadása érdekében. Olmütz, 1530. február 21. ÖStA HHStA Ungarische Akten Allgemeine Akten Fasc. 14. Konv. B. 30-31.; I. még János pilisi apát kísérleteit a kincsek visszavételére 1531-ből: Bunyitay–Rapaics–Karácsonyi 1904, 151-152. p. no. 138., 184-185. p. no. 165.

³⁶⁶⁰ Reicherstorffer György folyamodványa rokona, Hieronymus Salius érdekében („mihi affinis sit, qui nunc in partibus Italiae sacris impendit”), hogy tanulmányait folytathassa; kéri neki a hűtlenségbe esettektől szabaddá vált gyulafehérvári egyházbéli kanonokságot. 1530. január 3. ÖStA HHStA Ungarische Akten Allgemeine Akten Fasc. 14. Konv. A. 3. Kiadás: ETE II. 3. p. no. 4.

1530. és 1531-ben Olmützben élt és Ferdinánd az erdélyi ügyekben mindenkor kikérte tanácsát.³⁶⁶¹

1535-től Moldvából, második kiküldetése alkalmával visszatérve, 1543-ig Budán és Olmützben tartózkodott.³⁶⁶²

Testvére, Nicasius feleségül kérte (Hecht mellett) Heltai Gáspár apjának, Heltner János szebeni cívisnek a leányát (vagyis Heltai Gáspár (fél)testvérét)), akit el is jegyzett.³⁶⁶³ A leány végül 1521-ben Johann Hecht egy gazdag patrícius és nagyszebeni jegyző felesége lett.³⁶⁶⁴

1542-ben Thurzó Elek megbízta gyermekei nevelésével.³⁶⁶⁵

---

³⁶⁶¹ Szinnyi 1906, 701. p.

³⁶⁶² Szinnyi 1906, 701. p.

³⁶⁶³ Kiss Mihály: Gyöngy mondatok (újkori íróktól). In: Keresztény Magvető, 18. évf. (1908) 1. sz. 109. p.; Sebesi Pál: A Heltai-nemzetég. In: Keresztény Magvető, 80. évf. (1974) 1. sz. 28. p.

³⁶⁶⁴ Sebesi 1974, 28. p.

³⁶⁶⁵ Nagy 1863, 172. p.

szarvaskendi Sibrik Gergely (?-1553³⁶⁶⁶)

10. családi háttér: szülők társadalmi besorolása, családi birtokok, nemzetiség

A család a hagyomány szerint Bajorországból költözött Magyarországra.³⁶⁶⁷ Az első ismertebb ős szarvaskendi Sibrik Péter, aki 1471-1475 között Mátyás király kapitánya volt.³⁶⁶⁸ Testvérei László és Zsigmond; előbbi Vas megye alispánja és követe a rákosi országgyűlésen.³⁶⁶⁹ Az ő fia volt Oszvald (l. köv. cikk) és Gergely, továbbá talán Benedek is.³⁶⁷⁰ Elképzelhető, hogy egy László nevű testvérük is volt.³⁶⁷¹ Sibrik Gáspár Báthory István kapitánya, György pedig 1585-ben nagyváradi parancsnok volt.³⁶⁷² A család 1520-ban pallosjogot nyert.³⁶⁷³

Priterzsen (Nyitra m.) 2,5 portát bírt 1549-ben; birtokos volt a Vas megyei Bogádon, Szerdahelyen, Gersén, Harasztin, Mihályfalván, Petőfalván és Szentpéterfalván (összesen 43³⁶⁷⁴/47 portát bírt), valamint a Zala megyei Hermannfalván, Salomváron és Ákosfalván (összesen 2³⁶⁷⁵/51,5 portát bírt).³⁶⁷⁶

2. képzettség: tanulmányok, nyelvtudás, gazdasági ismeretek

3. életpálya állomásai, viselt tisztségek, hivatalok

- harmincadigazgató a 11 északnyugati megye harmincadjainak élén³⁶⁷⁷ (1545-1546)
- királyi tanácsos³⁶⁷⁸ (1526-1545)

³⁶⁶⁶ Koppány 2002, 109. p. 5. jegyzet; Magyar Életrajti Lexikon. II. köt. Bp., 1982. 623. p.; Hodor Károly: Doboka vármegye természeti és polgári esmértetése. Kolozsvár, 1837. 602. p.

³⁶⁶⁷ Petz Aladár: Deák Ferenc győri vonatkozású családi levelei. In: Győri Szemle. Emlékkönyv Győr szabad és királyi rangra emelésének kétszázadik évfordulója alkalmával. Szerk.: Jenei Ferenc. Győr, 1943. 246. p.

³⁶⁶⁸ Petz 1943, 246. p.; Nagy 1863, 171. p.

³⁶⁶⁹ Petz 1943, 246. p.; Molnár András: Deák Ferenc a Győri Királyi Akadémián (1817-1821). In: Győri Tanulmányok Füzetek. Tudományos Közlemények 2003/11. 2003. 7. p.; Nagy 1863., 171. p.

³⁶⁷⁰ Sibrik László fiaként említi Gergelyt Petz, Koppány Pedig Osvátot és Gergelyt testvérekként. Petz 1943, 246. p.; Koppány Tibor: Bozsok, Batthyány-várkastély – „alsó kastély”. In: Magyarország építészeti töredékeinek gyűjteménye. 5. köt. Bp., 2002. 103. p. A testvéri kapcsolatra l. még egy 1530-as oklevél említését. Zala megye helytörténeti lexikona. Kézírtos regesztagyűjtemény. 5. köt. 70. p. no. 152. Elérhető az alábbi linken: https://library.hungaricana.hu/hu/view/ZALM_HI_05/?pg=267&layout=s&query=sibrik%20gergely. Utolsó letöltés: 2018. szeptember 24.; 1527. december 21-én a I. Ferdinánd a Vas megyei Bogad községet adományozta Sibrik Oszvaldnak, gyermekének, Lászlónak, valamiint testvéreinek, Gergelynek és Benedeknek, rokonának, Máténak és atyjának, Tamásnak. MNL OL A 57 Libri regii 1. köt. 72. p. Benedekről mint testvérről csak Nagy Iván tud. Nagy 1863, 172. p.; említés esik róla az alábbi regesztában, talán az iratban további adat: Sibrik Benedek levele Sibrik Oszvaldhoz. ÖStA HHStA Ungarische Akten Allgemeine Akten Fasc. 9. Konv. B. 28.

³⁶⁷¹ 1565-ben „A győri káptalan előtt Szarvaskendi Sibrik László és Gergely kijelentették a maguk és Máté nevű fivérük nevében is, hogy bármelyik megyében levő birtokaiktól, a melyektől a győri püspökségnek gabona-, bor- és más egyéb dézsmát adni szoktak, de csak a törvényes püspököknek...” Bártfai Szabó László: Forgách Ferenc (1535-1577). Bp., 1904. (Magyar Történeti Életrajzok). 96. p.

³⁶⁷² Petz 1943, 246. p.; Nagy 1863, 171-172. p.

³⁶⁷³ II. Lajos király pallosjogot adományoz a szarvaskendi Sibrik család számára. MNL OL DL-DF 70110

³⁶⁷⁴ Acsády 1890, 62. p.

³⁶⁷⁵ Acsády 1890, 68. p.

³⁶⁷⁶ Maksay 1990. I. köt., 556., 569. p.; Maksay 1990. II. köt., 864., 892., 914., 951., 970., 1006. p.

³⁶⁷⁷ 1545: I. Ferdinánd 1545-ben harmincadigazgatóságot állított fel Pozsonyban 5 alkalmazottal; Sibrik állt az élükön. Ember 1946, 210. p.; Holub 1960, 191. p.; Szakály Ferenc: Schreiber Farkas pécsi bíró (1527-1542). In: Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, 20-21. évf. (1975-1976) 91. p.; Laczlavik 2012, 40. p.; 1545-1546: Laczlavik 2013, 40. p.

³⁶⁷⁸ 1526-1549: Koppány 2002, 109. p. 5. jegyzet; Ember 1946, 211-212. p.; 1545: Holub 1960, 191. p.; 1551: Sunkó Attila: A curia militaris működésének nyomai a kora újkori Magyarországon és az Erdélyi Fejedelemségben. In: Levéltári Közlemények, 72. évf. (2001) 1-2. sz. 4. p.; é. n.: Gecsényi 2003, 103. p., Gecsényi 2008, 478. p.

- a Magyar Kamara tanácsosa³⁶⁷⁹ (1528-1529, 1531-1548?)
- alországbíró³⁶⁸⁰ (1539-1543)
- a Várday Pál vezette kormánytanács tagja³⁶⁸¹ (1543-)
- a Helytartótanács tagja³⁶⁸² (1549-)

3./a) kamarai kiküldetések

- 1532. május 11. Thurzó Elek gr. országbíró közli, hogy helyettesét, Sibryk Gergelyt saját várai ellátásának megszervezésével bízta meg, ezért bizonyos fiskális ügy revíziója végett helyette a protonotariust küldi Pozsonyba.³⁶⁸³
- 1534. február 15. Sybryk Gergely és Dolgos Ambrus a Pozsony megyei dica behajtásának állásáról és a Therek Bálint által igényelt nagy összegű deputációkról tesznek jelentést.³⁶⁸⁴
- 1538. július 4. Sibrik Gergely a Nyitra megyei dica behajtásáról tesz jelentést.³⁶⁸⁵
- 1546-ban Révay Ferenc nádori helytartó és Wolfgang a Puchheim mellett tagja volt a revucai és a selmebányai bánya tisztviselőinek és bányászainak kérésével kapcsolatban kinevezett királyi biztosokról.³⁶⁸⁶
- 1548-ban a király nevében átvette Csábrág várát Pálffy Pétertől.³⁶⁸⁷

4. diplomáciai tevékenység

Az 1532. évi pozsonyi gyűlésen Ostffy Lászlóval együtt képviselte Vas megyét.³⁶⁸⁸

Várday Pál Ostrosith János mellett Sibriket ajánlotta 1546-ban a szultán udvarába induló követségbe induló Gerardus császári titkár mellé.³⁶⁸⁹

Az 1547. évi országgyűlés a törökkel való békealkudozásokról szóló hírek tisztázása végett Sibrik Gergelyt és Istvánffy Pált küldte a császárhoz és Ferdinándhoz.³⁶⁹⁰

1549-ben királyi biztosként tagja a Ferdinánd által Erdély átvételére kiküldött bizottságnak.³⁶⁹¹

(1550-ben az országgyűlés kiküldte Szokolcára az ország határainak megvizsgálására.³⁶⁹²)

³⁶⁷⁹ 1528-: Ember 1946, 119., 131. p.; 1531-: Ember 1946, 124. p; 1548: a király nevében átvette Csábrág várát Pálffy Pétertől Laczlavik 2012, 27. p.

³⁶⁸⁰ 1539: Koppány 2002, 109. p. 5. jegyzet; -1543: Laczlavik 2012, 53. p.; é. n.: Gecsényi 2003, 102. p., Gecsényi 2008, 478. p.

³⁶⁸¹ 1543-: Laczlavik 2012, 53. p.

³⁶⁸² 1549: MÉL 2 1982, 623. p.; Gecsényi 2010, 14. p.; Ember 1946, 77., 99. p.; Laczlavik György: Várday Pál helytartói működése 1542-1549. In: Levéltári Közlemények, 83. évf. (2012) 1-2. sz. 11., 13. p.; 1549-: Koppány 2002, 109. p. 5. jegyzet. Valószínűleg 1545-ben még nem volt tagja a helytartótanácsnak, mert ekkor nem kapott fizetést, 1549-ben viszont igen. L. Laczlavik 2012, 13. p.; Maksay 1990, 33. p.; é. n.: Petz 1943, 246. p.; R. Kiss 1908, CVI. p.; é. n.: Gecsényi 2003, 102. p.; Nagy 1863, 172. p., Gecsényi 2008, 478. p.

³⁶⁸³ MNL OL E 41 1532. No. 36. 1532. május 11.

³⁶⁸⁴ MNL OL E 41 1534. No. 23. 1534. február 15.

³⁶⁸⁵ MNL OL E 41 1538. No. 8. 1538. július 4.

³⁶⁸⁶ I. Ferdinánd parancslevele Pekry Lajos számára a revucai és selmebányai bánya tisztviselőinek és bányászainak kérésével kapcsolatban kinevezett királyi biztosokról (Révay Ferenc nádori helytartó, Wolfgang a Puechaim, Sibrik Gergely). ÖStA HKA Altes Münz- und Bergwesen Ungarn RN 1. fol. 141.

³⁶⁸⁷ Laczlavik 2012, 27. p.

³⁶⁸⁸ Payr 1924, 319. p.; Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Vas vármegye története. Bp., 1898. 192. p.

³⁶⁸⁹ Kenyeres 1997, 110. p.; Laczlavik 2012, 49. p.

³⁶⁹⁰ Monumenta Hungariae Historica 3. Monumenta Comitalia regni Hungariae 3. 1546—1556. Szerk.: Fraknói Vilmos. Bp., 1876. 70. p.; Borovszky 1898, 197. p.

³⁶⁹¹ [Gorove László:] Eger városa' történetei. folytatás. In: Tuddományos Gyűjtemény, 10. évf. (1826) 4. sz. 25. p.

³⁶⁹² Nagy Iván a törvénycikkben szereplő Györgyöt véleményem szerint tévesen azonosítja Gergellyel. Nagy 1863, 172. p.

5. szerzett birtokok

1526-ban háza volt Budán a régi zsidónegyedben, több más előkelő szomszédságában.³⁶⁹³

1537-ben adományul nyerte a Nyitra megyei Leffanthot.³⁶⁹⁴

Bozsokot 1538-ban kapták a Sibrikiek (egy évvel később már a Batthyányak nyertek rá adománylevelet, amiből per keletkezett; végül a Sibrikéé lett a birtok).³⁶⁹⁵

1530-ban Sibrik Osvát és Gergely, valamint előbbi fiát, Lászlót a kapornaki konvent bevezette a csatári possessio és nemesi kúria birtokába (40 colonusig, ha több lesz, ők a kincstárra háramlanak).³⁶⁹⁶

1543-ban folyamodott Bogádért, amelyet meg is kapott.³⁶⁹⁷

1551-ben adómentességet kapott nagyszombati birtokára.³⁶⁹⁸

6. szerzett rangok

7. házastárs, gyermekek

8. egyéb

A mohácsi csata után követte Mária királynét Pozsonyba.³⁶⁹⁹ Bornemissza János kincstartó (magával vitte a királyi kincseket, és senkinek, még Máriának sem volt hajlandó kiadni) halála után részt vett a halálhír eltitkolásában, majd Mária bizalmasaival együtt a halott Bornemissza nevében leveleztek az egész országgal, a királyi várak vezetőit saját embereikkel cserélték fel, és felosztották maguk között a kincstartó hatalmas vagyonát a nevében kiadott oklevelekkel.³⁷⁰⁰ Ugyanekkor Thurzó Elek szolgálatába állt testvérével együtt.³⁷⁰¹ 1527-ben védlevelet kapott.³⁷⁰²

Több porta zálogbirtokosa volt.³⁷⁰³

Az 1548. évi országgyűlés elrendelte az anabaptisták és a helvétek kiűzését. 1549-ben Reichersdorffer Bardala István/Dudich Ágost váci püspökkel járta az országot (elsősorban a felső-magyarországi városokat), hogy ellenőrizték, a lakosság a helyes vallási tanokat követi-e, és hogy üzzék ki az eretnekeket.³⁷⁰⁴

³⁶⁹³ Pataki 1950, 257. p.

³⁶⁹⁴ I. Ferdinánd adománylevele Sibrik Gergely számára a Nyitra megyei Leffanth birtokról. Bécs, 1537. október 18. MNL OL A 57 Libri regii 1. köt. 347. p.

³⁶⁹⁵ Koppány 2002, 103. p.

³⁶⁹⁶ Zala megye helytörténeti lexikona. Kézirat. I. Ferdinánd 1529-ben Sibrik Osvátnak adományozta ezt a birtokot. ÖStA HHStA Ungarische Akten Allgemeine Akten Fasc. 13. Konv. A. 118.; másolat: RHK Reichsregisterbücher I. Ferdinánd 1. köt. fol. 184.

³⁶⁹⁷ Kincstári igazgatás: Donációk és donáció iránti folyamodások, 127. Sibrik Gergely (Bogád). 1543. s. d. ÖStA HHStA Ungarische Akten Allgemeine Akten Fasc. 53. fol. 38.; Kincstári igazgatás: Donációk és donáció iránti folyamodások, 127. Sibrik Gergely (Bogád). 1543. április 5. ÖStA HHStA Ungarische Akten Allgemeine Akten Fasc. 51. fol. 44.; l. még a családi birtokokat.

³⁶⁹⁸ MNL OL A 57 Libri regii 2. köt. 429-430. p.

³⁶⁹⁹ Koppány 2002, 103. p.

³⁷⁰⁰ Koppány 2002, 103. p.

³⁷⁰¹ Koppány 2002, 103. p.; Thurzó Elek levele I. Ferdinándhoz, amely szerint familiárisát, Sibrik Gergely alországbíró és titkárát, Nádasdy Jánost küldte el hozzá kéréseivel. Kiadja: Erdélyi Gabriella: I. Ferdinánd és Thurzó Elek levelezése. Bp., 2005. (Lymbus kötetek 1.). 193. p.; eredeti: ÖStA HHStA Ungarische Akten Allgemeine Akten Fasc. 14. Konv. C. 107.

³⁷⁰² Buzási 1979, 74. p.

³⁷⁰³ Bariska István: A szent koronáért elzalogosított Nyugat-Magyarország 1447-1647. Szombathely, 2007. 56. p.

³⁷⁰⁴ Bruckner Győző: Az 1530. évi augsburgi birodalmi gyűlés. A confessio Augustiana és magyarországi variánsai. In: A Tiszai Ág. Hitv. Ev. Egyházkerület Miskolci Jogakadémiájának tanárai: Emlékkönyv az ágostai hitvallás négyszázados évfordulója ünnepére. Írták: a tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület miskolci jogakadémiájának tanárai. Miskolc 1930. 42. p.; Zsilinszky Mihály: A magyarországi protestáns egyház története. Bp., 1907. 77. p.; Paulinyi Oszkár: Iratok Kassa sz. kir. város 1603-1604-ben megkísérelt rekatolizálásának történetéhez. In: Magyar

Részt vett a Quadripartitum kidolgozásában (1551-ben jelent meg).³⁷⁰⁵
1549-ben fizetése évi 500 forintra rúgott.³⁷⁰⁶

---

protestáns egyháztörténeti adattár. Szerk.: Mályusz Elemér. XIV. köt. Bp., 1930. 58. p.; Földváry László: Szegedi Kis István reformátori működése a Tisza melléken. In: Protestáns Szemle, 6. évf. (1894) 1-1. sz. 567. p.

³⁷⁰⁵ Petz 1943, 246. p.; Koppány 2002, 109. p. 5. jegyzet; Sunkó 2001, 4. p.; Fraknói 1876, 424. p.; MÉL 2 1982, 623. p.; Nagy 1863, 172. p.

³⁷⁰⁶ R. Kiss 1908, 380., 392. p.

szarvaskendi Sibrik Osvát/Oswald/Oszvald (?-?)

11. családi háttér: szülők társadalmi besorolása, családi birtokok, nemzetiség

1. Gereglynél!

2. képzettség: tanulmányok, nyelvtudás, gazdasági ismeretek

Művelt emberként említi Hellebrant Árpád.³⁷⁰⁷

3. életpálya állomásai, viselt tisztségek, hivatalok

- jószágkormányzó³⁷⁰⁸ (Bakócz Tamás és utóda, Szatmári György szolgálatában Esztergomban) (1522-1525)
- kamarai tanácsos³⁷⁰⁹ (Szapolyai János oldalán) (1527)
- felsőlindvai provizor³⁷¹⁰ (Thurzó Elek vára) (1527-1537)
- alországbíró³⁷¹¹ (Thurzó Elek országbíró mellett, Ferdinánd oldalán) (1527-)
- a Magyar Kamara tanácsosa³⁷¹² (1528-1529, 1531-1549)

3./a) kamarai kiküldetések

- 1529-ben a Magyar Kamara Sibrik Osvátot küldte ki az ún. bazini vérvád kivizsgálására (egy holtan talált gyermek haláláért a zsidókat vádolták).³⁷¹³
- 1533. december 18. Sybryk Oszvald jelenti, hogy nem tudja kifizetni a Bakyth Pál és Kamorjay Tamás részére kiutalt deputációkat a Vas megyei dicából.³⁷¹⁴
- 1534. február 19. Sybryk Oszvald kéri, hogy a Zala megyei dicából a Kamara – a viták elkerülése végett – több deputációt ne eszközöljön, továbbá, hogy Szentbenedek apátság birtokainak dicáját Erdewhegy Benedeknek deputálja.³⁷¹⁵
- 1534. május 22. Sybryk Oszvald a Győr, Vas és Veszprém megyei dica behajtásának nehézségeiről, Chemethei Istvánnak Jurisich Miklós emberei által történt megöletéséről és a Vas megyei gyűlés összehívásáról tesz jelentést.³⁷¹⁶

³⁷⁰⁷ Hellebrant Árpád: A magyar történeti irodalom 1917-ben. In: Századok, 52. évf. (1918) 9-10. sz. 20. p.

³⁷⁰⁸ 1522: Sibrik Osvát esztergomi adminisztrátorként aláírt oklevele. 1522. július 26. MNL OL U 436 Diplomatikai Fényképgyűjtemény, Szlovákia, Štátny archív v Banskej Bystrici Pobočka Banská Štiavnica, Selmečbánya város levéltára: Selmečbánya város tanácsa: Az Országos Levéltár által visszaadott oklevelek és iratok. DL-DF 234993; Sibrik Osvát esztergomi adminisztrátorként kiadott oklevele, 1522. október 29. DL-DF 250058. MNL OL U 473 Diplomatikai Fényképgyűjtemény, Szlovákia, Štátny archív v Banskej Bystrici Pobočka Kremnica, Kőrmöcbánya város levéltára, Kőrmöcbánya város tanácsa, Oklevelek és levelek 250058; 1524-1525: Koppány 2002, 103. p.; 1526: Sibrik Osvát esztergomi adminisztrátorként aláírt oklevele. 1526. április 29. MNL OL U 472 Diplomatikai Fényképgyűjtemény Csehország Státní Archiv v Brně Seilernové: Rodinný Archiv (Archiv Révayů a Serényiů). DL-DF: 249428

³⁷⁰⁹ Petz 1943, 246. p.

³⁷¹⁰ Koppány 2002, 103. p.; 1537: Bedy 1938, 251. p.

³⁷¹¹ 1527-: Koppány 2002, 103. p.

³⁷¹² 1527-1528: Nagy 1863, 172. p. Mivel a Magyar Kamarát 1528-ban alapította Ferdinánd, ez utóbbi kezdő dátumot fogadtam el tisztségviselésére. 1528-: Gečsényi 2001, 56. p., Gečsényi 2003, 102. p.; Gečsényi 2008, 478. p., Ember 1946, 131. p.; 1531: Laczlavik 2013, 30. p.; Ember 1946, 124., 131. p.; 1531-: Gečsényi 2008, 478. p., 1532-1533: Gečsényi 2001, 57. p., Bessenyei 2007, 55. p., 1549: Ember 1946, 131. p.; é. n.: Bilkei 2004, 44. p.

³⁷¹³ Csepregi Zoltán: Dokumentumok a 475 éves bazini vérvád történetéhez. 3. rész. In: Fons, 11. évf. (2004) 3. sz. 507. p.

³⁷¹⁴ MNL OL E 41 1533. No. 25. 1533. december 18.

³⁷¹⁵ MNL OL E 41 1534. No. 27. 1534. február 19.

³⁷¹⁶ MNL OL E 41 1534. No. 86. 1534. május 22.

4. diplomáciai tevékenység

5. szerzett birtokok

Bozsokot Bornemissza Katalin kezével nyerte el.³⁷¹⁷

1527-ben felesége kapta adományul Csécsényt.³⁷¹⁸

1527. december 21-én a I. Ferdinánd a Vas megyei Bogad községet adományozta Sibrik Oszvaldnak, gyermekének, Lászlónak, valamint testvéreinek, Gergelynek és Benedeknek, rokonának, Máténak és atyjának, Tamásnak.³⁷¹⁹

1527-1528-ban – valószínűleg átállása jutalmául – adományul nyerte I. Ferdinándtól Tényőt.³⁷²⁰

1528-ban I. Ferdinánd Sibrik Osvát érdemeiért fele-fele részben Sibrik Osvát feleségének, Katalinnak és Horváth György feleségének, Dancs Orsolyának adományozta a Szerdahely, Lak, Veresalma, Gyarmat, Tótfalu, Szentbalázs falvakbeli részbirtokokat.³⁷²¹

1530-ban Sibrik Osvát és Gergely, valamint előbbi fiát, Lászlót a kapornaki konvent bevezette a csatári possessio és nemesi kúria birtokába (40 colonusig, ha több lesz, ők a kincstárra háramlanak).³⁷²²

Bozsokot és Szerdahelyt 1538-ban kapták a Sibriek (1 évvel később már a Batthyányak nyertek rá adománylevelet, amiből per keletkezett, amely a Sibriek javára dőlt el).³⁷²³ Tímár Péter szerint a birtokot Sibrik Osvát örökölte felesége, Bornemissza Katalin révén.³⁷²⁴ Ugyanő azt írja, hogy I. Ferdinánd 1560-ban új adományként néhai budai várnagya, Imrefy (Fekete) Péter gyermekeinek adományozta, azonban még a 17. század elején is Sibrik Osvát ült benne (véleményem ő már nem a kamarai tanácsos, hanem alispán rokona lehetett).³⁷²⁵

1534-ben Rofolva-n 2 adóhátralékos portája volt.³⁷²⁶ Ugyanekkor Tótfaluban 2 szegény és egy elhagyatott telket bírt.³⁷²⁷ Szintén ebben az évben egy lakott és egy elhagyatott portáját írták össze Zent Balason.³⁷²⁸

---

³⁷¹⁷ Koppány 2002, 103. p.

³⁷¹⁸ Molnár 2003, 8. p.; Petz 1943, 262. p.; l. még Nagy 1863, 172. p.; Győri (Jauriensis) Mihály vitézlő Cseszneky János nevében tiltakozik, mert szarvaskendi Sibrik Oszvald őt Csécsény falu, ill. a szomszédos Nagyfud és Kisfud puszták használatától tilalmazta. 1593. január 12. A regesztát kiadja: Geccsényi Lajos: Győr vármegye nemesi közgyűlési és törvénykezési jegyzőkönyveinek regesztái. I. köt. 1580-1616. [h. n.], 1990. 196. p. no. 530.

³⁷¹⁹ 1527. december 21-én a I. Ferdinánd a Vas megyei Bogad községet adományozta Sibrik Oszvaldnak, gyermekének, Lászlónak, valamint testvéreinek, Gergelynek és Benedeknek, rokonának, Máténak és atyjának, Tamásnak. MNL OL A 57 Libri regii 1. köt. 72. p.

³⁷²⁰ Petz 1943, 249. p.

³⁷²¹ Tímár Péter: A Szerdahelyiek Somogy megyei birtokai. 2. rész. In: Somogy Megye Múltjából. 30. évf. (1999) 62. p.; Szerdahelyre l. még Tóth Péter: Vas vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái. I. 1595-1600. Szombathely, 1989. 86-67. p. no. 247.

³⁷²² Zala megye helytörténeti lexikona. Kézírtas regesztagyűjtemény. 5. köt. 70. p. no. 152. Online elérhető itt: https://library.hungaricana.hu/en/view/ZALM_HI_05/?query=sibrik&pg=267&layout=s. utolsó letöltés: 2018. szeptember 25.

³⁷²³ I. Ferdinánd 1540-ban megerősítette a néha Bornemissza János bozsoki és szerdahelyi birtokára vonatkozó két évvel korábbi adománylevelét, amelyet Sibrik Gergely és Osvát, valamint utóbbi fiai, László és István, valamint unokatestvérük, Máté részére állított ki. Koppány 2002, 103-104. p.

³⁷²⁴ Tímár Péter: A szerdahelyiek Somogy megyei birtokai. 1. rész: Szerdahely. In: Somogy Megye Múltjából. 27. évf. (1996) 76. p.

³⁷²⁵ Tímár 1996, 76. p.

³⁷²⁶ Tímár 1999, 87. p.

³⁷²⁷ Tímár 1999, 88. p.

³⁷²⁸ Tímár 1999, 93. p.

6. szerzett rangok

7. házastárs, gyermekek

Felesége Bornemissza Jánosnak, II. Lajos kincstartója, budai várnagya és udvarbírója leánya, Katalin.³⁷²⁹ Tőle Nagy Iván szerint egy Margit nevű leánya származott.³⁷³⁰ [Második?] felesége Dancs Katalin.³⁷³¹ A levéltári leltár Bornemissza Katalint, gersei Pethő Évát és Káldy Katalint említi hitveseként.³⁷³² Gersei Pethő Éva nem az ő, hanem ugyanilyen nevű kései rokona felesége volt. A mi Osvátunk fiai László és István.³⁷³³ Nagy Iván csak László nevű fiáról tud, akit Bornemissza Katalintól származtat.³⁷³⁴ A bozsoki kastély kapuján Sibrik Osvát és gersei Pethő Katalin címerei láthatók.³⁷³⁵ Mivel ezek 1614-ből valók, elképzelhető, hogy nem a mi Osvátunk, hanem egy rokona készítette, így a címer sem a mi Osvátunk hitveséé.³⁷³⁶ Egy leánya minden bizonnyal volt.³⁷³⁷

8. egyéb

Először Szapolyai János pártjára állt, de az 1527. szeptember 27-i tokaji vereség után átpártolt I. Ferdinándhoz.³⁷³⁸ Ugyanekkor Thurzó Elek szolgálatába állt testvérével együtt.³⁷³⁹

1528-ban talán Nádasdy Tamás familiárisa.³⁷⁴⁰

1529-ben János király visszatérésének hírére is Budán maradt, és Pemfflinger Istvánnal együtt jelentést küldött Ferdinándnak, amely szerint a magyar hivatalnokok közül már csak a magyar kamarai tanácsosok maradtak helyükön.³⁷⁴¹

1531-ben közeli kapcsolatban állt Nádasdy Tamással: egy levelében kérte, jöjjön el hozzájuk látogatóba, ahogy ígérte, különben szegényben marad a felesége előtt.³⁷⁴²

1531-ben Thurzó Elek Sibrik Osvátot is I. Ferdinánd figyelmébe ajánlotta, mint aki kiválóan alkalmas volna Lengyel János és Várday Tamás nádori ítélőmester mellé harmadiknak a stájer ügyek intézésére.³⁷⁴³

³⁷²⁹ Koppány 2002, 103. p.; Nagy 1863, 172. p.

³⁷³⁰ Nagy 1863, 172. p.

³⁷³¹ Petz 1943, 249. p.

³⁷³² Papp Gáborné: Kisebbségi családi és személyi fondok. Repertórium. 5. köt. Bp., 1981. (Levéltári leltárak 78.) 155. p.; gersei Pethő Évára l. még az alábbi oklevelet: Bakács Sándor felesége nevében megint az egész Pethő családot, különösen Sibrik Osvát feleségét, Évát. 1618. december 13. A regesztát kiadja: Turbuly Éva: Zala vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái. II. köt. 1511-1655. Zalaegerszeg, 1996. (Zalai Gyűjtemény 39.) 28. p. no. 993.

³⁷³³ I. Ferdinánd 1540-ban megerősítette a néha Bornemissza János bozsoki és szerdahelyi birtokára vonatkozó két évvel korábbi adománylevelét, amelyet Sibrik Gergely és Osvát, valamint utóbbi fiai, László és István, valamint unokatestvérük, Máté részére állított ki. Koppány 2002, 103-104. p.; Nagy Iván csak László nevű fiáról tud, őt egyetlen fiúként említi. Nagy 1863, 171. p.

³⁷³⁴ Nagy 1863, 173. p.

³⁷³⁵ Rainer Pál: A Nádasdy, valamint a rokon Nádasdi Darabos és Gersei Pethő családok címerei az idők folyamán. In: Veszprémi Történelmi Tár, 1. évf. (1989) 118., 119. p.

³⁷³⁶ Vasvármegye. A Magyarország Vármegyei és Városai állandó munkatársai bizottsága felügyelete alatt irta a vármegyei helyi munkatársak bizottsága. Budapest. Apollo irod. és nyomdai részvénytársaság. 1898. Ismerteti: Varjú Elemér. In: Turul, 17. évf. (1899) 95. p.

³⁷³⁷ Sitkey Krisztina kéri Nádasdy Tamást, eszközölje ki, hogy fia Sibrik Osvát leányától elválhasson. Kávás, 1545. október 30. Kiadja: Karácsonyi-Kollányi 1909, 438-439. p. no. 406.

³⁷³⁸ Petz 1943, 246. p.

³⁷³⁹ Koppány 2002, 103. p.

³⁷⁴⁰ ÖStA HHStA UA AA 1528. április 5.

³⁷⁴¹ Zolnay László: Másfél zavaros évtized. In: Budapest, 9. évf. (1971) 3. sz. 39. p.

³⁷⁴² Szarvaskendi Sibrik Osvát levele Nádasdy Tamásnak, 1531. december 4. Mállyusz 1923, 136. p. no. 4.

³⁷⁴³ Laczlavik 2013, 30 p.; Laczlavik György: A Somogy megyei Várday család a 16. században. In: Turul, 86. évf. (2013) 1. sz. 20. p.

Hans von Sinzendorf(f) (?-1584³⁷⁴⁴)

12. családi háttér: szülők társadalmi besorolása, családi birtokok, nemzetiség

Nem tévesztendő össze a Zinzendorffokkal (bár a két család rokonságba is került, különböző származásukat számon tartották).³⁷⁴⁵ A család Bajorországból származik.³⁷⁴⁶ Régi középkori eredetű nemesi család.³⁷⁴⁷

2. képzettség: tanulmányok, nyelvtudás, gazdasági ismeretek

3. életpálya állomásai, viselt tisztségek, hivatalok

- az Alsó-Ausztriai Kamara alkalmazottja³⁷⁴⁸
- a Magyar Kamara tanácsosa³⁷⁴⁹ (1565-1568)
- murányi alkapitány/hadnagy³⁷⁵⁰ (a kapitány helyettese) (1574-1582)

3./a) kamarai kiküldetések

- 1561-ben Christoph Jörger, Georg Singer, Mathias Gartner és Hans Erlacher kamarai biztosok mellett felmérte az alsó-magyarországi bányavárosokat, köztük a besztecebányai rézvállalkozást.³⁷⁵¹
- 1564. szeptember 16. Johann von Kharling és Johann Sinzendorff levele a magyar kamara számadásáról.³⁷⁵²
- 1568-ban Jakob Gienger zu Grünpüchl oldalán kiküldte az uralkodó az alsó-magyarországi bányavárosok kivizsgálására.³⁷⁵³
- 1568. január 19. és no. 4. 1568. január 22. Zermegh János és Syntsendorff Johann jelentése néhai Oláh Miklós esztergomi érsek hagyatékának és a vacans esztergomi érsekség javainak átvételéről.³⁷⁵⁴
- 1568. január 26. Zermegh János és Syntsendorff Johann előterjesztik véleményüket a bányavárosok főprefektusául kijelölendő személyről.³⁷⁵⁵
- 1568. január 28. A Magyar Kamara rendelete Zermegh Jánoshoz és Syntsendorff Jánoshoz a vacans esztergomi érsekség javainak átvételéről, a várak felszereléséről és az esztergomi érsekség tizedeinek bérletéről.³⁷⁵⁶

³⁷⁴⁴ 1582: Sarusi Kiss Béla: A természet által megerősített vár. Murány a 16. század második felében. Bp., 2008 (Disszertációk Budapest Főváros Levéltárából 1.) 301. p.; 1584. december 14-én még említik egy iratban, amely Zeleméry László érseki adminisztrátor utódlását tárgyalja. ÖStA Hoffinanz -Ungarn. r.Nr. 48 Konv. 1585. január fol. 14.

³⁷⁴⁵ Payr Sándor: Zinzendorf és Sinzendorf grófok Sopronban. In: Soproni Szemle, I. évf. (1937) 2. sz. 95. p.

³⁷⁴⁶ Payr 1937, 95. p.

³⁷⁴⁷ Neues allgemeines deutsches Adels-Lexikon, im Vereine mit mehreren Historikern herausg. von Ernst Heinrich Kneschke. Bd. VIII. Leipzig, 1868. S. 502.

³⁷⁴⁸ é. n.: Gecsényi 2003, 109. p., Gecsényi 2008a, 483. p.

³⁷⁴⁹ 1565-1568: Ember 1946, 131. p.; Gecsényi 2003, 109. p., Gecsényi 2008a, 483. p.; MNL OL E 554 Fol. Lat. 1725. fol. 213r

³⁷⁵⁰ 1574-1582: Sarusi Kiss 2008, 301., 347. p.

³⁷⁵¹ Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése az alsó-magyarországi bányavárosokba kiküldött kamarai biztosok javaslatairól. ÖStA HKA Altes Münz- und Bergwesen Ungarn RN 2. fol. 584-593.; A fentiek jelentése. 1561. március 31. ÖStA HKA Altes Münz- und Bergwesen Ungarn RN 2. fol. 470-501.

³⁷⁵² MNL OL E 41 1564. No. 100. és 101. 1564. szeptember 16.

³⁷⁵³ Az alsó-magyarországi bányavárosok kivizsgálására kiküldött Jakob Gienger zu Grünpüchl, Hans von Sinzendorf királyi biztosoknak kiadott utasítás. ÖStA HKA Altes Münz- und Bergwesen Ungarn RN 4. fol. 736-753.

³⁷⁵⁴ MNL OL E 41 1568. No. 3. 1568. január 19. és no. 4. 1568. január 22.

³⁷⁵⁵ MNL OL E 41 1568. No. 8. 1568. január 26.

³⁷⁵⁶ MNL OL E 41 1568. No. 9. 1568. január 28.

- 1574-ben bányavárosi királyi biztos David Hag oldalán.³⁷⁵⁷
- 1575-ben királyi biztos Helfreich Guet mellett a Julius Salm gróffal a szentgyörgyi, bazini és borostyánkői uradalmak ügyében folytatott tárgyalásokról.³⁷⁵⁸

4. diplomáciai tevékenység

5. szerzett birtokok

6. szerzett rangok

7. házastárs, gyermekek

Volt egy azonos nevű fia, aki szintén a murányi várban szolgált.³⁷⁵⁹

8. egyéb

Valószínűleg Maskó Menyhért sógora volt, ugyanis annak első feleségét Rebekka Sinzendorffnak hívták.³⁷⁶⁰

---

³⁷⁵⁷ A bányavárosi királyi biztosok, Hans von Sinzendorf és David Hag jelentése. 1574. július 20. ÖStA Hoffinanz-Ungarn RN 27. Konv. 1574. július fol. 277-280.

³⁷⁵⁸ Iratok a Julius Salm gróffal a szentgyörgyi, bazini és borostyánkői uradalmak ügyében folytatott tárgyalásokról. ÖStA Hoffinanz-Ungarn RN 29. Konv. 1575. április fol. 140-198.

³⁷⁵⁹ Sarusi Kiss 2008, 301. p.

³⁷⁶⁰ Sarusi Kiss 2008, 301. p.

Szerémi Sebestyén (?-1576. után³⁷⁶¹)

13. családi háttér: szülők társadalmi besorolása, családi birtokok, nemzetiség

Az általa használt névalakok alapján Laczlavik felteszi, hogy a szerémségi Kromból származott (Sebastianus litteratus de Karom, Sebastianus de Zerem, Sebastianus Seremiensis).³⁷⁶² Testvérei István és Lőrinc; mindketten magtalanul haltak el.³⁷⁶³

2. képzettség: tanulmányok, nyelvtudás, gazdasági ismeretek

3. életpálya állomásai, viselt tisztségek, hivatalok

- ákosházi Sárkány Ambus titkára³⁷⁶⁴ (1522)
- Thurzó Elek titkára³⁷⁶⁵ (1537-1543)
- a királyi tanács/helytartó titkára³⁷⁶⁶ (1543-1544)
- a magyarországi harmincadok felügyelője³⁷⁶⁷ (1545-1549)
- a harmincadjövedelmek pénztárnoka³⁷⁶⁸ (1546?-1549)
- a Magyar Kamara titkára³⁷⁶⁹ (1547-1556)
- a Magyar Kamara tanácsosa³⁷⁷⁰ (?) (1547-1556)

3./a) kamarai kiküldetések

- 1545. június 6. Szerémi Sebestyén és Francisci Tamás közlik, hogy mivel annyi pénz nincs náluk, a veszprémi püspök fizetése céljára kölcsönt kértek, evégből azonban tájékoztatást kérnek a fizetés pontos összegére és időtartamára nézve.³⁷⁷¹
- 1548-ban Zomor János mellett elkészítette a véglesi uradalom jövedelmeinek jegyzékét.³⁷⁷²

³⁷⁶¹ 1576. július 17-i keltezéssel ránk maradt Károly főherceg leirata a Magyar Kamarához, amelyben arra szólítja fel a kormányzservet, hogy tegyen jelentést, vajon Szulýó vára Szerémi birtokában van-e. ÖStA HU RN 32. Konv. 1576. július fol. 25.

³⁷⁶² Laczlavik 2013, 20. p.; Nagy 1863, 225. p.

³⁷⁶³ Nagy 1863, 225. p.

³⁷⁶⁴ 1522: Kubinyi András: Egy üzletelő és diplomata várúr Mohács előtt: Ákosházi Sárkány Ambrus. In: Gerő László nyolvanötödik születésnapjára. Szerk.: Palmer Nóra. (Művészettörténet–műemlékvédelem 6.). Bp., 1994. 280. p.; é. n.: Gecsényi 2003, 105. p.; Laczlavik 2013, 20. p., Gecsényi 2008, 480. p.

³⁷⁶⁵ 1537-1541: Gecsényi 2003, 105. p.; -1543: Laczlavik 2013, 20. p.; 1537-1543: Laczlavik 2013, 20. p.; Ember 1946, 100. p.; é. n.: Gecsényi 2010, 9. p.; Sörös 1907, 109. p.; Erdélyi Gabriella: vita a helytartóságról. Néhány szempont I. Ferdinánd és a magyar politikai elit kapcsolatának vizsgálatához. in: Szóladok, 134. évf. (2000) 2. sz. 351. p. 20. jegyzet, 1537k.-1540k.: Gecsényi 2001, 58. p., Gecsényi 2008, 480-481. p.

³⁷⁶⁶ 1543-: Laczlavik 2013, 20. p.; 1543-1544: Gecsényi 2003, 105. p.; Laczlavik 2013, 20. p., Gecsényi 2008, 481. p.

³⁷⁶⁷ 1545-: Gecsényi 2003, 105. p., Gecsényi 2008, 481. p.; ez az adat szerintem téves, ugyanis a tisztséget Sibrik Gergely töltötte be. l. Holub 1960, 191. p.; helyesnek fogadom el továbbá 1546-: Ember 1946, 212. p.; Laczlavik 2013, 21., 40. p., utóbbi két szerző említi, hogy Várday ezen a címen említette a megadott évben. -1549: Ember 1946, 213. p. 1546-ban kelt instrukciója is: ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 384. 251r-259r.

³⁷⁶⁸ 1545-: Gecsényi 2003, 105. p., Gecsényi 2008, 481. p.; Ember 1946, 210. p.; I. Ferdinánd instrukciója a harmincadügy rendezéséről. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 384. 164r-167r; Laczlavik 2013, 21., 40. p. Laczlavik ugyanitt írja, hogy pénztárnoki címét és feladatait továbbra is megtartotta. L. még I. Ferdinánd utasítását, amelyben Szerémit harmincadigazgatóként és -ellenőrként említi. ÖStA HKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 384. 265r-268r; -1549: Ember 1946, 213. p.

³⁷⁶⁹ 1547-: Gecsényi 2003, 105. p.; Gecsényi 2008, 481. p., 1549-: Gecsényi 2010, 14. p.; 1549: Nagy 1863, 225. p.; -1556: Gecsényi 2010, 15. p.; 1554: Laczlavik 2013, 21. p.; 1549: Ember 1946, 132. p.; -1556: Ember 1946, 132. p.; é. n.: Sörös 1907, 109., 110. p.

³⁷⁷⁰ 1547-: Gecsényi 2003, 105. p., Gecsényi 2008, 480. p.; 1547-1554?: Laczlavik 2013, 21. p.; 1548-: Laczlavik 2013, 41. p.; Ember 1946, 127. p.; 1549: Ember 1946, 131. p.; Nagy 1863, 225. p.; -1556: Ember 1946, 131. p.

³⁷⁷¹ MNL OL E 41 1545. No. 3. 1545. június 6.

³⁷⁷² A véglesi uradalom jövedelmeinek jegyzéke. 1548. augusztus 28. ÖStA HU RN 2. Konv. 1548 Fol. 23-28.

- 1552. szeptember 10. Szerémi Sebestyén Horvathynowith Bertalan szőlőinek dézsmájáról és az újhelyi harmincadról tesz jelentést.³⁷⁷³

4. diplomáciai tevékenység

1543-ban Várday Szerémit küldte Nürnbergbe a királyhoz egy instrukcióval.³⁷⁷⁴

5. szerzett birtokok

1533-ban a nyitrai káptalan beiktatta dojcsi birtokába.³⁷⁷⁵

1537-ben Thurzó Elek bizonyos Vas megyei birtokrészeket adományozott neki, tovább Sibrik Osvátnak és Rakolczi Lajosnak.³⁷⁷⁶

1540. augusztus 22-én az uralkodó protekcionális levelet állított ki Szerémi számára a Hont megyei Felsőfegyvernek birtokra.³⁷⁷⁷

1550. október 25-én I. Ferdinánd neki adományozta a Trencsén megyei Zwlow, Hradna és Marchek birtokokat.³⁷⁷⁸

1551. november 14-én az uralkodó megerősítette a fenti birtokokban, továbbá neki adományozta Lwky birtokot.³⁷⁷⁹

6. szerzett rangok

7. házastárs, gyermekek

Feleségétől, Tőkés-Újfalusi Miklós Jusztina nevű leányától két fia és három leánya született.³⁷⁸⁰ Fiai korán meghaltak, ezért leányait fiúsította.³⁷⁸¹ Utóbbiak közül Anna Ordódy Kristóf, Katalin Akay Pál, Ilona Dávid János hitvese lett.³⁷⁸² Később egy Teodor nevű fia is született, akire a rohácsi fellegvárat hagyta.³⁷⁸³ Teodor 1593-ban Trencsén megye alispánja lett, majd a királyi táblán ülnök, 1624-től pedig alnádor.³⁷⁸⁴

8. egyéb

Bécs ostromakor [1529] János király híveként a török naszádosoknál főnök (trierarchus) volt.³⁷⁸⁵ Az ostrom után I. Ferdinánd királyhoz pártolt.³⁷⁸⁶

1539-ben Thurzó Elek Mérey Mihály országbírói ítélőmester mellett Szerémit küldte az uralkodóhoz.³⁷⁸⁷

Elképzelhető, hogy segítette Zermegh János bejutását a kamarába.³⁷⁸⁸

³⁷⁷³ MNL OL E 41 1552. No. 101. 1552. szeptember 10.

³⁷⁷⁴ Laczlavik 2013, 20. p.

³⁷⁷⁵ Sörös 1907, 109. p.; Vagner: Adalékok a nyitrai székes-káptalan történetéhez. Nyitra, 1896. 118. p. 2. jegyzet

³⁷⁷⁶ Laczlavik 2013, 20. p.

³⁷⁷⁷ Laczlavik 2013, 20. p.

³⁷⁷⁸ A kérvényt l. ÖStA HU RN 3. Konv. 1550. augusztus fol. 40-46.; I. Ferdinánd válaszát l. uo. fol. 51.; az adományra l. MNL OL A 57 Libri regii 2. köt. 417. p.; Szulyó adományozására l. ÖStA HU RN 3. Konv. 1550. december fol. 1.; Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben. 5. köt.: Magyarország, Felső-Magyarország. Bp., 1899. 314. p.; Révai Nagy Lexikona. 17. köt. Bp., 1925. 767. p. Nagy Iván minden bizonnyal tévesen teszi 1554-re az adományt. Nagy 1863, 225. p.

³⁷⁷⁹ MNL OL A 57 Libri regii 3. köt. 93. p.; Nagy Iván minden bizonnyal tévesen teszi 1554-re az adományt. Nagy 1863, 225. p.

³⁷⁸⁰ Nagy 1863, 225. p.

³⁷⁸¹ Nagy 1863, 225-226. p.

³⁷⁸² Nagy 1863, 225-226. p.

³⁷⁸³ Nagy 1863, 226. p.

³⁷⁸⁴ Nagy 1863, 226. p.

³⁷⁸⁵ Nagy 1863, 225. p.

³⁷⁸⁶ Nagy 1863, 225. p.

³⁷⁸⁷ Laczlavik 2013, 20. p.; hivatkozva: ÖStA HHSTA UA AA Fasc. 39. Konv. C fol. 9-10.

³⁷⁸⁸ Sörös 1907, 109. p.

1546-ban a smalkaldi hadban 50 lovassal vett részt.³⁷⁸⁹

---

³⁷⁸⁹ Nagy 1863, 225. p.

[tamásfalvi?] Thury Ferenc (?-1583 előtt³⁷⁹⁰)

1. családi háttér: szülők társadalmi besorolása, családi birtokok, nemzetiség

Valószínűleg nemesi családból származott. Erre enged következtetni a család 1566-ból ránk maradt címermegújító kérelme.³⁷⁹¹

1571 előtt nemes: 1571. június 13-án Miksa Thury korábbi címerét kibővítve új címet adományozott neki.³⁷⁹² Az adományozást 1575-ben hirdették ki Borsod megye közgyűlésén.³⁷⁹³ A címereslevél szerint a címerszerző korábbi címereslevele elveszett.³⁷⁹⁴ Thury valószínűleg nemesi családból származott (l. 6. szerzett rangok: címerbővítés).

2. képzettség: tanulmányok, nyelvtudás, gazdasági ismeretek

3. életpálya állomásai, viselt tisztségek, hivatalok

- a Magyar Kamara titkára³⁷⁹⁵ (1528-)
- királyi titkár³⁷⁹⁶ (1528)
- Gömör vármegye esküdtje³⁷⁹⁷ (1581-)

3./a) kamarai kiküldetések

4. diplomáciai tevékenység

5. szerzett birtokok

1554-ben és 1574-ben Szatmárban szerepel ugyan egy Thury nevű birtokos, illetve egy bizonyos Thury Ferenc; további adatok hiányában azonban az említett személyek azonosítására jelenleg nincs lehetőség.³⁷⁹⁸

1576-ban Tiszapüspökiben rendelkezett birtokkal.³⁷⁹⁹ 1583-ban hasonlóképpen.³⁸⁰⁰

6. szerzett rangok

7. házastárs, gyermekek

8. egyéb

A címerbővítő oklevél szerint Thury Gyula és Szatmár váránál a török elleni küzdelemben „nagy serénységgel” vett részt.³⁸⁰¹

1552-ben a Magyar Kamara Thury Ferencet javasolta váradi provizornak.³⁸⁰²

³⁷⁹⁰ 1583. január 21-én Thury Ferenc özvegyeként említik Hegyely Annát. Tóth 2011, 109. p.

³⁷⁹¹ Szálkai Tamás: A Turi család címermegújító kérelme (1566). In: Turul, 80. évf. (2008) 1. füzet, 52-53. p.

³⁷⁹² Kiadják: Veress 1938, 434-435. p.; Szálkai 2006, 3. p.

³⁷⁹³ Szálkai 2006, 3. p.

³⁷⁹⁴ Szálkai 2006, 3. p.

³⁷⁹⁵ 1528: Ember 1946, 122. p.

³⁷⁹⁶ 1528: Házi Jenő: Sopron szabad királyi város története. I. rész, 7. kötet, Oklevelek, levelek és iratok 1521-től 1531-ig. Sopron, 1929. 449. p.

³⁷⁹⁷ Megválasztása: 1581. június 26. Tóth 2011, 66. p.

³⁷⁹⁸ Szálkai Tamás: Nagytúri Thury Ferenc armálisa a Hajdú-Bihar Megyei Levéltár diplomagyűjteményéből (forrásközlés). In: Levéltári Szemle, 56. évf. (2006) 4. sz. 3. p.

³⁷⁹⁹ Terménytized-összeírás a kishévesi járásban (Heves megye), 1576. Közli: Benedek Gyula: Tiszapüspöki oklevelek 1261-1703. Szolnok, 2000. (Documentatio Historica 1.) 44. p.

³⁸⁰⁰ Terménytized-összeírás a kishévesi járásban (Heves megye), 1583. Benedek 2000, 51. p.

³⁸⁰¹ Szálkai 2006, 3. p.

³⁸⁰² Kenyeres István: A temesvári udvarbíró utasítása (1552) Adalékok az 1551/52. évi temesvári és temesközi eseményekhez. In: Fons, 4. évf. (1997) 2. sz. 131. p.

1570. július 10-én nyilatkozott a Jakabházy testvérek perében, amely egy Tiszapüspökiben bírt birtokrész körül zajlott.³⁸⁰³

1570'-es évek körül Tiszapüspökiben élt egy nemes Turi Ferenc.³⁸⁰⁴

1586-ban valószínűleg egy másik Turi Ferenc kereskedett marhával (1586.04.03-i bejegyzés egy török vámnaplóban).³⁸⁰⁵

1574. augusztus 18-án Hedvig asszony, Thury Ferenc házastársa és Katalin asszony, Fülő Mátyás házastársa (nobiles), valamint Putnoky Boldizsár prókátorul vallották Fülő Mátyást és Karácsondy Péter.³⁸⁰⁶

1580. november 28-án Darócz Pál az alispán úr előtt prókátorul vallotta Zsóry Pált, Thury Ferencet, Jánossy Jánost, pányi Csehy Horváth Istvánt és Sikátory Miklóst.³⁸⁰⁷

1581. február 27-én Hegyely Dorottya asszony, előbb néhai Giczey András, majd néhai János litteratus özvegye, jelenleg pedig Thury Ferenc házastársa Beretkey szolgabíró által idéztette a Nasztrajon lakó Farkas Máté nevű jobbágyán keresztül Darócz Pált, s letette az idézésért fizetendő pénzt is.³⁸⁰⁸

1582. március 26-án Gömör vármegye nemeseinek a közönsége közhatározattal és megegyező akaratallal elrendelte azt az adót, amely az alispán és a jegyző fizetésére szolgál, s amelyet a szolgabírák, valamint Zsóry Pál, Pethő Máté, Putnoky János, Csitneky Mihály, Czikó Mihály, Pápochy László, Thury Ferenc, Dövényi Pál, Hubay Antal és Forgon Antal fognak kivetni.³⁸⁰⁹

1582. március 26-án Giczey Farkas és Darócz Pál nevében Thury Ferenc eltiltja Rozslozsnya lakosait Nasztraj és Mikolcsány erdőjétől és határától.³⁸¹⁰

1583. január 21-én Zsóry Péter felkéri Bodon szolgabírót és Bekény Pált a Hegyely Anna asszony, néhai Thury Ferenc özvegye elleni bizonyításra.³⁸¹¹

---

³⁸⁰³ Benedek Gyula: A Jakabházy-Tassy-per egy tiszapüspöki birtokrészért a XVI. század második felében. In: Zounuk – A Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve. Szolnok, 1986. 242. p.

³⁸⁰⁴ Benedek 1986, 254. p.

³⁸⁰⁵ Káldy-Nagy Gyula: Szegedi török számadáskönyvek az 1585-1588-as és az 1670-es évekből. Szeged, 2002. (Dél-alföldi Évszázadok 18.) 40. p.

³⁸⁰⁶ Tóth Péter: Borsod vármegye közgyűlési és törvényszéki jegyzőkönyvei. I. köt. 1569-1578. Miskolc, 2008. (Borsodi Levéltári Füzetek 51.)

³⁸⁰⁷ Tóth Péter: Gömör vármegye közgyűlési és törvényszéki jegyzőkönyvei. II. köt. 1580-1587. Miskolc, 2011. (Borsodi Levéltári Füzetek 52.) 43. p.

³⁸⁰⁸ Tóth 2011, 52. p.

³⁸⁰⁹ Tóth 2011, 74. p.

³⁸¹⁰ Tóth 2011, 79. p.

³⁸¹¹ Tóth 2011, 109. p.

Thurzó Ferenc (1510-1520 között³⁸¹²-1574. március 17.³⁸¹³)

14. családi háttér: szülők társadalmi besorolása, családi birtokok, nemzetiség

Nagy Iván és Wenczel Gusztáv a Szepes megyei Bethlenfalváról származtatja a családot.³⁸¹⁴ Thurzó János birtokot szerzett Sziléziában.³⁸¹⁵ A lőcsei nemes-polgár család néhány tagja később Krakkóba költözött és patrícus lett; kereskedőként a Fuggerek partnere, majd rokona lett (György Fugger Annát vette feleségül).³⁸¹⁶ János krakkói polgármester fiával, Györggyel 1490-ben megszerezte Corvin Jánostól annak a bányavárosokban bírt bányáit és majorságait; nem sokkal később bányagrófok lettek.³⁸¹⁷ Ferenc apjának, Jánosnak első házasságából két fia született: János és Szaniszló, akik olmützi, ill. boroszlói püspökök lettek; a harmadik testvér, György nem játszott szerepet a magyar történelemben).³⁸¹⁸ János második házasságából született Elek jelentős befolyásra tett szert Mária királyné környezetében, kincstartó, tárnokmester, országbíró, majd királyi helytartó lett.³⁸¹⁹

Thurzó János testvérének, Teofilnak unokái, János fiai, Ferenc és György korán árvaságra jutottak, ezért Thurzó Elek és Szaniszló köreiből nőttek fel.³⁸²⁰

Thurzó Elek végrendeletében Ferencre hagyta a nyitrai püspökséget, amelyet azonban csak Elek halála után egy évvel sikerült átvennie az özvegy vonakodása miatt.³⁸²¹

2. képzettség: tanulmányok, nyelvtudás, gazdasági ismeretek

Apja, (sánta) János pártfogolta a művészeket.³⁸²²

Thurzó Ferenc Padovában járt egyetemre 1538-1539-ben.³⁸²³ Elképzelhető, hogy tanulmányai alatt időre Magyarországra látogatott, azonban véglegesen csak Elek halála után, 1543-ban tért haza.³⁸²⁴

Wenczel hivatkozás nélkül említi pénzügyi képesítését.³⁸²⁵

Kortársai bőkezű mecénásként ismerték.³⁸²⁶ Kortársai művelt embernek tartották.³⁸²⁷

³⁸¹² Gecsényi 2010, 5. p.

³⁸¹³ Gecsényi 2010, 24. p.; Minden bizonnyal téves az 1576-os évszám. Claude André Donatello–Cseh Géza–Pozsonyi József: A szécsiszigeti és szapári Szapáry család története. Debrecen, 2006. (Régi magyar családok 6.) 225. p.; Ludoviká, Zuzana–Mikó Árpád–Pálffy Géza: A turócszentmártoni Szent Márton-templom késő reneszánsz és barokk funerális emlékei (16-17. sz.). In: Művészettörténeti Értesítő, 57. évf. (2008) 2. sz. 365. p.; Pálffy Géza: Különleges úton a Magyar Királyság arisztokráciájába: A Révay család a 16. században. In: Történelmi Szemle, 51. évf. (2009) 1. sz. 12. p.; Wenczel 1579-es évszámát elvetem, mert ellentmond az újabb kutatási eredményeknek. Wenczel Gusztáv: Thurzó Zsigmond, János, Szaniszló és Ferenc: négy egykorú püspök a bethlenfalvi Thurzó családból 1497-1540. Bp., 1878. 40. p.

³⁸¹⁴ Nagy 1865, 199. p.; Wenczel 1878, 4. p.

³⁸¹⁵ Wenczel 1878, 7. p.

³⁸¹⁶ Gecsényi 2010, 4. p.; Nagy Iván: Magyarország családai. Czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. 11. köt. Bp., 1865. 203-204. p.

³⁸¹⁷ Nagy 1865, 203. p.; Kempelen Béla: Magyar nemes családok. 10. köt. Bp., 1931. 352. p.; Wenczel 1878, 5. p.

³⁸¹⁸ Gecsényi 2010, 4. p.; Nagy 1865, 204. p.; Wenczel 1878, 4-5. p.

³⁸¹⁹ Gecsényi 2010, 5. p.; Nagy 1865, 204. p.

³⁸²⁰ Gecsényi 2010, 5. p.; Maksay 1992, 127. p.; Wenczel 1878, 38. p.

³⁸²¹ Gecsényi 2010, 8-10. p.

³⁸²² Takáts Sándor: Thurzó Ferenc. In: Budapesti Hírlap, 45. évf. (1925) 122. sz. 17. p.

³⁸²³ Ebben az évben írt hozzá levelet az ugyancsak Padovában tanuló Simon Grazi, amelyben apja, a humanista orvos, Antonius Grazi művét neki ajánlja. 1539-ben Thurzó Ferenc másodnagybátyjának, az olmützi püspöknek írt Padovából. Gecsényi szerint akár 1543-ig is elhúzódhattak tanulmányai. Annyi bizonyos, hogy 1539-ben – akár csak rövid időre, akár véglegesen – hazatavazott Magyarországra. Gecsényi 2010, 7-8. p.; Takáts 1925, 17. p., Veress 1915, 30. p., Veress 1941, 184., 476-477. p.

³⁸²⁴ Gecsényi 2010, 8. p.

³⁸²⁵ Wenczel 1878, 39. p.

³⁸²⁶ Takáts 1925, 17. p.

³⁸²⁷ Wenczel 1878, 62. p.

3. életpálya állomásai, viselt tisztségek, hivatalok

- nyitrai püspök³⁸²⁸ (1534/1543/1544-1550 választott, 1550-ben a pápa megerősítette-1557)
- Nyitra megye főispánja³⁸²⁹ (1534/1543/1544-)
- királyi tanácsos³⁸³⁰ (1546)
- rendi kincstárnok³⁸³¹ (1547-1548)
- a Magyar Kamara prefektusa³⁸³² (1548-1556)
- a helytartóság tagja³⁸³³ (1548-1564)
- a Magyar Tanács tagja³⁸³⁴ (1564-1566)
- élelmezési főbiztos (Obrister Profandkomissar)³⁸³⁵ (1552)
- az Udvari Kamara tanácsosa³⁸³⁶ (1556-1562 között, de nem végig!)
- az Udvari Kamara elnöke³⁸³⁷ (1556-1563)
- Árva megye ispánja³⁸³⁸ (1557-1563)
- országos élelmezési főbiztos³⁸³⁹ (1566-1567)

³⁸²⁸ 1534-: Wenczel 1878, 38. p. Wenczel szerint a püspökség anyagi helyzetét és gazdálkodását helyrehozta megfelelő képzettségével.; Gecsényi 2010, 6. p. A püspökség ekkor Török Bálint kezén volt, de Thurzó alkut kötött vele Pápa és Nyitra cseréjéről. Gecsényi 2010, 7. p.; P. Gyenis András: A magyar püspökségek helyzete a mohácsi vésztől 1600-ig. In: Regnum – Egyháztörténeti Évkönyv, 1. évf. (1936) 88. p.; Czeizel Gábor: Nyitra múltja és a nyitra vármegyei monografia. 1900. 83. p.; Lukinich 1943, 159. p.; 1534: B. Damjanovics Judit–Baán István: I. Ferdinánd Miskolccal kapcsolatos kiadatlan levele. In: Levéltári Évkönyv, 8. évf. (1997) 157. p.; 1534-1556: Cserenyey István: Nyitra püspökei a XVI. században. I. közl. In: Religio, 69. évf. (1910) 18. sz. 2278-279. p.; Cserenyey István: Nyitra püspökei a XVI. században. II. közl. In: Religio, 69. évf. (1910) 19. sz. 295-296. p.; -1557: Katona István: A kalocsai érseki egyház története. II. köt. kalocsa, 2003. 15. p.; 1534-1557: Kenyeres 2002, 197. p.; Kenyeres István: A magyarországi végvárok és mezei hadak élelmezési szervezetének archontológiája a XVI. században. 2. rész. In: Fons, 11. évf. (2004) 1. sz. 347. p.; Kenyeres István: A végvárok és a mezei hadak élelmezési szervezete a XVI. században. In: Fons, 9. évf. (2002) 1-3. sz. 198. p.; Czeizel 1900, 86. p.; Hőgye István: Kazinczy Ferenc és családjára vonatkozó iratok, dokumentumok Zemplén vármegye levéltárában. Sátoraljaújhely, 1990. (Borsodi Levéltári Füzetek 30.) 85. p.; Zsilinszky Mihály: A magyarhoni protestáns egyház története. Bp., 1907. 69. p.; é. n.: Takáts 1925, 17. p., Fallenbüchl 1988, 109. p., Gecsényi 2008, 479. p.

³⁸²⁹ 1534/1543/1544-: Gecsényi 2010, 7-11. p.

³⁸³⁰ Thurzó ferenc kérésére I. Ferdinánd a nyitrai püspökség birtokainak egy évi adóját a vár és a város megerősítésére fordíthatja. Kiadja: ETE 1909, 519-520. p., no. 494.

³⁸³¹ Az 1547-es nagyszombati gyűlésen a rendek az újonnan megszavazott két forintos adó beszédésére Forgách Zsigmond mellé (rendi) kincstárnokká választották. Tisztségük feladatuk végrehajtásának végéig, 1548-ig szolt. Gecsényi 2010, 11-12. p.

³⁸³² 1548-: Laczlavik 2013, 41. p.; Ember 1946, 127. p.; Gecsényi 2010, 14. p. Gecsényi szerint kinevezésében családi kapcsolatai, képzettsége, a pénzügyekhez való affinitása, szervezőkészsége és esetleg a kiöregedett tisztviselők miatt fiatalabb kora játszhatott szerepet. 1548-1556: Kenyeres 2004, 347. p.; 1549-1556: Gecsényi 2008, 479. p., Gecsényi 2003, 103-104. p., Fallenbüchl 1988, 109. p.; Kenyeres 2002, 198. p.; Kenyeres István: A trencsényi vár a XVI. században. In: Fons, 2. évf. (1995) 1. sz. 16. p. 47. jegyzet; Pálffy Géza: A Magyar Királyság a 16. századi Habsburg-Monarchiában. In: Századok, 141. évf. (2007) 5. sz. 1093. p.; Fallenbüchl 1988, 109. p., Ember 1946, 131. p.; Ember 1942-1943, 230. p.; -1556: Gecsényi 2010, 18. p.; Kenyeres 2003, 73. p. 56. jegyzet; 1557: Wenczel 1878, 43. p.; é. n.: Takáts 1925, 17. p.

³⁸³³ 1548-: Gecsényi 2010, 14. p.; 1564-: Gecsényi 2010, 23. p.; é. n.: Ember 1946, 99. p.

³⁸³⁴ 1564-: Pálffy Géza: A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században. Bp., 2011. 270. p., 1566: Ember 1946, 78. p.

³⁸³⁵ Gecsényi 2010, 15. p.; hivatali utasításának regesztája: Sarusi Kiss Béla: A bécsi Udvari Kamarai Levéltár Gedenkbücher Österreich magyar vonatkozású iratainak regesztái. In: Fons, 16. évf. (2009) 1. sz. 92. p.; Kenyeres 2008, 161. p.

³⁸³⁶ Kenyeres 2004, 347. p.

³⁸³⁷ 1556-: Gecsényi 2010, 18. p.; Pálffy Géza: A magyar nemesség I. Ferdinánd bécsi udvarában. In: Történelmi Szemle, 45. évf. (2003) 1-2. sz. 53. p.; Pálffy Géza, 1093. p.; -1563: Gecsényi 2010, 20. p.; 1556-1562?: Kenyeres 2002, 198. p.; 1556-1562: Kenyeres 2004, 347. p.; é. n.: Ember 1946, 65., 135. p.; Gecsényi 2003, 103-104. p.

³⁸³⁸ 1557-: Gecsényi 2010, 18. p.; Kinevezését és a zálogosításról készült okiratot l. MNL OL A 57 Libri regii 3. köt. 471-473. p.; é. n.: Wenczel 1878, 44. p.

³⁸³⁹ 1566: Gecsényi 2010, 24. p.; Ember 1946, 278. p.; Lederer Emma: Régi magyar úrmértékek. In: Századok, 67. évf. (1923) 1-6. sz. 325. p.; 1566-1567: Kenyeres 2004, 347. p.; é. n.: Wenczel 1878, 45. p.

- magyar királyi (fő)udvarmester³⁸⁴⁰ (1569-1574)

3./a) kamarai kiküldetések

1549. június 14-én Egerbe érkezett azzal a céllal, hogy a Magyar kamarát illető hátralékokat behajtsa.³⁸⁴¹

1556-ban egy kamarai bizottság élén Léva, Csábrág, Szitnya, Korpona és Eger várainak és uradalmainak felmérésére küldte ki az uralkodó.³⁸⁴²

Thurzó Dóczy Gábor, Görtsacher Kristóf, Eördögh Péter és Pesthy Ferenc mellett részt vett az 1557-1558-as nagy felvidéki várvizsgálatban.³⁸⁴³

1560/1561 telén az uralkodó Thurzó vezetésével bizottságot küldött ki a felső-magyarországi jövedelemigazgatóság ellenőrzésére (Zay Ferenc és Thorda Zsigmond oldalán).³⁸⁴⁴

1561-ben az uralkodó Thurzót, valamint Dersffy Istvánt és Zay Ferencet küldte ki az egri lutheranizmus kivizsgálására.³⁸⁴⁵ Thurzó, Magóchy Gáspár és Thorda Zsigmond jártak el a kassai Huszár Gál miatti zendülés ügyében (Verancsics elfogatta Huszárt, de hívei megszöktették, és álruhában Debrecenbe menekült).³⁸⁴⁶

1563-ban, Fánchy Borbála halála után végrendeletnek megfelelően Ferdinándra szállt a diósgyőri vár; az uralkodó Thurzót, Pesthy Ferencet, a felső-magyarországi jövedelmek adminisztrátorát és Zay Ferenc kassai kapitányt küldte ki a diósgyőri uradalom átvételére.³⁸⁴⁷

1564-ben részt vett Magóchy Gáspárt egri kapitányi beiktatásán.³⁸⁴⁸ Ugyanekkor felmérték a várat és tartozékait is.³⁸⁴⁹

³⁸⁴⁰ 1569-: Geccsényi 2010, 24. p. A tisztség ekkor névleges volt, de megerősítette Thurzó Magyar Tanácsán belüli pozícióját. 1572: Blazovich–Érszegi–Turbuly 1998, 470. p.; 1569-1574: Kenyeres 1995, 16. p. 47. jegyzet; é. n.: Takáts 1925, 17. p.; Wenczel 1878, 45. p.

³⁸⁴¹ Sugár István: Az egri vár gazdálkodási rendszere (1548-1563). In: Agria, 25-26. évf. (1989-1990) 423. p.; Sugár 1991-1992, 203. p.; 1548-as dátummal említi az eseményeket Csiffáry Gergely. L. Csiffáry Gergely: Varkocs Tamás egri várkapitány emlékezete. In: Agria, 40. évf. (2004) 231. p.

³⁸⁴² Geccsényi 2010, 15. p.

³⁸⁴³ Sós 2006, 126. p. 25. jegyzet; l. még Az egri várbirtokok lakosainak összeírása. Kiadja: Benedek Gyula: Túrkeve város oklevelei és iratai 1261-1703. Szolnok, 2004. (documentatio Historica 8.) 139-141. p. no. 53.; Hegyi Klára: Jászberény török levelei. Latin és magyar nyelvű források a Jászság XVI-XVII. századi történetéhez. Szolnok, 1988. (Levéltári Füzetek 11.) 211-213. p.; az összeírásokat l. itt: MNL OL E 156 Urbarii et conscriptiones, a Fasc. 4. no. 48., 49.; Kenyeres 1995, 42. p.; Marosi Endre: Itáliai hadiépítések részvétele a magyar dszer kiépítésében 1541-1592 között. In: Hadtörténelmi Közlemények, 21. évf. (1974) 1. sz. 38. p.

³⁸⁴⁴ Szűcs Jenő: A szepesi kamarai levéltár 1567-1803. Bp., 1990. (MOL kiadványai, I. Levéltári leltárak 7.) 15. p.; Nagy 1995, 121. p.

³⁸⁴⁵ Szabó János Győző: Az egyház és a reformáció Egerben (1553-1595). In: Agria, 15. évf. (1977) 106. p.; Sugár István: Az egri vár gazdasági, adminisztrációs és katonai szervezete. In: Agria, 29-30. évf. (1993-1994) 78. p.; Zsilinszky 1907, 93. p.; Nagy József: adalékok a XVI. századi egri reformációhoz. In: Az egri Ho Si Minh tanárképző főiskola tudományos közleményei. XIV. évf. (1978) 336. p.; l. még Wenczel 1878, 45. p.

³⁸⁴⁶ Zay Ferenc kassai főkapitány elzáratta Huszárt, mert tiszteletlenül nyilatkozott Ferdinánd királyról. Huszár kiszabadítására nagy tömeg gyűlt össze. Wick Béla: Kassa története és műemlékei. Wiko, 1941. 73. p.; Zsilinszky 1907, 93. p.; Dienes Dénes: A történelmi tiszáninneri református egyházkerület a 16. században. In: Historia Ecclesiastica, 2. évf.? (2011) 1. sz. 48. p.

³⁸⁴⁷ Kubinyi András: Miskolci jogbágykérvények 1563-ból. In: A Hermann Ottó Múzeum évkönyve, 3. évf. (1963) 69. p.; Szakály Ferenc: története. II. köt. 1526-tól 1702-ig. Miskolc, 1998. 64. p.; Czeglédy Ilona: Élet a diósgyőri várban. Miskolc, 2000. (Tanulmányok Diósgyőr történetéhez 7.) 19. p.; Szendrei János: A diósgyőri vár története. In: Hadtörténelmi Közlemények, 28. évf. (1927) 306. p.

³⁸⁴⁸ Szabó János Győző: Az egri vár főkapitányainak rövid életrajza. In: Az egri vár híradója. 17. köt. Szerk.: Szabó János Győző. Eger, 1982. (Eger Vára Baráti Köre) 13. p.; Sugár István: Az egri vár ügyi és puskái. In: Az egri vár híradója, 21-22. sz. (1990), 29. p.

³⁸⁴⁹ Sugár 1990, 29. p.; Lénárt Andor: Az egri vár leltára 1564-ben. In: Az egri vár híradója, 21-22. évf. (1990) 50-51. p.

1565 tavaszán Ferdinánd Thurzó vezetésével bizottságot nevezett ki a felső-magyarországi jövedelemigazgatóság ellenőrzésére és működésének felszámolására, a Szepesi Kamara megalapításának előkészítésére.³⁸⁵⁰

1567. április 8-án az uralkodó egy ideiglenes háromtagú bizottságot nevezett ki a felső-magyarországi jövedelmek irányítására.³⁸⁵¹

1570-ben Franz Poppendorf erődítési főbiztos, Niklas Graf zu Salm, Andreas Kielman komáromi kapitány és Paczoth János mellett tagja a felső-magyarországi helyzet felmérésére kiküldött kamarai bizottságnak.³⁸⁵²

4. diplomáciai tevékenység

1550-ben az országgyűlés a Morvaországgal fennálló határviták rendezésére kiküldött szakolcai bizottság tagjává választotta.³⁸⁵³

5. szerzett birtokok

1526. december 26-án kelt oklevelében Mária királyné a mohácsi ütközetben elesett Paksy Balázs győri püspöki stallumát és birtokait, továbbá Győr megye ispáni tisztét adományozta neki (Gecsényi szerint már 1527/28-ban, viszont szerinte csak 1529-ben kapta meg két esztendőre a maga számára; Erdélyi szerint a jövedelmeit a király Hans Hoffmann kincstartónak adta neki nyújtott kölcsöneiért cserébe.).³⁸⁵⁴

1544-től élvezhette a nyitrai püspökség javadalmait (Thurzó Elek meghat, özvegye átadta a birtokokat).³⁸⁵⁵

1553-ban megkapta a szalkai apátság javadalmát (tulajdonképpen a kegyúri jogot).³⁸⁵⁶

1556-ban jogot kapott Árva várának zálogból való kiváltására.³⁸⁵⁷

1558-ban adományt nyert a Trencsén megyei Lietava várára.³⁸⁵⁸ Ugyanebben az évben megszerezte az Ugocsa megyei Zewlest és a Bihar megyei Waradot,³⁸⁵⁹ továbbá a Szepes megyei Lenchkyt.³⁸⁶⁰

1560-ban életére szólóan elnyerte a Pozsony megyei Nagygutor falut.³⁸⁶¹

1563-ban megszerezte Hricsó és Biccse várát.³⁸⁶²

Házat szerzett Bécsben.³⁸⁶³

1572-ben az alábbi Trencsén megyei birtokokra szerzett adománylevelet: Lethowa, raycz, Ztranska, Konska, Dywrchyna, Frywald, SSuya, Jazenowo, Zbynyow, Babkow,

³⁸⁵⁰ Szűcs 1990, 15., 18. p.; Kenyeres 2002, 584. 91. jegyzet

³⁸⁵¹ Szűcs 1990, 19. p.

³⁸⁵² Kenyeres 2002, 727. p., 61. jegyzet

³⁸⁵³ Gecsényi 2010, 15. p.; Lukinich 1943, 242. p.

³⁸⁵⁴ Gecsényi 2010, 5-6. p.; Erdélyi Gabriella. Hieronim Laski konstantinápolyi jelentése egy Ferdinánd-párti főúr tollán. Megjegyzések a sztambuli tárgyalások (1527-1528) történetéhez. In: Fons, 3. évf. (1996) 3. sz. 330. p. 75. jegyzet

³⁸⁵⁵ Gecsényi 2010, 10. p.; P. Gyenis 1936, 88. p.; Wenczel 1878, 40-43. p.

³⁸⁵⁶ Gecsényi 2010, 16. p.; MNL OL A 57 Libri regii 4. köt. 448-449. p.

³⁸⁵⁷ Az eset hátterében az állt, hogy a Thurzó család a kihalás szélére került, és egyedül Ferenc volt korban alkalmas a továbbvitelére. Alátámasztja ezt, hogy Ferenc ígéretet kapott, hogy ha házasságot kötne és fia születne, akkor ő is megtarthatja az uradalmat. Gecsényi 2010, 16. p.; Zsilinszky 1907, 69. p.; MNL OL A 57 Libri regii 3. köt. 273-274. p.; 1568-ban még ő volt a vár birtokosa egy kamarai összeírás alapján. L. Kenyeres 2002, 31. p.; Wenczel 1878, 44. p.

³⁸⁵⁸ Gecsényi 2010, 18. p.; Zsilinszky 1907, 69. p.; l. még MNL OL A 57 Libri regii 3. köt. 558-559. p., 582-583. p.

³⁸⁵⁹ MNL OL A 57 Libri regii 2. köt. 558-559. p.

³⁸⁶⁰ MNL OL A 57 Libri regii 3. köt. 544. p.

³⁸⁶¹ Gecsényi 2010, 19. p.; MNL OL A 57 Libri regii 3. köt. 676. p.; Wenczel 1878, 44. p.

³⁸⁶² Gecsényi 2010, 19. p.; MNL OL A 57 Libri regii 3. köt. 801-802. p.; Lukinich 1943, 277. p.; 1568-ban még az ő kezén volt a vár egy kamarai összeírás szerint. L. Kenyeres 2002, 32. p.

³⁸⁶³ Gecsényi 2010, 20. p.

Podhory, Lethawka, Brozany, Bytharowy, Zthrazow, Banowa, Bythchycza, Ternow, Wysnowe, Lychka, Zwynna, Cherna, Kmezowalehotka.³⁸⁶⁴

1574-ben az alábbi birtokokra szerzett inscriptiót 20 249 forintért: Trencsén; Rycho; Byche; Kysbiche; Jeszenycze; Stupne; Brwnysche; Papradno; Pssurnowycze; Petrowycze; Kolarowycz; Rowne; Rymanowycze; Dlwhopolya; Lehota; Felseohrychow; Alsohrychow; Podhrady; Zawadepeklyna; Hlubak; Chotessowa; Oblazow; Jablanowa.³⁸⁶⁵

Az Udvari Kamara elnökeként évi 1400 rajnai forint volt a fizetése.³⁸⁶⁶

6. szerzett rangok

7. házastárs, gyermekek

1556-ban kilépett az egyházi rendből és házasságot kötött Kosztka Miklós leányával, Borbálával; gyermekeik nem születtek.³⁸⁶⁷ Borbála halála után, 1562-ben elvette Zrínyi Miklós leányát, Katalint.³⁸⁶⁸ E házasságból öt vagy hat gyermek származott, négy leány és két fiú, köztük György, a későbbi nádor.³⁸⁶⁹ 1576-ban gyámság alatti csupán négy gyermekét említik: Györgyöt, Annát, Katalint³⁸⁷⁰ és Orsolyát (ők Thurzó Szaniszló felügyelete alá kerültek).³⁸⁷¹

8. egyéb

1556-ban több ízben is Bécsben tartózkodott Ferdinánd tanácsában, és napidíjat is kapott.³⁸⁷²

Házasságkötése előtt áttért az evangélikus hitre.³⁸⁷³

1558-ban Gabriel Salamanca, Dóczy Gábor és Eördögh Péter mellett részt vett Kassa, Murány, Eger és más végvárok jövedelmeinek összeírásában.³⁸⁷⁴

1559-ben Ferdinánd javaslatot kért a Magyarországon felállítandó főbányagrófi hivatal vezetőjének személyére.³⁸⁷⁵ Christoph von Tanhausen báró krajnai kapitány és Georg Singer

³⁸⁶⁴ MNL OL A 57 Libri regii 3. köt. 1033. p.

³⁸⁶⁵ MNL OL A 57 Libri regii 3. köt. 1081-1082. p.

³⁸⁶⁶ Gecsényi 2010, 21. p.

³⁸⁶⁷ Gecsényi 2010, 17., 19. p.; B. Damjanovics és Baán 1557-re teszi ugyanezt. B. Damjanovics–Baán 1997, 157. p.; Zsilinszky 1907, 69. p.; Takáts 1925, 17. p.; Wenczel 1878, 40. p.

³⁸⁶⁸ Gecsényi 2010, 19. p.; Payr 1924, 276., 413., 809. p.; B. Damjanovics–Baán 1997, 157. p.; Zsilinszky 1907, 69. p. A házasság egyházi vonatkozásaira l. Kühár Flóris: Thurzó Ferenc nyitrai püspök házassága. In: Katolikus Szemle 37. évf. (1923) 10. sz. 635-636. p.; Takáts 1925, 17. p.; Lukinich Imre: A Zrínyiek családtörténetéhez. In: Turul, 38-39. évf. (1924-1925) 35. p.; Nagy Miklós: A Ghyczyek a magyar nemzet történetében. In: Turul, 43. évf. (1929) 27. p.

³⁸⁶⁹ Gecsényi 2010, 19. p.; A hat gyermekre l. B. Damjanovics–Baán 1997, 157. p. Györgyre l. még Hógye 1999, 85. p.; Györgyöt említi Szigethy Lajos: Luther lelke. Bp., 1926. 37. p.; Zsilinszky 1907, 69. p.; életére l. Mályusz 1934, 4. p. 4. jegyzet; Wenczel 1878, 40. p.

³⁸⁷⁰ Katalin 1589-ben Révay Gábor felesége lett. Pálffy 2009, 15. p.

³⁸⁷¹ MNL OL A 57 Libri regii 4. köt. 57-58. p.

³⁸⁷² Ember 1946, 80. p.

³⁸⁷³ Szigethy 1926, 37. p. Az adat hitelességét jelentősen csökkenti, hogy Thurzó Eleket említi Ferenc apjaként, holott Jánostól származott. Payr Sándor szerint felesége, Zrínyi Katalin is református hitű volt (bár nem említi, hogy mikor, így elképzelhető, hogy csak második házassága alatt tért át). Payr 1924, 255. p.; Payr Sándor: Szenczi Fekete István, hagyott püspök. Egy viharos életpálya I. Lipót és Thököly korából. Sopron, 1918. 4.; Zsilinszky 1907, 69. p.; id. Frivaldszky János: Trencsén megye múltjából. A rajeci völgy a reformáció és a katolikus restauráció korában. In: Credo, 13. évf. (2007) 3-4. sz. 231. p.; Fülep Lajos: Egybegyűjtött írások. III. köt. Bp., 1998. 443. p.; Minden bizonnyal tévesen datálja 1544-re áttérését Szabó György Piusz. Szabó György Piusz: ferencrendiek a magyar történelemben. Bp., 1921, 180., 308. p.; Czeizel 1900, 87. p.; Kónya Péter—Csepregi Zoltán: Három lutheri hitvallás Magyarországon. Eperjes, 2013. 20. p.; Almási 2005, 917. p.; Wenczel 1878, 40. p.

³⁸⁷⁴ Gecsényi 2010, 20. p.

³⁸⁷⁵ Gecsényi 2010, 21. p.

alsó-ausztriai bányamester Thurzó Ferencet tartották a legalkalmasabbnak, de magyarországi érintettsége miatt nem támogatták.³⁸⁷⁶ Ennek ellenére az Udvari Kamara őt ajánlotta.³⁸⁷⁷

1560 szeptemberében a dunai halászat (vizafozás) ügyében vezetett egy bizottságot Gregoriánczy Pál, Tahy Ferenc és Mérey Mihály részvételével.³⁸⁷⁸ Ugyanezen év nyarán és őszén részt vett a Magyar Kamara működésének, majd a Vág menti harmincadoknál történt visszaélések kivizsgálásában.³⁸⁷⁹ 1560 novemberében Zay Ferenc, Mágóchy Gáspár és Thorda Zsigmond társaságában megkezdte a felső-magyarországi jövedelmek kivizsgálását.³⁸⁸⁰

1560-ban az Udvari Kamara kezdeményezte az uralkodónál, hogy vizsgáttassa ki a Magyar Kamaránál folyó visszaasságokat.³⁸⁸¹ Az 1560. július 29-én kiadott instrukció Bornemissza Abstemius Pál magyar királyi tanácsost és nyitrai püspököt, Thurzót és a frissen kinevezett kamarai tanácsost, Thurzó Ferencet bízta meg a feladattal.³⁸⁸² A biztosok páratlan gyorsasággal működtek: augusztusban már be is nyújtották jelentésüket.³⁸⁸³

1561-ben részt vett Balassa Menyhárt Ferdinánd oldalára való átpártolásában.³⁸⁸⁴

1565-ben ismét komolyan felmerült neve a főbánygrófi tisztség betöltésekor (visszautasította; ekkoriban hivatalt már nem, csak alkalmi megbízatásokat vállalt).³⁸⁸⁵

1565-ben a Perényi-féle jószágok ügyében járt el királyi biztosként.³⁸⁸⁶

Részt vett az 1566-os pozsonyi országgyűlésen.³⁸⁸⁷

1566-ban Károly főherceg javasolta részvételét a Szepesi Kamara felállítását előkészítő bizottságba.³⁸⁸⁸

1567-ben Lazarus von Schwendi kérte segítségét a Szepesi Kamara felállítása kapcsán.³⁸⁸⁹

1568 tavaszán Thurzó Ferenc vezetésével egy bizottság mérte fel az egri várat.³⁸⁹⁰

1570-bn Miksa Károly főherceg mellé rendelte.³⁸⁹¹

1571-bn építtette a biccsei kastélyt, valószínűleg akkoriban született fiaak, Györgynek.³⁸⁹²

1572-ben Czobor Imre és Révay Mihály őt javasolták nádori helytartónak, ő pedig az előbbieket (végül Czobor töltötte be a posztot).³⁸⁹³

1572-ben Rudolf főherceg koronázásán ő vitte Szent István kardját.³⁸⁹⁴

„Róla csak akkor fogunk kellőleg méltányló ítéletet hozhatni, ha majd Magyarország XVI. századi államigazgatási történelme alaposan és részletesen át lesz tanulmányozva.”³⁸⁹⁵

---

³⁸⁷⁶ Gecsényi 2010, 21. p.; Ember 1946, 302. p.

³⁸⁷⁷ Gecsényi 2010, 21. p.

³⁸⁷⁸ Gecsényi 2010, 20. p.

³⁸⁷⁹ Gecsényi 2010, 20. p.

³⁸⁸⁰ Gecsényi 2010, 20. p.

³⁸⁸¹ Gecsényi 2010, 22. p.

³⁸⁸² Gecsényi 2010, 22. p.

³⁸⁸³ Ez az irat lett alapja az 1561-ben kiadott új instrukciónak.

Gecsényi 2010, 22-23. p.

³⁸⁸⁴ Házi Jenő: Balassa Menyhért árultatásának szerzője. In: Magyar Nylev, 24. évf. (1928) 3-4. sz. 98-104. p.

³⁸⁸⁵ Gecsényi 2010, 24. p.

³⁸⁸⁶ Gecsényi 2010, 24. p.

³⁸⁸⁷ Gecsényi 2010, 24. p.

³⁸⁸⁸ Gecsényi 2010, 24. p.

³⁸⁸⁹ Gecsényi 2010, 24. p.

³⁸⁹⁰ Szabó 1982, 16. p.

³⁸⁹¹ Gecsényi 2010, 24. p.

³⁸⁹² Fabiny Tibor: A reformáció évszázados ünnepei hazánkban. In: Evangélikus Naptár, 1967. 27. p.

³⁸⁹³ Gecsényi 2010, 24. p.

³⁸⁹⁴ Gecsényi 2010, 24. p.

³⁸⁹⁵ Wenczel 1878, 62. p.

Török István

1. családi háttér: szülők társadalmi besorolása, családi birtokok, nemzetiség

2. képzettség: tanulmányok, nyelvtudás, gazdasági ismeretek

3. életpálya állomásai, viselt tisztségek, hivatalok

- Újváros oppidum bírása³⁸⁹⁶ (1516)
- a Magyar Kamara tanácsosa³⁸⁹⁷ (1528-)

3./a) kamarai kiküldetések

4. diplomáciai tevékenység

5. szerzett birtokok

6. szerzett rangok

7. házastárs, gyermekek

8. egyéb

Elképzelhető, hogy azonos azzal a Therjék Istvánnal, akinek apja, Elek telkeket cserélt 1516-ban.³⁸⁹⁸

Török István 1519-ben részt vett egy perben.³⁸⁹⁹

Elképzelhető, hogy azonos azzal a Terjék Istvánnal, aki testvérével, Lászlóval 1525-ben a zalavári apátság bérlője volt.³⁹⁰⁰

Talán rokona volt az a Therjék Antal, aki 1529-ben vagy korábban Ferdinánd pártjára állt.³⁹⁰¹

1543-ban perben szerepelt.³⁹⁰²

³⁸⁹⁶ Erősen kérdéses az azonosság! MNL OL Q 144 Orczy család levéltára DL-DF 73546.

³⁸⁹⁷ 1528-: Ember 1946, 119., 131. p.

³⁸⁹⁸ Kóta Péter: Középkori oklevelek Vas megyei levéltárakban. I. Regeszták a vasvári káptalan levéltárának okleveleiről (1130) 1212-1526. Szombathely, 1997. 210. p. no. 642., l. még MNL OL Q 10 Magyar Nemzeti Múzeum Törzssanyag DL-DF 47644. A vasvári káptalan átírja Lajos király 1525. április 28-án kelt oklevelét, amelyben Therjék István is szerepel., 47646., 47670., 47644.

³⁸⁹⁹ Szabó Dezső: A magyar országgyűlések története II. Lajos korában. Bp., 1909. 157. p.

³⁹⁰⁰ Bilkei Irén: Mohács előtt... Zala megye Jagelló-kori történetének vázlata. In: A történettudomány szolgálatában. Tanulmányok Gecsényi Lajos tiszteletére. Budapest–Győr, 2012. 66. p.

³⁹⁰¹ Bilkei Irén: A zalavári és a kapornaki konventek hiteleshelyi levéltárának regesztái 1527-1541. Zalaegerszeg, 1999. (Zalai Gyűjtemény 47.) 66. p., l. még teljes szövegét itt: Nagy Imre–Páur Iván–Ráth Károly–dezső: Hazai okmánytár. IV. köt. Győr, 1867. 449. p. no. 316.

³⁹⁰² Bilkei Irén: A zalavári és kapornaki konventek hiteleshelyeinek oklevélregesztái 1542-1544. Zalaegerszeg, 2002. (Zalai Gyűjtemény 54.) 60. p. no. 289.

Turkovith Miklós (?-1542³⁹⁰³)

1. családi háttér: szülők társadalmi besorolása, családi birtokok, nemzetiség

Valószínűleg rokona az a Turkovith Miklós, aki a sárvári uradalom „belső embere” volt.³⁹⁰⁴

2. képzettség: tanulmányok, nyelvtudás, gazdasági ismeretek

3. életpálya állomásai, viselt tisztségek, hivatalok

- fehérvári harmincados³⁹⁰⁵ (Mohács előtt-1530-as évek elején)
- kamaramester/pénztárnok/számadásmester³⁹⁰⁶ (1528)
- a Magyar Kamara tanácsosa³⁹⁰⁷ (1528-1529?)
- budai főbíró³⁹⁰⁸ (1534-1535, -1541-1542)

3./a) kamarai kiküldetések

4. diplomáciai tevékenység

5. szerzett birtokok

6. szerzett rangok

7. házastárs, gyermekek

Fia bécsi egyetemi tanulmányainak befejezése után, az 1540-es években nem tért vissza a török által megszállt Budára, hanem Pozsonyban telepedett le.³⁹⁰⁹ Először a szenci, majd a galgóci, végül az újhelyi harmincad írnokaként tevékenykedett, később Bánffy Lászlónál vállalt állást.³⁹¹⁰ Apjához hasonlóan szoros kapcsolatban volt Nádasdy Tamással, aki támogatta őt.³⁹¹¹

---

³⁹⁰³ 1542: Bessenyei 2001, 24. p., Bessenyei 2007, 33. p.; é. n. (Werböczy halála után nem sokkal, a pestisben): Jankovich Miklós: Werböczy Istvánnak békabizonyított halála, s temetése eltörli Praynak s Gustermannnak állításait. In: Tudományos Gyűjtemény, 13. évf. (1829) 22, 26. p.

³⁹⁰⁴ Kerecsényi Dezső: Humanizmus és reformáció között. In: Magyarágtudomány, 3. évf. (1937) 1-4. sz. 142. p.

³⁹⁰⁵ Mohács előtt: Bessenyei 2007, 33. p., 1526: Soós Ferenc: A középkori Magyarország gazdasági- és pénzügyigazgatási tisztviselői. In: Numizmatikai Közöny, 112-113. évf. (2013-2014) 116. p. (hivatkozva: 1526. 07. 24.: DF 241327.); 1530-as évek elején: Kubinyi András: Budapest története II. A későbbi középkor és a török hódoltság idején. Bp., 1975. 223. p.

³⁹⁰⁶ 1528: Gecsényi 2001, 56. p., a szöveg arra enged következtetni, hogy korábban is kamaramester volt. Gecsényi 2008-ban már Kisserey Ferenc a pénztárnok, és Thurkovith a számadásmester! Gecsényi 2008, 478. p., számadásmesterségére l. 1528-: Gecsényi 2008, 478. p. 1528: Gecsényi 2001, 56. p., a szöveg arra enged következtetni, hogy korábban is kamaramester volt

³⁹⁰⁷ 1528: Gecsényi 2001, 56. p. minden bizonnyal egészen 1529-ig betöltötte tisztségét

³⁹⁰⁸ 1534/1535: Kubinyi András: Tanulmányok Budapest történetéről. II. köt. Bp., 2009. (Várostarténeti tanulmányok 10.) 506. p. 386. jegyzet, Kubinyi András: A budai német patríciaus társadalmi helyzete családi összeköttetéseinek tükrében a XIII. századtól a XV. század második feléig. In: Levéltári Közlemények, 42. évf. (1971) 2. sz. 260. p. 386. jegyzet, hivatkozva: MNL OL E 185 Nádasdy-misszilisek, V. 2. cs. vége, -1541: Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen. Magyarország 3. kötete. Budapest, 1893. 44. p., 1541: Bessenyei 2001, 23. p., Kubinyi 1971, 260. p. 386. jegyzet, hivatkozva: Verancsics II. köt. 47-48. p., Nagy 1857, 5. p. 2. jegyzet (hivatkozva: Bornemissza Tamás emlékiratát, amelyet Podhraczky adott ki a két magyar krónikáról szóló művében); 1541-1542: Kubinyi 1975, 230. p. Kubinyi 2009, 506. p. 386. jegyzet, é. n., kétszer: Bessenyei 2007, 33. p.

³⁹⁰⁹ Bessenyei 2001, 24. p., Bessenyei 2007, 33. p.

³⁹¹⁰ Bessenyei 2001, 24. p., Bessenyei 2007, 33. p.

³⁹¹¹ Bessenyei 2001, 24. p., Bessenyei 2007, 33. p.

Amikor vissza akart kerülni a Magyar Kamarához, Bánffy László erdélyi püspök (akinek korábban szolgált) támogatta ebbeli törekvését.³⁹¹² 1570-ből ismerjük róla az utolsó adatot.³⁹¹³

8. egyéb

Turkovith még fehérvári harmincadusként Dévai Bíró Mátyást, Sylveter Jánost és Bebek Imrét Nádasdy Tamás figyelmébe ajánlotta.³⁹¹⁴ Zermegh Jánost Turkovith és Szentiványi Pál ajánlották Thurzó Elek országbíró és királyi helytartó figyelmébe; 1538-ban már az ő szolgálatában állt.³⁹¹⁵

Buda 1529-es ostroma után Turkovith befolyása jelentős lett, mert kitartott János király mellett.³⁹¹⁶

Ránk maradt Ferdinánd számára kiállított *salvus conductusa*, amely 1534. október 20-án kelt.³⁹¹⁷

Lutheránus volt.³⁹¹⁸

Hivatali működésére egyetlen iratot találtam: 1528-ban ő és Kisserényi Ferenc kérték Ferdinándot, hogy rendelje a Magyar kamara tanácsosait Budára.³⁹¹⁹

Ő volt Budán a török párt feje.³⁹²⁰

1541-ben budai bíró, de Buda átadásakor beteg volt, ezért albirája, Pálczán Péter engedte be a német csapatokat.³⁹²¹

1541. augusztus 29-én elkísérte János Zsigmondot a szultán táborába.³⁹²² Nem sokkal később megparancsolták neki, hogy vezesse be a török csapatokat Budára, amit ő meg is tett.³⁹²³

Szilády Áron a „Régi magyar költők tárában” fedezett fel adatot arra, hogy Turkovich Miklós budai bíró befolyásolta a székesfehérváriakat a reformatio érdekében.³⁹²⁴

³⁹¹² Bessenyei 2001, 24. p., Bessenyei 2007, 33. p.

³⁹¹³ Bessenyei 2001, 24. p., Bessenyei 2007, 33. p.

³⁹¹⁴ Kubinyi 1975, 223. p.

³⁹¹⁵ Sörös Pongrácz: Zermegh János és munkája. I. közl. In: Századok, 41. évf. (1907) 2. sz. 105. p.

³⁹¹⁶ Bácskai Vera–Gyáni Gábor–Kubinyi András: Budapest története a kezdetektől 1945-ig. Bp., 2000. (Vároštörténeti tanulmányok 6.) 67. p. Az állítás furcsa, ugyanis Turkovith Ferdinánd kincstári tisztviselője volt, akkor miért állt volna ki János mellett?

³⁹¹⁷ Buzási János: Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Bécs: A Birodalmi Levéltárak magyar vonatkozású iratai I. kötet: A Birodalmi Udvari Tanács és a Birodalmi Udvari Kancellária levéltára 1. rész. Budapest, 1979. (Levéltári leltárak 76.) 46., 81. p., jelzet: Miscellanea Gratialis der Lateinische Expedition, 72. csomó, továbbá Reichregisterbücher 2. köt. fol. 183. *Salvus conductus* Tamás egri custosnak és Turkovith Miklósnak.

³⁹¹⁸ Zolnay László: Budavári kövek és a reformáció. In: Diakonia – Evangélikus Szemle, 1979. 36. p., I. még Bessenyei 2007, 33. p. (csak annyit említ, hogy csatlakozott a reformációhoz)

³⁹¹⁹ Turkovith Miklós és Kisserényi Ferenc levele Ferdinándhoz, amelyben kéri, hogy rendelje Budára a Magyar Kamara tanácsosait. Buda, 1528. március 21. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 8. Konv. 67.

³⁹²⁰ Bessenyei 2007, 33. p.

³⁹²¹ Szalay László: Magyarország története. 4. köt. Pest, 1865. 228. p. Szalay szerint tényleg beteg volt ekkoriban.

³⁹²² Szalay 1865, 237. p.; Pauler Gyula: Buda ostroma Rogendorf által, bevétele Szolimán által 1541. I. közl. In: Vasárnapi Ujság, 6. évf. (1859) 19. sz. 219-220. p.; Pauler Gyula: Buda ostroma Rogendorf által, bevétele Szolimán által 1541. II. közl. In: Vasárnapi Ujság, 6. évf. (1859) 6. sz. 231. p.

³⁹²³ Pauler Gyula: Buda ostroma Rogendorf által, bevétele Szolimán által 1541. VI. közl. In: Vasárnapi Ujság, 6. évf. (1859) 24. sz. 278. p.

³⁹²⁴ Károly János: Fejér vármegye története. 1. köt. Székesfehérvár, 1896. 470. p.

Újlaky János (?-1578³⁹²⁵)

15. családi háttér: szülők társadalmi besorolása, családi birtokok, nemzetiség

Családja Szatmár megyében bukkant fel először a XV. században (birtokaik elhelyezkedése alapján azonosítom Ferenc ágát ezzel az Újlaky-ággal).³⁹²⁶ Ferenc előkelő családból származott, de nem volt gróf, mint egyesek állítják.³⁹²⁷ A família a XV. század végén magának mondhatta Gyügyét, Mezőbikót és Szamosújlakot, valamint alonthei és Vármegye pusztákat.³⁹²⁸ Talán bírták Galócz pusztát is Veszprém megyében.³⁹²⁹ 1549-ben János bírt a Szabolcs megyei Bákán (Baka) 3 portát, 2 portát Gyüren, kettőt Ladányban.³⁹³⁰ Szatmárban ugyanekkor Kiszadányban egy, Sárközújlakon és Szamosújlakon pedig 3-3 portát mondhatott magáénak.³⁹³¹ Nagy Iván a család történetének 16. századi szakaszát nem tárgyalja, így Jánosról sem ejt szót.

2. képzettség: tanulmányok, nyelvtudás, gazdasági ismeretek

1546-ban a padovai egyetem hallgatója volt.³⁹³² 1543-ban a bécsi egyetemre is be volt iratkozva.³⁹³³ Anyanyelvén kívül horvátul, latinul és talán valamennyire olaszul is tudott.³⁹³⁴ Gregoriancz zágrábi püspök így jellemezte: „vir excellence, litteris et vitae probitate insignis”.³⁹³⁵

3. életpálya állomásai, viselt tisztségek, hivatalok

- bencés szerzetes³⁹³⁶
- pozsonyi kanonok³⁹³⁷
- feltehetőleg Révay Ferenc familiárisa volt, ugyanis őt küldte fiaihoz egy levéllel (1549 októberében érkezett meg Padovába).³⁹³⁸
- a Magyar Tanács tagja³⁹³⁹ (1559)

---

³⁹²⁵ Chobot szerint egy 1578. március 28-án kiállított okiratban szerepel utoljára, április 12-én pedig már kinevezték utódát, így e két dátum között halt meg. Chobot 1917, 550. p.

³⁹²⁶ Nagy 1865, 393. p.

³⁹²⁷ Chobot 1917, 548. p.

³⁹²⁸ Nagy 1865, 393. p.

³⁹²⁹ A pannonhalmi konvent: „religiosus vir, frater Martinus abbas ecclesie beati Georgii martiris de Jaszfa” kérésére átírja Újlaky Jánosnak, Galócz veszprémmegyei pusztá adományozásáról szóló 1409-i levelét. Pannonhalma, 1533. november 1. A regesztát kiadja: Egyháztörténeti Emlékek a magyarországi hitújítás korából. II. köt. 1530-1534. Szerk.: Bunyitay Vince–Rapaics Rajmund–Karácsonyi János. Bp., 1904. 291. p.

³⁹³⁰ Maksay 1990, 686., 691., 694., 713. p., l. még Acsády 1890, 45., 49. p.

³⁹³¹ Maksay 1990, 729., 738. p.

³⁹³² 1546: Juhász Kálmán: Egy esztergomi kanonok mint főúri nevelő a XVI. században. In: Esztergom Évlapjai, 7. évf. (1934) 1-2. sz. 30. p., é. n.: Bartoniek 1975, 341. p., Chobot 1917, 548. p., Bártfai Szabó 1904, 16. p. Veress Endre egyik idézett művében sem találtam erre adatot., é. n.: Frankl 1873, 273. p.

³⁹³³ Chobot 1917, 548. p. Erre utalhat Gecsényi, amikor magasan képzettként említi. Gecsényi 2008a, 482. p.; Kissné Bognár 2004, 59. p. no. 172.

³⁹³⁴ *Opinio consiliariorum Hungarorum „super articulo literarum Augerii oratprs, quo ille dimissionem et alium sibi successorem postulat”*, utódként javasolják Péter csanádi prépostot (Petrus Paulinus csanádi püspök 1561-ig), Újlaky János tinnini választott püspököt (Újlaky János 1555-1560 között tinnini püspök), Rákóczy Györgyöt, és Péchy Gáspárt, a követnek tudni kell magyarul, horvátul, olaszul és latinul, legjobb a választott csanádi lehetne, aki mind a négyet tudja, többi csak hármát (olasz nem), egyházi is mehet, a többiek, de különösen a francia király előszeretettel küld egyháziakat, foglyok ügye, majd budai pasáról írjon Paksy János neki. s. d. (1562 előtt). ÖStA HHStA Türkei I. Karton 29. Konv. 1572. XI-XII., s. d. fol. 82-85. Bár nehéz a kortársakkal vitába szállni, de talán feltételezhetjük, hogy ha Padovában járt egyetemre, akkor az olasz nyelvet is elsajátította valamilyen szinten.

³⁹³⁵ Chobot 1917, 548. p.

³⁹³⁶ é. n.: Nagy Imre: Vácznak leírása. In: Tudományos Gyűjtemény, 2. évf. (1818) 4. sz. 25. p.

³⁹³⁷ é. n.: Chobot 1917, 548. p.

³⁹³⁸ Veress 1915, 41. p.

³⁹³⁹ 1559: Ember 1946, 78. p.

- tinini/knini püspök³⁹⁴⁰ (választott) (1555-1560)
- a Magyar Kamara tanácsosa³⁹⁴¹ (?-1561)
- a Magyar Kamara elnöke³⁹⁴² (1561-1569)
- váci püspök³⁹⁴³ (1560-1578)
- pilisi apát³⁹⁴⁴ (1566)

3./a) kamarai kiküldetések

1562-ben Miksa utasítására Thurzó Ferenc és Hieronymus Beck mellett átvették Detrekő várát a Fuggerektől, és átadták Balassa Menyhértnek.³⁹⁴⁵

1565-ben Mezőlaki Ferenc zalavári apát, Erasmus Mager és Weikhard ab Aursperg mellett tagja volt a szigetvári, siklói és valpói uradalmak jövedelmeinek kivizsgálására kiküldött bizottságnak.³⁹⁴⁶

³⁹⁴⁰ 1559: Ember 1946, 78. p., 1555-1560: *Opinio consiliariorum Hungarorum „super articulo literarum Augerii oratprs, quo ille dimissionem et alium sibi successorem postulat”*, utódként javasolják Péter csanádi prépostot (Petrus Paulinus csanádi püspök 1561-ig), Újlaky János tinnini választott püspököt (Újlaky János 1555-1560 között tinnini püspök), Rákóczy Györgyöt, és Péchy Gáspárt, a követnek tudni kell magyarul, horvátul, olaszul és latinul, legjobb a választott csanádi lehetne, aki mind a négyet tudja, többi csak hármat (olasz nem), egyházi is mehet, a többiek, de különösen a francia király előszeretettel küld egyháziakat, foglyok ügye, majd budai pasáról írjon Paksy János neki. s. d. (1562 előtt). ÖStA HHStA Türkei I. Karton 29. Konv. 1572. XI-XII., s. d. fol. 82-85. Püspökségének nagy része a Hódoltság területén feküdt, ezért Pozsonyban élt kamarási fizetéséből. Chobot szerint 1557-től püspök. Az 1559. évi püspöki tanácskozáson mint választott tinini püspök vett részt, tehát nem kapott pápai megerősítést. Chobot 1917, 549. p., Ferdinánd levele a pápához Újlaky kinevezése ügyében, 1556. március 26. Regesztá: Kollányi Ferenc: Regeszták a római és pármái levéltárakból. In: Magyar Történelmi Tár, 4. sorozat 6. kötet, 1905. 362-363. p. Nagy Imre tévesen állítja, hogy 1560-ban lett püspök. Nagy 1818, 25. p.

³⁹⁴¹ A kamara az 1561. augusztus 17. és 1561. december 31. közötti időszakra kifizette neki a tanácsosi és a prefektusi fizetés közti különbözetet (utóbbi 800 forintra rúgott). Ebből az következik, hogy elnöksége előtt, de talán azzal párhuzamosan is tanácsosi címet viselt. Szarka–Molnár–M. Horváth 2008, 368. p.

³⁹⁴² 1561-1568: Ember 1946, 131. p., Fallenbüchl 1988, 109. p., Az uralkodó ekkor felmentette Desewffy Jánost, és az ő helyére nevezte ki Újlakyt. Gecsényi 2010, 23. p., Ember 1942-1943, 230. p., Kenyeres 2003, 73. p., 1561-: Gecsényi 2003, 107. p., Szarka–Molnár–Horváth M. 2008, 367. p., 1561-1569: MNL OL E 554 Fol. Lat. 1725. fol. 205r-v; Chobot szerint 1569-ben lemondott, és nyugalomba vonult. Chobot 1917, 99. p., é. n.: Nagy 1818, 25. p.

³⁹⁴³ 1560-1578: Szarka–Molnár–Horváth M. 2008, 255., 262., 266., 269. p.; 1561-1568: Ember 1946, 131. p. Püspökségének nagy része a Hódoltság területére esett, így Pozsonyban élt kamarási fizetéséből. I. Ferdinánd helyezte át a tinini püspökségből Vácra. Chobot 1917, 548. p., 1561: Jerney János: A 'váci püspökség' birtok jövedelmét mutató XVI. századi magyar oklevelek. In: Tudománytár. 1840, 8. köt. 307. p., é. n.: Fallenbüchl 1988, 109. p.

³⁹⁴⁴ 1566: Szarka–Molnár–Horváth M. 2008, 334. p. Rokona, Ferenc lemondása után kapta meg az apáti címet. Amikor Oláh Miklós 1559-ben ennek igazolására Nagyszombatba rendelte, először beteget jelentett, aztán Báthy Ferenc nevű megbízottját küldte, aki azt vallotta a bizottság előtt, hogy Várdy Pál érsek beiktatta urát az apátságba, de akkor ezt nem vehette ki írásban, mert visszasietett Olaszországba, hogy folytassa tanulmányait. A bizottság úgy döntött, hogy mondjon le az apátságról, a tinini püspökség javadalmaival pedig számoljon el. Chobot 1917, 98-99. p., é. n.: Mezner Rudolf: A ciszterci rend eredete, s Zirc, Pilis és Pásztó egyesült apátságok történeti vázlat (vége). In: Religio, 856. március 15. 22. p.

³⁹⁴⁵ Miksa utasítása Újlaky Miklós, Thurzó Ferenc és Hieronymus Beck részére. 1562. július 24. ÖStA Hoffinanz Ungarn RN 10. Konv. 1562. július fol. 90-92., A fentiek jelentése a vár átvételéről. 1562. november 22. uo. fol. 102-107., Wenzel Gusztáv: A Fuggerek jelentősége Magyarország történetében. In: Értekezések a történeti tudományok köréből. 10. köt. 1882-1883. 58. p.

³⁹⁴⁶ Instrukció a szigetvári, siklói és valpói uradalmak vizsgálatára kiküldött királyi biztosoknak. ÖStA 1565. április 23. Hoffinanz Ungarn RN 12. Konv. 1566. fol. 198-208. Kiadás: Monumenta Hungariae Historica 4. Diplomataria 29.: Zrínyi Miklós, a szigetvári hős életére vonatkozó levelek és okiratok I. köt. Szerk.: Barabás Samu. Bp., 1898. 661-662. p. no. CCCXXXIX., A szigetvári vár és uradalom összeírására I. Sándor: Vizsgálat Zrínyi Miklós ellen 1565-ben. In: Századok, 39. évf. (1905) 10. sz. 889-901. p., Németh Béla: Szigetvár története. Pécs, 1903, 203-204., 291., p., Újlaky 1565. április 23-án kelt jelentését kiadja: Monumenta... 1898 663-669. p. no. CCCXXL.

4. diplomáciai tevékenység

1556. június 2-án útnak indult a lengyel királyhoz mint Ferdinánd követe, hogy kérjen titkos audienciát Erdély átadása ügyében.³⁹⁴⁷

1557-ben Batthyány Kristóf főpohárnokmester mellett Ferdinánd megbízottja az 1557. november 11-ére Varasdra összehívott országgyűlésen.³⁹⁴⁸

1560-ban ő vezette a János Zsigmonddal való béketárgyalásokkal megbízott követséget.³⁹⁴⁹

5. szerzett birtokok

6. szerzett rangok

7. házastárs, gyermekek

8. egyéb

Az 1563-as királyválasztó országgyűlésen részt vett a főrendek soraiban.³⁹⁵⁰ Részt vett az 1567-es, 1572-es és 1578-as országgyűléseken.³⁹⁵¹

1571-ben 1200 forintot kölcsönzött a királynak, ennek törlesztését 1582-ben legalább évi 200 forintonként kérelmezte unokaöccse, Újlaky Farkas.³⁹⁵² 1607-ben Újlaky Klára kérte a nagybátyja, Újlaky János által a Kamarának kölcsönadott 12 000 forint visszatérítését.³⁹⁵³

Egy alkalommal szemrehányást tett a királynak, hogy nem kapja meg kamaraelnöki fizetését, mert mindig másra kell a pénz.³⁹⁵⁴

1571-ben pártfogoltja, Georgius Hoffmann Padovában tanult.³⁹⁵⁵

---

³⁹⁴⁷ Veress Endre: Erdély fejedelmi interregnuma. (Izabella Királyné diplomáciai működése) 1551-56. külföldi levéltári kutatásai alapján. Bp., 1899. 120-121. p.

³⁹⁴⁸ Az uralkodó eredetileg ormosdi Székely Lukácsot jelölte ki, és az ő akadályoztatása miatt került sor Újlaky kinevezésére. Fraknói 1876, 617. p.

³⁹⁴⁹ Illésy János: Az Alaghy család története. In: Nagy Iván Családtörténeti Értesítő, 1. köt. (1899) 134. p.. Illésy János: A Mikófalvi (sic!) család leszármazása és története. Bp., 1902. 54-55. p.

³⁹⁵⁰ Fraknói 1876, 405. p.

³⁹⁵¹ Chobot 1917, 549. p.

³⁹⁵² Michael Lindauer, a királyi jövedelmek pozsonyi kezelője felterjeszti a különböző személyektől átvett kölcsnök kimutatását. 1576. május 16. ÖStA Hoffinanz Ungarn RN 32. Konv. 1576. május fol. 180-185., Újlaky Farkas kérelme a nagybátyja által folyósított kölcsön törlesztése ügyében. 1582. május 10. uo. Konv. 1582. május fol. 110-117.

³⁹⁵³ Mátyás főherceg információt kér a fenti ügyben a Magyar Kamarától. 1607. június 26. ÖStA Hoffinanz Ungarn RN 93. Konv. 1607. június fol. 283.

³⁹⁵⁴ Galla Ferenc: Otrókosi Főris Ferenc gályarab Rómában. In: magyar egyháztörténeti vázlatok. 10. köt. Bp., 1998. 198. p.

³⁹⁵⁵ „Georgius Hoffmann UHugarus, in Camera Cassoviensi regius secretarius, cliens episcopi Vaciensis, Paduae in aedibus Catherinae Murarae al Pozzo della vacca.” Veress 1915, 81. p. Elképzelhető, hogy kliensét bejuttatta a kassai kamarához, és tanulmányaiban is támogatta.

Zermegh János (1504³⁹⁵⁶-1584³⁹⁵⁷)

16. családi háttér: szülők társadalmi besorolása, családi birtokok, nemzetiség

Régi szlavóniai eredetű nemesi család sarja.³⁹⁵⁸ Apja, Zermegh Mátyás Varasd megyében, a régi Drávaszentgyörgy táján volt birtokos, anyja Nyitra megyei nemesasszony, Rajcsányi Júlia (lászlófalvi Eördögh János özvegye).³⁹⁵⁹ A török terjeszkedés miatt szlavóniai birtokai minden bizonnyal keveset vagy semmit sem jövedelmeztek.³⁹⁶⁰ Apja Nyitra megyében is birtokos volt, ami megokolja felesége származását.³⁹⁶¹ A házasságból három fiú származott: István, János és Mátyás.³⁹⁶² Nyitra megyében volt szerény birtoka.³⁹⁶³

2. képzettség: tanulmányok, nyelvtudás, gazdasági ismeretek

Kiváló képzésben részesült.³⁹⁶⁴ Családja Szapolyaiakkal való kapcsolata révén annak titkára, Ravonyi Mihály mellett nyerhette el képzettsége betetőzését.³⁹⁶⁵ A bécsi egyetemen tanult.³⁹⁶⁶ Humanista műveltséggel rendelkezett.³⁹⁶⁷ A pozsonyi szellemi élet résztvevője.³⁹⁶⁸ Történeti munkája (Forgách Simon dunáninneni főkapitány biztatására írta meg³⁹⁶⁹): *Historia rerum gestarum inter Ferdinandum et Johannem Ungariae Reges usque ad ipsius Joannes obitum*, amely 1662-ben jelent meg először nyomtatásban Amszterdamban, de kéziatban korábban is széles körben ismert volt).³⁹⁷⁰

³⁹⁵⁶ 1504: R. Várkonyi Ágnes: A budai királyi vár és várnegyed mint politikai, gazdasági és kormányzati központ. In: *Tanulmányok Budapest Múltjából*, 29. Ünnepi szám a magyar állam ezeréves fennállásának tiszteletére. A budavári királyi palota évszázadai. Kiállítás a Budapesti Történeti Múzeumban 2000. március–2001. január. Konferencia 2000. május 30–31. Bp., 2001. 38. p., *Történelem–Kép. Szemelvények múlt és művészet kapcsolatáról Magyarországon*. Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában 2000. március 17.–szeptember 24. Szerk.: Mikó Árpád–Sinkó Katalin. Bp., 2000 (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 2000/3.) 374. p., *Brodarics-émlékkönyv* 2011, 36. p., *Bartoniék Emma: a XVI–XVII. századi magyarországi történetírás történetéből*. Bp., 1975. 87. p., Sörös Pongrácz: Zermegh János és munkája. I. közl. In: *Századok*, 41. évf. (1907) 2. sz. 98. p., *Magyar Életrajzi Lexikon*. 2. köt. Bp., 1982. 1070. p.

³⁹⁵⁷ 1584: R. Várkonyi 2001, 38. p., Mikó–Sinkó 2000, 374. p., *Brodarics-émlékkönyv* 2011, 36. p., *Bartoniék* 1975, 88. p., Szinnyei József *Magyar írók élete és munkái*. 14. köt. Bp., 1914. 1801. p., *MÉL* 1982, 1070. p., Nagy 1865, 361. p.

³⁹⁵⁸ Gecsényi 2003, 106. p., Gecsényi 2008a, 482. p., *Bartoniék* 1975, 87. p., Sörös 1907a, 98. p., Szinnyei József *Magyar írók élete és munkái*. 14. köt. Bp., 1914. 236. p., *MÉL* 1982, 1070. p., Nagy 1865, 360. p.

³⁹⁵⁹ *Bartoniék* 1975, 88. p., Sörös 1907a, 98. p., Szinnyei 1914, 1800. p., Nagy 1865, 360. p.

³⁹⁶⁰ Sörös Pongrácz: Zermegh János és munkája. Második és befejező közlemény. In: *Századok*, 41. évf. (1907) 3. sz. 219. p.

³⁹⁶¹ Sörös 1907a, 98. p.

³⁹⁶² Sörös 1907a, 98. p.

³⁹⁶³ Gecsényi 2003, 106. p., l. még Borovszky Samu: *Magyarország vármegyéi és városai*. Nyitra vmegye. Bp., 1899. 683. p., Acsády szerint mindösszesen 2 portát bírt. Acsády 1890, 37. p.

³⁹⁶⁴ Sörös 1907a, 99. p.

³⁹⁶⁵ *Bartoniék* 1975, 88. p., bátyja is Szapolyai udvarában vállalt szolgálatot. Sörös 1907, 99. p., Szinnyei 1914, 1800. p., Podhradczyk 1839, 236–237. p.

³⁹⁶⁶ Gecsényi 2001, 61. p.

³⁹⁶⁷ Gecsényi Lajos: Egy kamarai tisztviselő a XVI. században. Nagyváthy Ferenc. In: Gecsényi Lajos: *Gazdaság, társadalom, igazgatás. Tanulmányok a kora újkor történetéből*. Győr, 2008. 2008, 401. p. (a továbbiakban: Gecsényi 2008b), Szinnyei 1914, 1800. p.

³⁹⁶⁸ Gecsényi 2003, 106. p., Gecsényi 2008a, 482. p., Talán a számadások minőségének rovására is sokat forgolódott az irodalmi élet résztvevői között. Sörös 1907a, 112. p.

³⁹⁶⁹ *Bartoniék* 1975, 88. p., Sörös 1907b, 223–224. p. A művét visszavonulása után írta, nem pedig 1540 körül, amint Podhradczyk tévesen feltételezi. Podhradczyk 1839, 239–240. p., Bártfai Szabó László: *A Hunt-Pazman nemzetségbeli Forgách család története*. Esztergom, 1910. 304. p.

³⁹⁷⁰ Gecsényi 2003, 106. p., Gecsényi 2008a, 482. p., magyarul l. Zermegh János: *Emlékirat a Ferdinánd és János, Magyarország királyai között történt dolgokról*. In: Kulcsár Péter: *Krónikáink magyarul*. III./2. Bp., 2007. l. még Papp Júlia: „Ob Hungriam pacis et belli arbitur ilustratam”. In: *Folia Historica*, XXIII. évf. 2002. 1. köt. 156., 159. p., Oborni Teréz–Varga Szabolcs: *A béke mint hatalmi propaganda eszköze Jagelló (II.) Ulászló és Szapolyai (I.)*

3. életpálya állomásai, viselt tisztségek, hivatalok

- íródeák János király kancelláriáján³⁹⁷¹
- Erdődy Simon zágrábi püspök (ekkor még Szapolyai-párti) számvevője³⁹⁷² (1527/1528-1529)
- Várallyai Szaniszló fehervári prépost deákja³⁹⁷³ (1530-1539?)
- Thurzó Elek titkára³⁹⁷⁴ (1539-1543)
- a Thurzó család szolgálatában állt³⁹⁷⁵ (1543-1546/1547?)
- a Magyar Kamara alkalmazottja³⁹⁷⁶ (1551-1553)
- a Magyar Kamara titkára³⁹⁷⁷ (1553-1560)
- a Magyar Kamara tanácsosa³⁹⁷⁸ (1557/1558-1576)

János uralkodása idején. In: A történettudomány szolgálatában. Tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére. Budapest–Győr, 2012. 270-271., 274. p., Bartoniek 1975, 88-90. p., Molnár Szulpic: Zermegh János és Emlékirata. Történelmi forrástanulmány. Kőszeg, 1896., Sörös 1907b, 224-235. p., Szinnyi 1914, 1801. p., MÉL 1982, 1070. p.

³⁹⁷¹ é. n.: Gecsényi 2003, 106. p., Gecsényi Lajos: A döntést előkészítő hivatalnoki elit összetételéről. A Magyar Kamara vezető tisztségviselői a XVI. században. In: Gecsényi Lajos: Gazdaság, társadalom, igazgatás. Tanulmányok a kora újkor történetéből. Győr, 2008. 482. p. (a továbbiakban Gecsényi 2008a), Gecsényi 2008, 482. p.

³⁹⁷² 1529: Gecsényi 2003, 106. p., Gecsényi 2008a, 482. p., Bartoniek 1975, 87. p., Sörös 1907a, 102-103. p., é. n.: Szinnyi 1914, 1800. p., MÉL 1982, 1070. p.

³⁹⁷³ 1530: Gecsényi 2003, 106. p., Gecsényi 2008a, 482. p., 1530-: Bartoniek 1975, 87. p. Várallyaival távozása után is fenntartotta a jó kapcsolatot, pl. ajándékot küldtek egymásnak. Bartoniek 1975, 88. p., Sörös szerint békésebb hely után vágyakozott, ezért hagyta el előző gazdáját. Sörös 1907a, 104. p., -1539: annyi bizonyos, hogy éveken át Várallyai szolgálatában állt, majd amikor lehetősége nyílt előnyösebb állásra, váltott. Mivel nincs nyoma annak, hogy közben más szolgálatot vállalt volna, elfogadom az 1539-et leköszönése időpontjaként. Zermegh 1540 tavaszán azt írta, hogy nem egészen két éve szolgált Thurzónál, ami megerősíti a fentieket. Sörös 1907a, 105. p., é. n.: Szinnyi 1914, 1800. p., Podhradzky 1839, 238. p., MÉL 1982, 1070. p.

³⁹⁷⁴ 1539-: Gecsényi 2003, 106. p., Gecsényi 2008a, 482. p., MÉL 1982, 1070. p., Podhradzky 1839, 239. p., -1543: alátámasztja, hogy Thurzó szolgálatában maradt, hogy az özvegy őt küldte Ferdinándhoz. Bartoniek 1975, 88. p., Szinnyi 1914, 1800-1801. p., 1540: Nagy 1865, 360. p., célzás Thurzó Elekhez való kötődésére: Gecsényi 2001, 61. p.

³⁹⁷⁵ 1543-1547?: Bartoniek 1975, 88. p., Sörös szerint 1547-ben már nincs a Thurzók szolgálatában. Sörös 1907a, 109. p.

³⁹⁷⁶ 1551-1553: Sörös szerint Nádasdy Tamás jutatta be a Kamarához, akinek Thurzó környezetéből mindenképpen emlékeznie kellett rá. Elképzelhető, hogy már korábban is kamarai szolgálatban állt, azonban az első ezt igazoló adat 1551-ből származik: decemberben Farkas deák társaságában Szigetvárra kellett mennie, és kifizetnie az ottani katonaságot, és megvizsgálni a számadásokat. Sörös 1907a, 109-110. p. Podhradzky szerint viszont Thurzó Elek kedveltette őt meg az uralkodóval. Podhradzky 1839, 240. p.

³⁹⁷⁷ 1553-: Bartoniek 1975, 88. p., MÉL 1982, 1070. p., Szinnyi 1914, 1801. p., Nagy 1865, 360. p., Podhradzky 1839, 240. p., -1576: l. még A Magyar Kamara jelentése és Zermegh János kamarai tanácsos folyamodványai a kamarai szolgálatból történő elbocsátása és végkielégítése iránt, a szolgálatairól mellékelt kimutatásban szerepel, hogy 1553. szeptember 1. óta titkár. ÖStA Hoffinanz Ungarn RN 22. Konv. 1571. június fol. 166-180., 1554-: Gecsényi 2003, 106. p., Gecsényi 2008a, 482. p., 1560: Ekkor részt vett a kamara működését általánosságban felülvizsgáló kamarai bizottságban. Gecsényi 2010, 22. p. 92. jegyzet, 23. p. 97. jegyzet (Zermeghet nem váltották le, noha jelezte is, hogy beteg, és munkájában is számos hiányosságot találtak), é. n.: Gecsényi 2010, 15. p., 1556: Ember 1946, 133. p., é. n.: Gecsényi 2010, 15. p.

³⁹⁷⁸ 1557-: Bartoniek 1975, 88. p., 1558-1576: Gecsényi 2003, 106. p., Gecsényi 2008a, 482. p., 1558: MÉL 1982, 1070. p., Kenyeres 2002, 872. p., Nagy 1865, 360. p., Sörös 1907a, 111. p. (400 forint a fizetése), Ember 1946, 131. p., Podhradzky 1839, 240. p., Szinnyi 1914, 1801. p., 1576: Ember 1946, 131. p. Podhradzky 1839, 240. p., Már 1572-ben nyugdíjazását kérte, de Miksa csak 1576-ban engedte el szolgálatából (teljes fizetéssel és 1500 forint kárpótlással birtokai elvesztéséért). Sörös szerint azért vonult végleg vissza 1576-ban, mert birtokai perben álltak, és a kamara reá nézve kedvezőtlen előterjesztéseket állított ki. Bartoniek 1975, 88. p., Sörös 1907a, 117-118. p., l. még A Magyar Kamara jelentése és Zermegh János kamarai tanácsos folyamodványa a kamarai szolgálatból történő elbocsátása és végkielégítése iránt. 1571. május 29., 1572. április 21. Csatolva Zermegh 4 folyamadványa. Kimutatás korábbi szolgálatáról: 1553. szeptember 1. óta titkár a Magyar Kamaránál. ÖStA Hoffinanz Ungarn RN 22. Konv. 1571. június fol. 166-180., Zermegh János folyamodványa, 1576. május 15., és a Magyar Kamara opiniója, 1576. május 19., kiadja: Daróczy Zoltán: Vegyes közlések. In: Magyar Történelmi Tár, 3. sorozat 17. köt. 894., Az uralkodó nemhogy nem mentette fel, de 1500 forintot utalványozott neki és

- a Magyar Kamara számvevője³⁹⁷⁹ (1558-1564)

3./a) kamarai kiküldetések

- 1551-ben Farkas deák társaságában Szigetvárra utazott, ahol kifizette a katonaság zsoldját és átvizsgálta a számadásokat.³⁹⁸⁰
- 1553-ban ismét Szigetvárra ment hasonló ügyben, fáradságáért 25 forintot kapott.³⁹⁸¹
- 1554-ben Felpéczy Ferenc oldalán királyi biztосként Szigetvárott járt, hogy az újjáalakított várat átvegye a király számára, és jelentse az ott tapasztalt állapotokat, elkészítette Szigetvár leltárát.³⁹⁸² Zermeghet 1555-ben ismét zsigetvárra küldték.³⁹⁸³
- 1556-ban a lévai és a korponai katonaság megmustrálására küldte ki az uralkodó.³⁹⁸⁴
- 1557-ben hadi készletek beszerzésével bízták meg.³⁹⁸⁵
- 1559-ben, Podmaniczky Rafael halála után az uralkodó őt, Arany Damján nádori ítélőmestert és Prandorffer Tamást küldte ki, hogy meggyőzzék az özvegyet birtokai átadásának szükségességéről.³⁹⁸⁶
- 1560-ban Rakovszky Györggyel és Hozuzky Györggyel összeírta Szentgyörgy felszereléseit.³⁹⁸⁷
- 1562. október 7. Zermegh János levele a Győr megyei kompvámok és Likava vár elzálogosítása tárgyában.³⁹⁸⁸
- 1562. november 2. Zermegh János jelentése Likava vár elzálogosítása és a Szőgye-i kompvár ügyében.³⁹⁸⁹
- 1564-ben egy bizonyos sellyei házast kért és kapott az uralkodótól, amely korábban Szentpály Ferenc tulajdona volt.³⁹⁹⁰

örökösének. A fentieket és az elbocsátásával kapcsolatos iratokat l. Sörös 1899, 476-482 p., elbocsátására l. Miksa leirata károly főherceghez Zermegh János a Magyar Kamara tanácsosa felmentése, kegydíja és elszámolása ügyében, 1576.07.21. Regensburg. ÖStA Hoffinanz Ungarn RN 32. Konv. 1576. augusztus fol. 49-50., Szinnyi 1914, 1801. p., l. még MNL OL E 554 Fol. Lat. 932. fol. 28r-29r

³⁹⁷⁹ 1558-1564: Mikó-Pálffy 2002, 145. p., Gecsényi 2003, 106. p., Gecsényi 2008a, 482. p., 1558-1561: Sörös 1907a, 111., 113. p. Sörös azt is megemlíti, hogy Zermegh azzal védekezett, amikor a hiányos számadások miatt 1560-ban megdorgálták, hogy ő nem is akarta elvállani ezt az állást, mert nem ért hozzá (pedig rationista is volt!), és a szemei is gyengék. Sörös 1907a, 112. p. Néhányan minden bizonnyal tévesen teszik működését 1541-re. Szinnyi 1914, 1801. p., MÉL 1982, 1070. p., Nagy 1865, 360. p., 1558-: Kenyeres 2002, 872. p., 1541, 1556: Kenyeres 2002, 872. p.

³⁹⁸⁰ Sörös 1907a, 109-110. p.

³⁹⁸¹ Sörös 1907, 109-110. p., Németh szerint 1552-ben történt az esemény. Németh Béla: Szigetvár története. Pécs, 1903. 110. p.

³⁹⁸² Timár György: Királyi sziget. Szigetvár várgazdaságának iratai 1546-1565. Pécs, 1996. (Baranya török kori forrásai I.) 26., 134. p., l. még A báti jobbágyság vallomása Zermegh János és Felpéczy (sic!) Ferenc kamarai biztosok szigetvári vizsgálataiból. 1554. július 16-szeptember 18. In: Évszázadokon át – Tolna megye történetének olvasókönyve I. Szerk.: K. Balog János. Szekszárd, 1978. 134. p., Bartoniek 1975, 88. p., Sörös 1907a, 110. p., Németh 1903, 117., 133. p.

³⁹⁸³ Ekkor néhány hónapra ragályos betegségbe esett, ami felemésztette fizetését, így Ferdinándtól kért és kapott segítséget. Sörös 1907a, 110. p.

³⁹⁸⁴ Sörös 1907a, 110-111. p.

³⁹⁸⁵ Sörös 1907a, 110. p.

³⁹⁸⁶ Miksa főherceg utasítása a Podmaniczky Rafael birtokainak átvételére kiküldött bizottság számára. Pozsony, 1559. február 13. Kiadja: Lukinich 1910, 121-125. p. no. 75., valamint Zermegh és Prandorffer jeletnése Miksa főherceghez, h. n. 1559. június vége. Kiadja: Lukinich 1910, 327-333. p. no. 134., Zermegh és Prandorffer jelentése Miksa főherceghez Lednice várának idő előtt behajtott és Podmaniczky özvegye járandóságából visszatartott jövedelme tárgyában. Kiadja: Lukinich 1910, 353-355. p. no. 144.

³⁹⁸⁷ MNL OL A 57 Libri regii, fasc. 76. no. 12/b

³⁹⁸⁸ MNL OL E 41 No. 8. 1562. október 7.

³⁹⁸⁹ MNL OL E 41 No. 11. 1562. november 2.

³⁹⁹⁰ Zermegh János folyamodványa egy sellyei házért, Ferdinánd adománylevele Zermegh számára a házról. ÖStA Hoffinanz Ungarn RN 1. Konv. 1564. fol. 234-237., 1571-ben már a kúria visszabocsátását kérte: uo. RN 22. Konv. 1571. Május fol. 162-165

- 1564. november 10. Zermegh János jelentése a Bolondos várhoz tartozó falvak dicájának kivetése miatt Bánffy panaszáról.³⁹⁹¹
- 1565. november 11. Zermegh János és Förstetter János kiküldött biztosok jelentése a Gregorianc Pál halálával megüresedett győri püspökség javainak átvétele tárgyában.³⁹⁹²
- 1565-ben, Gregoriancz Pál győri püspök halála után összeírta javait Johann Forstellerusszal az oldalán.³⁹⁹³
- 1565-ben Förstetter János segítségével elkészítette a győri püspökség kezén lévő jószágok összeírását.³⁹⁹⁴
- 1567 körül átvette Kanizsa várát Nádasdy Tamás özvegyétől, Kanizsay Orsolyától.³⁹⁹⁵
- 1568-ban az uralkodó egyik biztosa Verancsics Antal esztergomi püspök hagyatékának összeírására.³⁹⁹⁶
- 1568. január 19. Zermegh János és Syntsendorff Johann jelentése néhai Oláh Miklós esztergomi érsek hagyatékának és a vacans esztergomi érsekség javainak átvételéről.³⁹⁹⁷
- 1568. január 26. Zermegh János és Syntsendorff Johann előterjesztik véleményüket a bányavárosok főprefektusául kijelölendő személyről.³⁹⁹⁸
- 1568. január 28. Magyar kamara rendelete Zermegh Jánoshoz és Syntsendorff Jánoshoz a vacans esztergomi érsekség javainak átvételéről, a várak felszereléséről és az esztergomi érsekség tizedeinek bérletéről.³⁹⁹⁹
- 1568. augusztus 31. Magyar kamara levele Zermegh Jánoshoz és Karlinger Jánoshoz, az Orzagh Kristóf-féle javak lefoglalására kiküldött biztosokhoz Szomolyán vár ellátása és Csejte vár visszaváltása tárgyában. (Tized, allodiatura).⁴⁰⁰⁰
- 1569-ben Olgyai Györggyel és Garai Mártonnal együtt felmért néhány falut, köztük Kethydát.⁴⁰⁰¹
- 1569-ben becslőbiztos a Mezölaky Ferenc zalavári apát végrendeletének meghamisítása nyomán keletkezett perben.⁴⁰⁰²
- Amint ezzel végzett, még 1569-ben Verancsics Antalhoz, a kiszemelt esztergomi érsekhez utazott, hogy egyezkedjen vele, nem volna-e hajlandó a tornai tizedeket a korábbi bérleti díjnál kisebb összegért bérbe adni a kamarának.⁴⁰⁰³
- 1570-ben Hosszútóthy György társaságában Nagyszombatba ment, és mindenről leltárt vett fel, majd a kastélyt átadta Verancsicsnak.⁴⁰⁰⁴
- 1570-ben, Verancsics érsek halála után Hosszútóthy György oldalán ő készítette javainak összeírását.⁴⁰⁰⁵
- 1570-ben leltárba vette a trencsényi várat lindvai Bánffy Lászlóval és Thurzó Ferencsel együtt.⁴⁰⁰⁶

³⁹⁹¹ MNL OL E No. 109. 1564. november 10.

³⁹⁹² MNL OL E 41 No. 112. 1565. november 11.

³⁹⁹³ MNL OL E 156 Urbarii et conscriptiones, fasc. 76. no. 16/a

³⁹⁹⁴ MNL OL E 156 Urbarii et conscriptiones, fasc. 119. no. 1.

³⁹⁹⁵ Sörös 1907a, 116. p.

³⁹⁹⁶ Sörös 1907a, 116. p.

³⁹⁹⁷ MNL OL E 41 No. 3. 1568. január 19.

³⁹⁹⁸ MNL OL E 41 No. 8. 1568. január 26.

³⁹⁹⁹ MNL OL E 41 No. 9. 1568. január 28.

⁴⁰⁰⁰ MNL OL E 41 No. 53. 1568. augusztus 31.

⁴⁰⁰¹ MNL OL E 156 Urbarii et conscriptiones Fasc. 40. no. 27./a, Zala megye helytörténeti lexikona. Kézírtas regesztagyűjtemény. 11. köt. no. 119. 50-52. p. Online elérhető a következő linken: https://library.hungaricana.hu/hu/view/ZALM_HL_11/?pg=469&layout=s&query=kethyda, utolsó letöltés: 2018. szeptember 25.; MNL OL E 156 Urbarii et conscriptiones fasc. 77. no. 4.

⁴⁰⁰² Sörös 1907a, 116. p.

⁴⁰⁰³ Sörös 1907a, 116. p.

⁴⁰⁰⁴ Sörös 1907a, 116. p.

⁴⁰⁰⁵ MNL OL E 156 Urbarii et conscriptiones Fasc. 75. no. 33.

⁴⁰⁰⁶ Takáts Sándor: Zrínyi Miklós nevelőanyja. I. rész. In: Budapesti Szemle, 167. köt. (1916) 475-477. sz. 165. p.

- 1571-ben Ankerraiter János Péter mellett királyi biztosként a szlavóniai adókivetést ellenőrizte.⁴⁰⁰⁷
- 1571-ben Nagyváthy Ferencsel az oldalán elkészítette Szombathely vár összeírását.⁴⁰⁰⁸
- 1573-ban a Magyar Kamara megbízásából átvette a keszői várat és tartozékait Thury György özvegyétől, és átadta a győri püspök megbízottjának.⁴⁰⁰⁹
- 1573-ban királyi megbízottként részt vett az orosz-lánkői tárgyalásokon.⁴⁰¹⁰
- 1574. szeptember 14. Zermegh János jelenti, hogy Zambokrethy Pál a nyitrai gyűlés útján fogja csak felvinni, vagy küldeni a pénzt a kamarának. Utóirat: Nyitrai alispánnak választották Zambokrethyt. Zermegh a maga távolmaradását számos tennivalójával menti.⁴⁰¹¹

4. diplomáciai tevékenység

5. szerzett birtokok

Thurzó Elek szolgálatában meggazdagodott.⁴⁰¹² Ezt támasztja alá, hogy amikor 1539-1540 táján meglátogatta korábbi munkaadóját, Várallyait, egy könnyű kocsit vitt neki ajándékba.⁴⁰¹³

1547-ben Zermegh és Feledi Leusták, Lorántffy Kristóf és Gothoy Miklós megszerezték a Gömör megyei Putnokot.⁴⁰¹⁴

1549-ben a Nyitra megyei Kisbáb birtokosa (nincs más birtokos, de neki magának csak 2 portája van).⁴⁰¹⁵

1558-ban kérelmezte és 1559-ben már meg is kapta Kamarjai Tamás Báhony nevű részbirtokát (Pozsony megye).⁴⁰¹⁶

1559-ben Nádasdy Tamás a Pozsony megyei Csesztén adományozott neki egy nemesi kúriát.⁴⁰¹⁷

1559-ben a Pozsony megyei Báhonyi pusztai részre nyert adományt.⁴⁰¹⁸

1564-ben Zermegh és Perneszi Osztopán András személynöki ítélőmester, valamint István, Somogy megye alispánja és Pál adományul nyerték a Baranya megyei Pethneweryke, Czwn, Zigethke, Sary, Chokna, Kassad, Rasthok, Zybolth, Bada, Odnoga, Zewnyogocz, Beczen és Kysbaala birtokokat, továbbá a Körös megyei Dobrawicz, Iwanisowcz, Radakowcz és Ebres birtokokat.⁴⁰¹⁹

Ugyanebben az évben nyerte el a Nyitra megyei Bucsányt.⁴⁰²⁰

1566-ban elnyerte a Trencsén megyei Tridwory nevű nemesi kúriát.⁴⁰²¹

⁴⁰⁰⁷ Dominkovits Péter: Várostörténet–adózástörténet–köztörténet. Egy 17. század eleji szombathelyi restancia-jegyzék forrásértékéről. In: Szívvel és tettel. Tanulmányok Á. Varga László tiszteletére. Salgótarján, 2008. 456. p., Dominkovits Péter: Egy 16. századi szombathelyi végrendelet. Szlakoci Katalin testamentuma, 1571. In: Vasi honismereti és helytörténeti közlemények. 2006, 1. sz. 33. p., E megbízás a horvát rendi gyűlés ellenállása miatt sikertelenül végződött. Sörös 1907a, 116-117. p.

⁴⁰⁰⁸ MNL OL E 156 Urbarii et conscriptiones fasc. 76. no. 16/b

⁴⁰⁰⁹ Iratok a keszői vár és tartozékainak Thury György örököseitől való visszavételére és a győri püspöknek történő átadására. ÖStA Hoffinanz Ungarn RN 25. Konv. 1573. április fol. 20-56.

⁴⁰¹⁰ Királyi parancs a Magyar Kamarához, hogy a királyi jogügyigazgatóval és más jogtudósokkal konzultáljanak Zermegh János tanácsos orosz-lánkői tárgyalásait illetően. 1573. december 19. ÖStA Hoffinanz Ungarn RN 25. Konv. 1573. december fol. 54.

⁴⁰¹¹ MNL OL E 41 1574. No. 138. Bátor, 1574. szeptember 14.

⁴⁰¹² Bartoniek 1975, 87-88. p.

⁴⁰¹³ Sörös 1907a, 107. p.

⁴⁰¹⁴ MNL OL A 57 Libri regii 2. köt. 231-232. p.

⁴⁰¹⁵ Maksay 1990, 548. p.

⁴⁰¹⁶ Sörös 1907b, 219. p.

⁴⁰¹⁷ Sörös 1907b, 220. p., Jedlicska Pál: Kiskárpáti emlékek Vöröskötől Szomolányig. Bp., 1882. 140. p.

⁴⁰¹⁸ Szinnyei 1914, 1801. p., Nagy 1865, 361. p.

⁴⁰¹⁹ MNL OL A 57 Libri regii 3. köt. 814. p., Sörös 1907b, 220. p.

⁴⁰²⁰ Szinnyei 1914, 1801. p., Nagy 1865, 361. p.

⁴⁰²¹ MNL OL A 57 Libri regii 3. köt. 880. p., Sörös 1907b, 220. p.

Kamarai szolgálata alatt a királyra háramlott birtokok közül jelentős adományokat eszközölt ki magának, noha utóbb vagyonát elveszítette.⁴⁰²²

6. szerzett rangok

7. házastárs, gyermekek

Sörös szerint talán elvette gyermekkori mátkáját, Tomadóczy leányát, akivel anyja jegyezte el, amikor János királytól hazaérkezett.⁴⁰²³ Röviddel azután, hogy Thurzó Elek szolgálatába állt, feleségül vette Báby Dorottyát, egy Nyitra megyei család leányát.⁴⁰²⁴ Négy gyermekük született, akik közül György 1591-ben még élt.⁴⁰²⁵ 1562-ben vagy 1563-ban már férjhez ment egyik leányuk, akinek Károly főherceg Hosszútóthy György által egy 80 forintot érő arany serleget küldött.⁴⁰²⁶ Magdolna nevű leánya Gosztonyi Ferenc hitvese lett.⁴⁰²⁷ György csak egy Dorottya nevű leányt hagyott hátra, így a család kihalt.⁴⁰²⁸

8. egyéb

A mohácsi csata után röviddel ismét csatlakozott Szapolyaihoz (szegedi táborában nem volt mellette), és részt vett a tokaji tanácskozáson.⁴⁰²⁹ Ő küldte szét a királyválasztó országgyűlés meghívóit, majd részt vett Szapolyai János koronázásán.⁴⁰³⁰ Augusztusban közeledett Ferdinánd, ezért Szapolyai és követői átkeltek Pestre, majd Gubacsnál, Hatvannál és Gyöngyösnél táboroztak.⁴⁰³¹ Kívánságára János király Gyöngyösről hazaküldte.⁴⁰³²

Követte urát Budára, majd Esztergomba, de Lengyelországba már nem, hanem ekkor Ravonyi Jánossal együtt hazament a Drávántúlra.⁴⁰³³ Belekeveredett a két király közti pártharcokba (a poggyászvédők között szolgált), majd amikor azok elcsendesültek, hazament atyai birtokára.⁴⁰³⁴

Amikor Szapolyai seregei védték Buda várát, a király Zermeghet küldte, hogy hívja vissza Szigetvár alatti csapatait.⁴⁰³⁵ Várallyai ekkor Zermeghgel csempésztetett be élelmiszert a várba.⁴⁰³⁶

Az ostrom után nem sokkal Turkovith Miklós és Szentiványi Pál ajánlatára a Ferdinánd-párt egyik oszlopa, Thurzó Elek országbíró és királyi helytartó szolgálatába lépett.⁴⁰³⁷

---

⁴⁰²² Bartoniek 1975, 88. p.

⁴⁰²³ Sörös 1907a, 101., 106. p.

⁴⁰²⁴ Sörös mellett Bartoniek is említi, hogy házassága talán a második volt, ugyanis ezúttal nem azt a lányt vette feleségül, akinek apját, Tomadóczy Mihályt a szlavóniai harcok idején ipjának nevezett, hanem Báby Dorottyát, a Nyitra megyei Báby György és Szlopnai és Oroszlánkői Katalin vagyonos leányát. Bartoniek 1975, 87-88. p., Sörös 1907a, 106. p., Nagy 1865, 361. p., Daróczy Zoltán: A Baáby-család címereslevele 1517-ből. In: Turul, 1938. 52. kötet. 38. p.

⁴⁰²⁵ Nagy 1865, 361. p.

⁴⁰²⁶ Sörös 1907a, 113. p., Sarlay 1942, 37. p.

⁴⁰²⁷ Rudnay Béla: A Zsámbokrétthyak. Bp., 1908. 49. p.

⁴⁰²⁸ Nagy 1865, 361. p.

⁴⁰²⁹ Sörös 1907a, 99. p.

⁴⁰³⁰ Bartoniek 1975, 87. p., Sörös 1907a, 99. p.

⁴⁰³¹ Sörös 1907a, 100. p.

⁴⁰³² Sörös 1907a, 100. p.

⁴⁰³³ Bartoniek 1975, 87. p., Sörös 1907a, 100. p.

⁴⁰³⁴ Bartoniek 1975, 87. p., Sörös 1907a, 100-102. p.

⁴⁰³⁵ Bartoniek 1975, 87. p., Bél Mátyás: Buda város leírása 2. A török kor. Bp., 1990. 103. p., 1. még Sörös: Zermegh János életéhez. In: Magyar Történelmi Társ., 3. sorozat 22. kötet. 1899. 474. p., Sörös 1907a, 104-105. p., Szinnyei 1914, 1800. p., Pohradczky 1839, 238. p.

⁴⁰³⁶ Bartoniek 1975, 87. p., Sörös 1907a, 105. p., Pohradczky 1839, 238. p.

⁴⁰³⁷ Bartoniek 1975, 87. p.

Thurzó Elek halála után özvegye őt és Szentpétery őt küldte ki I. Ferdinándhoz, aki akkor Speyerben, a birodalmi gyűlésen tartózkodott.⁴⁰³⁸ Zermegh Speyerbe utazott, és út közben kölcsönt vett fel a Thurzókkal rokonságban álló Fugger Antaltól.⁴⁰³⁹

Az 1560-as vizsgálat szerint kamarai számvevőként nem volt erőssége a pontos számvitel, ami miatt jogos kifogásokat emeltek ellene.⁴⁰⁴⁰

1564-ben kiderült, hogy Mossóczy Zakariás számadásaiban 12 forint 50 dénár hiány van.⁴⁰⁴¹ Amikor sor került a jelentéstételre, csak Zermegh tartózkodott a kamaránál, így ő volt kénytelen a saját neve alatt elkészíteni a jelentést.⁴⁰⁴² Emiatt vagy más ügy következtében meghasonlott a kamara elnökével, Újlakyval.⁴⁰⁴³

1564-ben Bécsbe utazott, hogy ott bizonyos segélyügyből eredő nézeteltérést intézzon el Bánffy László trencsényi kapitánnyal és az ugróci vár tisztjeivel.⁴⁰⁴⁴ Nem sokkal visszaérkezése után a kamaraelnök ellen alakuló társasághoz csatlakozott, amely Radéczyra nézve sértő verset tett közzé.⁴⁰⁴⁵ Istvánffy Zermegh művének első kiadásához írott életrajzában annyit árul el, hogy részint emiatt, részint azért, mert „Miksa sem igen kegyelte némely szava miatt”, elbocsájtotta a kamarai szolgálatból.⁴⁰⁴⁶ A hivatalos vizsgálat nem vezetett eredményre, Thorda Zsigmond viszont megtudta, hogy Zermegh, Csepeli Mihály és Dessewfy János volt a vers fő szerzője (Thordát és Zermeghet is praefectusként említi a szerző, minden bizonnyal tévesen).⁴⁰⁴⁷ Sörös néhány sorral lejjebb azt írja, hogy a vizsgálat eredménytelensége miatt Zermegh hivatalában maradhatott (ezek szerint Istvánffy szerint bocsájtották el a vers miatt).⁴⁰⁴⁸ Nagy Gábor szerint a történet hamis, mert kegyben ment nyugdíjba 1576-ban.⁴⁰⁴⁹

1570-ben évi 100 forint fizetésért folyamodott a Magyar Kamarához (szerintem inkább 1000).⁴⁰⁵⁰

1570 után valamikor a király Zermegh feleségének orosz-lánkői birtokát és tartozékait a férfiág kihalása után a Szolnoki és Oroszlánkői családdal rokon Jakusith Ferenc győri alkapitánynak adományozta.⁴⁰⁵¹ Bár országgyűlés elé vitte ügyét, a birtokokat elveszítette, mert a kamaraelnök rendes per útjára terelte az ügyet, és Jakusithnak adott igazat.⁴⁰⁵²

Az 1570-es években történt, hogy többen jótálltak egy társukért, akit hitlenséggel és sikkasztással vádoltak, és mivel nem volt pénze, a jótállóknak kellett kifizetni a hiányzó összeget.⁴⁰⁵³

Miksa két birtokát, a továbbra is felesége tulajdonában maradó, Nyitra megyei Nezzettét és a Trencsény megyei Szolnát is Barbarics Györgynek adományozta.⁴⁰⁵⁴

⁴⁰³⁸ Bartoniek 1975, 88. p., Sörös 1907a, 107-108. p.

⁴⁰³⁹ Bartoniek azt is megjegyzi, hogy ez volt életében az egyetlen alkalom, amikor Bécsen kívüli külföldi városokat ismerhetett meg. Bartoniek 1975, 88. p.

⁴⁰⁴⁰ Sörös 1907a, 111-112. p., Geccsényi 2010, 23. p.

⁴⁰⁴¹ Sörös 1907a, 114. p.

⁴⁰⁴² Sörös 1907a, 114. p.

⁴⁰⁴³ Sörös 1907a, 114. p.

⁴⁰⁴⁴ Sörös 1899, 474. p., Sörös 1907a, 114. p.

⁴⁰⁴⁵ Sörös 1899, 475. p., Sörös 1907a, 114-115. p., Podhradczky szerint emiatt fosztották meg hivatalától (téved), máskor azt írja, hogy semmilyen következménye nem lett az incidensnek. Említi azt is, hogy a gúnyvers Thorda Zsigmond naplója szerint Radéczy vezetése alatt, még 1560-ban keletkezett. Podhradczky 1839, 240-241. p.

⁴⁰⁴⁶ Az elbocsájtás ténye téves. l. Sörös 1899, 475. p., Podhradczky 1839, 236. p.

⁴⁰⁴⁷ Sörös 1899, 475. p.

⁴⁰⁴⁸ Sörös 1899, 475. p., Sörös 1907a, 115. p.

⁴⁰⁴⁹ Nagy Gábor: Megjegyzések a Zermeg-életrajzhoz. In: Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Philosophica, Tomus XVII., Fasc. 1. (2012), 153. p.

⁴⁰⁵⁰ A Magyar Kamara felterjeszti Zermegh János kamarai tanácsos folyamodványát évi 100 forint fizetésért. 1570. január 27. ÖStA Hoffinanz Ungarn RN 20. Konv. 1570. április fol. 253-256.

⁴⁰⁵¹ Sörös 1907b, 220. p.

⁴⁰⁵² Sörös 1907b, 220-221. p.

⁴⁰⁵³ Sörös 1907b, 221. p.

⁴⁰⁵⁴ Sörös 1907b, 221. p.

Minden bizonnyal a fentiek miatt (is) hagyta ott végleg a kamarai szolgálatot.⁴⁰⁵⁵ 1576-ban a Magyar Kamarától való elbocsájtásakor „familiaris aulae regiae” címmel ismerték el szolgálatait (bár ő az asztalnokságot kérte).⁴⁰⁵⁶ A kapott összeg azonban még adósságai megfizetésére sem volt elegendő.⁴⁰⁵⁷ Utolsó éveit apósa birtokán, Bábon töltötte.⁴⁰⁵⁸ 1580-ban ismét megvádolták Radéczy elnök sértegetésével, azonban sikerült tisztáznia magát, és felfüggesztett jövedelmeit is újra megkapta.⁴⁰⁵⁹

1581-ban Nyitra megye országgyűlési követe.⁴⁰⁶⁰

Podhradczyk szerint nem lehetett lutheránus, mert akkor nem szolgálhatott volna magas rangú egyháziak és Ferdinánd alatt (szerinte nem biztos, hogy Thurzó Elek bármely protestáns irányzattal rokonszenvezett volna, és akkor Ferdinánd sem támogatta volna).⁴⁰⁶¹

---

⁴⁰⁵⁵ Sörös 1907b, 221-222. p.

⁴⁰⁵⁶ Gecsényi 2003, 106. p., Gecsényi 2008a, 482. p., Sörös 1907b, 222. p., Podhradczyk 1839, 241. p. Tévesen 200 forintot említ., Nagy 2012, 164. p.

⁴⁰⁵⁷ Sörös 1907b, 222-223. p., Nagy 2012, 164. p.

⁴⁰⁵⁸ Sörös 1907b, 222. p., Podhradczyk 1839, 240. p.

⁴⁰⁵⁹ Nagy 2012, 164. p.

⁴⁰⁶⁰ Szinnyi 1914, 1801. p., Nagy József (sic!): Nyitra megye helyesírása. Komárom, 1864. 6. p., Nagy 1865, 361. p.

⁴⁰⁶¹ Podhradczyk 1839, 242-243. p.

**A Szepesi Kamara instrukciója és a hozzáfűzött megjegyzések A
Szepesi Kamara instrukció-tervezete és a Magyar Kamara reflexiói.
ÖstStA HU 14. fasc. fol. 2r-38v Camera responsum de instructione.
1567.04.01.**

1567.04.01. I. fol. 2r-38v

[fol. 6r] Brevis et succincta responsio domini praefecti et consiliariorum camerae Scepusien~ sacr~ caesareae et regiae maiestatis ad articulos instructionis sibi datae, ad requisitionem ill~is magnificorum et generosorum dominorum commissariorum facta.

Maximilianus secundus...

Instructio super iis, quae N. N. N. praefectus et consilarii camerae nostrae, iam iam de novo in superioribus regni nostri Hungariae partibus Scepusii scilicet erectae, ac constitutae, durante beneplacito nostro, cum in administratione proventuum eiusdem camerae nostrae Scepusien~, tum certis negotiis ad eam spectantibus, una cum adiunctis, et infrascriptis personis gerere debent. [fol. 6v] Receptis enim hucusque dominiis, arcibus et bonis quibusdam ibidem positis, in fidem et obedientiam nostram, et proventibus ibidem nonnihil auctioribus redditis, permagni nostra referre ducimus, uti non tantum in recuperatis illis locis, verumetiam in universa nostra ditione eis et ultra Tybiscum, optimus quo ad eius fieri queat, non tam proventuum quam rei bellicae, aliarumque rerum nostrarum inde dependentium status tempestive ordinetur, ut deinceps cuncta, quoad vectigalia reditusque nostros partium illarum universos, atque adeo ad aliam omnem administrationem, rite ac faciliter et ex usu nostro, summotam omni profusione tractari queant. Quia vero cameram nostram Hungaricam Posony agentem, proventuum illorum omnium, et totius administrationis curam, quam decet, attentissimam et tam longinquo loco, in rem nostram gerere non posse videmus. Consultius itaque fore rati sumus, peculiarem eo locorum, Scepusii scilicet, in arbitrium usque nostrum, cameram instituere, ac in eam aliquot spectate, [fol. 7r] probataeque fidei, prudentis, usuque rerum peritos viros in consiliarios adhibere, qui non tam proventuum bene ac utiliter tractandorum administrationi, sed et reliquis omnibus eius provinciae, ditionisque nostrae necessitatibus, quoad eius fieri poterit, silenti diligentique studio invigilare, deque iis sollicitam curam subiungerere, ac rebus omnibus tempestive providere, et hoc qui sequitur, modo, officium suum exercere debeant.

[balra lévő hasáiban van a következő bekezdés, az előző mellett] Licet Camera, etiam in primordio ipso suae erectionis, Articulos instructionis sibi datae, considerans statum harum partium regni Hungar~, non in omnibus clausulis acceptaverit, de eiusque instructionis quorundam articulorum mutatione, vel potius mitigatione, et suam maiestatem, et cameram

Posoniensem requisiverit, sicut hoc ipsum testatur articulus, ex litteris camerae Posoniensis, antefata extractus, praesentibusque adiectus cuius tenor talis est. Jam quae ad mutationem et mitigationem nonnullorum [fol. 6v] articulorum instructionis camerae istius pertinent probatur suae Caesarea Maiestati, dominum vestrarum, cum opinione nostra congruens consilium: Nimirum ut articuli durior~ phrasi concepti mitigentur, ac ut etiam hoc adyciatur, ut capitanei et milites Maiestatis suae in praesidiis partium istarum constitui, res bellicas et locorum munitorum custodiam curent diligenter: Necesse ullo pactu, in proventus suae maiestatis immisceant, aut officiales camerae istius in officiis suis perturbare ausint, quem admodum: ea dere serium mandatum huc inclusum ad dominum Swendium ex Cancellaria Bellici consilii Maiestas sua expedit. Cuius tenorem ex adiecto exemplo germanice scripto do. Vestrae Reverendissima et Egregie cognoscent, originiale autem dicto domino [fol. 7r] Swendio exhibebunt. Tamen camera quoad eius fieri potuit, et temporis ratio, statusque permisit, instructioni se conformem gessit. Et si quibus articulis in toto non satisfecit, in serie responsivis eius rationem reddit.

1. In primis conservandi boni ordinis causa, inter dictos consiliarios nostros, primas partes N. praefecto camerae nostare praesent, et futuro, tribuimus, et tributas esse volumus, qui caeteris consiliariis tempus habendi consilii, quotiescunque opus erit, denunciaret, in consilio praesideat, ac res deliberandas proponat, ac res deliberandas proponat, singulorumque sententias super proposita inquirat, ac vota eorundem [fol. 7v] colligat, Et quae decernenda videbuntur, concludat. Respondet praedectus, se sponsam habere ecclesiam, modo non lathorinam, eique ius iurandi religione esse astrictum ob idque si eam omnino desereret, in poenam sacrorum canonum, et periurii se incursum. Quandoquidem divino eloquio prohiberetur ne se mundanis mundavis (sic!) et temporalibus rebus, relictis sua notatione, atque off~o [? officio] pastoralis implicaret.

[fol. 7r] [bal bekezdésben hozáfűzöttek:] observatum est.

2. Volumus autem in inquirendis et dicendis sententiis hunc ordine servari, ut praefectus ipse, quotiescunque aliquid in deliberationem venerit, non sessionis non aetatis, neque personae cuiusque rationem habeat, sed eum primo loco sententiam suam dicere iubeat, qui rem de qua deliberatur, praecipue cognitam habere videbitur, atque ita demum alii ordine sententiam quisque suam dicere iubeantur. Quibus auditis praefectus ipse quoque quid sibi videatur, exponat, neque tamen secundum sententiam suam tantum, quatenus ea ab aliorum sententiis dissidebit, sed pro eo, quod maiori parti videbitur [fol. 8r] concludat, Quicquid autem

conclusum fuerit, id secretarius camerae nostrae scripto complectatur, eique litterae et commissiones aliaeque necessariae expeditiones ac responsa conformentur. Neque debet consiliariorum quispiam dum quilibet eorum rogatus a praefecto sententiam suam dicit, alium sine rationabili causa interpellare, sed alius alium ordine audire, et sententiam suam eloqui permittere.

[fol. 7v] [megjegyzés az előző bekezdéshez a bal hasábian:] Observata sunt.

3. [fol. 8r] Conveniat itaque consilarii nostrae camerae in deputato consilii loco, quotidie hora certa, mane quidem hora sexta, a meridie vero hora prima, maneantque una in consilio tam mane, quam a meridie horis ternis, exceptis tamen dominicis, aliisque festis diebus, in quibus vacationem habebunt, nisi si qua inciderit causa, propter quam eis conveniendum esset.

[megjegyzés:] Observatum est.

4. [fol. 8v] Nec liberum sit cuique consiliariorum nostrorum in privatis negotiis a loco camerae, vel officio suo discedere. Liceat tamen illorum cuique cum consensu et permissione praefecti, per unum mensem uno anno integro abesse, sic tamen subducta ratione temporis, Ut si ad invisen~ domum suam, aut alio profectus fuerit, per dictum unum mensem totum, continuato semel tempore, eut eo in duas partes distributo, videlicet per medium mensem, bis anno domi, aut alibi manere possit, sive hoc aestate, sive hyeme faciat, prout sibi commodum videbitur, Nam dies quos in itinere faciendo, sive discedens, sive rediens consumit, in rationem illius mensis computari non debent, quatenus dietam concessam non excesserit. Computantur autem pro qualibet dieta quinque milliaria. Quod si longius emanserit, aut alias uno, vel pluribus diebus officium suum obire neglexerit, de salario eius annuo? [fol. 9r] pro singulis diebus tantum vi detrahatur, quantum ei subdicta ratione salarii sui pro uno die cedit. Caucat tamen praefectus, ne eodem tempore plures consiliarios a camera discedere, aut ebesse permittat, sed in missione concedenda, quendam modum et ordinem observet.

[fol. 8v] [megjegyzés ehhez a bekezdéshez:] Observatum est

5. [fol. 9r] Quodsi contingeret consiliarios camerae nostrae in deliberatione quapiam aequali sententiarum numero inter se dissidere. Volumus ut quicquid erit huiusmodi disceptationis, id re ipsa indecisa, ad nos seu Cameram nostram Hungaricam Posony constitutam, tanquam superiorem, cum uniuscuiusque, partis motivis et rationibus, sive coram sive per litteras, prout se dabit occasio, referatur, et super ea nostra, vel ductae camerae nostrae

deliberatio expectetur. Volumus autem et iniungimus praefatis consiliariis camerae Scepusien~, ut in [fol. 9v] omnibus actionibus suis, nostris mandatis sese accomodent, et praefatam Cameram nostram Hungaricam respiciant, a qua etiam dependebunt. Eiusque dictis in nostris et fisci nostri negotiis audientes esse debebunt.

[fol. 9r] [bal oszlopban:] In sententiis dicendis semper est concordatum.

Praestitum est.

6. [fol. 9v] Tametsi autem consiliar~ dictae camerae nostrae ex iuramenti sui debito secreta cellare obligati sunt, Tamen hoc expresse in hac instructione eis praeciendum duximus, ut in omnibus consiliis et tractatibus, ad nos nostraque negotia spectantibus, taciturnitatem servant, dictaque et suffragia singulorum, et ea quae ex communibus votis fuerint conclusa, arcana habeant.

Nominatim vero caveant, ne ullae penitus oddicialium nostrorum informationes ad cameram istam datae eliminentur, aut parti adversae illorum, de quibus in rem nostram consulverunt, neve ali tali exemplo ab eiusmodi significationibus, quas in commodum nostrum, facturi essent, absterreantur.

[bal bekezdésben:] Observatum sunt.

7. [fol. 10r] Statuimus etiam expresse, ut neque magister rationum, neque secretarius, neque perceptor, neque contrascriba, vocem in consilio habeant, sed fungatur officio quisque suo recte.

[bal oszlopban:] prestita sunt

8. [fol. 10r] Debet autem praefectus camerae nostrae, tum apud secretarium, tum apud magistrum rationum eiusdem Camerae nostrae, diligenter explorare, et inquirere, quae sint magis ardua et necessaria Camerae nostrae negotia, ut si qua sine, quae sine detrimento Camerae nostrae differri nequeant, ea primo loco, et ante omnia alia proponantur, et tractentur in consilio, et prout opus erit, expediantur.

[bal oszlopban:] observatum est

9. Item volumus, ut praefectus noster, singulis mensibus cancellariuam camerae visitet, et quo [fol. 10v] pacto cum scripta tum alia negotia nostra habeant, et tractentur, diligenter inspiciat.

[bal oldal, fol. 10r] factum est.

10. [fol. 10v] Teneat etiam praefectus, caeterique consilarii camerae nostrae eam moderationem, si forte nonnullis ex illorum numero absentibus incideret negocia graviora, quam quae a paucis praesentibus recte geri et expediri possint: Ut ea donec reliqui quoque conceniant differantur, in quantum tamen ea sine damno nostro, aut aliorum, quorum intersunt, differri poterunt. Et secretarius camerae in hoc genus, ardius negociis, quot et qui consiliar~ eiusmodi deliberationi interfuerunt, una cum sententiis eorum in acta referat, diligenterque notet.

[balra:] observatum est.

11. Quae vero praefecto camerae nostrae, tum in his curanda et obscuranda iniungimus, tum in sequentibus iniuncturi sumus. Ea ipsa quoque si quando cum ad eum ad alia loca ire, et a [fol. 11r] consilio modo tamen supradicto, abesse contigerit, ei committet curanda, qui in ordine consiliariorum post eum primum locum obtinet: Ut ipso absente simul et praesente recte omnia gerantur, ne quicquam ullo tempore negligatur in iis, quae ad promovenda commoda et arcenda incommoda facere videbuntur.

[balra, fol. 11v] Observatum est.

12. [fol. 11r] Sit autem prima cura consiliariorum dictae camerae nostrae, ut quanta maxima possunt diligentia inquirant qui sunt in illis partibus superioribus regni huius nostri fisci regii proventus ordinarii, quae bona, quae commoda, quae jura, item quae civitates, oppida, arces, bona, aliave loca ad fiscum nostrum pertineant. Similiter et qui sint, aut esse possint, tam ordinar~ quam extraordinarii, seu accessorii proventus nostri in istis partibus regni superioribus, ac Transylvania ipsa, si ea benignitate divina in nostram potestatem iurisdictionemque redierit. Atque haec omnia et singula bene explorata, ac vere comperta, in scripta redigi, et apud cameram nostram conservari curent.

[balra:] Quae et qualia sint bona ac dominia cesareae maiestatis, domini nostri clementissimi, in partibus istis Scepusianis, ad hanc Cameram applicata ea partim ex urbariis, partim ex regestis offitialium sic!) patent.

13. [fol. 11v] Ut autem camera nostra Scepusiensis intelligat, quousque cura administrationis suae extendatur, adycimus dictae camerae nostrae comitatus Scepusien~, Sarosien~, Abawywarien~, Thornen~, Ghewmerien~, Pesthien~, soth Borsodien~, Hewesien~, Zemplinien~, Ung, Beregh, Vgochya, Maromarwsien~. Ultra Tibiscum vero Zathmarien~,

Zabolchien~, Zolnok interiorem, sive mediocre~, et exteriore~, Krazna, Byhorien~, Bekesien~, Zarandien~, Chongradien~, Chanadien~, Orodien~, Torontalien~, Themesien~ tricesimas vero Kesmarcen~, Lewchovien~, Lyblyowien~, Eperien~, Cassovien~, Bartphen~, Ztropkowien~, Zykowien~, Ungwarien~, Homonnen~, Kyswarden~, Waranen~, Tokaien~, liberas vero civitates Cassovien~, Eperies, Bartphen~, Geben~, Lewchowien~. Arces autem Agria~, Saaros, Tokay, Zerench, Zenderew, Zenthmarton, Pwtnok, et pertinen dirutorum castellorum Bebeccianorum Pelsewcz, et Gombazegh, Kewwar, Erdewd diruta, Zathmar, cum toto dominio familiae quondam Dragffy ad Zathmar applicato rivulum dominarum, Mwnkach et Hwzt, quum haec quoque deo volente ad manus nostras devenerit. Arcem quoque Diosgewr [fol. 12r] quam modo spectabilis ac magnificus Gabriel de Peren, inscriptionis iure tenet, atque alia quaevis dominia et castra, quae deinceps infra comitatum Lyphthowiensem cis et ultra Tbiscum in sacrae coronae fisci nostri regii jurisdictionem fuerint devoluta.

[fol. 11v] [bal oszlop] Omnes comitatus et arces subiacent camerae huic scepusiensi demptis/deruptis illis quae linea ducta sunt signatae.

14. Eundem curam adhibeant quoque in conquirendis omnium iurium divorum Hungar~ regum decretis, ac constitutionibus generalibus, quae similiter una cum decretis et constitutionibus in regimine nostro factis, unum in librum comportari curent. Sintque in his omnibus diligenter perlegendis, cognoscendis, et excutiendis attenti, ut actiones suas, et causas incidentes iuribus ac legibus istius regni nostri tanto melius accommodare sciant. Quando camera tale aliquid animadvertit pro fidelitatis suae obsequio de eo suam Maiestatem semper infomavit. Observent etiam singulari attentione in eisdem decretis et constitutionibus, si qua in detrimentum fisci nostri constituta, aut temporibus posteriorum regum sine rationabili causa, mutata sunt, in iis, quae priores reges utiliter constituerunt, aut si qua etiam pernegligentiam [fol. 12v] aliquam inoleverunt, vel a fisco nostro alienata et distracta sunt. Deliberentque et consultant inter se diligenter, quibus rationibus ea in bonum statum reduci ac revocari possint, faciantque nos de his opinione sua quovis tempore certiores. Quodsi quaedam erunt eiusmodi, ut ad ea corrigenda, et rectificanda omnium statuum et ordinum regni istius nostri consensu opus esse videatur, de iis ipsi nos, seu Cameram nostram Hungaricam tempore proxime futurae generalis congregationis diligenter admoveant.

[fol. 12r, bal oszlop] Hactenus Camera in decidendis, atque definiendis causis, usa est decretis et constitutionibus Regni Hungariae quamvis, non dum ea sint, in unum corpus solidum redacta et digesta.

[fol. 12v] 15. Sicut/et illud edicendum et diserte cavendum videtur, ne unquam camera ullarum literarum ad fiscum nostrum pertinentium exempla sine scitu nostro cuique communicare ausit.

[bal oszlop] Observatum est.

16. Quantum vero ad praesentes Camerae nostrae proventus ordinarios, de quibus certo [fol. 13r] constat, attinet: Cuiusmodi sunt potissimum fodinae minerarum auri, argenti, cupri, salis, et aliorum metallorum. Item tricesimae, vigesimae, aliaque nostra vectigalia, similiter et lucrum camerae nostrae, subsidia publica, ac census liberarum, aliarumque civitatum nostrarum, et si qua sunt similia, de his, deque eorum statu, administratione, emolumentis, ac defectibus sese consiliar~ camerae nostrae bene informant. Ut tanto melius, et efficacius, si qua in his minus recte gerantur, ea semper meliora reddere, quae vero incommoda sunt, tollere et amovere possint. Quaquidem in re nullam mora intercedere patiantur.

[balra, fol. 12v] Stante Camera nulla fodinae minerarum, auri, argenti, salis, et aliorum [fol. 13r] metallorum fuere: Neque proventus ullos vigesimae percepit camera quia non fuit. De ceteris autem proventibus sequentibus colligendis dicta camera sollicita fuit, et satisfecit in ea parte articulo huic.

17. [fol. 13r] Quum autem in hoc regno nostro passim omnia fere metallorum genera inveniuntur, ex quorum cultura magnae utilitates provenire solent, dent operam consilarii Camerae nostrae, ut quibus in locis potissimum ea cultura nunc exerceatur, [fol. 13v] et quo fructu, ac quibus modis, quove ordine resciscant, Et praecipue quae emolumenta ex ea metallorum cultura ad Cameram nostram soleant aut debeant provenire. Praeterea quia plerisque in locis ea cultura metallorum neglecta, aut prorsus deserta esse dicitur, quibusdam etiam in locis, non permittitur exerceri, Consilarii camerae nostrae, per quos, et quibus de causis haec fiant, sedulo explorent, deque eiusmodi difficultatibus, addito voto suo fideli, nos, seu cameram nostram Posoniensem mature doceant.

[balra, fol. 13r] Satis superque de locis minerarum, ut sunt Rivuli dominarum, Rudabania, Telkibania, fodinae Scepusienses per Cameram hanc sua Maiestas edocta fuit, tamen hactenus sua cesarea maiestas aliis difficultatibus impedita culturam, minerarum non instituit.

18. [fol. 13v] Urburas quoque ipsas, quae nobis de metallicis in quorumcunque bonis inventis vigore decretorum regni nostri istius debentur: consiliar~ camerae nostare ad eandem

colligi ac percepit curret. Quodsi qui se a solutione earum urburarum exemptos esse allegaverint. [fol. 14r] Consilarii nostri litteras earum exemptionum sibi exhiberi postulent, ac quales, quamque/quaquem efficatus sint, revideant, ac discernant, aut nos seu cameram nostram Hungaricam, si qua inerit dubitatis, certiores reddant, ac super his resolutionem nostram, aut dictae Camerae nostrae exspectent. Ratio autem et via omnis generis metalli, pro usu caesarea maiestatis coemendi haec videtur, proxima atque compendiosissima, si parata pecunia ad manus haberetur, qua presente, omne aes natum in his partibus pro fisco redimi et sic tandem cum utilitate Maiestatis Suae Caesar~ cusio monetae procedere possit. Praeterea quum et priorum divorum Hungariae regum decretis, et nostri constitutionibus debitum sit, ne quod aurum, argentumne rude, et non signatum, e regno hoc nostro exportetur, sed ut id omne ad cameram nostram redimendum afferatur, consilarii camerae nostrae, quibus modis ea redemptio in his locis, quae a camera nostra Cremnicen~ longius absunt, cum aliqua nostra utilitate, fieri, et continuari possit, diligenter provideant.

[bal oszlop, fol. 13v] Camera non fuit huius immemor, imo saepius hac dere interse contulit, et num haec datio urburarum fuisset aliquando in continuo usu, satis est sciscitata. Verum cum hoc negotium urburarum, per olim Georgium Wernherum, apud magnificum quondam Joannem Thurzo seriis mandatis, divi quondam imperatoris Ferdinandi intervenientibus motum quidem et tentatum, sed ad effectum nunquam deductum. Praeterea ubi eiusmodi urburarum collationem in Scepusio antea in usitatam fuisse intelligeret et inde etiam si recens tentaretur, illud idem negotium non progressurum animadverteret. Praeterea tempora in pacifica retroactorum annorum consideraret camera, quibus non erat consultum, vel opera vel consilio, ex motione rerum novarum [fol. 14r] hominum animos antea exacerbatorum magis exacerbare. Insuper tumultibus bellicis, non ita pridem sedatis, et ab eo tempore octavis pro his partibus regni haud celebratis, praemissas ob causas nec requisitione simplici, nec alio modo potuit ea res hactenus commode tentari.

19. [fol. 14r] Inquirant etiam accuratius in eos, qui monetas qualescunque extra Cameram nostram citra consensum nostrum cudunt, [fol. 14v] aut cudi faciunt, ut secundum decreta regni puniantur. Curret etiam monetas, quae in Camera nostra cuduntur, saepius probari ut num iustum, ac debitum gradum seu valorem habeant, sciri possit.

[bal oszlop] [fol. 14r] Cusores falsarum monetarum in his regi onibus, non sunt certo auditi ac deprehensi alioquin camera fecisset suum officium [fol. 14v] Quod autem ad cusionem monetae attinet, hic nulla cusio monetae hactenus fuit instituta.

20. [fol. 14v] Quoniam vero bonus ordo, cum aliis in rebus omnibus, tum in colendis montanis, seu fodinis maximum momentum habet, consilarii camerae nostrae, qui fuerit, et qui nunc sit ordo montanorum in partibus regni Hungariae superioribus dictae Camerae nostrae subiectis, et quali gaudeant iure, bene cognitum, et exploratum habeant. Et si qui defectus, vel abusus insunt, quo pacto eis medendum sit, inter se consultant, Nosque seu Cameram nostram Hungaricam de eo opinione sua informent.

[balra] Inde ab exordio huius Camerae nullae fodinae fuerunt eidem subiectae.

21. [fol. 15r] Quia vero in aliis regnis nostris, et provinciis utiliter institutum est, et observatur ut sit unus magister montium, qui culturae minerarum ubique praest, et sub se in locis opportunis iudices habet, qui cum suis iuratis, lites in montanis incidentes, quas possunt alii/di iudicant, graviores vero causas ad illum referunt, aut remittunt, quique montanistis superintendunt, ut recte culturam exercent. Similiter et magistrum silvarum, qui praeest, sylvis et ne temere succidantur, providet. Consilarii proinde camerae nostrae, an non hic quoque ordo in istis partibus olim fuerit observatus, vel nunc instituti posset, sedulo explorent et cogitent. Nosque seu cameram nostram Posonien~, de iis, quae compererint, deque opinione sua faciant certiores.

[balra] Idem respondetur quod ad vigesimum articulum responsum est.

22. [fol. 15r] Caeterum de tricesimis, aliisque vectigalibus nostris, etsi a nobis certa ratio [fol. 15v] administrationis proventuum nostrorum tricesimalium est constituta, et facta limitatio exactionis, quae de singulis rebus, quae in regnum nostrum Hungar~ inducuntur, aut inde educuntur, fieri et observari debeat. Tamen consilarii camerae nostrae, si quid his diligenter perspectis et examinatis, inesse, vel deesse compererint, quod pro maiori nostra utilitate aliqua reformatione opus habeat, de eo nos, vel cameram nostram Hungaricam informent, neque tamen quicquam mutant, nisi id consensu nostro fuerit comprobatum. Loca quoque tricesimarum, si quae minus opportuna erunt, alio transferre, ac nova quo ubi opus erit, nostro assensu praevisio, instituere debent. Meditentur etiam per quam diligenter, num aliqua ratione commoda, praecipue hoc difficillimo temporis statu, proventus nostri, iis in partibus tricesimae seu vectigalis impositione maiore, seu alio modo auctiores reddi, fiscusque noster [fol. 16r] invari queat, nobisque hoc nomine sententiam votumque/notumque suum referant.

[balra, fol. 15r] factum est. Quia de tricesima vitrioli anno proxime elapso informata est sua maiestas [fol. 15v] tricesimae viniquo aucta est, cum denuo medio vase vini primo, denar~ quinquaginta, postea florenus unus, nunc vero minimus solvitur aureus.

23. Quum porro ex inspectione tricesimarum quam annis superioribus per certos fideles nostros commissarios fecimus, cognoverimus, dictas tricesimas nostras legitima et sufficienti instructione destitui, dedimus iam propterea camerae Scepusien~ instructionem, quod ad generalia et praecipua eius rei capita attinet, iuxta quam ea pro singulis tricesimis instructiones proprias conficiat et adaptet. Addet autem camera particulares alias cautelas, et observationes proprias unicuique loco, pro eius conditione, et respectibus. Incumbet autem cura Camerae nostrae, etiam contrascribis, sicubi erunt adhibendi, aptas, at sufficientes instructiones, easque separatas conficiendi. Eiusmodi porro instructiones, ut legitima forma exeant, et vigorem habere possint.

[fol. 16v] Volumus, ut cum subscriptionibus praefecti unius consilarii, ac secretarii camerae istius, sigillo nostro secreto, a nobis benigne concesso, (quod tamen ab eo, quo camera nostra Hungarica uti solet, aliquam differentiam referre debebit) muniantur, pleneque expediantur. Solutionem quoque singulis tricesimatoribus et contrascribis, pro locorum, laborumet meritorum ratione competente~ camera nostra ordinet, Idque consensu nostro praecedente faciat.

[balra, fol. 16v] Habent peculiares instructiones tricesimatores in locis necessariis, quod vero attinet ad sigillum de quo sua Maiestas mentionem facit, nondum est camerae per suam Maiestatem traditum. Reliqua praestita sunt.

24. [fol. 16v] Dentque opera~, ut etiam salium camerae, quas Deo adiuvante in regno isto nostro Hungar~ brevi constitutos nos speramus, rite et legitime, bonoque ordine in commodum nostrum administrentur.

[balra] Post erectionem huius camerae, sicut et ante, fodinae salis non fuerunt in usu.

25. [fol. 17r] Lucrum quoque camerae nostrae, quod nobis quotannis debetur, iidem consilarii camerae nostrae, etiam si quae aliae contributiones non fierent, opportuno et debito tempore curent administrari, accepta superinde a Camera nostra Hungarica informatione. Similiter et census civitatem nostrarum, etsi qua sunt alia, quae camerae nostrae ordinarie debentur. Contributiones autem dicarum aliarumque taxarum secundum modum, qui generaliter fuerat constitutus, faciant administrari. Et quia multa inordinate et damnose in administratione dicarum fiunt, non modo per dicatores sed etiam per alias tam dominos, quam nobiles, ac eorum subditos, qui proventus dicarum, vel vi distrahunt, vel fraude imminuunt. Consilarii camerae

nostrae de aliquo certo modo, et ordine cogitent, quo talia damna et impedimenta averti queant, deque eo nos, vel cameram nostram Hungaricam opportuno tempore faciant certiores.

[balra] In hac parte, Camera nihil neglexit aut omisit, quod ad eius officium spectare videbatur. Quoniam ab eo tempore quo camera erecta est, unicus tantum annus hoc est sexagesimus octavus intercessit quo lucrum camerae exigi debuisset eius exactionem sua Maiestas ad praesentem hanc die tam reiecit, ac propterea nunc penes dicam exigitur.

26. [fol. 17v] Illud tamen semper camera iniungat stricte dicatoribus, atque hoc expresse instructioni eorum inserat, ut colonis de perceptis subsidiis schaedas dent, et eas ipsis relinquunt, ut ubi, et quandocunque apparebit aliqua causa, per inquisitionem collatio fiat, cum regestis, ita tamen, ut semper apud colonos, ut dictum est, schaedae relinquuntur.

[balra] factum est

27. Quodsi qua camerae nostrae bona et emolumenta, sive sint minerae, sive tricesimae, sive alia quocunque nomine vocitata, vel per assignationem, vel per inscriptionem cuiquam obligata sunt. Consiliarii Camerae nostrae in uno certo, et brevi termino literas et jura eorum, a quibus tenentur, sibi exhiberi iubeant, eaque revideant, et quatenus [fol. 18r] cognoverint eas assignationes vel inscriptiones expletas et solutas, aut non satis bono fundamento iuxas, rationem desuper flue, aut male levatis sibi dari postulent, et bona illa sive proventus curent camerae nostrae reaplicari. Sin autem legitimae assignationes, vel inscriptiones nondum expletae fuerint, quae tamen commodis nostris praeiudicent. Consiliarii camerae nostrae quaerant omnes modos, quibus ea bona redimi, aut recuperari, vel meliorem in statum reduci possint. Si qua vero per vim, aut aliam quampiam indebitam rationem, a camera nostra distracta, et contra voluntatem nostram occupata sunt, ea quo strictam de perceptis rationem exigendo, ad cameram nostram reducant.

[balra, fol. 17v] Nulli proventus per hanc cameram vel titulo assignationis vel vero inscriptionis hactenus sunt abalienati.

28. [fol. 18r] Non locent tamen idem consiliar~ Camerae nostrae cuiquam/ue alios proventus nostros, neque ullam super iisdem assignationem aut inscriptionem faciant, nisi prius nos, vel Cameram nostram praedictam de toto negotio informaverint, ac nostrum nonsensum et responsum habuerint.

[balra] observatum est

29. [fol. 18v] Quodsi qui se a solutione proventuum nostrorum exemptas et ommunes esse allegaverint, consilarii camerae nostrae eas quoque exemptiones, et libertates sibi exhiberi iubeant, et dijudicent, an iustis et legitimis de causis concessae, et an pro validis aut invalidis habendae sint.

[balra] prestitum est.

30. Quia intelligimus plerasque civitates partium istarum nimis diu abuti hisce suis concessionibus, et apud complures eius datae immunitatis causas cessare. Iniungimus camerae nostrae, ut illarum privilegia poscat, et dispiciat, quae sint valida, et quae ad tempus concessa, deinde nos, vel cameram nostram Hungaricam, quae vel adhuc in suo statu relinquenda, et quae quibusque rationibus abolenda forent, [fol. 19r] certiore faciat, ut possimus legitimos proventus nostros ex abusu restaurare, ac in posterum eiusmodi exemptionis tricesimarum, censuum et taxarum petitionibus maturo consilio occurrere.

[balra, fol. 18v] factum est

31. [fol. 19r] Praeterea si eveniet, ut aliqua debita a serenissimis, quondam regibus Ladislao et Ludovico, necnon divo Ferdinando piae memoriae, domino et genitore nostro observandissimo, praedecessoribus nostris, aut etiam a nobis contracta repeterentur, consilarii camerae nostrae inspectus et diligenter excussis literis et obligationibus editis iudicent, an ad dictorum debitorum solutionem teneamur, et an ea debita liquida, et bene fundata sint. Quodsi in his defectum eliquem inesse cognoverint, admoneant eos, quorum interest, de his defectibus, et eos a suis postilationibus dehortentur. Quodsi nihil profecerint, nos de eisdem defectibus cum opinionem sua, faciant certiores: Cum aliis vero [fol. 19v] qui certa et liquida debita hebuerint, tractent de remissione eorundem, vel in toto, vel in parte, deque prorogatione terminorum et modo solutionis. Neque tamen cum eis quid finaliter concludant, sed nos de omni hac re, addita opinione sua prius informent. Caveant etiam ne se in alia quaequam debita intromittant, quae nos tanquam regem Hungariae non concernunt, sed talia omnia ad nos, vel cameram nostram Hungaricam remittant.

[balra, fol. 19r] Camera haec, prescriptas cautiones diligenter observavit in debitis sibi oblatis.

32. [fol. 19v] Audiant etiam consilarii Camerae nostrae causas partium quae a camera nostra dependent, in rebus bona camerae nostrae concernentibus, et easdem cum bono examine, iustoque iuditio discernant.

[balra] factum est

33. [fol. 19v] Itaque quoque colonorum subditorumque [fol. 20r] nostrorum gravamina, si quae ad illos referentur, cognoscant dirimantque, ac ubi ea nonnisi per nos decidi posse compererint, tunc habita exacta negotii informatione, id addita opinione sua ad nos referant, resolutionemque nostram desuper expectent.

[balra, fol. 19v] factum est

34. [fol. 20r] Ad percipiendos autem et levandos omnes et singulos proventus nostros ordinavimus et constituimus N. generalem proventuum nostrorum perceptorem, adiuncto contrascriba N. qui secundum ordinem ipsis datum, super omnibus et singulis proventibus a se perceptis, quietantias dare, et eas manu sua subscrobere, ac simul cum ipsis perceptis in ordinem suum redigere, neque tamen aliquid a quoque percipere debet, nisi prius eadem quietantiae manu contrascribae et magistri rationum fuerint subscriptae, quorum singuli similiter super his specialem suum librum habent, quo [fol. 20v] nobis bona et liquida ratio de omnibus nostris proventibus dari possit. Est autem haec seria voluntas nostra, ut dictae proventuum ac reddituum quorumcunque perceptiones a nemine alio quam per solum perceptorem, contrascriba tamen conscio fiant, neque quisquam aliorum consiliariorum, aut officialium camerae nostrae in hoc negotium recipiendi aut distribuendi proventus, vel pecunias nostras sese imiscere audeat.

[balra, fol. 20r] Camera hucusque in hoc articulo contenta. Perceptor et rationistae observari iussit, dempta ordinatione contrascribae, quem propterea, quia innecessariam videbatur Camera non ordinavit: cum rationista sit quasi perceptoris contrascriba.

35. [fol. 20v] Vetamus quoque ne praefatus perceptor, unquam ad simplices, et verbales commissiones seu praefecti seu consiliariorum erogationes faciat, sed semper poscat scriptas et sufficientes commissiones.

[balra] observatum est.

36. Idem etiam, dictos proventus nostros [fol. 21r] a se perceptos dispenset, non aliter tamen, quam secundum tenorem status, ipsi a nobis traditi, vel secundum commissiones, quas consiliariis camerae nostrae daturi sumus, aut quas iidem consilarii dabunt, quatenus tamen praedicto statui erunt conformes, Ita tamen ut contrascriba de omnibus erogatis noticiam habere, illorumque semper conscius esse debeat, prout utrique de suo officio dextre administrando peculiaris et sufficiens instructio danda est.

[balra, fol. 20v] Camera huic per suam Maiestatem hactenus nullus status est exhibitus, Verum tamen, singulae erogationes iuxta mandata imperatoriae Maiestatis, et commissiones huius camerae per perceptorem facta sunt.

37. [fol. 21r] Et accipiat perceptor super omnibus et singulis, quaesit expositurus est, quietantias idoneas et sufficientes, curetque ut libros rationum suarum ita ordinatos et digestos habeat, ut expleto quo anno, aut quando nobis videbitur, ratione reddere, et cum exhibitione commissionum, quietantiarum, et certificationum expediri possit.

[balra] factum est

38. [fol. 21v] In commissionibus autem, quae fient extra statum, ratione quotidianarum expensarum aut aliorum negotiorum, apud Cameram nostram incidentium, quae postulantem necessitatem non possent evitari, neque tam diu differri, donec a nobis seu camera nostra Hungarica haberetur informatio, debet hic modus servari, ut camerae consilarii de talibus expensis inter se conveniant, commissionem duorum consiliariorum camerae manu scriptam ordinent pro dicto perceptore, qui eandem commissionem cum sufficienti quietantia, aut recognitione pro suo expeditione conservet.

[balra] observatum est

39. Item prohibemus, ne liceat vel camerae vel perceptori, aut eius contrascribae [fol. 22r] pecuniam nostram cuiquam mutuo dare, ac ne quidem salarium alicui solvere ante tempus consuetum.

[balra, fol. 21v] Observatum est.

40. [fol. 22r] Ad haec neque praefecto, neque consiliariis camerae nostrae liceat sua sallaria in tricesimis, dicis, vel aliis proventibus levare, sed quisque accipiat suo tempore salarium suum per manus perceptoris, et contrascribae, conscia tota camera.

[balra] observatur.

42. [41. nincs!] [fol. 22r] Ordinavimus praeterea, et constituimus in secretariu~ istius Camerae nostrae N. qui omnibus consultationibus, deliberationibus, et actionibus in consilio Camerae nostrae intersit, actaque et consultata, atque decreta consilii scriptis complectatur, ut praemissum est, et secum, dum ea, quae expediri necessum est, expediat. Habeat idem quoque exacta curam super registraturis, aliisque scripturis [fol. 22v] camerae negotia concernentibus,

exceptis iis quae ad magistrum amputorum et rationes eiusdem pertinent ita videlicet, ut quae deliberata, et conclusa sunt, in consilio recte et integre scribantur, et quae in codices aut regesta referenda erunt, bene et ordinate registrentur. Legat etiam, atque relegat crebrius et attentius registraturas, et alia suae functionis scripta, et si qua maiore deliberationem opus habere, aut commodis nostris praeiudicare conperit, ea in consilio proferat, ut maturius et accuratius tractari et discuti queant. Quo vero hisce officii sui negociis commodius perfangi queat, adiunximus ei personas pro adiumento necessarias, quibus item sua sustentatio per nos est ordinata.

[balra, fol. 22r] Observantur per secretarium Camerae contenta huius et sequentis quadragesimi videlicet tertii articuli contenta, in ea parte quae ad suam maiestatem expedita sunt et expediuntur: Nam ea scribuntur, in peculiarem librum ad id deputatum. Verum registratio mandatorum suae maiestatis, et aliarum litterarum, quandoquidem non fuerit singularis registrator, non est facta, nec putatur [fol. 22v] necessaria, cum originalia ipsa penes cameram habeantur.

43. [fol. 22v] Et quoniam permagni nostra refert, ut semper omnia scripta et acta distincto ordine [fol. 23r] fideliter conserventur, Volumus ut secretarius noster, seu registrator omnium litterarum in rebus ardius nostris, undecunque scriptarum exempla acta, item omnia propriis et separatis voluminibus conscribat, et accurate custodiat, adservetque.

44. Habeant praeerea praefectus et consilarii camerae nostrae praedictae arcm/arem unam cum duabus clavibus, quarum unam conservabit praefectus, aut eo absente potior ex consiliar~ altera~ vero secretarius, atque ita in eiusmodi arca adservabunt sigilla tricesimalia, instructionem hanc, et alia, quae successive emergent secretiora scripta, Nec unquam schaedas tricesimales expediant, nisi praefecti, aut unius ex consiliariis manu adscripta, ut hac cautione/m/ error, qui posset evenire caveatur.

[balra] Hactenus non est observatum, sed clavis~ commissa est secretario veluti homini fideli, qui literas suae maiestatis per annos et menses distinctas ibidem asservat.

Observatum est.

45. [fol. 23v] Ordinavimus etiam magistrum rationem camerae nostrae N. qui omnibus computis et rationibus, quae in dicta camera nostra fiunt, et fieri debebunt, pr~s intersit, debitaque fide, et diligentia, quae officii sui sunt, exequatur, ac provideat, ut libri rationum in summis singulorum laterum, seu paginarum, similiter et in summis summarum sibi recte, et

praecise constent, et ex his summarii extractus ordinate fiant, Litteras etiam rationem, et extractus summarios qui super his expedientur, pure describi, et omnia ordine registrari, et quicquid in universum ad bene dirigent~ computas, et rationes utile est, exequi curet. Singulariter vero et regesta et rationes aliorum officialium camerae, ac quietantias quas ipsi cum rationibus suis exhibebunt, per singulas paginas et latera per semetipsum revideat, Etsi quos defectus inesse compererit, eos consiliariis camerae nostrae fideliter iudicet. Quietantias etiam perceptoris, et contrascribae [fol. 24r] quas iidem videlicet aliis ratione perceptorum daturi sunt, sua manu, ut praemissum est signet, et in peculiarem librum conscribat.

[balra, fol. 23v] Camera, haec diligenter commissit magistro rationum observari, et sunt observata.

46. [fol. 24r] Habeat quoque semper ad manus extractum, seu cathalogum eorum officialium, quorum rationes nondum sunt absolutae, item apud quos debita remanent, etiam omnium restantiarum, et de his omnibus subinde cameram admoneat.

[balra] factum est

47. Quoniam autem in hoc regno nostro magnae dissipationes, et confusiones bonorum et proventuum camerae nostrae regiae consecutae sunt, quod minus curatum et observatum fuerit, ut officiales ad legitimas et ordinarias rationes tenerentur. Volumus et decrevimus serio, ut officiales quorumcunque proventuum, et reddituum [fol. 24v] Camerae nostrae, de perceptis et expositiis sollicitam curam habeant, ac de eisdem bonum ac liquidum computum teneant. Quisque scilicet illorum, secundum officii sui exigentiam, ac instructionem, quam cuivis super modo administrationis officii, per consiliarios camerae nostrae dari volumus, et cum expressa declaratione omnium eorum, quae ei facienda incumbunt, quo certius et securius in negociis sibi commissis procedere, et quibus commissionibus, certificationibus, et quietantiis ad fundandas rationes suas, si opus sit, scire, neque se deinceps ob ignorantiam excusare possit. In officiis tamen maioribus contrascribas officialibus opis adiungi volumus.

[balra, fol. 24r] Iste artiulus per cameram est observatus et in locis necessariis contrascribae additi sunt.

48. [fol. 24v] In sumendis vero rationibus hunc modum observari volumus, ut percepta et exposita officialium, quicontrascribas [fol. 25r] habent, cum libro contrascribae conferantur, quae si eidem libro fuerint conformia, tam officiales hoc idem sufficientibus commissionibus, quietantiis et certificationibus demonstrent. Qui vero officiales contrascribas non habuerint, ii

commissiones quietantias, et certificationes exhibeant, suis perceptis, et expositis correspondentes. Neque tamen in his quicque/quam concludatur, priusquam consiliarii camerae nostrae post factam nobis seu camerae nostrae Hungar~ de his informationem, de voluntate nostra fuerint edocti. Expresse quoque caventes, ne magnas officialium rationes unquam expedir~ praesumant, sed eas prius ordine discussas ad nos vel dictam cameram nostram referant, ut ita accedente assensu nostro et subscriptionem illam expedianur.

[balra, fol. 24v] factum est.

49. [fol. 25v] Volumus etiam, ut consiliarii camerae nostrae, ad sumendam bono ordine, de omnibus officialibus sibi subiectis rationem, singulis certum diem ac terminum, qui cuivis pro modo administrationis suae competus et idoneus erit, nominent: ut videlicet quovis anno per seriem quandam, alius post alium ad designatum diem cum suis rationibus compareat, eumque diem citra maiestatis nostrae singulare commissionem et rationabiles causas minime negligat. Atque hanc quidem seriem ad sumendas a singulis officialibus quovis anno rationes, valde utilem, volumus immutabiliter observari. Debent autem consiliarii camerae nostrae quotiescunque rationes subducuntur, per seipsos, si non omnes, tamen quotquot possunt interesse, ac tunc quo magistro rationum ad ponendos calculos, plures personae idoneae adiungantur.

[balra] Quod si hucusque pauciores rationes sint excussae et explicatae per Cameram, hoc ex eo accidit, quod morbo continuo magister rationum fuerit divexatus, et post illius obitum, nimis tarde fuit praesens magister rationum, per suam Maiestatem suffectus. Quod vero ad praesentiam consiliariorum, tempore discussionis rationum attinet, in rationibus difficilioribus et maioris momenti, unus e collegio nostro, rationario adiungitur, et alioqui omnes difficultates in discussionibus eiusmodi emergentes, per rationarium ad cameram deferuntur.

50. [fol. 26r] Debent etiam omnes officiales, nobis ac camerae nostrae cum personis rebus ac bonis suis ita esse subiecti, ut si, quid contra fidem suam, aut datam ipsis instructionem agerent, aut debitores remanerent. Camera nostra pro qualitate et conditione causae in tales animadvertere, et ab eis quod eidem debetur, ctra iuris strepitum non obstante cuiusque libertate, exigere possit. Nec habeat consilium camerae nostrae sine singulari commissione nostra, cuique officialium restantias ullas remittendi, aut salarium cuiusque augendi facultatem, quam nobis solis reservatam esse volumus.

[balra] observatur.

51. Quodsi consiliar~ camerae nostra certo resciverint et compererint, officiales quempiam aliqua percepta praesertim indebito quondam modo suppressissem, neque in rationem suam produxisse/m/, de eo nos, [fol. 26v] seu cameram nostram saepedictam, quovis tempore certiores reddere, et pro debito fidei suae nullo modo caelare debent. Committent etiam serio eisdem officialibus, ut omnia et singula percepta diligenter, atque ordine non minus quam ipsa exposita in regeſta ſua, ac codices rationarios referant, et inscribant, neque existiment rationem perceptorum aliunde, quam e regeſtis peti aut demonstrari oportere.

[balra, fol. 26r] observatum est

52. Quod vero ad officialium camerae isti annexorum rationes attinet, debet camera nostra singulis itidem quartalibus duos extractus ab illis poscere. Quorum unum camerae nostrae Hungaricae Posonien~ exhibendum mittere, alterum sibi pro ratione ab officialibus sumenda retinere. Ac ipse magister rationum pro officio suo hosc/te omnes extractus [fol. 27r] officialium, in libros ad id dispositos, distincto et perspicuo ordine redigat, ut demum quum ad eiusmodi rationu/em discussionem ventum fuerit, error absit, et confusio caveatur. De defectibus quoque magister rationum, adhibita etiam camerae auctoritate, officiales admoneat, et rectificationem mature postulet.

[balra, fol. 26v] Observatus est hic articulus, quod ad priorem partem attinet, et quod ad posteriorem partem spectat observabitur in posterum, quia iam certi libri annuales sunt ordinati, ad inscribendos extractus, Presertim cum et rationarius sit et rationes procedant. De defectibus autem, et restantiis in regeſtis per rationarium repertis, modo supra dicto proceditur.

53. [fol. 27r] Ad eundem modum consilarii camerae nostrae diligenter curent, ut perceptor et contrascriba nostri administrationis suae rationes quottannis compositas habeant, et quando eadem confectae fuerint, nos certiores reddant, ut illarum discussionem, quibus videbitur, demandare possimus.

[balra] Quantum attinet ad perceptorem factum est.

54. Perfectis autem, et conclusis rationibus, quae nostro consiliariorumque camerae nostrae iudicio [fol. 27v] sufficientes et consummatae videbuntur, iidem consilarii camerae nostrae tunc consensu nostro praeſvio litteras super eiusmodi rationibus expeditorias, pro iis officialibus, quos istae rationes concernunt, fieri curent, quae per praefectum et unum, ex consilariis, ac magistrum computorum camerae nostrae subscriptae, in curiam nostram manu quoque nostra subscribendae et sigillo nostro secreto muniendae mittantur, quem admodum et

apud alias cameras nostras fieri et observari consuevit, sui autem deferentur ad cameram nostram rationes aliquae implicatae, inordinatae, dubiae, et in uno pluribusve locis suspectae, aut defectuose, consilarii eiusdem camerae nostrae, nos vel cameram nostram Hungaricam de toto statu dictarum rationum, ac defectibus earundem, explicata etiam opinione sua, accurate informant, et resolutionem a nobis expectent.

[balra, fol. 27r] prestitum est.

55. [fol. 28r] Si qui vero sunt dicatores, aut alii officiales, qui administrationis suae rationes nondum reddiderunt, aut eas imperfectas reliquerunt, illos consiliar~ camerae nostrae ad expediendas et absolvendas dictas rationes suas requirant, ac urgeant. Restantias etiam pecuniarum, si quae erunt, tam ab ipsis, quam ab aliis, qui se in perceptionem proventuum camerae nostrae contra voluntatem et ordinationem nostram ingerere ausi sunt, exigi omnino curent.

[balra] factum est.

56. Quia vero per incuriam [? iniuriam, csak a másoló elnézte] et negligentiam officialium magnis saepenumero damnis affecti sumus, dum videlicet quidam sibi nimium indulgentes, plura quam pro modo salarii sui profuderunt, quo factum est, ut magnis debitis contractis solvendo non fuerint, nos hoc genus incommodis obviandum arbitrari. Volumus [fol. 28v] et expresse a consiliariis camerae nostrae postulamus, ut si quando officium aliquod eidem camerae subiectam aut annexum vacare contigeri, continuo nos seu cameram nostram Hungaricam de ea vacantia, deque una aut pluribus personis ad idem officium idoneis, cum bono suo iudicio, atque delectu certiores faciant. Et ubi ex eisdem una quaequam persona per nos ad successionem deputata et nominata fuerit, eam statim officio vacanti praeficiant, accepta tamen ab eadem sufficienti cautione. Quod deinceps quo (q3º) in susceptione aliorum officialium, pro cuiusque officii statu, et qualitate volumus observari, nec debet cuique praestandae eiusmodi cautionis conditio remitti, nisi consilarii camerae nostrae de consensu nostro fuerint sufficienter edocti. Quod si proventus officiorum tanti ponderis, et emolumenti forent, ut difficulter sufficiens cautio haberi possit, tum officiales constituendi teneantur dare fideiussores idoneos [fol. 29r] vel pro annuo eius officii proventu, vel pro eo, quod ipsi post datam rationem debere convincerentur.

[balra, fol. 28r] Articulo huic, eatenus quatenus spectat ad capitaneos et provisores satis factum est, quia ab iisdem sufficientes cautiones seu reversales acceptae sunt. Quod autem ad alios officiales utpote dicatores et tricesimatores attinet, ab illis nullae sunt cautiones acceptae,

quandoquidem non fuerint in usu, et alioquin eiusmodi sint personae quae solvendo esse possunt si quid debitores manebunt et quorum fides integritasque camerae explorata [fol. 28v] fideiussores autem hactenus a nullis officialibus sunt postlati cum singuli eorum sint possessionati

57. [fol. 29r] Ac quod ad tricesimas attinet, diserte vetamus, ne camerae nostrae consiliarii officiales ullos constituent, nisi praevia deliberatione nostra, ut et personae nobis proponantur, et illae consensu nostro ad eiusmodi officia collocentur.

[balra] Non est observatus, quia utilitate suae maiestatis ita postulante aliquos tricesimatores mutavit camera et interi/m/ vacare non potuit offitium, sed coacta est alios substituere. Accedente hocq^{3o} quod aliquando de mutatione officialium per Cameram Suae maiestatis requisita nec dum responsum habere potuit.

58. Et hoc serio cavendum iniungimus, ne in posterum cuique de consilio camerae dictae vel de numero officialium qui apud eandem sunt, et adesse camerae debent, dicatura prout hactenus factum est conferatur.

[balra] factum est

59. Decernimus etiam, ne liceat consiliariis et officialibus nostris, in locis, et districtibus [fol. 29v] ubi nos decimas conducere soliti sumus, sibi ipsis quicquam decimarum coemere.

[balra, fol. 29r] prestitum est.

60. [fol. 29v] Curent hoc quoque summo studio consiliarii camerae nostrae, ut si quando bona per defectum seminis, aut notam infidelitatis, aut per alium aliquem casum ad nos devolvi contingat, inquirant accurate statum eiusmodi bonorum, quae ad collocationem nostram devolventur, qualia ea sint, quis colonorum numerus, et quae sint emolumenta, ac si quae in his esse videbuntur, quae penes cameram nostram sive in toto, sive in parte conservari potius, quam aliis conferri debeant, aut quae cum aliquo nostro fructu, ut pote pto redemptione, aut commutatione aliorum bonorum, aut comptuatione aliquorum debitorum conferri possint, de his nos et praefatam cameram nostram semper bene informent, certifican~ nos etiam de servitiis ac meritis, et conditione eorum quos nobis pro talium bonorum collatione supplicare continget.

[balra] observatum est.

62. [fol. 30r] Mulctas etiam seu paenas pecuniarias, et alias quascunque res, eut merces, et bona quae propter excelsus exigi, aut confiscari debebunt, ad utilitatem camerae nostrae administrari faciant, neque de his quicquam sine consensu nostro disponant, aut per proventuum nostrorum administratores, seu officiales, dempta tamen parte eis debita, disponi sinant.

[balra] factum est

63. Ut autem quolibet tempore, quae sit camerae nostrae status, et quae copia, aut inopia, certo intelligere, et scire possimus, volumus, ut semper omnibus et singulis camerae nostrae, aliorumque officiorum, eiusdem camerae perceptoris generalis perceptis et expositis summarii extractus ad nos, et cameras nostras aulicam et Hungaricam singulis annis per consiliarios eiusdem camerae Scepusien~ transmittantur.

[balra] Quod ad extractus do. perceptoris attinet, camera eos transmisit in Aulicam Cameram, id, etiam de aliorum officialium rationibus factura.

64. [fol. 30v] Quodsi quae bona, arces, oppida, aut alia quaecunque jura possessionaria ad nos coronamque istius regni nostri pertinentia, apud alienas manus, inscriptionis pignoris, aut alio quocunque titulo tenerentur, aut si quibus in bonis ius nostrum regium caelaretur. Consiliarii camerae nostrae, facta de his diligenti inquisitione ac indagatione postulent ab iis, qui dicta bona tenent, ut iura sua demonstrent. Et si qua super illis h~nt literalia instrumenta, producant et exhibeant. Quibus productis consiliarii camerae nostrae, adhibito ad hoc directore causarumstrarum, ea diligenter revideant, et excutiant, seque de eorum qualitate bene informant. Quietantiam transumpta eorundem instrumentorum, et iurium describi, et apud cameram nostram conservari curent. Quodsi talium iurium et instrumentorum exhibitio recusaretur, consiliar~ camerae nostrae cum causarumstrarum directore, quid hac in re faciendum sit, [fol. 31r] deliberent, et quod ex usu nostro fore videb~r, decernant, nosque ac cameram nostram Hungaricam informant.

[balra, fol. 30v] de his bonis quae per reticentiam atque taciturnitatem ignorantur, et ad fiscum essent recuperanda, certa cognitio non potest aliter haberi nisi productis privilegiis eorum, qui eiusmodi bona tenent, in quibus ius suae maiestatis latitat. Possessores autem talium bonorum, ad producenda privilegia sua, extra ordinarie cogere, hoc opus hic labor Nam iuxta constitutiones regnicolarum publicas, nemo simpl~r privilegia producere tenetur, sed id tum demum quilibet, ex sola iudicaria deliberatione, partibus inter se coram iudicio contententibus facere obligatur.

65. [fol. 31r] Similia quoque transsumpta, sive exempla aliorum etiam privilegiorum, libertatum, immunitatum, praerogativarum, inscriptionum, assignationum, obligationum, donationum iurium, et quorumvis literalium instrumentorum Cameram nostram quoquomodo concernentium, quae in eadem camera nostra per quoscunque producerentur, aut alias haberi possint, diligenter describi, et in unum librum redique, ac registrari curent, etiam si aliqua talia in his essent literalia instrumenta, quae cassari deberent. Ut ista ab aliis distincta, et in singularem librum descripta habeantur, et adserventur.

[balra] observatum est.

66. [fol. 31] In causis incidentibus, quae per directorem causarum nostrarum iniudiciis agi, aut alias iuris ordine tractari debent, consilarii camerae nostare eundem directorem nostrum in consilium [fol. 31v] una adhibeant, et cum eodem deliberent, atque consultant, quibusnam modis tales causae commodissime tractari, et ad bonum finem deduci possint.

[balra, fol. 31r] Quamvis directoris officium domino Ormanio per Caesaream Maiestatem fuit impositum. Is tamen hanc provinciam subire voluit, at quam ita camera usa est opera tricesimatoris homonnensis.

67. [fol. 31v] In impignorationibus quoque et inscriptionibus, venditionibus aut donationibus bonorum, quae per nos in futurum fierent, aut fieri possent, consiliar~ camerae nostrae diligenter observent, ut si qua in eiusmodi bonis essent commoda vel emolumenta, quae cum maiori fructu per nos retineri, et propter hoc de aliorum bonorum numero excipi et sequestrari possent, de his nos, et cameram Hungaricam singulari cura admoneant.

[balra] observatum est.

68. Quod si quod castrum, aut alius locus munitus, unus, vel plures, [fol. 32r] cuiuspiam per nos inscribi, pignorisve, aut officii, aut alio titulo assignari contingeret, consiliar~ camerae nostrae curent, ut super omnibus ac singulis bonis, et pertinentiis eiusdem loci, et super omnibus rebus, in eodem loco inventis, et existentibus, cum quibus idem locus resignab~r, duo correspondentia inventaria fiant, quorum alterum per eosdem consiliarios camerae nostae aut commissarios eorundem, qui ad dicti loci resignationem ablegabuntur, subscriptum et expeditum detur ad eius manus, cui ea fit resignatio, alterum vero per eosdem similiter subscriptam, et expeditum, ac reservatum nobis porrigatur apud cameram nostram aulicam asservandum, de quo etiam camerae nostrae Hungaricae copiam faciant.

[balra] observatam est.

69. Agant etiam consilarii camerae nostrae instanter cum his, qui talia castra aut loca munita [fol. 32v] quocunque titulo tenebunt, aut nunc tenent, ut ea in aedificiis, structuris, atque munitionibus salva retineant atque conservent, Et si qua instauranda sunt, reparent, neque propter sumptus mediocres collabi sinant.

[balra, fol. 32r] observatum est

70. [fol. 32v] Curent praeterea consilarii camerae nostrae, quod eius fieri poterit, diligenter, ut loca, et saltus, in quibus ferarum copia est, et earum vivaria si qua sint, quae ad nos pertineant, in bona custodia habeantur, ne feris temere per quenquam noceatur, neve cuius praedae sint, aut abigantur. Idque potissimum capitaneis, praefectis, et officialibus arcium, et bonorum nostrorum, in quibus talia nemora, et vivaria sunt, sero mandent, et ab aliis quoque in quorum bonis libera est, venatio, praesertim ubi maior est amenitas, idipsum obtinere studeant.

[balra] Unicum habet vivarium suae maiestatis omni Sarospatak, quod custoditur et Caesarea eius maiestati reservatur, reliquis in locis, ut in Zakmar Erdewd et in pertinentiis diruti castris Dedes, non sunt, neque possunt certis limitibus includi, propter vicinum hostem, ob idque usibus capitaneorum deserviunt, qui non nisi, armata manu venationibus indulgent.

71. [fol. 33r] Caeterum quia cognovimus pluresque officiales nostros in regno isto nostro Hungariae immodica salaria habere, et facile minore solutione contentos esse posse, propterea quod officia ipsa alioqui quae singularia commoda et emolumenta secum habeant, consilarii nostri singulari adhibita cura, statum uniuscuiusque considerent, et singulorum officiorum emolumenta explorent. Nosque de omnibus diligenter informent, addito etiam bono iudicio suo, de modis, et conditionibus, quibus talia officia in posterum conferri, aut iam collata reformari, ac in meliorem ordinem redigi possint, quantum etiam cuique pro officii sui qualitatem sit solvendum.

[balra] Observatus est per cameram hic articulus, quia salaria quoad eius fieri potuit diminuta sunt. Ac etiam de quibus opus fuit suam maiestatem informavit.

72. Praeterea quum Posony consilium camerae nostrae habeamus, velimusque istam cameram nostram Scepusien~ ab hac immediatam dependere, ad eam dicta camera nostra Scepusien~, et utraque ad Cameram nostram Aulicam tanquam reliquarum Camerarum caput respectum, et recursum suum habere debet, in [fol. 33v] omnibus et singulis, quae aliqua maiore declaratione, informatione et resolutione indigeret, aut quae nostra cognitione digna esse, et ad

incrementa Camerae nostrae pertinere videbuntur, addita semper opinione sua cum bono iudicio de iis, quae sic ad nos, sive ad cameram nostram memorata per postam, vel per literas, vel per speciales nuncios, quum opus esse videbitur, sunt relaturi.

[balra, fol. 33r] factum est

73. Ordinamus praeterea expresse, ut vectigalia de armentis boum inexacta de camera ista, et officiis tricesimarum ei subiectis, ad cameram nostram Hungaricam et officia Tricesimarum eidem propinqua remittantur, sic ut hucusque est observatum.

[balra] Oxtat contrarium mandatum, quo iubetur media pars vectigalis, de bobus exigi.

74. Deinde et hoc consiliariis Camerae nostrae committimus, ut si in posterum aliquae litterae in negociis fisci nostri ec cancellaria [fol. 34r] nostra Hungarica fuerint allatae, earum executione supersedeant praefectus et consilarii nostri tantisper, donec nos informet et ulteriorem nostram resolutionem accipiant.

[balra, fol. 33v] factum est.

75. Verum quia cameram hanc nostro tam propter proventus utiliter administrandos, quam ut omnibus eius privintiae necessitatibus, quod supra quoque dictum est, per eiusdem consiliarios provideatur, institutam esse volumus. Proinde committimus, ut praefatae camerae nostrae Scepusien~ consilarii non solum politicarum, sed etiam bellicarum rerum curam gerant, ita tamen, non ut ipsi bellica tractare, sed iis saltem, ut omnia rite gerantur, inspectionem adhibere, ac quasi super attendere debeant.

[balra] Ut alia praetereamus, voluit camera propter certas et rationabiles causas, ut per magistros victualium et provisores, numeris militum scirentur, et congosceretur, quod tamen efficere repugnantibus capitaneis minime potuit.

76. Videlicet, ut omnia illarum partium prasidia finitima bene constituentur, ut milites cum subsidiis et colonis quiaete et sine iniuria vivant.

[balra] Studuit Camera facere, quantum potuit fieri.

77. [fol. 34v] Ut a praefectis et capitaneis nihil quod ad locorum illorum firmam defensione et conservatione spectat, intermittatur.

Spectat hic articulus ad capitaneos potissimum camera tamen quod sui erat officii non praetermisit.

78. Ut pulveris, tormentorum, aliorumque instrumentorum bellicorum munitio recte conservetur, eaque in sufficienti quantitate subinde prae manibus habeatur.

[balra] Sunt ubique magistri artelariae constituti, quibus hoc officium incumbit, quibus tamen pro tenuitate proventuum camera expensas suppeditavit.

79. Ita quoque, ut et coquendi, ad pulveras ibidem conficiendos, salnitri, et ferrariae instituendae, quo omnia necessaria instrumenta illic praeparentur, pulveribusque tempestive semper provideat, et sumptibus gravioribus aliquo modo parcatur, curam diligentem gerant.

[balra] factum est

80. Non minore quoque habeant commeatum [fol. 35r] in fortaliciis, praesidiisque omnibus ordinandorum curam, ut ii non solum tempestive, sufficientibus, copia ubique reponantur, ac in certum necessitatis articulum asserventur, sed etiam fideles in illorum administrationem et dispensationem constituentur officiales, a quibus ad minimum singulis annis gesti officii ratio exigatur.

[balra, fol. 34v] Pro fertilitate annorum et facultate camerae praestitum est.

81. [fol. 35r] Et quia praesenti pecunia non licet semper stipendia militum exolvi: Attendant q^{3o} dicti Camerae nostrae consiliarii, et apud provisos praesidiorum certo efficiant, ut ubique quotidiana victualium pro militibus in rationem suorum stipendiorum distributio fiat, ut ea deinceps, habita lustratione subduci, et aliqua pecuniae summa addita, eo facilius solutio fieri queat.

[balra] factum est.

82. In quam rem eo facilius instituendam, erit camerae nostrae provisoribus arcium instructione sia serio iniungere, crebroque tardiores admonere, ut allodia e quibus frumenti pecorumque [fol. 35v] proventus haberi possit, et officinae cerev/nisiariae, pro coquenda, et potissimum aestatis tempore militibus propinanda cervisia, constituentur, ac ita non tam in his, quam aliis rebus omnibus oeconomiae attentissimae cura geratur. Proinde necessum erit, ut nonnisi fideles industrii spectataeque probitatis viri in provisos commendentur et assumantur.

[balra, fol. 35r] Prout devastationes Tartaricae, ac Thurcicae et annorum fertilitas, ac etiam recens institutio tulit praesertim est per cameram.

83. [fol. 35v] Curent quoque sedulo, ut in singulis praesidiis unia militibus, pro legitimo praecio distribuantur, ut quaestus inde collectus nobis (et non provisoribus, neque capitaneis) in solvenda militum stipendia nonnihil usui esse queat. Quae quidem provisorum instructionibus diserte ipsos cavere volumus.

[balra] Camera hunc articulum, quantum ad distributionem victualium attinet praestitit, sed in quibusdam locis per capitaneos impediti sunt provisoires in educillatione vinorum.

84. Quia vero haec annonae administrandae cura rectissime peculiari cuidam praefecto victualium in eas partes [fol. 36r] constituendo committi posse: qui tamen non semper alendus esse videtur. Dispiciant Camerae illius notrae consilarii, si quando rebus bellicis deposcentibus. Annonae praefectus sit constituendus, quo scilicet salario, qua instructione, et quisnam ad eiusmodi provinciam ex usu nostro adsciscendus sit, nobisque tunc quovis tempore sententiam, votumque suum significant.

[balra, fol. 35v] Hactenus non necesse fuit hunc articulum camerae observare.

85. Ad haec quia maximopere referre novimus ut lustrationes bellicae rite, et ex usu nostro peragantur, eaeque saepissime per anni unius spacium, et insperato quidem suspiciantur. Intendant praefati consilarii nostri, ut viri industrii, militares, rerumque nostrarum studiosi nominentur, et adhibeantur. At ubi necessitates eiusmodi emergerint, et praecipue quando in pocioribus praesidiis lustrationes suscipiuntur, aliquem ex ipsis camerae consiliariis omnino adesse volumus. Ex eiusmodi enim crebris et per viros graves habitis lustrationibus futurum speramus, ut non tantum maior disciplina militaris, et numerus militum integer conservetur, [fol. 36v] sed etiam plirimae et intolerabiles fraudes caveantur, atque resecentur.

[balra, fol. 36r] Camera ad hunc articulum non se innusit lustrationibus quandoquidem suae maiestas semper peculiares ad id delegatos magistros lustrae, et commissarios ad has partes expederit. Nam Camera etiam si voluisset, non fuisset admissa.

86. [fol. 36v] Tametsi autem cura munimentorum aedificiorumque in praesidiis instituendorum laborumque adhibendorum, praecipue architectis, et provisoribus illorum incumbere videtur, verum Cameram nostram Scepusiensem aedificiis quoque praesidiorum, ut illa scilicet, sicubi necesse fuerit, emendentur, perficiantur et in melius extravantur/extruantur, attendere volumus. Ut autem operarii seu laboratores e comitatibus in ea munimenta adhibeantur, nos, quae mandata hoc nomine ad comitatus edenda censuerit, certiores redat, ut illa tunc expedita ipsi remittamus.

[balra] Post emanationem et datam nobis hanc instructionem, ordinatus fuit supremus magister aedificorum, ad quem immediate hoc negotium pertinere voluit.

87. In primis autem requiretur tanquam summe necessarium, ut saepedicta camera nostra Scepusien~, non tam cum supremo copiarum illarum partium [fol. 37r] capitaneo, si quem illic habituri sumus, quam cum Cassovien~ capitaneo, mutuam intelligentiam habeant, illorumque opera, consilio, et autoritate ad res nostras promovendas utatur, rebusque ita deposcentibus consilia inter sese communicent: prout hoc nomine ad utrunque mandata necessaria dedimus, speran~ illos omni ope, consilio, et auxilio prafatae camer~ nostrae adfuturos.

[balra, fol. 36v] observatum est, occasione oblata.

88. [fol. 37r] Ita quoque camera cum supremo, vel Cassovien~ capitaneo consultet atque laboret, ut non solum comitatus tam ad illorum insurrectionem, quam ad continuas et alias regnicolarum ordinationes in bonum ordinem redigantur, verumetiam ut in bonis nostris e subditis magis idonei ad militiam exercendam deligantur, quibus arma ut pro peditibus et pixidariis inserviant, legitimo praecio dentur, ut iis superveniente aliqua necessitate in defensionem provinciae uti peditatumque magis securum ibidem habere quaeamus.

[balra] E re sacr. Caesareae Maiestatis magis fore putat Camera si rustici agriculturam exercuerint.

89. [fol. 37r] Sin autem camera dicta, aliquem defectum in quocunque praesidio seu capitaneo seu militibus, vel aliquod periculum imminere deprehendit, De eo supremum seu Cassovien~ capitaneum, et nos ipsos, ubi res tanti momenti fuerit, sedulo admoneat.

[balra] De imminentibus periculis ac defectibus locorum praesidiorum Camera suam Caes. Maiestatem ac post eum supremos capitaneos certiores fecit.

90. Ut autem consiliariis camerae nostrae ea quae officii sui sunt, quaeque fidei, ac curae seae per nos in hac instructione nostra credita, atque commissa sunt, semper magis ac magis cognita et perspecta reddantur, animisque eorum eo altius infigarentur, tenacisque haereant, iniungimus eisdem, ut hanc instructionem quo fieri potest, creberrime, et ad minus singulis anni quartalibus semel in consilio perlegendam curent, ac singulos eius articulos ordine per quam diligenter perpendant, seque ubi admoneri existinent, ut omnes suos conatus [fol. 38r] et meditationes ad procurandam cum dignitatem utilitatem nostram convertant.

[balra, fol. 37v] observatum est, et semper habet ad manum.

91. [fol. 38r] Finaliter, quia certa instructione cuncta et singula praesertim in hoc ipso camerae exordio, quae tandem pro tempore et pro re nata solent emergere, comprehendi nequeunt, consilarii camerae nostrae aliique officiales nostri, eidem camerae nostrae coniuncti vel subiecti, pro se singuli, quanto quisque mar~io potest studio, diligentia, fide, et labore incumbant, omnesque conatus et consilia sua eo dirigant ut commoda nostra augeant, atque quoad eius id fieri potest, promoveatur, damna vero et incommoda nostra praeveniant, atque avertant. Quemadmodum sese nobis iureiurando obstrinxerunt, et opsos alioqui pro sua erga nos fidelitate et subiectione facturos benigne confidimus, nobisque certo pollicemur.

[balra] prestitum est.

92. Decrevimus benigne, ut in posterum omnes litterae expeditoriae quae nostro nomine officialibus nostris vestrae curae commissis, de eorum administratione/m/ a vobis expedientur, postpositam communem assecurationis formulam, videlicet nos rationes [fol. 38v] illorum ratas et acceptas habere, haec quoque verba (quantum praesentem excussam concernit accepti et expensi rationem) exresse contineant. Nostram in praemissis omnibus expressam et omnimodam executuri voluntatem. Datum in arce nostra regia Pragensi die prima mensis Aprilis. Anno a nativitate Christi, millesimo quingentesimo sexagesimo septimo. Regnorum nostrorum Romani quinto, Hungarici quarto, et Bohemici decimo nono.

[balra, fol. 38r] Postquam ista clausula fuit instructioni adiecta per Cameram fuit observata et deincepsque observabitur, ubi rationes alicuius finem sortientur.